

Farhan kurdi

5

PHILOSOPHY & SCIENCE
زنگیزه فلسفه و زانست

خوارافه می سیلکاراد

دکتور عصہ مرشد ریف

وهر گیزانی : صریح فہر عذر دلا قہ سرینی

پنڈاچونہ وہی : د. چھ عفر گوائی

تەفسىرى نوور

FARHAN KURDI

Farhan Kurdi

خواهری پبلک

دكتور عز الدين شريف

وَرَكْزَلَتْ مُزَدَّهَ فَهُرَطْرَهُ سِرَيْنِي
دَرْجَهُ عَلْفَرْهُرْگَافْ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

دروازه...

تدوهری یه کیک له وانه کامن دهرباره بیباورپی (اللحاد) ببو، له پیناسه کمیدا گوتم: بیباورپی به ساده‌ی بریتیه: له نکولیکردن له بروانی خودا..

پاشان گوتم: میزروی مرؤفایه‌تی شهپولینکی بیباورپی وا بهیتری به خویمه نه بینیویه و هک ندوی لسایدی ژیارستانیه‌تی ماددی هاچمرخدا بینیویه‌تی. هدره‌ک چون ولاتانی تینه له دمیه‌کانی کوتایی نهیت بیباورپیسان تیندا نه برووه، به تایبیت دوای ندو رووداوانه‌ی ناوی (بهاری عمره‌ی ایان لیندرا.

برده‌وام بboom و جوړه‌کانی بیباورپی، پاشخانه میزروویه‌که‌ی، بدلگه‌کانی بیباوران و چونیه‌تی بدرپرچدانه‌وهمان شیده‌کرده‌وه.

له کاتی وانه که مدارسیارنکم له ثاماده‌بوان کرد: کن له نیره که‌سیکی بیباور له بازنده ژیانیدا همه؛ خوی، یان دراویسیه‌کی، یان هاوپول و هاوکاری، یان هاوپی، یان که‌سینکی نزیکی هاوپنکه‌ی، یان. یان. ژماره‌یه‌کی کم له گهنجان دهستیان بدرزکرده‌وه.

دوای وانه که ژماره‌یه‌ک له کمه به ته مهنه کان (مسولمان و مهیجی) هاتنه لام و پیشان گوتم: ندو پرسانه‌ی تۆ و روزاندنت زیاتر بیباوران دهیانکهن؛ و هک بوجی سزاو نازار له دنیادا همه‌ی؟ و بنچینه‌ی مرؤف چیه؟ و کن خودای

درووستکردووه؟.. که هرگیز به بیری نیمه‌دانه‌هاتونون، سوپاس بز خودا نیمه باوهرپارین و هیچ گومانیکمان بهبیردا نایم.

نم دوو هملونسته پهیامیکی گرنگیان هملگرتووه؛ نهوش نهومیه که بیناوهپی نه گه چیلهولانه کانساندا و له نیو گهنجاندا سری دههیتاوه، بهلام له بدرامبهردا کمه پنگهیشتروه کاندلیان پره له باوهر و له درهوهی بازنی گومان و دلهراوکندا دهژین.

نهم کتیبه بهچه؟

له کاتینکدا که پرۆژه فیکریه کەم له سەر پەیوەندی نیوان زانست و فلسفە و نایینە، نامانجم نونکردنەوەی فیکری زانستی و نویسازییەله فیکری نایینی، بؤیە سروشییە کە کتیبە کانى ترم باسى بىباوه‌ریان تىدا بىت.

دواکارى زۆرم پىنگەيىشتن تا کتىبىكى گشتگىر بنووسم دەربارە بىباوه‌پى، لە جوانترین شۇ دواکاريانەش دواکارى بەرپىز دكتۆر موحەممەد نەلھىۋەزى راگەيانىنكارى گەورە كوتى بۇو، كە بە تەنبا بە هاندان بۇ چاپىرىنى كتىبە كەوازى نەھيتا، بىلۇك بەردەوام سەرچاوهى بۇ دەھىتام و ھەر لە سەرتاوه تا ناردىنى كتىبە كە بۇ چاپ ھەمېشە پىشىيارى بۇ دەكردەم، ھەرۇھا ھۆزكارنىكى تىرىش كە پالىندرم بۇو بۇ بە دەنگىگوھ چۈونى شۇ دواکاريانە زىابىدونى ڙمارەي بىباوه‌رانى ولانى نىئەم بۇو لەم سالانەي دوايىدا، تا ناستىك كە بە نزىكىراوەمىي ھەفتانە گەنعنيكى بىباوه دەيىنەم، كە كەسىك يان لايەننەك بۇ دېبەيتىرىدەن و لامدانەوەي پرسىيارە کانى دەنئىرنە لام.

لەماوه‌ى سالى رايدوردا ھەستم بەوه كە پىتوىستەپسى بىباوه‌پى لە سەررووى پرۆژه فىكىيە كانىمەوه بىت. بۇيە بە دەنگ بانگەوازى بىرەندى گەورە ئىسلامى (د. محمد عمارە) وە چۈرم بۇ دانانى كتىبىك لە سەر بىباوه‌پى كە بۇ نەوه بشىت وەك دىيارى ھاوپىچى گۆثارى ئەزەدر گونجاو بىت

و، له گهمل ژماره‌ی مرحده‌می ۱۴۳۵ کوچی له کهمل گوفاره‌کهدا بمناویشانی (وهم الایحاد) دهرچوو. بهه مان شیوه بابته و تاره هه فتنه کم له پژوهشانی (أخبار الیوم) به ناوونیشانی (فی بیتنا ملحد) دمنووسی، کفر و سیمیناره کامن له زانکوکان و ناومند جیاوازه‌کاندا له سمر هه مان بابت بون.

له کوتایشدا نم کتبه‌ی بردست دیت، که زور به وردی و دریزی پرسه‌که به شیوه‌ی کی قول و بنچینه‌ی دهخانه روو.

نم کتبه‌ی له پنی دوو پرپژه‌ی فیکری زور گرنگ و هستیار له ورینه بیباوری دهکزیتنهوه، نهوانیش:

۱- نونکردنوهی هزری زانستی؛ به جوزنک زانیان بزانن که هیچ تینکگیرانیک له نیوان زاست و ناییندا نیبه، تمانه‌ت گونجاتنکی زورش له نیوانیاندا همه. سرچاوه‌کهیشی ثموبیه که زانستی نوی له نایینه‌وه سرچاوه ده گرت.

ههروها نمهوهش بزانن که گدیشن به میکانیزم‌هه کانی دیارده زانستیمه کان له گهلبونی نامانجیتک له پشتیانوهه تینکاگیرت. بهمدهش له کوتایی رینگادا زانست دهمانگه‌یهنته نمهوهی که دان به بونی خودای بدیهیه‌ری بون و بهرینویه و پاریزه‌ریدا بنین.^(۱)

۲- نونکردنوهی هزری ثایینی؛ به جوزنک که گوتارنکی نایینی وا بینته کایدهوه که هؤکارنکی سه‌رنجر اکیشان بیت، دوای نمهوهی گوتاری با هؤکارنکی دور خرهوه بوروه له بازنه‌ی باوردا.

وهک پیغامبر (صلی الله علیه وسلم) فدرموده‌یهتی: خودا له سه‌روروی هه‌مرو سه‌د سالیک که‌ستیک لهم نوممه‌تمهدا دهنتیت که ثایینه‌کهی بؤ نوی بکاتمه.^(۲)

(۱) نم جزه خستمرووه شتیکی نوی نیبه، گمراه زانیانی دوای شورشی هارچمرخی زانست، وهک نیحان نیوتن و ماکسونل و فولتا و نهیشتاین و ماکس بلانک و چمنانی دی باورهیان وابووه.

(۲) نم فدرموده‌یه کیکه له فدرموده سه‌جیعه بمناویانگه کان که هاولی ببریز (ابو هریره) گئپ اویتهوه. رواه داورد، صحنه السخاوی و الحاکم و البیهقی و ابن حجر و الابانی.

نم دوو پېرۇزىيە نېرىيەش لە گەل پىبازى رەسمىي نىسلامىي لە بانگكوازە كەدا يەكەن كەن كە لە گەل نەم سەردەمدا و بەلىنى خودا بروات:

﴿سُرِّيهَتَ إِيمَانَافِ الْأَفَاقِ وَقِنَافِهِمْ حَقَّ يَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ أَحَقُّ﴾ نىلت: ۵۳

واتە: بىلگە كانىانىان نىشان دەدىن لە ناسۇكاندا و لە دەرونىاندا، تا نموکاتمى بۇيان دەرە كەمۈت كە نەم پىبازە حەقە.

واتە: سەرەپاي چارمسەركەدنى نەفسانەي يىباورپى، كىتبە كە بانگكوازىنكە بۇ نەوهى فيرى خوتىندەنەوەي كىتبى بىنراوى خودا (ناسۇكان و دەرونونەكان) بىسىن، هەروەك چۈن كىتبى خوتىراوى خودا (قورنانى پېرۇز) دەخوتىنەمە و، لە هەردووكىيان بىلگەي بۇونى خودا دەرىيەتىن، هەرومەها بانگكوازىتكىشە بۇ قەبۇل كەدنى نەو ھەولانەي بۇ نۇنلىكەنەوەي ئايىن لە ئارادان، نەگەرنا لا فاوى ماددىيگە رايى پەھمان پېتاكات.

نەو كەسى بەرنگكارى نەم ھەللمەتە دەيىتمە، هەروەك گۇتراوه وەك نەوه وايد خۆزى بخاتە نىتو دووبىرە كەدى دەستاپ يان نىتوان چەكوش و سىدانەوە! چۈنكە ھەولەكانى نۇنلىكەنەوەي ھزرى زانىتىي زانىيانى ماددىيگەرا و ھاۋوتنەكانىان پازى ئاكات، هەروەك چۈن ھەولەكانى نۇنلىكەنەوەي ھزرى ئايىنى زۇرىيەي زانىيانى پېشىنخواز و ھاۋوتنەكانىان پازى ئاكات.

نمۇونەي نەوهش نەو ھېزىشەي كە كرايە سەرمن لە سەر نۇرسىن لەبارەيچە مىكى (پەرسەندىنى ئامانجدارى زىندەوران) كە لە گەل زانىتدا دېتىدە بەلام دىندا رە پېشىنخوازە كان رەتىدە كەنەوه، هەرمەها لە گەل ئايىنېشدا دېتىدە بەوهى كە خودا بەدىيەتىدە رو لەپىتى مىكائىزمى پەرسەندىنەوە نەوهى كەرددووه، داروينىزىمە كان و دىندا رە پېشىنخوازە كانىش نەمە رەتىدە كەنەوه^(۱).

(۱) نەم بابىتە لە تەورەتى شەشەمدا بە درىزى باس دەكەين.

مهنهجهه کتیبه‌که

لەسرەتقادا وا بىياربۇو كتىبەك وەك بەرىپەرچدانمۇمەك بىت بۆ پاۋ بۇچۇنى
گەورە بىباورپانى رۆژئاوا، بەتايمەتى رىجارد دۇوكىز، بەويىيەمى كە بىباورپانى
ولاتانى نىمە پشت بە بۇچۇنەكانى نەوان دەبەستن. داوتر ھەستم كرد كە نەوه
وەك نەوه وايمە ماسىيەك بىدەتە هەزارنىكى بىرسى! لە كاتىكدا وا باشترە فىرى
راوە ماسىي بىكىن.

لەبر نەوه وام بە باشتى زانى، كە كتىبەك بە جۈزىتك بابەتكە بىتىرىتەوە وەك
ئەوهى ئىتمەپىزىشكان لە گەل نەخۆشىتكدا دېيكەين؛ خىتنەپروى ھۆكارەكانى
نەخۆشىبەك، مىزرووى سەرەتلەنانى، دۆزىنەمەنى، كارىگەرىسى و نىشانەكانى،
تەشەندەكردنى، خۇ لىپاراستى، بەم شىوه يە سەركەمەتىكى گەورەتر بە دەستىدىنин
بۆ رىشە كىشىكىدىنە خۆشىبەك.

گومانىش لەودا نىيە كە نەم جۈزە خىتنەپرووە بەرگىرىيەكى بەھىزىر بەخۇنىڭ
دەبەخىشىت بۆ رۇوبەرپەپۇونەوەي گومانەكانى دەپروون و توانايەكى گەورەتر
دەدات بۆ بەرنگارىپۇونەوەي گومانە بىباورپىيەكان.

ھەندىنەك لەوانەي گۈنگى بە نۇوسىنە كانىم دەدەن لىيان پرسىم: دېيىنەن ھەندىتك
بىرۇكە يان بابەت يان باسيلىك يان زىاتەر لە كتىبەكانىدا دۇويارە دەكەيتىعو، نايَا
نەمە زىيان بە سەرىپەخۆزى ھەر كتىبىيەك ناگەيدەنەت؟

بیتم گوتن:

نهو نووسه‌رهی له چهند بوارتکی جیاچیا دنووسیت دهتوانیت بز هدر بوارتک کتیبه‌کی تایبیت تدرخان بکات، بهین ندهوی بیروکه و بابته‌کانی دوویاره بکاته‌وه، بهلام کهستک (به دریزایی تمدن خاوه‌نی پرپژمه‌کی فیکری) بینت، ندوا پرپژه‌که‌ی له چهند گوش و لایه‌تکی جیاوازه دهخاتم‌پوو بز ندهوی وتنه‌یه‌کی تمواهتی و گشتگیر بخاتم‌پوو، له کاتی بونی تمدناهه یهک پرپژه‌دا تینکله‌لی و دوویاره‌کردنه‌وهی بیروکه و بابته‌کان ناچاریه. نهمه له نووسینه‌کانی ماموستاکانمان (د. مصطفی محمود) و (د. عبد الوهاب المسيري) يشدا بهپرونی به‌دی ده‌گرت.

خرتشه‌ری بعپیز: بؤیه ندهوت له سره‌تاوه پیش‌لیم، چونکه لم کتیبه‌ی برددهست چهند بیروکه و بابته‌تی دوویاره‌ی تیندایه، که له کتیبه‌کانی ترمنا نووسیومه، بؤیه داواکارم بمسوری.

نهم کتیبه به کلیه...

له بدره همی کوتایی کتبه که مدا (گدشتی عقل) ^(۱) نووسیومد، که کتبه که له گدل پیشج جوز عقلدا گفتورگز دهکات، ینگومان تزی خوشنویش یده کنکی له و پیشج جوزه:

۱- دیندارنک که دیهورت ناستی باوپرکهی بمرزبکاتمه، له باوپری سمر ناسنامه و لدایکبورونه و بز باوپری دلنيایی، تا دلی پر بیت له هستکردن بهوهی، که خودا حقه:

﴿سَرِّيهِنَّا إِنَّنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبْيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ أَحَقُّهُمْ بِهِ﴾ فصلت: ۵۳
لموانیه بهم کاره مرؤف له پلدی له خواترسانیش نزیکبیته وله:

﴿إِنَّمَا يَخْشَىُ اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الظَّالِمُونَ﴾ فاطر: ۲۸

۲- دیندارنک که حقیقتی مرؤفی له لا ونه، وده برونه وهرنکی تدواو و گشتگیر پیکهاتنوه له لاشه و لایمنی ناما ددی (رفح - نفس - عقل).

(۱) کتبه (گدشتی عقل) نویسنی همان نووسه و برگزبانی همان و برگزیری نه کتبه وله نویسنگدی ته فسیر چاپ کراوه و بلازوکراوته وله.

لیزه‌شده به دیدنیکی کوژانه دمروانیته مردف، جگه له مادیاتنیکی پوج،
یان روحانیه‌تیکی دوره له واقعیه هیچی تری لئی نایینیت.

۳- دیندارتک وايدمیینیت نمو تینگه‌یشتنهی نمو بونایین که له سدری په‌رومده
بووه ((اته‌واوی تمواوه))، بؤیه عدقه و زانستی له شوتني خوی دانه‌ناون بؤ
پشیبه‌ستن له دامه‌زراوهی باوهه، به‌مهمش زور شتی لئی ونبوروه، بکره زورتک
له‌وهی وده‌ستی هیناوه لئی دن بووه، له‌واندیه نمه وای لینکردیتت بوویته یه‌کیک
لمو کۆمەلانی دوای نمه.

۴- دیندارتک که سه‌سامه به قسه (گوره‌کانی) بیناوه‌ران ده‌باره‌ی پڑلی زانست
له دوپاتکردنوهی چه‌مکه‌کانی بیناوه‌پری، ته‌نانه‌نت نمو قسانه‌ش که گوتیان:
((خودا وهمیکی گوره‌یه و، نایین تلیاکی گلانه))، بؤیه له ده‌روونیدا
هه‌ستبه کم و کورتی به‌هوزی نمه‌یسمه بمو کۆمەله دواکدوترووهی (دینداره‌کان)،
له‌جیاتی نوه‌ی هه‌ست به شانازی بکات.

۵- بیناوه‌پتک یان گوماندراپتک برمالی زانستی به‌خوی داداوه، ج له خوبه‌زلازی
بیت یان له نه‌زانی، بدلگه‌ی بیناوه‌پری له زانستدا دمینیت له برى نمه‌ی
بدلگه‌ی باوه‌پری تیدا بیتیت، جا له‌سرومان پیوست بمو حقیقته‌کمی بؤ پون
بکدینمه‌ه تا له نه‌فسی خوی پزگاری بکدین.

دوای تیپه‌ربونی چوار سال، بدم کتیبه‌م (ورپتنهی نیلعاد ارووی گفت‌گۆز له
هدر پیتچ جۆره عه‌قله که ده‌کم که پیشتر به کتیبی (اگه‌شتی عه‌قل) گفت‌گۆم
له گه‌مل کردبوون بمو نومیده‌ی عه‌قله باوه‌داره‌کانیه‌قین و بدرزکردنوهی باوه‌یان
به‌ده‌ستیتمن و، عه‌قله بیناوه‌پر و به گومانه‌کانیش نور و هیدایت.

نهم ده روازه یه به هه لوهسته یه ک له ته ک ناوه‌رۆک و پیپستی کتیبه که کوقایی
پندتینین:

کتیبه که چوار بهشە و چوارده ته وهر له خۆ ده گرت.

بەشی یه کەم: له ژیز ناوو نیشانی (زانست و نایین و بیباوه‌پی)، له سى ته وهر
پىكاهاتووه:

بە کەم: (بیباوه‌پی هاوچەرخ)، تىيدا باسى دەركەوتى بیباوه‌پى هاوچەرخ و
خاسىيەتە کانى دەكەين.

دووھم: (سروشتى زانست)، تىيدا چەمكى زانست و توانا و سنورە کانى
پرووندە كەيندۇوه.

پاشان له ته وھرى سېيەمدا لمژىز ناوونیشانى (اناکۆزكىيە کى خەيالىي) انهوه
پرووندە كەيندۇوه کە گۈنچاتىكى قولۇم ھەيدە لەنیوان نایین و بىنچىنە کانى زانست،
نهک ناكۆزكىي و ھەۋىزلىي وەك ھەندىن كەس گومان دەبەن.

بەشى دووھم: به ناوونیشانى (لە نیوان خودا و بیباوه‌پی) دا، گرنگتىن دىارىدە
گەردۇونىي و با يولۇجىي و مەرۆبىي و غەبىيە کان دەخەينەپۇو، پاشان پروونى
دەكەيندۇوه، کە ھەريە کە لە باوه‌رداران و بیباوه‌رلان چۆن سەيرى نەو چەمکانە
دەكەن، لە گەل خستەپۇو بەلگى ھەردۇولا، ناوونیشانى تەوهەرە کانى
چواردم تا نۆيەم بەم شىۋە یە:

گەردۇون لەنیوان خودا و بیباوه‌پىدا.

ژيان لەنیوان خودا و بیباوه‌پىدا.

پەرسەندىن داروينى لەنیوان خودا و بیباوه‌پىدا.

دیزایینی زیره ک و پدر سه‌نندن له نیوان خودا و بیباوه‌پیدا،
عه‌قل له نیوان خودا و بیباوه‌پیدا.

به‌شی سیمه‌م: له ژیز ناوونیشانی (زه‌لکاوی بیباوه‌پان) دا بیروکه‌ی بیباوه‌پان له
پروره‌تالا و پروره‌لاتدا ده‌خنه‌پروو.

تمهری دمه‌مسان به ناوونیشانی (ارچارد دزوکنر، سمرقافلی بیباوه‌په
نوییه‌کان) ده‌میت، که تایبه‌تمان کردورو به خستن‌پرووی دیدی بیباوه‌پسی پیش‌موای
بیباوه‌په نوییه‌کانی پروره‌ناواو پریازه فلسه‌فیمه‌که‌ی و بدپرچدانه‌هی و
پوچه‌لکردن‌هه‌هیان.

تمهری یازده‌هه‌میش باسی هزری به ناویانگترین شوتنکه‌وتوانی دزوکنر
ده‌کات، له گدل خستن‌پرووی گرنگترین نووسینه‌کانیان، له ژیز ناوونیشانی
(ده‌ستمی بیباوه‌پسی نوی).

پاشان له تمهری دوازده‌هه‌مدا به ناوونیشانی (بیباوه‌پسی له جیهانی
ئیسلامی) دا، میزرووی سمره‌لدانی بیباوه‌پسی و جهنگی هملگه‌راوه‌کان تا
ده‌گاته بیباوه‌پسی هاوجه‌رخ ده‌خنه‌پروو.

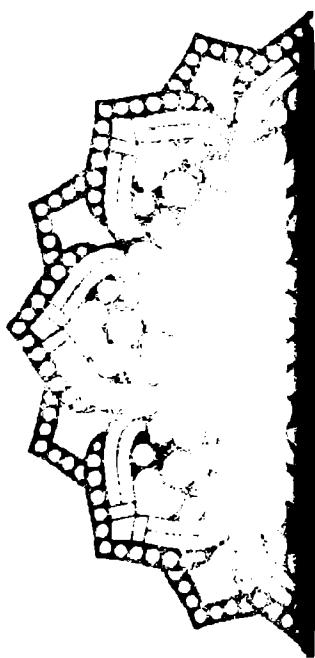
به‌شی چواردهم و کوتایی به ناوونیشانی (له گهله خودا):

له تمهری سیزده‌هم له ژیز ناوونیشانی (ارنگای بەرھو خوا چوون) گهشتی
ئیمانی چوار گدوره بیرمه‌ند ده‌خینه‌پروو، که پنکه‌و دامه‌زراویه‌کی ئیمانی
ته‌واومان نیشان دهدن.

له تمهری چوارده‌هم و کوتایی (دەرچوون له زه‌لکاوه‌که) بەرھه‌می بەشەکانی
گهشتەکه‌مان ده‌خینه‌پروو، هەرھەها هەنگاوه‌کانی دەرچوون له زەلکاوی بیباوه‌پسی
بەرھو فیردوسی باوھ، له گدل خستن‌پرووی گرنگترین ئەركى سەرشانی
مسولمانانی نەم سەردەمە، که بىتىيە له نوئىكىردن‌هه‌هی هزری ئیسلامی.

بم شیوه‌ی گهشته که تمواو دهیت لمیباوه‌پیوه بدره باوه نینجا بدره
نیسلام.

له خودا داواکارم که نهم کارهمان لیوه‌برگرت و بیکاته تویشوى دواپۇزمان،
بمانکاته كۆملى سەر بە شایه‌تمانى (لا إله إلا الله محمد رسول الله) و
لەسەرى بېزىن و لەسەرى بېزىن و لەزىز سايىدا بە ديدارى خودا شاد بېين.

بەشی يەڭىن

زانست و ئايىن و
بىيابوھرىي

تەمەنەم بەگەم

بىباوجەرم شاوجەرم

(بەكىك لە جىاوازىيە ئازارىيە خشەكان ئەوهىيە، كە لە سەدەكانى ناوهەراستدا
ھەندىتكى لە پىاوانى ئايىن دۇرى زانست وەستانەوە: بە بيانوو ئەوهى، كە (ھەپەشە)
بۇو لەسەر باوهەربۇونىيان بە خودا، لە سەدەمىيىشدا ھەندىتكى كەس دۈزىيەتى
زانست دەكەن بە بيانوو ئەوهى (رىخۆشكەرە) بۇ باوهەربەتىنان بە خودا!!)
ئەلەفىن پلاتىنگا^(۱).

لە مەندالىدا فيېرىوو ئىكەن كە فەرەكانى مەككە، نۇوانەي خودا بە پىغەمبەرە كەدى
پەيامى ئىسلامى بۇ ناردن نىكۈلىيان لە بۇونى خودا دەكىد، بەلام كاتىتكى
پىنگەيشتم و لە تىنگەيشتنى قورنالى پىرۇز نىزىك بۇومىمۇ، زانيم، كە زۇرىمەي
كاۋانى نۇسا ددانىيان بە بۇونى خودا داناواه، بەوهى كە بەدىپەتىمرى گەردون
و ژيان و مەرقە^(۲)، بەلام لە گەل خودا خودا وەندى دىكەيان بە ھاوېش دانا وە

(۱) Alvin platinga: مامۆستايى بىنايانىگى فەلسەفى ديندارى نەمرىكى، لە زانكۈزى نۆتردام
مامۆستايى و لەسالى ۱۹۳۲ از لەدايىك بۇوه.

(۲) ﴿وَلَئِنْ سَأَتَّهُمْ مَنْ خَلَقَ الْأَنْجِنَى وَالْأَرْضَ يَقُولُنَّ اللَّهُ فِي الْمُسَدِّدِ لَيْلَةً أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾^(۱) لەسان: ۲۵
﴿وَلَئِنْ سَأَتَّهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ يَقُولُنَّ اللَّهُ فَلَمْ يَرَوْهُمْ﴾^(۲) الزخرف: ۸۷

له‌پتی بته‌مرستیان ویستوویانه له خودا نزیک بینده‌وه^(۱)، به‌لام نکولیکردن له بونی خودا - هدروهک چون بیباوه‌پانی ثم سردنهه دمیکهن - ندوا پیش سردنههی نوعی زور ده‌گمنه بورو، تا نهو ناسته‌ی که ده‌توانین بلین بیباوه‌پی هاوچه‌رخ درورستکراوی نوعی نهوروپایه.

نهو بیرؤکانه له میشکمدا دهاتن و دهچوون، له کاتیکدا که به‌دوای ده‌که‌وتن و رهگ و ریشه‌ی بیباوه‌پی هاوچه‌رخدا ده‌گپرام، نهوج شتیک بورو به هوزکاری دارمان له کوفرنکمه بوق کوفرنکی گهوره‌تر؟

با له‌سهره‌تای گه‌شته‌کمه ده‌ستیبکمین:

له‌دایکبوون بیباوه‌پی هاوچه‌رخ

چبرؤکه که بدر له چهند سه‌ده‌یه‌ک ده‌ستیبکات^(۲)

تا پیش سد سالی پابردوو، سه‌رچاوهی سه‌ره‌کی زانست له نهوروپا کتبی‌ی
پیرفز بورو، به هه‌ردوو پهیمانه‌که‌ی (پهیمانی کون: تمورات و، پهیمانی نوعی:
نینجیل)، همروها پیاوانی نایین له کلیساي کاسؤلیسکی بوزچوونه زانستیبه‌کانی
(ثرسوستو) و (په‌تلمیوس)^(۳) یان ده‌باره‌ی گه‌ردوون و همساره‌ی زه‌وی و فیزیا و
کیمیا و میزرووی سروشی‌ی.. و هرده‌گرت و به چه‌مکه پیرفزه‌کانه‌وه دهیانبه‌ستنمه‌وه.

(۱) ﴿أَكُوْلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوكُمْ أَثْنَاءَ مِنْ دُوَبِرِهِ أَتُرِكُوكُمْ لَا يَعْلَمُونَا إِنَّ اللَّهَ يُعْلَمُ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَنْهَى فِي نَعْمَلٍ فَإِنَّمَا يَنْهَا فِي مُنْكَرٍ كَذَّابٌ﴾ الرمز: ۳

(۲) له پیش‌کی کتبی (نایین و عه‌قلی نوی ای فضیله‌سونی نه‌مریکی والتر سیس و درگیراو.

(۳) په‌تلمیوس: له شاری تبیی میسر له سالی ۱۶۵ زایینی مردووه، زایینه‌کی گه‌ردوونی و بیرکاری و جوگرافی بورو و، به‌کیک نه‌سکنندی‌یه له سالی ۱۶۵ زایینی مردووه، زایینه‌کی گه‌ردوونی و بیرکاری و جوگرافی بورو و، به‌کیک بورو له بمنابع‌انگشتین زایانی میزروی کون، بوزچوونه گه‌ردوونی‌یه کانی تا سده‌کانی نا‌سده‌کانی نه‌میزرو است هم‌بلاؤ بورو.

به پشت به ستن بهم سه رچاوانه، مرؤوفی سه ده کانی ناوه‌پراست له نه وروبا بهم
شیوه‌یه و تنه‌ی جیهانی ده گیشا:

۱- زوی له چدقی گرددوندا و هستاوه، خور و مانگ و همساره‌کانی دی بد دورینا
به شیوه‌ی بازنیی «خولینه».

۲- خوا جیهانی له سالی (۴۰۰۴) پ.ز درووستکردووه، که قده‌کانی کلیسا
نم بدرواره‌یان له کۆزکردنوه‌ی تەمنی نمه دوا یەک له دوا یەک کانی پتشو؛ له
کوپه‌کانی ناده‌مدوه دەستکەوتووه، بدو جۆره‌ی له تەورات له (سفرالتکوین) دا
هاتووه.^(۱)

۳- کوتایی جیهان (پۆزی قیامدت) له بدروارنکی زۆر دوور نییه، سالی
۴۰۰۴ ز. بۆ نمه‌ی که ژیانی مسیح بکورتته ناومراستی میترووی جیهان.

۴- خوا له چرکه ساتیکدا له را بردودا جیهانی درووستکردووه، همروه‌ک چۈن
مرؤفه‌کان خانو و نامراز و کەلەپەل درووست دەکەن. تاکه جیاوازی نمه‌ی کە
خىلک نمو كەلۈيەلانە درووستیان دەکەن لەو كەلۈيەلانە درووستیان دەکەن کە
پېشتر بۇنیان ھېبرو.

۵- هەموو شتىك له جیهاندا بەپئى نەخشىدەکى خودانى دەپوات، هەموو شتىك
له گرددوندا نامانجىچىکى ھەدیه. خۆر بۆ نمه درووستبۇوه تا له پۆزدا پرووناکى
بۆ مرۆف فەراھم بىکات، لەشەوىشدا مانگ نەم کاره دەکات، هەرۋەھا
پەلکەزىزىنە بۆ نمه‌ی نەو بەأىتە بە بىر مرۆف بىنىتىمۇه کە بە نوخ پىتفەمبەرى
دابوو، کە جارتىکى تر بە لافا رەگەزى مرۆفایتى لەناونبات.

جا نەگەر ھەندىتكى شتى پىس و قىزىمۇن بۇنۇ ھەبىت، وەك جاندۇر و مار و

(۱) پەيمانى كۆن، كىتىپى پەرۇزى جولە كەمە، وەك بەشى يەكەمى كىتىپى پەرۇزىش لەلای مەسىعىيە كەن
سەير دەكتەت، تەوراتى موسا يەكەمین بەشى پەيمانى كۆن و گۈنگۈزىن بەشىتى؛ بۆزە دەكتى
جار بەقۇنبا ناوارى تەورات لەو بەشەش بىزىت. (سفرالتکوین) يەكەمین بەشى پىتچ تەوراتە كەمە و باسى
درووستبۇنى بۇرۇمۇر دەکات تا دەگانە وەفاتى يۈسۈنى پەيامبىر (عليه السلام).

مد گهزه کان، نمه و بوز سزادانی مرؤوفه لمسه گوناهی نهسلی، کاتیک نادم بین فرمانی خودای کردو له دره خته کهی خوارد.

له کوتاییدا، عدقلى مرؤوف ناتوانیت پهی به هممو نهتنيبه کانی نه خشی خودانی ببات، بلکو لمسه رهتی متعانه کهی تعاوی بدهه ههیت، که هممو شتبیک نامانجینکی همیه.

۶- جیهان سیسته مینکی ډوشتی دھونیتیت، نهم بیروکهی له میترووی عدقلى و روحی ره گهزی مرؤفایتیدا زور گرنگه. نهم بیروکهی نمه و ده گهیتیت که بنده ما ډوشتیه کان (وهک چاکه و خراپه) رههان و خوا دیاریسان دهکات، نمه وک پیژمی بین و پشت به ویستی مرؤوفه کان و برژهونه و ههست و سوزیان ببستیت.

۷- له پشت هممو نه مانه و خودایه کی بدیهنه همیه، بیروکه و بزچونی همیه، لوانه کاردانه و ههست و سوزیشی ههیت.

۸- پیاواني کلیسا واسیته و په یونه دنی نیوان خواو خله لکن، لمور گیرانی تمویه و دستکوونتی لیخو شبوون و چونه بههشت.

ههژ موونی پیاواني کلیسا به سر نایین و زانستدا هیزنکی گهورهی ده سه لات و پاره و پولوی پیه خشین. بوز سه دمینکی زور کلیسای کاسولیکی له پوما ده سه لاتی خوی به سر گهلانی نهوروبا و فرمانه رهوا کانی سه پاندبو، تا گهی شبووه نمه ناسته پاپا کانیان فرمانه رهوا کانیان دادهنا و لایاند برد.

جا لمبدرنوهدی ههستی ثایینی ههستینکی سرو شتیه، خله لک نمه ههژ موونه بیان قبوقل کرد و، نازادی و همرچی همیانه کردیانه قوربانی له برژهونه پیاواني ثایین^(۱).

(۱) ده سه لاتی پیاواني نایین به سر خله لکی ناسایی و فرمانه رهوا کاندا له میترودا زور دوبیاره بزندوه، میسریمه کونه کان وک خوا سیری فرمانه رهوا فیر عونه کانی خویانیان ده کرد و وک په یونه دنی نیوان خوا و خله لک سیری پیاواني نایینیان ده کرد، بزیه کاتیک نه خنانون بد منگاری ده سه لاتی پیاواني نایین بیوووه، کوششیان و توت عمنخ نامونیان وک فیر عمون و خوا له جیانا!

زانست له قوژیه‌که ده‌چیته ده‌روهه :

میزونووسان در چونوی کتبی (خوانده‌گردن - فی دوران الافلاک) ای کۆپه‌رنیکوس به کۆتاھاتی سده کانی ناوره است و دەستینکی سردەمی نوی دەزانن، (له دیدی کلیسا) قیامت هەمسا کاتیک کۆپه‌رنیکوس^(۱) (به هاوکیشە بیرکاریه کانی) و پاشان گالیلو^(۲) (به تەلیسکوب) کەی سەلمانیان کە زموی چەقی گردونن نییه، بەلکو تەنیا هەساریمە کی پاشکۆیه و بەدھوری خوردا دخولیتەو، بەلام هەردوو زاناكه باجی بورییه کەیاندا؛ کاتیک کلیسا هەلمەتیکی کۆرمانی دەستینکرد بۇ چەسەندەرە و نەشكەنجه دان و کوشتنی زانیان بەمە کە جادوو گەر و فالچین.

بەھمان شیوه دۆزینەوەی مایکرۆسکوب (السالی ۱۵۹۵) گورزىکی بەھیریو؛ بەپیشەی بەھۆیو بۇ يەکەم جار زانیان توانیان بەکتریاکان بییەن، کە دوای نەوه سەلمانیان بەکتریاکان بەرپرسن لە زۆر نەخۆشی، نەمە چۈن دەبیت؟! مە گەر خودا (يا خود شەيتان) نەبۇو کە تاععون و دەريان بۇ مەرۆڤ دەھینا؟ کەواتە چۈن نويز و دوعای (بەپارهی اپیاوانی نایین دەتوانیت نەخۆشیيە کان چارەسەر بکات؟!

(۱) Copernicus : نەلەكتانیکی بېلمنىيە، بېرۋەزەکەی دەربارى مەركەزىيەتى خور لە كتبىيەكىسىدا De revolutionibus Orbiun Coelestium دەرچۈزۈتەوە کە له رەزى مەردىدا درجىو.

(۲) Galileo Galilei : زانای نەلەكتانى بەناويانگى ئىتالى.

ئیسحاق نیوتن و لابلاس و.. سیستمه‌ی جیهان...

به هزی بلیمه‌تی ئیسحاق نیوتن (۱۶۴۷-۱۷۲۷) توانا زانتیه‌کان گمیشته لوتکه، کاتیک بچینه کانی زانتی هارچه رخی دامه زراند. نیوتن مدیعیه کی پابهندی دامه زراو بوب، بیگومان خوشی توشی شوک دهبو گهر بیزانیايد که دوزنیه و زانتیه کانی پایه کانی نایین له پرۇژناوادا دەپوکینتىمۇ.

نیوتن سى ياسا بمناوبانگەکەی جولە دۆزىيمۇ، لە گەل ياساي ھېزى كىشىكىدن ھەرودك لە پىنگەي نەم ياسايانه - بەوردى - بچىنەي كۆملەي خور (خور و ھەسارە کانی دورى) وەسف كرد. ھەر بمو ياسايانش وەسفى كەوتىنى سیوهەك لە دارەکەو، وەسفى ثەنجامى بەرىيەكەكەوتىنى دوو شەمەنەدەر دەكات.

بۈزىھەن ئەنەن ئەنەن سیستەمى خور (وەك نیوتن باسى كەدوووا) بە كاتىر مېزى زەنبىرلىكى دەچۈتن، كە پې دەكىرت لە لم و پاشان وازى لىندەھىتىت و خۇزى كار دەكات.

ھېزى كىشىكىدن و، ھېزى دەركىدنى ناوەندىي و ياساكانى جولە بەمن بۇ پارىز گارىكىدن لە كاركىدنى سیستەمى كۆملەي خور، بەين دەستىيەردانى ھېزى دەرهەكى.

بېرۇكەي سیستماتىكى جیهان، وەك ئاڭگەر بە پوشدا بڵاو بۇوەمە، نىتە زانا و فەيلەسوفكەنی نەورۇبا ھەمەو شىتىكىان لە چۈرى سیستماتىكەوە لىكىددادىيەوە. تەنانەت تۆناس سەپەز (فەيلەسوفى بىباورى بەمناوبانگى بەرتانى) كارى كۆنەندامە کانى لاشى مەرۇقى بە كۆملەتكە ئامراز دەچواند كە ياساكانى فيزا ھەلیان دەسۈرپەتن.

نیوتن تېبىنى جياوازىيەكى كەدبولە نىوان شوتىنى ھەسارە کان كە حىساباتە کانى نەو دىيارى كەدبولە، لە گەل نەو شوتىنى تەلىسکۆپ دەرىدە خىست. جا نە گەر نەو

جیاوازیانه به تیمه پر بونی کات کەله کە بین، نموا سیسته می گەردونی ناوەزوو دەبیتەمە؛ بە جۆزیک کە خۆر ھەسارە کان قوت دەدات، يان نەمەتا له ئىز كۆنترۆللى دەردەچن و بە بۆشائى پان و بەرىندا بڵاو دېنەوە.

نیوتەندە سەسر ندو کىشمەيدا زالبۇو بەمەي کە باوەرى بەمە هینا کە خوا له کاتىتكەمە بۆ كاتىتكى تر پىچەكەي ھەسارە کان پىنكەخاتمەوە! نەمە دوايىن جار بۇو کە زانايەكى گەورە بېرۇڭى دەستيورەدانى ھېزىتكى نادىار بۆ لېكىنانەوە دىباردىيەكى سروشتى بخاتەرۇو.

پاشان فەلەكتىسى فەرەنسى مارکىز لابلاس (1749-1827) سەلماندى كە نەو نىنھىرا فاتانەي نیوتەندە نەيتوانى بە ياساي سروشتى لېكىيان بەداتەوە كەلە نەبرونەوە، نەوانە دواي ماومىك يەكتەر رەتەنەوە، بۆيە پىرسىتى بە دەستيورەدانى خوداىي نىيە بۆ راستەكردنەوە. لمبەر نەمە كاتىتك (ناپليون) دەريارەي رۇلى خوا له سیستەمى گەردونن پرسىاري لېكىد، لابلاس وتى كە پىرسىت بەو گەرسانىيە ناكات!!

ھەر بۆيە تىمە باس له (حمدەتى لابلاس) دەكەين بەو مانايەي كە نەم گەردونە بە تەواوى ملکەچى ياساكانى سروشتە.

بىباوهەرى سەرەھەلدەدات...

بەلام، چۈن نەو دۆزىنەوانە و (زۆرى ترا) بۇونە هوى دروست بونى ناكۆزكى لە نىوان زانست و نايىن لە ئەوروپا؟.

ملەمانلىقى نىوان زانست و نايىن بەھۆزى چەند دۆزىنەومىكى (ديارىكراۋاى) زانستى نەبو كە لە گەل بېرىۋاوهېنىكى دىارىكراۋى نايىن تىك گىرايىت.

به همان شیوه نه بُچونانه که دبو کلیسا لمبردم لافاوی زانست دستبه‌داریان بیت، هی وايان تیدا نهبو بُنایین پیوست بیت. جا بنچینه کانی نایین له سی خالدا کورت دنهوه، که پنی دلهین (دیدی نایین بُجیهان):

۱- خودایک همیه که گردوونی بدیهیناوه.

۲- خوا نه خشمه کی گردوونی و نامانجینکی گردوونی همیه له درووستکردنی بروونمودرا.

۳- جیهان سیسته مینکی روشی دردهخات که خوا دیارینه کات.

به دلیلیه و هر له سهرهاتای شورشی زانستی له سدهی هقددهه مدهه -
زانستاش - هیچ دوزینه و همیه کی زانستی یان بیرژکه کی لوزیکی درنه که تووه له گل نه بنتچیناندا تیک بگیرن، که نه گهر نه بنتچینانه نهبوونایه نایین دهروخا، بلام له گل نهوهشدا، شورشی زانستی کاریگه ریه کی و زانکه ری بُز سر نایین همبو؛ بهو پیشه که راسته خوز تهوز مینکی گوماناوی بیناوه‌ی گهورهی به دوای خزیدا هیناو، سدهی هدژدهه‌می کرده گموره‌ترین سدهی گومان له میزوی هاچمرخدا، تا کار گمیشته نهوهی پاشای نینگلترا سکالای نهوهی دهکرد که نیوهی قده کانی کلیساکه بیناوه‌من!.

چون شورشی زانستی بوبه هُزی لمرزین و ههُزانی دیدی نایین بُجیهان، سهرهای نهوهی جیاوازیه که نییه نه گهر زبی چهقی گردوون بیت، یان ته‌نیا شوننکه و تووه کی بچوک بیت له خولگه‌ی خوردا بسوروتنهوه، نهمه به هیچ شیوه‌یک پیکر نییه لمبردم بروونی خودایک که هه مهو شتیکی بدیهیناوه؟.

هه روها راستگوّتر و دستپاکترو دلسوزترو دادگرتر (سیسته می روشی) نایین نه گدر دهست به یاسای جوله‌ی نهستووه بگرین و به یاساکانی جوله‌ی نیوتزن نهیانگوّرنده؟!

بوجی...؟

به دلنيايموه جهخت لده ده كه يتهوه که سردهه لدانی ثم هسته گدورههی گومانبردنی بیباوهپی و نکولیکردن له (بنچینه کانی دیدی نایین) به هیچ جوزتیک کیشههیه کی زانستی نهبوو، بدلكو کیشههیه کی درپونی فدلسه فی بورو! (۱۱)، ثم مهش بز کومهلهک هزکاری درپونی (سايکولوزی) ده گهرپتنوه، گرنگترینيان نهمانهی خوارهون:

يەکەم: گومان لده دانیه که ثم زولم و ستم و چهوساندهوهی زانابان له سمر دهستی کلیسا توشی بعون، هزکارتیک بزو بؤشهوهی زانا و بيرمندان هملوتستیکی دوزمنکارانه له دژی نایین و مریگرن، که رنگدانهوهی بدمدر هملوتستی خذلکيش ههبوو.

دوووهم: نه گهر نیوتن پهیوندی خوا و گمردوونی گیزایتهوه بز سمردههی درووستبوبونی کومهلهی خور و رژلیکی بز خودا هیشتیتهوه بز رینکختنهوهی خولگه کان له کاتینکوه بز کاتینکی تر، نموا لا بلاس ثموه هلهلموه شیتیتهوه که خوا هیچ رژلیکی گمردوونی ههبوویت. بمهمش تیروانینی کلیسا هردسى هیننا که پیان وابوو خوا پیش شمش هزار سال گمردوونی درووستکردووه و ئادههی باپیرههانی بهدسته کانی خۆی درووستکردووه، ثم بزچونه ثموهی ده گمیاند که پهیوندیه که زۆر نزیکه و خودا زۆر گرنگیمان پىددات.

به ههمان شیوه هستکردن به نزیکی خودا بهوه ثاو دهرت که باوهپو ئیمانمان هدیت بدهوهی خوا دهستیوردانی راستهوخزی همهیه له ژیانی مرۆڤه کاندا؛ بزیه ههوره تریشقة کان دوزمنانی نایین لەناودهەن، بعومەلەرزە گوناھبارو له فەرمان دەرچووه کان سزا دەدات..

(۱۱) دهکری لە کیشمیه تېنگەن، بعوی کە عدقلى مرۆづ بەم شیوه کارناکات وەك لۇزىيکىيەكان دەلەن، نەگر كېسەنک بەپېرۈكىيە کى دىيارىكاو (۱۲) باوهپى هەيتىت، بەشىمە كى لۇزىيکى بىرات باوهپ بېرۈكىي ابا يېنىت، نموا واقع پىشان دەلەت کە نەم گواتئەنە لۇزىيکىيە بېزىمە نەك پىسا! چۈنكە بەگىنىتى و زۇرىيە نەم گواتئەنە هەزىيانە دەرۋونىن نەك لۇزىيکى.

بلام لینکدانه و زانستیه کان بز نم دیارداه، هیچ بوارنکی بز نم ههستانه نه هیشته وه.

سینه: نهوانه (دمیانویست داره که لمناوم راسته و بگرن) دمیانگوت که خودا جیهانی درووستکردووه و چهند یاسایه کی سروشی بز داناون که جیهان هه‌لمسور تن پاشان واژی له دونیا هیتاوه. نمه واتای نهومه که خودای بدیهیتمن نیتر هیچ شتیلک بز نیمه ناکات و بچووکترین کاریگه‌ری لمسه رووداوه کانی جیهان نییه. به کورتی خودایه که که هیچ گرنگی نییه و پیوستیه مان پنی نییه!

چواره: زانست لوهدا سمرکوتورو بزو که به هزی چهند نالیات و نامیزیکه وه لینکدانه وه بز دیارده سروشته کان بکات به جوزنک پیویست بعوه ناکات بدروای مهبدست و نامانجیجکدا بگمپرین. به ههمان شیوه سمرکوتورو بزو له پیشیبینیکردنی دیارده سروشته کانی وک خور گیران و مانگ گیران و لافاو و پشمبا. نمهش خزمتگه‌لینکی راسته و خوزی پیشکه‌شی مرؤف کرد، نیدی نه و مرؤفه له پژوئنکی دیاریکراودا کاری دهرباوانی نهده کرد نمهش له ترسی هه‌لپزانی پیشیبینی کراوی دهربا، لمبرنه وه مرؤف باوهری کرد بهوهی لینکدانه وه پیشیبینیه کانی پیاوانی نایین ساده و ساکارن.

پنجم: مرؤفی سمرده‌می زانست باوهری وابو نم سمرکوتنه لینکدانه وه ماددی بز دیارده سروشته کان و ونبونی نامانجداری پرووداوه کانی گمدوون، مانای وايه تازه نامانجی درووستیونی گمدوون به تهواوی بزر بزو.

شده: کاتیک هیچ نامانجیک بز خودا نه مایه وه له درووستکردنی مرؤفدا و هیچ پژوئنکی له ژیانیاندا نه ما، تازه هیچ بیانوینک نه ما که بیسا ره‌وشتیه کانیان بز دابنیت (که چی پیویسته بیکن و چی پیویست نییه بیکن). بدم شیوه شورشی زانستی نه و باوهری پوخاند که جیهان بریتیه له سیسته‌منکی ره‌وشتی، نیتر بدها ره‌وشتیه کان به‌سترانه وه به بدرژوه‌ندیه ماددیه راسته و خوزی کانی مرؤف.

حه و قم: زانستی سمردهم توانی بز مرؤفی تهدن ماما نهانه وه نیستا خزمتی زور زیاتر لهوهی پیشوو پیشکه‌ش بکات، چهندها بدره‌می زانستی و ژیارتانی

بیشکهش کرد که خوشگوژمرانی و دوله مدنییه کی ومهای بُز فراهم بکات
که رپرڈی له رپرڈان بیرشی لئی نه کردیتیمه، بُزیه نه مردّقہ عقدیدکهی
مباوره بیوون به خودا گُزپی بُز باعوره بیوون به زانست و توانا و دامیتنه کانی.

نهه شتم: له بدر همه مو نه مانه، بيرم دنzan هاتنه سر ندهوي پرسن: نه گدر را نست هنگاونکي گهوره ناييتس سبارهت به تيگكيشتني نهو بايد تانه هي ييشتر به ميتافيزيكا ليكدرانمو، ووك نه خوشيه كان و ههور فتنشهه و بروسكو يومه لهرزه، نيدى ج به رهسيت يك همي لهداردم ندهوي زانست بگاهه نهه ناسته هي ليكدانهه بز همه مو نهو شتانه بكات كه ميتافيزيكين؟ بهم تيگكيشتنه يوشوبون به ثائين و خودا به تداواي هله شایعه.

نهو هۆکاره دەپونیستانه⁽¹⁾ بىرمىندان و زانيان و خەلکى ئاسايى سەدەي
ھەزەدەھەميان خستە ناو زۇنگاۋى گومانەوه، تا واي ليھات سەدەي نۆزدەھەم
بې بىراورد بې پىش خۇرى - بە سەدەي گەرمانەوه بەرھەن باوھە ناودەنزا، تەممەش

(۱) سربرای هژوکاره عهقلی و دوروونیه کان، که له سددی هزددهمه مدا له رکابردتی زاست و نایندا ای ترازویو زانستیان به کلارکدوه، لیردا جزریک له کوسوکوری دوروونی **Neurosis** باس دهکمین، که دستی هزی و مرگرتی بیری بیباورپی له ناستی تاکه مسیان، بز ثروتی لیکوژلبیمهو، کمان دوباره.

کاتکلیکا له شست باید سوون به خوداشهوه و مسناوه، به لام نهمیان باز همستاند کردن به شارامی.

Defective father hypothesis بیماری نهادی فیتز چمکیکی داناده که ناری ناوه (دیدی کمکوری بازکاریتی) پیغامبر نبیوی فیتز چمکیکی داناده که ناری ناوه (دیدی کمکوری بازکاریتی) بیماری نهادی فیتز چمکیکی در روستادهای لینیوان دسه لاتی بارکی مرؤوفی و ندو بارکه ای له ناسانده، بو ندمش چمند نمودنیمه ک دنیتمو، نوموتا فیلم سوپری گورهی فدرمی (فولتیر)، که به گوره کان داده هفت زر نازاری له دستی بازکی دیوه، تا ناستیلک و هفتندگرد دهوه که بکیک له گوره مانکاره، گوره کان داده هفت زر نازاری له دستی بازکی دیوه، تا ناستیلک و هفتندگرد دهوه که بازده کهی هملگرتن، پستکه کی فرزید غذیشی تینایه و کارل مارکس و تیomas هزبر و نهوانی دیش.

مددوهک چون فیتز وای دیپینت که بیشه بروئی مندلل له باوکی بمعزی مردندهو له لایمن مندلل وله خاند سیری دکرته بمعزی ندوی که له باوکیتی بیشه کردوه و هستی پیمارکی تند
که (بایساتم) و (بیتائید ایسا) دقتته.

بروز رکنی در دوره اول پس از سارکوزی، ایگور و رانلی، ایگور و رانلی،
بازل فیتز تا نزیک تمدنی چل سالی هر زیارتی بود، دوای نمود بروه باور دار و گزینگی داده پیغمبر مدنی
Fath of the Psychology of
بنزان ناین و درونتاسی و شور بابتی له کتبیه بنیانگذگه
بلار کردتمه، که لمسالی ۱۹۹۱ بلار کرایمه.

بمهوی ثنو روته رومانتسییمی که تییدا دهرکوت. به لکو ده توانین بلین که عقلی علمانی هاوچه‌رخ بدرهمی شورشی زانستی سده‌ی حفده‌هم، نمهوک سده‌ی نوزده‌هم یان سده‌ی بیستم.

له گمل چونه ناو سده‌ی بیستم، وتهی (نایین تلیاکی گدلانه) دهرکوت که کارل مارکس گوتی. مدبہ‌ستیشی نمهو برو که دوله‌مندان و نهاده‌کراتیه کان چدمکی نایین بز یتھوکردنی هدرازان به کاردهیتن و ناجاریان دهکن ثم واقعیه تاله قبول بکن، لبری نمو چاوهپنی فیردوسی ژیانی دوای مردن بکن.

له دهرنjamی هممو نهمانهش وتهی (فریدریک نیتچه)^(۱) بلاویوویمه که له کوتاییه کانی سده‌ی نوزده‌هم گوتی: نایا خودا مردووه؟ Is God Dead? جا لبری نمهوی ثم وتهی وک وتهی فیله‌سو فیک بمینیته وه که باوری بنتی بروه، برو به ناویشانی دوویاره‌ی روزنامه کان.

هزاری بیباوه‌ی هاوچه‌رخ :

هزاری بیباوه‌ی هاوچه‌رخ ثم چه مکانه له خو ده گریت :

- ۱- گردونن له خویه وه درووستبووه، له نهjamی چند رووداوتکی هدرمه‌کی و بهین پیویستی به درووستکدریک.
- ۲- ژیان بهشیوه‌کی خزکرد له مدادوه درووستبووه، له رینگه‌ی یاساکانی سروشته وه.

(۱) فریدریک نیتچه: فیله‌سو فی بیباوه‌ی بمنابانگی نهلمانی (۱۸۴۴-۱۹۰۰).

- ۳- جیاوازی نیوان ژیان و مردن جیاوازیه کی فیزیالی روتوش، رُوزنک دنت زانست پمی بعو جیاوازیه دهات.
- ۴- مروف جگه له لاشیده کی ماددی هیچی تر نییه، به مردن لمناو ده جنت.
- ۵- چهمکی (بروح) بروتیکی پرونی نییه.
- ۶- له دوای مردن ژیانیکی تر بروتی نییه.
- ۷- له دهرنجامی هدموو ندو شتانهی پیشده، ده گهینه ندهی هیچ پیوستیه ک نییه تا باس له بروتی خودا بکرت.
- نهو چه مکانه و دیدی بیناوهرهان دهربارهیان و هملته کاندیان له لایهن باوهرهارانمه له تدوره کانی دواتردا به درتری باس ده کمین.

بیناوهرهانیش دهبن به چوار کۆمهله:

- ۱- زانا و فدیله سووفه کان، که پینچکه کی بیناوهرهیان هملیث اردوه، پاشان له پینگکی بیردؤزی پەرسەندنی داروینی (پەرسەندنی زیندهرهان لمپتی پینکه دهه) بدلگه زانستیه کهی خویان دەستکەوت.
- ۲- شیوعییه کان، نهوانه دەیانه و تەت کۆمدلگا مرۆفا یەتییه کان بگۇرن بۇ کۆمدلگای زۆرەملىتی سیستەمنیکی وەک شارى مىررولە و هەنگ، نەم ئامانجەش لەزىز سايەی بیروباوهە نایینییه کان بەدی نایەت، بۆیە ئەمان پییان وايە پیوستە ندو بیروباوهەنە لەناو بېرىن نە گەر بەھېریش بىت.
- ۳- چەند تاکینکی ناپسپورى كەم شارەزا، له پینگکی داننان به بیناوهرهیمەوە خویان له دەست كۆت و بەندى ئايىن رادەكەن يان بۇ خۆدەرخستن يان بۇ بەدېھىتانى بەرژوهەندى دىكە.

۴- ژماره‌ید کی زور له بیباوه‌هه یتده‌نگه کان! له ناو هه مسو نایین و کۆمەلگا و په گەزە کان، نوانه‌ی گومانیان هەمیه، بەلام گومانه کەیان ناخنە بدر گفتگو.

هۆکاری گومانی نەم کۆمەلیه بۆ دوو هۆکار دەگپریتەوە:

- روکشە زانستی و فلسەفیه کە، کە ھەلگرانی هزرە بهیزه کانی بیباوه‌پی بۆ چوونه کانیان پئى دەخنە رwoo.

- نەو شیوازە و شلک و داخراوەی لیبەوە فیزی نایینه کانیان بۇون، کە تىيىدا مامۇستاکان ھەمسو جۆرە لۆزىلک و زانستىك رەتە كەندەوە کە پېچەوانەی بىرکەرنەمیان بىت، کە بە شیوازى (اتەنيا بەم جۆرەيە just-so). ھەروەك نەو مامۇستايانە باڭگەشە ئەوە دەكەن نەوان تاقانەن لە تىنگىشتن و ناسىنى خودا، پیویستە نەوانى دى دان بەم کارەيان دابىنن.

هزرى بیباوه‌رى دابەش دەبىلە سەر دوو ئاست:

(أ) هزرى بیباوه‌رى بەھیز Strong (Positive) Atheism

نەوانەن کە بۇونى خودا رەتە كەندەوە، بۆ نەو بۆ چوونەشیان بەلگە كۆزدە كەندەوە، بىردىز بىنیات دەنیئەن و، باڭگەشە بۆ بىرپاوه‌رە كەیان دەكەن.

(ب) هزرى بیباوه‌رى لاواز Weak (Negative) Atheism

نەوانەن کە ھىشتىا بەلگەي تەواوبىان دەستتەنە كەوتۇوە قەناعەتىيان پئى يىتىت خودا هەمیه، بەلام باڭگەشە بۆ هزرە كەیان ناكەن. نەو كۆمەلیه ھەمسو نەو كەسانە دەگرتىتەوە کە گۈنگىيە کى تەواوبىان بە پرسە كە نەداوە.

له بواری بینباوه پریدا چهند چه مکتیک هن پیویسته له یه کیان جیابکه ینه وه، که گرنگترینیان:

بینباوه‌پر (الملحد - Atheist): ثو کمه‌یه نکولی له نایین و بروني خودا ده کات.

بیندین (اللادینی): بینباوه‌پر حمز دهکن پیشان بگوتربی بین نایین، له کاتینکدا که بین نایین و اتا نهودی که باوه‌پر به هیچ نایینیک نییه، ثمه‌ش مانای وانییه دهی نکولی له بروني خودا بکات.

دزه نایین (Antitheist): ثو بینباوه‌پر که هملویستیکی دوژمنکارانه‌ی گرتۆتمبه‌ر له همه‌مبه‌ر خودا و نایین و دینداره‌کان.

پهروه‌دگاری (الریوبی - Diest): کدینکه باوه‌پر همه‌یه بمه‌دی خودا گردودونی به دیهیتاوه، به لام نکولی لهوه ده کات که خودا له پئی نایینه کانمه‌وه پهیوه‌ندی به مرؤوفه‌وه گردیت.

نه‌زانکار (اللا ادری - Agnostic): ثو کمه‌یه که باوه‌پر وايه پرسه‌کانی خواهیتی و غیب ناکری بسهمیترین و به لگه‌کیان له‌سر بهیترته‌وه (همروه چون ناکری نمری بکرین و په‌تکریته‌وه)، وا دابندرنن له‌سره‌وی توانای عه‌قل و هسته‌کانه‌ون.

گومانکار (المتشکک - Skeptic): ثو کمه‌یه واي دهینیت به لگه‌کانی خواهیتی بهس نین بوز رازیکردن و قمناعه‌تپه‌هیتی، له هه‌مان کاتدا ناکری ثو به لگانه به هه‌ند و عنده گرت.

عه‌مانیی (Secularist) : عه‌لمانییت بریتییه له بانگکوازیکردن بوز دامدزراندنی ژیان له‌سر زانستی مادی و عه‌قل و په‌چاوه‌کردنی به رژه‌وهندی، دوور له نایین. له پاشان عه‌لمانییت چه مکتیکی سیاسییه و هیچ پهیوه‌ندی به بیرو باوه‌پر نایینی تاکوهه نییه، گومان له‌وهانییه که زوریک له عه‌لمانییه کان بین نایین، به تایبیت له ولاتانی خورناوا.

ئایا بیباوه‌رى بلۇرۇتەو؟

دواى تاوترىكىدى هۆكارەكانى دەركەوتىنى بىباوهپى لە خۆرئاودا، كە لە دواى شۇرۇشى زانستى ھەدر دوو سەدەي شازىدە و حەقەدە دەستى پىنگىد، دەپرسىن: لە ئىستادا پېرسە كە گەيشتۇتە ج ناستىك؟.

لە راپرسىيەكدا كە بىزىمى بىناوبانگى كەنالى بىرەتانى BBC جۇن ھېنەقىرى نەنجامى داوه و ۲۲۰۰ ھاولاتى بىرەتانى بەشدارىيان تىدا كەرددووه، نەنجامەكەي بەم شىۋىيە بۇوه:

۲۸/بىباوهپىان بە خودا ھەيد، ۲۶٪ بىباوهپىان بە شىتكەمەبلاام دلىيانىن كە چىيە، ۱۶٪ خۆيان بە بىباوهپى دەزانن، ۹٪ نەزانكارن (لە ناوياندا ھېنەقىرى خۆشى). نەوانەي ماونەتەوەش يان نەوەتا بىرەتان لە بابەتكە نەكەردىتەوە، يان نەيانزانىيە، يان ولامىيان نەداوەتەوە.

لە توپىزىنەومىيەكىشدا كە ھەمدىيان كەنالى BBC لە سالى ۲۰۰۴ لە (۱۰۰) دە ولاتى نەوروبى نەنجامى داوه، پىزەتى بىباوهپىان ۸٪ بۇوه. لە ويلايەتە يەكگەرتووەكانى نەمرىكاش، پەيمانگايى جالوب لە سالى ۲۰۰۵ توپىزىنەومىيەكى نەنجامداوه، دەرىختىسوو كە پىزەتى بىباوهپىان ۵٪، زۆر توپىزىنەومىي تىرىش ھەن كە نەنجامى نزىك لە نەنجامەكانى پىتشوپىان دەرىختىسوو.

ھەرچى ولاتانى پۇزەھلەلتىن، نەوا نامارى وردىمان لە بەرمىستادا نىيە، بەلاام بەگشتى وا دەردەكمىت كە پىزەتى كە زۆر لەمە كەمترە، نە گەرچى شەپۈلىكى بىباوهپى لە دواى شۇرۇشەكانى بەھارى عەرەبى و نەۋ ئازادىيەي فراھەمى كەرددووه دەركەوتىوو، كە لە تەۋەھە دوازدەھەمدا باسى لېۋە دەكەين.

فلسفه

بیباوهری هاوچه رم

گومان لوهدا نییه که هزکاری سره کی یتهیزیونی نایین له رؤژناوا و له سرده می نویندا برستیه له بلاوی نهود فلسفه فانه که میتا فیزیکا (دواوهی سروشت) پر تده کنه و هو زانست له لایمنی تاقیکاری کور تده کنه و، تمنانه له زانسته مرؤییه کانیش!. جا بوز نهوهی بتوانین به دوادا چون بوز کاروانی بیباوهری هاوچه رخ بکهین، پوشی فلسفه فی بیباوهری له سدهی بیستم و سدهه تای سدهی بیست و یه کم ده خینه پروو، نهوش له پنگمی خسته روی چه مکه کانی فلسفه فی ماددیگه رایی لوزیکی Logical Positivism و بیباوهری نوی New Atheism.

فلسفه ماددیگه رایی لوزیکی : Logical Positivism

فیله سووفی فه پهنسی (نئ گست کزمت^(۱)) (August comte) بدامه زرنه ری فلسفه فی ماددیگه رایی داده نریت، که تمنیا له دیارده و راستیه ماددیگه کان ده کزمیسته و، دروشی (نهوهی ناتوانی بیینی بونی نییه) بدرز ده کانه و،

(۱) نئ گست کزمت: فیله سووف و زانای کومملنی بدانویانگی فه پهنسی (۱۷۹۸-۱۸۷۵).

همو بپرکردن و بحیثیت غمیبی رهتده کاتده، له سرووی هه مسویانمه بیونی خودا.

پاشان فیللسوفی نینگلیزی سیز نله فرنند نایمر^(۱) له سالی ۱۹۳۶ فلسفه‌هی ماددیگرایی لوزیکی^(۲) Logical Positivism ودک لقیانک له فلسفه‌هی ماددیگرایی خسته‌پوو. نعم فلسفه‌فیدیش له سر (بنه‌مای سلماندن The verification Principle) و هستاوه، که پنی وايه ورگرتني همر گریمانه‌یدک يان پرسیک له سر توانای سلماندنی يان رهتکردنوهی و هستاوه، نه مهش له پنگهی کرداری و به تاقیکردنوه، يان به بیرکاری، يان به لوزیکی، له پنگهی واتای نمو و شانهی نعم چه مکه ړوون ده کمنوه. نا لیزهدا، همر گریمانه‌یدک يان پرسیک بکمودته درمهوهی بازنهی زانستی ثزمونگه‌رایی يان بیرکاری يان لوزیکی راسته‌خو، هیچ مانا و بهایه کی نیمه.

هر لیزده، فلسفه‌هی ماددیگرایی لوزیکی پنی وايه چه مکه کانی ودک خودا، پوح، دینداری، بیناوه‌ری هیچ مانایان نیه؛ چونکه ناتوانی راستی و همله‌ی نمو چه مکانه بشیوه‌هی کی تاقیگه‌یی يان بیرکاری يان لوزیکی بسلیترنت، لمبر نمه قسمیه کی ودک (خودا بیونی همه) هیچ مانایه کی نیه، بویه مرؤف باوه‌ردار يان بیناوه‌ر بیت له بدرامبر عه‌قلدا یه کسانه.

سردهمی فلسفه‌هی ماددیگرایی لوزیکی بمهه کوتایی هات، کاتیک بیردقزه و پیشدا گهوره‌که (سیز نایمر) له پهنجاکانی سده‌ی بیستم رایگه‌یاند که نعم فلسفه‌فیده پره له دژیک و پینچه‌وانه، سمره‌ای نمهوهی سالانه‌کی دور و درتی له چارمسه‌کدنی همله‌کانی نعم فلسفه‌فیده‌دا به سر بردبوو.

(۱) سیز نله فرنند نایمر (۱۹۰۱-۱۹۸۹): فیللسوفیکی نینگلیزیه و، ببریسی يانهی سوقاته له زانکزی نوکسوند.

(۲) نایمر نعم برسی له کتبی (زمان و راستی و لوزیک Language, Truth and Logical) خسته‌پوو به کمین درکمتوتی نعم فلسفه‌فیدیش له بیسته کانی سده‌ی بیستم بورو، لمالین کوملینک فیللسوفی نهوروبی، که به کوئمله‌ی (فیمیتا) ناسراون.

نایدر درکی بدهو کردبوو که وله چون ناتوانی یاساکانی گهربان و لینکولینه وه لمو زانسته پراکتیکیه کانه‌ی، که لسمر هسته کان و هستاون (وهک کیمیا و فیزیا) له سمر زانسته مرؤایه‌تیبیه کانی (وهک فلسفه و لوزیک و پژوهش) جنبه‌جئی بکهین. بهم جوزره‌ش ناتوانی لینکولینه وه له چدمکه نایسینیه کان به پیوری چدمکه زانستیبیه کان بیت، بؤیه - بؤ نمونه - پیرویست ناکات همولدان بؤ تیگدیشتن له قسمی (خودا له ههموو شوتیک بونی همه - کلی الوجود)، به پیوری شوین له فیزیای نیوتون یا فیزیای نئنیشتاین پیبورت.

بهم شیوه‌یه نایدر هدلستا به راگدیاندنی مردنی فلسفه‌ی مادیگردانی لوزیکی و به خاکسپاردنی.

گهرانه‌ی هوش و دینداری عقلاً : Rational Theism

فیله‌سووفه کان دهستیان له فلسفه‌ی مادیگردانی لوزیکی بدردا، دوای نمودی نهنتونی فلو^(۱) دهگای گفتونگوکردنی له گهـل دینداره کاندا خسته سمر پشت، شیتر له گوړه‌بانه‌کمدا کومله پرسیارېک پهیدابونون دهرباره‌ی واتای (بونی خودایی - الوجود الالهی)، یان ثه‌گدری بونی باوهېنکی خواپسک به خودا له دهروونماندا و...).

نم پوته له بدرگی گوفاری تایم Time له ژماره‌ی نهپریلی (۱۹۸۰) زور به ناشکرایی دمرکه‌وت، له وتاری بدرگه‌که‌دا هاتبوو: ((هدنديک له گهوره فیله‌سووفه کان شوړشينکی هزری سېی به پیوهدېن، که له ماوهی درو دهیدا هېجع که س چاوهېنې نهده‌کرد، نه شوړشه نامانجی نموده خودا بگېږیده وه سه‌عده‌ېشی خوی)).

(۱) پاش که مبکی تر دهیانیتین و رذائی له پرسی بیناوهېپیدا ده خښه‌پورو.

بنباوهری نوی : The New Atheism

هه لگه پانه وه بهره و فه لسه فهی ماددیگه رایی لوزیکی :

جارنکی دی بیباوهری لمسر یه ک کله که دمیتهوه، تا لمژیر ناوی بیباوهری نوی The New Atheism سه‌ی دمربیتیت، ثم زاراویه بز یه کمین جار له گوزفاری تزپری زانیاری^(۱) Wired Magazine ی ژماره‌ی نوییمباری (۲۰۰۶) بدکارهات.

ندو کتبیانه باسی نهم چه مکه تازمه‌یان ده کرد ره‌اجیکی زوریان پمیداکرد؛ چونکه پاگه‌یاندن مادده‌یه کی دوله‌ی مدنده و گه‌رم و گوره و روروژیتنه‌ی تیدا چنگ کهوت، سدره‌ای ساده‌یی ندو به لگانه‌ی دهیان خسته‌پر وو^(۲).

ندو نووسینانه هیرشیان ده کرده سر هه مموو ثایینه کان (ئاسمانی و زه‌مینی)، به‌لام به زاراویه کی نامؤژگاری‌کارانه ندو کارمیان ده کرد و، نووسدره کان جلی نه و نامؤژگاری‌کارانه‌یان ده بزشی که خوشندریان وهک نه فام و پووه‌کش سه‌یرده کرد، نه‌نگوستی نه فرمیان ثاپ استه ده کردن نه گهر تزبه لمسر باوهره ساده‌کهیان به خودا و پدروه‌گاریه‌تی (البیویه والاگوھیه) نه کهن!.

(۱) گوزفاری تزپری زانیاری :Wired Magazine

(۲) له گنگترین ندو کتبیانه :

- The Blind watch maker.
- The God Delusion.
- Breaking the spells.
- Six Impossible things Before Break fast.

له سهر خوشنده‌رانی ندم نووسه‌رانه پیویست برو که هملویستیکی دیاریکارا ویان هدیت: ندوهی له گهليان هدیت دژيانه، يان سپی يان رهش، بواری فیلبازی و هملویستی ناپرون نییه! تمنانه‌ت نمو فهیله‌سرووفه گهورانه‌ش که رپریان برو ههندیک به لگهی دینداره‌کان داده‌نا، خرانه ناو لیستی رهش و کاروانی خیانه‌تکار و ساده و رپوکه‌شے‌کان.

نهنتونی فلو له کاروانی بیباوه‌ریدا :

بیتنده‌ی بوریمان له سهر وردی زانستیبه‌و هدیت، دهتوانین بلین که سیر نهنتونی فلو^(۱) مامؤستای فللسه‌فی بمناویانگی بریتانی پیشوای بزروتنده‌ی بیباوه‌ری برو بز ماوهی زیاتر له نیو سده. زیاتر له سی کتیب و تویزینده‌ی فللسه‌فی نووسیوه‌که وک نهخشیرپیگای هزری بیباوه‌ری نیوه‌ی دووه‌می سده‌ی بیستم وابوو.

لهمبر ندوه ههوالی داننانی نهنتونی فلو بمهوی (که خودایک همیه) وک ههوره‌تریشه‌دای به سهر فهیله‌سروف و بیرمه‌نده بیباوه‌ری‌کان، نیتر که وته پهله‌قازی بز بدرگیریکردن له باوه‌ری پیروزی بیباوه‌ریان! تورپه‌ی و پیزاری خویان بدرامبهر بدو گوپرانه نیشاندا و هدرچی تومه‌تی خراپه خستیانه پال نمو پیاوه.

(۱) Sir Antony Flew : له ۱۹۲۳/۲/۱۱ له لمندن لهدایک بروه، باوکی به کیک برو له گمورد پیاواني ناینی مسیحی، هر له گنجیمه‌ه برو به بیباوه و پاشان بروه فهیله‌سروونیکی بیباوه. کاتیک گمیشه ته معنی هدشتا سالی (دیسمبری ۲۰۰۴) رالیگیاند که به مزی بدلگهی زانستی گمیشه‌ته نمو باوه‌ری‌کی که خودایک همیه. له سالی ۲۰۰۷ کتیبیکی درکرد که تیایدا هوزکاره‌کانی باوه‌هیتانی روونکرده‌تمو، کتیبه‌که به ناوونیشانی ندوهی که خودایک همیه: چون تووندترین بیباوه له بیباوه‌ری هدلگه‌ایمده.

There is a god: How the worlds most notorious atheist changed his mind

له ۲۰۱۰/۸/۱۴ له لمندن کوچچی دوایی کردوه.

له چوارچیوی باسکردن له فلسفه‌فی بیباوه‌پی هاوچه‌رخدا ده پرسین: نهنتونی فلو له پیازی چاره‌سرکردنی فلسفه‌فی بیباوه‌پیدا چی زیاد کرد؟.

ده کری بگوتست - بهی هیچ زیاده‌رویه‌که لماموه‌ی سد سالی را بردو ده هیچ فایله‌سووفتکی خاون سدنگیکی بیباوه‌پی بهشیازی قبول و پنکخراوی نهنتونی فلو هزی بیباوه‌پی نه خستوتپرو، چونکه نهو پیاوه بدگمای نوئی دژی باوه‌بون به خودا خسته‌پرو، همراهه که چون به بیرۆکه رسنه‌کانی نه خشم‌پیگایه‌کی بز نهو فایله‌سووفانه دانا که له نیوه‌ی دوه‌همی سده‌هی بیسته دژی باوه‌ر و دینداری دوهستانه‌وه.

نه گم کتیبی فایله‌سووفتکی گهوره‌ی وک (بیتراند راسل^(۱) Bertrand Russel) به نسونه وریگرین وک کتیبینکی بیباوه‌پی که له سده‌هی نوزدم و بیسته‌مدا نوسراوه، دمیتین له چوارچیوی و تارگه‌لینکی شده‌ی پوکش ده‌نماچن و هزیکی قول ناخنمنپرو، له باشترین باروودوخی کتیبه‌که دا تمیا کیشه ده‌وونیبیه‌کانی مروف وک (کنزا‌انه‌کانی مروف به‌هی خراپه و ثازار) ده خاتمه‌پرو، بهی نهوه‌ی چاره‌سرنکی تازه‌یان بز بدوزتمده^(۲).

(۱) بیتراند راسل Bertrand Russell: له ویژل‌دایک بورو (۱۸۷۲-۱۹۷۰). که فایله‌سووفتکی گهوره و پیارنکی لوزیکی بورو، یه‌کیک بورو له زانایانی بیرکاری و شاریزا بورو له میزبوری نیشگلیز. همروهها یه‌کیک بورو له نیمارانی جمنگ و داگیرکاری. له سالی ۱۹۵۰ خلااتی نولی له نه‌ده و مرگ‌ترووه؛ نه‌دهش به‌هی نوسینه‌کانی له‌سر نسونه بالاکانی مروف‌قایمتی و بدرگیریکه‌نی له نازادی بیردا.

(۲) بیزدا ناماژه بز سی توریزمه‌ی دیاری بواری فلسفه‌فی بیباوه‌پی ده‌کین که نهنتونی فلو دایوان:

یه‌کم: ساخته‌ی زانست لاهوت Theology and falsification : توریزمه‌یه که نهنتونی فلو لسالی ۱۹۵۰ پیشکشی کردو، تیندا هدولایاوه که پرسی باوه‌ر له بناغمه‌هه‌لبته‌کتیب، بیونینه‌ی جهختی له‌ره کردتوده که گه‌تاره نانینیه کان خالین له چدمک و دسته‌واژه‌ی واتادار، له‌هه‌مان کاتدا باشگم‌وازی بز گفتگوی نیوان بیباوه‌پان و باوه‌داران کردو. نعم توریزمه‌یه یه‌کیک بورو له بلاورین توریزمه‌کانی سده‌ی بیسته.

دومون: خودا و فلسفه God and philosophy: تیایدا فلو جدخت له‌ره ده‌کاته‌وه که بیترسته له‌پرسی (تایا خردایدک همه‌یه؟) ادا هیچ بپیارنک نه‌درست، بمرله‌وه دینداره‌کان دیدنیکی رون بز سیفته‌کانی نو خودایه بخمنه‌پرو، همروهها نهو بنتی وايه که هیچ واتایدک بز وسقی دینداره‌کان نیبه بدهی که خودا (ارفع، همه‌مو بون، همه‌مو زانست).

وا دیاره که فدیله‌سووفه مهزونه کان خویان لوده به گموده‌تر زانیوه که (ادمته ناسکه‌کانیان و عده‌قله داناکانیان بهم کنشه بازاربیه ناست نزمه پیس بکمن!!)، کنشه‌ی دینداری و بیباوری.

له کوتاییدا دلیین: نمهوهی جنی سرچجه نمهوهی که سیز نهنتزونی فلو که له دژی فدلسه‌فدي ماددیگره‌ای بیباوری و مستایمه و نمو خوبه گورمزانی و سووك ته‌ماشاکردنی برآمبه‌ر به چه‌مکه نایینیه کان ده‌کرا رتیکردوه، هدر خوی له دژی بیباوری نوی و مستایمه. نمو نمو پیاوه برو که توانای بپرچدانمهوهی بدلگه‌کانی بیباوره کون و نوینیه کانی همبوو، هلدمنتا به شیکردنمهوهی زانستی نوی لدو بارمهوه پیشکه‌شی ده‌کات. له تمهوهی سیزده‌هه‌مدا به جوزنک له دریزی باسی لیوه ده‌کهین.

ریبازی بیباوره نوینیه کان :

(ا) انه گهر پشیله کان نه‌شنین به روهه Herd نموا ژماره‌یه کی زوریان ده‌توانن دنگده‌منگیکی بیزارکه‌ری و دروست بکمن که نه‌توانزی پشتگوی بخربننا.

نا بهم شیوه‌یه ریچارد دوکنیز^(۱) گمراهی بیباوره نوینیه کان ریبازی

سیم: کنیی گریمانه‌ی بیباوری The Presumption of Atheism ۱۹۷۶؛ تیندا فلو توپه‌که دهخاته گزوره‌یانی دینداره‌کان و کاری سلمانندی خودایان پندیزیت، له کاتینکا شیواری فلسه‌فی پیشو داوای سلمانندی نه‌یونی خودای له بیباوران ده‌کرد.

(۱) ریچارد دوکنیز Richard Dawkins: زانیه‌کی برتاییه له نیرویی له کینا له سالی ۱۹۴۱ لدایک بوده، نیتنا له نزکسپورد دمژی. زانیه‌کی بایزاز جیبه، پیشتر مامزتای ساده‌کردنمهوه زانسته کان برو له زانکوی نزکسپورد. له پنی کنیی خوبه‌برست The Selfish Gene بدانیانگ برو که له سالی ۱۹۷۶ درچورو، که تیایاده‌یتگه‌یشتنی خوی بوق په‌رسنندن له پنی جیناتموه خسته‌تمپرو. یه‌کنکه له نمیارانی چه‌مکی دروستبوونی تاییت و دیرایانی زیره‌که، همروهک له کنیی (درروست‌کهره کویزه‌که) که

کارکردنی نایینه بُز میگله که‌ی دیاریده‌کات (همروه خوی) له کتیبی (وهم الإله) باسی کردووه، داوای ژاوه‌زاو فیژه‌قیژی زیاترو زیاتر دهکات له رووبه‌روبوونه‌وهی نایینه‌کان. به‌لام بُزچی؟ چی پالنه‌ریانه؟ نامانجیان چیه؟.

لهدوای ریچارد دووکنز (گدوره‌ی میگله بیباوه‌ه نوییه‌کان) سی سه‌ربازی بیباوه‌ری لهو که‌مناویانگتر دین. یده‌که‌میان که‌سینکی بریتانیه و لنه‌مریکا له دایکبوروه بمناری کریستنفر هیچتنز Christopher Hitchens نووسه‌رو راگه‌بیاندکار و ماموزتای لیکولینه‌وه نازاده‌کانه له نیویورک، به‌زوی کتیبی (خودا گدوره نییه God is not Great) ناویانگی دمرکرد، لهدوای نهوش فهیله‌سووف دانیل دنیت Daniel Dennett دیت، نهو خوی وها وسف دهکات که فهیله‌سووفیکه هیچ خودایه‌کی نییه، خاومنی کتیبی: (دم‌چوون Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon)، له کوتاییشیاندا بچووکترینیان دیت، سام هاریس Sam Harris پسپوری زانسته‌کانی میشک و دهمار، خاومنی کتیبی (کوتایی The End Of Faith, Letter To a Christian Nation).

جگه لم کومدله چوارقزیبی بیباوه‌ران، لم سالانه دوایی سرفزکی بهشی فیزیای تیوری پیشوی کامبریدج ستيفن هوكینگ^(۱)

کاترینز The Blind watch maker (ادا باسی کردووه. له سالی ۲۰۰۶ کتیبی (وهمی خودا God Delusion)ی دمرکرد، که نیندا بورونی همه‌مو هیزنکی غیبی رمته‌کانده و وله گومپانی و خلمه‌فان سیری نیمان دهکات، له نیستادا له هم‌مودیان بمناویانگتر.

(۱) (ستيفن هوكینگ Stephen Hawking): زانای فیزیای تیوری و بیرکاری پراکتیکی بریتانی، ماموزتای بیرکاریه له زانکوی کامبریدج، له شوتنی نیسخان نیوتن. له سالی ۱۹۴۲ لهدایلک بروه. به ترتیبندگه کانی له بواری گردوونتسایدا بمناویانگه بمتایبت کونه رمته‌کان. همولی سادکترنده‌ی زانسته‌کانی داوه بُز خملکی ناسایی. کتیبه‌که‌ی (متیزوه‌کی کورتی کات) یه‌کیکه له بُز فرقه‌شترین کتیبی زانستی به دریزایی متیزوه، بُز پیشه‌ی هدر ۵۰۰ کسیک لمه‌ر پوی زوی کتیبیکی لئن کریوه. له سرتای گنجیدنا تروشی ندخوشی Amyotrophic lateral sclerosis بروه، که تروشی په کمکوتوبی تموازی کرد له ماسولکه‌کانی مل و سمردا، له پنی دهزگای نه‌لیکترنیبیه‌وه له پنی جوله‌ی چاو و لیزه‌کانی په‌بیرونی له گهله دورویه‌ریدا همه‌ی!! چونکه توانای قسدکردنی لهدست داوه.

Hawking وک نستیزمه کی بیباوه‌پی در هوشایه‌وه، دوای ندهی بوماوه‌ید کی دور و دریز دمر گاکدی به پیچ و پهانی ناراسته و خو هیشته‌وه، لدواین کتیبیدا (دیزاینه مهزنده که The Grand Design) دا رایگمیاند، که هیچ بوارنک بز ندهه ندهماوه‌تدوه، که ددان به بونی خودادا بنیین^(۱).

ئامرازه‌کانی بیزارکردن :

له پیناو ندهی رهه‌ی پشیله‌کان و گهوره‌کهیان دزوکنر دهنگه‌دهنگی پیویست دریخعن بز رویه‌پروپوونوه‌ی نایینه‌کان، ثروا تمیا به نامرازه باوه‌کان واژیان ندهیتا، وک نوسینی کتیب و تار و پیشکه‌شکردنی وانه و بستنی دیبیت و درکمودن له بدرنامه‌ی تله‌فریونی و کنانه ناسمانیه‌کان و قسه‌کردن لعریتی توپری زانیاریه‌کان (ئینته‌رنیت)، ثهمانه رنگای باون بز خستن‌پروی بیرو بوقوونه‌کان، بلام نهوان بمومنه واژیان ندهیتا، بدکو چمند رنگای نوبیان داهیتاوه.

له کاتی پیاسه‌کردنت به ناو شهقامه‌کانی لمندندا، دهکری چاوت بکمودته سر پاسی گواستنوه‌ی گشتی رهنگ سوری دوو نهومی که ریکلامی واندیک یان دیبیتیکی دزوکنری پیوه هملواسراوه. زور جاران چاوت برمکلامیک دهکه‌وتت تییدا نوسراوه: ((رنگی هیچ خودایک بونی نهیت، با دلبر اوکیت

(۱) لموانی به زمانی نینگلیزی نانوسن، فیلسوفی فرهنگی مایکل نزفرای Michel Onfray خارونی کتیب برگری له بیباوه‌ی In Defence of atheism و له نیتالی پیش‌جزیز نزدیفندی Piergiorgio Odifreddi خارونی کتیبی (بوقچی ناترانین مسیعی بین Why we can't be Christians که تیایدا گائنه به کلیسا دهکات).

هرچی جیهانی نیسلامیه سدرپایی درکه‌رتی شهپریکی بیباوه‌ی لعم دوایانو زیادبوونی له گل بمهاری عدمیندا، بلام هیشنا دمنگی بیباوه‌پان بزر نیبه و هیشنا زوریان شاراون. لتموره دوازده‌همدنا باس له همندیک نسروونه و خایه‌ته‌کانی بیباوه‌پیان دهکین.

نهیت، چیز له ژیانت و هریگره^(۱)، نهمه سه‌مره‌ای نهودی نه م جوڑه نووسینانه له‌سر کالا جیاوازه کانیش به‌چاوده‌کون بُونمونه له‌سر بیره. دُوکنخ خُزی کرنی زُوریه‌ی نهو هله‌متانه له نهسته ده‌گرت.

یدکنکی تر له ریکلامه کانی سمر پاسه‌کان، که دُوکنخ به هاویه‌شی له‌گه‌ل یه‌کنکی مافی مرؤفی بریتانيا له سالی (۲۰۰۹) اوه کرنکدی ددهن. نهو ریکلامه‌ی که تایادا دوو مندالی دلخوش درده‌کون و هر یدکنکیان به دایک و باوکی دهیت: (تکایه به (دیندارام دامه‌تین، لیگدرین گه‌رهم و خوم بمنازادی بیرویاوه‌رم هله‌بیزرم)^(۲). له‌استیدا نه ریکلامه به‌ناوی نازادی وست و نیراده بانگه‌شه بُز بیباوه‌رسی ده‌کات، بیباوه‌ران پیمان دله‌ین که منداله کانسان نه‌خدینه ژیر کاریگدری په‌روهده‌مه‌کی وا که بُز باوهر بانگیان بکات، که‌چی خُزیان ده‌ستپیشخوری ده‌کهن له دانانی کاریگه‌رسی له‌سریان و بُز بیباوه‌رسی ناراسته‌یان ده‌کدن. به هدمان شیوه ریکلامی: (رهنگبی هیچ خودایه‌ک بونی نهیت، دلمه‌راوکیت نهیت، چیز له ژیانت و هریگره^(۳)) هه‌خلیسکانیکی په‌روهده‌می مه‌ترسیداره.

له نه‌لماشدا، بیباوه‌ران نه‌یانتوانی مؤله‌ت ورگن بُز هله‌واسینی نهو درووشه‌کانه له‌سر پاسه گشتیه‌کان، بُزیه پاسی تایبه‌تیبان به‌کرنی گه‌رته‌و و کو‌مه‌لیک قسمیان له‌سر هله‌واسیون، وله: ((هیچ خودایه‌ک نییه^(۴))). (ژیانی خوش پیوستی به باوهر نییه^(۵)). بُز به‌رهنگ‌کاریبوونه‌وهی نه م هله‌متانه‌ش مه‌سیحیه‌کان چند پاسیکیان ده‌سته‌بر کردوروو له‌سریان نووسیوه: ((چی پووده‌هات نه‌گه‌ر سله‌لیتیدرا خودا هدیه^(۶)). راگه‌یاندنه کانیش نه م دیبه‌یانه‌ی پاسه‌کانیان قوتسته‌تموو و‌تنه‌یان ده‌گرن و ده‌یانکمن بابه‌تی گه‌رمو گه‌رپی به‌رناوه کانیان.

(۱) There is probably no God. now stop worrying and enjoy your life

(۲) Please don't label me. let me grow up and choose for my self

(۳) بریتانياه کان وشهی (probably) ایه‌پنی گه‌مانی زور خودا بروني نییه، به‌کاره‌تین له‌ترسی نه‌روی له‌لایین دینداره کانه‌وه تووشی لئیچینه‌وه باسایی بین، چونکه بیباوه‌ران ناهوان بیسه‌لیتین که خودا بروني نییه.

نه خشنه‌کیشان: جیلگرمه‌هی خودا

شیئکی سروشییه که بیباوه‌ران دیداریان همیت بز نهودی بگمنه یهک بز نهودی قسه‌کانیان یهکبخمن و نه خشم‌نگایدک بز مینگله‌که‌یان دابنن تا ژاوژاورو دنگه‌دنگیکی زیاتر دروست بکمن. یهک له گرنگترین دیداره‌کانیشیان نه کونگرمیه بزو که سالی ۲۰۰۶ له دامه‌زراوه‌ی سالک Salk له کالیفورنیا بهسترا. ناوونیشانی کونگره‌که بریتی بزو له: (چی له پشت باوه‌رهه همه‌یه: زانست - ثانین - عقل - ژیان)^(۱), هر یهک له گدوره بیباوه‌رانی وهک ریچارد دوکنز و سیفون و وینبیرگ به وtar به‌شداریان تیندا کرد.

ناونیشانی کونگره‌که نهوده دهرده‌خات که بیباوه‌پی نوی ته‌نیا جمدخت له‌سر عدلاینه‌تی گشتگیر ناکاته‌وه له رینگمی سپینه‌وهی خودا له بروند، به‌لکه به‌همان شیوه گرنگی به دانانی جنگره‌مهیه‌کیش ده‌دات. هر روه‌ها ناوونیشانه که جمدخت له‌وه ده‌کاته‌وه که نهودی بهو کاره هه‌لده‌ستیت کومله‌لگه و فله‌سه‌فه نین، به‌لکه ته‌نیا زانسته توانانی خستن‌برووی جنگره‌وه‌که‌ی همه‌یه، ته‌نیا زانست پادشاهه.

کونگره‌که سن پرسیاری ده‌خسته‌بروو:

- ۱- نایا زانست ده‌توانیت ثانین له ژیان بخاته ده‌ره‌وه؟
- ۲- زانست چ شیئک وهک جیلگرمه‌هی ثانین ده‌خاته‌بروو؟
- ۳- نایا ده‌کری به‌یی ثانین که‌سی باش بین(Good)؟

دوو پرسیاری یه‌کدم نه و راستییه دهرده‌خدن که بیباوه‌پی به‌شیئکه له نامانجینیکی گهوره‌تر، نه‌ویش دانانی زانسته له‌سر عه‌رشی گه‌ردون و مرؤوف، لمدربنه‌وهی

رئنگه رانی کونگره که دیانزاني که بها مهسيحييه کان سه رجاوهی چه مکه رو شتيبة کان له پوژناوادا، بؤيې پرسياري سىيە ميان دانا، به مدبستى تهوي به يە كجاري ئايىن له تهواوى كايدىكاني ژيان وە درتىن، به مەش بىسەلمىتن کە ئايىن به تەنبا له لايىنى عقللى و زانستىيە وە هەلە نىيە، بەلكو له لايىنى بها رو شتىيە كاينىش.

كۈنگە كە به دانانى چەند چەمكىنى بىنچىسى كۆتايى پېھات كە پىوستە خشتەي كارەكانى بىباوھرى ھاۋچەرخى لىيە دەرىچەن، نەو چەمكاندش بىتىن له:

- ١- ئايىن وەھىنىكى مەترسىدارو دەيتە مايەي تۇوندىنلار ئۆسى و جەنگ.
- ٢- پىوستە خۇمان له ئايىن رىزگار بىكەين، زانستىش بەم كارە ھەلەستىت.
- ٣- پىوستىيمان به خودايەك نىيە تا به روشت بىن، دەكرى بىباوھرى دەرىچەينىكى بەھىزىت بۇ گەيشتن به روشتىدرزى.

گۇفارى The New Scientist نەم كۈنگەرييە كى زۇر گەرنگ دانا، تەنانەت لە ژمارەتى تابىبەتى بەبۇنى تىپەپ بۇنى پەنجا سال بەسىر دەرىچۈنيدا و تارىكى دەرىارە كۈنگە كە بلا و كەردىتەوە بەناوونىشانى (جيڭگەرە خودا In Place Of God).

ئایا بىباوھە نوئىيەكان شتىكى نوئىيان پىلە؟

بىباوھە نوئىيەكان ناوىتكى نوى لە خۇيان دەنин The Brights (درەشاوە كان- بىرىشكەدارە كان - پۇوناڭى بەخشە كان - شەوقدارە كان، پېشىنگدارە كان، زېرە كان -)، كە ناماژىيە بۆ تەھوي كە كەسانى دىكە (دىندارە كان) كەسانىتكى (تارىك- كۈۋۇراوه- تەمبىل- تەنانەت گەمۇزەن). بىباوھە نوئىيە كان وەها

پیشاسه‌ی خویان ده کمن که چدمکه زانستیبه کان و مرده گرن و چدمکه غمیبیبه کان رهتنه‌کنه‌وه. همروها نهوان خویان به وچمه و نمزادی قوتانخی روشنگری Enlightenment دهزان، که له نموروپادا له سره‌تاکانی سه‌ردنه‌می نوئ له دژی تاریکی چدمکه نایینبیه کان درکهوت که بآلی بمسدر نموروپادا کیشاپبو له سده‌کانی ناومراستدا.

نهو پرسیاره‌ی لیرهدا خوی ده خاتم‌پرو ندوهیه که: ثایا نوسه‌رانی نم تدوزمه توائیویانه بابهتی گفتونگز فلسفه‌ی و زانستیه کان که له دهیه کانی را بردوودا درباره‌ی ثایین و رووژنترانون دولله‌مهدنتر بکمن؟

وه‌لامه‌که به نه خیره، له بهر سن هۆکار:

یه‌کهم: زانا خوبه فیلیسو فزانه بیناوه‌ره نوییه کان هیچ شتیکی نوییان له پرسه فلسفه‌فیه کانی پدیوهست به خواهیتی^(۱) نه خستزت دررو، به لکو دهیین زور به سه‌بروسه‌مهره‌ی لهو پرسانه راده‌کمن. نهوفتا گهوره کهیان ریچارد دوکنز درووستبوونی ژیان و عه‌قل و هسف دهکات و دهیلت (پرووداویکی لابلا بتو له نهنجامی لیدانی بهخت‌آوه روویدا!). همروها لویس وولیت^(۲) دهیلت: (له باسی درووستبوونی عه‌قل نه‌تفست خۆم له بیناگایی داوه؛ چونکه ئىشە هېشتا هیچچی لى بیناگمین!). له کاتیکدا فیلیسوف و زانای بايولوجی شه‌مریکی دانیيل دینیت^(۳) گریکوپریه درووستبوونی عه‌قل زور به ساده‌و ساکاری شی ده‌کاتمه‌وه دهیلت: (پاشان موعجیزه که روویدا!!!)

(۱) له بشه‌کانی کتیبه‌کهدا نم پرسانه ده‌خینپررو.

(۲) Lewis Wolbert: له تینگلکترا له سالی ۱۹۲۹ له دایلک بروه. مامؤستای بايزلوجیاپ به‌رساندنده له بەشی شیکاری له زانکوی لەندن. راگماندکار و نوسه‌رنکی بەناویانگ، بەناویانگترين کتىبى Six impossible things before breakfast

(۳) دانیال دینیت Daniel Dennett: مامؤستای فلسفه‌ی فی نه‌مریکیه له بۆستن، له سالی ۱۹۴۲ له دایلک بروه.

یه‌کنکه لوانه‌ی گرنگی به فلسفه‌ی زانت و عه‌قل و په‌پەندیان به پەرسەننده‌وه دەدات.

دووهه: بیباوهه نوییه کان دهرکیان به خاله لاوازه بنچینه‌ییه کانی (فلسه‌فهی ماددیگرایی لوزیکی ای گزوپه گور نه کردووه)، که کار بز زینتووکردنوهی دهکن گرنگترینی ندو خالانه ش بریتیه له جینه‌جینکردنی منهجه‌ییه تاقیگه‌ییه له سر زانسته مرؤییه‌کان. گومانیش لموهدا نییه، که هر کسیک همله منهجه‌جییه کان پشتگوی بخات لمو پرسه‌ی کاری له سر دهکات، نهوا بیگومان خوشی تیده‌که ونت، هر نهوهش روویدا.

ستیه: بیباوهه نوییه کان نه تاگداری ندو لینکولینه‌وه فلسه‌فییه زور و زوهنه نویانه، نه نهو بدلگه زانستیه بدھیرانه‌ش که زانست پیشکهشی کردونه و خزمته‌تی پرسی باوهه دهکن.

لیبرئوه نهوانه‌ی خزیان به بیباوهه نوییه کان The New Atheists ناوzed دهکن به هیچ جوڑنک هیچ چمک و بملگدیه کی نویان پیشکدش نه کردووه. تاکه شتی نوی ندو شیوازه تووند و تیڑ و دژایه‌تییمه، که به کاریده‌هیتن، چونکه بهوه نمهستانون که ندو (بن نایینانه Atheists) نکولی له بونی خودابکمن، بدلکو خزیان به دژه‌نایین Antitheists وسف دهکن. سهیری گوته‌کمی کرسیت‌فر هیتجنز بکه: من به نهندازه‌ی نهوهی دژی ناییم نمهونه بیدین نیم، من تهنجا باوهرم وانییه که هه مهو نایینه کان درون، تهنانه‌ت باوهرم وايه که کاریگه‌گری کلیسا زیانه‌خش. پاشان هیتجنز هزی خزی لمو و تدیه کورت دهکاته‌وه که پییمه‌وه بمناویانگ بمو (نایین ههمو شتیک ژهراوی دهکات Religion Poisons Every thing)، پاشان سام هاریس پشتگیری لم قسمیه دهکات و دملیت: نامانجی نیمه نهوهیه که ریزی ههمو نهو بهه او چه مکانه تیکشکیتین که مهیجیه‌تی بین بمناویانگ بموه.

کهوانه شته نوییه کهی بیباوهه نوییه کان هیزشکردن سر خودا و نایینه کانه بعویپری بیپریزی و چه راشه کاری، وله نیشاندانی بشیک له لهدستدانی ریزگرنتیان له مهیجیه‌تی.

بُؤيَه بِموهِبَتِهِ بابِهِ تِيَانَهُ دَمْلِين، كَه بِيتَابِهِ مَهِي نَوَى هِيجَنِيَه جَهَنَّمَه
هَدَلَكَرِانِه وَمِيهِ كَي چَمَاشَه كَارِيَه بَوَ فَلَسَه فَمَي مَادَدِيَگَمَرَانِي لَوزِيَه كَه
لَه لَاهِن خَوْتَنَگَه مَتَرِين لَاهِنَگَانِي رَهْتَكَراوْه تِمَوَهُ نَيَرَاهَه.

ئَمَمْ هَمَمَوَوْ رَقْ وَ كَيْنَهِيَه چَيَّيَه دَرْبَه خَودَاه وَ ئَايَيَنَه وَ، دَرْيَه ئَيْسَلاَمَ!

بيتاوهان لايده دواي لاپدره به به دوررو دريئر پر ده كنه تووه به باسي ثهو
خراپه کاري و ترس و تۆقانندەي نايىنه كان دروستى ده كهن؛ هەر لە مسوْلَمانَه
تۇوندرپوه كان بىگره كە دېبىه مايدى خرابى و تۇوندرپوه لە پىنگەي كارە
خۆكۈزىيەكانيان و رفاندى خەلکى ييتاوانەوە، تا دەگاتە دەستدرىزى سېكىسى
ھەندى قەشه بۆ سەر مەندالان، كە بەمەش بەرائەتى و پاكيان لىن دادەپن
و چەندان كىشەي دەررونيان بۆ دروست دەكەن، هەرۋەها تا دەگاتە باسى
شۇوشتنەوەي مىشكەلەلایەن ثە پياوانىيانىنه لە پىنگەي جىاجىاوه سامان و
پارەي خەلکى دەذن، هەرۋەها تا باسى پاكتاوى رەگەزى لە بەلقان و، باسى
قەسابخانە كوشтарگەكانى نىوان كاسولىك و پرۆتسانت لە نىزىلەندىي باکور
و، تا دەگاتە چىنایەتى نايىنى لە كۆمەلگەي هيىنيدا...

دۆوكىز - هەرۋەك چۈن جۈن لىپۇن (گۆرانىي بىتىزى) لە يەكىك لە
گۆرانىيەكانىدا دەلىت - رايىدەگەينىت كە خۇن بە جىهانىتكى بىن نايىنەوە
دەبىنەت؛ جىهانىتكى خالى لە جەنگى نىوان نىسرانىلىيەكان و فەلەستىنېيەكان و
خالى لەوانەي ژەنەكانيان داركارى دەكەن بەھۆى ثەوەي كە بستىتكى جەستەيان
درخستووه.

له دیدار نکدا که گوفاری (دین شینگل) ای نهلمانی له گدل دووکنر نهنجامیداوه، دووکنر دلیت که رووداوه کانی ۱۱^{۱۱} ای سپتیمیر نهیان کرده مرؤژنیکی تووندره (رادیکالی) Radicalised Him. له شوتیکی تردا دلیت: له گدل دورکدل و تدب و توزی تدقینه و کانی ۱۱ ای سپتیمیر هرچی رتری بو نایینه کان هه مبوبو به بازارچو. گوفاره که دلیت که نمو رووداوه تدقینه هه زکاری له دایکبونی بیناوه‌رسی نوی بوو. ناوونیشانی ووتاره که بریتی بوو له: خودا له هه ممو شتیک به بررسه.

ههروهها له دیدار نکدا، هرچی رق و کینه‌ی ناخی دووکنر هه ببو به رامبر به نیسلام له سری رژا و، رایگانه‌یاند: ((دهکری مهسیحیه‌ت دوا قهلا بیت له بردم خراپه‌یه کی لهوه خراپتر)). کواته پرسه که دژایه‌تیکردنی نایین نیمه برپه‌هایی، بملکو دوزمنایه‌تی و رق و کینه‌یه به رامبر به نیسلام به تایبه‌تی، له کوتاییدا ده‌مامکه که کوت و حقیقته که ناشکرابوو.

ههروهها بیناوه‌ران رواج بهو بیروزکه‌یان ددهن که جیهانی پیشکمودتوو چیدی تاقتنی نارامگرتني نه ماوه به رامبر نایین- به تایبه‌تی له سر نیسلام - که تا ناستیکی دور مودا تووندره و مهترسیدار بووه، له بردنه و پیوسته له ناویبرنت. ههروهها ستیفن وینبریگ خاوه‌نی خلااتی نوبل دلیت: پیوسته جیهان به خه بریته‌وه له کابوسی نایینه کان که زوری خایاند، نیمه و هک زانیان له سرمان پیوسته هرچی له دهستان دیت نهنجامی بدھین بونه‌وه ده‌للاتی نایین کم بکدینه، بیگومان نهمه گهوره‌ترين خزمده که پیشکه‌شی ژیارستانیدتی بکدین! سدرنجی ننم وشهی (هرچی له دهستان دیت) بده، نه گذر گهوره‌ترين خزمتی زانیان بو ژیارستانیدت دژایه‌تیکردنی نایینه کان بیت‌نهی کن گرنگی به زانست ده دات!

دووکنر رنگای نهوه پوخت ده کاتده و دلیت: پیوسته هه شیاری خملک به رز بکرته‌وه به ده‌خستنی سه‌نجرایکیشی بیناوه‌رسی، به‌مدهش قاچه کانی بیناوه‌رسی له جیهانی تووندره‌مویدا ده‌چه‌سپینن.

^{۱۱} ناماژمه بز تدقیمه‌وه دوو تاوهه بازرگانیه‌که نیویورک له سالی ۲۰۰۱ ز.

نهی خودایه.. نهم همه مورو رق و کینه به چیه له دژی خودا و، دژی ثایین و، دژی نیسلام؟!

گومان لعووها نیبه که نهم جوزه قسانه دهنگانه هوی خوبان دهیت لهو جیهانه
قیژهو هاواريته به دهست نه تویرهه تووندنهازه کان دروستی دهکمن، کن له تیمه
خون به جیهانیکی خالی لهو ترس و تو قاننه نایینیت، هیچ کمیش نکولی لهوه
ناکات که کۆمەلیک کیشە همن که تووننلهه دینداره کان دروستی دهکمن.

بەلام نایا نهم تووندرهه بەندنیا لهایمن نایینهه نەنچام دەدرنت؟ نایا
سەدان کەس بەھۆی ناکۆکی نیوان ھاندرانی توپى بىن نەکۈزراون!.

نایا شیواندن و ساخته کردنی میزرو دەگاتە نه رواددەمەش؟ نایا زۇرتىرىن
کۈزراوانی جەنگە کان قوربانی مەلماننى نایینیکی بۇون؟، نایا ھەر دوو
جەنگى جیهانى يەکەم و دووھەم-کە دژوارتىن کوشتارگە بۇون له میزرووی
مرۆفایه تىدا- جەنگى نایىنى بۇون؟.

نایا يەکىتى سۆفيەتى بىن ثایین ولاتىکى پېرۇز (مدینە فاچلە) بۇو؟، نایا
دروستکردنی شەم دولەتە بىباوهە چ زیانىکى له مرۆفایه تى دا؟.

نایا ژیانى مرۆف بەبىن نایین ژیانىکى ثارامە؟، سەرنجىي قىسى جان پۇل
سارتر بەدن کە دەلتىت: (بىباوهە پىشىنەتى نازارىھە خش و سەختە is
Atheism is a Long, hard and cruel Business دەروننى مەلماندى نەبۇونى خودا لە سەر
تۇوشى دلەراوکى نابن، نەوانەن کە له بىيركىدەنە وەستانو.

ھەمورو نه مەلمانتىيانەي بىباوهەن باسى دەکەن بۇ کەموکورتى دەروننى
مرۆفایه تى دەگەرپىندە، کە نایین - و شتەكانى تر - دەگاتە پەردەي رق و
کینە كانى، خۆ نە گەر نایىنىش نەيت نە دەرونە نەخۇشانە ناکۆكىيە كانىان لە ئىزىز
ناورىكى تر نەنچام دەدەن.

دندنہ کے

هزار مداد ده، چهار سنتانیه تا هزار مداد ده
پاشان پنیا و هر چیزی^(۱)

در کوتوتني بیباورپی په یوندیمه کی توندو تولی به درکه وتنی هزری ماددیمه همه، تا نمو نهندازمه که ده توانین بلین بیباورپی کورپی راسته قینه هم هزرمیه. د. عبدالوهاب المسیری له باشترین نمو که سانه که ندو په یوندیمه یان به روونی و گونجاوی له هاوکیشه گه لینکی و ادا خسته تمرورو که نهسته ممه هدلیو شترنجهه.

لبه رئه و ناکری باسی دهر که وتنی بیبا و پری هاو چه رخ و خاسیه ته کانی بکرت
بدین خستنه پروی چه مکه کانی د. المسیری ده باره هزری ماد دیگه رایی و
زیارات سانیه تی ماد دی.

(١١) له كتبی: (رحله الدكتور عبدالوهاب المسیری الفکریه)، توپنامه‌هه که درباره‌ی زیان و فیکری، نویسنده دعمرو شعریف.

د. عبدالوهاب المسيري له دەمنهورى مىر لەدایك بۇرە لەسالى ١٩٣٨ و لەسالى ٢٠٠٨ لە قاھىرى كۆچى دەلىي كەرددوو، دەرچۈرى كۆلۈتى نادايى بەشى زمانى نىنگىزى لە زانكۆي نەسكەندەرىيە، پاشان لە زانكۆي كۆلۈمبا ماستەرى وەرگىتوو، پاشان لە زانكۆي رىتىجەز دەكتۈزۈي وەرگىتوو. گېنگىزىن كىتىبىي (موسوعە اليهود واليهودية والصهيونية: شۇرجە معرفى جىيدى).

ژيارستانىيەتى ماددى :

د.المسيرى دەليت: ژيارستانىيەتى نوى - لمىدى مندا - ژيارستانىيەتىنىكى عەقلانىي ماددىيە (نەك تەنبا عەقلانىي)، چونكە دەستكەوتە گۈورەكانى نۇ شارستانىيەتە لە (تەكىنلۇجىا - زانست - هەزىمۇن بەسەر جىهان) بەرھەمى دىدە ماددىيەكىيەتى، كە خواستى دورخستىنەوە زۆرىنىڭ لە پېنكەتەكانى رەوشىتىي و مەرۆنى (پەگىزى ناما ماددىاھىيە، نەممەش بۇ نەوهى واقىعە كە سادە بىكەن بە نامانجى كۆنترۆل كەدنى (بەپىئىيە شتى سادە نەيتىت كۆنترۆل ناكىرت).

سەبارەت بە شىكستەكانى ژيارستانىيەتى ماددى نوى، نۇوه لە دەستكەوتەكانى كەمتر نىن، گۈنگۈزىن نۇ شىكستانەش: قەميرانى ژىنگەسى - جەنگە جىهانىيەكان - لمەستدانى ناراپاستە (واتە مەرۆف نازانىت بەرھۇ كۆئى دەپرات) - دەركەوتىنى بىن نامانجىي (واتا مەرۆف وادھزادىت كە جىهان ھىچ واتايەكى نىيە و پېنكمۇتى كۆزراپە بەرپىوهى دەپات) - گۈرپانى ئامرازەكان بۇ نامانج...، نەم شىكستانەش - وەك دەستكەوتەكان - بەرھەمى تىپۋانىنى ماددىن بۇ ژيارستانىيەتى نوى.

ژيارستانىيەتى نوقى وىنەي (بۇنىادىكى ماددى) خاوهەن دوو ئاست دەنۋىتىت:

ئاستىكى فەلسەفى (ھزرە ماددىيەكان، كە بەرھەمى عەقلى ماددىن).
 ئاستىكى پراكىتىكى كىدارى، كە لە رووكارى ژيارستانىيەتى نوى بە ئەرىتى
 و نەرىتىيە و خۆرى دەنۋىتىت.

عقلى ماددى :

درباره و مسکونى عقلى ماددى، د. المسيرى دليت: عقلى ماددى (که نو شارستانىته دروست کردووه) عقلىکي ييلاهنه، هیچ په یونديه کي به روشت و پرسيا ره گشتگيره کانده نيه (که تاييختن به دروستبوونى مرؤوف و سرهنجمانى و، نامانج له بونى لمناوه گهرووندا) ههرودها هیچ په یونديه کي به پيرزى نوشتنانه شموده نيه که سنورى پنج هسته راسته خوکى ده کات که مرؤوف تيده پرېتن. عقلى ماددى له گدل نو زانياريانه دا مامله ده کات که سنوردارن و ناتوانى له زانياريانه تېپريت که بىن ده گهن. بوزه تدنيا نو شتنه ده خاتمه رووه که ده کرى ناوى بنين (لوژيکى نه مرى واقع) يان (ارموشنى گوزران) واتا ددان بهو دا ناينت که بهها گلينيکى روشتى يان مرؤسى جينگير و نه گورهمن. بدلکو وايدبىيئت که هممرو شتيك - بهو بههيانه شموده - له روشي گوزرانكارى برد هوامدان. هر له بېرئه نم لوژيکه لمسم مرؤفي پئويست ده کات که بهاكانى له واقعه گوزراوه کى وړيگرن.

عقلى ماددېش گرنگى به خاسيمه تاييخته کانى ديارده کان نادات. يان به تاييخته تمهندىيە کانى هر تاکىك. چونکه جهخت له لايئه گشتبيه کان ده کاتنوه. ده کرى به تيشكى نىكس بچورتىرت، که ده توانيت وتنى په یکدري نىسكى مرؤفمان بداتنى، بهلام ناتوانىت وتنى راسته قىنه رووى مرؤفمان له کاتى دلئنگىي و دلخوشيدا بې بگوازىتىوه. له همان کاتدا ثم عقله زياده رووي ده کات له گرنگي دان به ورده کارييە کان! له بېرنئه ده توائزىت به مايكروسكوبىش بچوئىتىرت که وردترين پىنكاهاته کانى خانه مان نىشان ده دات بېن نوهى وتنىيە کي گشتگيري هممرو خانه مان نىشان بادات.

بهو پېيمى مېزروو بونيادىيە ناما ددېي و سازکردن و ناروونىي تىدايە، عقلى ماددى ناتوانىت به باشى مامله ده گهلا بکات، به تاييختي له کاتيڭدا

که می‌توو دروستکراوی مرؤوفی خاوند دوو لایمنی (مدادی و رذحانی) اید. هر بؤیه عهقلی مدادی لەسەر حیسابی راستی می‌زودی، نەمرى واقعی پیروز و تەقىیس دەکات. (دكتور المسيري لەوەدا نامازه بۇ مەملانىتی عمرەب و نىسرانىل دەکات).

لەمۇھ دەگىينە نەوهى کە کارى عەقلی مدادی بىرىتىيە له وردكىرنەوهى ھەممۇ شىتىك تەنبا لەلايىنى ماددىيەوە (الاختالية) - تەنانەت مرؤفیش -، واتە عەقلی مادى شىكارىتىكى وردى ھەممۇ شىتىك دەکات، بەلام شىكارەكى تەنبا لەلايىنى ماددىيە، نەمەش بەممەستى سوود لېپەرگىتنى، جا لەپەر نەوه ھەلدەستىت به وردكىرنەوە ھەلۋەشاندنەوهى مرؤف بۇ يېڭىھاتە ماددىيە سەرتايىيەكانى. ھەرودەها ھزرى مدادى وايدەبىنیت کە وەك چۈن گەدە خواردن ھەرس دەکات و چۈن جىڭەر زەرداو دەرددەت ناواش عەقل بىرەتكەتىو. نەم دىدە عەقلانىيە ماددىيەش بۇ مرۇف، مرۇف دەگىزىتەوە بۇ قورپىتى و پیروزىيەكى لىدەپرنتىت و مەركىزىيەتىيەكى لەگەردووندا لىدەستىنەتىتەوە.

ھزرى مدادى :

شىتىكى سروشتى بۇ کە عەقلی مدادى ھزىتىكى مدادى بىتىتەبۇون، کە د. المسيري گۈنگۈترىن نىشانەكانى باس دەکات و دەلتىت: لەوانەيە ھۆبز^(۱) يەكمىن بىرمەندىت کە لە گەمل چەمكە تارىكەكانى عەقلانىيەتى ماددىگەرلى رۇيشتۇوه، كاتىك گوتى مرۇف گورگى برا مرۇفە كەيدىتى، ماماڭلەي كۆمەللايەتى نىتىان مرۇفە كان بەھۆزى سروشت و فيتەتىكى چاكەخوازىيەو نايتىت، بەلكو دەرنجامى زۆر ترسانىيانە، پالىمەكەشى ھەزى خۆشۈمىستى

(۱) Thomas Hobbes: 1588-1679 (ز). يەكىنکە لە گۈمورە فېيلەسونە سىاسىيەكانى بىرەتىانىا.

مانند و میه. (میکافیلی)^(۱) ش له گه لیدا هاورایه کاتیک گوتی هدمو هز کاره کان
نهنیا بیانوون بز بدیهیتانی ده سلالتی سیاسی.

هرچی (سپینوزا)^(۲) و (نیوتن)^(۳) ن ثموا جیهانیکی تهواو ثالی و
رۆبزتیان خستوتبروو، که خودی مرؤفیش له یاسا ماددیه کانی به دمر
نییه. فله کناس (لاپلاس)^(۴) یش همان نمو و اتایه دوپیات کردوه کاتیک به
نابیوونی گوت: دیدو بز چونی نمو درباره بینچینمی گردونن پیوستی به
گریمانه کردنی بونی خودا نییه.

هروهها (جون لوک)^(۵) جخت له سر نمهوه ده کاتهوه که عهقل لایپزیه کی
سپییه برهمه ماددیه کانی له سر کله که دمبن و فیترهی باش هیج
رۆلینکی نییه له نار استه کردنی عدقلا. مارکیز (دی ساد)^(۶) و (فرؤید)^(۷)
نهوان رپون کردوه شوه، که مرؤف لمناخیدا گور گیک (که پالندره کانن)،
له دهه شی (ره فتاره کان) ای له خوز گرتوه، خودی ژیارستانی مرؤفیش بریته
له بدرگینکی بنهیز که تاریکیده کی حدشار داوه که له ناوهوو دره و دهه مرؤف
دوهه بیت، جگه لده هیچی تر نییه. هروهها (داروین)^(۸) ململانی و دهدر

(۱) Niccolo Machiavelli: (۱۴۶۹-۱۵۲۷از). فیلسوفیکی نیتالیه، قسمیه کی بمنابنگی همیه
که دولت گرنگ گیشه به نامانچ جا به مر شنازیک بین (الغا به تبر الویله).

(۲) Baruch Spinoza: (۱۶۳۲-۱۶۷۷از). فیلسوفیکی نملانی جووله کمبه، یه کیکه لموانی
بانگماز بز یه کبوون (وحدة الوجود) ده کات.

(۳) Isaac Newton: (۱۶۴۲-۱۶۷۷از) زانای فیزیائی بمنابنگی بریتانی، خاومنی یاساکانی
جووله و هیزی کیش کدن.

(۴) Marquis de leplace: (۱۷۴۹-۱۸۲۷از)، زانای فلسفه کناس و بیرکاری فرقه‌ی.

(۵) John Locke: (۱۶۳۲-۱۷۰۴از) فیلسوفی سیاسی نینگلیزی.

(۶) Marquis de sade: (۱۷۴۰-۱۸۱۴از)، خانه‌دان و فیلسوف و نووسمری فرمصی.

(۷) Sigmund Freud: (۱۸۵۶-۱۹۳۹از) پژشکی نه‌مانی نه‌خزشیه کانی دهار، دامززرنمی
زانستی شبکاری درویه.

(۸) Charles Darwin: (۱۸۰۹-۱۸۸۲از)، زانای بمنابنگی بازیلوجی بریتانی، خاومنی بیردزی
په‌رسنن.

یه کراچون به پیوست دهانیت لهپناوی مانده‌دا، وایدمینیت که مانه‌وه بوز باشتنیه. ههروها (نیتچه)^(۱) رایگه‌بیاند که نهودی خودی مرؤیی (الذات الانسانیة) فهرزی دهکات له ثاکاره جوان و پیشنهانگه وهمیبه کان یه کینکن لمو فرت و فیلاندی له پریه‌وه بیهیزه کان دمیانه‌وت ددست له بینای مافی بهمیزه کان بدعن.

ههروها (مارکس)^(۲) وایدمینیت، که خودی مرؤیی سردیخو نهوبه‌پری و هم و خیاله، بوزیه له پشتوهی ثاکارو بهماکان مملاتنی چینایه‌تی و هوكاره کانی بدره‌مهینان هدن.

شم تموژمه له هزری دوای نوینگه‌ریدا ده گاته لوتكه، که دیریدا^(۳) بهناویانگترینی فیله‌سروفه کانیه‌تی، نیتر لهوندا خودینکی مرؤیی بونی نیبه که مرؤف بدو بهماو ثاکارانه هملیگرتووه له شته ماددیبه کانی دورورپشتی جیا بکاتوه، ههروهک چون هیچ نامانجیکی بهرز بوز بونی مرؤف له گزرندا نیبه.

شم تیزره خالسه‌فیه رنگدانه‌وهی بهسر بچینه‌ی کومه‌لگا ماددیبه کانه‌وه ههبووه، واتا لهسر ناستی جنبه‌جینکاری کردیهی. دهکری بگوتنی سده‌هی نوزدهم را گوزه‌ریبه کی پله‌بندی به خزیمه‌وه بینی له تیزوانینی نالی و نامرازانه بوز مرؤف بوز دیدی نهندامیتی (العضوية). نه گهر نیوتون گردونی کردیتیه کاتزه‌میز و خوداش درووستکه‌ری کارامه کاتزه‌میزه کان بیت (به تیزوانینی نالی و نامرازنی)، نهوا جیهانی نهندامی (داروین) بهدواوی خودای تیدا ون دهیت؛ جا بچینه‌وه رهچله‌کی مرؤف ده گه‌پریته‌وه بوز پیشینه کانی مهیمونه بهرزه کان

(۱) Friedrich Nitzche: (۱۸۴۴-۱۹۰۰از)، فیله‌سروفی بیباوجی بمنایانگی نلمانی، که مژده مرؤفی بدرزترینی دا (سویه‌رمان).

(۲) Karl Marx: (۱۸۱۸-۱۸۸۳از)، فیله‌سروفی بمنایانگی کومه‌لایتی نلمانی، گرنگرین بمره‌مه کانی کتبی (اسرمایه)‌یه.

(۳) Jacques Derrida: (۱۹۳۰-۲۰۰۴از)، فیله‌سروفی جوله‌کهی فرمی، له جه‌زاییر له دایک بروه، به ربیازی فلسفه‌ی شیکاری بمنایانگ بزو که پنی دلین فلسفه‌ی هملو شانده‌وه (تفکیکی) Deconstruction. که جگه له بچینه‌ی ماددی شته کان و دیاره کان ددان به هیچ شتبکی تردا نایت و نکزلی له ههمر شتبکی غبیی دهکات. زیاتر له چل کتبی همه.

و لهیش نهوانیشهوه خشۆکە کان. پاشان فروید وايدمینیت که جمنگە لستانی مهیمونه کان بهشیوه کی (نهستی و ناناگایی) تاریک و پر له نارهزوی هەلقوولاوه لهناخی مرۆقدایه.

زانای رووسی (پاڤلوف)^(۱) تاقیکردنوه کانی له سر سه گ نهنجامداوه پاشان نهنجامە کانی له سر مرۆف جىبە جىنگىردووه، چونکە پىنی وابوو هېچ جىاوازى سەکى جەوهەزى له نیوانیاندا نیبى. له كۆتايىدا (فوکوپاما)^(۲) (فەيلەسۇۋى) دواى نوتىگەرى (ادىت تا قورە) كە خەستەر بکات، كاتىك مرۆفایەتى بەھەندىك ھىللى نەخشىتىراوی سەر لم دەچۈتىت، كە دواتر شەپۇلە کان دەيانسەنوه! واتا نىتە هېچ نىن.

لېرەدا قىسە کانى د. المسىرى كۆتايىان ھات.

بەم شىيويە خودا ون بورو، هەروەك چۈن مرۆفى بەرزو مەزنىش لە جىهانى ھزرى ماددىدا ون بورو، بەمەش يىباوھىپى بورو بە دەرداوى راستە و خۆزى نەم ھزر و بىرۇپا وھە.

خوئىنەرى بەرپىز :

((يىباوھىپى ھاوچىرخ بەرھەمىتىکى شەوروپىيە)، لەم تەمورەيدا بۇمان دەركەوت کە نەم قىسيە چەند راستە. نە گەرچى نەورۇپا لە دواى شۇپشى زانستى بەھىزىرىن شەپۇلۇ يىباوھىپى پروى تىنگىد، بەلام نەمە ماناي نەوە نىبى كە زانست باوکى رۆحى يىباوھىپى يىت، چونكە هېچ كام لە دۆزىنەوە زانستىيە زۆرۇ زەونە کان لە گەمل بۇونى خودا تىنکانگىرىن، بەلكو دەركەوتى

(۱) Ivan Pavlov (۱۸۴۹-۱۹۳۶)، زانای بەناويانگى فىيزلۇجىاى رووسى، خلائى نۆپلى لە نىيەلۇجىا و پىشىكىدا وەرگەرتۇوه لە سالى ۱۹۰۴.

(۲) Y.F.Fukuyama: مامۆستاي زانست سىياسىيە کان و ئابورى سىياسى، بەرگەز نەمرىكىيە، لە سالى ۱۹۵۲ لە دايك برووه- بەناويانگىرىن كىتىنى (نهايە التارىخ) اه كە لە سالى ۱۹۹۲ دەرچۈرۈ.

بیناوه‌پی ده گه پرته و بۆ چمند هۆکارته کی دەپوونی که له گەل نه و شۆپشە پەيدابون.

هەرجى باوكى رۆحىي بیناوه‌پىي، نه و هزرى ماددىيە، کە هەستا به دووباره ژياننەوهى فلسەندى ماددىگەرانى لۆزىكى دواي نهوهى فاتىحەي لەسەر خوتىنرا بىرلا! شو فلسەندىيە بۆ هەر گرىمانەيدك و بۆ هەر پرسىك داواي بىلگەي تاقىگەسى يان بىركارى يان لۆزىكى پاستەخۆ دەكت، بۆيە شتىكى سروشتى بۇو، کە نه و فلسەندىيە ھەممۇ زانستە مەۋىي و نايىننې كان رەت بىكاندۇو، کە لەسەر نەم جۆرە بىلگانە دانەمەزراوه! نەم تىزوانىنەش - بەسرۇشتىي - هزرى بیناوه‌پىي هيتابىيە كاپىيە.

لەلاكى تىرىش، هزرى ماددىگەرانى ژيارستانىيەتى ماددىي ھاۋچەرخى هيتابىيە بۇون، کە مەرۇقى لە سىنکوچكەي (بەرھەمەتىان و بەكارىردن و چىز وەرگەتن) كورت كردو، بۆيە دىسان سروشتى بۇو کە هزرى نايىنى و باوه‌پۇون بە خودا ون بىتت.

بیناوه‌پىي ھاۋچەرخ و نوى لە رۇزئناوادا لە بىرىرەكانى لە گەل نايىن سەرىي ھەلدا لە پىنگى دەتكەن دەنەوهى زۇرىك لەو چەمكە مەسيھىيانى لە گەل لۆزىك و زانستى ھاۋچەرخدا تىتكەگىرلان پاشان نەم دىدو بۆچۈرنىيان بەسەر ھەممۇ نايىنەكاندا گشتگىر كرد.

بەرھەلستىكىرىدىنى نايىن لەسەرتادا شىوهى (نکۆلى كىرىدىن) او وەرگەتىبوو، بیناوه‌پان ناوابان لەخۆيان نا ((بىن دينەكان (Atheists)، پاشان نەم بەرھەلستىيە پەدرەي سەند بۆ ((دۇزمىتايەتى او، ھەلۇتىستان ((دۇزى دين (Antitheists)) وەرگرت.

لەكۆتايسىدا بیناوه‌پان لە رۇزەھلەت و رۇزئناوادا كتىپر تىتمەيان سەرسام كرد، بە كەمكەن دەزايىتىكىرىدىنى نايىنەكانىان بە شىوهەكى گشتى و ئايىنى مەسيھى بەتايىبەتى، ئىدى رەووی ھەممۇ رق و كىنە و دۇزمىداريان لە ئىسلام كرد!.

خجالتی و شرمه زاریمه که بیباومره نوییه کان بانگه شهی نهود دهکن که نهوان ((بیباوه پریمه کی زانستی)) پهپه دهکن، له کاتینکدا سلمیتراوه ((که له سه رووی هدمو دۆزنهوه زانستییه کانی زانستی نوی دۆزنهو میمه ک دیت که خودایهک همیه))، نهود قسمیه کی گزاری تایسی نه مریکی له سر گزوانی نهنتونی فلوی پیشه وای بیباوه پانی سدههی بیستم له بیباوه پریمه وه بز باوه بروون به خودا به پیی بدلگدی زانستی نووسیبووی، نهدم پرسهش له تدوهره کانی دواتردا تاوتوی دهکین و له بهشی داهاترو به ناوونیشانی (سروشتی زانست) ریخوشکردنی بز دهکین.

د گوهره دهه موچه زانست

سرچشتهه زانست

((ئائمه ب رووباري فلسه، كه به برد و امي ئاوي نويي له بير ده روات؛ تا وەك تواندارىكى دروستكەر، گەشە كردن بە ھەموو كون و كەلەپەرتىكى ژيارستانىيەتى مرويى ھەلدىقۇلىتىت، لە ئىستادا زانست لە سەررووى ئەم چەم و سەرچاۋانە يە)).

د. يمنى طريف الغولى^(١)

((لەسەرەتاي گەشتەكەم لە گەل زانستدا نەمدەزانى، كە نەزانم، دواي گەشتى دوور و درىزىزانستىم بۆم دەركەوت كە چەندە نەزانم)).

د. عمرو شريف

(١) د. يمنى طريف الغولى: مامۆستاي فلسەندى زانستەكان و پىيازەكانى توپىزىنەرەكانە، سەرۋىكى بېشى فلسەندى لە كۆلىرى ئاداي زانكۈزى قاهىرە، ئەندامى لىزىنە قەومىمە بۆ مىزىر و فلسەندى زانستەكان لە ئەكادىمى توپىزىنەوە زانستىي و تەكتۈزۈچىا و ئەندامى لىزىنە فلسەندى لە ئەنجۇرمۇنى بالاي رەشنبىرى لە مىسر.

زانست له سوردومی نویدا :

له سده‌ی حافظه‌هه مهوده ماريفهت و زانياري رنگايه‌کي ترى هميه، که جياوازه له چه مكه‌کانى پياوانى نايین و فهيله سووفه‌کان، ثمويش زانسته^(۱).

نانامنجي زانست گميشته بعو ياسابياندي چمند راستييه‌کي دياريکراو بهيه‌کوه دمه‌ستنهود و تواناي لينکدانه‌وهي همييت بؤ روودانى ديارده‌مك به جوزرئكى دياريکراو، نمك به جوزرئكى تر، تمنانهت تواناي پيشбинييکردنیشی همييت بؤ گشه‌کردنی ثمو دياردانه له نايينده‌دا.

زانيارى زانستي (المعرفة العلمية) بهوه جياده‌کرتموه که لمرووي عه قليمه‌وه قهبورلکراوه و هيچ هه‌فذريييه‌کي لوزيکى لعنادا نبيه، شياوى تاقيكىردن‌نه‌وهي لمپرنيگى تېبىنىيکردن و تاقيكىردن‌نه‌وهي زانستي.

به‌مدهش ممعريفه‌ي زانستي به تعاويني و بنده‌ره‌تiane له باورى كورزانه (دوگاتى Dogmatic) جياوازه، که برستييه له تسلیمبوونى رهها به راستي و دروستي بابه‌تىك، يىته‌وهي بنده‌مايه‌کي عدقلى همييت يان به شىوه‌ي نه‌زمۇونى لينكوليندوهي لمصر بكرىت.

(۱) چمکى زانست له وشمى لاتينى **scientia** و مرگىراره که بعواتاي مدعريفه دىت.

ئامانجدارتى و ئامرازىنى^(۱)، فەلسەفە و زانست

رۇگاى بە دەستەتىنانى زانىارى (ھەر زانىارىيەك بىت) بە وەلەمدانەوە دوو پرسىار دەبىت:

پرسىارى يە كەم: بۆچى (ئامانجدارتى يان حىكمەت) Why ؟
 بۆچى گەردوون بە دىها تووه؟ بۆچى زىان درووستىبووه؟ بە دېختى و ئازارچەشتن بۆچىيە؟....

زانىيان دەركىان بە وە كەردووه، كە چۈون بەلايى نەم پرسىارانى، كە لە (ئامانج)اي شەكەن دەكۆلۈمۇ، لە دەرەوەي بازىنە زانستن، بۆزىيە هەندىنەكىيان ئامانجدارتى رەتىدە كەنەوە، هەندىنەكىشىان قەبۇولى دەكەن و بۆ شارەزايانى بېشىن جىيەھەتلىن، نەوانىش فەيلەسۈوفە كان و پىاوانى ئايىن.

پرسىارى دووھەم: چۆن (ميكانيزم يان چۈنۈھەتى) How ؟
 نەممە يان بوارى زانست، بەلام بە مەرجى دەركىدنى فىتلەز و چەواشە كاران لە گۈزەپانى زانستدا.

بۆ بە دىھىتىنانى نەم مەرجمەش، زانىيان چوار پىناسىيان بۆ نەم يارىيە داناوە، كە هەركەسىك نىازى بە شەدارىكىدنى ھەيتىت دەپىت پىيانەوە پابەند بىت:

پىناسى يە كەم: ئىمە پىتىج ھەستمان ھەيمە، كە لە كاتى توپتىنەمۇي ھەر بابەتىكى زانستى نەوانە ئامرازى زانستىن. بەلام كاتىك بەو پىتىج ھەستەمان ھەستمان بە

(۱) مەبىت لە (ئامانجدارتى - الغالية) نەوەمە بىزانىن داخۇ مەبىت لە دروستكىرنى نەم گەردوونە چىيە. ھەروەها (ئامرازىتى - الایه) باس لە ئالەت و يىڭىھانەكانى شەكەن دەكىرت.

بهشه زور بچووکه کانی بچوکتر له گهار دیله و کونه رهشه کان و هی تر نه ده کرد له بهرام بهردا زانیانی (بیرکاری) وردتر له هستیان داهیتا وک سه رچاویمه که بؤ زانیاری.

پیتسای دووهم: پیوسته ریتیازنکی دیاریکراو بگیرته بدر بؤ وده استهیتانی مد عریفه زانستی، که به ریتیازی زانستی ناسراوه و، کۆمەلە قۆناناغینکی يەك به دواى يەك له خۆ ده گرت:

۱- کۆزکردنوهی زانیاری و تیبینیکردنی نهو دیاردانهی پەیوهندییان بهو با بهته وه همیه که خەریکین لیيان ده کۆزلینمه.

۲- دارپشتني نهو گریمانانه که ده کری نەم زانیارییانه بهیه کەوه بیدستنه وه.

۳- نەنجامدانی نهو تاقیکردنوانهی نەم گریمانانه دەپشکن، لە گەل تیبینیکردنی نەنجامە کان و گەمیشتن به چەمند دەرەنچامیک.

۴- پاشان له رئی دەرەنچامە کانوه گەمیشتن بهو یاسایانه جۆره دیاردمیه ک بە پەیوەددەبن.

۵- لە یاساکاتیشەوە گەمیشتن به بیردۇزىنکی زانستی که لەرپوی لۆزیکیمەوە گونجاو بیت و، نهو راستیانە مان بؤ پروون بکاتەوە کە پیشتر تیبینیمان کردىپۇون و، توانای نۇوهشى ھەبیت کە پیشیبىنى روداو گەلینکی نوی بکات.

پیتسای ستیم: دور خستنەوەی ھەمرو لېکدانوویە کی میتا فیزیکی (غەبیبی) بؤ هەر کېتىمەیە کی زانستی. زانیان نەم جۆره لېکدانووانە به بەر بەستە کانی بەر دەم زانست دەزانن، تەنانەت ھەندىنکیان دەلین کە ده کری پیشکەوتى زانست به تەواوەتى لەبار بیات. خۆ ئەگەر زانیان بەوه وازیتىن کە بؤ نەمۇونە خودايە (یان شەيتان) ھۆکارى نەخۆشىيە کانه، نەوا ۋایرۇس و ھۆکارە کانی ترى نەخۆشىيە کانمان نە دەدۇزىنەوە و، زانستی پزىشکى ھەر لە قۆناناغى پیش ھېپۆکرات^(۱) دەمایمەوە.

(۱) ھېپۆکرات Hippocrates: گەمەر پزىشکى یۇنانى (۴۶۰ پ.ز. - ۳۷۰ پ.ز.)، بە باوکى پزىشکان بىناواريانگە، بەھۆی نەھە زانست پزىشکىيە کانى لە سەر بىناغى زانستى دامەزىاند. ھەر دەھە سەرتىنى

پرسای چواردهم: پیویسته مدعی فرهی زانستیبه کان به بدلگه تا تیکراوه و عه قلییه کایانه و بخرتنه رو بز پسپور و شاره زاکان، به مه بهستی هدلسه نگاندن، نینجا و هر بگیرین یان ره تکریتنده، نه مدش له ریگهی گو فاره زانستیبه کان و کونگره و کتیب و نام رازه کانی ترهوه و هر ده گریت.

له ثمنجامی نه و ریباوه تو ندیه زانست، ده بینین که زانست له پرسه زانستیبه کاندا هدلر نستگه لیکی باید تیانه موهرده گرت، که تیندا زانا ده چته زیربیاری ندو ثمنجامی سروشت پنی دلیت. که چی فلسه فه گوزارت له هدلر نستی تایبته و بز چونی تایبته ده کات، که زور جار تینکگیران و هفلزی له بز چونی فیله سوفه کاندا رو و دهات.

سرهای نهودی له رپوکه شدا تینکده گیرین، به لام هم ریده که له زانست و فلسه فه خزمتی گوره پیشکه ش ده کن. نه گهر مرؤوف پیویستی به زانست هدیت که لاینه مدادی و لاشیبه کان ده تویز تندوه، نهوا پیویستی به فلسه فه ش همه بز نهودی لاینه عدقه و ده بروونیه کانی بز پرون بکاتوه، تا ده کری بگوتزت که فلسه فه و زانست دوو پروی یه ک دراون له میزروی هزری مرؤفایتی. هر دوو رووی دراوه که ش (زانست و فلسه فه) ان، که لمزیر که شنیکی گشیدا کارد که ن که بالی به سر کو مدلگادا کینساوه، جا یان که شنیکی دینیه یان بیتا و هر بیه، بزیه گه ردون به بروونی خودا و زور جیا و از تره له گه ردون له گه ل نه بروونی خواهاد^(۱).

پیشکی به ناوی نهوده بمناویانگه، که پیویسته هدموو پیشکیک بدر له دست به کاربون سوئند بخوات که پیویسته بیت به روشی پیشکی برامبر نه خوش و هاوکار و پیش که می.

(۱) ریچارد دزوکنز زور نم قسمیه دوویاره ده کاتمه و نیمه ش لمو قسمیه دا له گه لیدا ها و پابن، سمرهای نهودی که له زوریه بز چونه کایندا له گه لیدا ناکوکین.

جۆره‌کان زانست :

کاتینک گونمان له وشى (زانست) دەپىت، يە كىمەر زانسته سروشتىيە كانمان دىئنە مىشىكەوه، ئەمەش تىكەلى و ناپۇنىيەكى گەورە درووستىدە كات لە كاتى توپۇزىنەوهى پېبازەكانى زانست و بەلگە كانى و لە كاتى بىركىدنەوه لەپەيۇندى نېوان نايىن و زانست. چونكە زانست دابەش دەپىت بۇ دوو كۆمەلەي گەورە؛ زانسته سروشتىيەكان و زانسته مەرۋىيەكان.

زانسته سروشتىيەكان زانسته كانى كىميا و با يولۇجىا لە خۆدە گرىت، كە دەكىرى هەردۇوكىان بىگىزدرىشمە بۇ سەر فيزىيا، لەبەرئەوه فيزىيا بە گۈنگەزىن زانستى سروشتىيى داندارواه ئەو پېبازە زانستى نەزمۇنىيى كە باسان كرد تەنبا رۇوھە ئەو كۆمەلەي زانستىيە^(۱).

كۆمەلەي دووهەم، زانسته مەرۋىيەكان، ئەممەيان زانستگەلىكى زۇر لە خۆدە گرىت؛ وەك فەلسەفە و پەوەشت (نەخلاف) و كۆمەلايەتى و ياسا و ناداب و هي تر.

ھەر يەكە لە زانستانەش پېبازىتكى زانستى تايىبەت بە خۆى ھەيدە.

وېستانان جۆرەكانى زانست بەخەينەرۇو، ھەرروەك چۈن بەلگە جىاوازەكانىشىيان دەخەينەرۇو، تا ئەو وىتەيە لە مىشىكدا لابېيەن كە زانستە كان تەنبا زانسته سروشتىيە تاقىيەكەنان، جىڭە لەوان ھىچى تر زانست نىن، كە ئەمە كەوتىنى سەرەكى فەلسەفەي ماددىيەكەرانى لۇزىتكى و شۇنتىكەوتۇوھ بىتاوھەكانى بۇو.

(۱) لەم توپۇزىنەوەيەماندا، وشى زانست وەك ناماژە بۇ زانسته سروشتىيەكان بە كارەھېتىن، مەگەر بەتايىبەت باسى زانستىكى تر بىكىن.

بهلگه زانستییه کان :

به همان شیوه کاتیک باسی به لگه زانستییه کان ده کرنت پاستم خو^ز ته نیا (به لگه زانستیی تاقیگمی) امان دیته میشکمه، له کاتینکدا تاقیکردنوه یه کیکه له بدلگه زانستییه کانم به هیترتینیان نییه. به هیترتین بدلگه (به لگه بیرکاری) اید، که خدریکه بته نیا ناوی بدلگه (البرهان) هلبگرت، له کاتینکدا زور له زانایان ناوی نیشانه (دلیل) له بدلگه کانی تر دهنین. همروها له بدبـلگـهـدانـانـدا (به لگه عدقـلـیـ) اـشـ لهـ پـیـشـ بـدـلـگـهـ تـاقـیـگـیـیـهـ،ـ بـوـنـمـوـنـهـ کـاتـیـکـ زـانـایـانـ تـیـبـیـنـیـ نـهـوـمـیـانـ کـردـ کـهـ سـهـرـوـهـ کـهـشـتـیـیـهـ کـانـ پـیـشـ خـوارـمـوـیـانـ لهـ نـاسـوـداـ دـهـرـدـهـ کـهـوـتـ زـانـیـانـ کـهـ زـوـیـ خـرـهـ.

بدلگه چوارم (بدلگه هستی) اید، که پشت به درک پنکردنی هسته و هر کان دهمستیت، به تایبته بینین و بیستن و بدرکوتون، نه و بدلگدیه ماد دیگه را کان - به هله - و اده زان که به هیترتین بدلگمید، بؤیه که ساتیک داوایان له موسا پیغامبر (سلامی خواه لمسه ریت) کرد که:

﴿أَرْيَا اللَّهُ جَهَرَةً﴾ النساء: ۱۵۳

واته: (خود امان به ناشکرا نیشان بده).

من و امده زانی که نهم جو^ره داوا کاریه ثیتر به سه رچووه، تا نه و کاتمی زورتک له بیباوران له دیبیته کاندا داوای هدمان به لگمیان لیکردووم، سبحان الله، نه و هتا بیباوران هدمان به لگه همزاران سال پیش خوبیان دلینه وه.

همروها به لگه هستی لپروی زانستیمه و به لگدیه کی لاوازه، چونکه ده کری به ناسانی هسته و هر کان به هله دا ببرین، بونمونه چاو سه راب و هک

ناآ دهیت، هر وها کوچکی ناو کوپیک چای به شکاری و خوارو خیج دیته بمرچ اومان نهک بدراستی. مادام بدگهی تاتیگمیش پشت به هسته و کان دمهستت له دیاریک دن، در فتح احمد کان کواته شعریش بهه مان شوہ شایعی هملیه.

گومانیش لموهدا نییه که هسته‌ومره‌کانی مرؤوف بیتوانان له دهرکردن به (احه قیقته‌تی بعونای دورویدمان، چونکه توانای هسته‌ومره‌کان له ورگرتندای زور سنورداره؛ نه گدر ثو شمپولانه دورویدمان به هیلینک بچوتنین که درتریبه‌کهی ۱۵۰ ملیون کیلو‌متر بیت ثوا چاوه‌کانمان تمنیا ۱,۵ متر دیمینیت!! به هه‌مان شیوه توانای میشکی مرؤوف له مامه‌له‌کردن له گدل زانیاریه‌کانی دورویدمان زور سنورداره!! نایا دهزانی که میشک لمیدک چرکده‌ای ۴۰۰ ملیار زانیاری پتنه‌گات، به لام میشک تمنیا دهک به ۲۰۰۰ زانیاری ده‌کات!! نای خودایه.. میشکی مرؤوف و هسته‌ومره‌کانی چهند بیتوانان له دمرکردن به حقیقتی بعونی دورویدمان.

دوای هه موو نه مانه بیا و مرن توشی شوک دمبن کاتیک پیشان دملین خردای
تیمه (هدسته و مره کان در کی پیشانکن) و دا امان لینه کهن که به لگهی هستیان
له سهر بیوونی خودا پیشکش بکمین له کاتنکدا خودا نه ماددهه نه و زه !!!

پیازنکی تایبہت همیه بۆ بدلگەهیتانوو له سەر نەو رووداوانە قایلی دووبار بیونووهو تاقیکردنەوە نین، کە زانستە کانی میزتوو و میزرووی سروشیی (بايۆلتۆجیا) و درووستبوونی گردەون و مرۆڤ کە به زانستە کانی سەرتاکان ناسراون له خۆ دەگرتەت، نەو مەنھە جەش پىچى دەگوتىرت مەنھە جى (پەنابردە به باشتىرىن يىكىدانوو). Inference to the best explanation

بۇنمۇونە باشتىرىن لىنگدانوھو چىيە بۇ ھېرىشى فەرەنسا بۇ سەر مىسەر؟ باشتىرىن لىنگدانوھو چىيە بۇ تواناى نەو كەسانەتى دەتوانى كې كېراڭىدە گۈچىكەيان بىجۇولۇنىن؟ باشتىرىن لىنگدانوھو چىيە بۇ درووستىبۇنى گەردۇون لە نەبۇونە وە؟.. يەنابىردىنە بەر باشتىرىن لىنگدانوھو زۆر لە مەنھەجى تاقىيگەمى دوور نىيە؛ چۈنكە زانايابىن بەدواى باشتىرىن لىنگدانوھدا دە گەرتىن بۇ نەنجامى تاقىيىكەنە وە كانىيان.

هروهها همندیک نامازه بز (حمدس Intuition) یان (همستی ششم) دهکن ووك جورتکی لدو مدعیهفت و زانیاری که لوزیک و بدلگه‌هینانهوه به‌کارناهیتیت و لپر له میشکده هله‌قولیت. فهیله‌سووفه کانیش جیاوازن له متسانه‌کردیان به بدلگه‌دانانی (بدلگه‌ی حدسی) لمتیوان که سانیتک که زور به متسانعن و کسانیتکی به گومان که به خدیالی دهزان.

گدوره فهیله‌سووفی فدرمنسی دیکارت^(۱) (که نیمه‌ش له گم‌لیدا هاورایین) وايدمینت، که دهکری میشک بدلارپیدا ببرت به‌هی ندو نایدؤلوزیا و بیروباوهرانه مرؤف باورپیان پنديتیت، یان به‌هی ندو که موکورتیانه تووشی عهقل دهبن، بؤیه متسانه رههای بدو بدلگانه نیبه که پشت به عدقن دهبدستن. لمبهرتهوه دیکارت وايدمینت (چه‌مکه سره‌تاییه بدیهیه کان) که مرؤفیان لمسر لهدایک دهیت نهوان پارترزاون لدهله، ووك (من بیرده‌که‌مدهه که‌واته من هم)، هروهها ووك (هه‌صوو مه‌جودیتکی بدیهیتزاو پتوسته بدیهینه‌رنکی ههیت)، بؤیه دیکارت بدلگه‌کانی لمسر بعونی خودا لمسر نهه دورو شته بدیهیه بنیات دهیت.

نهمانه گرنگترین ندو بدلگه زانستیانه که همر زانسته کامهه لموانه بز ده‌گونجیت به‌کاری دیت. هه‌مرو زانسته کانیش هله‌پیانه تا بینه زانستی چه‌ندی، بونه‌وهی بدلگه‌ی بیرکاری بخدنه نیو بدلگه‌کانیان، بؤیه لم دوایانه گوتمان له فیزیای بیرکاری، کیمیای بیرکاری، تهنانه دهیینین بایولوژییده کانیش زانستی خویان بز گوپرهاپانی بیرکاری هیتاوهه خوارهه.

سده‌ای ندههش پیشکه‌شکردنی نیشانه (دلیل) که له بدلگه (برهان) لاوازتره مانای ندهه نیبه که ناکری ندو پرسه يه‌کلایی بکریتهوه، چونکه توز بپیارنکی مهترسیدار ددهه بدهه ژیانی خوّت ددهیته دهستی فروکهوان یان دکتورنکی نهشترگه‌رسی به پشت بهستن بهو نیشانه (دلیل) اندی که نامازه

(۱) René Descartes: (۱۵۹۶-۱۶۵۰). فهیله‌سووف و زانای بیرکاری و فیزیا برو و، به باورکی فلسفه‌فی نوی داده‌زنت.

بۇ شیاوی ندو کەسانە دەکەن لە کارەکەیان. بەھەمان شىوە من ناتوانم بەلگەدى حاشاھەلنىڭ گۈپشىكەش بىكم لمسىر ئۇوهى كە ھاوسىرە كەم منى خۆشىدۇرتى، بەلام بەيە كەم بۇونمان بۇ ماوهى تىزىكە ۳۵ سال ئەم خۆشەويستىيە يەكلاسى دەكتەمۇ، نەمدەش لە درەنجامى كەلە كەبۇونى ئەم مۇ بەلگانە دەگەنە ئاستى (ندو بەلگانە كە حاشا ھەلنىڭرن) و بەلگە (بۇرهان) دادھىرىن. بەھەمان شىوە پىتىستە باورپى ئايىنىش لمىر كەلە كەبۇونى بەلگە كان بىيات بىزىت Evidence Based تا دەگاتە ندو پەلەيە هېچ گومانىك ھەلنىڭرن. بەمەش نايىتە باورپىتكى كۆزىانە.

پىناسەكردنى زانست و كۇت و بەندەكان^(۱) :

بەپىچەوانى نەو بۇچۇونى لەتىو خەللىكى گشتى باوه بىگە لە ناو پىسپۇرانيش ھەيدى، پىناسەيەكى كۆپامان نىيە لمىر زانست! سەرەپاي ئۇوهى كە كۆپايدىك ھەيدى لەتىو زانىياندا لمىر ژۇمارايمىك لەو چەمك و دەستەۋازانە لە مەنھەجى زانستىدا بەكاردەھىتىرىن؛ وەك كۆكىردىنە ئەنارى، خىتنەرەوۇي گىريمانە كان و، ئەنچامدانى تاقىكىردىنەوۇ، شىكىردىنە ئەلگە كان و، دەستكارىكىردىنى گىريمانە كان و، پىشىبىنىكىردىنى ئەنچامە كان، دانانى بىردىۋىز و، وەرگەتنى بېرىارى كەسانى ھاوشان و پىسپۇرەكانى بوارەكان...ھەتىد.

سەرەپاي زەھەتى پىناسەكە، پىتىستى سەرشامانە پىناسەيەك ھەلبىزىرىن تا شىكىردىنە كەنئانى لىيە دەستېتىكەين، با پىناسەي مايكىل رۆس^(۲) ھەلبىزىرىن كە

(۱) لەوانىيە مەندىنەك خوتىمرى بەریز وابزان كە نىتە چەند لەپرمەك پىناسەي زانستىدا داھىتىرو، بەلام قىسەكانى پىتشۇمان پىتىست بۇون وەك رىتغۇشكەرنىڭ بۇ خەتىمپۇرى سەرۋىتى ئاللۇزى نەو زانستى كە خەرىكىن پىناسەي دەكىن.

(۲) Michael Ruse: فەيلەسۇنى زانستە كان، بەریتانييە، يەكىن كە لە گىنگىمەرانى پەيمەندى نىوان

دهلیت: (از انست مدننه جنگ که له گمل نمو شتانه داره فتار ده کات که له سروشتنا به شیوه‌ه کی سروشتنی دوپیاره ده بنمه و یاساکانی سروشتن هملیاند سورین).^{۱۱}

گومان له ودا نبیه، که نم پیتاسیه چمند لایه‌تکی نمرتنی همیه، نم لایه‌نانه بونموده یارمه‌تیمان دهدات تا جیاوازی بکمین له نیوان فله‌کناسی و نهستیره‌ناسی، همروه‌ها له نیوان کاری پزشکی و چاره‌سره فولکلوریه کان. به‌لام نم پیتاسیه چمند لایه‌تکی نمرتنیشی همیه، گرنگترینیان لمودایه که زوریه‌ی زانسته نویه‌کانی فداو تدواوی زانسته‌کانی سرمه‌تاکان له خانه‌ی زانست ده خاته ده روه، چونکه نمو زانسته باسی پروداوی وا ده کمن که ناکری دیاری بکرین و دوپیاره بکرینه، واه سره‌تای گردون و سره‌تای ژیان.

زانست جیهانی و بیلاهنه:

کاتیک بووته زانا، نمه واتای نهوهیه که بووته نندامی کۆمەلگایه کی جیهانی که سنوری هممو سنوره نایدۇلۇجییه کان تىدەپەرتیت؛ سنوره پەگەزى و نایینى و سیاسىي و... هممو نهو شتانه ده کری مرۆفه کان بۇ دەسته و کۆمەلە کان دابەش بکەن. هممو ندو ناونوشانانه ون دەبن کاتیک زانیان هەولەدەن که نارپونى و پەردەی پرسه زانستیه جیاوازه کان لابیم و له پیتاو نهود گریمانه و بېردۇز دادەتین، يان نهوكاتەی روپیپرووی نەخۇشیبە کوشندە کان ده بنده، يان نه و کاتەی بدواتی سره‌چاوهی جینگرمه‌ی وزدا ده گەرپین دوای نهوهی که خەربىکه وزى ژىزەمینىي^{۱۱} تدواو بیت، يان کاتیک... يان کاتیک....

فلەفە و بایزلىزجا و ناین، لە سالى ۱۹۴۰ ز لە دايىك بورو.

(۱۱) واه خەلەپۈز و نموت و گازى سروشتنی، که سره‌چاوه‌کەی زىنەنەورە کانن سەزۆرى پووه‌کىن- کە پیش ملیونان سال لە ئەزىز زەمیندا ماونەتمە.

نهینی بیلایدنی زانستیش لمبرامبهر هدمرو تحمد ددیمه ناید لوجیمه کان
نهومید که ندو تمحمد ددیانه هیچ کار ناکنه سر تیگه یشنمان له سروشتنی
په گزه کان و، نه گزره فیزیایه کان و، بنچینه DNA و، یاساکانی نیوتون،
بیردؤزی پیزمی نه یشتاین...، له درهنجامی شانا زیکردنی زانایان به ممننه جی
زانستی که دوای هولتکی زور و قوریانی گهوره پنی گهیشتوون، هندنیکیان
هدست به دلمراوکی و ده مارگیزی ده کن که پرسه غدیبیمه کانیان به میشکدا
بین، یان دمباره خودا گفتون گز بکرت.

بلاام نه گهر زانست بیلایدن بیت، ثایا زانایان بیلایدن؟ نه مه پرسیارنکی
گرنگ، دوای که مینکی تر قسمی له سر ده کهین.

ربیازی وردکردنوهو (اختزال) و نهرنیبیه کانی Reductionism :

یدکیک له رو ربیازه زانستیانه کی، که پشکداریمه کی کاریگه رانه کی زوری له سر
پیشخستنی زانست هبوو، ندو ربیازمه که به ربیازی وردکردنوهو (اختزال)
ناسراوه که دیارده کان بؤ پیکهاته سرهتابایه کانیان خوره ده کاتمه، ندو ربیازه
یارمه تی مرؤفی داوه، تا بگاته قولایی ندو بونه و هرانه دهیانخاته ژیر
لیکولینه وه. له همان کاتیشدا له بنچینه بیدا زور نهرنی له خز گرتوه، که له کاتی
لیکولینه وه له سی په گزه که کی ربیازی وردکردنوهدا (الاختزال) ده ده کهون،
نموانیش:

۱- وردکردنوهی منهجه جینی Methodological Reductionism :

بۇ نمونه لیکولینه وه له هدر (بۇنیتک) زانایان پەنا دېبەنە بەر شیکردنوهی
بؤ پیکهاتدی هدره ساده کانی، پاشان لیکولینه وه لهو پیکهاتانه، بەمەش وىنەیە کی

تمواو مان دهرباره‌ی بعونه‌وهری تمواو (الموجود المتكامل) پیندادات. نمودنده‌ش بؤ شوه و هك شیکردنوه‌ی دارستان بؤ پینکهاته کانی، پاشان لینکولینوه‌ه له سیفته‌ه کانیان و هك روهه‌که کان و نازه‌لأن و جوگا ناویه‌کان، بهم‌ش بؤچوونیکمان دهرباره‌ی تایبەتمەندییه کانی دارستانه که و هك داممزراویه‌کی ژینگھسی پیندادات.

گومان لهودا نبیه که وردکردنوه‌ی مدنهمجی سنورتکی ههید، چونکه بؤنمونه لینکولینوه‌ه کردن له بهشکانی کاتز میز بشیوه‌کی جیاجیا هیچ بؤچوونیکمان دهرباره‌ی کارکردنی کاتز میزه که پیندادات، بههمان شیوه لینکولینوه‌ه له دوو بهشکه‌کی ناو (اگرده کانی هایدرۆجین و نۆکسجين) بؤچوونیکمان دهرباره‌ی تایبەتمەندییه کانی ناو پیندادات، نیدی ههه بهم شیوه‌ه. ههروهها ههمان پینکهاته کان دهتوانن بهره‌ههی جیاواز دروست بکمن، ههروهک یاریه کانی لوگو Logo دا پروده‌هات.

۲- وردکردنوه‌ی زانیاری :Epistomological Reductionism

بهو واتایه‌ی دهکری ((دیارده)) بدرزه کان به کردار گهله‌یک لینکدرشموده که له ثاستیکی نزم تمواو دهبن، ثهمه‌یان به لینکدانه‌هی له خواره‌ه بؤ سرهوه ناسراوه. و هك نهوهی ندو ڙانه‌زگه (ههست)اهی ههندیکچار ههستی پینده‌کهین، به زیادبوونی جووله‌ی ریخوله کان و ههناو (امیکانیکا) لینکی بدھینه‌وه، یان جیاوازی ندو رنگانه‌ی دھیانیبینین (ههست)، به جیاوازی دریتری شهپوله کانی پرووناکی (فیزیا شهپوله کان)^(۱) لینکی بدھینه‌وه.

دیدی وردکردنوه‌ی زانیاری - سرهه‌ای به شدار پنکردنی له پیشخستنی زانستدا - کۆمەلیک لایمنی که موکورتیشی ههن، چونکه بؤته ههی وردکردنوه‌ی

(۱) و هك شرکتکوتینک بؤ وردکردنوه‌ی زانیاری به فیزیا لینکدانه‌ه بؤ کیمیا دهکرت، به کیمیا لینکدانه‌ه بؤ کیمیا زیندمی دهکرت، به کیمیا زیندمی لینکدانه‌ه بؤ بایۆلوجیا دهکرت، به بایۆلوجیا دهبار لینکدانه‌ه بؤ زانستی دهروشناسی دهکرت، به زانسته کانی میشک لینکدانه‌ه بؤ زانستی کۆمەلناسی دهکرت و بهم شیوه‌ه. دهرباره‌هشمه، فرانسیس کریک دلیت: (نانامانجی بدرز که زانیاری بایۆلوجیا بؤی پینده‌کوشن نهوهیه که بایۆلوجیا به کیمیا و فیزیا لینکدموده).

دیارده زور نالوژه کانی (وک رهفتاره مرفویه کانمان و کرداره عقدلیه کانمان و زیان) بق فیزیا، که به دیدی فیزیایی Physicalism ناسراوه، که شیوه که له شیوه کانی ماددیگدرایی توانندروه. گومانیش لودا نییه که نم دید و بزچونه کورتیسین و مهترسیداره! بونمونه له کانی لیکولینه وله خانه زندو وردکردنوهی ممنه جی ده مانگه یه بنتره ړه ګزه سرهتاایه کانی خانه (ګردیله کانی کاربون و هایدرؤجین و نوکسجين و نایتروجین و ګوکرد و فوسفور).

جا نه ګمر بسانه وردکردنوهی زانیاری جیمه جن بکمین، واته تینګیشن له زیانی (همه نالوژا) بهوی لیکولینه وله ړه ګزه سرهتاایه کانی (همه ساده) نهوا هیچ دهرنچامیکمان دهستگیر ناییت، چونکه نموکاته دیاردهی زیان بهته اویی له خانه دا ون بوده. بهه مان شیوه همولدانهان بق وردکردنوهی ماددهی میشکی مرؤف (به همدوو رینگه) وردکردنوهی ممنه جی و وردکردنوهی زانیاری) ده ګانه نهونه نهنجامه که عقدلی نهنيشتاین و نه پارچه خملوژی خملکانیک تروتنی سر نیز ګله بمهزیمود پینده کمن یه کسان بیت!.

نه ممش نهود ده ګدیدنیت که له زور حالمدا ناکری نهودی له ناسته برزره که رووده دات بهوه لیکدانه وده بز بکرت که له ناسته نزمته که رووده دات، نه ممش نهود ده ګدیدنیت که دیدی وردکردنوهی زانیاری که موکورتیبه کی زوری تیدایه.

۳- وردکردنوهی بونگه رایی :Ontological Reductionism

نهمه وردکردنوهی که سرتاپای هملیه، که لمسر (چمکی تاییه تکردن - مفهوم الحصر) دامه زراوه به به کارهیتیانی ثامر ازی جیا جیا، که ګرنگترینیان زاراوه (هیچ نییه جگه له Nothing but)، ریچارد دوکنر زور جاران ده که وته نم هملیه وده، سرنجی بده ده لیت: ((الدر استیدا ګرددون (هیچ نییه جگه له) کومدلیک ګرددی جو ولاو، مرؤفیش (هیچ نییه جگه له) ثامر ازیک بز پارنز ګاریکردن له جینات)). کیشه که له زاراوه (هیچ نییه جگه له) دایه، جا نه ګدر نه زاراویه لابمین قسه که بمن شیوه که لیدیت: ګرددون کومدلیک ګرددی جو ولاو، مرؤفیش ثامر ازنه بز پارنز ګاریکردن له جینات، نم دوو

قسمه‌یش له رووی زانستیمیوه قه‌بیولکراون، چونکه نه هردووکیان به شینکن له حقیقت (نهک ته‌واویی حقیقت بن)، بینگومان زیادکردنی (هیچ نیبه جگه له) چهندین لایمن له بروونی راسته‌قینه‌ی دیارده‌که دورده‌خاتمه و، تووشی دیدنکی رووتی (امدادی / سروشتبی امان ده کات.

هرروها فرانسیس کریکیش دهکدوتته همان هله‌لوه کاتیک دلیت: ((مرؤف به خوشی و ناخوشیه کانی و بیرونی و نامانع و هستکردنی به خودی خزوی و ویستی (هیچ نیبه جگه له) در منجامی رهفتاری کومدلینکی زوری ده ماره‌خانه‌کان و گردیله‌کانیان) اه. نه قسمه‌یه نهک تمنیا چه مکه‌کانی جوانی و پوششی و نایینیمان نزم دهکنه‌وه و نهک تمنیا پیچه‌وانی زانست. بلکو سنوری لوزیکیش تینده‌پرینن؛ کوا ج به لگدیه کی همه‌یه بز راستی قسمه‌که‌ی؟ تا خر چون متسانه به حوكمه‌کانی عه‌قلیک بکمین که هر له خزوه له مادده هله‌لقولیوه؟ چون چالاکیه کاروکیماییه کانی میشک کاریگکری دهکنه سر پرسی راستی و هله‌لیسیمه‌وه؟! نمه‌نه‌وه ده گمه‌بنت که وردکردنوه‌ی بونگدرابی لمناوخویدا ره گذگلینکی له خزوگرتوه خودی رینباره‌که رهت دهکنه‌وه، تا نهوا ناسته‌ی دهکری ناو لهو کاره بنین خزوکرژی.

زوریه‌ی کات ماددیگه راکان له‌یه کات‌تا تووشی هرسنی جوزره‌که‌ی وردکردنوه ده‌بن. بونموونه، له کاتی لینکز لینه‌وه‌کردنیان له سر عه‌قلی مرؤف، دیگنیز نهوه بز ره گمزه سرعتایه کانی میشک (نه‌میان وردکردنوه‌ی منه‌جی ایه، هرروها بازگشی نهوه دهکن که (هیچ نیبه جگه له) کومدلینک گردیله (نه‌مه‌ش وردکردنوه‌ی بونگکه‌رابی ایه، هرروها چالاکیه عه‌قلیکه کانسان در منجامی چالاکی ندو گردیلانن (نه‌مه‌ش وردکردنوه‌ی زانیاری-مدعیریفی-) ایه. له گه‌ل نهوه‌شدا داروین خزوی زورجار برامبهر به میشکی مرؤف تووشی شله‌زان و داماوی ببووه، تمنانه‌ت گتوویتی: هر کاتی بیر له درووستبیونی میشکی مرؤف دهکمه‌وه ره‌مبای گومان له ناخم هله‌لدمستیت، نایا هر براستی میشک له برونه‌وری نزمتروه په‌رهی سه‌ندرووه؟ نهوهی که گومانی داروینی پی وسف دهکمین Darwin's Doubt. همرچی نه‌لفرنید والا‌سی هاوتار

هاوپتی داروینه، که لهه‌مان کاتی داروین گهشته بیردزی په‌رسدنلن، نمو وایده‌بینیت که ناکری عدقی مرذف بهم ممنه‌جهی وردکردنوه لیکبدرتمهوه، که‌واهه جگه له بهخششیکی خودانی ناکری هیچی تر بیت.

له‌مدها بومان درده‌که‌ویت، که زانست بازداشیک چووه پیشهوه کاتیک ممنه‌جهی وردکردنوهی پمیره‌و کرد، بهلام لهه‌مان کاتدا بوره هزی پشتگوئی خستنی ره‌گزه نامادادییه کانی زور دیاردهی وک ژیان و عدقی مرذف، بمدهش بعرگیکی ماددی به‌میر نمو دیاردانده‌دا کردوه که خزمه‌تی پرسی بیباوه‌بی ده‌کمن.

پهیدابون (الابنثاق) :

بوزدرچوون لوه کیشانه‌ی ممنه‌جهی وردکردنوه درووستی گردبوون، که گرنگترینیان بیتوانایی بولو له لینکدانه‌وهی نمهوهی له ناستی بدرزتردا رووده‌دات به شیتک، که له ناستی نزمر پرووده‌دات، زانا و فیله‌سوروه ماددیگه‌راکان چه‌مکی (پهیدابون Emergence) (ایان داهیناوه، مه‌بستیان لبی نعومه (که سیفاته بدرزه‌کان به‌شیوه‌هی کی یه‌که‌وسه‌ری له سیفه‌تی نزمر درووست دهبن، کاتیک دامه‌زراوه که ده‌گاته پله‌یه‌کی بمرزی نالوزی، بهبی نمهوهی پیوستی به پیکختنی زیاتر یان تیختنی زیاتر ههیت) و ناوی (سیفه‌ته پهیدابووه‌کان Emergent Properties) (ایان لیناوه).

نمرونه له‌سر نمهوه پهیدابونی سیفاته‌کانی ناوه، که یه‌کیکیان توانای کوژانده‌وهی ناگری همیه له سیفه‌تی هردوو پنکهاته و عننسوری هایدرزجین که توانای سوتانی همیه و ثوکسجين که یاریده‌ی سوتان ده‌دات! همروههها پهیدابونی جوانیی له دانانی رهنگه زهیتیکه کان له‌سر قوماشدا!

یه‌کینک له زورترین ته‌تبیق و جیبه‌جنکردنی زاراوهی پهیدابرون له زانستی

با یوزلوجیادا به کارهیتانی بورو بق لینکدانمه‌ی درووستبوونی دوو دیاردده‌ی زور گرنگ؛ ثوانیش ژیان و عهقلی مرؤفه. چونکه زانا ماددیگراکان بانگشمه‌ی نمه‌ده کمن که هرکه مادده گهیشتوته نهندازمیه‌کی دیاریکراو له نالوزنی نمه‌کات یدکسر ژیانی لیوه پهیدابووه، هروهه میشکی مدمکداره‌کانیش کاتیک له میشکی مرؤف گهیشتوته پلمه‌کی زور بدرزی نالوزنی نمه‌کات یدکسر توانا عدقیلیه‌کانی لیپهیدابووه. بعراستی گوتنی نمه‌هی که ژیان و عهقل به شیوه‌یه‌کی خوکردو یدکسری له مادده‌ی نازیندووی ناعاقل پهیدابووه، نمه‌هه بانگشده‌یه‌کی زور سهیره، چونکه نمه‌هه نمه‌ده گهیمتت که هردوو سیفه‌تی ژیان و عهقل له مادده‌ی نازیندوودا بروانیان همه‌هه، ماددیگراکان بهم کاریان سیفاتی وا ددهنه پال مادده‌هه که نه گهر کده رؤحانیه‌کان نمه‌هه بکمن، به تومه‌تی تووندرپه‌ویی له رؤحانیه‌تکه کهیان تزمهمتبار دهکران^(۱).

با وره‌بون به پهیدابوون به‌وینیه‌ی که (وهسف)‌ای روودانی دیاردده‌که بکات راسته، به‌لام نمه قسه‌کهیان بهو واتایدی که ماددیگراکان به کاریده‌هیتن بمه‌هی که - نه و پهیدابوونه - (ته‌فسیرو لینکدانمه) بق روودانی دیاردده‌که دهکات، قسمیه‌کی هله‌لیه، چونکه هیچ شتیک لینکناده‌هه. نه و پهیدابوونه ماددیگراکان باسی دهکمن جگه له کرداری خملک که دینداران باسی دهکمن شتیکی تر نیمه. نمه‌هی جنی سرسور‌مانه نمه‌هیه، که بناوبانگترین فیله‌سرووفی زانسته‌کان (کارل پوپر^(۲) وشمی (خملک دروستکردن Creation) وهک هاوواتای وشمی (پهیدابوون Emergence)) به کارده‌هیتت.

(۱) یهکیک له به کارهیتنه هله‌کانی وشمی پهیدابوون، نه و بانگشده‌یه که ریجاده دوکنر دیکات بمه‌هی که توانایی کزمیپور له چارسدرکردنی زانیاریه‌کهیان خاسیه‌تکی پهیدابووه! به‌لام گرمان لمهدادا نیمه‌هه که نمه ساخته‌کردنیکی خرابه، چونکه کزمیپوره پیوستتی به ژماره‌کی نزدی زانیاری همپوره که دیزاینرانی کزمیپوره به عهقله بیلمه کانیان بق کزمیپوره زان زیاد کدروه.

(۲) Carl popper: له نمسینا له سالی ۱۹۰۲ له دایک بورو و لمسالی الله لمدنع مردووه. یهکیک له گمره‌ترین فیله‌سرووفه‌کانی زانست له سددی بیسته‌مدا. دایک و باوکی جوله‌کمن و خزی به نهانکار Agnostic دهانیت. بیرکاری د میزد و زانستی دروونتاسی و فیزیا و مزیقاتی خرنتنوره. لمسالی ۱۹۶۵ نازناوی (سیتا) اور گرتوره. لمینوان سالانی ۱۹۶۹ تا ۱۹۷۹ ماموزتای لوزیک و منهجه زانستیه کان بورو له زانکوی لمدنع. نه قسمیه‌ی له کتیبه‌کهی خود و میشکده‌کهی The Self and its Brain دا هاتوره.

بولاوو سنوره‌گانی زانست :

له ته‌منی مندالیمدا و تدیه‌کی فمیله‌سووفی مهزن (پیرتراند راسل) ام خوشنده، که دلیت: ((همو ممعنی نهاده و زانیاریه‌ک پیوسته به‌هی زانسته به‌دست بهترین، هر شتیکیش زانست توانای دوزینمه‌ی نهیت مرؤفیش ناتوانی بیزایت)).

هدروها (پیتر نه‌کتینز)^(۱)ش هاویشی رای راسل دهکات کاتیک دلیت: ((الراستیدا زانست تاکه رنگای گهیشته به حقیقت، زانست توانای لینکدانوهی همو شتیکی همیه، هیچ بیانووه‌کیش نیبه بونه‌هی بلیین که توانکانی زانست سنورنیکیان همیه)). زور بیرم له رایه کردوقته، هندی جار پالپشیم کردووه، هندنیکجاريش برهدلستی، نایا نعم بزچروننه راسته؟.

ئایا زانست تاکه سهرچاوه حقیقت و زانیاریه؟

گومان لوهدا نیبه که زانست یارمه‌تیمان ده‌دات بز تیگدیشتن له زورنک لمو شنانه‌ی پیشر تیباننه‌ده گهیشته، نهیتی زورمان درباره سروشت بز ناشکرا دهکات که یارمه‌تیمان ده‌دات له گه‌لیدا هملکمین. بدلام نایا سنورنک همیه بز نه شنانه‌ی زانست بزمان ناشکرا دهکات و بزمان لینکداده‌ده؟

(۱) Peter Atkins: مامزتای کیمیای زینمی له زانکوزی نزک‌سغورد. لسانی ۱۹۴۰ لدایلک بوروه.

نمودار استدیهی راسل و ندتکنر لمسه‌رين نموونه‌ي منهجه‌ي ((زانستي) Scientism) آن، که کمپيک پيش نيتا خستمانه‌رو، نمو ناراستديهی واليدميسيت که هر قسه‌کردن‌تک دهرباره‌ي خودا و نايين يان نمزموون‌مرؤ‌حبيه‌كان ده‌کهونه دهرمه‌وي بازنه‌ي زانست، کهوانه راسته‌قينه نين، قسه‌کردن‌ش دهرباره‌ي ثدو چه‌مكانه نه‌گذرچي چيزبه‌خشن يان لموانه‌ي سوودبه‌خشيش بن، هيج جياوازيه‌كيان نيه له‌گدل قسه‌کردن دهرباره‌ي ديو و نعزمدها و بابانويتل و چراکه‌ي عده‌انه‌دددين و شته جنوکه‌ييه‌كامله ريجارد دووكنر له کتيبة‌که‌ي اوهم الإله‌ادا رواج دهاده نمو چه‌مکه و دطیت: ((آنایا ناکرى چيز له جوانى باخچه و هریگرین بهی نمودی وا بیریکه‌ینمود که جنوکه‌ي جوانی تیدا نیشه‌جیه؟!)) مبهمتی نمودیه که نمو جوانیه‌ي له بعوندا همیه دهکرى لیکدانمودی ماددی بز بکرت و پتویستی به بعونی خودا نیسه!.

نتیمه هاورپاين له‌گدل دووكنر لمودی که جنوکه‌كاني ناو باخچه‌كان (دياره نامازه بز خوا ده‌كات) شتيکي خميالي هملمه، بهلام گومان له‌وهدا نيه که کومنده بعون‌موریکی ديکه همن بعری‌سیارن له جوانی و سپاردنی باخچه‌ا، چيت له باخوان و چيت داوه له باخچه‌که؟ بزیه نه‌گدر هيج جنوکه له باخچه‌دا نهبن نموان باخچه‌مان و خاوه‌نيکيان همیه!.

لډ‌استیدا گوتني نمودی که زانست تاکه سره‌چاوه‌ي حقیقت و مدعی‌رفه‌ي زورنیک لدو زانیاريانيه هملدوه‌شیتیته‌وه که له قوتاخانه و زانکز‌کاندا فيتیان بعونین. نهی چي دهرباره‌ي فلسه‌فه و نهدوب و هوندر و مؤسیقا و زانستی روپشت؟! چون زانست بريبار به‌سر نموده دهاده دهاده که هوزناویه‌يك خرا به يان داهینانیکی گدوریه؟ نایا نموده دهکرى له‌پنگه‌ي ژماردنی وشه‌کان يان زانینی ریزیه‌ندی وشه‌کانموده بزانیت؟.

چون زانست بريبار به‌سر نموده دهاده که تابلۆیه‌يك پارچه‌يکی هونه‌ری گرانبه‌هايه و تدنيا پيسکردنی پارچه قوماشیک نيه به‌هزی رمنگه‌کانموده؟ ينگومان نه‌مه له‌پنی شیکردن‌مودی کیمیایي بزیه‌کانموده ناکرت. زانست دهوانیت

— خوارقی نسلاند ۷۴۰ هجری —

پیش بینیت که تیکله‌لکردنی ژهوری نیسترنگین که سیلک ده کوژیت، به لام زانست پیش نالینت که هله‌لیده ثدو کاره له گهل نمنکتا بکدی بز نمهوهی شته‌کانی به مسیرات بکگری.

قسی بیرتراند راسل ((همرو معرفه و زانیاریمه ک پیوسته به هزوی زانسته و به دست بهترینت، هر شتینکیش زانست توانای دوژنیه وی نهیت مرؤفیش ناتوانی بیزانیت)) پره له همقدڑی، ناکری ندم قسمیه به بدلگهی زانستی بدللمینترن، بدلام راسل چون زانی که راسته و به تووندی دستی پینوه گرتوروه؟ نده واتای نمهود ده گمهیه نیت که له ناو مهزه بی زانستی خزیدا نهونده همقدڑی همیه بمسه تا به هلهی دابنیین، بوزیه پیوستی به هزوکاره دده کیهه کان نییه بوز هردس و فشمنل پنهانیانی.

زانت دهرک به ئامانچ ناکات :

کنکی فہریہ یوورم :

نمودنیمک دینیمهوه که یه کنک له گرنگترین لاینه کانی که موکوری زانستمان
بۇ رونو دەکاتموده:

فهزلهی پورم ((کینک)) یکی ناهمنگی بُو بُونهیک ناماده کردبو، سه رهای نهندامانی خیزان کومه لینکی زوری زانایانی له پسپوریه جیاواره کان بازگشت کردبوون، منیش نهوم به همل زانی و داوم له همر زانایک کرد که له دیدی پسپوری خزیمه که مان پینیسانیت. زانای بواری خزارک باسی نهوهی کرد که چهند گدرموزکهی تینایه ویدهای خزارکی چمنده. زانای کیمای زیندیش باسی پنکهاتهی کینکه کهی کرد لمبرووی پرتوین و چهوری و کاربوبیدرات. زانای کیمایش باسی پهیوندیه کیماییه کانی نیوان

پنکهاته کان و کاریگری پنگکیاندنی گرمی کرد لمس نم پنکهاته انانه. زانای فیزیاش باسی نمو ره گه زانی کرد که پنکهاته کانی کنکه کهی لئی پنکهاته ووه. زانای بیرکاریش چمند هاوکینشه کی پنشكه ش کرد که ره فتاری نمو ره گه ز و بهشانه دمرده خست که کنکه کهی لئی پنکهاته ووه. له کوتاییشدا زانای نابوری باسی تیچحومی درووستکردنی کنکه کهی بوز کردین.

گومان له ودا نبیه که زانایان ((چونیه تی How)) ای درووستکردنی کنکه کهیان له هه مو لایمنکه وه خسته روو، دوای نمهو پرسیارنکم ثاراسته نمو زانایانه کرد؛ ((بوزچی Why کنکه که درووستکراوه؟)) واتا نمو مه بسته چیبه که کنکه کهی بوز درووستکراوه؟ که به ((ثامانجدارتی)) ناسراوه، هیچ کام له زانایان نهیانتوانی ولامینک بخنه روو، بلام نمهه له توانا و شاره زانی نهوان کم ناکاته ووه، پوریشم لمولاوه بزمه کی کرد. نایا پیامده که گدیشت؟.

نه گهر بیزتراند راسل هینشتا زیندوویوایه لیمان ده پرسی : زانایان نهیانتوانی بعی بعوه بیهن که بوزچی کنکه که درووستکراوه، بلام نایا زانینی هوز کاره کهی شتیکی مه حاله؟ هر نهوندیه له پوره فرزیلم ده پرسین و پیمان ده لیت! کدوانه بانگه کدشی راسل بعوهی زانست تاکه رنگای گدیشتنه به حقیقت و وده استهیانی ماریفهت بانگه شهیده کی بیننه مايمو تمنانه سوکایه تیشه بوز خوودی زانست.

سرهای ندو بانگه شهیده، که متمانه رههای راسل به زانست دمرده خات، ندوا له برامه بر نموده قسمیه کی تری همیه دلیت: ((گرنگترین و وروژتیمرترینی پرسیاره کان ده کدونه دموده بازنیه زانسته ووه! وهک: نه گهر بون دابهش بیت بوز سر مادده و عهقل، نهی مادده و عهقل چین؟ ج پهیوندیه ک له نیوانیان همیه؟ نایا گردونن ثامانجیکی همیه؟ نایا هیچ یاسای سروشته هن که جیهان به پریوده بن، یان نهوانه درووستکراوی تپروانین عدقلى خۆمانن که نارهزووی یاسا و سیستماتیکی ده کمین؟ نهی بوزچی عدقلى نیمه نارهزووی سیستم ده کات؟ راستی و حقیقتی مرؤف چیه؟

نایا له ژیاندا رنگایه کی باش همیه و رنگایه کی پینچهوانه نهوهش همیه، یان نهوه گریمانه و درووستکراوی خۆمانه؟ نەم پرسیارانه - چەندین پرسیاری تریش - هەن کە له تاقیگەدا وەلامیکیان نییه)).

له کتیبه کەیدا: ((اموزگاری بۆ زانایه کی لاو))^(۱) سیز پیتەر میداوار^(۲) (خاوەنی خللاتی نۆبل) یاسایەکی زیرپین پیشکەشی نەو زانایه دەکات: ((مېچ شتىك نەوهندەی نەو نایتە ھۆزى لەدەستدانى مەمانە بە زانایك کە بلىت زانست وەلامى ھەموو نەو پرسیارانه دەزانست(یان بەم زووانە دەزانست) كە شیاوی نەون پېرسىن و نەو پرسیارانەش كە وەلامىنکى زانستیان بۆ نیيە شیاوی نەون نین كە پېرسىن و زانستى درۆینەن و تەنیا گەمثەكان نەو پرسیارانه دەکەن و تەنیا سادەکانیش ھەولى نەو دەمن کە وەلامیان بدەنەوە)).

پاشان میداوار دەلتىت: ((گومان لەوەدا نیيە كە زانست سنورگەلینکى ھمیه كە ناتوانىت بیانبەزتىت؛ تەنانەت زانست ناتوانىت وەلامى نەو پرسیارە سروشىتىيانەش بىداتووه كە مندالە كانمان لىغان دەپرسن: چۈن ئەم بۇونە دەستىپېنىڭرىدوووه؟ چۈن ھاتىئە سەر ئەم زەمىنە؟ ناماڭ لە ژیانى نىتمە چىيە؟ و زۆر پرسیارى تریش)). نەم جۆرە پرسیارانه تەنیا لەلای فەيلەسسووفەكان و پیاوانى ئايىن وەلامیان ھمیه.

فرانسيز كۆلنز^(۳) (سرۋىكى پېۋڙە جىنۇزمى مرفى) نەو واتايە دووبات دەكتەمەو دەلتىت: ((زانست بىتوانىيە لە وەلامدانەوەي سادەتىن پرسیارەكان؛ بۆچى گەردوون درووست بۇوه؟ بۆچى نىتمە لىرىمەن؟ دواى نەوهى دەمرين چى روودەدات؟

Advice to a young Scientist (۱)

(۱) Sir Peter Medawar: (1915-1978)، بىزىشکىي بىرتانىيە و بىرمەجەلەك لۇرتانىيە، لە سالى ۱۹۶۰ خللاتى نۆبللى كە بىزىشکىي وەرگەزتۇرۇ.

(۲) Francis Collins: زانای بازلىزچىاي بەشىي و سەرۋىكى پېۋڙە جىنۇزمى مرفى، باوپىي بە پەرمىندى ئاراستەكراو ھمې، زۆر كتىيە نۇرسىو، بەناويانگەرىنیان كتىيى (ازمانى خودا) يەد. لە نېستادا راگرى كۆلىزى خوتىنىي بالايە لە فاتىكان. لە سالى ۱۹۵۰ از لەدىك بۇوه.

میکانیزم‌های نامانجداری‌تی رهنمایی‌دهنده:

نهوهی که نیمه لیره‌دا باسی دهکدین دهرباره‌ی بیزتراند راسل و فمزبلی پوروم لهسرده‌می ندرستز و نیمامی غذالیبیوه زانزاو بووه، نهوان بُز هدر بوونیلک چوار هوزکاریان داناوه: هوزکاری ماددی، نمو ماددانه‌ی کینکه‌که‌ی لی دررووستکرابوو. هوزکاری ونسی، نمو شیرومیه‌ی کینکه‌که‌ی لهسر دررووستکرابوو. هوزکاری بکمر، که فمزبلی پورومه. هوزکاری نامانجداری‌تی، که بریتیبه‌ی لدو مهدبسته‌ی کینکه‌که‌ی بُز دررووستکراوه. هوزکاری نامانجداری‌تی که دهکدوته درموهی بازنده‌ی زانستمه و جگه له هوزکاری بکمر (نهوهی درستی کردووه) هیچ که‌سینکی دیکه ناتوانیت پیمان بلیت.

جا لهدرنهوهی که زانست ناتوانیت پهی به هوزکاری نامانجداری‌تی بیات، ماددیگمراکان / روشتیبه‌کان دهلین پیوست ناکات به‌دوای نامانجدا بگمپرین! به‌لام نمه - سره‌ای نابه‌دلی بدره‌ه‌لستکاران - نمه نهری ناکات که نامانج هوزکاری‌تکی سره‌کی شته‌کانه. همروها نمه‌مش نمه نهری ناکات که عهقل رژلی له گه‌ل هوزکاری نامانجداری‌تیدا همیه، چونکه عهقل - نه گهر به‌خویشی نه‌توانیت بگاته خودی نامانجده - بپیار لهسر راستی و درروستیی دهات. بونمونه نه گهر فمزبلی پوروم پتی را گهیاندباين که کینکه‌که‌ی بمهنه‌ی یادی له‌دایکبوونی نیسانی کچی دررووستکردوه، له کاتینکدا که هیچ کچنکی نیمه بهو ناووه، نموا عهقل نه نامانجه‌ی رهنده‌کردوه.

پاشان، نه گهر دینداره‌کان پیمان بلین که خودایه‌ک همیه و هوزکاری بکمری نهم گردونه‌یه و نامانجی دررووستکردنی مرؤثی پیراگمیاندبورین و ولامی نمو پرسیارانه دهاتمه و که عهقل بتمه‌نا ناتوانیت ولامیان بداته‌وه، نموا عهقل

دموانتیت لمو زانیاریانه تیبگات و برپیار لمسه راستی و درووستیبیان بدان. که اونه دانشان به بروونی خودا نه بدلگه Evidence نه لوزیک Rationality نه عدقل Reason په کناخت.

هندیک له لاینه کانی که موکوری خوودی زانست :

له کاتی شیکاری لاینه کانی سنورداری زانستی تاقیگهی و بهو در منجامهی که زانستی تاقیگهی باسی زانسته مرویه کان و ((نامانجی)) شته کان ناکات، که به نامانجدارتی ناسراوه، نیستانش دیتیه سهر دوو کوت و بهندی قولتر که ریشمیانه په یو هستن به بنچینهی زانست.

چه مکی ناحتمی له فیزیای چهندی پیمان دهشت که ((ایسا کانی) سروشت که به شیوه کی بیرکاریانه گوزارشیان لینده کمین به شه کانی بچووکتر له گردیده مان و هک خوی بزو و سف ناکات، به لام گوزارشت له (بچوونمان دهکات) بزو ثمو به شانه. نمه نمه ده گهیدنیت که تیبینیکار رولی همیه له دیاریکردنی ماهیه تی مادده، به مه شناجینگیری و نه بروونی رهها له کرڈکی سروشتی زانسته. نمه نمه نمه ناگهیدنیت که به خشین و نه نجامه کانی زانست خوودین و له که سیکمه و بزو که سینکی تر جیوازه، چونکه زانست دیدنکی با به تیانه مان ده داتن دهرباره جیهان که ثمه ش بزته هزی ندوی باسی بیر دوزه کانی گالیلۆ پاشان نیوتن پاشان نه نیشتاین بکمین، نه گه رچی نه م بزو چونه گوزارشت له حقیقتی رهها بزو بروون ناکات.

کوت و بهندی دووهم له کاتی ماممه له کردنمان له گمل پرسی خواهید تیدا دمرده که ریت، چونکه هم زانستیک له زانسته کان به شینکی بروون بزو خوی داده پریت تا لئی بکولیته و نه نینیه کانی ناشکرا بکات، جا کاتیک خودا له ده رهه بروونی

ماددیمانه و ناچیته ژیر باری هیچ کام له زانسته ماددیمه کانمان. کماته گهران به دوای راتی خودا و سیفاته کانی ده کورتنه دمرووه سنوری هممو زانسته و. نه گهر لوزیکی سروشتبه بلگه نه وستیش ثمازه بز نهود بکات که (ا) قشپلی و شتر بلگمیده له سر بونی و شتره که^(۱۱)، نایا له رووه عدقیمه و راسته نیمه که بلین بونی گرددون بلگمیده له سر بونی بدیهیه‌ی گرددون؟ یان نه مهیان به وهم دابنین و پیداگری بکمین له سر نهودی که بونی خودا بخینه ژیر لیکولینه‌یه زانستی تاقیگمی! مجده خت بکمینه و له سر نهودی قشپله کان (ماده بینگیانه کان) بونه و مری زیندو بدرهم دینن، و هک چون ماددیگرا کان دیکمن!

زانیان له نیوان بیلاهیه‌یی و لايه‌نگبریدا

شیتیکی لوزیکیمه که پیبازی فلسه‌ی فی و هک در دراوی زانسته سروشته‌یه کان یته کایدوه، چونکه زانا یه که مجار له گرددون دکولیته و بیردوزه کانی داده پیڑیت، دهیبنت که ده منجامه کهی پیبازنکی نری فلسه‌ی فی دروست ده کات، یان نهودتا ده چیته ژیر باری پیبازنکی فلسه‌ی فی دیاریکراوهه (پیبازی سروشته، یان پیبازی بونگه‌رایی، یان پیبازی نایینی خلقی...) و خوی ده داته پال نهو پیبازوه.

بدلام نهودی له واقعیدا پووه‌دادت به ته اویسی پیچه‌وانهی نهودیه! چونکه زوریه کات زانست شوئنی ناید لوزجیا ده کورت نهک به پیچه‌وانهه نه مهش به هوی نهودی عدقیلی تمواو بیلاهیم له ریزی شته مه حالم کانه. نهودتا زانای

(۱۱) یه کنک له داشته‌کیه کان نهو قسمیه و هک بلگه له سر بونی خودا هینایمه، کاتیک پیغه‌میر (صلی الله علیه وسلم) با نگوازی کرد بز نسلام).

بدرگشی لهش جوزج کلین^(۱) به راشکاوی پیمان دلیت که بینباوری به کمی له زانسته سرچاوهی نه گرت و بدلکو باورنیکی پیشوخت بورو و له مندالیمه و بؤی ماومتموه. زانای زانستی بومامه و ریچارد لیوونتین^(۲) همان واتامان بزو دوپیات ده کاتمه و کاتیک باسی هاورنیکه کارل ساگان^(۳) ده کات و دلیت: بروون و ناشکرایه که بپوای ساگان پیشوخت بورو، که بونچوونی دهرباره زانست لمو بپوایمه سرچاوهی گرت. ریچارد لیوونتین لمسه همان بپوایه که داویته پال ساگان و دلیت: ماددیگه رایی رهایه و رنگا به خواهیتی نادمین له ده رگا نزیک بکه و نتموه.

له بدرنه و کاتینک نه و جوره زانایانه تووشی هملویستیکی زانستی دهنه و که جگه له دهستی خودایی هیچ لینکدانه و مهیه کی تر هه لانا گرینت، خیرا دهسته کهن به ره تکردنمه و یان شیواندنی و یان ونکردن و شاردنمه و شاردنمه، که چی لینکدانه و مهی سروشی ماددی وا قمبوول ده کهن که عقه قلی داد گهر ناتوانیت قمبوولی بکات، نهمه ش یه کیکه له گهوره ترین هملدیزه کانی لایه نگرانی زانست سروشیه کان.

نهمه و دک نمه و ایه که زاناییک ثامینز نک درووست بکات که تمیا توانای چاودیزیکردنی شهپوله بینراوه کانی بروناکی همه، پاشان بانگه شهی نمه و بکات که شهپولی نمیزراو له گه دردووندا بونیان نییه (وهک تیشکی سه روو بنده و مهی و ژنر سورر)! بینگومان تز نمه و به کارنیکی ناشرین دهزانی که زاناییک نه و کاره بکات، بلام لهراستیندا نمه و روویداوه. نمه ها زانایان منهجه جنکیان بزو لینکولینمه و زانستی داناوه که تمیا چاودیزی سروشت ده کات، پاشان زانا ماددیگه را کانیان دلین که زانست جگه له سروشت همه مو شتیک نه فی و نه ری ده کات!!

(۱) George Klein: زاناییکی باینلوجی سوییه. گرنگی دهات به لینکولینمه کان دهرباره شیوه نجه، چمند کیتیکی همه دهرباره بیناوهی، گرنگترینیان (بیناوه و شاری پیرزما). لسانی ۱۹۲۵ از لدایک بورو.

(۲) Richard Lewontin: زاناییکی نهمریکیه و گرنگی به پرمینه دهات. لسانی ۱۹۲۹ لدایک بورو.

(۳) Carl Sagan: زاناییکی فله کناسی نهمریکیه، راویز کاری ناسا بورو، به برنامه ای (گه درون) بیناریانگ بورو، که پرپنه رتین بدرنامه تله فریزونیه له میز و دا.

ئىلمە بەلكە بۇ ئەم و شوينە ئىلاراستە دەكھىن، كە دەمانەولۇت!

یه کیک له هملوسته پرشنگداره کانی فلسفه‌فی هاوچرخ هملوسته که‌ی سیر نهنتونی فلواه، که دوای تهدمنی هدشتا سالی بیروباوره که‌ی له بینباوره بیوه بو باوره گزپری، نهمهشی وها لیکدایوه که بدربترانی شست سال ایلهکه بدهمه بینباوره بردبورو، بهلام دواتر بملکه بهره مو باوره برد^(۱).

به لام سروشی ناسایی زوریه زانا و فمیله سووفه کان شوهیه که عدقه‌کانیان
نه سیری لاینگیری چند چه مکنیکی پیشوخته‌یه بُو ماویه‌کی درتیز بدر
لموهی بتوانن خوبیانی لئی رزگار بکن^(۱).

له لینکولینه و میه کی بمناویانگدا، فیله سووف پول کیترز^(۳) رونوی کرد و تمهوده که لهوانیه شلدزایتکی زور تووشی ندو کمسانه بیست، که گرنگی بهو بواره ددهن نه گهر تاقیکردنوه کانی زانایان در هنرجامه کانی پیچه وانه چدمکه باو و پتشوه خته کسانان ستتهوه. Paradigm.

نمودنیش لمسر نموده، نمود و خدیده تروشی پیاوایی کلیسا هات کاتیک ییکوژلینه و کانی گالیلز پیچه واندی چه مکه کانی ندرستز برو که باورمیان بینی

(۱) وک نامازیمیک بُز وتهی فیلمه سووفی گموره سوقرات، که وتبیداک بیو نمتنونی فلو به دربرایی زیانی لمسری زیا، بعوی شرننی بملگه بکدرین جا بُز هرکوئنان بیات To follow The Evidence .Wherever it leads

(۲) گومان نمودا نییه که عده قله کان ناماوه دی و مرگتني چه مکه نوینه کان. بزمونونه کاتینک سالمیترا دک DNA هلگرکنی شفروی بزمایمیبه له خانه دا نهک پرتوین، له تمبا شمونکدا هدمو شتیک گوزرا.

(۳) Paul Kertz: ۱۹۲۰-۱۹۱۲ (ز)، فیلیه سووفنیکی نامبرگیکه، له گومانکاره کان بورو، به باوکی سملانیتی، مرلی داده هست، به کتبی میرای قده دغه بعنوان گنج بورو.

ههبوو. به همان شیوه مارکسیه کان دۆزىنەوە کانی میتلیان رەتکردووە لمبوارى زانستی بۇ ماھىیدا، چونكە له گەل چەمكە سیاسىيە کانی ماركسدا تىكىدە گىرا!! شته کان ناولمۇو بۇونەتەوە، لمبىرى ندوەي بەلگە بەرەو حقىقەتمان بىات تىمەين کە بەلگە بەرەو نەو شۇئە دەبىن کە دەمانەورىت.

رېبازى زانستىي نە باوەردارە نە بىباوەرە نە سروشىيە :

لە كاتى لىنكۈلىنەوە لە دىباردىيەكى زانستى، ئايا رېبازە زانستىيەكە دەگۈزۈرتىت ئەگەر زانا كە بىباوەر يان باوەردار بىت؟.. تىمە ئەو پرسىارە دەرۋوژىتىن نە گەرچى سادە و ساكار دىارە بەلام لەتىستادا ھەندىتىك كەس دەركەوتۇن کە بانگەشە بۇ رېبازىنىكى زانستىي باوەردار دەكەن، بەو واتايىەي نەو رېبازە زانستىيە لەتىستادا بۇنى ھەمە بىباوەرە! نەم بانگەشىدە پالپاشى بانگەشى بىباوەران دەكات بەوهى کە زانا باوەردارەكان لايەنگىرەن، ھەر وەها ندوەش دەسلەتىتىت کە بىباوەرپى لەپشت نەو سەركەوت تاندۇمە كە زانست تا ئىستا بەدەستى ھيتاون.

بۇ سەلماندىنى ھەلەسى بە ئايىدۇلۇزيا كەردىنى رېبازى زانستىي دەپرسىن: ئايا دەرنجامە کانى لىنكۈلىنەوە كە دەگۈزۈرتىت نە گەر لىنكۈلەرە كە بىباوەرپىت و وايىپەيىت گەردوون بە رېتكەوت گەيشتۇت نەو دۆخى ئىستاى و دەرە كەوتت کە دىزاين و نەخشەي بۇ كىشاوا، لەكتىندا لىنكۈلەرى باوەردار وايدەپىنەت كە بەپاستى گەردوون درووستكراوه؟

گومان لەوهدا نىيە، كە ھەرىمەك لە لىنكۈلەرە كان بە هەمان رېباز لىنكۈلىنەوە دەكەن و وايدادەنин کە گەردوون بە دىزاين و نەخشە رېتكخراوه، جا ثۇوه بە رېتكەوت رووپەدایت يان بە مەبەست.

به همه مان شیوه زاراوه‌ی (پیبازی زانستی سروشتبی Naturalism) نام‌آور بود که با این دکات که خود را پیبازی زانستی پنجه ناکمن. نا لیتووه، پیوسته هم‌موو نه و ریزیدندیانه رهت بکهیندوه، چونکه هم‌موویان پاشخانیتکی نایل‌لوجیان هدیه، بزیه پیوسته تهنا باسی پیبازی زانستی بکمین.

ثازادبوونی زانست :

لهم بدشه‌ی تموده که ماندا بیرون کانی کتیبیک ده خیندپو که نه و ناوونیشانه‌ی همیه، له نووسینی زانای بایلوجی بریتانی روییت شیلدرتیک^(۱)، بهم خستنه رووه تیگه‌یشتمنان دهریاره‌ی سروشتبی زانست تهوا و دکمین. راگه‌یاندکار مایک ناده‌هز^(۲) بهوه و هسفی نه و کتیبی دکات، که باشترین کتیبی، که له دهیدی یه‌که‌می سده‌ی بیست و یه‌کم له و بوارهدا نووسرایت؛ بدوپیه‌ی وهک شورشیکنکی دست‌پیشخره له زانستدا که هاوتاو راستکه‌رمه‌ی نه و شورشیده که کتیبی (اصل الانواع‌ای داروین بربای کرد، که له ناوهراستی سده‌ی نوزده‌هم ده‌چوو.

کتیبی که ده‌لیت - نیمه‌ش له گه‌لیدا هاواراین - که زانستی هاچه‌رخ له ده ریتسا (گریمانه‌ای سده‌کی دست‌پیشکات، که بدلگه‌ی زانستیان له سدر

(۱) Rupert Sheldrake: زانای فیلوجیای رووهک، سیرپرستیاری ناومنی لیکزدینه‌کانی بایلوجیای خانه له کامبریج، همروها ماموت‌ای واندیزه له زانکوی کزینکیکت له وی‌لایمته بـکـگـتوـهـکـانـ، له سالی ۱۹۴۲ له بریتانیا له دایک بروه، نه بـیـرـکـانـهـیـ له سالی ۲۰۱۲ بلاکرایه، له بریتانیا بـنـاوـنـیـشـانـیـ Science Delusion و له نـمـرـیـکـاـشـ بـنـاوـنـیـشـانـیـ .Science Set Free

(۲) Mike Adams: دامه‌زترمری سایتی Natural News له سدر تزی زانیاریه کان له سالی ۲۰۱۱ و دووم بـنـاوـیـانـگـرـیـنـ راگـیـانـدـکـارـیـ تـزـپـ هـمـلـزـرـدـراـ له سـرـ نـاسـتـیـ جـیـهـانـ. له سالی ۱۹۶۹ از له دایک بروه.

نییه، واتا بیروباووه‌ی دوگماتین Dogmas که زانست له چه مکه فلسه‌فیبه کونه‌کانی یونان و هری گرتون، وايدمینيت زانست حقیقتی رهها و نهزمییه.

نووسمر وايدمینيت - نیمهش له گه‌لیدا هاوپاین - که تا زانست دمت بهو پیسایانه‌وه بگرت نهوا بو تیگه‌یشن له خودی مرؤفایه‌تی و گردون له ناستیکی دیاریکراو تیناپه‌پیت، که له‌پاستیدا نه‌مدش نامانجی هره بهرزی زانسته.

بؤید نه گهر زانست بیهودت ناسوی فراوانتر له تیگه‌یشن و پیشکه‌وتون والا بکات و دامه‌زراوه‌ی وا ناشکرا بکات، که گردون هله‌سوروپیتن و هیشتا نه‌ازراون، نهوا پیویسته سره‌تا خوی لمو بیروباووه دوگماتیانه رزگار بکات که پیچه‌وانه‌ی حقیقتن، نمو ده پیسایانه‌ش نه‌ماندن:

(۱) گردوون دامه‌زراوه‌یکی ماددیهه^{۱۱}:

زانستی هاوچرخ له‌مهه دستیپنه‌کات که گردوون (اجگه له مادده شتیکی تر نییه) و وهک دامه‌زراوه‌یکه که تمیا به زمانی میکانیکا و کارمبا و کیمیا ره‌فتار ده‌کات و، نمو دامه‌زراوه‌یه خالیه‌ه له هوش و عقل و روح.

لبه‌رنده‌وه زانایان زور به‌جددی همول دهدن، که بگنه وردترین بهشه‌کانی مادده و وسف کردنی میکانیزم و کاردانده‌کانی و وسف کردنی بهوهی که ندمه هه‌مرو نه‌وهیه که له وجوددا بورونی هدیه. به‌مدش پیویستبوون به بورونی (خودا / بدیهیتدر / زیره‌کی بدرزا) نامینیت، همراه‌ها نه‌وهش ده‌گهیه‌نیت که مرؤف به مردنی به‌ته‌واوی لمناوه‌هچیت.

11: The Universe is Mechanical: نمو ناوونیشانه نینگلیزیانه لوم بهشه‌دا له پیروزیه‌گاندا دیانتوسین ناوونیشانی بهشه‌کانی کتبه‌که شیلدزیکه وهک چون خوی نویسیویتمی و نیمهش به واتای نزیککراوه له ناوونیشانه کان و فرمانگیز اون.

ئاپا زانست بىلگىيەكى هەمىيە لە سەر نەوەي كە گەردوون (داخراوه و خۆى خۆى بەرپۇه دەبات) و ناچىتە ئىزىز بارى دەستكارىي خودايىمە؟ زانست تاكە بەلگىيەكىشى لە سەر راستى و درووستى نەو گەرىمانىيە پېشكەش نە كەردووە!!

(۲) وزە و مادده درووست ناكىرن و لە ناو ناچن و نەندازەيان ناگۇرىت^(۱):

زانستى ھاواچىرخ سەلماندوويمەتى كە وزە و ماددهى گەردوون لە نەبۈونەوە هيئراونەتە بۇون، لەھەمان كاتىشدا پۇيىستە ياساي (مانۇھىي وزە / مادده) قەمبوول بىكەين كە جەخت لە سەر نەوە دەكتەوە كە وزە و مادده درووستناڭىتن.

كاتىك زانىيان بۇيان دەركەوت كە نەندازەي ھىزى كېشىكردىنى نېوان گەلهستىرەكان لەو گۇورەتە كە بارستايى نەو گەلهستىرانە لېتكى بدانەتەو، بىمىي ھېچ بىلگىيەك گەرىمانەي بۇونى (ماددهى رەش) ايان كەد كە بەھەمان شىۋو ناتوانىزى چاودىزى بىكەين و بىيىننەن! بە ھەمان شىۋوئى كاتىك زانىيان دەريان خىست كە خىزالىي لېتكچۈونى گەردوون لە زىابۇون دايە، بىمىي (ھېچ بەلگىيەك) گەرىمانەي بۇونى (وزەي رەش) ايان دانا، كە ناكىرى بىيىنلى و چاودىزى بىكىرت، ھاوكىشە بىر كارىسى كاپىش دەرىانخستووە كە نەندازەي مادده و وزەي رەشى گەرىمانە كراو دەگاتە ۹۶٪ لە كۆزى مادده و وزەي گەردوون.

گومان لەوەدا نىيە كە گەرىمانە كەردىنى بۇونى نەو نەندازە زۆرەي مادده و وزە (بىمىي بەلگە) لەپىتاو پارىزگارىكىدن لەو بىرپۇاھە دەپەتە كۆسپ لە بەرددەم گەيشتن بە دامەزراوهى تر كە دەكتى راستىر بن و كارىگەر تر بن بەسەر دىاردا گەردوونىيەكان، نەمەش دەپەتە رىنگر لە بەرددەم زانست كە بېچىتە نېۋە ئاسۇيەكى نۇرۇھ.

(۱) The total amount of matter and energy is always constant: كە بە ياساي مانۇھىي مادده و وزە ناسراو،

جیگیره سروشتبیه کان ناگفُردن^(۱) :

زانستی هاوچرخ لوموه دهستپیده کات که خیزایی رووناکی ناگوریت، بهدهمان شیوه جینگیره سروشتبیه کانی تریش؛ و هک بارگه و بارتایی بهشه کانی زیر گردیله (و هک نهیلکترون و پروتون) و نهندازهی هیتری کیشکردن و هی تر. بهیچموانهی نموده، دیدی براوردکاری نیتو کتبیه فیزیاییه کان بهدریزایی دمه کان پیمان دطین که خیزایی رووناکی له سالی ۱۹۶۰ تا ۱۹۴۵ به نهندازهی ۱۰ کیلو متر ل له چرکه یه کدا که می کردووه، پاشان به نهندازهی بیست کیلو متر ل سالی ۱۹۶۵ تا ۱۹۴۶! بهدهمان شیوه دهیین که جینگیری کیشکردن (G) له ماوهی ده سالی رابردوودا به نهندازهی ۱،۳٪ کمی کردووه! نایا همر برپاستی ندو جینگیره سروشتبیانه گزراون؟ ولامه کمی به نه خیره! بهلام زانیان نهندازهی ندو برانیان گزربیوه له پیاناو پاریز گاریکردن له هاوشنگیی هاوکیشه فیزیاییه کانیان، تا چدمکه فیزیاییه کانیان پاریزن و دووریان بگرن له گزبران و دوباره چاربیدا خشانندومیان!

پیویسته زانیان لیزهدا واندیک له یه کتک له گهوره کانیان و هریگرن، کاتیک هاوکیشه کانی نهندشتاین دهربانخست که گهردون لینکده کشیت یان و نیک دیتموه، که له گدل تینگه یشتني باوی نهوسا تینکده گیرا بهوهی گهردون (جینگیر و نهزله‌ای)، بزیه نهندشتاین شتینکی بو هاوکیشه کانی زیاد کرد که پسی ده گوریت (جینگیری گهردونی) اتا بههویمه و پاریز گاری له جینگیری گهردون و نهزلیه‌تی بکات. بهلام کاتیک نیدوین هابل سلماندی که گهردون ده کشیت، نهندشتاین ددانی بدهدانا که زیاد کردنی جینگیری گهردونی گهوره‌ترین هله‌ی زانستی برو له ژیانیدا. خوزگه هدمو زانیان و هک نهندشتاین بابه‌تیانه بوایدن.

(٤) سروشت بیونیکی بە ئامانچا^{١١} :

زانستی ھاوچرخ دەست بە لىكدانوھ داروينىيە کانمۇھ دەگىنەت كە وايدىيەنیت سىستەمە بايزلۇجى و رەفتارى و كۆمەلایەتىيە کان و تەنانەت مىكانيكىيە کانىش شوتىنى ھەلبىزاردەن سروشىتى دەكەون كە ھېچ مەبەست و ئامانچىكى نىيە.

لە تەمورەكانى بەشى دووهمى كىتىيە كەدا دەيىنەن كە چۈن ھەلبىزاردەن سروشىتى ھەرمەكى خالى لە ئامانچ يېتىوانايە لە لىكدانوھى درووستبۇونى گەردوون و زيان، بەھەمان شىۋە يېتىوانايە لە پېشكەشكەرنى لىكدانوھىمەك بۇ پەرسەندىنى زىندىمۇران و درووستبۇونى زىرىھكىي مەرۆف. گۇمانىش لەوھدا نىيە كە ئەم يېتىوانايە ناچار مان دەكت ددان بە مەبەست و ئامانجا بىتىن كە زىرىھكىيە كى رەھايىان لە پېشتموھى.

(٥) بۇ ماھىي بايزلۇجى كەردارنىڭ ماددىيە كە ئەمبا لەرىنى مىكانيزمى يەمە ئەنچام دەدرىت^{١٢} :

كاتىك واتسۇن و كېرك گەيشتنە بىچىنەي DNA و رىنگا و چۈنپەتى ئەنچامدانى فرمانەكانى، زانلىيان وابان گومان بود كە گەيشتوونەتە نېتىنى زيان، ئىتەر بايزلۇجىيە کان دى ئىن ئەيان وەك بەرىرس لە لەشلار و رەفتار و كەسايەتى و بېپارەكانمان ھەئىمار كەرد.

پاشان بەم دوايىانە بۇنى چەند مىكانيزمىنى كى زۇر ئالۇز سەلمىنرا كە چالاكى جىنە كان ئاراستە دەكەن و، نەو مىكانيزمانە ھۆكەرگەلىكى ژىنگەمى

و دەروننى زۆر لەخۆدەگىن. ھەروهە سەلمىنزاوه كە مەرۆف نازادىي وىستى ھەيدى، تەنانەت لەپىنى نەو وىستە تەركىزى عەقلىيەوە دەتوانىت نەو چالاکىيە جەستەييانەش پەكىخات يان دەستكارى بىكەت، كە جىنە كان خەرىكەن نەنجامى دەدىن^(۱).

سەرەتاي ئەوهى كە بايزلۇجىاى نوى سەلماندویەتى، كە سەيرىكىدى دى ئىن ئەي وەك ھەلسۈرەتىنەرى لاشە و ژيانمان دىدىنلىكى كۆنە و باوي نەماوا، كەچى هيشتا زانا مادىيەگەراكان دەستيابان گىرتۇو بەو چەمكەنەي ناويان ناوه ((احتمىيەتى جىنى)), بەمەش حەقىقتى مەرۆفيان لى ون بۇوه، كە تەھۋىرى لىكۆلەيندە كانىانە.

(۱) تەنانەت. صرۇھىش. داصەزراومەمكى ماددى ناھەنۋىشارە^(۲)

زۆرىمەي زانىابان نىكۆلى لەوە دەكەن كە مەرۆف بۇونەورىنلىكى ھۆشىارە! وايىدەتىن كە مەرۆف جەڭ لە رۇبۇتىكى بايزلۇجى لىزىندۇو ھېچى تر نىيە، ھەروهە ھۆشىارى مەرۆبىي جەڭ لە خىيالى دەرمەنjamamى چالاکى كىيمىسى مېشك ھېچى تر نىيە. ئەوهى جىنى سەرسۈرمانە زۆرتك لەو زانىابان وايىدەتىن ھەندىتك بۇونەورى نازىندۇوى (وەك بلوورەكان) نەندازىبەكى ھۆشىارىسان ھەيدى!! لەراستىدا زانىابان ھېچ بىلگەيدەكى زانستىيان نىيە لەسەر ئەوهى كە ھۆشىارى مەرۆف تەنبىا خەيالە!

(۱) لە تەمورەت پىتىجەمدا بە درتىرى باسى نەم چەمكە دەكىيەن.

All matter is unconscious (۲)

(۷) عمق جگه له ناریکی له فهرمانه کانی
میشکدا هبچی تر نییه^(۱) :

هیشتا زوریهی زانایانی میشک و دهمار نمه دان بهودا بنین که عهقل دمرکردنیکی هوشیارانهی ناماددی (هاویتچی) (۱) میشکه بدلام له چالاکیه کاروکیمیاییه کهی سرچاوهی نه گرتوهه. نهوان پنداگری دهکن له سمر نمهوهی که عهقل جگه له چه مکنیک بز و سفکردنی خمیاله ناراسته قینیه کانی میشک شتیکی تر نییه، نهوان بدم کارمیان عدقیان به کاردههیتن تا نکولی له بونی عهقل بکمن!.

هزکاری کیشه که ثومیه که زانایان بز لینکولینهوه له چالاکیه عهقیله کان نامرازی ماددی به کاردههیتن، نیتر تهنا دهستیان بدر مادده دهکویت. رنک وده نمهوهی بتموی نمندازهی سه رسامیی و دلبر اوکیت له همابر هملوئیستیکدا به گدرمی پیو (ته رمزمهر) پیتوی !!!

(۸) یادههوری له میشکدا له شیوهی کاروکیمیایی
هملهه گیرنت و به مردنیش له ناودهه چیت^(۲) :

زانای ماددیگرا اکان وايدههین که یادههوری بازنهی کارهایی یان پیکهاتهی کارهایی له میشکدا هملهه گیرنت، سه رهای نمهوهی نهیانتوانیه میکانیزمه کهی دیاری بکمن، هدروهه که چون بیتوانا بورون له دیاریکردنی شوتنیکی دیاریکراو بز یادههوریه که، سه رهای نمهوهی زور کهس همن که

There is no such thing as a mind other than artifact of Brain Function (۱)

Memories are stored Chemically in the brain, and disappear at death (۲)

چالاکیه عه قلیه کانی پهیوست به یاده مریمہ به شیوه کی ناسای نهنجامدهون
سرباری نهودی که ۷۵٪ مژخان درهیتراوه!

لبراستیدا تدریج و خستنده روی دینداره کان له حقیقتی عهقل نزیکتره (هوش چالاکیه عهقلیه کان و لمناویشیاندا یادهوری)، بهوی که در هنگامی چالاکی همه مه گی - گلی - Holistic ن که تبیدا میشکی ماددی له گمل روحی ناما دیدا کارلیک ده کات. نهم بایمته له تمومه ری هه شتمه مدا باشترا پرون ده که یعنده.

جگه له خمیال هیچ تر نین^(۱) :

زنانیان رایان وايه که هندتیک دیاردهی درموده کان (وهک پدیوندیکردنی دور و خونی پیشنهاده و خونی راستگویانه) تمیا خمیالن، چونکه نمیتوانیو به نمودن مادریه کانیان لیکدانه و می بتو بکمن.

فیزیای نوی لینکانه‌وهی بُو زورنک لمو دیاردانه پیشکهش کردوهه لمربنی ثدوهی به تیکه‌لکتیشی چمندی Quantum Entanglement ناسراوه، که له نیوان هم‌سو پیکهاته کانی گهردون و میشکی مرؤفیشدا روددهات، شمیشتاین ناوی کاریگدری له دوروههی تارمایی Spooky action ای لیتاوه^(۴).

گومنیش لوهدا نییه که گدیشتی زانست بمو جوزره لینکدانه وانه نمونه‌یه کی باشه بمو په کخستنی بیروباوړه د ګماتیه کان (نه ګدر پیشان رازی بین) و ناسوی فراوانتر به روی زاستدا ده کنموده، همروهه چون مژدهی نمهوش دهدن که نموده پرسانه‌ی به پرسی غهیبیسان داده‌تین Metaphysics یان ناسروشتی - Para normal ده کدونه چوارچویه زانست و حقیقته تمهوده.

Unexplained phenomena such as Telepathy are illusory (1)

(۲۱) بوز پدرچا و زونی زیاتر بگذرنده سر کتیبه (أنا تتحلّب عن نفها) ای د. عمرو شریف.

(۱۰) پزشکی نوئ تاکه له رووی راستی و
چالاکی و کاریگرید^(۱۰) :

مليارها مروف له ولاتاني پژوهه‌لاتي دورو و پژوهه‌لاتي ناومراست و نهmericا باشور و ناومراست به جورها شتوazi پزشکي کلاسيکي چاره‌سر و مرده‌گرن، که کاريگری راسته‌قينه و کاريگری خياليان بتکمل بهيه‌کتر كردووه.

کۆمه‌لەي نهmericي بۆ خواراك و درمان FDA بهيانامييەكى دەركردووه تىيدا رايگەياندرووه که زورتك له شيوازەكانى چاره‌سرى پزشکى چىنى كۈن (بەتايىت دەرزى چىنى) کاريگری هەيم بۆ ديارىكىدن و چاره‌سرى كۈن نەخۆشىيەكان، سەرمىاي نۇوهى لە گەل زانىارىيە شىكارىيەكانمان و فرمانىيەكانى لاشى مروقىدا نايەتىووه.

ئايا ئەم دانىيدانانى دەستەي نهmericي ھەللىي نۇوهمان بۆ دەنناخات کە بەتەنبا پشت به شيوازى پژۇشاڭلى بېھستىن بۆ چاره‌سرى پزشکى، کە لەو سەدانەي دوايىدا بەتەنبا لە گۇرپانەكەدابىه، بىگە زۇرىيە پزىشكان تەنبا ئەم جۇره وەك پزشکى تەماشا دەكەن. ئايا ئەمە نايىتە ھۆى نۇوهى کە دەرفەته كانى سوودوهرگەرتىمان لە چەند جۇرنىكى چاره‌سر لەدەست بچىت کە لە چەندىن ژىارستانىيەتى گەورەدا و بەدرىتايى ھەزاران سال چەسپاون و سوودىيان لىپەرگىراوه؟!

ئازادبۇون :

نەنىشتايىنى بلىمەت تىتكەلەيەكى چارەسىرى (روشته)مان بۇ دەرچورىن لەدىلى و بەندى نەو بېرىۋاپورە زانستىيە دۆگماتىيانە پىشىكەش دەكەت، كە رېن لە زانست دەگۈرنىت و ناھىلىت بەرەو ئاسۇي فراواتىر ھەنگاۋ بىنېت، دەلىت: (تىمە ناتوانىن كىشەكان بەھەمان نەو شىۋاژەي بېرىكىردنەوە چارەسىر بىكەين كە نەو كىشانەيان بۇ درووست كردووين)، نەو شىۋاژەش بىتىيە لەو شىۋاژە پەككەوتۈوهى زانستى ھاواچىرخ بېرىپۇي دەكەت. چى دەلىتى ئەگەر نەنىشتايىن و ماكس پلانك و زانا فيزىيەئىيە كانى تر نەو ناستەنگانەي ھاتۇرۇنەتە پېشىان بە فيزىيای نىوتون چارەسىريان كردىبا؟ گومان لەۋەدا نىيە كە لە تىپەپاندى نەو ناستەنگانە شىكتىيان دەھىتا و بە خەمەليان دادەنا! ئەگەر نەو كارەيان كردىبا نەوا بېرددۇزى پېتىمى و فيزىيای چەندىي نەدەھاتنە كايىھە و زانست ھەر لە قۇناغى فيزىيای كلاسيكىدا دەمايەوە!!

لە بەرئەوە شىلدەرىنىڭ جەخت لە سەرئەوە دەكەتەوە - تىمەش ھاۋپاين - كە:

لە ئەگەر دۇوندا شتى زىاتر لە ماددە بۇونى ھەيم.

لە بايۆلۈجىيادا شتى زىاتر لە دى ئىن ئى و ھەلبىز اردى سروشىتىي، بۇونىان ھەيم.

لە ھۆشى مەۋەدا شتى زىاتر لە كارەبا و كېچىيائى مېشىك بۇونى ھەيم.

وانەي گۈورە كە لەو خىستەنپۇرۇوهى راپىر دۇودا فيزىي دەبىن نۇمۇيە كە زانست حەقىقەتى بابىتى رەها پىشىكەش ناكات، بىلّكۇ - وەك فەلسەفە و ئايىن - پەنا دەباتە بەر باشتىرىن لېكىدانوھ Inference to the Best Explanation كە

له گمل نایدز لوجیا مروقدا دیتهوه، له تعوهره دواتردا نمهو پوون ده کمینهوه - که بهداخوه - زانستی هاوچه رخ نایدز لوجیا ماددیگمرانی پهپرو ده کات.

شیلدربیک مرذهی نمهمان پندهات که ندوپروباوهه دو گماتیانه بعرو نه مانن، چونکه له نایینهدا رانست زور چه مکی ناماددی قطبول ده کات، دوای نمهوه ژماره دمرچووانی کولیزه زانستیه کانی پژوهه لاتی دوور اکه باوهپیان به رهنهندی ناماددی همه) له ده سالی رابردوودا چمند نعومندی ژماره دمرچووانی نه مریکا و نهوروپایه. نه مانه پیشه کی شورشی هوزیارین که هوش لمبر مادده دانامائیت. The Concious Revuolution

پیویستی مرف بخ خودای حق :

دامالینی پیروزی له گردون

مرذفی کون راهاتبو که بدرگی پیروزی بهبر بعونهومه کانی گردوون و دیارد سروشتیه کاندا بکات، گومانیش لمودا نیبیه که نمهه کوپینکی گهورمه بو له برددم زانستدا. نه گر دستمان به لینکدانهوه کونه کانمه گرتبا، ودک نمهوه که هموره تریشه و نه خوشیه کان و کاره ساته سروشتیه کان تورپه برونى خودان، نهوا له لینکولینهوه لمو دیاردا نه دوهستاین و میکانیزمه کانیمان نهدزانی، بهمش زانست پیشنه ده کهوت. کیشه که لمودایه که ماددیگراکان / سروشتیه کان لام به دیهیاتانهوه هنگاویتکی زور گهوره بی بیانوویان نا و وايان دانا که دامالینی پیروزی له بدر گردون واتا بیناوهپری زهوره و پیوسته بخ پهپرو کردنی زانستی راسته قینه!.

بیناوهران بههؤی پهپروی کردن له فلسه فهی یونانی کون کمونه ندم هله لیدوه، لمو سردهمهدا تیکه لکردن له نیوان گموره خوداونده کان و سروشت

لملو تکه دابوو، تمنانه سیفاته کانی خود او منده کان رمنگدانمودی سیفاته کانی مرؤفی بیونانی بورو به هدمو که مسکور پیه کانیه و^(۱)، زانست له بیونانی کوندا پیشنه کوت تا ندو کاته کی کۆملائیک له بیرمهندان (تالیس، نمانا کیمینس، نمانا کیسیاندەر...) هەستان به دامالینی پېرۇزى لە هیزە سروشتییه کان و رەتكىرنەمودی ندو چەمکاندی شاعیرە کانیان رواجیان پىتەدان، وەك ھۆمیرفسى خاومنی ھەردۇو داستانی نیلیازە و نۆزدیتسا.

بەلام میسرپیه کۆنە کان توشى ندو تىكەلیيە نەبۇون؛ سەرمەرای نمۇي بۇ ھەر دىاردەمە کى سروشتى رەمزىنکى پېرۇزیان دانابۇو (لافاو و ھەورە تىرىشقا...) بەلام نمۇه نەبۇوه پىتگەر لە بەرەم داهىنانى زانسته سروشتىي و نەندازىبارىيە کان و فىزىكىردىنى مرؤفایەتى.

گومان لەوەدا نىيە كە سى ئايىنە يە كخواپىرسە كە پېرۇزیان لە بەر بۇونەمەرە کانى گەردوون دامالىيە، نەمە بە رۇون و ئاشكرانى لە قورئانى پېرۇزدا ھاتۇوه، لە چىرۇكى پېغەمبەرى خودا نىبراھيم (سەلامى خوداي لە سەرىيت) كاپىتكە رەتكىردىو، كە گەلەستىرە کان خودابىن^(۲). ھەمان واتا لە فەرمۇودە

(۱) بۇنمۇنە زىنۇۋەنس *Xenophanes* (۵۰۰ ب.ز.) دەلىتى: ((نەگەر مانگا و نەپ و نازەلە درىندەكان توانانى و تەكىشانىان ھەبوايە، نەوا خودايان لە سەر شىۋىسى خۈزىان دروستىدەرە)) نەم روت و شىزارە تايىتاش ھەر بەر دەواسى ھەيدى!

(۲) «وَإِذْ قَالَ إِبْرَيْمِ إِلَيْهِ مَا زَرَ أَتَتَّخِذُ أَهْنَانًا مَا لَهُ إِلَّا أَنْتَ وَقَوْمُكَ فِي مَلَكِ شَيْءٍ ﴿١﴾ وَكَذَلِكَ رُئْيَ إِبْرَاهِيمَ مَلْكُوتَ الْأَسْكُوتَ وَالْأَرْضِ وَلَيَكُونَ مِنَ الْمُؤْفِقِينَ ﴿٢﴾ فَلَمَّا جَاءَ عَلَيْهِ الْيَوْمَ رَأَى كُوكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّيْ قَدْ أَفَلَ قَدْ أَلَّ لَا يُحِبُّ الظَّلَى لِيْ ﴿٣﴾ فَلَمَّا رَأَهُ الْأَسْكُوتُ مَارِعًا قَالَ هَذَا زَارِيْ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْمَ تَمَّ بَهْرَفِ رَبِّيْ لَا كُوكَبَ مِنَ الْقَوْمِ الْمَالِيْمِ ﴿٤﴾ فَلَمَّا رَأَهُ الْأَسْكُوتَ بازَّعَهُ قَالَ هَذَا زَارِيْ هَذَا أَكْبَرُ لِيْ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ بَنَقُورِ إِلَيْ بَرِّيْهِ مَمَا تُشْرِكُونَ ﴿٥﴾ إِلَيْ وَجَهَتُ وَتَهَى لِلْأَوْيَى فَطَرَ الْأَسْكُوتَ وَالْأَرْضَ حَسِيقًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾

الآنام: ۷۶ - ۷۹ شۇميان بۇ باس بىكە كە چۈن وختى خۇزى نىبراھيم بە نازىرى باوگى وەت: نمۇه بۇ چىي ندو بىنانە ئەپەرسەتى و بە خودايان حىساب نەكى؟! كارى وەها كەى ھەرىپە؟ روایە؟ بە پاسى من و ئەزانم و دلىيام كە تۇش و قۇمە كېشىت پىتگەناتان لىنى تېكچۈرۈلە كە گومەھىيە كى ئاشكرادان، نا وەها دەلىلى خودايەتى خودا پەروردەگارى نمۇ بە نىبراھيم بىشان نەدىن، كە خودا خاومنی ناسانەكان و زەبىيە، تا بە تەواوى يەقىن پىمەنا بىكەت بەعوەي باوەرى پېتەتى و خەلەكى بۇ بانگ

درووستیشدا بدی ده کهین، ندهوتا کاتیک نیبراهیمی کورپی پیغمه بری خودا
 (سلامی خوای له سدریت) کوچی دوازی کرد و هدر لدو شمودشا مانگ
 گیرا، هندیک له مسلمانان گوتیان، که مانگ له هاوسرزی بُز کورپی
 پیغمه بری خودا گیراوه، بدلام پیغمه بری خودا پنی فرمون:

(إن الشّمْسُ والقَمَرُ آيَتَيْنِ مِنْ آيَاتِ اللّٰهِ لَا يَنْخَسِفُانَ مُلْوَتُ أَحَدٍ وَلَا لِحِيَةٍ أَحَدٌ...).
 رواه البخاري ومسلم، عن ابن عباس.

واته: ((مانگ و رُوْزُ دُوو بدیهی تراوی خودان نه لمبر ژیانی که س نه لمبر
 مردنی که س ناگیرتن....).

بیباوِرَان که وتنه تینکه لکردیتکی گورهه کاتیک وايانزانی داماالینی پیروزی
 له گردوون و خوداونده کانی یونان و خوداونده کانی هاویه شیدانه ران واتای
 داماالینی پیروزی به لمبر چه مکی خودایه تی و خودای تاقانه!

نه کات، چونکه نیسان تا باوره به قینی به شتن نهین ناتوانی خلکی بُز بانگ بکات. که باوکی
 بجهیشت و نه فرهنی له بته کانی شکرد و بدوانی پاستیدا نه گمراو شموی بدسردا دهات. نه سیزینکی
 گشی جوانی دی، وتنی: نه مدیه پدرورد گاری من، پدرزه دس بین نه گمیروه و، پرونالک و ورشه داره!
 که نه سیزه که ناوا بورو و شوتمنواری نه ما وتنی: من شتن ناوابروم خوش ناری، شتیکم خوش شموی
 همه شمشی بین. جا که مانگی دی هملهات و پرونالکی پدخش کردوه وتنی: نه مدیه خودای من و
 پدرورد گاری من. که نه میش ناوا بورو وتنی: نه مدیه چیه؟ پهراستی نه گهر خودا نه مخانه سر پینگکای
 پاست و پدرچاوم پرون نه کاتمه شچمه ریزی گومر ایانه و. نه مباره، که خوری پر تندواری دی هملهات و
 جیهانی پر کرد له تین و پرونالکی، وتنی: نا نه مدیه خودای من شمه له وانه تر گمروهه. که نه میشی دی
 ناوا بورو، لمبر چاوم دن بورو، وتنی: نهی خیله کدم! من دروون لدو شتنه هی که تینه، کدو و تانه به هاویه شی
 خودا. بین گومان وا من دروون کرده نه پدرورد گاره بین وتنی به که همرو ناسانه کان و زوی دروست
 کردووه و، له نه بونهه هیناونیهه بورون. من له وانه نیم هاویه ش بُز خودا دانه نین، خودا تاک و ته نیایه.

میکانیزم پژوهیستی به هؤکاری سه‌رده‌تا هدایه :

لواهیه گهوره‌ترین و مهترسیدارترین همله، که زانا ماددیگه را کان(نهک زانست) تئی که توون وایانزانيه تیگه‌يشتمان بۆ میکانیزمه فیزیاییه کان که گردودونیان لەسر دەپرات واتای نهود ده گهیدن که خودایهک بروونی نییه که ناخشی گردودونی کیشایت و بەدیهیتایت. نام خویندنومیه همله‌یه کی لوزیکی گهوره‌یه که بەم نموونه‌یه پرونیده که نهوده:

نه گەر مرۆژیکی سەرتاسی ناوچه‌یه کی دووره‌هستی جیهان بیتین، با وادابنین ناوی (حور) بیت، نۆتۆمۆبیلیتکی جۆری فۆردی پېپدەین، گومانی زۆر نهومیه که حور وا بىرده کاتهوده که خودایهک هدایه (مستر فۆرد) لەناو بزوئنەری نۆتۆمۆبیلە کەدا خۆی حەشارداوه و نۆتۆمۆبیلە کە دەجووأیتیت، هەروهە لواهیه وا بىریکاتهوده کە تا مستر فۆرد لیمان رازی بیت نهوا نۆتۆمۆبیلە کە بە ھیواشی و ھیمنی دەپرات، شە گەر لیشمان توره بیت نهوا نۆتۆمۆبیلە کە پەکدەخات، پاشان حور دەچیتە بەر خویندنیتکی چېر بۆ فیزیونی نەندازیاری نۆتۆمۆبیل، نیتر بۆی دەرددە کە نۆتۆمۆبیلە کە بە میکانیزمی سووتاندنی ناوەکیی دەپرات و هېچ پېپستی بەوه نییه کە مستر فۆرد لەنیو بزوئنەرە کەدایت. بەلام تایا نهود رەندە کاتهوده کە ھیتىری فۆرد داهیتەری بزوئنەرەو بارودۇخى کارکردنی بۆ فەراھەم کردووھ؟ تایا دوورخستنەوەی نهود همله‌یه کی لوزیکی و مەنھەجى نییە؟.

ماددیگه را کان / سروشتییه کان دەکونە هەمان نەو هەلەیەوە کاتىك وا بىرده کە نهوده کە زانىنى میکانیزم و بىنەما فیزیاییه کان کە گردودون و ژیانیان لەسر دەپرات پېپستی بۆ بروونی خودایهک کە بەدیهیتاوه و رىتكىخستوو دووردەخاتەوە، واتا نهوان میکانیزم و هؤکاری يەکە میان تىكىڭل بەيەكتىر کردووھ.

کاتیک سیز نیسحاق نیوتن یاساکانی جوله و هیزی کیشکردنی دو زیمه، نهی گوت: ندو میکانیزم‌مانم دو زیمه که گله‌ستیره کان ده جولتیت، کماوه بعونی خودا پیوست نییه، به لکو دو زینه و کانی بونه هزی ندهی که با مرپی به بونی خودا زیاتر بیت، که ندو میکانیزم‌پتو و رینکخراوانه‌ی دارشته.

نه گهر لاپلاس پیوستی بعونی خودای نه ری کردیت، کاتیک ناپلیون پرسیاری لینکد دمریاره‌ی پژلی خودا له سیسته‌می گهاردونیدا، با نمهه بینینه بدرچاوی خومان که ناپلیون پرسیاری‌کی تایبه‌تری له لاپلاس بکردایه و پرسیاری لینکدبا: چون گله‌ستیره ماددیه‌کانی گهاردون که له زیر کاریگه‌ری جوله و کیشکردندان ده کری بشیوه‌یه کی وردی بیرکاریانه گوزارشیان لینکرت؟ گومان لمه‌دا نییه که لاپلاس خوی له بردم هله‌لرستیکی قورسدا دمینیمه و (بدناچاری) له ولامدا دیگوت خودا، یان دیگوت: نازام.

ثؤستن فاریز^(۱) قسه له سدر ولامه ساخته نسلیه‌که‌ی لاپلاس بو ناپلیون ده کات و دملیت: خودا نه هیزه نه یاسای ناو هارکیشه میکانیکیه‌کانه، لمبه‌رندوه له زاسته‌کانی فیزیا و فلهک و بیرکاریدا باسی ناکرت.

مایکل پول^(۲) پهیوندی نیوان میکانیزمی و هزیکاری یه‌کدم و ناما‌نجداری‌تی له دیبه‌یته‌که‌یدا له گهـل ریچارد دوکنر کورتکرد دو تمه که دملیت: (اهیج هـفـڑـیـهـک نـیـهـ لـهـنـیـانـ بـوـنـیـ لـینـکـدـانـهـوـهـ زـانـسـتـیـ بوـ دـیـارـدـمـهـکـیـ دـیـارـسـکـرـاوـ وـ، بـهـدـیـهـتـهـرـیـ نـوـ دـیـارـدـمـهـ وـ، نـامـانـجـعـ لـهـ بـهـدـیـهـتـانـیـ) (۱). هـرـوـهـکـ چـونـ نـمـهـ بـهـسـدرـ دـاهـیـتـانـهـکـانـیـ مـرـؤـقـداـ جـیـهـجـیـ دـهـبـنـ، بـهـهـمـانـ شـیـوـشـ بـهـسـدرـ نـهـ فـرـانـدـرـاوـهـکـانـیـ خـودـاـشـ جـیـهـجـیـ دـهـبـنـ، نـمـهـ شـتـیـکـیـ بـهـدـیـهـ عـهـقـلـیـهـ وـ هـیـجـ پـهـیـونـدـیـ بـهـوـهـ نـیـهـ کـهـ باـوـهـرـدـارـیـ یـانـ بـیـتاـوـهـ.

(۱) Austin Farrer: (۱۹۰۴-۱۹۶۸)، فیلسوفیکی نابینی بدریت‌نییه.

(۲) Michael Poole: فیلسوفیکی نینگلیزیه، گرنگی به زاست و ناین دعدات، خلائی تیپلتونی و برگرتوه.

خودایمک نییه بُ پرکردنهوه بُوشاییمهکان :

هیچ دیسیدینیکی نتوان باومپداران و بیباومپران بهبی باسکردنی چه مکی (خودای پرکردنهوه بُوشاییمهکان God of Gaps) نهنجام نادریت، بیباومپران بهوه باومپداران تومدتبار دهکمن که هرکاتیک له پیشکهشکردنی لینکدانهوهیه کی زانستی بُ دیاردهیمک بیتوانا بروون، نهوا کارهکه دهدهنه پال خودا بُ داپوشینی نه فامییان، پاشان همان نه نه فامییهیان دهکمنه بهلگهی بروونی خودا.

بابگکرپینهوه بُ لای مستدر فورد، نایا قسه کردن لبهارهیوه بُ پرکردنهوهی که موکورتی زانیاریه کانمان بwoo لهسره میکانیزمی سووتاندن که بزونتهره که کاری پندهکات؟! له هیچ همنگاونکی پهیوندیدار به میکانیزمهوه باسی فورد نه کراوه، چونکه نه نه میکانیزم نییه، بهلام بدرپرسه له بروونی نه نه میکانیزمانهی که زادهی عمقل و کاری دهستی نهون.

گمورهترین سه رکه و تنه کانی زانست نهوهیه که نیشانمان بdat که جیهانی سروشی پنکخراو و بهید کوهه گونجاوه، له سه رنهوه نه نیشتاین دهیت: (۱) گمورهترین شتی یاخی گگردوون له تینگکیشتندما بریتیه لهوهی که له گگردوون تینده گین) (۱۱) هدروهها وايدمیینیت که نه قابیلهه بُ تینگکیشتتن پیویسته هوزکارنکی قولولتر و بهیتری له پشتدهوهیت. فهیله سووفی باومپدار ریچارد سوینبین^(۱۲) نهوه

The most Incomprehensible Thing in the Universe is that it is Comprehensible (۱)

(۲) (Rیچارد سوینبین Richard Swinburne: بریتانیه له سالی ۱۹۳۴ له دایک بورو، ماموستای فلسه‌فی شیکاری بwoo له زانکوی نوکسفورد و گرنگیهیه کی زوری به فلسه‌فی ناینه کان و فدله‌فی زانست ددها. هدر دو سی سال جازیک کتینیکی فلسه‌فی قول بلارده کاتمه، به شیوازنکی وا دمنوبت که خلکی ناساییش تئی بگمن. له گرنگکرین نه نه کتینانه? Is there a God? که بُ سر زیاتر له ۱۲ زمان وهر گنگه دراوه.

شىدە كاتمۇو دەلىت: ((كاتىك باسى خودا دەكەم، من باسى خودايىك ناكەم بۆ پېرىدىنەوەي نەو بۇشايىانى تائىستا زانست و لامىكى بۆ نەدقۇزىونەتەوە، من نىكۈلى لە تواناى زانست ناكەم بۆ تەواوكىدىنى لېتكەدانەوەكەدا، بەلام من پرسى بۇونى خودايسى بۇئەنەوە دەخەمەررو كە (بۇچى) زانست تواناى پېشکەشكەرنى لېتكەدانەوەكى گۈنچاوى هەمە)). بە واتاى نەوەي سوينىيەن ھەست بەوه ناكات كە پېۋىستىمان بە خودايە بۆ لېتكەدانەوەي نەوە شستانى زانست ناتوانىت لېتكەدانەوەيان بۆ بىكەت، بەلگۇ بۆ لېتكەدانەوەي نەوە زانست لېكى دەدانەوە.

كەواتە داننان بە خودا بۆ لېتكەدانەوەي نەو شستانە نىيە كە ناتوانىن لېتكەدانەوەيان بۆ بىكمىن، نە لېتكەدانەوەشە لمبرى زانست، نەو لمپېشتنەوەي لېتكەدانەوەكانە، جا نەوە بىت كە پىنى گەيشتووين يان بىن توانابۇوين، لمبىرئەنەوە بانگىشەي بىباورەن بەوەي كە دىننارەكان نەو شستانە لېتكەدانەوە كە زانست ھېشىتا نېتىوانىيە لېكىيان بەدانەوە بانگىشەيەكى بەلارىدا براوه و هەر لمسەرتاوه ھەلمىيە.

ياساكانى زانست لە مىكانيزمەكانى كارى خودان :

خودا واي وىستوو كە كارى لە گەرددۇندا لمپىنى ھىزى و ياساكانى سروشت بىت، زۆرىتكە لە بىباورەن (ھەندىك لە دىننارەكانىش) بەھەلە لە واتاى فەرمۇودەي پەروردىگار تىنگەيشتۇون كە فەرمۇويەتى:

﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴾ ٨٢

نهوان واتىنگەيشتۇون، كە (كۇن فيكون) واتا دەستكاري راستەوخۇي خودايسى لە ھەممۇو ھەلۇنىستىكدا، لە كاتىكىدا قورئانى پېرۋىز لە شۇنىنى تردا نەوەي رۇون كەردىتەوە كە خودا لمپىنى ھۆكارەكانەوە ئەكتە، بىلاينى كەممەوە لە حەوت

شوندای^(۱) خوای پهروندگار باسی ندهمان بو دهکات که ثاوی به کارهیناوه بز سموزکردن و روانی رووهک، ثایا خودا له توانایدا نهبو راستموج رووهک که بروتیت؟!

ناماده کردنی همساره زهی بزنهوهی بیته شانوی ژیان ده بلیون سالی خایاندووه، همروها بعونی همراهه که له نیمه نهوهی پیوست بوروه که دایلک و باوکمان جووت بین و بز ماوهی نو مانگ له سکی دایکاندا بمیشهوه، نمو بابه‌تانه و چمندانی تریش که ده چنه ژیر باری یاساکانی سروشت له حقیقتدا به وشهی (گن) نمنجامدراون.

نمده بمو واتایه نا که برذلی خودا له بدهیتان و پالپشتی هیز و دانانی نمو یاسایانه بعونه و مر بعینه دهبن کوتایی بیت، پاشان دامهزراوه که به خوی بچیت بمریوه، وله کاثر میری زنبه کی بربی بکمین و لئی بگهرین خوی کار بکات، همروهک نه رستو و روتی خوداییه کان Diests باوهریان وابوو، یان وله نمهی کافرانی مه که له برذگاری هاتنی پیغامبر (صلی الله علیه وسلم) دا باوهریان وابوو:

(۱) ﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾، پس: ۸۲

﴿وَقَوْلُ الْدِّينِ يُرِيدُ الرِّيحَ نُشَرِّأَ بَيْتَ يَدِيَ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَتَ سَحَابَةً شَفَّالًا سُقْنَةً لِّلَّهِ تَبَّعَتْ فَأَزْلَانَةً بِهِ الْأَمَاءَ لَخَرْجَنَاهُ مِنْ كُلِّ الشَّرَبَاتِ كَذَلِكَ عَنِّيْعُ الْمَوْقِنِ لَتَلْكُمْ تَنَسَّرُوكُ﴾، الاعراف: ۵۷

﴿الَّتِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهَادًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُلُّوًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَا فَلَحَّ عَنِّيْعَنَاهُ أَرْوَحَانَنَ شَفَّىٰ﴾، ط: ۵۳

﴿أَنَّمَا خَلَقَ النَّحْنُنَّ الْأَنْثِيَّنَ وَالْأَذْيَّنَ وَأَنَّرَ لَكُمْ مِنِّيْرَ الْأَكَلَوْمَاهَ فَأَنْشَأَنَاهُ، حَدَّابَنَ دَاهَكَ بَهْجَكَنَ تَاصَّكَنَ لَكُونَانَ شَنِّشَوَأَشْجَرَمَاهَ أَوْلَاهَ مَعَ الْأَطْهَرِ هُنْ قَمَ بَنِدَلُونَ﴾، النمل: ۶۰

﴿خَلَقَ النَّسَوَتَ بَغْرِ عَدَرَ وَرَهَهَا وَالنَّقَنَ فِي الْأَرْضِ رَقَبِيَّ أَنْ تَبَيَّدِ يَكُمْ وَبَثَّ فِيهَا بِنْ كُلِّ دَاهَنَهَا وَأَنْزَلَنَا مِنَ السَّمَاءِ مَا فَلَبَسَنَا فِيهَا بِنَ كُلِّ دَعَجَ كَرِيسَ﴾، لقمان: ۱۰

﴿أَنَّرَ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَا فَلَحَّنَاهُ دَوَ، فَرَسَنَ تَخْلِلَنَا لَوْهَهَا وَمِنَ الْجَيَالِ جَدَّدُ بِعَشَ وَخَنَّرَ فَخَلَفَ الْوَهَهَا وَعَرَبَتْ سُوَدَ﴾، فاطر: ۷۷

﴿وَرَزَلَنَا مِنَ السَّمَاءِ مَا مُبَرَّكَنَ كَأَنْبَتَنَا بَهَ، جَنَّتَ وَحَنَّ الْعَسِيدَ﴾، ق: ۹

﴿ وَلِئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ... ﴾ لقمان: ۲۵.

واته: نه گذر اینیان پرسی کی ناسماں و زوی بدهیتباوه، دملین خودا!!)، پیروباوپری دینداران بهو جوزمه که خودا (پرتومبدرای گمردونه، واتا بردموام به دانان و کاراکردنی یاساکانی سروشت و بزو تهناهت چرکه ساتیکیش لئی غافل ناییت^(۱):

﴿ أَللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَقُّ الْقَيُومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نُومٌ ... ﴾ البقرة: ۲۵۵.

داننان بهوهی که خودا لمیرتی هیز و یاسا سروشتبیه کانهوه گهردونن به پیوه دمبات، رنگری لمه ناکات که همندیک هملویست همیت خودا راسته و خو کاریگری تیندا درووست بکات، واه سمرهاتای سمرهاتاکان (سمرهاتای گهردونن و ژیان...). نیمه، که نهو قسمیه دهکمین له نهانی و کمی زانیاری و تمبه لیمهوه سرچاوهی نه گرتووه، به لکو له کاتی لینکولینهوه له سمرهاتاکانی گهردونندا بزمان دهرده کهوقوت که مادده له نهبوونهوه هاتۆتمبیون، نهو با بهتهی زانست پیمان ده لیت نهوه شتیکی مه حاله، ثا لمو کانهدا هیچ رنگایه کی ترمان لمبرده مدا نییه جگه لمهوی ددان به کاریگری راسته و خوی خودا بینین، بزو درووستکردنی (اتاک Singularity) که لینیمهوه ته قیندهوه گهوره کهی گهردونن پرویداوه که گهردوننی لئی هاتۆتمبیون^(۲).

گومانیش لمهدا نییه، که مو عجیزه خوداییه کانیش لمه هملویستانهنهن، که خودا راسته و خو هم استاوه به لا بردنی دامه زراوهی هۆکاره کان تهناهت پیچه وانه کردنده میان، نهمهش واه درختنی توانای خودا و به راسته دانانی پیغه مبدره کانی.

(۱) لمتعوری چواردهه مدا به دور و دریزی باسی نه چه مکه دهکمین.

(۲) له ته ورهی چواردهه مدا به دور و دریزی باسی نهو با بهته دهکمین.

خوینه‌ی بهرزی:

سدرهای ندو قبولی و پسپورتیه (فلسفه زانست) پنیگه‌ی شتووه، بلام چهند چه مکتکی هله بلاویونه‌ده دهیاره سروشی زانست و پمیوندی به خودایه‌تی و دینداریه‌ده. بز راستکردنده ندو چه مکانه باسی زانستمان خسته سدرهای کتیبه‌که، تا تمنیل و بناغه دابنیین بز ژماره‌یک چه مک که له‌لای زور که‌س و تمناند پسپورانیش ناروونه، گرنگترینیان:

- زانست جیهانی و بیلاهنه، منهجه‌ی زانستیش بهوه و هسف ناکرت که باوم‌دار یان بیباوم‌یان سروشیه، تمیا منهجه‌ی جنکی زانستیه و تمواو.

- بملگه‌ی هستی بز سلماندنی راستی و درووستی پرسه زانستیه کان له بمهیزیدا لدوای بملگه‌ی بیرکاری و بملگه‌ی عقلی و بملگه‌ی زانستی تاقیگمی دیت.

- شونکه‌وتني منهجه‌ی وردکردنده (اختزالی) ابورو هزوی برودان به کاروانی زانست، بلام بورو هزوی وهلانی رذلی لاینه ناما ددیه کان بز دیارده جیوازه کان.

- زانستی تاقیگمی له‌سر مامده‌کردن له‌گهله میکانیزمه زانستی و جیهه‌جیکاریه کانی زانست دامه‌زراوه و توانای ده‌کردنی نییه به هزوکاری به‌کم و نامانجداریتی دیارده کان.

- عه‌قلی تمواو بیلاهنه یه‌کیکه له شته مده‌الله کان، همر بؤیله‌نیستادا زانست شوین نایدؤلوجیای جیواز ده‌کدونت، له‌جیاتی نهوهی که پیبازی فلسه‌فی زاده‌ی زانسته سروشیه کان بیت، نهمه‌ش یه‌کیکه له گکوره‌تین بملگه کانی لایه‌نگیری زانست.

- زانا و فیله‌سووفه ماددیگه راکان زاروهی ((پیدابون Emergence)) یان بز لینکدانه‌وهی ندو پرسانه داهیتاوه که زانست بیتوانایه له لینکدانه‌وهیان، نهمه‌ش

وهك جينگر و مكى بز چه مكى (خملق)، تمبا بز هملاتن له دانان به بونى خوداي بدېيئندر.

- مادديگر اakan لهودا همله دهکن كه پييان وايه همرچى ياساكانى سروشت لينكى بدانده پيوستي به بونى خودا نيه و هر ميكانيزميك كه زانست بىنى ده گات دميته هوئى كه مكردنه و هي پينگى خوايدتى. خودا ياسا گردونيبيه كان له بېرىۋەرنى گردوندا بهكاردەتىنەت، نمهش بىرىتىيە له ميكانيزمى كارى خودايى (ئۇن).

پاكى و يېڭىرىدى بز نمو بەدىيەتىرى ياساكانى سروشتى داناوه و بونەورى ناچار كردووه كە پىيەوە پابەند بىنت و بېشىومىھ كى پله بەندى بز مرؤۇتى دەرسىتىرە توانانى نمهى پېبه خشيوه كە بهكاريان بىنېت، تا بتوانىت وهك جىنشىنى خودا لەسىر زھى بە ئەركى خۆى هەلبىتىت.

تەمەنە سەلیم

ناکۆنییەکە ھەملە.

((مېچ شىتىك ئەوەندەي ئەوە نابىئەتە ھۆى لە دەستدانى مەتمانە بە زانايەك، كە بلېت زانست وەلامى ھەممۇ ئەو پرسىارانە دەزاتىت (يان بەم زووانە دەزاتىت) كە شياوى ئەوەن بېرسىن و ئەو پرسىارانەش، كە وەلامىكى زانستىيان بۇ نىيە شياوى ئەوە نىن كە بېرسىن و زانستى درۆينەن و تەنبا گەمەزەكان ئەو پرسىارانە دەكەن و تەنبا سادە كانىش ھەولى ئەوە دەدەن كە وەلامىان بەدەنەوە)).

سېر پىتەر موداوه^(۱)

((بىتىاوهە نوتىيە كان زانستى نىن وەك بانگەشەي بۇ دەكەن، ئەوان ھەركاتىك بەلگەكان بۇونە ھۆى ئەوەي گومان لە پىيازى ماددىگە رايى بکەن و بەلگەكان بەلاي داننان بە بۇونى خودا بۇون، ئەوكاتە دەمارگىرىيان دەردە كەۋىت و دەبنە كەسانى نازانستى، تەنانەت دەبنە دۈزى زانستىش، وەك ھەر كەسىكى دۆگماتى^(۲)).^(۳))

جۇن لىنۆكس^(۴)

(۱) خاومى خەلاتى نۆپل لە پىشكىدا، لمەمورىي رايدۇو ناساندمان.

(۲) دۆگماتىي Dogmatic : بىتىبە لە دەمارگىرىي بۇ بېرىۋاپ بېلگە.

(۳) John Lennox: مامۇستاي بېركارىي و فلسەفەي زانستىكانە لە زانكۈزى تۆكۈزۈرە، بىرتائىيە. بە نورىبىنەكانى و دېيمىتەكانى لە دۈزى بىنبارەپىي بەنايىانگ بۇو، بەتايمىت لە گەل رېچارد دۆكىنز.

له نینتو بیباوه‌ه نوییه کان دهنگوزی نهود گرمه که هه پیشکمودتینیکی زانستیی له پینگدی خواهیتی کمده کاته و بزمارنیکی تر دهدری له تابروتی خودا. پیتر نه تکینز نه بژ چونه به رجهسته دهکات و دملیت: (پیویسته مرؤفایه‌تی نهوده قبوقول بکات که زانست هممو بیانویه کی بژ بونی نامانجدارتی له بونه ووردا لمناویردووه، نهوده لعو جوزه بیرکردن‌نه‌ویه ماوهتموه ته‌نیا خمی‌الاتیکه به سوزداری ناوده‌دریت).)

پیشه‌وای بیباوه‌ه نوییه کان ریچارد دوکنتر همنگاوارنک لعوه دورتر دهروات، نه و پنی وايه که باومبربون به خودا خراپمیه که پیویسته لاپریت، دملیت: (انه گهر پیمان واینت نه خوشی نایدز و شیتی مانگا لعوه مدترسیاندن که هه پرهشمن له سمر ژیانی مرؤفایه‌تی، نموا باومبربون به خودا یدکنکه له گهوره‌ترین شعرو خراپه‌کانی جیهان، ته‌نامه له نه خوشی ناوله (جدری ایش مدترسیدارته که توازنا لمناویریت).

باومر ره‌زیله‌تی هممو نایینیکه، چونکه بیروباوه‌پیکه هیچ به‌لگه‌یه‌کی له‌پشته‌وه نییه^(۱۱)). همندی کات دوکنتر تونوندی هیزش‌کهی سووکتر دهکات، له‌جیاتی نهوده دین به ره‌زیله‌ت دابنیت به وهمی ده‌زانیت، دملیت: (کاتیک که‌ستیک کیشی وهم و خمی‌الاتی همیت نیمه به شیتی داده‌تین، به‌لام کاتیک خلکانیکی زور نهود کیشی وهم و خمی‌الاتیان همیت نیمه به دینداره کانیان داده‌تین^(۱۱)).

هدروهها دوکنتر وايده‌بینیت که هه‌مو باوه‌پیکی نایینی باوه‌پیکی کویزاندیه، نهود وايده‌بینیت که چیزی باوه‌پیش لمه‌دادیه^(۱۱). نیمه‌ش لئی ده‌پرسین به‌لگه‌ی چیه له سمر نهوده؟ لمه‌مان کاتدا لمودا له گه‌لی هاوه‌این که زورن نهوانه‌ی باوه‌ه که‌یان له به‌لگه‌ی عدقلى و زانستی سرجاوه‌ی نه‌گرترووه، لمه‌ده‌ختی دوکنتره که توشی هه‌لخیلسکان هاتوروه له ناست زورن‌کیان!

جنگی سرسامییه که پیشواکانی بیباوه‌ران واده‌زانن که جهنگی نیوان زانست و خودا هر بدراستی له بدرژوهندی زانست کوتایی پنهاتووه؛ و خودا مردووه (وهک نیچه گوتوریه‌تی) و زانست ناشتوویه‌تی! سمنجی شوه بده که پیتر نه‌تکینز نوویسیه‌تی: ((ناکری زانست و نایین بهیه کوهه هله‌بکن، پیوسنسته مروظایه‌تی پنگی منداله‌کهی خزی (مه‌بستی له زانسته) بزانسته و همرو نه و هولانه رهتکاتوه که له پشاو پنکهاتن و ناشتکردنومیان دهدرن و، شکستی نایین برامبر به زانست به ناشکاری رابگیه‌نیت و زانست بخاته سمر ته‌ختی پاشایه‌تی)). نای چهنه زمانیکی ناشرین و پر له خمله‌تاندن و درقیه.

نایه و مملانی که رمه‌ی بیباوه‌ران بانگه‌شهی بو دهکن له نیوان زانست و ناین مملانیه کی راسته‌قینه‌یه؟

زؤریه نهودیندارانه گرنگی به فلسه‌فمی زانست ددهن (منیش له گله‌اندا هارپا) وايدمین که:

ناکزکیی نیوان نایین و زانست ناکزکیه کی هله‌میه،
بو تینگه‌یشنی کورتبینی زانست ده گمپریمه، که دژایه‌تی نایین دهکات،
هروهه‌ها تینگه‌یشنی کورتبینی نایین، که دژایه‌تی زانست دهکات،
کموته نهوهی دهیبینین ناکزکیی نیوان نایین و زانست نیبه،
بلکو زانایانی دیندار و زانایانی بیباوه دهیبینین.

ناکزکیی راسته‌قینه ناکزکیی نیوان ریبازی سروشی و نایینه،
بلکو نهوه دلنا دهکینمه که گونجاپتکی راسته‌قینه همه‌ی له نیوان نایین و بنچینه کانی زانستدا.

لهم ته‌درهیدا هله‌لستین به گفت‌گوزکدن دهرباره‌ی همه‌یک لهم چه‌مکانه به‌تمیا و نینجا رامان له پهیوه‌ندیسان بهیه کوهه، بو نهوهی پهیوه‌ندی راسته‌قینه‌ی نیوان زانست و نایینمان بو دریکه‌ونت.

بەلکو زانیانی دیندار و زانیانی بىباوەر ھەن

گومان لوهدا نییه که دوخته که له پژوهه‌لات و جیهانی نیسلامی زور
جیاوازی هدیه له گکل روزنوای مسیحی، چونکه له یدکه میاندا بیباوه‌ران
وشهی قله سپیه کان دمنوتن، بهلام له روزنوادا باهته که پیوستی به
روانینیکی قولتر هدیه. نه گهر سرنجی چینی زانایان بدین دهینین که ۹۰٪
له دامهزرنده‌رانی کزمه‌لی فله‌کناسی^(۲) له نینگلترا باوه‌دارن. له ولایته
یدکگر توهه کانیش، لیکلینه‌ومهک لمسه ۱۰۰۰ زانا ثنهجام دراوه له گوفاری
Nature (له نه پرنلی ۱۹۹۷) بلاوکراوهه‌وه تبیدا ژماره‌ی زانا دینداره کان و
بیباوه‌ران له سالی ۱۹۱۶ یدکسانه، پاشان له سالی ۱۹۹۶ بیباوه‌کان به
پیزه‌ی ۷٪ زیادیان کردوه، واتا دوای هدشتا سال له پتشکه‌وتون و ثهو بانگ‌هاوازه
بیباوه‌رسه توونده‌ی دهکرا، تمیبا به ریزه‌هه کی کم نهیت زیادیان نه کردوه.

له برامبهر هملویستی بیباورپانی وهک دووکنی و نهتكنیز دا، دهینین گمه، زانان له دامهزرنده رانی فیزیای چمندی و نهواندی هه مووبان وردي،

John Haught (۱۱): ساوی لاهروتی نه مریکی، گرنگی ددات به پمیوندی نیوان ناین و زانست.

(۲) کزمدلی فله کناسی Royal Society گورهترین دسته‌ی رانشیه له نینگکترا. له ۱۴۰۰ گبره زانه‌ی زانه‌ی پراکتیکه جیاواز، کان پینکهاتورو. له سالی ۱۶۶۰ دامه‌زاروه.

خلاقانی نوبليان و مرگترووه زانای خوداني بعون لمسه رووي هدمسوويانوه نهنيشتاين، ماكس پلانك، هيزنبرگ، شرودينگر، پول ديراك. به همان شيوه به ناروانگترين پيشوايانى زانيانى ميشك و دهmar له باومرداران بعون لموانه رؤجر در سپيري، ويلدر پيتيفيلد، چارلس شرينگتون، چون نيكلن، که هدر چواريان خلاقانی نوبليان و مرگترووه. گومان لهودا نبيه که ثو دو نمونه به نمو قسه بى بنده ميانه يباومران ديمکمن همدهوه شينيسته و که گوره پانيان بى پر کردو و هو دميلىندوه بموده زوريه زانيان يباومرون، ناماره کان ساخته دهکمن له پيشاو سلماندنی قسه کهيان.

هر وها سرنجي پيشوا گدوره کان بده له زانا دينداره کان. نهودتا گاليلو رايده گميست که له پشت عقله پرسيارکه رو توپزره کمی له بواری حقيقه تدا، قناعمتنيکي ناودکي هميه بموده ثو بدريته هرمي هسته کان و عقل و زيره کي پيدا وين داومان ليده کات به کاريابن پيشين بز گديشن به زانياري.

هر وها نهودتا کوتپلر رايده گميست که نامانجعي سره کي گدران له جيها نه دهروهدا برتيبيه له دوزيشده و سبيسته مه لوزيکيبي خودا دايناهه، نهودي که له زمانی بيرکاريда بوماني ده رخستوه. هر وها نهنيشتاين جهخت له سر ثده ده کاته و که نامانجعي سره کي برتيبيه له وهی بزانيت چون خودا بيرده کاتمه، جگه له وه شته کانی تر ورده کاري و لاوه کين.

هر وها سير چون هو فتن^(۱) زاناي گدوره کش و همو دهليت: ((زانسته که مان باوره ب خودا هميه، خودا له پشت ته اوی چيره کي زانسته و همه؛ سبيسته مه سرسوره هيتور، مد حكمسي، راستگوري، ثالثوري سرسوره هيتور، همه مو نهوانه تدنيا چالاکييه کانی خودان). هر وها سرنجي قسه سير جيليان پرنس^(۲) بده که دهليت: ((سالايتکي زوره من باورم وايه که خودا نه خشه

(۱) John Haughton: زانا و مامزتاي کش و هوا له زانکری نوکسغورد، يه کيکه له نهندامانی ليزني بخشيني خلاقانی نوبلي ناشتی، قسه که له کيني Our Sciense is God Sciense و مرگگرار، له سالی ۱۹۳۱ له بritisnia له دايكبووه.

(۲) Ghilleean Prace: گموره زاناي روهه کناسی و زينگ، له سالی ۱۹۳۷ له بritisnia له دايكبووه.

بوونی کیشاوهی دیهیتاوه، هدمور لینکولینمه زانستیبه کانم نه باوهپو نیمانه (دهمه لمیتن).).

جگه لواندهش زانای تری بمناریانگی زور همن لوانه پاسکال و پولیل و نیوتون و فارادای و میتلد و باستیر و ماکسول.

در هنچام نهومیه که زانای گدوره مان همیه که بوونی خودا و دمه‌لاتی به سمر بعوندا دمه‌لمیتن، لبهرام به ریشدا هندیتکی تربیان خویان به همله‌دا دمین، نه‌مدهش نهوده ده‌گدیده‌نیت که په‌یوهندی نیوان خودا و زانست ساده نییه، بدکو پیروستی به تیرامانتکی قوول همیه.

تیگه‌یشتنه کورتبینی زانست، دژایه‌تی ئایین دهکات

له دوو تموره‌ی رابردوودا باسی نهوه‌مان کرد که نیشانه‌کانی پیازی زانستی له بارودخی ممللاتنی نیوان پیاوانی زانست که له حموجوش (قمق)‌موه سدرچاوه‌ی گرتتووه له گدل پیاوانی کلیسا نهوانه‌ی رزدبوون له بدرگریکردن له بیروکه دوگماتی و دمه‌لاته‌کهیان.

بینیمان که چون نهون ناکوزکییه بوبه هۆی نهوهی زانیابان زیاتر جمخت له سمر لینکدانه‌وهی میکانیزمیی بکنهوه، ماددیگه راکانیشیان نهمیان به تهواوی حقیقت و راستی دادهنا، هروهها وايان دهزانی که نالیدت و میکانیزمیی له کوزلندوه‌مان دهکاته‌وه بدوای ثامانجدارتی و هۆکاری يەکه‌مدا بگه‌پئین، نهه تیگه‌یشتنه کورتبینه‌ش بۇ زانست بوبه هۆی نهوهی نهوانه به تهواویی نکولی له ئایین و خودا بکمن.

تیگه‌یشتنی کورتبینیش بۆ ئایین، دژایه‌ت زانست دهکات

هیننده گوناھی وا خراونته سەر شانى نايىن كە هېيچ پەيموندى پىوه نەبورو، نۇوهى كەسە دلسوزەكان بەھۆى تىگه‌یشتنى كورتبينيانوھ بە نايىنيان كردووه تاكە نيازخراپەكان پىيان نەكىدووه.

چەند زۆرن نەوانەي دلسوزانە لە ميانەمۇي دەرچۈون بۆ ھەولدان بۆ پاڭراڭىتنى خودا و بىرزكىردنوھى پىنگەي نايىنه كەيان، كەچى نەنجامەكەي پىچەوانەي نەوە بورو، سى نۇونەت لە سەر نەوە پىشىكەش دەكەم:

لاھووتنى ئۆگەستىن ھەزار سال زانستى دواخىست:

گومان لەودا نىيە كە لاھووتى ئۆگەستىن^(۱)، كە بۆ ماوەي زىاتر لە ھەزار سال دەستى بە سەر نەوروبادا گرتبوو و نەو بىرۋەكەيدى خستبوويمىرۇو لە سەرئەوەي كە مەسيح خۆي فيدای مرۆڤايمىتى كردووه، نەمدەش بوروھ ئۆزى نەوەي كە ئاراستى گرنگىدان بە دونيا بىگۇرپىت بۆ گرنگىدان بە غەيب، لە گەل نەوەشدا دىدى ئۆگەستىن دىدىنىكى مەجازى بۆ سروشت ھەبۇو كە دىياردە و رۇوداوه كانى سروشت ئاماژىن بۆ چەمكى نايىنى غەبىي، نەنجامەكەيشى بىرىتى بۇو لە كەمبۇنەوەي گرنگىدانى خەلک بە سروشت و بىياناتانى ژىيارستانىيەت.

پىتمەر ھاريسون^(۲) مامۇستاي مىزۇوى زانست و ئايىنه كان لە ئۆكسەفزەد

(۱) augustin (۴۳۰-۳۵۴) لە جمازىير لە دايىك بورو، بە قىشە ئۆگەستىن ناسراوه، بە يەكىك لە كارىگەرتىن كەسايدىتىيەكانى مەسيحى لە رۇزىناوا ناسراوه.

(۲) Peter Harrison: لە سالى ۱۹۵۰ لە دايىك بورو.

نهوهمان بز رونده کاتمه که دهر که وتنی ناراسته پرۆستانتی^(۱۱) له مسیحیه تدا له سده‌هی شازده‌هه مدا کوتایی به بیرۆکه کی فیلای مسیح و ره‌مزیه تی سروشت هینا بمو شیوه‌هی نزگه‌ستین له تورات تیگدیشتبو، نمدمش له پشت رزگاریونی زانسته و هبو له کوت و بهنده کان.

ناکوکی کلیسا لمکمل گالیل

گالیل با مرینکی قولی به خودا ههبو، با هپری وابو، که خودا به دهستی خۆی یاساکانی سروشتی به زمانی بیرکاری نوسیه و عدقلى مرۆڤیش گهوره‌تین کاره‌کانی خودایه. بؤیه له سمره‌تادا پالپشتیه کی زۆری کرا له لایمن زانا و فله‌کناسه دینداره کان، له کاتیکدا زۆر به ترونندی له لایمن فیله‌سووفانی علمانی نه کادیمیا زانستی هیرشی کرایه سر بهه‌ئی نوهی که له بز چوونه کانی ثرستۆ در چووه، بؤیه سدرۆکه کانی کلیسايان له دژی هاندا.

هدروهه له لایه کی تریشهوه نهود سمرده‌مده گالیل سمرده‌مینکی زۆر ناخوش ببو بز کلیسای رزمانی دواي نهودی بانگه‌وازی پرۆستانتی بز چاکسانی ده‌که‌وت، نه‌نجامه‌که‌شی نهود ببو که باسکردنی هزری گالیل قه‌ده‌گه کرا و نیشته‌جیبونیشی سنوردار کرا.

ناکوکی گالیل له گەل نه‌ستۆ لە رووی منه‌جیبه و ببو هەرك چۈن لە رووی ورده‌کاریشهوه ببو. لە رووی منه‌جیبه و، لمجیاتی نهودی گالیل بز چوونه کانی دەرباره ناسمان لە سمر هزری فلسه‌فیی دابمزرتیت، رووی تەلیسکوبه‌که کرده ناسمان و به‌مەش ورده‌کاری زۆری پینگدیشت. گالیل

(۱۱) ناراسته پرۆستانتی ناراسته عقلائیه له ثانیه مسیحیا، بانگه‌واز بز گمراهه بز کتیبی بپرۆزی رسمن دهکات. له گەل ولاتانی هممو نهود شانه خزیراونمته ناو مسیحیه تەپ بیزیاپر و لىتكدانمود، هەرروهک چۈن بانگه‌واز دهکات بز ھەلورشاندنیوی دەملاتی پاباکان. يەكىن له بەناویانگترین دامزرتەرانی نهود ناراسته مارتون لۆسری نەلمانیه (۱۴۸۳-۱۵۶۶) له گەل جۇن كالفنی فەرنىسى (۱۵۰۹-۱۵۶۴).

نهوهی سلماند که کۆپرنیکوس گوتبووی بەوهی که خۆر چەقی گەردۇونە نەوهك زھوی. هەروهە گالیلۆ پەلە خۆرسەكانى سلماند کە لە گەل چەمكى خۆر وەك ئەستىرىمەكى نەعونىي تىتكەگىرا، هەروهك چۈن ئەستىرىه كانى سوپەر نۇفای (تەقىنراوە) وسف كرد، كە بۇنىان لە گەل ناسمانە جىڭىرەكاندا تىتكەگىرا، هەردووكىشيان دوو چەمكىن كە فەيلەسۈوفە ئەرسىتىيەكان بۇيان دەمارگىرن، كە تىياندا كەمكۈرى كەمال و تەواھتىي واجب لە بەدىھىتاني خودايدا دەپىن.

كمواتە ناكۆكى پرسى گاليلۆ ناكۆكىيەك بۇ كە پياوانى كلىسا بەناوى نايىن درووستيان كردىبوو، لەتىوان چەمكە فلسەفييەكانيان و لەتىوان زانستدا.

كارەساتى نەشعەرېيەكان^(۱) :

تىكىچىشتى كورتىبىنى بۇ نايىن - بەتايمەتى پىكىرى سروشت و پەيرەندى بە خوداوه - بەتەنبا تايىھەت نەبۇو بە ئايىنى مەسيحى، بەلكو كۆمەلەك لە زانيانى عىلىمى كلامايش لە كاتى شىكىردنەوهى بىرپاواھرى نىسلامىدا وەك نەوان توشى خلىسكان بۇون.

لە گەل مندا سەرنجى ئەمە بەد كە دەكتۈرە يىمنى طريف الخولى بە كارەساتى نەشعەرېيەكان وەسى كردىووه:

وەك خەمخۇرېيەكى نەشعەرېيەكان بۇ بەپاڭىڭىتنى خودا، وايان دانا كە رەھابى تواناي خودايى پىۋىستى بەوهەمە كە كارى خودابى كارىتكى راستەخۆ يىت بە وشەي (ڭ)، بۆيە كارىگەرى ھۆز كارەكانيان لادا، بۇنۇونە

(۱) نەشعەرېيەكان: يەكىن لە گۈنگۈرىن كۆمەلەكانى بىرپاواھرى نىسلامى، دەرتىنە باڭ پىتشىوا أبۇ الحسن الأشعري (۳۶۰-۳۲۴ق)، لە بىرپاواھر و ولامانەوهى نەيارانيانا شىزارى نەھلى عىلىمى كلام بەكارىتنىن.

وایان دانا که - چهقۇ ناپېرت بەلکو له کاتى پېپندا خودا سيفهتى بېپىنى بېمەردا دەکات، بەھەمان شىئە سوتاپىش له کاتى ناگردا پوودەدات نەك بەناگر.

د. يىمنى الخولى (گۈزارشت له بۆچۈونى فەيلەسۈوفەكان دەکات و ئىتمەش له گەللىدا ھاۋراپىن) وايدەيىنت كە نەم خستەپروھى نەشەعرىيەكان له گەل نەوەدا تىنکەگىرىت كە خودا بەھۆى ھۆكاريەكاندۇ تەلەماندۇويتى، نەوەندى نەوەش وەك نەوەھى كە له كۆتايى تەمەرە رابردوودا باسماں كرد بەھۆى كە خودا بەھۆى ناوجوه رووھك دەپۋىتىت. ئىتمەش وايدەيىنن كە وشەي (ڭۇن) ئەۋە دەسلەمەنن كە ميانگىرەيەك ھەيە بۆ كارى خودايى، بەھىچ جۈزىتكىش نەمە له گەل تواناي خودايدا تىنکا گىرىت.

ھەرۋەھا نەم خستەپروھى نەشەعرىيەكان له گەل واقىعى ژيانى ھەممۇ مەزۇقىيىشدا تىنکەگىرىت كە له كارىگەرلى ھۆكاريەكاندا بەدىدەکات، كە زانست و تەنانەت ژيانى رۇزانەمانى لەسەر بىناتراوە. نەم خستەپروھە بۇرە ھۆى نەوەى كە مسۇلمانان له پشت بەستن بە ھۆكاريەكان بە درىزايى سەدان سال كە متەرخەمى بىکن. نەوەش بۇرە ھۆكاري بۆ نەو بارودۇخە پىشىگەيىشتووين له دواکەوتۇرى و شىكت^(۱).

لەھە رابورد نەوەمان بۆ دەرددە كەۋىت كە ناكۆكى راستەقىنە لەتىوان نايىن و زانستدا نەبۇوه، بەلکو (لەتىوان ھەندىنلەك لە پىاوانى زانست و نايىندا ھەبۇوه)، ھەرۋەھا (لەتىوان ھەندىنلەك لە پىاوانى نايىن و زانستدا)، بەو پىيەي بۆچۈونى كۆمەلەنلەك زانا مەرج نىيە راي زانست بىت، بە ھەمان شىئە بۆچۈونى كۆمەلەنلەك لە پىاوانى نايىن مەرج نىيە راي نايىن بىت.

(۱) بۆ زانيارى زىاتر لەسەر ھەلۋىتى نەشەعرىيەكان له پشت بەستن بە ھۆكاريەكان سەرنجىي تەمەرە كۆتايى كېتىپە كە بىدە.

باوهر ھەلۋىستىكى دەرۋونى بن بەلگە نىيە :

بىباوران لە گفتۇرگۇز و دىبەيتە كاندا بەلگەيدك زۇردوپارە دەكەنەوە و بانگەشەي پاستى و درووستى دەكەن دەلىن ناكىرى پاستى و درووستى پرسى خوايدتى بىسلىميتىرىت، ھەندى كاتىش - وەك دەلنانومىك - دەلىن ھەرۋەك چۈن ناشتواتىرى ھەلەمى بىسلىميتىرىت، چۈنكە نەممە پېسىكى ئىمانىيە. مەبەستىشيان لە ئىمانىي نەمە كە پېسىكى دەرۋونى نابابەتىيە و ناكىرى بخىتە ژىز بەلگەي زانستىيەوە.

بۇ بەرپەرچدانەوەي نەو بەلگەيش دوو پرسىار دەخەينەپۇو؛ نايما باوھىپى ئايىنى بەراستى پېسىكى دەرۋونى بىن بەلگەيدك ؟ نايما چەمكە زانستىيە كان - سەرەپاي بابەتىيەن - نەندازەيمىك لە باوھى خۇودىي تىكەل نىيە ؟ لەوانەيە پرسىارى دووەم نامۇر و عمىيدارىيەت بۇ نەوانەي گىرنگى بە رىنبارى زانسى دەدەن، بەلام با بەقۇولى سەرنجى بابەتكە بەدىن.

ئايما باوھەل بەلگەدا تىڭىدەكىرىزىت ؟

ھەلە تىڭەيشتىنەكى گەورە ھەمە بۇ واتاي وشەي (باوھە) لەلاي ھەردوولا؛ بىباورپان و باوھەداران^(۱). پوختەي ھەلۋىستى بىباورە نۇرىيەكان نەمە كە باوھى خەن

(۱) ھەلۋىستەكە بۇ نەوانەي زمانى دايکىيان نىنگلىزىيە ئالۇزىرە، بەعىينەي دوو وشەي جياواز مەن Belief و Faith، فەرەمنىڭە كانى زمانى نىنگلىزىش قورەكە خەستەر دەكەن لە شىكەرنەوەي واتاي نەم دوو وشەيە.

زانستی لمسر بدلگه دامه‌زراوه، هرچی باورپی نایینیبه Faith ندوا لمسر بدلگه دانمه‌زراوه، جیاوازی عهیداری نمو بانگشته‌ی شیان نموده که دملیت: باورپیمان بدهه همیه که گردون هیچ خودایدکی لپشتده نمیه، و اشی داده‌نین که نمو باورپیمان باوارپی نکی زانستیه، بهمی نموده هیچ بدلگه‌ی کیان لمسر همیت. هدوه‌ها کاتیک بیباورپه کان باوارپی نایینی بدهه وسف دهکن که لمسر بدلگه‌ی زانستی دانمه‌زراوه، نموا له کاته‌دا چاپیوشی له زور له گکوره زانایان دهکن که باوارپه نایینیبه کیان لمسر بدلگه دامه‌زراندووه. له دیبیتیکدا له گکل جون لینزکس، دوقونز پیداگری دهکات لمسر نموده که باوارپی نایینی Faith لمسر بدلگه دانمه‌زراوه، هدوه‌ها باورپیون به که سایه‌تیه کایش بهده‌مان شیوه لمسر بدلگه دانمه‌زراوه، جا لینزکیش دمکوتی دهکات کاتیک راسته‌وخرز درباره‌ی دلسوزی هاوسمه‌ره که پرسیاری لیندکات، نایا نموده ش بدلگه‌ی لمسر نییه؟!

بیباورپان تادی زمانیان درترتر دمیت، له نیستادا بانگشته نموده دهکن که بدلگه باوارپ لواز دهکات و بههیتی ناکات، لموباره‌یمهوه هیتچنز^(۱) دملیت: هرچندن باوارپی مرؤف به شتیک زیاد بکات، نموا نمنازه‌ی هملی نموده که نمو بابدته حقیقتی تیدایت کدم دهیتده. لمبه‌کنک له دیبیتکه کاندا لینزکس لئی پرسی؛ نایا تو باوارپت بدهه همیه که همیت؟ نه گمر بلئی بهلئی نموا نمنازه‌ی هملی نموده که نمو و الامه حقیقتی تیدایت کدم دهیتده، هرچندن باوارپیشت به بونت زیاد بکات، نموا نمنازه‌ی حقیقتی قسدکت که متر دهیتده! ندمه لوزیکتکه خزوی له گکل خزویدا درزیه که.

گومان نمودا نییه که هدلرستی فیله‌سونوفی گکوره نیمانویل کانت^(۲) تا را ددهیه کی زور بعپرسه له بلاوبونمودی بانگشته همله به دژیه کی نیوان

(۱) Ch.Hitchens: یه کنکه له پیاوه بمنایانگه کانی بیباورپی نوی. له تدوهه‌ی یازده‌همدا به درتری باسی دهکن.

(۲) Immanuel Kant: ۱۷۲۴-۱۸۰۴، بمنایانگترین فیله‌سونوفی نه‌لمانیا برو له سده‌ی دوازده‌مدا، کوتا فیله‌سونوفی کاریگدری نموروپایه له بیردزی زانیاری.

باور و زانیاری. سه رنجی قسمه کهی بده^(۱) که دلیلت: ((اله پیشاو نموده بوارتک بز باور پر جنبه‌های پیوسته نکولی له زانیاری بکهین)), زور کس و المو قسمه‌یه تیگه‌یشتوون که نه گهرهاتو بدلگه لمسه بیونی خودا همبیو نموده بوارتک بز باور نایت.

گومنان لمه‌دا نییه، که گوتني نموده، که زانیاری له گمل باورپردا تیکده گگیرنست به تهواوی پیچه‌وانهی راستیبه، چونکه لوزیک و ندمونی روژانه‌مان دلنيامان ده کنه‌وه که هرجمند باشر شتیک یان که سیک بناسین زیاتر باورپری پیته‌کهین. پدرورددگار بومان پرونده‌کاتمه‌وه که دمرکردن به حق له بدلگه کانیه‌وه دستپنده‌کات، له ناسوکان و دمروونه کاندا:

﴿ سَرِّيْهُمْ إِنْتَاقَ الْأَفَاقَ وَ فِي أَفْسِيْهِمْ حَقَّ يَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ أَحَقُّ ﴾ فصلت: ۵۳

واته: ”بدلگه کانسانیان نیشان دهدین له ناسوکاندا و له دمرونياندا، تا نمودکاتهی بقیان دموده که ریت که خودا حدقة“.

نموده بدلگه‌یه که لمسه هستکردن به کاریگه‌ری و شوئنه‌واره کان بنیاتنراوه، به تهواوی وله بدلگه‌هیتاشه به کاریگه‌ریه کانی کیشکردن و کونه رهشکان و گهربیله کان، بدلگه‌هیتاشه به شوئنه‌واره کاریگه‌ریه کان یه کنکه له به هیزترین جوزی بدلگه زانستیبه کان، که متر نییه - بدلکو زیاتریشه - له هستکردنی هسته و مره کان.

له بیماره‌یه نه نیشتاین قسمه جوانه‌کهی خوی کرد و دره: ((ناتوانم وتنای زانست بکم بهین باورپریکی قول). ده کری هملویسته که به وتنیده کی بدرجسته کراو بچوئندیت، بدوی: زانست بهین ثاین شله Lame و نایینیش بهین زانست کوئره (Blind)^(۲)، له و تاریکیشدا که نه نیشتاین بز یه کنک له قوتابیه کچه

(۱) له کنیبه بنایانگه کدی (نقج العقل الخالص)، که نیشانه‌یه کی دیاری فلسه‌فنی نوییه.

(۲) له کنیبه Einstein and Religion نویسنی Max Jammer که یه کنک برو له هاربری تریکه کانی نمی‌شاین، ۴۸۷.

بجهوکه کانی خوزی ناردووه^(۱) دلیت: ((زانست هستیکی نایینی تایبیت بز تیمی زانا دروستدکات، که له هستی نایینی سادی لای زورتک له خلکی جیاوازه. تمنانهت من ناتوانم وتنای زانایه کی راسته قینه بکم که باومپی بمه نهیت)). نهニشتاین لیرهدا باسی باومپی کونزانه ناکات Blind Faith بهلکو باسی باومپی قول دهکات Profound Faith. که له لوزیکیهتی جیهان و سیستماتیکی بعون سرچاوی گرتووه^(۲). بزیه نه گردؤونکن - بدروز - نهニشتاین به بیباوه ناوزده بکات، نموا نهニشتاین - بهم قسمیه - دؤونکن و هاوشیوه کانی بمه ناوزده دهکات که زانا نین تا باومپ به خودا نههین.

باومپ یهکیکه له بنچیننه کان زانست :

بیباوه نویه کان بانگشهی نمه دهکن که باومپ چه ممکنکی نایینیه (که لمراستیدا وانیه)، بمهش پیتاسهی دهکن که بهراستدانانی بین بهلگدیه (نمدهشیان راست نییه)، لم دوو هله لیده شده دوچاری هله لی گورهت دهن، بدویتهی و ادهزانن که بیباومپی و زانست هیچ باومپیکیان تیدا نییه، که چی لمراستیدا بیباومپی هملوستیکی باومپداراندیه و زانستیش خالی نیمه له باومپ نیمان!

لمراستیدا بانگشه کهی دؤونکن بمهی که ((زانست هیچ باومپی تیدا نییه))^(۳) له دوو لاوه هله لیده، چونکه هه مهو زانایان له کاتی پیاده کردنی زانستدا لهو باومپیانه دهستیپه کهن، که گردوون لوزیکیه و شاینه نیکدانه ومه،

(۱) Phyllis Wright: کچه قوتایی پژلی سیم که له سالی ۱۹۳۶ پرسیاریکی بز نهニشتاین ناردووه که ناخ زانایان نویز دهکن؟!

(۲) ﴿إِنَّمَا يُنَشِّئُ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْمُكْتَوِّ﴾ فاطر: ۲۸ واته: بیگمان بهنده زانکان زیات له خودا دهرسن.

هروهک چون باورپریان بعوهش هدیه که حکمکه کانی عده‌قل دروستن و پیوسته پاوهندی نه و به‌لگانه بین که پیشکشی دهکات، بهمهش باوه دهکوتنه دلی زانسته‌وه.

گوره‌زانای فیزیائی پژول دیفیز^(۱) (که به زانایه‌کی دیندار پژلین ناکرت) نه و اتایه دوپات دهکاته کاتیک دلیت: (الدراستیدا ناراسته دروستی زانست هملوستیکی نایینیبه! چونکه زانست کار ناکات مه‌گهر له میانی نه و تیروانینه ییت که باوه‌ی بمنکخراوی و سیستماتیکی گردونون ههیت، نه‌مهش هملوستیکی نایینیه. بهی دستگرن بهو باوه‌ش زانست دوهستیت به‌لکو دهروخت^(۲)).).

بوزیه نامانجی زانستی نوی نده نییه که تینگه‌یشتنه کانمان بمسمر مادده و کاری گردونندا بسی‌پتنین، به‌لکو یاساکانی گردونون و نه و دیزاین و لوزیکدی تییدا هدیه بدؤزینه‌وه.

هروهها بیباوه‌ان کوتوونته (ادو همله گشتاندنی گهروهه)^(۳)، که برونه‌ته بنچینه‌یه کی دهروونی بوزیرزکه کانیان و پیوستیان به‌هولیکی زور هدیه تا له‌میشکیاندا دسرپتنه، دو همله کانیش بریتین له: باوه‌ی نایینی

(۱) پژول دیفیز Paul Davies: زانایه‌کی بمنابعی، له سالی ۱۹۴۶ لدایلک بروه. ماموستای فیزیائی له زانکزی نه‌ریزونا، پیشتر له زانکزی کامبریدج - لمندن - نیوکاسل ماموستا بروه. پسپری زانسته کانی گردونون و فیزیائی چه‌نیبه. له سالی ۱۹۵۵ خلاصی تینپلتونی و مرجت.

(۲) یه‌کلک له کیشه گهروه‌کانی فلسه‌فه بریتیه لمو کیشیدی که بینی ده‌گورت (کیشمی گشتاندن Induction Turkey)، فیله‌سروفی گهروه بیتراند راسل به نمونه قتل‌همونی به خزمت خوردانی پیشترن شو چه‌مکه شیده‌کاتمه، که بعوه راهاتره، چمند روژلک پیش کریسم بعاشی خواردنی پیشترن و خزمت بکرنت، نه‌وش نه و باوه‌یه لهلا دروستنیت که نه و خزمته بعد‌هواه دیت، به‌لام که روژی جمئن دیت سری ده‌پریت و همرو نه و گشتاندنی هملوستیمه. به‌لام نه‌مه نه‌بزته هوزی نه‌وهی زانست به هندنیک گشتاندن هملبستیت! وک هملاتی خور روزانه له خوزه‌هه‌لاتمه. به‌هه‌مان شیوه تمحددادی خملی خودا نیبراهیم (اسلامی خودای لیتت) بوز نه‌مرود که نه گهر نه‌وانی با خور له خوزه‌واره هملبستیت:

﴿...قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَلَمَّا أَفَاقَ أَلَّا يَأْكُلَ الْأَنْثِيَاءِ مِنَ الْمُنْقَرِقِ فَأَتَى بِهَا إِنَّ الْمُغَرِّبَ بِهِمْتَ الَّذِي كَفَرَ ...﴾ البقرة: ۲۵۸

له همه مور دخکانیدا همر کوئر، همروهها زانست تمناندت گهر دیله کیش باوهرپی تیندا نییه. جون هاوت^(۱) ندم مینه تیه زانستیه لمناودههات، کاتیک ده لیت: ((باوهر)) پایه کی گرنگی همه مور لیکز لینه ومه کی زانستیه، نه گر له قسکه کشم گومانت همه نهود ده گر تنهوه بؤ(باوهرت) به توانا عه قلییه کانت، به مدهش هدوه کانی بیباوهرپی نوی، که بریتیه له نه هیشتنتی رڈلی(باوهر) له کاتی تیرپامان له توریزینهوه زانستیه کان، سدرهنجامه کهی همر شکسته.

ووهمه کانی فرؤید یان ووهمه کانی بیباوهرپی!

وشدی وهمه کان^(۲) به واتای زاراوی دهرووناسیی واته: ((بدراست دانانی همله کی سلمتندراو Fixed False Belief که لمبه ردم کوئمده بدلگدیه کی بهیزی پیچه وانه وستاوتهوه)). بیباوهر نویه کان چدمکه کانیان له باوهرپی نایینی سیگموند فرؤید و هرگر توهه، که باوهر بورون به خردای به جوزریک له وهم داناوه، گیڑاوتیشیه و بؤ بیتوانایی مرؤف له مامده کردن له گکل جیهانی روویه رو ویرونده وی بدریمه کانیه کان، بؤیه پیوستی به پالپیشیه کی غمیی بدهیز بوبه. کواته خواهیتی لدلای فرؤید و لدلای بیباوهران- داهیتر او تکه بؤ مامده کردن له گکل مهترسیه کانی مرؤف که ثمو مهترسیانه لهدرزیونه وه دان تا بدهوی ترسی لمناوجوون بدهوی مردنوه ده گنه لو تکه، که واته جوزریکه له نامرازه کانی هه لاتن.

همروهها فرؤید وايدمیتیت که ناکری متانه به باوهر بکریت، چونکه له بنچینه دا دهروونییه، بعد پیمیش ثمهوه دامالینی ثاره زوروه توونده بینا گاییه کانه -

John Haught: پیاوی لاهوتی نه مریکی، گرنگی ده دات به پیووندی نیوان ناین و زانست.

Delude: له بنچینه دا وشهیه کی لاتینیه بمراطی فیلد، کات دیت.

اللاواعیة - (که له بنچینه‌دا نارهزوی مندالین)، لمناسایش و نارامیی. فروید بۆ لینکدانوه‌کەی دمریاره‌ی پهیوندنی به خودا له نموونه‌ی مهسیحیمه‌و سه‌بری بابه‌ته کە ده‌کات، که له خودادا (نمو باوکه‌ی ده‌مانپارنیت) و (نمو باوکه‌ی خۆشی دموین‌ادمینیت).

بۆ پالپشتیکردنی چدمکه‌کانی فروید، مايكل نۆنفرای وايدمینیت که باوهری ساخته که نارامیی بۆ عدقل دینیت له‌لای زۆر کەس لهو لۆزیکه باشرته که توشی دلدر اوکتیان ده‌کات، هەتا نه گەر دەستگرتن بعو باوهره‌ش بیتە حاڵتیکی بدردمومامی مندالی عدقلى! به پشت بەستن بمهو دۆوکنز دەلیت: زانا باوهرداره‌کان به خودا له ناومنه زانستییه‌کاندا دەبنە گائته‌جاری هاویشه‌کانیان!.

ھەردوو قسە کە تانو تەشهر له عەقلە زانستییه گمۇرانه دەدەن، کە مرۆڤایه‌تیيان بەرمو پیش بردووھو ھەممو مرۆڤایه‌تیش شانازیيان پیوھ ده‌کات. ھەروك چۆن دۆوکنز بعو قسمیه‌ی نەوە دەسەلمینیت کە ھیچ زانیاری نیه لەسەر رەوشتە‌کانی کۆمەلگەی زانستی، کە تىیدا ھیچ کەس خۆی به بېرىۋياوھری نەوی ترمهو خەریک ناکات!.

زانای دەرەونناسی له زانکۆی نیویورک ((پۆل ڤیتز)) شیکردنوه‌کانی فروید ھەلدمەتەکینیت، دەلیت: نه گەر پالئندرە‌کانی باوھر دەرەونیش بن نەوە بیانوو نیبیه بۆ نەوەی مەتمانەمان بېتى نەیت، چونکە ھەممو دەستکەوتە زانستییه ژیارتستانییە‌کان پالئندری دەرەونیيان ھەببوا، جا مەرۆف ھەولیداوە بدیيان بەتینیت بۆنەوەی له بەرامبەر تەحدىدییە‌کانی سروشت پالپشتى بکەن (وەك نایین له‌لای فروید) ئایا نەمە نەوە دەگەيەتیت کە ناکری مەتمانە بعو دەستکەوتانه بکەین؟!

بەھەمان شیوه ڤیتز نەعونه‌ھەینانەوەی فروید به نەعونه‌ی مەسیحی باوکایدەتی بۆ خودا رەتە‌کاتەوە، چونکە نەو نەعوننەی لە زۆریمە نایینه‌کانی پیش و پاشی مەسیحیبیت بۇونى نیبیه.

زانای نelmanی مانفرید کیوتز^(۱) جدخت لمسر نموده دهکاتمه که لینکدانه وی فروید بخ خودا به تعاویسی در روسته، نهمه له کاتیکدا نه گهر بدراستی خودا بعونی نهیت.

بدلام نه گهر خودا بعونی همیت، ندوا به همان شیکردنوهی فرویدی نیلحادو بیباوهرپی دهیته وهم و خیالبردن، چونکه به هلاتن داده نهارت له روویه روویونه وی حقیقت، که له دیداری مرؤوف بخ خودا له پژویی قیامه تدا خویدمنوتیت، نهمه ش له ترسی نه وی لیرسینه وی له گه لدا بکرت لمسر نهو شتاهی لمژیانیدا نهنجامی داون.

بهم جو رهش بیباوهرپی دهیته ثامرازنکی بدگری هدلاتن لترسی نمومی مرؤوف روویه رووی نهنجامه کانی کاره کانی بیسته.

هر لهو باره یه و زیسلو میلوز^(۲) شاعیری پولهندی که خلاتی نزبلی له ندهدب وهر گرتو رو دهیت: ((المراستیدا گونتی نه وی که نیمه لدوای مردن بدیه کجاري لمناوده چین مورفینیکی بهیزه! که دهروونه کانمان سر ده کات و امامان لینه کات و اهست بکدین که لیتیچینه وه مان له گه لدا ناکرنت لمسر نهو همه مو خیانه ت و دزی و نه تکردن و کوشتن و خزپه رستی و ترسنؤ کیهی لمژیانماندا کردو و مانه!)).

له بمنه و نه وی فروید گوتوریه تی وله بدلگه ههزمار ناکرنت بخ سده ماندنی بعون یان نه بعونی خودا، چونکه ده کری له هردولولاوه بخوتدر ته و. بؤیه نه گه بیباوهران دهیانه ویت نایین یان خودا ره تکه نه و ندوا پیروسته به دوای بیانوی تری جگه له بیانو و کانی فرویدا بگه پین!

ئەگەر زانست لەگەل بېرىۋياوهر ھىانمان ناكۆك بۇو :

نەگەر زانيان بە هەندىتك چەمكى زانستى گەيشتن كە لە گەمل ھەندىتك لە بېرىۋياوهر ئايىننېيە راستەكانمان نەدەگۈنچا، نەوا ئايا نەممە واتاي ئەۋەيە كە ھەفتۈزىيەك لەتىوان زانست و ئايىندا ھەيد، يان ئەۋەتا قەبۇولى دەكەين، سەرەپاي بۇونى نەو ئەندازەنە گۈنچانە ئىتىيان؟

وەلامدانەوهى ئەو پرسىيارە لەسەر چەند ھۆكاريڭ دەۋەستىت، كە بە دەوري ئەندازەنە بىبەلگەدانانى چەمكە زانستىيە نۇنكۇ ئەندازەنە رەسمەنایەتى بېرىۋياوهر كە دەخولىتىدۇ، (تا چەندە چەمكە زانستىيە كە بىلگىيمۇ تا چەندەش بېرىۋياوهر ھەفتۈزەكەي رەسەنە) گۈنگۈزىنى ئەو ھۆكارانەش:

۱- سروشتى چەمكە زانستىيە كە بەرهەلسى بېرىۋياوهر كە دەكتات:

نەگەر بە نۆتۆمىيەلەكت بەلاي لەمەرگايىه كادا تىپەپىت، تۆ شىتىكت بەرچاوكەوت و واتزانى كە مەپ بۇوە، پاشان بە دىدارى شوانە راستگۈزىيە كە گەيشتىت، ئەو دلىيائى كەدىيە كە ئەو لەو پۇزىاندا ھىچ مەپىتىكى نىيەو يەكىن كە سەگە كانىي پاسەوانىيە كە لە مەپ دەچىت. نەگەر كەسىكى لۇزىيکى بىيت نەوا نەگەرى سەگەكە بەسەر نەگەرى مەپدا دەدەي، بە خستىمۇرى سەگەكە و زالىكىنى بە (چەمكى بەدرۆخستىنەوە Rebutting defeater). ھەروەها كاتىتك لەپەنجىرە ژۇورەكەتىدۇ بىنېت حەسەننى دراوىسىت لەمالەوە درچووە و خەربىكە لە شەقامەكە دېپەپىتىدۇ، دواي ماومىيەك پىيان گۇتى كە حوسەيىنى براي حەسەن كە لە گەلەيدا دوانىيە و بەتۇواھتى لەيدەكەچن، لە دەرەوە گەرپاوهتىدۇ و لە گەلەيدا نىشتمەجى بۇوە و ئەۋەي بىنۇتە حوسەين بۇوە، لەو كاتەدا راستەوخۇز گومانت بۇ دروستىدەيت دەربارەي ئەو كەسىي كە بىنۇتە،

نه چه مکه ش به چه مکی که مکه روی نه گر Undercutting defeater ناسراوه، نه چه مکه ش له چه مکی به دروغ خوده بینهیز تره، بؤیه نه گه ری نهودی که نه گه ری بینیوته حسدن بووه هیشتا هدر به هیزه.

۲- سروشی به لگه که له سه ر چه مکی به رهه استکاری بیرون باوهه که:

نه گدر له ناوهندیکی لیکز لینه ودا نه فسه رویویت و کاری لیتچینموده له تاوانیکی کوشتن پیسپریدرا، خزمه تکاری کوژراوه که بؤی سلماندی که له کاتی نهنجامدرانی تاوانه کدها ثمو له سمردانی خزم و کهنسی خزوی بووه له دووری ههزار کیلو متر، لدوکاته دا نه گه ری نهودی که نه گه ری بیرون کارهی کردیست خردیکه هدر نه مینیست. به لام نه گدر خزمه تکاره که لمو کاته دا له دووری ده کیلو متر بوویی، نهوا نه گه ری نهودی که نه گه ری بیرون کارهی که هستاییت زور زیاتر دهیست.

۳- سروشی نه و ریبازه فه لسه فیههی پنه وه پابهندی:

نه گدر له لایه نگرانی ریبازی سروشی بیت، که به تدواوی چه مکه غمیبی و نایینیه کان رمتده که نهوده، نهوا گومان لمه دا نییه که بدر له دهست پنگردنی گفتون گوزه که بیرون باوهه نایینیه که که خراوته بدر گفتون گوزه بپیاری بینهیزی و ره تکردن نهودی به سه ردا دهد ریست.

۴- سروشی چه مکه تایبه تیبه کانت:

نه گدر له بیانی رؤژنیکی ساردادا نه توانی نۆتۆ میبله کدت بخهیته کار، نهوا چه ند نه گه رنکت به بیردا دین لمباره نهودی که ناخز نۆتۆ میبله کدت ج کشیده کی همیه، به لام هر گیز نهوده بد بیردا ناید که رؤژنیکی شه رانگیز بزوئندره که و هستاند نهوده! به لام نه گدر یه کیک بی له هیندیه سوره کان و نه سپه که ت رهتی بکاته وه بیته ژیز بار، لمه شه زیاتر سل بوو و جوو تهیده کی لیدای، نهوا نه گه ری بوونی رؤژنیکی شه رانگیز به هیزه.

۵-ره‌سه‌نایه‌تی بیروباوه‌ره نایینیه که جینی گفتگویه:

زورکس نه گزوره نایینیه کان که شاینه‌نی ره‌تکردنوه‌نین، تیکه‌ل ده‌کن
له‌گه‌ل نه‌و هولانه‌ی بو شیکردنوه‌هی دقه پیروزه‌کان نه‌نجام دراون، که
زانیانی پیشین به‌پیش نه‌و ناسته‌ی زانست له‌سرده‌می نه‌واندا پیشگی‌شتووه
کردویانه، وهک راخرانی زوی و خولانوه‌ی خور به‌دهوری زهیدا و به‌دیه‌بیانی
تایبته‌تی بو گیانله‌بران و مرؤف وهی تر...

به سه‌نجدان له‌و پیتع هۆکاره‌ی باسمان کردن، تائیستا هیچ هەفڑییه کی
راسته‌قینه‌مان بدی نه‌کردووه له‌نیوان راستییه زانستییه کان و بیردۆزه
نه‌ندازییه^(۱) چه‌سپاوه‌کانی و نیوان چه‌مکه نایینیه ره‌سنه‌کانمان. نه‌گدر نه‌م
جۆره هەفڑییه بونیشی هەبیت، نهوا نه‌و رایه‌ی زانیانی ته‌فسیر له‌سربین -
نیمه‌ش له‌گلیاندا هاولاین - که پیوسته دهقی نایینی تەئویل بکرت بوئه‌وهی
له‌گه‌ل زانستا یتسووه به‌بین لادان له هیچ کامیکیان.

(۱) بیردۆزی نمنازه‌ی نه‌و بیردۆزییه که له ناومنه زانستییه کاندا چه‌سپتراوه و پیوانه‌ی له‌سمر ده‌کرت،
وهک بیردۆزی هیزی کېش کردن.

ناکۆکە راستەقینە

پیازى سروشتى لە رووبەر و بۇونەوە ئايىندا :

ئەگدر ناکۆكى نىوان زانست و نايىن ناکۆكىيەكى وەمىي بىت، نموا ناکۆكىيەكى (امنەھىجي) (راستەقینە) بۇنىيەمە، كە بە ناکۆكى نىوان پىازى سروشتى و نايىن وەسفي دەكەين.

پیازى سروشتى چىيە ؟

مامۇستاکەمان د. عبدالوهاب المىرى-رهەممەتى خواي لىيىت- دەلىت:
سېفەتكانى (سروشت) ھەمان سېفەتكانى (ماددەن، بۆيە ھەركات وشەى سروشت ھات دەكىرى وشەى ماددەي لەجى دابىتىن، بۆيە ئەمۇ بە (سروشت / ماددە) دەپنۇسى^(۱). ناپاستى ماددى / سروشتى Naturalism / Materialism لە بىرامىبىر (سەررووى سروشت Supernaturalism)دا دەۋەستىتەمۇ و وايدەبىنتىت كە گەردۇون بۇونىتىكى داخراوه و خۆى خۆى بەپرۇوه دەبات، كە رى بە

(۱) لە فەرەمنىڭى نۆكسەزىدى فەلسەفەنىدا The Oxford Companion To Philosophy ھاتورود:
((ابە ناساىى رىنمازە ماددىگەراكان دەستەوازى ماددە بە يەكتىك لە ميكانيزمەكانى زانستى سروشتى دەگۈزپەن. بۆيە دەكىرى بىگۈزى كە ماددىگەراكان سروشتىيەكانن)).

دستتیوهردانی دره کی نادات، جا نه و دستتیوهردانه له لایه ن رؤحه کانه وه بیت یان له لایین خود او منه کانه وه. سه مرپای زوری و جیاوازی خستنرووی شیوه کانی پریازی ماددی / سروشی^(۱)، ندوا چدمکیک همیه کوییان ده کاتمه وه، که کارل ساگان^(۲) وسفی ده کات و دلیت: ((نم گرد وونه همرو شتیکه، هدر بم شیوه بورو و تاهدتا یاش هر بم شیوه به ده مینیشه وه)).

هر رهها ستیزیلنگ لامپر تخت پیتاسه بید کی گشتگیر بزو پریازی سروشی ده کات، بدهه وسفی ده کات که ((هله لوستیکی فلسه فیبه وايدمینیت که هه مرو بدیهیتر اوه کان بدیهاتون و بدیدین له دمنجامي چهند هوکارتک که له ناو سروشتدان، هیچ شتیکیش نیه جگه له سروشت که به سیسته می هو و ثمنجام کارد ده کات)).

(۱) ماددیگرایی / سروشی لمسه دو شیوه درگه وت؛ یه کدمیان (رهفتاری سیاسی Political Behaviourism) که مارکیستی لینین نویتمراحتی ده کات و وايدمینیت که میشکمان له کاتی له دایکبوندا و ملک لامپرمه کی سی وايه و جگه له پیوستیه جهستیه سمه کیه کان هیچی تری تیندا نییه و شنه کانی تر به فیزیون پیدا دین که کلتوری ناپارسه کراو له لایین میژروروه بعپرته دهبرت همروها تیمه بدرهمی بارودخنی سیاسی و ثابورومانین که داممزراوه شیوعی جوانترین وتنمیتی. لمسه گزپریانی واتیعیشدا، جنبه جنکردی سیاسی نم داممزراوه مرزیه زیات له نزهد ملیون که سی کرده، قوریانی، نممه سروپای روزانکاریه کی ثابودری گهوره، که نیشانه شکستی گهوره ندو روتبورو.

شیوازی دووییش بزو ماددیگرایی / سروشی بریتیه له (مرزوغایتی زاستی Scientific Humanism) که له گمل رهفتاری سیاسیدا ناکوکه همروه چون له گمل له گمل نایشیدا ناکوکه، نمو بینجینیه له خزده گزنت که مرزوغایتی (دژنیکی بایزولوجیه) که بدریزایی ملیونان سال درروستبرو و زیره کی مرزوغ بدرهمی کاریگری کلتوری میراتیه که کاری کردته سر پاشخانی بایزولومی هست و نسته غدریزیه نائلزه کان. وانا مرزوغایتی بدرهمی و لامدانه ریجه کی میراتیه لمسه گهور پاینکی غریزیدا، که بینگومان دبدیکی داروینیه.

(۲) له برنامه تله فریزی نیه بنایانگه که: گرد وون Cosmos

دیدی نایینی بۆ بونو :

لەبرامبەر دیدی ماددیگەرای سروشتی بۆ بونو دیدی نایینیمان ھەمیه، کە وايدەپەنیت گەردوون سەرتاپەکی ھەمیه و خودا لەنبۇونۇمۇھە ئىتتاپەتىپە بونو. ھەر لەو بارەپەوە پەغەمبەرى خودا (اصلى الله عليه وسلم) دەفرمۇت:

(كان الله ولم يكن شيئاً غيره، وكان عرشه على الماء، وكتب في الذكر كل شيء، وخلق السموات والأرض).^(۱)

واتە: خودا ھەبۇو و ھېچ شىتىك بونى نەبۇو، عەرشى خودا لەسەر ئاۋىوو، ھەممو شىتىكى لە لەوحى مەحفۇزدا تۈسى، پاشان ناسماھە كان و زەوى بەدىھەتان. ھەرۇمغا لە سەرتاپ سىفرى تەكۈن لە تەوراتدا هاتۇوه: (فِي الْبَدْءِ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ).

واتە: لەسەرتادا خودا ناسماھە كان و زەوى بەدىھەتان.

ھەرۇھا دیدی نایینی وايدەپەنیت کە خودا ھەر خۆزى (ھەلسۈپپەنەرای) گەردوونە، واتا بەردوام بە دانان و كاراکىردىن ياساكانى سروشت بەپىوهى دەبات و بۆ تەنانەت چىركەساتىكىشلىنى غافل نايىت:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَقُّ الْقَيُومُ لَا تَأْخُذْهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ...﴾ الْبَقْرَةُ: ۲۵۵

واتە: (خوا زاتىكە جىڭە لە نەو ھېچ خوابەکى تۈنیه کە شايىنى پەرسىن بىت و نەو ھەميسە زىندۇوه و راڭگو سەرىپەرشتىيارى (ھەممو دروست كراوه كانىھەتى)، نە وەنۇز دېيگەرتى و نە خەو)،

ھەرۇھا خودا لەتونايدا ھەمیه کە سنورى نەو ياسابانە بېرىت و پاستەخۇو بىچ ھۆكارتىك دەست بختە ناو گەردوونۇوه.

(۱) فەرمۇدەتى بەدەخلق - صەيىح البخارى.

پیوسته لیرهدا جهت لمسه نهوه بکهنهوه که لیکدانهوه غمیبی و خوداییه کان نه گهرچی لدمروهی بازنهی لیکدانهوه سروشتهیه کانیشدا بن - نهوا بیگومان لیکدانهوهی (لوزیکین)، بوقچی نالوزیکیه که بلین خودا بونی بدیهنهوه؟ پیوستبو نهوه هوشیاریه بدهین بونهوهی لیکدانهوهی لوزیکی و لیکدانهوهی سروشته تیکه‌ل بهیه‌کتر نه‌کرتن.

له کاتی بهراورده‌کدنی نیوان پیبازی سروشته و دیدی نایینی بز بونه دهزانین که ناکۆکیی راسته‌قینه له نیوان ماددیگه‌رایی / سروشته و ناییندایه، نهوهک له نیوان زانست و ناییندا، لمبه‌نهوه پرسیاره راسته که نهوهه که بگوتنت: کام دید و بوقچون زانست له خوده‌گرت: دیدی سروشته یان نایینی؟.

مفهوم‌سروشته و خرابیه‌کانی

Methodological Naturalism

پیشتر پیناسه‌ی مایکل روسمان بز نایین خسته‌پرو، بهوهی که پیبازنکه له گەل نهوه شتانددا مامەلە ده‌کات که بونیان همیه و بهشیوه‌کی سروشته دووباره دهنهوه و یاساکانی سروشت به‌پیوهان دهمن. چەمکی (سروشته Natural) که له پیناسه‌کدا هاتووه، واتا هەممۇ شتە‌کان و هەممۇ نهوه بايدانه که زانست لیيان دەکۈلىتىوه له سروشتدا ھەن، ھەرۋەها نهوهش دە گەيدىتىت که لیکدانهوه کانسان بز دياردە زانستیه کان پیوسته به چەمکه فیزیائی و کیمیائیه کان پیشکەش بکرتن، بەبىن پەنابردنه بدر چەمکه غمیبی و خوداییه کان.

له کاتی شۇپشى زانستى ھەردوو سەدەی شازدەھەم و حەفەدەمدا زانیايان منهجه‌جىتكى زانستیيان داناوه که تاييەت كراوه به گەزان بەدواي دياردە سروشته‌کان و ھۆكاري سروشته‌کان، نەم منهجه‌جەش به (مدنه‌جي سروشته) ناسراوه. سەرەپاى نهوهی که لیکدانهوهی (لوزیکى) غمیبی لەھەندى کاتدا

پیوسته (وک زانستی سرمهتakan)، به لام سرمهای ندوش لهدیدی ممنهجهی سروشتنا به لیکدانه و مهیه کی زانستی همزمار ناگیرت.

یه کیک له گرنگترین باشیمه کانی پیازی سروشی نموده که سروونتکی پونی داناهه له نیوان زانستی راسته قینه و نه فسانه دا، نهو پیازه زانسته ناسمانیه کان له نهستیره ناسی و بورجه کان جیاده کاتمه، کیمیا و خیمیا^(۱) لمه کتر جیاده کاته وه. همروها نهو پیازه بورو هزوی پدر او ترختنی تمبلی زانستی بمهی دیارده کان به کاری خودا لیکدرنهوه.

به لام مهترسیدارترین خراپمو (همله) پیازی سروشی نموده که هر شتیک لیکدانه و مهیه کی سروشی بونه کریت زانست نییه و زانایان به جددی و مرینا گرن و لوانده شه زقر به توندی روویه رووی بینه وه، ثمه سرمهای نموده که هیچ به لکه گیهیک لمسه نه جو ره دید و بوقچونه نییه نه له فیزیای کلاسیکی نه له فیزیای نوی. به تهنا دانانی و مسفی (زانستی) بون نه ممنهجه نموده ناگهیه نیت که شیتر بؤته زانستی، ثمه رنک وک نهوه وايه که یه کیکمان ناوی تامپزان له کوره کهی بنتیت!.

پیازی سروشی و ممنهجه سروشی:

نه گهر پیازی سروشی (فلسه فهی سروشی) فلسه فهیدک بیت که باوهرپی به خودا و هیچ بونتکی سه رووی سروشت نهیت، نهوا ممنهجهی سروشی (ممنهجهی زانستی) باوهر بون به فلسه فهی سروشی به پیوست دانایت، که دیدنکی بیباوهرانه یه بون سروشی بون، چونکه زانای باوهر دار به خودا له کاتی لیکوئینهوه له وجودو بون ممنهجهی سروشی پهپه ده کات. له بدرئوه زانستی سروشی نه گهرچی له گهمل خودا و سه رووی سروشیش ره فنار نه کات نهوا نکولیان لیناکات.

(۱) (خیما: همولانه بون گزربینی کانزا همزمانه کان بون گرانزا گرانبه هاکان، وک گزربینی مس بون زیر).

منهجه‌ی سروشی بدشیوه‌ی کی به هیز و راست و خو لمسه‌ی بنچینه‌ی بیردوزه زانستیه‌کان رنگیداوه‌توه و واپلنهاتوه که زانیاریه‌کانی له سرچاوه بیرکاری و تاقیکاری و نهزمونی و عدقیله‌کان و چمکه به دیهیه درووسته کان و مرده گریت و غمیبیت رمته‌کاتوه، هدوه‌ک چون درهنجامه‌کانیشی لیکدانهومی غمیبی و هک بونی خودا له خوناگریت.

پوخنده قسان نهومیه که نیمه باسی منهجه‌ی سروشی دهکدین که هملگرانی پیازی سروشی فلسه‌فی پمیره‌وی دهکدن، نهوانیش بیباوه‌ران، هدوه‌ها منهجه‌جیکی سروشی که هملگرانی نهو منهجه، پیازی سروشی پمیره‌و ناکدن، نهوانیش باومه‌داران.

گونجان نیوان ئایین و رهگ و ریشه‌ی زانست :

لهوهی رابورد نهومان پونکردهوه که هیچ ناکۆکیه‌کی راسته‌قینه لهنیوان زانست و ناییندا بونی نیبه، بهلام نایا گونجانیان لهنیواندا همه‌یه؟

نیمه بانگه‌شی نهوه دهکدین که گونجانیکی قوول هدیه لهنیوان نایین و رهگ و ریشه‌ی زانستدا، نهو بانگه‌شیه‌شمان لهوهه سرچاوه ده گریت که ههموه زانسته کان لهسر بپوایه‌کی توهه‌هی وستاون، نهوش نهومیه که گه دون پیکخراوه^(۱)، نهنيشتاین نهوهی به وته ب هناویانگه‌که ده پریوه که دلیت: ((گهوره‌تین شتی ياخی گه دون له تینگه‌یشتند برتیبه لهوهی که نیمه له گه دون تیده‌گهین)، بھین نهو جوزه بپوایه زانست درووسته‌دبوو و نده‌گه‌یشته نهم قوئاغمی نیستای.

(۱) نم چمکه بهسر چهمکی گه دونی ورد (گردیدله) و بهسر گه دونی فراوایشدا جیه‌جن دمیت.

نیشانه‌کان رنگراوی گهاردوون :

۱- رنگراوی و راستگویی و شایمنبوون
به تیگمیشتن و پیشینیکردن بون :

له تعوهرهی را بردوودا نده‌مان خستپوو که هستانی زانست به نهنجامدانی
ثدرکه کانی پیوستی به نهندازمیه کی بدرزی رنگراوی و راستگویی و
شایمنبوون به تیگمیشتن و پیشینیکردن له گهاردووندا همیه، رنگ وک کاره
به نهنه‌سته کانمان. بونمدونه تو ناتوانی نوتومیلله کدت لیخوری نه گهراهاتوو
نه گدري نده هدیت له کاتیکی نادیاردا نوتومیلله کدت بگورپت بون شتیکی
تر، بونمدونه بیته که تری یان بیته چه پکیک گول.

دربارهی سرچاوهی ثو بروایمش پول دیغیز دهیت؛ نه گدر لمونهی هوزشمان
هاتوتهدبر خزر له خورهه‌لاتوه هه‌لدیت، نهوا به لگمیه کی حاشا هه‌لنه گرمان
نییه له سمر نده‌هی که سبینیش بهه‌مان شیوه هه‌لدیت، بنچینهی رنگراوی
سروشت له سمر باوهه بینیاتراوه، که نه گدر ثو باوهه نه‌بواهه زانست نه‌دهبوو.

۲- جیگیری و یاسایی^(۱):

یدکیکی تر له خاسیته گهاردوونیه پیوسته کان بون درکه‌وتني زانست
نموده، که ثو رنگراوی و راستگویی و شایمنی بونه بون پیشینیکردن

(۱) نه گدر رنساکانی سروشت بونه داراون که مادده ناعاقل بعرته بیمن، نهوا مادده هیچ بزاردهمه کی
تری لمبردمدا نییه. فدرمانه زینعیه کانی لاشی مرؤفیش بهه‌مان شیون، که درووستبوونی هم
نارنکیکیه دهیته هزی ندهی مرؤفه که بترت، وک گزیبون و خاویونمودی ماسولکه دل و کرداری
هه‌ناسه‌دان، که مرؤف هیچ بزاردهمه کی لمبردمدا نییه جگه له پدیرمت بون پیمانو، نهمه پیچموانه
یاسا رهشتیبه کان که مرؤف تیاندا ویستیکی نازادی همیه.

به (جینگیری) یا شیوه‌ی یاساکانی سروشت و هریگرت. لبه‌رنده‌هه ستیفن هووکینگ دلیت: ((اتا زیاتر گردودون بناسین زیاتر دلنا همینه‌هه که به پیسا بدرنه دچیت)). هر وها ریچارد فینیمان^(۱) (خواهی خلااتی نزبل له فیزا) دلیت: ((بوونی پیسای پنکخراو باعثیکی په کخره، نه رنکخراویه هیچ لینکدانه‌هه کی نییه، بدلام یارمه‌تیمان ددات که پیشینی بکمین، چونکه پیش نهنجامدانی تاقیکردنوه نهودمان پیزاده گمیه‌نیت که پیشینی ده کمین)). نه نیشانین دهستی دهخانه سر لینکدانه‌هه که و دلیت: ((هر مرؤفیک به جددی گرنگی به زانست برات هست بهوه ده کات که پیسایکانی سروشت رهنگدانه‌هی بونی روختکی گشته‌گین که زور برزته له روختی مرؤف))^(۲).

۳- پابندبوبون بهو بیرکاریه شیاوی تیگمیشتنه :

بیرکاری شانه‌شانی زانسته سروشتیه کان له کاتی شورشی زانستی له پژوژنادا پیشکهوت. زانست گهیشه نهودی که بنچینه‌ی زانست و رهفتاری- سه‌مرای نالوزیان - شیاوی نهون که به هاوکیشه بیرکاریه کان گوزارشیان لینکرت. نه نیشانه‌یش به کردمی بیرکاری Efficacy ناسراوه. له‌واره‌یه شمه‌ه پوّل دیراک^(۳) دلیت: ((خدای بدیهیت‌هه باشترین بیرکاره؛ بدرزتین ناسته کانی بیرکاری له دروستکردنی گردودندا به کاره‌تیاره)).

یدکیکی تر له خاسیه‌تکانی فیزا و بیرکاری پدیوندیدار به جیهانی سروشتی، بریتیه له ناسانی تیگمیشتن Accessibility. چونکه زانست لهوه پیتوانایه که به نه‌رکه‌کانی هملبستیت، نه گرهاتوو نهو یاسا سروشتی و بیرکاریانه زور نالوز و قوّل بن و لمتوانای عهقلى مروف بز تیگمیشتن بدهمن.

Richard Feynman (۱۹۱۸-۱۹۸۸) زانای نه‌مریکی بهترینگی فیزیای چمنی.

Spirit Vastly Superior to that of man (۲)

Paul Dirac (۱۹۰۲-۱۹۸۴)، زانای بریتانی فیزیای تیوری، خواهی خلااتی نزبل.

کنیلر^(۱) لمسرتاکانی زانستی نویوه تیبینی ندهوی کردوه، بؤیه گوتوریمهتی: ((لمراستیدا پنسا سروشتهیه کان لعناس توانای تیگهیشتني عهقلی مرؤفلان خودا ویستویمهتی که بیانزانین بؤنهوهی لهبیرؤکه کانیدا هاویهشی بکهین، دوای نمهوی شیمهی لمسر شیوهی خۆی بەدیهیتناوه)، تیمهش نمهوی بۆ زیادده کهین: هەروهها بۆ نمهوی نەو پیسایانه بۆ نەنجامدانی ندرکە کانی جیتشینیمان لمسر زویدا به کاربھیتین)).

گونجانی نیوان عهقلی ئىلمە و بۇون :

ھەستکردن بەم نیشانانەی پىنکخراوی گەردوون، کە پىشتر باسماں کرد پیوستى بەوه ھەدیه کە گونجاناتك ھەيت لەنیوان بېچىنەی گەردوون و ياساکانى و توانای ھەستکردن و مەعرىفی و لۆزىکىي عهقلمان، هەروهها نمهو دەخوازىت کە عهقلمان باورەپى بەوه ھەيت کە گەردوون نەو سيفاتانەی ھەدیه. لمراستیدا پىبارى سروشى روويمەپروي ئاستەنگىنگى زۆر دەبنەوه لە لىتكانەوهى نەو گونجانە، کە لەسەررووی توانای ھەرەمەکىي و پىتكەوت و سروشى شتەكانعومىه.

تاکە لىتكانەوه بۆ گونجانى نیوان سيفەتكانى گەردوون و توانا عهقلیيە کانى تىسە (لۆزىکىيەتى بۇون) بىرىتىيە لە لۆزىکىيەتى خوداي بەدیهیتىر. لەبىرئەوه شىتىكى سەيرنەبۇو کە پىشىبىنیيە فىزىايە بېركارىيە کان، کە عهقلیي مرؤف پىشتر پىتىگەيشتىبۇو^(۲) زۆر بەوردى بەسەر نەو گەردونندادا جىبەجى بېيت کە خودا درووستى کردووه.

(۱) Johannes Kepler: (16۷۱-۱۶۳۰) زانای بېركارى و فەلەكتاسى بەناوبانگى نەلمانى. سى ياساى گۈنگۈ دانادە كە وەسقى جوولەي هەسارەكان دەكەن.

(۲) وەك بېردىزى پېۋەمى و كونە رەشمەكان.

په کخواي بندچنهي زانستي نوئيه:

متلثن کالفین^(۱)، خاوهنی خلاطی نوبل له کیمیای زینتمی، نمو پریکخراویمه گردوون که با سمان کرد بتو خودای تاقانه‌ی ده گتیرتندو که نمو گردوونه‌ی بدیهیتاوه و به سیستمه‌میکی گونجاو بدپریوه‌ی دهبات؛ بموبیته‌ی که هدره‌مه‌کبی و چهند خودایی وا دهکات همر یه‌کهیان گردوون به یاساکانی خوزی بدپریوه بیات، نهمدهش دهیته هزوی نه‌مانی گردوونه‌که:

٢٢) الآية: ﴿تُوكَانَ فِيهَا مِهْمَةٌ لِلَّهِ لَفِسْدًا فَيُبَخِّنَ اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصْنَعُونَ﴾

واته: (نه گهر له ناسمان و زویدا چهند په رستاراټک همبوایه جګه له خوا
بینګومان (ناسمان و زوی) هدر دوو کاول و وزران دهبوون، دهی پاک و بینګردی
بؤ خواي پهورد ګاري عمرش لهوهی بین باوړېان روایی ددهن بؤ خوا)، نهم
باوړېبونه به یهک خودا ده ګټپنهوه بؤ سمردهمى میسرپیه کونه کان، بدلام
کالفلین ده ګټپتهوه بؤ عیبرانیه کان که پیغامبر نبیراهیم (سلامی خواي
له سدریت) یان تیدنا نیز دراوه. به هر حال، داننان به یه کخوايی بندمای میترووی
رهسهنه بؤ زانینی نمهوهی که ګردوون رېټکراوه، بهم شیوه میش یه کخوايی دهیته
بنچیمهی زانستی نوی.

به همان شیوه شورشی زانستی که لوزیر سایدی ژیارستانیه تی نیسلامیدا رو ویدا بر همه می دوو ره گهزی سره کی بوب؛ یه که میان جه خنکردن و همی قورنائی پیروز له سدر نهوده که گرد وون ری تکراوه، ته نانه ت زانیانی مسولمانیش زار او و چه مکی سوننه ته گرد وون نیه کانیان یاسا کانی سرو شت به کار هیناوه.

:Melvin Calvin (1) زینتیعی کیمیای نہ مریکی زانای 1911-1997از)

دوده‌میشیان بانگکوازی قورئانی پیروز بُز سرندجان و بیرکردنده له ناسوکان نمدهشی به بهزترین جوزی په‌رستن داناوه.

﴿أَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيمَةً وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَتَنَفَّعُ كُرُونَ فِي خَلْقِ الْتَّمَوَّاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بِنَطْلَا سُبْحَنَكَ فَقَنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ آل عمران: ۱۹۱

واته: (نموانه‌ی که یادی خوا دهکن به پیووه به دانیشتنده به راکشانه‌وه بیز دهکنده له دروستکردنی ناسانه‌کان و زموی (نمیان) نهی په‌رمود گارمان نتم (جیهان) اه به بیهوده دروست نه‌کرده، پاک و ینگهردی بُز تو، دمسا توش بسانپاریزه له سرای ناگری دُزدهخ).

فرانسیس بیکونیش^(۱) که باوکی زانستی نوییه ناگاداری هزری نیسلامی بُزو، لهزاری نهوهه گیز دراوتهوه که گوتورویه‌تی خودا دوو کتیبه بُز نیمه ناردوهه؛ کتیبه سروشت و کتیبه پیروز، هروهه گوتورویه‌تی که شه گمر بتموی فیزخوازنیکی راسته‌قینه‌بیت، نهوا پیروسته عقدت بُز تیگمیشن له هرددوو کتیبه که بخیته‌کار. زانای لاھووتی سرددهم ل.س.لویس^(۲) نه و تیگمیشننه کورت دهکاتمدهو دهلهت: مروف لهو کاتهدا زانستی پهیزه‌و کرد که زانی سروشت شونتی یاساگله‌لیک دهکونت، نه‌مدهش لمو کاتهدا روویدا که باوهری هیتا به خودای تاقانه‌ی داندری یاساکان.

پیشتر بینیمان که منهجه‌ی وردکردنده (اختزالی) چون لوزیکیه‌تی گه‌ردونی له‌ناورید، پاشان باشترین لیکدانده بُز پیکخراؤی گه‌ردونون بریتیبه له داننان به خودایه‌کی دانای بہتوانا، که کرداره‌کانی بدلگه‌ی و لوزیکیه‌تیبان به

(۱) Sir Francis Bacon: (۱۵۶۱-۱۶۲۶از)، فیلیه‌سروف و نوسمر و پیاری دولمته‌ی نیگلیزی، بُزو ناسراوه که سفرکردایه‌تی شورشی زانستی کردووه لمپتی فلسه‌فه نوییه‌کهی که لمسرا(تیبینی کردن و تاقیکردنده) دامه‌زرابوو، یه‌کیلک بُزو لهو پیش‌دوايانه‌ی که هستیان بُزو کرد که لوزیکی نهستی که پشت به نمندازه‌گیزی دهمستیت سوودی نیبه.

(۲) C.S.Lewis: (۱۸۹۸-۱۹۶۳از)، زانای لاھووتی بمنابعانگی مدکیکی نه‌مریکی، له سده‌ی بیستم زیاره.

زانست به خشیوه. نه گمتر مایکل نوئنفرای^(۱) به گالته‌جاپیسه‌وه دملیت: (خدادی وهمی هم‌مو نمو شتانه ده کوژت که ده کهونه سمر رینگاکدی: لوژیک-زیره‌کسی - عدقلى پهخنه‌گر، جا دوای ندهی نم بدریه‌ستانه‌ی بدرگری دارپمان نهوان قوریانیه‌کانی دیکهش بدداوای یدکدا دین: فلسسه‌فه - هوندر - داهیتانان...)، جا نیمه‌ش دملیتین مایکل نوئنفرای راسته‌کات! چونکه خودا و ههمیه‌کان دوژمنی عدقلن، بلام خودای تاقانه‌ی راسته‌قینه به‌هیچ جوزتک بهم شیوه‌ی نییه.

خوتنه‌ری به‌پیز:

زورتک له بیباومران و تهناندت زور له دینداره‌کانیش رهواج بهوه دهدن که ناکۆکیی و هەفتزیبیک لمیتوان زانست و ناییندا همیه، تهناندت بیباومران بانگه‌شەی ندوش ده‌کمن که نمو ناکۆکییه له بدرژه‌مندی زانست کۆتالی پیتها تووه! نیمه لەم تەمورەیدا شاپاستی نمو بانگه‌شانه‌مان سەلماند و نیشانماندا که ناکۆکیی راسته‌قینه لمیتوان زانایانی دیندار و زانا بیباومرەکاندایه، نەمەش له نەنجامی تىنگەیشتنی کورتیبینی هەریەکه له زانست و نایین.

نه گمتر بیباومران باومرداران بهوه تۆمەتیار ده‌کمن که باومرپیان به خودا لەسر پالندری دەپروونی خودی بنياتناوه بەیی هیچ بەلگمیه‌کی عدقلى یان زانستی، نهوا سەلماندمان که هەریەکه له باومری نایینی و پرسه زانستیبیه‌کانیش له بەلگمی بابه‌تیانه و قەناعەتە دەپروونیبیه بەدیھیبیه‌کانمۇه سەرچاوه ده گرگن. نایا بپواي زانستی نییه، کە عەقلمان جىنى مەماننەیه و دەیت باومری پېتکەن کاتىتىك - بۇنمۇونە - پىمان دەلیت، کە خۆر وەك چۈن ھەزاران ملىون ساله له خۆرەلەتموھ ھەلدىت سېمېنېش بەھەمان شیوه له خۆرەلەتموھ ھەلدىت! کە نەمد گىرىسانىيەکه هیچ بەلگمیه‌کی زانستی لەسر نییه!.. تهناندت زورتک له گەورە بیباومران بەو چەمکە بیباومرپیانەوە پەيپەستن کە لەسرپان پەرورەدەپۇون،

(۱) Michel Onfray: فەيلەسروفي فەرمىدى دواي نىزىگىرى، ھەولى نەھى دەدا کە فلسەفە لە كۆشكە خىابالىيە کان يىته ناو خەلکى ناسابى.

نه گهر پیچه وانهی زانستیش بن، نه مهش نمه ده گدیدنیت که باوهری ده پروونی له بنجینه کانی بیباوهریش.

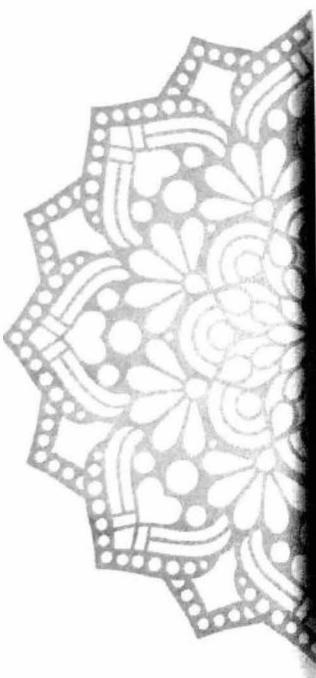
نه گهر فرؤید و ثمو بیباوهرانهی بهدوايدا هاتن باوهربوون به خودا به جوزتک له ثامر ازه کانی هدلتان له مهترسیه کان بزانن که رویه پروی مرؤفایتی دهنمه، که گرنگترینیان لمناچورونه به مردن، ثموا ینگومان بیباوهریش ثمو نامرازی هدلاتنیه که مرؤف له ترسی سمرهنجامی کداره بهد و ناشرینه کانی لمدواپرژدا پهنانی بؤ دهبات.

بؤیه دهليين که ناكۆکی راسته قينه له نیوان زانست و ناييnda نيءه، به لکو له نیوان پیبازی سروشتی و ثائيندايه، چونکه پیبازی سروشتی جگه له سروشت و هدست، دان به هيچچی تردا نايت و هرچچی له سدرمهوه سروشتة و نايين و خواييتهيش رهنه کاتدو، تمانهت زانسته مرؤبیه کان و ثائينيش بؤ گوپرپانی منهجه جی سروشتی پەلکيتش دهکات، که تدنيا بؤ نمه دانراوه مامەله له گەمل زانسته تاقىگەمىي و نەزمۇونىيە کاندا بکات.

لەم تەمورەيدا نەك تدنيا هەر نەوەمان پۇونكردووھ کە ناكۆکی نیوان نايىن و زانست و ھەمييە، تمانهتە سەلماندمان کە گونجانىتكى قولل ھەمە له نیوان ثائين و بنچينه کانی زانستدا. ثمو گونجانەش لمۇوه سەرچاوه دەگرتىت کە زانست لمۇوه دەستپېتەكتە کە گەرددون پىتكخراوی و راستگۆئى و شياوى تىنگەيشتن و پىتشىنىيىكىرىدى ھەمە و عەقلى ئىتە بەجوزتک درووستكراوه کە بەشىۋەيە کى درووست ثمو نىشانانه ھەست پېتکات. مرؤفيش ددانى بەو پىتكخراویەدا ناوه کە له خاسىيەتە گەرددونى و عەقللىيە کاندا ھەمە و بالەخانى زانستىي لە سەر بىنياتناوه، دواي ئەمەي لەوە تىنگەيشت کە لەپشت تەواوى وجودو بۇونەوه خودايەکى داناي بەتواناي تاقانە ھەمە.

﴿...سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ (٩١) المؤمنون:

واتە: (پاك و ینگەردى بؤ خواي پەمەردگارى عمرش لمۇوي بىن باوهران رەوابى دەدن بؤ خوا).

بەشی دووەم

لە نیوان خودا

٩

بیباوه‌ریی دا

تەھۋارمە

كەردەن

لەنلەوان خودا و بىلەپەرىيە دا

﴿ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ﴾ العنكبوت: ٢٠

واتە: (ئەم پىغمەبىر (صلى الله عليه وسلم) بلى: بېرىن بىگەرىن بە زموى دا و سەرنج بىمن كە چۈن دروستكراوە كانى لە سەرتاوا بەدىھىناوا). .

((نهو سىستەمە جوانترىن و سەرسورھىنەرتىرىنەي خۆر و ھەسارەكان و گلکدارەكان لەخۇدەگىرىت، بەدىھىنەرنىكى بىلەمەت و بەتوانانەبىت كەس ناتوانىت بەدىيىتىت، بەدىھىنەرنىك كە دەسەلاتى بەسەر ھەممۇ شىتكىدا ھەبىت، نەك وەك رۆحى جىهان، بەلكو وەك خودايەك لەسەرروو ھەمۇوانەو)).

ئىسحاق نيوتن

سی گهوره فیله‌سووفه‌کمی یوتنانی^(۱) کون (سocrates، نه‌فلاتون، نهرستز) باورپیان به خودای به‌دیهیتنه‌ری گرددون هببو، لمبرنوهی عدلی فلسه‌فی نهوسا (تائیستاش له‌لای زورنک له فیله‌سووفه‌کان هر وايه) بیتوانابو له وتنادکدنی نیسکانیه‌تی (به‌دیهیتان له نه‌بوبونمه)، بیوه نه‌رستز پهنانی برده بدر نهوهی که برای به بوبوتیک همیه که (بوبوتیک له مادده ناچیت) (درروستنه‌بورو و هیچ سیفاتیکیان ورنه گرتووه) و ناوی ناوه (هیولا Heola) (بنچینه‌ی بون)، نهرستز شم هیولا‌یه به قدمیم و نه‌زطی دهزایت، که خودا گرددوونی لئ درروستکردووه، به‌لام نه‌رستز نهوهی رپون نه‌کردؤته‌وه که چون نهم هیولا نه‌زطیه درروستبورو!

(۱) نه‌رستز و نه‌فلاتون و سوقرات گمورتین سی کرجکه‌ی فلسه‌فی یوتنانی کون، که فلسه‌فی نویی بوزناوا و تمناهت زیارستانیه‌تی بوزناواشی له‌سر بنیاتراوه، نه‌رستز قوتایی نه‌فلاتون بود و نه‌فلاتونیش قوتایی سوقرات برو.

نهرستز Aristotle: ۳۸۴ پ.ز. ۳۲۲-۳۲۳ ب.ز.) یه‌کنکه له گهورتین فیله‌سووفه‌کانی میزدروی مرؤفایتی، به ماموستای یه‌کم بمنابانگه، ماموستای نه‌سکندمری گهوره‌بورو، دامیتنه‌کانی له بواری زانتیبا (فیریا- گرددوون- رسیدزراون) کیتر کنی داهیتنه‌کانی بواری زانسه مرؤفایتنه‌کان دکمن (فلسه‌فه- سیاست- روشت- شافع- مؤسیقا- خوابه‌تیبه‌کان). هرروها داممزترشی بناخه‌ی زانتی لوزیکه، هر بوزیه به بیوه‌ی نه‌رستی بمنابانگ. کلیای کاسولیکی له سده‌کانی ناوارستا بیروزکه زانتیبه‌کانی نه‌رستزی وردوه گرت و له یه‌کنگیکی بیروزی دادمان و بز هیچ زانیله‌ک نهیو دزیان بروسته‌ته. بزیه یه‌کنک برو لمو هزکارانه‌ی گالیلز و زانیانی تری تووشی چه‌رسانمه، کرد.

نه‌فلاتون plato: ۴۲۸ پ.ز. ۳۴۷-۳۴۶ پ.ز.) گهوره فیله‌سووفی یوتنانی گرنگی ددا به روشت و بدها بالاکان، له کنکه‌کندا اکزمارا بایی هدمو نه شانه‌ی گردوده، که پیزسته له شاره چاکه‌کدا حملک پیغیره‌یان بکمن. داممزترشی نه‌کادیسای نه‌سینایه، که به یه‌کمین قوتاخانه‌ی خوتنه‌ی بالا داده‌زی له بوزناواهی کونتا. گرنگیکشی به بیرکاری ددا. هرودهک چون گفتگو‌کانی له گفل ماموستاکه‌ی (سوقرات‌ای بز تیه گیز او‌هدوه، نه‌گهر نه گفتگو‌زیانه‌ی نه نویسیاوه، میزروه هیچی دهاری سوقرات بز نه‌ده گیزاینه‌وه).

سوقرات Socrates: ۴۷۰ پ.ز. ۳۹۹ پ.ز.). خاویه زیادکردنکی گهوریه له فلسه‌فدا، چونکه پیشتر فلسه‌فدا نه‌نیا گرنگی ددا به بنچینه‌ی ماددی گرددوون و زیان (خال- نار- همزا- ناگر)، به‌لام سوقرات گرنگیدان به روشت و بدها بالاکانی بز زیادکرد. هرروها گرنگیکه‌کی زوری ددا به لوزیک و بنچینه‌کانی زانیاری. میزرو نه‌هملوسته بمنابانگکی، بز تومار گردوده کاتیک دادگای نه‌سینا بیاری کوشتنی له یه‌نگی خواردنی زهر به‌سمردا سهپاند، به تزمتی نهوهی که میشکی گمنجانی تیکداوه!! سه‌رپای نهوهی که بواری همله‌اشی بز رهخا، به‌لام رهیکردهوه، بز نهوهی نیشانی گمنجانی بدان که گکنی‌ایله فرمانه‌کانی دولتم بن، هرروها لمبر نهوهش که باوری وابرو ناین فیله‌سووف لمو مردنه بتست که گیان له زیندانی جه‌ست ره‌گار دهکات.

پاشان فدیله‌سروفی سده‌کندعری جون فیلوبونس^(۱) له سده‌ی شده‌شمه‌ی زاینیدا یه‌که مین کم بتو که گوتی گردوون درووستکراوه (سده‌رتایه‌کی همید) بدلگدی فلسه‌فیشی لمسه‌نه نده هینتاوهه.

نهو پرسیارانه‌ی دهرباره‌ی درووستبیونی گردوون کراون و فدیله‌سروفه‌کانی توشی سه‌رسوره‌مان کردوه، زور به ساده‌ی ولامه‌کانی له وحی خوداییدا همید، دوای نهوهی خودا پرونکردنوه پرسه غذیبیه‌کانی کردتله ندرکی خوی، پیش‌اگه‌یاندوین که گردوون سه‌رتایه‌کی همیدو له نهبوونده بدیهیناوه:

﴿إِنَّكَ فِي حَلَقَةِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَخْتِلَافِ الْأَيْلَلِ وَالنَّهَارِ لَا يَنْتَلِقُ أَلَّا تَبْيَبِ﴾

آل عمران: ۱۹۰.

واته: (بعد از اینکه دروستکردنی نامانه‌کان و زمیدا و له نالو گزپری شو و پژوژدا بدلگه و نیشانه‌ی زور هن بتو که سانی ژیر و هژشم‌مند)، (حملق) واتا بدیهینان له نهبوونده به‌شیوه‌یک که پیشتر هاوشیوه‌ی نهبوویت. به‌همان شیوه پیغامبر (صلی الله علیه وسلم) فرموده‌یه‌تی: (کان الله و میکن شیئ غیره) رواه البخاری. واته: خودا هدبوو و هیچ شتیک جگه لمو بروونی نهبوو.

له بدرامبه‌یشدا، بدریزایی میزرو بیباوه‌ان چمندان راو بچوونی جیاوازیان هدبوونه که جهخت لمسه نه‌زهله‌یه‌تی گردوون ده‌کندوه (که قدمیه و سده‌تای نییه)، که واته پتویستی به بروونی خودا نییه.

پژوژگار دهپرات و زانست کاری خوی دهکات -شاندشانی فلسه‌فه و نایین- سه‌باره‌ت به پرسی گردوون، نایا زانستی نری پالپشتی کامیان دهکات؛ خواهی‌تی یان بیباوه‌پری؟.

(۱) John philoponus: (۴۹۰-۵۷۰ م.)، فدیله‌سروفیکه به ناری یوحننا سینکم‌ندری ناساروه، گزنجگی داره به نووسین لمسه نویسه‌کانی نه‌رست، چند کتینیکی له بواری نایناسیدا داناوه.

چیزهای که گردید

گهاردوون سهره تایه کی همه‌یه:

(ولیم لین کریگ)^(۱) ماموتای فلسفی ثاینه کان پیمان دهیت، که زانا مسلمانه کان (الله روحی همموشیانه و نبو حامد نه لغه‌زالی، ۱۰۵۸-۱۱۱) پرسی دروست‌بونی گردون و پیوستی به بونی خودای به دیهیتریان به تداوی روشن کرد تسوه، شو زانسته‌ش که تایه‌ته به شیکردن‌وهی بی‌رویا و پناویان ناوه عیلمی کلام (که له برامبر عیلمی لاهوتی مسیحیدایه).

شو زانسته ناوه عمره‌بیه کهی هدر پیوه ماوه Science of Kalam دوای ندهی له پنی نیسانیاوه گورازدایوه بوز روزنواوا، پاشان له روزنواادا له سر دهستی فیله‌سروفی نه‌مانی (نیمانوئل کات)^(۲) له سدهی هژدهم مدان او بانگی پهیدا کرد.

(۱) William Lane Craig: ماموتایه له زانکزی تالبوت Talbot له ولایته یه کنگرتوره کان هدروها زانای نایناسیه و دیست له گل بیاورداندا دهکات، خارضی دسته‌وازی (بلگه‌ی قسمی کوزمزولوجیه Kalam Cosmological Argument)، نسالی ۱۹۶۹ له دایک بروه.

(۲) Immanuel Kant: (۱۷۴۴-۱۸۰۴)، بناریانگترین فیله‌سروفی نه‌مانی برو له سدهی دوازده‌منا، یه کیکه له زانایانی فلسفه‌فی نوی.

له چوارچیوهی عیلمی که لامیشدا و بُو سلماندنی نمهوی که گهردونن سدرهایه کی همیه، پیشوا غمزالی پشتی به بِلَگْدَى فلسه فه و بیرکاری بهستوه، که نمهو دلیا ده کاتمهوه که (مه حالت قدمیمه کی بین کوتایی همیت، واتا پیوسته رابردو سدرهایه کی همیت) (۱۱).

ئەنیشتاین و گلیشمی قەدیمی گەردوون...

سەرەپای بِلَگْدَى فلسه فی بیرکاری که ده گەریتهوه بُو هەزار سالى رابردو لە سەر نمهو روئیشتووه کە گەردونن سدرهای همیه، بِلَام لە کاتى

(۱۱) بُو سلماندنی نەم خستپروو پیشوا غمزالی نەم چەند بِلَگْمِيھ دەخاتېرپورو: وا دابنى کە من ژمارمیه کی بین کوتایی ورده بەردم همیه، منیش دەمۇئى ژمارمیه کی بین کوتایی بەرده بەقى بىمع، نەمە بە چەند رىگایەك دەکرى:

- ۱- دەکرى من ھەمۇر بەرده کانى خۆزەت بىمعى، بِلَام بەم شىۋىيەھ مېچ بُز من نامېتىتەرە.
- ۲- دەکرى ژمارە جووته کانت بىدەمىن (۱،۲،۴،۶....) کە ژمارە بین کوتایين، بەم شىۋىيە من ژمارە تاكەكانى بُز دەمېتىتەرە (۱،۳،۵....) كە دېسان ئەوانىش ژمارە بین کوتایين.
- ۳- دەکرى من چەند دانىيەك بُز خۆم مەلبگرم و ئەوانى تىرت پېسىم، بُز نەرونە سى دانە بەتلىسوو ئەوانى تىرت پېسىم، بەم شىۋىيەش ژمارە بین کوتايى دەيت.

لە سى حالتى رابردوودا ژمارمېدە کى بى کوتايىمان (ئەوانى پېتمائى) لە ژمارمېدە کى بىن کوتايى (نەم بەرداھى پىشپۇرۇن ادرىكىد، نەنچامى جياوازمان دەستكەوت، لە کاتىتكىدا کە زانىيانى بيرکارى نەوە دۈرىپات دەكتەنەو کە نەگەر ژمارمېدە کى نەگۈر (لەم حالتىدا ژمارە بىن کوتايى) لە ژمارمېدە کى گۈرپاۋىنى كوتايى ا درىكىمەن، نەوا پۇيۇستە لە ھەمۇر حالتە كانىدا شەنجامەسەكىدى ھەمان شەت يېت، بِلَام دەستكەوتتى نەنچامى جياواز (نەمە لەلای من ماۋەتىوھ) بُز كەدارىنگى بيرکارى نەوا ئەوان وابنادەتىن کە ژمارە كە ناپاستەقىنەيدە.

نەگەر نەو نەمۇنەمە لە سەر كات جىبەجىن بىكىن، سالانىكى بىن کوتايى لە تەمدەنی گەردوون دەرىكىمەن (اوڭى بىنابىران گىرسانەي دەكىن) نەوا ولامى جياجىامان دەستدەكەوەت، نەمەش نەوە دەگەيدىت كە دانانى تەمدەنی گەردوون بە بىن کوتايى گىرىمانىبىكى ناپاستەقىنەيدە؛ لە بەرئەمە پۇيۇستە كات سدرهایه کى همیت.

شورشی زانستیه‌وہ زانایان وہ ک قہدیتیکی نہ‌زملی لہ گردوون دھروان (کہ سہرتاں نیبے)۔ تا سیتیکی یہ کمی سدهی بیستم چہند گریانیہ‌ک بونیان هدبوو بانگه شہیان بو ندوہ دہ کرد کہ گردوون بہردوام بونی هببوو Steady State Universe، بہبی ندوہ هیج بلکہی کی زانستیان لہ سر ندوہ هدیت.

کاتیک نہ‌نیشتاین لمسالی ۱۹۱۵ دا بیردؤزی پڑھی گشتی دانا، حیساباتہ کانی بیان دھرخست کہ گردوون دکشیت یان دھچیتہ‌وہیک، نہ‌مہش واتای ندوہی کہ ناکری نہ‌زملی بیت، بؤیہ پتوسٹہ سہرتاںی هدیت. بو دھرچوون لمو تمنگ و چملہ ممیہ، نہ‌نیشتاین لہ هاوکیشہ کانیدا نہ گزرنیکی دانا و ناوی نا (نہ گزری گردوونی Fudge Constant) بوندوہی به‌ھویہ بہ سدر کاریگمری هیتری کیشکردندا زالیت، بوندوہی قمباری گردوون جینگریت و گردوون بکاتہ نہ‌زملی، تا لہ گل تیگہ‌یشنٹی باوی هملہ نموکاتدا بیتھو.

پاشان نہ‌نیشتاین بیستی کہ ثیدوون هابل^(۱) لمسالی ۱۹۲۹ دا دیاردی دوروکھو تندوہی سوری گله‌ستیرہ کان^(۲) Red Shift ی دؤزیوتهو، کہ واتای ندوہی گله‌ستیرہ کان لدیہ کتر دورو رکھو نہ و گردوون دکشیت، نہ‌مہش ندوہ دہ گھیتیت کہ گردوون سہرتاںی همیہ، هر کہ نہ‌نیشتاین بہوی زانی راستہ‌وخت سمردانی هابلی کرد لہ روانگہ کہی لہ کالیفورنیا و خوی لمو دلنسیا بیووہ کہ بیستبووی، بؤیہ دانی بہودانا کہ دانانی نہ گزری گردوونی بوندوہ کہ نہ‌زملیتی گردوون گھورتیں هملہ زانستی بورو لہ ژیانیدا.

(۱) Edwin Hubble: ۱۸۸۹-۱۹۵۳، یہ کیکہ لہ بناویانگترین زانایانی گردوونتاسی سددی بیستم خارضی گمورصی گرنگیدانہ بہ گله‌ستیرہ کانی تری جگہ لہ گله‌ستیرہ خومان.

(۲) دیاردی دوروکھو تندوہی سوری: نہ گل سمرجاویہ کی رووناکی لہ روانگہ دورو رکھوتهو، نہوا رمنگہ کانی پلکھزتیپنہ کہ نیمیو دھردوچن رمنگی سوری زیاتر دیت، هابل نہو زیادبوونی تیپنی کر دبوو کہ لہ گله‌ستیرہ کان نہو، بزمان دیت بؤیہ همتی بودہ کہ گله‌ستیرہ کان لیان دورو رکھو نہو، لہ مہشوہ ندوہ درھینا کہ گردوون دکشیت.

خواهی نشاند

گەردۇون سەرەتاي ھەيە..لە گومانەوە بۇ باوەر..

پیش ته او بیوونی سده‌ی بیستم، زانیابانی گرد وونناسی چوار به لگه‌ی حاشا هدله‌نگران هدبوو له سمر نده‌هی که گرد وون سرمه‌تایه‌کی هه‌یه، نمو بد لگانه‌ش نه ماندن:

یه که مودای نیوان گلهستیره کان سفر بوروه، واتا ساتی درووستیونی گرددون.

دوجه هم: يه گیک له چه مکه بند پر تیبیه کانی ((یاسای دووه می داینامیکای گرمی Second Law Of thermo-Dynamics) نده میه که گرمی گرد وون برد وام که مده کات له (بوونی گرمی) تا ده گاته (نه بونی گرد وون ساردن دهیسته وه (له نیستادا ۳،۷ له سه روی سفری گرمی)، واتا گرد وون نه زلی بوایه، واتا سه رتای نه بونیه، نهوا هدموو ره هایه). نه گر گرد وون نه زلی بوایه، واتا سه رتای نه بونیه، نهوا هدموو گرمیه کهی له دهستدادا و دهمیک برو له ناو چحو بیوو.

ستیمهم: کاتیک دوو زانا فیزیاییه نه مریکییه که (نارتو بنزیاس، روپیرت ویلسن) له کارگئی تدله فونی بون له نیوجیرسی و خردیکی تاچیرکدنوهی يه کتک له میله ورد و هستیاره کانی شپوله کانی مايكرووی Microwaves بون^(۱)، له میله دا میله که ته شویشیکی زیاتری ورگرت لوهی دوو لینکولره که چاومه پیان دهکد و نه، ته شویشیش بهشود و روز و بهدریتایی سال هر بدردوام ببو،

(۱۱) فرنی مایکرزویف که بُو کولاندن خواردن به کاریده بیتین شهپرله کانی رنگ و که شهپرله کانی رونوک، و آن تمنا نمودی چیازه که در تریسیکیان زور زیارت و دگانه نزیکه سنتیمتیرنگ.

گهاردون سمهاتای همیه..له گومانه و بُو باوچر..

پیش ته اویونی سدهی بیستم، زانیانی گردوبنناسی چوار بدگهی حاشاهه لنه گربان هببو له سه ندهی که گردون سمهاتایه کی همیه، ندو بدگانه شه ماندن:

یه کهم: نامازه مان بُو نده کرد که ندهی هابل سلماندویه تی ندهی گله استیره کان لیه کتر دوورده کهونوه (دیاردهی دور کهونه وی سوری گله استیره کان)، واتا گردون ده کشیت، نه گهر حیسابه بیرکاریه کان بگیرینمه دواوه، ده گمینه نمکانه که مودای نیوان گله استیره کان سفر ببوه، واتا سانی درووستبوونی گردون.

دووهه: یه کیک له چه مکه بته رتیبه کانی (ایسای دووهه می داینامیکای گرمی) Second Law Of thermo-Dynamics ندهیه که گرمی گردون بمردمام که مده کات له (بوونی گرمی) تا ده گاته (نه بونی گرمی)، واتا گردون سارد دهیته وله نیستادا ۳،۷ له سرووی سفری رهایه). نه گهر گردون نه زلی بوایه، واتا سمهاتای نه بوایه، ندوا هدمو گرمیه که لده استدها و دهیک بُو له ناوچو ببو.

ستیه: کاتیک دوو زانا فیزیاییه نه مریکیه که (نارنژ بنزیاس، روپیرت ولسن) له کارگهی تله فونی بون له نیوجرسی و خدیریکی تاقیکردندهی یه کیک له میله ورد و هم استیاره کانی شه پوله کانی مایکرۆی Microwaves بون^(۱)، له کاتهدا میله که ته شویشیکی زیاتری وهر گرت ندهی دوو لیکتلره که چاوه پیان ده کرد و نه و ته شویشهش بهش و رُوْز و بهدریانی سال همراه بمردمام برو،

(۱) فرنی مایکرۆیف که بُو کولاندنی خواردن به کار یعنی شدپوله کانی رُنک و ده شدپوله کانی روناکی وان تعنیا ندهی جیاوازه که در تریه کهیان زلر زیاتر و ده گانه نزیکه سنتیمعترنک.

نمده سدرهای خولاندوی زهوی بدموری خویی و بدموری خوردا. هرودها دوو لیکولره که نمهیان بو دهرکوت که تهشیشه که لهه مسو لايه کده دیت و بهدهمان هیزیش، چ له کۆمەلهی خوری نیتموه بیت یان له شوتینکی تری گلهستیره که مان یان لهدموهی گلهستیره که مانه وه جنگبری تهشیسه که نمهی دمرخت که گردونن لهه مسو لايه کده وه که دکه^(۱).

چواره: ره گذه قورسە کان (وهک ناسن و مس و زپ) لەپنگەی بەیەکەوەلکانی ره گذه سووکە کانه وه درووستدین، گرمى بەرزى پیویستیش هببوده بو درووستبوونی ثەو پىكەوەلکانه له نەستیره گرگرتۇوە کاندا Supernova. هەرچى ره گذه سووکە کانن (ھايىرۇجىن و هيليم) کە له تمنولكەی بچۈوكتر له گەردىلە پىنكىتىن نەوا پیویستىيان بە پلەيەکى گرمى زۆر بەرزتر هەيم، جا لمبىرنەوەي کە نەو ره گەزانە بەشىۋەھى كى يەكسان بە هەممۇ ناوچە کانى گردوندا بلاويونەتەوە، نەمە واتاي نەو دەگەيدەنتىت کە نەو گرمىيە زۆرە لە هەممۇ نەو ناوجانەدا بۇنى ھەيم، واتا گردونن بە يەك پواداوى بەھىزى بىرەمەتىرى گرمىي پەيدابوو، نەوهک بە روپاداوى دووبارە ھاوشىۋە شۇتنى جىاواز، نەم پواداوش جىگە له تەقىنەوە گەورەکەی گردونن ھېچى تر نىيە.

زانست بەم شىۋىيە دەلامى نەم پرسە فلسەفييە نالۇزى داوهتەوە دەربارەي نەوهى (اگردونن قەدىمە یان بەدىھىتراوە؟)، زانست لە بارەمەوە قسىي خۇزى كردووە - كە لە گەل قسىي ئايىن دىتەوە - بەوهى کە گردونن بەدىھىتراوە، نەو چەمكە وەك حەقىقت و بەدىھىيەتىكى زانستى سەيردە كرۇت.

پرسە کە دەچىتە سەرپرسىارىنى تر: چۈن بەديھاتنى گردون دەستىپەتكەرددۇوە؟

(۱) سەرجاھى نەم تەشىشە نە گۈپى گردونن چىيە؟ گردونن لە سەرتادا زۆر گەرم و درەشاوه بۇ تا ناستى سېتىي نەمدەش لە دەرنجامى نەو تەقىنەوە گەورەمەي کە بەھۆمە، گردونن درووستبوو، پىوتىست بۇ نەر دەروشاندۇرە (رووناکى)، لە هەممۇ بەشىكى گردوندۇرە پىشان بىگات. جا لمبىرنەوە گردون دەكشىت، رووناکى تۇوشى دورىكەوتەمەيەكى سوردى گەرە بۇوە، تا لە سەر شىۋىي تېشكى ماپىكۈرى دەكشىت، بىشان گېشىتۈرۈۋە (تەشۈش)، لە جىاتىي رووناکى بىزازو. نەممىيان بەلگەمەيەكى (گەرمىي) گەورەمە كە ناتوانىز رەت بىكىتەوە، بەوهى گردونن ھارشىۋەمە، دەكشىت، سارد دەيتىمە، بۆيە دوو خاومەنەكەي شايىنى نەمەپۈرۈن كە خەلاتى نۆزىلى لە سەر وەرېگەن. لەسالى ۱۹۷۸.

ناحدتیی هایزنبرگ کاریگری دادهنی^(۱)، وانا ندهی به سرماندا کاریگدره (نه‌گهراه ندک (سلمیتراؤ)، ندهم به واتایه‌ی، که توانا کانسان بز دیاریکردنی نهندازه فیزیاییه کان (وک هیتزی ته‌قینه‌وه که و خیزایی کشانی و دوورییه کانی) دیاریکراون. پاشان ناروونییه ک هدر دهیتیتمو که ناکری پشتگوئ بخربت که رهفتاری گردوونه تازه پهیدابووه که مه لمو کاته‌دا.

ته‌قینه‌وه گهوره‌که‌ی گردوون^(۲) : The Big Bang

ستیفن هۆرکینگ^(۳) له هردوو کتبه که‌یدا ((میزرویه کی کورتی کات))^(۴) سالی ۱۹۸۸ و ((میزرویه کی کورتی کات))^(۵) سالی ۲۰۰۵، سیناریوی درووستبیونی گردوون به ته‌قینه‌وه گهوره که شیده کاته‌وه، دلیت: له ساتیکی رابردوودا (نزیکه‌ی ۱۳,۷ بليون سال \pm ۲۰۰ ملیون سال) گردوون (به‌پنی حیساباته بیرکارییه کان) له خالیتکدا بچوروک کرابووه که قمباره‌که‌ی سفر بورو! که زانیان ناوی ((اتاک Singularity)) یان لیناوه، پاشان ندهی به سرهاتووه که پنی دلیلین ((ته‌قینه‌وه گهوره‌که‌ی گردوون The Big Bang)), ندهوش سرهاتاکه بورو.

بلام چی له پیش ته‌قینه‌وه گهوره‌که‌ی گردوون هه‌بووه، نهوا ستیفن هۆرکینگ ولام ده‌اتمه و دلیت: نه‌گهر نیمه همندیک شت دهیاره‌ی ندهه بزانین، که له کاتی ته‌قینه‌وه گهوره‌که‌ی گردوون پوویداوه و (به‌پیشکمتوتنی

(۱) پاش که‌میکی تر باسی بنچندی ناحدتیی ده‌کهین.

(۲) وبر گتیرانی وشمی بریتیبه له ((ته‌قینه‌وه گهوره‌تیرنه که‌ی)، که زیانر گزارشت له بایده‌که ده‌کات.

(۳) له تهرمه‌ی یدکه‌منا ناساندرومانه.

A Brief History of time (۴)

A Briefer History of time (۵)

زانست زیارت دمازین)، به لام ناتوانین ثمهه دیاری بکین، که پیش نموده پوپیداوه، پیویسته بارودوخی پیش تدقینهه گدوره که هیچ شتیک له دید و بوجونی زانسیمان بز گردوون پیکنه هینیت! پیویسته بهونده وازینین، که تدقینهه گدوره که سه رهتای کاته، کهوانه ثهه پرسیارانه دهرباره نمون که چون بارودوخ بز ثهه تدقینهه و مهه رهخواهه، لوه پرسیارانه نین، که زانست و لامیان ددادهه واهه!

هدروها سدرهای بونی زورتک بُشای و پرسیار، که (تائیستا) هلام نمداونه تمده دهرباره‌ی نمه‌ی، که چون گردونن لم تاکه درووستبووه، هدوهها سدرهای نمه‌ی، که نه شته نوبیانه‌ی زانست رُزَانه دهیانقزتمده ورده‌کاریه کان ده گزپرت و ده کرئ رُزَی له رُزَان ته قینمه گدوره‌که ش بگزپرت و جنگرووه‌کی بُز دابینت، بهام چوار باستی سدره‌کی هعن، که له سیناریه‌ی گردوننا ناگزورن؛ گردوننه لدایکبوروه که نه مانه‌ی بهسمر هاتوروه:

کشان - Expansion

ساردبیونه وہ - Cooling

Condensation - چربوونه وہ

- په ره سه ندن Evolution: وزه ← نهولکه بچووکر له گه ردیله ← پنکھینانی گه ردیله.

په‌ره‌پلیسنه‌ندن زیره‌کانه‌ی گه‌ردوون^(۱)..

لیزدا چیز کی درووستبونی گه‌ردوون کورتده‌که‌ینه‌وه که نیشانه‌کانی په‌رسنه‌ندن له بیونه‌مودا دمرده‌خات، هدروها به روونی نه و خاسیه‌تانه دمرده‌خات که سیناریوکه هه‌یدتی له زیره‌کی و مدبست:

له ساتی سفردا، که ده گدریته‌وه بق نزیکه‌ی ۱۳,۷ بليون سال تاک (Singularity) په‌یدابوو که تدقینه‌وه گه‌وره‌که‌ی لیزه په‌یدابوو. تاکه که شینه‌وه خالیکی ورگرت که سیفاتی وای هدبوو یاساکانی فیزیای، که ثیستا گه‌ردوون به‌پیوه دهمن په‌کختت لموهی بتوانن بیونی لینکبدنه‌وه: بینکوتایی بچوولک، بینکوتایی گدرم، بینکوتایی چر، هدروها تییدا هدر چوار هیزه سروشته‌یه که لمیدک هیزدا یه کیانگرت‌تووه^(۲).

هر له کاتی رپودانی تدقینه‌وه گه‌وره‌که‌ی گه‌ردوون (ساتی درووستبون) گه‌ردوونی په‌یدابوو بدختیاری مليار مليار جار خیزاتر له خیزایی رپوناکی کشاو، بدلام خیزاییه که به توندی کوزنترؤل کرابوو بق نهوهی پینکه‌اته‌کانی گه‌ردوون په‌رش و بلاو نهبن، هدروها نهیته هۆی نهوهی که بدمدر خوشیدا بشکیتموه.

پاشان تمزلکه سه‌رها تاییه‌کانی مادده (کوارک^(۳) و ثالیکترون^(۴)) له وزوه درووستبون، له ثئنجامی ساردبونه‌وهی گه‌ردوونی تازه په‌یدابوو. هدروها

(۱) له کتبي امواج تاريخ الكون من الانفجار الاعظم إلى الاستئاخ البشري نوسيني (د. هاني رزق) به دستكاريه‌وه.

(۲) چوار هیزه‌که بریتین له: هیزی کیش کردن، هیزی نه‌تومی بمعیز، هیزی نه‌تومی بینهیز، هیزی کارزمونگناتیسی. داای که‌مینکی تر بعد ریزی باسیان ده‌کمین.

(۳) تمزلکه‌کانی خوار گه‌ردیله، سروشیان بینی بارگه و رنگ و بارستانی و بزنه‌که‌ی ده گذربنت.

(۴) تمزلکه‌کانی خوار گه‌ردیله، بارگه سالب به‌خوولگه به دوری ناوکی گه‌ردیله‌دا ده‌خوولینه‌وه.

لهماوهی بهشیکی زور بچووکی چرکددا له کوارکه کاندهوه پرۇقۇن^(۱) و نیوتېزون^(۲) درووستبۇون، كە دواي ئەدو ناوکى گەردىلەكانى ھايدرۈجىنى قورس و ھىلىۋمى لېپىدابۇوه، پاشان ئەدو ناوکانە نەلىكىتەزە كانىيان له خوللەگەكانى دوروبەرى خۆي گلداۋەتەوه بۇ ئەدو گەردىلە پىنكەھىن.

ھەنگاوهەكانى پىتشو روويان نەدەدا بەمى پەيدابۇونى چوار ھېزە سروشتىيە كە كەدارى بەدىھەتائى ناراستە كەردووه، چۈنكە دواي رەودانى تەقىنەوه گەرورەكەمى گەردوون و دايىزىنى يەك لەدواي يەكى پلەي گەرمى گەردوونى تازە پەيدابۇو (ھېزى كېشىكىدن) پەيدابۇو، كە بەمى پەرش و بلازىكىن دەرنجامەكانى تەقىنەوهەكەى بەناراستىيەكى تردا بىردا.

پاشان پلەي گەرمى گەردوون كەم بۇووه تا ئاستىك كە رىنگاى بە پەيدابۇونى (ھېزى ئەتۆمىي بەھېزىدا، كواركەكان يەكتىريان گرت و پرۇقۇن و نیوتېزىيان درووستىكىد، ھەرۋەك چۈز ئەو ھېزە تەنۈزىلەكانى پىنكەھى بەستەوه بۇئەدوھى ناوکەكانى ھايدرۈجىنى قورس و ھىلىۋوم پىنكەھىن. ئاستىك پلەي گەرمى گەردوون بۇ ئاستىكى وا كەمبۇووه كە رىنگاى بە پەيدابۇونى (ھېزى كارۇمۇ گەناتىسى دا) نەو ھېزە هەستا بە گلداۋەتە نەلىكىتەزە كان لە دورى ناوکەكان تا گەردىلە سووکە كان پىنكەھىن، لە گەلەيشىدا (ھېزى ئەتۆمىي بېھېزى) پەيدابۇو، پاشان دوو ھېزەكەى كۆتايى لە گەل نىزمبۇونەوهى زىاترى پلەي گەرمى گەردوون جىابۇونەوه.

ماددهى گەردوون بەشىۋەكى ھاوسەنگ بە گەردووندا بلازىبۇوه، ھەرۋەھا بەھۆزى چەند ھۆكارىتكەوه كە تائىستا زانست لىنگاندەمەكى بۇ نەدۇزۇمەوه لېزىو لەوي دوورگەى بچوڭ درووست بۇون، كە چىرى مادده تىياندا بە جىاوازىيەكى زۆر كەم لە ھەمرو ناوچەكانى ترى گەردوون زىاتە (بەشىك لە سەد ھەزار بەش)، ئەدو گانەش بۇونە تۆۋى گەلەستىزەكانى ئايىننە.

(۱) تەنۈزىلەكى بارگە مرجىب دەكمۇتە ناوھەي ناوھەي ناوکى گەردىلە و لەسى كوارك پىنكەتىت.

(۲) تەنۈزىلەكى بارگە هارتى دەكمۇتە ناوھەي ناوھەي ناوکى گەردىلە و لەسى كوارك پىنكەتىت.

لەناو نمو گەلەستىزىانەدا نموسى يەكەمىي نەستىزىەكان درووستبۇو، تىياندا زنجىرىنى يەكىرىتىنى ثەتۆمى پرويدا كە رېتگاي دا زۇرىنىڭ لە پە گەزە كىمييايسە كان درووست بىن، نمو پە گەزانەش كاتىتكە بە گەردووندا بلاپۇونەوە كاتىتكە هەندىتكە لە نەستىزىانە تەقىنەوە (سوپەرنۇق).

لەبىرنەوە نەستىزە و ھەسارە كانى نموسى دووھم و سىيەم، لەناو يىشىاندا خۆر و زوھى ئىيمە، زۇر پە گەزى قورسیان لە خۇر گەرتۈۋە.

بەمەش بۇونەوەر پەرەيسەند: تاك ← وزە ← مادده (کوارك و نەلىكتىرون) ← ناوکى گەردىلە ← گەردى ھايىرۇجىن و ھايىرۇجىنى قورس(دىتىرۇم) و ھيلىزم" ← درووستبۇونى گەلەستىزىەكان" ← درووستبۇونى نموسى يەكەمىي نەستىزىەكان ← "درووستبۇونى پە گەزە كانى خىشى خولى ← درووستبۇونى نموسى دووھم و سىيەمى نەستىزىەكان ← "پەيدابۇونى كۆمەلەي خۆر ←" جىڭىرىبۇونى ھەسارە زوھى .

فراوابۇونى گەردوون شىتىكى حەتمى بۇ بۇز پەيدابۇونى پە گەزە قورسەكان كە ھەسارە زوھى لىن پىتكەباتووه، ئەمە سەرمەتى پەيدابۇونى پە گەزە كانى ژيان (كاربۇن، نۆكسجىن، نايترۆجين)،

بەپېتىھى ئەو رە گەزانە لە كورەي نەتۆمى گەرە درووستبۇون، كە پىتوستە زۇر زۇر لمىدك دورىن، كە بە نەستىزە كانى سوپەرنۇق ناسراوه، بەدۇ واتايى كە لاشە كانىمان لە تۆزىتكى گەردوونى پىتكەباتووه كە پىش بلىۋنان سال لەمەكتىكە لەو كورانە كولۇنراوه، ئايا گەردوون بەم فراوانىيە كە درووستكراوه بۇ ئەدە درووستكراوه كە بىتىھە كارگەيمىدك بۇ بەرھەمھەيتىنى پە گەزە كانى زوھى، و چىشتىخانىيەك بۇ كولالاننى پە گەزە كانى ژيان؟!!

بەبەلگەدانانی بېردىۋىزى تەقىنەوە گەورەكە :

جوزرتک له رينکكه وتن له نيوان زاناياني گرددوونتاسي بونى هميه له باره
نم بيردؤزه، سمرهراي بونى همنديك جيوازى له ورده كارييه كاندا، چونك
سمرهراي چوار بىلگە فيزياپىه كە باسان كرد له سرئوهى گرددوون
سمرهتاي هميه، ئدوا هدمورو پووداوه كانى تەقىنەوه گورەكەي گرددوون كە
زاناييان خستوياندەمپۇ دەكىرى بىلگەيان لەسەر بېتىرتىۋە كە له گرددووندا
رووييانداوه، هەروەك چۈن دەكىرى پوودانى تەقىنەوهى ترى بچۈركى ھاوشيۋە
بىدى بىرىن كە تائىستا رووييانداوه، تەنانەت دەكىرى بەتاقيكىرنەوهش بىگەينە
ەمندىك لە رووداوانە⁽¹⁾، وەكون:

- یه کیونی، مادده و دژه مادده‌کان.

- پیکھینانی ناوکی جنگیر بؤ هندیك گردیله.

- گلدانوهی نه لیکترفونه کان له دوری ناوکه کان بو پنکھینانی گردیله کانی هایدروجين و دیتریزم و هیلیوم.

تاكه سات که ناتوانین قسمی له سمر بکهین، یان نازانین به وردی چی
پیدا رووداوه بریتیبه له یه که مین $10 \times 1^{3-4}$ له چرکه دا له تمدنی گهاردونی

(۱) پروژهی CERN گذر مترین پروژهی لیکزولینه‌وی فیزیای بدمه کانی بجوکر له گردیلمه له
جهاندا. به ناوی (دسته‌ی نموده‌ی بز لیکزولینه، نه توپیه‌کان European Organization for
Nuclear Research) که دکورته سر سوری فرضا-سویرا. پروژه‌که شد خیز‌اکمر بز
نمی‌زندلکه کانی زیر گردیله لمخده گرت، کوی در تریضی ۲۷ کیلومتره و دکورته قولایی ۱۰۰ متر
سمع روی زوی. پروژه‌که له سالی ۱۹۵۴ دامعزراوه و ۲۶۰ فرمانبره به مردوامی کاری تیندا
ده، کمن سرمهای ۷۹۳۱ زانا و نمندزیار که سر به ۵۸۰ زانکون و نزترایمیتی ۸۰ ولای جهان دهکن
منوارشاندا سیز.

تازه پمیدابوو!! نهمه ش بۇ نموده دەگەرپىته و كە تەقىنەوە گەدورەكەي گەردوون كە رووپىدا نە شوئىن نە كات نە مادده نە وزە بۇونى نەبۇو، نەمەش دۆختىكە كە لەنىستادا لەتواناماندا نىيە تىېبىگدىن.

لەسەروووی ھىزى زانسىۋو :

لەكاتى رەودانى تەقىنەوە گەورەكەدا-واتە سەرەتايى درووستبۇونى گەردوون-پىنج نىشانە سەرسۈرھىتىنر پمیدابۇون كە ناچنە ژىز بارى ھىچ ياسايدىكى فيزىيائى باو، و زانست ناتوانىتىت بەتەنبا لىنى بىدانەوە:

۱- بچووكى نەو خالىە تەقىنەوەكەي لىبو رەودا (Tak Singularity)، كە لە درىزىي پلانك^(۱) بچووكىتە. بەپىنى ياساكانى فيزىا مەحالە تاكىك بەم درىزىيە ناكۆتايىه لە بچوکىدا بۇونى ھەيت.

۲- تاكەك يېنكۆتا چىر بۇو (خالىيىكى بچووكىتە لە درىزىي پلانك ھەممۇ بارستانىي ئىستايى گەردوونى لەخۇڭىرىتىبۇوا) كە يېنكۆمان چىرتىر بۇو لە بەرزىتىن چىرى كە تائىستا لە گەردووندا دۆزراوەتەوە، نەوشىش چىرى نەستىرەي نىتېرۇنىيە.

۳- تەقىنەوە گەورەكە لە پلەي گەرمىيەكىدا رووپىدا كە پلەي گەرمىي پلانكى تېپەراندۇبو^(۲)، كە دەگاتە دە مiliار مiliار مiliار مiliار (۱۰۳۷) پلەي رەها (كىلەن)^(۳).

(۱) درىزىي پلانك: بچوكتىن درىزىيە كە لمبۇوى تېۋرىسىمۇ دەكىن ماددى لەسەر يىت. نەگەرنا دەگۈزپەت بۇ كۈويتىكى رەمش كە ھەممۇ شىتىك قۇوت دەدات. تىنانەت رووناكيش يەكىنەن بە ۱۹۴۳ سەتىيەتىن.

(۲) پلەي گەرمىي پلانك: نەو پلەي گەرمىيە كە لمبۇوى فىزىيائىمۇ ناكىرى تېپەراندۇرتىت (۱۰۳۲) پلەي رەھابىءا. درىزىي پلانك و گەرمىي پلانك دە گەپرىتىمۇ بۇ زاناي بلىسمەتى شەلمانى ماكس پلانك دامىزىتەرى بېرىدۇزى چەمنىسى، لەسال ۱۹۰۸ لەدایك بۇوە و لەسالى ۱۹۱۸ خەلاتى تۆپلى وورگەرتۇرە و لەسالى ۱۹۴۷ كۆچى دوايى كەردووە.

(۳) سەرىي رەها (كىلەن): بە نەتەزارى ۲۷۳ پلەي سەدى لە سەرىي سەدى كەمترە.

۴- خیزایی کشانی گرددونی تازه پهیدابو خیزایی پووناکی تیپر اند به نمندازهی میلار میلار جار.

۵- چوار یاساکهی سروشت له یدک یاسادا یدکیان گرتبوو لمناو تاکه ینکوزتایه بچورکه که دا.

جیساباته بیرکاریه کان سلماندوویانه، که بددهستهیتانی وزمیه ک، که همر چوار هیزه که لمیک هیزدا یدکبختات پیوستی به بنیاتنانی خیراکه رنک همیه Accelerator که یدکسان بیت به قهباره کومله خور، که واته چون چوار هیزه که له تاکه که دا یدکیان گرتوهه؟!.

له وهی رابورد ئەم دەرە نجامانه مان دەستکەوت:

یەکەم: گرددون لە (نهبوونی رەھا) دەستی پىتىرى دووه:

بى شۇنىڭ - بى كات - بى مادده - بى وزه.

دووھەم: درووستبۇونى گرددون بە پىنج دىاردەي ياساشكىنى ياسا فىزىيە باوه کانى ئىستىتا دەستىپېنىكىد.

سېيھەم: گرددون پىشكەوت:

- لە دۆخى نارپىتكى رەھا^(۱) وئوهى لە گەلپا پەيدابوو لە دەستدان و دابەشكىدنى خراپى وزه بۇ دۆخى رېتكۈنىكى و بەكارهيتانى باشى وزه (بنیاتنانى مادده لە جىاتى لە دەستدانى وزه وەك وزمیه کى گەرمى).

- لە بنچىنەي سادەترى كەم سوودتىر بۇ بنچىنەي نالۇزىتى گونجاو بۇ ئامانجىتكى دواتر.

- لە ماددهى خاونى فەرمانى كەم پۇلتۇر و كەم تواناتر بۇ فەرمانىتكى باشتى لە پۇوي پۇل و لەپۇوي تواناوه.

(۱) بە جىمكەكانى (شەرەش Chaos)، و (بلاپۇرونۇھا Entropy) وەفت دەكتى.

لبه‌رئوهی یاسای دووهی داینامیکای گدرمیی نهوه دیاریده کات که نارپنکی له دامهزراوهه کدا (System) به ناراستهی پهرش و بلاوبون و نارپنکی و لدهستدانی وزهی زیاتر دهروات نه گهر کارتینکه رنکی دهه کی رنکی نه خات، رؤیشن به ناراستهی پینکخراویی زیاتر و ناللوزی بنچینهی و پژلی باشت و فرمانی باشت به شیوه کی حدتسی پنویستی به دهستیور داینکی زیره کی کارا همه له دهه دامهزراوهه که که پنکه ده هیچ پولنکی تیندا ناگزینت، چونکه پنکه دهه بین نه خشتو ناراستهی دیاریکراو ملیونان نه گدرمان ده خاته بردم که ناکری بدسر نهوه پهرش و بلاوی و نارپنکیمیدا زال بین.

لهمهوه به دلنيايموه ده آين که ديزايندری زيره ک (خودا) ميکانيزمی پرمسه‌ندنی ناراسته‌کراوی هملبزار دووه بز نهوهی ثم بونه به دېيښت.

دیدمه فیلایا به گهردودون

فیزیای هاوچمرخ به دوو قزوئاغی سهره کیدا تیمربورو؛ فیزیای کلاسیکی، فیزیای نور (فیزیای چمنی و بیردؤزی پیتزمی)، بابینین هدر يه کیکیان چوئن سهیری گهردودونی کردووه.

فیزیای کلاسیکی :

یاساکانی نیوتون بۆ جولله و کیشکردن له سهرووی فیزیای کلاسیکیه وه دین^(۱) ههروهها یاساکانی ماکسویل بۆ کارو موگناتیسی و یاساکانی گدرمی. فیزیای کلاسیکی وه کامیئرنکی میکانیکی سهیری گهردودون دهکات که به پیشی یاسا فیزیاییه نه گۆرە کان کاردەکات. واتا گهردودون بریتییه له: مادده + وزه +

(۱) فیزیای یاسا بەناویانگە کانی مانووه : Conservation

- یاسای مانووه گور: گور (هیزی پالسرا) سیستمیکی دیاریکار و نه گۆرە لەپرووی نەندازه و ناراستە، نه گەر کارتینکەرنکی دەرەکی کاری تینەکات.
- یاسای مانووه مادده: مادده لەنانوانچیت و درووستناکرت.
- یاسای مانووه وزه: وزھی داممزراویهک بە نه گۆپسی دەمیتىتە، نه گەر کارتینکەرنکی دەرەکی کاری تینەکات.

یاساکانی فیزیای کلاسیکی. وشهی (میکانیکی) واتا یاساکانی فیزیا بمناسبت نیا به سن بُو و سفکردنی رهفتاری گردون، تمنانهت یاسا کیمیابی و بایولوژیه کانیش که له گمردونند اهن ده کری بگیز درنمهه بُو یاساکانی فیزیا، لمبه رنهه یاساکانی فیزیا به تعاو و بین کمکوری داده زین که تمنا خوبیان به سه.

فیزیای کلاسیکی له دیدی فله سه فیدا به دوو قوقاغی يهك له دواي يه كدا تپهه پيوه:
 أ- دیدی نیوتون: سمرهه ای ديد و بُو چونی پابردوو دهربارهی فیزیای کلاسیکی،
 نیوتون رُولی خودایی له دامهزراوهی کاري گمردونند پاراست بدهه که رُولی
 خودا لمسه دوو کوله گه دامهزراوه، يه کم یاساکانی سروشت درووستکراوی
 خودان، چ بدهه که کردوویهتی به پیکهاته يه کی جینگیری بنچینه مادده،
 يان بدهه که نمو رهفتارهی بُز مادده دیباریکردووه که پیوسته له سرهی بروات و
 بدهه ناچاری گردوه، کوله گهی دووه میش؛ نموده که خودا دستی له گمردون
 بدرنده داهه، بدرپرسه له پاراستنی گمردون و چاککردنی هر که مکوکریه که
 تیندا پووده دات، وک (کمکوری له خولگهی همساره کاندا).

نمده نمهه ده گهیه نیت که (گمردون کراومیه) بُز کار و ویستی خودایی،
 کوانهه حتمیه بت بدرپیوه نابات. به هؤی رُولی بدرچاوی له بدهه کمهه بهستنی
 فیزیا و نایین، پاپا نه لیکسمندمر فرمانی بمهه که لمسه گزره کهی نیوتون
 بنووسرت: یاساکانی سروشت له تاریکایی شمهه زمنگدا ون بوبویون، پاشان خودا
 فرمانی کرد با نیوتون له دایک بیت، نیتر همه مو شتیک پرونال ببو.

ب- دیدی لابلس: کاتیک ناپلیون له لابلسی فله کناسی پرسی دهربارهی رُولی
 خودا له درووستبیونی گمردون و کاره کانی، بمهه وله امی دایمه که هیچ بیانویه
 بُز نهم گریانهه شک نابات، واتا (خودا هیچ رُولیکی له گمردونندانیه)، بهمه
 لابلس چه مکنکی فله سه فی واي بُز فیزیا زیاد کرد که ناچیته ژیر باری
 سلمانده دهه، نمیش نمهه که گمردون خالیه له دهستیه هردانی خودایی، واتا
 (گمردونیتکی داخراوه) خوی خوی بدرپیوه دمات، همراهها رهفتاری گمردون و
 همه مو نمهه تیندا همه هجه تیه، لمبه نمهه که باس له (حتمیه تی لابلس)
 ده کمین، که رُولی توانا و ویستی خودایی رهند کاتنه، لمبه نمهه:

$$\text{دیدی لابلاس} = \text{دیدی نیوتون} + \text{گرد وونی داخراو و حدتمی}$$

نه گذر به قولی سرتیع بدین، دهینین که فیزیای کلاسیکی له گمل دیدی نایینی تینکنا گیرت، تمنانهت له گمل پوادانی موعجیزهش تینکنا گیرت! لمبه رنه وی یاسا فیزیاییه کان نده دیاری ناکمن که کاتیک گردوون داخراوه و خوی خوی بدرپیوه دهبات چون بدرپیوه ده چیت، نه مهش گریمانیه که که ناکریت لمپروی زانستی و فلسه فیبیوه بسلیمیرت.

فیزیای نوع^(۱):

یه کتیک له جیاوازیه سه سوپر هینته رکان ندهویه که له لوتكهی ناکوزکی له پیتاو سه پاندنی چه مکی گردوونی داخراو و حدتیهه تی فیزیای چمندیدا درکموت، که همندی کس و گومانیان برد که دوو چه مکه کهی پیشوو دلیما ده کاته وه، بلام (با) به پیچه وانه که شتی ماددیگر را کان هدلیکرد.

(۱) فیزیای چمندی (Quantum Physics): فیزیای کلاسیکی به ذوق تک سهبری مادده دهکات بعروی که له چند تمنیک پنکهاتوره که بعنی یاساکانی نیوتون کار لعیک دهکن، هردوهک چون گرنگی به لیکولیمهه له بواره موگناتیسی و کارماییه کان ده دات لعینی هاوکیته کانی ماکسیتل، بعده مان شیوه فیزیای گرمیش ده گرتمده که ده چیته ریزیاری سی یاسا فیزیاییه کهی گرمی.

خایمتی هاویمه شی نیوان بواره جیاواز کانی فیزیای کلاسیکی برتبیه لعری که بدشیوه کی رها ده چیته ریزیاری نمو یاسا فیزیایانه که بدرپیوه دهبن که به (حدتیهه تی رها Complete Determinism) ناسراوه.

هرچی فیزیای چمندیه زانستیک که له سه رهتای سده بیشم درکموت، سرکمتوو برو له لیکدانه وی ذوق تک لمو دیارانه فیزیای کلاسیکی پیشتر نیتوانیبو لیکدانه ویان بز بکات. فیزیای چمندی (کواتم اکز مدلیک بندما له خوده گرفت که کار له گمل میستمه فیزیاییه ورده کاندا دهکات: به شه کان و گردیله کان و پردازنه کان و نیوتونه کان و نه لیکرنه کان و کوارک کان و تمزلک کانی تری زیر گردیله می، هر رهعا له شهبله جوزا و جوزه کانی وزهی جیاواز ده گرتمده.

له وانه‌یه گرنگترین چه مکه کانی فیزیای چمنیی که پدیوه‌سته به پرسه‌که مانه‌وه ببرتی بیت له چه مکی ناچه‌تمی^(۱) Indeterminism Or uncertainty. که حد تیمیه‌تی لابلاس هه‌لدته‌کنیت. چونکه له فیزیای کلاسیکیدا نه گهر دامدراویه‌کمان هه‌بیت که له کومه‌لیک تمزلکه پنکیت، هر یه‌کیان شون و بارستایی و خیرایی له کاتی ((ن) دا هه‌بیت، له ساتی دواتدا ((ن + ۱)) ندوا شون و بارستایی و خیرایی ده گنوریت بو بهه‌ای تری دیاریکراو، که ده کری پیشیبی بکری.

هرچی فیزیای نویه، لوزیر رؤشنایی ناچه‌تمی تمزلکه کان ((ن)) و ((ن + ۱)) بهاینکی دیاریکراویان نایت، به‌لکو ((نه گهر)) داده‌تیت، که (کومه‌لیکی ینکوتایی له نه گهره کان که هر یه‌کیکان پیزه‌ی خوی هه‌ید) بو سیفته‌جیاوازه‌کانی هر تمزنیک که ببوونی دهیت.

فیزیای نوی تمnia حد تیمیه‌تی لابلاسی رهنه‌کردموه، به‌لکو به چه مکی نه گمری (الاحتمالیة) ده گای بعرووی دهستیودرانی خودایدا والا کرد، چونکه خودا به‌توانایه به‌سر دهستیودرانی هر دامدراویه‌ک بوئنموده

(۱) چه مکی (ناچه‌تمی) یه‌کنک له چه مکه سمه‌رکیده‌کانی فیزیای چمنیی، بو روونکدنمودی نعم چه مکه دوو نمونه ده‌خیته‌روو: نه گهر سد فوتون‌ایه‌کمی تمزلکه کانی رونونکی (بکونه سر ناریتیمه‌ک، نموا ۹۵% یان به ناراسته چاده‌کاننان دمین بو نموده و ته که بیینین له کاتیکما ۵% یان لعنتی ناریتکه کوه و دمین. بدلام نه گهر تمnia یهک فوتون بکمتره سر ناریتکه که نموا ناتوانین دلیابین لمودی که نایا نعم فوتونه تیشك ده‌دانموده یان لعناده‌جنت. بدلام ده‌توانین بیلین که نه گمری ۹۵% هه‌ید لمودی که تیشك ده‌دانموده و نه گمری ۵% هه‌ید لمودی که ون بیت.

زاناره که گردیله‌کانی ره گزه تیشكداره کان دهک قورقشم نیوی توانای تیشكدانه‌وه لدمستعدات و ده گنوریت بو ره گزی سست له ماویه‌کدا که فیزیایی کان به (ماویه نیوی تممن) ناوی دمبن. بدلام کام نبوبیه‌ی گردیله‌کانه له تیشكدانه‌وه ده‌مستیت، نازانین، نوبیه‌ی نموده که ده‌توانین بیلین نموده که لبیددم هر گردیله‌کدا هه‌لیک هه‌ید بعنه‌ندازی ۵۰% لمه که له تیشكدانه‌وه بوسیت و بگنوریت بو گردیله‌کی سست (گردیله‌کی قورقشم له دوچی بیزاریوم دا).

نه مه نموده ده گمینیت که بیمه بینی (نه گمره کان Probability) له رهارتی تمزلکه کان (امروزها شه‌بزله کان) ده کولینموده. (نه مدهش به بنه‌مای ناچه‌تمی Uncertainty Principle) ناسراوه. که زانای فیزیای نه‌مسایی فیزینر هایزینیزگ دایناوه. نمدهش له به‌رامبهر حد تیمیه‌تی رهایه که فیزیای کلاسیکی کاری پینه‌کات.

نه گهرتک بدسر نه گدره کانی تردا زال بکات، بدمش درمنجامدکه بهشیوه‌کی
بنمره‌تی ده گزپرت^(۱).

نهنیشتاین بدره‌لستی (چه مکی ناحتمی) له فیزیای چمندیدا ده کات،
وایده‌بینیت که یاسای زور ورد - که هیشتا نایازناین - ره‌ناری تمزلکه کانی
ژیر گدردیله‌سی بحرپوه دمبن^(۲)، بدمش دهانگیزته‌وه بومیکانیکیتی فیزیای
کلاسیکی. به لام نهنیشتاین حدتمیه‌تی لابلاس ره‌تده کاته‌وه، که له‌سر شوه
دامزراوه که گردوون داخراوه، بدلکو وایده‌بینیت که خودا پژلی له گردووندا
هدیه، هروهک چون نیوتن باوه‌پی وابرو. پاشان نه گدر فیزیای چمندیی له‌سر
نم ناحتمیه‌ی ثیستای بعینیمه‌وه یان چه مکی میکانیکی پهیره‌وه بکات، نموا
نهو میکانیکیبیه باوه‌پداره‌که‌ی نیوتنه نهک میکانیکیبیه حدتمیه بیباوه‌ره‌که‌ی
لابلاس.

هه‌لوبیستی بیباوه‌ره هاوچه‌رخه‌کان بهرامبه‌ر به گردوون :

له کاتنکدا فلسه‌فه بیونی گردوون به گرنگترین پرسه‌کانی خوی هه‌زار
ده کات، هروهها گرنگترین پرسیاره‌کانی خوی ده‌باره‌ی ده‌خاته‌پرو: بزچی
گردوون بدیهاتووه؟ بزچی بیون درکه‌وت له‌جیاتی نوه‌ی که نه‌بیون بردموام
بیت؟.. دهیینین که چه مکی بنچینه‌ی که زانا و فهیله‌سووفه بیباوه‌ره‌کان لیمه‌وه
دستپله‌کدن بریتیه له (گردوون بیونی هدیه و تهیا پتوسته لئی بکوژلینه‌وه!

(۱) هندیلک له زانیانی فیزیای چمندیی پشتگیری لعم چدمکه ده‌کمن. لمانه Willian Pollard (الی ۱۹۵۸). (Weber-Rimini- The Ghirardi) GRW Approach.

(۲) همان چه مک بدسر دامزراوه‌کانی شماوش جبیه‌جنی دمیت، که زورتک به دامزراوه‌ی هرمه‌کیبی
ناویان دمبن. به لام لبراستیدا له‌سر یاسای زور ورد درپون که له‌سرروی تونانی هستکردنی تبمدون.

نه گدر هدر زنجیره‌ی کیش سهره‌تایه‌کی هیئت با نیمه زنجیره‌که‌مان له تدقینه‌وه
گهوره‌که‌ی گه‌ردوونه‌وه دهستپنگه‌ین).

بیتراند راسل پشتگیری لام بچوونه دهکات و دهیت: (گه‌ردوونی نیمه
به‌کنکه لمو شنانه‌ی که دهکرن له کاتنکوه بچ کاتنکی تر بدیتیت).

پیتر نه‌تکنر خستنمرورویه‌کی ساکاری تر دهخاته‌روو و دهیت: (کات و شونن
خویان خویان بدیهیتیاوه^(۱)).

کیس وورد^(۲) گالته بهم خستنمروروه دهکات و روونی دهکاته‌وه که نهم چه مکه
له گه‌ل خوبدا تینکه‌گیریت و دهیت: نهمه به‌کنکه له مهحاله لوزیکیه‌کان
که هوزکارنک بدل‌وهی بوونی ههیت کاریگه‌ری ههیت، پاشان نه‌تکنر
مادیگه‌رتیبه‌که‌ی پالندری بورو بچ نهم لینکانه‌وهیه‌ی نهک زانست.

پاشان کیس وورد دهیت: شوره‌یه زانست له سمر نمه دابسزرت که هه‌مرو
شته‌یک هزکارنکی هدیه که‌چی گرنگترین شته‌کانیش بین هزکارین، که نهمه‌یان
بریتیبه‌ه له بوونی هه‌مرو شته‌کانی تر، بوونی گه‌ردوون، به‌دنیاییمه‌ه تامه‌زروی
مرؤف که له زانیاری تیرنایت ناهیلت نهم پرسیاره‌ی به‌ین وه‌لام به‌سردا
تیپه‌پریت.

(۱) پیتر نه‌تکنر نهم خستنمروروه به‌قیمتانی پنلاوی گه‌ردوونی (*Cosmic Bootstrap*) ناودمات.

به‌مه نامازه، بچ نهو کسه دهکات که قیمتانی پنلاوه‌که‌ی بچ‌سره‌وه بمرز دهکاته‌وه تا خزی بعزم بیتمنه‌وا

(۲) *Keith Ward: ماموت‌تای فلسفه و لامه‌وت له زانکزی نوکسغزه، له‌سالی ۱۹۳۸ له‌دایک بورو.*

رەلە یاساکانى فىرا

ھەندىك لە يىباورىان لىكدانمۇھى سېيىم دەخىنەپۇو بۇ بۇنى گەردوون، ئەۋىش نۇوهىد، كە ياساكانى فيزيا گەردوونىان بەدىھىتىناوه، گەورەزانىي، فيزيا پۇل دېقىز (ھەروەها منىش) پالپشتى نەو خستەپۇوە دەكات ((بەمەرجىتك)) بىرىتىھە پال خودا وەك ھۆكاري يەكم، دەلىت: من بەو بىرۇكىيە ئاسوودە نىم كە تەنە كەسازىتكى ئاسمانى گەردوونى بەدىھىتىيات، بەلكو گۆتنى نۇوهى كە ھەندىك ياساى بىرکارى بە وردىيەكى زۆرە توانىيۇيانە گەردوون بەدىھىتىن موععىزىھەر و بەلگەتە لەسىر بۇنى خودا).

ستىفن ھۆكىيەنگ لە كىتبەكى (مېڑۈرىيەكى كورتى كات)^(۱) نەم خستەپۇوە تەواو دەكات و دەلىت: گەيشتن بە ھاوکىشە گەلىك، كە بۇنى گەردوون لىكىنامۇھە نۇوه لىكىناداتمۇھە كە چۈن نەم ھاوکىشانە گەردوونىان بەدىھىتىناوه و بۇچى؟ تەنانەت ئەگەر زانايابىش بىگەنە بىرددۇزىتكى كۆزرا بۇ ھەمرو شىتىك^(۲)، نەوا پىرسىتىسى بىرېكەنە كە چۈن پەيدابۇون و ئایا پىرسىتىيان بە خودا ھەيە؟

(۱) بىرلمۇھى ھۆكىيەنگ بىتىھە يىباور نەم قىسىمەي كەردوو، بەلام باوردار بىت يان يىباور نەم پىرسىارانە ھەر دەھىتىنە.

(۲) بىرددۇزى كۆزرا Theory Of Everything T.O.E كە فىزىيەكەن خەمنى پىنه دەيىن، كە لە ياساكانىدا ياسا بەپىزىمەركانى چوار ھىزەكى سەرۋەشت كۆز بىكەنە، وا گومان دەبىن كە بەمە دەتوانىن لىكىنامۇھىك بۇ درووستبۇنى گەردوون بەخەنپۇوو.

لەپتىاپ نۇوهى كە دەست بخەينە سەر پۇللى ياسا سروشىتىيە راستەقىنەكان
لە درووستبۇنى گەردووندا، نەم دوو نەموونەيە دېتىنەوه:

ياساكانى جولەي نىوتىن دەتوانى وەسفى رىنگاي تۆپى بلىارد بىكەن،
بەلام دارى بلىارد كە يارىزانە كە بەكارى دېتىت تۆپە كە دەجۈۋەتتىت. ياساكان
پېوستىيان بە بۇنەورىنەك ھەمە كە هيئىتكە لە كات و شوتىنەكدا كاريان تىپكەت،
بەپى نەم چوار رەگەزە (ماددە - وزە - شۇقىن - كات) ياساكان ناتوانىن كار
بىكەن، بەلکو تەنبا بۇنەيان دەپىت.

ھەروەها سەرنجى سادەتىن ياسا بېركارىيەكان بىدە: $1+1 = 2$. ئابا ئەم
ياساپە لەتوانايدا ھەمە هيچ شىتىك يېتىتەبۇون؟ ئابا ئەم ياساپە هيچ شىتىك
بۇ حىسابە بانكىيەكەم زىاد دەكتە؟! بەلام نەگەر هەزار دۆلار لە بانك دابىتىم
و دواى ماومەكى تر هەزار دۆلارى تر بخەمە سەرى، نەوا شۇ ياساپە نۇوه
دىيارىدەكتە كە حىسابەكەم بۇو بە دوو هەزار دۆلار، بەلام بەپى ھەلسەنام بەم
كارە سەرەتاي بۇنەي ياساکەش حىسابەكەم ھەر بە سەر دەپىتىنەوه.

پاشان، باڭگەشەكىدىن بۇ نۇوهى كە ياساكانى سروشت گەردوونىيان بەدىيەتىاوه
(شىتىيە)، بەلام نەگەر بە زانست وەسفى بىكەم نۇوه ((فېلىتىكى بىن نرخە)).
لەپاستىدا بېردىزەكان و ياساكان رىنگاي كارەكان بە وردى وەسف دەكەن، بەلام
ناتوانىن هيچ شىتىك يېتنە بۇن.

دواى نۇوهى ھەلۇتسى يېتاوھەنمان دەربارەي گەردوون خستەرۇو، نۇرەي
ھەلۇتسى باوھەداران دېت، كە لە ژىز سى چەمكى سەرەكىدا دېخىنەرۇو:

- بەلگەي گەردوونى Cosmic Argument
- بەلگەي پېتكەختىنى ورد Fine Tunning Argument
- بەلگەي مەرۆپىي Antropic Principle

بهلگه‌ی گمردوونی : Cosmic Argument

((در ووستبوونی گردوون له نه بونهوه به لگه‌یه له سه‌ر خودای به دیهینه‌ر))

سیردزی ته‌قینه‌وه گهوره‌که بـهـرـچـی وـلـاـمـانـهـوـهـی پـرسـیـارـهـکـانـ دـهـدـاتـمـوـهـ دـهـرـیـارـهـیـ ((پـوـوـدـاوـیـ یـهـکـمـ First Event) لـهـ درـوـوـسـتـبـوـوـنـیـ گـمـرـدـوـوـنـدـاـ،ـ بـلـامـ رـهـفـتـارـ لـهـ گـمـلـ (ـهـوـکـارـیـ یـهـکـمـ First Cause) نـاـکـاتـ،ـ گـوـمـانـ لـهـوـهـاـ نـیـیـهـ کـهـ جـیـاـواـزـیـیـکـ هـهـیـهـ.

له بـهـرـهـوـهـ دـوـایـ نـمـوـهـ زـانـیـانـیـ گـمـرـدـوـوـنـ لـهـ خـسـتـنـهـرـوـوـیـ هـدـرـ لـیـکـدـانـهـوـیـهـکـیـ مـادـدـیـ عـدـقـلـیـ بـزـ پـوـوـدـانـیـ تـهـقـینـهـوـهـ گـهـورـهـکـهـیـ گـمـرـدـوـوـنـ بـیـتوـانـابـوـونـ،ـ زـرـتـرـیـکـ لـهـ فـیـلـهـسـوـوـفـ وـ زـانـاـ هـاـوـچـرـخـهـکـانـ،ـ نـمـوـهـ کـهـ بـهـ بـلـلـگـهـیـ هـیـتـانـهـبـوـونـ یـانـ بـلـلـگـهـیـ خـلـقـ) لـهـ عـیـلـمـیـ کـهـلـامـهـ دـینـهـ گـوـرـهـپـانـ وـ نـاوـیـانـ نـاوـهـ بـلـلـگـهـیـ گـمـرـدـوـوـنـیـ،ـ کـهـ بـوـتـهـ یـهـکـیـکـ لـهـ بـهـهـیـتـرـیـنـ (ـبـلـلـگـهـ زـانـسـتـیـ /ـ لـوـزـیـکـیـ اـیـهـکـانـ دـهـرـیـارـهـیـ خـودـایـ بـهـ دـیـهـیـتـرـیـ گـمـرـدـوـوـنـ.ـ نـمـ بـلـلـگـهـیدـشـ لـهـ دـوـ پـیـشـکـیـ وـ نـهـنـجـامـیـکـ پـیـکـهـاتـوـهـ.

آـ هـمـموـ بـوـوـنـیـکـ سـمـرـهـتـایـهـکـیـ هـهـیـهـ،ـ کـهـ پـیـوـسـتـهـ سـهـرـچـاـوـیـهـکـیـ پـیـشـوـوـیـ هـهـیـتـ (ـبـهـ دـیـهـیـتـرـ).

بـ.ـ گـمـرـدـوـوـنـ سـمـرـهـتـایـ هـهـیـهـ.

کـمـاـتـهـ:ـ گـمـرـدـوـوـنـ سـمـرـهـتـایـهـکـیـ پـیـشـوـوـیـ هـهـیـهـ (ـبـهـ دـیـهـیـتـرـ).

نهـ گـهـرـچـیـ ثـمـ بـلـلـگـهـیدـ لـهـ سـمـرـ بـوـنـیـ خـودـایـ بـهـ دـیـهـیـتـرـ لـهـ سـمـرـهـتـادـاـ وـهـکـ بـلـلـگـهـیدـکـیـ فـلـسـهـ فـیـ لـهـ لـایـنـ زـانـیـانـیـ عـیـلـمـیـ کـهـلـامـیـ مـسـلـمـانـانـ سـمـرـیـهـلـدـادـهـ،ـ نـمـواـ زـانـسـتـیـ نـوـیـ بـلـلـگـهـیـ زـانـسـتـیـ بـزـ زـیـادـ کـرـدـوـوـهـ (ـسـهـلـمـانـدـوـوـیـهـتـیـ کـهـ گـمـرـدـوـوـنـ

که دهچنه ژیز باری لیکۆلینهوهی زانستییهوه.

بمرهەستکارانی بەلگەی گەردوونە:

سەرەتای رەوانى و درووستى نەم دەرنجامە لۆزیکیيە و پشتەستنى بە زانست و فەلسەفە، بەلام ھېشتا ھەندىتكەن کە لە داننان بە بدەھىتەرتىكى زىزەکى بە توانا پادەکەن، کە نەم گەردوونە ئىتمەی درووستکەردووه.

نمۇونە ئاشکراش لەسەر ئەو، ھەلۈستى پې لە داخى گۇورە زاناي فيزىيا سېز جۆن مادۆكس^(۱)ى سەرنووسەرى گۇفارى Nature. مادۆكس ئەوە رەتەدەكتەوه، کە گەردوون سەرەتاي ھەيتىت! كىشىتىيە، بەلام كوا بەلگە زانستىيە كەدى؟

بەلام نمو (ھەروەك خۆى دەلىت) بۆيە ئەوە رەتەدەكتەوه چۈنكە داننان بە بۇونى سەرتايىك بۆ گەردوون داننانە بە بەلگەسى پای دىندارەكان!!

بە سەرنجىدان بە درووستى نەم دەرنجامە، يىباوەران جەختىيان لەسەر ھەردوو پىشەكىيە كە بەلگە كە (أ، ب) كردۇتەوه و زۆر بەرپەرچىدانەوەيان لە بارىمەوه خستۇتپۇو، کە دەكىت لە شەش خالىدا تۆبىكىتەوه:

يەكەم: گەردوونە كەمان قەدىمە و سەرەتاي نىيە (ئەزەللىيە):

نەم بەرپەرچىدانەوەيە کە لە راپەردوودا لە بەھىزىرىن بەلگە كانى دېرى بەلگەي گەردوونى بۇو، تا نەو كاتەمى زانست سەلماندى (او يىباوەران دانيان بەوە دانا) كە گەردوونە كەمان سەرتايىكى ھەيم.

(۱) Sir John Madox: (۱۹۰۹-۲۰۰۵)، پېزىرى فىزىيا و كېمىا و بايزىلزجىيا بۇو، لە تمەمنىي بىست و دوو سالىدا دەستىكەد بە نۇرسىنىي يابىتى زانستى بۆ گۇفارى Nature و بۆ ماوەي بىست سال بۇو بە سەرنووسەزى گۇفارەكە.

دووهه: گمردونه که مان سعره تایه کی همید، به لام پیوستی به بدیهیتمن نییه:

بز درچونون له کیشهی پیشون، نکولیکارانی نمهه، که خودا گمردونی
بدیهیتمن، پهنايان برده بدر خستنپرووي چهند بیردؤزیل که دمیسه لمین
گمردونه که مان سعره تایه کی همید و پیوستی به بدیهیتمن نییه.

له گرنگترین ندو بیردؤزانه، بیردؤزی (ا) گمردونی ناجینگیر Oscillating Big bang universe (اه) که له بیردؤزی تمقینهوه گوره که گمردون دوروستبووه و
ده چیت، به لام وايدهینیت که گمردون له (تمقینهوه گوره که) دروروستبووه و
به دایدا (ورد و خاшибوتیکی گوره) پرویداوه، که گمردونی گمراندؤتموه
دؤخی تاکیتی، پاشان دواي نمهه تمقینهوه کی ترى گوره پرویداوه، پاشان ورد
و خاшибوتیکی تر، بهم شیوهه تا ناکوتایی له قهديمیدا، واته نهم ناجینگیریه
نرزطیه.

به لام نهم گریمانه يه له زورهی ناومنه زانستیه کاندا رمتکراومتموه^(۱)، به لکو
دوو زانا رووسیه که^(۲) نهم بیردؤزیان پیشکشکردووه له سالی ۱۹۶۳، دواي
تمنیا حموت سال له خستنپرووي ندو بیردؤزه پهشیمان بروونهوه. به لام سعره ای
ندهوهش پیباوران پیداگری لمسه دهکن و به بدلگه دهیهنهوه.

(۱) سو هزکاری سعره کی هعن بز پنکردنوهی ندم بیردؤزه له لاین زانیانمه:

۱- فیزیا سلماندرویستی که نهم گمردونه مان به تمقینهوه گوره که دمتپنکردووه و ورد و خاшибوتیکی
گورهی به دوادا هاتووه، به لام تاکه بدلگمیه کی زانستی نییه لمسه نمهه که دواي ورد و خاшибونه که
تمقینهوه کی تر هاتیت.

۲- به هدمان شیوه هیچ بدلگمیه که زانستی نییه لمسه نمهه نهم گمردونه مان گمردوونیکی ترى ورد
و خاشه له پیشدا همپروه، کهوانه با بهنه که له گریسانمیهک زیاتر هیچی تر نییه.

۳- له نمهنه گمردونی ناجینگیردا یاساکانی دایانمیکای گرمی ناماژه بز نمهه دهکن که کاتن
پرودانی خولی ناینده پیوسته له خوله پیستا دریزتر بیت و نه گهر بز دواوه پگمپنینهوه و زمارنه که
پیچهوانه پکینهوه، دهینین که هر خولیکی پايدروه کورتره لعوبی دواي خزی، تا ده گمیه خوبنک
که کاتن کهی سفره، که نتمدش سرهای خوله ناجینگیره کانه، واته ناگونجی ناجینگیره که نرزطی بیت.

(۲) درو زاناكه Isaac Kbalatnikov & Evgenii Lifshitz.

چه مکنیکی تر هاوشیوه‌ی گردودونی ناجیگیره، که وای دهیت نموده مادده سمه‌های تاییدی تهقینه‌و گمراهکی گردودونی لیوه دروستبوو دهکری نهزلی بیت و بد و پیشنهاد تهقینه‌و گدراهک سمه‌های کی دهیت، به لام پیوستی به بدیهیت نیمه.

نموده بیردؤزه (وهک پیشنهادکانی) پیوستی به بدلگه‌یه کی زانستی همیه. وهک گریمانی سیمه، همندیک نموده دهخندپرو که گردودونیکی گمراهی بین سنور (نهزلی) همیه، که زور گردودونی لیوه دروست بون، لهوانه گردودونی تیمه. نم بیره‌چدانه‌ویه دریزه‌یه بیره‌چدانه‌ویه پیشووتره، له گدل بونی یهک جیاوازی، ندویش دانه‌پالی نهزلیه‌ته بۆ ((گردودونی دایک)).

گومان لهودا نیمه که بیباوران ناتوان نهزلیه‌تی گردودونی دایک پوون بکمنه‌و، ههروهک چوون له پرونکردنوهی نهزلیه‌تی گردودونه‌که مان بین توانا بون.

زانای گردودونناسی دیار پیبلز P.J.E.peebles جدخت لهسر نموده دهکاتمهوه که نم خستنبرووانه تمزیا گریمانه‌ن و، بیردؤزی زانستی نین که حقیقت یان زانیاری یان تهنانهت تیبینی بهجتی له پشت بیت. له خیالی زانستی نزیکترن نهک له زانست^(۱).

(۱) زانای دیاری گردودونناسی P.J.E.peebles له اگزفاری زانسته‌کانی نمریکا American دا له زماری فیبربروی، (۲۰۰۵)دا بیردؤزه‌کانی دروستبوونی گردودونی به پئی نمنازی باعینانی بیردؤزه‌کان پیکخستره. پیبلز پلی +A داوهه نموده بیردؤزه‌کانی دهیل گردودون له بارودؤزخی چر و زور گرمدا دروستبوو، له گرنگترینیان (بیردؤزی تهقینه‌و گمراهکی گردودون). همچی بیردؤزه‌کانی تره پلی B-A-B+.B. و هرنه گیراوی پینه‌خشیون. پیکخستی پیبلز به پئی بدلگه‌ی زانستی بۆ چوار ناستی جیاواز پیکخراون: یه کهم: راستیه‌کان (facts) که هیچ گومانیان تیندا نیمه. دووم: گریمانه لوزیکیه‌کان Reasonable Hypothesis که بدلگه‌ی باشیان له پشت. سیم: گریمانی قابلکر Plausible Speculations که بدلگه‌ی پالشی نیمه. چوارم: گریمانی رعنکاره Inplausible Speculations که بدلگه‌ی پالشی نیمه، له گدل راستیه‌کاننا تینکه‌گیرن.

سیمه: پیوست ناکات هم‌مود بونیک سردتای هدیت!

دوای نمودی بیناوه‌ران بیتوانابونن له گهیشن به سرچاویه کی ماددی نه‌زه‌لی بو گرددونه کمان، هیچیان له برد همدا نه ما جگه نمودی بلین، ده‌کری گرددونن له هیچه‌وه و بهی هیچ هزکارنک درووستبوویت!! تهنانه‌ت گهیشت‌ته نمو ناسته‌ی که نمو قسه سه‌یره بوته گهوره‌ترین به‌په‌رج که ماددی‌گمراکانی هم سرد‌دهه دیخه‌نه‌پوو!

بیردؤزی لەرسندوهی بوشایی چمندی Quantum Vacuum Fluctuations به بەناوبانگترین نمو بیردؤزانه داده‌رت کە زانا فیزیاییه بیناوه‌رکان لمو بواره‌دا خستوویانه‌تمپوو. نم خملاندنانه وايدمیبن کە تەنولکە کانی ژىز گردىلە ده‌کری خۆکردانه له بوشاییدا درووست بین و ون بین (ناوی بوشایی چمندی Quantum Vacuum) يان لیتاوه، داویانه‌ت پال بیردؤزی چمندی - کوانتم). بەھەمان شیوه ده‌کری گرددونی نیمهش بەشیوه‌یه کی خۆکرد له بوشاییدا درووست بیت.

گوره زانای فیزیایی ((پۆل دیفیز))^(۱) بەتمواوی نمو گریسانانه رەتەدەکاتەوه، بەمیتیهی درووستبوونی تەنولکە کان له بوشایی چمندیدا نیشانو نموونه نییه بو درووستبوونی مادده له هیچه‌وه، بەلام له ئەنجامی گۆرانی وزه له بوشاییدا ده گۆپتیت بو مادده، واتا بوشایی نبوبوتیکی رەها نییه، کمواتە سرچاوی نم وزیمه چیيە؟! هەروهە سەرچاوی نمو ياسایانه چیيە کە بەپیوه‌ی دەبئن؟!.

زانیان وزهی بوشایی بە وزیمه کی ناپنکهاتوو داده‌نین، بەپییمە کە ناتوارزت بیسینت، هەروهە بەجۆرنک پیوانه‌یان کردووە کە نمودی لەبۈشاییه کدا بونی هدیه کە قىبارەکەی اسم ((ئەندازەی بەستەرى پەنچەدی بچۈرك)) يەكسانه بە وزهی بەرەمھاتوو له گۆرانی هەمود ماددهی گرددونن بو وزه!!

(۱) پۆل دیفیز Paul Davies: زانایی بەرتايی، له سالی ۱۹۶۶ لەدایك بورو. مامۇستاگ فیزیایی له زانکزى نەزىزنا، پىشتر له زانکزى كامېرىدج - لەندن - نیوكاسل مامۇستا بورو. پېزىزى زانستە کانی گرددون و فیزیای چمندیه. له سالی ۱۹۵۵ خلائى تېپلىتنى وورگەرتوو.

کاره که هندیک له زانا فیزیاییه ماددیگه را کانی^(۱) گهیاندله نه و ناسته که بانگهشی نعوه بکن که تمولکه کانی زیر گمردیله ده کری له نهبوونی رهای خالی له وزی بوشاییه کهدا درووست بین - پاشان لمناو بچن - ! نه گدر زاست دواز ماویه کی تر توئانای پوودانی نه و بسهمیت، پرسیاره که نه و دمیت که: چون نهبوونی رها نم تایبهمهندیه سهرسوپهینه رهی بو پیدابو؟ نایا نه و تیکناگیرن له گهیل یاسای مانوهی مادده، که دمیت (مادده لمناوناچیت و درووست نایت)!!

به هدمان شیوه ستیفن هزوکینگ له بمنابانگترین کتیبه کهیدا (میزرویه کی کورتی کات) ادا نمونه کی هینتاوته و نه و چونیه تی درووستبوونی گرددون به بین نه و پیوستی به بدیهیت هدیت^(۲).

(۱) لوانه لیونارد میلودن Leonaard Milodinow زانای فیزیا له زانکوی کلتیک له ولایته یدکگرتوه کان، له گهیل ستیفن هزوکینگدا به شداریو له کتیبه کوتایی The Grand Design ۲ به نهونه هارتل - هزوکینگ، یان نهونه چمنی گرددون ناسراوه، نم نهونیه پشت به چه مکیک دمیست که هزوکینگ یدکه مغاره دیغاتبرو، نهوش چهمکی (کاتی خیالی) بیو، که پراکتیکی ژماره خیالیه.

نه گهر بد دواز پرگی چوارجای ژماره ۱-۴ ادا بگیرین، نهوا ژماره کی راستقینه نایین (چونکه $= 2 \times 2 = 4$) بزیه هزوکینگ هستا به دانانی هینای (۳) وک نامازه که بق نه ژماره کی بروونی نییه، دانانی هینای × له هارکیش تاییته کانی درباره کات، له نهنجامدا کاتیکی خیالی دسته کوت، بزیه کاتیک هزوکینگ نه و تیباوه که له هارکیش کاتیبا به کارهتنا، پیوستی بروونی بدیهیتی یدکمی له جایه کانی خزی سریعه.

سین هیریزت دینگل Sir Herbert Dingle سرمه کی کومله فله کناسی شاهانه له نینگلتمرا پیشان دلیت کد، نه گهر چهمکی ژماره خیالیه کان راستیت له پوی بیرکاریه، نهوا له پوی پراکتیکه، هیچ پایدیه کی نییه، بق نهوش پشت به نمونه که دمیست که هه مرو قوتایانی بیرکاری دیزان.

نه گهر ژماهی پیاوانی پیوست بق نهنجامدانی کارتک بربیتی یت له (۴) و × له همندی هارکیشدا موجب، سالی، ژماره نهوا، کمرت، ژماره خیالی، ژماره ناوتنه، سفر، بین کوتایی یان هم شیوه کی تر یت که به بیزی زانایانی بیرکاریدا هاترود، نهوا به دلیایموده × (ژماره فرماتمه) پیوسته کان) به ژماره کی تهوا موجب داده تین و نه گهر کانی تر ولا دهتین. له راستیدا بیرکاری به تمنیا ناتوانیت له تیوان نه گهر کاندا له نمونه دیردودا به کیکیان هملبزیت، بزیه پشت به لوزیک و نزد من دمیست.

گومان لوهدا نییه که ستین هزوکینگ پیاوی سردهمه، بههی بلیمه تیه کهی و چند هزکارنکی تر، بهلام نمهو پیگر نییه له بردم سدرکه وتنی زانا فیزیاییه کانی تر له بووچه لکردنمهو بههادا بردنی نمونه کهی، بههیه رچدانهوهی نهوان له سر بزچونه بیرکاریه کهی نهبوو، بهلکو له سر بزه که وتنی لوزیکی ناو نمونه کهی بزو.

نهوانهی نه و قسه بنه مایانه ره تدکه نهوه (بههی)، که شتیک له هیچ شتیکه وه و بهن هزکار درووست بیت) له بزر چوار هزکار ره تیده که نهوه:

۱- نهوانهی بانگشتهی نه نه خملیتر او انه ده کهن هیچ بدلکه بکیان له سر راستی نه و خملیتر او انه نه خسته تمرزو.

۲- نهبوونی پهها (هیچ شتیک) که نهوان بانگشتهی بز ده کهن، بمهی که گرددونی لئی پهیدابوو تووانا و پالندری نییه بز نهوه شتیک بدرهم بیت، خز نه گهر گریمانهی روودانی نمهوش بکمین نهوا هم ناکری نهبوونیکی پهها بیت.

۳- کیشی گهورهی بیناوهان نمهوه، کهوا بیرده که نهوه نه گهر بلین (خودا بدیهیتمره) له گمل (پیازی زانستی) تینکده گیریت. نه گهر وايه نایا درووستبوونی شتیک له هیچهوه و بهین هزکار له گمل پیازی زانستی تیکنا گیریت؟ نه مه زانست و زیان ده کات، که بدوابی پمیوهندی نیوان هز و نهنجامدا ده گهریت. به تمنیا گوتني نهوهی که نه شته تمنیا پوویداوه، کوتایی به بیرکردنوه و شیکردنوهی لوزیکیانه دیتیت.

۴- مرؤفه کان (به دریزی میزدو و جو گرافیا) به سروشتی دهک بهوه ده کهن که (نه موو نهنجامیک هزکارنکی هدیه)، نه مدهش پنی ده گوتري (پهیوهندی نیوان هز و نهنجام Law of Cause and effect). بزیه گوتني نهوهی که گرددونی

پاشان نهو کاته خیالیهی له دانانی ژماره خیالیه کان له هاوکیشہ کانی هزوکینگدا پهیدا بزو، هیچ قیمعتیکی نییه، پیچه وانه دیتیمو، بز کاتی راسته قینه، نه گهر ژماره خیالیه که بگوپ درنت بز ژمارهی راسته قینه، نهو کات پیوستی بز (بدیهیتمره یه کم) ده دکمتوت.

درووستکراو (سرقاویه کی همیه) و بدیهینه و سرچاوهیه کی پیشوازی نییه،
نه مه نهزمونیتکی نوی و تاکه نهزمونی مرؤفایه تییه لمو بواردا!!!

چواردهم: نه گدر همه مو بونیک سرقاویه کی همیت، بدیهینه رنکی همیت،
کدواته پیوسته بدیهینه ری سرمتاش (خودا) بدیهینه ری همیت.

پیاوهران بدم برمه‌لستیمیان همه مو بنه ماکانی بیرکردنوهی لوزیکی
تیکدهشکنن، جا نیمه دلیین: همه مو بونه و هر تک بدیهاتوهو (سرقاویه کی
همیه) سرچاوه که، له کاتیکدا خودا بدینه هاتووه. هدر خوا هزکاری یه که مینه
که لوزیک بونه کهی به حتمی داده میت و به نه زانه بونه کهی به واجب
داده میت بدبی بدیهینه (واجب الوجود دون موجود).

لمدر نهوده همندیک لمیباورهان داندمنن که نه گدر - گریمان - سلمانیان
هزکاری یه کم همیه، نهوان له گمل باوره داران هاور دین که دهن نه هزکاره
سرمهدی بیت (نه سرمتای همیت، نه کوتا او، بدیهینه ری نهیت).

پنجم: نه گدر هدر پیوست بیت بدیهینه ری یه کم همیت، نایا پیوسته خودا
بیت؟.

و لامی نه پرسه نکوئیکاریه ددهینه و، بهوهی سیفاته کانی بدیهینه ری
یه کم ده خینه پرورو، به لایه‌نی کدهمه پیوسته بدیهینه ری یه کم:

۱- دهن بونی پیوست بیت - واجب الوجود - The Necessary being:
چونکه و نناکردنی نه بونی له کاتیکدا بدیهینه ری یه کدهمه، نهوده به دادا
دیت که نیمه و گه رد وون بونمان نهیت.

۲- بونه کهی پیوستی به هزکار نییه Uncaused: نه مه شتیکی سروشته،
چونکه ناکری له سرچاوه بونه و هر بق ناکوئی برقین^(۱) لمدر نهوده ناکری
بدیهینه ری یاسای هزکار بجهتنه ژیر باری یاساکهی خزیده.

(۱) زانیانی لوزیک چه مکی (بریزمنتن پنگره) بدکاردین.

۳- نهزلی Eternal: نه گهر کات له گهل تدقینده گوره کدا درووستبووه، نموا پیوست ده کات که به دیهیتندی یه کم، که کاتی درووستکردووه له دمرههی کات بیت (نهزلی - بی سدرهتا).

۴- ناماددی، شوتن سنورداری ناکات: مادده و شوتن (له گهل درووستبوونی کاتدا) له گهل تدقینده گوره کدا درووستبوون، پاشان ناکری هۆکاری یه کم لمناو مادده و شوتندا بیت، له کاتنکدا نه خزی به دیهیتناون.

۵- پهلهی توانا Omnipotent: نه گهر به دیهیتندی یه کم توanaxی به دیهیتنانی همیت له نبوبونهوه، نموا گومان لمودا نییه، که توanaxی نهنجامدانی همر شتیکی همیه.

۶- رهلهی زانیاری Omniscient: پیوسته به دیهیتندی بون زانیاری ته اوی دهربارهی بونههوره کانی همیت و، دهربارهی ههمو نه شتانهش که له گهدرووندا رووددهن.

۷- توanaxی بریاردانی همیت Decision maker: نه گهر بیباوران بلین سمرهتای به دیهیتني گهدروون کردارنکی خۆکردی بوو بۆ بارودۆخنکی پهیدابوو، نموا پیوسته بۆمان پوون بکەندوه که چۆن بارودۆخ له نبوبونی رهها پهیدا دهیت، هەروهها بۆچی بارودۆخ که پیش ۷ ۱۳ میلار سال پهیدابوو دوای نهوهی نبوبون به نهزلی جیهیتلرابوو (نم بملگهی به بملگهی ماوهی واژلیهیتان ناسراوه). لەراستیدا بونی گهدروون سمرهتای ههیه که له کاتنکی دیاریکراودا درووست بورو، دوای نهوهی که نبوبونی رهها نهزلی بورو، پیوستی به بونی (هۆکارنکی یه کلاکمههه) ههبوو که لەسر کوتاییهیتان به ماوهی واژلیهیتان بریارنک بادات و لەم کات و ساتندا گهدروون بیتیتە بون.

نممانه کە مترين نهندازهی نه سيفهتانهن که پیوسته له به دیهیتندی یه کەمدا همیت، ثایا تۆش واينابینی که نەم سيفهتانه تەنیا له خوداي به دیهیتند، دانان، به توانا، قدیم و نهزلیدا بونیان ههیه و لهو سروشتهدا بونیان نییه که دهنجامی کات و شوتن و وزه و ماددیه و هەممو نهوانهش درووستکراون و پیوستییان به به دیهیتند ههیه.

باشه، بُوچی یهک خودا و چمند خودا نا؟، بدم شیوه‌ی همندیک بیباوران قسه ده کمن.

لموانده‌یه ثم پرسیارکردن قبولکراو برویت بدر لمهوه زانستی نوی یهکتی بنچیندی گردوون بسهمیت له زمهوه تا گهلهنه‌ستیره، تمواوی بروونیش له لایدن چوار هیزه‌که‌ی سروشته‌وه بهر توه دهبرتن و یاساکانی یهکتک دهانجولینن، به همان شیوه یاسا لوژیکیه که دهیت کده کرا باهتمه که به شیوه‌یه کی ساده‌تر لینکدرسته‌وه، جا پتویست ناکات پهنا ببینه بدر لینکدانمهوه نالوز، باشه بُوچی یهک خودایی پرتکدینده‌وه و پهنا ببینه بدر چمند خودایی، که تیکدلی و نالوزیه کی لئی پمیدا دهیت نموانه‌ی باوریان به یهک خوا همیه دهیزانن!

شهشهم: خودای پرکردنوه بُوشایه‌کان : God of the Gaps

بیباوران وايدهیبن که داننان به خودای بدیهیته‌ری گردوون، وهک دهرمنجامی کوتایی بُو هردوو پتشه کی بملگه‌ی گردوونی، قوستنه‌وهیه کی همه‌یه بُو بیتوانایی زانایان (تا نیستا) له وهلامدانه‌وهی هدمسو پرسیاره‌کان و، بیباوران جهخت لهسر بُوچونی خوبیان دهکنه‌وه، بهوهی که زانست رُوژ له دوای رُوژ لینکدانمهوه بُو نهو پرسانه پیشکهش دهکات که پیشتر خملک به کاری خوداییان دادهنان، همروهک چون بهکتیاکانی وهک هوکاری نهخوشیه‌کانی گواستراومیان دُزیمهوه، پاشان ناکرت هر بُوشایه‌ک دهکمود که زانست نهیتوانی پری بکاتهوه پهنا ببینه بدر پرکردنوهی به توانای خودایی.

با نهو بانگکشیده وهلانتین، با چاویتک به بملگه سرهکیه کاندا بخشیتیندهوه که بملگه‌ی گردوونی لهسر بنیاتنراوه، بُو نمهوه بزانین ناخز زانست له نایینده‌دا دهتوانیت دهروازیمهک بدؤزته‌وه، یان نمهوه راستیه ره‌هاکیه.

نایا زانست له نایینده‌دا دهتوانیت نهوه بدؤزته‌وه که:

۱- گردوون هیچ سدره‌تایه کی نییه و له نهله‌لهوه بروونی همیه؟...نه خیر

۲- نهو گهرباره که سدره تایه کی هدیه دهکری له نهبوونی پهها خوکردانه درووست ببیت؟... نه خیز

۳- هۆکاری يەکەمی ببوونی گهرباره دهکری هۆکاری ماددی بیت؟... نه خیز

واتا داننان به ببوونی بدهیهئەرنىكى زېرەك تەنبا پېكىردنەوهى بۆشائى نىيە، يان چارەسەرنىكى كاتى نىيە بۆ نهو پرسانەي ناتوانىن لىكدانەوهىمان بۆ بىكىن. بۆزىدە لە كۆتايىدا جەخت لەسەر ئەمە دەكەيندە كە رەتكىردىنەوهى لىكدانەوهە ماددەيە كان لەسەر ببوونى كەموکورتى لە زانيارى زانستى (نهزانى) بنيات نەنزاوه بىلکو رەتكىردىنەوهى كى بە زانيارىيەويمە^(۱).

پېشتر ئەمەن رۇونكىردىمە كە داننان به ببوونى خودا بۆ ئەمە نىيە لىكدانەوه بۆ شىتىك بىكىن كە زانست نەيىكىردوو بىلکو بۆ لىكدانەوهى نەو شتامىيە كە زانست شىكىردىنەتمە.

سبحان الله! لەسەدەي شازدەھەممدا پىاوانىتىك دەزى زانست وەستانەوه چونكە دەترسان كە لە گەل ببوونى خودا تىكىگىرىت، لە ئىستاشدا بىردىۋە زانستىيە كان رەقىدەكىردىمە ئەمە بىلگەي سەلغاندىنى ببوونى خودا بەھېزىر بىكت!

(۱) با واتاي رەتكىردىمە بە زانيارىيەوە رۇون بىكىيەوە، با نەمۇنەيدەك يېتىندە، دەلىپىن: نە گەر دواي لىنگۈلىنمۇمەكى گشتىگىر بۆ پىنكەنەي لەشى مەزۇف و فۇرمانەكائى بىكىنە ئەمە دەنچاجامى كە مەزۇف ناتوانىت بىغىت، مەگەر نامەرازىك بەكارىتتىت كە يارىمەتى فېرىنى بىات، ئايا دەكىرت كەسىك پەخت بىگىت و بلىت: نا، لەوانىيە زانست دواي ماوبىك ئەمە بىلزىشىمە كە مەزۇف دەتۋايت بەمىن ناصرازى يارىمەدر بىغىت، ئايا رەتكىردىنەمەن بۆ ببوونى ئەمە قىسىمەمان دەگەپىتىمە بۆ ببوونى كەموکورتى لە زانيارىيەكانتاننا (نهزانى) يان رەتكىردىنەمەكى بە زانيارىيە؟.

به لگه‌ی ریکفستنی ورد : The Fine Tunning Argument

((وردی بنچینه‌ی گردودون و یاساکانی به لگه‌ن له سه‌ر بونی خودای به دیهیته‌ر))

کاتیک کوپه‌رنیکوس رینگای زانسته فله‌کیه‌کانی راستکرده و سلماندی که زمی جنگیر نیه و چه قی گردودون نیه و دامه‌زراوه نونکه‌ی بده و مس فکرد، که: ((زمی هسارمه‌ی کی کلاسیکیه، به دوری نستیرمه‌ی کی کلاسیکیدا دسسورپتیه، ده که‌وتنه بالی یه کیک له گله‌ستیره کلاسیکیه کانیشده‌ه)). دهسته‌واژه‌ی (کلاسیکی) که کوپه‌رنیکوس چهندباره‌ی گردوتده، وانا بنچینه‌ی گردودون و ثو هیزانه‌ی بعیریه‌ی دهمن و خاسیه‌تکانی هساره‌ی زمی بابه‌تی ((садه‌ن))! ثایا کوپه‌رنیکوس گه‌یشتونه حقیقت؟

گه‌ردودونیتکی جنگیری پنکخراو، که شیاوی تیگه‌یشن و پیشینیکردن:

من زور بچونه‌کانی نه‌نیشتاین به نمونه دینمه‌ه، چونکه بدراستی له‌لای من پنگکیه‌کی بزری همه و پیوسته له بدله‌که‌کانی بیناگا ندین:

((نه‌وهی له همو شتیک یاختره بچونه‌کیه‌یشن له گردودون برسیه‌ه له‌وهی که قابیلی تیگدیشتنه))^(۱)، نه‌نیشتاین قسه له سر ندم (شیاویه) ده‌کات و ده‌لیت (الوانه‌ی سمرت بسورو میت له‌وهی که من شیاوی گردودون بچونه‌کیه‌یشن و هک موعجیزمه‌کی ناروونی همه‌یشه‌ی داده‌نمی‌ه، نه‌مدش له‌برنه‌وهی که گردودونیتکی ناریک ناکرت پروداوه‌کانی یان نارا استه کانی بزانریت، نه‌مدش نه‌نجامینکی به‌دیهیه که پیوسته به‌دوای تدقینه‌ه گه‌وره‌که‌ی گردودوندایت، سیسته‌م و شیاوی بچونه‌کیه‌یشن و پیشینیکردن که بیردوزی کیشکردنی نیوتون

- بُونمودن - درینده خاتمه تهداوی شتیکی سرسوپرهیته، ناکری له سیناریوی سمرهای درووستبوونی گردودوندا پیشینی بکرت، نهمه موعجیزمه که رُوز له دوای رُوز و له گمَل پیشکوتوتنی زانست و زانیاری بُومان دلنياتر دیتمده).

پُول دیشیز قسمی زیاتر دهخاته سر نه و قسانه و دملیت: (نهوهی زیاتر موعجیزمه نهومیه که شیاوی گردودون بُز تیگهیشن زور به وردی دهچیته رُز پهیوندیمه بیرکاریمه کانده). گومان لعدها نیمه که همندیک که س دلین یاساکانی سروشت بهشیومیه کی بیرکاریانه پنکخراون، چونکه هیچ چه مکیلک له چه مکه کان به یاسای سروشتی دانانزت مه گمَر به شیومیه کی بیرکاریانه رنکخرایت. له ولامی نموانده دلین: گهیشن به زورتک له یاسا و بیردُوزه کان (وهک بیردُوزی پیزمی) به حیساباتی بیرکاریانه ورد پیگهیشتوین، نهمه بدگه که تان به رله ودهی له جیهانی واقیدا ببینزت دوری دهخاتوه، پاشان بُومان ناشکرابووه که واتیع له گمَل حیساباته کاماندا دیتموه، که واته زانیان نه و شتانهیان هله بُزهاردووه که له واقیدا به پنکخراوی بونی همیده تا یاسایدک یان بیردُوزنکی لئی درووست بکمن.

گوره زانای فیزیائی سیز رُوحمر پیمزُز^(۱) له سمرچاوهی پهیوندی نیوان فیزیا و بیرکاری ورد دهیته و دملیت: (ناتوانم باوهر بدهه بیتم که نه و بیردُوزه سرسوپرهیته رانه له دهنجامی هله بُزهاردنی سروشتی خوکرد Selection به هله بُزهاردنی بیزوکه گونجاوت له نیو چمند بیزوکه که کدا پهیدابوون، چونکه گونجاوتین بیزوکه بریتیبه لعدهی که زور گونجاوه! The Good Ideas are Too Good Ideas are Too Good له رادبهده زیره بیرکاری و فیزیا بهیک بگهیه نیت و وامان اینکات بیرکاریانه له جیهانی فیزیا تیگهین، تا وای لیهاتوه که پنکخراوی گردودون بُوته به دیهیاتی سمرهای زانست که بُوی به دوای لینکانه و دا ناگهربین، نهوه جوزنکه له باوهر که زانیان پهیزه وی دهکمن).

Sir Roger Penrose: مامؤسای فیزیائی بیرکاری بحرتانی له زانکوی نزکسغورد نهالی (۱) ۱۹۳۱ له دایک بروه.

گهوره زانای فیزیا و خاومنی خلااتی نوبل یوجین وینگر^(۱) همان واتا دوپیات ده کاتمه و ده لیت: (شونکه موتنی جیهانی فیزیا بوز بیرکاری بهم شیوازه وردہ کارنکی سه رسور ھیندر، که لیکدانه ودی بوز ناکریت، ناکری به هیچ جوزریکیش بدریته پال رینکه دوت، پیوسته ودک پرسنکی باورپی ناینی قبرولی بکهین.

هدروها نالان سانداج^(۲) باوکی فله کاسی نوی ده لیت: ((من وايدھیم که به هیچ جوزریک ناکریت سیسته می گردون به شیوه هیه کی خو کرد لم نار پنکھراویه پهیدابویت، پیوسته رنکخدریک بعونی هدیت. نه گهر خودا له لای من نار چون یت، بد لام له لام تاکه لیکدانه ودیه بوز نمو رینکخراویه و بوز ولامدانه ودی ندو پرسیاره که بوز چی نه بعون کوئتایی هات و بعون دمرکدوت)).

پاشان، زانسته فله کیه نویه کان زور له گمل و هسفی کوپر نیکو سدا تیکده گیرین، بدهی که گرد دونی به ((کلاسیکی ساده)) و هسفکر دوروه.

نم زانستانه سلمان دوویانه که درووست بونی گرد دون و مانمه وی له سمر ثم شیوه هی که نیستا له سریه تی و پاشان در کوتنی ژیان له سری، پیوستی به چهندان کداری رنکخستنی زور و زور ورد هم بوروه، که پیوستی به شیکر دنه و هدیه.

(۱) Eugene Winger (۱۹۰۲-۱۹۹۵) زانای فیزیا و بیرکاری مهجری - نه مریکی.

(۲) Allan Sandage (۱۹۲۶-۲۰۱۰) از زانای فله کاسی نه مریکی دو زمروهی نهسته تربه داره کان و خاومنی خلائی Craufurd Prize و Quasars

تیستاش چهند نمودنده بکی نه و پر تکخراویه ناکلاسیکیه دخهینه روو:

بنچینمی جیگیری گمردون:

له کتبی اتمنیا شدش ژماره Just Six Numbers (ادا، سیز مارتون ریز^(۱) Sir Martin Rees (گوره زانای گمردونناسی نینگلیزی) بهشه بههای ژمارمی دیاریده کات، که بدربرسن له خاسیده کانی گمردون که به تمواوی گونجاوه بق درووستبوونی ژیان و برد هوامبوونی و، ریز نهوه روونده کاتده که بهچوکترین گوپانکاری لدو بههایاندا بوبونی گمردون بهو شیوه‌یه نیستا دهکاته شتیکی مهحال^(۲).

Sir Martin Rees (۱): گوره زانای فیزیائی و فله کناسی بعیرتاني، لسالی ۱۹۴۲ از لمدایک بروه

(۲) نمو ژماره نه گوپانی ریز دیاری گمردون بیرینن لد:

یه کدم: کشانی گمردون له دوای تدقنهوه گوره که (نا نیستا) به بزوشنمری سره کی قوزناغه کانی درووستبوونی داده ندشت، که بورو هزو سارد بیونهودی گمردون و نمو بروداونه ب دوایدا هاتن. کواونه نه گهر نمو هیزیه گمردون داده نیتیت پیهیزت بروایه له نمنازیه نیستای، نموا گمردون بمسر خزیدا دمروخا، نه گهر بمهیزتیش بروایه، نموا گله استیزه کان پیهیا نهد بیون.

دوموم: گله استیزه کان له درمنجامی زوریبوونی چری ماددهی گمردون له همندیک ناوجهدا جیاواز له شوتهه کانی تری گمردونی نوندا زیاتر برو، به نمنازیه ۱۰۰،۰۰۰،۱ که بورو هزو داینکردنی ماددهی پیویست بق درووستبوونی گله استیزه کان لمو ناوچانده.

نه گهر نمو پریزیه لدو نمنازیه کمتر بروایه، نموا گمردون ههر له دوخه گازیه کیدا دهایمده، نه گهر ماددهی گمردون چرت دمبوو، دمبوو به کونه پرهه کان و همرو ماددهی گمردونی قوت ددها.

سینه: نه گهر نمنازیه هیزی کیشکردن که خول گکان به ید کمهه گرندهات له نمنازیه نیستا زیاتر بروایه، نموا گمردون بدرلموونی ژیانی تینا درووست بیت بهسر خزیدا دمروخا، نه گهر لمو نمنازیه نیستای پیهیزت بروایه، نموا گله استیزه و نه استیزه کان درووست نه دمبوون. هیزی کیشکردن به وردی پر تکخراوه که ۱۰۰،۰۰۰،۱ ایتیپریتیت.

چوارم: نمنازیه وزی بدردمت بق بعیده کوهه بسته بودی ناوکی گدردیله هیلیزم لعناء نه استیزه کاندا (وزی ناوکی بمهیزه):

سمرچاوهی وزه که نه استیزه کان (وک خور) دویده کمن، ید کگرتني ناوکی نیوان گدردیله کانی هایدر فجهه

مارتن ریز نمودی دلنيا کرد و تمهود که به های نم شدهش نه گزپه هیچیان لسمر نمودی تر ناوهستیت، پاشان ناکرت بانگشیدی نموده بکرت، که بونی یه کنک لدم نه گزپانه بپریکوت به شیوه کی خوکرد بؤته هۆی نه گزپه کانی تر به بها گونجاوه کانیان.

سهرمای نم شدهش نه گزپه که ریز له کتبه کمی خویدا خستویه تیه پرو تویزه ران دهیان نه گزپی تریان خستویه تیه پرو که نه گهر بونیان نه بواهه گرددون و ژیان بونیان نهدبیو^(۱).

و ۷٪ نمو وزیمه بق بعده کمه بسته شدی پنکهاتی ناوکی گمردیله هیلیز، که له نتمجامی نمو بعده کمه گردنانه دروستبوو، نه گهر چینی گمردیله هایدرۆجینی بز برمه مهتانی نمو وزیمه ۰،۶٪ یان گمتر بواهه، نموا خور نمیعنوانی گمردیله هایدرۆجینی خزی بلاریکاتمه، همروهانه نه گهر پریزه کمی ۰،۸٪ یان زیان بزیه، نموا نمو هایدرۆجینی له گمردوبنا همیه کوتانی دهات، که سرچاوه و زدکیفتی.

به کورتی، نه گهر پریزه کمی ۰،۰۰۶ بیت له جیانی ۰،۰۷ نموا جگه له هایدرۆجین هیچ له گمردوبنا بونی نایت، نه گهر بیتنه ۰،۰۰۸ نموا به هیچ جزریک هایدرۆجین بونی نایت.

پیجمم: بمنه کارجایه کان Electrical Bonds (بمنه نایزنی و بمنه حاویه) که گمردیله کان بعده کمه دهسته و بز پنکهاتی پریزه تون به نمنازیمه کی زور زیاتره له هیزی کیشکردنی نیوانیان Gravitational force.

هم کمکو روئیه که نیوان همدوو هیزه کدما، زور له تممنی گمردوبن کمده کاتمه و قباریه گمره ترین گیانلبر بز قباریه میزووه کان بچوکه کاتمه، یان وای لینه کات گمه بیت و بناویت تا دهه قیمت.

ششم: پنچینهی بزشایی گمردوبنی به شیرهی سی دوریه، که گونجاوه بز ژیان، بع پیشه نه گهر گمردوبن کمان دو دوری یان چوار دوری بواهه، نموا بز ژیان گونجاوه نهدبیو.

(۱) یدکم: له سانه کانی سرهای دوای تهقیمه گمردوبن بهشیک له وزیه گمردوبن نوینک گکراوه بز تمنزلکه کانی مادده (اکوارک و نلیکترن) و دزه تمنزلکه مادده (دزه کوارک و دزه نلیکترن)، که به یه کگکیشتی تمنزلکه کانی مادده و دزه کانی بزته هۆی لمناچوونی همدووکیان. تمنزلکه کانی مادده، له دزه کانی زیارت بون به نمنازیه تمنزلکمیده بز سی ملیون تمنزلکه، لمو زاده مش له کوارک و نلیکترن کان نمنازی پتروستی بز درووستیونی گمردوبن فراهم کردووه.

دوروم: نه گهر نمنازی بارگی نلیکترن کان (اکه له دوری ناوکی گمردیله دا دخوویته و) لمو دو خدی نیتای جیاواز بواهه، نموا نمو یه کگکتنه ناوکیه له نیوان گمردیله کانی هایدرۆجین له نهستیزه کاندا (النارشیاندا خزرا) دروینددها و هیچ وزیمهک لمو نهستیزه کانه پهیدا نهدبیو.

سیم: بارستایی پریزه تون ۱۸۳۶ نعمونه بارستایی نلیکترن، نه گهر نمو پریزه گزپرانکاری به سردا هاتبا، نموا گمردیله و تمنزلکمی مادده بونیان نهدبیو.

پلکختنی ورد و مک رنخو شکردنیک بۆ پەيدابوونی ژیان^(۱) :

چوارم: جون بارو John Barrow بیست و پنجم نه گزپری بچیتیی دیاریکردوو، که بچیتیی گرددون نمسري و متاوە (وەك پروناکی - نه گزپری بلانک - سفری گەرمى رەھا...)، ناماژىي بۆ شەوە کەردوو کە هەر کەمۆکەپیەك لە بەھای يەکىن لە نه گزپرەندە رەویپەدا، پىنگاپ بەرە نەددەدا کە گەرددون چىڭىر بىتت و ژیان درووست بېتت.

(۱) بۆ شەوە پیویستى پەيدابوونی ژیان بۆ پىنکختنی ورد بخەینەرۇو، جىڭە لە نەعونەكانى راپرەدۇ دوو نەعونە دىتىشىدە کە گۈزارىشت لە وردەپە پیویستە كە دەكتات:

پىنکەتلىنى رەگزى كارىزىن کە رەگزىنگى پیویستە بۆ ژیان، چونكە كارىزۇن بە نەرمىي بەستەرە كانى نىوان گەردىلە كانى ناسراوا، نەممەش رەتكاپى دەدات کە لە گەل گەردىلەن نۆكىجىن و ھايىرۇچىن و نايتۇرۇچىن و فۇسۇر و گۆزگەد يەك بىگرنىت بۆ پىنکەتلىنى پىنکەتلىنى نەندامىيە زىندۇرە كانى ماددە، وەك پىزىتىكە كان و تىشە ناوكىيە كان، نەگەر كارىزۇن بە نىزىتىرىن رەگزى كەن لە خۇيەرە لەپەروو سیفاتەوە بەراورە بىكمىن، کە بىتتىيە لە سىكۈن دېمىنن کە نەوە كۆتايى ناتواتىتتەمەج نارتىمەكى كېچىلى پىنکەتلىنى نەممەش بەھۇزى تووندى پەپەرەندى نىوان گەردىلە كانى.

رەگزى كارىزۇ، بە دو شىواز پەيدا دەيتت، يەكگەرتى سىن گەردى رەگزى ھيلۆم، يەكگەرتى گەردىنگى ھيلۆم لە گەل گەردىنگى رەگزى بېلىزم (ھايىرۇچىنى قىرسى). زاناي بەناوبانگى فەلەكتاسى و بېركارى بەناوبانگ سېز فەند ھېزىل، گېشىتە نەو دەرمىجامىي کە نەمە پیویستى بە بۇونى ھاوسىنگى ھەيدە لە وزۇن ھەرددو دامەزراوەكەدا، نەگەر ھاوسىنگىيە كە نەندازى ۱۱٪ بە زىتابوون يان بە كەمبۇن بىگۈپەنت، نەوا رەگزى كارىزۇن کە بۆ پەيدابوونی ژیان پیویستە درووستە دەبوو.

نەعونە دووم، گۇورۇ، زاناي فيزىيەتى بەناوبانگ بۆل دېقىز باسىدەكتات، دېقىز تىپىنى نەعونە كەرددوو كە رېزىھى نەو ھېتى، موگاتاتىسييە ئەلىتكۈرۈنە كانى گەردىلە لە دەوري ناوكا دەپارىتت لە گەل ھېزىي كېشىرەندا كە بەش و گەردىلە و نەندەكان بۆلەي يەكتە رادەكىيەتت رېزىھە كى ھەستىارە، چونكە نەگەر نەو رېزىھە بە رېزىھى ۱۰-۱۱٪ زىد بىتت، نەوا تەنبا نەستىزە بچۈرۈكە كان بۇونىان دەيتت، بەلام نەگەر بە ھەمان نەندازە كەم بىكەت نەوا تەنبا نەستىزە گۈرۈكە كان بۇونىان دەيتت، لە راستىبا بۇونى ھەر يەك لە دوو قىبارەكەي نەستىزە، كان بۆ پەيدابوونى ژیان پیویستۇن، چونكە نەستىزە گۈرۈكە كان لە كۈرۈكە كانىدا گەردىلەي زۇر گەرم دەگەزە قۇرسە كانى ماددە پیویستىان بەرەھە مەيتتا كە پیویستن بۆ بشىڭىرەندا كەنەن ماددە زىندۇر، ھەرجى نەستىزە بچۈرۈكە كانى نەوا پیویستن بۆ بشىڭىرەندا ژیان لە ھەسارە كانى دەرورىميان، بەلام ناياب رېزىھى ۱۱-۱۰٪ زۇر بچۈرۈكە!

بانۇونىيەكت بۆ پىتىشۇ: نەو رېزىھە ھەمان رېزىھى درەفتەي نەوبە كە تىرهازىزەن لە مەلائى گەرددون تېرىنلەك بەھاۋېزىت و لەولايى گەرددون داروئىكى كاتىزايى پىنکەتت، واتا لە دوورى بىست بلىقۇن سالى رووناکى! نەعونىيەكى تر كە زاناي فەلەكتاس رۆس دېغانەرۇو، نەگەر كېشۈرمى ئەمرىكىا بە داروى كاتىزايى

نه گدر سرنجی سلماندنی بدلگهی پنکختنی ورد و پدیدهندی به پدیدابونی ژیانه و بدین، دمینین که له دوو ناست دایه:

ا- پنکختنی وردی دوو لاینه: بزو نمونه با سرنجی هیزی کیشکردنی زوی (X) بدین وله یه کیک له نه گزره گرنگه کان بزو درووستبوونی ژیان. نه گدر نهندازهی (X) لمنیوان (۱۰۰-۵) داینت له کاتینکدا نهندازهی پتویست بزو درووستبوونی ژیان مهودایه کی تسلک (۳۵-۳۰) ای بوت، پاشان دمینین که نهندازهی (X) ای واقعی بریتیه له (۳۲)، نمهش نمهه ده گمهه دیت که پنکختنیکی ورد هدیه له هردوو لاوه:

- نهندازهی (X) ای گونجاو بزو درووستبوونی ژیان (۳۵-۳۰) ده که وته ناو مهودای ریپیدراو بزو هیزی کیشکردنی زوی (۱۰۰-۵).

- نهندازهی کیشکردنی واقعی (۳۲) ده که وته ناو مهودای ریپیدراو بزو درووستبوونی ژیان (۱۰۰-۵).

لهمه رته و ناوی پنکختنی وردی دوو لاینه مان لام نمونه دیه نا.

ب- پنکختنی وردی یه ک لاینه: نه گدر نهندازهی (X) ای پتویست بزو درووستبوونی ژیان بریتی بیت له (۳۲) و که مترين نهندازهش بزو درووستبوونی ژیان بریتی بیت له (۳۰)، له کاتینکدا که نازانین بمرزترین نهندازه چمنده، هروهک چون نه مانزانی که مهودای ریپیدراو بزو هیزی کیشکردنی زوی چمنده، نه مه پنکختنی یه ک لاینه دیه.

زان فیزیاییه بیرکاریه کان وای داده تین که پنکختنی یه ک لاینه بدلگهه کی به هیزه له سدر به سلماندنی بدلگهی پنکختنی ورد، بدلگهی دوو لاینه له پیشتره و واقعی حالت له نه گزره فیزیاییه کاندا.

دایزشین به بمرزیه که بگانه مانگ (۳۸۰۰۰) و همان شت له بلیزن کیشیزهدا دوویاره بکمینه، پاشان یه کیک له دراوانه به رمنگنکی جیاواز رمنگ بکمین، نموا هملی نموفی که کمینکی چاوره ستراو نمو دراوه هملزیزت بریتیه له ۴۰-۱۰۱.

رۆبن کۆلینز^(۱) کاریگەری جینگیری بەهاکانی نەم نەگزە گەردوونیانەی بەیەکوھە توپریوەتەوە بۆ دەركەوتى تواناي بەدیهیتانى ژیان لە گەردووندا بەپېنگەوت، دەركەوت كە نەگەرهە بىرىتىيە

لە ۱۰۸۰^(۲) كە نەمدەش ژمارەيەكى زۆر كەمە و ناكىرى وىتنا بىرىن!! تەنانەت مەحالە بشۇوشىت! شەگەر لەسەر ھەر تەنېتكى گەردوون سەرتىك دابىتىن ئدوا ۱۰۵۱ سەرمان دەپتىكە كەنەنەلەكە كەنەنەلە گەردووندا.

سېر فرید ھۆپل قىسىمە لەسەر پېنگەستنى ورد دەكتات و دەلىت: ھېچ شىتىك بىتاپەرييەكەمى نەلەر زاند وەك ئەۋى كە زانىم كە ھېچ ھېنەتكى كۆزىانە لە سروشتدا بۇونى نىيە، وەك ھەندىتكى لە ماددىگەراكان گومان دەبەن، بەلكو زىرەكىيەكى بەرز بۇونى ھەيدە كە كىيمىا و فيزىيا و بايۆلۈزجىا تېتكەلل بە يەكتە دەكتات.

ئەوهى خىستانەپررو دەربارەي چەمكى (پېنگەستنى ورد) لەسەر راستى زانىتى باولەپېتكاراولەلای زۆرىيە زانايانى فيزىيا و فەلەكتناسىدا چەسپاوه، نەگەرچى ھەندىتكىشيان لەسەر گۈنگۈترىن دەرنجامەكانى ناكۆن، ئەواندى ئاماژەن بۆ بۇونى خودا.

نایا ھېشتا گومانىتكى بۇونى ھەيدە لەسەر ئەوهى كە گەردوون بەشىۋىيەكى دانالىي و زىرەكىي رەھا پېنگەستە تا بىتەبۇون و بەردهوام بىت و شىاوېيت بۆ دەركەوتى ژیان؟

(۱) Robin Collins: مامۆستاي فەلسەفە، نەمرىكىيە. ئەو بابەتمى لە بنایانگىترىن كېتىيە Evidence for fine tuning.

بنچینهی مرؤوی : Anthropic Principle

((گه‌ردوون به جو زیک درووستکراوه، که به ته‌واوی گونجاوه بودرووستبوونی ژیان و ده‌که‌وتني مرؤف)).

زانان فیزیاپه باوهرداره‌کان وايده‌بینن که بنچینهی گه‌ردوون زور له گدل پیداوستیه‌کانی مرؤفدا گونجاوه. نه‌مدهش به‌لگمهه له‌سمر نامانجدارتی Teleology، بدو واتایه‌ی که خودا گه‌ردوونی بهم شیوه‌یه درووستکردووه تا بو ژیان به گشتی و ژیانی مرؤف به تایدته گونجاوه بیت. نهم چه‌مکه‌ش به چه‌مکی بنچینهی مرؤوی^(۱) Anthropic principle ناسراوه.

زانان باوهرداره‌کان به دارپشته بدهیز گوزارشیان له بنچینهی مرؤوی کردووه، گوتوبانه: ((چون گه‌ردوونیکی خالی له نامانجدارتی ده‌توانیت مرؤفیک درووست بکات که نامانجدارتی بی‌جول‌بینت؟))^(۲).

هدروها هدریه‌که له جون گریبن John Gribbin و مارتون ریز Martin Rees^(۳) باسیان له دهسته‌واژه‌یه کردووه: (وا دمرده‌که‌وتت که وردہ‌کاری گه‌ردوون

(۱) به‌کم که‌س که نهم دهسته‌واژه‌یه بعکاره‌تنا براندنون کارتر Carter بورو له سال ۱۹۷۳، که زانایه‌کی فیزیاپی بدرتاینه، له زانکوی کامبریج مامۆستایه.

(۲) سیز جون تیپلتون: ۱۹۱۲-۲۰۰۸: بلیوئنی نینگلیزی، یه‌کیک بورو له گه‌ردوون بازگانه‌کان دامهزراند خلااتی تیپلتون Templeton prize: خلااتیکه دامهزاره‌ی تیپلتون له ولایاته یه‌کگرتووکان له سال ۱۹۷۳ وه دهیبه‌خشت.

نمود خلااته بوق نمو ده‌زیمه و تویزینمه زانستانیه که خزمتی لاینه‌کانی ناین و برآخانیت ده‌کمن دوای شرمی هستاینکه خلااتی نوبل نه و لاینه‌ی بشتگوی خستوره. نرخه‌کدی ۶۱ ملیون دو‌لاره (له خلااتی نوبل به نرخته که ۲،۱ ملیون دو‌لاره).

(۳) زانا فیزیاپه‌کانی نعم به‌شمان له پهراویزی باسی حوتتم له به‌شی به‌کم ناساندون.

به پنی نمندازهی مرؤوف داپیتر اووه^(۱)). همروهک چون فریمان دیسون Freeman dyson باسی له همان واتا کردوه دهیت: ((وا دیاره گردوون دمیزانی، که نیمه دین)).

هرچهند زانیاریه کانمان دهیارهی دروستبوونی گردوون و بنجینه کهی زیاد بکات، زیاتر نمندازهی گونجانی نم پهیدابون و بنجینه و گونجانی یاسا گردوونیه فیزیاییه کانمان بوز دمرده کهونت بوز دمرکوتني ژیان و دروستبوونی مرؤوف. تا نمو نمندازهیدی که دهتوانین بلیثین نه گر مرؤوف له چهقی ماددی گردووندا نهیت، ندوا یتکومان له چهقی نامانجداریتی گردووندایه^(۲).

ههساره جیاوازه‌کههمان :

نه گدر گردوون بوز دمرکوتني ژیان و دمرکوتني مرؤوف ناماده کراييت، ندوا (ههسارهی زوی) ايش بهشیمه کی تایبید ناماده کراوه بوزنوهی بیته شونی دیارددهی ژیان و لانه مرؤوف.

نه گرچی همندیک له زانیانیش زوی و ملیونان یان میلیاران ههساره له گردووندا یه کسان بکمن و پیشینی بونی ژیانتکی عاقلانه له سر زورنک لمو ههسارانه بکمن، ندوا له بهرامبدرا زوریان وايده‌بین که ههسارهی زوی زور جیاواز و تاکه، چ له روی سینه‌تکانی، یان له روی ههساره‌کانی دراوستی، یان شوتنکه‌وتني بوز نهستیره‌کی جیاوازی وک خزر، یان هملکه‌وتني جیاوازی

(۱) نهیه‌یان له کتیبه‌کهیان (ماددی گردوون The stuff of the universe) باسکردووه.

(۲) له کتیبه The new story of science نویسنی روبیزت ناگرس Robert Augros و جورج ستانکیزم George Stancium.

لمناوه گله‌ستیرمیه کی جیاوازدا هدیه^(۱). همروهها ندوان وايدعینن که زموی همسارمیه که نهستمه هاوشیوه له گردووندا همیت، بؤیه شاینه نمویه که لمپووی دیاردی ژیانوه تاقانه بینت^(۲).

دهربارهی له واتایه وتهی هنهندیک له بليمه قانی زانسته گه ردوونیه کان له گلم بخونتهوه:

((يىك همساره له گردووندا بونی همیه که دهکری ژیانیکی زیره کانهی له خۆ گرتیت، لوانیه نمو همسارمیه بناسن!)) جۆن نۆ كیف^(۳)، باوكی رۇھى تویزېشەوکانی بۇشاییه کانی ناسمان.

((بېراستى همسارمیه کى ناوازىمە، تاكه همسارە نەم گله‌ستیرمیه يە، بىلکو له هەمو گردووندا، كە بەزیان ناوه‌دان بۇتمەو) پىتەر وۇردو دۇنالد براونلى^(۴)، هەردوکیان له زانکۆي واشتىن - سياتىل مامۇستان.

((مۇزارىتىكى تر و بىتەۋەننىكى تر بونیان نىيە) دۆن جۆنسۇن^(۵) بەپىتەمىرى ناوندى لىنکۈلەنەو له بىنچىنە مەرۆف لە زانکۆي نەرىزۇنا.

تاو ناتاولىك له گۈزەپانى زانستىدا نمو پرسىارە نوى دەپەتەوە کە دەربارە نە گەرى بونى ژيان له شۇنى ترى گردووندا دەكىت، بۇ وەلامدانەوە نمو پرسىارە زاناي بۇشاییه کانى ناسمان (فرانك دراك Frank Drake) ھاوکىشە كەي Drak Equation ئى (المالى ۱۹۶۱ خستەمپۇو و لەمالى ۲۰۰۰ دەستكارى

(۱) بۇ بەرچاپىرونى زىاتىر بىگىرنە سەركىتىي همساره جیاوازە كە The Privileged planet لەمالى ۲۰۰۴ دەرىچىرو.

(۲) سير فريند نزيل Sir Fred Hoyle

(۳) John A. O Keefe، بە لىنکۈلەنەو لەبارە نە گەرى بونى ژيان له شۇنى ترى گردووندا بەناوارىنگ بۇو. نەنجامى تویزېشەوکانى له كىتىي God and the Astronomers.

(۴) مامۇستاي جىولۇچىا Peter Ward و مامۇستاي گردوونتاسى Donald Brownlee، بۇچونە كابيان له كىتىيە كەيان Rare Earth دا بىلەر دەۋىمە.

(۵) Don Johanson دۆزەرمۇسى بەناوارىنگترىن حەقىساتى شىنە مەرۆفە كان؛ لوسى Lucy.

کرا! بق حسابکردنی ژماره‌ی نه و ژیارتانی به تانه‌ی ده کری له گه لستیزه که ماندا پیدا بین و له گه لستیمدا پهیوندی ببهستن. دراک گمیشه نمه‌ی که نم نه گهره نمه‌ند که مهندزیکه لمده‌ی هدر بونی نهیت. نه گهر گریمان رو بشدات نموا نم نه گهره نزیکه له مه حال، نایا چدمکه بیناوه‌ی کان پشتگیری لمده ده کمن؟! نایا خودا بیتوانیه له درووستکردن و بعپیوه‌بردن و چاودنیزیکردنی ژیان له سمر چمند هه سارمه‌یک؟!

نهیارانی بنچینه‌ی مرؤی:

بدره‌ه لستکارانی بونی خودای بدیهیتمن وایدیمین که بدتهنیا بونی نیمه له گهردوندا بله‌گهیه کی بدیهیه له سر نمه‌ی که بنچینه‌کهی شیاوه بز درکوتني ژیان و درووستبوونی نیمه، نه گهر وانه‌بایه نیمه درووستنه‌دهبوون، نهوان گونجانی گهردون بز درووستبوونی نیمه بمه‌گهی هیچ پرسنکی غمیبی نازانن، له برنه‌وه نهوان بیروکهی نمه‌ی که گهردون به نهندازه‌ی مرؤف داریزراوه رهتده‌که نهوه، له بری نمه وایدیمین که یاساکانی سروشت مرؤفیان والیکردووه که له گه ل بنچینه‌ی گهردوندا بگونجیت.^(۱)

بههه‌مان شیوه دوکنیش له کاتی قسه‌کردنی دهیاره‌ی بنچینه‌ی مرؤی له کتیبی (وهم الإله) دا ده کوتنه هه‌مان هه‌لده که برد هوام تییده که نهیت، نهیش نمه‌یه که بانگه‌شده نمه‌ه ده کات که بونی بارودوخ بدسه بز پرودانی دیارداه. بانگه‌شده دوکن ز بانگه‌شده کی هه‌لمیه، چونکه بنچینه‌ی مرؤی وک نه و قسمیه‌ی نیمه وايه که دلینین: بز نمه‌ی له سر ناستی قوتاییه کانی کوزلیزی

(۱) جزن بارز نم چدمکه‌ی له کتیبی گهردونی سرسره‌تمن The Artful Universe خسته‌تر برو که له سالی ۱۹۹۵ در چروه.

پژوهشکی زانکوی (عین شمس)‌دا یه کم بیت، نهوا پیوسته سه‌رها پدیده‌ندی به کولیت، کوهه بکدی، بدلام چون یه کم دهی؟ نهوه باهتیکی تره.

فهیله‌سوفي باوردار جون لیسلی^(۱) ولامیان دهاتوه بهوهی که خودا یاساکانی گرددون به کاردهیتیت بوز دروستکردنی گرددون له‌سر نه شیوه‌ی خزی دیده‌وت. لیسلی رای نهوانه‌ی دهلین (امادام نیمه بونمان همه کواته گرددون گونجاوه) به نهونه‌یه کی بمناویانگ نهوا رایه هله‌دوه شنیت‌ههه؛ وايدابنی که کدستیک برپاری کوشتنی به گولله‌ی بوز دهرکراوه، ده سه‌ریازی شارهزا لمبرده‌می ریزیبون بونه‌وهی تقدیت لیکمن، همریه‌کهیان گولله‌ی خزی تدقاند، بدلام بدینه‌کهوت. نایا نهوه بهسه که بلیین سروشتیه که نهیانیکاوه، به‌دلگهی نهوهی که نهمردووه، یان پیوسته به‌دوای هؤکاری سرنه‌کهوتی نهوه سه‌ریازه شارهزايانده بگذریت له نهیانکانی پیاوه‌کهدا. داننان به بونی دیارده‌میک نهوه رهناکاتوه که پیوسته لینکدانه‌وهی بوز بکرت.

ههروه‌ها نهیارانی بنچینه‌ی مرؤیی له دوو شت بیناگان:

یه که‌م: جیهان به‌تمنیا بوز دروستبوبونی ژیان ناماوه نهکراوه، بدلکو بوز ده‌کهوتی بونه‌وهی زیندوی زیره‌کی لوزیکی که تیبینی ده‌کات و لمو گونجاویه تینه‌گات.

دووهه‌م: زوری نهوه گونجانه‌ی له گرددوندا بونی همه‌ی له‌سره‌وی پیوستیه کانی زینده‌ورانه و خوشگوزه‌رانی و چیزور گرتیان بوز فراهم ده‌کات، به‌تایبه‌ت مرؤوف که خاوه‌نی پتداویستی ده‌روونی جوزاوجوزره، نهمه سه‌ریاهی نهوهی که تندازه‌میکی زور که‌تر له گونجان بهس بوز بوز ده‌کهوتی نهوه بونه‌وهرانه.

دوای ههستکردن بهم دوو لاینه‌ی گونجان، لاینه‌نگرانی (بنچینه‌ی مرؤیی) ناوی ((بنچینه‌ی مرؤیی بهیز بهیز Strong Anthropic Principle) یان لیناوه، نه‌مدش له برامبر چه‌مکی (بنچینه‌ی مرؤیی بینه‌یز) که تمنیا ثامازه‌میه بوز چه‌مکی (نیمه بونمان همه، کواته گرددون گونجاوه).

(۱) جون لیسلی John Leslie: مامؤسای فلسفه‌ی زانسته‌کان له کهنداد، یه‌کنکه لوانی باوری به بنچینه‌ی مرؤیی همه، بمناویانگزین کنییه بریتیه له (عقلی ره‌ها Infinitile mind) که لمسالی از ۲۰۰۱ ز درجه‌وه.

یان خودا یان فرهگه دوونی :

جهون لیسلی بیمان دلیت: گونجانی گردون بز دروستبوونی ژیان و
درکمتوتنی مرؤف ده مانخاته بددم یه کیک لم دوو نه گراندهوه:

یه کم: بعونی خودا، که گردوونی ناما ده کردووه بز نهوهی گنجاییت بز
دروستبوونی ژیان و مرؤف.

دووهه: گریمانهی فرهگه دوونی Multiverse، که دیشید دوچ^(۱) دیختاتمروو.
بعواتای نهوهی که نه گمری نهوه همیه که ژمارمه کی ینکوتایی گردون
بعونیان هدیت، که هر یه کنکیان بارودقخی فیزیاتی همیه، که گونجاوه بز
دروستبوونی گردوونیتکی جیاوار، پاشان له دوای هدر بارودقخیکی فیزیاتی
ژمارمه که گردوونمان دهیت، که واته هیچ قورسیمه ک لمودا نییه که وتنای
بعونی گردوونیتکی وک گردوونه که مان بکمین، که بارودقخی درکمتوتنی ژیان
و مرؤفی وک گردوونه کهی تیتمدی له سمر همیه^(۲).

(۱) David Deutch: زانای فیزیاتی بریتانی، لمسائی ۱۹۵۳ لدایک بروه، نه گریمانمیهی له
کتیبه کهی The Fobic Of Reality دا خسته تمروو.

(۲) لاینگرانی نه گریمانمیه وایدمیشن که ده کمی گردوونه جوز او جوزه کان له گردوونی دایکمده په بندابورون
دمشکری به دوای یه کما هاتین (تال) ته قینهوه گهوره که اوردو خاشبوبونیتکی گهوره «تال» ته قینهوه کی
گهوره... بعم شیوهه).

هملت‌های کاندن گریمانه‌ی چند گرد ووئنی :

زانای فیزیای چمنی جون پولکینگهورن^(۱) گریمانه‌ی چند گرد ووئنی رهته‌کاتده، بهوهی که بشنیکه له خمیالی زانستی نهک فیزیا، بهوپنهی که لمپووی زانستیبه‌وه مه‌حاله لینکولینوه له بونی بکرت، بهه‌مان شیوه فیله‌سوف ریچارد سوینبین^(۲) رهخنه لهوه ده‌گرت بهوهی که بونی تریلیون تریلیون گردوون له‌جیاتی داننان به بونی خودای به‌دیهیتدر که به‌دیهیتدری شم پیکخراویمه به‌درزترین پله‌ی نالوژیکیه‌ته.

نهوهتا زانای فله‌کناس ثیدوارد هاریسون^(۳) دلیت: پیوسته هملبزیری؛ یان پیکوتی کویرانه که ملیاره‌ها گرد ووئنی به‌دیهیتاره، یان نهو پیکخراوی و دیزایسنی پیوستی به خودایهک همیه. همروهها ثارت پیتزیاس(خاومنی خلااتی نوبل له فله‌کناسیدا) به تووندی رهخنه ده‌گرت و دلیت: همندی کس له‌پیتاو راکردنیان له داننان بهوهی که گردوون به‌شیوه‌کی دانایی درووستکراوه، هاتوون دورترین نه‌گرمان ده‌خنه به‌ردم که ناکری بخرته بهر لینکولینوه.

دهکری ههموو رهخنه‌کانی را بردوو لهوهدا کورت بکرتهوه که گریمانه‌ی چند گرد ووئنی له گهله بنچینه‌ی کوڈی(موس) نوکام Occams Razer

(۱) John Polkinghorne: زانای فیزیای بیرکاری بریتانی، لمسالی ۱۹۳۰. لدایلک بورو.

(۲) Richard Swinburne: بریتانیه له سالی ۱۹۴۶ له دایلک بورو. مامؤستای فله‌فدي شیکاری بورو له زانکزی توکسنزوره و گرنگیکه کی زوری به فله‌فهی ناینه‌کان و فله‌فهی زانست دده. هدو دوو سی سال جاریکه کتبیکی فلسه‌فی قول بلاوده‌کاتمه، به شنازنیکی وا دهشتیت که خلکی تاساییش تهی بگمن. له گرنگکرین نهو کتبیانه ls there a God? که بز سر زیاتر له ۱۲ زمان و مرگیت دراوه.

(۳) Edward Harrison: ۱۹۱۹-۲۰۰۷(ز)، مامؤستای فله‌کناسی بریتانی.

Principle تینکده‌گیریت، که له کاتی هملبازاردنی بیردۆزه کاندا هەول بۆ ساده‌ترین لینکدانه‌وە دەدات. بەپێیەی که گریمانەی بونی ژماریە کی تینکوتایی گەردوونە کان بەیێن پێشکەشکردنی شیکردنەوە قورورسترن بژاردیە به بەراورد لە گەل داننان بە خودایمک که گەردوونی دیزاين کردووە.

چۆن لیسلی تا کۆتاپی لە گەل نەو کۆمەلە خەلە فاوه دروات کە باسی چەند گەردوونیی دەکەن، دەلیت: لە نەگەری سەلماندنی نەم گریمانیەش ھیشتا پیوستیمان بە لینکدانه‌وە ھەدیە بۆ چۆنیەتی پەيدابونی نەم گەردوونانە و بۆچی تەنیا یە کیکیان شیاوی دەركەوتني ژیان بووه لەسەری. ھیشتا بونی خودا ھەر پیوست دەیت بۆ نەنjamادانی ھەردوو کارەکە.

تاکە شتیک کە نەم خەلە فاوانە کەردوویانە نەویە کە پیوستی بونی خودایان ھەنگاوتکى تر بردۆتە پیشەوە. وەك پوونکردنەویەک بۆ بابەتە کە دەلیین، خستنەپرووی گریمانەی چەند گەردوونی لەلاین ھەندى نەم دواي نەوە، کە بیتوانابون لە لینکدانەوەی گونجاوی گەردوونەکەمان بۆ درووستبونی ژیان و دەركەوتني مروف، وەك هەلوئىستى نەو قوتابییە وايە کە مامۆستاکە باوەپری بەوە نەکرد، کە سەگیک دەفتەری نەركەکانی قوتابخانەی خواردووە، پاشان قوتابییە کە قورەکە خەستتر بکات و بلىت، کە ژماریەک سەگ (اکه ژمارەکەیان نەزانراوه) دەفتەری نەركەکانی قوتابخانەیان خواردووە !!

میکانیکای چندی و فرمگرد دوونی :

زانایانی فیزیای نری گریمانی چهند گردوونی لهژیر ناویشانی (لینکدانووه) میکانیکای چندی بز چند جیهانی^(۱) که وایدمینیت (هر گردوونیک که لمپروی لوزیکیمه نه گمری بروونی هدیت پیوسته بیته برون).

گدوره فدیله سووفی نه مریکی نه لفین پلاتینگا له گمل نه و لینکدانووه دهروات و دملیت: یدک گردوون که یدک خودای تیدا همیه، له نه گدره لوزیکیمه کانه، کهوانه بروونی گردوونیکی ناوا - بهپنی میکانیکای چندی - بروونی همیه. پاشان، نه گمری چهند گردوونی و دک چون پلاتینگا باسی کردووه، خزی خوی رهتده کاتمه و ده مانگمه نیته یدک گردوونی!

به همان شیوه گریمانه که پره له قورسی لوزیکی و زانستی و تمنانه رهوشتیش، بینه بدر چاوی خوت که له گردوونیکیاندا بکوژ بیت، له دوه میان زیناکاریت، له سینه میاندا بدر تیلخوری، له چواره میاندا قه شهیت، له پینجه میاندا زاهید بیت... هدموشیان نه گمری لوزیکین... ثایا نه مه بدریه سینکی لوزیکی رهشتی نییه؟!

در و و س ت ب و و ن ن گ ه ر د و و ن

ل ه ق و ر ت ا ن ن پ ي ر ف ز دا^(۱)

قرناني پيرفوز لموکاتهدا دابهزي که باوهريکي همله بايوو بدهي که نه گردوننه تيايدا دهرين قدديم و نازهليه و بز تاهه تاييه ده ميبيتهده و گردونينکي بىن كوزتاييه و هيج سورينکي نبيه. گردونينک که جيگيره و له شورتنى خوي ناجوليت. نم چمکانه وايدميشن که گردونون له چوار ره گكزه که درووستبووه (خاك، ناو، هدوا، ناگر)، هروهها ناسمان به نهستيه جيگيره کانيهده وهك پارچديهك له گكزه خويدا به دورى زويدا ده خولينيشه، له گكزه چهندين نه فسانه و خوارفنياتي تر.

له کاتي باوي و بدريلاوي نه چمکانهدا قرناني پيرفوز هات، تا نهده دلنيا بكتمهه که گردونون درووستکراوه و سمرهتاي همي و ريزى له پرلانيش كوتايي ديت. هروهها نهودي دلنيا کردهه که هممو خولگه کانى ناسمان له جوولهی بمردوامدان، هروهها ناسمان خويشى له فراوانبوونينکي بمردوامدایه تا کاتيکي دياريکراوه. هروهك چون که ناسمانه كان و زهوي له سمرهتادا يك تمن بعون بدلام خودا لميهكترى جياكردوننهده، بهمهش نم ماددهي تمني يه کدهه بوته دووكمل که زهوي و ناسمانه کانى لي درووستبووه.

(۱) به دهستکاري و كورتكدنده له (موسوعه الآيات الكوبنه فى القرن الكريم) اي د. زغلول التجار وermanگرتووه.

ھەروھا قورئانى پىرۇز پىمان دەلىت كە نەم گەردۇونە دەپېچىرىتەوە بۆ
ئەمە بىگەرپەتەوە سەر شىوازى سەرتەتاي تەننىكى تاك و تەنبا، پاشان نەم تەنە
جارنىكى تەر دەيىتمە دووكەلىك كە زەۋىيەكى جىاواز لەم زەۋىيە ئىستامانى لى
درووست دەپەت و ناسمانىتكى جىاواز لە ناسمانى ئىستاي ژيانى دنيامانى لى
درووستدىت، بەمەش گەشتى ژيانى يەكم كۆتاپى پەندىت و گەشتى ژيانى
دوارپۇز دەستېتەكەت.

پەرومەدگارمان (تبارك و تعالى) كىدارى درووستكىرىنى ناسمان و زەھى و
دوپارا درووستكىرنەمەيان لە شىوازنىكى گەشتگىرى ئەواودا، پېش زىاتر لە هەزار
و چوارسىد سال پېش ئىستا ئەمە بىن را گەياندۇوين و بۆزى كورتکردووينىتەوە،
بەتەنبا لە شەش نايەتدا^(۱) بەم شەۋىيە خوارمە:

۱- ﴿ وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْنِدٍ وَلَنَا الْمُوْسَعُونَ ﴾ (٤٧) ﴿ الذاريات: ٤٧﴾

واتە: (ئىتىمە ناسمانان بەدەستى قودرەتى خۆمان دروست كەد، بەردىۋامىش
گەورەي دەكەين و فراوانى دەكەين).

ئايەتە كە ناماژە بۆ كىشانى گەردۇون دەكەت لە ساتى يەكمى درووستبۇونىيە و
تا ئەمە كاتە خودا خۇزى دەيدۈت.

۲- ﴿ أَوْلَئِرَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ أَسْمَانَهُنَّ وَالْأَرْضَ كَائِنَّا رَفِقًا فَفَنَقَنَهُمْ مَا وَجَعَلْنَا
مِنَ الْمَاءِ كُلَّ مَقْعَدٍ حَتَّىٰ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴾ (٢٠) ﴿ الانبياء: ٢٠﴾

واتە: (ئايا نەيان دى (نەيان زانىوھ) نەوانە بىن بىرلا بۇون كە ناسمانەكان
و زەھى ھەردووکيابان پىنگەمە لەكابىو (يەك پارچە بۇون) ئىنجا لە يەكتىمان
جياڭىرىنەوە وە فەراھەمسان ھىنا لە ئاۋەمەمۇ شىتىكى زىنلىوو، دەي ئايا نەوانە
ھەر باوەر ناھىتىن؟).

(۱) د. زغلول التجار تەنبا پىتىج نايەتى باس كەردوو، ئايەتە كانى سۈرەتى (يىس) نۇرسەر زىادى كەردوو.

نایه‌ته که نامازه ده کات بو:

* دستیپکردنی دروستبوبونی گرددون له تاکه ته‌بیکی سدرهایی (قوناغی لینکانی به‌کم).

* جیاکردنوهی ثم تنه سدرهاییه وانا ته‌قاندهوهی (قوناغی جیاکردنوهی به‌کم).

۳- ﴿ ثُمَّ أَسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلأَرْضِ أَنْقِبَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا فَأَنَّا أَنْشَأْنَا طَّاعِينَ ﴾ ﴿ ١١﴾ نصلت: ۱۱

واته: (له پاشان رووی کرده ناسمان له کاتینکدا که دوکمل بوو نینجا به ناسان و به زهوي فرمورو: ورن به ويستي خوتان يا به ناچاري (بینه ژير فرمان) هدر دووکيان وتيان به ويستي خومان هاتين).

نایه‌ته که نامازه ده کات بو:

* گورانی تمنی به‌کم له کاتی جیاکردنوهی (ته‌قاندهوهی) بز دووکمل (قوناغی دووکمل).

* دروستکردنی گرددون و زهوي (بـتاـیـهـتـیـ اللهـ دـوـکـهـ لـهـ گـرـدوـونـیـهـ کـهـ) (قـونـاغـیـ بدـیـهـیـتـانـیـ زـهـوـیـ وـ نـاسـمـانـهـ کـانـ).

۴- ﴿ وَإِيَّاهُ لَهُمُ الْيَلَلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴾ ﴿ ٢٧﴾ وَالشَّمْسُ مَجْرِيٌ لِمُسْتَقْرِرٍ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الرَّحِيمِ الْعَلِيِّ ﴿ ٢٨﴾ وَالقَمَرُ قَدَرَنَاهُ مَنَازِلَ حَنَّ عَادَ كَالْمُرْجَوْنَ الْقَدِيرُ ﴿ ٢٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْعِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الظَّهَرُ وَلَا أَنَّهُ سَابِقُ النَّهَارِ وَلَكُ فِي الْفَلَكِ يَسْبِحُونَ ﴿ ٣٠﴾ بـسـ: ۳۷ - ۴۰

و اته: (شهویش بدلگه و نیشانه) بز نهوان که تینم پر فریز لی دمرده هیتین
نینجا له ناکاودا تاریکی هه مهربان ده گرتنه * خوراک بدره بندکی خوزی
(له گه راندایه) دهروا نده بپار دراوی (خواه) زالی زانایه * و بز مانگیش
چه ند قوئناغیکان داناوه (دواه) تهوا کردنه قوئناغه کانی) هم تا و کو لقی دار
خورمای کونی (روشك بروی) لی دینت * خور بزی نی به (ناناتوانی) بگات
به مانگ و شمویش ناتوانی پیشکهوى لهرفَرْ و همراه که میان (خوره مانگ)
له خولگدیه کدا مده ده کمن و ده سورتنهوه).

نایه ته کان فاماژه بز کومه آتیک خاسیه تی هه ساره هی زه وی و ئه ستیره هی خور ده کمن،
که شوتنکه و تووی نهون و ته نی مانگ که شوتنکه و ته مانه، له نیوان درووستبوونی
گه رد وون و له ناچوونی، له خاسیه تانه ش.

* زمی هه سارمیه کی خره.

* خور نه ستیره کی جو ولاه و چدقی جینگیری گه رد وون نییه.

* مانگ ده چیته ژیباری یاساکانی سروشت بزیه له سمر مرؤف پیوسته له
جووله که تینگات و سودی لیوہ بگرن.

* هدیه که له خور و مانگ خولگمی تایبم تی خویان همیه که تیایدا جووله
ده کمن.

* تنه نامانیه کان بز خزمتی مرؤف رام کراون.

۵- ﴿يَوْمَ نَطُولُ النَّكَاءَ كَطَى السِّجْلَ لِلْكَعْبَ كَمَادَنَا أَوْلَ خَلْقٍ ثُعِيدُهُ
وَعَدَّا عَلَيْنَا إِنَّا كَفَاعِلُهُنَ﴾ (الأنعام: ۱۰۴)

و اته: (بیندهو بیریان ندو بروزه که نامانه کان ده پیچینه و وک پنچانه ده
(لول کردنه) پده بز نمهوی که (تیندا) نوسراوه يه کم جار چون دروستان
کرد (به رووت و قوتی) (پاش مردیش) نمو (دروست کردنه) دووباره ده کدینه ده

نموده به لینکه (جنی به جنی کردنی) لمسه نیمیه بینگومان نیمه (نهو به لینه) بدی دیتین).

نایه ته که ناماژه ده کات بوق:

- * حتمیه تی گهرباره گهرباره گهرباره به هم سو پنکه اته کانیه بونه بونه ته نینکی سه رهانی هاوشیوه ته نی ید کدم که بدیهیتانی لیوه دستیپنکردووه (قوناغی لینکانی دووه، یان پیچانه وه ناسمان یان ورد و خاشبوونی تووندی گهرباره).
- * حتمیه تی جیابوونه وه نه م ته نه دووه، واتا ته قیمه وه (قوناغی جیابوونه وه ته نی دووه).
- * حتمیه تی گهربانی ته نی دووه دوای جیابوونه وه بونه دوکه لینکی گهرباره.

٦- ﴿يَوْمَ تَبَدَّلُ الْأَرْضُ عَزِيزًا الْأَرْضُ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزَوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (١٥)

ابراهیم: ۴۸

واته: (الله روزنکدا که نه م زموی ید ده گهرباره به زوییه کی تر و ناسمانه کانیش (ده گهربانی ته ناسمانی تر) نمواه هم سو (الله گهربانیان دینه در هوه) درده که مون بون خواه ته نیای زال به سه هم سو شتینکدا).

نایه ته که ناماژه ده کات بوق:

- * دوباره درووستکردن موی زموی به شیوه کی جیاواز تر لم زه مینه نیستاو ناسمانه کان بون شیوه کی جیاواز تر لم موی نیستاو دستیپنکردنی گهشتی کوتایی^(۱).
- نه م حقیقته گهرباره گهرباره گهرباره له درووستکردنی ناسمانه کان و زموی، مرؤف نهیوانی به هیچ ید کیک لم حقیقته تانه بگات تا ناومراستی سدهی

(۱) لموانیه شمر کاره لدوای ورد و خاشبوونی نه م گهرباره نیستامان یان لدوای چهند خوبنیکی ورد و خاشبوونی یدک لدوای ید کاره رو بیات، به لام لدکوتایسا گهشتی دوار فر هدر دستینه کات.

بیستم و سالانی دواتر، کاتیک (بیردوزی تهقینمه گموره که) هاته کایه وه، که له همسو بیردوزه کانی تر له لای زانیانی فله کناسی و زانیانی فیزیای فله کی و تیوری رازیکه رتره لمبارهی لینکدانمه و درووستبوونی گهردون.

قرنانی پیرۆز وته یه کی ته اووهتی گشتگیری نم رووداوه گردوونیه گموره مان بز ده خاته پوو، ورده کاریه کانیشی بز زانیانی فله کناسی و فیزیای تیوری و بیرمه ندان جیهیشتووه، که بیر له درووستبوونی ناسمانه کان و زموی ده کنه وه. نهانه که تیبینیه زانتیه ورده کانیان له ناوهر استی سدهی بیسته مدا نمرکی پاستی پهیامی خودا، که له دوایین کتبه کانیدا و پیش هزار و چوارسده سال بز کوتا پیغامبه ناردوویه تی بسلیتن. نم دهستپیشخمریه قورناییه به ته اووهتی یه کانگیره له گمل بیردوزی تهقینمه گموره که ی گردوون.

و سبحان ربی العلی الاعلی الوهاب.

خوته ری به پیز...

زانیانی سدهی بیستم توانیان نم و کیشمیه چاره سهربکن که فهیله سووفه کانی به درزایی هزاران سال سرهقال کردبوو، کاتیک به بدلگهی حاشا همله گر گمیشنه نه و دمه نجامه که گردوون سرهاتی همیه و له نهبوونی رهها پهیدابووه (بدلگهی گردوونی) هروهک چون ورده کاری گموره بز زانیان دمکدوت که به هویه و سیناریزی درووستبوونی گردوون (بدلگهی پیکختنی وردایان لعنتیه بدپیوه هم بر ناشکرابووه).

مرؤفه داد گرده کان بزیان دمکه وت که نمه وی گردوونی درووستکرد تهقینمه گموره که نهبوو! چونکه تهقینه و که رووداونکی نارپنکخراو بزو و پشیوی و نارپنکخراویه کی زوری تیندا همبوو، به لام نمه وی که روویدا شنیکی تدواو جیاوازبوو، بزویه شیاوی نمه وی که ناوی بنیین پلانه گموره که! که جگه له خودای دانای به توانا که س توانای بمسهدا نییه.

به همان شیوه سیناریوی دروستبیونی گردون به فراهم‌سازی بارودخی وردی گونجاو بز دروستبیونی زیان و پرمتنی زنده‌مان نا ده گاته مروف (بنجینه‌ی مرفی) جیاده‌کرته، تا نمودنی که واپسیه دان بعدها بترته که گردون بهی نمنازه و پنداویستیه کانی مروف ناماده کراوه.

مادردیگمراکان همولاندا میکانیزم و لینکدانیمه همراهه کی پتشکهش بکمن که رینگا دعات گردون له نبیونمه بعم شیوه‌ی نیستا یته بون وک راکردتیک بز گیز انمه‌ی رووداوه کان بز خودای بدیهیتم، بزیه نووسینه کانیان پرن له ناعمه‌قلانی و نازانستی، زوریه‌یان نزیکترن له خیالی زانستی. بز سلماندنی نمه، نمه‌مان بده که نمودنیمک له سر نمو ورده کاریه بغمینه‌بزو که همراهه کی پیره‌یوی ده کات بز نمه‌ی ری به دروستبیونی زیان بذات، نمه‌هه ریک هاوشیوه نمه‌یه که له یه‌کیک له سوچه کانی گردون تیرنک به ناراستی دراونکی کانزایی به اویزی که له سوچه کمی تری گردونه (وانا له دوری بیست بلیون سالی روناکی) و بربکدنت.

نه گهر تو باورت به تواناکانت همه، که کارتکی له شیوه ننمجام بدی ندوکات باوریشت به همراهه کی همیت که گردونیکی گونجاو و پنکخراو پیشته بون.

هرچی یه کانگیری چیزکی دروستبیونی ناسمانه کان و زوی و رامکردنیه‌تی بز مروف به شیوه‌ی له قورثانی پیروزدا هاتره و هاتمه‌یه له گمل نمه راستیانه که زانسته کانی بؤشایه کانی ناسمان ینیگه‌یشtron و بیردؤزی تدقینه‌و گدوره کهی گردون له خوی گرتوه، دو نامازه‌ی همه: یه کدم، نمه دلنا دکاته‌و که زانست سلماندویه‌تی که خودا بدیهیه‌ری نم گردونه‌ید. دووه‌میش، نمه‌ی که قورثانی پیروز له لایه‌ی خودای داناوه نیز دراوه.

پاک و بیگردی بُز نهودایمی فرمومویه‌تی:

﴿ سَرِيْهْتَ إِيْنَنَا فِي الْأَفَاقِ وَقَاتَلْتَهُمْ حَقَّ يَبْيَنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْلَمْ
يَكْفِيْرَنَاكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَفْعٍ شَهِيدٌ ﴾ ﴿٥٣﴾ فصل: ۵۳

واته: (الحمدودوا بـلـگـه کـانـی خـۆـمانـیـان نـیـشـان دـدـمـین لـه نـاسـوـی دـوـنـیـا وـه
لـه خـودـی خـۆـبـانـدا هـمـتا بـزـیـان رـوـون بـیـتـهـو بـیـگـوـمـان نـهـم (قرآنـهـ) رـاـسـه نـایـا
پـرـوـهـدـگـارـت بـهـس نـیـ یـه کـه بـهـرـاـسـتـی نـاـگـادـارـه بـهـسـر هـمـمـو شـتـیـکـدا).

تەمەنەوە پىنجەم

ژيان لهنلىوان خودا و بىنابەرىدا

فِي تَحْكِيمِ الْحَقِّ مِنَ الْمُتَّسِّئِ وَتَحْكِيمِ الْأَبْلَى مِنَ الْعَالَمِ (١٩) الروم:

واته: (خوا زيندوو له مردوو ده دىنتى و، مردوو له زيندوو ده دىنتى و، زهوى زيندوو ده كاتھوه...).

((ھەروھك چۆن بۇون میواتىكى نوئى بwoo بۇ نەبۇون، ئاواش ژيان میواتىكى تەواو
نوئىھ بۇ بۇون))

ئەنتۆنیو لازکانو^(١)

دیاردەی ژيان زیاتر لە بنچىنهى گىردىلە و تەنۈلکەكان و ياسا فىزىيەكان و
تەنانەت ھەمو گىردوونىش رەگەزى سەرسور ھېتىرتى لە خۆ گىرتۇۋو^(٢).

(١) Antonio Lascano: سەرۆكى كۆملەمى تبودولەتى بۇ لېڭۈزىلە و لە بنچىنهى ژيان لىمالى
لە مەكىلەك لەدایك بۇوە.

(٢) نەمە لە دىدىي تېممۇ، وەك مەرژۇقىكە كە هەست بە ئالىزى، ژيان دەكىپىن و واينىپىن كە زىنلۈپەر
نەيتى ژيان لە خۆدە گىرتىت، سەرەتاي ھەمە دامەزراوە فىزىيە كارا كان لە گىردوونىدا (چوار ھېتە كەدى
گىردوون و ياسا كانى سروشت). بەلام قورۇقانى پېرۋەز پىشان دەلت كە بنچىنهى گىردوون لە بنچىنهى

ناکۆکى له سەر سەير كىدنى ژيان لمىتىوان نۇوانەي داننان به خوايدتى پەپەر وو
دەكەن لە گەل نۇوانەي بىباوهپى پەپەر وو دەكەن، له سەر چوار پرس وەستاوه:
يەكەم: ئالۆز كىدىنى دىباردەي ژيان.

دوووهەم: چۈنیەتى پەيدابۇنى ژيان.

سېيھەم: سەرچاوەي زانىارىيە پىتىستەكان بۇ پىتكەاتنى خانە و نۇوسىنەمەي
كۆدى بۇ ماوهى (پىتكەاتنى زانىارى).

چوارەم: ئايىا جىنه كانسان رەفتارى دىاري كراومان بەسەردا دەسەپىتن؟ (حەتىيەتى
جىنى).

بىباوهپان وايدىمېين كە ژيان دىاردەيەكى ماددىيە و بەرىتكەوت درووست
بۇوه، هەروەك چۈن زانىارىيە پىتىستە كانىش بەرىتكەوت كەلەكمبۇن، هەروەها
پىتىدا گىرى دەكەن لە سەرنەمەي كە مەرۆفە كان كۆزىلەي جىنه كانىان، كە ژيانىان
بەرمۇ رېزپۇنكى دىاري كراو ئاپاستە دەكەن. بەلام باومۇداران وايدىمېين كە مەحالە
ژيان بەبىن دەستتىيەردىانى خوداىي بەبىر ماددىي نازىندۇودا بىكىت، هەروەك
چۈن زۆرى زانىارىي پىتىست و وردىي و شىۋاىزى نۇوسىنەمەي زانىارىيەكان
پىتىستى بە بەدىيەنەرنىكى زىرەك ھەيە، هەروەها وايدىمېين كە ژيان دىاردەيەكى
ناماددىيە و بەردمۇامسىبۇنى پىتىستى بە دەستتىيەردىانى بەردمۇامى خوداىي
ھەيە، هەروەها باومۇداران وايدىمېين كە مەرۆف نازادى وىستى ھەيە و تىمە
خۆمان گەورەي سەرەنچامەكانى خۆمانىن.

خۇنئەرى بەپىزم.. وەرە باپىتكەوە لە دىدىي زانستەوە سەرنجى ئەم چوار پرسە
بەمەن، بۇئەمەي بىيىنن ئاخۇز زانست لە لای كامىيان دەھەستىت.

مرۆف ئالۆز تە، ﴿ مَأْتَمْ أَشْدُّ خَلَاقَ أَنَّ اللَّهَ بِنَهَا ﴾ (٢٧) النازعات: ٢٧. لەوانەيە لە بەرئۇمۇيت، كە گەرددۇن
پاساكانى لە نەبرۇنەمە پەيدابۇرىت، بەلام خانە زىندۇرى مرۆف لە ماددىي گەرددۇنەمە پەيدابۇر
بەعرەحال ھېچ شىتىك لە لای خودا لمەجيچ شىتىكى تر ئەستەمەتر نىيە، بەلام پىيامەكە بۇ تىمە كە
راھاتلىقىن بەراورد لمىتىوان شەكاندا دەكەن.

ژيان چييه؟

و هك هه مو چه مكه بمنهه تييه سمرهه تاييه كان، ناكرى پتناسهه کي ديارىکراو بز ژيان دا هنر، به لکو له پئي روکار و خاسيهه کانهه وه دهه ناسين، له هنر وه له دوو ناستدا له ژيان ده کولينمه؛ يه كم، (ناستي بايولوجي Biological)، که ناستي کي روکاريه و تيابدا بنچينه خانه زيندوو و پيکهاته کي ميسي

خانه ده زانين، هروههه تيابدا فرمانه کانى زيندومور و بيردؤزه کانى درووستبوونى ژيان ده زانين، هاوشيوهه ندهه کاتيك و سفي تابلويه کي هونهري ده كمین بهوهي که برتييه له چمند رنگينه کي زميي که خراوهه سه پارچه يه ک قوماش و چوار جيئوهه کي نازنېری هميه، يان و هك ندهه وتهي سه شاهه تله فريزون پتناسه ده کمین بهوهي که له پينكل^(۱) Pixels پيکهاته و.

ناستي دووهم بز و مسکردنی ژيان برتييه له (ناستي بون Ontological)، که لمي رامبر ثو وانا و هستانه داده هنر که تابلوي هونه رمده که يان وتهي تله فريزونه که همليگرتووه، نم ناسته ش به تهواويي له ناستي بايولوجي جياوازه، چونکه له خاسيه تي قولتري چالاكى خانه زيندوو ده کولينمه، که له فرمانه بايولوجيي ناساييه کان جياوازه، و هك زيره کيي و کودي بزماويي و نامانجدارتى، که خاسيه تي نزيكتن له حدقيقتى ژيان.

کاتيك ده بارهه بنچينه ژيان له پسپۇران دەرسىن، زۇرىييان پەنا دېنه بىر قىسىم ده بارهه مادده کيمىايه کان و بارودۇخه فيزيايه کان کە پىش دەركەوتى زيندومران پەيدابووه و چمند بيردؤزىك بز شىكىرنە وە درووستبوونى

(۱) پينكل: بچوروكتىن تاکه را گەزە کە دەكىي نيشان بىرنت يان دەستكارى تاييەتمنىيە کانى بىرنت لەرنەي شاشە ژمارەيە کان.

ناستی بایۆلۆجی دەخنەپروو، بەلام باسی بنچینەی ژیان بە واتای بون ناکەن، کە بىتىيە لەوەي چۈن تەنۇلەكى ماددەي نازىندۇ خاسىيەتى بۇنى جىاڭەرمەن بۇ خانەي زىندۇ فەراھەم كەردووە.

ژیان لەلای ماددىگەرەكان :

لەپىناو دانانى پىناسىيەك بۇ ((كەرۆكى ژیان)) سەدان كۆنگەرە بەستراون، لەوانە كۆنگەرە فراوان Symposium كە لە زانكۆي (براندیز Brandes) لە ويلايدە يەكىگرتۇوه كان بەسترا لە سالى ۱۹۹۳، دواي كۆنگەرە كە نەندامە كان پىناسىيەكى بایۆلۆجى زۆر درېزىيان راڭىمياند، کە لە رووکارى بایۆلۆجى زىندەوران دەرنەدەچۇو^(۱)!

(۱) پىناسىي ژیان: ژیان بىتىيە لە كۆمەلېڭ كەردارى كارۋىكىمىلى كە زىندەوران (سادە و ئالۇز) نەوانەي لە خانە پىنكەتۈرن پىتمەھەلىمىست، خانە كانىش لە تەنۈلەكىي پىنكەتوو لە گەردىلەي پىنكەفار كارېزىن و ھايىرۇچىن و نۆكىسىجىن و نابىتۇچىن و ھەندىنلەك رەگزى تر پىنكەيت. خانە كان مەلىمەتن بە كارى خۇراكى (Metabolism) كە تىياندا خۇراك بەكاردۇت بۇ بەدەستەتىنى وزە پاشان دەركەنلىقى باشىرقا، دەرىخى خۇراك و پاشىرقا لەشىرىي رەق يان شىل يان گازى يىت. زىندەورە كە نەو و زىمىي لە گىشە كەردنەوە بەرھەمى دېتىت (تا نەندازىمە كى دىيارىكىارا) و لە چاڭىرىنەوە نەو پىنگاناندى تۈوشى دەيتىت، ھەرەك چۈن بۇ جولەش بەكارىدېتتىت.

زىندەور بە كارى زۇرىپىن مەلەمتىت بۇ بەرھەمەتىنانى بۇونمۇرى ھارشىپەي خۇزى (الله گەل بۇنى جياوازى سادە). زىندەور لە ژىنگەي خۇزىدا دەزى بە پشت بەستن بە خۇزى بەين نەوەي پىرسىتى بە بۇونمۇوانى تر ھەيت تەذىبا بە نەندازىمە كى كەم نەيت. ھەرەوا زىندەور توانانى گۇزپىنى ژىنگەكىي مەبىي بۇ نەو ژىنگەكىي سوودى لېتىعېتىت (يان ژیان).

لەكۆتايىسا ژیانى زىندەور بە مردن كۆتايى دېت كاتىلەك بەرھەمەتىنانى وزە دەمەتىت. قۇناغەكانى زۇرىپىن لە وصفە ھەللازىزدران (ھەللىزىز) كە سېپىم د تۆۋەكانىي مەتىزىيە و تۆۋەكانىي ترا بەمۇشىمى خواردن لە دەرەوە بەكارىناتىن. ھەرچى ئاپىزىسەكانى نەوا بەتمەواوى لەسەر زىندەورەكانى تر (خانە كان) دەبىتىن، پاشان زۇرىمەي زانىيان بە زىندەورىيان دانانىن.

همره‌ها یه کتک له هۆکاره سەرەکییە کان بۆ قورسیوونی تىگەیشتن له ژیان نەوەبەر کە هزری ماددیگەرلی کاتېتک کە هەستا به لىكۆلئىنەوە له دیاردهی ژیان (مەنھەجى) وردکردنەوە (اختزالى) (Reductionism) ئى به کارھيتا، كە ھەلەمسىتىت بە لىكىدانەوە بۆ ھەر دیاردىمەك يان پىرىشك و وردىان دەکاتەوە بۆ رەگەزە سەرتايىھەكانى.

لەپەرئەمەوە لەکاتى لىكۆلئىنەوە له دیاردهی ژیان بايۆلۆجىيە کان زىنەعەربىان وردکردوھە بۆ رەگەزە كانى: كۆنەندامە كانى جىستە پاشان شانە كان پاشان خانە كان پاشان تەنۋىلکە نەندامىيە کان پاشان گەردىلە کان پاشان پىنكەتە كانى بچۈوكىر لە گەردىلە (پېۋەتۇن - نىپەتۇن - نەلىكتۇن)، بۆزىھە پىيان گوتىن كە جىگە لە ماددە ھىچمان نەدۇزىيەوە، بۆزىھە جىگە لە ماددە ھىچچى تر نىيە بۆ لىكىدانەوە ژیان. نەوانە لەوە يىتاڭابۇن، كە نەو ژیانى بە پېبازى وردکردنەوە كەيان خەرىكىن لىنى دەكۆلەنەوە لەواندە بەتەواوەتىي و نە بىوېتىت كاتېتک ھەستاون بە وردکردنەوە و شىكىردنەوە و بەم كارەشيان بايۆلۆجىيالىان كەردىتە فيزا!

بنچینه‌ی زینده‌ی زیندوج:

بنچینه‌ی زینده‌وهر به دو و شیواز جیاده کرته‌وه:

۱- ((شیوازی جینی) (Genotype) (پنکهاته‌ی بزمایه‌ی):

که لمنا ناوکدا پاریزاوه، ریزیمندی نکلوتیدات (بنچینه نایترۆ جینیه کان) دیاریده‌کات، که به شدارن له پنکهیتانی DNA که کودی بزمایه هملگرتوده زور لمو زانیاریانه‌ی له خوزگرتوده که زینده‌وهر پیوستی پیه‌تی، لمرنی DNA لمرنی نمو زانیاریانه‌ه بدم فرمانانه‌ی خوارمه هملدستیت.

(۱) مادری بزمایه (جینات)که لمنا ناوکی خانه‌کانی جمته‌ی مرؤف (او همه‌مو زیندوعره نازلی و رووه‌کیه کاندا) بونی همه‌ی پنکهاتووه له چمنه زنجیرمه‌ک له تمزلکه‌ی ترشی که به ترش ناوکیه کان ناسراوه‌سیه‌وی بونی لمنا ناوکدا - Nucleotide Acids. که بریتیه له DNA (ترشی ناوکی رایبوزی چیاکراوه لمزکجین DNA له یه‌که‌ی کیمیایی به‌عیه کمهو به‌ستاری بدوانی به‌کدا هاتوو پنکهاتووه، وک نالقه‌کانی زنجیر که همه‌یکیکان به نه‌کلوتید =Nucleotide بنچینه‌ی نایترۆ جینی ناسراوه. لمنا ناوکدا له شیوه دو و زنجیری پنکه‌ه به‌ستاری هاوشانی به‌کتر که به‌ستاری هایرۆ جینی پنکه‌ه به‌ستارون وک نورگانه‌کانی شمه‌ندفره‌یان پلیکانه‌ی له دار دروستکراوه، شمش هزار ملیون (به‌ستاری هایرۆ جینی) له جمته‌ی مرؤفدا همه، دو و زنجیره‌که بدتریزی له شیوه لولینچ Double Helical Structure لیک ناللون، پاشان نه زنجیره لولینچه هزاران جار به‌ترندی بعدوری خزیدنا لولی خواردووه بونه‌وهی له برشانی تمکی ناوکنا جنگای بیشوه، به‌عیه کرۇمۇسۇمە کان Chromosomes پنکتیت. نکلوتیدات له زنجیره‌ی DNA وانا له کرۇمۇسۇماتا لمسه شیوه چمنه کۆملەپک رنکه‌راوه که به جینات ناسراوه، جین (Gene) ایش به‌شىنکه له زنجیره‌ی DNA که زانیاری تایبەتی دیاری بینیاتانی به‌شەکانی پروتئین هملگرتوده، خانه‌ی مرؤفی نزیکه سی هزار جین له خوده گرت.

ناوکی سینم Sperm و ناوکی هینلکزه Ovum ۲۳ کرۇمۇسۇم له خوده گرت، خانه‌کانی لاشمی تىمەش اخانه لاشمیه کان (Somatic cells) دو و نه‌وندی نمو زماریه له خوده گرن، چونکه له یه‌کگرتى ناوکی نه دو خانمیه‌هینلکزکه و سینم پیدابوره.

- ۱- ناپاسته کردنی دابهشبوونی خانه و زوریوونی.
- ۲- گواستنمه‌ی سیفته بومامیه کان بز نده کانی دواتر.
- ۳- ناپاسته کردنی رابیوززم Ribosomes که لمناو سایت‌بلازمی خانه‌دا بروندان همیه بز درووستکردنی پرتوتینه جیاوازه کان که زیندموه پیوستی پیشان همیه.
- DNA به رفتارین و به هیزترین بتیولوجی داده‌زنت که زانستی بایولوچی تائیستا پیگه‌یشتروه .The strongest Biological Molecule

۲- ((شیولازی روکاری Phenotype)): که بریتیه له:

- سیفته بونیادیه کانمان، وک رنگی پیست و درتی بالا و ندرمی پرج.
 - سیفته فرمانیه کانمان، وک جووله و بینین و سوتاندنی شه کر.
- به شه کانی پرتوتین به یه کهی بونیادی و فهرمانی شانه کانی لاش داده‌زنت، که گورمترین بهشی بنچینمی خانه کانی جسته نیشان دهاد، همروهها درووستکری زوریه مادده کاراکانه، که به پرسن له فهرمانه کان وک هژرمه‌نه کان^(۱) و نه‌زیمه کان^(۲) هر خانه‌یهک لمماوهی یدک چرکددا به درووستکردنی دو هزار بهشی پرتوتین هله‌ستیت.

(۱) هژرمه‌ن: ندو ماددانمن که غردهی بین لور راست‌موز دیانزیتیه ناو خونته، بهین پشت‌ستن به هیچ گویزمه‌هیک. هژرمه‌نه کان هملستن به پنکختنی چالاکیه ناره‌کیه کانی ناو جسته. وک گشکردن و خزرک و سوتاندنی شه کر. هژرمه‌نی نه‌سولین وک نمونه.

(۲) نه‌زیم: پرتوتینی خاون کیشی بمرزن هملستن به رولی نامر ازی یاریده‌ده بز ته اوکردنی کارلینک کیماییه زیندیه کان. هر خاندیک تزیکی ۱۰۰۰ نه‌زیم له خوده گرت، هر یه کیکشیان یاریده‌ده بز ته اوکردنی کارلینک‌یکی کیمایی دیاریکار، بهلام ناجیته ناو کارلینک‌که‌مه. بهین بونی نه‌زیم‌هکان ته اوکردنی کارلینک کیماییه کان پیوستیان به کاتینکی زور و پله‌ی گهرمی بهز همیه. که شانه کانی لاشی زیندموه بعرگه‌ی ناگرن.

حروفی نیلند

پیکهاتمی بزمایمی (شیوازی جینی) شیوازی بونیادی (روالمنی) بعزمیوه
دمبات، لرپنی دیاریکردنی جوزه کانی پرتوتین که رایبوزمیدکانی خانه هدلمستن
به بنیاتنانی. هروهک باسمان کرد، نهم پرتوتینانه بهپنی زانیاری تو مارکوار ل
DNA دا پیتکدین، که^(۱۱) RNA لمناو ناوکی خانه و دیگراز تندوه بز رایبوزمیدکان
لمناو سایتی بلازمی خانه دا.

پاشان، دهتوانین بلیشن که زینلنمودر سی بهشی نهندامی گمورد Macromo-ecules له خوده گرت (سرمهای هزاران بمشی ترا)، که به رؤلینکی بنچینه‌ی RNA هله‌دستن له بنچینه و فدرمانه کانی زوربوونیدا: بهشی DNA - بهشی RNA - بهشی پروتئین. پیروندي نیوان ندم بهشانهش بهم شیوه‌ی خواروهیه:

پیکهاته‌ی بوماوه‌ی - RNA ← پنکه‌ینانی پروتئین ← رودکار
رایبوزوم DNA
لهناو ناوکدا لهناو سانتوپلازمدا

درؤی خانهی سهرهتابی :

گومان لوهدا نییه، که خاندی زیندو زور نالوژه. زانای بؤ ماوژانی مایکل دینتون^(۲) پیمان دلهیت، که گوزرانی ماددهی نازیندو بؤ خانهی زیندو گرنگترین و گورهترین قوئناغی را گوزمر بوب له میزروی سروشتدا، چونکه جیاوازی لمیوان نزیکترین بونه ومهه کان بؤ زیان، که بلوره کانن و لمیوان خانهی زیندو دا زور زوره. دینتون وايدسنت، که هدمو بدلگه کان ناماژه بة نموده

۱۱) RNA: دروم ترشی ناوکیه، که لمیک زنجیری بنچینه نایر^۲ جینیه کان پیکدیت، جیاواز له DNA که له دو دزمه بندگت.

(۲) Michel Dinton: زبانی بایولوژیای نوستالگی که گرینگی به بومامی مرزی دهدات، لمسانی ۱۹۶۳ میلادی بود.

دهکن، که خانه‌ی زیندو هم‌لمسه‌رها و بدته‌واهه‌تی درووستبووه، تهنانه‌ت توانای نهادی همبوبه که بهه‌مبوه نو فرمانانه هلبستت که بهزترینی مهدکداره‌کان (جگه له مرؤف) پئی هملدهستن، وک زوریون و جوله و همناسدان و خواردن و دردان.... لمه‌رنمه ناکری باسی خانه‌ی سرتایی ساده Primitive Cell بکریت که به پله‌مندی پهیدابووه و بونه‌وهران لموهه په‌ریانسه‌ندووه، تهنانه‌ت خانه‌ی سرتایی به واتا جینیه‌کمی (وهک به‌کتریا که ناوکی نییه) نالوژتره لهو خانه جیاوازانه‌ی که تایبیت کراون، (وهک خانه‌ی ماسولکمی و خانه‌ی پیست).

جاکو مونزد^(۱) زانای بایولوژی خاوهنی خلااتی نوبل جهخت له واتایه دهکاتمه و دهیت: هیچ بوقوونیکمان دهیاره خانه‌ی سرتایی نییه، وک داروینیه‌کان بانگه‌شده بق دهکن، له‌راستیدا ساده‌ترین بونه‌وهری زیندو به تدواهه‌تی پهیدابووه.

موقعیه‌ی ژماره‌کان :

بچووکترین خانه‌ی بدکتریایی سد هزار ملیون گردیله له‌خوده گرفت^(۱۰) (۱۱)، له‌کاتنکدا خانه‌ی تایبیت به بونه‌وهره فره‌خانه‌یه‌کان (وهک مرؤف) ده ملیون گردیله له‌خوده گرفت^(۱۰).

درپیزه‌ی زنجیره‌ی DNA له یهک خانه‌ی مرؤبیدا ۲،۰۴ مهتره و به‌همه‌ش درپیزه‌ی زنجیره‌کانی DNA له‌خانه‌کانی مرؤفی پنگیشتودا (نزیکه‌ی سد هزار ملیار خانه‌ید) یه‌کسانه $2,04 \times 10^{14} \times 2,04 = 4,16 \times 10^{16}$ ملیار کیلو مهتر! نهم زنجیره‌یه نزیکه‌ی ۱۳۶۵ جار ماوهه نیوان زموی و خور دهبریت!

(۱) Jacques Monod (۱۹۱۰-۱۹۷۶) زانای بایولوژی فرانسوی.

مرزف له همراهه که له دایک و باوک شمش بیکوژگرام (گرام = ۱۰۰۰ ملیار بیکوژگرام) ای له DNA به بزمآوه بۆ دەمیتیمهوه، که لەسەری سیترم و ھاوشیوه کەشی له ھیلکۆکەدا ھەمیه. ئەم بارسته بچوکەی DNA بە کە مرۆڤایتى له سەرتاى بۇنیمه تا ئىستا بە بزمآوه بۆی دەمیتیمهوه و بەپرسە له پارتىگارىکردن له پەگەزى مرۆڤایتى.

يەك گرام DNA نەندازىمەکى وا زانىارى لەخۆدەگرت، کە ھاتايە لە گەل نەو زانىارىيانە ملىون ملىون CD لەخۆيدەگرت، DNA بۆ ھەر خانە يەك ۱۰^{۱۰} زانىارى دەنېرىت (ھەر پېتىك لە پېتەكانى زمان لە Bits8 پېنگىت، کە بە One Byte ناسراوه)، بەھەمان شىته نەندازىمە DNA لە نەندازى سەرى دەرزىيەك دەکرى نەندازىمەکى وا زانىارى ھەلبگرت، کە بلىزىن جار لە نەندازى فلاش ميمۇرىيەکى ۴ گىڭىغا بايتى زىاترىت. بۆيە DNA گەورەتىن دامەزراوهى فراوانى زانزاوه لە ھەلگىتنى زانىارىدا.

ھەروەها خانە - کە ۲۰۰ دانە لىنى بمو نەندازىمە خالى پېتى (ب) دا گىرى دەکات - ۱۰۰ ملىون بەشى پرۇتىنى ۱۰۰ ھەزار جۆر لەخۆ دەگرت، نەگدر سەرنجى يەك بەشى پرۇتىن بەھىن، بۆ نەرونە ھيمۇڭلۇرىن، دەبىنەن کە ۵۳۹ تىرىشى نەمینى لە خۆ دەگرت، کە دووبارە كەندەوهى بىست جۆرى تىرىش نەمینىيەكان نىشان دەدات، کە جەستەي مرۆڤ لە خۆى گىرتووه.

بە حىساينىكى بىركارى سادە دەبىنەن، کە ژمارەي رىزىيەندە بەرددەستە كان کە دەکرى تىايىدا نەم ۱۰۰ تىرىش نەمینىيە بۆ درووستكىدىنى يەك بەشى ھيمۇڭلۇرىن رىز بىن يەكسانە بە ژمارە ۱ و ۶۲۰ سفر لە لائى راستىيەوه، جىڭى لەوهى کە يەك رىزىيەندىيان گۈنجاوە بۆ ئەوهى نەم بەشە بە تەواوى كارى خۆى بىكەت کە گواستنەوهى نۆكىجىنە لە لاشەي مرۆۋەدا، بەلکو تەنانەت بۇونى ھەلەيدىك لە يەك تىرىش نەمینىدا بەسە بۆ ئەوهى بەشىك بەرھەم بىتىت، کە بە رىنگىايدەكى پې كەمۈكۈرى مەترسىدار كار بىكەت، يان ھەر كار نەکات.

دوای ریزبورویی ترشه نه مینیبیه کان بۆ پینکهیتیانی زنجیره‌ی په پتییدی،
نوره‌ی گرنگترین چالاکی له درووستکردنی بهشی پرۆتین دیت که برته‌یه له و
رنگایمی زنجیره‌کان به هۆیه‌وه لیک نالاون.

نهم کرداره زور نالئزه، نه گەر زانیاریه پیتوسته کان بۆ لمیک گریندانی
زنجیره‌کانی بهشی پرۆتین (بۆ نسونه له ۱۰۰ ترشی نه مینی پینک بیت)
بخدیت سوویه‌ر کۆمپیوتەرەوە بۆ نهودی به هولدانی هەرەمە کیانه بهم کرداره
ھەلبستیت، ندوا نزیکەی ۱۰^{۱۷} سالی دھویت! له کاتیکدا نه و کرداره له خانه‌دا
له بەشیکی زور کەمی چوکەدا نەنجام دەدرێت. نه گەر نەم کرداره به شیوه‌یه کی
ناتەندرووست نەنجام بدرێت، ندوا ژەھرێکی کوشنده بەرەم دینیت له برى نهودی
مادده‌یه کی زیندوو بەرەم بیتیت.

لەبەر نهود، نه گەری درووستبۇنى بەشیکی پرۆتین به پینکدوت پیتوستى به
نەندازیمەکی وەھای مادده هەمیه کە زیاتر بیت له بلىئۇن جار لەو مادده‌یه لە ھەمسو
گەردووندا بۇونى ھەمیه، بۆ نهودی رېنکەوتتە هەرەمە کییە بەرەمە مەھیتەرەکان
روویدەن، نەم هەولانەش کاتیکی دریزتر له تەممۇنی گەردوونى دەونت (پیتوستى
به نزیکەی ۱۰^{۳۴} دەیت!) نەم هەولانەش پیتوستییان به گۈزەپانیک ھەمیه کە
تیاباندا نەنجام بدرێت کە روویەرەکەی ۱۰^{۳۵} سالی پۇوناکى بیت (گەورەت لە
قەبارەی گەردوون کە روویەرەکەی ۱۰^{۳۶} سالی پۇوناکیيە.

نایا مافی نهودمان نیبیه کە گالتە به ماددیگەراکان بکەین، کاتیک دەلین کە
ژیان به شیوه‌یه کی هەرەمە کی درووست بۇوە و پیشان بلىئىن: دوای له جوانیه کانی
پینکدوت!!.

خاسیه‌ته و جووودیه کانی ژیان :

له سه‌رتای ته‌وهه‌که‌دا باسی نه‌همان کرد که سه‌رندان له خانه به دیدنیکی بایزیلوجیه‌کانه (سه‌رمای نالوزیه‌که‌ی) وهک سه‌رندانه له تابلوی مؤنالیزای لیوناردو دافینشی که چهند رنگینکه به‌سر پارچه‌یه ک قوماشه‌وه و چوارچیوه‌کی نازنی‌ی همه‌ه. له پیتاو نزیک برونه‌وه له تیکه‌یشن له حقیقتی ژیان، پیوسته نم دیده بایزیلوجیه^(۱۱) بز ((دیدی بروونگرایی Ontological) تیپ‌پرنت، چونکه ژیان و زینده‌وهان چهند خاسیه‌تینکی وجودی جیایان ده‌کاتمه، که دیدی بایزیلوجی بی‌توانایه له شیکردن‌وهی چونیه‌تی درووستبوونی، گرنگترین نمو خاسیه‌تانه‌ش:

یه‌که‌م: ژیان = زانیاری Life = Information

دواتر هدله‌ستین به خسته‌پرو و شیکردن‌وهی چه‌مکی (زانیاریه کان) به‌ویتیه‌ی خاسیه‌تی وجودی ته‌وهه‌یه بز ژیان، که له کوتایی ته‌وهه‌که‌دا به دور و دریزی باس ده‌کدین لمزیر ناوونیشانی (نه‌تی نه‌تیه کانی ژیان: پیکه‌هاتی زانیاری).

(۱۱) سینه‌ه بایزیلوجیه کانی ژیان وهک: جوله و خواردن و هست کردن و دمردان....

دوووه؛ زیان داممزار و میمه‌کی زیره‌کانه‌یه

ماددیگر اکان پنداگری دهکن لمسه تیزوانین بوز ژیان به دیدنکی ماددیگر اننو، و سفکردنی کرداره زینده‌یه کانی زینده‌هران به زیره‌کانه رهند که نه و. ماددیگر اکان پهخنه‌کمیان له پهیازی وردکردنو (اختزالی) ایوه سرچاوه‌ده گرت، که وايدمینیت شه گهر زینده‌هره کان ورد بکهینه و بوز پنکهاته سرهناییه کانیان (نهندامه کان ← «شانه کان ← «خانه کان ← «بشه کان ← «گردیله کان ← «تمولکه کانی بچروکتر له گردیله)، نهوا له کوتاییدا ده گدینه نه و زمیه که یاساکانی فیزیای چمنی بعزمیه دهات، که سرهای نه پشتوی و ناحتمیه^(۱) Uncertainty ی تیدا همیه و، له کوتاییدا هیچ مهبت یان نامانج یان زیره‌کی یان جوانی نادو زینه و، تمنیا بواره‌کانی وزه‌ی هدره‌مه کبی بونیان دهیت.

چون بواره‌کانی وزه‌ی هدره‌مه کبی هله‌ستن به بمره‌مهینانی خوشنده بالنده‌کان و نزم‌موونیان له دروستکردنی هیلانو نه و تنه‌یه له کاتی کوچکردنیاندا له ناسماندا دروستیان دهکن که سرنجی مرؤف راده‌کیشت؟ بوزچی شه گهر بالنده که مرد نه دیاردانه ون دهبن (ژیان به هم‌مرد دیمه‌نه کانیمه و ون دهیت) سرهای نه وی که همان بواره‌کانی وزه بروانیان هدر دهیت؟

Modern Darwinism لوانیه بیردؤزی په‌رسنندنی داروینی هاوچمرخ بتوانیت نه همنگاونه‌مان بوز شبکاتمه که بالنده دمنوکداره‌کان و بالداره‌کان به‌هؤیوه په‌هیانس‌نلدووه، که به تووک له خشوكه ددانداره‌کان و لاشه به پوله که داپوش او و کان جیا دهندو. چون نه گزرانکاریانه روویانداوه، سرهای نه وی که بالنده‌کان و خشوكه کان له ناسته چه‌ندیه کمیاندا^(۲) همان بواره‌کانی وزیان همیه؟!

(۱) فیزیای چمنی و بنچینی ناحتمیان له په‌اویزه‌کانی تموره‌ی چوارمدا خسته‌تمپرو.

(۲) وردتین ناسته کانی فیزیا، دهرته پال بیردؤزی چمنی (کواتنم).

چون بواره کانی وزه ندویان بز رهخساوه که دروست بین و بونهودری زیندوو به سیفاته بایولوژیکیه کان و خاسیته وجودیه کان که باسیان لیو دهکمین بهره‌هم بینن؟ چون نم سیفات و خاسیت‌تanhه نالوزیر دهبن له بونهودر نزمه کانه بز برونهودری بهرزت؟ نایا بواره کانی وزه بز مادده نازیندووه کان به شیوه‌کی نادیار نم سیفت و خاسیت‌تanhه‌یان هملگرتبرو که زینده‌وران جیا دهکاته‌وه، پاشان نم خاسیت‌تanhه‌یان له کاتی درووستبوونی زیاندا تیندا دمرکه‌وتوجه؟ نه گهر کاره‌که بدم جزمه‌ه نمودا چی وای لینکردووه که دمرکه‌وتوجه؟! یان نهوفتا که سیفات و خاسیت‌تanhه بایولوژیکیه کان و وجودیه کان بز بواره کانی وزه مادده نازیندوو زیادکراون و زیانیان بهمودا کراوه؟!

نه‌مانه پرسیار گلینکی قورسن که به‌سر ماددیگر اکان داده‌بارتن و سمریان شور دهکن.

سمنجدان له دیاردیه ژیان تهنجا له‌سر ناستی فیزیایی و کیمیایی هؤکاری تیکه‌لکردنی نالوزی کارتنه کانه، ههروهها بدلار‌تمناندا دهبات (بدلکو به تمواوی کریمان دهکات) بز زانیتی حقیقته‌که‌ی. نه‌لیکترن و پرتون و نیوترون به تیکه‌لله‌کی دیاریکراو چهنگیک لسان بز بهره‌م دینیت، که هه‌مان پنکه‌اته‌یش خانه کانی میشکی نه‌نیشتاینیان پنکه‌تباوه. خانه کانی میشکمان واقعی دهروبرمان ههست پنده‌کمن و به ههسته جیاوازه کان له گملاندا کارلیک دهکات و به‌مدهش دیاردی عدقی لی پهیدا دهیت، که هه‌ممو نه‌مانه وردگریت و تامیان دهکات، جا یان پیتیان دلخوش دهیت یان دلته‌نگ، نه‌مه به هه‌مان نه‌لیکترن و پرتون و نیوترونکان نه‌نم‌جام دهدرت.

له‌وهی رابورد بومان دهده‌که‌وتجه که دیدی ماددیگر اکان بز دیاردیه ژیان و سروشت به شیوه‌کی گشتگیر، به‌وهی که وجودیکی خالیه له زیره‌کی، دیدنکی زور کورتیبینه، چونکه نه گهر زیره‌کی بمهه پننسه بکه‌مین که بریتیبه له توانای چاره‌سه‌رکردن و درووستکردنی زانیاری، نمودا دیاردیه ژیان و به‌هه‌مان شیوه سروشیش جگه له توپری به‌یه‌که‌وه بستراوی سیسته‌می زیره‌کی شتیکی تر نییه، که له چوار ناستدا بزمان دهده‌که‌وتجه:

یه‌که‌م: زیره کی پنهان :Embedded Intelligence

که ندو سیسته‌مه زیره‌کانه به‌کاری دهیتن که شوتی یاسای فیزیاتی دیاریکارو دهکون، به‌لام کارکردیان خوکردی نییه، نمونه‌ی وک گرددیله و شه‌پوله کانی دریا.

دوروه‌م: زیره کی تایه‌تی خودی Auto Nomous یان زیره کی چالاک Active Intelligence

که زیندوهران پهیزه‌موی دهکن، چونکه بیوتیکی سره‌ی خویان همیه و خویان چاودیه‌ی خویان دهکن و زور دهن و له‌گه‌ل بروندنا کارلیک دهکن و لینه‌وه فیز دهن و کاری تیده‌کمن.

سیه‌م: زیره کیی هه‌ستپنیکه‌ر به خودی خوی Self-aware Intelligence

که تایه‌ته به مرؤف، بدهه جیاده‌کرتده که خوی خوی دهناست و توانای بیکردنوه‌ی رهوتی همیه و نازادی و هه‌أبژاردنی به‌دهست خویه‌تی.

چواره‌م: زیره کی ره‌ها Infinity Intelligence

که سره‌چاوه‌ی سی جوزه‌که‌ی پیشورو، که بریتیبه له سیفه‌ته کانی خودای به‌دیهیندر.

(سیز جون مادۆکس) سدنوسه‌دری پیشوی گۆفاری (سرشت Nature) جدخت له‌سمر نده دهکاته‌وه، که ژیان پیش نزیکه‌ی ۳، ۷ بليزن سال له ساده‌ترین ویتدیدا (پرۆکاریوتات) دهرکوتتووه، که هه‌ممو سیفه‌ته بایولوچی و خاسیه‌ته وجودیه‌کانی ژیانی هەلگرتووه، ئیتر له ناکاو ژیان هەلقولا، به هه‌ممو ندو زیره‌کیانه‌ی تیدا همیه. هه‌روهه‌ما مادۆکس دەلیت؛ وادیاره، که سروشتنی ژیان و چۈنیه‌تی پەيدابوونی به نهینی سەرسور ھینمری به‌دیهاتن دەمیتیبه‌وه.

سیتم: زبان و سیستمی کوڈی و چاره‌سمرکردنی زانیاریمه‌کان

Codding System and Information Processing

خاسیتی سیمه‌ی بون، که پدیده‌سته به ژیانه‌وه بریتیه له (سیسته‌می Information Coding System) و (چاره‌سر کردنی زانیاریه کان کودی)، که له هه مرو زنده‌موراندا بونی هدیه^(۱۱).

چونکه زانیاری تایبیت به بینایتنانی پرپوتین و چونیمتی کارکردنی خانه و همروها سیفه ته کانی زیندبور، که بُو نمه کانی دواتر ده گوازرتیمه، له DNA ی جینه کانی خاندها (کودی خراوهه سمر) به به کارهیتنانی چوار پیت^(۲)، که به ریزمندی بیکاری جیاواز ریز دمب.

زانیاری به کان لدو جینانه دا، که لمناو ناوکی خانه دا بونیان همیه ده گوازتر شمه
بز رایبوزنومه کان لمناو سایتوبلازمدا، ترشی ناوکی RNA نیز مر mRNA
که له برآمده نو ته لانه يه، که له سیسته می ته لیگرا فدا کوڈ ده گوازتر شمه.
رایبوزنومه کان هملدهستن به کردندوهی کوڈده که و تینگی گشتن له ناومره که که

(۱) (دیفید بیلیتسکی David Btlinski) زنای بیرکاری و فلسفه مبتنی نمی‌سته‌مدان بیو شیده‌کاتموده و دلیت: سیستمه‌می کودی بریتیه لمو سیستمه‌می که دور شت یان دور سیستم بموزی یتمیاوه بیمه کندرو، ددبسته‌دو، بز نموده لمهو تینگیمن با سدرنجی کوژدی موزرس بدمین Morse Code له (تلیگراف Telegraph) که لسدر سی هنگار و متاره:
کوژ - گواسته‌وی رازیاری - کردنه‌وی کوژدک.

نیز روی کودکه پیش‌کاری نمود و شانه‌ی دیمترت بیانسنت دیانگوئرت بز دو رموز (خال و نیشانه) و،
دیمرو پیش‌کار بزم دو رموز و به رینگای بیرون کاریانه دخترنیزرو (کرداری به کودکدن).

=Nucleotides (نوكليوتيدات) نم چوار پته چوار نارتھی کیمیاين، لور کزمیلین که به (نهکلز تایدات) نچینه نایتروجینیک اس اس اردن، به پیته کانی ATCG نامازیمان بپ ده کن.

Translation= Decodding ریتکستنی ترشه نه مینیمه کان بز پنکهیتاني پرژتینه جوزاو جوزه کان، که به زوریهی فرمانه کانی خانه هدلدهستن^(۱).

له راستیدا نهم کوذه بزم او همه که له هدمو زینده هراندا بونی همه، له نز مرتبینیان (به کتریا) تا به رزترینیان (مرؤف) ناکری (بدره می چمنی) بیت بز سیفه ته فیزیایی و کیمیاییه کانی ره گزی پنکه اه کانی، نه ک تمیا لم بد شه ناللوزیسی که له بنچینه و فرمانی نهم پنکه اهاند دا همه، بد لکو لم بد رهه وی که پنکه اه کانی نهم کوذه به شیوه کی تدواو کاری گونجاو کار ده کدن، که نهود ده کاته شتیکی حدتی که بشیوه کی تدواو هدر له کاتی خانه سدره تاییه کمیه و هاتوته بون و به شیوه پله بندی بینی نه گهیشتوون.

(۱) نسونمیک لسر سیتمی کوذه و چار سمر کردنی زانیاری دینته مو که زیره کی نهم سیتمه دفرده خات و نزیکرمان دخاتمه له تیگکشتن له سروشی یان: مؤسیقاره کان بز سمفونیای سینمی سیه زفن (البطوله) - وک نسونه - پشت به دور شتی بمنهی دمهستن، نامیزه مؤسیقیه کان که به کوایتیه کی بمرز له کردستی سرخانی دروستکارون و نوته مؤسیقیه کان که به شارمه ایه کی زد رهه نوسراون به بکارهیتاني زمانیک که مؤسیقاره بلسمه کان دایاناهه. نایا نیمه دلیین که نامیزه مؤسیقیه کان و نوته کان کرکه کی نهم کاره مؤسیقیه نوازیهین، یان زیره کی و بهره و توانا که له چمنه قو ناینک خزی دمی بتوره:

ید کم: هونه رهه مندی میوزیکزمنی سرعجیزه (ایتھوفن) که سمفونیا که داناوه. دووه: داهینه ری سیتمی نوته مویقی که له ناموژه که کیدا بریتیه له گوپینی نهود رهه زمانه که لدیوان هیله کانی بعیذه مویقیدا دینویست (کوذه)، که بز نهودی میوزیکزمنه که بیخو نیته مو کوذه که بکاتمه و لدشیوه نوازیک و لمپنی نامیزه کمیمه بزمان نیته بون.

سیمه: هستای شارهزا که نامیزه مویقیه کانی به پشود دریزی و هینه دروستکردووه تا به شیوه که دروستی بکات که به سدان هزار دلار بفرزشت.

چواره: میوزیکزمنی شارهزا، که سالانکی دور و دریز (زوریه کات له مندالیبوه راهینانی بین کراوه)، بز نهودی به نامیزه مویقیه که نهم مویقیا جادو بیشهه مان بز بدره هم نیته.

پنجم: بونی نهود گوننگرانه که گونی مویقیان همه، بزندوهی چیز لمو مویقایه و میرگن. به نهنداره گیری لسر نهم نسونمیه دینین که DNA (رشنو سه زینه ووکه Living blue Print) به بز چالاکی خانه که، که له برامبر نوته مویقیه کمیه. له کاتینکنا که رابیوزه مه کان مویقیاره کان که هملیستن به بیناتانی پر (تبته کان که له برامبر نوازه زمزراوه کن).

بەلئى نەوە (زیان) يىكى زىرەكانىيە كە لە پشت سىستەمە سەرسور ھېتىمەركى كۆزدىيەدە هەمە، گەورە زاناي فىزىيا پۇل دېقىز زۇر بە وردىمى و بە سادمىسى گۈزارشت لەوە دەكتات و دەلتىت: ((بەكارهەتىنانى سىستەمى كۆزدى لە نۇوسىنەوهى ھەر دوو زمانە كەي زىيان اترىشە ناوكىيە كان و پروتىنە كان) باشان گواستىمەوهى زانىيارى لە نىوانىاندا پەرسىنکى زۇر ئالۇز، بەلکو بە موعىجىزە دادەنرىت، ناخر چۈن كارلىتكە كىيمىا يىكە كان كە بىنائىيان نىيە دەتوانى بەم كارە ھەلبىتن؟!!).

چولارمۇم: توانى پەيدابۇون - شىۋوڭىرنى - Morphogenesis

DNA تەنبا كۆگاى زانىيارى نىيە، بەلکو ھەلدەستىت بە ناراستە كىردىنى مىكائىزىمى درووستكىردىنى پروتىنە كان (DNA- راپۇززۇمە كان)، واتا گۈزپىنى زانىيارى بۇ وجودىنى ماددى سى رەھەندى. چەند سىستەمېنىكى ترىش لە خانەدا ھەلدەستىن بە ناراستە كىردىنى نەم پېزۇتىنانە بۇ دركىردىنى شىۋوھى كۆتىتى زىندۇرە^(۱)، لەپىتى بەكارهەتىنانى خىزانىتكە لە پروتىنە بەرزە كان كە بە (پىكەتە پروتىنې كەن Morphogenic proteins) ناسراون.

دەتوانىن (كىدارى پەيدابۇون Morphogenesis) بە نىمۇنەيەك رۇون بىكەينەو، كە وىنە كەمان بۇ نىزىك بىكەتەوە: كە بىتىيە لە سىستەمېنک بۇ گۈزپىنى نەو وشانەي، كە لە سەر كاغەز دەيانسۇسىن و تىايادا بە وردى شىۋوھى مەرۆف و مەف دەكەين و گۈزپىنى بۇ مەرۆفيتىكى راستەقىنى كۆزشت و خۇنىن! نایا نەمە لە بنچىنە كەن دىاردە ئىيان نىيە؟

(۱) وەك نەوە كە بنچىنەيەدە نەندامىنک و شىۋاڭىدى و شۇنە كەي دىيارى بىكەي، بۇ نىمۇنە گۈرچىلە لەمە و لەعە پىنكىدىت، شىۋە كەي وەك شىۋوھى دەنگە فاسۇلما وايدۇ، دوو گۈرچىلە كە دەكەنە نەم شۇنەي سكەوە. ھەمە نەندامە كەنلى تىرى لاشەي زىندۇرېش بە ھەمان شىۋە.

پنجم، زندگی‌های نامانجیلیکان همیه که له بنچینمی‌اندا
Purpose fulness = نامانجداری

یه کیک له خاسیته بنچینه یه جیاوازه کانی ژیان ندویه که زینده هر از
نامانچینکیان همه یه که له بنچینه یاندا چم پیتراروه، نمویش (پاربرگاری کردنه له
بیوونیان، واتا مانه ویان)، نهم نامانچمیش له ماددهی نازیندودا بیوونی نهبو که
بیوونه هر از لیوه درووست بیوون. کاتیک ندرستو تیبینی نمو پمیوندیمهی کرد،
تیتناسی ژیانی بهوه کرد که برستیه له ووهی شتیک رژد و له خدمی بیوونیدا بیت.

چند نامانجیتکی تری لوهکی یاریده‌دری نم نامانجه سره کیم
که بالنه‌ری زینده‌ورون و له ژیانیدا ناز استه دهکمن، که پنگومان گرنگترینیان
برتیبه له زۆربوون، که سینکس یارمه‌تیدره، پاشان بونی خواردن و جووله
و دردان و هی تر... که نامانجه که (برتیبه له پارتزگاریکردن له بون)،
هرودها نم نامانجه لوهکیانه که خزمته دهکمن فیتره‌تینکی عمریزه‌ین تا
نم ناسته که ژیان بوته خاسیه‌تینکی بهمیز که پنگمی خۆی له دهروونی
زینده‌وراندا چنگیر کردوه!

شەشىم: خودكارى بەرئۇمەرىدىن

نۆتۆمبىلى نۇرتۇماتىك كە بە كۆمپىيوتهرىتكى پىشىكە و تۈرۈمۈھە بەستراوەتىمۇ پىيۆستى بە كەسىكەنەمە كە دىزايىنى بکات و درووستى بکات، پاشان پىيۆستى بە وزە ھەمە، پاشان پىيۆستى بە كەسىكەنەمە كە كارى بىن بکات و تاراپاستەكەي دىيارى بکات و لىنى بخۇرىت. هەرجى زىندىمۇرە، نەوا دىزايىنەرە زېرىزەكەدى (خواي پەروەردگار) تواناى زۇرىبۇنى پىندادو، بۆزىيە پىيۆستى بە درووستكەرنىيە، هەروەك چۈن نامازىي پىيۆستىيىشى بۆ داناوا بۆ بەدەستەتىنانى

وزه له خزراك و نئزك سجین، نامانجیشی له بنچینه که يدا چه سپاننوروه تا ناراستهی
بکات بؤ کارتک و به دسته تینانی ندو شته که سوودی بؤی همیه، هدمو ندم
شتانه بھیت پیوسته بورون به یارمه تیدهرنکی دره کی نهنجام دددرتن.

به همان شیوه نه گهر زینده‌وهر به رُبُوت بِراورَد بکمین که وا دیته بدرچاوه خوی خوی بپریوهد مدباین، ثدوا دمینین که نتم نامِرازه پیوستی به که سیلک همیه که در روستی بکات و بِرَنَامَه پیزی بُوقات و وزدی بین ببهشت و چاکی بکاته‌وه، لِبِرَثمه (بپریوهدنی خودکار) خاسیدتیکی زور تایبته و بدلگدیه لمسر ژیان.

Homework: کارکردن یه یوک گرتوجی

هه موو چالاکييه بايولوجييه کان و خاسيته وجودييه کانی، وهک وجودينکي يه کنگرتوو خزمته زينده مووه دهکن، نه گهرچي رووداني نهم کرداره له بونووهره تاك خانه کان ناسانتره، چونکه رووداني له بونووهره فرهاندييه کان زور نهستمه. چونکه نهم بونووهرانه وهک يمک خانه (هيلتكوكه پيتيراو = زيجوت) که بز مليونان ياخود مليارها خانه دابيش بييت، پاشان هدر کو مدهمه يمک لعم خانانه جيا دهيتمه و، بز ثعوه شانه يمک پاشان ثمندايمكى ديارىكراو، نهم شانه و نهندامانهش به رنگخوارىي کار دهکن بز ثعوه شدو بونووهره بدوي يتنن که وا هست دهکات يه کنگرتووه.

هرچهند زانست پیش بکهوقت ندوا هیشتا یه کگرتووی زیندوور له سمر
ناستی با یازلوجی و وجودیمهو پر دمیت له نهیتی^(۱).

(۱۱) بُز نمودی نداندازی نالزویی نام خاصیت‌هه بزانین و لعله تیگگین که پرسیکی بعدهیه نییه، ناماژه، بُز شمه دهکین که شعو نهخُزانهه تروشی تیکچورونتکه دیارکرا له بخشی دیواری لای راستی میشک بجوبن، دگری تروشی نهانسینهه وید کیکله نداناده کایانهه بین (بُز نمودهه لعنهه دستیان) و هست بعو، نهند کن که بهشیکه له لاشیان، یاخود لموانیهه و هک مارنک ائنی برداون، نهم دلخُذی نهخُزشیش به (هاریتچی الْعَنْدِيْ دَمْسَيْ نَامَزْتِيْ هَمِينِيْغَلْتْ بَيْنْ هَمِينِيْنْ).

همشتم، توانای زوّربوون^(۱) Replicable

زوّربوون میکانیزمی سده‌گی پدرسده‌نانه؛ چونکه رودانی هملبزاردنی سروشی پیوستی به زوّربوونی زینده‌مران همیه، پاشان ناکری پدرسده‌نان به هملبزاردنی سروشی هزکاری پیدایابوونی زوّربوون بیت همراهک چون داروینیه کان بانگه‌شده بُز ده‌کن! واتا زوّربوون نه نه‌پمه که عاربانه‌ی هملبزاردنی سروشی راده‌کیشیت، نهک به پیچه‌وانه‌وه.

گومان له‌دها نیبه که دروستبوبونی زوّربوونی ره‌گذزی بملگذی حاشا هملنه‌گره له‌سر نهوهی که پدرسده‌نان به پلاتنیکی پیشوهخت روویداوه، چونکه نهوه پیوستی به درکوتني سیفاتی نوی همیه، که زور به وردی له نیز و میدا گونجاویت، نیتر چون نهム گوپرانکاریه رینکخراوانه به پنکدوت له هر یه‌که له دوو ره‌گزدا به سره‌خو روویانداره؟!!

به همان شیوه بوبونی زوّربوون وک خاسیه‌تیکی هاوشانی ژیان نهوه دلیا ده‌کنهوه که پیدایابوونی ژیان کارنکی هدره‌مه‌کی نهبووه، به‌کو نه‌خشنه‌یه‌کی پیشوهخت بوبونی ههبووه، که نامانجی بردموامبوونی وجودی زینده‌مران بورو له رئی و‌چه‌کانیانوه.

نممانه خاسیمتی وجودی جیاکرهوه و هاوپتچی دیارده‌ی ژیان، که نیشانمان ده‌دات ژیان تمیا چند فرمانتیکی بایولوژی نیبه که زینده‌مران بئنی هملده‌ستیت، به‌کو دیارده‌یه‌کی زور ناللوزه که پیوستی به دیزايندرنکی زیره‌ک همیه که له‌پشت پیدایابوون و بردموامبوونیه‌وه وه‌ستایت.

(۱) از زوّربوونی زینده‌مران کان به شیوه‌یه‌کی ناینیکی دستی پتکرد، که بوبونه‌وری تهواو هاوشنوه له جیاناتی خانه‌ی بتجیه‌یدا بدرهم دهات، تا تیستایش نهム جزره زوّربوونه له بوبونه‌وره سرمتایه‌کاندا بوبونی همیه، وک به‌کتریا و کمرووه‌کان. پاشان زوّربوونی سپکسی پیدایابو که تیابدا جیاناتی دایک له گذل جیاناتی باوک بتکل دهن و بوبونه‌وری خاونن بتجیه‌یه جینی نوی پیدادهیت.

پهیدابوونی خانه زیندوو:

ریچارد دوکنر و نندامانی مینگله بیباور کهی (که خوی و مها و سفیان ده کات)، ژیان به دیاردهیه کی سرهیه خو داده نیشن، که ده کری دورر له پهیدابوونی خانه زیندوو له پهیدابوونی بکولرستهوه! هروهها وایدهیشن که پهیدابوونی ژیان تیشك ده خاته سهه به دهستهینانی DNA ی شیاو بز دابهشبوون هروهها بانگه شهی نهوده ده کن که درووستبوونی نهوده شانهی ماوهتهوه له خانه کارتکی ناسانه و دی ثین نهی ده توانت نهم بدشه ثار استه بکات. له کاتی خستنه پروی خاسیته وجودیه کانی ژیان هملمی نهم چه مکمان سلماند و، بینیمان که ژیان دیاردهیه که به بدر زوریه بدهه کانی خانه دا ده کرت.^(۱)

زانستی نوی هر بونه و مریک و هک دوو پیکهاته سهیر ده کات؛ پیکهاتهی ماددی و پیکهاتهی مدعیه، لمبرنهوه پیزسته له کاتی بمیر چدانهوری لیکولینهوه له خانه زیندوو به دوای سه رجاوهی نهم دوو پیکهاتهیدا بگه پرین. ده کری سه رنجی (پیکهاتهی ماددی)^(۲) بز خانه بدین بع پیمه

(۱) جگ له هندیک ماددی خوارکی هملگیار و بزیاغ و نهم جزره شتله.

(۲) یکلک له راستین نهو سیناروزیانه بز لیکانهوری خانه زیندوو خارنه تمرور، برتبیه له رزبودونی نه کلوزیده کان لمسر پروی بلوره کانی قوری سورمه، کراو به هزوی بارگه کارهایه کانهود، پاشان بعید کمهو لکابیان بز پیکهنهانی بشی RNA. بلوره کانی قوره رذلکی تریشان همه له پهیدابوونی ژیان چونکه پیکهاتهی ثارتے کاربوزیه تازه پهیدابووه کان له لایعن رووی قوره کمهو ده مژون (تابیعه مندی مژین Adsorption)، که رنگا به بعده اوسبوونی کارلیک ده دات به ثارتے پیکهنهانی ثارتے نوی و کارلیک که به پیچموانه نایت.

لهم قوانغدا له پروی پیکهنهانیمه له ریزیهندی نه کلوزیده کان له فایرزو سه کان ده چیت، نه گهوجی له لایعنی پیزسته بونی به خانه زیندوو که لمبرنهوه فایرزو سه زور دهیت جیاوازه لئی، لمبرنهوه بیردوزه که ناوی بیردوزی نیمچه فایرزو سی (Fairy-Sized Virosoid) ای لیتراء، بز دستگهه منتی وزهی پیوست بز زوریون بشی RNA هستاوه به شیکندهه ساده نهندامیه کان که لعنار شله

دوریدا بروینیان همیه، به همان شیوه هندتیک له فایروزی‌سزیدکان به دوریاندا پرده‌یه کان دروست گردوده که ماده خوارکننده کانی تبنا هدل برگرت، بهمراه یه کدم پرژکاریوت (برونوموری تالک خانمی و نارول سرهنایی)، لمسه روی زوی پیدابورو (قتناغی یه کمی دروست‌بیونی خانه).

دوای نمه خانه (ایزکاریوتیکه کان (Eucaryotes) (نانوکار دروست برو پیش تزیکه‌ی ۲.۷ بلیزن سال). سیناریو راسته که بز دروست‌بیونی نم خانه نمه‌یه که له یه کنگرتنی جزری جیاوازی پرژکاریوت پیدابرون نمه‌ش وک شوتنکوتوتیک بز (ایردوزی پنکه‌یانی ناوخزی Theory)، که ژنه زانای باپلزلجی نمریکی لین مارگولیس Lynn Margulis که له سالی ۱۹۶۷ دایشا.

بهیش نم دید و بز جوونه هندتیک له خانه پرژکاریوتیکه نا همواییه کان هستارن به قوتدانی خانه پرژکاریوتیکه کان که توانای نیشاندانی روناکیپیان پیدایا گردوده، بهمراه هارشیره کلکوپر پلاستات که له خانه روده‌کیه کاندا بروی همیه بزی پیدایا برو، همروحا هندتیک له خانه نا همواییه کانی تر هستارن به قوتدانی خانه همواییه کان، بهمراه له هارشیره مایتکوکندریای ناو خانه نازطیه کانی بز پیدابرون، بهمراه خانه نا همواییه کان توانای رفتار کردنیان له گلک نزکجه‌یی زهراریدا پیدایا گرد. له همان کاندا خانه قروندراوه کان بدگرگی و خوارکان لمناو نمه خانه‌یه پیدایا گرد که قوتیان دابون، واتا سوده‌که تالوگزره، لمبرتموه بیردوزی که به بیردوزی پنکه‌ی زبانی ناوخزی ناسراوه.

هرروها مادده بزمایه DNA هندتیک له پرژکاریوتیکه کان لمناو یهک ناوکدا کوکرایمه، لمپتاو رنکختنی دابه‌شبورونی خانه، جگه له مادده بزمایه مایتکوکندریا و کلکوپر پلاست، که له درووه ناوک مانده.

بهمراه زماره‌یدک له پرژکاریوتیکه کان بورن به خانمیدک له راستیکه کانی ناوکدا (ایزکاریوتات)، نمه‌ش (قتناغی دوومی دروست‌بیونی خانیده).

نموانه گرنگی به لینکولینه له دروست‌بیونی زیان ددهن وایمیتین که رای دروست نمه‌یه که برونوموره ساواکان RNA یان وک کوکی بزمایه له ناو کرچموزم سه کانی خانه کانیاندا به کارهیتاو، بزمایه زنکه‌ی پیتچ سد ملیون سال (برونوموره کانی نموده به برونوموره کانی ناو پین نمی (RNA World) ناسراون، بدلام نمود جیهانه بعهیزی لاواری بشه کانی ناو پین نمی توشی نهان هات و هندتیک تمیزلکه‌ی بز جیهانی نمی که ناو پین نمی له خون گرتیت که وک نیشانه کانی گموره‌ی ناو پین نمی له ماوه کانی پنشورتدا مانده، لدو نیشانه‌ش نمود رابیزوزمانه‌ی که له خانه کانی لاشه‌ماندا بروینان همیه.

له دوای نمه چمند دستکارییدک له بهشی ناو پین نمی روسیاندا، گمردیله‌ی نزکجه‌ین له ناو پین نمی جیاکرایمه (اکه واپیلندکات ناجنگیر بیت) نمه‌ش رنگای بعدها که دی پین نمی دروست بیت که له ناو پین نمی جنگیرتره که له زنجیری لولیچی زور در تر پنکه‌هاتوه (که دگانه ملیون نایکلول تید) و دقوانیت به شیوه‌یه کی تروندتر و کم هملتر زانیاریه کان هملبگرت، همروه چون به تواناره له کوچی بعده بعهیزی نمودی که دو سرمهه.

له دی پین نیششوه کرچموزم امانی خانه دروست بورن، که شیوازی جینی بز زفریه برونوهرانی نیستا هملگرتوه (جیهانی دی نین نمی DNA World). شایانی باسه که تهدمنی کوتنتین حفیراتی بهکریا که تیایدا مادده بزمایه له دی نین نمی پنکه‌هاتیت ده گلپرتموه بز پیش ۳.۷ میلار سال.

که سی گوشیده؛ گوشیده کیان بریتیبه له درووستبوونی پرپوتینه کان، که یه کمی بنیاتنانی زوریه‌ی پنکهاته کانی خانه‌ی زیندووه، دووه‌میشیان بریتیبه له درووستبوونی دی نین نهی و میکانیزمه به کوکدکردن، که نهنجامی دهات هرچی گوشیده سیه میانه نموا بریتیبه له درووستبوونی پرده‌ی خانه‌ی موعجیزه سرسامکره که که دوری خانه‌ی داوه. لم بشه‌ی نم تمه‌رمیدا چندند هملومستیدک دهکمین، که به پونی درووستبوونی خانه‌ی زینلو به شیوه‌یه کی همره‌مه کیبانه درده‌خات، پاشان له کوئاتای تمه‌ره کدا هملومستیدک دهکمین بوز قسه کردن دهرباره سه‌رچاوه‌ی پنکهاته‌ی زانیاری خانه‌ی زیندووه، که به شیوه‌یه کی گهوره‌تر پنوسنی بوز بورونی خودای دانای به توانا دهم‌لیتیت.

بیردؤزه‌کانی درووستبوونی خانه :

نه و بیردؤزانه‌ی بوز ته فسیرکردنی چونیه‌تی درووستبوونی خانه‌ی زیندووه دانزاون،
بوز سر دووه کۆمه‌له‌ی گهوره‌دابه‌ش دهبن:

یەمکمە: سەرتا جىنەکان Replicator First

رېچارد دۆوكنز نم چەمكە پەسىند دەکات و له كتىبە‌کەي (جىنى خۇپەرسى) دا دەلىت: (الله قۇناغىتكى دىيارىكراودا (بە پىنكەوت Accident) بەشى دى نين نهی (جادوونى) جياواز پەيداپوو، كه تواناي بەرھەمەتىنانى كۆپى هاوشىوه‌ي خۆى ھەيدى Replication، نم بەشىش كە (زانیارى) پنوسنی بوز بنیاتنانى پرپوتینه‌کان هەلىگرتووه (نم جادوو گەرە له كرېيە كە نم جادووه نهنجامداوه؟! سەرچاوه‌ي نم زانیارىيانه چىيە؟! سلاو لەو زانسته... ئا بەم سادھىيە، نەمە كارى پىنكەوت و جادووه، بەلام نايادەمە بە زانست دادەنرى؟!).

وا گومان نبدی که من نه پیاوه تزمه تبار ده کم، تزیش دهوانی بگه پیشه و سه رچاوه کانی نه م پیاوه خله فاوه^(۱).

دوووه: سرهتا کیمیا - رنکختنی خودکار Self organization

نهم سیناریویه باس لهو دهکات که بدشی پرژتین دهکری بهشیوه کی خودکار و لپتنی رنکختنی پنکهاته کانیمه و پهیدا بیت، بهین شوهی پیوستی بهو کوذه همیت که دی نین شهی هملیگرتووه. نهمه ش به تموز مه بازنیمه رنکخراوه کان ده چوتن که له ناودا رووده دن بدر لهوی بکولیت، نایا تاییه تمدنیه فیزیاییه کانی په گذره کانی پنکهاته کانی پرژتین (کاریون و هایدروجین و نزکسجين و نایتروجين و فوسفور) نهوهی که بدشی پرژتینی زور نالوژ بدرهم بیت؟ هیچ زانایه کی فیزیا قسمیه کی لم جوړی نه کردووه.

پشیوی بهدیه لنه و رنکخراوی خوکرد :

بې لینکدانوهی چۈنیتى خانەی زىندۇر جا چ سرهتا جىن بیت يان کیمیا. ماددیگەراکان پەنایان برد بدر شیوارىك، که زور جار بې لینکزلىنمۇر لەم جوړه دیاردانه پەنای بې دەهن، تەوش برىتىيە لە ناونانى دیارده کە بە ناوىك، کە خەلک پېیەو سەرقاڭ بن و بەدواى لینکدانوهی راستەقىنەی دیارده کەدا نه گەپىن. داروئىيە کان نەمجارهيان پەنایان بردۇتە بدر چەمکى (پشیوی بهدیه لنه و رنکخراوی خوکرد)^(۲)، کە مەبەست لىنى پەيدابونى رنکخراویه لە نا

(۱) له کتىبى (جىنى خۆبرست) Selfish- Gene oxford 1989.p.12

(۲) (الفوضى الخلائق والتنظيم النامي Creative Chaos and self organisation

پنکخراوی فموزا و پشیویمه، بهوه پیتاسهیان کردووه که بریتیبه لمو کرداری که بههژیمه همر دامهزاومیهک پنکخراوی خوی زیاد دهکات، بهین دستتیوردانی هیچ هیزتکی دهرهکی و هیچ سمرکردایهتیبه کی ناوهخوی^(۱)!

گعوهترین همله که زور کهس تییده کمون وا تینه گدن فموزا و پشیوی بهدیهنه رو پنکخراوی خودی کردارنکی همراهه کیه، له راستیدا نعم کرداره ملکهچی کوزمله یاسایه کی زور وردو نالوزه به جزرلک زانایان ناتوانن چاودیری و موتابعه عهی بق بکمن.

بدرزترین شت که پشیوی بهدیهنه (نه گدر دانیش بهوهدا بنین که دهوابیت) بهدیهنهت بریتیبه له بهدیهنهانی همندیک (رنکخراوی Order)، وهک نمهوه که (با) چهند هیلیک لهسر لمی بیاباندا درووستی دهکات، نهمهش خالی نیبه له چهند یاسایهک که رنکی دهخات، بهلام پمیدابونی سیستهمه کان Systems وهک درووستکردنی کوشکنک لمو لمد، یان درووستکردنی پرتوتین له ترشه نه مینیمه کان و بنياتنانی کوزدی بومارهی له بنچینه نایتروجینیبه کانمه، ثموا ینگومان پشیوی بهدیهنه که باسی دهکن ناتوانیت بهدیهنهت.

(۱) ثمواهی باوریان به پشیوی بهدیهنه همه قسمی هونهمرمندی گدوره (پیکاوا) لهسر پشیوی بهدیهنه به ملگه دشنمره، که دلیت: ((هدروهک چون ناتوانی هیلک و رون بهین شکاندنی هیلکه درووست بکمی، ثوابیش ناتوانی هونریک پیشکه بشکی بهین نمهوه پشیوی و ناجنگیری پیشواخته همیت). ثموا خوبیان لمه بن ناگا کردووه که عدققیک بورونی همه که کرداری درووستکردنی هیلک و رونه که یان داهیتانی هونرمندهک رنکدهخات، یانیا بهدیهنهانی گدردون و زیان پیتیستی به عدققیکی لم جزو، نیبه؟! له کاتی جنگی عیراقنا، سرۆکی نه مریکا جزوج بزش چمکی پشیوی بهدیهنه بکارهیتا، بزنهوهی مژدهمان بدانن که ثمو خاپورو کردن و کاولکردنه لداین و لانهکمده کومدلگایهکی بعرزی دیعوکراسی جنگیر بدرهم دینیت. نه گمر چاپیوشی له همهو ثمو هلانه بکمین که لمو بانگشیدا بروینان همه، ثموا ثایا ثمور کومدلگایهکی باسی دهکد بهین همول و تیکوشان و قوریانی روله دلوزکانی عیراق دیتهدی؟ لم دو شموننیدا (پیکاوا و بزش) دستتیوردانیکی درهکی دهینین له سیتهمه کدها، بکرنکی رنکخراوی بورونی همه.

نه گهر درووست بیت نعم چمکه له هونه و سیاست بهکاریت، ثموا بهکارهیتاتکی مهجازیه و ناکری پلکشی گزربانی زانستی بکمین. نه گهر رانستیکی تایبید بز لیکولینده له دیباردهی پشیوی بهدیهنه (زانستی شماوش) همیت، ثموا به هاوکیشه وردهکانی له نه گمراهکانی درووستبوونی دیاردکان دهکولیشمده و له هزکارهکانی دواتری ناکزیلمده.

درووستبوون پرۆتین :

کاتیک زانایان هەستیان بە نالۆزییە سەرسور ھیندرەکەی خانە کرد، پەنایان بردە بەر دابەشکردنی کیشە کە بۆ چەند قۇناغىتىك، بەم ھيوايە بتوانن چار مەسىزىنک بۆ ھەر قۇناغىتىك بە تەنبا بدۇزىنەوە، زانای روسى (انھلیكساندر نۆپارىن^(۱)) پەپەرەمۇي لەم ناپاستىمە كەرددوو، بۆيەلە سالى ۱۹۲۶ از گەرمانى درووستبوونى خانە زىندووە كان بەشىۋەمە كى پلەبەندى لە ماددىە نازىندووەوە لە رىنى ژمارىمەك كارلىتكى كىميابىمە خەستەرەوە، كە سەرتا بە پېنكەيتانى پېنكەماتى ئەندامى سادە لە گازە كانەوە دەستى پېنگىد كە لە ھەواي زەيدا بۇونيان ھەبرۇ (ميسان و ئەمۇزىيا و ھايىرۇجىن و ھەلمى ناوا)، ئەمەش لە ژىز كارىگەرى وزى خۆر و وزى ھەورە تىشقەدا، پاشان نەم ناوتىنانە رىزبۇون و لەناو خۆياندا كارلىكىان كرد بۆ نەوهى ناوتىمى نالۆزتر و نالۆزتر بەرھەم يىتن، تا نەو كاتەپىرۆتىنە كان پەيدا بۇون، كە خانە زىندوويان درووستىكەد.

کاتىك ستانلى مىلەر لە تاقىكىرنەوە بەناوبانگە كەيدا كە لە سالى ۱۹۵۳ از ئەنجامىدا^(۲) توانى چەند ترىشىكى ئەمېنى بەذۈزىتىمە، ھەندى كەس وايان زانى، كە ئەمە سەلماندە بۆ گەرمانى زانا روسىيە كە نۆپارىن، بەلام بەر لە كۆتائى ھاتنى سەدەي يىستەم، زانایان ھەلمى ئەمە دەرەنچامىيان سەلماند، بەو ھۆزىمە، كە دەنلىابۇنەوە ھەواي زەوي بە تەواوى لەم ھەوايە جىاوازە، كە

(۱) Alex Ander Opparin (1890-1980) مامۇستاي كىيىاي زىنديمى لە زانكۆزى مۇسکو و نەننامى ئەكاديمىي روسى بۆ زانستەكان.

(۲) ستانلى مىلەر لە ناسىمى خەرتىتىبا و سەستۈپەتى كە گەرمانەكەي نۆپارىن تاقى بىكانتۇر، بۆيە تېكەلمە گازە كاتى لە دەفرىتكى شۇوشەپىدا دانادە و پېشىكى كاربىالى بېندا تىنەر كەرددوو، دوايى چەند رۆزۈنک لەسە دېوارى دەفرە كەدا چەند ترىشىكى ئەمېنى پەيدا بۇون كە بەشدارن لە پېنكەيتانى پرۆتىن، لەو كاتەدا ھەندى كەس دەنگىيان ھەلمىپى و وايان دانما كە ئەمە بەلگەمە لە سەر ئەگەرى درووستبوونى رۇيان بەشىۋەمە كى خۆزىد!

میله‌ر تاقیکردنوه‌که‌ی تینا نهنجامداوه، چونکه گازه بلاوه‌کان بریتیبوون له نایترۆجین و دوووم نۆکسیدی کاربون و هملی ناو، سمره‌ای نهندازیمه‌کی زوری نۆکسجين، که نه‌مانه بهس بعون بز نۆکسان و له‌کارخستنی يدک به يه‌کی نمو ناویتانه‌ی که درووستدیبوون.

له ههواوه بع ئاو :

دوای نوه رپلی هنگاوی دوووم هات (له دابدشکردنی بابه‌ته‌که‌دا)، بؤیه زانیان له ههواوه چوونه سمر لینکولینه‌وه له ناو و گریمانه‌یه کیان خسته‌پرو به ناوي (شوزربای سمرهتا Primordial Soupa)، که وايده‌بینیت ناوي زمریاکان پرپیون له بەشی نهندامی وەک ترشه نه‌مینیبه‌کان و ترشه ناوکیبه‌کان و کاربۆهیدرات...) و دووله‌منده به هندیتک خوي که گرنگترینیان فۆسفاته، ههروهه‌لار پیش‌نها کارلیتکی کیمیائی هدره‌مه‌کی له نیوان نمو ناویتانه به دریزابی مليونان سال مادده‌ی زیندو درووستبیووه.

سمره‌ای ثوبینگه‌ی نمو شیوه‌یه که له گریمانه‌ی شوزربای سمره‌تایی به‌دی ده‌کرت، به‌لام زانیان نتم گریمانه‌یه بیان رهتکردت‌نهوه. نهودتا گمودره زانای جیولوجی ج.پرۆکس له کتبه‌کیدا (origin of life) ۱۹۸۵ از، جدخت لمسر نهوه ده‌کاتموده، چینه‌کانی زموی که به‌هۆی دزمکردنی ناوي زمریاکانه‌وه له سمرده‌مى پیش کۆمپری (ماوهی ناماوه‌کاری بز پیدابوونی ژیان) درووستبیووه، په‌گەزی نایترۆجینی کەم بوروه^(۱)، که پیتکه‌تنه‌ری بنچینه‌سى ترشه نه‌مینی و پرۆتئینه‌کانه، بؤیه نتم شۆربایا سمره‌تاییه له بنچینه‌دا بروونی نییه، تینیا له نه‌قلی نمواه‌دا نهیت که باسی ده‌کن.

(۱) ناسه‌که‌ی له ۱۵٪ بیت‌دەپه‌پری.

بن توانایی پنجه‌وت :

سرمه‌ای ندهی که زانایان رؤلی نه‌جامه‌کانی تاقیکردنده‌کمی سنانی میله‌ریان له دروستبوونی ژیان ره‌تکرده، هروهها شکستیان به گریمانه‌ی (شوزای سرمه‌تایی) هینا، به‌لام چمند ناسته‌نگنگی تریان خستپرو و لمبه‌ردم نهودا که پرتوین له ترش نه‌مینیه‌کان پنک بیت. ناسته‌نگی یه‌کم بریتیه‌ی له دروستبوونی زنجیره‌ی په‌پتیدی (Peptide chains) به پنجه‌وت و لمرتی په‌بیوندی نیوان ترش نه‌مینیه‌کانه‌وه برویت، چونکه هملی دروستبوونی زنجیره‌یه کی په‌پتیدی له سه‌د ترش نه‌مینی به‌شیوه‌یه کی هدرمه‌کمی بریتیه‌ی له ۱۰^۳، نه‌مه‌ش هملیکی زور لاوازه، هروهها له گکل یاسای دوه‌همی داینامیکای گرمی تیکده‌گیریت که وايده‌مینیت دامه‌زراوه‌کان نه گهر له‌لاین رنکخترتکه‌وه ریک نه‌خرین به‌رهو ناریکی زیاتر ده‌چن.

زانای فیزیا پول دیفیز پیمان دهیت که له دوخی زور ده گمه‌ندا ده‌کری دامه‌زراوه‌که به‌رهو بنیاتنان بروات لمبری ندهی به‌رهو ناریکی و پشیوی بروات، به‌لام نه‌مه پیویستی به نه‌ندازیه کی وا له ترش نه‌مینیه‌کان همیه که هم‌مو گردون ده‌خانه گهر بوق ده‌ستکه‌وتني ته‌نیا تاکه زنجیره‌یه کی کورتی په‌پتیدی!.

ناسته‌نگی گوره لمبه‌ردم پیکه‌تاني به‌شی پرتوین بریتیه‌یه لمه‌ی، که زنجیره‌ی په‌پتیدی به‌شیوه‌یه کی تاکی زور نالوز لیک بنائیت بوق دروستکردنی نه‌م به‌شه^(۱).

(۱) زانای بازلوجیای به‌شی (نام سمیس) له کتبی (دیوانی شیر) دا نه‌مه ده‌چرتیت به نویسنده‌ی دیوانیکی شیر به به‌کاره‌تاني پیته‌کانی زمان بمهی که دانانی هم پیتیک له شوئنیکی دیاریکراودا پیویسته به‌عنی یاسای زمان و شیر بیت.

هملی نموده، که نمده به پنکه‌وتودات له زنجیره‌یده کدا، که در تزییه‌کهی سد ترشی نه مینی بیت بریتیبه له $^{13-10}$ هرچی نه گری درووستبوونی پروتینه پیوسته کانه بوز یه ک خانه نموا ده گاته $^{10\times 1-4}$.

گهوره زنانی فیزیا سیر فریند هویل هملی پودانی نمده بشیوه‌کی همراه‌مهه کی بهوه دمچوتنیت که بایه‌کی تووند به کوچک‌گایه‌کی کونه ناسندا تیپه‌ر بیت و پارچه ناسنه کانی ناوی پنکه‌وه بلکین و فروکه‌یده کی بونینگ ۷۶۷ درووست بکدن!.

نه گهر گریمانی ندوه بکمین که ماوهی بهدست له نیوان ساردبونمودی زموی دوای درووستبوونی و لمبیوان درکه‌وتونی یه کمین حه فرباتی زینده‌هران زنیکی سد ملیون سال دمیت، نایا نعم کاته بس دمیت بوز نمودی پروتینه کانی خانه‌ی زیندو به پنکه‌وت درووست بکات^(۱)

پیشتر و لامی ندوه پرسیاره‌مان دایمه، کاتیک نموده‌مان رونکردموه که مه‌حاله یه ک بهشی پروتین به پنکه‌وتودت درووست بیت (هیمز گلوبین) نه گهر له ماوهی هه‌مرو ته‌مه‌نی گهرونویش بیت، نیتر چی دلیلی درباره‌ی درووستبوونی هزاران بهشی پروتین که خانه‌ی زیندو پیوستی پیشان همیده.

نمودی که دست به دیدی هه‌رهه‌کی و پنکه‌وتوده بگرت بوز لیکدانمودی درووستبوونی زیان، ندوا جگه له بین ناگایی زوری درباره‌ی یاساکانی پنکه‌وت و زانستی بایزولوچیا هیچی تر ناسله‌لمیتیت، لمدرندوه زوریه‌ی زانا ماده‌یگمراه‌کان که گرنگی به بنچینه‌ی زیان دهدن (له شدسته‌کانی سدهی بیسته‌مه‌وه) دیدی پنکه‌وت رهله‌که نموده و دان به بین توانایی خویاندا دهتین له

(۱) سرخ بده، نه گهر پنکه‌هاتی بشیکی پروتین پیوستی به بونی * ترشی نه مینی گونجاو له جزوی چسب Left Handed همیت. ** ریزبوونی نم ترشانه به ریزه‌ندی داوارکار اوک پیته کان لمناو رسته‌دا. *** درووستبوونی پیومندی لمبیوان ندم ترشه نه مینیانه. **** پیچ خواردنی زنجیره‌ی پهپیتی پهدايو بوز تغره شیوه‌یده کی زور نالوز و هرگزت، که به بینادی لاوهکی ناسراوه. ***** کوچبوونمودی ندوه زنجیرانه که بونیادی لاوهکیان همیده له شوئینکدا که به بنچینه‌ی چواری بمشی پروتین ناسراوه، نمدهش بوز نمودی توانای نمودی همیت که به فرمانه‌کانی هه‌لبستی.

پیشکده‌شکردنی لینکدانه‌وهیه کی زانستی و لوزیکی، نه گهرچی که‌سی بایولوژی ناسابی هیشتا باورپیان وايد که نه گمر بیت و ترشه نه مینیبیه کان له گمل يه کتردا بو ماوهی چمند ملیون سالیک جینهیلین ندوا ژیان پمیدا دمیت.

کلشه‌ی هیلکه و مریشك : کامیان پلش کامیان؟!

لموهی رابورد نمو میکانیزمه خمیالیانه‌مان پروچه‌لکردوه که داروینیبیه کان بو لینکدانه‌وهی پیمنابونی ژیان به پنکموت خستبوویانمروو ولاینه که موکورپیه کانیمان خستمروو، بلام سمره‌ای نوموش کیشمی هیلکه و مریشكه، که بتوونندی لمبردم لینکدانه‌وهی کانی ماددیگمراکان وستاوته‌مه له دوو لاینه‌وهیه:

۱- پرمسمندنی کیمیایی Chemical Evolution رهتکراوهیه :

لاینگرانی داروینیزمی نوی بانگه‌شه‌ی نده ده کهن که هملبزاردنی سروشتنی بدر له درووستبوونی خانه‌ی سمره‌تایی، هستاوه به هملبزاردنی شیاوتین بنچینه نایترۆجینیبیه کان بو پیتکهیتاني بهشی نزیک له بهشی دی تین نهی، که له نیستادا لهناو خانه‌ی زیندوودا بروونی همیده، پاشان ناویته هملبزیریدراوه که چوخته ژیر باری چمند کردارنکی چاکسازی تا گمیشتوته نم شیوه‌یه نیستای بهشی دی تین نهی، نم کرداره‌شیان ناوناوه (هملبزاردنی سروشتنی پیش بایولوژی Prebiological Natural Selection) یان (پرمسمندنی کیمیایی Chemical Evolution)، نم قسمیه‌ش سدر له بدری رهتکراوه‌مه.

نه گدر هملبزاردنی سروشتنی پولیکی گرنگی له پرمسمندنی زیندوهراندا هه برویت له سدر ناستی بایولوژی (واتا دوای دمرکه‌وتتی نم بروونه‌هرانه)، ندوا

مه حاله پیش دروستبونی ژیان رؤلیکی گزایت (السر ناستی کیمیابی). لبهرنهوهی پهرهسهندن (همتا نه گهر کیمیايش بیت) پیوستی به زؤربونی بوونهوران همه به بُز نهوهی هلهبزادنی سروشتی سيفته بوّماوهیه باشه کان بُز نهوه کانی دواتر بگوازتمود، کهوانه رودانی هلهبزادنی سروشتی پیوستی به زؤربون همه، که نهوش پیوستی به کوڈی بوّماوهیه همه، نیتر چزن رؤلی دمیت له دروستکدنی نه م کوڈهدا، هرودها چون رؤلی دمیت له دروستکدنی خانه زیندوداد؟!

لبهرنهوه چه مکی (هلهبزادنی سروشتی پیش بايولوجی Prebiological Selection) دهستوازمه کی دژیه که. نمه کیشمی هیلکه و جوچله، کامیان یه که مجاراه: لهپناو رودانی پهرهسهندنی کیمیابی بُز گیشن به کوڈی بوّماوهی گونجا پیوسته زؤربون روویدات، لهپناو زؤربونیش پیوسته کوڈی بوّماوهی گونجاویت!!

پرسه که له پیاریک دهچیت که کهوتیته چالیکه، جا بُز نهوهی له چاله که دهیچیت پیوستی به نامرازنکی وهک قادرمه همه، چی دملنی دهیاره عقلی کساتیک که پیشیاری نهوه بکمن که پیاوه که له چاله که بیته دمرده بُز نهوهی قادرمه همهک بُز خوی بیثیت نینجا پینیدا سر بکدونت؟!

کامیان پیشتر؛ پرُوتین یان دی نین نهی؟

کیشمی هیلکه و مریشك که کامیان پیش کامیانه؟! جارنکی تر له کانی گفتونگز کردنمان دهیاره پهبوندی نیوان کوڈی بوّماوهی دی نین نهی و پرُوتین دیتنهوه برد همان، که بریتیه له یه کینک له گهورهترین نهو کیشانه روویده پرّووی نهو کهسانه دمیتنهوه که گرنگی به بنچینه هی ژیان ددهن.

کیشمکه لیزدا لهودا کورت دهیستوه، که کوڈی بوّماوهی (دی نین نهی) پیوستی به نهزم همه بُز نهوهی به کاری خوی هلهبستیت، نهزم کانیش جگه

له پروتینات هیچی تر نین، واتا کودی بومارمی پیوستی به پروتین همیه، له همان کاتنا بینایتی پروتین پیوستی به کودی بومارمی همیه بُو دیاریکردنی ترشه نه مینیمه کان که لئی پنکهاتووه، همروها بُو بهیه که وه بهسته و میان.

کواته پروتینه کان بهیه دی تین نهی دروست نابن، دی تین نهیش به پروتین نهیت کار ناکات، نیتر چون دوو سیسته‌می جیاواز به شیوه‌هی کی سدریه خز و هرمه کییانه دروست دهن، له کاتنکدا که هر یه کنکیان پیوستی بدوی تریان همیه بُو بون و کاروفرمانه کانی !!

له پیتاو زالبون به سهر نهو کیشیده‌دا ماددیگر اکان زور لینکدانه‌هی ماددیان خستوت‌هه‌پروو^(۱)، که هیچ شتیکی له باخته که نه گزپریوه؛ چونکه هدمویان پیوستیان به سرچاوه‌هی کی زیره کانه‌ی زانیاری همیه، همروک دواتر دمیینین.

(۱) یه کتک له بمنابع انگلیسی لینکانه کان (گرسانه‌ی نار تین نهی یه که مجار RNA First Hypothesis)، که وای دمینت که زیان بعو بورونه‌وانه دمتیکرده‌وه که کودی بزمیان له نار تین نهیانه عدل‌گیراوه و که بریته له ترشیکی نارکی هاوشنیوه دی تین نهی؛ که کودی بومارمی عدل‌گرن و ریزه‌ندی ترشه نهیمه کان له پروتینه کاتنا رنکده‌خات، له همان کاتنا پیوستی به نهیمه نیبه بُو نهودی به کاری خزی هملبستیت، دواه نهود بشی دی تین نهی وک هدلگری کودی بومارمی له زینهوراندا پیدایبروه، له نهنجامی لینکانلای دوو بشی نار تین نهی به دوری یه گتردا.

گرسانه‌ی (سره‌تا نار تین نهی) کیشه‌ی دروست‌جودنی زیانی چاره‌سر نه کرد، چونکه زور پرسار بینی و لام صاونه‌دهه:

به کهم: چون نار تین نهی له سره‌داده دروست برو؟
دوم: بهشی نار تین نهی بهشکی ناجینگیره، کواته چون هموای بمعیزی زوی له کات و ساته فرسه‌کاتنا خزی گرتوره؟
سیم: گرنگرین بعنده کودی بومارمی بریته له بونی زانیاری، نهو زانیاریانه بومان کود کراون له نار تین نهیدا له کرتوه، هاتونه؟

چوارم: نار تین نهی له پیتاو زالبونیندا پیوستی به بشنکی نار تین نهی هاوشنیوه خزی همیه که له تینشیمه‌ده بسته، جازنکی تر گراینده سر کیشه‌ی رنکدات و یتوانیه‌که، بمریه‌ی که نه گمری روودانی نهو رنکدته له $10 \times 73 - 73$ تیم ناکات.

پنجم: چون بشی نار تین نهی گزپر او بُل بشی دی تین نهی که وا ناویانگی دفرکرده‌وه که بریته به بعنده‌ترین بش که تائیستا زانتی باپیز لزجیا ناسیبیه‌یه.

له کرتابیانا دلینین: ج کودی بومارمی له دی تین نهیدا هدلگری‌ایتیان له نار تین نهیدا، نعوا هیچ له باخته که ناگزبرن، چونکه زانیاری له کودی بومارمیدا بدلگه‌هی کی حاشا هملنگه‌گره لمسه بونی خودای بدیهیتر.

فرانسیس کولینز^(۱) حقیقتی هلوستی پیش هیلکه و مریشکمان بز پرون ده کاتهوه، کاتیک ده لیت: ((دی نین نهی ژیانی بدینه هیتاوه، بملکو ژیان دی نین نهی بدینه هیتاوه، دی نین نهی زیاتر پشت به ژیان دهستیت لهوهی ژیان پشت به دی نین نهی بمهستیت)) نمده نه و ژیانه که جگه له خودای بالا دهست سه رچاویه کی نییه.

بهره هم:

نهو هله لیستمی که تائیستا دمیرارهی ژیان پیگدیشتوبین لمپنی بز چونی هندیتک لهو زانیابنه گرنگی بمو پرسه دهدن رون ده کمیتهوه:

پول دیغیز جمهوری ژیان بدهه دیاریده کات، که: (ژیان تمیا بریتی نییه له رینکختن، بملکو رینکختنیکی زاتییه، که خانه که له نادوه ناراسته ده کات). نه گهر نه شه پولانهی لمناو نارادا پمیدا دهن بریتی بن له رینکختنیکه که له کارلینکی هوز کاره دمه کیبیه کان (وزی گرمی) له گفل خاسیته کانی ناو روویدات، نهوا رینکختنی خانه کی زیندو لمناووهی خانه و نهنجام ده درت (جینات - هوز کاره رینکخره کانی جینات - پدردهی خانه - ...).

ههروهها فرانسیز کولینز گزازشت له سرسامبوونی خوی ده کات دمیرارهی پیدابونی ژیان تمیا له ماوهی یهک ملیون سالدا دوای نهوهی، که زوی سارد بعوه، ده لیت: ههمو نهو میکانیزمانه خراونه ده رهیچ شتیک شی ناکه نهوه.

سده راهی نهوهی که له گفل موعجیزه کاندا هاو سوژ نییه، سیر فرانسیس کریک ده لیت: وا ده ده که دوت که ژیان به موعجیزه دهستیپنکردووه، یان ثدوهتا له هه ساره کی ترده بز زوی نیز دراوه^(۲).

(۱)Francis Collins: له پمراه زرکانی تدورهی دورمدا ناساندو مانه.

(۲) زانیابن پیدابونی ژیانیان له سر هه ساره زوی بدهه شیکردنهه بعوه که بزوشایی دمه کی بز له تزدی ژیان (نمده له کونه هاتووه!!) که دمت به گشه کردن ده کات تا ده گاته هه ساره گونجاوه که. نعوانه بانگه شمی نهوه ده کن که شم تزوانه له سر نمیزه که کانده هیزشیان کردته سر زوی، بین ناگان

خوشنده‌ی بعیریز سرمسام مده، چونکه فرانسیس کریک یه‌کنکه لدو زانا دستپاکانه‌ی که برپایی بده نهادتووه که ژیان له‌سر همساره‌ی زموی به شیوه‌ی کی همه‌مدکی پیدابویت، چونکه زاناکان کیشکه‌یان به جوزتک بلاپریندا بردووه، که ناتوانین لئی بکولینه‌وه، وله ندهوی پیمان بلین خوتان ماندووه مده‌کن به گدران. به‌لام فرانسیس کریک له‌گمل خویدا راستگز بوروه کاتیک دهرگای به‌پرووی دهستختنه‌ناری خوداییدا به کراومی به‌جهیشتووه و درووستبوونی ژیانی بدهو وسف کردووه که ده‌کری موععیزه بیت.

ستیفن مایر^(۱) دهست دهخاته سر حقیقت و دلیت: ندهوی که داواکراوه بزو لیکداندوه له درووستبوونی ژیان سرچاوهی پنکهاته ماددیه‌کانی ژیان و سرچاوهی سیستم نییه، بدلكو سرچاوهی زانیاریه پیوسته کانه بزو پنکهینانی خانه، چونکه ژیان دیاردیه‌کی کیمیایی نییه بدلكو دیاردیه‌کی معرفیه. له کوتایی تهوره‌که‌دا نه‌مه رونون ده‌که‌ینه‌وه.

لدوی که بلندی گفتمی بدرز و تیشکه کان که ده‌کمونه سر نهم بروونه‌وه وردانه بدن بن برق ندوی که همه‌دو جوزه‌کانی ژیان لعناؤ بین لمبرنده‌همندیکی تر گوتوپریانه: بروونه‌وه‌ی عاقل له همساره‌کانی ترمه‌وه بدکتریاکانیان لعناؤ کهشتی ناسانیدا له‌گمل خویاندا هینتاوه؛ و دوای ندهو په‌رسندنی داروینی دستینیکردو، نعم گریسانیه‌ش به (پلاروونه‌وه) نزوره‌کان Pansperm ratheorets اناساروه.

^(۱) Stephen meyer: مامزتای فلسفه‌ی زانسته کان نه‌مریکیه و یه‌کنکه له کوله‌گدکانی چدمکی دیزاینی زیرهک و دامه‌زراره دیسکمفری، له سالی ۱۹۵۸ از له‌دایک بوروه.

دروغ حه‌تمییه‌تی جینی :

کاتیک جیمیس واتسو، و فرانسیس کریک گدیشتنه بنچینه و رنگای چوزنیه‌تی کارکردنی بدهشی دی نین نهی و فرمانه‌کانی و پؤلی له چالاکی خانه‌دا، زانیان وايان زانی نیتر گدیشتنه نهیتی ژیان، به جوزنک سه‌رنجی دی نین نهیان ددها، بدهشی که بدهشی می‌حومری و ته‌وهرمیه له بەرپیوه‌بردنی بایولۆجیا خانه و سیفاته بنچینه‌ییه‌کانی، پاشان دید و بۆچوونه‌که فراواتر بوس و بیر و باوفره‌که به جوزنک بلاؤ بوجووه که دی نین نهی ره‌فتار و کاردانووه‌کانسان بەرپیوه دهبات، واتا نه گهر تۆز جینی بدهبختیت به بۆ‌ماویه بۆ مایته‌وه، نموا هەرگیز بەخت‌وهر ناییت!!.

لەم خستنەروودا سى ھەلەی ئابروویه بۇونیان ھەمیه: يەکەم، نەو جیناتانه‌ی سیفاته بۇنیادەکانمان بەرپیوه دەمەن، ناتوانن خۆیان بەرپیوه بىمن، بەلکو پتویسته رېتكخەرەنک بۇونی ھەمیت کە چالاکییه‌کانی ناراپتە بکات. دوووم ھەلە لەوەدایه واى داده‌تین کە جینە‌کان ھەموو چالاکییه بایولۆجییه‌کانی خانه بەزیانی ئىمداشدوه بەرپیوه دەمەن، نەمدەش دەمارگىرییه‌کی نالۇزىیکییه، کە ھیچچى لە دەمارگىری دینداره توئنپووه‌کان كەمتر نییە. ھەلە سیئەم لەوەدایه کە وادھیندریت كەمە جینەتک دەستیان ھەمیه لە ھەلسوراندى ره‌فتار و کاردانووه‌کانمان، چونكە نەوەی لە ئىستادا سەلمىتراواه نەوەیه کە نەم فرمانانه زۆر ھۆزکاری ژینگەسی و دەرپوونی کاریان تىدەکەن، سەرەپاى پەيوندییه‌کی گەورەی نیوان ناوندە‌کانی مېشك.

باایولوژیا نوی:

له گدل را گمیاندنی دهرنجامه کانی پرورشی جینومی مردمی له سالی ۲۰۰۰ ز دا، شتیکی چاومروانه کراو پویدا، سلمیترا که ژماره جینه کانی خانه کانی لاشی مرؤوف له بیست و پیتچ هزار جین تیپر ناکات، واتا٪ ۲۰٪ی نمود ژماره‌ی پیشتر مهزنه کرابوو، نمده به ساده‌ی واتای نمودمه که ژماره جینه کان بس نیبه بوز نموده ژیانی مرؤوف به پنی چمکه کانی پنشرومأن شبکه‌نهوه^(۱) و پیوسته بدوای میکانیزمی تردا بگهربین. گهوره زانای بایولوژی دیقید بالتسیمر^(۲)- خاومنی خلاتی نزبل له پزشکیدا-گرنگترین دهرنجامه فلسه‌فیبیه کانی پرورشی جینومی خسته‌رو و بدهی که (ونبوونی دیدی حتمیه‌تی جینیبیه (Genetic Determinism)، باومری وايه جینه کان سدره‌نجامه کانمان دیاری ده‌کن. هملئی نه بوقجونهش دلنسی بومده دواي نموده سلمیترا، که گزرانکاریه زینگمیه کان، وک خزرارک و پلهی گدرمی و هرودها گزرانکاریه ناوه کیبیه کانی وک کاردانهوه، ده‌کری چالاکیبیه کانی جینه کان به بی نهنجامدانی گزرانکاری له بونیادی سمه‌کی جینومدا بگزوریت، تهنانهت ده‌توانیت نه م گزرانکاریه بوماوهیانه (له چالاکیدا) بوز نموده کانی دواتر بگوازیتهوه، به پنی نه م چمکانه، بایولوژیا نوی دامه‌زراوه New Biology که له‌سر زانستی به پریمودنی جینات Epigenetics، که گرنگی دهات به

(۱) بوقجونی پیشو وایبعینی که خانه کانی لاشی مرؤوف که ۱۰۰ هزار جوز پرورتین له خز «دگرت پیوسته به ۱۰۰ هزار جین هدیه بوز دروستکردنی پرورتیه کانی، به کار کردن بعو یاسایه نمودسا باپرور، بدهی که هدر جینیک پرورتیک کرد ده‌کات، نمده سره‌یار نموده که نزیکه ۲۰ هزار جین که کاری جینه کانی پنشرومأن رنکده خست، واتا نارکی هدر خانیه که له لاشی مرؤوفا پیوسته له خز بگرنت.

(۲) دیقید بالتسیمر David Baltimore: زانای بایولوژی، نه مریکیبیه، له سالی ۱۹۳۸ له دایک بورو.

لینکولینموده له میکانیزم‌هکانی کارتینکردنی ژینگه‌ی (ناوه‌خویی و دهره‌کی) له سمر جینات (چالاک‌کردن، پکردنموده، دستکاریکردنی چالاکی).

میکانیزم‌هکانی بهریوه‌بردنی جینات :

کاتیک سلمیتردا که دی نین نمی تمنی نیوه‌ی پنکهاته‌ی کوڈموزم‌هکانه و نیوه‌ی دوهه‌می له پروتینی ریکخر^(۱), Regulating Proteins, که کاری دی نین نمی رنکده‌خات و ده‌چیته ژیرباری ناراسته‌کردنی کاریگه‌ریبه ژینگه‌یه‌کان، دوای نموده چاوه‌کان که وتنه سر میکانیزمی بهریوه‌بردنی جینات.

دوای نهوه‌ی که پاله‌وانیتی سره‌تایی بو جینات بwoo و هاوکیشه‌ی ژیان بریتی بwoo له:

$$\text{RNA}^{(۱)} \leftarrow \text{DNA} \leftarrow \text{پروتینات.}$$

پاله‌وانیتی سره‌تایی گوازایه‌وه بو هۆکاره ژینگه‌یه‌کان، هاوکیشه‌ی ژیان بهم شیوه‌یه‌ی لیهات:

$$\text{کارتینکه‌ری ژینگه‌یی} \leftarrow \text{پروتینی ریکخر} \leftarrow \text{DNA} \leftarrow \text{RNA} \leftarrow \text{پروتینه‌کان}$$

ههروه‌ها سلمیتردا که هۆکاره ژینگه‌یه‌کان که جینات بهریته دمهن دمهن هۆزی هه‌لیزاردنی یه‌کیک له نیوان جوره زوره‌کانی پروتین، که هه‌ر جینیک

(۱) لینکولزه‌ران نم پروتینانمیان دهخته ناو زیلاندندوه، له کاتی گدرمیونیان له سمر لینکولینموده له دی نین نمی، نم پروتینانه بهرگیک درووسته‌کمن که دوروهی دی نین نمی دهداش و پی له خوتندنمه‌وه نموده زانیاریانه ده‌گرت که له ناویاندا همیه، پاشان رنگگری دهکات لمه‌وه که به شرکه‌کانی خوی هه‌لیست. لیزدا رفولی کارتینکرده، ژینگه‌یه‌کان دینت، که شیوه‌یه بهرگی پروتین ده‌گزربت و به‌عده‌ش له دی نین نمی جیاده‌می‌نموده، نموده‌ش ری به خوتندنمه و جینه‌جینکردنی نموده زانیاریانه دهداش که هه‌لیگرتوه.

(۲) نار نین نمی دووم ترشی ناو ناوکی ناو ناوکی خانیه، که پنکهاته‌کمی له دی نین نمی ساده‌ره، و به رفولی سره‌کی هه‌لیستت له گواسته‌موده زانیاری له ناوکی خانموده بو دهه‌وه بخانه، پاشان هه‌لیستت به ناراسته‌کردنی کاری درووستکردنی پروتین.

دەتوانىت ھەلبىتىت بە درووستكىرىدىيالا! نەمە دواى نەوهى كە تىنگىدىشتى باو بىرىتى بۇ لە (ايەك جىين بۇ يەك پېرىتىن). نايا نەمە رۇنىكى گۈورەي ھۆكارە ژىنگەيىھە كان نىيە لە دىيارەي ژىياندا؟

ئەگەر مەرۆف لە ژىنگەيى دەرگەزىرى فېرىتىت، نەوا خانە كانىش بە ھەمان شىۋە لە ژىنگەيى دەرگەزىرى خۆيان فېرىدەن، گۈنگۈرىن نەعونەش لەسەر نەوهە خانە كانى بىرگەزى لەشىن، كە يادەرگەزى كە خانىسى درووست دەكتات بۇ تۆماركەرنى زانىارىيە كان لە جىينە كاندا و اۋى لىندەكتات كە توانىي نەوهى ھەبىت كە بەكتىرا گازىيە كان بناستىتەو، ئەگەر ھاتوو بۇ جارنەكى تر ھېرىشىان كرددەوە سەر لاشە، نەم زانىارىيە وەرگۈراوانە لەپۇتى جىينە كانوو بۇ نەوهى نۇنى خانە كان دە گۈازىرىتەو، نەمەش نەوهە نەرى دەكتات كە خۇنگەرمانى حەتىيەتى جىنى دەستىيان پۇتە گىرتووە بەرەي كە سىفتە وەرگۈراوه كان لە جىناتدا تۆمارناكىرنى و پاشان نابن بە بۇ ماھى، بەپاستى نەمە بە شۇرپشىك دادەنرتىت دەربارەي زانىارىيە بايزلۇجييە كامان.

جىينەكان بىرىتىن لە جەمرگى خانە و لوو (ئەندامەكانى خوارەوە)

ئەگەر مىشىك نەندامى بەرىس بىت لە بەرپۇھەردى فەرمانى نەندامە كان و رەفتارى بۇونەوەر، ئەگەر نەمانى بەواتاي مردن بىت، ئەوا نايا جىينە كانى ناوكى خانە هەمان گۈنگۈيان ھەيە، واتا نايا جىينە كان مىشىكى خانەن؟

بۇ وەلامدانەوهى نەم پەرسىارە تەۋەرمىيە زانىيانى خانەناسى چەند تاقىكىردىنەوهە كىيان نەنجامداوە كە تىايىدا ناوكى خانەيان لابردۇوە Enucleation و نەنجامەكانى سەرسۈرھەتىر بۇون، زۆر لە خانە كان توانىيان بۇ ماوهى دوو مانگ بەبىن ناوك بىزىن، واتا بەبىن جىينە كانىيان، خانەكە توانىي جوولە و قۇوتانى خواردن و نواندى خۇرماڭى و هەناسىدان، هەرسكەرن، دەرداشان،

پەيوەندى لە گەل خانە كانى ترو كاردا نەوهى بەرامبەر گۇزپانكارىيە ژىنگەمە كان پىارىزىت، خانە كە تەنبا نېتوانى دابەشبوون و زۇرىبۇن ئەنجام بىدات، سەرەتاي پىتوانانى بۇ نۇنىكىردىنەوهى نەو پېۋەتىنانەي كە تەواو دەبۈون، ئەمەش ھۆكاري نەوهۇو كە لە كۆتايدا بېرىت. ئەمە بە واتاي نەوهە دېت كە لە كاتى نەبۇونى جىنە كانىشى مىشكى خانە بۇونى هەر بەرددوام بورە و كارى خۆى كردووە. لەبەرئەنەوهە - سەرەتاي ھەندىتكى زىيادەمەوەي - دەلتىن كە ناوك بىرىتى نىيە لە مىشكى خانە، بەلكو بىرىتىيە لە جەرگى خانە و لووەكانى خوارەوهى، كە لە بەرامبەر ئەندامەكانى خوارەوهى (ھىلىكە و گۈونە لە ئاشەلاندا!)

پەرددەي خانە بىرىتىيە لە مىشكى خانە :

نە گەر جىنە كان بىرىتى نەبن لە مىشكى خانە و نەيتى ژيان، نەوا نزىكتىرىن پىنكەتە كە شىاوى نەم وەسەن بېت چىيە؟

يەكتىك لە گۈنگۈترىن فرمانەكانى مىشك بىرىتىيە لە ھەستكىردن بە ناومىدى ناوهە و ناومىدى دەرمۇوە، كە دەوري زىنندەوەريان داوه، پاشان ئاراستە كەدنى چالاکىيە جىاوازەكانى لاشە بۇ رەفتار كىردن لە گەل نەو گۇزپانكارىيەنەي كە لە دوو ناومىنەدا پۇوەددات، نە گەر سەرنجى خانە بەدى دەبىنى كە نەوهە بەم كارە ھەلدەستىت و ژيانى لەسەر وەستاوە، بىرىتىيە لە پەرددەي خانە، كە نە گەر تىك بېچىت دەمرىت. نە گەر نەو (اورگەر وەلامدەرەوانەنەي) لەناوىدا ھەمە لە كارىغۇرۇن نەوا خانە كە دەچىتە ناو دۆخى ھۆش لەدەستدانەوهە، كە لە دۆخى مردىنى مىشك دەچىت لە مەرۇقىدا! لەبەرئەنەوهە پەرددەي خانە شايىمنى نەوەمە كە بە مىشكى خانە و نەيتى ژيان دابىزىت.

لەپىتنا نەوهە كە پەرددەي خانە بە كارە زىرە كە كانى خۆى ھەلبىتىت، (اورگەر Receptors) بۇ دانراوه، كە وەك ئامەزى ھەستكىردن بە كارىان دېنىت بۇئەوهى بىزانتىت كە چى لە دەرورىيەر و ناوهەوهى خانەدا پۇوەددات. هەرۋەك

چون پرده‌ی خانه (و لامدروه Effectors) ای بُز دانراوه، که له ورگره کانه‌وه زانیاری ورده گرت، لهم کاته‌شدا درگاکانی ده کاتمه‌وه یان داده‌خات، بُز نمهوه رتبدات یان رنگر بیت له بردم تپه‌پربونی مادده جیاوازه‌کان بُز ناووه و دروهی خانه، نه‌مدش بهینی نه باروده‌خهی که ورگره کان تیبینی ده‌کمن له باروده‌خی ژینگمی ناووهی خانه و دروهی خانه.

سدان هزار ورگر و ولامدروه له پرده‌ی همر خانه‌یه کدا بونیان همه‌یه که له گملیه کدا به همه‌ماهنه‌نگی و گونجانه‌وه کار ده‌کمن، نه‌مهش به شیوازی دسته‌جه‌معی Holistic ناسراوه که پشت به فیزیا و کیمیا چه‌ندی (کوانتم) دمه‌ستیت. هروها ده‌کری رُلی پرده‌ی خانه به رُلی پارچه‌کانی کومپیوتدر بچوتنت، که به همان شیوازی دسته‌جه‌معی کار ده‌کات، که هم‌لدستیت به ورگرنی تیختسته‌کان و چاره‌سمرکردنیان، پاشان زانیاریه کان ده‌نیت بُز پیکه‌تاه کانی تر بُز نمهوه ره‌فتاری له گملدا بکمن، نه‌مهش یه‌کنکه له فرمانه کانی پرده‌ی خانه، هروها هردوکیان له دروهه بدرنامه‌یان بُز داده‌پیزرت؛ بدرنامه‌دانه‌ر بُز کومپیوتدر و ژینگه - نهک جینه‌کان - بُز پرده‌ی خانه. لمبه‌ر نهوه پیوسته به جوزرک سهیری جیانتی خانه بکرت بعوهی که برستیله له میموری Memory Disk که تیکله‌ی بنياتنانی پروتینه کانی هد‌لگرتوه، نهک بدرنامه دانه‌ر بیت، بدلاکدش لمسه‌ر نهوه - وهک باسمان کرد- لابردنی ناوکی خانه دمیته هوی له‌ده‌ستدانی توانای درووستکردنی پرتوتین، نهک نه‌مانی بدرنامه‌ی خانه.

زانست ژماره‌یک له میکانیزمی زور وردی دُقزیوه‌تهوه، که جینه‌کان هیچ رُلیکی تیدا نایبنن^(۱)، که رنگه به یهک کوڈی بُزماوهی له یهک بونه‌وردا

(۱) گرنگرین نهوه میکانیزمانه‌ش:

بعدکم: نمهوه که بسانان کرد لمهوهی که یهک جین ده‌کری به کوڈ بکرت بُز بدره‌مهیتانی ژماره‌یکی زوری پرتوتین، که یه‌کیکیان بهینی پاروده‌خی ناو خانه و دوروویری هدل‌میزتردرت. دوووم: نه‌گهر وايدابینین که هریهک لئم جینانه له یه‌کیک لئم باروده‌خانه‌دا دعینت (است یان چالاک) بهینی باروده‌خی بلاو، ندوا جیاوازی له جالاکی جینه‌کانی نیوان دوو بونه‌وردا، که یه‌کیکیان به دوو هزار

(بتو نمودن تز - آنت -) دهات، که ملیارها نه گمر له دهرنjamد کان بدروهم پیتیت! بهپیتی نه و هۆکارانه له ناومه و دمهوهی خانه دوریان داوه، نمودهی که پدردهی خانه هستی پیتهه کات، لدواهه هۆکاره دهپونی و رۆحییه کان، همروهک

جین - بزمودونه- لدوی تریان زیارت بیت، ندوا ده کاته ۲۲۰۰، که نمدهش جیاوازیسکی گورمه. هدروهها جینه کان تمنیا له دۆخى سستی و چالاکیبا نابن بملکو پله و ناستی تر بۆ چالاکی هەر جینیتک بولیان هەید، که نه گمری راپردو بە سەدان جار زیارت ده کات! نه گمر گرنگی بەوه بدمىن کە هەر چالاکییک بان سیفەتک کۆمەلیک جین کاری پیتەنکەن کە هەرمە کیان پلهی جیاوازی چالاکییان هەید، نمودکاته هەست بە گورمه جیاوازی نیوان بۇنمودەکان و يەك بۇنمودەر لە بارودۇخە جیاوازەکاندا دەکیم.

سییم: چاککردنی هەلە کان Error-Correction: تمنیا بۇونی دی تین نمی لە ناوكىدا بەس نییە بۆ وەرگرتىن کۆپییک و گوستمۇدی بۆ رايپۈزۈمەکان بۆ بیتاشتاني پېۋەتىن، چونکە لە کاتى گودارى گۆپى کردنەکەدا هەلە روودەدىن، کە نەزىرسى تاییت ھەللىمتن بە چاککردنەویان، نمەش نەوە دەگەيدەت کە خانە دەستمۇستان ناومستىت لە کاتى چالاکى زىندىمە، بملکو بەشىنکى زۇرى و زەکەی بۆ راستىرەنمودى نەو كەم و كوتىيانە خەرج دەکات.

چوارم: گۇزىپنى پارچە و گەميانىن Alternative splicing: لە کاتىكىدا کە کۆزدی ھەلگىپەر او لە تاپ تین نەيمەدە لە رىنگايدا بۆ دى تین نمی (المانا ناوكى خانەدا) بۆ رايپۈزۈمەکان، بۇشمۇدی بە دروستىرەن بەرۋەتىنەكى پېچەوانە و بەرامبىرى ھەلبىتىت، ھەندىلە جار بە ميكانتىزىمى بېرىن و دانادە، بۆزتىنېنىڭ تماوا جیاوازا بەم ميكانتىزىمە بە كېكىن لە جینه کانى كلکى مىرە ھەللىمەتىت بە دروستىرەن Paste Cut. ۳۸۱۶ جۆر پېۋەتىن، گومان لمودا نییە کە لەم ميكانتىزىمەدا جین بېچ رۆلەنک تایيىت، بملکو بەركارە، كەواتە بىکەك كېيە؟ ھېشتا نازانىن.

پىتىجمە: بىچىنەي سانى پېۋەتىن Geometry of protein دروستىرەن زنجىرىي تىرشه نەمینىيە کان لەزىر چاودىزى دى تین شە بەس نییە بۆ دروستىرەن پېۋەتىن، گورمەتىن ھەنگاوش نەويە کە نم زنجىرىي بەشىرەتىيە کى سى دورىي بېجتە ئىزى ناپارستى پېۋەتىنەكىنى تر كە بە Chaperone ناسراوە، و لەم كەدارەش جینه کان بېچ رۆلەنک تايىن.

لەم بېچ ميكانتىزىمە پېشىرۇدا بىيىمان کە دروستىرەن بېۋەتىنەكىنى خانە کە گۈنگۈتىرىن گودارى بىتاشتان و كار كەدنى خانىدە، تمنیا بە ھەلگەرتىن کۆزدی نەم بېۋەتىنانە لە جیناتىنا ناومستىت، چونكە جینه کان بېچ پەيوەنلىيە كىيان بەم ميكانتىزىمانەوە نىيە، لەپەر نەوە كۆمەلەمە كى ترى زانست پەيدا بولۇ (پېۋەتىم Proteome) بۆ لېتكۈلىنىدە لە بېۋەتىنەكىنى خانە.

ھەرەمە زانستىكەنلىقىن نىتاراكتۇم Interactome پەيدا بولۇ، كە گىرنگى بە لېتكۈلىنىدە لە كاردانەوەکان و پەيمۇندى نیوان بەشە كىيىاسىھ جیاوازەكىنى ناو خانىي زىشىدۇ دەدات، پاشان بەرپىسە لە لېتكۈلىنىدە لە وردىتىن ناسىتەكەنلىقى زیان و لېتكۈلىنىدە لەپەر نەوە كە جۇن زیان لە بەشەكەن ماددەي نازىشىدۇ پەيدا دەيت، نەم زانستانە زۇر لە زانستى جىئۆمى تابىيەت بە لېتكۈلىنىدە لە جینه کان نائۇزىزە، تا نەو ناسىتى كە بۇتە گورمەتىن تەجەددى عەقلى كە روپەرۇسى زانيان بۇۋەتىمۇ.

چون نهم میکانیزمانه رنگا به زور جیاوازی دهدن له شیوازی رووکشدا (پنچینه و فرمانی شانه‌کان) له نیوان دوو بروونه‌وهردا، که جیاوازی سادهیان له نیواندا هدیه له پروروی شیوازی جینه‌وه بونمونه وه نهوهی له نیوان مرۆف و شامپانزیدا بروونی هدیه.

له بمرئه‌وه وايداده‌تینين، که نمهوهی ببررسه له رهفتارکدن له گەمل گۆزرانكارىيەكانى ناووه و دروهه خانه و تمنانهت ماماڭلە كىدنى له گەمل جۈره جیاوازەكانى هەست و سۆزى مرۆف بىرىتىيە له پەردهي خانه، که واى كردووه ندو شياوى نهوه يېت به مىشكى راستەقىنى خانه و مسەن بىكىت نهوهك ناوك.

پىدلگرى لەسىر ھەلە!

سەرەپاي نهوهى کە زانست دەربارەي رۇلى پاستەقىنىي جىنات ناشكراي كىدووه، بەلام ھىشتا زۇرتىك له زانابيانى بايزلۇجى و له سەروروی ھەممۇريانوه رىچارد دۆوكىز بە جۇرتىك سىمېرى دەكەن وهك نهوهى بىرىپرس بىت له ژيانى خانه و بىرناخىم بۇ دانانى، واى داده‌تىن، کە حەتمىيەتىكى جىنى بروونى هەيم، واتا ناتوانىن لەمە رابكىدىن، کە لە جىناتماندا بىرناخىم كراوه، بۇ وەلامدانوهى نهم قىسە بىن بىنەمايە سىيىھ جۇنز^(۱) زاناي بۇ ماوهەزانى دەلىت: شامپانزى لە دى تىن نەي چالاکدا بە ۹۸,۷٪ لە گەل مەرۆڤدا ھاوبىشە، بەلام ۹۸,۷٪ مەرۆف نىيە، بەلكو نەو مەيمۇونى شامپانزىيە.

بايدىتكە لە گەل مشك و پنجه‌كانى مۆزىش بەھەمان شىۋىيە، چونكە ئىمە بە ھىچ رېتىمىدك لە پېتەكان پەنجه‌كانى مۆز نىن. داننان بەوهى کە جىنات

Steve Jones (۱۱): زاناي بايزلۇجىا، بىرىتىيە و لىسالى ۱۹۴۴ زەدایك بۇوه.

سروشمان دیاری دهکات بانگه‌شده کی بین بندمايه، له لایدنی بایولوچیمه و زور شت همن که له پشت ژیان و بوونمان به مرؤف و هستاون.

رزگاریوون له چدمکی حدتمیمه‌تی جینی وا دهکات که سدرهنجامی ژیانمان له دهستی خۆمان بیت، چونکه نیمه له تواناماندا همه که له رتی په‌رده کمیمه و خانه بەرنامه بکمین (له رتی بار و دۆخی ژینگمی و دەپروونی و رۆچیمان). تازه کار له کار ترازاوه بۆ نمودی هیلیک بکیشین که دوو جیهانه که له یه کتر جیا بکاتموده؛ جیهانی داروینی که وەک رۆبۆتی زیندووی ناو مملاتینکان و تنانمان دهکات و، جیهانی بایولوچیای نوئ که به جۆرلک سەیری ژیان دهکات، که گهشیکه خەلکی بەھیز له پیتاو ژیانیکی بەخته‌وەر و پر خۆشمەوستیدا یارمەتی یه کتر دەدن. هەروهه نمودش تىپریو که بزانین نیمه کۆیله‌ی جیناتمان نین بەلکو گەوره‌ی سدرهنجامه‌کانی خۆمانان.

نهینی نھلینییه‌کانی بایولوچیای ژیان پیکھاته‌ی زانیاری (المکون المعرفی)

ستیفن مایر له نھینی ژیانی نزیک خستینموده، کاتیک نمودی خستەررو که ژیان (دیاردهیه کی کیمیائی نییه)، بەلکو (دیاردەیه کی زانیاری (معرفی) ایده. نمە واتای چییه؟

دەلیین که زانیاری پتویست بۆ پەيدابوونی خانه‌ی زیندوو و هەستانی به فرمانه‌کانی له دوو ناست دایه:

ناستی یه کەم: زانیاری پتویست بۆ درووستکردنی پیکھاته‌کانی خانه‌ی زیندوو پاشان به یه کەوه بەستنەوەیان.

ناستی دووهم: نمو زانیاریانه کوڈی بوماویی هدلی گرتورو و به شیوه کی زور له چالاکیه جیاوازه کانی خانده باشداری دهکات^(۱).

تیستاش با له تینگه یشن له زانیاریه کان نزیک بیننه وه.

تیکه‌لمی درووستکردن شوریاکه...

له کتیبی (زانیاریه کان و بنچینه ژیان)^(۲) براند نژلاف کوپر مامؤسای فلسفه‌فهی سروشته، که نهلمانیه، سدرنجمان راده کیش و دلیت که له پیتناو ندهو که شوریاکه کی باش درووست بکهین، تهنا نمهو بهس نییه، که پنکهاته کانی شوریاکه و سرچاوهی وزه‌مان همه‌یت، بدکو پیوسته و مسفلی درووستکردن که مان به هه‌مورو ورده کاریه کانمهو لمبرده‌ستدا یست. لمبره نمهو نزیکوونمهو له زانینی بنچینه ژیان بدی نایمت تا نمهو کاتمی که سرچاوهی زانیاری دهدوزنمهو که بنياتنانی خانه پیوستی پنیمه‌تی و کوڈی بوماویی هدلی گرتورو.

له وتارتکدا له گوچاری زانسته کان (دیسمبری ۲۰۰۳) جاکوب بنکنستین^(۳) له پرسه که نزیکمان دهخاته وه به خستنپرونکی سه‌نجر اکیش و دلیت: نه گهر دمریاره جیهانی مداده له زوریه خدک پرسی دلین (مداده و وزه)، بدلام نه گهر نیمه نمهو پینینمهو بیری خۆمان که له قوتاخانه و زانکۆ دمریاره فیزیا فیزی بورین، نمهوا دهزانین که جیهان به پلهی یدکم له (زانیاری) پنکهاتو و مداده و وزه دوو په گذزی زیاد کراون. سدرنجه نمهو روپوتنه بده که هدلدمستیت به کۆکردنمهو پارچه جیاوازه کان له کارگه درووستکردنی نۆتۆمیتلدا،

(۱) له سدرهاتی تمهه‌کهدا رۆلی کوڈی بوماویسان له بنياتنانی پرۆتیندا خسته‌روو.

(۲) کتیبی (Information and the origin of life) دانراوی Bernd Olaf Kupper.

(۳) Jaccob D.Benkenstein: زانای فیزیای تیزیری، مهکیکیه، یدکنکه له دامه‌زیرتمارانی چمکی کونه رەشكان لە سالی ۱۹۴۷ ز له دایک بود.

گومان لوهدا نییه که نمو پارچانه‌ی بؤی زیاد دهکن بن بهما دمیت نه گهر بر نامه‌ید کی کۆمپیوتەر نهیت که زانیاری بداته رۆبۆتە کە.

ستیوارت کۆفمان^(۱) - زانای گرنگیدم بە بنچینه‌ی ژیان - پیمان دلیلت:

(نه) گهر هەر مروقیلک پئى و تى کە من دەزانم چۆن پیش ۳,۷ بلىۇن سال ژیان لەسەر ھەسارەی زەوی درووست بۇوه، نەوا يان نەقامە يان گىنلە يان فېلبازە، چونكە ھىچ کەس نازاپت زانیارى پیوست بۇ درووستبۇونى ژیان لە کۆنەوە ھاتوو، کاتىلک بارودقۇخ زۆر خاپ بۇوه، ھەروەها ھىچ کەس نازاپت کە چۆن نەو زانیارىسانە پەيدابۇن کە نەم جۈراوجۈزرتىبىيە بۇونەورانىان لە کاتى روودانى تەقىنەوەی زىندەمەرى^(۲) کۆمپىزى ھيتاۋەت بۇون.

لە ئىستادا سەرنجە کە كەوتۇتە سەر ژیان، ھىچ كام لە زانا پىنگە بەرزە كانى بايزلۇجى لە باوەرەدا نىن کە ماددە و وزە بتوانى ژیان بېھەخشن! بەلكو زانیارىيە کە نەو کارە دەكتە. كىشى داروينىيەكان لەوەدایە کە لە سەدەي بىست و يەكمدا ھىنستا هەر چەمكەكانى داروينى ناۋەراتى سەدەي نۆزدەھەم - دەخنەرۇو - کە لە گرنگى زانیارىيەكان بىن ناگا بىرۇو. گومان لوهدا نییه کە ئەگەر داروين زىندۇو بوايە، نەوا باسى پەرسەندىنى ھەپەمدەكى نەدەكەد بۇ لىنکدانەوەي جۆرى بۇونەورەكان و، ھەروەها باسى پەرسەندىنى كىميايشى نەدەكەد بۇ لىنکدانەوەي پەيدابۇونى ژیان.

(۱) Stuart Kauffman: مامۆستاي بايزلۇجى بەناويانگى نەمرىيکى، لە سالى ۱۹۳۹ لەدایك بۇوه.

(۲) لە تەعەرفە دواتردا باسى دەكەين.

زانیاریه‌کان له کوچوه هاتوون...

پرسیاره قورسه که (او له همان کاتدا زور ساده) که روویمروی لایندگرانی په رسنه‌ندن دهیته‌ده نه ویه که چون سروشت بهین ناراسته کردتیکی زیره کانه توانيویه‌تی نه و زانیاریه زوره که بز درووستبوونی ژیان پنیسته فراهمه می‌بکات، که له ساده‌ترین بونه‌مودا (وهک به کتریا) ده گاته مليونان بیتس^(۱)? Bits To be or not to be that is the quation (که درووستکردنی وتمی شکسپیر ته‌نیا چوار سد بت له خوده گرت) له کاتی نهنجامدانی تاقیکردنوه کان له سدر چه مکی پیکه‌وت به به کارهینانی کۆمپیوتەر؟

سیز نهنتونی فلو^(۲) (مامۆستای فلسه‌فه، بەریتانییه) وەلامی نهوا پرسیاره‌مان دهاتووه و دلیت: هەرچەندە سیناریۆ‌کانی ژیان جیاواز بن، نهوا هیشتا پیویستیمان به سەرچاوهیه کی بەرزی زور زیره کانه هەمیه بز هەموو نهوا شتائی کە له خانه‌ی زیندودا بونیان هەمیه. (دین کینیون^(۳)) کە به (پیاوە بەلگەکەی بایلولزجای بەشی داده‌زت)، زیاتر بۆ‌مان رون دهاتووه و دلیت: نیستا نیمه له بەرامبەر گەوره‌ترین بەلگە‌داین له بوندا له سدر بونی خودای بەدیهیتەر.

(۱) bit: بەکەی بەنچینییه بز پیزاوی زانیاریه‌کان Byte=8bits

(۲) پیشوای بزوتنوی پیاوەی بزو له نیوی دووی سەدەی بیتەمدا، پاشان بەھزی بەلگەی زانستی رايگیاند کە خودا بونی هەمیه و باوەر بىچی هەمیه، دواي نەعوەی تەممۇنی گېشىتە هەشتا سال.

(۳) Dian Kinyon: مامۆستای بایلولزجای له سان فرانسیسکۆ، يەکێک بورو له داروینییه خونگەرمە کان، پاشان برو به يەکێک له گەوره پیشوایانی دیزاینی زیره‌له، دواين بیرونراکانی له کتىيەکىدا Biochemical Predestination دا بلاوکردو، کە له سالی ۱۹۶۹ بلال برووه، له سالی ۱۹۳۹ از له دايك بورو.

کاتیک نم دو و تدیم له یه کتیک له دیبهیته کاندا به نمونه هینایه، بدرامبه ره کم لئی پرسیم: چی دلمشی نه گمر زانیان توانیان ژیان دروست بدکن؟ راسته و خوّ و لام دایوه، نمه بدلگه یه کی به هیز دهیت له سه ره خودای بدیهیته ری ژیان! چونکه نم کاته کاره که بدراستی و له کارگدا و به موزی توانیان زانیان نه نجامدراوه، که زیره کی و زانیاری و توانی توواویان هه بوروه، ندک به شیوه کی همراهه کی و له پنی پنکه و تمهه پهیدابویت!!

له بدر گرنگی چه مکی پنکهاته زانیاریه کان، که به لگمیه کی وا له سر بروني خودا پنشكه شده کات که ناتوانیت بدر پرچ بدرسته و، له همان کاتیشدا زور کس هیچیان دهرباره گری لینه بوروه، بؤیه به شیوازیکی تری پهیوهست به دستکدوتی زانستی دیخدمه بروه که دنیای هژاندووه.

خویندنده و همه ک به خانه کوفکراوه :

له بیستی مدی سالی (۲۰۱۰) دا گهوره زانیای بایولوژیاں بهشی نه مریکی کریگ فینتر^(۱) نهوهی را گمیاند که تیمه لینکوآلریه کی دوای پازده سال همولدان دستکمتوتیکی زانستی گهورهیان به دسته هیناوه^(۲)، لومودا کورت ده کرته و که بؤیه که مجار توانیان کوڈی بوماوهی DNA یه کتیک له خانه به کتریا بیه کان له خانه سرهناییه کانی کوبکه نمه (نایکلوزتیدات = بنچینه نایترؤوجینیه کان)، پاشان نم کوڈهیان لمناو لاشمی خانه یه کی به کتریا بیی تری زیندووی جوزنکی ترابلام له هدمان ره گهز) دانا، دوای نهوهی کوڈه

(۱) Craig Venter: زانیای بعنایانگی نه مریکی بایولوژیای بهشی، له سالی ۱۹۴۶ له دایک بوروه.

(۲) گونگرمدیه کی گهورهی روزنامه اونیدا را گیمزرا، که له هدمان روزه دا با به ته که له گزفاری زانستی به ناریانگ Science بلاو بوروه.

بۇ ماومىيەكىيان لى دەرىتىابۇو، بىنپىان كە خانەكە دابەش دەپىت و فرمانە زىنلەيەكائى شەنجام دەدات و ھەلەستىت بە درووستكىرىنى پۈزۈتىنەكان بېنىڭىز كۆزدە نۇئىيەكە.

ئەم دەستكەوتە گۇرمىھ كاردا نۇوهى ڈېزىكى زۆرى (بە زانست و بىن زانست) اى بەدواي خۆزىدا هىتىنا، لەتىوان تىمىتىك كە گىشىتبو لوتىكەي چىزۈرگۈتن و دەنگىز لە راگىياندە كاندا بەزىز بۇووهە: يەكەم خانە دەستكىرد، ڑيانىتكى دەستكىرد، خانەميان درووست كىرد، ڙيانىيان بەدىھىتىنا، بۇونەورىنلىكى نۇئىيان بۇ لىستى بۇونەورە زىنلۇوهە كان زىباد كىرد و...ھى تر و ھى تر. وا بىلەپ بۇووهە كە زانست لە كارگەدا ڇيانى بەدىھىتاوا، تىمىدەكەي تر توشى خەم و پېشىرى بۇون چۈنكە واياندەمبىنى كە ئەم دەستكەوتە مەترىسىيە بۇ سەر بېرىۋاوهە نايىنیيەكائىيان بۆيە تا لە توانىياندا ھەبىرو لە ثانستى نەو دەستكەوتەميان كەم كەرددوهە!

جا بۇ نۇوهى بىگىينە حەقىقتى بايدەكە، نەوا پۇيىستە بە دىدىتكى زانستى بىلائىن سەيرى پەرداۋەكە بىكمىن، سەرەپاي دىدىتكى مەعرىفي و فەلسەفە.

دەكىرى نۇوهى زانىيان بېنى ھەستاون، بەوهى كە ناوارتىمىيەكى كىيمىلى دىبارىكراولەناو (دى نىن نەي خانە)^(۱) يان گۆرى بە ناوارتىمىيەكى ترى كىيمىلى دەستكىرد، كە بىرىتىيە لە (دى نىن نەي خانە M)^(۲) كە لە بىنچىنە و رىزىەندى بىنچىنە نايىتەرچىنیيەكائى لاساپىان كەرددوه، رىنگ وەك نۇوهى كە تاپowan لاساپى بەرھەمە كانى يابان دەكاتمۇ، كە نەمە جۆرنىكە لە (ئەندازىيارى پېچەوانە Reverse Engeneering)، كە تىايادا كارگەدەك ھەلەستىت بە بەش كەرنى نامىزىلەك كە كارگەيەكى تر دايھىتاوا و درووستى كەرددوه، پاشان ھەلەستىت بە لىنکۆلەنە كە پىنکەتە كانى، پاشان درووستكىرىنى نەو پىنکەتەنە پارچە بە پارچە و كۆزكەرنەوە لەسەر ھەمان تايىەتمەندى، بەمەش ھەمان نامىزى دەستدەكەوت، نەمە جۆرنىكە لە (لاساپى كەردنەوە).

نه گهر که میّنک لوهه را بینین، بزمان درده که ووت که نهمه له لاساییکردن و هش که متره، به لکو جورتکه له (کۆزکردنوه)، که وک نوهه ولاتان له بواری درووستکردنی نۆتۆمیلدا نەنjamامی دەدەن. کاتیئک پارچەی ناماادەکراوی نۆتۆمیلیئک هاوردە دەکەین (خۆمان درووستی ناکەین) و هەلدەستین به کۆزکردنوه و لىنکدانیان بەپتى تايیەتمەندىيەكان. هەمان نەو زانایانە نەنjamاميان داوه، هەستاون به کۆزکردنوهی بنچىنه نايترۆجىنييەكان بەپتى رىزبەندىيەکى لە جىنۇمى (بەكترياي M)دا.

لە پاستيدا نەو (دى نىن نەھىاھى) گۆزپىيانە سەرچاوهى ژيان نىيە، بەلکو تەنبا زانىارى پېتىستە بۆ بىنياتنانى پروتىنەكانى خانە و دابەشبوونى، ھەرچى خانە زىنلۈوه نەوا بە تەواوى و بە ھەمەر پىنکەتەكانىمۇ ھەتىناۋىانە و دايانتاۋەتهوه^(۱). گىيمان كە خانە درووستکراوهەكە توانى بە فەرمانە بايزلۇجىيەكانى خۆى ھەلبىستىت؛ وەك خواردن و زۆربۈون و دەرداڭ، نايما دەتواتىت بە فەرمانە وجودىيەكانى ژيانىش ھەلبىستىت، وەك زىرهەكى و نامانجدارتى، نەوانەي باسماڭ كەن سەر بە جىهانى مادده نىن؟ بۆ ھەلمادانوهى ئەم پرسىارە چەمكى پىنکەتەي زانىارىيەكان و سيفەتە ھەلقۇلاؤھەكان دەخەينەرپوو.

(۱) نەو خانە زىنلۈوهى پشتىان پېتىستېرۇ پەرددەكى زۇر ئائۇز، كە ھەست بە گۆزپىانكارىيەكانى ناومۇ و دروووهى خانە دەگات، ھەرۇوها چەندە دەروازمەكى ھەيە كە رىنى پېندەرات مادده جىاوازەكان ھەلبىزىرت كە دېئە ناو خانەوە يانلىيەوە دەرەچەن، سەرەپاي وىستەگەكانى وزە(مايتۆزکۈزىندرىيا) و كارگەي درووستکردنى پەزىتىن (رابىززەمەكان) و...ھى تر، زانایان نەيانتونىيە نەو پىنکەتانە درووست بىكەن.

پیکهاتهی زانیاری و سیفته‌هه هلقوو لاوه کان

له ته ومهی دووه‌مدا باسی سیفته هلقوو لاوه کانمان کرد (Emergent Properties)، مهه‌ستمان لوهیه که کاتیک دامزراوه‌یک ده‌گاته ناستیکی به‌رزی نالوزی تاسیفاتی نونی لیوه هملقوقولیت.

نه‌گهر بزوینه‌ری نۆتزمیتل وک نموونه و مرگرین، دمینین که له سه‌دان پارچه پینکدیت، گومانیش لوهدا نییه که برهه‌می کاری نم پارچانه (که بریتیه له جوولاندی بزوینه‌رکه) به ته‌واوی جیاوازه له دهره‌نجامی کۆکردنوهی فرمانی هر پارچه‌یک به ته‌نیا. کارلینکی نیوان پیکهاته‌کانی بزوینه‌رکه فرمانیکی ته‌واو نونمان بوز دینیته بون. به‌مدش جووله دینیه سیفته‌یکی هلقوو لاوی پیکهاته‌کانی بزوینه‌رکه.

نه‌گهر وردتر سه‌رنجی (بزوینه‌ری نۆتزمیتل) بدین، دمینین که ثو نهیتیه‌ی وای لیده‌کات که به‌ترانا کار بکات له دیزاين و درووستکردنی هر یه‌کیک له به‌شه رزوره‌کانیدایه، چونکه هر بمشیکی بزوینه‌رکه له دارشته‌یه‌کی خاون تایبه‌تمه‌ندی دیاریکراو درووستکراوه و شیوه و نهندازهی به وردی دیاریکراوه که ده‌گاته بمشیک له هزار به‌شی مللیمه‌ترینک؛ به‌شه کانی بزوینه‌رکه‌مش به‌پنی تایبه‌تمه‌ندیه‌ک بنبیاتنراوه که خاونه‌کانی ناوی (پیکهاتهی زانیاری) یان (نهیتی پیشه how The Knoe how) یان لیناوه، هممو نهمانهش له‌پیتاو نوهی که هر پارچه‌یک له کارکردندا له گمل پارچه‌کانی تردا گونجاو و هاوکار بینت. هرکه کارتی زانیاری (نه‌گهر بزوینه‌رکه نه‌لیکترنی بینت) بخهینه ناو و دواتر وزهی بوز بینیرین نهوا دست به کار و چالاکی دهکات. ثمهه ثو نهیتیه‌یه که نرخی بزوینه‌رک به‌رز ده‌کاتمهه که نرخی مادده و پارچه‌کانی له چهند ۱۰ دوکاره‌یک تیپر ناکات و به دیان هزار دوکار ده‌فرؤش‌سته‌وه.

نایا ده کری ندم نمونه‌یه له سه ر خانه‌ی زیندوو جیبه‌جی بکهین؟ له پاستیدا پنکهاته‌کانی خانه (پروتینه‌کان، ترشه ناوکیه‌کان، چهوریه‌کان، کحولیه‌کان، شه‌کره‌کان و...) زور به وردی دیزاین کراوه به جوزلک که کارگردانیان له گدل يه کدا به شیوه‌یه کی سرسوره‌تند رنکخراوه، نایا خودا هدر يه که لدم پنکهاتانه‌یه او درووست کردووه که نه گذر له گدل يه کدا له سمر شیوه‌یه کی دیاريکراو و به پیزه‌یه کی دیاريکراو به‌هه کمه بیه‌سترن و زانیاری و وزهیان بین بدریت ژیانیان بیته بهر؟ ندهه واتای ندوهیه که ژیان له هدر به‌شیکی نازیندوودا بونی همه!

نه گذر بابه‌تکه بهم شیوه‌یه بیت نایا ندهه بریتیه له نهینی ژیان؟ نایا له ناو دیزاینی خانه وک خانه‌یه کگرتوو بونیان همه و له دیزاینی هدر بشیک له بدهشکه‌کانی و هینانه‌بونی ندم بهشانه و کۆکردنوهی به پیزه‌یه پتوست له دۆزینه‌وهی گونجانی نیوان ندم بهشانه و سەرچاوهی زانیاری و سەرچاوهی وزدا نهینیه که بونی هدید؟

له پیستادا نیتمه له بدردم دوو چەمک داین بۆ تەفسیرکردنی موعجزیه‌یه ژیان: يه کەم بریتیه له چەمکی پنکهاته‌ی زانیاریه‌کان. دووم بریتیه له چەمکی فوو پیاکدنی غمیبی وک نهینیه که بۆ ژیان. گومان له ودا نییه که چەمکی دووم له خانیده کدا نهیت که بنچینه‌ی ماددی و پنکهاته‌ی زانیاری تیدا نهیت رۆل ناگیزنت.

من واى دمیئم که هردوونه گدره که تدواوکدری موعجزیه‌ی خودایین، چونکه فوپیاکردنی غمیبی دلیل و بەلگمبوونه کەمی له سمر بونی خودای بەدیهیتەر زیاتر نییه له بەمداداکردنی ژیان به خانه‌دا له تى پنکهاته‌ی زانیاریه‌ووه.

پاک و بلگه‌ردی بق خودا؛ به دیه‌لنه‌ری مهمن:

با که‌میک لمسه نه خستنمر و همان هملوسته بکمین، نه گهر زانایان توانيان بهش ورده کانی خانه درووست بکهن و له گفل یه کتردا کویان بکندوه، به‌مدش خانه به کاره زیندیه کانی هملستیت، نایا بهمه ده‌لینین که نهوان ژیانیان درووستکردووه. نایا نهمه له گفل نمودا تیکانگیریت که نیمه ده‌لینین خودا بدیهی‌ندر و زیندروکه ره‌ویه؟

بوق و لامدانه‌وهی نه خستنمر ووه گریمانه‌یه ده گپریشه‌وه بق سه بزوئشمری نوتزمیله‌که. نه کسنه که بهش کانی بزوئشمره‌که لمسه یهک هملده‌گرت و لمسه همان شیوه بهش کان درووسته‌کات و کویان ده‌کاته‌وه، نالین که نه و کسنه بزوئشمری داهیتاوه، به‌لکو ده‌لینین لاسایی کردؤتموه. باشتره بلین که نه کارگانه‌ی هملده‌ستن به کوکردنوه‌ی بهش همنارده‌کراوه‌کانی بزوئشمره‌که، پنی بلین بزوئشمره‌که‌ی کوکردنوه و لیکیداوه، نالینین بزوئشمره‌که‌ی داهیتاوه، چونکه بزوئشمره‌که جارتک داهیتاوه و کاره‌که کوتایی هاتووه.

نهوهی دهیویت بزوئشمرنک دابهیتیت نهوا پیتوسته که شتیکی نوی به میکانیزمه‌یکی نوی درووست بکات. بوزنومونه پیشتر بزوئشمری هملی هبوو که له دهرووه وزه دددرايه نامیره‌که، پاشان بزوئشمری سووته‌منی ناوه‌کی داهیترا که هملده‌ستیت به درووستکردنی وزه لهناو خویدا، پاشان بزوئشمری دووکه‌لدار (نفایپ) داهیترا. هه‌ممو نهوانه داهینانی تدواو نوتن، یان به لایمنی که‌مده نیمچه نوتن. ژیانیش به همان شیوه، پینکهاته کانی خانه زیندوو به ورده‌کاریه کانیه‌وه و میکانیزمه‌کانی کارکردنی و کوذه بوماویه‌که‌ی درووستکراوه و کاره‌که کوکتایی پنهاتووه. بوزیه نه گهر زانایان هستان به کوکردنوه‌ی نه و بدشانه (که به تهواوی و به هه‌ممو تایبه‌تمه‌ندیه کانیه‌وه درووستکراوه) و ژیانیان به‌متر

خانهدا کرد، ندوا دلیین هستاون به کوکردنوهی خانهی زیندوو، نایی بلین
خانهی زیندوویان درووست کردووه.

بلام نایا خودا ته حددای هه مسوو بیباومپانی نه کردووه که نه گهر دهتوان با
میشیک درووست بکهن؟ نایا نهوهی باسان کرد نهوه ناگدیه نیت که نمواں دهتوان
نهو کاره بکهن؟

نیستا گهیشتروینته نهوهی که نهوهی زانیان هدوئی ثمنجامدانی
دهدن، کوکردنوهی خانهی زیندوو، نهوهک درووستکردنی خانه و تهنانه
لاساییکردنوهیشی، بؤیه نه گهر ویستان میشیک درووست بکهن (درووستکردنیش
برتییه له بدیهیتان له نهبوونهوه له سر شیوارازنک که پیشتر بونی نهبوویت)
ندوا پیوسته دامهزراوهیکی تدواو نوی بؤ ژیان دابهیتن، وکو جوزه کانی
بزوتیمر که باسانکردن. پیوسته له سریان ماددهی سرهتایی نوی له نهبوونهوه
درووست بکهن، پیوسته له سریان نمو یاسایانه دابهیتن و کارا بکهن که نمو
مادده سرهتاییانه و دامهزراوه نوییه که بدریوه بیمن، نا نمو کاته دلیین که
تونایویانه دامهزراوهیکی زیندوو درووست بکهن من وايانابینم که بتوانن نمو
کاره بکهن.

با نمونهیه کی تر بینینهوه بؤ نهوهی مه بهسته که مان رونتر بیتهوه، با
سرنجی قدسیدهیک بدین، بچینهی زمان برتییه لمو پیتانهی که وشه کانی
لئ پینکدیت، پاشان وشه کان دیپه کانی قدسیده که درووست دهکن، ههروها
یاسای رسته سازی و وشه سازی و بچینهی رسته زمان بدریوه بدین، ههروک
چون شیعریش لدرنی به حرجه کانی شیعر و زانستی عهرووز و وزن و قافیه و هی
تر بدریوه دهربت. نهوهی که شاعیر ثمنجامی دهات برتییه له بدکارهیتانی
همسو نمو شتانه بؤ نهوهی که قدسیده کی نویمان بؤ بینیته بون، نهوهی
که زانیان له نیستادا ثمنجامی دهدن زور لهوه که متراه، نمواں زمانیتکی نویمان
دانههیتاوه، نهو زمانهی نیستاش بونی ههیه به کاریان نههیتاوه بؤ درووستکردنی
قدسیده کی نوی، نمواں دهیانه ویت که قدسیده کی نووسراو کۆپی بکهن.

- گریمان - زانایان توانیان کودنکی بوماوی تهواو نوی دابهین، ندوا ندهمه نهوده ده گهیدنیت که قسیدمه کی نویان درووست کردووه به به کارهینانی همان زمانی ژیان. لمو کاتهدا همان ماددهیان به کارهیناوه.

- با و دابهین - که زانایان توانیان کودنکی بوماوی تهواو نوی درووست بکن، ندهمه واتای نهومیه که قسیدمه نیکی نویان له همان زمانی ژیان دارشتووه، نا لمو کاتهدا همان کرمسته (قوپ- چیمهنتو- ناسن- لم)یان بوز درووستکردنی فیلایدکی تازه به کارهیناوه، به به کارهینانی همان یاساکانی تهلارسازی.

له نیستادا جیهان پره له جوری تازه روههک و نازفل که زانت لهرپنی (دوره گی- تهجین) او نهندازیاری بوماوی پییگه شترووه، له پتاناو دهستکه وتنی بدرهه میکی باشت، ندهمش تووشی سهرسوپمانی نه کردووین.

کریگ فیتشر له گهـل خویدا راشکاوانهبوو و گوتی: ((نامانجعی ناییندهمان نهوده نییه که تییگهین و دی ئین نهی به همان کوـده کانی نیستای به کارهینین، بهـلکو نامانجمان درووستکردنی شیوه کی نونی ژیانه که خزمـت به مرؤـفـایـدـتـی بـکـاتـ، نـدـمـشـ لـهـ رـیـگـهـیـ پـهـرـهـسـنـدـنـ دـارـوـنـبـیـهـوـ نـاـ، بـهـلـکـوـ لـهـرـپـنـیـ زـیرـهـکـیـ مـرـؤـفـمـوـهـ)).

تییینی قسه کهـی فـینـتمـرـتـ کـرـدـ ((دـروـوـسـتـکـرـدـنـ شـیـوهـیـ نـونـیـ ژـیـانـ؟ـ)) هـمانـ ژـیـانـ، بـهـلـامـ بـهـ دـوـایـ جـوـرـنـکـیـ تـرـیـ فـیـلـداـ دـهـ گـهـرـیـتـ!

گـومـانـ لـهـوـدـاـ نـیـیـهـ کـهـ وـشـهـیـ درـوـوـسـتـکـرـدـنـ ((تـخـلـیـقـ)) هـستـیـ دـینـدارـهـکـانـ دـهـجـوـلـینـیـتـ. لـهـرـ اـسـتـیدـاـ وـشـهـکـهـ دـاـتـاـشـراـوـیـ ((خـلـقـ)) نـیـیـهـ، بـهـلـکـوـ مـهـبـهـستـ لـتـیـ درـوـوـسـتـکـرـدـنـ وـ بـنـیـاتـنـانـهـ Synthesisـ. لـهـبـهـنـهـوـ لـمـ رـوـزـگـارـهـداـ جـیـهـانـ باـسـیـ ((بـاـیـۆـلـوـجـیـاـیـ بـنـیـاتـنـانـ Synthetic Biologyـ)) دـهـکـاتـ نـدـکـ بـاـیـۆـلـوـجـیـاـیـ خـدـلـقـکـرـدـنـ.

کۆدی بۆماوهی (الشفرة الوراثية) :

باسی نهوهمان کرد که زانیاریه کان پیوستن بۆ نهوهی خانه به دوو فرمانی بنچینەیی هەلبستێت:

یەگەمیان: بنياتنانی پینکاهاتە کانی خانه و پینکخستنیان بۆ درووستکردنی خانەی زیندوو.

دوووهەمیان: بریتییە لە کۆدی بۆماوهی کە دی نین نەی هەلیگرتووە. فرمانی يەکەممان باس کرد، تیستاش لە باسکردنی يەکیلک لە گرنگترین نهینیە کانی خانەی زیندوو نزیک دەھینەوە، نەوش سەرچاوهی میکانیزمی بەکۆدکردنە، کە بەھۆیمۇ دی نین نەی بە فرمانە کانی هەلدەستێت، هەروەها سەرچاوهی نەو زانیاریانیە کە هەلیگرتووە.

باسی نهوهمان کرد کە راييۆزۆمە کان لە خانە کانی لاشەماندا وزه بۆ کۆکردنەوە ترشه نەمینیە کان بە کاردهیتەن بۆ درووستکردنی پرۆتین، بەلام بەپی زانیاری ناتوانیت بەو کارە هەلبستێت کە کۆدی بۆماوهی (دی نین نەی) لە ناوکى خانەدا بۆزی دابین دەکات.

ەدرووەها رۆلی دی نین نەی بە هەلگرتنى زانیاری ناوستێت، بەلکو درێزدەمیتەوە بۆ ناپاستەکردن و بە کارهیتەنی نەو زانیاریانە لە کرداری بنياتنان و بە کارخستندا، نەممیە، کە بە (چارەسەرکردنی زانیاری Information Processing) ناسراوە.

لە بەرئەوە لەوکاتەوە کە بنچینەی دی نین نەی و شیوازی کارکردنی دۆزراعەتەوە لە سالی ۱۹۵۳ز، پاشان دامەزراندنی زانستی بايۆلۆجیا بەشی،

زانایان دهرکیان بمهو کرد که ندوان خدیریکن له گهله زانستیکی مهعریفی ماممله ده کمن که له سمر چوار پیت دامه‌زراوه، که زانیاری پتویستی زینده‌وری هملگرتووه، پاشان تیگمیشن له چالاکی خانه‌ی زیندو که له پنی (بیردؤزی زانیارییه کان) ^(۱) ووه نهنجام ده درت.

بیل گدیتس ^(۲) دامه‌زرنھری کۆمپانیای مايكروسوфт بۆ کۆمپیوتەر دەلیت: نه گەر لىنکچۈونىك لەنیوان دى ئىن نەی و بەرنامە کانى کۆمپیوتەردا ھەدیت، نەوا يەكمیان زۇر لە باشتىنى نەو کۆمپیوتەرە ئىتمە توانىو مانە دايىھىتىن بە کارە کانى ھەلددىتت.

ھەرومەها بېزنانار لۇقاشتىن ^(۳) دەلیت: ئاي نەوه چ مىكانيزمىكى سەرسوپھىنەر؛ چوار پیت کە ھەموو بۇونەوران بەكارى دەھىتىن؛ لە بەكتىراوه پىش سى بلىۇن سال تا دەگاتە مەرۆف.

دۇگلاس ھۆفتادەر ^(۴) (بەشىك) لە پرسى درووستبۇونى ژيان كورتە كاتمۇه و دەلیت: ھەر لىتكۈلەرنىكى بەرنامەي كارى دى ئىن نەي ئاللۇزى سەرسوپھىنەر پرسىيارىتكى بەدىھى دىتە بەرددەم: چۈن نەم مىكانيزمە پەيدابۇوه؟ ھەموو بىردىزىكانى درووستبۇونى ژيان بە ناتەواو ھەزىمار دەكىن، تا نەو كاتەي دەتوانى وەلامى نەو پرسىيارە بەندەوه.

(۱) لە تەمورى حەوتىمدا باسى بىردىزى زانیارىيە کان دەكىن.

(۲) Bill Gates: بىباوي كار و داهىتەر و بەرنامە دارىزىمى بىناوبانگ، دامه‌زرنھری کۆمپانیای مايكروسوفت بۆ کۆمپیوتەر، لە سالى ۱۹۵۵ زە دايىکبۇوه.

(۳) Verner Loifnstein: مامۇستاي فىزىيائى زىنەمە لە زانكۈزى كۆلۈمبا، كە گىرنگى دەدات بە پەيپەندى ئىوان فىزىيائى كورانتەم و فەمانە کان مېشىك.

(۴) Doglas Hofstader: مامۇستاي زاستە مەعرىفىيە کان، نەمرىكىيە، لە سالى ۱۹۴۵ زە لەدایك بۇوه.

سەرچاۋەت زانیارىيەكان

ئەگەر نەو زانیارىانە دى ئىن نەى ھەلىگىرتووە لە سەر رىزىمنى چوار پىتە كە وەستايىت (بىنچىنە نايترۇجىنىيە كان) ثوا پرسىيارە بەدىبەي و تەعەرىمەيە كە لېرەدا بىتىيە لە: چۆن ئەم پىتائە رىتكە خىزىن؟ داروينىيە كان وەك پىشەي ھەمىشەمەيان بەوهە دەدەنەوە كە (ئەوه پىتكەوتە!).

پاشان لە بىنەمايى نەو قىسىمە تىڭىشتن، بۆيە زۆرىك لە زانىيان ھولىاندا بىرۇڭى كىشىكىدىنى رەگەزە كان و پىنكەتە نانەندامىيە كان گشتگىر بىكەن (وەك لە نىتوان سۆدىيۇم و كلۇرۇن پۇودەدات بۇ پىنكەتىانى بلورەكانى خوتى چىشتا و، گشتگىرى بىكەن بە سەر پىنكەتە نەندامىيە كاندا، بۆيە گىرمانەي بۇونى (قابىلىيەتى كىميابىيان كرد) بۇ تىرە ئەمەننەيە كان، بۇ نەوهى بۇ پىنكەتىانى بىرۇتىنە كان كۆبىتىمە، ھەروەها قابىلىيەتى بىنچىنە نايترۇجىنىيە كان بۇ پىنكەتىانى تىرە ناوکىيە كان (دى ئىن نەى، ئاپ ئىن نەى) و نەو زانیارىانە ھەلىانگىرتووە كۆبىتىمە.

يەكىك لە بەناوبانگىرىن نەو زانىيانە پەيرەوي گىرمانە قابىلىيەتى كىميابىيان كرد (دەن كىنیون)^(۱) بۇو، بەلام دواتر ھەلگەرایەوە و خۆى لى بەرى كىد، ھەروەك چۆن پىتشتەر خۆى لە چەممەكە كانى پىنكەوت و ھەپەمەكى بەرى

Dian Kinion (۱): پىتشتەر و ھەر لەم تەعەرىمەدا ناساندۇرمانە.

کردبوو، نهمهش لبهر نمهوه که قایلیمته کیمیابی جگه له دووباره بونمهوه که له بلوروه کانی خونی چیشت (کلوریدی سودیوم) دهچیت هیچی تر بعرهم ناهیتین، بونمهونه له یهک زنجیره‌ی بهشی دی ثین نهی A-T-A-T-A-T دستله کهونت، گومانیش لموهدا نیسه که نه دووباره بونمهوه هیچ کوزدینکی بوماویه هدلله گرتوره. هاوشیوه‌ی نمهوه نمهوه که کتیبیک بدؤزیشه، که له همه مو لایپره کانیدا پیتی (م) و (ن) ای تبدا دووباره کرایتیمه. هروهه‌ها هاوشیوه‌ی نمهوه نمهوه که مندال (له سمرهاتای فیربونی قسمدا) دهیزانیت له لینکدانی پیته کانی (م، ب، ا) دهیینین دلیت بابا و... بهم شیوه‌یه.

زانیاریه کان بریتین له نه بونونی ریکوینکی له دووباره بونه و دا

له زمانه نوسراو و دهیراوه کاندا، دهستکه‌وتني زانیاری پیویستی به ریزکردنی پیته جیاوازه کان همیه له تهنيشت یه کترههه بز درووستکردنی وشه و رسته، له گفل رهچاوه کردنی یاساکانی وشماسازی و رسته‌سازی، کهواته دهستکه‌وتني زانیاری پیویستی به ریزبونی پیته کان همیه له گفل لبه رچاوه گرتني یاساکانی زمان، بارودوخی کوزدی بوماویش به همان شیوه‌یه، چونکه دهستکه‌وتني زانیاری پیویستی به ((اناریکوینکی دووباره بونمهوه بینچینه نایترو جینیه کان همیه له گفل رهچاوه کردنی یاساکان). Irregularity in sequencing

پوخته‌ی بابه‌تکه نمهوه که (دووباره بونمهوه کی ساده Simple Order زانیاری هدلنا گرت، به لام پنکه‌اته‌ی نالوز Complexity زانیاری هدلله گرت^(۱)).)

نه گدر یاساکانی سروشت له گفل نه دیاردانده مامهله بکن که پنکخراون (Regularity) و دووباره دهبنمه (Repetition)، وهک یاساکانی کیشکردن و جولله، نهمه واتای نمهوه ده گهیه‌تنت که یاساکانی سروشت ناتوانن مامهله

(۱) مدبست له پنکه‌اته لیردا بریتیه له:

جزو احزرتی Variability
نابریکی Irregularity
ناتوانزت پتشیبی بکرت Unpredictability

له گوی نه و زانیاریانه بکهن که نارنگی و دووباره بونده به مدرج ده گرن، و هک کوڈی بزم اویمی.

بهمش عه قل و هک تاکه سه رچاوی زانیاریه کان ده میتیته و، نده هک پیکمومت و هملبزاردنی سروشی و قابیلیه تی کیمیایی و یاساکانی سروشت.

جوزج ونستون له کتیبه کیدا (نایا داروین راستی پینکا؟ - هل کان دارون مصیبا؟^(۱)) ده مانخاته دور بیانیکه و، ده لیت: نه گدر له نامسانده و سیدیه کمان بزمیته خوارمه، که زانیاری کوڈی بزم اویمی زینده مرنگی له سر تؤمار کرایت، همموان به دلنياییمه و ده لین ۱۰۰٪ نه مه بدگمیه له سر بونی زیره کی له گدر دووندا^(۲) و له دمره وی همساره زموی. به لام که تووشی نه و زانیاریانه دمین که له کوڈی بزم اویمی مرؤقدا تؤمار کراون داروینیه کان ده لین که نه مه بهره همی همراه کیتی و پیکه و ته !!

لهمبرنه وه کاتیک له خوشنده وی جینزومی مرؤبی^(۳) تدواویرون و، نه و دهره نجامانه پیگکیشتن به شندازه پرکردنده ۷۵،۴۵۰ لاپرده رپورت نامه کان بورو، له کاته دا فراتر کولینز بدر پیوه بری پرپوژه جینوم رایگمیاند: (ائیستا خودا فیری نه و زمانه کردین که زیانی بی درووستکردووه).

خونه ری به پیز:

زانیاری بایلوزحی و فیلله سروفه ماد دیگه را کان له کاتی لیکوکلینه وه له بنچینه و ماهییتی ژیان روویه پوی تدنگ و چهلمه میدکی و دهنه وه

(۱) Did Darwin Get it Right? George Gohson ۱۹۹۸ له سالی

(۲) وشهی کوژمزوز که له زمانی بیزانسیما به واتای گمردون به کار دیت، واتا ریزیمندی و رنگ خراوهی پیغمداهه کیمی کیوس Chaos، که به واتای نارنگی و نارنگخراوهی دیت.

(۳) مدبست له خوشنده وی جینزومی مرؤبی ریزکردنی سی بلیزن و نیو جوتی پیتے کانی کوڈی بزم اویمی مرؤفه، واتا زانینی جوز و ریزیمندی چوار بنچینه نایترد جینیه که، که دی نین نهی مرؤفی پیکنکتاره و دابشکردنی بزم جینات، زانینی رؤلی هم جینیک له خانه زیندوودا.

که جینگای بدخیلی پتبردن نین، ندویش گرفتیکی چند لاینه به که هیچ لیکدانه ویه کیان بز هیچ کامنکیان نه خسته تبرووه:

۱- نالوزی زوری بنچینه بدهه کانی خانه (پرده خانه - مایتوکونربا - رایبوززمات...).

۲- نالوزی سرسورهینه له بنچینه و فرمانی بدهه کانی ژیان (دی نین نهی - نار نین نهی - پروتینات)، همتأ نه گهر زانست بگاته نمه که نم بهشانه له تاقیگهدا درووست بکات، نمها زانست بهپی بنچینه نم بهشانه نم کاره دهکات که خودا به دیهتناووه.

۳- سرچاوهی زانیاری له خانهدا، نهمه شیوازی درووستکردنی هر بدشیک له بدهه کانی ماددهی زیندوو و ناراسته کردنی کار و دیاریکردنی کارلیکردنی له گدل بدهه کانی تر ده گرتنه خو، همروهها کوئدی بزم او میش ده گرتنه نمه که دی نین نهی هدایگرتووه.

نم نالوزیبه سرسورهینده و نم زانیاریانه نهینی درووستکردنی خانهی زیندونون The Know How.

بز نمهوی بتانین وتنای نم هملوتسته قورسه بکین که ماددیگمراکان له کاتی هولدان بز لیکدانه ویه نم کیشانه روپروروی دهندوه، با بوقچونی پیشواکانی فیزیا له جیهاندا بزانین:

- ((ناندره کنول^(۱)) (مامؤستا له زانکوی هارفارد) دلیت: نه گهر کوتا شت که زانست دهیارهی درووستیبوونی ژیان پیتیگه یشتووه هله لبسه نگینین، نموا دهینین که:

۱- هیفتا بهتواتوی نازانین کهی ژیان دهستیپیگردووه!

 (۱) Andrew Knoll: له تممنی سی سالیا برو به مامؤستای میزدی و سروشی و حه فربانه کان له زانکوی هارفارد، بهناویانگترین کیتی کیتی (ژیان لسر همساریده کی درووستکراو: سو بلیزون ساله کمی سرهای زیان Life on the young Planet). لسالی ۱۹۵۱ از له دایک بروه.

۲- هیشتا نازانین له چ بارودخ خنکدا ژیان پهیدابووه!

۳- هیشتا نازانین چون ژیان له سمر نهم همسارمه دهستیپیکردووه!

نموده سهبارهت به لاینه ماددیه کانی پهیدابوونی ژیان، نهی چون بتوانین سیفته وجودیه نالوزتره کان ته فسیر بکین؟ هروهها سرچاوی (پنکهاته زانیاری گدوره) که نهیتی بایزولوجیای ژیانه چیمه؟

- زانای فیزیای ناوکی (جبرالد شرپیدمر)^(۱) دلیت: به تمبا بوونی بارودخ خی ژیان بو پهیدابوونی ژیان بو مان رون ناکاتمه، که چون درووستبووه.

- نوبه‌پری- دهتوانین بلین که (نم بارودخه رنگایدا به پهیدابوونی ژیان و بدردوامبوونی له سمر گردوونه که مان، به لام هدمو یاسا سروشتبیه کان پنکهوه که تیمه دهیانزانین ناتوانن پهیدابوونی ژیان له مادده نازندنوه ته فسیر بکدن.

- نهنتونیو لازگانو^(۲) (اسرۆکی کۆملەی نیودولەتی بو لیکۆلینوه له بنچینه ژیان) دلیت: یه کیک له پرسیه لۆژیکی و زانستیانه که له سمرمان پیوسته دانی پیتابنیین، نومه که ژیان بھین (میکانیزمی بو ماومی Genetic Mechanism) پهیدانه دهبووه، که له راستیدا بریتیه له سیستمی به کۆدکردن و چاره‌سەرکردنی زانیاری، که بدرپرسه له ھەلگرتنی زانیاری و گواستنوه بو نهوده کانی دواتر، له گەل روودانی ھەندیک گۇرانکاری تیایدا (پدرەسەنن)، هروهها توانای گۇرپىنى زانیاری ھەبە بو وجودینکى ماددی سى دورى. چون نهم مادده نازندنوره نهم میکانیزمەی پهیدا کرد؟ نازانین.

له برامبەر نهم نەماندەتە زانستییه دەبینین کە ھەندیک کەس بانگشەی نەو دەکەن کە ھزری ماددیگەرای شتىکى بەنرخى بو تەفسیرکردنی پهیدابوونی

(۱) Gerald Schroeder: نەرسیکییه، دکترای لە فیزیای ناوکی و زانسته گەردوونییه کان ھەبە، لە سالی ۱۹۶۵ از لە MIT وەریگرتۇو، لە زانکۆزى عىبرى لە قودس مامۆستاپە. یەکىتكە لەو کەسانە کە گۈنگى بە پەيرونەتى زیان زانست و رۆحانیەتە کان دەدات، بەناویانگىزىن كېتىي .God of Science ..

(۲) Lazcano Antonio: مامۆستاي بايزلوجيا، مەكسيکييە، بەناویانگىزىن كېتىي The origin .of life

ژیان پیشکده شکردووه، بـلام لـه راستیدا هـیچ شـتـیـکـی دـای پـیـشـکـدـش نـهـکـرـدـوـوـه کـه رـیـزـ لـه عـهـقـلـ بـگـرـتـ. سـمـرـنـجـیـ هـمـنـدـیـکـ لـه وـتـهـکـانـی پـیـشـمـدـوـای بـیـباـورـه نـوـنـیـهـ کـان (وـیـچـارـدـ دـوـوـکـنـزـ) بـدـهـ تـاـ بـیـسـنـیـ کـه چـوـنـ خـوـیـ دـمـزـتـهـوـ وـ بـدـلـگـهـکـانـیـ چـمـنـدـهـ لـاـواـزـ وـ بـیـ تـوـانـانـ لـه خـتـنـمـپـرـوـوـیـ هـمـرـ سـمـرـنـجـیـکـیـ زـانـسـتـیـ رـاـسـتـهـ قـبـنـهـ سـبـارـهـتـ بـهـ گـیـرـوـگـرـفـتـیـ پـهـیدـابـوـنـیـ ژـیـانـ وـ مـاهـیـیـتـیـ ژـیـانـ.

دـوـوـکـنـزـ لـه چـمـنـدـ بـوـنـیـهـکـیـ جـیـاـواـزـداـ دـلـیـتـ:

- ژـیـانـ لـه دـمـرـنـجـامـیـ رـوـوـدـانـیـ چـمـنـدـ کـارـلـیـکـیـکـیـ کـیـمـیـاـیـ پـهـیدـابـوـوـ، کـه بـوـتـهـ هـمـزـیـ فـدـرـاـهـمـکـرـدـنـیـ بـارـوـدـوـخـیـ زـیـنـدـهـیـ، نـوـیـشـ رـیـنـگـایـ دـاـ بـهـ هـمـلـبـزـارـدـنـیـ سـرـوـشـتـیـ!

- هـدـرـکـهـ دـیـ نـیـنـ نـهـیـ پـهـیدـابـوـوـ دـهـتـیـکـرـدـ بـهـ پـهـرـمـهـنـدـنـ لـهـ رـیـگـمـیـ هـمـلـبـزـارـدـنـیـ سـرـوـشـتـیـیـهـوـهـ!

- نـهـمـهـ چـوـنـ پـوـوـیدـاـ؟ زـانـیـانـ باـوـهـرـیـانـ بـهـ تـوـانـایـ جـادـوـوـیـ ژـمـارـهـ گـورـهـ کـانـ هـدـیـهـ (ازـمـارـهـیـ بـهـشـهـ کـانـ، کـاتـیـ درـیـزـکـراـوـهـ) بـوـ بـهـرـهـمـهـیـتـانـیـ هـمـرـ شـتـیـکـ!

- هـمـمـوـ نـوـ شـتـهـیـ پـیـوـسـتـمـانـ پـیـهـتـیـ تـهـنـوـلـکـهـیـهـکـیـ جـیـاـواـزـ وـ بـهـشـیـکـیـ کـمـمـیـ کـاتـهـ!

تـقـوـشـ وـاـيـنـاـيـيـنـیـ کـهـ نـهـمـهـ قـسـهـ گـهـلـیـکـیـ بـیـ بـنـهـ ماـ وـ جـادـوـوـیـنـ، کـهـ بـانـگـشـهـیـ رـو~و~د~ان~ی~ ه~م~ر~ ش~ت~ی~ک~ ل~ه~ ه~م~ر~ ش~و~ت~ی~ک~ و~ ه~م~ر~ ک~ات~ی~ک~دا~ ب~ک~ه~ی~ن~؟~!

گـورـهـ زـانـایـ فـسـیـلـلـوـجـیـاـ (جـوـرـجـ وـالـدـ) ^(۱) خـارـضـیـ خـلـاتـیـ نـوـبـلـ - نـهـمـ قـسـهـ بـیـ بـنـهـمـایـهـ رـهـتـهـ کـاتـهـوـهـ وـ لـهـ حـدـقـیـقـهـتـیـ بـنـچـیـنـهـیـ ژـیـانـ نـزـیـکـمانـ دـهـخـاتـمـوـهـ وـ دـلـیـتـ:

سـهـرـهـایـ نـوـهـیـ کـهـ لـهـ سـرـهـتـاـدـاـ وـدـکـ شـوـکـیـکـ وـابـوـ بـوـ بـیـرـکـرـدـنـوـهـیـ زـانـسـتـیـمـ بـلـامـ پـیـوـسـتـهـ دـانـ بـهـ بـوـوـنـیـ (ازـیـرـهـکـیـ وـ دـیـزـایـنـ Intelligenـce and design)

(۱) George wald: نـمـرـیـکـیـهـ، ۱۹۰۶-۱۹۹۷ (ازـ)، مـاـمـۆـسـتـایـ فـرـمـانـهـ کـانـیـ نـهـنـدـمـهـ کـانـیـ. لـهـشـ بـوـرـ لـهـ زـانـکـزـیـ هـارـفـارـدـ، خـارـضـیـ خـلـاتـیـ نـوـبـلـ لـهـسـرـ توـرـیـشـوـهـ کـانـیـ دـمـیـارـهـ تـزـبـرـیـ چـاوـ.

دا بنیتم له پشت بنياتنانی گهردونن تا واى لیتیت که بۆ پەيدابوونی ژیان و بەردەوامبۇنى لە سەر ھەسارە كەمان گونجاو بیت. لە وەش نالقۇزى دەرووستېبۇنى خودى ژیانە، پاشان پەيدابوونی زىندۇرە، كە لە بەر زىبۇنۇدە پەيدەنن تا دەگاتە زىندۇرە عاڭلەك، كە تواناي گەيشتنى بە دۆزىنەوە زانستىيەكان و داهىتىانى ھونھرى و تەكۈنلۈچىا و خىستەپۇرى زانيارىيەكانى ھەيمە. بلام نە گەر نىكۆلى لە زىرەكى و دىزايىن بكمىن و واى دابنېتىن کە ژیان بە پىنكىوت درووستېبۇوه، نەوا لىكدانوھ قورسەرنە كەمان ھەلبىز اردووه.

گەورە زاناي بايپۇلوجىا (جۈرج چېرىچ)^(۱) يش دەركى بە موعجيزەي خودايى كەردىبو لە بۇونەوردا، ھەربۇيە گوتۈرىمەتى: دەستكەدەتە مەرۆيىەكان لە چاخى بەردەنەوە تا رۆزگارى نەمەرۆمان وەك پۇوناڭى مۇم وایە، نە گەر بەراوردى بکەين بە گەورەتىن نەستىرە تەقاوەكانى گەردونن. ئىتمە لە كۆنلى نەم كەردارەي خوداي بەدىيەتەرداين؟ ئىتمە وزە و تەنۈلەكە كانى بچووكىتە لە گەردىلەمان لە نېبۇنۇدە بەدى نەھيتاوارە، ئىنمە دىزايىنسان بۇ تەقىنەوە گەورەكە نە كەردووە، ئىتمە ژیان و زىندۇرە و مىشىكى مەرۇقمان دىزايىن نە كەردووە. ھەمۇ شۇ كارەي كە ئىتمە نەنجامى دەدەن ئەۋەمىيە كە ھەولەددەن لاساىي بكمىنەوە، نە خىتە ئىتمە تەنبا ھەولە دەدەن ماماھەيان لە گەلدا بكمىن.

نە گەر بىانەۋى دىدى زانستى بۆ ماھىيەتى ژیان كورت بكمىنەوە، بۆ نەوەي كە لايەنەكانى موعجيزەي خودايى لە درووستكەرنى زىندۇرەدا ھەست پېتىكىين، دەلىنەن:

زانستى نوى ژیان دە گېپىتەوە بۆ گونجانى سەرسۈرەتىنەر و ھاو سنگى نېوان بىنچىنە و خاسىەتە جىاوازەكانى تەنۈلەكە كانى ماددهى زىندۇرە، ھەر وەھا ئەو ياسايانەي رەفتارى نەم تەنۈلەكەنە بەرىتىدەبن. سەرچاۋىيەكى وزەش پالپىشى ئەم دامەزراوەيە دەكتە، ھەمۇ نەوانەش لە لايدەن نەرشىفېنىكى گەورەي زانيارىيەوە ئاپاستە دەكىن، كە كۆدى بۆ ماھىيى خانى زىندۇرە ھەلىگرتووە.

(۱) George Church: مامۆستاي زانكۆي ھارغارد، نەرىكىيە، زۆرىتكە تەكىيەكانى گەرانى لە بارى بايپۇلوجىا بېشىدا داعىتاوارە. لە سالى ۱۹۵۴ زە دايىگۈرۈ.

له پاستیدا زانست و هك پنکهاته معرفی (نهیتی پیشه) سهیري هه مسوو نه مانه ده کات، تا نیستا زانست نهیتوانیوه شرمنی و ندرتیبوونی نهیتی غهیبی سه لمینتیت، له پنکهاته مدادی و پنکهاته معرفی خانه زینتودا. هدتا نه گهر نهیبوونی ندم نهیتییهش سه لمینتیت، ندوا لاینه کانی موعجیزه خودایی له بدیهیتیانی ژیاندا هدر لمسمر موعجیزی و تهدددای خویان ده مینتهوه.

ژیان و روح :

ناکری نهم خستنبروهی چدمکی ژیان کوتایی پیشیین بهی رپونکردندهوهی چدمکنکی گرنگ، نهوش ندویه ((ژیان جیاوازه له روح)), که قورناتی پیرۆز له چمند شوتیکی جیاوازدا پیمان دلیت که خودا روحی ببدمر ناده مدا کردووه ههروها ببدمر مهربه میشدا و ههروها ببدمر هه مسوو مرؤفه کاندا له قوئناغی کوزپله بیدا. ندم ببدمردا کردن بهبدمردا کردنی روحه نمک ژیان! بدلمی، جیاوازیان له نیواندا ههیه؛ روح تایبه تمدنی مرؤفه که بههؤیمه له هه مسوو گیانله بهرانی تر جیا کراوهه و بههؤیمه بوته شیاوی جیشینیتی خودا له سمر زویندا، بهلام ژیان، که پیشتر هر لام تهوریمهدا باسمان کرد، خاسیتی هه مسوو برونوهره زینتوده کانه، که بههؤیمه له مادده نازینتوده کان جیاده کرتهوه، لبدرندهوه پیوسته بدباشی ناگامان لام جیاوازیه ینت له کاتی سمرنجدان له نایته کانی قورناتی پیرۆزدا.

کهواته ده کری بگو تریت مرؤف دوو روحی ههیه^(۱)؛ روحنکی ناژملی، که بریتیه له ژیانه هه مسوو زینده هر ان تیایدا هاویه شن، ههروها روحنکی ههستینکر، که بریتیه له ببدمردا کردنی خودایی و بههؤیمه له هه مسوو

(۱) ندم شیکردنمهی هی پیشدا (أبو حامد الغزالی) یه له کتبی (إحياء علوم الدين)، بمشی العلم.

بورونهورانی تر جیاده کریشه و، نهم دوو روحه ش په یوندیسیان به مردنمهه هدیده.
سه‌رنجی فدر مسوده‌ی پهرو مردگار بده:

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَتَوَقَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَإِنَّمَا لَنَا نَمَتٌ فِي مَا نَهَى مَا فَيُمْسِكُ أَلَّى
فَصَنَعَ عَلَيْنَا الْمَوْتُ وَيَرْسِلُ الْأُخْرَى إِلَى أَجْلٍ مُّسَمٍّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْقَوْمِ
يَنَفَّكُرُونَ ﴾ ۱۱) الزمر: ۴۲.

واته: (هر خواهه که گیانه کان ده کیشیت له کاتی مردنیاندا، هروههها نمو گیانهش که نه مرد له خوهه کمیدا هر خوا بزوی ده نیرسته و، جا نمو کسمی که خوا بریاری مردنی دایت روحه که ده گرتته و ناگه رسته بزو لاشه، نه کسمهش که رپڑی تمواو نه بوبینت ده نیرسته بزوی تا کاتیکی دیاریکراو، به پراستی ثا لهو دیارانه دا چمندها بدله و نیشانه زور همه بزو که سانیک که تیفکرن و بیبر بکه ندهو).

له نایه‌تکه نه وه مان بزو ده مرد که دوو دو خدا توشی مرؤوف دهیت؛ له کاتی نووستن و له کاتی مردندا، واتا مراندن (التصوفی) شتیکی جیاوازه له مردن (الموت)، لغزیر رؤشنایی نهم تینگیشتنه دیینین که مرؤوف له کاتی خوتند روحی هستینکه مردی لئی جیاده بیتمه، له کاتیکدا که زیان له جدسته‌یدا بدره‌وام دهیت، به لام له کاتی مردندا هر دوو کرداره که بس مردا دین، کرداری با یوژوجی که بربتیه له مردن؛ که به سر هدمه زینده‌وراندا دیت، کرداری مراندن؛ که خودا لمپنی فریشته‌ی گیانکیشانه و پنی هدله‌ستیت، به بردنه‌وهی ثه‌مانه‌تکه که (روحی هستینکه) که به همیوه مرؤوفی شره فمه‌ند کرد.

تەمەنە شەشىم

پەرسەندىن داروينى لەنلىوان خۇدا و بىتىاوهەزىدا

((وا دەردەكەۋىت كە جىهان ماوېيەكى زۆربۇو بۇ پىتشوازىكىرىدىن لە مروف خۆى ئامادە دەكىد، نەم قىسىمە لە رووېكەۋە بە تەواوهتى راستە؛ چونكە مروف لە پەيدابۇونىدا قەرزازى ھىتايىكى دوور و درىزى پىشىنائى خۆيەتى ئەگەر تاقە ئەلقە يەك لەو زنجىرەيەدا بەدى نەھاتبایە ئەوا مروف بەو شىوهەيە ئىستىاى نەدەبۇو)).

"چارلس داروين"

((داروين باوهەر بەھەبۇو كە يەكەمین خانەي زىنندۇو بەدىھىئەرىتىكى كەورەي لەپىشەوهەيە، پاشان سروشت نەركى پەرسەندىنى گرتۇتە ئەستۇ تا كەيشتۇتە ئەو جۇراوجۈزۈيەي بۇونەوەر كە ئىستىا دەبىيىن. سەيركە قوتابىيەكانى داروين و مورىدەكانى چۆن بىردىۋە كەيان شۇاندۇوە، وايان لېكىدۇوە بىتىتە رەمىزى بىباوهەر!)).

"د.عەمر شريف"^(۱)

ھەركە ناوى (بىردىۋى داروين) لە ناوهندە فكىرييەكاندا دەھىنرەت، شەپۇلىنىڭ مشتى و مىز بەدواى خۆيىدا دىنلىت، لەنلىوان ئەمانەي وايىدەبىيىن، كە پەرسەندىن

(۱) لە كىيى گەشتى عەقل، كە هي ھەمان نۇرسىرە و ھەمان وەرگىز وەرىگىز اۋەتە سەر زمانى كوردى و ھەر لە نۇرسىنگەي تەفسىر چاپ كراوە و بىلەر كراوەتتە.

پاستیبه کی زانستیبه، زانستی بایولوژیا لسمر دامه زراوه^(۱)، تا ناستیک که لهوانیه بیکاته نیشانه و بدلگه بُز نکُولیکردن له بعونی خودا، لمبرامبه ریشدا نهوانیه به تهواوی نکُولی له پرمسه ندن دهکنه و وای تینه گن که داننان به پرمسه ندن درچوونه له بازنمی باوره و نایین. دهکری لاینه کانی جیاوازی له دوو خالی سره کیدا کورت بکرته وه:

۱- ثایا پرمسه ندنی بایزلوجی پاستیبه کی زانستیبه یان بدلاینی که مدهوه بیردوزنکی چه سپاوه که پیوسته حیساوی بُز بکرت؟

۲- ثایا داننان به چه مکی پرمسه ندن نکُولیکردنی بعونی خودامان به سردا فمز دهکات، یاخود دهکری نهم دوو بُز چوونه پینکه وه رتکبخرتن؟

له راستیدا ندو چه مکه کی که پمپه وی لینه کهین و لمپتی نهم ته و پریوه همول بُز سلماندنی ددهین، بریتیبه له قبولکردن و داننان به پرمسه ندنی بعونه ور له نزمرتینه وه بُز بدرزترین، له گفل رتکردنوه نهوه که هدرمه کیتی (العشوانیه) میکانیزمی نمو کرداره بیت، بدلوکو پیوسته له پشت پرمسه ندنه وه خودایه کی کاریه جتنی بہتوانا هه بیت.

لهم تمومه میدا، له گفل زانستدا بُز دوزنمه وی حقیقتی پرسه که گه شتد کهین.

(۱) زور کمس وایدیعنین که چه مکی پرمسه ندن نهونده گرنگه بُز زانستی بایولوژیا وک چه مکی خپتی زوی و خرولانده بدموری خوردا بُز زانستی فله کناسی. نیمه به هستیاریه کی ززووه کار له گفل نهم و مسنه دهکین، چونکه خرولانده زوی به دموری خوردا، راستیبه کی سلمیتاره به بدلگه زانستی راست و خوژ و ناکری به چه مکنکه یه کسان بکرت، که به هیچ جوزنک ناخترته ژیر تیپنی کردنده، وک نهونه بلین بالندگان و ممکنکه دکان له خشکه کانمه پمیابون، لم راستیدا یه کسانکردنی نهم دوو چه مکه به هیچ جوزنک خستنده و نکی زانستی نیه و هملوتستیکی نایدیلوجی له بشهته که اینکانمه کانی تر رهند کاته وه.

داروین و بیردفُزه پروردگارندن

با له‌سه‌ره تاوه سه‌رنجی چیزه که بدین^(۱)

دوای گهشتیک به دوری جیهاندا (۱۸۳۱-۱۸۳۶)، که پنج سالی خایاند به کشتی بیگل The Biagle (سه‌گی راو)، هرودها دوای لینکولین‌سومه کی هیواش (به درتایی چاره‌گه سده‌یدک) بز نوونه‌ی نازل و پروک، که له همه‌موو کیشوده‌کانی جیهان کویکربونه، زانای بایولوژیای بریتانی (چارلس داروین Charles R. Darwin) (۱۸۰۹-۱۸۸۲)، که له سالی از هملتا

(۱) چه‌مکی پروردگارندن له نووینه‌کانی زورنک له زانا مسلمانه کان به تزیکه‌ی هزار سال پیش داروین هاتوره (نووینه‌کانی ابن خلدون ۱۴۰۶-۱۳۲۲) (ابن مسکویه ۱۰۳۰-۹۲) (ابن اخوان الصفا سده‌ی تزییدی زایینی) (اجاحف ۷۶۸-۷۶۷) له کتبی العیان باسی نموده کرد و دووه که بروندوران له تیخ‌خوبیاندا له تاوه مانعه‌دا کیهرب کن دهکن. هرودها زینگه کاردکاته سر زندگور و به‌مدش گوپرانکاریه کی تیبا نعنجام دهاد و به‌معش دیکاته جزئیکی تر، وانا همندیکی تر و پیدیا دهن. نه‌مانه لعرپی سه‌رنجیان و بیرکردنده له تایدکانی قورناتی بیرون و بیرکردنده له نیشانه‌ی که له زندگوراندا برویان همه گهیشtronونه چه‌مکی پروردگارندوه. خسته‌پروری شو چدمکه له‌لاین نه زانیانه‌وه زور پوون و بمعیز برو و بدلگه‌ی رازیکریان له پشته‌هبور، که بروه هزی نه‌وی زانای کیسیا و فنیله‌سروف و میزرونووسی نامیریکی (جون ویلیام دراپر John William Draper ۱۸۱۱-۱۸۸۲)، که گرنگی به پروردگارندنی بایولوژی دهاد که درباره‌ی بیردفُزی پروردگارندنی موجه‌سددی (Mohammedian Thory of Evolution History of Conflict between Religion and Science) دا باس کردووه.

بمبلاوکردنوهی کتیبه (بنچینه‌ی جوره‌کان و پدره‌مندیان لهرنی هملبزاردنی). The Origin of species by means of natural selection سروشتبیه‌وه

کتیبه‌که نمهه روونده کاتمه که زینده‌موده بنشیوه پدره‌مندن له یدک رهجه‌لهک و بنچینه‌مه پمیدابون، یان له ژماره‌هی کی ساده‌ی پیشینه هاویه‌شه کانمه. داروین سوریبووه که خوی له باسی پدره‌مندنی مرؤف به دوره بگرت، چونکه نمیویستوه مختومپ و مقز مقز دروست بکات، به‌لام له سالی ۱۸۷۱ داروین هستی بمهه کرد که نیتر شتیک نه‌ماهه له دمتی بداد، بزیه کتیبه‌که‌ی (پمیدابونی مرؤف the Descent of man) بلاوکردنوه، که تیایدا باسی له بدهیه‌هانی مرؤف کردوه له‌رنی پدره‌مندنه‌وه.

داروین سمره‌ای که‌می بدلگه زانتیبه کانی بدره‌ستی لهو کاته‌دا گدیشتزته نه و بیردؤزه، همروهها له کاتی بلاویونه‌وهی نهم دوو کتیبه و تانیستایش زانت هنگاوهی گهوره‌ی له زور بواردا ناوه، که یاریده‌ده بون بز لیکولینه‌وه و بهیزکردنی چه‌مکی پدره‌مندن.

همروهها داروین له بیردؤزه‌کیدا باسی له پمیدابونی ژیان نه‌کردوه، چونکه ندو باوه‌ری به پیوستی دهستخسته‌ناوی خودایی ههبو بز بدهیتیانی خانه‌ی سره‌تا، شنجا دوای نمهه پدره‌مندن هملبستیت به نهنجامدانی جوزرا جوزرتی گهوره‌ه له زینده‌موده، همروهها سمره‌پای نمهه‌ش دامه‌زیرتیرانی داروینزمی نوی^(۱) هدستان به فراوانکردنی چه‌مکی پدره‌مندن بزنه‌وهی پدره‌مندن ناستی کیمیاییش بگرتمه‌وه^(۲)، تا لهرنیه‌وه بگنه ته‌فسیرتک بز درکه‌وتی خانه‌ی سره‌تایی بهی پیوستی به دهستخسته‌ناوی خودایی^(۳).

(۱) داروینزمی نوی پشت به لیکدانه‌وهی چه‌مکه کانی داروین دعبستت لهزیر روزنایی یاساکانی می‌تلد بز بزم‌ماوهی.

(۲) له تعموره پیشتر مه‌حالی روودانی نه‌ومنان سلماند.

(۳) چمکی (پدره‌مندن) دو واتا د گرتمه‌وه، که کوریان له سمره و هیچ کام له نکولایکارانی داروینزم نکولایان لیته‌کردوه، نه‌ویش پدره‌مندنی ورد Micro Evolution که به واتای گورانکاری دیاریکاراوه له زینده‌موده، وک پمیداکردنی بگرگی همندی می‌گرذب له دزی همندیک له دزه ته‌هه کان، واتای

پهرونسنه‌نلن قهبوول دهکه‌هن و داروینیزم ره‌تده‌که‌ینه‌وه :

به‌کتی شهمریکی بوز پیشختنی زانسته‌کان AAAS^(۱) به گهوره‌ترین کۆمله‌ی زانستی داده‌زرت له جیهاندا، له ۱۹ فیبریوهری سالی ۲۰۰۶ ز دا به‌کتی‌بیه که بیاننامه‌یه کی ده‌رکرد که تیایدا هاتوروه:

(له) ناوونه زانستی‌بیه کاندا ناکۆکی‌بیه کی وا نییه، که شیاری باسکردن بیت دهیاره چه‌مکی بنچینه‌ی زینه‌هه‌هه، بەلکو په‌رسنه‌نلن له نیستادا به به‌هیزترین و قبولکراوترين بنه‌هه‌هه زانستی بایولوژیا داده‌زرت).

بیاننامه‌که‌یه که باسی بنه‌ما یان چه‌مکی په‌رسنه‌نلن ده‌کات، بدلاام کاتیک دهسته‌واژه‌ی داروینیزم (یان په‌رسنه‌نلن‌ای لیزترت، نعوا ثامازه‌یه بوز دامدزاویه‌ک که له سی ره‌گهزر بینکه‌هاتوروه:

دوهیش بریتیبه له هەلیزاردنی دهستکرد Artificial Selection. نموونه‌یشی وک‌کرداری پیتاندن که جوزه‌ها گول و بدرهم و نازلئی نوی له بنچینه‌ی جیاواز بوز بدهیتارون.

په‌رسنه‌نلن دور واتای ترى همیه که جینگای ناکۆکین. ج له روودانیان یان له لینکانه‌هه میکانیزمه که‌یان به‌که‌میان بریتیبه له په‌رسنه‌نلنی دیار (بهرجه‌سته-گهوره) Macro Evolution. که ناماژیه بوز ده‌رکه‌وتني نهندام یان بورنه‌هه‌هه نوی له ده‌منجاهی درووستیوونی کۆدی بزم‌هه‌هه نوی، داروینیزم کان روودانی نهود ده‌گیزنه‌وه بوز کەلەکه‌بوبونی زۆر هەنگاوله په‌رسنه‌نلنی ورد. جوزه‌ی دووم بریتیبه له په‌رسنه‌نلن که‌یاسی بشی Cemical molecular Evolution. لایدینگرکانی نهム جوزه‌هه مدیسان له ده‌که‌وتني خانه‌ی زینه‌هه له ماده‌ی نازنندووه، له شهوره‌ی راپردوودا مدهالی روودانی نهム بانگشته‌هه مان سلساند. لم تموره‌یدا دهسته‌واژه‌ی (په‌رسنه‌نلن) وک ناماژیه‌ک بوز (په‌رسنه‌نلنی دیار-بهرجه‌سته-گهوره) به‌کاردهتین، مبده‌ستیشمان لئی گواسته‌هه‌هه له جوزه‌ک لە زینه‌هه‌هه بوز جوزه‌نکی ترى بوزت، نه گرجگه نهه‌وه میچ روشیده‌کی ترمان له گەل به‌کارنەتیابو.

(۱) AAAS : the American Association For advancement of science ۱۹۰۶ ز دا نهندامه‌کانی گهیشته زیاتر له ۱۲۰ هەزار زانا، له ولاده جیاجیاکانی جیهان و پسپریه Science جیاوازه‌کان. نهム کۆمله‌یه بعیرسه له ده‌رکردنی گۆفاری زانت

یه که مبنچینه‌ی هاویه‌ش یان پیشینی هاویه‌ش Common and castor به واتای نهودی که هه‌موو زینده‌موران چ نازه‌لی یان رووه‌کی له یدک ره‌چله‌ک و بنچینه‌وه په‌ریان سه‌ندووه (که بریتیه له بونه‌وری تاک خانه‌یی) ایاخود له چهند بنچینه‌یه کی که م، واتا چهند خانه‌یک. هه‌ندی کات بش ممه‌ست له بنچینه‌ی هاویه‌ش نهودیه که بونه‌وری یه کم له یدک شوتی جیهاندا بونی هه‌بووه، له‌ویشه‌وه بونه‌ورانی تر په‌ریان سه‌ندووه و به ناوچه‌کانی تری زه‌ویدا بلاو بونه‌ته‌وه.

دووهه: گوپانه هم‌رهه‌کیه کان Random Motations که ثامازه بز نهود ده‌کات به‌رزی‌بونه‌نه له بونه‌ورنکه بز بونه‌ورنکی ثالوزتر له نهنجامی گوپانکاری هم‌رهه‌کی بوده له کوڈی بزم‌اویه بونه‌وردا له‌سمر ثاستی کروز‌مزسومات یان جینات. داروینیزم وایده‌بیست که گوپانکاریه به‌سوده‌کان به‌شیوه‌کی زور هیواش له‌پی نهود یه که له دوای یه که کان که‌له که دمی، تا گوپانکاریه کی به‌رچاو له زینده‌وره‌که‌دا درووسته‌کات و به‌رز دمیته‌وه بز بونه‌ورنکی تر.

ستیه: هملبڑاردنی سروشتی Natural selection: میکانیزم‌نکه که به‌هزیوهه هنگاره هم‌رهه‌کیه به‌سوده‌کان بز نهود کانی دواتر ده گوازرتنه‌وه، پاشان پاریزگاریان لیده‌کرنت. هه‌چی نه بونه‌ورانه که بازدانی زیانبه‌خشیان هه‌لگرتووه ده‌من و په‌رش و بلاو به‌نه و له‌ناوده‌چن. هملبڑاردنی سروشتی به یاسایه‌کی زانستی داده‌نرت، بد و اتایه‌ی که گونجاوترين و شیاوتربینیان بز ژیان ده‌میتیه‌وه و نه گونجاوه‌که‌ش له‌ناوده‌چیت، نه‌میشیان شتیکی به‌دیهی و عه‌قلییه.

زانست به‌لگه‌ی رازیکه‌ر له‌سمر چه‌مکی په‌رسه‌ندن له بنچینه‌ی هاویه‌ش (اره‌گزی یه کم) پیشکدش ده‌کات، به‌لام با‌نگه‌شی داروینیزم به‌وهی که میکانیزمی په‌رسه‌ندن بریتیه له هملبڑاردنی سروشتی له‌نیوان بازدانه هم‌رهه‌کیه کاندا (اره‌گه‌زه‌کانی دووهه و سیه‌م) نه‌مه گریمانه‌یه که پیوستی به

بلگه همیه، چونکه زانست ناتوانیت همراه مهکیتی نه و هنگاو آنه بسلیمیتیت و بیسلیمیتیت که لایین خودای بدیهیتی روه ناراسته ناکریت!! بلکه زانست بیتوانایی همراه مهکیتی له پیشکه شکردنی بازدانی سووبده خش سلمانسرووه، لمبرنه وه نهم میکانیزم رهته کهینه وه. واتا نیمه پرمیمندن قبول دهکمین و داروینیزم رهته کهینه وه.

چه مکه داروینیبه کان واتای نمه نین که داروین وک زور کس بانگشته و بق دکن بینباور بورو، سرنجی نه و قسمیدی بده که دلیت: ((من هیچ پاساویک نادوزمه وه بق نمه وی که چه مکی پدره سمندن بیروباوری دینداره کان لمق بکات)).

هروده ک چون نیمه چمند بشیک لمو قسانمی که له ژیاننامه خویدا باسی کرد ووه ده گوازنه وه، بلکه نه و چمند وشمیده پاکانه و بی بکن و بین به بلگه بدمه بینباوره انه وه: ((زور قورسه به لکو مه حاله، که گردوونیتکی گهوره وه که گردوونه که مان که بونه ورنکی وای تیتا ده زی که توئای مرؤیی زور گهوره همیه، له سرهتاوه به رینکوموتی کویزانه درووست بیویت، یان لمبرنه وه که حاجدت و پیویستی دایکی داهنیانه. کاتیک له دور و پشم بدواری هز کاری یه که مدا ده گدپیم له پشت نم بونه وه، وا خوم دهیست که ناچارم دان به بونی عقدلیکی زیره کدا بنیم، بؤیه من باوهرم به بونی خودا همیه))).

Reason tells me of the] extreme difficulty or rather impossibility of]) (11) conceiving this immense and wonderful universe, including man with his capability of looking far into futurity, as the result of blind chance or necessity. When thus reflecting I feel compelled to look to a First Cause having an intelligent mind in some degree analogous to that of man; and I deserve to be

((called a Theist

وستم دقی دانیستانی داروین له ژیاننامه که بینا لیز، دایتم، که دیسلیتیت، (داروین باوری به خودا همیوو، لیزدا سرچاوه که به دیاریکراوی داده تین:

Charles Darwin the autobiography of Charles Darwin, ed. Nora Barlow (London: collins, 1958.92-3

به لگه‌ی زانستی له سمر په رسمندن :

کاتیک له گمّل بیباوه‌ر نوییه کان له سمر روودانی په رسمندن هاورابوین ندوا لیزه‌دا پیوستیمان به روونکردنهوهی به لگه زانستیه کانی نییه، هروههای پیوستیشمان بدهه نییه که باوه‌ر به ندیارانی په رسمندن بهتین، چونکه نهمه بوارنکی ترى گفتگوی دویت^(۱). له برنهوه هدر به خیراسی به لگه‌کان ده خدینه‌رورو، ثهوانیش:

یه کهم: به لگه‌ی بایولوژیای بدشی (جينات)، که به هیترین به لگه‌ی سرده‌ده.

دووهه: به لگه‌ی شیکاری بهراورده کاری لمیوان بوونه‌مراندا: که بریتیه له به لگه‌ی سده‌کی که داروین پشتی پیبه‌ستوه، له کاتی دانانی بیردوزه‌کیدا.

سییه: به لگه‌ی پهداپوونی کورپله‌یی، داروین له زانستی کورپله‌ماناسیدا پسپور نهبوو، له برنهوه پشتی به پسپورانی نهه بواره بهستوه.

چواوهه: به لگه‌ی توماری حه فرباته کان، که له سرده‌هی دارویندا زور ده گمن بورو، به لام پیشینی نهوهی کردووه، که ده کری پسپوران به تیپه‌پوونی کات حه فرباتی زیاتر بدوزنهوه، بهشیکی نهه پیشینیه‌شی له نیستادا هاتزه‌تهدی.

پیوسته جهخت له سمر نهوه بکهینهوه، که نهه به لگانه به لگه‌ی حاشاهه‌له گر نین له سمر روودانی په رسمندن، به لکو به لگه‌ی یه کلاییکدرهون بؤ کیشه‌کمو يه کتر به هیز دهکن، دانان به په رسمندن (به باشترین لیکدانهوه) داده‌رت بؤ بونی نهه به لگانه. هملوه‌سته شیکاریمان بؤ هدر به لگه‌یدک نهه به لگانه

(۱) ده کری بز پنداجونهوه به رووداوه کانی په رسمندن بگمپیتهوه بؤ کتیبه‌که‌مان (کیف بدأ الغلق - تهوره‌ی پیتجم).

دستیت له ته ومه که دا، نه گهر بزانین خزم‌تمان ده کات بز پوونکردنوهی چه مکی پدره‌سنه‌ندن، له گهـل رهـتـکـرـدـنـمـوـهـی نـمـوـهـی کـهـ نـمـوـهـ بـهـ رـنـکـمـوـتـ روـوـیدـایـتـ.

داروینیزم له رفـزـکـارـی دارـوـینـدا :

ینـباـورـانـی هـاوـچـرـخـ وـایـدـهـیـنـنـ کـهـ دـارـوـینـیـمـ کـوـلـهـ گـهـیـ سـمـرهـکـیـ باـنـگـهـ شـهـ کـهـیـانـهـ لـهـ سـمـرـ نـهـبـوـنـیـ خـودـاـ، تـاـ گـهـیـشـتـوـتـهـ نـمـوـ نـاـسـتـهـیـ کـهـ بـیـباـورـپـیـ وـ دـارـوـینـیـزـمـ وـهـکـ هـاوـوـاتـاـ بـهـ کـارـیـتـنـ، ثـاـیـاـ نـمـوـهـ رـایـ دـارـوـینـ وـ کـوـمـلـگـهـیـ زـانـتـیـ سـهـرـدـصـیـ خـزـیـ بـوـ؟ بـیـگـوـمـانـ نـهـخـیـرـ..! لـهـمـ تـهـوـمـهـیـ وـ لـهـ تـهـوـمـهـیـ پـیـشـوـوـتـرـداـ چـدـنـدـ وـتـیـهـکـیـ دـارـوـینـمـانـ وـهـکـ بـلـگـهـ هـیـتـیـاـهـیـ وـهـ کـهـ دـیـسـهـلـمـیـتـنـ دـارـوـینـ باـوـهـرـیـ بـهـ بـوـنـیـ خـودـاـ هـمـبـوـوـهـ.

هدـوـهـاـ تـوـمـاسـ هـیـکـسـلـیـ^(۱) (یـهـکـمـینـ قـوـتـابـیـ دـارـوـینـ وـ خـرـیـتـگـرـمـتـرـینـ کـهـسـ بـزـ بـیـرـدـؤـزـهـکـهـیـ) بـیـباـورـ نـهـبـوـوـ. لـهـ دـیـبـهـیـتـکـداـ کـهـ مـیـتـوـ وـ تـوـمـارـیـ کـرـدـوـوـهـ کـهـ لـهـ گـهـلـ قـدـشـ وـلـبـرـفـوـرـسـدـاـ لـهـ سـالـیـ ۱۸۶۰ـ اـزـ نـهـنـجـامـیـ دـاـ، هـیـکـسـلـیـ گـوـتـیـ: هـوـکـارـیـ بـدـرـزـتـرـ هـدـنـ کـهـ حـوـکـمـ بـهـ سـمـرـ پـهـرـهـسـهـنـدـنـدـاـ دـدـنـ، کـهـ بـیـرـدـؤـزـهـکـهـ لـیـانـ نـزـیـکـ نـهـکـوـتـتـهـ. هـدـوـهـاـ گـوـتـیـ: پـهـرـهـسـهـنـدـنـ چـهـمـکـیـکـیـ زـانـتـیـ فـلـسـفـیـهـ وـ لـهـ نـایـسـنـهـ کـانـ نـزـیـکـ نـاـکـهـوـتـتـوـهـ، تـمـانـهـتـ هـیـکـسـلـیـ وـایـدـهـیـنـیـ کـهـ پـرسـیـ بـوـنـیـ خـودـاـ نـاـکـرـیـ لـهـپـنـیـ زـانـتـیـ بـاـیـوـلـوـجـیـاـوـهـ یـهـکـلاـ بـکـرـتـتـوـهـ، بـوـیـهـ نـوـسـیـوـیـهـتـیـ^(۲): لـهـرـاستـیدـاـ زـانـتـ (نـهـزـانـکـارـ - لـاـ اـدـرـیـ^(۳))، چـونـکـهـ هـیـچـ نـاـمـرـاـزـنـکـیـ

(۱) T.H.Huxley (۱۸۲۵-۱۸۹۵)، زـانـیـ زـیـنـعـانـیـ بـرـیـتانـیـ، کـهـ بـهـ سـگـیـ دـارـوـینـیـ بـولـزـگـ بـدـنـاـیـانـگـ بـوـوـ، بـهـمـیـ زـدـرـیـ پـشـتـگـیرـیـ کـرـدـنـیـ لـهـ دـارـوـینـ.

(۲) لـهـ وـتـارـنـکـداـ کـهـ لـهـ سـالـیـ ۱۸۸۳ـ بـزـ Charles watts یـهـاـپـنـیـ نـوـسـیـبـوـوـ.

(۳) هـیـکـسـلـیـ یـهـکـمـینـ کـهـسـ کـهـ نـمـ دـمـسـمـوـاـزـمـیـ بـهـ کـارـهـیـاـوـهـ.

بۆ لینکۆلیندوه له بونى خودا له بەردەستدا نییە، لمبرندوھ پیویست بەوه ناکات کە بیتاوھران بۆ سەلماندنی بۆچوونە کانیان پەنای بۆ بیمن، هەروەك چۆن ناپیت دیندارە کانیش نەو کاره بکەن^(۱)، هیکسلى له دیبەیتە کانیدا جەختی له سەر نەوە دەکردوھ کە پەرسەندن پیویستی به گەردەووبىتىکى زۆر وردى پىتكخراو ھەمە، کە كەردەستى پیویستى له رووي جۆز و چۈنىيەتىيەمە تىدابىت و ياساي ئالۇز بەرتۇرى بىمن.

کەواتە بەلگە کانى پىتكخراوی ورد کە كىميا و فيزيا و فەله کناسى وەك بەلگە له سەر نەو بابىتە دېيغەنەرروو، بە بىردىزى پەرسەندن كارىگەر نەبووە. هیکسلى تەفسىرەتىکى گۈرمائە كراوى بۆ پەرەدانى پەرسەندن خستۆتەرروو، نەوش نەۋىيە کە خودا له سەرتاواه بونەورى بەجۆرەتىكى بەدېھىتاواه کە بازدانى گۈنچاڭ لە كاتى گۈنچاودا تەنجام بىدرىت (بە واتاي نەوهى کە بازدانە كە ئاراستە كراوه، وەك نەوهى ئىتمىش باوەرمان پىتى ھەمە).

زۆرەتىك لە گەورە زانايانى ھاوجەرخى داروين بەو جۆرە سەيرى مىكانىزىمە کانى پەرسەندىيان كردووه، کە بىرىتىيە لە ئامرازى خودا بۆ بەدېھىتەنلى جۆراوجۆرەتى بونەورى، لەوانە ھاورىتكەي، گەورە زاناي رۇوه كناس لە زانكۆي ھارفارد ناسا گرای^(۲)، كە يەكەمین كەمس بۇ لە دەرەوهى بەریتانىيا داروين بىردىزە كەي تىشان بىدات.

ھەرەوھا كاتىك داروين كتىبەكەي (بنچىنەي جۆرە كاناي بلاوکردووه، رۇمانىوسى فەيلەسۇوف چارلس كينگزلى^(۳) و تارىتكى بۆ داروين نۇوسى، كە

(۱) نېمە لەو بارمەوە له گەمل ھىكلىدا ھاۋانىن، باوەرمان بەوه ھەمە كە له قورناتى پېرۇزدا ھاتورو، كە دەفرمۇنت: ﴿سَرِّيْهُمْ مَانِتَنَا فِي الْأَفَاقِ وَقَرِّيْهُمْ حَقَّ يَتَبَّعُنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْنَمْ بِكُنْجَرَتَكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَشَهِيدٌ﴾ فصلت: ۵۳، واتا پیویستە زانت بۆ سەلماندنى بونى خودا بەكارەتىرت و، ھەمسو تەدورە کانى نەو كتىبەش جەخت له سەر نەوه دەكەنمۇه.

(۲) Asa Gray: (1810-1888)، بەناوارانگىزىن زاناي رۇوه كناسى ئەمرىكى لە سەدى نۆزىدەمەدا.

(۳) Charles Kingsley: (1819-1875)، رۇمانىوس و فەيلەسۇوفى بەریتانى، كە ھاۋانى داروين

تیایدا هاتووه: له راستیدا بیردۆزه کدت دەربارەی ھەلبژاردنى سروشى گەورەمى و تواناي خودا دەسەلمىتىت، كە تواناي بەدييەتىنى خۆيانىيانى بە زىندۇرمان بەخشىوه. سەرەپاي نەوهى كە كىنگۈلى زانايىكى بايۆلۈچى نەبۇو، بەلام داروين نەو قىسىمەي لە چاپى دووهمى كېتىيە كەيدا چەسپانلۇو، لەوانەيە بۇ نەوه بۇويت كە ئاستى نەو پالەپەستۆيە كەم بکاتمۇ كە لەلايمەن دىننارە كانمۇ كە سەرى بۇو.

دەرۋىنیزم لە نىلوان حەقىقەت و كۆپلى زانستىدا:

بىردۆزى داروينى دواى نەوهى لە سالى ۱۸۵۹ از خایامپۇ پېشوازىيە كى گەورەلى يېكرا، پاشان زۆرىمەي زانابازى بايۆلۈچى لە گەل هاتنى سالى ۱۹۰۰ چەمكى ھەلبژاردنى سروشىيەن رەتكىردوه.

پاشان لە سىبىيە كانى سەدەي بىستىمدا بىردۆزى كە گەپايىمۇ ناو گۆپەبانمۇ دواى نەوهى داروينىزمى نوى چەمكە كانى داروين و ياساكانى (مېتىل بۇ بۇ ماوهى ايان بەيە كەوە بەستمۇ، لە كۆتايىيە كانى سەدە كەدا چەمكە ھەرەمە كىتى خۆرى بەرمو ناوابيون چوو، دواى نەوهى زۆرىتكە زانا بايۆلۈچىيە كان گۆپىانمۇ بە ھۆكارە كەشناسييە كانمۇ، كە لەسەر زەوىدا باوبيون وەك بىزۇتنىرى شەممەندە فەرى پەرمەسىنلىن.

ھەرۇمە لە سالى ۲۰۰۱ از دامەزراوە دىسکەفەرى مالپەرنىكى لەسەر نېتىمەرتىت درووستىكەد، بۇ نەوهى زانا نەيارە كانى داروين تىایدا بۆچۈونە كانيان بخەمنپۇو^(۱)، لەماوهى پىتىع سال زىاتەر لە ۷۰۰ گەورە زاناي زانكۆ بەناوياڭگە كانى جىهان راوبۇچۈونە ناكۆ كە كانى خۆيانىيان خستەپۇو.

گرمان لوهدا نییه که دهیان و سه‌دانی تریش دینه سر لیسته که، نه‌گمر له نه‌فوتانی نایینده زانستیان دلیا بن، که داروینیه کان زور به توندی هرده‌شیان لینده‌کمن نه‌گمر را ناکزکه کانیان ناشکرا بکمن! همروهک چون له فیلمی (دمکراوه‌کان - المطرودون - Expelled) ادا پرووده‌دات، که باس له روودارنکی راسته‌قینه ده‌کات.

Expelled: No Intelligence Allowed^(۱)

له‌گمل ثوهشدا، هیشتا زوریه‌ی زانایانی بایولوژی له پژنوا پشتگیری Science Consesus له داروینیزم ده‌کمن، بلام نایا کوزپایی زانستی هممو کات لاینه‌نگیری حقیقت دهیت؟!! له راستیدا بانگه‌شهی کوزپایی چه‌مکنیکی زانستی نییه، به‌لکو شیازنکی گفتگویه که سیاست‌مداره‌کان و پیاوایی نایین بز ره‌جادان بهو شتانه‌ی که باومریان پنی همه‌یه به‌کاری دهیتن. زانست له بدلگه‌هیتanhه‌وه لمسر بانگه‌شه کامنان به پیبازی زانستی درروست سرچاوه ده‌گرت، پاشان گفتگویه کی پاک بز هملسه‌نگاندنی ثهو ره‌خانه‌ی که ناراپته‌ی بانگه‌شه کامنان ده‌کرین، تدانه‌ت گدوره زانایانی میزرووی زانست (وهک حمسنی کوری هدیسم و نیوتون و نه‌نیشتاین) به‌هوزی درچوونیان له کوزپایی و دفعی باو گمیشتن بهو پیگمده.

داننان به کوزپایی زانستی رنگاید که بز به‌همله‌هابردنی که‌سی بدرامبر بموفی که ثم بز چوونه سه‌باره‌ت بهم پرسه جنگی‌بیرونوه، بدره‌هالستیکردنی هیچ سوودنکی نییه و تمدیا نه‌زانیه‌ی ده‌باره‌ی نه‌و شتانه‌ی که زانایان لمسری رنکه‌کوتورون.

-
- (۱) (تدویری فیلمه که لمسر دیان ماموستای زانکزی نه‌مریکی دخولیته‌وه، نهوانه‌ی که به‌هوزی نکولی کردنیان له داروینیزم و پهیروی کردن له چه‌مکن دیزاپینی زیرهک له کاره‌کمیان دوره‌خراونتمده.
- (۲) سرتعجبی نهوه بده که لماءوی چل سال له زانستی بایولوژیدا روویاده، دوای نهوهی که کوزپایه‌کی زانستی له کوننگره‌ی بندمولتی فراوانکراودا له سالی ۱۹۶۰ از رووینا، لمسر نهوهی که درروست‌بونی باران ده‌گمپتمده بز روودانی هاتنه‌خوارمه‌ی گمده، Geocyclinal Theory، له سالی ۱۹۷۰، از بیدرده‌که گپراو ندو بیدرده‌زه جنگای گرمته، که درروست‌بونی باران ده‌گمپتمده بز جولمی کیشمره‌کان و چینه جیزلز جیبه‌کان له قورلای ده‌بیادا Plate tectonics دوای نهوهی که وادمزانرا که چینه‌کانی زهی جنگین.

پوخته‌ی قسان، نه گدر زانست بعونی هدیت ندوا کوزپایی بعونی نییه،
نه گدر کوزپایش هدیت ندوا زانست بعونی نییه.

داروینیزمیان کردۀ‌ته تایینیکی ناخودایی :

لدوه تیله‌گم که نوسولییه تایینییه کان داندان به پرمسه‌ندنی داروینی واسه‌بر دهکمن که له گدل ناییندا تیکده‌گیرت، بدلام ندوهی که داروینییه کان بلین که له‌سهرمان پیوسته ده‌کات که بیباوره‌بین، ندوا نه و قسمه‌ی پیوستی به بیرکردنوه و شیکردنوه و ساغکردنوه ههیه.

فمیله‌سووفی ثه مریکی نه‌زانکار (لا ادری) نینگدرسول^(۱) دملیت: پیوسته سده‌ی نززدهم به (سده‌ی داروین Darwins Century) دابتنت، چونکه بیردؤزه‌کهی هه‌موو پاشماوه کانی نایینی مهیجیه‌تی ندرسّدؤکسی له عدقلى مرؤفه‌کاندا سریوه. هه‌روها سیز جولیان هیکسلی^(۲) له وتاریکدا که له سالی ۱۹۵۹ له شیکاگو به بونه‌ی تیبه‌پریونی سد سال به‌سر بیردؤزه‌که‌دا پیشکه‌شیکرد رایگه‌یاند، که ((هیچ پیوستییه‌ک و شوتیک له دامه‌زراوه‌ی پرمسه‌ندندا نه‌ماوه بؤ قسه‌کردن ده‌باره‌ی خودا، چونکه زوی به‌دینه‌هینترواه، بدکو پرمیسه‌ندنوه، به هه‌مان شیوه هه‌موو نه نازمل و رووه‌کانه‌یش که له‌سهر زوی ده‌زین پرمیانسه‌ندنوه، تا گهیشته مرؤف به میشک و عدقل و رؤحیمه‌وه)), به‌همه‌ش هیکسلی سروشتی له شوتی خودا داناوه، نیتر هیچ شتیکمان له‌برده‌مدا نییه، جگه له ماددیگه‌رایی-سروشتی بؤ لیکدانوهی

(۱) Robert Green Ingersoll: (۱۸۳۳-۱۸۹۹)، یه‌کنک له گمراهه سیاست‌داره نه‌مریکیه‌کان که با‌نگه‌ش بؤ مافی مرؤف دهکن.

(۲) Sir Julian Huxley: (۱۸۷۵-۱۹۶۵)، گمراهه زانای بایولوژیای بریتانی، ندوی تزماس میکلی که به سه‌گی داروینی بولنگ ناسرابو.

همو شتیک، تمنانه ژیان و هوشی مرؤیی و هسته رؤحیه کانیش، له نیستاشدا هملوئیستی بیباوره کانمان دیته بردم، نوانهی که پنداگری دهکن له سمر روایدان به همان بیرۆکه و بانگه شه کردن بهین هیچ بدلگمیه که، بهوهی که په رسمندن له رنی چند هنگارونکی ساده پرویاده که هیچیان پتویستی دیزایندرنک نییه، پاشان هنگاروه یدک له دوای يه که کان کوبونه تمده و میکانیزمی چالاککهربیان درووستکردووه، واتا هملبازاردنی سروشی بهین نمهه هیچ عقل و پالندرنکی هدیت دیزاینی دهکات، واتا بهین نمهه خوشی بازیت دیزاین دهکات، همروهها بهین نمهه دیزاین بکرنت!

گومان لمهدا نییه، که داروینیزم واه بومه لهرزیه کبو بۆ هزری مرؤیی له رۆزناوادا و، کاریگریه کهی همهو لاينه کانی ژیانی گرتهوه، چونکه نگدر ژیان و جوزراوجوزرتی زینده موaran دهر منجامی کردارنکی سروشی په رسمندن بیت، نموا پوشت و بمها مرؤییه کان و، چه مکی راست و همه و دادپهروهی و حق و هسته رؤحیه کانیش به همان شیوه.

دریارهی نم واتایه ویلیام پرۆفین^(۱) دلیت: له راستیدا چدمکه رووختندره کانی بایولوژیای په رسمندن نمهه تیمراند، که تمنیا کاریگمکی بسمر نایینه کانمهه هدیت، بدلكو گمیشتۆتە چدمکه مرؤییه قولله کانیش، دانیل دنیت^(۲) وسفی نمو کاریگریه دهکات، بهوهی که بيردۆزی داروین قوو لا یه کان داده دری و ده گانه سرهجاوه چدمکه مرؤییه بنچینه بیه کانسان، لمبرئمه - واه جنیوئک - ناوی لینهیت (بیرۆکه مترسیداره کهی داروین Dangerous Idea).

هدروها ریچارد دۆکنر باومری وايه که بيردۆزه که شۆرپیتکی ریشمی بو له جیهانی هزدا و، نیتر پاساوونک نه ماوه بۆ نمهه که پرسیاره فلسه فیبه تهورمیه کان سرسامان بکمن واه واتای ژیان چیه؟ بۆچی نیمه لیزیم؟

(۱) William Provine: میزرونوی نهمریکی، که گرنگی دهدا به میزروی زانته کان و په رسمندن و بزماءهی رهگزه کان.

(۲) Daniel Dennet: یه کیک له جه مسخره کانی بیباوره بیه نوی، له تهورهی بازدهه مدا بیر و هزی ده خبینپرورو.

پاستی مروف چیه؟.. و زانای حه فریاته کان ج. ج. سیمپسون^(۱) نده دوپیانده کاتمه و دلیت: هه مهو هموله کان بۆ ولامدانه‌وهی پرسیاره‌که ده‌باره‌ی حقیقتی مروف پیش سالی ۱۸۵۹ از له نیستادا هیچ پیویست نین، له نیستادا پیویسته له سرمان له بیرکردنوه لمو بابهته واژینین!.

نه جۆره بۆ جرونە بەتمىزىا نامنە فلسفه‌فیيە‌کان و کتیبە زانستییه گشتییه‌کانی نه گرتۆتمو، بەلكو گەشتۆتە کتیب و سرچاوه زانستی و بايزۇ جیبە‌کانی قوتاوخانه و زانکۆ‌کانیش، سەرنجى نەو و تەیدە بده کە له يەکىك له کتیبە‌کانی قوتاوخانه نوسراوه: ((له راستیدا شو ترسى لە هەمبەر نەوەدا هەمیه کە داروینیزم خودا له سر عەرشى خۆى ھەلبىتىت پاساوى خۆى ھەمیه)), پاشان کتیبە‌کە پرسیارىتک دەخاتەررو: ثایا ناماڭىچىك له بەدېھىتاني مرۆغىدا ھەمیه؟ پاشان ولامى پرسیاره‌کە دداتمو، پەرمەندن دلیت نەخىز، چونكە پەيدا بۇونى پەگەزە‌کان و گونجانى مرۆغ ھەلبىزاردى سروشى له پاشتە نەك دىزايىن.

ھەمۆۋيان، تەنبا داروینیزم نەبىت!!

نه گەر تۆ يەکىكىت لهو كەسانەی کە له داروینىزمى پۇزناناوابى دەكۈلىتىمۇ، نموا ناگادارىه نەكەی پرسیارىتکى ساده و ساكارى وات بەميردا بىت دەربارەی توانى پەرمەندىنى داروينى ھەرمەكىيانه له نەنچامىدانى كارەكە، لە راستیدا خستەرروى نەو پرسیاره (زانستییه) لەمۇ گەر كانىتكە لە مشتومى و ھېرىش درووستىدەكەت و وزەمەكى جەھەننەمەيت له بەرامبەردا دەكتامو، كە دەربارەی ھەر شىتىكى ترى زانستى پرسیار بکەی نەوە پۇونادات!

(۱) G.G.Simpson: (190۲-۱۹۸۴)، يەكىك له بىناوارانگىزىن زانا نەمرىكىيە‌کان كە پېزىز برو له حەفرياتە‌کان و زانستى مرۆغ.

بۇ نمونه نەگەر گومانت لە خىراپى رووناکى يان لە بىرددۇزى پېتىمى
ھەيتىت، نەوا ھېچ روونادات، بەلام نەگەر گومانت لە داروينىزمى نۇئى ھەيتىت
نەوا قيامەت ھەلدىستىت! سەيرى پەپووجى چەماشەكارى دۆوكىز بىك
كايتكىك دەلىت: ((نەگەر كەسېكت بىنى باولرى بە داروينىزم نىيە، نەوا يېنگومان
بە كە تۆ بەرامبەر مەۋھىتىكى نەفامى گىل يان شېتىت كە خويشى نازانىت
چى دەلىت، نامەوى يلىم كە بەرامبەر كەسېنى دۈندە نازارەمە وەستاوتىت)).
نەمە دەمانخاتە ھەلۋىتىكى بىزارەكرەوه نەگەر بىنن لە گەل دۆوكىز دېبىت
بىكەين؛ كام لەو سيفاتانە ھەلۈزۈزىن!. پاشان دۆوكىز دەلىت: ((بە ھېچ جۈرۈك
پېویست ناکات كە گومانىان لە پەرمەندى داروينى ھەيتىت)). لە كايتكىدا
زانىيان گومانىان لە بىرددۇزىكاني نيوتن و نەنيشتاين ھەببۇو و سەرەپاي نەوهى
كە گومان دەرگا فزاوندەكى پېشکەوتى زانستە، تەنانەت ھەمرو زانستكان
لە دەروازىمەوه پېشکەوتونن كە دەرگاييان والاكىرددوو بەرامبەر چاوخشاندۇوه بە
سەلمىتزاوه كانىاندا. نەو ھېزىشە دېنديە لەپاي چى؟ نەو پېرۇزىكىن و بىنەشكىدە
لە گەل داروينىزمدا بۆچى؟!
Taboo

لە سالى ۱۹۹۹ زەگورە زاناي حەفرياتەكانى چىنى جون يوان چىن -Jun Yuan Chen سەردانى ويلايەته يەكگەرتۇوه كانى كرد و چەند وتارىنىكى دەربارەي
نەو حەفرياتانە پېشکەشكىد كە لە ناوچەي شانگ جيانگ دۆزىبۇيەوه،
كە چەند پرسىيارگەلىك دەربارەي راستى داروينىزم دەرۈزۈتىن. وتارەكانى
پېشوازىيەكى زۇر ساردىيان لىتكرا، بۆيە تۇوشى سەرسۈرمان بۇو، ھەر لەبدر
نەوه دەربارەي نەوه پرسىيارى لە يەكتىك لەو كەسانە كرد كە مىيوندارىيان كەدبۇو،
وەلامى دايەوه كە زانىيانى ويلايەته يەكگەرتۇوه كان بەوه تۇرپە دەبن نەگەر
شېتىكى دەرى داروينىزم بىيىستن، بۆيە لەو كاتەدا قىسە بەناويانگەكى كرد:
((الە چىن دەتوانى پەختە لە داروين بىگرى بەلام ناتوانى پەختە لە حەكومەت
بىگرى، كەچى لە نەمرىكا دەتوانى پەختە لە حەكومەت بىگرى بەلام ناتوانى
پەختە لە داروين بىگرى))).

نموده‌هارگیریه درندانمیه لمپیناو چی؟

مایکل روس^(۱)، که فیلمسوفنیکی حقیقی ناوداری لاینگری پرده‌سنه‌نده، دلیت: مصلاتیه که لهودایه که زور کهس هولی قوستنوه‌ی بیردوزی پرده‌سنه‌نده دهدن بو نکولیکدن له بونی خودا، پرده‌سنه‌نده له لای ندو کسانه بوته نایینیکی ناخودایی. هروهه فیلمسوفی بمنابانگی زانسته کان کارل پوپر^(۲) نمو واتایه زیاتر قول دکاتمه و دلیت: ((تمنانه بیردوزه زانستیه کانیش دهکری بین به مودیتل، دهکری شوتني نایین بگرنوه، دهکری ببنه راستیه کی سلمیتدر او که قابیلی گفتگو لهرسکردن نه بن. ثانمه‌یه له گهله بیردوزی پرده‌سنه‌نده روویداوه)).

بو شیکردنوه‌ی نموده‌هارگیریه د.م. واتسون^(۳) دلیت: ((قبولکردنی داروینیزم بهزی بمهیزی بدلگه کانیمه‌وه نیبه، بملکو لمبرنوه‌یه که برآمده‌کهی که له کاتی درکمتوتنی بیردوزه که باو بسو، که بریتیه له بدمیهستانی تایبته‌ی (الغلق الخاص) جنگرومه‌کی شیاو نبورو بو باومپنهیتان Unccredible))! نایا بدراستی جنگرومه‌کهی (بدمیهستانی تایبته‌ی) شیاوی باومپنهیتان نیبه؟ بملئی، بهلام له لای نمو ماددیگه رایانه‌ی که تمینا بدمواه میکانیزمی مدادی دیارده کاندا ده گمرین، هدوهه‌ها له لای نمو بیباورانه‌ی که نمو هملیان و هک هملی تممیان قوستمه، بزیه گیانی خویان کرده فیدای داروینیزم و بمرگریلکردنی.

(۱) Michael Ruse: گمره فیلمسوفی بریتانی، که گرنگی به بایزلوجیا و پیغوه‌ی نیوان زانست و ناین دعا، وندکه‌ش له وقارنک و مرگیراوه که له بدردم یه‌کیتی نعمربکی بو پیختنی زانسته کان له سالی ۱۹۹۳ از پیکشی کرد. له سالی ۱۹۴۰ له دایک بورو.

(۲) Carl Popper: (۱۹۹۴-۱۹۰۲)، فیلمسوفی بمنابانگی زانسته کان له سه‌ده بیسته‌مدا، به ره‌گزنانه بریتانیه و به روح‌جله‌ک نه‌ساماییه.

(۳) D.M.S. Watson: (۱۸۶۱-۱۹۷۳)، ماموزتای زانستی نازیل و شیکاری بعراورده‌کاری، بریتانیه.

دۇنالد ماکای^(۱) (پسپوری زانسته کانی میشک و دەمار) نەو زنجیرمە شىدە كاتمۇد كە بۇتە هوئى پروودانى نەو كارەساتى! دەلىت: ((سىرەتا داروينىزم وەك بىردۇزىتكى بايپۈلۈچى دەركەمۆت، كە زۆر كەس وەك جىڭىرەتى خودا بۆ جىھانى زىندىمۇران سەيريان دەكىد، پاشان پرسىيان: بۆچى لە بوارەكانى تىرىشا نەخىتە گەپ؟ پاشان دواى نەمەتى كە تەنبا گرىمانىيەكى زانستى بايپۈلۈچى بۇو، دواتر بۇو بە بنچىنەيەكى غەبىي بۆ بىباوهەرى و ھەمەو گەرددوونى گەرتەمە و ھەمەو پابەندىبۇونىتكى ئايىنى لەسەر مەرۆف ھەلگەرت، بەمەش داروينىزم و ھەمەو پەرەسەندىن (Darwinism)، يان پەرەسەندىن (Evolutionism) بۇو بە فلسەفەي دژى ئايىن، بەلکو وەك خودايدەكى بەرجەستە لىيەت كە مورىدە كانى وەك هېزى راستەقىنەي گەرددوون سەيريان دەكىد)).

سييارىۋى دەمار گىرى بۆ داروينىزم لە گەل ل.س. لويس^(۲) بەناوبانگلىرىن زاناي لاھوتى مەسىحى لە سەدەي بىستەم كۆتائىي پىدىتىن، كە دەلىت: ((چەمكى بەرەسەندىن وەك نەفسانىيەكى كولەبۇرى و دىدىتكى فلسەفى بلاؤبۇوه، بەرلەوهى وەك گرىمانىيەكى زانستى بخىتىپروو، لە بىر نەمەتى كە بىردۇزە زانستىيە كان بىنە هوئى پەيدابۇونى بۆچۈونە فلسەفييە كان، فلسەفەي ماددىگەرايى - سروشتى، كاتىتكى لە سەرەتادا دەركەمۆت پىۋىستى بە لىتكەنەوهى ماددى ھەبۇو بۆ لىتكەنەوهى دىاردە كان، ئا لىزەمە دەرگا والاكرا بۆ گرىمانىيەكى وەك پەرەسەندىن)).

خۆشحالى ماددىگەرا كان بەھۆى بىردۇزى پەرەسەند نەمۇنەيەكى بەرچاوى مىزىرۇمى زانست بۇو! چونكە هيچ بىردۇزىتكى تر لە مىزىرۇدا نىيە كە نەو ھەمەو كاردانەمەيە لە ھەمەو بوارەكان بەدوابى خۆيىدا هيتابىت، تا ئەم نەندازىمەي كە گۆنۈستى فلسەفەي داروينى و ئابورى داروينى و زانستى كۆمەلایتى

(۱) Donald Mackay: 19۲۲-19۸۷ (از)، مامۆستاي فيزيا لە زانكىزى كىل لە ئىنگلەترا، كە گرنگى بە ئىتوانى فيزيا و زانستەكانى مېشک و دەمار دەدات.

(۲) C.S.Lewis: 18۹۸-19۶۳ (از) زاناي لاھوتى بەناوبانگ، بەریتانىيە، هەرروھا ئەدب و رەخنە گىريش بۇو، نەم و تەيىشى لە تارىتكە بە نارونىشانى (تەرمى نەفسانىيەكى بەناوبانگ).

داروینی و چدمکه روشنیبیه داروینیبیه کان و سیاستی داروینی و... دهیم. نمو گالتله جاپریه چیبه ا تو سمننجی نمه بده که هیچ هولنیکی ماددیگه رامی یان نا ماددی یان خودایی لمنارادا نمبوو بز گهوره کردنی هیچ بیردؤزیلک، وله بیردؤزی نیوتون یان نهنشتاین یان کوانتم! هرگیز گوئمان له نیوتنیزم یان نهنشتاینیزم یان کوانتم میزیم نمبووه!.

هملویستی داروینیبیه کانی سردم له برامبهر نمیارانیان هاوشتیوه هملویستی کلیسايه له سده کانی ناوهر استدا له برامبهر گالیلو، گالیلو باجیکی قورسی دا بهه‌ی بدره‌هملویستیکردنی، نه گرچی دواتریش سلمیترا که لمسه حق بورو، سرمه‌ای نمه‌ی که همرکه‌ستیک دوو چاوی ساغی هدیت وای لئی دیاره که زمی جنگیره و خور به دوریدا دخوولته‌وه! نایا له مووه واندیک فیزیاتین، نایا ده‌کری بدرگری له هممو شتیک بکدین که داروین گوتوبویه‌تی، هروهک چون کلیسا بدرگری له هممو نمو شتانه ده‌کرد که په‌تیلموس و نه‌رستز گوتوبویان؟!

پاع بـ رووخاندنی داروینیزم :

کـمـمـوـکـورـیـمـکـانـی دـارـوـینـیـزم :

گوتاری داروینیبیه کان و امان لیته‌کات و هست بکهین که له بدردم بیردؤزیلکی تعواوی بی که موكوری داین، که هممو ورده کاریبه‌کی پیویستی دهرباره‌ی پمیدابونی هر بونه‌وهرنیک تیدایه؛ کهی و چون پمیدابورو، نمو بازدانه‌ی که تیایدا روویداوه چون سدرکه‌وتتو بورو که نمو بونه‌وهره بگوئیت بز بونه‌وهرنیکی تر. نهوان دهیانه‌ونت و بخنه خه‌یال‌مان که چهند نه‌سفارنیک بونیان همیمو هممو شتیکیان له حنگرتووه و توانای پنکه‌یتانی نمه‌ی همه‌یه که بتوانین ناوی بنین کتیبخانه‌ی ژیان، له کاتیکد پیویست برو نمو کتیبخانه‌یه له سه‌دان هزار لاپمراه

پنکیت، که له راستیدا تاکه لایپریه کی نووسراویشمان له بمردهستدا نییه، چونکه شوئنکهوتني بنچینه و لقه کانی بوونه و هر تکیشمان نییه! هه مهو نهودی بوونی هدیه ته نیا برستیه له چهند خهیال و گرمانه یدک!.

هر وها هدفڑیه کی گهوره همیه له نیوان نهو قسانه داروینیه کان دهیاره بناخه‌ی بیردؤزه کهيان دیکمن. لیزدا دوو نهونه له سمر نهو هدفڑیه دیتیندروه:

یه که میان: تایبته به ریزه‌ی په رسنه‌ندن، ریچارد دووکنر ده لیت: کاتیک ژیان دهستی پنکرد، شتیکی حتمی بوو که هدر دمبوو بگاته نهو قوئناغه‌ی که تیستا پنی گیشتیوه (دیدی حتمیه‌تی رهه)، سیفن جای گولد^(۱) له گدل دووکنردا هاورا نییه، چونکه وايدمینیت که نه گهر شریتی په رسنه‌ندن جارنکی تر لیدمه‌نوه، نهوا دهیین که رنکه و هکان ده کری جیهانیکی تهواو جیاواز لهو جیهانی که له نیستایدا تایادا ده زین بدیتین (دیدی گونجانی رهه).

غونه‌ی دووه‌م: بز ناکزکی داروینیه کان دهیاره هلبزاردنی سروشته‌یه؛ چ شتیک ده توانیت شیبکاته‌وه؟ چ شتیک ناتوانیت شیبکاته‌وه؟ چ شتیک پتوسته که به میکانیزمی تر شیبکریته‌وه؟

نهو ناکزکیه‌ی له نیوان ریبازه جوزاوجوئه کانی داروینیزمی نویدا همیه ئدرکی هله کاندنی بیردؤزه کهمان له سمر لادبات، چونکه به شنکیان به شنکی تریان هله دموه شیتنه‌وه.

زانای فیزیائی روپیت لوزگلین^(۲) (خاوه‌ی خلاتی نوبله و باوری به بوونی خودا نییه)، ده لیت: ((زورتک له چه مکه بایو لوزجیه باوه کان له پئی تایبیلوز جیا یه کهوه ده جوو لیترن)).

(۱) Stephen Jay Gold: نهمریکیه، گرنگی ده دات به میزروی زانت و بایو لوز جیای په رسنه‌ندن سردده‌می خزی.

(۲) Rober Lauglin: مامؤسای فیزیاء زانکزی ستابنفورد، نهمریکیه، له سالی ۱۹۵۰ له دایک بووه.

بۇ نمۇونە داروينىيە كان لىتكدانەوەي وا دەخەنەپۇو كە شىاوى تاقىكىرىنەوە نىن (وەك چەمكى ھەلبۈزەرنى سروشتى، كە لە دواى بازدانە ھەرەمە كىيە كانەوە پېيدابۇيىت).

ئەوەندە بەس نىيە كە ئەم ھەلسوكەوتە بە نازانىستى دابىتىن بىلگۈ دۈزى زانستە، دەرگا بە رووى بىر كەرنەوە دادەخات، لەبىر ئەوە لە پاستىدا بىر دۆزەكەي داروين بە دۇز بىر دۆز Anti-Theory دادەتتىم، كە لەپىتاو پېرىكەرنەوە كەمۇكىرىيەكى تاقىگەمىي دانراوە، ھەر كاتىك كە پىتوست يېت بۆشايىك پې بىرىتەوە پەناي بۇ بىر تت، وەك: چۈن بەشى AAV يېتكىتى؟ پەرسەنەن کردوويمەتى!.. نۇ عەقەلە مەرۆيىيە كە كىيمايىيە كان بۇونەتە مىرىشكى؟ پەرسەنەن کردوويمەتى!.. نۇ عەقەلە مەرۆيىيە كە ھېچ كۆمپىيوترنىڭ ناتواتىت راكابىرى بىكات چۈن پېيدا بۇوه؟ پەرسەنەن کردوويمەتى!.. پەرسەنەن بۇتە خودايىك بۇ پېرىكەرنەوە بۆشايىيەكان!).

ئىتىمە لەم تەورەيدا -و لە تەورەكانى تىرى كېتىبەكدا- پەيرەوي لە چەمكى (پەرسەنەنلىنى ئاراستەكرار) دەكىين، كە زانست بۇ رەۋودىانى پەرسەنەن بىلگە كانى قبول دەكتەت، و، بانگكەشەكانى داروينىيەكان رەتىدە كاتەوە بەوهى كە پەرسەنەن ھەرەمە كى بۇوه. بىلگە كانىشمان لەسىر پاستى نۇ چەمكە لەسىر دوو تەورە سەرەكى دەيىت.

تەورەي يەكەم: سەماندىنى ھەلھى داروينىيەكان (پەرسەنەنلىنى ھەرەمە كى) و نەو بابەتە ھەر لەم تەورەيدا لەپىتى باسکەرتىكى سەن لايەنە دەخەنەپۇو، كە نەمانە دەگۈرىتەوە:

يەكەم: خۇىتىنەوەيدك لە تۆمارى حەفريياتەكاندا وەك بىلگەيەكى داروينىيەكان؛ كە تىايىدا ھەلسى بانگكەشەي ھەرەمە كىتى پەرسەنەن دەسەلمىتىن.

دۇوهەم: سەلماندىنى يېتونانىي مېكانيزمى پەرسەنەنلىنى داروينى (بازدانە ھەرەمە كىيەكان + ھەلبۈزەرنى سروشتى) لە نەنجامدانى جۇراوجۈزىتى گەمورە لە زىندهمەدا.

ستىم: سەلماندىنى نۇوهى كە پەرسەندىنى ھەپەمەكى سنورىتكى ھەمە كە ناتوانىت تىيېپەپىتىت، بەوهى كە يىتوانىيە لە نەنجامدانى پەرسەندىنى ورد و بەھەمان شىوه يىتوانىيە لە نەنجامدانى پەرسەندىنى دىيار.

بەم سيانە چەمكى پەرسەندىنى ھەپەمەكى داروينى دادتهبى و رىنگا بىز پەرسەندىنى ئاراستەكرارو دەكتامو.

تەوهەرى دوووهەم: سەلماندىنى ئەوهەى كە كىدارى بەدىيەتىنى ژيان و زىنده وەران كىدارىتكى زۆر ئالقۇزە، كە ناتوانىت رۆلى دىزايىنى لى بەدەر بىكىت، پاشان پىۋىستى بە دىزايىنه رىتكى زىرىدە كە ھەلەستىت بە ئاراستە كىدىنى بەدىيەتىنى ژيان و پەرەپىسەندىنى بۇونەوەر، لە تەوهەرى دواتردا بە تايىھەتى باسى ئەم بابەتە دەكەين.

يەڭىھەنە: نەھىئىيەكانى تۆمارى چالەكان (حەفرىياتەكان)

لە كاتى باسکىرىدى تۆمارى حەفرياتەكان، داروينىيەكان لە گفتۇرگۈزىرىدىن دەربارەي چەند خاسىيەتىك رادەكەن كە كىدارە نۇيىدەكانى ھەلەكەندىنى چالەكان دەرىيانخىستوو، كە گۈنگۈرۈنىان دەگەمنى ئەلقە گۈزىرەمەكان و رۇودانى جۇراوجۇرتى بۇونەوەرانە بە خىزايىيەكى زۆر، ھەرەمە بۇونى چەند بۇونەوەرنىك كە پىشىنیان نىيە، ھەممۇ نە پىسانەش بە شىيۆمەكى سەرەكى لە گەل ھەپەمە كىتىدا تىكىدە گىرىن، لېرەدا گفتۇرگۈزى لەسەر ئەم سى خاسىيەتە دەكەين:

أـ دەگەمنى بۇونەوەرە گولازراوەكان:

داروين واي داناوه كە گۈرمەتىرين تەحدىدى كە رووبەرروى بىردىزەكەمى دەيتىۋە بىرىتىيە لە كەمى بۇونەوەركان (ئەلقە گۈزىرەمەكان) كە پىۋىستە لە

دوفنجمامی گواستنوه له بونومورنکمه بۆ بونومورنکی تر بونیان همیت داروین دستی نه خستو ته سمر تاکه تۆمارنکی حە فریاتە کانیش لمسەر زنجیرە پەرسەندن، کە نەندازە پیوستی بونوموره گوازراوە کانی لەخۆ گرتیت. دواي تیپریونی زیاتر له سەد و پەنجا سال بىسەر خستنەرەوی بىردىزە کەدا، بارو دۆخە کە هەر وەکو خۆیتى، سەرمەرای نۇوه کە تۆمارى حە فریاتە کان له نىستادا بەعو جىادە كەرىتىو، کە زۆر دۆلەمنە (زیاتر له دوو سەد و پەنجا هەزار بونومورى تىتايىھ)، دواي نۇوه ھەولىنىکى زۆر درا بۆ ھەملەكتى نوچالانە. له نىستادا گوازراوە کان كەمترىن بە بىراورد بە پۈزگارى داروين^(۱)! كەواتە دەگەنلى نۆرى نەلقە گوازراوە کان بە گۈنگۈزىن نەھىي زانسى حە فریات دادغىزىتە کە پشتگۈزخەوا و بە ئەقىمىت خۆيان لى يېتىغىك كەردووھ.

تەنانەت زانى حە فریاتى بەریتانى (کۆلن پاترسون)^(۲) چاودىرى حە فریەي (ئەركىيپتىرکس) اى بەناوارانگ لە مۆزمەخانى سروشى، دەلتىت تاکە حە فریسەيەكى راگۇزىرى Transitional بونى نىيە کە بۆ نۇوه بشىت بىتىه بىنچىنە بونومورىنى پەرسەندىووی تر و، نۇوه کە داروينىيە کان باسى لىيە دەكەن لە حە فریاتە راگۇزىرىە کانى وەك ئەركىيپتىرکس ھىچ نىن جىگە لە حە فریاتى تاونەنى Intermediate لە نىبو بونوموردا، واتا سيفىتى تاونەنى نىوان دوو بونومورى (أ، ب) اى ھىيە، بىچ بونى بىلگە لمسەر نۇوه کە لە (أ) وە پەيپەلبوو و پېشىنە بۆ (ب)، ھەر دەنچىن پېوستە لە بونوموره گوازراوە کانىشدا ھەمیت، تەنانەت زانست تائىستاش ھىچ مىكانىزىمىتى بەدمىستۇر نىيە کە ئەم پەيپەلنىيە بىسلىمەتىت.

(۱) ئەنم قىيە قىسى زانى حە فریاتە کان (ديچە روب دەرەيد Raub)، لە مۆزمەخانى سروشى لە لەتەن مەبىتى لەويمە کە ھەرچىندە حە فریاتى بونومورى نۇقلان دەستبەكھوت پېتىپەن بە ئەلقە گۈلسەتە دەتت کە بۆتە ھۆزى پەيپەلبوونى.

(۲) 1977-1996 Collin Patterson.

ب- پەرمەندىنىڭى زۇر ھېۋاش نىبۇو، تەقىنەمە ئامېلىرى

داروين جەخت لەسەر نۇره دەكتەرە كە پىرسەتە پەرمەندىنى ھەمەمە كى زۆر بە ھېۋاشى رووپلات، تەنانەت دەلىت كە بىعى نەم خاسىمەتە بىردىزە كەدى رازىكىر ئايت.

زانى پەرمەندىنى سىيەن جاي گۆلە داروينىيەكانى تووشى شۆك كرد كە بە دەرقىجامى لېتكۈلىنۇو زۇرەكانى دەرىختە كە تۆمارەكانى حەفرياتەكان پۇودانى پەرمەندىتىكى زۇر ھېۋاش نىشان نادەن، بىلکو دوو خاسىمەتى بىنچىنىسى بۇنىيان ھىيە كە بىرەھەلسى نۇر دەكەن كە ئىتە باڭگىشى بۇ دەكەن، ئەوانىش:

يەكەم: دەركەوتى تەواوەتى لەناكاو، بۇونمۇران لە تۆمارى حەفرياتەكاندا بە كەمكۈرى دەنناكەمن، كە دواتر تەواوبۇويستىن، بىلکو بە تەواوى دىنى كەمكۈرتى دەركەوتۇن.

دووھەم: جىنگىرى و مەستاوى Stasis: بۇونمۇران لە تۆمارى (ئۆخغۇرۇسا) ھەر لەسەر شىۋىي خۆيان ماونەتتەرە لە گەمل پۇودانى گۇزىانكارى زۇر بچوڭ تا گېشىتوونەتتە ئىتمە، يان ئۇمۇغا بىر لەمە لەناوچورون.

بە پشت بەستن بەم دوو سىقىمە، گۆلە لە گەمل ھاپىنەكى نىلز نىلدرىك^(۱) بىردىزى ھاوسىنگى خالىپىرى The Punctuate Equilibrium Theory دانا، كە نۇرە دەرددەخات مىزۇرى سروشتى بە ماويمەكى دوور و درېرى و مەستان تىتىپەپتە، كە لەپە ھەلقۇللانى گۈرۈپ پەرمەندىنى دىيار Macroevolution ئى كەوتۇۋەتىنا، لە گۈنگۈرۈن نەم ھەلقۇللانەش كە گۆلە لە كېتىپە كېيدا Wonderful life باسى كەردىووه ئەمۈھە كە زۆرىمە ئۆرگانەكان كە لە ئىستادا بۇنىيان ھىيە (۳۶ لە ۳۶) لە بۇونمۇرە ئاژمەللىكىان - جىگە لە ژمارىمە كى

(۱) گۇرە زانى بىلەلزىجىا و حەفرياتە كۆنەكان لە سالى ۱۹۴۳ ئاز لە دىليك بۇرۇ.

زور لعوانی که لعنادچون - له ماویه کی کورتدا که (۱۰ تا ۵) ملیون ساله دورکوتورون، نه ماش له سردهمی کامیزی پیش ۴۰ ملیون سال، نه دورکوتنه لعنادکاروش به تدقینه‌هی کامیزی Camberian Explosion ناسراوه و لعبیر تدقینه‌هه گهوره کهی گهوره‌هون نازراوه تدقینه‌هه گهوره کهی زنده‌زانی^(۱).

له پاستیلا بیردؤزی هاوستنگی خالریزی به تعاوی له بېرهەلتى و كېپر كېنى بىردوامدايد له گەل لاينىگرانى داروينىزمى نوى، كە بېلەپتىيەكان Gradualists ناسراون، كە پالپشتى بۇچونەكانى داروينىزم دەكمن بىوھى، كە پېرسەتنىن لەرىنى بازادانه هەرمەكىيەكان، پاشان ھەلۈزۈاردنى سروشى زۆر بە ھىۋاشى روويانداوه و پىوستە جىئەنچەلى له تۆمارى تۆخۈرۈنا لىسر شىۋى راگوزەرى تۆمار كەدىتى، سەرەپاي نۇوهى، كە نەگەر تەنبا يەك سەرنجى تۆمارەكان بىلەين دەپتىن كە بۇونۇمۇرەكان لعنادکار پىيادەن پاشان وەك خۇيان دەپتىنە و ناڭگۇرىنى، تا دەگەنە سەرەپاي تېمە يان لعنادەچىن، هەرۇمەھە دەمەزىتەنمانى بيردؤزى خالریزى، داروينىيەكان بىوھ تۆمىتىبار دەكمن كە شتى ناپاست دەدەنە پال تۆمارى حەفرياتەكان و بانگەشمە شتى وا دەكمن كە ھىچ بىلگىيەكىان لىسر نىيە.

نۇوهى كە تۆمارى تۆخۈرۈ دەرىختىرۇر لە هاوستنگى خالریزى بەتمواوهتى لە گەل پېرسەتنى ناپاستە كەراودا يە كانگىرە، چونكە دەستخستەنماوي خوداىي بىنى پىوستىبۇون بە بۇونۇمۇرە راگوزەرىيەكان پېرسەتنىن له ماویه كەمە بۇ ماویه کى تر نەنچام دەدات.

ج. بیونوموگرانیک که پیشینیان نییه

له لیکزولینوه گموره کمیدا (دمیارهی بنچینهی نژر گانه کان) ^(۱) جیمس فایلتین ^(۲) نمه رونده کاتمه که زورتک له لقه کانی بنچینهی ژیان له بنچینهه برآون ^(۳) واتا ناتوانین پیشینی بیونوموگره که بزانین، وک نمهه که لعنکاو پیمانابویت بان به خملقی تایبیت بان به نمنجامالانی زور گورانکاری جینی نار استه کراو.

داروینیه کان پاساو بوق این بنچینهی نمه بیونوموگرانه دیتنمهه بمهه که نمه بیونوموگرانه خاویوون و لاشیان نهپوته حه فربات. پاشان ثم خستنبرووه زبرنکی کوشندی بعرکومه، کاتیک له (چیانگ یانگ) له چین چمند حه فرباتیکی کوریلهه نیسفمنج دوزرایمه که بوق سردههی پیش کامیتیری ده گمرپنهه لموکاتمدا زنانای حه فرباته کان پول شین ^(۴) پرسیارنکی زور جهگری له داروینیه کان کرد: نه گمر چینه کانی سردههی پیش کامیتیری کوریلهه نیسفمنجی به خاوی هیشتؤنموده، نهی بوجی حه فرباتی زورتک له بیونوموگرانه به تمواهه نه پارتراوه، له کاتیکنا که ناسانتره له پاراستنی کوریلهه خاو؟!

تویزینه نویه کان بیونمته هزوی ناشکارکدنی نمه نهینیانهی له توزماری حه فرباته کاندا بیونیان همه، نیتر نمه توزمارانه بیونمته بدلگه له سمر پدر مسنه لندنی نار استه کراو، دوای نمهه داروینیه کان ویستیان بیکمده بدلگه له سمر پدر مسنه لندنی همزمه کی.

On The Origin of Phyla (۱)

(۲) ماموستای بایزلوجیا پر صننه له زانکوی کالیفورنیا.

(۳) درختی ژیان: بینیکه داروین دیلمز اندروده که خانه سردههی تینا (بنچینهی هاریمش) قدمی درخته که هغوتیت و، لقه کانی نمه بیونوموگرانه نیشان دهن که لم خانهه پوچیان ستدنوه.

(۴) Paul Cien: زنانای بایزلوجیا و حه فرباته کان، به رمچله که چینیه و به ره گمزتماهه نعمه کیه. یه کیکه له لاینگرگانی چشمکی دیزینی زیره له سالی ۱۹۴۷ از له دایک بروه.

دودوو: بیتوانی میکانیزم پهromosome‌دنی داروینی بازدانه همراه کیمه‌کان + هملبزاردنی سروشی

لایه‌نگرانی داروینیزمی نوع بانگشیدی نموده ده‌کمن که پهromosome‌دنی بازولژی هیچ دیزاین و پلان و هینلکاریه‌کی تینانیه، له همان کاتدا نکولیش نموده ده‌کمن که همراهه کیتی تیندا بیت، نهوان وای دهینن که پهromosome‌دن بمرهه‌می بایسای هملبزاردنی سروشیه و بهتماوی خویان له رؤلی بازدانه همراهه کیمه‌کان بن ناگا ده‌کمن و بانگشیدی نموده ده‌کمن که بازدانه کان همچوئنیک بن شوا هملبزاردنی سروشی سیفاته باشه‌کانی تیندا هملبزارنیت و شهمنده‌فری پهromosome‌دن بدرهو پیشده دهبات، نایا نهمه راسته؟

گومان نموده‌دا نیبه که ندم بانگشیده سرله‌بدری همله‌ید، نه گمر نمندازمه‌کی تمواو له گزپرانکاری به سوود له کوزدی بوماومی (بازدانه سوودبه‌خشیده‌کان) بونی نهیت، نموا هملبزاردنی سروشی شتیک نادوژتimumه تا همیبیرته بم شیوه‌یش گزپرانکاریه پهromosome‌نیه کان روونادهن. له راستیدا هملبزاردنی سروشی کوزکرهوهی نمو بمرهه‌میه که باشترين میوه‌که دمچنیت، بؤیه نه گمر باشترينمان نهیت نموا بمرهه‌میکی باشمان دستناکه‌وخت.

ئیستاش بدرهو زیاتر دهیاره‌ی بازدانه کان و هملبزاردنی سروشی...

فیلی بازدانه همراهه کیمه‌کان :

بازدانه همراهه کیمه‌کان هیچ نین جگه له (چمند همله‌ید) که له ریزبونی پیشکان (بنچینه نایترۆ‌جینیه‌کان = نایکلۆ‌تیدات‌دا رووددهن، که کوزدی بوماومی (DNA) یان لئی پنکهاتووه و پیوسته ندم دستکاریکردنه له خانه‌کانی

تمتدامه کانی خوارمه (نمودار خانانه) که سیزتم و هیلکۆ که درووستله کمن(ادا رووده دات نهک له هم خانمیه کی تری لاشه.

نمودار سیاره لیزدا خزی دهخاتمه رو شعویه که نایا نم مەلە هەرمە کیساند دهوانن گۆرانکاریسەک له کۆدی بۆ ماویسا نەنجام بەعن، کە بیتە هۆزی دەستکاری سوودبەخش کە لە نموه زیندووردا دەرىکەوت و بیتە هۆزی درکەوتى جۆرە بۇونۇمرىنى تری نوئى؟.

زانیانی بايۆلۆجى تېڭراى پوودانى بازدانەكان بەمە مەزمەنە دەکمن کە بىرتىن لە چوار بازدان لە هەر سەد هەزار سیزتم يان هیلکۆ کەدا، هەرەك چۈن مەزمەنە نموه دەکمن کە ۹۹٪ نمودار خانانه زيانبەخشىن، لەوانمەنە لە ۱٪ بارودۇ خەكاندا سوودبەخش بن، لەبىرئۇمە مەحالە ئەم پەرە زۆر كەمەنی بازدانە سوودبەخشە كان بتوانن کە پەرسەنلىنى زیندوور ناراستە بىكىن بەتاپىت ئەگەر هەر دەستکارىسى کى فەرماتىك بە هەندە وەرىگەرن کە پۇيىستى بە زۆر گۆرانکارى جىتى هەيمە کە دەست لەنان دەست و بەشىۋەھە کى يەكگەرتوو كار دەکمن^(۱)، هەر وەك چۈن پۇيىستى بە دەستکارىيەتكەن ئەيمە کە ھىشتا لە مىكائىزىمەكانى بېرىۋەردىنى جىنات Epigenetics کە تا ئىستا شىتىكى واى لە باروه نازانىن.

لەبىرئۇمە چەمكى هەرمە کى Randomless وەك ھۆكارىنىكى بەپېرس لە پەرسەنلىن لەلەپەن زۆرلەك لە داروينىيەكان خۆيان رەتىدەكتىمۇ! بۇيە ناماژە بە رۇلۇ (بارودۇ خى كەش و ھەوا و كىيىانى) دەکمن کە لە كاتى پەيدابۇنى زيان بالى بەسىر زەوبىدا كىشاوه، دواى ماومەك گۆرانکارى بەسىردا ھاتۇرە بەپۇيىتى کە بەپېرسە لە دىيارىيەتكەن سروشتى گۆرانکارىسى بۆ ماویھە كان

(۱) زانىي مايكۆ بايۆلۆجىا و بۆ ماۋەزانى سويسى Werner Harber)، كە لە سالى ۱۹۷۸ ئەللىنى نېزبىلى وەرگەرتۈرە سەرىنچمان ئاراستە دەكەت بۆ نمودار خانانە کە زانىان بەھۇيائۇمە دەستاون بە نەنجامدانى گۆرانکارى لە کۆدی بۆ ماویسا بۆ مىشى مىۋە(زىباھ الفاكەھ)، كە چەند جۆرەنىكى شىوازى مىشيان بەرھەمھەتىا (ەندىنەكىيان بەن بال و ەندىنەكىشيان قاچىيان لە سەرىانىدا دەمدەچۈر)، كە بۆ نمودا ناشىن يانكىمەن بە بىلەك بۆ رۇلۇ سوودبەخشى بازدانە هەرمە کىيەكان بىلەك نمودار خانانە دەلگەن لەسىر يەتوانلىي نمودار خانانە، بەپۇيىتى کە زانىان لە كارگە كەنابىاندا تەمانانت تاکە گۆرانکارىيەكىشيان بەرە باشتە دەستەكتۈرۈر لە ھەشت سەد مىشى مىۋەدا.

(بازدانه کان) له بروندوره کاندا له هبر قوئناغه کاندا^(۱)، هارولد مورو^(۲) (بلگه‌ای دینامیکای گفومی له زینتموردا) قسه لسر نم چدمکه دهکات بدهی که پیوسته همراهه کی رها و هک هزکاریکی کاریگر له گوپرانکاریه بزمایمیه کان بگزورین به یاسا زانتیه پیکخراوه کان و هک بزوشنمری شهمنده فمری پدرمهنهنلن.

جب‌الله شریعه‌ی همودو کتیبه نایابه کی^(۳) (زانستی خوابیتی) و (رسوی شاراوی خودا) جدخت له سمر نمه دهکاتمه که نه گهر یتو چاپیشی له همموه لایمنه کانی یتونانی بازدانه همراهه کیه کان بکمین له نمنجاماندنی گوپرانکاری سووده‌خش، نهوا بمریستیکی گفومه له بدردم داروینیه کاندا دهیتیتنه که ناتوانن بیپرن، ندویش ندویه که نمه کاته‌ی بدردهست بروه بز درکمونتی نم جوزراوجوزرتیه گفومه له زینتموراندا به شیوه‌کی همراهه کی بهمیچ جزرنک بش ناکات، بدتاپیت دوای نمه پروداوانه‌ی له تدقینه‌دهی زینعنزانی کامبیزیدا رورویانداوه، که تو ماری حه فرباته کان دریخستووه.

له هدمان سونگکمه (کاته‌که زور کورته) پیتر براؤن^(۴) (سرخکی یه‌کتی سه‌رنوسدرانی گوپاره زانتیه کان) نمه و هندکاتمه که بازدانه همراهه کیه کان بدرپرس بن له روودانی پدرمهنهنلن.

(۱) نمرونه بز گوپرانکاری سروشی که گوپرانکاری له کودی بزمایمی بروندوراندا نمنجامانداوه:

-۱- کهش و همای خالی له نزکسین یارمده‌هربو بز درکمونتی به‌کتیای ناهماونی.

-۲- کاتیک که به‌کتیای هملسا به دابرینه هایدروژن له ناو و رزگارکردنی نزکسین، ریزه نزکسین له همادا یارمده‌هربو بز پیطیابونی خانه‌ی ناوکار.

-۳- بارودخی کهش و همای باز لمدای نمه یارمده‌هربو بز درکمونتی بروندوری چمندختانسی.

-۴- زیانی زینتموری له ناودا دمتیپنکرد، پاشان گوازابیمه بز و شکانی کاتیک رونانکی روهه که کان ریزه نزکسینی له ناودا بدرزکردوه.

(۲) Harold Morowitz: له سالی ۱۹۲۷ له نیویورک له دایک بروه، مامؤسای فیزیای بایولوژیای زینتمی برو له زورنک له زانکوکانی نه‌مریکا.

(۳) Sciense of God, 1997- The hidden face of god.2002

(۴) Peter Brown: پیشتر سه‌رنوسدری گوپاری میثروی سروشی Natural History برو، پنشریش سه‌رنوسدری گوپاری زانتیه کان Scienses برو.

فیلی همبزیاردنی سروشته :

زانای بایولوژی کوآلن پاترسون له کتیبه‌کینا (پدر مصنفن)، که له مؤزه‌خانه‌ی میزروی سروشته له لمندن در چوروه میکانیزمی همبزیاردنی سروشته شیده‌کاتمه و دلیت: کاتینک بروونموران زیاد دهن جیاوازی جینی (بازدانی بزم‌اویه) ایان تینا پروده‌دات، که هیانه بق زوریون بمسوده و ده‌میتیمه و ده گوازرتمه بق نمه‌کانی دواتر و لموانعیه بیته هزی گوپ انکاری له بروونموره کاندا، تیشیاندا همیه که بازدانی زیانبه‌خش و دعیته هزی نمعانی نمه بروونمورانه که هملیانگرتووه.

له پاستیدا همبزیاردنی سروشته بدم شیوه‌یه نایت به بدیهیتهر، چونکه لمنیوان دوو تاکی بدیهیترا و ناماددا نمه کاره ده‌کات؛ هملستیت به سرینده‌یه نمه‌ی لواز و هیشتنتمه‌یه نمه‌ی بمعیز که له واقعاً بروونی همیه و بازدانه بزم‌اویه‌کان هینتاویانتمبوون. بریتیبه له کرداری (جینگیرکردن) یان (سرینده‌ای بروونموره) ناماده و توانای گوپی بروونمور یان توانای ننجامدانی هیچ شتیکی نییه بدو شیوه‌یه داروینیه‌کان بانگشی بق ده‌کمن‌داروینیش له روزه‌کانی کوتایی تمهمنیدا هستی بدو واتایه کرد، بزیه دستواره‌ی همبزیاردنی سروشته گوپی بق (پارترگاری سروشته Natural Preservation).

همبزیاردنی سروشته پشت بمهه دجه‌ستیت کمپروپوومی خوارکی سنورداره به‌مدش مانده بق نمه که بمتواتره (باشتره) له بدسته‌تیانی خوارکنا. بدلام چی پروده‌دات نه گمر بعرویمه که بمشی هدمووان بکات، همروه چزن نیستا له دارستان و زمیا کاندا همیه، که ژیان تیاندا پرمیسه‌ندووه؟ گومان لمودا نییه که هدموو بروونموران (باشترو ناباشتر) زیاد دهن و ده‌میتنه، به‌مدش پرولی همبزیاردنی سروشته ون دهیت و جگه له پرولی همراهه کیتی بازدانه کان هیچی تر نامیتیمه‌وه. گومان لمودا نییه که نمه حقیقته ریچارد دوکنر تووشی

پستاقمی ده کاته چونکه نمر پشت به کمعی مادده خواراکیه کان دهمستیت له پستار نمودی که هملبزاردنی سروشی بعروه کارکردن پال بنتیت رذلی بازدانه هم پرمد کیه کان کمده کاتمه (اینکو همر رقیده کاتمه).

له راستیدا سیرکردنی هملبزاردنی سروشی بعروه که رذلیکی دیاریکراوی همیه و بدیهیتسر نیمه بیرون کیه کی نوی نیمه، چونکه پنتر زانای بعنوانگی روروه کناسی (سیر جوزتف هوزکر)^(۱) له نامیه کنا که بتو داروینی ناردووه له سالی ۱۹۶۲، تیلیدا نووسیویتی (ازور به توندی رذلی بازدان له پمرصعتتنا دلیا ده کممهوه، چونکه نه گهر نموده نمیباشه پهر منتنی سروشی کاری نمده کرد. وا دابنی که دوو کس هن که تو ای زوریویان همیه و کمرستمی زوریش لمبردمستنا همیه، گومان لموهدا نیمه، که دوای ماویمه کنموده کانی هم دوو کمه که دهینین که سیفاتی دوو نموده که لمسر جیاوازیه کانی نیوان دوو کمه که رستاوه، له کاتیکدا هملبزاردنی سروشی هیچ رذلیک نایینیت).

هوزکر له و تاره کمی بتو داروین نموده زیاد ده کات و دلخت، نه گهر پیشوای هملبزاردنی سروشی تو ای نمنجامدانی گوزرانکاری همیه، نموده هم موده گریمانه کانت هیچ بیعاشه کیان نامیتیت. سیری هدشت منالله کانت بک، گومان لموهدا نیمه که له زور شندا زور له یه کتر جیاوازن، لموانیه بلنی که نیوان چند جیاوازیه کیان هملگرتووه که لعرتی بتو ماویمه له پیشنه کاتیانمه بتویان ماویمه، بعروه ولامت ددهمهوه که نه گهر نیمه بعروه سرمهه بر قین تا ده گسته یه که مین نیز و متی ده گهزی مرؤفیتی، گومان لموهدا نیمه که نموده دووانه هم موده نمود جیاوازیانی که له نموده کانی نیوان و نموده کانی تقدا همیه هملیان گرتوهه. همروهها گومان لموهدا نیمه، که گوزرانکاریه هم پرمد کیه کان که له نموده کانی نیواندا رویانداوه بع پرسه له نمنجامدانی جوزاوجوزتی و جیاوازی بمعی نمودی که هملبزاردنی سروشی رذلیکی بع چاوی له نمنجامدانی نمود جیاوازیاندا همیت، له راستیدا پرله که هم مودی هی بازدانه کانه.

(۱) Joseph Hooker ۱۸۱۷-۱۹۱۱: زیستک برو له بعنوانگرین زانیانی روده کلشی له سعدی نزدیها، بعرتانی برو، یه کیک برو له دامغزتر عرانی جو گرافیاکی رووده و، نزیکرین هارپتی داروین برو.

داروین به و تاریک و لامی هۆکمری داوتموه که تیایدا هاتووه؛ ناماژدانت به جیاوازی نیوان تاکه کانی ندویه ک ده گمپرستمه بز بازدانه کان و هملبزاردنی سروشتی پژلی تیدا نایینیت، پاستموخز رای گزپریم! گومان لعوها نییه که له تیستادا هاویراتم لعوه که من پژلی بازدانه کانم و لاناوه بز بدرازهوندی هملبزاردنی سروشتی.

ندوهی که هۆکمر خستویه‌تیه پو به (بلکه‌ی هوکمر Hookers Argument) ناسراوه زور گرنگ، ندوش دوویبات ده کاتمه که باسماه کرد ندوهی، که پژلی بازدانه کان زور له پژلی هملبزاردنی سروشتی گرنگتره.

نایا توش واينابینی که میکانیزمی پهرمه‌ندنی داروین (هملبزاردنی سروشتی له نیوان بازدانه هدرمه کییه کاندا) میکانیزمیکی ییتوانایه، که سه پیتراوه بز ندوهی که دیدی مادیگه‌رالی بز زینده‌وران تمواو بکات له سمر حیسابی خودای بدیهیتمنری بزوینه‌ری میکانیزمی پهرمه‌ندنی ثار استه کراو؟.

سیپا: سنوور مکانی یم رسم سندنی دار و نیز

دیارده بایو لوچیه کاتی سهرووی وزهی دلروشنزم

له جیهانی زنده‌هراندا زر دیارده بایز لوجیمان دیته بدردم که (میکاتیزمه) سروشتی له نیوان بازداهه همراهه کیمه کان) پیتوانیله له پیشکشکردنه لینکلاده نهوناوش چند دیارده مکن که زانست ته فسیرنگی ماددیان بو شک نایابه هرچند له نایستنده زانواری زناتریشی، بو ناشکرا بسته لموانمش:

۵- سمر سام کردن له بنچینمده کېشمى
ھىمە ئەگلۇقىن" و كلوروفيله.

هیمز گللوین بریتیه له بمشیکی پردازی که له چوار زنجیره پنکھاتووه، که هدر یه کیکیان له سد و چل و شمش ترشی نامینی پنکدیت و هملی پنکھاتنى یدک زنجیره له پنی ریزبونی هدرمه کی ثمو ترشه نامینیانه ده گاته ۱۰.^{۱۰} کیشی لموش گموده نومه که پیوسته نم بشه له یه کیک لمو همولاً ندا به تمواهی درروست بیت، بعویتهی که بمشی شیتاو رنگای زیان و زوربون به بونوهر نادات و، بدمش هملزاردنی سروشتنی ناتوانیت کاری چاکسازی و چاکردنوه له بمشی تکچوردا ثمنجام بدان.^{۱۱}

(۱۱) هیوگلارین بنچینه‌ی زیانی نازمیه، برینیه‌ی که هملستنت به هملکرتی نوکجین له سه‌کان، نازم‌طلا و شانکان دور خستنده‌ی دورون نوکسیدی کاریزون.

(۲۰) نم دیاردهیه به ثالُوزی نهشیار بُز وردکردنده و نیختیزال ناسراوه، له تمهورهی دواتردا به دورو ر
برزیزی پامه، دکمن:

هه رچی کلوزر و فیله، نهوا بریتیبه له بنچینیدی ژیانی رووهکی (و ناژمی)، بمویتیهی که هه لدمستیت به درووستکردنی بهشه کانی شدکر له وزهی خزور و ناو و دووهم نۆکسیدی کاربون، له هه مان کاتدا گازی نۆکسجين دمه خشته ژیان!! هه موو ندهمانه لعرقی کرداری نواندنی پروناکی روودهدهن، ته کنزو لوجیا مهربی تانیستا نیتوانیوه نه کاره نهنجام بداد، بدراستی نه ویان موععجیزمه که له شیوهی بهشینکی کیماییدا.

ب- سمرسامکردن له فهرماند!: کیشهی ههسته وردەکان:

داروینییه کان له وهدا هەلەن که وادمانن پەيدابونی پىنج هەسته که^(۱۱) کارتىکی ئاسانه، بمویتیهی که وەرگرتن فەرمانتىکى نەرتىبیه له زىندەوردا! بۇ نەو مەبەستەش سەدان لەپەريمان پېرىدۇ تەوه بەوهى کە چۈن ھەندىنگ خانە پىست بە شىۋىيە کى ھەرەمە کى دەگۈزۈن بۇ چاونىکى بىئىر. له راستىدا توپىزىنەمەمە کى دەستپا کانە ھەپەمە کى دەگۈزۈن بۇ چاونىکى بىئىر. له ھەستە کاندا ھەمە و نەندازى نەو گۈنچانە سەرسۈرھىتمەرە لە نەندامە کانىدا ھەمە لەنیوان بنچىنه و فەرماندا، بەنى ھىچ گومانىتىك سادەسى و لايەنگىرى نەم جۈزە بىر كەردنەمە دەملەتىت.

ج- سمرسامکردن له رەفتاردى: كۆچكىردى بالندە و ماسىيەکان:

زانست سەلماندۇويتى کە بالندەکان رىنگاى خۆيان دەزانن له کانى كۆچكىردى سالانەيان بۇ شوتى زۇرىبۇنیان و ھەرومە رىنگاى گەرانەوەش دەزانن، کە ھەزاران كىلۆمەتر بەسەر زەپىا و بىيان و دارستانە کاندا دەرپۇن، نەو كارەش بەھۆى شوتىكەوتىنى بوارى موگاناتىسييە. هەرچى مارە ماشىيە کانى، نەوا چىرۇكە كەيان زۇر سەرسۈرھىتمەرە، چۈنكە له دواى دانانى ھىلەكە،

(۱۱) بىئىن-بىئىن-بىئىن كەردن- تام كەردن- بەركەتون.

دایکه کان له تاراوه‌گهدا دهمن، له کاتیکدا که بدچکه کانیان ده گهرتنهوه بۆ نیشتمانی دایکیان، به همان نو ریهیدا که لیوهی هاتبون، ده گهن به همان نو که لیته بچوکه که له رووباری نیلی گهورهدا دایکه کان تیندا ژیاون، تا نمواش له همان شوتندا بژین. چون زانیاریه کان له کۆزى بۆ ماوهی بالند و ماسییه کاندا دانراون، ثایا وادزانی که نووه پر نکوته؟!

د سمرسامکردنی گونجانی نیوان نیز و مه و زۆربوونی سیکسی: بۆچه؟ چون؟

بوونمودری تاکخانسی که به دابه‌شبوونی دوانسی (زۆربوونی ناسینکسی) زیاد دەیت تاکه بوونمودره لە سمر هەسارە کەمان که به درێزایی سی بلیون ساله لە سمر زموی دەزی، تائیستاش ھۆکار و چۆنیه‌تی گواستنەوه لەم جۆرە زۆربوونەوه بۆ زۆربوونی سینکسی یەکنکه له نهیئیه بایۆلۆزجیه کان. کیشمی لەوەش گهورهتر نومویه که چۆن به پینکوت گۆرانکاریه رنک و پینکه کان له هەریک له پەگزەکەدا به تمنیا پرووددات^(۱).

ثایا دهزانی، که داروینیه کان چۆن نەم گونجانه لیکددەنەوه؟

زانای بایۆلۆزجیای داروینی مات رایدلی^(۲) له کتیبه‌کیدا (شاژنه سوره کە دەیت: پەيدابوونی زۆربوونی سیکسی و نو گونجان

(۱) نعروەش بۆ نەوه لەزمارە ناین:

- چۆن کرۆمۆسۆمە ھاووشیوە کان له هەریکه له نیز و میتا به جیا درووستدەن، بە جۆریک کە له کاتی پیتاننی ھیلکۆزکەدا پەيدا ده گەن و بۆنمۇھی پینکەوە دوانیی کرۆمۆسۆماتی ھاووشیوە درووست بکەن؟^۱
- چۆن نەزەرسی پیویست لە سر سیزەم درووستدەنیت بۆنمۇھی بتواتیت دیواری ھیلکۆزکە بىرپت کە نیزیتە مەیج شەنک دەبیارە پیکەنەدەکانی تازايتت؟

- چۆن لاشمی میتىنە به جۆریک درووستدەنیو کە هەستى نیزیتە بەرزوختتت؟ کە ھۆرمەنی رەگزى تیزىشى دەرۈتت لە کاتىکەنا نەر ھۆرمەنانە خاسىمەتى چېرۇغرگەرتىيان له جوانى نىبىه؟

(۲) Matt Ridley: زانای بایۆلۆزجیا و راگیاندەکاری بەریتانی، له سالی ۱۹۵۸ از له دایك بود.

و رنگیمهی پیوستی بئى هېبۇ، تەنبا پۇوداونى کى پەرمەنلىنى لاوهكىيە، زىك وەك نۇوە كە نۆتۆمیتىل لە سىدىقە مەلە لېتھۈرەتى ئىتەر بۆچى گۈنگىيە کى تابىعى پېتىعىن؟! من وەك خۆم نۇوە بە تەفسىرىنى کى زانسى ئازان، بىلکو بە قىلىنى ساكارانى دادھىپ ئابا تۆ نەم لېكىدانمۇمۇيت قىۋالە؟!

ھەسەر سەمكىرىدىن ېڭىمومۇزىان^{۱۱} لە نىۋەن دەۋو جۆردا سىنھىزىم ېڭىمومۇزىانە رووەمكۈزۈمكەن و بەمكىرا

نازىطە گىياخۇرەكان پیوستىيان بە جۆرە بەكتىريايە کى دىيارىكراو ھەيدى بۆئىھى
بە كىدارى ھەرسكىرىدىن ماددىي سلىلۆز ھەلبىستن، كە خۇراكە رووە كىيە كەن
لى پېتىكەلتۈرۈ و نازىطە كان نەم بەكتىريايە پىيىدە كەن كە دواڭر لە ئاو گىدى
نازىطە كەدا لە گەل خواردىنى يەكمىن ژەمى گىادا شۇرتىك بۆ ژىانى خۆى
درۇوستە كاتىدە

چى روودەدات نە گەر نۇوبەكتىريايە لەناوچىت؟ يېنگۈمان نازىطە رووە كەخۇرەكان
دەسىن و پاشان نەو نازىطە گۆشتغۇرانىش دەسىن كە لەسەر نەوان دەزىن و لە
كۆتاپىشدا ژىانى مەرۆف دەكەمۇتە مەترىسىيە کى راستەقىتىمۇ! چۆن نەم پەسە
پېنگۈراوە و مەرجە كاتى لە كۆدى بۆ ماھىي ھەردەو بۇونمۇمۇرە كەدا داتراوه؟!

(۱۱) مېبىت لە يېنگۈزۈلەن تەجىيە كە بۇونمۇرە كە گەل بۇونمۇرە كى تىرى جۈزىنى كەن پېنگۈرە بىزىن و
سويد نالۇ گۈزىر بىكەن.

و- سمرساتکردنی گونجان له نیوان چمند جوړنکدا

Interspecies Coordination

کیشهی دیاردهی مشه خوری :

۱۰٪ زینتومره مشه خوره کان لمسر زینتومه رانی تر دهیں و زړتک له
مشه خورانه سورپی ژیانیان لړې تر دو سمرچاوی خوزاکیمهوه تمواو ده کمن
سمرچاویمه کی بنچینی که له قوڼاغی پنګکیشتنیدا که مشه خوره که تیدا
دېږی، همروهها سمرچاویمه کی لاوکی که تیابنا خولی ژیانی تمواو ده کات.
کډوته نم جوړه مشه خوره په یونډی نیوان سی برونوړه نیشان دهدات^(۱)،
چون ټم په یونډیمه له نیوان څو سی برونوړه ددا درووستديعت؟!

هملاتنیکی سمرشونکاهه :

دکریئ ټمو دیارده بایوژنیکیه سمرسونه هینه رانه باسمانکردن و داروینیکیه کانیان
پیتناوا و دمسته موستان کردوده دابهش بکینه بز دو کومله دی گډوړه، که
یدکه میان نیعجاڑتکی گډوړه له بنچینه که بشه کانی ژیان (هی Miz ګلوبین و
کلورپرپر فیل) و وردی نیعجاډانی فرمانه کان له لایمن برونوړه رانوه (ناژله

(۱) نه ګهر خولی ژیانی مشه خوری بلههارسیا وله شورونه وړیکړین، دینین که گونجاتنکی گډوړه هېډه
له نیوان سی برونوړه که دا، کرم و بلههارسیا (نیټ و می) و بدختوکړی تیوهند ګډوړه (چوړنکی دیاریکړو له
نائزه قوقوعیمه کان) و مرؤف (خته اړانه بنچینی). ګومان لموهدا نیبه که له هم قوڼاغیک له خولی
ژیانی کرمی بلههارسیا چمند لایمیکی گونجان هېډه که پیروسته بهو همه هم پاک له هم سی
برونډوړه که ناګاډاری کیسا و بایوژنچیا و فیزیائی برونوړه که دی تر یئه ته نامنځت شیوازه کانی ژیانی و
عادهه کوملا بندیه کانیشی.

کوچکره کان)، کوچکره کان) کوچکره کان) گونجانی گوری نیوان نیز و منی یمل بیونمود و دو بیونمود و سی بیونمود. نیز چون داروینیسم کان نم گونجان و رنکردن ته فسیر ده کمن؟

کاتیک هندیک له زانا و فیلم‌سوفه کان دیانسته که برووا به کسانی تر یتن سیاره به بیرون کید که هیچ بملگمیمه کی زانستی یان عقلی لسر نیسته نوا چمک و نارنکی بز دادعن (Give a name) ای لیعنین و وا درده کمونت که حقیقته، نیز لبری نمود که گفت‌گوزکه به ناراستی راست و هلمسی بیرون که برواتند نوا گفت‌گوزکاره کان به چمکه کمه سرقال و رازی دین!

داروینیسم کان نم شیوازیان به کارهای تاوه بز نمود، که نم گونجانه سفرسوزه‌های ته فسیر یکمن که باسان کرد، دلین که نمود ده گهرتنه بز (پرمستنتی گونجاوی نیوان بیونموده کان Co-Evolution) و بس!

شیوازیکی تر که داروینیسم کان پنای بز دین تا دهیاری پرسیک بروامان پیشین که ناتوانن ته فسیر نکی لوزیکیمان پیشکمش بکمن دلین (بم شیوه پروبلوو SO-Call) و بس.

بز نمود که گومات بز نمود تجیته که من خوبی کلاته کردن یان تزمت بخششیتوم همروها بز نمود که وا بیز نه کمیته که نمود سدلن کتیعی له باز لردا هن و پرمستنتی همراهه کی شیله کمته شتیکی لوزیکی دعفته برو، نوا چند دعیکی بملگه کانیان دهمه برو:

له فرماتگهی زانیاریه کان (دانزه المعرفه) ای نمریکی چابی ۱۹۸۲ از دا هلتود (به - پرکنوت By accident - یان به - تاقیکردنده - Experiment - (دوزلیمه) که مشهوره کان سودیان همیه که لسر بیونموده تر دغزین. له چابی ۱۹۹۶ ای موسوعه کندا همدو وشمی (دوزلولته) و (به تاقیکردنده) سر اونته و وشمی به پرکنوت ملوه ته!!

هرروهها موسوعه‌ی (گینس) بتو زینده‌وران^(۱) باس لمه دهکات و دلیت: (لمه ده گپریتمه بتو پره‌سمندنی گونجاو Co-Evolution). هرروهها له کتبی (نایا خودا یاری به زاری تاوله دهکات ؟ - Does God Play Dice؟)، که له سالی ۱۹۹۷ از درچووه، نووسدر^(۲) دلیت: یه کتک له پرسانه‌ی پره‌سمندنی به‌سردا زالبوبه دیاردهی حمشراته خوشنزه‌کانی وک (میشوله) یه.

له پاستیدا بونی خوین له مه‌مکداره‌کان و بونی دهزی له میشوله‌دا که توانایی کونکردنی پست و مژینی خوتنی هدیه له درجه‌نجامی (پره‌سمندنی گونجاو Co-Evolution) دا روویانداوه، نمه‌ک به‌هی پره‌سمندنی سریه‌خزی هر زینده‌ورنک جیاواز له زینده‌ورنکی تر! کاتیک له دیدارنکدا درباره‌ی واتای نمه‌ه پرسیار له نووسدر کرا، له ولامه‌که رایکرد و گوتی: بابچینه سه‌ر بابه‌تی گرنگتر!!.

لمه‌ی رابورد یتونایی میکانیزمی پره‌سمندنی داروینیمان سه‌لماند (هدلبرادنی سروشتی له نیو بازدانه هرمه‌مه کیهه کاندا) له نه‌جامدانی ثدو جوزاوجزرتیبه‌ی له زینده‌وراندا همیه، نیستاش کاتی نمه‌ه هاتووه که (سنوری پره‌سمندنی داروینی) بزانین، تا تواناکه‌یمان بتو دربکه‌وت.

(۱) چاپی ۱۹۹۲ لابری ۱۷

(۲) کتبیه‌که می‌زانای بیرکاری نیسان سیوارت Ian Stewart .. که له سالی ۱۹۸۹ از درچووه، تیایدا بنجیه بیرکاریه‌کانی چه‌مکی پشیوی Chaos باشدکات.

سنوردارلئی رۆل پەرسەندنی ھەرەمەگی:

لەئىز ئەو ناونىشانەدا دوو پرسىار تاوتوقى دەكەين :

- پەرسەندنی ورد گۇزانكارى لە زىندهەردا نەنجامدەدات، بەلام نايابە كەلەكەبۇنى نەو گۇزانكارىيەن دەكى زىندهەرە كە بگۇزىن بۇ زىندهەرنىكى تر(پەرسەندنی دىيار)؟

- ناياب تواناكانى پەرسەندنی داروينى سنوريان ھەمە، ياخود بەشىوهەكى رەھا تواناي نەنجامدانى ھەمەو نەو جۇراوجۇرتىيە ھەمە كە لە زىندهەراندا بىدى دەكەين؟

داروينىيەكان دانانى سنورىنىكى جياكەرەوە لەتىران پەرسەندنی ورد Microevolution و پەرسەندنی دىyar Macroevolution رەتىدەكەنەوە، وايدادەتىن كە دووهەميان بەھۆى كەلەكەبۇنى يەكەميانوھە روودەدات، بۇيە وايدەمېين كە پەرسەندنی دىyar پىوستى بە ميكانيزمى تايىېت بە خۆى نىيە، لە بەرامبەرىشدا، كۆملەتكى گۇرەي بايۆلۈجىيەكانى پىسپۇر لە بۇ ماۋەزانى^(۱) وايدەمېين كە ميكانيزمەكانى پەرسەندنی ورد كە ديمائزانىن ھەرچەند بەسمر يەكەوە كەلەكە بىن بەس نىن بۇ نەنجامدانى پەرسەندنی دىyar، ئەۋەي كۆتلى بەھۆى ميكانيزمگەلىنىكى تر روويداوە كە هيچيان دەربارەوە نازانىن.

پۆل نېرىرتخت (زاناي بايۆلۈجىا و فېيلەسوف) ئەۋە پەرونەكاتەوە كە ميكانيزمى ھەلبژاردنى سروشتى لەتىران بازدانە سروشتىيەكاندا شىتىكى نوى

ناهینیته بون، به لکو میکانیزمکی کونترالکردنی کارایه، چونکه وا لمو سیستمده دهکات، که بونی همه که خوی له گل گورانکاریبه کانی زینگهدا بگونجیتیت، ریک وک نموده که کومپیوتوری نوتزمیبل کاری ماتقره که رنکدهخات کاتیک زیاتر بین لمصر پیدانی بهنزین داده گری، که اته نمود میکانیزمانه دیازانین دهنه هوی مانوهی باشترین Survival of Fittest نموده که در کوتتنی باشترین له گوژه‌پانه کهدا Arrival of Fittest.

یه کیک له گهوره زاناکان که میکانیزمکانی داروینیزمی نوی رهند که نموده
 (پیتر گراسیان^(۱)) یه. گراسیان چهند تا قیکردن نموده کی له سمر هزاران نموده
 میشوولهی میوه (درؤسقیلا) نهنجامداوه و هممو نه بازدانانه دهکری تیندا
 نهنجامداون، کچی گراسیان هیچ بازداینکی سودبه‌خشی دستنه کدت،
 تینانهت بازدانه خراوه کان له سنورتیکی دیاریکراودا روویاندعا و نهدهوانزا
 تیپه‌ریندرن، هدروهک چون حشمراهه عهیدارکرده کان به خیرایی ون دهبرون له
 دهنجامی ((پیکختنی بزمارهی Genetic Homeostasis)) بعویهی
 که نزوهک دهبورون و زیادیان ندهه کرد.

هممو نهوانه ندوهیان سلماند که ماحاله پمره‌سنه‌ندنی ورد بیته هوی
 پمره‌سنه‌ندنی دیار.

(۱) Pierre Grasse: له زانکوی سزربون ماموزتای بایولوژیا برو و، سرۆکی شهکادیبیای فرضی بو بز زانسته کان و سدنووسه‌ری کاری موسوعی گهوره زانسته کانی نازمل Traite de zoologie که (۲۸) بدرگه، گراسیان موسوعه که به موسوعه زانسته کانی زیان ناودهبات و دلیت کتیبه که (پمره‌سنه‌ندنی زشنوران) هیلی هیزشیدری یه که می دژ به داروینیزم.

توپزینه‌وهکانی مایکل بله:

مایکل بنهی^(۱) به یه کتک له گوره زانایانی بواری بایزلوژیاں بهشی داده‌ترنست که گرنگیان به لیکولینده له تواناکانی پدرمه‌ندن داو، زور لیکولینده له بواردا نهنجامداوه و له کتیبتکدا توماری کردون به ناوونیشانی ((سنوره‌کانی پدرمه‌ندن The Edge of Evolution)). بنهی له تاقیکردنده‌کانیدا تبیینی نمهوی کردووه، که ثو گزپانکاریانه‌ی بازدانه سروشته‌ی کان له زیندومه‌راندا نهنجامیانداوه پدرمه‌ندنی نهبوون Evolution او هیچ شتیکیان نهنجامنده‌داوه، به لکو هرمه‌سها تو بوون Devolution له نهنجامی قوریانیدان به چهند بشیکی زینده‌ی زیندومه‌که. هرمه‌روک چون بنهی بیتوانایی هملزاردنی سروشته‌ی لهنیوان بازدانه هم‌ره‌مه‌کیه‌کاندا سلماندووه له بینکه‌یانی تاکه بشیکی نرنی پرۆتین^(۲).

Michael Bohe: له تعموره‌ی ناینده‌دا دیناینین.

(۱) یه کتک له بینایانگکرین تاقیکردنده‌کانی بنهی بریتی برو له زیادکردنی ۳۰۰۰ نمهوی بهکترا E.Coli. که ده کاته نزیکی ملیون سال له تمدنی مرؤف. نموده‌یانه که له بهکتیاکه داده‌یانه‌داره بروه هزی له کارکه‌وتی هندنیک له چالاکیه‌ی زیندیمه گرنگه‌کانی تایمیت به بینایانی چمند بشیکی RNA که بز زوره‌ون پیسته و بهکتیاکه سره‌پای گرنگی نموده‌نگاره که‌چی بهکتیاکه کرده بی قوریانی. چونکه نهندازیمه‌کی زوری وزیه پیسته. له مه‌شره‌ی بنهی گمیشه‌ه نموده‌نگاهی که پدرمه‌نننی هم‌ره‌مه‌کی زیندومه‌ران تیکده‌شکتیت و هیچ شتیکی سروده‌ه خش نهنجام نادات.

بهکتکی تر له تاقیکردنده گرنگه‌کانی بنهی نموده‌تاقیکرده‌وچی برو که لمدر مشه‌خوزری ملا ریا نهنجامیدا. لمبارمه‌ده طیت: مشه‌خوزری ملا ریا کوتاه مللاتیه‌کی دریز خاین له گکل دومانه بکرده‌کانی که مرؤف دوزیویمه‌یمه، که گرنگترنسیان Chloroquine «» هندنیک له تاکه‌کانی مشه‌خوزره که به‌گریان له دزی دومانه‌کان بیناکرد، نه‌مش لعربی کردنه قوریانی بشیک له کزدی بزم‌اویمه‌که‌یه، لمراستیا به‌گریه‌که دوچمامی کرداری شکان برو نهوهک بینایان. سره‌پای له دایکبوبونی سده بیلیون مشه‌خوزر له شوتاندا که ملا ریان تینا بلاوه به دریزایی بینجا سالی رابردو و تئناند تاکه بپرژینینکی نوی لهر مشه‌خوزر اه درته‌که‌وتورو

بمو جزری که پیشینی دهکرا، دهیان لینکولینیو بز برپر چدانده و هی خستنے رو و کهی بیتهی درگهون، به لام هیچیان به هیچ جوزریک بابتیانه نه بروون، بدلكو به شیواریکی دوز منکارانه و چماوش کارانه بروون، که نهود به سه بز نهودی متمانه له دهست بدعن. له واندیه به ناویانگترین ثدو رهخنه پوچانه ش رهخنه کانی دو وکنر و جیزی کوین بن، که رهخندیان لمو حدیقتانهی بیتهی خستبوونیمرو و نهود برو، که هلبزاردنی دستکرد له ماوهی چمند سد سالیک توانیویمه تی چمند جوزریک Species له سه گ به رههم بینیت! لموده بیناگان که له هیچ کام له جوزراندا دوو جوز پر قوتی نوئی چاکی بهید کوه گونجاو له کارکردندا به رههم ندهاتوون^(۱). بیتهی له کتیبه کیدا ثدو رهخندی پوچهل کرد و تمهو (به رههم پهخنه که بخرته رورو!) کاتیک باسی له و کردوو که په رسندنی دارویی تووانای دهر خستنی خیزانی نوئی همیه Familles، کمواهه ناسایتره، که جوزری جیاواز له یدک خیزاندا دریخات، به لام بیتوانایه له بدره همیتنانی پله Orders و یوں Classes و لق Phylum.

در هنجمانی تویزینه و کانی بیمه لوددا پوخت ده که یعنده که پرمه ندن سنوورتکی وای همیه که بازدانه کان و هلبراردنی سروشی ناتوانی بیبرن. له همان کاتیشدا بیمه جهت لمصر شوه ده کاته و که ناگری بدله کانی بنچینه هاویدش پشتگوی بخرین، لمبرنه و دستخستمناوی خودایی ده کاته نه فسیری روودانی پرمه ندنی دیار و جوزرا و جوزری نیو زندگویان.

لهم تاواز **الجلو**ن بمصر ثنو درماناندا. وانا درفهتى بيمبابونى تمنها پېرىقىتىنىك كەمترە له .٢٠١٠
پاشان يېنى دەجىتە سەر لىكۆلىشەوە له فايروزىسى نايدىز AIDS و مىللەتنى له گەل دەرمانە كاندا كە مرۆف
دەكاريان دېتىشە پىشان دەليت كە دواي چەند دېمىدەك له مىللەتنى تۈركىي ٤٠-١٠ ٤ جۈز له فايروزەكە
درەرسەت بۇون يېندەوەي كە تاكە پېرىقىتىنىكى نوى بەرھەم يېنن. بە هەمان شىۋە نەگەرى بىمدابۇنى دوو
بۈزۈتىنى باش پېنكەوە كەمترە له .٤٠-١٠، ئەمەش ژمارىمەك زىاتە لە ژمارىي ثنو بۇونمۇرونەي بەدرەزىسى
بىزىرىزىيان لەمسىر رۇرى زۇرى دەركەمتوون، نىتىر چى دەلىنى دەريارىھى ٣ پېرىقىتىن كە پېنكەوە بىگۈنچىن، ياخود
چىچى دەلىنى دەريارىھى نامىرى پېرىقىتىنى (زىندەمۇر) كە يەك كارلىكى كىيىمىي تىايىدا بە لايەننى كەمەوە پېتىسى
هە دە بشى، بۈزۈتىنى، ھەمە، نىتىر چى، دەلىنى، دەريارىھى دەمان و مەزداران بېشى، پېرىقىتىنى؟!

خونه‌ری بهتری:

له و توهه‌ری‌هدا بومان ده رکه‌وت که:

داروینیزم = په‌ره‌سنه‌ندنی بایولوژی + هه‌په‌مه‌کیتی

هدروها به کرتی بدلگه‌کانی زانستان لمسه‌ر بنچینه‌ی هاویمشی زنده‌مoran خسته‌ری‌و. هدوهه چون به لگه‌مان لمسه‌ر بیتوانانی هه‌په‌مه‌کیتی له پیش‌هوا‌یسکردنی شه‌مه‌نده‌فری په‌ره‌سنه‌ندندا خسته‌ری‌و، که خوی دهیتیه‌رده له نهیتیه‌کانی تو ماری حه‌فیانه‌کان که تا نیستا دئزراونه‌تده، که راسته‌خوز دیدی نه‌یان گزه‌ری له برامبه‌ریدا، له بدلگه‌ی لمسه‌ر هه‌په‌مه‌کیتی بو دژه‌که‌ی، نه و فیلمشی ناشکرا کرد که هه‌لیزاردنی سروشی له‌یوان بازدانه سروشیه‌کاندا هه‌لیگرتوهه، هدوهه نه‌هیمش که په‌ره‌سنه‌ندنی داروینی ته‌یانا له چوارچیوه‌ی په‌ره‌سنه‌ندنی ورده ده‌میتیه‌رده و له برامبه‌رنه‌تجامدانی په‌ره‌سنه‌ندنی دیاردا بیتوانایه. نه‌دهش جگه له داننان به په‌ره‌پیسنه‌ندنی خودایی ناراسته‌کراو هیچ بوارنکی تر ناهیلیتیه‌رده.

سده‌های نه‌هش، داروینیه‌کان زیاتر له ده‌مارگیری دینداره ئوسولیه تونوندروهه کان بو نایینه که‌یان بو مهزه‌مه‌به که‌یان ده‌مارگیرن! تا نه و ناسه‌ی داروینیزم له‌لای ماده‌یگرگرا کان بوته پیروز زترین پیروزی که ناکری خاون عقدله ره‌خنه‌گریه‌کان به‌لایدا بچن، بمتایب‌ت دوای نه‌هی در فه‌تی ژیانیان بو ره‌تکردن‌هه‌ی داننان به خودای بدهیتیه‌ر له داروینیز‌مدا دؤزیمه‌ه.

که‌واته، دوای نه‌هی داروینیزم گریمانه‌یه کی زانستی بایولوژی ببو، له پیستادا بوته بنه‌ماهیه کی غیبی بی‌واره‌پی که هه‌موو گه‌ردون ده‌گرته‌و، هه‌موو پیویستی و په‌یوه‌ستیه کی نایینی لمسه‌ر مرؤوف هه‌لله‌گرت. بدهه‌ش (داروینیزم) یان (په‌ره‌سنه‌ندن) بوته فلسه‌فهی دژ به نایین، بدلکو بوته خودایدکی بدرجه‌سته، که سوریده‌کانی وهک هیتیتکی راسته‌قینه‌ی گه‌ردون سه‌یری ده‌کدن.

گمورد فمیله‌سوفي نه مریکی نالقین پلاتنگا له کتبه ناوازه‌کهیدا: (این یکن الاختلاف) ^(۱۱) دا چدمکیکی زور گرنگ دهخاته‌روو، تیایدا بهره‌که لغزد پنی بیباوه‌ران مردیت له پرسی نکولیکردن له بونی خودا، سمرنجی بدے کاتیک دملیت: (الله پاستیدا هه‌فژریه‌کی قول له نیوان بیباوه‌بی و سیناریوی په‌رسنه‌ندنا بونی همه به شیوه‌یه که بیردوزی داروین بومانی وتنا ده کات!!).

پلاتنگا نمو چه مکه شیده‌کاته‌وه و دملیت: (اله پیتاو نمه‌وه که دمرک بمو هه‌فژریه بکمین وره با پنکه‌وه سمرنجی بیردوزه‌که داروین بدین، بُز نمه‌وه جیاوازی بکمین له نیوان چدمکه زانستیبه‌کانسان و لینکوته فلسفه‌ی و نایسنبه‌کان بکمین که زور که س به‌هؤیانه‌وه به‌لاریندا چووه. بیردوزه‌که باس لمه ده کات که ژماره‌یک بازدانی سوودبه‌خش له کاتیکی گونجاودا روویانداوه و بُزته هزی پوودانی په‌رسنه‌ندنیکی جوانتر له خدیال و، کُزدی بُزماده‌ی خانه‌ی بده کم زور گونجاوبو بُزنه‌وه بیته پتشین بُزنه و جوزراو‌جوزرتیبه گموردیه‌ی له زینده‌هراندا همه، همراهها همندیک رووداوی سروشته گمورد ره روویانداوه که رنگای به لدانوچوونی همندیک ره‌گهذی دیاریکراو دا بُز نمه‌وه رنگا بُز ره‌گهذی تر خوش بکات ^(۱۲).

نموده باسمان کرد نمه دهده‌خات که نیمه بیردوزنکی زانستی ریتزدارمان همه و بله‌گهی خزی همه، بونی دیزاین و پلان و ممبست و نامانع و شوتنکه‌وتني سیناریویه‌کی دیاریکراو دوپیات ده‌کنه‌وه، سمره‌ای نمه‌ش گهلانى تر هاتون و ده‌نیجامی فلسفه‌فیبان بُز زیادکردوه که بانگه‌شمی هم‌رمه‌کیتی رووداوه‌کان ده‌کهن (به تایبه‌تی بازدانه‌کان) بهی نمه‌وه هیچ بله‌گهی‌کیان ههیت!!).

.Where the Conflict really lies. Oxford University press. 2011 (۱۱)

(۱۲) ره کوتنتی نهیزه‌کنکی زمه‌لاح بُز سدر زوی پیش ۶۵ ملیون سال و، بوره هزی لمنارجورونی خشونکه زمه‌لاحه‌کان (داینه‌سزه‌کان)، نهوش رنگای بُز درکه‌وتني مه‌مکداره‌کان خوش کرد.

زانای حفظیه کان و گهوره زانای بایولوژیا سیفون جای گزند به شیوه کی گالند چارپی گزارشت له تیکوموتی داروینیه کان ده کات و دهیت: یان نمودن نیوه هاوکاره کامن رزور گیلن یان نمودن داروینیزم پره لهو چه مکانه که له گهول ناییندا دینده و هردوها نمو چه مکانه ش که له گهول بیباوره پیدا دینده.

پوخته قسان نموده که نمو باوهره کان و دینداره نوسولیه توئندره کان هدیانه بوده که پرمهندن له گهول خواهه تیدا تیکده گیریت ده گهپریته نموده بتو همله کی مدنده جی بنچینه بی، چونکه نهوان واده زان که خودا و پرمهندنی بایولوژی جینگرمه کی دژیه کن Mutually Exclusive Alternatives، واتا داننان به یه کنکیان ره تکردن نموده نمودی تریانه، له پاستیدا نموده به هیچ جوڑنک جنگای قمبولکردن نییه، مه گدر خودا و پرمهندن بنچنه ژتر باری همان ناستی تفسیر کرد نموده، نهمدهش همله کی پرون و ناشکرابه. چونکه پرمهندن (میکانیزمینکی بایولوژیه)، به لام خودا (بکدری یه کمه و بروتیکی راسته قینه همیه)، که (سربرای کاره کانی ترا) به کرداری دیزاین و بدیهیتانی میکانیزم کان همله استیت.

له بدر نموده داننانان بهودی که خودا کرداری پرمهندنی ناراسته کردووه تاکه چه مکه که توانای کوزکردن نموده میکانیزم که (که بریتیه له پرمهندن و زانست سدهماندوویه تی) و بکدری یه کمه مین که نمو میکانیزمانه بدهیه تان.

تمه‌ده‌ده‌ده‌ده

دیزاین و پروپریتی
لمنیوان خودا و بیانو

(إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾) پس: ۸۲

وانه: (ینگومان هر کیک فرمانی خوا ده چوو، ويستي شتيك جيشه جن بکات و بيهينته دی، پنی ده لیت به، نه ويش ده ستبه جن و بن دواکه وتن پيش ديت و نه نجام ده دریت و دروست ده بیت).

((له سره تادا وشه که بوو)) - سفر التکوین -

((له سره تادا زانیاریه که Bit بوو)) - بیردوزی زانیاریه کان -

پیش نزیکه ده سال، چه مکی (دیزاینی زیره کانه) بؤته بیردوزی نکی زانستی که پهیدابونی زینده‌وران ته فسیر ده کات. بیردوزه که باس لموه ده کات که نهو بروونهور و بهشه نهندامیانه لیان پنکهاتون بز بدیهاتن و مانه‌وهیان و کارکردنیان پیوستیهان به بروني زیره کیمه که همه کیتی ناتوانیت ته فسیری بکات. نهو چه مکه درتی بز تهه تا همرو زانسته جیاوازه کان له خوبگرت، واهک پهیدابونی گهردون و زیره کی مروف.

چه مکتیکی تر بونی همیه که به دیزاینی زیره که و دبه سترته و، نهوش
(پره سنهندنی ثار استه کراو)، به واتای نهود دیت که پره سنهندنی زینده همان له
خانهی سره تاییده بوز نه و خوار او جوز رتیمهی له نیستادا له جیهانی زینده هماندا
بونی همیه به همیه ثار استه کرد نیکی زیره کانه و به تواناوه نهنجامد راهه
هر پره مکتی ناتوانیت نهنجامی بدان.

لایدنگرانی چدمکی ((دیزاینی زیره ک)) له رژنرا و ادا همولد دهن خوبیان
به سدر (دیزایندری زیره ک) موه نه بمن که خودایه؛ چونکه نه کارهیان خستنه پرو و
تپر حه کهیان (ثایا گمر دون و زیان و زینده همان پیوستیهیان به زیره کی همیه با خود
هر پره مکتی نهای نهودی همیه که به دیبیان بینیت؟) له تمپر و خستنه پرونکی
زانستیهیه و که ده کری بخرتنه ژیز و ردیسی زانستی ده گوازتیمه و بوز بواری ثاین
و خوای به دیهیتدر، که ماد دیگر اکان به در چوونیکی راشکاواندی دهزان له
عقل و زانست و چوونه ژیز چه تری شته غمیسیه کان.

لمو تموهیدا هملدمستین به تاو ترنکردنی هردو چدمکی دیزاینی زیره ک و
پره سنهندنی ثار استه کراو و، بدرو خستندهی به لگه کانی بیباومران له دژی
هردو چدمکه که و، زانیتی ناستی به لگه بونیان له سدر بونی خودا.

نه گمر گهشتیکت نهنجامدا، سمرنجی هم مو نه و شوئنانه دا که بوز دمروی،
نهوا تینیتی ده کهی، که عدقیلی مرؤف و زیره کیهه کهی و توانای دیزاینکردنی له
پشتی زور شتموه و مستاوه.

نه میوانخانهیه لییده مینیتموه و هر چی تیایدا همیه: ژوروه کانی،
چیشتخانه کانی، هوله کانی، حدوزه کانی مهلهوانی... نه دوکانانهی بوز کریتی
دیاری روویان تیده کهی و، خودی دیاریه کان.

رنگا و بان و تونیله گهوره کان که به دیزاین و ته کنیکیکی وها در ووستکراون
که نهوجه پری سلامه تی فدرا هم بکمن.

هەروهە، ئامرازە کانى گواستنەوە كە بەكاريان دەھىتىت؛ فۇڭكە، كەشتى، شەمەندە فەر، نۆتۆمىيىل، هەروهە نامىزە کانى پەيپەندىكىرىن وەك تەلەفۇن و ئىنتەرىتىت.

ھەمۇ شىئىك، ھەمۇ شىئىك، ھەمۇ شىئىك.

بەلام نایا نىشانە کانى دېزايىن تەنیا لەو شتانەدا دەيىزىن كە مەرفە
بەدىھىتاون؟

نایا نىشانە کانى دېزايىن لە سروشتى دورۇپەرتىدا بەدىناكەمى؟

لەوانىيە نىشانە کانى دېزايىن لە شاخىنلىكى زېملاحدا يان لە شەپۇلە کانى دەريادا ياخود تەپۈلەكە لمىيە کانى بىاباندا بەدىنەكى. نەگەر بەراوردى بىكى بە گۈولۈنىكى رەنگاوارەنگى بۇنخۇش يان بە جۆگەلە ئاونىك كە بەناو باخىنگىدا دەرۋات. نەخىز، لە راستىدا نەميان و نەوبان نىشانە دېزايىن و زىزەكىيان ھەلگەرتۇو، نەگەر بە قۇولى لىيان بىوانىن و بىريان لىپكىنەوە و لەو ياسايانە تىنگىين كە لىيان پىنگەتۈن.

بەلام، بۇچى حوكىمان دا بە بۇنى دېزايىن لەو درووستكراوانە مەرفە درووستى كردوون و بەسەر دىاردە کانى سروشتىدا؟ نەوانىيە گۈنگى بە چەمكى (دېزايىن Design) دەدمەن، ھەستاون بە گەران بەدواي نىشانە کانى دېزايىن لە ھەممۇ شىئىكى دورۇپەرمان. بۇنمۇھى چەمكەكە تەنیا لە ئارەزوو كەرنەن و ھەستەوە بىگۈزۈرىت بۇ چەمكىنىكى زانسى، كە شىاوى لىكۆللىنەوە بىت. بەمدەش ژمارەمەك خاسىيەتىان دەھىتاوا، كە نەگەر لە بۇنىكىدا بۇنىان ھەبۇ نەوا پىتوىستە بلىئىن، كە نىشانە دېزايىن بە مەبەستى تىدا ھەيمە.

نیشانه کانی دیزاین له جیهانی زینده‌هاراندا :

نایه‌تکانی قورثانی پیرۆز سه‌رنجمان بۆ شمه راده‌کیشن که جیهانی زینده‌وران پرە له سه‌یروسه‌مدهی بین سنور^(۱) . کتبیه کانی فیله‌سوفه مسولمانه کان پرە له بیرکردنوه و تینکرین لهو سه‌یروسه‌مدهانه له جیهاندا بونیان همیه، وک کتبیی (الحیوان)ی (الجاحظ) و نوسینه کانی نیبن خەلدون و نیبن مسکوبه. پیش نهانیش فیله‌سوفه کانی یونان بەتاپیتمی نەفلاتون و نەرسۆز دەرکیان به هەمان واتا کردىبوو. هەرچەند زانست زیاتر پىتشبکووت دەركردنمان بەو شتە سه‌رسور ھەیندرانه زیاتر دەیت که سنورنکیان نییه.

تەنانەت پىشواي بىناوهە نوبىه کانىش رېچارد دۆوكنر نىڭلۇ لە بۇنى نیشانه کانی دیزاین ناکات له جیهانی زینده‌وراندا، نەوەتا زانستى بايۆلۈجىا بەوه پىناسە دەکات کە (ابرىتىيە له لىكۆلۈنەو له شتە زىندۇرۇ ئالقۇزىكان، كە ھەستىكى وامان پىتەدات کە بۆ ناماڭىزىك دیزاین كراوه)^(۲) ، ھەروەها له يەكىن لە وتارە‌کانىدا دەلىت: (الله راستىدا زینده‌وران بە نەندازىمەكى زۆر وا دەردە‌کەون

(۱) ﴿سَرُّ يَهُودَ مَا يَنْتَنِي فِي الْأَفَاقِ وَقِيَ أَقْسَمِهِمْ حَقَّ بَيْتَنَ لَهُمْ أَلَّهُ الْحَقُّ﴾ فصلت: ۵۳، واتە: بىلگە‌کانی خۆمانیان له ناسۇکان و دەرۇنیاندا نىشان دەدىم، تا بۇيان ناشىكرا دەمیت كە خودا و رىيازە‌كىي حەق.

﴿وَلَدَ لَكُونِي الْأَنْتَمْ لَعِيدَةٌ شُقِّكُرْتَانِي بُلُونِي، مِنْ بَيْنِ قَرْبَتِ وَدَمْرَأَتِ نَالِصَا سَاهِنَا لِلْئَسِرِيَنَ (۳)﴾ التحل: ۶۶، واتە: بىراتى لە حەيواناتىدا پەند و چاپرونىڭى هەمیه بۆ نېۋە. نەوەتا نىئە لەرىي كە له سکى نەو جىنسە دەرنىچىن لە مابىعنى پىسى و خوندا شىرىنگى سانى گەواراتان دەرخوارد نەدىمین بۆ نەوانەي شىرىن خۆزىنەو.

﴿أَلَّا يَظْرُونَ إِلَيْإِيلِ كَيْفَ مُلْتَتَ (۴)﴾ الغاشي: ۱۷ واتە: نەو بۆ سەيرى وشتە ناکەن كە چۈن خۇلقىتىرا؟

(۲) له كتبىه‌كى 1. Blind Watchmaker, London 1986 p.1

که دیزاین کراون))^{۱۱} . سرنجی ثوه بده که دوکن و بیباوره کانی تر جهت لمسه رو شدی (وا درده که ویت) ده کنه نوه Strong Impressing of Design . به همان شیوه سیر فرانسیس کریک بهوه بلاپریماندا دهبات که هستگردن به دیزاین حقیقت ناوفزو و ده کاتدوه ! دلیت : لمسه زانایانی با یولوزجی پیوسته همه میشه نوه بیری خوبیان بخندنوه که ثوهی دیسین دیزاین نه کراوه ، به لکو بدرهمی پرهسنهندنی داروینیه !

سبحان الله !! نه گکر شتیک شیوهی وهک مراوی وايت، وهک مراوی ببرات،
دهنگیکي وهک مراوي دهربکات، نیتر بزچی نهانین که نهوه مراویمه؟! بزچی
مدادیگهرakan پینداگری له سمر نهوه دهکن که نهوه تمنیا له مراوی دهچیت؟
بزچی پینداگری له سمر نهوه دهکن که میکانیزمی پهرهندنی داروینی
هه رهمه کی و کویزانه خالی له هه مورو زیره کییمک توئانای بدیپیتانی نه
ناللوزیمه سه سوره هینه رهی هه میه که له جیهانی زسندومراندا پهدي دهکمین؟!.

بوونه و هران (وا ده رده کهون که دیزاین کراون) چونکه (له پاستیدا دیزاین کراون).
گومان له ودا نییه که نکولیکردن له دمرکردنی بدیهی بمهی که مراوی
مراوییه پاشخاتیکی نایدؤلوجی بیباوری همیه. نهودش له قسمی بیباوری
دانیل دینیت^(۴) به پونی دیاره کاتیک دلیت: ((داروین جیهانیکی پر له
گومانی بو به جنیشتلووین، میکانیزمیکی بو بدیهیتاني دیزاین له پشتریمهوه
خستوونته رو و بی نهودی پیوستی به عقدلیک ههیت)). دینیت بیروزکه که دی
داروین و دک ترشه سوتینهره کان ههژمار ده کات که هدمو بیروزکه کانی پیش
خزی سوتاندووه، چونکه له بری نهودی بلیت ماددهی گرددون و هدمو
نه شنانهی تیندا همه بهره همی عقدلیکی دانایه، دلیت عقدل بهره همی
ماددهی گرددونه! له پنی کرداریک که عقدلی نییه، ثاراسته کراو نییه و هیچ
نامانجتکی نییه!.

.Royal Institution Christmas Lectures, 1991، ج. ۱۱

Daniel Dennett Darwins Dangerous Idea (11)

نەگدرچى بىلگەي دىزايىن پىش زياتر لە دوو ھەزار سال خراومەتروو^(۱)، بەپىنى ژيارستانىيەتەكان و سەردەمەكان چەندەها شىوازى وەرگەرتۇو، نەوا ئىتمە لەم تەمەرىدە باس لەۋە دەكەين كە چۆن زانستى نوى لمپىنى (بىردىۋىزى زانيارىيەكان) بىلگە كۆتابىيەكانى خستۇتەپپۇر كە ناتوانىي پۈرچەمل بىكىتىدۇ، نەوشىش پىرسىتى بۇونەورە بە دىزايىنەرنىكى زېرەك.

(۱) فەيلسوف و سیاستىدارى رۆمانى سىسىز Cicero (43-۱۰۶ پ.ز.) رىنگخراوى جولىمى نەستىزە و ھىساركاني بە ئامىزىتك چۈاندۇرۇ كە بە وودى و زېرەكانە دىزايىن كراوه، لەممەشۇرۇ نەوشىھە لېتىجاوە كە ناسانەكان و ھەمۇر نۇر رىنگخراوبىيە تىياندا ھەمې يېرسىتىيان بە دىزايىنەرنىكى ناسانى ورد و زېرەكانە ھەمې.

بیردفه‌زمیه زانیاریه کان

Information Theory

له ژیانی رۆزانه‌ماندا و راهاتوین که هر کەسیکی پر زانیاری و خاون زانیاری قولل ببینین به زیره‌ک و هسفی دەکین، پسپوران دەلین که زانیاریه کان (چەندیتى و قوللى و چۈنیه‌تى رەفتارکردن لە گەلیدا) بەلگىيە له سەر زیره‌کى، لەرىيەو بۇ پیوانەکەدنى زیره‌کى چەند تاقىكىردىنۇمۇيەكىان داپشتووه.

ئەو بەلگانە پەيدابۇنى ژیان پېشكىشى دەكتات (کە له تەمۇرە پېتىجەمدا باسمان كە) بەشىوەھىكى ناپاستەوخۇ نەوە دەسىلمىتن کە زیره‌کى و دىزايىن و مەبەست لە بەدیهاتىيان بۇنى ھەمە. پاشان شۇپاشى زانیارى، کە نەومىان درخست ئەو زانیارىانە لە دىاردە ژیاندا بۇنىيان ھەمە بەشىوەھىكى (پاستەوخۇ) نەوە دەسىلمىتن کە زیره‌کى و مەبەست و دىزايىيان تىدا ھەمە، ئەوەش بە شىوەھىكى پاستەوخۇ ئامازەن بۇ خوداى بەدیھىتمە^(۱).

(۱) نەو تەمۇرە، کە تىايىدا باس له پرسى چارسىمرکەدنى (چەمكى زانیارىه کان) دەکىين، بەھىزىزىن (او لوانىدە قورتىزىن) تەمۇرە کانى كىنە كە بىت، چونكە بەلگە کانى نۇرتىزىن و بەھىزىزىن و يەكلاڭەرۇزلىرىن نەو بەلگانەن کە زانست پېشكىشى كەدونن لە بوارى بەلگەمەنئانە له سەر خوايدىتى.

زانیاریه‌کان بنچیننهن :

پۆل دیقیز له کتیبه‌کەيدا **New Scientist** دا دەلیت: نىمە وا راھاتورىن كە به جۇرىتكى سەيرى جىهان بىكىن كە لە تەنۈللىكى مادده پىنكەتىو، زانیارىيە‌کان دىياردىيەكى لاؤھىن و سەر بە تەنۈللىكە و بەشانەن. بىلام بەم دوايىانە بۇچۇونە كە گۇرپاوه، چونكە به جۇرىتكى سەيرى بۇون دەكىن كە زانیارىيە و مادده هاتورە بەرجىستەي بىكەت، لە بەرئۇدە دواي نەوهى وەك دىياردىيەكى فيزىيائى سەيرى گەردوونىغان دەكىد و وەك دىياردىيەكى كىيمىيائى سەيرى ژيانغان دەكىد، لە نىستىادا وەك دوو دوو دىياردىي زانیارى سەيرىان دەكىن. فيزىياناسى بەریتانى جۆن ويلەر^(۱) يەكەمین كەس بۇو كە لە سالى ۱۹۸۹ زا دا نەو چەمكەدى خستىپروو، كاتىتكى گۇتى: سېبى نەوه فيردىبىن كە چۈن بە زمانى زانیارىيە‌کان لە فيزىيا تىتەگەمین.

لە راستىدا نەم چەمكە شىتىكى نوى نىيە، چونكە قورئانى پىرۇز پىنمان دەلیت كە خودا ھەموو شىتىكە (وشەي) (ڭن-بې) بە دىدىتىت، ھەروەها تەورات پىنمان دەلیت كە بنچىنە (وشە كە باپوو).

لە راستىدا وشە كە كۆزدى واتايىه، پەيوەندىيە، فەرمانە، زانیارىيە كە كە تواناي بە دىيەيتانى ھەيە. وشە بنچىنە كەيە، چونكە نە گەر مادده / وزە شۇنىنى بە دىيەيتراو بىكەۋىت، نەوا وشە شۇنىنى بە دىيەيتەر دەكەۋىت.

لە بەرئۇدە نىمە باولۇمان بەوه ھەيە كە بۇون لە بىنۇرەتدا بۇوتىكى زانیارىيەانە بۇوه لە زانستى خودادا، پاشان بە وشەي (ڭن-بې) لە بۇونى ماددى

(۱) John Archimand Wheeler: (1911-۲۰۰۸) زانى فىزىيائى تىزىرى، نەمرىكىيە، توانى گۈنگۈيان بە بىردىزى رىزىمى لە ويلاتتە يەكگەرتۇرەكاندا بىبۇزۇتىتىمۇ لە دواي جەنگى جىهانى دووم.

به رجه‌سته‌دا دیته‌بوون^(۱)، بهمهش مادده بؤته به رجه‌سته‌کاری بوون و وجودی زانیاری ناماددی.

نهمه واتای ثدوهیه، که مرؤفی به دیهاتو له گردووندا (نویه)، بدلام له ههمان کاتدا له زانستی خودای قدیدما (نهزلیه)، حاشا که زانستیک له زانستی خودا نوتتر بیت و بمسریدا زالبیت.

زانیاریه‌کان چین و چون پیوانه‌یان بکمین:

له به کارهینانی پژوانه‌ماندا و راهاتوون بلیین: زانیاریمان بؤهات، زانیاریمان و گرت، زانیاریم پیدا. لمبرنهوه وشهی زانیاریه‌کان وسفی شتگملیک دهمن که پیشتر نه‌مانده‌زانین و نیستا دهیانزانین، بهمهش زانیاریه‌کان بدهوه وسف دهکرن که له ناست(پلهی) دلیانه‌بوونمان که مده‌کنهوه.

لowanه‌یه قورسترين کينشه که له کاتی مامه‌لکردن له گفل زانیاریه‌کاندا رووبه‌روومان دهیتهوه بربتی بیت له چونیه‌تی دابه‌شکردن و پیوانه‌کردنی، بیردؤزی زانیاریه‌کان گرنگی بدهوه داوه، تا ثم ناسته‌ی که گموره‌ترين دهستکه‌وته‌کانی بربتی ببو له دانانی میکانیزمى چمندایه‌تی (واته نمندازه‌ای زانیاریه‌کان). با پیناسه‌ی زانیاریه‌کان و بهش‌کانی و رینگه‌ی پیوانه‌کردنی به دو نموونه رون بکهینهوه:

نه گئر چوروئیه میوانخانیه کی بچحوك که له ههشت ژور پتکهاتبوو، پیشتر ژورورمان نه گرتیبوو، نهوا نه گدری نمهوه که له ژورورنکی دیاریکراودا نیشته‌جنی بیبن بریتیبیه له ۱/۸، نه نه گمراهش پیوانه‌یه کی راسته‌وخویه بؤ دلنيانه‌بوونمان.

(۱) دهکرن نمهوه به شیزه‌ی نمود باله‌خانیه بجوتی که له میشکی نمندازیارنکنا بوونی همیه، نمهوه بوبتیکی زانیاریانیه. پاشان نمندازیاره که باله‌خانه که به چمند ناستیکنا دینتته بوون، که به دینه‌ی نمندازی می‌سکتیج. پاشان به نموونه (ماکیت) پاشان لەسر رووی زمینی واقعیدا جینه‌جن دهکرت.

بدلام شه گهر پیشتر پیشان را گهیانین که له ژووری ژماره (۵) دهیتینه مو، نموا نمو زانیاریه گومانمان ناهیلت.

همروهها دهکری نمندازهی زانیاریه پیوسته کان بو نهیشتني گومان به شتیکی تریش دیاری بکریت، له رینگدی ژمارهی پرسیاره راستموزخ کان(که به یدکیک له ولامه کانی بملنی یان نه خیز) ولامیان دهدرتنه و، پیوسته بو زانیتی نمو بابته نمو پرسیارانه بخترنپرو. له نموونه که ماندا دهیتین که (ژمارهی ژووره که) له رنی هدشت پرسیاروه (به نمندازهی ژمارهی ژووره کانی میوانخانه بچوکه که) دلنسیا دهکرتنه و، که تمینا به (بملنی و نه خیز) ایش ولام دهدرتنه و، به زمانی زانیانی بیرکاری دلیتین:

بونهودی نه گدری نهودی که له کام ژوور له (هدشت ژووره که) دهیتینه مو دیاری بکهین، نموا به بروني دوو نه گهر بو همر ژوورنک(بملنی یان نه خیز) نموا ۲۳=۸ بدوبیتهی که هردووکیان(بملنی و نه خیز) بنچینه کمن Base و، ۳ برتبه له هیزی بنچینه Power، بونهودی ژماره (۸) امان دهستکهونت. به هزوی چندند هۆکارتکی بیرکاریانه نالۆز، دلیتین که هیزی بنچینه (۳) برتبه له زانیاریه پیوسته کان و، بهوه و هسفی دهکهین که ۳ بته Bit کورتکاراوی Binary digits= ژمارهی دووانی). به شیوازنکی بیرکاریانه تر دلیتین: (۳) برتبه له لوگاریتم Logarithm (ژمارهی چمندجارهی لینکدراوا) بو دستکهونتی (۸) نه گدر بنچینه (۲) بیت. بهم شیوهه دهنووسرت ۳ = $\log_2 8$ و، بهم شیوهه دهخترندرننه و (۳) لوگاریتمی ژماره (۸) بو بنچینه (۲).

با نمو چدمکه له سه نموونه کی تر جنبه جن بکهین:

نه گدر نامهیدک بو موبایله که مان بیت، به زمانی ثینگلیزی نووسراپیت و ۲۶ پیت + سپهیس = ۲۷ رهمز، نموا نه گدری نهودی که هدریه کیک له و رهمزانه مان بو دهربیچیت (با پیتی A بیت و هک نموونه) برتبهه له $27/1$ و، لهدردم همر دوو پیتی بهدوای يه کداحاتوودا دوو نه گدر همه (که بهشیکه له نامه که ياخود نا)، بهمدهش نمو زانیاریانه همر پیتیک زیادیده کات = $\log_2 27$ واتا لوگاریتمی

ژماره (۲۷) بُو بنچینه‌ی (۲) و یه کسانه به نزیکه‌ی ۴,۷۶. بهمدهش ناممیدم به دریزی m له رهمز زانیاریمان بُو ده گوازته‌وه به نمندازه‌ی $mLog_2^{27}$. نه گمر پیتو نامدکه سره‌ای پیته نه بجه دیمه کان ژماره‌شی تیندایت، نموکاته ۳۷ رهمزمان دمیت (۲۷پیت + ۹ ژماره + سفر)، ثوکات نه و زانیاریمانه‌ی پمیامه که بُومان ده گوازته‌وه $mLog_2^{37}$ دمیت.

له دوو نعروونه‌یدا ژماره (۲) رُولینکی سده‌کی ده گپرنت (بلنی یان نه خنزا).
له زمانی کۆمپیوتەرسدا بُو ناماژه‌کردن بُو هەر پیتیکی زمانه‌وانی دوو رهمزی (۱۰، ۱۱) بەکار دېتین، لەبرئه ده پیتچ رهمز له رهمزانه بەسن بُو گوزارشتکردن
له ۲۷ رهمز که زمانی نینگلیزی لە خۆیگرتوون. بهمدهش بُو نعروونه:
(پەسپ = A=00001.B=00010.C= 00011.000000)

جۇرى زانیارىيەکان:

زانیاري رهمزی ^(۱)، Semantic و زانیاري پىكھاتەيى ^(۲) Synthetic
وادابنى کە ثو پمیامه کە دریزیيەکەی ۱۶ پیته بُو مۆبایلەکەت هات.
ناوەرۇكى زانیاري نه و ناممەيە بىرتىيە لە ZXXTRQ NJOPW TRP
.Bits ۱۶ Log₂²⁷

لەواندەيە بلنی؛ بەلام من هيچ لە زانیارىيەکانى نامە کە تىنەگەيىشتىم، منىش بەوه وەلامت دەدەمەوه کە: لەواندەيە رهمز و كۆدکرايىت، نەوەش مەبەستەكەيە.
ھەموو ناممەيدك واتايى ھەتتا نه گمر لەرىنى كۆدىشەوه بىت چۈنكە زانیاري

(۱) لە وشمەكى يېناني داتاشاروو، بە واتايى (رمزنىكە بُز واتايىكە) دىت.
(۲) لە يۇنانىدا بە واتايى بنچينه يان پىكھاتە دىت. لېرەشا بەواتايى نەوە دىت (كە بنچينه يان پىكھاتەيە کە رەمىزىك نېيە بُز واتايىكە).

رهمزی هملگرتووه که ناماژن بۆ واتایەک. نه گدر نامەکەش بەھیچ جۆرێک واتای نهبوو، نهوا پینکهاتەیە کە رهمز و نیشانە نیبیه بۆ ھیچ شتیک، سەرەرای نهوهش لە دیدی بیردۆزی زانیارییە کان ھەمان نەندازەی زانیاری هملگرتووه، نهوهش جینگای سەرسوپر مانە، چونکە پیتمە زانیارییە کانمان بەوە و مسفکرد کە نەندازەی دلینیانە بونمان کەمەدە کاتەوە، بەلام زانیارییە ناوەتە کان (الترکیبیة) شتیکی لەو جۆرە نەنجامنادەت).

بیئر لەو بکەوە، کە رۆزانە لەپێتی تەلە فۆنەوە پیتەگات، لە یەک کاتدا دەکری چەند زانیارییە کى جۆراوجۆرت پینگات، دەنگی، فاکس، زانیاری ژمارەمی تەنانەت تەشوش، کە ھەندیتک لەو زانیاریبانە واتا دران بۆ ھەندیتک و بیوانان بۆ ھەندیتکی تر، بۆنەوە نەوهی لە زمانی چینی تینەگات و شە و قە چینییە کان بۆ نەو ھیچ واتایە کیان نایت^(۱).

نمۇونەیە کى تر: نه گدر چووم بۆ کتیبخانە بە مەبەستى گەران بە دواى کتیبیک لە زانستی نەخۆشیە کانى گورچىلە Nephrology، لەوانەیە فەرمانبەری کتیبخانە گۈنى لەم زانستە نەبۇوتىت، بەلام کاتیتک پیتمە گوت کە سەر بەم بەشمى پېزىشىيە، نهوا لەو کاتەدا زانیارى وەھام پىتاوە کە نەندازەکەی Log₂ ۲۷^(۲) ۱۰ و، کاتیتک لە پیزىتى كۆمپیوتەرە کەيدا دە گەپریت نهوا راستەوە خۆ دەگاتە ناوى کتىبە کان و شوئىتە کەيان و ژمارە کەيان، لېرەدا فەرمانبەرە کە وەك میانگىری کارى كرد بۆ گواستنەوە زانیاریيە کان (پینکهاتەی يەمانا بۆ فەرمانبەرە کە) بۆ كۆمپیوتەرە کە، سەرەرای نەوهى کە وشەكە بۆ من واتا دارە (زانیارى رەمزى)^(۳).

(۱) نەندازىارى پەيپەننەيە کان ھیچ بۆی گرنگ نیبیه کە ج پەيامنەكت لەپێتی تەلە فۆنەوە پینەگات، نەو تەنبا گرنگى بە تواناي ھەنلە کە دەدات، واتا لە چەركەيە کدا چەند زانیارى دەگۈزىتەرە و، چەند زانیارى مەلە لەپێتی تەمشىشەوە دەتىزنت!

(۲) (۱۰) اپەتىيە لە ژمارە پىتە کانى وشەكە و (۲۷) ژمارە پىتە نەبعەدىيە کانەي نىنگلىزىيە+پېميس.

(۳) نە گەرى نەوەيە کە پىتەكە لە وشەكەدا ھەيتىت يان نا.

(۴) يەنۋىرى چەندى زانیاریيە پینکهاتەيە کان (اکە ھیچ واتايە کیان نیبیه) كەدارىنگى سادىمە کە لەلای حىساباتە بېرگارىيە کان و مەستارە، مەرچى سەبارەت بە زانیارىيە رەزمىزىيە کانە (اکە رەزمىزىن بۆ واتايەک) نەوا هەلسەنگانلىيان قورستە، چونکە واتا لە سەر پینکهاتە کە و مەستارە، بۆنەوە نەگەر نامەمەكەت بۆ

بیردؤزى لۇگارىتمى زانيارىيەكان^(۱) : Algorithmic Information Theory AIT

گومان لەودا نىيە كە گەورەتىن دەستكەمتوتى زانستى نوى بىرىتىيە لە گىشتن بە بىردۇزى لۇگارىتمى زانيارىيەكان، نەو بىردۇزە كۆمپىوتەر بەكارىدەيتىت، هەمان نەو سىستەمەيشە كە ھەر لە كاتى دروستىبوونى ژيان پىش ۳.۷ بلىيون سال بەكارىدەيتىت! لەبرىنەو پېرىستە نەوانەي گۈنگى بە لىكۈلنىمەو لە بىچىنە كانى ژيان دەمن لە بىچىنە كانى نەو بىردۇزە تىبىگەن.

بۇ شىكىرنەوە بىردۇزەكە، نەو ياسا گشتىيە دەخىنەپوو كە بەپىوهى دېبات: شۇنىڭمۇتەي دووانىسى (۱۰۰،۱۱) لەسەر شىوهى سيانەي دووبارمۇوە بىنە بەرچاواي خۆت، كە ۶ بلىيون رەمىزى دابەشكراو بەسەر ۲ بلىيون سيانەسى لە خۇذە گىرت....۱۰۰۱۰۰۱۰۰۰۱.....

ئەو شۇنىڭمۇتەيە ۶ بلىيون بت زانيارى ھەلگەرتۇرۇ.

لمەاستىدا نەو كىدارە دووبارمۇوە كە زانايانى بىركارى بىتى دەشىن (لۇگارىتم Algorithm) و كارى كۆمپىوتەرىش پاشى پىدەبەستىت، بەھۆيەوە

ھات تىنيدا نۇرسابۇو (بەلنى)، نەوا نۆر زانيارى زىاتر پېرىستە بۇ تىنگەيشتن لە پىامەكە، نايا (بەلنى) و لامە بۇ پىرسىارنىڭ: نايا ھاوسرىگىرىم لە گىلدا دەكىت؟ نايا رايت خانۇوەكەت بىرۇشىت؟ نايا مېشتا لېم تىپىرىت؟....

(۱) وشى لۇگارىتم Algorithm لە ناوى زاناي بىركارى محمدى كېرىمى موساي خوارزمى داتاشراو، كە لە خانى حىكىملىقى بىتارىنگىدا لە بىغىدا كارىدەكەد لە سەدى نۆزىمى زانى.

دۇ زانا Chaitan (نەرزمىتىنى نەمرىكى) و Kolmogorov (روسى) بىردۇزە كەيان داناو، بۇ مامىلە كەن لە گەل نەر ئالۆزىسى زانيارى خاون شۇنىڭمۇتەي تايىمەتى جىادەكتەر (وڭ Love You I).

دتوانی لمپتی هدولینکی سادمه و اه که کومپیوتور بکمی که ندو کاره زور نالوزه
نهنجام بذات، بهوهی تهنيا زانياري پيندهی:

.For n=1-2billion. Write 001.Stop

گريمان $n = 2 - 1$ بليون، بنوشه ۰۰۱، بهوهته.

نوسيني ندوه پنويستي به ۳۹ ليدان هديه لمسر تهخته كليلي کومپیوتور،
لموكاتهدا کومپیوتور ۶ بليون رهمز به کارديت. چ کردارنكى نالوزه (له همان
كاتدا سادمه)!؟

به پشتبهستن بهو ياسايه، سين نموونه دخمينهرو و که يارمه تيمان دههات بزو
تنيگهيشتن له روئي بيردوزه که له دياردهي ژيان.

نمونهه يه کم: وتنای شونتكدهمه کي ۳ وشمی بکه که ۲ بليون جار
دووباره بيتدهو Loveyou!Loveyou!Loveyou!..، نه گهر شونتكدهمه پيشور
۱۰۰۱۰۰۱) زانياري پنکهاتهبي بى واتاي هملگرتبيت، ندوا ندم نموونهه
زانياري رهمزی هملگرتوهه (واتادر). واتاکدش له سين وشكده سرهتا دايه
پاشان دووباره دهبيتهوه و، دهکري فرمانه کمی بدمنی:

.For n=1-2 billion. Write !Loveyou. Stop

هیچ پنويست بدهه ناکات که خومان به نوسيني ۱۶ بليون رهمز ماندو
بکهين (۲ بليون $\times 8$ پيت).

له راستيدا کورتكدرنهوهی ندو ژماره زورهی رهمزه کان بزو رهمزی کم (زنگه
۴ رهمز) به بهكارهينانی برنامه کانی کومپیوتور له پشت بيردوزی لوزگاريتمی
زانياريه کانهوه و هستاوه.

دهکري پتناسه لوزگاريتم بکدين بهوهی که (رنگايده که) بزو جيجه جينکردنی
شتيك لمپتی چند هنگاونكى دياريکراوهه^(۱)، لمبه رنهوه برنامه کانی

کۆمپیوتەر Software بىرىتىن لەو لۇڭارىتىمانەي يارىدەي كۆمپیوتەر دەدىن Hardware كە بىوانىت زانيارىيەكان چارمسەر بىكەت.

بەپىي بىردوزى لۇڭارىتىمى زانيارىيەكان AIT، نەگەر شۇنىڭەوتەيدەكى دووبارمۇووهى لە رەمز پېنگەتىرۇ وەرىگەرىن بۇنۇونە **ILoveyou** (اکە واتادارا) ياخود شۇنىڭەوتەيدەكى بىن واتا وەك **#~@~X~X** نەوا كۆمپیوتەرەكە بە ناسانى كارەكە ئەنجامدەدات، ھەرچەندە جارەكانى دووبارمۇونۇوە نەو شۇنىڭەوتەيدەش زۆر يېت (ھەتا ٦ بلىيون رەمىزىش-بۇ نۇونە- ھەروەك لە خانەكانى لاشى مەرۋىچىدا ھەيدە).

نۇونەي دووەم: نەگەر شۇنىڭەوتەيدەكى تر وەرىگەرىن، كە گۈزارشت بىت لە ٦ بلىيون رەمز ھەروەك نۇونەكى پېشىو، بەلام لە بەرچامى لىدانەكانى مەيمۇون بۇ تەختەكلىلى كۆمپیوتەر پەيدابۇوە (شۇنىڭەوتەي ھەرەمەكى بىن دووبارمۇونۇوە)، نەوا دەپىنەن كە ناتوانىز بەرنامەيدەكى كورتى بۇ بنووسرت (لۇڭارىتىمى) بۇ جىبەجىنگەرنى نەو شۇنىڭەوتەيدەي زانيارىيەكان، ھەر بەرنامەيدەكىش بۇ نەوە دەپىت بە درېرى ھەر ٦ بلىيون رەمزەكە بىت. نەو شۇنىڭەوتەيدەش بەوە وەسف دەكەين كە ناكىرىن بە شىۋىيەكى لۇڭارىتىمى پەستانى بخىتىھ سەر، لەبەرنەوە بەوە شىۋىيەكى لۇڭارىتىمى توانىي پەستانى نىيە (Algorithmic Incompressibility) رىنگايەكى نايابە بۇ پېتىنسەكەنەن ھەرەمەكىتى، نەو شۇنىڭەوتەيدە كە مەيمۇونەكە دايىناوە نەوپەرى ئالۇزى زەيدە - Complex - Maximally - Complex.

نۇونەي سىيەي (دواي دوو نۇونەكى Love you) و لىدانەكانى كۆمپیوتەر و لىدانەكانى مەيمۇونەكە): كېتىنىكى نەدەنىي ئىنگلىزى بىتە بەرچارى خۆت، كە بە ھەمان شىۋە شەش بلىيون رەمزى لەخۇڭىرتوو، ئىتە ناتوانىن ئەندازىمەكى بەرچارى پەستانى لۇڭارىتىمىمان دەستبەكەنەت، گومانىش لەوەدا نىيە كە ھەر بەرنامەيدەكىش بۇ جىبەجىنگەرنى نەوە زۆر ئالۇز دەپىت

(11) ھەر لەم تەمۈرىدا پاش كەمىنلىكى تر دېيىھىنپۇرۇ.

و هک نمونه‌ی مهیمونه‌که، به‌لام له‌وهدا جیاوازه که نمونه‌ی مهیمونه‌که زانیاری پنکهاته‌ی (این واتا)‌ای هملگرتبوو، به‌لام شوتکهوتاه‌ی کتیبه‌که زانیاری‌به کانی ره‌مزین (واتادارن)، توانای تینگه‌یشتمنان لیيان ده‌گه‌ریته‌وه بوزه‌وهی که تیمه فیزی زمانی نینگلیزی بوسین، له‌به‌ره‌وه دهلین که نمو شوتکهوتاه‌ی ناللوزیبه‌کی سمریه‌خۆی همه‌یه Specified Complexity، هەرجی شوتکهوتاه‌ی (Loveyou) وه نوا زانیاری ره‌مزی (واتادار)‌ای هملگرتتووه که زۆر شیاوه بوزه پهستانی لۆگاریتمی.

له‌به‌ره‌وه ده‌وانین شوتکهوتاه نه‌پهستراوه کان له رنگای لۆگاریتم (وهک نمونه‌کانی مهیمونه‌که و کتیبه‌که) بوده و هسف بکین که ناکری به شیوه‌یه کی خۆکرد له کرداری لۆگاریتمی له‌خۆی ساده‌تر په‌یدابیتت هەروهک نمونه‌ی (Loveyou).

بوزاتر تینگه‌یشتنه له جیاوازی نیوان لیدانه کانی کۆمپیوتدر و نمونه‌کدی نەدمیی نینگلیزی، دهلین: نه‌گەر چەند دلۆپیک مەردکەب بکدونه سەر پەزییه‌کی سبی نموا پەلەی وەها درووستدەکمن کە مەحالە يەکیکیان لەوی تریان بچیت، کەواته هەر پەلەیک به شیوازینکی تایبەت به خۆی جیاده‌کریته‌وه (Specified) و له‌گەل ندوه‌شدا دەکری و هک نمونه‌ی مهیمونه‌که بدریتە پال رینکهوتاه، به‌لام نه‌گەر کەسیتک بابه‌تیک به قەلەم جاف لەسر پەزییه‌ک بىنوسیت، نموا نموهیان به ((اللوزیبه‌کی سمریه‌خۆیه که زیره‌کی له‌پشته‌وهیه)) او، له‌بەر گرنگی ندو چەمکه زیاتر شیده‌کەینده:

تالوژی سمریه‌خواه^(۱) : Specified Complexity

نهادی باسانان کرد چه پدیده‌ندیه‌کی هدیه به بیردوزی لغگاریتی زانیاریه‌کان و نمونه‌کانی خوش‌وستی و مدیمونه‌که و کتینه نه‌دهیمه‌که و بونی دیزاین و زیره‌کی له گهردون و ژیاندا؟

کاتیک زیره‌کی شتیک داده‌هیئت که نیشانه‌کانی (دیزاین Design) ای تینا دربکه‌وت، که پسپوران بعوه و هسفی دکدن که جپنهنجه یاخود نیمزای دیزاین به‌سر نه و شته یاخود نه و کاروه.

له جپنهنجانه نهادیه که به (تالوژی سمریه‌خواه Specified Complexity) ناسراوه و به هردوو پیتی SC نامازه‌ی بۆ دهکرت. فیلمی بمنابانگی (پدیده‌ندی Contact^(۲)) سرهکه‌وتورو بروه له نزیک‌خستنوه‌ی نه و چه‌مکه له میشکماندا، فیلمه که باس له هموله‌کانی ژندزانای بوشایه‌کانی ناسان (نیلی ناروای Ellie Arroway) دهکات بۆ دوزینمه‌وهی ژیانیکی زیره‌کانه له درمه‌وهی زوهی^(۳).

(۱) زانای بیرکاری William Dembski نه و چه‌مکه‌ی خستزه‌پررو، که بینکه له کوله‌گه‌کانی بزوونته‌وهی دیزاینی زیره‌ک.

(۲) له دره‌هیانای دره‌هیتری جهانی Robert Zemeckis و چیره‌که که نویسنی زانای بوشایه‌کانی ناسان کارل ساگانه، فیلمه که له سالی ۱۹۹۷ ز برمه‌مهیزراوه.

(۳) چیره‌که که پیمان دلیت که نیلی له دامه‌زراویه‌کی راسته‌قینه‌دا کار دهکات که گرنگی به گران به‌دارای زیره‌کینا دعات له درمه‌وهی زوهی The Search For Extraterrestrial Intelligence و نازانسی نه‌مریکی بۆ بوشایه‌کانی ناسان NASA ناری (برنامه‌ی سیتی SETI Program) و نازانسی نه‌مریکی بۆ بوشایه‌کانی ناسان ملیزنان دلاری تینا خرجکرد تمنیا بۆ نهادیه یهک پدیامی له ناسانمه پیتگات که نیشانه بینت بۆ زیره‌کی.

لمنیوان هزاران لمو نامازانه‌ی نیلی له ناسمانه‌وه وه بیگرن نامازه‌یدک بروونی هه برو که ودک نامازه له بروونه‌وه زیره‌ک هه زماری کرد؛ چونکه جیهه‌نجه‌ی دیزاینی پیو دیار بیو؛ (نالوزی سریه‌خوای هه برو.

نامازه‌کان گه‌زار شتبونون له دووباره بروونه‌وه ژماره سره‌تاییه‌کان^(۱) که که موتزته نیوان (۲) و (۱۰۱). نامازه‌که له سر شیوه: ۱۱-۱۱۱-۱۱۱۱۱-۱۱۱۱۱.. و بهم شیوه‌ید.

نیلی و هاوکاره لیکو لله‌کانی نه و نامازانه بهوه هه زمارده‌کهن که به پنکوت ده رناچن، نه مهش بهه‌قی دوو هؤکار:

۱- له راستیدا نه و ژمارانه هیچ نین جگه له دووباره بروونه‌وه کی بیرکاریانه‌ی راسته‌خوا، چونکه ودک (۱۰۱....۶،۸،۱۰) نییه، که دووباره بروونه‌وه ژماره (۲) ن، همروه‌ها ودک (۱۶،۲۴،۸,...) ایش نییه که لیکدانی ژماره (۲) ان. له راستیدا ژماره سره‌تاییه‌کان لعروی بیرکاریه و پشت به یه کتر نابه‌ستن Independent، (سریه‌خون Specified)).

۲- نامازه‌که ((دووباره‌ی)) شوننکه و تیمه‌کی ((دریتر)) برو لمو ژمارانه‌ی که ناکری جارتکی تر به پنکوت روویداتدو، بزن‌سونونه بعده‌نها دووباره‌ی ۲،۳،۵ نییه، له بهره‌نه و نه و دووباره بروونه‌وه کی (نالوزه Complex) و، مه‌بست له نالوز لیزدا بریتیه لعروی که نه گه‌ری روودانی نییه لمپتی پنکومتعمه Improbable.

له راستیدا که بروونه‌وه (سریه‌خوا) له گدل (نالوز) بریتیه له (نالوزی سریه‌خوا) SC، نه مهش یه کیکه له جیهه‌نجه‌کانی (دیزاین Design)، که لمپنی (زیره‌کی Intelligence) نهیت بروونی نییه^(۲).

(۱) ژماره خوبه‌خشه‌کان Prime Numbers نه و ژمارانن که به سر خوباندا نهیت دایه‌شی نابن. با خود تعنیا به سر (۱) دا، ودک (۱۱، ۲،۳،۵،۱۱،.....،۹۷،۱۰۱.....).

(۲) به نموده باعده‌کان رونون دهندوره. سرینجی نه و سی کو مسله پیته بکه:

•THE THE THE

•XGOENAODIWGTNHPLXCWWQIZIDLRETPTRMNSTEJKI

نمود و اتایه لهشیوه هاوکیشمیه کدا دخمه نه روو:

نمود زمارانه پشت به یه کتر نابه ستن (سریه خو) + نمود زمارانه نه گذری
پرودانیان نییه لمرپی رینکوتموه (نانالوز) = نالوزی سریه خو = دیزاین =
زیره کی.

Independent + Improbable = Specified Complexity = Design =
Intelligence

نیلی و هاوکاره کانی له ناومندی تویزینه موه کان SETI دوویاره بونه و میده کی
کورت (نانالوز) یان بوز هاتوروه له ژماره سره تایه کانه وه (۲،۳،۵) وه ک نمونه.
نایا نیلی دهوانیت بانگکشمی نموده بکات که نمود ناماژانه له زیره کیمه کی
دمه موی زهیمه وه درده چن؟

به دلنجیایمه وه نه خیر، چونکه نمود ناماژانه نالوزنین به نهندازمی نه وهی رنگری
له وه بکدن که به رینکووت دوویاره بینموده. نه مدهش له پاستیدا روویداوه، که

• THIS SENTENCE CONTAINS VALUABLE INFORMATION

- پیشه کانی کو ممله‌ی یدکم: هاوشنیوه نمونه کهی I Love you ای پیشروع:
۱- شیوه‌یه کی سریه خزی همیه Specified pattern بعوینیه کی پهیرونده کی بیرکاریانه لمیتوان
E, H, T دا بونی نییه.
۲- نالوز نین Not complex. بعوینیه ناکری لمرپی رینکوتموه دوویاره بینموده.
۳- واتایه کی سادیان هله لگرتروه.

- پیشه کانی کو ممله‌ی دوم: هاوشنیوه لیدانه کانی میمیونه له تخته کلیلی کو پیپوهر،
۱- سریه خزن: لمیتوان پیکاندا هیچ پهیرونده کی بیرکاریانه بونی نییه.
۲- نالوزن: پیشیبی ناکریت که لمرپی رینکوتموه دوویاره بینموده.
۳- هیچ واتایه کیان نییه.

- پیشه کانی کو ممله‌ی سینم: هاوشنیوه نمونه کهی نه دمی نینگلیزیه:
۱- سریه خزن.
۲- نالوزن: کمواه بدوه جیاده کرتموه که نالوزیه کی سریه خزیان همیه، کمواه زیره کیمه ک نیشانده من.
۳- واتای شاورتیان له خزی گرتروه.

زانایان نامازه‌ی لزو جو زمان چند جاریک بینی و، هیچ کامنیکیان نمیگوت که نمه نامازه‌ی بز زیره‌کی. هرچی دوباره بونه‌وهی شوینکه‌وهی دریزی زماره سرعتایی کان له ۱۰۱-۲ نمه شتیکی تره.

لهمرنووه کاتیک زانایانی Contact له فیلمی پیامه‌کمیان و برگرت هاوایان کرد:

(نهو تدشیش نییه، نمه بنچینه‌یه کی تری همیه .) (This has Structure .)

نهو بنچینه‌یه یه کیکه له نیشانه کانی دیزاین، نمه شوتنپه‌نجدی زیره‌کیه.

هردها نه گمر نمه نووسدره‌ی چیره‌کی فیلمه‌کهی نووسیوه (گمراه زانای گدردونناسی کارل ساگان) وایدمینیت که تاکه پیامیک بدو سیفه‌تانمه بهمه بونه‌وهی بیسده‌لمینیت که زیره‌کی له هممو شوینتیکی دهروهی زهیدا بونی همیه، نیتر بزچی ههمان پیوهر بز پیوانی دیاردده‌کانی سمر همساره‌که‌مان به کارنه‌هتین؟!

له راستیدا فیلمی (پیومندی Contact) به تماده‌تی رؤلی پیکه‌وت له ته فسیرکدنی نمه دیاردانه‌ی (الاژدی سربه‌خز) بیان همیه دورده‌خاتمه، بهلام دورخستنه‌وهی پیکه‌وت بهمنیا بهس نییه بز داننان به بونی دیزاین و زیره‌کی و مهبدست، بهلکو پیوسته به ههمان شیوه‌ی پیکه‌وت (حتمیه‌ی Necessity) یش رتبه‌که‌ینده. نمه واتای چیه؟

ناحتمیه‌یت : No Necessity

ههندی که‌س چدمکی دیزاینی زیره‌ک به شیوازتکی هله دخنه‌رورو، دلینی: بونیادی شته سروشته‌یه کان ده گهنه ناستیک که ناکری بز پیکه‌وت بکنیز درتندوه، کدوانه پیوسته دیزاینی زیره‌کی له پشتده بیت. واتا بونی پیکه‌هاته‌یی دهکنه بهلگه له سمر بونی دیزاین.

نم خستنه برووه له بهر دوو هۆکار هەله يه:

يەكەميان: (پىنكەوت) هەندى كات شتى (ازۇر پىنگەاتوو) بىلگۈ (ازۇر جوان) درووستىدەكتا. بۇنۇونە سەرنجى نەو دېمىنەي بەرچاوت بىدە كە چۈن بەدىھەاتووه، هەركات باران بارى نەو دەنگ تۈۋانە دەپرىتن كە بە پىنكەوت كەوتۇونەتە سەر زۇوي و دار و درەخت و گۇزۇگىا و گۈل و گۈلزار دەپرىتن، پاشان نەو رووھەكانە پەپولەي رەنگاۋەنگ و سەرنجىراكىش بۇ خۇيان رادەكتىش. لەپاستىدا نەو دېمىنە زۇر پىنگەاتوو و ئالۇز و جوانە بە مەبەست دىزايىن نەكراوه.

دووھم: هەندى شتى پىنگەاتوو و ئالۇزى جوان لە دەپەپەرمان بۇونىان ھەيد، كە بەرھەمىي راستەخۆي حەتمى ياساكانى سروشتىن، بۇنۇونە بلىورەكانى بە فر كە لە شۇوه ساردەكان درووستىدەيت بە سىستەمنىكى سەرنجىراكىش جىادەكەرئەمە نەمە بەرھەمىي تايىەتمەندىيە فيزىيائىدەكانى ناون. لە پاستىدا نەو بلىورانە بەرھەمىي ياساكانىن، كە ئىمە بە بەرھەمىي (حەتىيەت Necessity) ئى دادەتتىن.

خوداي بەدىھەتىر تواناي پىنگەاتنى لە ياساكانى سروشتدا داناوه، بەلام نەو دىزايىنە كە ئىمە مەبەستانە، لە كارى نەندازىيارىتك دەچىت كە بالەخانىدەك دىزايىن دەكتا، يان نامىزىتك دادىتتىن، ئىمە مەبەستان لە دىزايىنى بە مەبەستە نەوهك نەو ياسابانە دىزايىنەر بۇ جىئەجىنگەدنى بىرۇكە كانى بەكارىان دەھېتتىت، لە بەرئەمە سەرمەتى سروشتىيەكان (كە بەرھەمىي پىنكەوت) و بلىورەكانى بە فر (كە بەرھەمىي حەتىيەتن) ھەيانە لەو پىنگەاتووسى و جوانى و دىزايىنە خودايىيە، بەلام نەو بەس نىيە بۇ نەوەي لەكتى دېبەيت لە گەمل يېباورەاندا بىرىتە بىلگە، چونكە بۇ نەوەي كە نەو بىسلىمەتتىن كە شىتىك بە مەبەستە دىزايىن كراوه، نەوا پىوستە هەرىكە لە (پىنكەوت Chance) كە (ئالۇزى سەرىيەخز دەپەپەرمان نەيانكەن بە بىلگە.

زانیاریه‌کان نهینی ژیان :

نیستاش با نuo بندمايانه زانیمان له بندماکانی بيردوزی لوگارتمی زانیاریه‌کان بمسمر کوڈی بزمآوهی زیندهوران (DNA) دا جیبه‌جیان بکهین.

گومان لهودا نیبیه که گهوره‌تین دهستکه‌وتی زانست له سهدهی بیسته‌مدا بریتی بو له گهیشتنی زانیانی بایزلوجیای بهشی بهوهی که چوار پیته‌که‌ی دی نین‌نهی (بنچینه نایترۆجینیه‌کان - چوار نه کلۆتايده‌که که به پیته‌کانی A.T, C, G) ثامازه‌یان بؤ ده‌گرت له چمند کۆمەله‌یه‌کدا ریز دهین، که بریتین لهو جیناتانهی بدربرسن له به کوڈکردن بؤ درووستکردنی پروتئینه‌کان. جین‌زمی مرۆزی که درتریه‌که‌ی لابیون پیته واتا نزیکه‌ی 7.8 بیلیون بت زانیاري، شو ریزبونه‌له‌لای پسپوران زانیاري ردمزی واتادارن، به‌لام له‌لای نهوانهی پسپور نین ته‌نیا زانیاري پنکه‌هاته‌یین و هیچ واتایه‌کیان نیبیه.

چوار پیته‌که‌ی دی نین نهیش پهیره‌هی له ریزیه‌ندیه‌کی تایبەتی ده‌کمن له‌ناو جینه‌کددا بؤ نهوهی کارا بیت، نهوه سه‌هره‌ای نهوهی که دهتوانیت هەر شوتنیک له‌ویدا بگرت، واتا دووباره‌بۇونه‌ه نیبیه وەك ۰۰۱، يان Loveyou، بەمەش بە هەرمەکی Random داده‌ندریت بە دیدی بىرکاریانه، کەواته لوگاریتەمیک دەنۋىتیت کە شیاوی پەستان نیبیه، نەمەش وامان لىدەکات کە وا گومان بېھین کە ریزیه‌ندیه‌که‌ی بەتمواهتی هەرمەکیبیه. بەلام له راستیدا شىئىکى تره، چونکە نه ریزیه‌ندیيانه لە چوار بنچینه‌که‌ی دی نین نهیدا بلاویبونه‌تەوه کوڈی درووستکردنی پروتئینه‌کانیان ھەلگرتووه، واتا واتایه‌کی زۆر ئالۆزى ھەلگرتووه (چمند نهوندەی نه زانیاریسانه‌ی له فەرمانگەی زانیاریه‌کانی بەرتانیدا) ھەمیه.

هدروها ندو نالّوزیبه سریه خزیه که ندو کوزده هدیگرتوره Specified Complexity له هدموو ندو نالّوزیبه زیاتره که له زمانه کاندا هدیه و نیمه دیمازانین^(۱).

همروهه کیتی زانیاری بدرهه مناهیتیت:

دیزیک بیکرتون^(۲) (گوره زانای زانسته کانی زمان) نمودنیده که جیهانی زماندا دهخاترورو که نمندازه ندو نالّوزیبه سریه خزیه درده خات که له کوّدی بوماویدا هدیه، دلّیت: رستمیده کی واتادار بنووسه که له ده وشه پنکهاتبیت، وشه کانی نتم رستمیده ده کری له ۶۲۸.۸۰۰، ۳، شیوازدا رنکبخر تمهوده، بهلام تمنیا ندو رستمیده واتاداره و لمرووی زمانه وانیبیوه راسته که نووسیوته، پنجموانه ۶۲۸.۷۹۹، ۳، رسته کمی ترلای خودایه؛ چون هدلبزاردنه درووسته که هدلبزاردنه^(۳)!

نه گهر نتم نمودنیده بکمینه پتوهر بژ نموده که له جیهانی دی نین نمیدا رووده دات، دهیینین که بچوکترين پرروتین (که نزیکه ۱۰۰ ترشی نه مینی له خوده گریت) پیوستی به ریزبونی بنچینه نایترو جینیبیه کان هدیه که ده کری له ۱۰^(۴) جنگرمهدا بیت، که تمنیا یه کنکیان توانای نموده هدیه که کاری بدکوّد کردن بژ نتم پرروتینه بکات، لمراستیدا ندو هدلبزاردنه خمریکه له مهحال

(۱) له برامبر نمودنیده کمی نمده بکمی نینگلیزی که پش نیتا هینامانه.

(۲) Derek Bickerton: مامؤتای بمنابعانگی نه مریکی زانسته کانی زمان له زانکوزی هارای. له سالی ۱۹۲۶ له دایکیرو، له کامبریجیش وانه گوتوره.

(۳) گومان لعرودا نبیه که باوکانمان و مامؤستا کانسان نعموبان فیرنه کردووین، بهلام عفله کانسان میکانیزمه فیتری زور نالّوزیان تینا هدیه که بمو کاره هدلمستیت. لمدرنه دهی که ندو میکانیزمه لمسر هدمور ندو زمانانه کارده کات که مرزف دیازایت، ندوا ژماره که رستمیده و هما دورده خاتمه که ژماره کان له ژماره هدمور گردیده کانی سر رووی زوی زیاتره! نایا به بیرکردنده له بنچینه زمانه مرزیسی کان تروشی سرامپیون ناین؟!

نزدیک بیت^(۱)، له گەل تیبینیکردنی ندهوی کە گۆپینی تاکە ترشینکى نەمینى به يەكىنكى تر دەكىن بىتىه مۇزى پروادانى كارەساتىك كە بىتىنە مەترىسى بۇ سەر ژيانى زىنده دەكە. تیبینى تەمەرەمى لىزىدا بىرىتىيە لەوەي كە نەو رىزېندىمى دى ئىن نەي جىڭە له پىرۇتىن ھېچى تر درووست ناكات، واتا (وەك پىش كەمەتكە باسمان كردا) ئالۇزىيەكى سەرىەخۆي واتادر دەنوتىت Specified Complexity. نە گەرچى له دىدى بىركارىدا به ھەرمەكىش ھەۋىمار بىكىت.

باساكانيش زانيارى بىرەھەنناھىنن :

لەم چەمكەوه پۇل دېقىز زنجىرە كە درىز دەكتەوە بۇ نەوەي بىگاتە دەرەجامە يەكلاڭەرەوەكە، دەلىت: نايا دەكىن ئالۇزى سەرىەخۆ لە جىهانى بايىلۇزىجادا بىرەھەمى حەتمىيەتى مىكائىزىمى مىكائىنكى بىت كە فيزىا و كىيمىاى بەسەر شۇرىاى سەرتايىدا نەنجمىيانداوە كە ماددىگەراكان سەرتايى درووستبۇونى ژيانى دەدەنە پاڭ؟ دېقىز وەلامەدەتەوە: نە خىر، ناكىن ياساكانى فيزىا كە مىكائىزىمى جىنگىرەن رىنگا بە كۆزدى گۇرداو بەنەن. پاشان دەلىت، له راستىدا بەشە بايىلۇزىجىيە گەورەكان (پىرۇتىنات و دى ئىن نەي و ئاپ ئىن نەي) بە سى خاسىيەتى سەرەكى جىادە كەتنەوە، دەولەمەندى زانيارى، ئالۇزى سەرىەخۆي واتادر، نامىكائىنكىيەت^(۲). نە گەر ھەرمەكىتى تواناى نەوەي ھەپىت كە مىكائىزىمى سېيدم بەرھەم بىتىت، نەوا بىتowanىيە له بىرەھەمەيتانى سېفەتى يەكەم و دووم (ادەولەمەندى زانيارى، ئالۇزى سەرىەخۆي واتادر)، كەواتە ھىچ تەفسىر نىكمان بۇ پەيدابۇونى ژيان لەبەردەستدا نىيە جىڭە له بۇونى سەرچاومىيەكى زىرەك بۇ زانيارىيەكان.

(۱) نە گەر نە گەرى ھەر شىتىك لە $10^{10} \times 10^{10}$ كەمەتىت نەوا روادانى لەرىنى رىكەوتەرە دەيىتە شىتىكى مەحال، كە بە (بىرۇتىن ناستى نە گەر Universal Probability Bound) ناسراوە.

(۲) لىزىدا مەبەست لە نامىكائىنكى نەوەي كە له دەرمۇدە تواناى ياساكانى سروشىتە.

وک جه ختکردن‌دهمه‌یک لمو و اتابیه گریگزوری شاتین^(۱) یه‌کنیک له باوکه کانی بیردؤزی زانیاریبه کان پیمان دەلیت که لۆگاریتمه کان سنووری زانیاریسان همه‌یه. بونمونه، بەرنامه‌یه کی لۆگاریتمی توانای نمه‌یه که شوتنکم و تمه‌کی له خۆی ئاللۆزتر بەرھەمیتیت، کەوانه بەرنامه‌یک که بە پىنکومت پىنکاتووه ناتوانیت ھەممو نەو ئاللۆزیبی ناو دی ئىن نەی بەرھەمیتیت. ھەروھا میکانیزم‌یک بۇونى نیبیه کە توانای نەوھی ھەبیت زانیاری وەھا بەرھەمیتیت کە پىچەوانەی بنچینه زانیاریبه کەی بیت، چونکە مادده مادده بەرھەمیتیت بەلام ژیان و عەقل بەرھەمناھیتیت.

ھەروھا له کتبیه کەیدا دەربارە بیردؤزی زانیاریبه کان لیپونارد بیلۆون^(۲) دەلیت: له راستیدا خانه زىندۇوھە کان (بە دیدنیکی زانیاریسانه) ئامیزى بايۆلۈجىن کە توانای چارەسەرکەدنی زانیاریبه کانیان ھەبیه Digital Processing بە شیوازنیکی زۆر باش، بەلام پیتوانایه له بەدیھەنانی جۆری نۇنى زانیاری. گەورە زانای خاومى خەلاتى نۆپل پیتەر ناگر^(۳) يش لەودا له گەلیدا ھاۋرايە.

بەمەش بیردؤزی لۆگاریتمی زانیاریبه کان بەتمىبا له خستنەر ووبیه کی زانستی نەماماھو، بەلکو زۆریک له گەورە زانیانی بايۆلۈجیاش پەبرەمۆبیان لېتکرد. له وانه گەورە زانای بنچینە ژیان بېزىند ئۆلاف كۆپەر^(۴)، کە چارەسەری گەفتى پەيدابۇونى ژیانى له چەند وشمیه کدا كورتکرددۇتهو، چونکە له (زانىنى بنچینە زانیاریبه ئەندامىيە کان) دايە.

(۱) Gregory Chaitin: زانای بېركارى و كۆمپیوتەر، نەمرىكىيە و بە رەچەلەك نەرزەتتىنیيە، له سالى ۱۹۶۴ از لەدایكىبورو.

(۲) Leonard Brillouin: (۱۹۸۹-۱۹۶۹)، زانای فىزىيا و بېركارى، فەرمىسى، نەمرىكىيە و له زانىكزكانى، فەرمىسا پاشان ھارغارد پاشان كۆلۈمبىا مامۇستا بۇوە.

(۳) Peter Agre: پىرىشكى نەمرىكىي و زانای بايۆلۈجىا بەشى و خاومى خەلاتى نۆپل له كېيما له سالى ۲۰۰۳.

(۴) Bernd- Olaf Kuppers: زانای فىزىيات بايۆلۈجى و كېيما و فىيەرسوف، نەلماھىيە، له سالى ۱۹۴۴ از لەدایكىبورو.

تلاؤی نهشیاو بۇ وردکردنەوە (اختزال) :

Irreducible Complexity (IC)

کۆتا بزمار لە تابووتى ھەپەمەكتىدا

فىلمى (لاشىكى^(۱) The Body) كە دەبارەي گەيشتنە بە لاشى مسيح، بىرۇشكە بىرۇباورى مسيحىيە كان دەخاتە تەرازىووھە، بەۋېتىمى كە نۇوان باورپان بەوهەمە كە خودا مسيحى بەرزىكىدۇتەوە ناسمان دواى سى رېۋىز لە ناشتىنى، بۆيە دۆزىنەوەي لاشى مسيح واتا ھەلەسى ئەم بىرۇباورە.

بە هەمان شىوه، داروين بىردىۋەكەي خۆى خستە تەرازىووھە، كاتىك لە كىتىبەكىيدا (بنچىنەي جۈرەكان) تەحمدىيەكەي خۆى راگەياند و گوتى: ((ئەگەر مەحالى گەيشتنە بنچىنەي ھەر شەندامىتكى لە بۇونەورىنىكى زىندوودا لەرىتى گۈزۈنكارى بچوڭكى لەدواى يەكى زۆر ھىۋاش (بازدانەكان) بىسەلمىتىرىت، نۇوا بىردىۋەكەم دەپروخىت، چونكە پەرسەندىن بىتوانايە لە ھىستاندى بازدانگەلىتكى گەورە، لېزىوه ھىچ رىنگايدەكى تەمان نىيە جىڭ لە داننان بەوهە كە ھىزىتكى غەبىي يارمەتى دەدات)). رىچارد دۆوكىزىش پەيرەوي لە هەمان تەحمدىدى دەكات.

تەحمدىداكەي داروين تەحمدىدايەكى خوارە، نەو وايدەزانى كە لە بەرژەوندى خۆيىدا دەپىت، نۇوه ھاوشىۋەي تەحمدىيەكەي نەو كەسانەيە كە دەلىن ژيان لە ھەسارىيەكى تەلسەر كەشتىيەكى ناسمانى ھاتۇتە سەر زموى، نەو كەسەش كە نىڭلى دەكات پىۋىستە لەسەرى كە ھەلەسى ئەم گەيمانىيە بىسەلمىتىت!

(۱) فىلمى كە لە سالى ۲۰۰۱ لەلایەن دوھىتىر Jonas McCord دەرىتىراوە و، چىرۇشكە لە نۇوبىنى .. Richard Sapir

گومان لوهدا نییه که نم شیوازه هله‌لیده، چونکه زانست هله‌ستیت به پیشکشکردنی بدلگه لهسر نهودی دهیلین، نمهوک لهسر سلماندنی هله‌سی همه‌موه نه گهره‌کانی تر^(۱)! کهواهه پیوسته داروینیه‌کان بدلگه لهسر هم‌مه‌کیتی په‌رسنه‌ندن بخنه‌پروو.

له‌گه‌ل نمه‌شدا مایکل بنه‌یه^(۲) ته‌حد دیه‌کدی قه‌بول کردوه، له کتیبه نوازه‌کیدا (سندوقه رهش‌کدی داروین Darwins Black Box)^(۳) دا بدلگه‌کانی خستونه‌تهدروو. بدلگه‌کانی بنه‌ی دژ به هم‌مه‌کیتی په‌رسنه‌ندن جهخت لهسر نمه‌ده‌که‌نموده که داروینیه‌کان لوهدا بیتوانابون که به پنکه‌وت و هم‌مه‌کیتی په‌دیابونی میکانیزمه به‌شیبه زور نالوزه‌کان له زینده‌وردا ته‌فسیر بکهن، که ناکری له‌پی گزرانکاری ساده‌ی بدداوی یه‌کی زور هیواشدا پهیدا بین، که په‌رسنه‌ندنی داروینی له‌پیه‌وه کارده‌کات.

بو سلماندنی نه‌وش، بنه‌ی ته‌حد دیه‌کی زور گرنگی بدرامبه‌ر به په‌رسنه‌ندنی هم‌مه‌کی خسته‌تهدروو، نه‌ویش چه‌مکی (سیستمی نالوزی نه‌شیاو بو وردکردن‌نموده Irreducible Complexity)، نه‌ویش‌مانه‌ی له چه‌ند

(۱) راسته که نه‌ویه که لویس باستیر نه‌جامیداره کاتیک سلماندنی که زیان به‌شیوه‌کی خودکار بدینایت. باستیر بو سلماندنی هله‌لی نه‌ویه که له نمه‌موه شیوازه‌کانی زیان، چونکه نمه شیوازی زانست نییه، باستیر ته‌نیا له یدک جوزی به‌کتریا کولیمه‌و و گهیشه میکانیزمه زوربوونی، به‌همش هله‌لی په‌دیابونی خوکردي سلماندان، پاشان نه‌جامه‌کانی گشتنان به‌سر نمه‌موه شیوازه‌کانی زیاننا. باستیر تا‌پاسته‌کدی گزربی و ایلینکد که بدلگه لهسر نه‌ویه که بانگه‌ده ده‌کات، بزیه لهسر نه‌ویه که‌سی دلیت زیان به شیوه‌کی خوکرده دروستبوو پیوسته که بدلگه پیشکه‌ش بکات. نمه‌ی جنی سه‌سرور‌مانه نه‌ویه که مادیگه‌راکان باورپیان همه‌ی به په‌دیابونی خوکرده و پاشان رقیبه‌که نمه‌و!!

(۲) Michael Behe: ماموستای بایزولوژیا بهشی له Lehigh University له ویلایده یه‌کگرته‌وکانی نه‌مریکا، یه‌کیک له کوله‌گه کانی بزوره‌مان سنلوویتکی رهش، به‌کارده‌هیتین. له سالی ۱۹۵۲ از لمدایکبورو.

(۳) زانایان دسته‌واژعی سندروفی رمش به‌کارده‌هیتین وک ناماژه‌هیک بو نه‌ویش‌مانه‌ی به‌کاریانه‌هیتین و شیوازی کارکردنیان نازائین، بونمونه کومپیوتر بو زوره‌مان سنلوویتکی رهش، به‌کارده‌هیتین. به‌لام نازائین چون کارده‌کات. خانه‌ش له سرده‌می دارویننا بمو جوزره بورو، له‌زیر مایکروسکوپ‌دا وک دلوبینکی مادده‌ی جلا‌تینی درده‌کوت، به‌لام هیچجی درباری نالوزیه سرسره‌تندره‌که نه‌دمزانی.

گزفاری خاون پنگکدی بعیزی زانستی National Review کتیبه‌کدی بهو و مسکردوه که گرنگترین کتیبه‌ی چیزه‌که له سددی بیسته‌مدا درچووه (کتیبه‌که له سالی ۱۹۹۶ دا درچووه).

بهشیک و تدقیلکده که با یاپلوجی پنکهاتوره که لمپرووی فرمانیمهوه دهست
دهخنه ناو دهستی یه کترمهه بژو جیجه جیگردنی کارنگی سرهکی دیاریگراو،
له ههمان کاتدا نه گهر یه کیک لمو پنکهاتانه بعونی نهیت نهوا سیسته می
کارگردنه که بهته واوهتی له کارده که ویت.

بیهی (تلہی مشک Mouse Trapper) وہ ک نمودنے بؤ سیستھے می نالؤزی نہ شیاو بؤ ورد کردنوہ دینتیهوہ (شیوهی ۱). چونکہ تلہی مشک لہ پینج بھشی سرہ کی پینکدیت (چوار چبویہ کی تھخت، قولاپنکی خواردن، سپرینگ، ستوننیکی کانزاںی، مشکگرا)، بؤ نہوہی تلہکہ پیشہ کہی بیبینیت ناکری رپولی هیچ یدک لمو پینج بدشانہ پشتگروی بخرت، چونکہ نہ گر یہ کیکیاں لاپیرنٹ کاری تلہکہ بہ ۲۰٪ کم دینتیهوہ، بلکو بہ تعاوہتی لہ کارڈ کھوئت. لمبارنہوہ لہ کاتی درووستکردنی تلہکہ دا پیوستہ لہیک کاتدا هدر پینج پارچہ کہ بہیہ کمود بیسٹرنن، بونه ووہی شیاوی کارکردن بت.

نمونه‌یه کی تری بیهی که بناویانگترسنه له هه مورویان زیاتر له جیهانی به کتیرا دادا خواستی له سدره برتیبه له (قامچی به کتیرا Flagellum) که به هوی جو لوکه کیمده به کتیرا بدره پیشمه و پالددات رتک و هک ماتوری به لدم (شونه) ۲).

ماموستای بايولوچيا له زانکوي هارفارد (هاورديزيرگ) ⁽¹¹⁾ قامچي بهكتريا بهده و هف دهكات که بمتواناترين ناميزي گرددونه Most Efficient Machine ⁽¹¹⁾ (in Universe).

(۱) Howard Berg: ماموستای فیزیا و باپلوزجیای بدشی له زانکزی هارفارد، له سالی ۱۹۳۴ از پیدائیش.

(۲۱) فامچیه که به تیکاری ۱۰ هزار خرول له خوله کینکدا ده جویلت و، لمادوی چوار خولدا ده توایت ناراستی جولوله که بگوزیت ۱۰۰۰۰/۱ اینجع (همز ۳۵۰۰۰ ماتور ۱ام بدکاردهنخات) و، مرزوغ تا نیستا نمیتوانیه، ساتورنکی به قمباره و توانای نمو درروست بکات، تمنانهت بهمهیتیرین ماتوری نزوتومیتی هونتا (Honda S2000) خیزای خرولانوهی ۹۰۰۰ نمنها ۹۰۰۰ خرول له خوله کینکدا! بُز يه که مهجار له سالی ۱۹۷۳ از وسیعی قاسیه بهکتیا کرا.

قامچى بەكتريا لە سى بەشى سەرەكى پىنكىت (قامچى - قورواب- ماتۆپ) كە لە دووسەد بەشى پرۇتىنى پىنكىت، چىل بەش لە دووسەد بەشە كە نەو ماتۆپە پىنكىتىن كە بەشىۋە كى گۈنچاۋ و تەواوكارى وەك پىنكەتە كانى كاڭمىز (و تەلەي مشك) كاردهكەت، نەگەر يەكىن لە پرۇتىنانە بۇنى نەيت سىستەمە كە بەتەواوەتى لە كاردا كەوتىت.

لەبرئەوە پېۋىستە هەر لەسەرتاوه سىستەمە كە بەشىۋە كى تەواو و بىن كە موگۇرى بەدىبىت، نەگەر بىمانەوت كار بىكەت و بۆماومىي نەنجام بىدات.

كەواتە، مەحالە قامچىيە كە لەپىي چەند ھەنگاۋىنى كى ھىواشى بەدواي يەكدا بەدىبىت كە لە ھەنگاۋىنىكدا بەشىكى پرۇتىنى يان زىاتر بەدىبىت، ھەرۋەك پەرسەندىنى ھەرەمە كى بانگىشەي بۆزدەكەت، جىڭ لە بەدىيەتىرى زىرەك ھىچ ھىزىنلىكى تر ناتوانىت نەو كارە نەنجام بىدات.

زانايانى بىركارى ھەستاون بە مەزەندەكردنى نەگەرى نەوهى، كە قامچى بەكتريا بە پىنكىوت پەيدا بىتىپ برىتىيە لە ۱۰۵۱-۱۷۰۰!!

نۇونەي دووەم كە يىنەي خستووېتىپ رو و برىتىيە لە بىنین، چونكە كەوتىنى فۇتۇنەكانى پۇوناكى بەسەر تۆپى چاۋ دەپتە ھۆزى زنجىرمەك كارلىكى كىميايى زىندىسى، كە نەگەر يەكىنلىكىن لە كارىكەوتىت نەوا بىنین لە دەستىددەمەن.

يىنەي لەبرئەوە گۈنگى بە بىنین داوه، چونكە شىكارى چاۋ يەكىن بۇ لەو نۇونانەي كە داروينىيەكان لەسەر نەگەرى رۇودانى پەرسەندىن لەپىي ھەرەمە كېتىيەدە دەپتىنىدە، سەرەمای يېھىزى بىلگە كەيان يىنەي ناپاستەكەي گۈرپىو و رۆچۈتە ناو بىنچىنە بەشىيەكى و فرمانە زىندىمەكەنلىكى.

نۇونەي سىيم كە لە جىهانى بايۆلۈجىا لەسەر ئالۇزى نەشىار بۇ وردكەرنوو دەپتىنىدە برىتىيە لە ((ميكانيزمى مەيسىنى خونىn Blood Clotting Mechanism)) كە ژيانى زۇر كەس لە مردن رىزگار دەكەت. لە شۇنىكەوتىمەك Cascade ئى دە ھەنگاۋى پىنكەتىرو، كە لە بىست ئاوتىمەي بايۆلۈزى جى زۇر

نالوژ پینکدیت^(۱). نuo سیسته‌مش یان دهیت به‌هده و به‌هه که هدنگاو به‌دیست بونوهی کار‌بکات، یان نهاده به‌هیچ شیوه‌یک کارناکات.

نایا واینابینی که نuo سی سیسته‌مه (قامچی به‌کتریا و توری چاو و میکانیزمی مهیینی خوین) خاسیته‌ی نالوژی نهشیاو بز وردکردن‌وهیان هده که مایکل بنهی خستویه‌تیپروو، هروهه خاسیته‌کانی نالوژی سره‌خوشیان تیدا هده که ویلیام دیمبسکی خستویه‌تیپروو، نوانهی بیگمان نیشاندن بز بونی دیزاین و زیره‌کی و توانا؟

به‌رگری داروینیه‌کان...

هات و هاواری داروینیه‌کان به‌رامبه‌ر به‌ینهی بدرزیبووه؛ چون زانایه‌کی راسته‌قینه بونزی نهاده همه که قسمی لم جوزه بکات، بزیه به فیلبازی و دووفاقی و یاریکردن له‌سر په‌تی دوربروی تومه‌تباریان کرد. هیزشکردنی ماددیگرا تووندره‌وه‌کانی له دژایه‌تیکردنیان بز نایین هیزشی پیاوه نایینیه تووندره‌وه‌کانسان بیرده‌خاتمه دژ به زانست له سده‌کانی ناوه‌استدا!. جینگای خوشحالیه که هدنیک خستن‌پروی باشت و کم هیستیریا بونیان هه‌بورو که ده‌کری تاوتی بکرین^(۲)، نوان هه‌ولیان داوه که له چنگی چه‌مکی (نالوژی

(۱) به همان شیوه، میکانیزمی مهیینی خوین سیسته‌مکی تداوه و، خاومنی نه‌خشه‌یده که به کات و شرندهه په‌بیونده! چونکه نه‌گهر خوین له شرتبه‌کی نه‌گونجاودا بمعیت (وهک میشک و دل) نهوا له‌وانه‌یه بیهه هزی مردنی مرؤوف و، نه‌گهر له کاتی پیزیسته‌شدا نه‌میست نهوا لعوانه‌یه دیسان بیته هزی مردنی مرؤوف!! میکانیزمی مهیینی خوین بزندودی سووده‌که‌ی تداوه‌تی و گفتگیری بنت پیزیستی به گونجانی کرداری همه‌یه لمنیان کاری جگمر و درکه پیتک و بزرسه‌کانی خوین.

(۲) به‌کلک له وقاره میانه‌وه‌کان وقاری فیلسله‌سرف Paul Draper ، به ناروینشانی Irreducible Complexity and Darwinian Gradualism Faith and-۲.۲۰۰۱ ۲ دا بلاورکرد (تداوه).

نهشیاو بز وردکردنده) رابکهن، به خستنه‌پرووی میکانیزمگدلینکی وها که رنگا به پیدابونی سیسته‌می نالّوز بادات به شیوه‌یه کی پله‌بند و لمبرتی هملبژاردنی سروشته‌یموده. بز نه و مه‌بسته‌ش سی میکانیزمیان خسته‌پروو که یعنی زور به تواناوه بدریه‌رجی داونه‌مهوده:

میکانیزمی یه‌که، رنگای ِ راسته‌وحو: هملبژاردنی سروشی هملبستیت به باشتکردنی سیسته‌منکی ساده‌تر که به همان فرمان هملبستیت. واتا قامچی به‌کتریا پیشتر به شیوه‌یه کی ساده‌تر بونی ههبووه، پاشان هملبژاردنی سروشی هستاوه به باشتکردنی پینکهاته‌کانی تا بگاته نمو پلمبیه نالّوزی که له نیستادا دهیینین، له گکل هیشتنه‌وهی فرمانه که وه کو خوی (اکه بریتیه له پالانی به‌کتریا له ناودا). لعو ددا دوو کیشه بونیان همیه که نمو میکانیزمه توانای نهودی نیبه ته فسیرنکیان بز پیشکهش بکات:
- چون سیسته‌مه ساده‌ترینه که هاتزته بعون؟

- ج پیوستیه‌ک همیه بز نالّوزکردنی سیسته‌منکی ساده که به همان فرمان هملبستیت؟

میکانیزمی دووهم، پیشینه گوراوه‌کان: هملبژاردنی سروشی میکانیزمینکی ساده‌تری به‌کارهیتاوه که بز فرمانی تر به‌کاردینت و گوزرانکاری و نالّوزی تیندا نه‌جامد اووه بز نهودی قامچی به‌کتریا بمو فرمانانه‌ی نیستایوه بدرهم بهینت.

بز نه‌مدش نمو ترومپایه‌یان هملبژاردووه که به‌کتریا تاعون بز تیکردنی ژمه‌ر له خانه‌کانی قوریانیه‌که‌دا به‌کاریده‌هیتینت، نمو ترومپایه ته‌نیا له ده جوز پرؤتین پینکهاتووه که له قامچی به‌کتریاشدا بونیان همیه. لمسه‌ر داروینیه‌کان پیوسته ته فسیرنک بز نهود پیشکهش بکمن که چون دهیان جوزی تری پرؤتینی بز زیادکراوه که له قامچیه‌که‌شدا بونیان همیه، نهود جگه له دانانی میکانیزمگدلینک و چهند قوتانغینک که تیایدا فرمانه‌کان ده گوزپین و ترومپاکه بیته قامچی، له ته‌مره‌ی پیشووترا باسمان لهود کرد که هملبژاردنی سروشی کردارنکی نه‌رتیه و توانای به‌دیهینانی میکانیزمی نوئی نیبه.

یئھی وايدھيئيت که پنچھه و انه که د راسته، نده دی که هدنديک بهشی قامچی به كتريا (نانو زرته که) بز بدھيئنانی ترومپاکه (ساده تر که) به كارهاتووه، که نده د (شکانه د) نده د (پدرھسنهنن Evolution)، يئھی نده دی له تاقيکردن نده د کانيدا سلماندووه که له سمر به كتريا E.Coli نه نجاميداوه.

ميڪانيزمي سڀيهم، كۆكىنه ووه: هەلبازاردى سروشتى هەلدەستىت به كۆكىنه نده د بىشانى که پىشتر بوبونيان هەبورو و خزمەتى فرماني تربان كردووه بز نده دی که به فرمانتىكى تر هەلبىتىت، رېتك وەك نده دی بهشە كانى نۇتۇمىيل و پاسكىل بىتىن و فرۇكە لىنى درووست بىكىن.

نه گەر نده د ميڪانيزمە لمۇرووي عەقللىيە شياوى رۇودان بىت نموا لمۇرووي كۆدھىيە و مەحالى، نە گەر لە نەنجامى كۆكىنه نده د كەدا فرۇكەمان دەستبىكمۇت نموا گۈورىمە كە بز پىنكەوت ناگەپرىتمەو، بىلکو لە سەرتەتادا بز نەندازىبارەي لە سەرتەتادا دېزاينى كردووه، پاشان بز نده دی کە كەرسەتە سەرتايىيە كانى درووستكىردووه! هەمان شتىش راسته بز قامچى به كتريا خاون بەشى زۇر نالۇز و گۈنجاو.

(لين مارگوليس)^(۱) نەم سى ميڪانيزمە هەلدەسەنگىتىت و دەليت: (الراستىدا داروينىيە كانى دىدىتىكى رازىكەربان بز پىيدابۇنى قامچى به كتريا نەخستوته رۇو، نەوان هيچ دەرچەمە كيان نەدۇزىبۇھە تووه بز هەلاتن لە به كارھىتاناى وشى وەك (الناكاو دەركەوت) و (المایكبوو) و (سەرتاۋەكەوت) و (بازىدا) و (دەركەوت)... چۈن؟... هيچ تەفسىرنىكى نىيە.

يدىكتىكى تر لە بەرگىيە كانى داروينىيە كانى لە دڙى بېرۇكە كانى يئھى بىرىتىيە نده دى کە دەكىئى بەوه وەسف بىرىتىت كە بىرىتىيە لە (لەدان لەدواوه)، يئھى هەشت مندالى هەمە، چوارھەمان ناوى (لېز Leo) يە و، لە سالى ۲۰۱۱ لېز

(۱) Lyn Margulis: 19۳۹-۲۰۱۱ زا، زە زاناي بايۆلۈجىا، نەمرىكىيە، لە زانكۈزى ماساشوستس ماڭىزىتا بود، بىردىزىنکى بىنايانىڭى ھەمە بىنارى خۈزىمە بز تەفسىرەنگىيە پىيدابۇنى خانەي ناوكىكار.

بیناومپرپونی خزوی را گدیدند، که هیشتا نه چووبورو زانکو. له یه کیک له دیمانه تله فزیونیه کاندا لیز باسی لمه کرد که دوای خوتندنوهی کتیبه (وهم الله) ای ریچارد دووکنر بیناومپرپوره. دووکنر و نه و بیناومرانه بهو قسمیه چمند دلخوش دین کاتیک نم بشهی نم کتیبه من دخوتنهوه، بهلام نارام بن.. لیز دلمیت که بیناومپرپونه کمی بدهوی بیروکه کانی باوکی و رنگدانوه فله سه فیبه کانی نه بورو! بهلکو قمناعمه تی به چونیه تی پرهن و برپه رچدانوه کانی دووکنر هاتووه که برآمیر به کتیبه پیروزی مهیجیه کان نوسیویه تی! دیسان خودا باجی لادان و گورانکاریه کانی کتیبه پیروز دهات!

سنوره کان پهره سهندن - جاریکی تر:

بنو برپه رچدانوه کان و نه و هیزشی کرایه سه کتیبه کمی (سنوره) رهش کمی (داروین) بینه کتیبکی تری دمرکرد به ناوونیشانی (سنوره کانی پهره سهندن The Edge of Evolution)، که تیابدا برپه رچی برره لستکارانی ده دانوه و نه و دوویاتنه کاتمه که پنکهاته کانی خانه له سه ناستی به شیدا لپئی هلبزاردنی سروشته نار استنه کراوهه پهیدانایت، له سه نمهوه بشلگهی پینه نگکدر و بشیوارنکی چندی دخاته برو، نمهه یه کیکه له باشترین و به هیزترین نمو بشلگانه لمو بواروه خراونه تمپروو^(۱).

بینه که کتیبه که یدا نمهوه روونکردد تمه که دامه زراوه نالوزه کان که شیاوه ورد گردنوه نین پیوستی بیان به دیزایننکی زیره کانه دیزایننکی زیره که همی، که نمهوه بزانتیت پیوسته دامه زراوه که چون بیت و کاتیک تمواو دهیت به ج شیوارنک ده ده چیت، نمهوه دیاریکات که چون به شیوه کی تمواو و بین کدموکوپی

(۱) همندیک لمو بشلگانه مان له تموره را بردو ردا خسته برو.

به دیده‌هیئت. بُز نهوهش بنهی بُزچونی بروس نالبیترز^(۱) (سروکی فهخی نه کادیمیای نه‌تدهمی بُز زانسته‌کان) و هک نمودنے دیتیتوده، نه گرچی یه‌کنکیش نیبه له لایه‌نگرانی دیزایندری زیرهک، کاتنک دهليت له راستیدا نهو کیمیابی واده‌کات که ژیان بدیتیت له هدمرو شتیک نالوزره که تانستا مرؤفایتی پینگه‌یشتووه و خوئندویه‌تی، چونکه هدر کارلینکنکی گرنگ لمناو خانه‌دا لدپنی ثاوته (نه‌نزیمه‌کان) اوه ناراسته ده‌کرت که له زیاتر له ده بهشی پرۇتیپنی پینکدیت، نهو ناویتائنه‌ش له گمل ناویته‌ی تردا کارلینک ده‌کمن که نالوزیبان لدوان که متر نیبه، ثابم شیوه‌ه. لمبرنه‌موه ده‌توانین وايدابنین که خانه کارگمیه‌کی گورمه‌ه و له چمنده‌ها هیلی بـرهـهـمـهـنـانـی بـهـیـکـهـوـهـ گـونـجـاوـ پـنـکـهـاتـوـهـ کـهـ بـرـتـیـنـ لـهـ زـنـجـیـرـهـ نـالـوزـانـهـ لـهـ بـهـشـیـ پـرـوتـینـ پـنـکـهـاتـوـنـ.

نه‌مه به تعبا رای بنهی نیبه، نهوهتا زانای کیمیای زینده‌ی چیمس شاپیره^(۲) نمه دلنياده‌کاته‌وه که پـهـرـهـسـهـنـدـنـیـ بـهـشـیـ هـیـچـ بـهـلـگـهـیـ کـیـ لـهـ سـرـ نـیـبـهـ، پـشـتـنـهـسـتـوـرـ نـیـبـهـ بـهـلـگـهـیـ زـانـتـیـ وـ لـهـ تـاـکـهـ گـۆـقـارـنـکـیـ زـانـتـیـ پـنـگـهـ بـهـرـزـداـ لـیـکـۆـلـیـنـهـمـوـهـ کـیـ دـهـبـارـهـ نـهـخـراـوـهـ بـرـوـوـ!ـ بـهـهـمـانـ شـیـوـهـ هـیـچـ لـیـکـۆـلـیـنـهـمـوـهـ بـوـونـیـ نـیـبـهـ لـهـ سـرـ پـهـیدـاـبـوـونـیـ نـهـنـدـامـهـ کـانـ یـانـ دـامـهـزـراـوـهـ نـاوـیـتـهـ کـانـ لـهـپـنـیـ پـهـرـهـنـدـنـیـ بـهـشـیـهـوـهـ. لـوـلاـشـوـهـ زـانـایـ بـاـیـزـلـوـجـیـاـیـ پـهـرـهـنـدـنـ سـتـیـفـنـ جـایـ گـۆـلـدـ سـهـرـهـاـیـ بـهـرـهـلـسـتـیـکـرـدـنـیـ بـهـرـدـهـوـامـیـ بـُـزـ بـهـشـیـهـ - دـهـلـیـتـ: زـانـتـ توـانـیـوـهـتـیـ چـمـنـدـ دـامـهـزـراـوـهـیـ کـیـ سـادـهـیـ وـهـکـ جـوـولـهـیـ هـمـسـارـهـکـانـ وـ خـشـتـهـیـ خـوـولـیـ تـهـ فـسـیـرـ بـکـاتـ، هـهـرـچـیـ دـامـهـزـراـوـهـ نـالـوزـهـکـانـیـ نـهـشـیـاـوـ بـُـزـ وـرـدـکـرـدـهـوـهـ، نـهـواـ بـهـهـیـچـ جـوـرـتـکـ زـانـتـ لـهـ تـهـ فـسـیـرـکـرـدـنـیـانـ نـزـیـکـمـهـبـوـتـوـهـ، بـهـلـکـوـ نـیـمـهـ بـُـزـ تـهـ فـسـیـرـکـرـدـنـیـ نـهـوـ جـوـرـهـ دـامـهـزـراـوـانـهـ پـتـرـیـسـتـیـمانـ بـهـ بـُـزـچـونـیـ فـلـسـهـفـیـ نـوـیـ هـمـیـهـ (نهـیـگـوـتـوـوـهـ مـیـکـانـیـزـمـیـ زـانـتـیـ).

(۱) زانای کیمیای زینده‌ی، نه‌مریکیه‌، له سالی ۱۹۳۹ از لدایکبووه.

(۲) James Shapiro: ماموزتای بایزولوچیا له زانکوی شیکاگو، نه‌مریکیه.

بردنمودی یاریمکه به لیدانی کوشند...

گومان لهودا نیبه که چه مکی ثالوزی نهشیاو بز وردکردنوه (IC) داروینیسیه کانی دوچاری مردن کرده، چونکه بدلگه‌یدکی دوسوسرمه، له یه کاتدا نهرتني و نهرتیسیه، یتهی به خستنبروی ته‌حد ددیه که‌ی داروین دستیپنکردووه بدهی که بیتوانابیون له ته فسیرکردنی پمیدابونی هر سیسته‌منکی ثالوز لمپتی همنگاری زور هیواشمه و اتای هملسی بیردؤزکه‌ی دهرباره‌ی پدره‌سندنی همراهه‌کی ده‌گه‌یدیت، پاشان یتهی سلماندویه‌تی که همه‌مو سیسته‌مه کانی IC ناکری به پدره‌سندنی داروینی ته فسیر بکرن. یتهی تدنيا بهوه نمه‌ستاو، بدلکو همنگارنکی ترى نهرتني چوته پیشه‌وه، دیدنکی بز پمیدابونی ثهو سیسته‌مانه، نمو دید و بز چونه‌ش له یه ک وشهدا کورتبه‌تموه (دیزاين)، نه‌مه خستنبروونکی زانستیه و ده‌کری بخترته ژیز لینکولینه‌وهی زانستی، همروهک چون له کاتی خستنبروی بیردؤزی لوزگاری‌سمی زانیاری‌سیه کاندا خستماندروو.

له بدرنه‌وه نه‌گدر بدلگه‌ید رینکختنی ورد گهوره‌ترين بدلگه‌یت له سر ندهی که گه‌ردوون دیزاينکراوه، نهوا نه‌دهی یتهی خستویه‌تیدرو و به گهوره‌ترين بدلگه‌ید سلماندنی دیزاين له بواری بايولوجيا داده‌مندريت.

بدلگه‌ی دیزاين (اهستکردن) نه‌مه (هم‌لینچان):

ریچارد دوقنزو و مینگله بیباوره‌که‌ی، بعد لموان دیقیده‌هیوم و فمیله‌سووفه کانی ترى بیباوره‌ی، وک (بدلگه‌یدکی بیتوانیسی Inductive-Analogical) سهیری (بدلگه‌ید دیزاين)^(۱) ده‌کهن، که له دوو پیشه‌کی و ده‌منجامیلک پیکه‌هاتووه:

(۱) بدلگه‌ید دیزاين لمجهوه سدرچاوه، ده‌گرت که هستکردن بدهی که سروشت دیزاينکراوه بدلگه‌ید سلماندنی خواهیتی. علیمی کلامی نیسلامی بز يه‌که‌مین جار نمو بز چونه‌ی خستزتعرو و، پاشان

۱- له راستیدا همه‌مو ندو پنکخراوه‌هیهی له گمردوندا بعونی همیه هاوشنیهی داهیتانه پنکخراوه‌کانی مرؤفه.

۲- داهیتانه‌کانی مرؤف به مدهبست دیزاین کراون.

کواته سروشت به مدهبست دیزاین کراوه، واتا نیمه سروشتمان به داهیتانه‌کانی مرؤف پیوانه کردووه. هندیک له فهیله‌سوزوفه‌کانی زانست دلین که داتنان به دیزاینی به مدهبست و نامانجدار دهچیته خانه‌ی باشترين ته فسیره‌کان نموه بلگه‌یدکی پیوانه‌یهی.

به دریازای میزوو، زور که مس پیشان وابوو که بلگه‌ی دیزاین زور رازبکره. داروینیش له کاتی خویشدنی له کامبریدج یه کیک ببو لهوان، چونکه یه کیک ببو لهوانه‌ی باوهری به بلگه‌ی درووستکره‌که کاتژ میزی ویلیام بیلی همه‌بوو، که گرددونی به کاتژ میز دهچواند، کواته پیوسته بدیهیتنه‌رنکی همیت همراهه چون کاتژ میز درووستکره‌ی همیه، تمنانه داروین له لایه‌نی عه قلیمه‌وهک پیشموای بمرزی خوی سیزی بیلی دهکرد. پاشان دیدی داروین گزپرانکاری به‌سه‌ردا هات و نیتر باوهری بمهه هیتنا که هله‌بزاردنی سروشتی بکمه نمهوه خودا^(۱).

له زانستی لاهوتی مسیحیدنا باسکراوه، که بلگه‌ی درووستکره‌که که ویلیام بیلی ۱۷۴۳-۱۸۰۵ خستوویه‌تیپرو باشترين ونیمه‌تی. له زانستی نونشدا به‌لگه‌ی دیزاین له گمردوندا له بلگه‌ی رنکخستنی وردادا له برامبزمیتی و، له زانستی باپیلوز جیادا بلگه‌ی نالوزی نشیار بز وردکدنمه و سنوره‌کانی پرمیمندنی مایکل بینی بونیان همیه. همروهه که چون بلگه‌ی نالوزی سه‌ریدخزای ویلیام دینبیکی له بواری گردون و باپیلوز جیا پینکمه خستوویه‌تیپرو.

(۱) یه کیک له لایه‌نه ندرتیه‌کانی بلگه‌که ویلیام بیلی بریتیه لعوی که جهختی لمسر چمنه نمهوه‌یدکی دیاریکراوه کرد و زتموه بز گونجان له جبهانی زندنده‌رانا و زور دستماوازه Just-SO-Just ای به کارهیتاوه بز ته فسیرکردنی پیدا بونی نمو زندنده‌رانه و، کاتیک زانستی باپیلوز جیا ته فسیری بز نمو دیاردانه پیشکش کرد بلگه‌که دارووخا. همروها بیلی جهختی لمسر لایه‌نی به‌زمی سروشت کرد و زتموه و لایه‌نی خرابه و کوزانه‌کانی پشتگوئی خستووه، لدبرنه و برد هلاستکارانی هاتون چه خیان لمسر نمو لایعنانه کرد و زتموه بز نکول کردن له بونو خودایه‌کی بمهزمه. تمنانه دینداره کان خوشیشان گوتوریانه که خسته‌بوروی زانستیانه ناین له گمل مسیحیدنا یه کانگیر نایمه‌تموه و، ایمین که خسته‌بوروی بیلی بز گردیه و برد دمواسی یاساکانی سروشت له گمل چدمکی موعجبیزه‌دا بتکنگیرت له مسیحیدنا و پشتگیری لمو کسانه ده کات که باوهریان به ناینی سروشتی همیه، که هم‌مود دست‌خسته‌نارینکی خودایی له گمردوندا رهنه‌کندوه. بدمش لمه‌مان کاتدا به‌لگه‌که بیلی له‌لابن

پىش داروينيش فەيلەسۈوفى نەبۇونگە رايى (العدمية) دېقىد هيوم يەكتىك بۇ
لە بىرھەلسەتكارانى درووستى بىلگەي دىزايىن. نەو وايدىيىنى كە بىلگە كە لەسر
لىكچوأندى كەم و كورت دامەزراوه، چونكە نە گەر گۇتمان كە خانوو نەندازىار
و درووستكەرى هەمە كەواتە گەردۇنىش نەندازىار و درووستكەرى هەمە، كىن
دەلىت گەردۇن لە خانوو دەچىت؟ هەروەها هيوم دەلىت نىتە جىهانىتىكى ترمان
نىيە تا بەراوردى بىكىن بە جىهانە كەمان و بىگىنە نەو دەرمىجامە كە تەۋەھى
كۆتائى دىزايىن كراوه، بەمەش وا دەردىكەمۇت كە نىشانە كانى دىزايىن كالن و
پىوستىيان بە بەراوردىتىكە دەرىانبىخات.

گۇمان لەودا نىيە كە بەرىەرج و پەختەكانى هيوم ھەلەن، چونكە پەيوەندى
ھەمە لەتىوان گەردۇن و خانوودا، بەپىتىھى هەردووكىيان بۇوتىكى بەدىيەتىراون
لە شۇنتىكدا كە لە مادده پىنكەتىرۇو و پىوستىيان بە وزمىيك ھەمە بۆ بنىاتنان
و بەكارختىيان. هەروەها نىشانە كانى دىزايىن لە گەردۇنە كەماندا تا ئاستىكى
وا پۇون و ئاشكىران كە پىوستىيان بەۋەھى لە گەل گەردۇوتىكى تردا بەراورد
بىكىن، هەروەك چۆن لە زانستىشدا ھەندىتىك رۇوداو ھەن كە لەسر بەراورد
و دووبارە بۇونە وە بنىاتنەنراون، بۇنۇونە نىتە ناتوانىن تەقىنەو گەورەكە يان
سەرتاي ژيان ياخود هەر پۇوداوتىكى مىتۈرىسى دووبارە بىكەينمۇه.

حقیقتی به لگه‌ی دیزاین:

حقیقتی پرسه که نهاده که (بلگه‌ی دیزاین) بوز ناشکراکدنی دیزاین پشت به (هستکردنی راستمودخ) دبهستیت، نهاده بلگه‌ی پیوانه‌سی (وهک هیزم و دووکنزا) دلین، همروهها بریتی نییه له باشترین ته‌فسیره‌کان (وهک هندیک له فمیله سووفه‌کان دلین)، ثه‌گدرچی ثه دوو بهشه بچکولانه‌یه‌شی تیندا ههیده.^(۱)

بوز تریکردنوهی وتنه‌که، نموونه‌یهک دینینه‌وه: ثه‌گدر له‌سر یه‌کنک له همساره‌کانی گه‌له‌ستیره دراویسمان دابه‌زیت، هیچ رووکارنکی ژیان و ژیارتانیه‌تت تیندا بدینه‌کرد، پاشان نامیرنکی ناللوزت دوزیمه‌وه که نه‌تمدزانی بدکاری بینی، بدلام نیشانه‌کانی دیزاینست تیندا بدیده‌کرد، گومان له‌وهدا نییه که لمو کاته‌دا راستمودخ (هسته‌که) که نامیره که دیزاین کراوه. نهاده (هستکردنی راستمودخیه نهاده بلگه‌ی عدقی که پیشه‌کی همیت و بتوانزی بمریه‌رجیان بدرته‌وه، یاخود درمنجامی همیت که گومان له شیوازی گهیشن به چونیه‌تی گهیشن بمو درمنجامانه بکرنت.

دوق جزرج کامبل^(۲) سمنجمان بوز نهاده راده‌کیشیت که داروین گرنگی (هستکردنی راستمودخ) ای جوانی و دیزاینی زینده‌هرانی دهانی، له‌وارمیه‌شه وه نهاده گفتونگویه‌مان بوز باسه‌کات که سالنک بمر له مردنی^(۳) له‌تیوان نهاده دارویندا روویداوه. دوق دلبت: (وهک قسه‌کردن له‌سر بیردزه گهوره‌که

(۱) فدیلسوفی نه‌مریکی نهاده خسته‌بروهی پیشکش کردووه.

(۲) George Cambell: ۱۹۰۰-۱۸۲۹ (از)، که به دوق نمرچیلی دووم ناسراوه، سایه‌تمدارنکی دروشاوه و نووسرنکه پسپزه برو له زانت و ناین.

(۳) له کنیتی دوق: ۱۸۸۵ What is Sciense? ته‌موره‌که به نادونیشانی Perceiving Design.

داروین-له دیدی خوی - که بعونی مذهب است و نامانجیلک له سروشتنا دردهات به بدپیر داروینم گوت: مه حاله بهین هستکردن بعوهی که بدرهمی عه قلیکی حه کیمانه یه سبیری بعون و چالاکیه کانی سروشت بکرت، وله زقربونی گولی تورکیدا. همروها تامام و لامدکهی مستمر داروین له بیرناکه، کاتیک به چاوه ماندووه کانی سبیری کردم و گوتی: زورکات نمو بیروکهیه دیته ناو میشکمهوه^(۱)، پاشان سمری له قاند و گوتی: له هندیک کاتی ترشدا نامیتیت)، له راستیدا قسه کهی داروین در منجامیکی لوزیکی نهبو که له سر چمند پتشه کیمه کنیاتراست، به لکو گوزارشکردن ببو له هستکردنی راسته و خوا.

دوق حقیقتی به لگه کی دیزاین به شیوه کی ساده شیده کاته و دلیت: ((کی دلیت که به لگه دیزاین له سر لیکچواندن دامه زراوه؟! له راستیدا داتنان بعوهی که زینده هر ان پیوستیه ایان به دیزاین همیه له سر نموده دانه مه زراوه که به درووستکراوه کانمان بدر اورد بکرت، به لکو خستنمر وونکی سریه خویه، جا بعونه وره کان له کاتر میر بچن یاخود نا، یان گه ردوون له خانو بچیت یاخود نا، مذهبستیش له لیکچواندنی به درووستکراوه کانمان، نمهه تمیا بو ثانانکردنی و تناکردنی بو عه قله کانمان).

بههای خستنمر ووه کهی یهی له ودا نییه که به لگه عمقی و پیوانسی له سر بعونی دیزاین پیشکه شکردوین، به لکو سرنجی را کیشاوین بو شتگه لیک که وامان لیده کمن (همست به بعونی دیزاین) بکهین.

لیزدا ثامازه بده کهین که قورنائی پیروز بو بیرکردنوه له به لگه و نیشانه کانی ناسو کان و ده پونه کان نارا استه مان ده کات، ده فرمونت:

﴿سَرِّيهُمْ إِيَّنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَقَّ يَبْيَانَ أَهُمْ أَنَّهُ الْحُقُّ﴾ فصلت: ۵۳

(۱) دفعی و شکانی داروین: Well. That is Often comes over me with overwhelming Force.

واته: (بملگه کانمانیان نیشان ددهین له ناسوکاندا و له دهرونداندا، تا نهوكاته‌ی بؤیان دهده‌کهوت که خودا حقه). بانگمان ناکات بز بملگه‌یه کی پیوانه‌ی عدقی، بملکو بملگه‌ی بهتیرتن به کارده‌هیئت، نهوش بریتیه له راکشانی سرچ بز هستکردن (استریهم ایاتنا)، تا بملگه کانی خواهیتی له بورن و دهرونه کان دهده‌کهون.

دیزاین ناته‌واو یاخود دیزاینی زیره‌ک...

بؤئه‌وهی بملگه‌هینانه‌وهکه‌مان له سمر بونی دیزاینی زیره‌ک له دامهزراوهی زیاندا تهواویت، نهوا پیوسته برمی‌چی بملگمیده بدهینه‌وه که زقرکات داروینیه کان پشتی پنده‌بستن بز سلماندنی هم‌رهمه کیتی په‌رسه‌ندن، نهوش نهوه بملگمیده که پنی دلین (دیزاینی ناته‌واو Imperfect Design)، مهستیان لهویه که دیزاینی همندیک نهندامی زینده‌وران دهکرا لم شیوه‌ی نیستایان باشتربواین، بؤیه نه گمر خودا دیزاینره که بواهه نهوا به شیوه‌یه کی تیز و تسلل به دیده‌هیتنا.

داروینیه کان ودک نموونه‌یه بز دیزاینی ناته‌واو نهونه به (تقری چاوی مرؤف^(۱۱)) (شیوه‌ی ۳۰٪) دیتنه‌وه، چونکه ورگره کانی رووناکی له تقری چاودا دهکمونه نزیک رووی پشمده‌ی، داروینیه کان نهوه به ناته‌واوی له دیزایندا هه‌زار دهکن بعوبتیه که نهو چینانه‌ی که له رووی پشمده‌ی تقریه که بونیان هه‌یه بمرله‌وهی که رووناکیه که بکه‌وتنه سمر نهو چینه ته‌نکوه په‌رش و

(۱۱) تقری چاو Retina که نمستوریه که‌ی نهوندی پدری جگره وایه، سمره‌ای نهوره‌نکیمی له ده چینی دهاره‌خانه پنکه‌تووه، رووی پشمده‌ی رووی له رووناکیه، لدکاتیکدا رووی دواوه‌ی رووی له چینی دواتره، که چینیتکی تاریکی دولم‌مننه به دهاری خرن، که به (دهماراوی چاو Choroid) نسراوه.

بلاودهیت، هروها نه و دو خه بوزه هوزی بعونی پهلمیدک لمسه تزره که، که بهمیچ جورنیک هستیاری بهرامبر به روناکی نییه، که به (پهله کوئرہ که^(۱)) ناسراوه. داروینیه کان وایدهیتن که باشترا وابوو که ورگره کانی روناکی دهباوه له رووی پیشنهادی تزپی چاو بواهه، بزنهوهی که رووی له روناکی بیت و بعونی پهله کوئرہ که پشتگوئ بخریت.

لاینگرانی دیزاینی زیره کیش ولامیان ددهنهوه و دهین که نهوده باشترين دو خه بز تزپی چاو، چونکه شم دو خهی نیستای ورگره کانی روناکی وايانلیده کات که به دهماره خوتیه کانهوه بلکتین، که له چینی دواتردا بعونیان همه، نهمهش رنگا دههات که خوتی تمواوی بز بروات، بهتایهه تی له کاتینکدا که خانه ورگره کان له هه موو خانه کانی ترى جسته زیاتر پیوستیهان به نزکسجین هدیه. هدرچی بعونی پهله کوئرہ کهید ندوا به بواری بینیتی تزپی چاوه کهی تر قهربهو کراوه تهوه.

بز بهتیزکدنی زیاتری نهود چه مکه نهونهیدک له سروشت دیتینهوه؛ لموانهه بز که رویشک وا باشترا بیت که خیزاتر بیت بزنهوهی که بتواتیت لهو رتویانه رابکات که شوتی دهکون، بدلام نایا نهوده نایتهه هوزی نهوهی که رنییه کان له برسا بعن؟ دو خی ثیستا نهونههیه بز زنجیرهی خوارک و هاوسمنگی ژینگمی.

کاتینک نهندازیاره کان نامیزی (لابتوب Laptop) یان دیزاین کرد، ره چاوی چمند ره گهزنکیان کرد، وهک قمبارة و کیش و نرخ و چاکردنوه... و نهیانگوت که شاههی گمورهتر باشته، نه گدر بیتو نهوده لمسه حیسابی قمبارة و نرخ بیت، نهیانویست که ته کنیکیکی زور بهرزی و ههای تیدا به کاریت که نه توانزیت کاری چاکردنوهی بز بکرت.

دیزاینی نهونههی بریتی نییه له دانانی هه موو ره گهزه کان له سیسته مه کدا به باشترين شیوه بز ره گهزه کان خویان، بملکو بمهوهی که ره گهزه که له باشترين

(۱) پهله کوئرہ که Blind Spot. بریتیه له شوتنهی که دهماری بینیتی تیدا له تزره که دیته درمه، بهمیچ ورگرنکی روناکی تیدا نییه.

دۆخیدا بیت بۆ خزمەتکردنی سیستەمە کە. لمبەرئەوە دەکرى دىزايىن وەك يەكتىك لە پەگەزەكان دەرىكەمۇنىت كە كەمتر خزمەت بەخۆى دەكات، بەلام بەشىۋىيە كى باشتى خزمەتى دامەززاوه كە دەكات. كەواتە دىزايىنى زىرەك سیستەمنىكى تەواو، نەوەك لە هەمۇر ورده كارىيەكدا تەواوتىن بیت. بەم شىۋىيە بەلگەدى دىزايىنى ناتەواو دەپروختىت.

دىزايىنى زىرەك و پەرەسەندىنى خودانى :

چەمكى دىزايىنى زىرەك نمو دىباردە بايۆلۈجىيانە دەتوپىتىتەوە كە سروشى كۆزىرانە بىتسوانايە لەوەي كە بىتسانىت بە هەرمەكىتى و پىنكوت بەدىيېتىت، گىنگەزىن نەو دىباردانەش:

۱- پەيدابۇونى ژيان لە ماددەي نازىنندۇو:

لە تەھەرەي پىتجەمدا چەمكى ژيان و دەركەوتىنى ژيانسان تاوتوى كرد، هەرەوەك چۈن لەو تەھەرەيەدا باسمان لەو بەلگانە كرد كە پالپشتى لە دىزايى دەكەن لە دەركەوتىنى ژياندا، نەو بەلگانە كە ناتوانى پۇوچەمل بىكىتىتەوە، نەوەش لەپىتى بىردوزى زانىارىيەكان كە بەلگەدى ئالۇزى سەرىيەخۆى خستەرۇو، هەرەوەها لەپىتى خستەرۇو بەلگەدى ئالۇزى نەشىاپ بۆ ورددەنەوە.

۲- ئەنجامدانى جۇراوجۇرتى كەورە لە بۇونەوەردا.

ئەو بابەتە هەر لەم تەھەرەيەدا باس دەكەين.

۳- دەركەوتىنى نەو شتانەي كە مەرۆف لە بۇونەوە كانى تر جىادە كەنەوە، وەك عەقل و تواناكان (الەرپووى جۇر و چەندىتىيەوە)... لمبەرئەوە تەھەرەي ئايىننە بۆ نىزىكبوونەوە لە عەقللىي مەرۆسى تەرخان دەكەين.

له بواری جو را جو زرتی زینده هر انیشداد (پدره سه ندن) دوو قوتا بخانه همن، که په پرموی له چه مکی دیزاینی زیره که ده کمن:

۱- دیزاینی زیره ک و بدیهیتانی تایبمته (الخلق الخاص).

ب- دیزاینی زیره ک و پدره سه ندنی خودایی: نهم قوتا بخانه یهش دمیته دوو نارا استه:

۲- دیزاینی زیره ک و دست خسته ناوی خودایی.

۳- دیزاینی زیره ک و پدره سه ندنی نارا استه کراو.

(ا) دیزاینی زیره ک و بدیهیتانی تایبمته (الخلق الخاص).

نهم قوتا بخانه یه له کاتی پیتا سه کردنی خوی جمخت لمسه ر چه مکی (دیزاینی زیره ک) ده کاتمه و به عین پرژانه سمر (شیوازی بدیهیتان)، ثه گهرچی باوره پی به بدیهیتانی تایبمته همه، هر بونه و هر یک به تمنها. له روزه ناوا ادا دامه زراوه دیسکه فهربی^(۱) Discovery Institute په پرموی نهم نارا استه به ده کات، جگه له مایکل ینهی (یه کیک له کوله گه کانی دامه زراوه که)^(۲).

نهم قوتا بخانه یه وايدمبيت که داننان به په رسه ندن پشتگيري له چه مکه يباوره پیه کان ده کات، لمسه باوره داران پیوست ده کات که به مرور ووی بوهسته نده. به مدش نمو کو مله مه زور نزیک دهن له خلقیه کان (الخلقوین) نهواندی که دهستیان گرتووه به ته فسیره که له بوره کانی ثاید ته کانی قورثانی پیروز و تمورات.

(۱) نعمه شنیکی نامو نیه، چونکه دامه زرشنی به که می دامه زراوه Discovery Institute (که یه که مین کمس بورو رو اجی به چه مکه کانی دیزاینی زیره کدا له روزه ناوا)، نموش فبل پ جونسون بورو، که پارزه هر یک بود پارزه گاری ده کرد له خودا لمبردم چه مکه ساده دیه کاندا، نمو پیاره نکی زانستی نه بورو که وستی پیگمیشن له زیان و بنجینه که دی یجودلینیت. لمبرنمده نهم دامه زراوه مه همیشه نامانجی ناینی رو چاوه ده کات.

(۲) دوای که مینکی ته دینه سر بوجونه که میکل ینهی.

(ب) دیزاینی زیرهک و پرمه‌سمندنی خودایی.

نهانهی پمپوی له دیزاینی زیرهک ده کمن وايدمیین که خودا میکانیزمی پدره‌سمندنی بز بدیهیتانی زینده‌وهران به کارهتیاوه، که اته نهوان باوهریان به بیروکه‌ی بچینه‌ی هاویهش (الأصل المشترك) همه، بموبینه‌ی که بملگه زانستیه کان پالپشتی له پدره‌سمندن ده کمن ناتوانی پوچ بکرتهمه^(۱). همروها نهوانه وايدمیین که همراه‌مهکتی و ناحدمیمه‌تی ماددی رها بروند نیه. بدلوکو وستی خودا له پشت کرداری بدیهیتانه ومه. دوای نهو پنسا هاویه شه ندو کۆمەلمەیه دابهش دهبن بز دوو کۆمەله:

ب-۱- دیزاینی زیرهک و دهستخسته‌ناوی خودایی: ندو کۆمەلمەیه وايدمیین که خودای بدیهیتئر له کاتینکهوه بز کاتیکی تر گۆرانکاری جینی پتوستی بز پیدابروندی بونه‌وهری نوی نهنجامداوه، دکری ندو گۆرانکاریانه به (بازدانی ناراسته‌کراو) وسف بکرتن. لایه‌نگرانی ندو چەمکه دهست بعوهه ده‌گرن که بونه‌وهره کان ده‌گنه ثاستی ناللوزی وها که پتوست ده کات دیزایندر راسته‌خو دهست بخاته‌ناوی (نوهک لمپیی یاساکانی سروشته‌وه)، همنگار به همنگاو تا تهواو دهیت. نهم خستنەپرووه به خستنەپرووه میانپوی نیوان خستنەپرووه زانستی و خستنەپرووه نایینی نوسولی هەژمار ده‌کرنت، له دامه‌زراوهی

(۱) نهانهی پمپوی لم بزچونه ده کمن؛ له رۆزه‌هلاات د.هانی رزق (اله سوریا) و. د. عمر شریف (مامۆستای نەشرگری و نووسەری نەم کتیبه‌ی بدرەست) له میسر. د. محمد باسل الگانی (مامۆستای فیزیا) له عیراق. همروک چۈن پىشىرىش د.أحمد مستجىر (مامۆستای بۇماۋزانى له میسر) و د. مصطفى محمود (بیرمەندی ئىسلامى میسرى اش رەھمەتى خوابان لېتىت پمپویان له بزچونه کرددووه.

شایانی باسے که بیرمەندی گەوره د. مصطفى محمود نەم چەمکى لە نووسینه‌کانىدا و له بىرناخە تەلە فەرۇنیبە كىيدا (العلم والإیمان) دا پىش سى سال باسکردووه. له وتمىكىدا بزچونه‌کەی خۆى كورت كەردىتەو، كاتىك دەلتىت زىادەردنى تەنها پىتىك بز وشمى (پدره‌سمندن - تطور) و گۆربىنى بز (پدره‌پىسەندن - تطوير) كېشە كە چارمىصر دەيت (يەلایمنى كەمەو له پرووي روونكىردنەو و دارشتنەو).

دیسکندری له ولایته يه کگرتووه کانی ثمریکا مایکل بینهی پمیرهوي لهو
بچورونه ده کات.

ب-۲- دیزاینی زیرهک و پرمهندنی ناراسته کراو: نمو کۆمەلەیە وايدەيىن كە خوداى بەدييەتىر كۆدى بۆماوهى (جيئزما) بە شيوەيەكى گونجاو و رىتك و پىتك لە خانى يەكمەدا داناوه، بەجوزىتك كە لەگەل ياساكانى سروشتدا بىتتەوە، رىنگايى بىدات كە كردارى پرەسەندن ناراستە بىكات. پىشەواي نمو كۆمەلەيمىش زاناي بايۆلۈجىي بەشى (فرانسيز كۆلىزز Francis Collins) دە كە دەرنجامەكانى كارەكانى لە پېۋۇرە جىئۇمى مەرۇپىدا لە كىتىبە ناوازە كەيدا (زمانى خودا The Language of God) دا نۇوسىيە، كە لە سالى ۲۰۰۶ ز دا بىلاوى كەردىتەمۇد، دەمھۇرى بۇچۇونە كانى نمو قۇتابخانەيە لە چەند دېرىپىتكى كىتىبە كەدا بخەمەرروو. فرانسيز كۆلىزز^(۱) دېلىت:

(ب) تعاوی خوبه که مگر یمه دلم، که نیمه یه که مین سمردا و مان بز خوندنده و هی
کتی ژیان دستکه تووه، که پیشتر جگه له خودا که مس نیدیزانی (۱).

((کارکردنم له پرژه‌ی جنتومی مرؤسی هملی نهودی بوز رهخساندم که بهاروردی نیوان دی نین نهی بونه‌وهره جیاوازه‌کامن بوز رهخسا، له مرغفوهه تا ده، گاهه نزمترین زیندهوره، نهوهش ببوهه هوی نهودی که گنجینیمه‌ک به لگمی وردم دستبهکه‌ونت، که ناماژه بوز شوپر بونه‌وهی زیندهوران دهکن له (پیشینی هاویه‌ش Common ancestors (موهه)).

((خشوی گرتمی، کاتیک نمودیزاینه سرسوپهینهرهی به دیهیتمندی مدنزنه بیسی که به حیکمه کهی یاساکانی سروشت و بهندوباره کانی داناوه، به جوزریک که رنگا به پیدابوونی نهستیزه و همساره کان و رده گزه کانی مادده و تهناهنت زیان و مرؤفیش بیات)).

(۱۱) فرانزیز کوئینز دست‌متوابعی Biologos ی بسدر مه‌زهبه‌کمینا داو، به واتای پرمدندن لمپتی وشمی خوداسمه.

((خۆم لەبىردىم بۆچۈونىتىكدا بىنېيىمۇ كە لەم رۇزگاردا، كە لە هەر سايتىكدا زانست نارپۇنى لەسەر گىروڭىتىك لادەدات جىنگىرۇمىيەكى بۆ شىك نابىم، نەو دىد و بۆچۈونەش چەمكى (پەرسەندىنى ناراستەكراو Directed Evolution)..).

((نەو چەمكە داهىتانى من نىيە، بەلكۇ زۇرىك لە دىندارە دىلسوزەكانيش پەيپۇرى لىدەكەن، كە قەناعەتىيان بە پەرسەندىن ھەيدىءە)).

ھەروەها بىرۋياوەرى زۇرىك لە ھىنڈۇسەكان و مسۇلمانەكان و جوولەكەكان و مەسيحىيەكان و تەنانەت ھەندىك لە پاپا سەرددەمىيەكانى ۋاتىكانيشە)).

كۆلىتىز نەوە رووندەكتەوە كە دىدى پەرسەندىنى ئاراستەكراو لەسەر نەم چەمکانەي خوارەوە دامەزراوه:

۱- بەديهانتى گەردۇن لە نەبۇنى رەھاواه بۆ بۇون پىش تىركەي ۱۳,۷ بلىيون سال. ھەروەها بىنچىنەي گەردۇن بە ژمارەيەكى زۇرى پىنځختىنى ورد Tunning جىادەكرىتىمە، كە رىنگاى بە پەيدابۇنى گەردۇن و گەيشتنى بە شىۋىي ئىستاي داوه.

۲- سەرمىرى بۇنى چەندان ئەگرى يېكۈتابى بۆ نەگۈنچان، نەوا بىنچىنەي گەردۇن و پىساكانى گەردۇن تەواو گۈنچاون لە گەل خواتىكاني پەيدابۇنى ژيان و پەرسەندىنى بۇونەوران.

۳- ھىشتا مىكانيزمە كانى پەيدابۇنى ژيان بۆ ئىتمە نەزازىراوه، بەلام كاتىك ژيان دەركەوت، مىكانيزمە كانى پەرسەندىن و ھەلبىزاردى سروشتى توانىييانە نەو جۇراوجۇرتىيە گۇرەيە كە لە ئىستادا لە زىندهوراندا دەبىيىن بەدىيىتىت.

(۱) لەوانە زاناي بەناوبانگى رۇوهـكاسى Asa Gray دواي نەوش بە پەنجا سال، زاناي بەناوبانگى Charless D. Walcott پەنجا سال دواي نەوش دو گۇرەتىز زاناكەي پەرسەندىن لە سەرددەمى نۇننا D.theodosius. G.G. Simpson

۴- هدر که نمو پدره سنه ندنه دستیپنگرد که به پنی یاساکانی سروشت رنگده خرینت اکه بدیهیتر اوی خودا و یارمه تیبه بمردوامه کانیهه تی اریزیوون، نیتر بینی پیوستبون به دستختنه ناوی رووتی خودایی یاساشکن.

۵- مرؤف (وهک لاشه) بهشیکه له کرداری پدره سنه ندنه له پیشینی هاویه شدا له گهله زینده مهه سده کیبه کاندا هاویه شه^(۱).

۶- مرؤف له لایه نی عه قلیدا لمناو زینده مهه اندنا تاکه، که فرمانه عه قلیه بدزه کان له خوذه گرینت، به لایه نی رؤحیش که له دامه زراوهی روشتی و فیتره تی گهبرؤک بددوای خودا خوییده نتیت، ثم دوو لایه نه نه چوونه ته زیرباری کرداری پدره سنه ندنه و، بدلوکو دوو به خششی راسته خوی خودایین.

کولینز نموه دلیاده کاتمهوه، که نه گهر مرؤف نه پیتعج چه مکه و هریگرن، ندوا دیدنکی لوزیکی یه کگرتووی دسته که دیت، که له چمند دیزه هی خواره و دا کورتیده کینه وه^(۲):

((خودا (که شوین و کات سنورداری ناکمن) گمردونی درووستکردووه، نمو یاسا سروشتیانه تیندا دانلون که بپریزه دمبن، بهمه ش شانوی ژیانی ناماوه کردووه.

خودا میکانیزمی پدره سنه ندنی به کارهیناوه بونه وه نمو جوزاوجزر تیبه گهوریه له زینده مهه اندنا نه نجام بدت، له بونه وه ورده کانه نه تا ده گاهه روهه که کان و همه مو جزره کانی نازمل.

به هه مان شیوه خودا هه مان میکانیزمی بوز دارشتنی لاشه مرؤف به کارهیناوه، نمو زینده مهه زیره که توانای عقلی و فیتره تی نایینی و روشتی پیبد خشراوه)).

(۱) سره کیبه کان پله کی مه مکداره کان که مرؤف و میسونه بدزه کان و میسونه کان له خوذه گرینت.

(۲) کولینز رای خوی دخانه پال رای گهوره زانای حه فریانه کان له کامبریدج Simmon Conway Morris چونکه نمو واپسینت که گهوردون به جوزنک له وردی وها رنگخواهه که رنگا به پیدا بورونی و بددوام بورونی و پیدا بورونی ژیان و بونه وه ای تر بدت، نه مهشی به توانای ژیان بوز چوونه ناو قولایی نامانجه کان Navigation و مسکردووه.

گومانیش لهودا نییه، که پدره‌سنه‌ندنی ناراسته‌کراو به تعاوینی له‌گدل زانست و دقه رسنه‌کانی کتیبه ناسمانیه‌کاندا یه کانگیر دیتموه، به واژه‌تیان له لینکدانمه و ته فسیره کله‌پوریه‌کان.

میکانیزمی پدره‌سنه‌ندنی خودایی :

بۆ ندهی هر بیردؤزتک تعاوینیت نهوا پیوسته نهوا میکانیزمانه بغرتندروو که ته فسیری میکانیزمه که ده‌کهن، له‌بەرنده رۆلی پرسیارنکی زور گرنگ دیت؛ نهوا میکانیزمه چیبه که بدیهیتتری زیره‌ک بۆ ناراسته‌کردنی پدره‌سنه‌دن به‌کاریه‌تیاوه؟

دیدی کلاسیکی بۆ دروستبوونی پروتین(اکه بەپرسه له بنچینه و چالاکی خانه‌کان و هەروهها شیوه‌ی بونوهره‌کەش) بریتی بورو له (ایك جین بۆ یەك پروتین)، نەم جۆره تىنگەیشتنەش بورو به بەربەستیکی گوره له‌بەردەم ته فسیرکردنی گۆرانی بونوهرنیک بۆ بونوهرنیکی تر، چونکه ندهو پیوستی به تیختستنی ژماره‌یه کی زۆری جینات هەدیه. پاشان نەنjamامه کانی پرۆزی جینوومی مرقی دەرچوون، دواتریش چمند دۆزىنەوەیه کی کاریگەری بەدواهات له بواری زانستی بایۆلوجیای بەشی، که هەله‌سی دیدی کلاسیکی دەرخست، بەشداری کرد له دانانی وئەتیه کی سەرتاتی و هیلە پانییه کانی میکانیزمی پدره‌سنه‌ندنی خودایی^(۱). گرنگترین نهوا دۆزینەوانەش:

(۱) نەوانیانه‌ی که گرنگی بە پدره‌سنه‌ندنی ناراسته‌کراو دەدەن هیشتا و لامینکی تعاویان دەسته کەوتورود نەمدەش بەرای من ده گەریشەو بۆ چەند هۆزکارنک، گرنگتریشیان: پرسه که زور نالۆز و له‌گدل چەمکە غیبییه‌کاندا بینکالاوه و، نەوش که نەوانیانه هیشتا هەر لە قۇناغى خستنەپرووی چەمکى (پدره‌سنه‌ندنی ناراسته‌کراو دان) بۆ ناویندە زانستییه‌کان، هەروهها بەریمچانمۇھى بەردوامى (خلقیه‌کان و داروینییه‌کان)، کە لینکوتە‌کانی داتنان بەم چەمکە دەزان.

(۱) دوزینده کان نهادیان در خست که همان جین (الدرووی چمندیتی و جوزمه) توانای نهنجامدانی جوزراوجوزرتیبیه کی گوریان همیه له پرتوتینه کان و دواتریش له بنچینه و شیوه بونده کان^(۱). بونمونه یه ک جین له میشی میوه (ذابة الفاكهة) توانای برده مهیانی زیاتر له ۳۷، ۱۰۰ جوزی پرتوتینی همیه!

(۲) فیزیای چمندی (کواتنتم) بهو ناحتمیه تمی دیخاتمروو به شداریکرد له ثاراسته کردنی میکانیزمه کانی نهنجامدانی نه جوزراوجوزرتیبیه. له بری نهادی که تنها جوزنک بدپنی حتمیه تمی فیزیایی به دیستیت.

(۳) بعد دوایانه سلمیتر او که نه گوزرانکاریانی له چالاکی جینه کاندا روده دهات به بوماوی ده میتیمه و سیفته نریکه بز و چمی زینده کان ده گوازرتمده، که رینگ به پرده سندنی بایژلوجی دهات. نه مدش پنچموانه نه بز چونه که پیشتر کوزپاسی لمسه ریبوو، بهوهی که سیفته نونیه و هر گیراوه کان به بوماوی ناگوازرنده!

له پشت نه هؤکارانه (میکانیزمه کانی جوزراوجوزتی پرتوتینه کان، ناحتمیه تمی فیزیای کواتنتم، بوماوی سیفته بدهسته اتووه کان) دیزاینره زیره که دهتوانیت دست بخاته ناو کاره کوهه؛ چ به شیوه کی راسته و خزینه بز یه کلاکردنمه وی یدکنک له نه گدره زور و زونه کان (دهستختنه ناوی خودایی). یاخود له پنی هؤکاره فیزیایی و کیمیاییه کان (پرده سندنی ثاراسته کراوا) و هک تیشك و که می و زیادی نوکسجین یان پلهی گرمی بمرز یان مادده کیمیاییه کان و هی تر. گومانیش لمودا نییه، که نه گوزرانکاریانه به رنک و پنکیه کی را دهد مر روده دهن، بونه وی بتوانیت نه جوزراوجوزرتیبیه زینده و مار روبیدات، هرودهها بونه وی بتوانیت نه گونجان و رینک خراویه برده مهیت که با سمان کرد له نیوان دوو ره گهزی هدمان جوز و له نیوان دوو زینده ور یان سی بونه ور له جوزی جیاوازدا^(۲).

(۱) له پرماریزه کانی تدوری پیتجمدنا پیچ میکانیزمان باسکرد که ده کرن نم جوزراوجوزتیه به دیستیت.

(۲) دکتور حسین نهاده نهادن ماموزتای میزبرق له میسر، بیرد زنک دخانه پو که شاینه

بهینی نم میکانیزم، دمینین که خانه‌ی یه‌که مین جینات پیوستی تیندا همبووه بز درکهوتی ندو جوڑاوجورتیبیه گورمه‌ی له زیندهوراندا بونی همیه، تا ندو ناسته‌ی که دهتوانزی به خانه‌ی زایگوت Zygote بچونترنیت (که له پیتانی هیلکه به سیزرم پیکدنت)، که همه‌مو ندو جینانه‌ی هملگرتوو، که بربرسن له پهیدابونی همه‌مو شانه‌کان و کوئندامه‌کانی زیندهوره‌که، به جیاوازی له قوئناغه جوڑه‌جوهه‌کانی کوژرمه‌لدها. زانستی بایولوچیا زور نمونه‌مان بز دهخاتمره‌و که نمهو دوپیات ده‌که‌نموده^(۱).

هرروها روودانی تهقینه‌وه گهوره‌که‌ی بایولوچیا Biological Big Bang که له سدرده‌می کامبریدا پیش ۵۴۰ ملیون سال روویداده پشتگیری لهم خسته‌پرروه ده‌کات، که تیایدا لمماوه‌ی ۱۰-۵ ملیون سال زوریه‌ی ندو زیندهورانه‌ی له‌تیستادا له‌سمر زویدا بونیان همه‌یه پهیدابون، پهیدابونی ندو زیندهورانه به جیاوازی کوڈی بزماوهیان و له ماوهیه‌کی زور کورتادا، که به دیدی میزرویی په‌رسنه‌دنی نقوومبیو له قدیمیدا وده چاوتروروکانتیک وايه، پیوستی بمهو همه‌یه که به ناسانی و به‌خیزایی جیناتی ندو بونه‌هورانه‌مان دستبکهوت، نه‌مهش ندو میکانیزم رنگا به پهیدابونی ده‌داد که باسمان کرد.

سرنجدان و تیفکرینه، که ناری (خاکرده‌وه و هاندانی جینات Gene Suppression- Activation Theory=G-SAT Genes and Human Nature) ل سالی ۲۰۰۷ز، نیمهش له کتیبی (کیف بدأ الخلق) دا کورتمان کردۀ‌تموه، له تموره حدوت‌ه‌مندا.

(۱) بزنونه:

- ۱- گواسته‌وه له قوئناغیکه‌وه بز قوئناغیکی تر له کاتی گهشه‌کردنی بونهوراندا، بزنونه له کرمی ناوریشنا، که له قوئناغی سرهنایدا له‌شیوه‌ی کرم و دواتر به‌تمواهی ده گکوبیت و دمیت به پهپوله. همروها له زیندهوره و شکاره‌کیه‌کانی وده بوقی کلکنار، که له سرهنایدا وده ماسیبیه‌کان به ریشه‌کوانه همنسه ده‌داد، پاشان دمیته بوقی تمواو و وده نازله‌کانی تر لمپنی سیه‌کاندهه همنسه ده‌داد.
- ۲- ندو گکرانکارسانه‌ی بارودخی دوره‌بر فرزیان ده‌کمن و وده نمهو که له ماسی جوئی یا بانیدا رووده‌داد Japanes Gobby، که له کوئملی نم جوړه ماسیمیدا یډک میننه همه، که له ګفر دوره‌خترته‌وه یه‌کیلک له نیزه‌کان دمیته مینې، همروکات ګنې‌درایمهه میننه نزیهه که ده گکوبیت و بز نیزه!

گمورد فدیله سووفی هاوجدرخ ریچارد سوینبین پدره سهندنی نار استه کراو به دیدنکی فلسه فی شیده کاتوه و دملیت: نمو میکانیزمانه خودا بز پدره سهندنی برونه و مر له سروشتنا دایناون هاوشهوهی نمو نامیراندن که مروف بز درووستکردنی نامیزی تر درووستیکردون. له راستیدا دوزینهوهی میکانیزمه کانی پدره سهندن دیزاینریان هنگاویک برده دواوه؛ چونکه له بری نوهی که خودا بدیهیته ری راسته و خویست بزو به بدیهیته لهرپی میکانیزمه کانه و. وته بمنابعانگه کهی فرانز کولتیزیش ناماژه بز نمه ده کات، کاتیک گوتی: چی زنگره له برد هم خودا که میکانیزمی پدره سهندن له بدیهیتنا داده کاریست؟!

له راستیدا دهنگ هملبرین و قسه کردن به دهنگی بهرز دمباره میکانیزمه کانی پدره سهندنی داروینی و وصفکردنیان بمهی که همراهمه کی و کورنرانه و هیچ ناماژنیکیان له پشته و نیمه، دوپیاره کرد نمه و برد همامی نمه له لاین بیباوره کان لمنوسینه کانیاندا، واله مروف ده کات وا همست بکات که لینکولر اران دوای لینکولینه ویه کی زور گمیشتوونه ته نمو در منجامه هی که هیچ عه قلتیکی دیزاینر له پشت بازدانه کان و هملبزاردنی سروشته و نیمه، نمه ش له حقیقتدا و هم و تله که بازیه، چونکه هیچ کامیک له بیباوره کان له و میان نه کوئلیوه و که نمو میکانیزمانه له کوئنوه هاتونو!!.

گمورد زانای فیزیایی سیر جون هوفتون هستی بزو و اتایه کرد بزو، گمورویه تی: تیگه کیشتنمان له همندیک لمو میکانیزمانه که گه رد دون و دامه زراوه زیندووه کان به هؤیانه و کارده کمن نمه و ره تنکه نمه و که دیزاینر نکیان له پشته ویه تی. چونکه هر چمند کاتز میر نیز نیز ماتیکیش بیت نمه ناگه بیهیست که دیزاینر نکی له پشته و نه بیت.

ئایا دیزاین زیرهک زانسته؟

گومان لەوددا نییه کە يەکیك لە گرنگترین نامانچە کانى زانست بىتىيە لە گەيشتن بەوهى كە چۈن شىتە كان هاتۇونەتە بۇون و چۈن كاردەكەن، چونكە زانست ھەولى گەران بەدواى حقىقتىدا دەدات، ھەتا نە گەر لە تەفسىرە مادىيە كانىش دەرىچىت. نەمە دىد و تىپوانىنى گۈورە زاناياب بۇوه بە درېزلىي مىتزوو، وەك نومحۇتب و زەراوى و نىبىن ھەيسەم و نىوتۇن و ئەندىشتايىن، تا دىمە كانى كۆتلىي نە دىد و تىپوانىنى گۈرەنكارى بەسەردا نەھات، دواى نەوهى زۇر كەس باڭگەشەيان بۇ نەوهە كە (كە دىدىي ماددىگەرالىي تاكە رىنگاى گەيشتە بە حقىقت). گومانىش لەودا نییه كە نەم قىسىمە پىچەوانەي زانستە! چونكە بە شىۋازىكى زانستى، ياخود لۇزىكى تاقىيان نە كەردىتەمۇو!

نەو پىتاسىمىي زانايانى نۇى بۇ زانست كردۇويانە داروينىزم قەبۇل دەكتەت و جەنگ لەو ھەموو نەوانى تر لە گۇرەپانەكى دەرەدەكتەت! لە بەرئەوە لايەنگەرانى چەمكى دیزاینى زیرەك وىستوويانە كە چەمكە كەيان لەناو سنورى جىهانى فيزىيادا پىارىزىن، بۇنەوهى ناچارنە كىرىن بخىتنە جىهانى مىتا فيزىياو، لە خستەنەرروە كەياندا جەختيان لە سەر يەك پرسىيار كەردىتەمۇو؛ ئايلا لمەپشت نەم بۇون و ژيانە و جۇراوجۇرتى بۇونەوران و عەقلى مەرۆف (دیزاین Design) يەك بۇونى ھەيمە، ياخود (پىتكەوت و ھەپەمە كىتى) توانانى نەوهەيان ھەيمە كە نەم بۇونەورانە بە شىۋەيەكى خۆكەدانە بەدىيەتىن؟ لايەنگەرانى نەم قوتا بخانەيە داواى نەوهە دەكەن كە پرسە سەرەكىيە كەيان (دیزاین يان نادیزاین) بخىتنە ژىز لىتكۈلىمەوهى زانستىيەوە. نەو قوتا بخانەيە گەران بەدواى سەرچاواھى نەم دیزايىنە ناخەنەرروو، بۇنەوهى كە دیزاینى زیرەك نەيتە پرسىتكى فەلسەفى و ئايىنى و لە سنورى زانست بەو شىۋەيە كە زانايان پەير ھۆبيان لىتكەردىوو دەرنەچىت.

لایه‌نگرانی دیزاینی زیرهک پشت بموه دمهستن که منهجه‌ی زانستی له لینکولینهودا بهوه واژدههینت که بهدوای هۆکاری راستهوخزی دیارده که ياخود هۆکارنکی پتشینیدا بگدریتی، له کاتینکدا که پتویسته لینکولینهوده که بو هۆکاری يه که مین درتر بیتهوه، بژنمونه نه گدر زانیان حفربیاتیکیان دوزنیمهه له ناوچه‌یه کداسیو نمونه ده فریتک نهوا بهدوای ژیارتانیبیته که و بهدوای نهوا مرؤفه‌دا ده گه‌پرین که نهوا ده فرهی درروستکردووه، ناچنه سه‌ر سمرچاوهی نهوا ژیارتانیبیته و چونیمه‌ی پهیدابونی نهوا مرؤفه. به همان شیوه له کاتی گه‌پان بهدوای کدوتنی تهندکان نهوا زانست تهندیا له سنوری یاسای کیشکردندا دوهستیت و بهدوای سمرچاوهی بدرزی نهوا یاساییدا ناگه‌پری. بهدهمان شیوه، کاتیک داروینیبیه کان باسی کردیهی سروشت و هله‌بزاردنی سروشتی دهکمن، بهدوای بنجینه‌ی سروشت و سمرچاوهی یاسای هله‌بزاردنی سروشتیدا ناگه‌پرین.

له راستیدا سلماندنی همله‌ی دیزاینی زیرهک وهک چه‌مکنکی زانستی پتویستی بهوه همه‌یه ته فسیریک بژ نهوا زانیاریه زور و زمونه بخرتمندو و که کوڈی بزمماوهی هدلیگرتووه، هرودها نه‌گه‌ری دهرکه‌وتني سیتے‌مینکی ناللزی نه‌شیاو بژ وردکردنوه بعین پهنا بردنه بدر زیره‌کی، له کوتاییدا نهوا هولانه نه‌نجامدران و سلمیترا که مه‌حاله سروشت بتواتیت نهوا کاره نه‌نعمام بدت.

National Academy سه‌ره‌ای نهوهش (نه‌کادیمیا نه‌تمه‌هی بژ زانسته کان of Sciense) له ویلاهه‌یه که کگرتووه، کانی نه‌مریکا رایگه‌یاند که دیزاینی زیرهک زانست نییه! چونکه ناتوانزت بخرتنه ژیز هله‌لسه‌نگاندن به رنگای زانستیانه، مایکل یتیهی و‌لامیدانهوه و رایگه‌یاند که نه‌م هله‌لوسته‌ی زانیانی نه‌کادیمیا جینگای گالتنه‌جاریه، نهوان ته‌منی خویان له‌وهدا خرج کرد تا بیسهمیتین که دیزاینی زیرهک ناخرتنه ژیز هله‌لسه‌نگاندنی زانستی، نایا نه‌مه نهوه ناسه‌لمیتیت که ده‌چیته ژیز هله‌لسه‌نگاندنی زانستیبیوه!

دیزاین زیرهک له دادگادا :

سمره‌ای نمهوی که زانا ماددیگر اکان دان به بونی زیره‌کیدا دهتین له سروشتنا، بلام نمهو رهته‌کنهوه که دان به چه مکی (دیزاینی زیرهک) ادا بنین! نهوان له هنگاوی دواتر دهترسن، که بریتیه له دانتان به (دیزاین‌هه‌ری زیرهک)، پاشان دانتان به نایینه‌کان و، نهو رووداوانه بهدایدا دین لموهی که دوویاره تاریکی بال بمسمر نموروپیادا بکیشیمه‌وه هاوشیوه سده‌کانی ناوهر است. له پیتاو خوبواردن لمو دره‌نjamانه، ماددیگر اکان له پیتسه‌کانی زانستا تمبا نهوانه هه‌لئبئرین که دیزاینی زیرهک دهخنه دمهوهی چوارچیوه کهيان! نایا نهوان له هه‌لئباردنی پیتسه‌کاندا پنکاویانه؟

بز ولامدان نمهوی نهم پرسیاره، با پنکوه سرنجی نهو کهیسه بدھین که له سالی ۱۹۸۲ از دا له ولایتی (نارکانساس Arkansas) ای ولایتی یه کگرتوه کاندا بهرزکراومتموه، دهرباره‌ی نمهوی نایا دهکری بایولوچیا له دیدی دیزاینی زیرهک هاوشانی دیدی داروینیزم له قوتابخانه کاندا بخوتندرت^(۱).

دادوه‌که بهوه بپاریدا که دیدی دیزاینی زیرهک دیدن‌کی نایینیه و دیدن‌کی زانستی نییه، کواته نایت له قوتابخانه کاندا بخوتندرت. نایا دادوه‌که له بپاره‌کهیدا پنکاویه‌تی؟

له پرووی چونیه‌تی حوكمندا، دادومه‌که خاسیه‌تکانی زانستی دیاریکردووه و بدواوردی کردووه به خاسیه‌تکانی دیدی دیزاینی زیرهک و نهو حوكمندی

(۱) جگه له دېبکه ولایتی ندرکانساس، له ولایتی یه کگرتوه کاندا دوو دېسیه تر هن که تیاباندا حوكم بمسمر دیزاینی زیرهکدا دراو، دېسیه ولایتی نمیزؤنا له سالی ۱۹۸۷ و دېسیه ناوجهی ووفر له ولایتی پمنلقاتانیا، له سالی ۲۰۰۵ از، که تیابدا دادومر جون جونز بناواریانگ برو و، له هدردوو دېسیه کهدا بپارنکی هاوشیوه دېسیه که ولایتی ندرکانساس درا.

پیشوی ده کردووه. بدر اورده که داد و مرد که لمرتی نم خشته بیدی خواره و دا ده خدینه رووه:

خاصیه ته کانی زانست و پرسه زانستیه کان	خاصیه ته کانی دیدی دیزاینی زیره ک
۱- دیارده زانستیه کان ده خرینه ژیر تیبینیکردنده وه Observable	ناچنه ژیر تیبینیکردنده وه Unobservable
۲- له گه ل هه لوتست و رووداوی دووباره نبووه وه مامه له ده کات (کرداری دیزاین) Unique Event	له گه ل دیارده و شه دووباره ببووه کاندا مامه له ده کات Repeatable
۳- دیارده زانستیه کان ده خرینه ژیر تاقیکردنده وه Untestable	ناخرینه ژیر تاقیکردنده وه وه
۴- له جیهانی سروشت ده کوئیته وه Natural	له دواوهی سروشت ده کوئیته وه Super-Natural

تیستاش با بینینه سه ر دیدی شیکاری نه و خاسیه تانه، تا نه و هله و په لانه هی تییدا
نه یه بیبینین:

۱- چونه ژیر باری تیبینیکردن: زورکات زانایان نه و پرسانه قمبوول ده کمن که
به هیچ جوزنک ناچنه ژیر باری تیبینیکردنده وه (وه ک کوارکه کان و بیردوزی
الاوتارا) ثه گهر بیتو توانای ته فسیرکردنی دیارده زانستیه کانیان همیت، همروهها
داروینییه کان دلین که په رسنه ندنی جوزنک بز جوزنکی تر Macro Evolution زانسته، سرهه ای نه وهی که ناچجه ژیر باری تیبینیکردنده وه! کمواته چونه ژیر
باری تیبینیکردن له پرسی زانستیدا به مدرج ناگیرنت.

۲- دووباره ببوونه وه دیارده که: ناکری نه و خاسیته بز دیاردهی زانستی به
مدرج بگیرنت، چونکه زانایان زورنک له دیارده دووباره نبووه کان (و نمانه ش

که شیاوی دووباره بیونه و نین) به دیاردهی زانستیبان هدّمار دهکن، و اک تهقینه و گهوره که داده که دیزاینی زیره کی له زانست

۳- چونه ژیز باری تاقیکردنوه: دادوه ره که بهو بیانووه دیزاینی زیره کی له زانست دور خسته و گوایه ناچیته ژیز باری تاقیکردنوه و سرهای بدلگه هیننه و می به قسمی داروینیه کان که دلین نم چه مکه دوای تاقیکردنوه هملی می سه لیتزاوه!! چون دهکری چه مکیلک نه خریته ژیز تاقیکردنوه و تاقیشکرا بیتزوه؟!

۴- سروشت و دواوه سروشت: چه مکی دیزاینی زیره که له شتی سروشتی دهکولیته و، و اک دی شین نهی و یاساکانی سروشت، هرجی دواوه سروشت، که خودای بدیهیتندره، نموا دیزاینی زیره ک نایخاته ژیز لیکولینوه، چونکه نمه و بواریکی تری همه.

پتناسه کانیان به پیوانه هه لبزاردووه :

له پرسه که دی نارکانساس دادوم عاریانه که پیش نه سپه که خستروه! چاومپی چی بکهین نه گهر له بربار دانسان پشت به پتناسه کی زانست بدمستین که تهنا به سه هۆکاره سروشتیه کاندا کورتکراوه ته وه؟ گومان لمودا نییه که نه گهر لیکولینوه که مان بمه دهستپیکدین که زانست تهنا له مادده و وزه نه بیت له هیچی تر ناکولینوه، نموا هه لدستین به ره تکردنوه هه ممو شته کان جگه لدم دووانه. دادوه ره که له ناو پتناسه کانی زانست پتناسه کی وای هه لبزاردووه که ده منجامه که مان بمسردا فهرز ده کات، نم منهجه پر که موکورتیه بش به (لوزیکی بازنی) Circular Reasoning) ناسراوه.

باوکی نهزادی: دیزاینی زیره که یان داروینیزم

دوای نهوهی نهوهمان درخست که کهوقته عدقنی زور کمهوه (الناوشیاندا دادوهره نهمریکیبه کان) له جوزه تیکدکردن و شیواندیتک دهبارهی چه مکی دیزاینی زیره ک، تمنانه دهبارهی زانستیش! به ساده‌ی ده لین: بعون وا دهده کهورت که دیزاین کراوه، چونکه ههر بدراستی دیزاینکراوه، نهوهی نکولیش لوهه دهکات پیوسته لهسری بدلگه لهسر هلهی نهوه بق بخاته‌پروو که لهبرچاومان دیاره، پیوسته لهسریان بیسلمیتین که نه و زینده‌هورهی دهورپیت و کلکی وهک سه‌گ دوجولیتیت سه‌گ نییه، لهسر ئیمه پیوست نییه که بیسلمیتین که سه‌گه، نهونده بهسه که وهک سه‌گ دهده کهورت!

له راستیدا دیزاینی زیره ک باشت دهختره ژیز تاقیکردنوهی زانستی له پهنه‌ندنی داروینی؛ ثایا داروینیبه کان بیتوانا نهبوون که دیدنکی مه عقول (تمیا دید و بزچوونیک) لهسر همنگاوه کانی پهیدابوونی قامچی بهکتیا بخنه‌پروو، بهبن پهنا بردنه بدر دیزاینی زیره ک؟

نهوهی جنی گالت‌جاریه، نهوهیه که داروینیبه کان لاینگرگانی دیزاینی زیره ک بهوه توهمتبار دهکمن که به پاشخانیکی نایدؤلوجی ماممله دهکمن. لهکاتینکدا پنچه‌وانه‌کهی راسته! چونکه زوریهی نهوه کهسانهی پاپشی داروینیزم دهکمن بهوهی بههیزی بدلگه کانهوه نییه (الموانهیه نهوه بدلگانه ههر نهزانن!) بدلکو لهبر ههلونستی رهتکه‌هومیانه بق نایین و، زانینی نهوه لیکه‌وتانهی بهدوای دیزاینی زیره کدا دین. نهمهیه که وا له نکولیکارانی دیزاینی زیره ک دهکات که کاردانه‌هیان ههیت و توره بین کاتیک که باسی دیزاینی زیره کیان گویی لیدمیت!

داروینیبه کان بدلگه‌هینانوه به دیزاینی زیره ک لهسر بعونی خودای بهدیهینه به بیتوانابوون له ته فسیرکردنی همندیتک دیارددهی غیبی همزمار دهکمن (خودای

پرکردنهوهی بُوشاییه کان) واتا بِلَگَه که که (المسمر نه زانین بنیاتنراوه). بُز نهو قسمیه شیان پشت به پیسا لوزیکیه که دهستن که دهستن (نایت نه عونی بِلَگَه بکمینه بِلَگَه).

Absence of evidence I not evidence.

بهوهی که له تهوهی سیته مدا باسمان کرد و لامی نهو کسانه ددهینمه، که نیمه خودا و هک هزکاری يه کم ته ماشا ده کمین، نهک و هک پرو دادوی يه کم، واتا بُز ته فسیر کردنه نهوهی که زانست ته فسیری کردوه، نهوهک نهوهی که زانست له ته فسیر کردنه بیتوانا بوروه. همروهها کاتیک لایه نگرانی دیزاینی زیرهک ته فسیره ماددیه کان ره ته ده که نهوه نهوه ره تکردن نهوهیه که نیمه له سمر که می زانیاری وستایت (واتا ره تکردن نهوهیه کی نه زانانه بیت)، بِلَگَو (ره تکردن نهوهیه که که زانیاری له پشت نهوهیه).

بُز روونکردن نهوهی جیاوازی نیوان هردوو ره تکردن نهوه که نهونهیه که دنیسته وه: نه گهر زانیانی شیکاری و زانیانی فهرمانه کانی نهندامه کانی له ش کوبونه و، له دوای گفتوجویه کی دوروو دریز گهیشتنه نهو در منجامه دی مرؤفینکمان دیت ده فریت نهوا ثامر از تکی یاریده دهیه و هک فریز که یانه پهراه شروت یان نهوهتا نامیرنیکی به کار هیتاوه که هیزی کیشکردنی زوی نه هیلت. نایا لهو کاته دا ده کری بابای بدره ه لستکار بلیت: نه خیز.. له واندیه دوای ماوهیه که زانست نیمکانیه تی نهوه بدؤزیته وه که بکری مرؤف توانای فرینی همیت بهین پشتیبه ستن به هیچ نامیرنیک. نایا که نه م قسمیه ره ته ده که نهوه، ره تکردن که نهوه که مان بُز که می مدعیه غفی زانستی (نه زانین و جدهل) ده گهیشته وه یان ره تکردن نهوهیه کی به زانسته وهیه.

له راستیدا داروینیه کان به دوای ته فسیری ماددیدا ده گهیزین بُز پهیدابونی نهود دیاردانه شیاوی ورد کردن نهونین، یان نهوانه که ثالوزی سریه خویان همیه (و هک قامچی به کتریا)، همکات لهو ته فسیر کردنه نهوهیه بیتوانا بیوون، بهوه

دلی خویان ددهنهوه که زانست دواتر ته فسیرنکی گونجاوی بۆ دخاتمپوو، ماددیگەراکان زانستیان کردۆتە خودای پرکردنوهی زانیاریه کان!.

کات دمرووات، پۆز لەدواى پۆز زانست حدقيقةتی زیاتر دەلۆزتەوه که زانیان تووشی سەرسامی دەکات، تا نمو نەندازمیهی گوتراوه ((زانست به زنجیرەی ژمارەی زیادە کات و نەزانیش به زنجیرەی نەندازمیی کەمەکات^(۱۱))). نیستا بیت یان دواتر، ماددیگەراکان هیچ ریگایه کیان له بەردەمدان نیبە کە بتواتیت زورنک لە پرسانەیان بۆ تەفسیر بکات که لیيان بزته گرئ، جگە له دانان به چەمکی دیزاینی زیرەک.

لەبرئەو جیئیس شاپێز (مامۆستای بایۆلوجیا له زانکۆی شیکاگۆ) دەلیت، داروینییە کان هیچ تەفسیرنک بۆ پەيدابونی ژیان لەسەر ناستی خانەیی یان بایۆکیمیایی ناخەندپوو، هەموو نەوهی پێشکەشی دەکەن تەنیا چەند تیپ‌وانینیتکی ناتداو و یتەنانان! شاپێز تەحددىیە کی گەورە دەخاتمپوو و دەلیت: نەگەر بعانەوی هەریەکە له ((زانست) و (نەزانانی)) بەسەر هەریەکە له داروینیزم و دیزاینی زیرەکدا دابەش بکەین، نەوا پێویستە چۆن دابەش بکرین؟ کامەیان دەتوانن ولامی پرسیارەکان بەدەنوهە دەربارەی:

- سەرچاوهی زانیاریه کان له کۆدی بۆ ماومیدا (دی ئىن ئەی).

- سەرچاوهی (نالۆزی سەریەخۆ).

(۱۱) شرۆنکووته حیاسییە کان و شرۆنکووته نەندازمییە کان: شرۆنکووته کان بریتین له کۆمەلیکی شرۆنکووته، کە زانیانی بېرکاری بەپێی پەیوەندی نیوان نەو سورانەی کە لئى پێنگەتەوە ناوی جاوازیان یەمەنیت. بۆنۇونە شرۆنکووتهی ۲،۶،۸ حیاسیان، بەپێسەی کە بەندازمیه کی جىڭىر لەوە پىش خۆی زیاد دەکات، نمو نەندازمیه بە بنچىنەی شرۆنکووته ئاسراوه. هەرجى شرۆنکووتهی نەندازمییە، نەوا نەندازەکە جاران دەکرێت (بەجىئى شرۆنکووتهسى) بۆنۇونە نەو نەندازمیمان دەستبەکەرەت کە بەدواپا دەت بۆنۇونە ۲،۴،۸،۱۶... و بەم شەرمە. بەمەش بەنگەزىگەری زیادبۇرن له شرۆنکووتهی نەندازمیدا زۆر زیاتر دەلیت له شرۆنکووتهی ژمارەیی، بەمەش له بەنۇونە ھەستانووی لەو شرۆنکووتهدا مەبەستمان لەوەيە. نەمەش بۆ نەو، دەگەپتەوه کە هەر کات زانست ولامی پرسیارەنکی دایعە، دوگا بۆ چەند پرسیارەنکی تر والا دەکات.

- چون (التوزی نهشیاو بز وردکردنوه لمناکاو دمرده کمونت؟).

- کمی یاساکانی سروشته دارو شتووه؟

نایا داروینیزم ده توانیت و هلام بداتمهوه؟

گومان لهودا نیبیه که چه مکی دیزاینی زیرهک ده توانیت.

کهواته کمی نه زان و نه فامه!

داروینیزم - نهوداک دیزاینی زیرهک - زانست په کده خات!

داروینیبیه کان به رد هوا م ده لین که داننان به دیزاینی زیرهک زانست په کده خات، به لام لهر استیدا نهوهی زانست په کده خات داروینیزم، با نمونه کی لمسه نهوه یتینه نهوه:

سرنجی دسته واژمه کی ودک دی نین نهی پشتگون تخراء بده Junck DNA که با یولوژیبیه کان دایانتاشیوه، دوای نهوهی بیان که کوڈی بوماوهی مرؤف تعنیا ۱،۷٪ ای دی نین نهی هملگرتووه، بهوینیه که با قیبه کی تر (۹۸،۸٪) هیچ فرمائیکی نیبیه! بونی نهو نهندازه گهورهی (دی نین نهی) یان گنی او متعوه بز همراهه کیتی. داروینیبیه کانیش همله که یان قوستوتوه و گوتوبانه که نه گهر له پشت پهیدابونی خانه دیزایندرنکی زیرهک همبوایه نهوا نهیا نهندازه پیوستی دی نین نهی لمناو ناوکدا دادهنا.

هدرچی نهانهن که لایه نگیری دیزاینی زیرهکن، نهوا با وهر یان وايه که مه حاله خودا نهو که موکوری و خراب به کارهیتنهی نهنجامداییت، نه وهیان ره تکرددوته و که نهو نهندازه گهورهی بین سودهی مادههی زیندویی لمناو ناوکی

خانه‌دا داناپیت. هدر نوه‌ش سدلمندرا، کاتیک سدلمندرا که ثو دی نین نه‌یمه‌ی
به پشتگونتخراؤ ناوده‌برنست فرمانتیکی ومهای همیه که بدین نمو ژیان په‌بیاناییت،
که به بررسه له ناراپاسته‌کردنی کاری جیناتی زیندبور، تا ثمو نه‌ندازیمه‌که
نمود روژلینینه ودک چه‌ند زانستیکی سدریدخو درکمتوون، که به (زانسته‌کانی
کوتنر و لکردنی جینات Epigenetics) ناسراون. بدم شیوه‌یه چه‌مکی دیزابنی
زیره‌ک بوته پالندر (نوه‌ک بدریست) بتو گدران به‌دوای ته فسیره زانستیبه
درووسته‌کانی یه‌کیک له گهوره‌ترین نمو گیرو گرفتانه‌ی روویمرووی مرؤف
دهبندوه، که برتبیته له ژیان.

لهر استیدا یه کیک له گدوره ترین کیشے کانی داروینیه کان نه ومهه که در کیان بهو
ناللوزیه سه رسوره هیته ره نه کرد ووه که له دیاردهی ژیاندا همیه، بؤیه به بؤچوونه
ساکاره کان خویان خلمه تاندووه، له گکل داننان به همراه مه کیتی سمر چاوه کدهی.
نه گفر داروین بیانویه کی هه بوبویت بؤ پهیر هویکردنی ثو هه لونسته، نهوا
داروینیه کانی سردمم دوای نهو هه ممو زانیارانه دو زراونه تمهه درباره
ناللوزی له بنچینه و فرمانی ماددهی زینتوو و کۆدی بؤ ما و میدا همیه هیچ
سانونکان نیمه.

خوینه‌ری به ریز...

نه گهر نیشانه کانی دیزاین به پرونی له داهیتر اووه کانی مرؤقدا دیاریت، ندوا
به همان شیوه له سروشت و جیهانی ژیانی ناوه کی و دره کیماندا بعپرونی
دفرده کهکوت نه گهر پستو به قروی بیری لیبکهینه وه.

دوای نهودی پیشتر زانستی با یوژنوجیا و هک دیاردهیه کی کیمیابی سهیری زیانی ده کرد، له نیستادا و هک دیاردهیه کی زانیاری سهیری ده کات، کهواته له سمر نهود کسانهی له بنچینهی ژیان ده کوژلنده پیروسته له توژرینه و کانیاندا تهرکیزو تیشکی زیاتر بخمنه سر سره چاوهی زانیاریبه کانی خانهی زیندwoo.

بیردؤزى لۆگارىتى زانارىيەكان نۇوهى سەلماندوووه كە پىنكەوت و هەپەمەكتى ناتوانن ئەو نەندازە گەورەمەي زانارىيەكان پېشکەش بىكەن كە بۇ پەيدابۇن و بەردەوابۇنى دىياردەي ژیان پىنوىستن، بەمەش بەلگەي حاشاھەلەنەگىرى لەسەر بۇونى دىزايىن و زىرهەكى و نامانجدارىتى خستۇرتپۇو، نەمدەش لەپىنى ناشكراڭىدىنى ئەو (ئالۆزىيە سەربەخۆيە) كە ژیان جىادەكەنۋە و مەحالە لەپىنى هەپەمەكتىيەوە بەدىيەن.

ھەروەها بايۆلۆجيای نوى چەمكى (ئالۆزى نەشياو بۇ وردەكەنۋە) اى خستۇرتپۇو، نۇوهى سەلماندوووه مەحالە ژمارەمەكى زۆر لە دامەزراوه وردەكەنلى ژیان و نەندامەكەنلى زىندەمەر كە خاسىيەتى ئالۆزى وردىيان ھەمە بە شىۋىيەكى پلەبەندى و قۇناغى زۆر ھىواش بەدەباتىن، ھەروەك داروينىزم دەيخوازانت، كە ھېچ تەفسىرلەك ناھىيەتىمە بۇ پەيدابۇونىيان جىڭە لە دانان بەوهى كە بە شىۋىيەكى تەواو و بىن كەمۈكۈرى لە زىندەمەراندا دەركەوتتۇوه.

گومانىش لەودا نىيە كە دانان بە بۇونى دىزايىن و زىرهەكى لە دىياردە ژیاندا (ھەروەها لە دىياردە گەردوونى و سروشتىيەكەنيشدا) خستەرپۇوەكە لە بازىنەي زانست ناباتە دەرەوە، نۇوه لە بەرچاۋى ھەمۇو كەسىكى بىنا پۇونە، نۇوانەش كە پەيرەوي لە دىزايىنى زىرەك دەكەن جەخت لەسەر نۇوه دەكەنۋە، بەبىن نۇوهى خۆيان ھەلبۇرۇتىنە ناو باسکەرنى دىزايىنەرى زىرەك، بۇنۇوهى خستەرپۇوەكەيان بە خستەرپۇونىكى غەيىبى و نايىنېي وەسف نەكىت.

له دیزاینهوه بو دیزاینه :

بلام، نایا هیچ ننگی و خرابیهک لمودا همیه که له داننان به دیزاینه زیرهک بعوهی که چه مکتیکی زانستیه بروینه سر داننان به دیزاینه مری زیرهک؟ نایا شتیکی سروشته نییه که دیزاین پیوستی به دیزاینه همیت؟

گومان لمودا نییه گواستنهوهی چه مکه زانستیه کان بز چه مکه نایینیه کان له رؤژناوادا و هک عهیه تماسا ده کریت، یاخود دتوانین بلینه له ژیارستانه تی ماددی نوتدا به شیوه کی گشتی، چونکه نموا و ایدهینن که زانستی نوی نمیتوانی له سمر پنی خزی بوهستیت تا ثو کاتمی که به تمواوی له چه مکه نایینیه کان جیاکرایدهوه.

بلام له رؤژه لاتدا، ندوا (به شیوه کی گشتی) ثو عهیه بروونی نییه، بملکو زوریهی رؤژه لاتیه کان پهیرهوی له چه مکی بدیهیتاني تایله تی (الغلق الخاص) ده کدن، که بهیه کدهوه بهستنهوهی نایین و دیزاینه زیرهک به شتیکی سروشته ده زان، به هدمان شیوه له چه مکی رویشن له دیزاینهوه به رو گهران به دوای دیزایندردا به شتیکی سروشته ده زان.

گومان لمودا نییه که ثو دیزاینه که گرددون و ژیاندا بروونی همیه (ریتکخراوی و کونترول و ورد) هوزکاری یه که مینی له پشتهوه و هستاوه، ثمه شه شده مان له سمر پیوست ده کات که ثو هوزکاری یه که مینه زیرهکی و توانای له پشتهوه بیت.

هروههها نه گهر باوه‌داران باوه‌یان به توانا و دانایی خودا همیت، ندوا بیباوه‌ان باوه‌یان به سروشته همیه! هدر یه کیکیان باوه‌یان به توانایه کی بدیهیت مر همیه،

هر یه کنکیان ثایینیکیان همیه^(۱)، له برى نمهوه مرؤوف سپیاسی خودای بدیهینه بکات، کهسی داروینی سپیاسی سروشت دهکات. سرنجی قسمی ستیفن گوزلد بده کاتیک له کاتی قسه کردنی دهربارهی لهناوچوونی داینه سوپره کان دهیت: له راستیدا بنچینهی داینه سوپره کان (وک خشۆکی زبه لاح) له گەل دەركوتني عەقلی بېركەرەوە ناگونجىت، بۆیه تىمە بەبۇنغان قەرزىداريانىن، قەرزىارى نمو كلکدارمەن كە بەر زھوی كەوت پىش ۶۵ ملىون سال و بۇن بە مايىھى لهناوچوونی داینه سوپره کان، نەممەش رىنگاي بە مەممەدارە كاندا گەشە بکەن و بەرزىبىنهو، تا مرؤوف دەركەوت!!!.

لەبەرنەوه تىمە (بەبن نەمەوه كە لە بايدىتىيەت دوور بکەوبىنهو و دۈزىيەتى زانست بىكىن) داننان بە دىزاينى زىركە بەرز دەبىنەوە بۇ داننان بە دىزاينىرە زىركە.

نەواندى پەيرەوی لە دىزاينى زىركە دەكەن دابەش دەبن بۇ دوو كۆملەى سەرەكى؛ يەكەميان نەوانەن كە باومەريان بە خەلقى خودايى تايىبەتى همیه، دووهەميان نەوانەن كە باومەريان بە پەرسەندىنى خودايى همیه، جە رېنگەي دەستخستنەتاوى راستەو خۆزى خودايىوە بىت بۇ نەنجامدانى بازداھە هەرەمە كىيە كان كە بۇ پەرسەندىن پىتوىستن، يان لە رېنگەي وەلامدانەوهى كۆدى بۇماوھى زىندەمەران بۇ گۆرەنكارىيە زېنگەيە كان، بە بىياتان لەسىر گۇنجانىتىكى پىتشەختەي نېۋانيان كە خودا دایناوه. نەگەر زانستى سەرددەم لە ئىستادا ھىلە پانىيە كانى مىكائىزمى پەرسەندىنى ئاراستەكراؤى پىشكەشكەرىدىتىن، نەوا ھېشتا زۇر زۇرى لەبرەمدا ماوه تا دەگاتە بنچينىيەكى رازىكەرى نمو مىكائىزمانە.

لەوانەيە جوانترىن قسه كە لەسىر پەرسەندىنى خودايى كرايت قسه كەي گەورە زاناي بايۆلۈزجىاي بەشى فرانسيز كۆلىزت بىت، كە دەليت: (اکى رى لە خودا دەگرتىت لەمەوي كە مىكائىزمى پەرسەندىن لە بدیهیناندا بە كارىتىت).

كموانە ج خودا راستەو خۆز بەديهینانى نەنجامدايىت يان لەپىنى پەرسەندىنەوە نمو كارەي نەنجامدايىت، نەوا لە هەر دەوو حالەتدا هەر خودا بەيەتىرە.

﴿فَلَيَأْتِيَ الْكَعْبَرُوْتُ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا عَبَدُوْنَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنَّهُ عَبَدُوْنَ مَا عَبَدُوْنَ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا
عَدَمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنَّهُ عَبَدُوْنَ مَا عَبَدُوْنَ ﴿٥﴾ لَكُوْدُوكُوْلۇ دەپىن ﴿٦﴾ ﴾ الكافرون: ۱ - ۶﴾

تەھوھە شەشىم

عەقل لەنلىوان
خۇدا و بىتايەرلەدا

((كاتىك ھەنگاوهەكانى مروق دەگىرىنەوە بۇ دواوه، بۆمان دەردەكەۋىت، كە بەخشى عەقل ساغ و وشىار ھەر لەسەرتاوا تايىھەندى مروق بۇوە، نەو قىسىمەي پىنى وايە مروقايەتى لە قووللای ئازەللىيەوە بە پەلەبەندى ھاتووه هىچ بەلگەيەكى لەسەرنىيە)). ماكس مۆلەر^(۱).

دېدى نىسلامى بۇ عەقل لە دوو كۆلەگەي تەھەرىپىدا كورتدىتىوە كە مروق لە بۇونەورەكانى تر جىادەكەنەوە. كۆلەگەي يەكەم؛ نەو توانا عەقللىيانى كە مروق ھەيدىتى، ھەروەها نازادى وىست و ھەست و سۈزە رۇحىيەكان، كۆلەگەي دووەم؛ بىرىتىيە لە بەبەردا كەنلى رۇحى غەيىسى كە بۇتە تايىھەندى مروق. بە بېكەوە بەستەوە ئەم دو تايىھەندىيە دېينىن كە ئەم بەخشى غەيىبىيە بەرپرسە لە توانا عەقللىيەكان.

(۱) Max Moller: ۱۸۲۳-۱۹۰۰ (أز)، يەكىك لە بىنارىانگىز زانابىانى زمانەوانى لە سەددى ئۆزىزەمم، لە ئەلمانيا لەدایكپۇرە و رەگەزىنامى نىنگلىزىدە. مۆلەر لەو وەتەپىدا باسى مروقايەتى مروق ئەن بۇ دەكتە كە لە عەقللىيەوە سەرچاوا، دەگىرت، كە لە درېرەئى تەعەرەكەدا مەحالى پەيدا بۇنى لەرىنى بەرسەننەوە دېينىن-جە پېنچەوانى لاشە- كە لە بۇونەورى لەخۇرى ئۆزىزە سەرچاوا گېتىت.

هرچی دیدی ماددیگه رایی داروینیه، ندوا هه موو تایبەتمەندىيە عەقلىيە کان كە مروف لە بۇونەمەرەكاني تر جيادە كەنۋە دەيانگىزىتۇوه بۇ جياوازى چەندىي، واتا تەنبا زىيادبوونى (انەندازە) يە لە فرمانانەي كە ندو بۇونەمەرەنە ئەنجامىدەدىن.

ماددیگەراکان ندو زىيادبوونە دەگىزىنۋە بۇ چىند چالاكييە كى پەرسەندىنى هەپەمە كى كە بۇتە هوزى زىيادبوونى قىبارە و نالۇزىبوونى توتكلى مىشىك، بۆيە ئەوان دەلىن كە عەقل چالاكييە كى راستەخۆزى مىشىك، وەك چۈن گورچىلە كان ھەلددەستن بە دەردانى مىز، چۈن جىڭەر زەرداو دەردەدات، ناواش مىشىك كارى عەقل ئەنجام دەدات.

لەم تەمەرەيدا ھەلددەستىن بە ھەلسەنگاندىي ھەردۇو دىد و بۇچۇونە كە، نايىنى و ماددیگە رایى، بۇئەوهى بىگەينە حقىقەت، نەمەش لە رىنى و لامدانوهى سى پرسىيار:

۱- ئايا جياوازى نېتون چالاكييە عەقلىيە کانى مروف و بۇونەمەرەكاني تر (بەتايسەتى زىندهمەر سەرەكىيە کان) تەنبا جياوازى چەندىن، ياخود جياوازى چۈنىيەتى و جۈزىن؟

۲- ئايا پەرسەندى داروينى دەتوانىت تەفسىرەتك بۇ دەركەوتى توانا عەقلىيە کانى مروف پىشكەش بىكاش؟

۳- ئايا توانا عەقلىيە کانى مروف پىويستىيان بە دىزاينىكىرىن ھەيدى لەلايم سەرچاوهى كى زىرەك و داناوه؟

ئىستاش فەرمۇن لە گەل تاوترىنکىرىدىن پىرسە گەرمۇ گورۇ و نالۇزەكە...

میشک^{۱۱} و عاقل

(۱) میشکان به چی جیاده کرته‌ده؟ لواندیه گورمه قباره، میشک، بعتایه‌تی بهش پیشمه، گرنگترین خاسیتی جیاکه مردوی مرؤوف بیت که بزته جوازیه کی گوره له نیوان مرؤوف و پیشنه کانی، لعنیان مرؤوف و بورونمه سره کیبه کانی تر، نایا عدقی مرؤوف و دستکمتوه زیارتانیه کانی ده گمریتمو بز گورمه قباره میشک؟ نه گهر سرهاتای باشد که مان له گفل دارین و هینکلی بیت، ندان و ایسین که جیاوارازی نیوان مرؤوف و سره کیبه کان تینیا جیاوارازی چمندین(ننداندیشین) نموده جوزی.

له ناوپرستی شسته کانی سدهی بیسته‌مدا، واله هژلواه (گوره ماموت‌تای نملانی بواری نمترفه بژلواه) له زانکوی کوزلومبیا بدرهملتی نو ساده کردنمه ساکار و پنگمنزمه کرد، و توانا عقدیه جاکه مردو، کانی مرؤوف ده گنگریتمو بز دوبیاره دارشتموه بچیته میشک و فرمانده کانی، زیارت له قباره که، هژلواه وله بلکه‌یک بز قسه که نموده بزه و بتیشه که قباره میشکی مرؤوف نزیکی ۲٪ کیشی جستیمه، کچ کیشی میشکی مشکی گیرفان Pocket Mouse ده گانه نزیکی ۱۰٪!

ناگری باس له لیکزلیمه له توانا عقدیه کان بکین بینی قسه کردن له سر توئنکلی میشک. پسپزان تبیینیان کرده ده که قباره ریزه (بعدونه نیوان ناوچمه‌یک و قباره میشکای توئنکلی میشک و توئنکلی بشی پیشمه میشک له سره کیبه کاندا بهزیکراوهی یه کسانه. زورنک له لیکزلیمه نرته کان توانی بعرزی عمقی مرؤوف ده گنگرنه بز اینجیمه توئنکلی میشک) له بشی پیشمه سر Pre-Frontal Cortex (نم ناوچمه ریزیکی گرنگی همه له لایمی هژشیاری لوزیکی بربارادن و، خاکرکدنمه‌ی کاردانمه هستیمه خونه‌رسیه کان برامیر به هندیک هملونست). قباره نمو ناوچمه له میشکی مرؤوفدا دو نمودنده قباره که میشک شامپانزیدا.

نم توئنکله له ممکناره کانی پیشروی سره کیبه کاندا له دو ناوچه بدریس له لایمی کاردانمه‌ی بورونمه که پیکه‌تاووه، له کاتیکدا له سره کیبه کاندا ناوچمه‌یک تری زیاده همه، که به ناوچه دیم ناسراوه. هرورها نمو ناوچمه‌ی پیشمه میشکی مرؤوف له بشی کانی تری بشی پیشمه جیاوارز بمعزی بورونی چینیکی تری زیاده که له دمارخانه پیکه‌تاووه، که به ناوچه دمکننده چوارمی ناوچه کی Internal Granular Layer IV ناسراوه، زورنک له پسپزان تووانا عقدیه کان ده گنگرنه بز نم چینه.

بزچی قباره میشکی پیشنه کانسان گورمه‌و، میشکی شامپانزی وک خزی مارته‌وه؟ له گفل هاتنی سرهاتای سدهی بیست و یده که، بروس لان و نیمه که له شیکاگو تبیینی نهودیان کرد که ریزه جینه بدریس کان له پیکه‌تایانی میشکی مرؤوف بدرزته له شامپانزی. لیکزلمارانیش نمده بز نموده ده گنگرنه که پیشینی هاروشه‌ی مرؤوف و شامپانزی جیناتی پیکه‌تایانی میشکی له هندیک له تاکه کانیدا بازدانی زیارتی بمسعداها تاوه، که بزته هوزی درگه‌وتی شیوه مرؤوفه کان، له کاتیکدا له تاکه کانیدا تردا بازدانی که مت رویانداوه، بزته هوزی درگه‌وتی شامپانزی.

نم بزچونه نموده دو باتند کانده که ژماره (جینه بکمه، کان) له جمته‌ی مرؤوف و شامپانزیدا (وک جنگر و گردچیله) یه کانه، له کاتیکدا ژماره‌یان له میشکی مرؤوفا ده گانه ۴-۳ نموفنی ژماره له میشکی شامپانزیدا.

له زیر روشانی بیردؤزی پدره سهندنی داروینی زانستی هاوجهرخ گرنگیداره به گردن به دوای (لينکچونه کان) له تیوان مروف و نازله کان، لمپرووی بدیهاتن و ره فتاروه، له جهختکردنوه لو لينکچونانهدا زور قبولبیتموه، تا نمو نندازمیهی، که له (جیاوازی ایه زور و گدوره کانی نیوانیان یتناگا بورو، تا نمو نندازمیهی، که واه نازمل سهیری مروف دهکرت!.

له پاستیدا مروف دیاردیمه کی ناروونه، که زانستی نوی له برامبر زوریهی تایبەتمەندییه مرۆبیه کانیدا که به تینینیکردن و تاقیکردنوه هەستیان پىنده کەین دەستەوەستان وەتاوە. هەریه کە له لينکچون و جیاوازی گدوره نیوان مروف و نازمل گرنگی تایبەتی خزیان هەمیه بۇ تىنگیشتن له حقیقتی عەقلی مروف. لينکولینه و تایبەتمەندەکان رفزانە سەرچاوهی ترى جیا له سەرچاوهی نازملی بۇ دیاردی مروف دەدۈزئوه، بەلام له هەمان کاتدا زانستی هاوجهرخ ییتوانایه له دیارىکردنی نەو بىچىنانە.

دەتوانین بلىن، کە (بە عەقل بىرکردنوه -التعقل) بىتىبىه لهو سېفتە كۆكەرمەمە کە مروف له بۇونەوە کانى تر جيادە کاتوه. نەگر ماددىگەراکان بلىن کە (بە عەقل بىرکردنوه) يەكىنکە له چالاکىيە عەقللىيە کان کە له پىنى مىشىكەوە نەنجامدەدرىت، نەوا من لەودا له گەلیان هاودام کە مىشىك رۇلى ھەمیه لەو چالاکىيەندا، بەلام ھەستە رۇحىيە کانىشى دەخەمە پال، دواي نەوهى کە زانستی نوی رۇلى سەرەکى له چىز ورگىتن لەو ھەستانە سەلماندوووه.

نەگر مىشىك كۆنەندامىتى ماددى بىت کە له چەند تۈرىتكە دەمارە خانە زۇر ئالۇز و ناوىتە^(۱) پىنكەتىتىت، کە ھەمۇيان بە يەك زمان گەتوڭۇ دەكەن، کە بىتىبىه له زمانى كارۋىكىمىياسى، ثايا چالاکىيە عەقللىيە کانمان و ھەستىرىدىمان بە خودى (ھۆشىيارمان) دەگەپىتەوە بۇ كارەبا و كىمىيائى مىشىك، کە له كۆتايىدا تەنبا نايىناتى سۇدىزم و پۇتاسىۋەمە و له جوولەي بەردەوامدان لەپىنى دىوارى دەمارە خانە كەدا؟!

(۱) مىشىك لە سەد مiliار خانە پىنكەتىت، کە مiliارها مiliار بىستىر بىمەكەوە بەستراونا

چون جووله نعم نایوناتانه و امان لیندکمن بتوانین ژیارستانیه‌تی هاوچمرخ به هه مسوو دستکمومته زانستی و داهیتانه هونهربیه گوره کانیسیمه بنیات بنین، یاخود چون جووله نمو نایوناتانه و امان لیندکمن بتوانین هست به (چهمکه رروته کان Concepts) بکمین، وله نمو قسمیه‌مان که دلیین ((مرؤف نمو بونه ووره بدرزمه که بدوابای واتادا ده گمپیت، جوانی خوشدمعوت، به شته پنهانه کان سرسامه، بدوابای حق و حقیقت و چاکه و دادگریدا ده گمپیت)؟!..

له راستیدا جیاوازی نیوان میشک و عهد قل وله جیاوازی نیوان دهربیرینی وشمیدک و اتای وشه که وايه، چونکه دهربیرین میکانیزمکه له جیهانی سروشتی مداددیدا، گوزارشته له دنگیکی بهردموا که له قورگوه له شیوه شهپول و لهرمهرهوه به هموادا بلاودهیتهوه، پاشان ههربیه که له قورگ و زمان و لیوه کان هدللمستن به برینی نمو دنگه بز نمهوهی که له شیوه پیت و وشه دهربیکمون، بابته که هه مسووی فیزیایه، نه ممهیه دهربیرینی وشه کان. هرچی واتایه شتیکی تره، که لهوانه که گوزارشت بیت له خوشه ویستی یان راگدیاندنی جمنگ بیت یان هم واتا و چه مکیتکی تر، واتای وشه کان شتیکی تره و له دهرهوهی نمو میکانیزمه مداددی و پینکهاته مداددیبی گهاردووندایه.

به عهق بیوین به مرؤف...

کاتیک داروینیه کان بدارودی نیوان نه و چالاکیه عدقیانه دهمن که مرؤف نهنجامیان دهدات له گهله نموانه، که بعوندهره سرهکیه کانی تر نهنجامیان ددهن، لیمان دته دهرو دهلهن جیاوازی نیوان نه و چالاکییانه جیاوازی چمندین (له سنوری توئای پدره سنهندنی داروینیا) نوهک جیاوازی جوری اکه له توئای پدره سنهندنی داروینی به رزته، به مدش دهیته به لگه کی راسته خو لسمر دیزاینی زیرهک، که پیوستی به خودای بدیهیته ره)، نایا نه و بانگه شمیه راسته؟^(۱)

بز ولامدانهوهی نه و پرسیاره - له دریته تمهوره کددا - گرنگترین نه و چالاکیه عدقیانه دهخینه رو و که مرؤف نهنجامیان دهدات، دواتر دهیتین ناخز بعوندهره سرهکیه کانی تر دهتوانن هاوشنیه نهنجام بدعن، نه گهر چالاکیه عدقیانه کان بدهه واوهتی له مرؤفنا نوی بن، نهوا بوارهک بز خسته رهوی نه و پرسیاره نامینتیمهوه، به لام نه گهر زیندهره سرهکیه کان بهشیک له و چالاکییانه نهنجام بدعن، نهوا نهوكاته دهتوانین پرسین ناخز جیاوازیه که له نیوان چالاکیه کانیان ههیه؟ ههروها نایا نه و جیاوازیانه چمندین یان جوزین؟.

پسپوران دهرباره (بیردوزی عدقل) بزمان دههون، به پیشیه که گزارشت دهکات له چالاکی عدقلی مرؤف و له نزیکترین زیندهره سرهکیه کانی

(۱) وک نمروندیهک بز نزیکردنوهی مدهستان له پرسیاره که دلهین: کیسل ده جولیت و مرؤفیش ده جولیت و بازیش ده جولیت، کهوانه هعرینکیان له کداری (چالاکی) جورلهدا هاوشنیون، گومانیش لهددا نیبه که جولیتی باز و مرؤف و کیسللا جیاوازی جوزی بعونیان ههیه؛ چونکه یدکه میان ده فریت و دهودکهی تریش به پین دهرون، له کاتیکدا جیاوازی نیوان جولیتی مرؤف و جولیتی کیسل جیاوازیه کی چمندیه؛ چونکه مرؤف خیزتره.

جیاده کاتنهوه که بریتیبه له (شامپانزی)، چمند توanaxایه کی عهقلى همن که له پشتنهوهی ثهو چالاکیمهوه و مستانون، له دهه دهستپنده کهن که خورودی مرؤفایته تی خودونکی هوزشیاره، چونکه به نهمانی هوش توanaxاکانی عدقلى مرؤف له کار دهکدون. لمبرنهوه له خستنرپووی دواترمان دینه سدر قسکه کردن دهربارهی (بیردؤزی عهقل)، دواتریش کینشهی هوش، پاشان گرنگترین توانا عهقلیبه کانی مرؤف دهخهینه پوو. دواتریش گرنگترین سی تاییه ترین ثهو چالاکیبه عهقلیانه تاوتوئی دهکهین که مرؤف نهنجامیان دههات، که به شیوهیه کی پوون و ناشکرا جیاوازی نیوان نیمه و بونهوهه له نیمه نزمرته کان دهدهه خات، ثهو چالاکیانه بش بریتین له زمان، چیز و هر گرتن له جوانی، توanaxای بهزی بونهوههی رؤحی.

Theory of Mind عهقل

نیچه رنکه و تنبیک همیه لمیتوان زانایانی دهروونزانی و پهرومدهی له سمر نهوهی که ((بیردؤزی عهقل^(۱))) (توanaxای و شاکردنی نهوهی که له مینشکی کسی برامبهردا همیه) به جیاوازی عهقلی جهوده کان داده هری داده هریت له نیوان مرؤف و بونهوهه ای تردا.

ههروهها رنکه و تنبیک همیه له نیوان زانایاندا، له سمر نهوهی که زوریهی ناژله کان (بمتاییمه تی بهزه کانیان) له گدل منداله بچوکه کانعاندا هاریهشن له نهوهی دهک بهود دهکمن که له عهقلیاندا رپودههات، نهمهش له فلسه فهی عهقلدا به (ناستی یهکه می هستکردن - ناگاداریوون - First order Intentionality) ناسراوه. له تمهمی حموت سالاندا منداله کانعاندا دهتوانن ههست به هندنیک لمو شتانه بکهن که له عهقلی کهسانی برامبهردا دهخولینهوه، که زینده هرمه

— ۱۱ —
۱۱) راستر نهوهیه که بگوتنی (بیردؤزیک دهربارهی عهقل).

سده کییه کان لوهدا یترانان، دهکری نمهشیان ناوینین ((ناستی دووه‌می هستپنیکردن)). دواتر مندالله که دستده‌کات به دارشتنی سیناریوی خمیال بز نمه شتاهی که له میشکی که‌سی برامبهردا ده‌گوزمرت، بونعونه وا خمیال ده‌کات که بروکله‌که‌ی توانای خواردنوهی کوپینک چای همیه، بؤیه نه‌گمر بدتألیش بیت پیشکه‌شی ده‌کات، همروها کاتینک که مندالله‌کان شتینکی ناراستمان پندلین (درؤ ده‌کمن) نموا له ناخیاندا هستینکی وايان بز درووستله‌عیت که که‌سی برامبهر باومپیان پیناکات، هست بوه ده‌کمن که که‌سی برامبهر عدقلى همیه که شته‌کان ورده‌گرتیت یان رفتده‌کاتمهوه^(۱).

دوای نمهوی مرؤوف ده‌گاته تمدنی بالفبون، دهکری توانای هستکردنی بز حوت ناستی برامبهردا هستده‌کات که که‌سی برامبهر هستده‌کات که که‌سی سینه‌م بیر له چی ده‌کاتمهوه، که‌سی سینه‌میش هست بمهو ده‌کات که که‌سی چواره‌م بیری لیده‌کاتمهوه، ثیدی بهم شیوه‌ه^(۲). تویزه‌ران

(۱) روبن دنبر Robyn Dunbar (اسرؤکی ناوی‌ضدی تریزینمه‌کانی دوروونزائی برمدنور و رهقاری زینگیی له زانکزی لیفرپول له بریتانیا) وايدمعیت که شامبانی توانای نمجامداتی ناستی دووه‌می درمکنیکردنی همیه (وبل نمهوی دهزات که تریزیم کی تری میمیون دیمیونت هیزشی بکانه سرا). لمبرنمده همندیک وايدمعین که توانا عه‌قلیه‌کانی شامبانی له ناستی عه‌قلیه‌مندالیکی چوار سالان دایه. گومانیش لوهدا نیبه که نم قسمیه زیاده‌ریه‌کی زوری تیدا همیه، چونکه همه‌مو برونه‌وران هرچمند سرعتاییش بن دهتوانن دهک دهکه‌سی برامبهره‌کیان بکمن.

(۲) با سرنجی نمهونمیدک دیدمن له گمل (اعطیل‌ای) شکیبر: بیته بعر چاوی خزت کاتینک دایشتره و خمیرک شانزگدریه‌که دهروست. نمه دیمیونت باومر به بینرانی شانزگدریه‌که‌ی بینت که کسایه‌تیه شمرانگیزه‌که (نیاگز) دیمیونت که رکابره‌که (اعطیل) برا بکات که هاوسره‌که‌ی (دیدمونه) کسینکی تری خزشیورت. جا له پیتاو نالوزی درامیدا شکیبر کسایه‌تیه‌کی تری زیادکردوه به ناوی کاپیو، که نیاگز بانگه‌شی نمهو ده‌کات که دیدمونه خوشیده‌ونت، لمبناو تهواوکردنی نالوزیه‌که، نیاگز به دهروونه پیسه‌که‌ی واله اعطیل ده‌گیه‌نیت که کاپیو له گمل دیدمونه پهیوه‌ندی خزشمه‌ستیان همیه و، دیمانمیونت پنکوه رابکن، نمه‌مش واکرد که هاوسره خوش‌وسته‌که‌ی و کاپیو بکریت.

نایستا نیمه لمبدردم چوار بارودخی عه‌قلیایین که تایبه‌ته به چوار کسایه‌تی (نیاگز - عطیل - دیدمونه - کاپیو). دوو عه‌قلیه‌تی تریشی بز زیاد ده‌کمن (عه‌قلیه‌تی شکیبر) که دیمیونت لمبنتی نالوزی درامیه‌و (بروا به عه‌قلیمیتی بینر بینت). نه‌گمنا شانزگدریه‌که ده‌کوت.

شکیبر مامدله له گمل ناستی شه‌شمی درمکنکردندا ده‌کات، چونکه نمه دیمیونت واله بینر بکات

باورمیان وايه که کسی خاون توانای عمقی ماماوند دهتوانیت تا ناستی پینجمیش بروات، دواتریش، توانای نمهو لمدهستدفات که له گمل هسته عدقیلیه کانی کسانی تر له همبار پرسنک ریبات.

نه گمر سرنجی بدلگمی مهیمونه کان بدمن، که داروییبه کان لمسر نه گمری پیدابونی ژیان به شیوه کی همراهه کی دیهیتنموده، کاتیک دهیزن نه گمر ده مدیمونون بزماده چمند بليزون سالیک له تهخته کللى نوسین بدمن، نهوا بینگومان يه کینکیان دهتوانیت شانز گمری (عطیل) ای شکبیر بنووستیموده! گرسان نهوده حاللهش روویدا، نهوا نهوده داده تمدنا رودادونکی همراهه کیمه. تهنانهت ناگات به ناستی يه کمه هستکردنیش، چونکه مهیمونه کان نازانن چی ده کهنه!.

گرفتی هوش :

هر یه کینکمان هست بدوه ده کهین که خودنکمان همیه نوته رایه تی که سایه تیمان ده کات، که لمناو که لله سریدا خوی حمشارداوه و سهیری جیهان ده کات، واه نهودی که قهزه مینک لمناو میشکماندا همیه و سهیری بونی دور رویه رمان ده کات. گومانیش لمودا نییه که نهوده قهزه مه پیوستی به قهزه مینکی بچوکتر همیه که لمناو میشکیدا دانیشتیت و سهیری بون بکات، نهوده قهزه مه ش پیوستی به قهزه مینکی سینیم همیه، ثا بهم شیوه هیه...!

باور بکات که نیاگز ویسترویه تی واله عطیل بکات باور بکات که دیدموزن کاپیوی خوشستروه و کاسیز دیدموزنی خوشستروه.

شکبیر زور بلیمه تانه توانیویه تی بینه بز بزرگترین پلهی دور گینکدن بزر کاتمه که بتانت ننجامی بذات (ناستی پینجم-دوای دور خسته وی ویستی شکبیر)، لمده نمهو شایمنی نهود ناویانگمیه که بددهستیه تاره.

له راستیدا هوش بریتیبه له توانای بیرکردنده له دورو به رمان و ناخان، هوش له پشت هدست و سوز و بیرون که و نارهزو و بیرون باوه و نازادی ویستمان و هستاوه؛ هوشه که وامان لینه کات هدست بکدین زیندووین.

هوش به ساده‌یی بریتیبه له جیاوازی نیوان مرؤفی بیدار و مرؤفی خودتور. کاتیک که له خو هله‌لدهستیت، نایا وا هدست ناکه که نهبوه یان ناما دنه برو بوبیت، پاشان هدست به دورو به رت دهکه کی: ده زانی کی بیداری کردیده وه، له کوتی، بدر له خوتن بیرت له چی ده کرده وه، نه و کارانه که پنیسته لمو بیانیمه‌دا نمنجامیان بدی. تو گهرا یستوه سه ر شانوی ژیان، تو نیستا هوشیارت.

هدروها دهکری هوش به تهزووی کارهای بچویتیت، که به هوشیمه نهیت کۆمپیوتەر کار ناکات، چونکه کۆمپیوتەر که له کار دهکه ویت نه گهر تهزووی کارهای بچویتیت.

گرفته گهوره که، که روویمرووی زانا و فیلم‌سونه کان دمیتەوه بریتیبه له وهی چون له سیستەمینکی کرۇكىسمایی که میشک به هزیمه وه چالاکییه کانی نمنجام ددات، بروینه سەر هەستکردنی هززی ناما ددی به خودمان و دورو به رمان؟ چون میشک شەپوله کانی خاون دریزی دیاریکراو که دەکمۇنە سەر تۈرپی چاوا و دریاندە گېریت بۆ هوشبردن بە رەنگى شىن بۆ نسونە؟

ماددیگەراکان پرسە کە ساده دەکەنده تا له چوارچىزه ماددییە کە بىدا بىھىلەوه بزىمباڭگەشمەی نهوده دەکەن کە زىتابونى ئالۇزى لە بنچىنەی میشکدا بۆتە هۆزى پەيدابونى هوشیارىمان و هەستکردنمان بە خودمان و بە دورو به رمان^(۱). له راستیدا نهوان وەک نه و کەسە دەرده کەون کە بەدواي نەوددا دەگەریت گۆرانکاریبىيەکى وەلا له نامىزى DVD دا بکات کە وايلېتت (هوشیارت) و (چىز وەرىگىرت) لمو مۇسقىايە کە پەخشى دەکات!.

(۱) چەمكى پەيدابونىان له تەمورەدى دورو مەتا تاوترى كەدۋو.

فلسفه‌ش فسیه خوی دهکات :

گومان لموهدا نییه که دیاردهی عهقلی هوشیار له نایینه کاندا و لامینیکی پرون و ناسانی همیه، له وشمی (رفح) دا کورتدمیتهوه. بهلام نایا فلسه‌فه و زانست له بونی وها جمهوریتکی نامادادی مرؤوف هاوران؟

فهیله‌سووف (دینهید شالمرز)^(۱) پیمان دملیت که دوو روتوی سره‌کی باسیان لم پرسه کردووه: روتوی ماددیگه‌راسی فیزیائی که هوش و دک دیارده‌کی ماددی برده‌می میشک سیر دهکات، وايدمینیت که کارببا و کیمیای میشک دهتوان کرداره کانی به عهقل بیکردنوه و نuo هوشیاری و هست و سوز و بیرو که رووتانه مرؤوف همیه‌تی ته فسیر بکن. کمواته شتیکی تر له دمراهی میشکدا بونی نییه.

هرچی روتوی نامادادیه، وايدمینیت که هوش و چالاکیه کانی تری به عهقل بیکردنوه نافیزیائی و نامادادین، نه گدرچی پهیوندیسان به دیارده فیزیاییه کانوه همیه.

نهو روته وايدمینیت که عهقلیکی بدرپرس همیه لهو دیاردانه که به تهواوه‌تی له میشک جیوازه، چونکه میشک سر به جیهانی ماددیه، له کاتینکدا عهقل سر به جیهانیکی نامادادیه که حدقيقة‌تکه‌کی نازانین. سره‌ای شده‌ی که شالمرز سر به (گومانکاره کاناه، بهلام روتوی ماددی فیزیائی رهتده کاتمهوه.

(۱) ماموتای بمناریانگی فلسه‌فه و بعنیجه‌مری ناومندی توریزیمه‌کانی عهقل له نوستراپا. له توریزیمه‌کی نوازهدا بمنارویشانی: هوش و پنگی که سروشنا Consciousness and its place in nature . که یه که مبار له کتبی فلسه‌فهی عهقدا بلاوکرایمه (له سالی ۲۰۰۲ ز).

همندیک له زانایان دهستیانکردووه به قسه کردن لمصر بیتوانایی تهواوی چالاکی کاروکیمیاگی خانه کانی میشک بؤ ته فسیرکردنی عهقلی مرذف بیوه داوا دهکن که بؤچونه زانستیه کانمان فراوان بکمین، بؤ نمهوه که جوزنک له بواره کانی (سمرووی مادده Supernatural Fields) یش له خو بگرت، که بعپرس بیت له عهقل. لمبر نمهوه فرانکلین هارپولن نمهوه دووبات دهکاتهوه که (هزری ماددی سروشته Naturalism) شکستی هیناوه له ته فسیرکردن یاخود تیگمیشتن له سی دیارده گشتگیره که، که بریتین له: گمردوون - ژیان - عهقل. وایدمیینیت که وله دیارده بدرز^(۱) Epiphenomena تمماشایان بکرن.

دهرکردن - تیگهیشن - بیرکردنوه :

کاتیک قوتابی قوناغی ناوهندی بوم، پژنیکیان مامؤستای فیزیا پرسیاری کرد:

نه گهر له دارستانیکی خالی له مرذف و نازل دره ختیک ببریتهوه، نایا دره خته که دنگه دمنگ درووسته کات؟ دواى نمهوه بدرامیه بهو پرسیاره خلمه تیتمه دوشداماین، وللامی داینهوه گوتی: نه خیز، هیچ دنگه دمنگیک دمناکات، تمنیا شهپول دمرده کات، هرچی دمرکردنه بمو شهپولانه وله دنگیک، نمهوه پیویستی به میشکه کانمان ههید، چونکه له میشکه کانماندا ناوهندی وها بونی همیه که شهپوله کان ده گوریت بؤ دمنگ و وینه و بون و... بعم شیومه، مامؤستاکه به زیره کیم سرسامبوو، کاتیک گوتم: نه گدر مرذف یاخود نازلینک بونی نهیت که درک به بونی نهوه شهپولانه بکات، کمواهه دارستانیکیش بونی نایت!.

(۱) کتبی رژه‌ی خانه the way of the cell که له سالی ۲۰۰۳ دا بلزرکرایم، له نویسی فرانکلین هارپولن- Franklin Harold. مامؤستای کیمیای زیندمی و بایزلوجیا بشی له زانکزی کولوراادو.

لیزدا نهو قسمیه مان دووبات ده کهینهوه، که له تموره دووهدا له باسی بدگهی هستیدا باسان کرد، بمهی که میشکی مرؤف له یهک چرکهدا زیاتر له ۴۰۰ میلار زانیاری پنهانگات، بهلام تمنیا مامله له گهله دوو هزار ليو زانیاري بیانهدا ده کات! به هه مان شیوه چاوی مرؤف درک به نزیکه ۱,۵ متر له درتی شهپله کارومونگاناتیسیه کان ده کات که له سر زویدا بونیان همیه، نه گدر بیتو به هیلیک بیچوتین که درتی بیهه که ۱۵۰ ملیون کیلو متر بیت! میشکی مرؤف چند سنورداره بهرامبر به درک کردن به دهورهه رمان!!.

گومان لوهدا نبيه که فرمانی (ادرکردن - الإدراك) که ميشك ثنجاميده دات به تدنيا له مرؤفدا بعونی نبيه، بدلكو له زوريه کاندا پروده دات. هرچي تاييه تمنه ندي ميشكى مرؤفه نهوا لهو ليکوت و درمنجامانه دا دفره که ويت که بدواي دفرکردن که دا دين، وله تيگه يشن و بيرکردن نهوه (الفهم والتفكير).

تلاعه شتن (الفهوم) :

سدرهای نهندازمیه کی زور کم که میشک دهرکیان پیده کات له و زانیاریسانهی ببوزی دین، سدرهای گدورویی پهرش و بلاوکرمهه کانی دهورویه رمان، میشک هله لدهستیت به پنکهستانی بوزچوونیکی گونجاو و رنک و پنک بوز جیهانی دهورویه رمان^(۱). هدروها له پنناو گدیشن بمو بوزچوونه، چندن میکانیز میکی

(۱۱) بوزنایکردنی نمندازی شسته می نم کار، سرنجی شو و بارورده بده: نه گهر مندالیکی بچکولانه سرمهیری پشیله‌یکی سپی بداد که بعلهی برته قاتلی پیویست، پاشان سرمهیرینکی پیشون که نوشید بعلهی برته قاتلی پیویست، له گهل سه گنجیکی روش، نموا مندالله که درک بهوه دهکات که سه گاه که له پشیله که زنیزکتره، بدلام کوم پیوره سرمهیره که همللیزبر ترتیت به هوی نزیکی رونگه کایانه لاه یه تکروه! مندالله که چجزن بیرونی نیوان پشیله و سه گنی هستیکرد و لمیه کچوونی رونگه کانی پشیله که و سرمهیره که پشتگوئی فضت!؟

فیتری (غمربیزی) بُزْ میشک زیاد کراون که به گونجاوی و رُنک و پینکیه کی تمواو کارده کهن له پتباو نموده که نیمه وهک برونه وره هُوشیاره در گپنکده که بعینینه وه، که له جیهانی دور ویدری تیده گات و شیکردنوه و لینکدانه وه بُز ده کات.^(۱۱)

(۱۱) یه کنک له گرنگترین نهود میکانیزمی بریتیبه له میکانیزمی (بعید کومبستنمهه التجمعیه)، که دامان لیندکات بتوانین ناوهوف و درهخت و نازطفه کان وهک یهک دارستان سیر بکمین، له برامبریشنا میکانیزمی (الیدک دور خستنمهه التفکیک) وامان لیندکات بتوانین برونه وره کان بُز بچوکترین ره گنگه کاریان ورد بکمینه وه، له رنی نهود میکانیزمده که یهک سیستمی ژینگکسی (سروشت) وهک کوژملنک دامس زواوه ژینگکی بیشن (اکش و هعوا- روروکه کان - بدرازایه کان...) و چدمکه گشته کان به بعید کومبستنمهه و لمید کور خستنمهه چدمکه گشته کان درده کهون، بزنمهونه گورگ و سه گ و رنی ده بخت یهک کوژمله و دلتین (کملداره کان) و، میکانیزمی (دامائین - التجزید) بدو کاره هملمسیت، نه میکانیزمه واينکرده و بتوانین له گمل چدمکه روتنه کابشا رفتار بکمین، که دکمهونه درهوی سوری پنج هستنمهه کده و، بیرهوزی زانستی و بیرهوزکی فلسه فی و نایدؤلوجیا سیاسی داپریزین و، له بیرهواهی نایبی تینگکین.

میکانیزمی (ایزه همه بنان - التولید ایش بروني هدیه، که یاریمان ددهات بُز دارشته زرجهه کی یتنمندازه له دمتوازه و هیبا، وهک نووسینی وشه کان له رنی پیته کامنه و، بعد اویسه کداهانتی ناوازه کان له پارچه هیه کی مؤسیقیدا.

هروها میکانیزمی (چمنلی - التکحیم) یاریدمان ددهات بُز مامله کردن له گمل چمندیتیبه کان (کات- مودا- کیش... اله ژیانی روزانه ماندا، تا نهود نمندازه که نمندازه گیری زانست (بعوهی لبروی چمندیتیبه وه پیوانه بکریت) بُز ته نامانیه هممه زانسته کان، چونکه فیزیا و کیمیا پیننه گهیشتن تا نهود کانه بچمندیتیکران، زانستی باپلوز جیاش بُز نهود همولعدات، پسپریانی زانسته مرغ فایه هیه کان بش خمون بمووه دهیین.

له پتباو قوکردنمهوی تینگه بشتمان بُز شته کان، که میشکمان به دانانی دو رو شتی پیچموانه هی به کتر دایدریزیت، سروعه له برامبریدا خارمه هدیه، ناوه و درهوه، سال و موجود، جیهانی غیب و جیهانی بیضاو، میکانیزمی دوسرهه (الشق البنانی) بُز کاره هملمسیت.

نه میکانیزمانه باسان کردن نه گهر میکانیزمی به کزد کردن نهبوایه کاریان نده کرد، که ناری به همهور شنیک به خشیوه و، هم ناوارازنکی مؤسیقی راهنکی پینه خشیوه، نهود رهمانه واينکرده وه بتوانین پارزه گاری له مععریته کانسان بکمین و بُز نهود کانی دوای خرمان بیانگوارنمهه، تهناهنت نهود رهمانن دایانکرده و بتوانین بیریکینه وه!

دوای نهودش، نهود زانست و زایلاریانه له عه قلناندایه نه گهر میکانیزمی به دیده بنان (ایجاد) نهبوایه نهدهه اندیه بیرون، که دیگریزیت بُز بروتیکی بدرجه استه یاخود ماددی، به هوی نهود میکانیزمده که نمندازیار بیرهوزکانی ده گنگریت بُز باله خانه و نامیز.

بیرکردن‌هواه (التفکیر) :

همندیتک بعونه‌ی مر چالاکیه کانیان به وردہ کاریه کی زوره نهنجام دهدن، که وله نهود درده که دنیت که توانای بیرکردن‌هواهی همیه، نایا بعراستی بیرده کاته‌وه؟

بۆ وله‌ی مدانه‌وهی نهود پرسیاره، سدرهتا پیوسته پیتسامیه کی بیرکردن‌هواه بکهین. لهوانیه باشترين پیتساهی بیرکردن‌هواه نهود بیت، که دهیت: ((برتیه له توانای میشک بۆ مامه‌له کردن له گەل رمزمە کان (به شیوه‌یه کی کراوه) له گەل پابەندبۇون به ياسا و پىساكانه‌وه)), بلام واتای (به شیوه‌یه کی کراوه) چیيە؟ با به نمۇونىيەك ولام بدەینمۇه، جالجالۇکه له کاتى چىننى تەونەکىمیدا پشت به پىسای پشیوی ژیيە راکىشراوه کان^(۱) دەھستىت، بلام نایا جالجالۇکه دەزانتىت نهود پىسایه چیيە؟! له راستىدا میشکى جالجالۇکه هەر نازانىت نهود پىسایه چیيە، بلام له کاتى چىننى تەونەکىمیدا پیيمەه پابەندە، ناتوانىت بۆ مەبەستى تر به کاربىتىت، به پىچخوانەی مروف، بۇنۇونە نەندازىيار ياسايانک له ياساکانى فىزىيا دەخونىت، دەتوانىت له چالاکى و کاروبارى بىن سنوردا به کاربىتىت (نه‌مەیه واتای به شیوه‌یه کی کراوه)، که برتیه له گۈنگۈترىن چالاکى بیرکردن‌هواه.

لهوانیه تېبىينى نهودت كردىت، که زۆريهی مەعريفەی مروپى دەکەوتە نىتوان ئەم دوو لايەن‌هوا؛ درىكىرىنى سنوردارى جالجالۇکه و، تىگەيىشتىنى رووتى شىاو بۆ جىبىچىكىدۇن و به کارهەتىانى زۇر و جۇراوجۇزى كراوه.

نه‌گەر میکانیزمە کانى را بىردو يارمەتىدمەران بۇيىتن لەسر شىكاركىدۇن و تىگەيىشتىن له بۇونى دەوروپەمان، نهوا ناتوان پاڭلىرى دەروپەنیمان پېئىھەخشن بۆ كردنى كارېنگ يان وازاپەتىانى، چونكە نەمە پېرىستى بە هەست و سۆز ھېيە؛ وله تەسان لە شىتكە وابەستەبورەن بە شىتكە.. وەمۇ نەمانە بېرىستىيان بە میکانیزمى كاردا‌نوه (الانفعال) ھېيە، نە‌گەر نهود نەبرايد تو زەددەمۇرۇت بەو بۇنۇمورى كە تىستا ھەيت!

.Tension of Stretched Strings Law= Hooks Law (11)

نه گهر میشکی هؤشیار به دوو فرمانی عه قلی جیاواز هەلبستینت و بەدواي يەكدا، دەركىردن بە دەوروپەرمان، پاشان تىنگىشتن لەوهى كە دەركى پىتكەردووه، نەوان نەم سى چالاکىيە كە بەدواي يەكتىدا دىن (ھۆش- دەركىردن- تىنگىشتن) بىرىتىن لە گۈنگۈتىن تايىھەتەندىيەكانى زىرهەكى مرۇف. ئايا ھىشتا كەسانىك هەن كە باوھەريان بەوه ھەيتى نەم چالاکىيە عه قلیيانە بەرھەمىي هەربەمهەكتى بىن؟!

ئازادى ويست و تواناي ھەلبىزادن :

نەوهى جىڭگاي سەرسۈرمانە نەومىيە كە ھەندىتكە قوتابخانە نايىنى و فەلسەفييە كان بانگەشەي شۇدە دەكەن كە مرۇف لە رەفتارەكانىدا ناچاركراوه، نەوان بەم قىسىميان لە گەمل ھەندىتكە زانا بايۆلۈزجىيەكاندا ھاۋاران كە باوھەريان بە حەتمىيەتى بايۆلۈزجي ھەيمە، واتا رەفتارەكانى مرۇف لەلایمەن جىباتماندا فەرز دەكىن، ھەروەها لە گەمل نەو قوتابخانە پەرومدىمەشدا ھاۋاران كە وايدەبىنەت رەفتارەكان لىنکەوتەي شىۋاژى پەرورەد و گەشەردن، لە كۆتايدا ھەر يەكىن لەوانە وايدەبىن كە مرۇف ھېچ ويستىكى نىيە و لە ھەلبىزادنەكانىدا ئازاد نىيە.

لە راستىدا پرسى نەوهى كە (ئايا مرۇف ئازادە يان رامكراوه) كە لە دىز زەمانىوە و ستا ئىستاش- بىرى مرۇۋاپىتى زۆر سەرقاڭل كردووه، ھەر پىتوست نەبۇو بخىتىپروو! چونكە دەفتارەكانى رۆزآنەمان بەرامبەر بە ۋووداوهكان باشتىرىن بەلگەن لەسەر ئازادى ويست؛ بۇنۇونە تۆ ئازادى لەوهى كە لە خۇنىندەوهى ئەم كېتىبە بەردوام بىت يان دايىخى، لەبەرئەوه ئازادى ويست بە يەكىن لە گۈنگۈتىن خاسىيەكانى رەگەزى مرۇۋاپىتى ھەزىمار دەكەين. ھەروەها گۇمان لەوهدا نىيە كە نكولىكىردن و رەتكىردنەوهى ئازادى ويست نەوهى

ده گهیه بیت که هه مهو نایینه کان بینه مان، چونکه نایینه کان له سهر پاداشت و سرای همبلزارنه نازاده کاتمان بنیاتنراون، لمبرنهوه نیسلام زور جهختی له سهر نازادی ویستی مرزا فایه تی کرد و نهوده^(۱).

دەتوانىن ئازادى وىست بموه پىناسە بكمىن، كە بىرىتىيە لە ھەلبىزادىتىكى ھۆشيارانە لەن ئىوان بىزادە كاندا، لەو كاتىدا كە دەتوانى بىزادەمەكى تر ھەلبىزلىرىن^(۴).

نه گهر له شهودیک له شهوده سارده کانی زستاندا، له یه کینک له شهقامه کانی
شاره که تدا خدریکی پیاسا کردن بیویت، لمناک او باراتیکی به خور هم لیکرد، گومان
له وودا نبیه- نه گهر چه ترت پیشیت و لمناو نو تو میتلدا نهیت - نهوا به خیرایی
راده کهیت بو نزیکترین بنیچ تا خوت له تدربوون پیارتی. له راستیدا ثم
کارهت در منجامینیکی سروشتهیه بو رووداره که، چونکه تمنانهت پشیله کانیش
خیرا بدره نزیکترین نو تو میتل راده کمن تا خویان له ژیزیدا حشار بدمن. به لام
نه گهر - سمره‌پای ثم بارود خه- به موی هر لهزیز بارانه که دا بوهستیت،
به یچهوانهی ثم وی که پیشه کیهه کان له سمرت پیویست ده کمن، نهوا لیرهدا تو
جو رنک له نازادی ویست نه منجاماده، که هیچ پیشه کیهه کوئنتر قلی نه کردووه
کاریگه‌دری بدمه رهه نهبووه.

^{۱۱}) قورنامى، بىرۇز لەپارامىوه فەرمۇرىمەتى:

وَقَسْ وَمَاسُونَهَا ﴿٧﴾ قَالَ مَلِكُهَا جُبُرٌ هَا وَتَعْوِنَهَا ﴿٨﴾ الْمَسٌ: ٧ - ٨

﴿إِنَّا هَدَيْنَاكُمْ أَسْبِلَ إِمَامًا شَافِعًا وَإِمَامًا كَفُورًا﴾ الإحسان: ٣

١٠) البد: (٦) وَهَذِهِ التَّجْدِيدَنِ

(رَفِيْلُ الْعَقْلِ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلَيَكْفُرْ اِنَّا أَعْذَنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا حَاطَ بِهِمْ سَرَادُقُهَا وَلَدَنْ
تَسْقِيْمُ اِيمَانُهُمْ سَلَوْ كَالْمَنَهُ تَسْقِيْلُ الْأَنْجُوْهُ تَسْقِيْرُ الشَّرَابِ وَسَائِمَتْ مَرْتَقَهَا) ٤٦

(۲) به پشت بستن به بروای زانستی دهروتناسی به نازادی وستی مرؤف، یا سزادان چوار معرجی دناوه؛ پیزیسته توانای خبایلگردی چینگرگویی تری کردار، کمی همیت، توانای شعوفی همیت شعر کاره نه کات، برازیت سرمهنجامی دور و نزیکی کاره کمی چیه، له کوتایشیدا پیزیستی نازمرزوی شعر در منجمانه بیکات که له کاره کمی، ده کمبهونه، ثابا جهتکردنوه له نازادی وستی زیاتر چیه^{۱۹}

به همان شیوه دمینین که هندیک کس (به وستی خویان) ژیانی خویان دهکنه قوریانی لهپناو کسانی تردا، همروهک له جمنگه کان و پهتاو تاعونه کاندا روودهات.

لهوانیه بلئی، که لهوانیه ندو کسانه لهپناو شههیلیبون لهپناوی خودا ندو کاره بکهن، تا بچنه بهدهشتهوه، واتا باوهره کهیان پالندریانه بز ندو کارهیان. بهلام دمینین ندو کسانهش ندو کارانه ئنجام دهدن، که لهسر هیچ نایینیک نین، لهوانیه کسی یتباوهر بلیت، نمه له پیشاو باوهربوونیانه به نمونه بالاکان - وک قوریانیدان - و نهود بؤته پالمری ندو کارهیان. همتأ نه گمر لمو ته فسیرهدا له گدلیدا هاورابین، ندوا گومان لمودا نییه، که بریاری ندو کسانه کاتیک مردنیان هەلبزارد - که لهلای نهوان واتا فەنابۇنى يەكجارەکى - لهپناو کسانی تردا، نهود بهسر خۇشمۇستى مانهوددا زال بورو (که برىتىيە لە بەھىزىرن غەریزە مەرۆف)، بەمەش نەندازىمەکى گەورە نازادى وستیان ئەنجامداوه^(۱).

بۇونەوەرلەک خەیال، کە بە زەممەندا گۈزۈر دەکات :

تەنیا يەك بۇونەوەر بۇونى ھەدیه کە توانای وتناکردنی جىڭگەرەکانی ھەدیه، پېشىنى باشترين و خراپتىrin، مەزمەنگەردنی دەرنجامەکان بە شىۋىمەکى پېشەختە دەکات و پلان بز بەدېھىنانى باشترين دادەتىت، نهود بۇونەوەرەش مەرۆفە، کە توانای ئەھىدە خۇرى لە واقىع دەرىتىت و پرسىار بکات: بارودۇ خەکە چۈن دەبۇ نە گەر شتەکان بە شىۋىمەکى جىاواز بوايمەن لەۋەھى کە ئىستا ھەدیه؟

(۱) گومان لمودا نییه کە بۇونى روشى قوریانیدان له دەرۇونى مەرۆفایەتىدا يەكىنکە لمو گەرتانەدی پىساۋەران له تەفسىرکەرنى يەتىوانا دەکات و، له تەمورەن نايىنەدا باسى دەكىن.

له راستیدا نهودیان پیویستی بدهو هدیه که مرؤوف توانای وتناکردنی جیهانیتکی خیالی همیت، بهمهش مرؤوف توانیویه‌تی ژیارستانیه‌تکان بنیات بنت و پیشکه‌وتنی ته‌کنولوژی و زانستی و هزری به‌دیتیت.

نهو خیال‌اش له‌پشت زانست و نهدب و فلسه‌فه و نایین و مسناوه، چونکه زانست له‌سر پرسیارکردن دامه‌زراوه؛ بۆچی جیهان بدم شیوه‌یدیه که تیتا له‌سریه‌تی، له کاتیکدا ده‌کرا له‌سر شیوه‌کی تر بواه؟ زانست له‌سر گدران به‌دوای نهو (بۆچی) ایده دامه‌زراوه.

به همان شیوه، داهیتانا ندهبی له‌سر وتناکردنی نهو رووداوانه دامه‌زراوه که له دمروه‌ی ژیانی پۆزانه‌مانن، چ له همان شیوازی ژیان بن یان ژیانیتکی خیالی و گریمانی جیاواز بن.

به همان شیوه توانای وتناکردنی جیهانیتکی جیاواز وامان لیته‌کات بتوانین گریمانه و خیال سهباره‌ت به جیهانیتکی رۆحی بەرز دابریتین، هەروهها دەرباره‌ی بونمان بەر له پەيدابونی مرؤفایتی و ژیانی دواى مردنمان؛ نئم توانایه یاریده‌ده‌رمانه بۆ وڵامدانه‌وھی پرسیاره وجودییه تەوره‌ییه کان که فەلسه‌فهیان به خویانمۇه خەریک کردووه و نایینه کان بۆ وڵامدانه‌وھیان هاتۇون.

گوزه‌رکردن عەقلی بەناو زەمەندا Mental time travel

نهوهی که مرؤوف بونه‌وھرتكی خیالییه توانایه‌کی تری گرنگی دیتە پال، ثویش برتییه له (گوزه‌رکردنی عەقلی بەناو زەمەندادا)، به واتای توانای عەقلی بۆ گیپانه‌وھی نهو رووداوانه‌ی له راپرددووا رورویانداوه، هەروهها پیشینینیکردنی نهوهی که له ناییندەدا رووده‌دات. نەمەش=ھاوشیوه‌ی خیال - سەلمىتراوه کە جگە له مرؤوف هیچ بونه‌وھرتكی تر نهو توانایه‌ی نییه.

نوم تشومسکی وایده‌بینیت که گوزمرکردنی عهقلی بمناو زهمه‌مندا ره گهزنکی سره‌کیبه له گهشه‌کردن و به‌کاره‌تیانی زماندا، چونکه مرؤف له کاتی به‌کاره‌تیانی زماندا به‌تیو زهمه‌منه کاندا گوزمر ده‌کات، که له زمانی نینگلیزنداده گاته نزیکه‌ی سی دم (الزمن). گوزمرکردنی عهقلی بمناو زهمه‌مندا لداینه بیرویاوه‌ی ثایینیشمه‌وه کاریگه‌ری همیه، چونکه یارمه‌تیمان ده‌دات بز بنیاتنانی دید و بز چوونی بیرویاوه‌ی جیاواز گوزمر بکهین؛ ده‌باره‌ی پهیدابونی گرددون و، نمه‌ی که چی پیش لدایکبوونسان هه‌بوروه و، چی دوای مردنمان پووددادات.

باوه‌ربوون (به هۆکاریتی) :

مرؤف بدرگه‌ی نمه ناگرت که برامبهر به رووداوه گرنگه کان بوهستیت که له ژیانیدا پیباندا تیپه‌ر دهیت؛ وک مردن و نهخوشی، بەلکو برامبهر به هممو نمه شنانی که له دهورویه‌ریدا رووددهمن، وک هەلکردنی با و بارینی باران و ناگرکوتنهوه و دامرکانه‌وهی. لبهرئنهوه باوه‌ربوون بمه‌ی که له پشت هممو رووداویلک هۆکارنک همیه بز ته فسیرکردنی رووداوه‌کان پیوسته، به گوره و بچوکیبه‌وه، بز تیرکردنی نازه‌زووه‌کانی مرؤف و، بز نمه‌ی که جیهانی دهورویه‌رمان واتایه‌کی ههیت. هه‌روهها باوه‌ربوون به هۆکارتی پالشتری یه‌کدهمه بز گەران بدداوی هۆکاری یه‌که‌مینی دواوه‌ی بون، که به (بەلگه‌ی بدیهیتان) یاخود (بەلگه‌ی گرددونی) ناسراوه، که به بەلگه‌ی بونی خودای داده‌نیبن.

زانیانی ده‌روونناسی باوه‌ربوون به هۆکارتی به قوانغیتکی سره‌کی گشته‌ی مندال و پینکهاتنی ره‌فتاره‌کانیان ده‌زانن، چونکه ویستی ته فسیرکردنی رووداوه‌کان اکه به غەریزه‌ی ته فسیری Explanatory Drive ناسراوه و، به بناغه‌ی ده‌روونی مندال هەزمار ده‌کرت، رېنک وک غەریزه‌ی خواردن، بۆیه له

ماوهی مانگه کانی سرهتای ژیانیاندا پهروشیان بز تینگه یشن له دورو ویریان
دفرده کهوت، جا نه گدر به شیوه کی غریزی (جینی) منداله کان هست بهو
بکن که شته کان له رنی پهیوندی هوز کاریمه وه بر توهد هبرتن، ثوا به فیزیون
هست بده ده کمن که شته کان بز بدیهیانی نامانجیک ده خرته گمپ.

خۇشويىستى ئاشنابوون و گەران :

له راستیدا جیاوازی نیوان گهربانی مرؤوف و بونه و هرانی تر جیاوازیه کی زور گوره؛ چونکه گهربانی مرؤوف به هزی پنیستی و سودی راسته و خو نیمه (وهک بونه و هرانی ترا) به لکو بولایمنی خوشمویستی ناشابون و هز گبیونه به زانیاری و غربزیه باهر بونه به هز کارتی^{۱۱}.

له لینکولین‌نومه‌کدا که تیمینکی تویزمرانی زانکوی لمندن له سالی ۲۰۰۶ از دا نمنجامیانداوه، بؤیان دمرکوه‌توووه که له کاتی بپیاره مهترسیداره کان و سدرکیشییه کان چمند شوتینکی تایبېتی له میشکدا چالاک دهن، بلام له کاتی بپیاردانی بپیاره کانی خۆپاراستن چمند شوتینکی تر چالاکدین.

هدرووه‌ها بؤیان دمرکوه‌توووه که ناوچه کانی مهترسی به بدواورد له گمل ناوچه کانی پەیوەستبۇن گەورەتن لە میشکى مرۆفدا به بدواورد بە بۇونوەرە سەرەکیه کانی تر، نەمەش نەوە تەفسیر دەکات کە بۆچى مرۆف كۆزكەرنەوە زانیاری نوی (دۆزىنەوە) بەسەر نەوەدا فەرز دەکات کە تەنبا بەو زانیاریانە وازىتىت کە ھەيمەتى و سلامەتى بۆ فەراھەم دەکات^(۱).

رهفتارى كۆممەلایەتى مرۆف :

نەگەر عەقلئى مرۆزى، بە ھەموو نەو بەھەرە عەقلیيانەش کە بەدوايدا دىن، مرۆژى كەرىتىتە زېرەكتىرىنى بۇونوەرە کان، نەوا گۆمان لەودا نىيە کە سىنەتىنکى تىرىشى پىتبەخشىوھ کە گۈنگۈيەكەي كەمتر نىيە لەو تايىەتەندىيە، نەوىش نەوەمە كە مرۆف لە ھەموو بۇونوەرە کانى تر زىاتر گۈنگى بە رەفتارە كۆمەلایەتىيە کانى دەدات.

سىيىر با بىرەن و بىگىنە نالاسكا و پاشان درو نەمىركاڭە، بۆچى پىشىنە كامىان مەترى نەو كۆجانەبان لمکۈز كردى؟

(۱) يەكىن لە رەفتارە گۈنگەكان لەلائى مەنداان، نەوەمە كە بە وردهكارىيەكى زۇرتىر و ماوەمەكى درېزتر سەرەجى شە نوينەكان دەدەن، بە دوبىارە بۇونوەيلىقى رادىن و گۈنگۈيەنابايان كەملىكتۇر، بلام نەگەر گۈزبەنكارىيەكى تىيدا رووبىات دوبىارە گۈنگى پىندەنمۇ، نەمە بە بەدواى يەكىناھاتنى راھاتن و نۇنگەرە دەنۋە ئاسراوە.

ناندرؤ ویتن^(۱) (ماموستای دمروونتاسی برمهندنی بریتانی) پهنه نه لهو که سانه ده گرفت که دلین گلایتکی وک مینه هدنگ و میزوله له نیمه مروف کۆملایدیترن، تمنیا له بردنه وی که کۆملگاکانیان ژمارهيان زیاتره، هدوهها له بدر ثمهوهی چپری کۆملگاکانیان زیاتره و رهفتاره کانیان تووند و پابندتره، دابهشکردنی برپرسیاریه ته کان له نیوان خویاندا وردتر و توندتره. ناندرؤ ویتن دلیت که گرنگترین خاسیه تی چالاکی مروفی برتیبه له (قولی)، دیگریته وه بۆ ثمهوهی که ناوی (عهقلی قولی کۆملایدی) ناسراوه و، خاسیه ته کانی دیاريده کات که به ھویانو له رهفتاری کۆملایدی برونه وهه کانی تر جیاواز، له چوار خالدا کوریان ده کاتنه.

۱- خوئندنه وهی عهقل Mind Reading: ناماژه بۆ ثمهوه ده کات که که سانی تر چۈن بىرده کەنمه و باورپیان بچی همیه و چیان دهونت. نه گرجی نازه لائیش دهوانن پیشیبینی همندیک رهفتاری نازه لانی تر بکەن، وک هیزشکردن، بلام ثمهوه خاسیه تیکی رهفتاری فیتیریه له نازه لاندا، بلام مروف به برونه وهه کي عقدلاني هەزمار ده گرت زیاتر لهوی که رهفتاری بیت، له بدر ثمهوه تېگه یشنمان له عهقلی که سانی تر دەسته و اژی (بیردۇزى عهقل Theory of mind) ئىلمىرىت.

۲- جیاوازیه ژیارستانییه کان: نه گەر ژینگە لە همندیک لە جیاوازیه رهفتاریه کانی نیوان تاکە کانی هەمان جۆری نازه لاندا برپرس بیت^(۲)، نهوا جیاوازیه ژیاریه کان به شیوه کي رۆز قولتلر لهو پىنکدەھیتیت. تا نهوه نەندازمیه کە همندیک لە پسپۇران کارىگەریه ژیاریه کان به (کارىگەری پەتا Epidemic Representation) ناودەبن، مەبەستیان ثمهوه کە کارىگەریه ژیاری و رۆشنبىریه کان ده گوازرئنه (زۇردەبن) لە عەقلیکەو بۆ عەقلیکی تر له يەك ژینگدا، لە زېر رۆشنانی چەمکە کانی ئايىندهدا شىدەکەرنەوە و وەردەگەرنى لە میانى چەمکە کانی وەرگەکە. گومان له ودا نییە کە نەم خاسیه ته بۆ مروف خاسیه تیکی بىنهاوتىيە.

(۱) Andrew Whitn: ماموستا له زانکۆزى St Andrews

(۲) وک مالیکردنی همندیک لە نازه لە کان وک سەگ و پشىلە.

۳- زمان و پهیوهندیکردن: گومان لمهدا نییه که زمان هۆکارنگی نمونه‌بیه بز پهیوهندیکردن، رنگامان دههات ندههی له عه قلماندایه (نیاز- بیرۆکه- زانیاری) بز کهسانی ترى بگوازنهوه، جگه لمهش، هۆکارنگه بز بدیهیتانی دور په گەزەکەی پیشرو (خوتندنهوهی عەقل و جیاوازیه ژیارییه کان). لەپنی ندو لایهنانهشهوه زمان قوولییه کى بىن هاوتا به عەقلی کۆمەلایهتى مروف دېھ خشىت، کە له بۇونەورانى تردا بۇونى نییه.

- ۴- هاریکارى: کۆمەلگە مروفایتىيە کان دوو جۆر هاریکارى نەنچام دەهن:
- (أ) يەكسانى کۆمەلایهتى کە تا نموکاتەمى سىستەمى چىنايەتى پىش دە هەزار سال باو بۇو.
- (ب) هەماھەنگى له پىشاو دابەشكىرىنى كارەكاندا، گۇزىنەوهى زانیارىيە کان لەپنی زمانەوه يارىدەي نەۋەيان داوه.

ئەگەر رۇوتىرىن نەونە بز رەفتارى کۆمەلایهتى غەربىزى شانشىنى مىرۇولە يىنت، کە وەك يەك بۇونەورى گەورە سەير دەكىنەت، نەوا به هەمان شىئە دەكىن سەيرى کۆمەلگە مروفىيە کان بىكىنەت، بۇيىنەيى کە هەر تاكىڭ رۆزى و كارى خۆى ھەيە (ھەرودەك چۈن ھەر نەندامىتى لاشە رۆزلى خۆى ھەيە) له پىشاو بدیهیتانى ناماڭجە کانى کۆمەلە كە، بۆيە-بۇنە- نىئە به (گەللى مىسىرى) ناودەبرىئىن. سەرەپاي ھەمەو شواندش، جیاوازى جەوهەرى نىوان نازەل و مروف بىتىيە له هۆشىيارى عەقلی قوولى ھەر مروفىك بز رۆزەكەي له پىشاو خزمەتكىرىدى کۆمەل.

داهینانی نامرازه کان :

گومان لهودا نییه که دیاریکردنی کاتی سمره‌دلانی توانا عدقیلیه کان شتیکی زور قورسه، چونکه حه فرباتیکمان نییه که کاتی درکمتوتنی توانا زمانه‌وانییه کان یاخود چال‌اکبیه عدقیلیه کانی ترمان بز دیاری بکمن. لینکولمران له (حه فرباتنه کانی نامرازه دروستکراوه کان‌ادا، شتی وايان دستکه و توروه که لهو گرفته یارمه‌تیده‌یان بیت، چونکه ثه و حه فرباتنه زور زانیاری درباره دهکوتی توانا مروییه کان بز مرؤف ناشکرا دهکمن.

دهکردن به هه کارتنه و داهینانی نامرازه کان :

بز نموونه، پسپزان و دک بلگه‌یهک بز دهکردنی مرؤف به پیومندی نیوان نامراز و ثه مه‌بسته بزی به کاردیت به کارهیتانی نامرازه کان به نموونه دیننه‌وه، به کارهیتانی نامرازه کان له لاین مه‌می‌مدونه به رزه کانه‌وه ناچیته نه لاینه‌وه، چونکه ناتوانیت نامرازه که بز مه‌بسته‌تیکی تری جگه لهودی فیزیکراوه به کاریتیت، یان بتوانیت نامرازیک ناماده بکات (بز نموونه و دک گدلای درهخت) و به شیوه‌یه کی باشت به کاریتیت، یان نه‌هنا زیاتر له نامرازیک بز بدیهیتانی مه‌بسته‌یک به کاریتیت.

ههروهها مه‌می‌مدونی شامپانزی کرداره کانی و نه‌هی که له دهرویشتیدا رووده‌هات پیکه‌وه نابه‌ستیته‌وه، بز نموونه نه گدر به ردیلک لمزیر سندووقیکدایت و ناهاوشه‌نگی بکات و مه‌می‌مدونی شامپانزی نه‌توانیت له سمری بوهستیت، نه‌هوا بهیچ جوزیک شامپانزی بیز لهوه ناکاته‌وه بروات بدرده که لادرت. ده‌رانین

جیاوازی نیوان دیدی مرؤوف و دیدی شامپانزی بۆ هۆکاریتی به نموونه‌یەک پروون بکەینەوە؛ شامپانزی نەوە دەبینیت کە کاتیک قەدی درەختە کان بەھۆی باوە دەجوولێن بەروپوم دەکەوتە خوارەوە، کەچی هەرگیز نەوە فیزنانیت کە بپوات خۆی قەدەکە بله‌رژتیت، وەک چۆن مرؤوف فیزدانیت.

نەگەر وەستانی پیشینە کانی مرؤوف لەسر قاچە کانیان بگەپریتەوە بۆ نزیکەی چوار میلیۆن سال، نموا بە کارهیتانا نامەرازە کان بۆ راو و کشتوكال دەگەپریتەوە بۆ ۳-۲ میلیۆن سال، وادیارە میشکی مرؤوف پیوستی بەو ماویە هەبوروو تا گەشە بکات و پسپوری وەریگرت و تووانای دیزاینکردنی نامەرازە کان فیز بیت و لە تایبەتمەندییە فیزیاییە کانی نەو ماددانە تیگات کە لیتیان پیکھاتوون^(۱۱).

زانیایان وەک بەلگە لەسر دەرکەردنی پیشینەی مرؤوف بە هۆکاریتی نموونە بە کارهیتانا نەو نامەرازانە دیننەوە کە بە (نامەرازە لینکەراوە کان) (کە لە زیاتر لە پارچەیەک پیکھاتوون)، وەک تەور کە لە دەسک و سەر پیکھاتوو، هەروەها بە کارهیتانا نامەرازە لاؤھەکییە کان؛ بە واتای بە کارهیتانا نامەرازە تک بۆ درووستکردنی نامەرازە تکی تر، وەک بە کارهیتانا بەرد بۆ تاشینی بەردەنکی تر و بە کارهیتانا وەک چەققۇ، نەمەش بىنگومان جیاوازە لە نامەرازە سەرەتا یابییە کان کە پیوستییان بە تىنگىشتنىکى سەرتائى ھەمیه بۆ هۆکاریتی، وەک نەوەی شامپانزی بەردەنک بۆ شکانىنى گۈزىتک بە کاریتیت.

گۆمانیش لەودا نیبیه کە پەیوەندییە کى گەورە ھەمیه لەنیوان دەرکەردن بە هۆکاریتی و پەيدابۇونى زمان، چونکە زمان پەيدا نەدەبۇو نەگەر مرؤوف پەیوەندی نیوان شتە کانی نەزانیایە (ھۆ و نەنجام)، نەویە کە دواى كەمیکى تر بە جۈرنىك لە درىزى باسى لیتە دەکىن.

(۱۱) نەنجامسانی کاری دەستی لەلای مرؤوف (سەرەتاي گەورەبۇونى قىبارىي مېشىك) پیوستی بە گۆرانىكارى ھەبۇو لە ناوەندە ھەستى و جولەلیيە کان، بەمەش پەیوەندی نیوان بەشى پىشەوەي مېشىك و ناوجەڭ کانی تەرىبىت و كۈنتەرۈلى جولەل زىيادىكەر دوو، تا واپىلەتتەرە کە نەو ناوجانە بۇونەتە تایبەت بە داهىتىي جۈولىسى بەتابىتى جولەل دەست.

دورکردن له ده رهه ههسته کان^{۳۰} :

مرؤوف توانای دورکردنی شته کانی دروههی، توانای پنج ههسته و مرده کهی همیه، که تیایدا سنوری کات یان شوین ده بینت! نه مهش ته فسیرنگی ماددی بُونیه. له دیاردانه شن:

۱- دیاردهی بینینی پتشوهخت = دیاردهی ههستکردن به هؤگری *Déjà vu*
Phenomenon

نم دیاردهی دیاردهی کی بناویانگه له زانستی درپرونناسیدا، هدمومان یان زُریه مان تیایدا ژیاوین.

بینینی پتشوهخت واتای ندهیه که نئمه له ژیاماندا به هملوئیسته کدا تیهه دهیین و له بدرامبه ریدا هdest به هؤگری ده کهین، واده زانین که پیشتر هدمان هملوئیست به هدمو و ورده کاریهه کانیهه ژیاوین، تنانهت واهسته کهین که عه قلمان پیشتر له یه کیک له خونه کانماندا ندهی نیشانراوه که چی له ورده کاریهه کانی نه و هملوئیسته دا رووده دات!!

مداد دیگه را کان پرسه که یان ساده کرد و تهه تهه تا له ته نگ و چله مه که رزگاریان بیست، بدهه لینکیان داوهه که ندهه ته نیا و همیکه و له ساته دا ههستی پنهه کهین. همروهه چون، ته فسیرنگی تریان بُون دیارده که کردووه، نه ویش ندهیه که یه کیک له دوو نیوه کهی میشک پیش نیره کهی تر به ماومیه کی زور که متر له چرکه دیک ههستی به هملوئیسته که کردووه و کاتیک نیوه کهی تر ههستی پنهه کات مرؤوف له بدرامبه ره هملوئیسته که دا ههست به هؤگری ده کات.

بۆ هەلسنگاندنی نه و لىتكدانه و ماددىگەرایانه، هەندى كەس، لە نیوباندا نووسەرى نه دىزانه، خۇمنە دوور و دپىتەكىيان دەنۋوستەنەوە، بۆ نەوهى نەگەر پەروداونىكىيان بەسىردا تىپەرى و ھەستىان بەوه كە پىشتر بەسىريان ھاتۇرە (بىنىنى پېشەخت) بىگەرپەتمەر سەر نه و نووسىنە كە زۆر جار لىتكچونى تەمەنە ھەيدە لە نیوان پەروداوەكەو خۇمنە نوسراؤەكەدا، كەواتە نەوهە خەيال و وھم نىيە.

۲- دىاردەي خەونى راستگۈيانە :

دىاردەيەكى تر، كە يېڭىمان نۇويش بەسەر زۆربەمان ھاتۇرە، كە لىزىدا نۇونەنەكى دەخەمەرپۇو:

يەكتىك لەو ھەلۋىستانە كە ھاۋىتىيەك بۆي گىزرامەوە كە لە خۇندا بىنېبىي كە بەشى لاي راستى پاشتەسىرى كورەكەي تاشرابۇو، دواى نەوهە بە دوو رۇز من و ھاۋىتىكەم دەگەرايىنەوە بۆ نەو نەخۆشخانەبىي لىتى دەوام دەكەين، بىنیمان مەندالە كە لە ژۇورى پېشاۋازىبى، پىزىشكە كان لە دەوري كۆبۈنەتەمەوە و بىرىنەكەي سەرىيان بۆ دەدوورىيەمەو، بە دىيارىكراوى ھەمان نەو بەشى پەرچىان بۆ تاشىبۇر كە لە خۇندا بىنېبىوو! گومان لەۋەدا نىيە كە پەروداوەكە لە ورده كارىيەكانىدا نەگەرى پەرودانى نەو پەروداوانە لمپىنى پىتكەوتەمەو رەتىدە كاتمەوە، وەك چۈن ماددىگەراكان بانگەشەي بۆ دەكەن.

نایا نەم دوو نۇونەنە نەو پەرسىارە ناورووژىتنەن كە چۈن مېشىكى ماددى دەتوانتىت دەرك بە شتەگەلىك بکات كە ھېشتىتا رووپىانەداوە و بە ھەمەو ورده كارىيەكانىيەوە! نایا تىپەمى كارۋى كىيمىيائى دەمارەخانە كان دەتوانىن كات بېرىن و بەرەو ئايىنە بېرىن؟!

۳- دىاردەي پەيوەندىيەرلەنەن لە دوورەوە

لەوانەنە دايىك(يان ھەر مەرقۇيىتىكى تر) لە ساتىكدا ھەست بە دەلمەر اوكىتىيەكى زۆر بىكەن و ھەست بە دەلتەنگى بکات بەھۆى نەوهى كە كورەكەي لمپىنى

در میاوه سه فدر ده کات، پاشان هه والی بو دینت که له هه مان نمو کاته دا رپوداونک بدسرور کوپه کهی هاتووه. نایا تا نیستا رووینه داوه که بیرت له لای که سیک بوویت و دوای نمه زنگی مزبایله کدت لیندایت، کاتیک سهیرت کردووه هه مان نمو که سهیه که بیرت لینده کردووه؟! نمو جو ره رپوداونه زور زورن و لمزار نایمن. کمواته ج ته فسیریک همیه بو برپیشی بمریهستی شوین و ناگابونن له رپوداونک که له دوری نیمهوه رووده دات؟.

۴- نهزمونی نهوانه‌ی له‌سهر مردن گهراونه‌تهوه Near Death Experiences

زور لیکولینومی متمانه پیکراو ده باره نه و با بهت ده بیان خسته و، که هست کردنی مروف تا دوای و مستانی میشکیش هم بر دوام دمیت، در کنکردنه که تا همندیک له بواره غمیسیه کانش در پر دمیتهوه!

یه کیک له گرنگترین لیکوئینهوه کان^(۱) ۶۳ ندخوشی له خو گرتوه که توشی جملته‌ی توندی دل بعون و مردنیان را گهی‌نزاوه، بدلام دواتر چان بعونه‌تهوه، هندنیکیان شتی سهیر ده گیرنهوه.

هنهندیکیان باسی نهوهیان کردوه که وايان هستکردووه له لاشمیان
جیابونه تهومو به سمر لاشه کانیان سوراونه تهومه، پزیشک و پرستاره کانیان بینیوه له
کاتی مامدله کردن له گل لاشه کانیان، پاشان هاتروننه خوارمهه تا جارتکی تر
جوونته و ناو لاشه کانیان!

هندیکی تریان دلین که تونیتیکی دورو درتی تاریکیان دیمو له
کوتاییه کهیدا بازنهیه کی روناکیان بدی کردوه. هندیکی تریان دلین که
پنلاوی تیتسیان بینیوه فری دراوته سر نه خوشخانه که، راستی همرو
نه مانهش سلمتر او.

(۱) نم تورتیزینووه له گوفاری پنگه بعیرتی زانستی Resuscitation بلازکراوهنه و، نمنجامه کانسی تورتیزینووه له سالی ۲۰۰۱ دا پیشکش کران. له برددم زانیانی میشک و دهمار و چاودیری چردا له .The California Institute of Technology

شتگه‌لیکی واایان دیوه که له یاده‌هه‌یاندا ماوته‌وه، ههندی لمو شتانه سنوری
هسته کانیان تیپه‌اندووه، لمو ماویمه‌ی نۆکسجین له میشک براوه!

هموو نهوته فسیرانه‌ی زانا ماددیگمره‌کان بز دیارده‌ی ده‌کپنکردنی ده‌ره‌وهی
هست دهیانخنه رهو تینوتی ناشکیتن^(۱)، تهناهت که‌سه حه قبیزه کانیان
خویان دان به بیتواناییاندا دهیتن برآمبه‌ر به ته فسیرکردنی نهوهی که چون توانا
عه‌قلیله کان و هستکردن به خود له میشکی ماددیبه‌وه هه‌لده‌هه‌کورلین.

گومان له‌وهدا نییه که نهوه دیاردانه‌ی تیایاندا سنوری کات و شوئن ده‌پدرن
زانستی ماددیگ‌هه‌کارایی دهخنه مه‌وقیف و ده‌خنکی قورس و ناخوشوه، چونکه
چون تبیه‌ی کاروکیمیایی که بریتیبه‌ه زمانی میشک ده‌توانیت نهوه دیارده
ناما ددیسانه ته فسیر بکات که زانا و فیله‌لسووفه کانی تووشی سه‌رسوره‌مان
کردووه، گومانیش له‌وهدا نییه که نهوه و امان لینه‌کات داواهی ته فسیری ناما ددی
ناکلاسیکی بز بکدین.

له گهشتی رابرد و ماندا بمناو توانا عه‌قلیله کانی مرؤف، لمیو خاسیده
معدیریفی و ره‌فتاریه کاندا نهوانه‌مان هه‌لبزارد که نهوه‌هه‌مان ده‌رده‌خست جیاوازیه
عه‌قلیله کانی نیوان مرؤف و بونه‌وهه‌کانی تر جیاوازی جوزین نهوهک جیاوازی
چوندی، که‌واته نهوه ده‌سلیتریت مه‌حاله په‌یدابونی عه‌قلل کردارنکی ماددی
هه‌پره‌مه‌کی بیت، بدکو ناچارمان ده‌کات پهنا ببینه بدر ته فسیره غه‌بیه‌کان.

مرؤف وایلیهاتووه به بازدانی مه‌عیریفی (جوئی) له بونه‌وهه‌کانی تر جیا
بکرتبه‌وه، مرؤف له کات‌هه‌دا بروه مرؤف که توانای نهوهی هه‌بوو زانیاریه کانی
له‌شیوه‌ی پرسیارنکی مه‌نه‌جمی داپریت:

(۱) زانیانی فیزیای نوی باس له (دیارده‌ی تینکنالان Entanglement) ده‌کمن که واتای گنورسنه‌وهی
کانی وزیمه له نیوان نهوه دامهزراوانه‌ی که په‌یونه‌هه‌یان بمه‌کتربوه همیه. ههندیک له ماددیگمره‌کان بز
ته فسیرکردنی دیارده‌کانی سه‌ردوی هسته کان که مه‌دادیه کی دریزی تینا ده‌پدرن په‌نای بز ده‌من
وهک په‌یونه‌ندیکردن له دوروه‌وه، بلام هینشا نهوه دیاردانه که تیایاندا کات ده‌پدرن له ده‌رمی‌هه‌ی
فیزیاییه کاندا ده‌میتنه‌وه.

((کنی)) ((چی)) ((کرد)) ((بز کن)) ((کمی)) ((له کوئ)) ((بز چی))؟

Who did what to whom; when, where and why?

لەو خاسیمه‌تە عەقلیيە گشتیيانەی چالاکیيە عەقلیيە‌كان دەچىنە سەر تاوتونكىدەنى سى لە گرنگىرىن تايىبەتمەندىيە‌كانى عەقلى مەرۆف، نەوانىش زمان و چىز وەرگرتەن لە جوانى و بەرزىبۇونەوفەن.

بە زمان دەستپېتىدە كەين...

عەقل و زمان...

(زمان) جياوازىيەكى جەوەدىيە لە نىوان مەرۆف و بۇونەورە‌كانى تردا، چونكە لەناو مىشىكداو بە نازارەستى بۇونداھەزىت، وا لە مەرۆف دەكەت كە مىزۈوي ھەمیت و لە نىستادا ژيان بکات و پلان بز نايىنە دابىنیت. ھەرروك چۈن زمان نامىرازىنگى بىنچىنەيى بز بىر كەندەوە، بەتايمەتى نەوانەي پەيمەستن بە چەممەكە ۋوتكە كانەوە، نەمە سەرەمەرای پۇللى وەك گرنگىرىن ھۆكارە‌كانى پەيمەندى. كەواتە نەگەر زمانى نەتمويمەك نەيتوانى لە گەل سەرددەمدا پىيىتىن بکات، نەوا دەيىتە ھۆزى دواكەرتىنگى ھاوشىۋە لە ھىزرو ژيارستانىيەتدا.

پېتىستە جياوازى لە نىوان چەممەكى پەيمەندى بە شىۋىيەكى گشتى و زمان بە شىۋىيەكى تايىبەتى بىكىن. لە راستىدا پەيمەندى بىرىتىيە لە گواستىمەمى زانىيارىيە‌كان لە پىقى قسە يان نۇوسىن يان ناماژە يان پەفتارە‌كان، ئاژەلە‌كانىش دەتوانى بەھۆكار و پىنگاڭاي جياواز لە گەل تاكە‌كانى پەگەزەكە ياندا پەيمەندى بىكىن، وەك سەماي ھەنگ و بۇنى ئاژەلە‌كان و ھى تر... ھەرچى زمانە، نەوا بەھرمەكە يان كارتىكە يان تواناي گۈزارشتىكەدە لە بىرۇكە و ھەست و شتە

بەرچەستەكان، ھەروەھا پەيوندىكىردن لە گەل كەسانى تردا لە پىنى دەرىپىن يان نۇسىنىي وشەكان، يان لە پىنى ناماژەكانوھ.

پەيدابۇونى زمان:

پەيدابۇون و گەشەندىنى زمان لە مەرقۇدا پېتىوستى بە سى جۆر توانا ھەبووھ^(۱):

- ۱- بەرھەمىزكىردن و نىشانەكىردن: ناونانى شتەكان و چەمكەكان.
- ۲- دىيارىكىردىنى پىساكان، كە درووستكىردىنى پىستە پىتكەخەن.
- ۳- پەيدابۇون و دەركەوتىنى دەرىپىنى دەنگەكان.

لىزەدا باس لە دەركەوتىنى ئە و شانە دەكەين:

تواناي (بە نىشانەكىردن) يەكەمین مەرج و شارەزايىھە كە زمان پېتىوستى بىنى ھەيمە و مەرۆف لە بۇونەوەكانى تى جىيادەكانوھ، بەھۆيەمە مەرۆف ناو لە ھەممىر بۇون و شتىتكى بەرچەستە دەنپىت، جا ج شتىتكى ماددى بىنت يان ناماددى. ئەگەر ھەندىئىك لە ئازەلائىش ھەمان كارى نىشانەكىردن ئەنجامدەن، نموا پەمىز و نىشانەكانى پەيوندىييان بەو شتائىمەھە ھەيمە كە ئاماژەيان بۆ دەكتا، بۆ نىچاوان گۈرۈكىردىنى مەيمۇن ئاماژەمە بۆ تۈپەمى.

بەلام نىشانەكىردىنى مەرۆف، كە زمان بۆ نەمە بەكاردىتىت (بەدەگەمنەن نەيتىت) هيچ پەيوندى بەو شتائە يان نەمە كەدارانە يان نەمە سىفەتائىمەھە نىيە كە ئاماژەيان بۆ دەكتا، بۆ نمۇونە ج پەيوندىيەك لە نىتىوان وشەي ئاگەر و ناگەرى راستەقىنەدا ھەيمە؟ ياخود لە نىتىوان سىفەتى بەخشىندەمەي و وشەي بەخشنەدە؟

(۱) لە ماھىرى سەدىي يىستەمنا، لېتكۈلىمەوكانى (زانستە زمانەوانىيەكان Linguistics) و گۈزگۈي بە سى لايمەنەكەي قىسەكىردن دارە؛ (دەنگەسازى يان دەركەنلىك دەنگەكان Phonetics) و (واتا سازى يان واتاي وشەكان Semantic) و (پىستە سازى يان پىنكەباتى دەستمەۋاژە و درووستكىردىنى پىستە Syntax).

بدلام کهی مرؤوف پهمز و نیشانه‌کان (وشه‌کان) و جیهانی واقیعی پینکدهوه بهسته‌تموه؟ نازانین.

هرچی (درووستکردنی دستداژه و رسته‌کانه)، ندو شیوازیه که به‌هزیوه وشه‌کان بمهیه کدهه دهبه‌سترندهوه. هدروهها زمانه مرؤییه‌کان توانای داراشتني ژماره‌یه کی زوری رستمیان همه، چ نهو پستانه پیشتر داپیررابن ياخود رسته‌یه تدواه نوی. هدروهها بمهی پیساکانی رسته‌سازی، زمان دمیته چندند وشه‌یه کی پدرش و بلاؤی بین واتا.

به کورتی؛ زمان گوزارشته له وشه‌کان (رهمزو نیشانه‌کان) سرمهای پیساکان که به‌کارهیتاني زمان پینکده‌خمن.

به‌لام کهی مرؤوف قسه‌ی کردوه^(۱)؟

له راستیدا زانینی ندهوهی کهی مرؤوف فیزی نووسین بوروه کارنکی ناسانه، چونکه (حد فریاتی نووسین) بعونیان همه که تمدنیان ده‌گهربیته‌موه بز دمیان هزار سال. بدلام و‌لامدانهوه ندو پرسیاره‌ی (کهی مرؤوف قسه‌ی کردوه؟) ندوا لموبه‌ری قورسیدایه، بمو پیشه‌ی که (هیچ حد فریاتیکی قسه بعونی نیه که کاتی درکمومتنی ندو توانایه‌مان بز دیاری بکات).

چندند نیشانه‌یهک له ناو کمللسری (مرؤوفی درووستکبر - الصناع)^(۲) دا دوزراونه‌تهوه، بعونی گرنگترین ناوهندکانی زمانه‌وانی له میشکدا (له ناوچه‌ی برؤکا) له میشکی ندو بعونوهردادا دهسلیتنت، که ثامازیه بز ندهوهی که

(۱) کورتکاره‌ی وقارنکه له گوزاری زانسته‌کانی نمریکی (زانسته نمریکیه‌کان Scmtific American)، ژماره‌ی دیسه‌مبیری ۲۰۰۱، نویسینی زانای بازولجیا و نمترقبولوجیا ی نمریکی نیان تاتریسل Ian Tattersell، نهینی موزه‌خانه‌ی نمترقبولوجیات له موزه‌خانه‌ی نمریکی بز میزروی سروشته له شاری نبیوژرک. وقاره‌که به ناوونیشانی: چون بعونین به مرؤوف How we came .to be Human

(۲) Homo-habilis، یه‌کنکه له شیوه مرؤوفه‌کانی یه‌کنکه له همنگاره‌کانی پرمیلنین پیش بون به مرؤوفی عاقل.

ناماده‌گردنی میشک بۆ درووستبونی توانای قسە کردن پیش نزیکمی پینج ملیون سال لە مرۆڤدا دەرکەوتووه.

لە سەرتادا مرۆڤ لە پیش (ناماژه) کردن بە دەست و دەم و سەر دەستیکردووه بە پەیوەندیکردن لە گەل دەھووبەریدا، دەکری ھەندىتک دەنگیشی لە گەلدا بۇویت. باشان قۆناغی قسە کردنی بە دواهات، کە - لە تەك ناونەدەکانی میشکدا - پیروستی بە بۇونی شوتینیکی تايیبەت ھەمیه لە قورگدا، کە بىتىيە لە نزمبۇونەوەی لە ملدا بۆ نەوهى پېنگا بە درووستبونی بۆشاپىيەکى تەعواو بەنات بۆ دەرىپىنى ھەمو پىته جياوازەکانى زمان.

تۈرەمانىش گەيشتوونەتە ئەو دەرەنjamىدى كە نەو شوتىنە نزەمە تەنبا لە مرۆڤى نوتىدا بۇونى ھەمیه، لە مرۆڤى پیش خۆيدا (مرۆڤى نياندرتال)^(۱) دا بۇونى نەبۇوه، ئەمەش واتاي نەوهە دەگەيدىت كە توانای دەرىپىنى قسە بە تەعواوى دەرنە كەمەت بە دەرکەوتى مرۆڤى نوى نەبىت.

لە مندالىكانيشماندا شوتىنى قورگ بەرزە (ھەروەك مرۆڤى نياندرتال)، لە گەل گەورەبۇونى مندالىكە ناستى قورگ نزەمە مىتەوە، بەمەش زمانە بېچۈلە درىز دەيت، نەوهەش پېنگا بە رېنگىختىنى دەنگە دەرىپاوه کان دەدات و تواناي دەرىپىنى قسەي پۇون زىياد دەكت، دواي نەوهەش رېنگىختىنى پىتە کان و نىنجا درووستكىرىدىنابە شىۋىيەكى راپست و درووست دىت، نەو قۆناغە دواي نزىكىي دوو سال دەردە كەوتىت. راي راپستىر نەوهەكە دەركەوتىن و گەشەسەندىنى زمان لە گەل پەرسەندىنى مرۆڤدا بە قۆناغى ھاوشىۋە قۆناغەکانى زمان لە مندالىدا تىپەپىوه.

ھەروەك چۈن دەركەوتى ناونەدەکانى میشكى زمانەوانى لە ھاوشىۋەکانى مرۆڤدا بەر لە پینج ملیون سال سەلمىندرابە، حەفرياتەكان نەوهەشيان دەرخستووه

(۱) *Homo-neanderthalis*: يەكتىكە لە تاكەكاني دەگەزى مرۆڤ (*Homo*), بە نامۇزىاي مرۆڤى ھاوجىرخ دادەزىت، پیش ۳۵۰،۰۰۰ سال دەركەوتووه و پیش نزىكىدى ۳۶،۰۰۰ سال لەناوچووه. ھەندىك درووستكىار و شىتەوارى جىئەيشتۈرۈن كە بىلگىن لە سەر نەوهى ھەندىتكە تواناي عەقلى ھېبۈرە.

كە ھاوشىوهكانى مروف گەرووى توانادار بۆ دەرىپىنى قىسى دەۋونىان پىش نزىكى نىبۇ ملىيون سال پەيدا كىردوو؛ واتا بىر لەوهى پېشىنەن تواناي بەكارھىتىنى زمان و قىسە كىردىيان ھەميت. نەمانە دوو نەمۇنەن لە سەر خۇزگۇنچاندىنى پېشىۋەخت، كە واتاي نەمەيە گۈزىرانكارى بايۆلۈجى دىيارىكى او دەركەوتۇن (ناومندەكانى قىسە كىردىن لە مىشىكدا و پىتەھى دەنگ) لە قۇزاناغى يىكدا، وەك پەخۇشىكىرىدىن بۆ نەنجامدانى فرمانى تىر لە قۇزاناغى دواتردا.

لېزەدا زاناي ئەنترۆ بايۆلۈجىيا (نييان تاتىزىسل) پەرسىيارنىكى قورپىس لە ھەلبىز اردنى سروشتى ھەرمەكى دەكەت؛ چۈن ناومندى قىسە كىردىن و پىتەھى دەنگ لە ناومندەكانى مىشىكدا بۆ ماوهى سەدان ھەزار سال بۇونىان ھەبۇرە بىر لەوهى قىسە كىردىنان دەرىپىزىن؟

تاتىزىسل وەلا مەدداتەمە: گومان لەوهەدانىيە كە (دېزاينى زېرەك و پەرەپەسەنلىنى خودايىي) نەمۇيان كىردوو.

زمان به شیوه‌های جینی له میشکماندا بهر نامه مرژکراوه

مرؤف به شیوه‌های کی خواهد و ناهو شیار زمان به کارد هیئت، تا نوئندازمیهی، که بیرکدنوه له ماهیهتی زمان شتکی یعنایه، بدلام له شسته کانی سدهی بیسته مدوه چند گزرانکاریه کی گهوره به سر تیگه شتماندا هاتون به رامبر به زمانی مرؤف، چونکه سلمیندر اووه که توئای زمانه وانی مرؤف به شیوه‌های کی فیپری (جینی) له بنچینه میشکماندا چسپاوه^(۱) - Hard .Wired

باوکی زانسته زمانه وانیه نوئیه کان له زانکوی نیم نای تی MIT نوام تشومسکی^(۲) له پشت ئو قوتا بخانه يه، که سەلەن دویه تی زمانه کانی مرؤف

(۱) باوپنگدن و لامی زۆری پیپر زمان بور برامبر بهم چه مکه، چونکه مرؤف کان هزاران زمانی جیاواز قس دەکن، هەر تووانایه کیش شوئندازیه جۆراجو چۆریت، نموا به شیوه‌های ناسایی در مجامی فیزیونی کۆمەلایتیه نەوەك در مجامی بەر نامزیزی فیتری میشك که به شیوه‌های کی جینی کۆتىزىل دەرىت، بدلام سەرنجی شو تېبینانه بدە كە نوام تشومسکی وەك نۇرونە هەنارەتىمۇه:

۱- ھەمەرە مندالانی جیهان له هەمان تەمنەن فیزی زمان دەبن، چونکە ھەمۈريان له دورو بىرى تەمنى حەوت يان ھەشت مانگىدا دەت بە گالە گائ دەکن و، بە چاربۆشى زمانى دايکىيان ھەمان دەنگ درەپەن.

۲- مندالە کان به تىزىكراوهى بە ھەمان زنجىرىه فیزی زمان دەبن، بۇسونە مندالانی نىنگلىز سەرتا فیزی دەنگى ۸ دەبن، بەر لە دەنگى أولا و، بە تىزىكىونەرەي يادى لە دايکىيونى يەكمىان بە تەوارى بە کاردىھىن، نەمە بە چاربۆشى له زمان و زىنگە.

۳- فیزیونى زمان زۇر خېیاب، چونکە لە تەمنى شەش سالىدا گۈرۈنکاریه کی جۆرى گهوره روودەدان و، دەبىنەن كە زۆرەي مندالە کان بە رىتى تەواو و رېزمانى بە زمانى دايکىيانوھ دەنگن و، تەوانەش كە تا شەش سالى فیزی زمان نابىن دواترىش كېشى قسە كەردىغان دەيت، دەرچۈرى ناھىي تەمىرىكى تىزىكى ۵ عەذىز و شە بەكاردەتىت، گۈسان لە تەمنى ۱۸ سالىبايە و لە يەك سالىمۇھ دەستى بە فیزیونى وشە كان كەردوو، نموا سالاند دەكانە ۲۶۰۰ وشە، حەوت و شە لە رۆزىنىڭدا، يان و شەيدەكى نۆزى لە هەر كاتىزىتكى ھۇشيارىدا و بۇ ماھىيە حەفە سالى بەر دەوانا! نەمە فیزیونىنىڭى خېیاب و بىنى بناغىمەكى بۇ ماھىيە نەستەمە خىالىي فیزیونى بىرىت.

(۲): لە دېسەمبىر ۱۹۲۸ لە دايکىبىر، سامۇستاي زمان بور لە زانکوم نىم

- سمرهای جیاوازی گهورهی پوکهشیان له پنسا قولله کانی پستمسازدا هاویهشن، به پشت بهستن بدو واتایه تشومسکی دوو چه مکی نونی بوزانسته زمانهوانیبه کان زیادکردووه:

چه مکی يه کم: بریتیبه له (سیستمی درووستکدر Generative Grammar) تشومسکی نمهوی سلماندوروه (که لینکولینمهوی نه خشه کانی میشک دواتر دووباتی کردوهو) که کاتیک مندال له دایک دمیت میشکی نامادمه بوز درووستکردنی پستهی درووست و واتادر، چونکه تهنا دوای نمهوی چمند وشه و پستهیک وهرده گرت دواتر (به نمنازه لسمر ندو پستانه) ژمارمه کی یعنی کوتا پستهی درووست درووسته کات، ندو کرداره له قوئناغیکی زووی تدمهند رودههات و ندو زمانه دمیته (زمانی دایک).

چه مکی دووهم: بریتیبه له (سیستمی جیهانی Universal Grammar). تشومسکی نمهوی سلماندوروه که همموو په گهزی مرؤفایتی کاردانه نمهوی هاوشیوهیان بدرامبهر زمان همیه، هرچند په چملهک و زمانیشیان جیاوازیته، مرؤفه کان به شیوه کی هاوشیوه پسته کانیان درووسته کهنه که به جوزتک دهکرته ژیزکاریگری بارودخی دموریه^(۱).

یده کتک لمو لدیه کچونانه ش بریتیبه نمهوی، که پسته له کارو بکدر و بدرکار پنکدیت، روداده کان کاتی پابدوو و نیستا یان ناییندیان همیه و.. هی تر.

نای تی، له سدهی بیسته مدا کاره کانی له بواری بیدر ہوزی زمانهوانیا گرنگترین و، کاریگه ریان بوز زانسته دروونتاسیش درتی برونه تمهو، تشومسکی سمرهای پسپریبه کهی زانی بیرکاری و فلسه نه و دوروونتاسیش و، مرؤفیتکی روزنیبره و خاون ناراستهیه کی سیاسیه که به گشتی له گمل ولاتانی باشوردا هاویزه (بعتایه تی پرسی فلمهستین) و هیش ده کاته سر سرمایه داری نهمریکی.

(۱) نهمه بدسر زمانه سردتایه کانی ہوزه کانیشدا جینه چن دمیت که له گمل ہوزی ترا دیتکمل نمیون، نهوانهی له باشوردر روزه معلاتی ناسیا دیزین، تمنانهت بدسر منداله کویله کانیش که له ناوجه جیاوازه کانی نه فرقیادا رفتیهارون، ناچاره کرتن که زمانیتکی تاییدت به خوبیان دایین، هر روها له گمل زمانی کېر و لاله کانیشدا جینه چندیت (زمانی نامازه).

یه کنیک له گموره زانایانی زمان گوزارشی له و لمیه کچوونه کردووه و دملیت: انه گهر زانایه کی زمانهوانی له مردیخ بیته سر زموی، نموا ده گاته نمو در منجاماهی که جگه له چند و شهیده کی واتادار، دانیشتوانی زموی هدموریان به یه ک زمان قسده ده کمن^(۱).

تمقینمه گموره کهی زمانهوانی:

داروینیه کان همولیکی چزو پریاندا بؤ ته فسیرکردنی پمیدابونی زمانی مرؤفایتی له پئی پرمددننی میکانیزمه کانی پهیوهندیه و، که پیوسته له پیشینی هاویه شدا بونی همیت که به شامپازیمان ده گمینیت، بؤیه همندینیکان به پرمددننی جوله دهسته کان و همندینیکی تربیان به لیکدان و زیاد کردن بؤ جوله دهسته کان و جوله کانی سمر همژماری ده کمن، همندینیکی تربیش بؤ پچر پچری هاوارکردنی پیشینه کانی مرؤفی ده گیپرندوه، که دواتر بوته بر گمی قسه کردن!.

همروه چژن داروینیه کان بانگشه بؤ نمودش ده کمن که هم ردو ناوچه لهی قسده کردن له میشکی مرؤفدا (برؤکا، فیزینیکا) و هک پرمددننی ناوچه هاو شیوه شامپازی گهشه یسدندووه، که بریتیه له ناوچه F5.

له راستیدا نمو میکانیزمانه داروینیه کان بؤ ته فسیرکردنی دمرکوتی هم ردو ناوچه بروکا و فیزینک و پاشان پمیدابونی ژیان خستو ویانه ره رو، سنوری نمو قسه پروج و بینه مایانه تینا پهربینیت که راهاتووین بؤ ته فسیرکردنی زویه هملوئیت کانی پرمددنن له پئی میکانیززمی هدرمه کیمه وه گویانان لیدمیت، که که سینک به دوای حقیقتدا بگهربینت به قسه گهله کی و ها باور ناکات^(۲).

(۱) نوسه ری نم رستمیه تویزه سینفونی پسکندر Steven Pinker، له تیم نای تی، له کتبه نازه کهی فیزیه زمان The Language Instinct.

(۲) لو قسه بینه مایانه، توانا زمانهوانیه کان به شیوه کی کپکراوه له ناوچه F5 دا بونی همه و دواتر چالاک ده کرنت. و هک چژن گرتیان که جوله کانی دو پرین له خمندی برونو ور سره کیمه کانمود

نام تشوّمسکی، زانو به لگه‌ی زانسته کانی زمانه‌وانی له سه‌دهی بیسته‌مدا، هه مسوو با نگهشده کانی داروینیه کان پوروچه‌ل ده کاتمهوه، نهود دلنجاده کاتمهوه که مه حالله زمان پدره سه‌ندنی هرپه‌مه کی هیچ کام له هؤکاره کانی پمیوندیکردن بیت له لای زینده‌وره سره کیبید کان، به لکو نهود شتیکی تهوا و نویه که له مرزه‌قدا دره کوتوروه. تشوّمسکی بیردفزه‌که‌ی درباره‌ی پهیدابونی زمان ناوناوه (ته‌قینه گوره‌که‌ی زمانه‌وانی The Big Bang Theory of Human Language)، هاویشیوه‌ی ته‌قینه‌وه گوره‌که‌ی گردوون، که گمردوونی، له نمیروونهوه بدیهتناوه.

تشوّمسکی بۇ تەفسىر كىرىدىنى بىر دۇزه كەدى دەستمەۋاژىمەك بەكاردەھىتىت، كە لايەنگارانى پەرسەندىن ھەركاتىك لە يېشىكەشىرىدىنى تەفسىر ئىتكى ماددى (وەك دىباردەي ژيان) بېتواتا بۇون پەمانى بۇ دەبەن، نەوىش دەستەواژە (پەيدابۇون ئەملىت: کە مىشكى مرۆف كاتىك گەيشتە ئالۇزىيە كى زۆرمۇ زمانى لى (پەيدابۇو). نە گەدرجى نىئە لمودا لە گەل تشوّمسكى ھاپراين كە زمان شىتىكى تەواو نىتىيە و لەناكاو لە مرۆفدا دەركەوتۇو، بەلام لمودا لە گەللى ناكۆكىن كە (پەيدابۇون) كە بەشىۋىمەكى خۆكىد رووبىدايت، لە كۆتۈپ تەعورەكدا ھۆز كارى نەوە دەخپىزەرروو.

زمانی مروف و پیغمندی نازملان :

گومان لموهدا نییه که زوریه کنیکه کانی پهیوندیکردنی نیوان نازه‌لان
فیتپین، پیوستیان به فیربون نییه. بُز نمودن هنگ پیوستی به فیربون نییه
بُز نهنجامدانی نه جوزه سه‌ماهی هدمو تاکه کانی خانه تیینه‌گمن، به‌لکو نه و
نه کنیکه له ندوهی کمه بُز نوه همنگی دواتر له رپنی جیناته و ده گوازرسه،
نه‌وش ریگرنیه له‌بردهم بوبونی کاریگدری ژینگدی دموروبید به‌سر نه و

پەرمىسىنلۇر، داروئىنە كان بېيان رۇون نەكىرىۋەتتەمۇ چۈز تواناى كېكراو، لە مېشىكى شامپانزىدا بۇنىان
ھېرىرە، سان جىن خەندە بەر مەسىنلۇر، بە وشە. كارا كە رۇويدارە و تەعاوا!

کرداره‌و^(۱). نه گدر بعونی هؤکارینکی بؤماومی بؤ هدر توانایه‌کی پهیوندیکردن له نائزه‌لاندا سلمیتر او، نهی بؤچی همندی که س سرسام دهین که باس له هؤکارینکی بؤماومی هاوشیوه دکهین بؤ زمانی مرؤفایه‌تی!

ههروها درؤینه‌ی و فیلبازی هدمور نهو بانگه‌شانه سله‌لیتر او که ده گوتري همندیک نائزه‌ل بمهربی نهوبیان همیه که ده‌توانن فیزی پهیوندی زمانه‌وانی بین له گه‌ل مرؤفدا، که داروینیه کان نهوبیان به‌هدل زانیوه بؤ برهدان بمهربی که جیاوازیه کانی نیوان زیره‌کی مرؤف و بعونه‌وهره کانی تر تمنیا جیاوازی چه‌ندین، ده‌کری بده‌اهیتان کم بکرتمه‌وه^(۲).

نه گدر شامپانزی (او بعونه‌وانی تر) میکانیزمی پهیوندیکردنیان همیت، له‌وانه دمرکردنی همندیک دنگ که له‌دهنگی هاورا کردن و پینکه‌نینی مندانه‌کانمان ده‌چن، به‌لام به‌کاره‌هیتانی ره‌مزه دنگیه کان له‌لایمن مهیم‌ونه له زور لایه‌نی جیاوازی جوزی و جهوده‌ی له زمانی مرؤف جیاوازه.

- زمانی مرؤفایه‌تی تمنیا نامه‌رازی پهیوندیکردن نییه، به‌لکو نامه‌رازی بیزکردن‌وهش، چونکه له زور هملوستدا مرؤف به به‌کاره‌هیتانی زمان بیزده‌کاتمه، ههروها زمانی مرؤی میکانیزم‌هه کانی تیگه‌شتن به‌کاردیتیت (که له په‌راویزه کانی سره‌تای تمه‌ره که باسمان کردن).

- زمانه‌کانی مرؤف به دوله‌همندی و شه‌کان جیاوازن، و شه‌کان گوزراشتن له

(۱) یه‌کنک لمو تا قیکردن‌وانه که لمسه بالتنیعه مانگای نمربیک Cowbird نه‌جامدراوه، ینچووی بالتنده‌که‌یان له باکری و بیلایتی کار‌زیلیتا برد بؤ و بیلایتی ته‌کاس که بالتنیعه پینگه‌شتروی لبیو، لموی ینچووه‌کان فیزی ناوازتکی تینکاسی بالابون.

(۲) ناومنه زانتیه‌کان بؤ صاویه‌کی زلار باسی نه‌سی هانز Hans یان ده‌کرد، که دلامی همندیک کرداری کۆزکردن‌وهی زماره ساده‌کانی ده‌ایموه، نه‌مدش لعرنی کوتانی سمه‌که‌یموه، تا لهدواتردا راتزا که هانز له کوتانی سی بعده‌موم دمبو تا نهور کانه‌ی که راهینه‌ره که ناماژه بؤ ده‌کرد که بوسنیت! به همان شیوه، هدمور نهور بانگه‌شانه‌ش به‌درؤ خرانمه که ده‌باره، فیزیونی مهیم‌ونی کانزی ده‌کران (یده‌کیان) له تاکه کانی مهیم‌ونی شامپانزی له جوزی بونزیویه، که زیره‌کترنی مهیم‌ونه بدرزه‌کانه) بده‌وهی که فیزی زمانی مرؤف بوده و، ناستی له ناستی مهیم‌ونی کی ته‌منن دو سال و نیوی نزیکبزتمه‌وه!

په مزگه لينکي عهقلی پووت؛ بو نموونه وشهی (خواردن) هیچ په یومندييکي به وتندي خواردن يان دهريپيني وشه کوه نبيه! بهلام مهيمون نه گهر نيموينت باسي خواردن بکات، نهوا زمانی به جورنک و به دهنگيک ده جوليتت وهك نهودي که خارسيکي خواردن بیت، هردوک چون په مزدد منگيکي کانی زور که من و، ناتويت زياتر له دوو په مز پينکوه کوبکاتهوه.

- په مزه کانی نازه لان تمنيا په نگدانوهی په رچه کردارين که نامازهون بو شت و پووداوي پاسته قيندي همنوکهسي و خمیال هیچ په لينکي تیندا ناگیزیت، بهلام زمانی مرؤف توانای نهودي همي که گوزارشت له پابردوو و نايیندهدا تمناند واتاي گریمانهسي و خمیاليش بکات.

- په مزه کان (وشه کان) که مرؤف به کاريابن دينت به پتسا پنهکخاون، زورېي زانالياني زمان نمو خاسييته به گرنگترین خاسييه و جياوازييکي کانی زمانی مرؤف ده زان.

- زمانی مرؤف مهجاز و خواستن و لينکچواندنی زوري تیندا به کاردين، بهلام مهجازي نازه لان زور سرهتابي و به ديهيکي، وهك نهودي مهيمونوني تير نامازه بو شندامي زاونتني خوي بکات لمبردم مهيمونونکي تيری تردا به مهېستي سوکایتي پينکردن.

- زمانه مرؤبيه کان به بونې وشهی فرمانی (Function Words) جياده کرته نهود، که له دهريوهی پستهدا هیچ واتايه کيان نبيه، وهك (پاشان) و (کاتيک) و (And) و (If) و (ثم) و (عندما).

- زمانی مرؤف به سئ هسته وهر هستي پنهکرت (يستان - بینین - بدريکون) بهلام تروتني - بو نموونه - هرکه دهنگه کهی له دهستدا زمانه کهشي له دهسته دات.

له همه نهاده بو مان دهريه کهونت مهحاله زمانه کانی مرؤف به همراهمه کي له هیچ هوزکارنيکي په یومندي تر، که له نیوان بونه وهره سدره کيکي کاندا باوه

پهربیان سنه‌ندیت، به لکو دیارده‌یه کی تهواو نوییه و تهنا له مرؤفدا درکه‌وتوروه.
به لئی؛ ثمهه تقینوه‌ی گهوره‌ی زمانه‌وانی بورو، که هیچ ته فسیرنکی گونجاري
بوز شک نابهین، جگه له داننان به دیزاینمری ژیر.

عقل و چیزووه‌رگرتن له جوانی :

پهندیتکی هیندوسی کونم خوشنده، که زور پرسیار درباره‌ی پهیوندی
هستکردن به جوانی به پرسی خواهیدیمه‌وه دوروزیتیت، پهنده‌که دلیت:
(هستی جوانی به مرؤف به خشراوه، واپیله‌کات له گهل جوانیدا ناوته بیت
و دهستی خودایی له هموو نمو شتانه‌ی له دهورویده‌یدا همه‌یه بیتیت).)

نایا ندهه واتای نهومیه که هستی جوانی تایبهمه‌ندیمه‌کی مرؤفه، پیروستی
به دیزاینی زیره‌ک ههبووه که به لکه بیت بوز خودای به دیهیتمن، یاخود نهه هسته
دیارده‌یه کی هاویشه له نیوان مرؤف و نازه‌لاندا و همه‌مه‌کیتی بیتوانا نییه
له به دیهیتمنی؟ .

نهو پرسیاره به درترایی سه‌ردتم عدقلى فیله‌سوفه کانی سدرقال کردووه،
تا واپیله‌هاتووه (بهشی جوانانسی اییان کردوته بمیشکی سه‌ریه‌خوی فلسه‌فه،
که گرنگی به ولامدانه‌وهی پرسیاره فلسه‌فییه کانی سمر به پرسه‌که دداته‌وهه:

- چون هستی جوانی به مرؤف به خشراوه و چون میشکی مرؤف ولامی
جوانی دداته‌وهه؟ و کهی شتیک که مرؤف برره‌ههی هینواه بهوه و هسفی دهکه‌ین
که هونه‌ره؟

- نایا هستکردن به جوانی و نهزمونی هونه‌ری ره‌گه‌زتکی فیتری ههیه
له گهل ره‌گه‌زتکی و دهسته‌هاتووه له ژینگه‌وهه؟ .

- نه گمر چمندان قوتا بخاندی هوندری بعونیان همیت، هر یه کنکیان خاسیتی جیاوازی خوی همیت، نایا کومله سیفه‌تکی گشتی وها بعونیان همیه که سنور و زیارتانیه کان ببریت و به شیوه‌هه کی گشتی هوندر جیابکاتمه؟

لدو بیرکردنوه و پرسیارانهش چند پرسنکی ترى تمده‌هی پهیدادهن؛ نایا کومله میکانیزمیکی دهاری میشکی وها بعونیان همیه وامان لینکمن ههست به جوانی و چیز وهر گرتن له هوندر بکین؟

نایا دهتوانین بیردوزنکی زانستی بز درکردن به جوانی دابنین، ياخود دارشته‌وهیه کی دیکه‌ی بردوزی زانستی بز نهضوونی هوندری؟ نایا دهکری وهک زانست باس له هوندر بکرت و دواتر باس له زانستی هوندر Art بکدین؟

چند بملگه‌هیکی نوی نهومیان سلماندووه که ههستی جوانی شتیکی بزم‌هی و بهده‌ستهاتو نییه، دردر اوی زیارتانیه‌تی مرؤفایه‌تیش نییه، بملکو توانایه‌کی فیتری غریزمییه که نیمه و بونه‌ورانی تر بهیه کده کوده کاته‌وه.

نه گمر نیمه به جوانی گول و رمنگه‌کانی سه‌رام دهیین، دمنگی بولبول هستسان دهکات، جوانی و ههستکردنی گمه‌هی له نیرهی تاوسا به‌دیده‌کهین، نوا نهودت له بیریت که همنگیش جوانی گوله کان ههستیده‌کات، مینه‌ی بالنده‌کان بز دمنگی نیرنه‌ی بولبوله‌کان و جوانی نیرنه‌ی تاوسه‌کان ههست دهین، جا نایا جیاوازیه‌کانی نیوان چیز وهر گرتنی نیمه له جوانی و چیز وهر گرتنی نازله‌کان جیاوازی چه‌ندین یان حوزی؟

نایا هر دولامان ههمان میکانیزم بز چیز وهر گرتن به کاردینین؟.

عمل ریسای خوی همیه بُو چیز و مرگرتن له جوانی و هونر

زانست به نهندارهی پیوست گرنگی به پرسیاره فلسه‌فیله کان دربارهی جوانی نهداوه، سه‌ریای نمه‌ی زورتک له زانایان برایان وايه هستی جوانی یه‌کیکه له تایبه‌ترین چالاکیه عه‌قلیه‌کانی مرؤوف. شاره‌زای زانسته کانی میشک و دهمار و (هونر) زانای گهوره (پاماشانداران) بهم دواییانه ناوری لمو پرسه‌داوه‌تهوه و گرنگی پیداوه، بزیه با بچینه لای نه و بُو و لامدانمه‌ی نه پرسیاره گرنگانه خستمانه‌پرو. پاماشاندران دلیت:

لهم دواییانه پرسی هستکردن به جوانی و چیز و مرگرتن له هونر و پمیوندیان به چالاکی میشک سرقالی کردووم، کلیلی و لامدانمه‌ی نه و پرسیارانه بش بریتیه‌ی له وشمی (رازا Rasa)، که له هونری هیندیدا زور دووباره دهیتموه، وشه‌که وشمیه‌کی سانسکریتیه و ورگیرانی قورسه، به‌لام به‌زنیکراوه‌ی واتا ((گهیشن به جمهوده‌ی شتیک و، خستنه‌پرووی به جورتک که هست و میزاجی بینه‌ر بوروژیتنت)، ثیتر چون هونر ده‌گاته نه و جمهوده تا گوزارشتن لیبکات؟ هروه‌ها چون بینه‌ر دهستی ده‌خاته سمر نه و جمهوده له کاتی بیرکردنوه‌ی له کارتکی هونری تا چیزی لیوه‌بگرت؟

کاری هونر بریتی نیبه له گواستنده‌ی کوپیبیدک بُو بون، نه گهر نمه‌ه کاری هونر بوايه، نهوا نهونده بهس ببو که تمبا سه‌رنجی دورو به‌رمان بدین. به‌لام به پیچه‌وانمه‌یه؛ له پاستیدا کاری هونر بریتیه له گزپرینی وتمی بون، یاخود تیشک خستنه‌سهر یه‌کیک له به‌شه‌کانی، به‌مدبستی بدیهنانی چیزو (هندیک کاتیش قیزرا) بُو بینه‌ر، هرچه‌مند هونر مرمند زیاتر لمه‌دا رُبچیت نهوا ناستی چیز و مرگرتن له جوانی زیاد ده‌کات و هونر مرمند که دهیته هونر مرمندیکی گهوره. پاشان پاما دلیت؛ گهیشن و مه‌ته چند خاسیه‌تیک (یان چه‌ند یاسایدک) که پیوسته هونر مرمند (یان دیزایندری جل و بدگ) پیانمه

پدیده هست بیت، نه گهر بیهودت چیز به بیندر بیده خشیت و هستی جوانی لعلا
بوروزیتیت، که بینینی واقعی ناتوانیت به دیتیت.

گهیشن بهو پیسا و میکانیزمانه واتای نهوه نیمه که لایدنی دمروونی و پژوهی
جوانی و هونه نه میتیت، چونکه دمرکردنمان به میکانیزمه کانی خوشیستی
و نهنجامدانی کرداری سیکسی نایته هزوی لدهستدانی لایدنی دمروونی و
پژوهی، به همان شیوه نه گهر له لیکولینهوه زانستیه زمانهوانیه کاندا قوول
بینهوه نایته هزوی نهوهی که چیز له هزناوه و شاکاره نهدمیمه کان ورنه گرین،
هدروهها زانینی نهوهی که ندلماس له کاریون پنکدتیت و گهیشنینه همنگاره کانی
دروستبوونی له ناخی زویدا و لماءه ملیونان سالدا نایته هزوی نهوهی که
نانفرهتان چیزی لئی ورنه گردن. به همان شیوه بیونی یاسا و میکانیزمی فیتری
به واتای نهبوونی رؤلی پمروهده و زیارتستانیمت نایت له چیز و مرگرتمنان له
هونه و گوزارشترکدنی له قوتا بخانمیه کی دیاریکراو.

نهوهی جیتی سهرسور مانه نهوهیه که زانای مسؤولانی بله معتمدی فیزیا (حمسنی
کوری همیسم)^(۱) چهند پیوه رنکی باهتمانی بؤچیز و مرگرتمن له جوانی داناوه،
هدزار سال پیش راما شانداران، سه رنجی بده کاتیک دلیت:

((چاو له پئی هممو سیفه تیک له سیفه ته کانی بینین دمرک به جوانی
ده کات، به لکو ((اهر سیفه تیک جو ریک له جوزه کانی جوانیمان پنده خشیت))
و دمیته هزوی (ناویته بیونی نه و سیفه تانه)) بؤ هستکردن به جوزه کانی تری
جوانی که نالّوزتر و ناویته تن:

بؤ نهونه (شوتنی شته کان) جوانی به شته کان دمه خشیت، همروهک چون
(ریزیه ندیشیان) جوانیبیه کی تیران پنده خشیت. بؤ نهونه پیته کانی نوسین، که
جوانیبیه کدیان له شوتن و ریزیه ندیساندایه، به مدهش بؤته هونه ریک له هوندره کان.

(۱) حمسنی کوری همیسم: ۹۶۵-۱۰۴۰، یه کنکله گهوره تین زانایانی زانستی رؤشگذری و
بینین کاره کانی بناغه دی نه و بوارین که زانایانی رؤژناوا هممو ببرد و زه کانیان له سمر بنیاتاوه، چ له
دز نهونه ورد بین و تعلیسکوب، بان له فسیلؤز جیای بینین.

به همه مان شیوه (دوری شته کان) جوانی به کان دبه خشیت، نهودتا
نهستیزه پهرش و بلاؤ لهیده کلوزوره کان له نهستیزه کانی پینگای کاکیشان جوانترن
له بمر نهود به همه مان شیوه گوله بلاؤه کانی نیو میز گینک جوانترن لهو گولانه له
چه پکه گولینکدا دانراون.

له همه مان کاتدا (در تربونه و اش) جوانی دبه خشیت، له بمر نهود دهینی که
میزگه سهوزه دورو رو در تیره کان که تا چاو بر ده کات سهوزاییه (به همه مان شیوه
ناوری در میاش) جوانتره لهو میزگ و ناوانه کانو و پینگا و بانیان ده کمیته
بدر. به همه مان کاتدا (در تربونه و اش) رهندگی سهوزای ندو میزگانه جوانترنی ندو
ناوچانه که رهندگی جیاوازیان تیندا همیه.

لیزهدا قسه کانی (تبین همیسم) تمواو دمبن که پیش همزار سال دهیاره
چیز و مرگرتن له جوانی نووسیویه تی.

بعد جوزه راما شانداران (و پیش ندو حمسه نی کورپی همیسم) و لامی
پرسیاره کانمانی داوه ته وه، بهوهی که هستی جوانی و چیز و مرگرتنمان له هونر
له پنی رنسا و میکانیزم مهه پینکده خرتن، به تمواوی جیاوازن له هستکردنی
غیریزی نازه لانه بز جوانی.

پاکی و بینگردی بز ندو خودایمی میشکی مرؤوفی پینکخستوو و
میکانیزمی و های پیبه خشیو که توانای چیز و مرگرتنی هدیت لهو جوانیانه
خداده گرد و ندا دایناون.

نه گهر گیانله بده سره کیمه کان هستیتکی جوانی سه ره تاییان هدیت، نایا
پرسه ندنی داروینی توانای نهودی هدیه که یاسا و میکانیزم له میشکی
مرؤوفدا دابیت؟ له راستیدا داروینیه کان بانگدشمی نهود ده کن که ده کری
نهود رو بیدات، ته نانهت میکانیزمی رو و دانیشی دیاریده کدن! ده لین: نا بعد
جوزه رو بیداوه JUST-SO! بد لام نایا بهو میکانیزمه رازیده بین؟ ندو پالئنه رو
پرسه ندن چیمه ندو توانای چیز و مرگرتن له جوانی و هونره داوه ته میشکی
مرؤوف؟ ندو سو و دهی پرسه ندن چیمه که ندو توانایه به دیده هدیتیت؟

داروینیه کان و لامینکی تیرو تمهیلیان نه داوینه تمهوه.

بلام نیمه ته فسیر تکی گشتگیر و تیرو تمسل پتشکهش ده کمین، نه ویش نهومیه که پمیدابونی هستی جوانی له لای مرؤوف بهو شیوه زورنالوزه دچیته ژیزیاری یاساگهاتکی وردده، بتمهواوی جیاوازه له هستی چیز و مرگرتن له جوانی له لای نازله لان نه مهش بدگهیدکی حاشاهه لنه گره که جگه له خودایه کی کاریه جنی بتموانا که سی تر توانای بدمیهیانی نیمه.

عقل و همسنه روحیه کان :

بانگکشیدی ماددیگمراکان که دلین نایینه کان داهیتراوی مرؤفن تووشی سدرسامیم ده کات! دلین مرؤف بز بدمیهیانی سودی مدادی و معزیفی و دهروونی و گرنگترینیان هستکردن به هیمنی و ناسایش به هوی بونی هیتر تکی غمیبی که له کاتی پتوستدا پشتگیریمان ده کات نایینه کانیان داهیتاوه.

هرروها دلین که نهو هیمنی و نارامیه دهروونیه و هست و سوزه رپوچیه و هستکردن به بزریوونه و تهنا و همگه لیکی دهروونین که چالاکی ناتمندروستی هندیک له ناونده کانی میشک لئی بمرپرسیارن.

نه گهر ماددیگمراکان نایین به داهیتراوی تکی مرؤی و دیاردهیه کی بیانو گهربی دهزانن، ثموا مافی نهوده مان همیه پرسین؛ (ته حددای پرمدهندن) چیبیه که پویه پروی مرؤف بتوهه تا بیته هزی پمیدابونی میکانیزی می بایزولوجی دهمار که واپلیده کات هست به که میبونده و هستکردن به خود و تهناهه لمناچه ونی بکات، هرروها خیالی بونی جیهانیکی بدرزی غدیبی ناراسته قینه بکات و پهیوندی له گه لدا ببهستیت!^(۱) نه مهش به تهواوی له گه ل ده کمین.

(۱) ناماژیه بز چه مکی یه کبوون(وحد الوجود) و یه کبین(وحد الشهد)، که پاش که مینکی تر باسی ده کمین.

نامانجی سرهکی پهنه‌مندند تینکده گیرفت، که برتیبه له پارتر گاریکردن له خود؟ نمهه واتای نه‌مانی (سودوی پهنه‌مند) ده گکیه‌تیت، بهلکو ده‌توانین بلیین به واتای شکستی پهنه‌مند دیت. جا نه گهر نایین گهوره‌ترین کاره‌سات بیت که تووشی مرؤف بوبیت (هدروهک ماددیگمراکان بانگه‌شمی بو دهکن ولهک پیچارد دوکنزا)، نموا بوزچی میکانیزمی سروشی هدر زوو خزی لى پرگاکار نه‌کرد؟!

بیونه غمیبه بیونیکه راسته‌قینه:

دکتور ثاندرؤ نیوینرگ^(۱) چهند لینکولینه‌وهیه کی له سمر کوملیک له عابد و زاهیدانی نایینه جیاوازه‌کان کردووه، لهو لینکولینه‌وانهدا نوتیرین ته‌کنیکی وتنه گرتني تیشكی میشکی به کاره‌تیاوه^(۲). ندو تویزینه‌وانه سلماندوویانه که نو نارامی و هسته رؤحیانه مرؤف بههزوی بیونی هیزنکی غمیبه بزرهوه له سمر عرشدا جینگیربووه هستی پنده‌کات، له راستیدا هستی ته‌ندروروستن بو فرمانه ته‌ندروروسته کانی میشک، ندهک ته‌نیا خدیال و وهم بیت.

همان لینکولینه‌وهش سلماندوویانه که دابمشکردنی ندو شتانهی عه‌قله کانمان هستیان پنده‌کن بو (بیونیکی ماددی راسته‌قینه) و (بیونیکی غمیبه نامادادی ناراسته‌قینه) دابمشکردنیکی زانستی نییه، چونکه بیونی ماددی که میشکه کانمان له پئی میکانیزمه کانی هستکردنی میشکوه هستیان پنده‌کات، له‌ودا هاوشنیوه ندو بیونه غمیبه‌یده که هندینکمان هستی پنده‌کهین^(۳).

(۱) Andrew Newberg: مامزتای تیشك و سرۆکی ناومنی نویزینه رو حیه کان له زانکوزی پن‌لغاپیا، یه‌کنکه له دامدزترعنای بازولزجیای ده‌ماری دینداری Neuro-Theology که تایمته به لینکولینه له بنجهنه بازولزجیه کانی هسته رؤحیه کان.

(۲) FMRI-PET-SPECT Camera.

(۳) بو دستکمتوتی زانیاری زیاتر له سمر نهرو چه‌مکانه، بگمربو به کتیبه‌که‌مان (پیه صار العقل منا)، نعموره‌ی دهیم.

میشک / عقل و نایین تمایل و کنترن^(۱) :

به کلک له گرنگترین نمو لاینانهی میشک / عقلی مرؤوف جیاده کاتمهوه، بر تبیه له بونی زور میکانیزم که خزمته تی دامهزراوهی نایین دکات. یه کمیان، نموده که عده قلی مرؤوف نارهزوویه کی فیتري همیه له بمرجسته کردنی بیرون که و هست و سوزه کان، نمو نارهزوویش چهند ناومدیک و خانهی دهماری له پشت و همیه.

بۇ نمونه دهیینین مؤسیقاره کان پەنچمیان له گمل نمو ناوازه ده جوولین که به خدیالیاندایت، هەروهك چۆن ئىتمەش کاردانه و مان بەرامبەر بۇ پارچە مۆسیقا یه دمیت که گوئیستی دهیین. لیزدا نارهزووی میشک / عقل بۇ بەرجسته کردنی بیروباووه نایینییه کان پەيدابووه و له شیوهی سرووت و پەرسشدا دەركەوتووه، بەتاپیهتی چەمکه گرنگه کانی مرؤوف؛ وەك مەدن و زىندۇوپۇونوھ و پەیوندیکردن به جیهانی غېب.

زۇرىھی کات سرووتە نایینییه کان بارگاوبۇونیکی کاردانمۇمیان له گەلدايە، ئەمەش له دەرمجا می کارىگەری ئىقاعى جوولە دەنگى سرووتە کان لە سەر دەزگای حوروئى و كۆنەندامى دەمارى خۆنۈستەنە توئىكلی میشک^(۲). لهو چالاکىردنەشدا - له گمل ئىقاعەکە - چەند دۆخ و سرووتىکى تىرىش بەشدارن، وەك رکوع و سوجە و جوولە دەستە کان له نويزدا، هەروھا پىنگى شۇتىدە و پۇرۇو و ھمناسەر پىنک و پىنک له کاتى زىكىردندا، بۇنى بخور و هي تر، ھەمۈپيان ھۆکارن کە وا له مرؤوف دەکەن هست بە ترسىك بکات کە يىدەنگى و ھەستىردن بە پىز و چىتى نايىنى تىكەل بىت.

(۱) نەم چەمکه له دەرمجا مەکانى لىكۈلىمەوە کانى ناندۇنۇيىزىگ وەرگىراوه، کە پىش ئىستا باسماڭ كەرد.

(۲) دەزگای حوروئى Limbic system بىرپىرسە له چالاکىيە کاردانمۇمیه کانسان و، دەزگای دەمارى خۆنۈستەنە ANS ش بىرپىرسە له فرمانە خۆنۈستە کانسان و، توئىكلی مىشكىش Cerebral Cortex بىرپىرسە له چالاکىيە عەقلی و بىرلەك و بیروباووه کانسان.

ەرچى رۇلى تۈنکلى مىشىكە لە سينارىۋىددا، نموا رۇلىنىكى بە كىجار زىندىووه؛ بەو پىئىمى نەو بېرۇكە و بېرىۋاپەرنە ئىدا هەمىه لە گەل كاردا نەوەكىنى يىشۇوتىدا ئىكەن دەبن. بەمەش سرووتەكان دەبىنە ئامېرازى گۆزپىنى بېرىۋاپەرە تىۋرىيە كان بۇ نەزمۇونى ھەستى و خودى.

مىشكى عەقلە بەرزىيۇوو 090909 :

بەدهەمان شىۋىد مىشكى مىكانيزمى وەھاي بۇ زىادكراوه كە يارىدى عەقل بەدات رۇچ بەرزىكەندىو، گۈنگۈرىن ناوچەكىنى تۈنکلى مىشكى مىرۇف نەو ناوچەيە كە بە(ناوچەي بەيدىكەوە بەستىنى پىكختىن OAA^(۱) ناسراوه، كە بەپرسە لە ھەستكەرنىمان بە خۇودى خۆمان و بۇونى دورۇۋىرمان^(۲)). سرووتە ئايىننەيە كان ھەلدىستىن بە ئارامكىردنەوەي عەقللى ھۆشىار و ھەستەكان، بەمەش ئىخستىنە چالاکىكەرەكىنى ناوچەي بەيدىكەوە بەستىنەوەي پىكختىدەك OAA دەيىتە ھۆى سىتبوونى چالاکىيەكەي، نەمەش بە (داخستن Deafferentiation) ناسراوه، كە دەيىتە ھۆى لەدەستدانى جىاكاردىنەوەي ئىوان (من) و (بۇن)، لە گەل بەردوامبۇونى سرووتەكان مىكانيزمەكىنى داخستن زىاتر چالاک دەبن، تا ھەستكەرنىمان بە خۇود و بۇونى دورۇۋىرمان لە ئاودەچىت^(۳)، بەمەش مىرۇف

Orientation Association Area (۱)

(۱) ناوچەي بەيدىكەرمەستىنەوە ورد Orientation Association Area=OAA كە دەكمۇتە بىشى پاشۇوە دىوارى مىشكى بە گۈنگۈرىن نەو ناچانە ھەزىمار دەكتىن كە رۇلى لە ھەستە رۆزجىيەكىندا ھەمە. نەو ناوچىيە لە ھەردوو لاي مىشكىما ھەمە، ھەردووكىيان لە فرماندا لە يەكتىر جياوازن، بەلام تعاواڭەرى يەكتىن، چۈنكە لاي چىپ بەپرسە لە دىيارىكەردن و دەرك كەرن بە وىنەي سىن دورى لاشى مادىسان لاي راستىش بەپرسە لە دىيارىكەرنى شۇرتى لاشىمان و پەيمەندى بە بۇونى دورۇمىرۇو، نە گەر دەرك كەرنىمان بە خۇود و بۇون بۇونتىكى مىشكى يىت، كە بەيدىكەوە بەستىنەوە ورد بىچى هەلسىتىتە نەمە واتاي ئەمە ئەمە ئەمە بە خۇود و بۇونى دورۇۋىرە بۇونتىكى راستەقىنەيمە، بەلکو ئەمە واتاي ئەمە كە نەو ناوچىيە وتنى واقىع ورده گېرت و رامان لېدىغان كە ھەستى يېڭىكىن، خۇود و بۇون لە نېبۈونە بەدىنەھىتىت..

(۲) دەتوانىن ھەمان كارىگەرسان لېرىنى ئىقاعى رېنگىدە دەستكەوتت، كە جەختكەرنەوە لە گەللىايت لە ھەر شىتكە كە ئەنجامى بىلەن، وەك گۈنگۈرىن لە مۇسیقا و خۇشىدەوەي شىعر و لائەنەوەي متىال و

ده گاته ندو پلمیدی که عاییدان ناوی (فناابون) ای لیدهتین، زوریهی کات توانای ناشکارکدن و زانیتی جیهانی غمیب، هستکردن به یه کبوون له گتل ندو جیهانانه‌دا له گله‌دایه، هندنیکاتیش یه کبوون له گهله ندو خودایهی له سه‌ر عمرش‌کهی جیگیریووه، که به (یه کیتی بینراو / بون) ^(۱) (وحدة الشهود / الوجود) ناسراوه.

له‌وهی راپورد، بومان دمرده‌کدویت میشکی مرؤف بهتمواوی بز مامدله‌کردن له گهله بنچینه‌ی ناییندا ناما‌داده‌کراوه، نه‌وهش له‌چمند ناستیکدا دمرده‌کدویت، که به توانای تیگه‌یشتنتی عه‌قلی مرؤف بز و‌هی ناسمانی دستپنه‌کات، پاشان بونی په‌رؤشیه‌کی فیتری بز چه‌مکه‌کانی خواهیتی و ثایین و،

نوتز، هروها نیقاوه رنکه خیز‌اکانیش؛ وله رزیشن له مودایه‌کی دور و درزدا و نه‌جامدانی بینکس و دروش گوتنهوه له گهله هزاران کس له باری تزی پندا، دکری بینه هزی چالاک کردنی ناجه‌ی داختن و هست کردن به یه کبوون له گهله کسانی تردا.

(۱) دینداره‌کان له رازبیرون بدو چه‌مکه سوپنگریه روانانه جیاوازیان همه، که باس لموده دکمن همنتن کات کسی عایید بارزده‌خی وای بسرا تندپریت که هست کردن به خودی خزی له‌مستدفات (فناابون) و، لوانیه هستی وای له گله‌لایت که واهمت بکات که هرچی له گردوبوندا هدیه بدره فناابون دوچیت و، هیچ شتیکی تر جگگه له خودا بونی نه‌ماوه، لمو کاته‌دا و هستندکات (اوه ندوه) بون بریتی پیت له خودا و خداش بریتیه له بون (یه کبوون-رحد الشهدا)، لوانیه را هست بکات، لوانیه و هست بکات که خودا لم بونه‌دا تراوتموه (حلول)، یان نه‌معتاوه له گهله‌یا به کیگرتووه (اتحاد).

خوشنوی بفریز، باله گلت راستگو به، ندو چه‌مکانه (له قوتانیغله کانی زیاندا) هوشیان دمرد، بزیه و بزمگرن، بعینیه که نمه بینیکه تایته به کومنلیکی تایته‌ی بمنه، کانی خودا، که هستیان به خودی خزیان له‌مستداوه، له‌کاتی بینه‌شیبون و، فناابوندا و، جگه له خودا کسی تریان نهیینو، به‌لام حقیقتی پرسکه که له بیرباوه و شریعتمهوه و بردیده‌گرین چه‌مکی دوانیی دووبات ده‌کنوه، خودا و بمنه، خلق و مخلوق، پیشوا عبدالحیلیم مه‌حمود (شیخی پیشوی مزگوئی نزهه و گهوره پیشماوی سوپنگری) ندو هله‌لیه روننده‌کاتهوه که بزنه هزی ندوهی زقر که‌س رنگای سوپنگری بپرمه بکن، ثوبیه که همندیک له فیله‌سروفه سوپنگرده‌کان وایانداواه که شعوی سوپنگرده‌کان دمیین (له کاتی بینه‌شیباندا) بعوهی که ناگایان له بونی ماددی و خودی خزیان نامیست، بریتیه له حقیقتی بون (واتا هیچ پرستارونک نیبه به حق جگه له خودا، بزیه خودا بونه و بونیش خودایه)، بزیه پمیر میان له یه کبوون (وحدة الوجود) کردووه که هیندله‌کاتیش په‌پرمه‌یه کانه‌کن و، لمو باره‌یمشوه بپرده‌زی فعله‌فیبان دارشتهوه، که درچوونه له بیرباوه و شریعتی نیلامی، چوکه بون زانی خودا نیبه، بلکه به‌دیه‌تراونکه له به‌دیه‌تراونکی.

نارهزووکردن له بدرجسته‌کردنی چممه که عهقلییه‌کان و، گوپینی چمه‌مکه تیزییه عهقلییه‌کانی بیروبا مرپیو نهزمونی هستی و خودی، پاشان توئانای داستنی بازنه‌کانی هستکردن به خروود و بونی ماددی، له‌گدل هینانه برچاوی هسته‌کانی بزرزیونه‌وهو پیموهندیکردن له گمل جیهانی غهیدا.

پرسیاره تهوریه که لیزهدا نهوهیه؛ که چون میشک بهم شیوه ناماده‌کراوه تا بهتمواهتی بز بچینه‌ی نایینه‌کان گونجاویت، ياخود نایینه‌کان دارپیژراون بز نهوهی به تهواهتی بز بچینه‌ی میشکی مرؤف گونجاویت؟

داروینیه ماددیگر اکان هیچ ولامینکیان بز نهو پرسیاره نیبه.

لینکولینه‌وه کانی نیوبیرگ ندمیان درختووه که پهسته‌کان (نویز و زیکر و بیرکردنو و پژوو و خوتندنوه) کتبه پیروزه‌کان زور میکانیز میان له خزگرتوره که زانایانی پسپز بز باشکردنی تهندروستی جهستمی و عهقلی و دهپونی نامؤژگاریمان دهکن. همروها بز به دیهستانی نارامی و بزرزیونه‌وه پژویی. بهه‌مان شیوه پووکردنه خودا بهوهی که به خشنده و میهربانه دهیته هۆی نارامی و بزرزیونه‌وه زیاتر. هەرچی نهو پهسته‌ی تدرکیزو جخت له سر ترسان له خودا دهکاتمه. ياخود توندره‌وه نایینی، نهوا دمبه هۆی پهکسختنی زۆرنک له خانه دهماریه‌کانی میشک، پاشان بز بدبهختی و نهخوشییه نهندامیه‌کان و پیریونی زوو.

میشک/عهقل و پهسته‌شمکان :

قسه‌کانم دهباره‌ی هسته پژوییه‌کان و بزرزیونه‌وه به پرسیاریک کۆتائی پیندینم که کوره بچوکترینه کم نهوسال چوو بز زانکو لئی پرسیم، گوتی:

بزجی نایینه ناسانییه‌کان پهستشیان تیندایه؟ نایا نهوه بمس نیبه بیروبا مرپینک هەیت دهباره‌ی خودا که باورمان بئی هەیت، پاشان پیموستبین به روشته

جوانه کان و رهفتاری جوان له گمّل که سانی تردا، همروهک زورتک له نایینه کانی روژهه لاتی دور؟.

لموکاتهدا، بمو زانیاریانه نهودا همه مبسوه و هلامی کوره که هم دایده و پیشگوت: له راستیدا گرنگی پدرستشنه کان بزو نایینه کان ده گمپتنهوه بزو نهودی که:

یه کم: نیشانه به بزو گونبرایلی باوره دار بزو فرمانه کانی خودا، همتا نه گدر هیچ ته فسیرنکیش بزو نهود پدرستشنه شک نه بین. وهک ژماره کانی رکاته کانی همنوژتیک، یاخود بزوچی همندینیکیان بدنهنگن و همندینیکیان بینهنهنگن، له کوتایشدا بملگهه له سر راستگویی بهندایه تیکردن بزو خودا.

دووهه: پدرستشنه کان سوود و که لکی تایمهه تی و گشتی گرنگی همیه. بزو نهودن نویز، که له توانی گهوره و بچووک دوره دوورمان ده خاتمهوه، یاخود رفڑوو که بدرزکردنوهی ده رونه و هستکردن به کوزران و ناخوشیه کانی همزاران، زه کات که دسته بدری کۆمەلا یه تیبه...

نهو دوو سووده له گرنگترین نامانچ و مدهسته کانی شهربعهتن و من نه وشنانه همر له مندالیمهوه ده زانی، به لام دوای نهودی سدرنجه کانی لئکوئینه وه کانی ثاندرؤنیویزیرگ و هی ترم دا، هسته بوده کرد که نهودی به کوره که هم گوت کم و ناتعاواو ببوو، له بدر نهود نهوانه خوارهوم بزو زیاد کرد:

سینیه: پدرستشنه کان بدرجستکردنی بیرون باور و هسته و نهسته کانمان، نهو فیترتهش میکانیزمی خۆی له میشک/اعده قلدا همیه و، به هنگاویتکی گرنگ داده زیت بزو قوولکردنوهی بیرون باوره کانمان.

چوارهه: پدرستشنه کان - و نه سرووتانه تیبا ندا همیه - بیرون باور له چدمکگه لئیکی عقلی تیزوری ده گۆپن بزو نه زمدونگه لئیکی خودی و هسته و نهست.

پنجمهه: کاتیک نهنجامدانی پدرستشنه دهیته هۆی داخستنی ناوجه کانی هستکردن به خوود و دهوره بیره، لموکاتهدا مرؤف هست به نهندازیه کی زوری بدرزبونه وه ده کات، که لمواندیه بگاته ناستی گهیشتنی راسته قینه به بونی غیبی یه کگرتیوی رهها.

مدادگه‌راکان و عهفل :

(هه‌قدژیه‌که‌ی والاس) له نیوان خواهه‌تی و داروینیزما :

باسکردنی خستنده‌رووی مدادگه‌راکان بۆ پهیدابونی توانا عهقلیه‌کانی مرۆف به هملووه‌سته کردنیک له گەل چەند بلىمەتىك له بلىمەتائی بايزۆجيا دەستپىنەکەين، نموايىش (چارلس داروين و ئەلفرەند والاسان، كە له يەك كاتدا و به جىا هەردووكيان گەيشتنە بيردۆزى پەرهەسەندن^(۱) .

داروين پهیدابون و دەركوتني زيره‌کى مرۆف و تواناي داهىنان و بلىمەتى دەگىزپىتمەوه بۆ مىكانيزمى پەرهەسەندنى داروينى كلاسيكى، كە برىتىيە له هەلبىزادنی سروشى لە نیوان بازدانە سروشىيە‌كاندا، تەنبا و تەنبا نەوه ھۆكارەكىدە.

لە كاتىكدا، كە والاس وايدەبىنتىت، كە نەو تەفسىرە تواناي تەفسىرکردنى عەقلى مرۆڤى نىيە، نەوە دلنىادە كاتمەوه كە عەقللى مرۆف بەخاشىكى خودايسە.

بيانووه‌کانى والاس چىن بۆ خستنده‌رووی نەو باسى كە مدادگه‌راکان شۇك دەكات؟ والاس گرنگىيەكى زور بەوه دەدات كە ناويناوه زيره‌کى شاراوه Potential Intelligence، بۆ نەعونە تەگەر مرۆفيك له ھۆزىنکى سەرتايىي يېتىن و بىخىنە بدر خوتىدىن لە قوتاپخانىيەكى نەعونەسى و لە شارتىنکى ژيارستانىيىدا، نەوا ھاوشىوەي قوتاپبىيە‌كانى تەفيىي بىرکارى و زمانە‌كان و كۆمپىپوتەر و زانسته‌كانى تە دېيت، واتا مندال زيره‌كىيەكى شاراوه‌ى هەيدە،

(۱) نەوي جىڭگاي سەرسىرمانە نەعومىيە كە ھەر يەكىكىان نەكولى لە فەزلى نەوي تىيان نەكىدۇو، تەنامەت والاس كېتىيەكى نۇرسىوە و ناويناوه (داروينىزم)، كاتىك داروين بەوەي زانى، نامىيەكى بۆز نۇرسى و بۆز نۇرسىبىرۇ: پىرىستەنمبۇر ناوارى بىنلى (داروينىزم)، بەڭكۇ (والاسىزم) ياشە.

که زور لوه بدرزته لوهی پتوستیمه‌تی بُو مامه‌له‌کردن له گهله ژینگدی راسته قینه‌ی خوی. نیتر نهوزیره‌کیمه شاراوه‌یه چون پهیدابووه؟

له راستیدا هله‌لزاردنی سروشتنی دهوانیت دهرکه‌وتنتی نهوز توانایانه‌مان بُو ته فسیر بکات که زینده‌ور له ژینگکه‌کهی خویدا و له کاتی پدره‌سندنیدا پتوستی پنیه‌تی، بهلام دهرکه‌وتنتی نهوز سیفه‌تanhه ته فسیرناکات که شاراوه‌ن و مرؤف دوای دهیان همزار سال کاری پیشان دهیت، چونکه هله‌لزاردنی سروشتنی دیدنیکی ثایینده‌ی نیمه.

نهوز هملوسته به (هدفلزیمه‌کهی والاـس WallacesParadox) ناسراوه. باس لوه دهکات که نهوز زیره‌کیمه مرؤف هدیتی زور زیاتره له پتوست و سنوری کاروباری ژیانی و کیشکردنی جنسی زیاتره، نیتر چون هله‌لزاردنی سروشتنی دهیتیه هزوی دهرکه‌وتتن و به میرات هیشتنتوهی تواناگه‌لینکی وها که به کارنایت و هیچ سوودنیکی بُو مانه‌وه نیمه، له کاتیدا تاکه کانی نهوز جزرانه لمناو دهچن که شهوز توانایانه‌یان نیمه.

به زمانیکی تر، چی وا له جینیتک له جیناته‌کان دهکات که له بهه‌رهی بیکاری یان موزیقی بدرز پسپور بینت یینه‌وهی پتوستیشی پنی هدیت و، بُو نهوه‌کانی دواتر بیهیلتیمه‌وه؟ والاـس خوی ولامان دداده‌وه و دهیت تاکه درچه‌ی دهرچوون لوه ههدفلزیمه بریتیه له داننان بهوهی که زیره‌کی شاراوه‌ی مرؤف به خششینکی (زیره‌کی خودانی ایه).

بهلام، چون داروینیزمی ماددیگه‌درا ته فسیری (هدفلزیمه‌کهی والاـس) دهکات؟

داروینیبیه‌کان وايدمیبن که توانا عه‌قلیبه پیشکه‌تووه‌کان یه‌کیک له شیوه و رواله‌تنه‌کانی نهوهی که ناویانه‌واه (زیره‌کی گشته General Intelligence)، که گیگارویانه‌تده بُو کهله‌کهبوونی تواناکانی مینشک که به دریزائی سی سال قهباره‌ی گهوره بهوه و ناللوزتر بهوه. مرؤف نهوز زیره‌کیمه له را و کشتوکال و جهنگ و پهیوندیبیه کوـمهـلاـیـهـتـیـهـ کان به کارهینه‌واه، کاتیک پتوستی پنی ههبوو

له مه عریفه‌ی نالوژتردا به کارهیتنا، وله بیرکاری و مؤسیقا و دیزانگردنی نامپاز و داهیتانی نامیزه‌کان.

داروینیه‌کان نموونه‌یدک لمه‌سر ثوهه دینتهوه بدهه میشک جولله‌ی دسته‌کان
له پاو و دستگرتن به لقی داره‌کانهوه به کارهیتناوه، پاشان - له کاتی پیوستدا
- بؤ نووسین و ژمنینی مؤسیقاو بؤنه و نه شتمرگه‌ریه‌کان به کارهیتناوه.

له راستیدا پاکردنی داروینیه‌کان له (هدفیزیه‌کهی والاـس) به خستنپروی
بیزوکهی (زیره‌کی گشتی) کیشه‌که چارمه‌سر ناکات، چونکه (زیره‌کی گشتی)
پوییپرووی همان نهو کیشه‌ید دینتهوه، که (زیره‌کی شاراوه) پوییپرووی
بووهوه، چونکه ماددیگه‌راکان پییان نه گوتین بؤچی و چون په‌رسندنی
هره‌مه‌کی توانای عدقی ومهای به مرؤف به خشیوه، که دوای سه‌دان ههزار
سال به کاریزیت. بلیمتدی زانسته‌کانی میشک و ده‌مار راما‌شانداران گوزارشت
له په‌تکردنوهی نهو بؤچونه ده‌کات و ده‌لیت: وانا زانم که نهو زیره‌کیبی
بؤثراسته‌کردنی پرمیک بؤ پاکردنی ناسکنک به کاردیت، همان زیره‌کیش بؤ
حیسابکردنی سینگوشه‌کان و هاوکیشه بیرکاریه پیشکه‌وتوروه‌کان به کاردیت.

همروه‌ها سلمیتراوه زیره‌کی مرؤف چمند جورتکی جیاوازی همه‌یه (بیردؤزی
فره‌زیره‌کی هاوارد گاردنر)^(۱۱)، که همراهه‌کنکیان به کارتکی دیاریکراوه
هدلله‌ستیت، توائزراوه ناومنده‌کانی میشک نهو جوزانه‌ی زیره‌کیش دیاربکرن.
که واته زیره‌کیبیه‌کی گشتی و شاراوه بعونی نییه، هیچ شتیک بدرامبر به
زیره‌کی شاراوه خۆی ناگرت جگه له قسه‌کهی والاـس بدهه که بدخششیکی
خوداییه...

(۱۱) له تعموره‌ی دواتردا باسی نام بیردؤزه ده‌کمین.

ئالۇزى و سىفاتە ھەلقوولۇڭان ⁽¹⁾ :

دواین نه و زانیاریبانه‌ی له کاسه‌ی زانستی ماددیگه رایداهه :

نه گهر دنکولمیه کی لم بخمه نه سمر میزینک. پاشان دنکولمیه کی تری پتوه بلکتینین، نموا همریک له دنکوله کان فشار دخاته سمر نه وی تریان. له همان کاتدا به هیزی تری ودک هیزی کیشکردنی زویش کاریگه مر دمیت. در منجامی کوتاییش برستی دمیت لمه کسانبوونی هیزه کان و بهمه ش هدر دنکولمیه ک له شوئنی خزیدا دمیتیته ووه. هدر چند دنکوله هی تر زیاد بکمین نموا پیرونندی نتونان هیزه کان له کوزمه لمه که دا نالوز تر دمیت. بلام هدر به چنگکری ده منجتیه ووه.

له کوتاییدا. له کاتی زیادکردنی دمنکوله‌ی لعی زیاتر. شلمه‌یه ک له تمیشته کوزمه لمده‌کوهه درده‌چینت. له وانه‌یه نمو شلمه‌یه تا دوای ملیونیک دمنکوله (بز نسونه) درنه‌چینت. سرمه‌ای نمودش نینمه یه ک له ملیونی شله‌مان دستناکهونت. له کاتی، دنانی دمنکوله‌ی یه کم!

نموده نسوندیه بز نمو چه مکانی به (سیستم مه نالوزدکه Complex System) ناسراوه، که به کارلینکی ژماره‌یک هیز لمناو سیستم‌ینکدا جیاده‌کرتموده، به پنیمه‌ی ندو هیزانه به یه کسانی ده‌مینتموده، نمو رو دفتارانه‌ش به (سیفاته پهیدابووه‌کان E mekgentproperties) سیستم مه نالوزدکه ا^۳ ناسراون، زانایانی ددمار وده نالوزدکن سیستم. گمردون سیری میشک ددهکمن.

۱۰۰- اے ہماری کبھی انہ نہیں ہو سکتیں؟ Are we Unique? ای ہو سکتی جبکہ نہیں۔

۲- به همه تن پیغمدها رساله را ای مددگر اکار کرد دوباره دیواره زیان بعینیمی به یکیک
رسانید و همچنان دفعه دیگر آن را درآورد.

توانا عقدلیمه کان و هک تایبەتمەندى لە مىشكمەوە پەيدابۇون:

ئەگەر سەرنجى يەك دەمارەخانە بىمەن، دېبىنин تونانى ئەنجامىدىنى ژمارىيەكى دىيارىكراوى فرمانەكانى ھەمە، وەك بەرھەمەتىنانى تونانىيەكى كاربىاىي، لەكتى نەبۇنى خانە دەمارىيەكانى تردا شىئىكى تر بۇنى نىبە بتوانىن نەو توانا كاربىاىيە بۇ بىگوازىتىمۇ. بەم تىپۋانىنە، دەمارەخانە ھاوشىتىرى دەنكۆلە لەكەن نەبۇنى كەن پىشۇومانە.

ئەگەر دەمارەخانە تر يەك لە دواى يەك بۇ سىستەمەكە زىياد بىكىن و بىدەكەميان بىبەستىنەوە، نەوا تونانىيەكى كاربىاىي تر بۇ ھەر خانىيەكى نوى زىيادەتىت، لەوانمە لەناكاو تونانى تەواو نوى لەو دامەزراوەمەدا پەيدابىن كە زۇر نالۇزىبۇوه.

ماددىيگەرا كان باڭگەشمى نەوە دەكەن كە نەوە لە تۈنگلى مىشىكدا رۇودەدات شىئىكى نۇرىيە بۇ مەرۆڤى ئاقىل، كە لە مiliارەها دەمارەخانە و تىرىلىۋەنەها بەستەر پىتىكەتتۈر، بۇيە دەركوتىنى فرمانى عەقللى زۇر نالۇز سەرسامت نەكتە، ئەمە سەرەپاي نەوهى كە مىشىكەكانمان و مىشىكى نەو بۇنىھەر انەمى زۇر لە ئىمە نىزەتنىن (وەك مشك) بە تەواوەتى لە رۇوي كىيمىيائى و كاربىاىيەوە ھاوشىتۇن.

نەو بۇچۇنى نەو كەسانىيە كە پەيرھوی لە نالۇزى و سىفەتە پەيدابۇوه كان دەكەن وەك دواين زانىيارى، كە لە كاسىي زانستىدایە بۇ تەفسىر كەنلى ئەرەي چۈن چالاکى كارۋى كىيمىيائى مىشك توانا عقدلیيەكانمان بەرھەمەتىتىت.

ئەگەر نەو تەفسىرە (اوەسلى ئەۋە بىكەت كە بەراسلى پۇويداوا) (بۇنى تونانى عەقللى زۇر نالۇز لە مىشىكدا) بەلام بۇي رۇون نەكىدووبىنەتىمۇ كە (چۈن) عەقل لەو نالۇزىبۇوه ھەللىدە قوللىت، واتا تەنبا و مەسىكە نەوەك تەفسىر، تەنبا قىسىمە كە بۇ پېرىنەنەوە نەو بۇشايىانە كە لە تەفسىر كەنلى بىتوانان.

داروینیسم کان به ناستمی همله نمودستاون. بملکو به هملش نه چشمکی پمیدابوون تینگه یشنرون: سرتعی ندو قسمیه بده که کارل ساگان نه کتبه کهیدا (سینه‌ری پیشنه له بیرکراوه کان ادا باسی کردوده، دلیت: نه گهر میشکی جالجالوکه یمک له سر ملیونی بارستانی میشکی نیمه بیت، نایا نکولی لهوه دهکمین که جالجالوکه یمک له سر ملیونی هژش و هستی نیمه همیه. به ساگان دلیین (نه خیرا)، نم قسمیه تو هاوشهوه دمنکوله لمه کمیه که یمک له ملیونی شلدی لمکهی تینداینت(که له نموونه‌کهی پیشوادا باسان کرد) و ندو قسمیه‌ش قسمیه‌کی رمتکراوهیه.

همفوقولان، جگه له خملق شتیکی تر نییه!!

کارل پوپه، گمورترین فمیله‌سروی زانست له سدهی بیستمدا، دلیت، ژیان و نه‌زمونی هوشیارانهی نازه‌لان. پاشان عقل و هوشیاری مرزوف به خودبیو بعون و، نمو داهیتانانهی لینیمه پهیدادمین، دیاردهی تمواو نونین له بعوندا، نممه بهوه و مسفده‌کات که پدره‌سنه‌ندنی جیهان(پدره‌سنه‌ندنیکی پمیدابوو بعوه Emergent)، بملکو همندی کات چشمکی دینداره کان به کاردینیت، که(پدره‌سنه‌ندنیکی به دیهیتم - خالق - بعوه Creative).

پوپه و لامده‌دادتهوه: ((کاتیک - بز نموونه - دلیتم که پمیدابونی مرزوف کارنکی داهینه‌راندیه، بملگه‌مان له سر ندوه نه‌ویمه که (نیمه بعر له درکه‌وتسان توانانی پیشیبینیکردنی خویان نه‌بوجه)، هروهک چون نستم بوجویشیبینی پهیدابونی ژیان له سر زمودا بکرت له درکردنی تاییبه‌تمه‌ندیه کانی ره‌گزه‌کانی ماددهی زیندوو. نا لیروه (شیاونه‌بعون بز پیشیبینیکردن) ندو پیوهریه به‌هؤیمه حوكم به‌سر پمیدابون و داهینانی نوندا دهدمین)^(۱).

(۱) نیمه‌ش چمند نموونه‌یک بز نموونه‌کانی پوپه زیاد دهکمین: - نه گهر دوای ساتی سرهای ته‌قینوه گهوره‌که، له سر گمردونی پمیدابو زانایدک هعبوایه، نایا زانینی

نه گمر پژپر له گمل دینداره کاندا هاوردایه، لمه حالبوونی پتشیبیکردنی
دیارده کانی ژیان و هوش و عه قل له پنی زانینی بتجیهی جیهانی ماددی و، به
دیارده تماو نوی همزماری کردوون دواتر بیڑکه اپرمسمدنی بدیهینه ریان
پرمسمدنی پهیدابون ای خستوتپروو، که تمیا وصفنکه بُز نمهه که پرویداوه
بعین نمهه ته فسیرتک بُز چزنیمتی پودانی بخاتپروو، کمواته بُزچی ته فسیره
ساده و ساکاره راستموخویه که قمبول ناکات، که باوره داران باورپیان پنی همیه، نمه
خودا نمه جیهانه تماو نوینانه له جیهانی ماددهه بدیهیناوه؟

پژپر ولامی نمه پرسیاره مان ددادمهه بمهه فلسه فه کاتیک همول بُز
ته فسیرکردنی دیارده کان ددات، خوی ناچارکردووه پمیومت بیت بُو هوزکارانی
که له بردستماندا همن، پهنا نمباته بر هوزکاره میتا فیزیکه کان، همرچمند بیتواناش
بیت له دُقزینه ومهی ته فسیر له جیهانه برجسته که ماندا، واتا فلسه فه همولدات
بُزچونی دهرباره گرددوون وایت که گرددوونیتکی داخراوه و خوی خزوی بعرنوه
دمبات، نمهه که گرددوونیتکی کراوه بُز دستخستنه ناوی هیزی دهره کی.

گومان لودها نیبه نمه بیانووه پژپر شیاوی قمبوولکردن نیبه، چونکه
نمودتا پتشدوابانی فلسه فهی بیونانی، سینکوچکه ای (سوقرات - نه فلاطون -
ثمرستو)، بهه مان شیوه دیکارتیه کان^(۱) و زوری تریش له فمیله سووفه کان
باورپیان به بیونی خودا و رُوقلی خودا له کرداری بدیهینانی همه بوروه.

- نایا نمه زانایه نه گمر خاسیده کانی هایدرجهینی (شیاو بُز سووتان) و نوکسجين اکه بارمهه سووتان
داده ای بزانایه، دمتوانی پهی به پهیدابونی ثاو بیات (اکه ناگر ده کووزنیتیمهه)، که له هر درو
ره گهزره که پیکهاترمهه؟ به دلیایمهه نه خیز...

- نایا به زانینی پیشه کانی زمانی عدرمهه و یاساکانی و وزنه کانی شیعر و به مره کانی، دمتوانی پهی
به هوزناوه کانی دیوانی شیعری نه محمد شهوتی بیات؟ پینگومان نه خیز...
کمواته ده کوختنی نم بونه ورانه (گرددوون - ثاو - شیعری نه محمد شهوتی) اکارنکی هملقوولانی داهبترانمه.
(۱) نم قرتباخانه دیکارت و سینترزا و لایتنز،... پیش له خزده گریت.

نایا کۆمپیوتەر بە عمۇل ھەڙمار دەكىنت؟!

لە میانەی ھولە کانیان بىز كەمكىرنەوەي تاقانىسى مىشىك و عەتلى مىزۇف و پارتنې گارىكىرىن لىيان لە چوارچىنەوەي دامەزراوەي ماددىدا. ماددىگەراكان ھەمىشە قسى (مىشىك تەنبا كۆمپیوتەرنىكە) دوبىارە دەكەنمۇ، پاش بىدە دەبىستەن كە توانايى كۆمپیوتەر لە نەنجامدانى كىردارى بىركارىسانە زۇر نالۇز زۇر خېرایە، نەگەر بەراورد بىرىت بە توانايى مىزۇف. چوانىنى مىشىك بە كۆمپیوتەر لە پەنجاكانى سەددىي بىستەمدا دەركەوت، كاتىنگ خەللىك دەستىانكىردى بەپەرگەنەوە لە ئامىزە ژەزىرەكەن، لەوكاتىدا زانىيارى بەرەستە دەمارەخانە كانى تەنبا وەك يەكىي كاربىانى تەماشا دەكىدە كە بە كاربىا كار دەكتە. نەگەر خەللىكى نومسا نەو زانىيارىيانەيان ھەبوايە كە ئىستا دەربارەي مىكانىزىمە كانى مىشىك لەبەرەستىماندایە، نەوا هېچ كامىنگىيان بۇزى نەوهى نەدبىو بانگەشە بۇ شىتىكى وەها بىكەت^(۱)!

(۱) نۇونىيدىك زۇر سەرنجىي راکىشام كە بەرمەتى نەو ھەلمىبە دەكتە. كە لەلابىن مامۇستاي فېزا جيمس تريفيل James Trefil لە كىتبە كىيدا (نایا ئىتمە بىن ھاوشىپىن؟) دا خەستۈرىتەرپەرو، دەلىت: بىنە بەر جاوى خۇزت كە بۇونۇمنىكى ناسانىي سەرداشى ھەسارە زۇي كەدە و نەو بۇونۇمورە لە ھەسارەكى خۇزىدا گېنگى بە ھاتوجۇز دەدا و، بىنى شار زۇر قەرمەلە ئىتى كەسە كان نۇزقۇمىيل و لۇرى و شەمنەندە قەدر و پاسكىيل لىتەخپۇن، و، وىتى شان لە شانى شارەكە بىدات و، دەستىكىدە بە درووتكەنلىنى رۇپۇت كە ھاوشىپى مرۇف بېرات و ھەندىك لە نامەزەكانى گۈاستەنمۇمى كېرى و وايىكەدە كە نەو رۇپۇتانە لېيىخۇن، پاشان مىوانەكە كۆنگەجىمەكى رۇزئانامۇانى نەنجامدا و رايىگەياندە كە نەو لە ئىستادا شارنىكى ھەمە!

بۇونۇمورە ناسانىيە كە شارى لە (گۈاستەوە و ھاتوجۇز) كورتكەردىتەوە، گۈمان لەودا نېيە كە نەمە ھەللىيەكى رۇن و ناشكراپىدە. چونكە لە راستىدا لەئار شاردا زۇر شت بۇونىان ھەمە؛ خەللىك حکىمەتە كانىان ھەللىيەزىز، لە قوتاپاخانە و زانكۆكاندا ئىزىدەپ، دەكەنە خۇشەرسىتى و ھارسەرگىرى دەكەن، مىللانى دەكەن، لەيەكتەر دەبورىن... ھەمۇ شۇ چالاکىيائە هاتو چۈز و گەياندىن بەرھەم دېتىن.

نەم نۇونىيە نەوەمان بۇ دەرەخات كە نەنجامدانى يەك چالاکىيە كە چالاکىيە زۇر و زەمنەكانى مىشىك لەلابىن كۆمپیوتەرپەرو، كە بىرىتىيە لە كارى ژەزىرەي تا لە ھەمۇ بواهەكانى ژىانىاندا يارمەتىمان بىدات، بەھېچ جۈزىنگى ئايىخاتە بەراورد لە گەل مىشىكى مرۇفدا.

گوتنی ندهد که میشک له کۆمپیوتوو دەچیت، به نەندازمهی کی زۆر وەك ندهد وايە بلىئىن له پاسكىل دەچیت! چونكە به هېچ جۈرنىك ھۆكارنىكى راستەقىنه له پشت نەموده بۇنى نېيە كە بگۇترى كۆمپیوتوو و میشک لەيدە كەمچن، تەنانەن هېچ كەسەنکى پىپۇر شو قىسىمە ناكات. بەلام لەلایەن نۇرسەرە ناپىپۇرە كانەدە بەكاردەتىندرىت و هەر لەوانىشەدە بۇ ناو خەلکى گىشتى گوازراوتهدە.

بىلگە هيتابەدە كەي بلىمەتى بىرکارى و فەيلەسۇوفى بەرتانى سىز رۈچىر بىررۇز (مامۆستاي كامېرىدج پاشان ئۆكسفورد) زۆر سەرنجى راکىشام، كاتىنڭ ولامى نەو بانگەشەدە دەداندەدە و دەلىت:

(نەوهى بانگەشەدە نەوه دەكتە كە كۆمپیوتوو له میشک دەچیت، وەك نەوه وايە بانگەشەدە نەوه بکات كە نامىزى DVD لە فىلم و گۈرانى و مۇسقىيانە تىتەگات كە پەخشىان دەكتە، لىزەدا جىاوازىيە گۈورەكە بىرىتىيە لە ھۆشيارى و ھەستكىرن بەوهى كە نەنjamىدەدات. ھەرۋەها جىاوازىيەكى جەوهەرى تىرىش بۇنى ھەمە، ئايىا دەزانى كە ناوهندە كانى زىزەكى 1.Q لە كۆمپیوتوو ردا يەكسانە بە سفر(Zero)!؟ نەم دوو بىلگەيە دوو بىلگەي زۆر بەھىزىن.

عمىق فەلسەھەي ماددىگەرایى كوشتووو و ئىستاش دەينىزىت!

لەوهى رابورد لە تەوهەركەدا نەوهەمان خستەپۇو كە تەفسىرە ماددىيەكان لە پىشىكەشكەرنى مىكانىزىمى قايلەر بۇ پەيدابۇن و دەركەوتىنى توانا عەقللىيەكانى مەرۆف بىتسانا بۇون، لە گەل نەوهەشدا ھەندىتكى تواناى عەقللى ھەن نەگەرجى سەرتايىن و زانست پىشىيان پىتەبەستىت بەلام زۆر ياخىن بۇ تەفسىرەكىرن بۇ دىدى ماددىگەرایى / سروشىتى و زىاتر بىلگەن لەسەر خوداي بەدىھىتىر، گۈنگۈتىن نەو چەمكەنەش^(۱):

(۱) نەو چەمكەنەمان بە درىزى لە سى تەوهەرى يەكمەدا باس كرد، لىزەشدا لە كانى قىسىمەن دەسىر عەقل كۆييانەكەيتەدە.

أ. توانای عه قله کامان له تیگه یشتئنی دهورو بهره

هر کاتیک وته کهی ثنه شتاین دخوئتموه هست به چیز ده کم، که دلیت:
 ((باختیرین شتی گردون نهوده نیمه له گردون تیده گمین)).

نه گدر عه قله ماددی گردونی به دینه هیتايت، نه عه قله ش توانای
 تینگی شتمانی سنوردار نه کردیت، نهوا لم دوو پیشه کیمه و دوو پرسیار
 پهیدادهین که زانستی ماددی گرایی په کده خمن، نه ایش:

چون چالاکی کار ذکیمیابی میشکمان درک به حقیقتی نه رو داونه
 ده کات که له دهورو به رماندا رو و دهن؟

چون هاوکیشه بکی بیرکاریانه له میشکی زانیه کی بیرکاریدا دخوئتموه
 ده توانيت پهی بهو رو داونه گردون بیات که ده کونه دهروهی میشکمان؟

با ئوه به نمونه یه ک رون بکهینه و: نه گدر بونه ورنکی ناسانی سه ردانی
 همساره که مان بکات، گونی له زانی فیزیا بیت که باس له پلهی گرمی
 بکات له دامه زراوه جیاوازه کاندا (کمش و هموای دهورو بر - شله کان - لاشمی
 مروف - نهمه له برامبهر گردوندا)، پاشان له یه کنک له تاقیگه کانی
 توئینه ودا بینی که نامیزیک زور به وردی بزو پیوانی پلهی گرمی رینک خراوه
 (تیزم مهتر (گرمی پیو) - نهمه ش برامبهر به میشکمانه)، نایا میوانه که
 نه دامه زراونه و بونه و دیزاینی گرمی پنه که بدیه کوهه نابه ستینه وه؟ یان وا
 لیکمداده وه که هدر یه کنکیان بونیکی سر به خزی هدیه؟!

نهیتی نه گونجان و رینکه وتن و ته او کاریهی نیوان میشکمان و گردون
 چیه؟

ب- سه ریواهی چه مکه سه ره تاییه کامان

- مڙوڻ ناته انت له بهک کاتدا له دوو شوٽن بیٽ.

- بەشیک بچوکترە لە ھەموو.

- دزیه که کان (رووناکی و تاریکی، گهرمی و ساردي) پنکه وه کوئنابنه وه.

- هەمرو نەنجامىڭ ھۆكاريڭى ھەيە.

پسپرمان رای جیاوازیان هدیه له نیوان نکوژلیکارانی فیتریمه‌تی ندو چدمکانه و وایده‌بینن که بهده‌ستهاتونون (مکتبات)، کومه‌لینکی تر ده‌لین فیترین و پیوتیستیبان به ته فسیر نیبه. ینگومان نیمه له گمل کزمملی دوه‌مدنا هاوراین بدهی که همندیک چدمک هدن فیترین، بهلام -له دیدی یاسای هزکارتسیمه‌وه -نهوه رهتدکه بینه‌وه که له عده‌قلماندا ته فسیرنکی بزو نهیت هروره‌ک ماددیگمراکان بانگدشمی بزو ده‌کمن. دیدی نایینی زور به ساده‌یی ته فسیرنکی قایلکه‌ر ده‌خاتمروو، بهلام له گمل نمه‌شدا هیچ کیشیده‌کمان نیبه نه گهر یترو ماددیگمراکان ته فسیرنکی ماددیمان بزو بخه‌نمه‌روو!

ج- بوجی باوهر به عه قله کامان ده که بن

زانست له سر متمانه کردن به عهقهه کامنان له گهیشن به حقیقت بنیاتنراوه،
نایا عدقله کامنان به ممهبست بدو شیوهه دیزاین کراون، که بگات به حقیقت
و پاشان باوری نیست؟

وک ریخوشکردیتک بز ولامدانوهی ندو پرسیاره به قسهی بیباومره نوییه کان دهستیده کدین: دوکنر وایدهبینیت که پالشدری پهرمهندن له پشت پهیدابونی عدقل به هیچ جوزنک بریتی نییه له به دهستهیتانی زانست و زانیاری، بدلکو بز نهودیه یارمهتی کیبرکنکدن بذات له پیتاو مانمهودا، له برهنه وه بیباوهپان وایدهبین که نه و بیروکه و زانیاریانه پهیوهندیبه کی راسته و خوبیان به مانمهوه

نییه، ندوا چه مکی لاوه کین و هاوپیچی فرمانه کانی عقلن که یارمده تی مانه وه ددهن، به دیاردهی (نهندامی دهماری خوگونجهاندن)^(۱) یان همژمار دهکن، وه ک ناماژه کانی دهستان کاتیک که قسه دهکین!،

زانای بزمادوزانی بریتانی هالیون^(۲) پیش ماویده کی زور پرسیارنکی جمهوده ری دهرباره ندو چدمکه خسته تپروو، دلیت: نه گمر بیرونکه کانی عقدلمن ده منجامی میکانیزیتکی ناراسته نه کراوی بین عقل بیت، که بریتیه له جووله گدر دیله کان (چالاکی کاروکیمیابی)، که واته بزوجی متمانه بهو شتنه بکین که پیمان دلیت؟!

فیله سووفی بمناویانگی نه مریکی نالفین پلاتینگا زهربنکی کوشنده له خستنده رووه کهی کوتاسی دزوکنز ده دات و بئی دلیت: (نه گمر دزوکنز راسته دکات که نیمه برهه می کردارنکی سروشی همراهه کی بین عقلین، ندوا ندوه بیانوویه کی به هیزمان پنده دات بزو گومان کردن له توانا عقدلیه کانسان، پاشان گومان کردن له هدر زانست و زانیاریه که برهه می عقدلمن بیت، به زانست و بیباوه پریه کهی دزوکنز شده! دزوکنز بهم کاره زانسته کهی و باوه پری به مهدهبی سروشی ده خاته بازنی گومان و مملاتیه کی عقدلیمیوه، که هیچ پهیوه ندیه کی به خوداوه نییه)).

به مکاره بیباوه پری و امان لیته دکات متمانه مان له دهستبدین به هدر به لگه که ده سر راستی و دروستیه کهی، و امان لیته دکات که ته نیا وه ک کوزمه له و مهمینکی دژیه ک سهیریان بکهین.

تموهره که به حقیقتیکی ده مکروتکر کوتاسی پیتدینین که گوره فیله سووفی نه لمانی روییت سپیان^(۳) دمیخاته روو، دلیت: (اله راستیدا بیباوه پری نوی

----- Adaptive Neurophysiological phenomena (۱)

(۲) B.S Haldone 1892-1964

(۳) Robert spaenann: یه کیک له گوره فیله سووفه نه لمانیه معییه کان که بانگماز بز ماده کانی مرؤف دهکات. له سالی ۱۹۲۷ از لدایکبوروه.

نامانخاته بدردم دوو بژاردهی خودا و زانستوه همروهک بانگشتهی بۆ دهکات، بدلکو دهمانخاته بدردم هەلپژاردن له نیوان باوهربون به خودا و واژهینان له توانا عەقلییه کانمان بۆ تیگهیشتن له گەردۇون کە باوھەمان پیتیان ھەمیه. به سادھى نەگەر خودایدك بۇونى نەیت (وەك سەرچاوهیه کى دانا بۆ میشکە داناکانمان) ندوا بنچینىدەيىكى لۆزۈكى بۇونى نایت بۆ باوھەبون به عەقلە کانمان، كەواتە هېچ مەتمانەيە كىش بە زانست ناکریت، تەنانەت هېچ مەتمانە به حەقىقتىش ناکررت.

بەمەش زانست و حەقىقتە راستگۇرى و گەرەنتىيە كەيان لە دەستدەدەن.

خوتنه رى بە پىز...

دېدى نىسلامى وايدىمېنیت کە نەو بە خشى غەبىيەتى خودا دىيداتە پال خۆى (رۆح) بە پىرسە لەو توانا عەقلیيانە کە مەرۆف ھەيمىتى، لە كاتىڭدا دېدى مادىيگەدرائى نەو توانىيانە دەگىرەتتەو بۆ گەورەبون و ئاللۇزبۇونى توپتىلى مىشکى بۇونەوەرە سەرەكىيە كان لە شەنجامى هەلپژاردنى سروشى نىوان بازدانە هەرەمە كىيەكان، بۆيە عەقل بە دەرنىجامى راستەخۆى مىشكە دەزانىت، هەرەوەك چۈن گۈرچىلەكان هەلەستەن بە دەردانى مىز!

زانستەكانى دەپرونناسى و پەروەردە نەوەيان سەلماندۇوو کە جياوازى جەوهەرى نىوان چالاکىيە عەقلیيە كانى مەرۆف و بۇونەوەرە سەرەكىيە كانى تر لەوەدایە کە ناويانناوه (بېردىزى عەقل)، کە بىتىيە لە وىتاڭىدىنى نەوەى لە مىشكى كەسى بەرامبەردا دەگۈزۈرتىت.

ھەرەوەها مەرۆف بە بازدانى مەعرىفى جۇريش جىادە كىتتەو، کە لەوەدا خۆيىدەيىتتەو کە دەتوانىت زانىارىيە كانى لە شىوهى پرسى مەنھەجى دابېزىتت: ((كىن)) ((چى)) ((كىرى)) ((بۆ كىن)) ((كەى)) ((الەكوى)) ((بۆچى))؟

Who did what to whom; when, where and why?

گومان لمهدا نییه که مروف توانایه کی عهقلی وردبینی همیه له بعونمهوه سرهکییه کانی تر جیای کردنه‌ده، که گرنگترسیان دهرکپنکردن و تیگه‌یشن و بیرکردن‌وهی، هروهها نازادی ویست و نازادی هملبیاردن، هروهها نهوهی که مروف بعونمهوهنکی خیالییه و دهتوانیت بمنا زهمه‌ندا گوزه‌ر بکات، باعه‌ری وايه که له پشت هر دیاردیه کده هزکارنک بعونی همیه و، توانای داهینانی نامرازه‌کانی همیه، خوش‌ویستی ناشتابون و گهربان دیچوولیتیت، هروهها له هه‌ممو بعونمهوانی تر کومه‌لایه‌تیتره، سره‌رای هه‌ممو نهوانش توانای برضی سنوره‌کانی کات و شوتی همیه و دهتوانیت دمرک بمو رووداوانه بکات که له درمهوهی پینج هه‌سته‌وده‌که‌ر رودده‌من!

گومانیش لمهدا نییه که به کارهینانی زمانه‌کان (قسه‌کردن و نوسین) یه کیکه له گرنگترین خایته مژیه‌کان، نمه‌ش سلمیتزاوه که زمان به په‌رسه‌ندن له نامرازه‌کانی په‌یوندی بعونمهوه سرهکییه کانی ترموده په‌رهینه‌سندوه، چونکه جیاوازیه کی زوریان له نیواندا همیه، بدکو په‌یدابونی زمانی مروف هملق‌ولانیکی لمناکاوبوو، که واي کرد بدکه‌ی زانسته زمانه‌وانیه کان نوام شؤمسکی ناوی بنیت‌تھ‌قینه‌وه زمانه‌وانیه گدوره‌که.

به هه‌مان شینه، چیزه‌ورگرتن له جوانی، توانایه کی عهقلییه و ده‌چیته ژیر باری پیسای زور وردوه، که به شیوه‌هی کی سرنجراکیش له گکل توانای عهقل بوز دهرکپنکردن و تیگه‌یشن له گونجان و رنکه‌وتندایه، نمیش (وهک زمان) به ته‌واهه‌تی له چیزه‌ورگرتنی غه‌ریزی جوانی ساده جیاوازه که هه‌ندنیک نازمل هه‌یانه.

نموهی ماددیگه راکان بانگه‌وازی بوز ده‌کهن هه‌مروی بمبادا ده‌چیت که خواهیتی و نایین داهینراوی مروفن و دیاردی بیانو گهربن و، ههست و سوژه رژیه‌کان و ههمی ده‌پونی و قسه‌ی بینه‌مان، هه‌ممو نه و بانگه‌شانه به‌هه‌وادا ده‌چن لهدرا مبدر نهوهی زانستی نوی سلماندویه‌تی به‌وهی بعونی غه‌یسی بعونیکی راسته‌قینه‌یه و نه و ههست و سوژه روحیانه مروف هه‌ستیان

پیشکات شوئنی تایبەتى مىشك لىيان بىرپرسە. ھەروەك چۈن زانست بۇنى تداوا كارى نىوان بنچىنەمىشىكى مەرۆف و دامەزراوهى نايىنى سەلماندۇو، كە پەرسەندىنى داروينى تواناى تەفسىر كەننى نىيە.

گومانىش لەودا نىيە كە ئەو چەمكە سەرتايىانە عەقل ھەيدەتى، كە گۈنگۈرىنىان دەركەردنى مىشكىمانە بۇھى كە لە دەوروبىرماندا پۇودەدات، ئەن نەگۈرە بەدىھىيانە ھەمانە، مەيلمان بۆز بەراشتىنانى نەھەي كە عەقلان پىتى دەگات، كۆلە گەي سەرەكىن كە زانستيان لەسەر بىنياتزاوا، ئەمە سەرەزى نەھەي كە زانست بەتمواھتى يېتىوانا يە لە تەفسىر كەننى ئەم جۈرە چەمكاند!

نەگەر كۆتا شت كە لە گىرفانى زانستى مەرۆيىدابىتى بىت لە چەمكى ھەلقۇولان (الإنساق)، كە وايدىمېنەت كاتىك مىشكى مەرۆف گىشىتە نەپىغىرى ئالۇزى عەقلى بەبىردا كرا، ئەوا ھەلقۇولان تەنبىا تەفسىرنىكە بۆز نەھەي كە پەۋىدا، ھىچ مىكانىزىمىتى بۆز چۈزىنەتى پۇودانى نەختىتەرپو!

يەكتىك لە بىرىدەستە گەورە كانى بەرددەم تەفسىرە ماددىيە/اسروشىتىيە كان دەربارە پەيدابۇنى عەقل بىرىتىيە لەھەي كە ئەو زىرە كىيەي مەرۆف ھەيدەتى زۆر زىاتە لەھەي كە مەرۆف بۆز فرمان و ژيان و سىككىس پىيىستى پىتىيە، ئەمەش واتاى ئەو دەگەيدەنەت كە پەيدابۇنى دەكەوتىيە دەرەھەي توانا كانى پەرسەندىنى داروينى دەرەھە كىيەوە، بەپىتىيە كە پەرسەندىن تواناى عەقلى يەدەگ و پەنهان بە مەرۆف نابەخشتىت و دىدىتكى ئايىندىسى نىيە.

لە ھەموو نەواندش مەترىسىدارلىرى ئەھەم كە يىباوپى نوى ناماڭخاتە بەرددەم ھەلبىزادەن لە نىوان خودا و زانست ھەروەك باڭگەشمە بۆز دەگات، بەلكۇ لە نىوان باوھەبۇن بە خودا و وازھىتىنان لە توانا عەقلىيە كانىمان بۆز تىنگەيشتن لە گەردۇون، بەمەش زانست و حەقىقتە راستگۆسى و گەرتىيە كەيان لەدەستىدەن.

لە بەرئەمە داننان بە دىيزائىنى زىرەك كە خودايەكى داناي بەتواناي لە پاشتەوەي بىرىتىيە لە تەفسىرى سادە و گۈنچاوجا بۆ ھەممۇ بەلگە و نىشانە زانستىيە كان لەسەر توانا عەقلىيە كانى مەرۆف.

نفع و نفع

ذوایته- نایین- روشت
له زیوان خودا و بیان و ریدا

((نه گر خودا بونی نه بیت... هوا هم مو شتیک رهایه)) دستور فیسکی

خواهی (الاوهی) و نایین و روشت له دیدی نیسلامیدا بدروای یه کمون،
به باور پیون به خودا دستیده کات، که نایینی ناردوته خوارمه، ته او کردنی
دامزراوهی روشتی مرؤفی کردته بکیک له بنجینه کانی، بز چه سپاندنی
نه دامه زراوهیش له در پیونی مرؤفایه تیدا نیسلام رنژونتکی بدکارهیتاوه، که له
سی میکانیزم پیکهاتووه و بدشیوه کی یدک له دوای یدک کار ده کمن:

فیلرهت- پهیان- عاقل :

هرچی هزری بیان و ریه ندوا نهم سی میکانیزمه رهته کاتده و وايده بیت
که مرؤف هستی خودانی و هستی نایینی و هستی روشتی به همان
شیوه خاسیده کانی تری به دستیه تناوه و بریتیه له پهنه مندن له پیتو
برزه منیدا، وانا (پیوستی دایکی داهینانه)، ممهستیان نه ویه که مرؤف
بز رویه رویونه و هیزه سروشیه کان و خراپه و نازاره کان به دوای هیزه تکی

گهوردها گهراوه که پالپشتی و نارامی له بونیدا بدؤزتهوه، هر بؤیه له سر
ناستی عهقلی و دهروونی چدمکی خوايده تی و، چدمکی نایسی داهیتاوه،
نه مه هدمان نمو شتیه که نیتچه مدبهستیه تی کاتیک دلیت: (مرؤف خودای
درووستکردووه!).

ههروهها بیباوه‌ان وايدهیین که دامه‌زراوه‌ی رهوشیش هدر مرؤف دایهیتاوه،
کاتیک که زانیویتی پمیره‌وی رهوشی پنگه‌یه کی بزر و زیان‌نامه‌یه کی جوان
و نمری ناوه‌که‌ی له ژیانا پتندبه‌خشت، له بمرده‌نگاربونه‌وهی خرابه‌دا واي
لیتده‌کات که هدست به ره‌زامه‌ندی بکات! ههروهها هه‌ندیکی تر نوه‌شی بۆ زیاد
ده‌کمن که مرؤف چاکه له پیناو چاکه‌دا نه‌نجام ده‌دات! له کۆتاییدا و بمر له
هدموه شتیک مرؤف دهرکی بهوه کردووه ثه‌گهه به رهوشت په‌یوست نه‌بین نموا
هدموومان نقوم دهیین!

ئیستاش با گوئ له قسەی عهقل و زانست بگرین و لەو پرسەدا نموا
بکهین به دادوهر.

خواهنه - نایین - رهروشت

له دیدمه نیسلامدا

نیسلام له بنیاتنانی دامهزراوهی باوردا پشت به سی میکانیزم دمهستیت (فیترهت و پیام و عهقال)، سمرهای نموده که نیمه شیوازه که مان بریتی نیبه له ولامدانده و هملته کاندنی بملگه کانی بیباوران سهبارهت به نایین، بدلام لیزدها و امان به باشزانی که باسه که مان به خستنپروروی نه و میکانیزمانه و پیگه کهیان له قورنایی پیروزدا دستپیکمین، پاشان بملگهی زانستی و فدلسے فی له سر بهینینده، بزندوهی در فهتیک به خویش بدمین که له کاتی گهشتکردنی بمو تدویرهیدا قسمی زانست و ریزوهی نیسلامی بهیه کده گری بdat.

قرنایی پیروز پیمان ده فرمونت که خودا (فیترهت) ای نایین و باور بروند پئی
له دهروونی مرؤقدا چمسپاندووه:

﴿فَأَقْرَبْ وَجْهَكَ لِلَّذِينَ حَسِيقًا فَطَرَ اللَّهُ أَلِّي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ...﴾ الروم: ۳۰.

وانه: (نهی مرؤوف به دلیکی پاک و پیگردده رو و نایین بکه، پابندی
نموده فیترهته به که خودا مرؤوفی له سر به دیهناوه).

دانانی فیتّهت له دمروونی مرؤفایه‌تیدا و بهین هیچ میانگیری‌یمک و فریشته‌یه کی تزیک یان پیغه‌مبدرنک بوده، خوای پهروهدگار ده فرمونت:

﴿وَلَدَ أَخْذَ رَبُّكَ مِنْ بَيْنِ إِعَادَةِ مِنْ ظُهُورِهِ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشَهَدُهُمْ عَلَىٰ أَفْسِحِيمِ الْأَسْتُرِ
بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا...﴾ الاعراف: ۱۷۲

واثه: (کاتیک پهروهدگارت هه مسوو و چه کانی ثاده‌می ریز کرد و پیمانی لیوهرگرتن و بین فرمونن: ثایا من پهروهدگاری نیوه نیم؟ نداویش گوتیان بدلی شایستی دده‌هین که تز پهروهدگارمانی).

نهم فیتّهت له پشت حمزو ثاره‌زووی مرؤف و هستاوه بُو گمپان به دوای خودای حق و نایینی حق.

قورئانی پیروز نامازه بُو نمه ده کات که ده کری فیتّهت مرؤف رئسمونی بکات، نه گذر نایینه ناسانیه کانیش نه کاره نه کهن:

﴿...يَكَادُ زَيْنَهَا يُبْعَثِرَهُ وَلَوْلَمْ تَمَسَّهُ تَأْرُثُهُ عَلَىٰ قُوَّتِهِ...﴾ النور: ۳۵

واثه^(۱): (نوری و هی نوری فیتّهتی بُو زیاد ده کریت تا رینگای هیدایت بُو مرؤف روشن بکاتمه‌هه).

سهبارهت به (پیمامه ناسانیه کان)، قورئانی پیروز پیسان ده فرمونت که خودا هیچ گدليکی بهین رئسمونیکارنک نه هیشتو تمه که پیبازه‌کهی خوی بین بناسیتیت:

﴿...وَإِنِّي مِنْ أَمْمَةِ الْأَخْلَاقِ فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٦﴾﴾ فاطر: ۲۴

واثه: (هیچ گدليک نییه پیمامبه‌ری بُو رهوانه نه کرایت).

(۱) راهی ناینکان له تفسیری (نامی) ماموزنا عبدالکریم مودمریس (رهنمایی خوای لیبت) ورگیران.

پیامه ناسمانیبیه کان بۆ نموده هاتوون که خودا و نایین به مرۆڤ بناسیتن، نموده بدلینه‌ی بیربخنه‌وه که خودا له فیترەتی مرۆڤی داناوه، له بدرئمه‌وه قورناني پیرۆز له زۆریک له نایمته کانیدا (أَفْلَا تذَكُّرُونَ) دووبیاره ده کاتمه‌وه.

دوای فیترەت و پدیام رۆلی (عَهْقَلٌ) دیت، دمیینین قورناني پیرۆز بانگه‌واز بۆ به عهقل بیرکردنوه له نزیکه‌ی پهنجا شویندا دووبیاره ده کاتمه‌وه و جدخت له سدر چالاکی عدقل ده کاتمه‌وه و ده فرمومت:

﴿سَرِّيْهُمْ ءَيْنَتَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَقٌّ يَبْيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ أَحَقُّ أَوْلَمْ
يَكْتُبُ إِرْبَكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾^{۵۳} فصلت: ۵۳

واته: (ئىتمە له مەوپاش بەلگمو نيشانە کانى خۆمانيان له جىهان و له نەفسى خۇيانا پىشان ئەدمىن تا بۇيان دەركۈمى قورنان راستمو كلامى خويىدە له خواوه هاترووه خوار بۆ سدر پىغەمبىر. ناخۆ بەس نىبىه بۆ نادەمىزاز بۆ گىزىانووه لە گۇناھو لە بىن فەرمانىي خوا، كە خواى تۆز ناگاى لە ھەمۇ شتى ھەمە؟).

ھەروەھا قورناني پیرۆز نموده پووندە کاتمه‌وه ھەر كەسىك توانا عەقللىيە کانى خۆى پەك بخات و خۆى له بەخشىھە کانى بىبەش بکات، نەوا وەك ناژەمل وايە و تمنانەت خراپتىشە.

زانست قسمی حق دهکات :

کارین نارمسترزنگ^(۱) له کتیبه کیدا (میژووی خودا میژووی خودا (a history of God) مرؤوف بدهو و هسف دهکات که بیوندومرنکی رؤحی و ناویکی تر بز پهگزی مرؤفایه‌تی پیشیار دهکات، که بریتیه له (مرؤفی عاقل homo-sapiens)، به‌مدش د. نارمسترزنگ جمخت له سر چه مکه ناینیه فیتریه کانی مرؤف دهکاته‌ده، دهرهینانی رهگ و ریشمی نایین له دهپونی مرؤفایه‌تیدا دهکاته شیکی مهحال. بعو شیوه‌ی که بیناولران چاویان تیبریوه، واتا پرسه که بریتی نیبه له (وهی خودا The God Delusion) ههروه کو ریچارد دوکنز بانگمشی بز دهکات.

کهواته سیفاته مرؤی و پالپشه زانستیه کان چین که له پشت دیدی کارین نارمسترزنگده و هستاون؟

Karen Armstrong^(۱) زنه بیرمهندنکی نینگلیزی، که گردنگی به ناین‌کان دهاد. نویسنه کانی دهباری خاله‌هایی‌ش کانی ناین سردکیه کانه دهباری چه مکنکی دیارکارا. ولیدمینیت که چارمه‌ری ریشمی بز هممو کیش کانی مرؤفایه‌تی بریتیه له (بعو جزره ماسله له گهل خلکدا بکه که بین خوش مامله‌لت له گهلا بکرتا. له فیبریووی ۲۰۰۸ باشگوازی بز پیشکھیانی کزبره‌ندنکی جهانی کرد بز به‌کختنی مسلمان و دیان و جوله‌که کان. زور گردنگی به ناینی نیسلام دهاد و زور بریزی لینه‌گرفت. درای ۱۹ مینیته‌مبیری ۲۰۱۱ زور کتینی لسر نیلام نویسی. له سالی ۱۹۶۴ له دایک بوده.

بۇونهودىلىكى سۆزدار، بە رەوشت، دىندار

د. نىدوارد ونلسن^(۱) (مامۇستاي بايۆلۈجىيى كۆمەلایتى لە زانكۆي هارفارد) پىمان دەلىت كە مرۆف بە سروشى خۇى سۆزدارە و ندو ھەستە لە جىناتماندا دانراوه.

ھەروەك چۈن جەپس واتسون^(۲) لە كىتبەكمىدا (DNA) پىمان دەلىت: كە چەمكە رەوشىيەكان Moral codes) ھەر لە سەرتاي درووستبۇنىيەوە و بىر لە ھاتنى ئايىنەكان لە جىناتى مرۆفدا چەسپىزراود.

ھەروەها رۆيىت وينستون^(۳) (سەرۋىكى يەكتى بەرتانيا بۇ پىشخىتنى زانستەكان) لە كىتبەكمىدا (فيتەتى مرۇۋايەتى) پىمان دەلىت، كە ھەستى ئايىنى بەشىكە لە بونىادى درووپۇنیمان و لە جىناتماندا دانراوه، لە مرۇۋىتكەوە بۇ مرۇۋىتكى تىر لە رۇوي بە ھىزى و لاۋازىيەوە جىاوازى ھەمە.

(۱) Edward. O. Wilson: يەكىكە لەو كىسانى گېنگى بە فەلسەفە و ئابىن و مافەكانى مرۆف دەمنى دەر جار خەلاتى پۈلىتىزىرى جىهانى وورگرتۇرۇ، كىتبەكمىي زانستەكان Conseliense به يەكىكە لە گېنگىزىن كىتبەكان دادھىزىت كە دەريارىھى پېيۈمىدى ئىزان بايۆلۈجىا و سروشى مرۇۋايەتى نۇرساراوه، لە سالى ۱۹۲۹ لە ولپەتە يەكىگىرتووەكان لە دايىك بورو.

(۲) James Watson: لە سالى ۱۹۲۸ لە ولپەتە يەكىگىرتووەكانى نەمرىكىا لە دايىك بورو و لە تەمدەنى پازە، سالىدا پېيۈمىدى كەردوو بە زانكۆي شىكاڭىو، لە سالى ۱۹۵۰ زەكتۈزۈرەي لە بۆماۋەزىلە دەرگرتۇرۇ، لە سالى ۱۹۶۲ از خەلاتى وورگرتۇرەبە ھارىشى لە گەل فاراسىس كىرىك و مۇرسىس وىلکىز، بەھىزى دۆزىتمۇھى پىنكەتەتى دى ئىنن نەمى و، ئائىتاش لە زۇرىمە بوارە جىاجىاكانى تۈرىپىنمە بايۆلۈجىيەكان كارەدەكان.

(۳) Robert Winston: يېڭىلىرىي، مامۇستا و راڭىرى پېيىانگىاي نەخۇشىيەكانى ئۇنان و لە دايىكپۇن لە لەندىن كار دەكان و، چەند تۈرىپىتمەھىكى بەناوبانگى هەمە دەريارىھى مندالى بلوورى و سېتىم و خانە قەدىمەكان و، نۇسەر و راڭىيادنەكارنىكى بەناوبانگە، لە سالى ۱۹۶۴ لە دايىك بورو.

ما یکل شیزمه^(۱) (سدنوسه‌ری گُوفاری گومانکار - الشکاک -) نموده دو بات ده کات نموده که هستگردن به دوانیی لاش و روح فیتیبه و همراه له دایکبونمانده له ناخاندا چه سپیندراروه، پُول بلوم^(۲) (ماموستای زانستی ده‌روونتاسی له زانکوزی بیل له ویلایته به کگرتووه کانی نه مریکا) پالپشتی همان بُچون ده کات و دلیت: ((تیمه بونه‌هری دواندین (لاش و روحین) و باوره بون به ریانه‌کهی تر له جیناتماندا چه سپیندراروه Hard-Wired، که تیایدا روح دوای به چینیستنی لاشی فانی و لمناوجو تیایدا ده‌زی، نم باوره بنچینه‌ی فیتره‌تی ناینیبه^(۳)).))

گومان له ودا نیبه که په‌یوندیبه‌کی فیتری به هیز همیه له نیوان ره گهزه کانی نم سیکوچکه‌یدا: بعوهی مرؤف بونه‌هرنکی سوژداره، په‌یوره‌ی له چه مکه روشنیه کان ده کات، ولامی هسته ناینیبه کان ده‌دانده.

نیستاش با گوئی له فسمه‌ی بایولوچیا بگرین :

دیان هامر^(۴) (سدرؤکی به کهی تویزینمه کانی جینات له په‌یمانگای نیشتمانی بُو شیزیه‌نجه له ویلایته به کگرتووه کانی نه مریکا) گهیشتنه نه و ده‌منجامه‌ی که مرؤف کزمیلیک جینات به بُو ماوهی و مرده گرنست، که وای لینه‌کات ناما داده بینت بُو ورگرتني چه مکه کانی خواهیتی و ناین God Gene Hypothesis.

(۱) Miche Shermer: نه مریکیه، ماموستای نابوریه له زانکوزی کلازیعننت، گرنگی به فلسفة و زانسته کان دهات. سدنوسه‌ری گُوفاری Skeptic ده کزمیلیک دهیندکات و ۵۵۰۰ ده گرتنمغ و گرنگی به پاکردنوهی زانسته کان دهات لمو لادانه‌ی تووشی دهیت له سالی ۱۹۵۴ از له دایک بورو.

(۲) Paul Bloom: ماموستای زانستی درونیه‌ی له زانکوزی بیل. گرنگی به ده دهات که چون جیهانی ده‌روبرمان بناسین. له سالی ۱۹۶۳ از له کنده‌دا له دایک بورو.

(۳) نم خستنپورو، له کتبه‌کیدا هاتره: Descartes baby: How the Science of child development Explains what makes us Human

(۴) Dean Hamer: له سالی ۱۹۵۱ از له ویلایته به کگرتووه کان له دایک بورو.

به پشت بهستن بدو تویزینه‌وانهی که لمسه جیناتی ره‌فتاره‌کان و تویزینه‌کانی با یولوجیا و زانستی دمروونناسی نهنجامیداره گهیشتوه نهو چه‌مکه، دمه‌نجامده‌کانی نهو تویزینه‌وانهی له کتیبه‌کدیدا (جینی خواهیتی The God Gene: How Faith is Hardwired in our Genes) بلاورکرده‌توده، که له سالی^(۱) ۲۰۰۴ در چحوه.

هدروهک پیشیبینی دهکه‌ی، کتیبه‌کدی دیان هامر (جینی خواهیتی) له‌لایمن هندیلک له ناوونه زانستیه‌کان بدرپرچی درایمده، لموانه‌یه نهوهش بوز ناوونیشانی کتیبه‌که بگهیشتوه که ماددیگه‌راکانی وروزاندووه سره‌رای نهوهی که نهو چه‌مکه زانستیبانه دمیانخاته‌برو نوی نین، چونکه پیشر زانستی دمروونناسی و زانسته‌کانی میشک و دههار باسیان کردوه^(۲).

نه‌گهر ماددیگه‌راکان با اهرپیان بهوه همیت که هسته‌کانی مرؤوف له رئی جیناته‌وه بدرپریوه دهبرین (حده‌تمیمه‌تی جینی)، ثیتر بوزچی نهو هسته له ره‌فتار و هسته نایینیه‌کان ره‌تده‌که نهوه؟! نهوهی دیان هامر کردی (نه‌گه‌رجی که‌سینکی دینداریش نییه)، کاتیک گهیشته نهوهی که جینی وا بونیان همیه که

(۱) له گرنگترین جینه بدرپرسه‌کانی نهو ناماوه‌کاریه ناسراوه، به VMAT2. که بدرپرسه له پیکوپتانی گویزمویکی کیمیابی له میشکدا به ناوی Vesicular monamine transporter ناسراوه و بدرپرسه له دیاریکدنی ناستی زهاری گویزمووه کیمیابیه‌کان که کاری میشک رنکده‌خمن (اسیرز تویزین-دزپامین-تئورنادرینالین)، هدروهک چون رؤلی همیه له ناراسته‌کدنی جالاکیه‌کانی نارمنده‌کانی میشک که بدرپرسه له لایدنه رژه‌بیه‌کان و چه‌مکه غیبیه‌کان.

(۲) وک کاردانه‌وه ک بو کتیبه‌ک، گوچاری (تایم Time)، له زماره نزک‌تزویری ۲۰۰۴ از بابه‌تینکی گرنگی به ناوونیشانی (جینی خواهیتی) خسته‌تمبروو، که تیابدا جخت لمسه نهوه ده‌کاتمه‌وه که هستکردن به خودا، شاره‌زوروکردن له نزیک‌بونه له خدا له بینی بدرستشے‌کان و، هستکردن به برونی پاداش و سزا له زیانه‌که‌ی ترى دوای مردن، پرسی فیپرین لدلای مرؤوف و بدریزائی میترو و جو گرافیا له هم‌سو زیارستانیه‌کاندا بروني همبووه.

روونترین نسوندش لمسه نهوه، گرنگیدانی فیرعونیه‌کانه به مردن و مزمیا کردن و زیانی دوای مردن نه‌مدهش له پرستگا گهوره‌کان و وتنی گوچرستانه فیرعونیه‌کاندا، همروها له بدمربوده‌کانی وک کتیبه‌ی مردووه‌کاندا دمرده‌کموت، تویزینه‌وه‌کان گرنگیدانیکی هارشیمان له لایمن پیشیانی هیندی و جینی و ندمربکای باشور و نیسانیا و فرمضا و سوید به‌دی کردوه.

بدرپرسن له تاراسته نایینیه کان، که نموده ش له گدل دامه زراوه ه ماد دیگر اکاندا
دیتموه، نموا په خنه و ناره زایه تیه کهيان له چ روونکو میه؟

نمکمل زانستی دهروونناسیدا :

بیست سال پیش کتیبه کهی دیان هامر، کلود کلوزنجر^(۱) (ماموستای زانسته دهروونیه کان و پزشکی دهروونی و ماموستای بزم اویزانی له زانکوی واشنتن)، ((بیردهقانی مزاج و رهوشته بزم اویزانی کان Temperament And واشنتن)، (بیردهقانی خسته رو و بورو به یه کیک له چه مکه نه گزره کان Character Inventory) ای خسته رو و بورو به یه کیک له چه مکه نه گزره کان له ناومنه زانستیه کاندا، لدو بیردهقانی ده کات و هک رهوشت پهیره میان لیبکین، که خسته رو و که وا له جینه کانمان ده کات و هک رهوشت پهیره میان لیبکین، که مدیل و ناره زوهه مرؤفایه تی و رهوشتی و روحیه کانی مرؤف دیاره کات، نمو رهوشتانه ش بریتین له:

۱- پراستگنی خود Self-directedness، که روونی ناما مجده کان (Purposefulness) و، بونی مرؤف به چینگای مسانه Reliable له خوت ده گرت، (نه مانه سیفات گله لیکی تایبید به خودی مرؤفون).

۲- هارکاری Cooperativeness: که ناما دهی مرؤف بز یارمه تی دانی که سانی تر ده گرتموه Helpfull، همروها بد رگه گرتیان Tolerant و دور کو تندوه.

(۱) Claud Robert Clononger: له سالی ۱۹۴۴ از له ویلایته یه که گر تووه کان له دایک بورو، پیشه وای تویزینه وه کانی جینات و بایولوژیا دهار و پزشکی دهروونی و نه خوشیه دهروونیه کان و، لدو په پزیسیاندا ماموستا بورو، همروها بدیزیمیری ناومنی تهندروستی دهروونی بورو له زانکوی واشنتن و، همروها بلازوکرومی سرمه کی زورنک له گذفاره پینگ بد ره کانه له پزشکی دهروونتسی و بزم اویزانی و بشاری چوار کتب و زیاتر له ۴۰۰ تویزینه وه زانستی کرد رووه. کلوزنجر روز خلاصی پینه خسراوه، لعوانه نهندامیتی همیشی له نه کادمیا شه مریکی بز زانسته کان، له سالی ۲۰۰۹ خلاصی یه کیتی نه خوشیه دهروونیه کانی نه مریکی پینه خسرا، له به راسیم هموله کانی بز تیگمیشن له مرؤف به شوبیه کی تهوا و یه که گر تووه اشه عقل دهروون- روح).

له تؤلّسه نندنه و Non-Revengefull (که نهوانه سیفاتی کن رفتاری مرؤوف لد گمل کسانی تر رینکده خمن).

۳- تیپه‌راندنی خود (بدرزیونه‌هی دمروونی) : Self-transcendence میله روحیه کان Spiritualness و داهیتان Creativity و نکولیکردن لد خود Non-Materialism و دوورکه‌وتندوه لد ماددیگه‌رامی Self-Forgetfulness ده گرتخته خوا (نمودنی سیفه‌تانش تایبه‌تن به چه مکه بدرزه کان).

نه گهر سرنجی نمودنی کو مدل‌هی روشت بدین، دمینین که وتنی (بناغه‌ی دمروونی) بوق فیتره‌تی دینداری و فیتره‌تی دامهزراوه‌ی روشتی لد مرؤفلنا دمنرشن، پاشان هملستن به پمروه‌ده‌کردنی نمودنار استانه.

کو مدل جیناتیکی دیاریکراو هعن (اله کزربده و قوئناغی مندالیدا)، که هملستن به پنکه‌تیانی نموده ماره خانانه‌ی بدربرسن نمودنی سیفه‌تانه و لد ناومنده تایبه‌تیکی کانی فیتروون و چه مکه پیشوختا کانی پمروهی نوبنی میشک که به هژیمه مرؤوف لد مه‌مکداره کانی تر جیاوازه.

زیره‌که رقدت (وجودی) :

گرنگیدانی زانایانی دمروونناسی لدم سالانه‌ی دواییدا پمربیمه و بوق جوزه کانی زیره‌کی، جگه نمود زیره‌کیانی بدربرسن لدم توانا عدقه‌لیکه کان که پیرویستن بوق برپانمه و خوشن، زور بیردوز لدم بواره‌دا درکه‌وتن، که گرنگترنیان بیردوزی زیره‌کیی جوزه‌جوزویو^(۱) Howard Multiple Intelligence Theory که لد لایمن Gardner خرایبروو.

(۱) هاورد گاردنر مامؤسایه له زانکوی هارفاردی ریلایت یه گنگتوه کان بوزیدکم جار لمالی ۱۹۸۳ له کنیه‌کیدنها بمنابونیشانی (چوارچیوه کانی عقل) بلاو کردنه و بزمراهی زیاتر له ۲۰ سال کابی لمسه پیشخستی کرد.

بیردوزی گاردنر سلماندی که تمیا یدک جوڑی زیره کی مرد فایتمی بوونی نییه، بهلکو چمند جوڑنک زیره کی بوونیان همیه، که هر یه کینکیان شیواز نکی تاییدت به خوی همیه و هر یه کینکیان ناوهندیکی سرمه خن له میشکدا داگیرده کات که به پشکنینه تیشکیبه کان درک و توونه.

گاردنر له بیردوزه که بدا هدشت جوڑ زیره کیی خستوت دروو^(۱)، پاشان جوڑنکی تری زیره کیشی باس کردوو، که بریتیه له زیره کی روحی Spiritual Intelligence نم دهسته واژه میهش بر هداستیه کی زوری کرا لدلاین نه و کسانه وه که وایده بینن ههر شتیک بدرته پال روح زانست نییه، بؤیه گاردنر نم دهسته واژه میهی گوڑی و له شوتی نمودا دهسته واژه هی زیره کی وجودی Existential Intelligence ای بدکارهیتا بؤ و سفکردنی هممو نه و شنانه دمیداته پال زیره کی روحی، که گرنگی دهدن به پرسه کانی سهرو ههست و پرسه سهره کییه کانی بوونی مروف^(۲).

(۱) هدشت جوڑه زیره کییه که نه مانعن:

- ۱- زیره کی زمانه وانی
- ۲- زیره کی لوزیکی سیرکاری
- ۳- زیره کی شوتی
- ۴- زیره کی موسیقی
- ۵- زیره کی جستی - جولانی
- ۶- زیره کی پیغمدی له گل ندانی دی.
- ۷- زیره کی تیگیشتنی خود.
- ۸- زیره کی پولیتی.

(۲) پیشکارانه کانی زیره کی روحی

- ۱- هوشیاری درباره خود؛ زانی بیروباوهره کانم و، پیشگم له بووندا و، پائمه قووله کانم.
- ۲- درک کردن بعوهی که جیهانی ماددی بخشکه له راستیه کی گموره، که پیغمدیه کان پیشانه دهانه استهه.
- ۳- توانای خسته بروی پرسیاره مدعی بیله کوتاییه کان و، توانای تیگیشتن له ولامد کانی.
- ۴- توانای بدرزبونه وه له ناست چه مکه ماددیه کان بؤ ناستیکی بدرزتر و گهوره و قورلر.
- ۵- ژیان پیشی بنه ما و بیروباوهر و پیشنهنگی.
- ۶- ریزدانان بؤ چه مکه بروجیه کان له مامدله کردنه روزانه ماندا.
- ۷- بوونی قمناعه تیکی تاییتی برامسر بایته کان، نه گهر له گل زورینه شدا ناکوزک بی.

ناوهنه‌کانی دینداری له میشکد!!

ناوهنه‌کانی دینداری له عمه‌لار کاردانموده‌یدا...!

له کتیبی (چند تارماییهک له ناو میشکدا *Phantoms in the Brain*) دا نووسه‌ره‌کی د. راما شاندران^(۱) (ماموزتا و سرۆکی ناومندی لیکۆز لینه‌وه کانی بایۆلۆجیای میشك و ده‌مار له زانکۆزی کالیفۆرنیا) دەلتیت: باوهربوون به بابته کانی ده‌موهی سنوری سروشت له هەممۇ ژیارتانیه‌ته کۆن و نوئیه کاندا بۇونى ھەبوبو، به شیومیهک کە ناچارمان دەکات له میشکدا به‌دوای بېچىنە بایۆلۆجییە‌کەيدا بگەرپىن، چونکە ھیچ شتىك وەك نەمدیان مرۆف له زىنده‌ھەر کانی تر جيا ناکاتەوه.

د. راما شاندران پىمان دەلتیت کە خەلکى گشتى به چىركەساتى وادا تىنەپەرن کە ھەست بە بىرزا بۇونەوهى رۆحى دەکەن، ھەست بەوه دەکەن کە له حەقىقت نىزىك دەبنەوه، كاتىك گۈئى له مۆسىقا دەگىن يان دېمەنتىكى سروشتى دلەپىن دەبىنن. ھەرچى نۇوانەن کە لەپىرکەرنەوهى قولۇ راھاتۇن وەك سۆفييە کان

۸- خۆبەکە مزانىي، و زانىنى قىبارەي راستقىنەمان له جىهاندا، زانىنى نەوهى کە نىتمە تاکىنکىن له كۆزمەلىك.

۹- قىبورلۇ كەنلى بىرامبىر کە بەتمواوى له نىتمە جىاوازە.

۱۰- دەلامانمۇھى فىتەرتىپت بىز ھاوا كارىكىرىنى كەسانى دى.

۱۱- دەستگەن بە روشت و، دەستگەن بە پاكى.

۱۲- ھەستكەن بەوهى کە بەختمۇھىم لە ناخىدا ھەلەم قۇرۇلتىت، نەك لە دەستكەوتى كەدارى يان ماددى.

۱۳- بەمعىزى عەقل و بېرىتىزى و دوورىپىنى و وردېپىنى.

(۱) راما شاندران بە مارکۆپۆلۆزى زانستىكانى میشك و ده‌مار و مەفت دەكىن (ماركۆپۆلۆز گېپىدو دەزەمۇھى بەناويانگى سەدەكانى ناوعەراتە) هەرۋەها بە پۆل بەرۋەكاي زانستى ھارچەرخ ناۋزەد دەكىن (پۆل بەرۋەكاي دامەزىرئىم زانستىكانى میشك و ده‌مارە).

و راهیبه کان، ثعوا به شیوه‌هه کی قولتر و زیاتر هست بهو هستانه دهکن. لمنونهی ثم جوره بدرزبونهه رؤحیانه ثهوبه که ثهیشتاین بقمان باس دهکات که هست و سوزه رؤحییه کان (ادور له هر نایینیک) له کاتی گهراں له بابدیتک له بایته زانستی و گردودونییه کان زیاتر دهیت.

راماشاندران لیکولینهه کانی له سهه دهگای حوفی Limbic System ثهنجامداوه که دهکمته ناوهراستی میشک و بمررسه له فرمانه هستی و کاردانهومیه کان. له کاتی چالاکردنی ثدو ناوجهه (به به کارهینانی بواری موگناتیسی) ولامی لاشسی و هستی و کاردانهومی رووددهن، لمانه هستگردن به چیزیکی رؤحی بین وتنه، که همندیکیان وسفیان کردووه: هست به بیونی خودا دهکم، هست دهکم له گهمل خودا له پهیوندی دام، هست به یه کبون له گهمل بیوندا دهکم...

راماشاندران لیکدانهه دهکات بؤ هستگردنمان به هسته رؤحییه کان لمو کاتهی بونی دار بخوریک دهکمین له پهستگادا، بمهی دهگای حوفی له تهیشت ناوهدی بونکردن، بهلکو وک بمشیک له گهمل کوزبه درووستدیت، پاشان چالاکی ناومنه کانی بونکردن دهیته مایهی چالاکردنی ناومندی هسته رؤحییه کان له دهگای حوفیدا.

ناونده کانی دینداری له عمقله لوزرکیدا :

د. ناندرؤ نیویرگ و د. یوجین داکویلی^(۱) له کتبی (بؤچی خودا نایهوقت ون بیت؟ Why God wont go away?) که تایبهه به لیکولینهه له بنه ما بایولوچیه بمناوی Neuro – Theology که تایبهه به لیکولینهه له بنه ما بایولوچیه دهماریه کانی رؤحانیه ته کان.

(۱) کتبه که لمسالی ۲۰۰۱ درچرخه.

نم دوو زانایه لینکولینه‌وه کانیان له سمر راهیبه بوزی و فرانسیسکان نهنجامداوه له کاتی بیرکدنمه و نویزه کانیان، گهیشتن بهوهی که هملوسته رؤحیبه کان گزورانکاری پاسته قینه (که دهکرن تبیینی بکرنت و تزمار بکرنت و وتنده‌ی بگیرنت) له چالاکبیونی ناوچمی بدربرس له وفرگرتن و هست کردن Otiention Association area هۆی نه هسته رؤحیبانه که هستیبان پینده‌کهین. واته نه هستانه تمنیا حیال و نهندیشه نین^(۱)، بلهکو ناومندی ده ماریان له میشکدا همیه.

لبه‌رنهوه دوو دانه‌ره که نمهو دوروپاتند کنهوه که میشکی مرؤف به‌جزرنه درروستکراوه که ولامی هسته ثایینیبه کان بداتمه. همروهک چون نمهوهش سملیتر اووه که هستکردن به خودا له میشکی مرؤقدا چه‌سپیتر اووه Hard wired همروهک چون له جیناتماندا چه‌سپیتر اووه.

لمسائی ۲۰۰۹، ناومندی لینکولینه‌وه کانی میشک و بابته رؤحیبه کان له زانکوی په‌سلفانیا له ویلایته یه کگرتووه کان، که د. ناندرز نیویزگ سدرؤکایه‌تی دهکات کتبیکی دهکرد بمناوونیشانی: چون باومه‌بیون به خودا میشکت ده گزورنت؟ How God Changes your Brain

کتبیده که له سمر نه تویزینه‌وانه دامه‌زراوه که ناومند که له سمر کۆمه‌لیک له باومه‌دارانی ثایینه جیاوازه کان (بوزی - هیندوسی - مه‌سیحی - مسولمان)^(۲) نهنجامیداوه، بمهه کارهینانی ته کنیکی تیشکی هاوچه‌رخ، بوزانینی کاریگمری هسته ثایینیبه کان و رؤوحیبه کان له سمر فرمان و چالاکی میشک!.

(۱) له لینکولینه‌وه زوره کانیان، دوو زاناکه بواره موگنانیسیبه کنیان به کارهینانه بژچالاک کردنی ناوچمی بدربرس له وفرگرتن و هست کردن Orientation Assocation area که دهکمرته نزیک دیواری چیبی میشک، که نه ناوچمیه بدربرس له هستکردن به خودمان و له کهانی دی جیامان دهکاتمه، له کاتی چالاک کردنی نه ناوچمیه زنه راهیبه فرانسیسکان و ایان هستکردن که خودا له گل‌لینایه، همروهک چون هستی روحیه بین و تئیمان همبوو.

(۲) تاقیکردنمه مسولمانان له کاتی نویز و خوشنده‌وه قورننان و هیتانانی ناوه پیرزه کانی خوای په‌روبرد گار کراوه.

خواهنه - نایین - رهشت
له دیدمه ماددیگه‌زایه / بیباوه‌پیدا

بیباوه‌ران نموده پرته‌که‌نموده که دان به بونی بنچینه‌ی فیتری دابنین بز هستی خودایی و هستی نایینی و هستی رهشتی، هدوهه که‌نموده چون دانان به پیامده ناسمانیه کان پرته‌که‌نموده، که خودا به مروف دهناستیت و مروف بدراهمبر بمو هسته فیتریانه ناگادار ده‌کاتمه‌وه که زور جار ده‌که‌ونه ژیر همزمونی بشه ماددیه‌که‌ی بنچینه‌ی مروف، گومانیش له‌وهداد نیبه که بیباوه‌ران به لگه‌کانی عه‌قلیش له‌سر ثم دامه‌زراوه‌یه پرته‌که‌نموده.

بیباوه‌ران درکه‌وتني سیانه‌ی (خواهنه - نایین - رهشت) به یه‌کنک له ده‌نجام‌اکانی په‌زمه‌ندنی داروینی هم‌زار ده‌کدن له‌کاتی ململانی مروف له پویده‌وبونه‌وه هیزه‌کانی سروشت و خراپه و نازاره‌کان، هدوهه‌ها هزری ماددیگه‌رایی بز په‌یدابونی ثم سیانه‌یه په‌ریسمه‌ندووه، به‌لام هیشتا همر گیروده‌ی تاکه بیروکه‌یه که که بریتیه له: (پیوستی دایکی داهیستانه!), که نه‌نجام‌هکه‌یشی بریتی بورو له تیکه‌لایه که زاسته‌کان که له پرته‌کردنوه چه‌مکه نایینیه کان له‌گه‌ل يه‌کدا يه‌کانگیرن:

داروینیزم کۆمەلایەتی^{۱۰} social Darwinism

له يەکەم كتىبىدا (بنچىنەي جۇرەكان) داروين خۆى لە قەرىي لايەنى كۆمەلایەتى نەداوه، بەلام لە دووهم كتىبىدا (بنچىنەي مەرۆڤ) باسى كردووه، داروين پەيدابۇونى رپوشتەكان بە دوو بىنەمای تەواوكەرى يەكتىر تەفسىر دەكات؛ (كىتىركەن لەپىناو مانۇھدا) و ((مانۇھ بۇ باشتىرىشە)، واتا(رپوشتى مەرۆۋاھىتى، پاشان دانشان بەخوايەتى و ئايىن) پەرمىانسەندۇووه، پاشان بەجۇرە جىڭىر بۇوه كە بەرژۇمنى و بالادىمىتى بۇ مەرۆڤ بەدىيىتتە.

بە دەستىنگىردن بەم دوو بىنەمایه، (داروين و مورىدەكانى) دانيان بەسەر كەوتىنى رەگەزە بەرزەكان (قوقاچى) داناوه بىسىر رەگەزە نىزەتكە كان (تۈركى)! پاشان پەپۇغا گەندىي بالادىستى رەگەزى نارى Eugenics سەرمەتىيە ئەمەن دەنەنەتتىن بەلەن بۇتەھۆى پەيدابۇونى دوو لە خراپتىن و پېرخەرجىتىن سىستەمە كۆمەلایەتى و سىاسىيەكان لە مىزىوودا؛ ئەوانىش شىوعىيەت(الله يەكتىرى سۆقىھەت) و نازىمەت لە (نەلمانىا).

نایا هەر بەراستى مىكانيزمىنىكى ناوا پېر مىملانى و دەمارگىرى سەرچاوهى چەمكە رپوشتى و خودايسى و ئايىننەيەكانانە؟!

سەبارەت بە ئەلفرىند والاسى (هاوتاي داروين) ئەوا تىپوانىنەكەي داروينى رەتكەردىتەوه، لە سالى ۱۸۶۴ ز نۇرسىھەتى و دەپرىتە:

(۱۰) سەرمەتىيە داروینىزمى كۆمەلایەتى ناوهكەي لە داروينىھە وەرگىراو، بەلام بېرژەكانى زىات نۇرسىنەكانى پىش داروينن و لە نۇرسىنەكانى زۇر تىپتەرى تەرگىراون، وەك ھېزىزىت سېنسىر و تۆماس مالتزس و فرانسيس گالتنزون.

((چون همیز اردانی سروشتنی چه مکه رهوشتیه باشه کانی و هک لوزیک و خورمنجانین (الاشاره‌ای به دیهتاوه؟!))

والأُس وايادهنت که دوو بنه ماکه‌ی (کتیر کن له پیتاو مانهودا) و (امانوه بو باشترينه) بوته هزی سرکه‌هونتی مرؤژی نوچ به سر مرؤژی کونی سره‌هتایسا، که به هزی دوزمندارتی با پیره کنمان له ناوچوون، واتا مانهودی يه که مه که له سر حیساپی له ناوچوونی دووه‌مینه، بویه نهدم دهرنجامه له گکل دامه زراوه رهوشته‌یه کنماندا نایه‌تموه، نهمه واتای نه‌مه که رهوشته تیمه سرچاویه کی ترى همیه جیاواز له (ملعلانی)، والأُس وايادهنت که ثمو سرچاوه جگه له خودای بدیوه‌تیر شتیکی تر نیه، که عمقانی مرؤژی به شیوه‌یه کی راسته‌خو به دیه‌تیاوه.

: **sociobiology** کوئم‌لایه‌تی

دوای نموده که واتسون و کریک گمیشتنه بونیادی بهشی (DNA) و شینوازی شدنجامدانی فرمانه کانی به گرنگیدان به کاریگریه کانی نم دوزنده دهستیان به کاره کانیان گرد.

نیوارد ویلسون، که به (باوکی بایولوژیا کۆمەلایەتی) دادهندرت، له سالی ۱۹۷۵ کتیبه‌کەی (بایولوژیا کۆمەلایەتی)^(۱۱) بلاوگردەو، کە تیایدا پەیرپوی لەو بۆچوونە کردووە کە رووشت (خۇگونجاندېتىکى بایولوژى پەرسەندووه) و تەنبا (خەپالاتىكە) کە جىناتمان بۆمانى وىتا کردووە بۆ نوھى کىدارى زۇرىيون رېنگىخات کە خزىمت بە مانوھەمان دەکات. کتیبه‌کە ھېرىشىيکى توندى كرايەسەر، بەو پىئىەي کە ھەندىتىك كەس وايان ھەڙماრكەد كە بىيانو بۆ دەستدرېزى سىكسى دېتىتەمۇ رەواج بە جىاوازى رەگەمىزى (نېر بەسەر

میدا) دهدات و چهند روش‌تیکی خرابی تریش، له کوژتاییدا نهム کتیبه بانگشه بز نهیشتی به پرسیاریمهتی تاک دهکات و بنچینه کانی لیتچینه و له گمل مرؤقدا له سمر همله کانی همله و شیتیه و، بمراستی ثوانه روش‌گله‌لیکی سرسروره‌تیه‌ری لاوازن که جیناتسان به هزیانه و فیلان ملیده‌کعن، ریچار دزوکنز پدیره‌ی لم چه مکه دهکات له کتیبه (جینه خوب‌مرسته که) ^(۱) دیگمیدتیه لو تکه.

زانستی دهرونساس پهره‌سنه‌ندن Evolutionary Psychology

له گمل پیشکوتوتی زانستی بایولوژیا بهشی (جينات) وزانستی (دهرونساسی پهره‌سنه‌ندن) ناویته بروونیان به چه مکه کانی پهره‌سنه‌ندنی داروینی، زانستی دهرونساسی پهره‌سنه‌ندن درکهوت، که پدیره‌ی لم زوره‌ی چه مکه داروینیه کوژمه‌لایه‌تیه کان و بایولوژیا کوژمه‌لایه‌تی دهکرد.

لینکدانه‌وهی دهکهوتی نایینه کان، بریتیبه له ته‌حددا گوره‌کهی زانستی دهرونساسی پهره‌سنه‌ندن، چونکه زور گریمانه لینکچوی بز لینکدانه‌وهی دهکهوتی نایینه کان خستوتبر و ^(۲)، هه موییان باس لمده دهکن که نایینه کان (کوژمه‌ل

(۱) بز چونه کانی دزوکنمان دهرباره ژیان له تعموری پتنجه‌مندا خستمرو، له تعموری دیه‌مدا قسمی زیارتی له سمر دهکین.

(۲) فرژید به بدناریانگکرین ندو کمانه داده‌زنت، که خزیان له قدره پیدایبرونی نایینه کان دارو و به خیال‌کله‌لیک همزماری کردون که نامانع لئی نامانع‌نکه Wish Fulfillment. Rodney Stark پیدایبرونی نایینه کان به دهربنچامیکی لوزیکی بز خون بینیتی روزدنی ستارک Pascal Boyar وايدیتیت مروف به ژیاتیکی باش و نه مر همزمار دهکات، هدروها پاکال بزیار که خیاله نایینه کان (لینکوته کان = کاریگره لاؤکیه کان) دهربنچامی پدره‌سنه‌ندنی میشکمانن بز نه شیوه‌ی نیست، تا وا لنهاتووه که خون به جیهانی غیبیه دهیتیت که تایادا به ختموری همیشیتی به دهستینیت. هرچجی (سکوت ناتران Scott Atran) آن وايدیتیت که نایین بار گراپیه که که سودی کوژمه‌لایه‌تی همه، هدروها (ستیفن پنکر Steven Pinker) وايدیتیت که نایین خز گونجانده له بینار مانه‌ودا. خوته‌ری بعریز، من هیچ جیاوازیه کی بدرچار لمتیزان ندو گرماتند بدی ناکم!

خەيالىنىكى خۆگۈنجىتى خاونە فەرمانن)، كە يارمەتى مەزۇف دەدەن لە پويمەپۈيونەوهى نەو پالىدەستو و ھەرەشانى لەم جىهانە پىر لە خراپىو كۆزەن و دەرىاوكىتىمۇ دواجار مەرگ و مردن دووجارىيان دېيتىمۇ، لە ھەمان كاتدا يارمەتى رېتكەختى كۆزمەلگا دەدات، لەپەرنەوهە مەرۇف ھەلسا بە داهىتىنى (نەو باوکەي لە ناسماندايە) تا بەو ھېزرو زائىيارى و خۇشەویستى و چاودىرىيەي ھەيدىتى پالپىشتى بىكەت، دېئىد و وىلسۇن زۆرىمى نەو گۈرەمانانەي كە لەو بارىمەوهە ھەن لەودا كۆيىكە دونەتمەوە كە بە (لىكدانوھە بۇ فەرمانە كانى نايىن functional interpretation of religion) ناسراوه.

لىكدانوھە ماددىيگە رايىھە كان لە تەرازوودا

گۇمان لەودا نىيە كە ھەممۇ نەو لىكدانووانەي ماددىيگە راكان بۇ لىكدانوھە سەرچاوهى خوايمەتى و نايىن و پوشە خستۇيانەتمەرو، زىاتر پەتكەردنەوهى چەمكە غەبىيەكانى لەپىشىمە، نەك دىدىنەكى زانسى يان نىمچە زانسى لەدواوه يېت، (لە راستىدا ھەلە ئابىرپەدرەكە) كە ماددىيگە راكان تېكىمەتتۈن، بىرىتىمە لە وتناكىرىدى بۇونى سوود لە پاشت بىرۋۆكى خودا و نايىنمۇ، وانە مەرۇف بىرۋۆكى خودا و نايىنى داهىتىناوه بۇ بەدىھەتىنى نەم سوودانە، پاشان واي بۇ دەچن كە نە گۈرۈونى نەم سوادانە بىسلىتىن، نەوا نۇمەيان سەلماندۇرە كە خوايمەتى و نايىن داهىتىراوى مەرۇقىن! وەك نەوە وايە بلىتىن نەو شتانەي خودا بەدىھەتىناون پىتىسىت ناكات سودىتىكىان ھەمېت!!

سەرنجى نەو نەمۇنەيە بىدە كە گالىتەجاپى دىدىي ماددىيگە رايى دەسەلمىتىت، نە گەر تەززۇرى كارەباي نەو شۇرىتەبچەرە كە بەشمۇ پىتىدا دەرپۇيشتى، پاشان زانىت كە مۇبايلەت پېئىھە و بۇ رۇوناڭىرىدىنەوهى رېنگاكە بە كارتەتىنا، نەوا نەو بىرۋۆكىيە سوبدەخش بۇو، نايا نەمە وا دەرىدەخات كە نەم مۇبايلە تەنەيا خەيالىكەو تۆز لەپەر

پىوستىت بە پۇناكى لە خەياللدا داتاشىۋە؟! ياخود بۇنىڭى ရاستەقىنەي
ھەمە، لە راستىدا بۇنى سود بۇنى شىتەكە رەتنياكانمۇ، بەلكو پشتەستى
دەكتەوه.

پرسە رەوشتىيەكە (خۆپەرسىنى، قوربانى، وېزدان)^{١١}

ندوا كاتىمى شىتىك چىتىرۇ بە خەتمەرىمان بۇ دېتىت ندوا نارەزوى دەكەين و وامان
لىنەكەت كە بەدوايدا بىگەرىتىن، كاتىنکىش كە نازارمان دەدات لە بەرامبەرىاندا
ھەست بە رقىك دەكەين و وامان لىنەكەت كە لىتى رابكەين، نەم پالىمنانەش
بە (مەيلە خۆپەرسەكان) ناسراون و دروشىمەكە بىرىتىيە لەوەي (اھەمۇ شىتىك
بۇخۆمە با لمىسىر حىسابى كەسانى تىرىش بىت).

ھەندىتىك كەس هەن ھەستىكى ناسكىيان ھەمە و لە بەرامبەر نازارى كەسانى
تردا نۇوانىش ھەست بە نازار دەكەن و بەخۇشى كەسانىتىرىش دلۇغۇش دەبن،
ھەروەها ھەولۇ بۇ سوکۈردىنى نازارەكانى كەسانى ترو بەختەوەر كەردىنیان دەدەن،
نەوەش بە (ھاوېدەشىكەرنى وېزدانى) ناسراوه، نەگەر پرسە كە بىگاتە قوربانىدان
نموا نۇمىيان دەپتە نكۆلىكىدن لە خود و بىن لمىسىر دەپروون دانان، نۇوانەش
دروشىمەكەيان بىرىتىيە لە: (اھەمۇ شىتىك بۇ كەسانى تە نەگەر لە سەر حىسابى
خۇش بىت).

كاتىك كە دەگەينە تەممەنلىكى پىنگىيەشتەنەوە (وېزدان) يىكمان بۇ پەيدا دەپت،
كە دەپتىتە ھۆى ھەستكەرن بەھۆى پىوستىتە كارىتكە نەنjam بەھىن و كارىتكى تر
پشتىگۈزى بەھىن، نەگەر نەوەي لمىسىرمان پىوستىتە كەردىمان يان وا زمان لىھىتىنا،
نموا رەزامەندى رەوشتى بە دەستىدىنин، نەگەر لە بەرامبەرىشىدا كەمەرخەم

(۱۱) لە كىتىبى (كىشىي رەوشت و فەيلەسۋە كان) داز اوى ناندىرى كرىستۆف.

بین ئدوا هدست به نازاری کپکردنوهی ویژدان دهکمین و له پاشان (وهی) و ویژدان (دهمنه سه رچاوهی سیئمه می به خته وری و به بدبهختی، درووشی نو کۆمەلەمیه ش برتییه له (رازیکردنی ویژدان له هەموو شتیک گرنگتره). مرؤوفی ھاوسمەنگ ھرسن پالنرە پوشتە کان کاریگەری لە سەر دادھین و کۆزتەزلى دەکەن، (خۆپەرسى، قوريانى، ویژدان)، نەو پالندرانەش بېچىنەمەك نىشان دەمن كە لەلای فەيلەسۇفە کان بە (پرسى پوشتى) ناسراوه، كە لە وەدا كورتەمیتەمە: ئىتمە ويستى جياوازمان تىدا دروست دەيىت، له بەرامبەرياندا چۈنپىن؟ ناياب شوتىنى ويستى خۆپەرسى بکەۋىن ياخود وەلامى سۆز و بەزمى و قوريانىدان بەھىنەمە؟ يان ھەمۇل بۇ دلەيىسى ویژدان بەھىن؟

نايىنه کان بۇ وەلامدانوهى نەو پرسىيارانە دىن تا پەيوەندى نیوان نەو پالندرانە رىنگىخەن كە خودا له فيتەقى مەرۇفدا دايىنان؛ هانمان دەمن بۇز كەرددە باشە کان و قەدەغەمان دەکەن كە كەرددە خراپە کان، نايىن بۇ بېپاردان بە سەر ھەر شتىكدا لەبارەي چاکى و خرابى دېخاتە بەرددەم پیوانەي رەهاوه كە خودا دىاريەكتا.

له بەرامبەردا دىدى يېباھەرى وايدەبىت كە نەو پالندرانە لەلایەن پەرەسەننىنى بايزلۇجىيەوە ھاتونەتەبۈون نەوەك لە لايەن خوداوه، ئامانجى پەرمەسەنلىش لە وەدا برتىيە له بەدييەتىنى سود كە خزمەت بە زۇرىيۇنى بۇونەورو مانمۇھى دەكتا و ئىتىر پوشت دەيىتە شتىكى پېزىمى، كە لە چوارچىنەي (گرنگ گەيىشتنە بە نامانج جا بە ھەر ھۆكارىتكى يېت) دىتە ثاراوه، نەگەر پەيدا بۇونى پالندرى (خۆپەرسى) بەم مىكانيزمە كارىتكى ناسان يېت، ئدوا تە فسیر كەردنى پالندرى (ويژدان) بەم مىكانيزمە كارىتكى نەستەمە، ھەرچى پالندرى قەربانىدانە نەوا دەيىتە بەرىھەستىكى بەرددەم لە بەرددەم پەرەسەنلىنى داروينىدا.

پمیدابوونه پالندره روشتیمه کان لمای داروینیمه کان:

داروین وايدمييٽت که نمو نازه‌لانه‌ي (همستي کۆمەلایتبيان هميء) لموانه ش مروف، که ده گنه ناستيکي ديارىكرادى زيره‌كى (پالندره روشتىيە کان) پەيدا ده‌كات، که يارمەتى دەدات بۇ ژيان له بارودۇخه کۆمەلایتى باودا - واتا بارودۇخه کۆمەلایتىيە کان رپوشت بدەيدىتن، پىچەوانه‌ي ديدى نايىنى که وايدمييٽت رپوشت ھۆكاري ئاراپسته‌كىرىنى ژيانسانمو پاشان بارودۇخه کۆمەلایتىيە کانمان دېيىتىه بۇون، داروين بۇچوونه‌كىي به نموونه‌يەك پۇوندە كاتمۇه.

نه گەر مرۆقىلک لە بارودۇخدا گۈورە بىيت کە کۆمەللى ھەنگ تىايىدا گۈورە دېيىت (نمو کۆمەلەيدى کە كوشتنى برا تىزىنە كانى ھەنگى بە شەركىكى پىرۇز دەزانىت بۇ خزمەتكىرىدىنى خانى ھەنگ، ھەرۋەك چۈن نمو دايىكى كچە كانى کە تواناىي ھىلىكە كردىيان هميء بەبىي ھەستكىرن بە تاوان دەكۈزۈت) نموا مرۆقىش ھەمان نمو چەمك و رەفتارانه پەيرە دەكات.

داروين نموونه‌ي واقعىمان لە ژيانى مرۆف بۇ دەخاتىرپۇو، وايدمييٽت کە خزمەتى بىرۇكە كەدى دەكات، دەلىت: يەكىن لە خراپتىرىن راستىيە کانى داروينىزمى کۆمەلایتى نموئىي کە ھيندىيە سورە‌كان ھاپرى يېھىزە‌كان لە چۈلەوانىدا چىتەھىلەن بۇ نموهى بىرۇن، بە ھەمان شىوه ھۆزە‌كانى فيگيانس Feegians کە دايىك و باوکە بىسالاچۇ و نەخۆشە‌كانيان بە زىنلىسى دەنلىزىن لەپىتاو پارىزگارىكىرن لە بەرھەمە كەمە‌كانى سروشت بۇ تاكە تەندىرۇست و بەھىز و سودبەخشە‌كان بۇ کۆمەلگا، کە نەمە لە گەل چەمكى ھەلبىزاردىنى سروشتى يە كانگىرە.

داروینیزم و روشته سوزداری‌کان :

پاشان داروین همست به جیاوازیه کی وا دهکات که هیچ لیکدانه‌یه کی بُ شک نابات، که نهمه بس برو بُ ندهی تیگه‌یشتنه کهی بگوریت، داروین دلیت: له گمل پیشکدوانی ژیارستانیه‌یه‌تا، (سوژداری Sympathy) بُته بمرزتین نهو سیفه‌تنه که له سروشته مرژ‌فایدیساندا همه، زورینه‌ی زوری مرژه‌کان نهوده‌یه‌ری توانای خوبیان دخندرورو بُ چاودیریکردنی دایک و باوکه بمالاچو و نه خوش و یتهیه‌کانیان، نه گهر نهمه بیته هؤی سامانه که مه‌کشیان و تهنانه‌ت ژیانیشیان، تهنانه‌ت خملک نه خوشخانه‌ی تایبه‌ت و یاسا بُ پاراستنی نهو که سانه‌ی دهیانناسن و نایانناسن داده‌یزون. نهو سوزداریه بُ ناستی مالیکردنی نازله‌کانیش درتر بُته‌وه، سه‌هرای نهو مه‌ترسیه‌ی له‌سمر ره‌گه‌زی مرژ‌فایه‌تی همه‌یه‌تی.

داروین له ته فسیرکردنی پهیدابونی په‌شته سوزداریه‌کان (همستکردن پاشان کردار) هدولنکی زور خدرج دهکات، گریمانه‌ی نمهو دهکات که نهمه له‌پیتناو سوکردنی همستکردنمان بورو به دلتمنگی و نازار له کاتی بینینی ناخوشی و کوزانه‌کانی که سانی تردا، هرچه‌ند مرژف له رووی ژیارستانیه‌یه‌تدهوه زیاتر پیش بکه‌وت سوزداری فراواتر دهیت و درتر دهیت‌دهوه بُ نهوانه‌ی دهیانناسین و نهوانش که نایانناسین له تاکه‌کانی کومدلگادا، رنگا له بدریستی خوپه‌رستی ده گرت لوهی که دهستی سوزداری بُ کومدلگاکانی تر درتر بکات، دهکری مرژف نهو بدریسته‌ش ببریت بُ نهوهی سوزداریه‌کهی همه‌مو مرژ‌فایه‌تی بگرت‌دهوه، پاشان همه‌مو نازله‌کان و تهنانه‌ت همه‌مو بوندوه‌ریش بگرت‌دهوه، لیزدا له داروین ده‌پرسین؛ بُچی مرژف برامبهر به کوزانه‌کانی که سانی تر هست به دلتمنگی و نازار دهکات؟ نایا نهو پالنره‌هی په‌رسه‌ندن چیه کهوا له مرژف دهکات دهستی سوزداری بُ نهو که سانه‌ش درتر بکات که نایانناسیت، تهنانه‌ت بُ نازله‌لایش؟ نایا نهمه له گمل هلبزاردنی سروشته تینکاگیریت؟

داروین دان بهودا دهیت که چاودیزیکردن و سوزداری مردّف بز مردّف نه خوشکان، بق کسانی غربیه و تمثالت نازه‌لانیش، ینگومان نمه همراه شمیه بق سر ده گزی مرؤفایتی، چونکه رنگری له هلبزاردنی سروشی و مانوهی باشترین دهات. همروها داروین بدای تاکه بیانویه کدا ده گهربنت بز بهیدکمه بهستنوهی هیزه‌کان له نیوان بلاویوندهی سوزداری (العروی قولی و بعلایلایدا) و له نیوان زیارتانیه کان دهیت: کاتنک دوو کۆملگا کنپر کی دهکن، ندوا نمو کۆملگایه سوزداری زیاتره توانای پنکهیتاني له شکرتكی توکمه‌تری دهیت، بهمدهش دهتوانیت شکست به کۆملگاکهی تر بهتنت، نا بع جوزه رهشی سوزداری بزته باو و له جیهاندا بلاویوندهه^(۱)!

نم خستنپروه له گدل خستنپرونکی تر که هم داروین خوی پیشکه‌شی کردوروه تیکده گیرت، بدو پینهی وای دهیت که درنده کان دمه‌لات و مرده گرن و له ماوهی چهند سده‌یه کدا مرؤفی سوزداری زیارتانی له ناودبمن. چونکه نمواون درنده‌ترو بهیزترن، بدتوانترن بز له ناوبردنی مردّفه زیارتانیه خوشگوزمانه کان^(۲).

نه گدر سوزداری بدو نمنازه‌یه زیانی هدیت نهی بزچی پهیدا بوروه؟ نهی بزچی مردّف پهیدا بوروه؟ کهستک که له سر نهه با بهته چاودیزی داروینی کردیت، دهیت که له نیوان ماددیگه رابی پهره‌سنه‌ندن و ویستیپاریزگاریکردن لهوهی که به بدرزترین و بعلایزترین شته که له سروشی مردّفیماندا بعونی هدیه دوو دلّه له میان بز نمویان هاتوچو دهکات، نازانم بزچی داروین سوزداری به بدرزترین و بعلایزترین سیفه‌تی نیمه همزمارکردوه؟ نهدی سوزداری همروهک رهنه‌نگی چاومان و دهپرپنی هسته کاتمان نییه، همروهک لایه‌نگرانی پهره‌سنه‌ندن باسی دهکن؟!

مرفه‌نگی بهره‌برده سمرمرای فسی داروینیسم کان :

گر لیکولینه و کانی داروین جینهایین و سده و نیونک برؤینه پیشمه، دبینین که لیکولینه نوینه کان بعره کمیان لمزیر پنی داروینیه کان درهیتا، چونکه سالمیتر امرزوف پهیه‌هی لهپناو (کیپر کن لمپناو مانهودا) ناکات، بدلوکو به‌پله‌ی یه‌کم هولندات له بازودخه همه سخنه کانیشدا دست به پالنده ره روشتیه کانیمه و بگرت، دهکری به‌هیزترین لیکولینه که لم و بارمیوه نهنجامدراوه، نوه بیت که (ساموتل مارشال) میژونوسی فرمی لهشکری نه‌مریکی^(۱)، نهنجامیداوه که دهیختووه له هدر چوار سربازنکی نه‌مریکی سیانیان (۷۵٪) راستوخو گولله‌یان بمره‌پوی دوژمنه کیان نه‌قاندووه، هم‌تا نه‌گکر له مدت‌سیشدا بووین، بدلوکو پالنده روشتیه که‌یان که کوشتن رهته‌کاتمه و واپیتکردون دوددل بن، نهم پریزه‌یهش به (پریزه‌ی مارشال بز گولله ته‌قاندن له جنگه کان دا) ناسراوه.

نم برویسته روشتیه کیشه‌یه کی گهوره بز لهشکری نه‌مریکی درروستکردووه، بزیه بمررسه کان شینوازی راهیناتیان سه‌باره‌ت به گولله ته‌قاندن له‌شمره‌کاندا گوزریوه، کردوویانه‌ته کارنکی هرمه‌مه کی لم و کاته‌ی سرباز ده‌که‌وتیه مدت‌سیه وه، هروده که پیوستی به ناما‌ده‌کردنی سربازه کان هدبووه له‌پوی دهونیمه وه لهپناو هاندانیان بز کوشتن، به‌مهم نهم پریزه‌یه له جنگی کزريا و فیتنامدا کم بتوته له جنگی عیزاقدا گمیشته (۱۰٪).

سبحان الله؛ بنچینه له مرؤقدا بریتیه له پهیه‌ویکردن له روشت نهوده کیپر کی و مملانی لهپناو مانهودا وهک داروین دهیت، تهناهه نه‌گکر له ناخوشترین ساتی روویه‌روویونه‌وهشدا بیت.

(۱) Samuel lyman at wood marshal (۱۹۰۰-۱۹۷۷): میژونوسی فرمی لهشکری نه‌مریکی له‌یانی جنگی جیهانی دروم و جنگه‌کانی دواتر: زیاتر له ۳۰ کیتی دهیاره ره‌فتاری سربازه کان له‌کاتی جنگدا نویسه، به‌نایانگترینیان (men against fayer)...

دلا روینیمکان و قوریانیدان :

نه گمر داروینیه کان له پیشکه شکردنی ته فسیرنک بُز دهرکه وتنی سوزداری لمتیو مرؤفه کاندا بی توانابوین، نهوا گومان لوهدا نییه که ته فسیرکردنی پهیدابونی روشی (قوریانیدان Altruism) کارتکی قورستر دمیت، چونکه نهمه رنک پنجه وانهی نامانجه سره کیه که می په رسنه نده، که بریتیبه له پارتی گاریکردن و مانه وهی جوزه که.

له سه ر ناستی تاکه که سیدا چی وام لیده کات که گیانی خزم بکمه مه قوریانی له پیناو کۆملگا و ره گهزی مرؤفایه تیدا؟ چی وا له جینه خۆپرسته کەم^(۱) ده کات که خۆی بکاته قوریانی؟

چی وا له جینه کانی خروکه سپییه کانی خونن ده کات خویان بکنه قوریانی له کاتی ململاتیان دژی میکرۆبە کان بُز دوور خستنوهی نه خوشی له جسته؟!
له سه ر ناستیکی بالاتر چی وا له کۆملگا ده کات که هه مسوو داهات و توانای تاکه کانی بکاته قوریانی له پیناو چاودیزیکردنی کمە بینهیزو نه خوش و کە منه ندام و بسالاچووه کان؟

نایا نهوده دژی بنچینه‌ی (مانهوده بُز باشتربنە) نییه؟ نایا نهمه همل ناره خسینیت بُز مانه وهی شتیک که ناستی باشیه که متره؟!

داروینیه کان گریمانه‌ی نهوده ده کهن، که نیمه نهوده کاره له پیناو نهوده ده کهین تا کاتیک نیمەش نه خوش کەوتین ياخود پیربوین هەمان کارمان بەرامبەر بکرتهوده، سەرەرای نهوده کە نەم لىنکانه وھیش لە دیدی داروینیز مدا رەتكارویه، چونکه په رسنه ندن دیدگایه کی ثاییندھی نییه، پاشان په بیرهونکی رەوشتیمان

(۱) نەم دەسە نامازیمە بُز کتىپى جينه خۆپرسته کە selfish gene اى نۇرسىنى گۈرمە بىباوجە، کان ارىچارد دۆركزى،

به سفردا ناسه پیتیت له بدرامیدر کمه یتهیه کانماندا، بو نموده دواتر که سانی تریش یارمه‌تیمان بدمن، له راستیدا پمره‌سدنن ثو پمنه کوردیه نازانیت که دلیت: (چی بچیتی نموده دهدوریمه‌ده).

له و تارنکدا که (هیتلیزت سیمون) ^(۱) نویسیوه‌تی و له لاین داروینیه کانمود پیشوازیه کی گرمی لیکرا، دلیت: زانستی درونناسی پمره‌سدنن پیمان دلیت که مرذف به جوزیک رنده‌کات که (شیاوی باشی) له همه‌مو بواره کاندا زیاد ده‌کات، گرنگتریان بریتیه له پاریز گاریکردن له جینه کانی و گواستنه‌میان بو نموده کانی دواتر. نه گهر ره‌فتاری قوریانیدان له گدل بمرژه‌وندی مرؤقدا تینکبگیرت، ثدوا پیدابونی ثم ره‌فتاره ده گذریتموه بو دوو میکانزم که له گدل یدکترا کار ده‌کمن، ندرمی و ناسانی Docedity عدقلی bounded rationality، چونکه کمی ندرم و نیان، به‌دهنگ داواکاری که سانی ترهه ده‌جنت، جیاوارازی ناکات له نیوان نموده شیارتی و باشی زیاد دهیت یان کم دهیتموه! خو نه گهر ثدو که سانه به نهندازی پیویست زیره‌ک بروناهه نموده ره‌فتاره‌یان پمیره نه‌ده‌کرد.

لیزدا سیمون په‌وشتی قوریانیدان ده گتیریتموه بو ره‌فتاری تاکه کان، پیچه‌وانه نموده که پمره‌سدننی داروینی گریمانی ده‌کات، بویه له پیتاو لمناوچوروندا کتیپر کی ده‌کمن نموده که له پیتاو مانموده‌دا! لینکدانموده‌که‌شی بو نموده ره‌فتاره نموده که دلیت: نهوان گیلن نموده که سایه‌تیان لاواز بیت، گومان لموده‌دا نیمه که ثم خستنبرووه سیمونیه به‌تمه‌واهتی له گمل حقیقتدا تینکده گیرت، چونکه نهوانه‌ی که خزیان ده‌کمنه قوریانی که سانی تر به‌زوری که سانی خاون که سایه‌تی به‌هیزو زیره‌کن.

بدراستی ثمه خستنبروونکی شکستخواردووه، له همه‌مو نموده شتانه‌ی که نیمه به چاوه کانی خو مان دهیانبینین بیناگایه، په‌شت و کرده‌وه بدرزه‌کان

(۱) Herbert simon خارضی خلالتی نوبل له نابورینا، دواتر برو به ماموت‌تای کومپوت و درونناسی له زانکزی (پترسیزگ) و تاره‌که‌ی به ناروینشانی A mechanism of social selection of altruistic behavior.

ده گوپریت بُز کم و کورتی و به گیلانه و سفیان دهکات، هدمو نهوانهش ته‌نیا له پینا سه‌لماندنی بیروز کمیه کی پیشوهخت.

دُزوکنز نهم بُز چونه سیمۇنیبیه ریزپرده بُز پەيدابونی روشتی قوریانیدان ده گیپرتهوه - لەزیز رۆشناسی تىگەیشتنی خۆز بُز جینی خۆپەرسەت - تەفسیرىڭ كە نازانىت دەرمىجامەكانى بەسر ھەلۈستە بىباورە كەيەوه چى دەن؟

دُزوکنز دەلتىت: (اسەرەرای نمهەى كە مەرۆف ھېچ نېيە جىگە لە جىنە كانى، ندوا دەتوانىت بە پىنگەيەكى تر كودەتاي بەسىردا بىكات و بەكارىنىكى پىنچەوانەى رىستى ھەلبىتىت، چونكە سەرەرای نمهەى كە نىتمە ئامىرى جىنин، بەلام تونانى نمهەمان ھەدەيە كودەتاي بەسىردا بىكەين، تەنیا مەرۆف تونانى نمهەى ھەدەيە كە كودەتا بەسىر سىستەمى سەممىكارانەى جىنە كانىدا بىكات^(۱).

بەلام چۈن كودەتا بەسىر جىنە كانىماندا بىكەين؟! نەي حەتمىيەتى جىنى چى بەسىر دىت؟

نىتمە ئازادى ويست و تونانمان بەسىر ھەلگەراندۇر لە كۈى بۇو؟!

دُزوکنز ولامان ناداتەوه، چونكە نەگەر ولام بىداتەوه، نەوا ناچار دەلتىت ھاوشيەھى باومىداران دان بە ئازادى ويست و باومىپرون بە خودا دابىتىت.

روشنیکی بن روشت :

بینیمان که چون داروین روشت به درمنجامی هم‌بزاردنی سروشی له بواری رفتاردا هم‌مار دهکات، هاوشیوهی هر سیفه‌تیکی بایولوژی تر؛ وله دمنوکی بالنه، ئایا دکری دمنوکی بالنه بده وسف بکدین که چاکه يان خراب، که خیزه يان شەر؟ تمنیا نومیه که سودی همیه بۆ نهنجامدانی فرمانه‌کان، نه‌مەش بە دیارکراوی بۆ نم بالندیمو له بارودقۇخ و ماویمه‌کی دیارکراودا، لمبر نمه بە کارهینانی دەستمۋاژە چاک يان خراب له لايمى سودی مادییه نمه‌کی دەستمۋاژە چاک يان خراب له لايمى خراب بۇنى نییە، بەلكو رەفتارگەلىك و چەمکانىتك بۇونیان همیه کە بە شیوه‌کی راستمۇخۇ يان ناپاستەوخۇ يارمەتی مەملانى دەدەن لەپتاناو مانەودا.

لەکاتی قسە‌کەدن دەربارەی کاریگەریه لاد کېیە کانی چەمکی پەرسەنن، بعد لە كۆتايىي هاتنى كېتىيە كەي (بنچىينىي مرۆف) داروین دەلتى: لە راستىدا مرۆف هاوشیوهی نازەلانى تر لەپىنى زۇرىبۇونمۇھ گىشىتۆتە نمۇ بۇونىي نىستاي، لە کاتى كېتىكەنلىشى لەپتاناو مانەودا هم‌بزاردنی سروشى پۇلۇ خۆى گىپاوا، نەگەر نمه بەسايىدە پىاوانى بەتوانا و لەوان كەم تواناتر يەكسان دېبرۇن بەوش مرۇۋايەتى زۆر لازى دەبۇر.

لەم بر نمه پىویستە نەم كېتىر كېيە بە كراومى لەپتاناو پىاواندا جىبەتلىرىت، پىویست بەره ناكات کە پىاوه بەھىزترەكان بەپتى كەلتۈرۈ ياسا زۇرتىن وەچە بەخەنمه^(۱).

لەم تىنگەيشتنە بەھايە كى روشتىمان دەستدە كەوتت، ئەوشىش بىرىتىه لەوەي (كە پىاوى باشترا) پىویستە هەلى زىاتى ياسا زۇرىبۇن پىبىرىت، بەمەش

قدمه‌غه کردنی داوتپیسی و هاندانی هاوسرگیری دهیته مهترسی بز سر مرؤفایه‌تی، چونکه رنگری له زژربونی کهسانی باشر دهکات، واتا نهوهی که له دیدی نایینی و مرؤفایه‌تی و پوشتیمه‌وه باشتره له دیدی داروینیز‌مدا خراپته، بهم شیوه‌ی پیوسته داروین به فیلکردن له مرؤفایه‌تی توانبار بکرت! چونکه خۆی زۆر بز هاوسره‌کهی (بیما Bema) دلسوز ببو!

نم هەلئیسته بایزلۇجییه بەرەکەمتوتىنیك دروست دهکات لەنیوان(پوشتشی داوتپاکی) کە نىئە بەھایەکى بەرز سەیرى دەکىن له گەل نهوهی سروشت له بەرژەوندی خۆی و بەرژەوندی مرؤفایه‌تی هەزمارى دهکات، کە بىتىيە له (داوتپیسی)، تۆز بلىنى كام لەم دوو رەوشتە فەيلەسۋەتكى باشەو كاميان خراپە؟! بە ماوەیەکى زۆر بەر لەوهى بىردىۋەكەی بخاتەپوو فەيلەسۋەتكان وەلامى نەو پرسىارەيان داوهتۇو، بەو پىنېيى کە پەيرەوبىان له دیدى ماددىگەرلەپى كىرىدۇرە بز رەوشتەكان کە ھەمۇر چاکى و پاکىيەکەی لەبىر دادەمالىت. لە سەدەي حەقەددەمدا فەيلەسۋەتكى ماددىگەرلەپى (تۆزماس ھۆزىز)^(۱) بە رەونى گۈزارشى لە واتايە كردوو، بەو پىنېيى کە سروشتى تەنبا بە ماددىيەکى جولاؤ وەسف كردوو، كەواتە باش و خراپى نىيە، تەنبا نۇمىيە کە گۈنگى بە باشە كە نادات.

لەبدر نەوه پىريست بەو ناكات باس له چاکە و خراپە بىكىن وەك دوو چەمکى رپوت، رىنک وەك نەوهى باسى كارلينكى كىيمىلى باش يان خراپ ناكىين، نەمانە پرسىگەلىنکى کە بەپىچى پىوستى روو دەدەن و پاشان چاکە و خراپە هيچ نىن جىڭە لەوهى كە ثارەزۇوەكانى مرۆقۇن له خۆشۈرۈتى و رق و چەمکى پىزىمىن، نەڭمۇر مایەپۈچجۈونى بەرامبەرەكەت بز نەو خراپ يېت نەوا بز تۆز باشترە، پاشان رەوشتى مەرۆف (اللائى ماددىگەرەكان) هيچ نىيە جىڭە لە چەند كارلينكى ماددى.

دواى سى سەدە (نىتچە) اى فەيلەسۋەتكى نازى ھەمان بېرۈكەي خستەپوو و گۇتى: ((الله راستىدا گەردوونىنگى بەپىچى بۇونى خودا خالى دەپت لە چەمكەكانى

(۱) Tomas Hobbes، فەيلەسۋەتكى بەنارانگى بەرپاتانى ماددىگەرلەپى بور.

چاکه و خراپه، بهلکو نهم چه مکانه بزچونونی مرؤیین که خذمان بدسر گه دردوندا فهرزان دهکین، له کاتیکدا نه هیچ گرنگیمان پستانادات^(۱)).

ریچارد دووکنر پسیره‌وی له بزچونه کانی هوزب و نیتچه و داروین دهکات و دلیت: له راستیدا سروشت درنده نییه، به بزمی و درندهان نییه، لعراستیدا سروشت گرنگی به نازاره کانی مرؤف نادات، چونکه سروشت هیچ نامانجنبکی نییه^(۲).

نایا زینگه گونجاوه و دک سدرچاومهک بز رووشت؟

له کاتی قسه‌کردنی دمریاره سرچاوه رهوشت ریچارد دووکنر دلیت: (نتیمه بز نهودی باش بین پیروستمان به خودا نییه، چونکه جیاوارزیه کی گهوره لمیزان کاردانه‌وی بیباوه‌ران و دینداراندا به دی ناکرت، تمنانه‌ت له نیوان هه‌مورو مرؤفایه‌تیشدا له هه‌مبهر هملوتسته رهوشتیه نالؤز کاندا^(۳)).

چون دووکنر بیری لهو قسمیه نه کردوتمهوه که دلیت مرؤفایه‌تی هه‌مورویان سدرچاومه‌کی هاویه‌شیان همیه بز چه مکه رهوشتیه کان بز چاوه‌وشی له جیاوارزی ره‌گهز و ژیارستانیه و بیرویاوه‌پیان! نه هاویه‌شی و له‌یه‌کچونه جگه له یه‌کنک لعم دوو لینکدانه‌میه هیچی تر هه‌لناگرت؛ یان نهومتا چه مکه رهوشتیه کان فیترین و له سروشتی مرؤفایه‌تیدا چمه‌پیتراؤن، یا نهومتا پهیامنیکی ناسمانی یه‌کگرتوو بعونی هه‌بیت که به هه‌مورو گه‌لانی سر زموی گه‌بیشیت^(۴).

نتیمه هه‌ردو بزچونه که پینکه‌وه په‌سند دهکین (فیتره‌ت و پهیام)، هه‌روه‌ک چون له سمه‌تای تهوره‌کدا باسان کرد.

(۱) river out of eden. New York. basic Book. 1995. P. 95-96

(۲) ..وَإِنْ أُنْتُ إِلَّا حَلَّافِهَا تَنَاهِي^(۱) (۲۴) فاطر

وانا: هیچ گلیلک نییه ناگادرکرمومی بز روانه نه‌کاریت.

بىلام نايابا وەرە نوييەكان هېيج كام لەم دوو رايدە پەسند دەكەن؟ يىنگومان نەختىر.. نەوان نە نايىن نە فيتەرتەت پەسند ناكەن و هيچيان لمەردە مدا نەماۋەتەوە جىگە لە ژينگە (سرۋەت و كۆملەگە) وەك سەرچاۋەيدە بۆ دامەزراوهى يە كىگەرتوى رەوشت، ئا لىزەدا بىباوران دەكۈنە ناو ھەۋىزىيەوە، چونكە دۆركىز باسى جىهانىيەتى رەوشتىمان بۆ دەكەت، دەيگىتەرەتەوە بۆ ھۆكارە سەرۋەتى و كۆمەلایەتىيە ھاوشىنەكان، كە ھەموو رەگىزى مەۋەقىيەتى پىنگەدىشىرۇ، لە كاتىنکەدا لايمىنگارانى بەرەسەندن وايدىمىن كە نەو ھۆكارانە جىاوازان و رەگىزىنى گەرنىگى جۇزاوجۇزىتى رەوشتى مەۋەقىيەتىيە.

داروينىيەكان بانگەشمەي نەوە دەكەن كە شۇرۇشى زانستى لە پىنكەتىانى دامەزراوه رەوشتىيە ھاواچىرخە كاندا بەشدارى كردوو، بەو پىيمى كە زانست بەشىتكە لە دامەزراوهى ژىنگەمى مەرۇف، نايابا نەو بانگەشمەيدە تا چەمند پاست؟

نهنىشتايىن لە كاتى قىسە كەردىنى دەرىبارە زانست و ئايىن كە لەسالى ۱۹۳۰ ز لە بەرلىن پىنكەخراوا، وەلامى نەو پەرسىارانە دەداتتۇوو دەلىت: گۇمان لەمۇدا نىيە كە زانست بىنچىنەي رەوشتىيە ھەيدە، بىلام نىيە ناتوانىن قىسە لە سەر بىنچىنەي زانستى رەوشتە كان بىكمىن، ھەموو ھەۋىنېكىش كە بىمۇي رەوشت بىخاتە چوارچىوەي زانست و ياساكانى شىكتىيەتىنەن شىكتىش دىتتىت، كەۋاتە ناكىرت زانست سەرچاۋەيدە بىت بۆ رەوشت.

رىچارد فېلىمان^(۱) (زاناي فېزىيا خاومى خەللانى نۆبل) لە گەل نەنىشتايىندا ھاواپايدە دەلىت: گەورەتىن ھېترو ياسا فېزىايەكان ناتوانى نەوەمان بۆ دەدون بىكەنەوە كە چۈن بەكاريان يىتىن، لمەراستىدا زانست فيتى چاڭدۇ خراپەمان ناكات، لمەر نەو بەها رەوشتىيەكان دەكۈنە دەرمۇدە بازىنەي زانستەوە.

(۱) Rechar Feilman (1918-1988): زاناي فېزىياتىزىرى، نەمرىكىيە، پېزىزە لە فېزىياتى جىندى (كواتىم).

هولمز رولستون^(۱) لایه‌نیکی در پرونی کیشه که باس دهکات کاتیک دلیت: نیمه زانستان کردۀ ته زاناترین و به‌هیزترین شت، به‌لام له هدمان کاتدا وامان لینکردووه که که‌متر متمانه‌ی پیتکرت له بواری راستی و هلمدا، را بردووی پره‌سندنمان نه‌گونجاوه له گل نیتای ره‌شیماندا، له‌پاستیدا پنگایه‌کی پرون نییه که بایولوچیا و پوشت بدیک بگه‌یه‌نیت، به‌راستی سرچاوی پوشت کیشه‌یه‌کی گهوریه.

زانای بمناویانگی ره‌شته کان پیتیر سینگر^(۲) مه‌ترسییه‌کانی خستنه در پرونی خودا له هاوکیشه‌کاندا و پمنابردنه به‌ر ژینگه وک سرچاوی ره‌شته کان باس دهکات و دلیت: پره‌سندنی داروینی نیمه‌ی خستته هملوستینکی قورسده، دوای نمه‌ی که به‌ریستی نیوان نیمه و بونه‌هرانی تری لاداوه، دوای نمه‌ی شکستی به نایین هینا وک دامه‌زراوهی به‌ربرس له ره‌شته به‌رزه‌کانسان، نیتر ناتوانی ره‌شته‌کانمان له‌سر مرؤ‌قینک بونیاد بنین که به‌منیا به‌دیه‌نراوه و رؤ‌جینکی نه‌مری پینه‌خشاروه، گومان لمودا نییه که نیمه له نایینده‌دا بیتوانا دمین له گیزانوهی چه‌مکه ره‌شته به‌رزه‌کان پیوسته له‌سرمان دان بعوه‌دا بنین.

نهوان بئ دین نین Atheists

نهوان دزه دینن Antitheists

بیناوه‌ه نوییه‌کان بهوه وازیان نه‌هیناوه که دان به بروني یان نه‌برونی خودا نه‌نین، یان به بانگکردنی کسانی تر بؤ نمو بیروباوه‌ه وازیتن، که نه‌مانه هه‌مoo بزاردهی بدردستن بؤکسینکی بین نایین، به‌لکو روی تنه‌نگه‌کانیان کردۀ ته (خودا) ندک تنه‌نا له‌سر ناستی پرسه زانستییه‌کان، به‌لکو له‌سر ناستی پرسه ره‌شته‌کانیش؛ چونکه بیناوه‌ه نوییه‌کان بین پیچ و پهنا باس له‌وه

(۱) Holmez Rolston: مامزتای فله‌فه له زانکوزی کولوبراوه، له ویلاهه به‌که‌گردووه‌کانی نه‌مریکا و له سالی ۱۹۳۲ ز له‌دایک بروه.

(۲) Peter singer: مامزتای فله‌فه له زانکوزی پرنستون له نوستارا، گرنگی به فله‌فهی ره‌شته‌کان دمات. له سالی ۱۹۴۶ ز له‌دایک بروه.

ده‌کمن که نهوان به‌گشتی دژی رهشتن، به‌لام لعراستیدا دژی نهو چه‌مکه روشنیاندن که دینداره‌کان دیناخنه‌ندپو و جهخت لمسر نهوه ده‌کمنوه که مرؤفایتی بینی نهو چه‌مکانه بازودوخی باشت دهیت، لمبر نهوه دهیتین که کرستزفر هیتجنز (یه‌کنک له پیشه‌واکانی بیرون‌باوری نوی) توشی دلپراوکن و پدشزکان بوروه برامبر به کابوسی پهیمانی کون و خراپه‌کانی پهیمانی نوی مسیحیه‌کان، دوزمنایه‌تی خوی بُخ خودای ستمکار و چموسیتدر راگیاندووه که هدمیشه چاردیزیمان دهکات، نهو خودایه که گهوره نیه^(۱) God is not Great بُخ شیومیه‌ی دینداره‌کان بانگکشیدی بُخ دهکن.

بیباوره نویه‌کان بُخه وازنایتین که سیفتی (برزی) لمبر نایینه‌کان دابمالن، به‌لکو بانگکشیدی نهوه ده‌کمن که نایین زیانی مرؤفی ژهراوی کردووه.

نه‌گهر نهوهی هیتجنز باسی دهکات سهباره به دقه‌کانی پهیمانی کون راست بیت، نهوا هاورنیانی بیباوری له رُزْناتاو و رُزْهه‌لاتدا نهومیان به‌همل زانیوه و کردویانه‌ته هله‌لمدتیک بُخ دژایه‌تیکردنی قورنانی پیرۆز، نیتر به هیمه‌ت و خوئنگرمیمه‌وه کارده‌کمن بُخ بعلاری‌تاپردنه دوق و ته‌فسیری نایه‌ته‌کانی قورنانی پیرۆز، به‌جزرتك که خزمتی رهه نایین و دژه خوداکیان بکات.

وینبیگ^(۲) رایله‌گمیدت که نایین پیز و شکوی مرؤفی شکاندووه و زیانی پنگکیاندووه، چونکه به نایین بیت یان به بین نایین دهینیت مرؤفانیکی باش هدن که کاری باش نهنجام بدعن و مرؤفانیکی خراپیش همن که کاری خراپ نهنجام‌بدعن، به‌لام گدر بتسمی مرؤفانیکی باش بینیت کاری خراپ نهنجام بدعن، نهوا پیوستی به نایین همیه! نهوهی جینگکای سرسورمانه نهومیه که بیباوره نویه‌کان، که ثاراسته رؤحیه‌کانی بودایی رهته‌کمنوه، تاکه وشمیه‌کیشیان له دژی بودا نهنوسيوه! به‌لام نکولیکردنیان له خودای تاقانه وای لینکردون هزاران

(۱) ناوی یه‌کنک له کنیه‌کانی کرستزفر هیتجنز.

(۲) Steven Weinberg: زانای فیزیای تیزوری نه‌مریکیه، خاویه خلاصی نزلی ناشتیه، به هاریه‌شی له‌گه‌ل له‌گه‌ل (محمد عبدالسلام) ای پاکتاني و شیلوزن گلاشز، لمسی ۱۹۳۳ از له دایک بروه.

لایمپه پر بکنه نده بؤ که مکردنوی پنگه‌ی خودا (جل جلاله) ! لمبر نهوهیه دهانین
بیباوهه نویه کان تمنیا یتدين نین به لکو دژی دین و دژی خودان.

به لکو دژی نیسلامن

ریچارد دووکنز و تاکه کانی تری میگله‌که‌ی - لمسر زاری خزی - جارتک رایده گمیدنیت که هملویسته دوژمنداریه‌که‌ی به ناراسته هه مرو نایسنه کانه، جارتکی تر جهخت لمسر مسیحیت ده کاته‌وه که به باشی له بیروباوهه‌که‌ی کولیوتموه، اوک خزی دلیت^(۱) نهبوونی لوزیکیهت و دژایه‌تی بؤ زانت هستی ثمویان تا نه و رادیه و روزاندووه. له کوتاییدا ماسکه‌که‌ی لادچیت و دووکنز لمهمولیدا بؤ بهستنی ناگریهستیک له گفل دیندارانی روزنواادا، دوای ندهوهی به تدواوی پهراویزان خستبوو، دلیت: به پئی زانیاری من هیچ مسیحییدک بعونی نییه بالاخاندیه کی ته قاندیتمهوه، گونمان لمه نهبووه که هیچ مسیحییدک خوکریت، هیچ بانگخوازیکی مسیحی شک نابم باوری بهوه همیت هملگه‌که‌انده له نایین سزاکه‌ی کوشته، من بمراصبه به مسیحیت هستی جیاوازم ههیه، نیستا باورم بهوه ههیه ده کری مسیحیت قهلایک بیت بؤ پاراستمان لهشتیکی خراپتر (مهبستی نیسلامه)^(۲). دووکنز نهو قسابخانه‌ی لبیر کردووه که مسیحیه کان دایانتا له جهنگه خاکپه‌رسیه کان، همروها نمر پاکتاوه ره‌گهزیه که له نمنه‌لوس و بؤسنو هیرسک نهنجامیان دا، همروها نمر قسابخانه‌یه که له نیزلمندا دایانتا و چمندان تاوان و کۆمه‌لکری تریش.

مسیحیه کان بهم گۆرانه‌ی دووکنز دلخوشبوون، بؤیه جون لینوکس^(۳) دلیت: چینگای داخه که دووکنز له کاتی نویسینی کتیبه‌که‌ی (وهم الله) دا بیری لهو شنانه نه کردوتهوه، بلام من خوشحالم که نیستا نهو قسانه‌ی ده خوتنه‌وه.

The God Delusion. P.158 (۱)

(۲) له دیمانیه کنا که گزفاری (تایم) بلاوی کردوتهوه، له ۲۱ نهبریل) ی سالی ۲۰۱۰.

(۳) john lenox : زانای بیرکاری و فیله‌سوفي زانسته کان، برتانیه، زماریه ک نویسینی ههیه لمسر بدرگیرکردن له مسیحیت، بدیستیه کانی له گفل ریچارد دووکنزدا بعنایانگ برو، لمسی ۱۹۷۵ ز له دایک بوروه.

سبحان الله.. هەمیشە نەمە قەدەھى نىسلامە، كاتىك لە گۈزەپانە كە دەردە كەۋىت يەكسىر بارودۇخە كان دەگۈزۈن.

كارەساتەكان ئايىنى بىباوھرى (ئىلحاد)

بىباوھى نويىھە كان تەنبا بەوه ناومىتنى كە باڭگەشەي ژەھرىتى ئايىن و ھېنى و ناسايىشى بىباوھى بىكەن، بەلكو مادىيگەرا كان بىباوھى دەكەن بە ئايىنتىك و باڭگەشەي نەوە دەكەن كە تواناى نەوەي ھەمە بەسىر ھەموو كەمۇكۇرتىيە كانى دەپۇونى مەرۆفایەتىدا زال بىت، ھەروەك چۈن زۆر بىتەنانە باڭگەشەي نەوە دەكەن كە رىزگار كەردى مەرۆفایەتى لە دەستى نەواندای!

بىباوھى ناشتىخوازا!

رىچار دۆوكىنر و (مېنگەلەكەي) باڭگەشەي نەوە دەكەن كە نكۇلىكىرىدىنى مرۇقىل بۆ خودا ناكىرى كەسانى تر ئازار بىدات، ناكىرى كەسانى تر بۆ كارى خراب بىات.

ھەرومە لە دىغانىيە كىدا دۆوكىنر سەرى دەخورىتىت و پېرىك دەخاتەررو كە وادەردە كەۋىت شىتىكى نارپاستەكراوه، دەلىت: من ھىچ جەنگىك شىك نابىم كە بەناوى بىباوھىيەوە ھەلگىر سايىت، مەرۇف بۆچى لەسەر نەبوونى باوھ جەنگ بىرپا بىكەت؟ نەونەش لەسەر نەوە دېتىتەوە دەلىت: باوھ ناكەم تاكە بىباوھىلە نامادەيت كە مەككە بىرۇختىت يان ھەر شوتىتىكى پىرۇزى تر.

ریچارد شرفریدر^(۱) (ماموستای فلسفه له برلین) گالته به بانگشه کانی دووکنز دهکات و دهلیت: شوئنه پیرۆزه کان زور لوهه برزتن کهوا به ناسانی بروخیترن، لمبر نمهه ستالین له یه کیمیتی سوچیمندا و ماوتی تونگ له چین برپاریاندا به دینامیت شوئنه پیرۆزه کان بته قیتندهوه؟

هدروه چون زکیو بربنیسکی^(۲) نهم قسه بن بندمايه رهنه کاته هو دهلیت: هدوله کانی دامهزاراندنی شیوعیهت له جیهاندا بووه هزی لمناویردنی ژیانی زیاتر له حفتا میلیون کس، نهمهش وا دهکات بیته پر خدرجیترین و پر قوربایتیرین همولی شکستخواردوه له میژوودا.

نمزانی یان ساخته‌یی: میژووی مارکسیمت و نازیمت

ریچار دووکنز میژووی ژیانی سه زموی به شیوه‌یه کی ناشیرین ساده‌کردۆتهوه (پرمسه‌ندنی هەرەمەکی کەله کەبوا)، که نه گدر ژیانی بدودادا هاتبا ندوا نیستا له ژیان نه دەبۈون! وا دەردەکەوت که پسۈرپیه کەی لمبارەی (садه‌کردنەوەی زانستی سروشتی - بایلولجیا) رەنگانەوەی هەبۇوه بەسەر ساده‌کردنەوەی میژووی مرۆڤایه‌تى! بۆزیه وەک هەممو بىباورە نوییە کان له زور کاری گرنگ (جا به نهزانی بیت یان به مدبەست) بىتاگا بووه له میژووی مرۆڤایه‌تى هاوجەرخ.

(۱) rechard svhoeder: بەکتیک لوانەی کە گرنگی به فلسفەی زانست کان داوه.

(۲) zbighiew birinski: سیاستداری بمنابعانگی نەمریکی، که بە رچەلەک بېلەننیي، له سالی ۱۹۲۸ ز لەدایلک بووه، قسە کە له کتیبی out of control وەرگیارو، لا ۱۶-۱۷. ژمارى راستر بىتىب له ۹۶ ملیون تورپانى.

لەگەل مارکسیيەتدا

دۇوكىز وەك نمۇونەيداڭ لەسەر تواناي ژيارستانىيەتى بىن ئايىن باس لە يەكتى سۆقىيەت دەكتات! بۇ وەلامدانوھى جۇن لېنۇكس نۇ قسانە ورد دەكتامۇھى كە بىرمەند و پېزۇپە نەكادىيەم بىھى رووسىيەكان دەربارەي چۈنىيەتى ژيانيان لە يەكتى سۆقىيەتدا باسيان كرددووه: وامان دەزانى كە دەكرى بەمى خودا باشتى بىن، پارىزگارى لە مرۆفەتى مرۆف بىكىن، ئاي چەندە ھەلەبۈون، ئىتمە مرۆف و خودامان بەمە كەوە تىكشەكاند! ھەندىنلىكى تريان دەلىن: نە گەر دۇوكىز بەرپاستى حققىتە با گۈنمان بۇ بىگىت بۇ نۇوهى پەيوەندى نىوان بىباوهەرى و تاوان و وەحشىگەرى بىزانت.

دۇوكىز ھەول دەدات خۆى لەو راستىيە بىزىتەمە دەلىت: لەوانىيە ھەندىنلە بىباوهەن وەك تاكى جىاواز خراپ بويىتن، بىلام بە هيچ جۈزىتكە بەناوى بىباوهەرى خراپە ئەنجام نادەن، جۇن ھىتمەرى⁽¹⁾ (بىتەمىرى بەناوبایاڭى رادىۋىي بەرتانى BBC)، رەخنه لە بانگەشەكەي دۇوكىز دەگىت و دەلىت: گەورەتلىن شت كە سەرنجى منى راکىشا بىرىتى بۇو لە تووندرەموى بىرپەباوهەرى بىباوهەر نۇئىنەكان، نۇوان دەرك بەوه ناكەن كە بىباوهەپىيە كەيان لە كەمۇكۇرتىيە كى زانستى گەورە و توندرەپىيە كى شىستانە سەرچاوهى گىرتوو كە ھەممۇ تېبىسى و دەرمىجانە كانى بەو رەنگە رەنگ كرددووه. وەك جەختىرىنە دەسەر بۇ چۈونە كەي ھىتمەرى سەرنجى (ھېتىچىزى) بىن بىباوهە بە كە دەلىت: لە راستىدا ھەلۇنىستان دەز بە ئايىن سەرچاوهى ھەممۇ بەلگە كانىمانە (پىشە كى نەك دەرنجام) بۇ ھەممۇ سەرچاوه زانستى و مىزۇوپىيە كان و ھەرچى پەيوەستە بە سروشتى مرۆفایەتىيە وە سەرچاوه دەگىت! لەبەر نۇوه دەبىنەن لە نامەدى دەتكۈرا كەيدا قىسى مارکس وەك نمۇونە دېنیتىمە كە دەلىت: (مرۆف بە ئازاد دانانزىت تا نەيتە

(1) john humphry : خاونى بەرنامائى بىباوبانگە كەي BBC بەناوى (ھىتمەرى بەدوای خودادا دەگىت).

گهورهی خوزی، هرچی نه و مرؤفهی که به پالپشتیه کی دهره کی دهی
نموا مرؤفیکی نازاد نییه و بدته واوی شوتنکوتهی کسینکی تر، چونکه
که هۆکاری بدیهاتن و بردمو امبونی ژیانیمی (۱). همراهها مارکس دلیت:
(الدرستیدا سپینه و هی ثایین وک سرچاوهی به ختمه و همله پنگای
بدهستهینانی به ختمه و هی راسته قینیده). سرهای نه و هی که قسه کهی مارکس
روون و دیاره، بلام بیباوره نویه کان پنداگری لسمه لمیه ک جیاکردنمه و
مارکسیه و بیباوره دهکن، گومان لوهدها نییه که بانگه شه کهیان جنگای
پندهکنین و بزمی پنداهاتنه و هیه. ثایا دو و کنتر و مینگله کهی (کتبه روشه کهی
شیوعیه) (۱۱) یان نه خونندز ته و، ثایا نه و قسمیان تیدا بدینه کردووه که دلیت:
اسیسته می شیوعیه تاوانه به کو مله کانیان کردوونه کارنکی رهوا، که
ژمارهی قوریانیه کانی نزیکه ۹۴ ملیون کوژراو بورو، تمنیا له رووسیا و چین
نزیکه ۸۵ ملیون قوریانی ههبوو. ثایا دو و کنتر ناگادری ملیونان قوریانی
تر نییه نه شکه نجده دان له مردن نزیکی خستبوونه و ملیونانی تریش که بدره
سیبیریا دور خرابونه و، که زوریهیان توشی نالوودهیون به ماده هۆشمبه ده کان
بوون، نه مده سمرهای ملیونان کهی تر که تهمه نیان له زیندانه کاندا به سمر
برد نه مدهش بههی تاواتیکی گهوره که نه نجامیان دابوو، تاوانی نه و هی
با و هیان ههبوو!!

گومان لوهدها نییه که ملیونانی تریش لمبر ههمان هۆکار له خویندن
بینه شکراون، نه مدهش پنی ده تری کوشتنی هزر، که زور له روخاندنی
باله خانه کان خراپترو مهترسیدار تره.

هندهی جار ستالین به بزمی بورو بؤیه پدرستگاکانی نه ته قاندهوه بدلوکو
دیمکردن به مؤزه خانه و چیشتاخانه و سینه ما!! ستالین دهیان ههزاران مزگوت و
هزاران کلیساي داخته، ثایا دو و کنتر نه مانهی نه خویند و همه!

(۱) the black book of communism: دانراوی ژماره دک له بیرهند و سیاسته مداره نه روییه کان
له سالی ۱۹۹۷ از لوزیز سمره شتی سیفان کوزرتیس بلاذر کراونه.

نمای چهارمین هیئت‌نماینده

له کتیبی خودای هیتلر (Hitler's God) (مایکل ریزمانی)^{۱۱} ای میتوونوس ندهو روونده کاتمهوه که هیتلر یاساکانی سروشت- که گمددون بهرنو
دهین - به خودای دادها، وای دادها که مهسیحیهت رواج به دو خودا ددات
(باوک و کور)، نهمهش گهورهترین گورز بد مرؤفایهته کهوتووه، جیهان پاک
و بینگرد برو بر لوهی ثاشنای دوو سرچاره کهی خدم و کوزان بیت؛ که
جهدری و مهسیحیهتن^{۱۲}.

هیتلر به جوزپ سهیری مسیحیت دهکات که بیرون باورنیکه بمناوی خوشویستی برهم‌لستکارانی لمناوم دهبات، تهوره‌کهی قبولنه‌کردنی کمی در امسیده^(۲) :

هرچهندی نه و کسانه‌ی دهارگیریان بُز هیتلر همیه هولّیدن نه و درینخدن که هیتلر سوزداری بُز مسیحیت هبوده، بههُزی نموده لمناو ناییندا گوره ببوده، بلام هملوستی کردیهی له دوژمانیه‌تی بُز مسیحی و جوله‌که کاندا درده‌کهونت، له همان کاتدا بیباوریان هولّیدن خزیان له و باره قورسه رزگار بکن که ستالین و هیتلر بدرته پال بیباوری، بُزیه هیتجنز بههُزی پاشخانه نایینیه که یانوه دمیانداته پال دینداره‌کان، نیمهش شکست بهو هولّیان دینین و بیریان ده خینه‌موده که زوربه‌ی پیشه‌وا نوبیه‌کانی بیباوری سرهتا به دینداریستگه‌بیشترونه.

(۱) Michael Rissmann: میتوونوی نسلانی، که گرنگی به میزوی نازی و هیتلر ددات).

(۲۱) دُوكنْتَ كِمْبَكْ لِه هِيلْمِر جِيَاوَازْ، لِمُوهَدَا كِه نَابِن وَدَكْ فَايِرْزِسِي جَدَدْرِي نَاوْ دِمَاتْ، كِه تُورُوشِي عَدْقَلْ، دِمَتْ، بَلَام لِمَنَادِي نَابَاتْ.

(۳) همان‌ستی هیتلر برای مبارزه مسیحیت هاشمی‌ی ها لرستی نیچمه کاتیک به نه فرهنگ مرد، که وصفی کرد و، که برشامی و هزارسیه کی ناوی کیم، نارمزدی تزله سندنومه. که هیچ شیخ بدرگاهی ناگزین است لیبر نوہ ناویانه که مکوریه گوره رکه مرؤفایتی.

همروهها دوکن همچنان مدت خوی له کاره سانه کانی ستالین و هیتلر بیتمدی بکات، بؤیه قسمی گالند جارانه دهکات و دلیت: همدا نه گفر نوهش قبول بکدین که ستالین و هیتلر له بیباوه‌ران دهچن، نمهه واتای بونی پهیومدی نیبه له نیوان سته‌مکاری و بیباوه‌ریدا، ثایا لمبر نوهی هیتلر ره ستالین وه کو سه‌دام حوسین سینیلیان همبورو^(۱)، دهکری بلیین نهوان مسلمان بونه؟! نمهه چ قسمیه کی پوچه؟ تیمه باس له سیفمتی هاویه‌ش ناکدین، بدکو باس لمو بیرواوه‌ره دهکدین که ستالین و هیتلر و که‌سانی تری والینکردوه ملیونان کمس بکوژن بؤ رزگاریون له نایین.

ساخته‌کردنی میزووی بیباوه‌ری له لاین بیباوه‌رانهه رنگری لهوه ناکات که هندنیکیان بدرامبهر به راستیه کانی میزوو راشکاو و دادگریوون، نمهه‌تا مارک هاؤسر^(۲) دلیت: بؤ نوهی به دیدی تعریف‌گیری توهمه‌تبار نهکرین دلیین که بیباوه‌ران ژماره‌یه کی زور توانی گوریان نهنجامداوه، وه قه‌سابخانه کانی ستالین که قوریانیه کانی ملیونه‌ها کمس برون له یه‌کیتی سزفیه‌تدا، همروهها کیلگه‌کانی کوشتن که پول پوت^(۳) که زیاتر له ملیونیک که‌مبودی تبدا ناشتووه. شه گهر هه مسو بله‌گه کان پینکده بخهینه بهرچاومان، دره‌نجامین‌کمان بؤ درده‌چیت، نهوش برستیه لهوه که هر یه‌کیک له دینداره کان یان بیباوه‌ر، کان له‌سر شانوی تواندا ته‌نیانین.

بنای امری رُشنگمری سمرچاوهی توندوتیزیه :

چاو خشاندنده به میژرودا پیمان دلیت که نمو بزووتنموانه به شیکردنمودی فیکری پاشان به دیبیته فیکریه کان دستپنه کن، دهکری بینه هزی قبوله کردنی که سی برامجه، پاشان توندوتیزی لیکموموتمه، نمونه نموده و دک کارل مارکس که له لمندن له کتیخانه کمیدا دانیشتبو و بهینی بیروزکه بنیاموریه کانی خوی دنوسیه، پاشان پرسه که له سدهی بیسته مدا گمیشت بهو ناسته که کوشتارگه کانی لینکوتنمه، مارکس خویشی پیشینینه کرد.

بعد استی زورجار بیروزکه کان دمرهنجام و سرهنجامی وا بدوابای خویاندا دیتن که قابلی تدقیندهون، لمبری نموده که بیروزکه بنیاموریه کان نایین و خودا لمناو بین مرؤفایه تی مرؤفیان لمناورددوه.

پدردهیه کی رهش نمو چمه مکه به دیهیه که عدقلى بنیامران دابریوه، بهممش له وهمه کانیان بردوامن، نهوفتا مایکل نزنفرای^(۱) گموره فیلهسو فانی بنیاموری و دک نیچه و مارکس و فیریاخ^(۲) بدهه وسفه دهکات که پیاواني رُشنگمری (استناره) بون، که له دوای (کانتای فیلهسو فوهه هاترون!) نای لعم وسفه نه گونجاوه بوز پیاوایتیک که به فلسه فه بنیاموریه کانیان عهقلی ستمکار و چهوسینه روهه کانی سدهی بیسته میان پرکرد، بهممش تاریکیان له زوربهی ناوجه کانی زوبیدا بلاوکر دژتهوه و ملیونان که سیان خه لئانی خونی کردووه! له راستینا نمو کارهستانه بنیاموری به تهنا له سدهی بیسته مدا نهنجامیداون زیاترن له هممو نمو جنگه نایینیانه که به درترانی میژرور نهنجامدراون، نایا هر بعد استی نهوانه پیاوی رُشنگمری بون؟!

(۱) Michel Onfray: فیلهسو فی بنیاموری فدرمنی، له سالی ۱۹۵۹ از له دایک بروه.

(۲) Feur Bach: (۱۸۰۴-۱۸۷۲)، فیلهسو فی نهلمانی که گرنگی به زانسته کانی مرؤف داره، به رخنه گرفتنی له مسیحیه بنیامانگ بروه.

جۇن گرای^(۱) دەست دەخاتە سەر شەو راستىيە و دەلىت: (لەراستىدا پۇللى
بىزۇتنىدەسى رۇشىنگەرى لە تىرۇرىستى لە سەدىي بىستەمدا خالىنىكى رەشە
بەنچۈچاوانى ئىبارستانىيەتى ھاواچىرخەو، سىستەمى شىوعى تۆقىتىر لەناو
دلى خونەكانى شارە پېرۋەزەكى فەيلەسوفە كانى رۇشىنگەرىدا ھەلقلۇلا. نەو
ترسىي كە ستالىن و لىينىن بىلەلا ۋەن بىلەلا ھەمەو نەو كۆزۈانانەي كە قىيىرە
دىندا رەكان پىشتىر لە روسىادا نەنجامىيان دابۇ بە بىرلەر بە هى نەوان ھەر زور
كەمە).

نايىا بىباورە نۇنىيەكان بەراستى باولەپىيان وايد كە كۆزمەلگەدى عەلمانى
كە نايىنى تىندا نەيتىت كەمتر تونۇنۇتىرى تىندا دەيتىت لە كۆزمەلگەيەك كە نايىن
پەيرەو دەكت؟! لەراستىدا نەو بىرۇ كەمە بەتەواوهتى رەتكاراوهە لەسەردەمنىكدا
كە كۆزمەلگە عەلمانىيەكان بەدرىتازى مىزۇو شۇپىرى شىۋەكانى تونۇنۇتىرىييان
تىندا نەنجامىدرا.

بىباورە نۇسۇلى مەترسىدلار ترە :

دۇوكىنزا كە رقنىستورييە دانە مرکاوهەكى بەرامبىر نايىن ناشكرا دەكت، دەلىت:
(افىزىركەدنى ئايىنى بەشىتىيەكى وەستى مىانزەوانە دەرگايدى بۇ تۇوندرەھە
نايىنى^(۲)، نىتمەش بە ھەمان لۇزىيەكى خۆزى ولامى دەھىنەو، دەلىن؛
ناراستىي يىدىنى مىانزەو دەكرى دەرگا والا بىكەت بۇ تۇوندرەھە دەز بە^(۳)
نايىن، بەمەش كاردانە وەيەكى نايىنى تۇوندرەھە لىبىكە وەتمەو. نەم زنجىرىيە نە
گرىسانىيە نە بىرۇبۇزچۇونە، بىلەك زنجىرىيەكى راستەقىنەمە كە باجى زۇرى
بە مرۇۋاپايەتى داو، تەنبا چاوخشاندە وەيەكى خىزا بەوهى كە پىنى دەگۇتى
نوسولىيەتى نىسلامى كە ھەندىتىك لە سەرانى نەو روتوھە جۆزىتىك لە تۇندرەھەسەن

(۱) نۇسۇرى بەنايانگى نەمرىكى. لە سالى ۱۹۵۱ زەنبايانگ بۇرە.
.The God Delusion. P. 342 (۲)

بهرامبر به پژوهناوا پهیر هوکردووه، نمهه دهردهخات که هملوستینکی بهرگزکاری راسته و خویه دژ به هوله‌کانی لمناوبردنی نیسلام.

میلچین کونه^(۱) باس له دوزمنداری بیباوهه نویمه‌کان دهکات بهرامبر به نایین و پنداگریان له سمر لمناوبردنی نایین، کاتیک به گالنه‌جاریمهه دهیت: بیباوه‌ران له ههموو لایه‌کوهه بؤ پرسه که چونون و هیچ نه ماوهنه جگه لهوهی پرسین: نایا به چه کوشینکی ناسنین له نایین ددهن یان به داری بهیسبول^(۲)!

دیاریکردنی کهنه‌تایی:

دیقید بیزیتسکی^(۳) دهستان داده‌تیه سر حقیقتی پهیوندی نیوان بیباوه‌ری و خراپه، کاتیک دهیت: ((نهوانه‌ی توانیان له دژی مرزو فایتمی نندجامداوه، وله هیتلر و ستالین و ماوتسی توونگ و نه فسدرانی گوزتابو MKVD و نازی و شیوعیه‌کان، به هیچ جوزنک باوه‌ریان بهوه نهبوو که خودا چاودیزیان دهکات)، نه‌دهمش به ساده‌یی بریتیه له چه مکی (کوزمه‌لگدی علمانی رهها). چونکه هزری علمانی وله بدمشک له سروشت سهیری مرزو夫 دهکات، باوه‌ربوون به نایین وله خوکوشتنکی بهردوامی عهقلی دهزانت، لمبدر نمهه علمانیه‌کان نایین له سرچاوهی مدعیرفت و رهشت و یاسا دورو دهخنه‌وه، نه‌مانه له نه‌زمونی مرزو夫 و پسپورپیشیان و هرده‌گرن، به‌دهمش مرزو夫 له برهی خوا به رهها دهزانن.

(۱) Melvin J. Konner: ماموزتای زانسته‌کانی مرزو夫 و نه‌خوشی درونونی و دهماریه‌کان له زانکزی نیمزری له ویلایته به کنگرتوه‌کان.

(۲) نمده لئو کنگرمیدابوو که (Jolla) له کالیفرنیا رنکی خستجو.

(۳) David Berlinsky: فیلسوفینکی نه‌مریکیه به‌کنکه له کوله‌گه‌کانی قهتابخانه‌ی دیزاپی نیزه‌ک و دامه‌زراوه‌ی (Discovery), له سالی ۱۹۴۲ از له دایلک بورو.

به پشت‌به‌ستن بهم قسمی‌هی دیستو‌فیسکی که له رومنی (برایانی کرامازوف) دا هاتووه، له سرمهتای ته‌وره‌که‌دا باسمان کرد، دیقید بیزینسکی نم پرسه لوزیکیه بهم جوزه ده‌خاته رپووه:

پتشه‌کی یه‌که‌م: خودا بروني نییه، کهواهه هدموو شتیک رهواهه.. دیستو‌فیسکی پتشه‌کی دووه‌م: نه‌گهر زانست راستگو زینت نهوا خودا بروني نییه.. زانستی ماددیگه‌رانی.

کهواهه: نه‌گهر زانست راستگو زینت نهوا هدموو شتیک رهواهه!!

نم دهرنچامه نهوه ناگهیدنیت که بیباوه‌ران بیتوانان لموهی که شوتشی ره‌فتار‌گه‌لینکی راست و دروست بکون، به‌لکه نهوه ده‌گهیدنیت که بیباوه‌پی دامه‌زراوه‌هی کی ره‌شتبیان پیتابه‌خشیت، بزیه کاتیک بیباوه‌ره نویه‌کان بروني سه‌رچاوه‌هی کی ماددیبان بز پوشته‌کانمان نه‌ری کرد، له‌بری نهوه گریمانی شوتنگرهوهیان پیتابه‌خشین، به‌مدش هدموو شتیکیان تمسلیم به لمناوج‌چرنیکی ره‌ها کرد.

له راستیدا بیباوه‌ره نویه‌کان بیباوه‌پی گه‌مژمن، سه‌رنه‌جامی بیباوه‌پیان نازانن!! تو زینه بدرچاوی خوت چی بمسدر نهوه‌کانی ثایینده‌ماندا دینت نه‌گهر نم جوزه چه‌مکانه‌یان له راگه‌یاندن و قوتاوخانه‌کاندا بین بگوترنمهوه!!

خونه‌ری به‌پریز

خواهیدتی و ثایین و خودا و پوشت له دیدی نیسلامیانه‌دا بدروای یه‌کتردا دین، به باوه‌پیوون به خودا ده‌ستینده‌کات که ثایینی ناردوته خواروه، تعواوکردنی دامه‌زراوه‌ی ره‌شتبی مرؤفی کردوته یه‌کتیک له پایه بنمره‌تیبه‌کانی ثایین، بز چه‌سپاندنی نم دامه‌زراوه‌هیش له ده‌روني مرؤفایه‌تیدا نیسلام منه‌جه‌جیکی به‌کاره‌بناوه که له سی میکانیزم پیکه‌هاتووه:

فیتلهت - پهیام - عقل

بیناواران نموده رهته کهنه و کهنه، که دان به بنچینه فیتریه کانی هستی خودایی و هستی نایینی و هستی رهشتی دابینن، هر روهک چون نموده رهته کهنه و کهنه، که دان به پیامه ناسماهیه کاندا بتین خودا و نایین به مرؤوف دهناستین، یتداری ده کاته و بوز نه و هسته فیتریانه زورکات بشی ماددی بنچینه مرؤوف کپیان ده کاته و مو دمیان پوکتیته و، گومان لوهدا نیه، که بیناواران نموده ش رهته کهنه و کهنه که عقل بدلگه له سمر نموده دامه زرا و مهیه بینتیه و، بیناواران در کهونتی یدک لهدوای یدکی (خواهی) - نایین - رهشت (ابه) یدکیک له در هنچامه کانی په رهسه ندنی داروینی دهزان، له کاتی رووبدر و بوونه و مهیه مرؤوف له گهمل هیزه سروشیه کان و خراپه و نازاره کاندا.

له راستیدا هله لی بنچینه بی، که بیناواران تییده کهون، بریتیه لمه وی، که نهوان وا دهزان بعونی سوودیک له پشت بی ره کهی خوداو نایین و اتای نموده که مرؤوف خزی نهوانه داهیتاوه به مه بستی دهسته بدرکدنی نمود سوودانه، بوزیه نهوان وا یدمیین که به سلماندنی نمود سوودانه نموده دهسلمین که خواهی تی و نایین داهیتاوه خودی مرؤفن! و هک نهوهی بلین نایین خودا سوودیکی له بونه و هر کانیدا دانایت!!

در کهونتی رهشته باشه کان، و هک هاوسوزی و قوربانیدان گگموره تین ته حه ددین له بدرامبه ر داروینیز مدا له کاتی بدر چدانه و هی بوز ته فسیر کردنی پهیدا بونی دامه زرا و هی رهشتی مرؤوف، چونکه نم دوو رهشته به شیوه کی راسته و بوز له گهمل په رهسه ندنی هرمه کی داروینیدا تیکده گیرتن، که خوپه رستانه هدول بوز بدر ژهندی خودی مرؤفایه تی و پاریز گاریکردن له خوده ده دات.

هر وها داروینیه کان پنداگری لسمه نمه دهکن که سروشی ماددی سه رچاوهی روشن کانی مرؤفایه تیه، لسمه مرؤف پیونسته نمه بزانیت که چاکه و خراپه بعونیان نیه، جگه له بمرژه هندی هیج شتینکی تر بونی نیه.. له راستیدا دایکه (سروش) هیج گرنگی به نازارو مهینه تیه کانی مرؤف نادات، چونکه هیج نامانجینکی نیه !!

بیباوره نویه کان تمنیا بهوه وا زیان نهیتاوه که دان به بونی خودا دانه تین. یاخود به بانگکردنی که سانی تر بز نمه، که نهانه همموویان بژاردن له بعدهم که سی بیباوره دا، به لکو دستیان کردووه به نار استه کردنی تفهنجکد کانیان بز (دژایته) اکردنی خودا، نهک تمنیا لسمه ناستی پرسه زانستیه کان، به لکو تمنانهت لسمه ناستی روشنیش. چونکه بیباوره نویه کان به ناشکاری دلین که کیبه پیروزه کان ناستی روشنی نزم دهخنه روه، جهخت لسمه نمه دهکنمه که مرؤفایه تی بینی نمه چه مکانه با رو دخی باشت دهیت.

نوسینه کانی نهم دوایانه بیباوره نویه کان نهومیان سده ماندووه، که دوژمنایدتی نهوان به پلهی یه کم دژی نایین، یان دژی مسیحیه نیه، بدو نهندازیه که دژی نسلامه.

هدروهک چون بیباوره نویه کان بانگکشیدی نمه دهکن که ناکری بیباوره هیج که سی وا لیبکات که خراپیهک بدرامبر به که سانی تر نهنجام بدان، نمه له بیر خویان دمه نمه که دامهزراندنی شیوعیه تی بیباور زیارت له ۹۴ ملیون کسی کرده قوریانی، که به پر خرجیترین و شکستخوار دووترين هدولی میزرو داده درست.

دهکری به کورتی پهیوندی نیوان بیباوره و خراپه بهوه و هسف بکدین که نمه بیباوره اندی قد سابخانه یان له دژی مرؤفایه تیدا نهنجامدا باورهیان بهوه نه بورو، که خودا چاودیزیان دهکات، نه مدهش به سادهیی بریتیه له چه مکی (کۆمەلگای عەلمانی) که تمنیا بمهه وا زناهیتیت که نایین له بازنەی سیاستدا بخاته دهروه (عەلمانی تاییه تی)، به لکو دمهوت له بازنەی ژیان بیخانه دهروه (عەلمانیه تی رهه).

لە كۆتايىدا جەخت لە سەر نەوە دەكەينەوە كە زانست سەلماندووپەتى كە دامزراوهى خودايى - ئايىنى - رېوشتنى لە فيتەپتى دەپرونى مرۆۋايدىدا چەسپاوه، مىكانيزمى جىتنى و دەمارى و دەپرونى لە پشتهۋەمە، ناكرىن بە شىۋىيەكى ھەرمەكى پەيدابىت، پۇيىستە خودايىكى دانايى بە تواناي لە پشتهۋەيت.

بەشی سییەھ

زەلکاوی بىباوجاران

مەسىھە دەرىجە

لېچارد دۆكىز
پىشەقام بىباوهە نولىيەكان

((زۇرىزك لە بەلگە فەلسەفييەكانى دۆكىز نەگەر لە تاقىكىدنه وە كانى فەلسەفەي قوتاپخانە ناوهندىيەكاندا بخريتەپپو نەوا پلەي ((كەوتىن)) وەردەگرن!))
ئالقىن پلاتىنىگا^(١)

رۇزگارى بىباوهە فەلسەفي پەشتىپەزىانە بەسەرچىو، ھەرۋەك چۈن رۇزگارى بىباوهە گەدورەكانى وەك دېقىيد ھىيم و نىچە و بىزتراند راسلى بەسەرچىو، لە ئىستادا گەنكىگىدان بە چەندىتى لە پىش چۈزىيەتىيە، گەنگ بەرزىوندەمىيەتىيە، ھات و ھاوارە لە راگەياندەكان و تۈرى جالجالۇكىسى و تۈرە كۆمەلایتىيەكان، ئىستا لە سەرەدىتىكدا دەزىن كە بىباوهەلى لە رۇزىناوادا لە رىنگاوبانەكاندا خۆى دەختەپپو، بەراشقاوى نيازى خۆى لە لادانى ئايىن لەسەر رىنگاكەيدا دەردەخات. بىباوهەنى رۇزھەلاتىش شوتىنى يىشىواكانى خۆيان دەكەون لە رۇزىناوادا، ئىتىر خەرىكە لېپو لمۇي گۈنمىان لە ورتەورتى ھاوشىپە دەيت.

(١) گەورە فەيلەسونبىكى نەمرىكىيە.

له دوو بهشه‌کهی را بردوودا پرسه زیندوه کانمان خسته‌روو، که ناکۆزکی تیوان باوه‌پداران و بیباوه‌ران له سمری گه‌رم و گوره، چه‌مک و به‌لگه سمه‌کییه کانی بیباوه‌ری نویمان به دروغ خستنه‌وه.

لهم بهشدا، خستنده‌پووی هزری بیباوه‌پی تعواو ده‌کمین، نهم تمهوره‌یه بؤ تمواوکردنی خستنده‌پو و شیکردنوه‌ی هزری و منه‌جهی گه‌وره‌ی بیباوه‌په نوییه کان (رچارد دُووکنز) تهرخان ده‌کمین، له رقی خستنده‌پو و شیکردنوه‌ی نویسنه بمناویانگه کانی. پاشان له تمواهه ده‌خه‌بینه‌پوو، نهم بهش به تمواهه‌یه ده‌کمین و هزری همندیک له به‌چکه بیباوه ده‌خه‌بینه‌پوو، وا ده‌زانم که نهم خستنده‌پووه بدس بیت بؤ ناساندنی هزری بیباوه‌ری نوی و به دروغ خستنده‌وهی، بؤ‌نوه‌یه که خوئندر بدرگیریک له‌دژی نه و جوزه هزره په‌یدابکات.

نه‌ویه ریچارد دُووکنز^{۱۱}

بیباوه‌پتکی ناستزمی بیپه‌وشت

وهک شوتکمکوتني نه و پهندی ده‌لیت: (شايه‌تیک له خؤیان شایمتی دا)، تیشك ده‌خه‌بینه سمر شیوازی ریچارد دُووکنز و منه‌جه‌کهی، له رینگای خستنده‌پوی کاردانوه‌ی همندیک له بیباوه‌په کان و لاینگرانی داروینیزم بهرامبه‌ر به کتبه نویکه‌ی (وهم الإله) :

(۱۱) Richard Dawkins: بـریتانیـه، له نـیـرـوـیـه، له کـیـنـیـاـ له سـالـیـ ۱۹۴۱ـ لـهـ دـایـکـ بـرـوـهـ، نـیـسـتاـ لـهـ نـیـزـکـفـزـرـدـ دـهـرـیـ، پـیـشـترـ مـامـوـسـتـایـ سـادـهـکـرـدـنـوـهـیـ زـانـسـتـهـ کـانـ بـوـ لهـ زـانـکـزـیـ نـیـزـکـفـزـرـدـ، لـهـنـیـ کـتـبـیـ (جـیـسـهـ خـوـبـرـسـتـهـ کـهـ) The selfish gene (ناـیـانـگـیـ دـمـرـکـرـدـ، لهـ سـالـیـ ۱۹۷۶ـ اـذـلـوـکـرـایـمـوـ، کـهـ تـیـابـداـ تـیـنـگـمـیـشـتـیـ خـوـزـیـ بـؤـ پـهـرـمـدـنـ خـتـتـرـوـلـمـرـتـیـ رـوـلـیـ جـیـسـهـ کـانـهـوـهـ، هـدـروـهـاـ يـهـ کـیـنـکـیـ لـهـ نـیـسـارـانـیـ The Blind watch maker (watch maker) دـاـ دـمـرـدـهـکـرـتـ. لهـ سـالـیـ ۲۰۰۶ـ کـتـبـیـ (وـهـمـ الإـلـهـ) The God Delusion (The God Delusion) یـهـ بـلـاـکـرـدـوـهـ، کـهـ تـیـابـداـ نـکـزـلـیـ لـهـ هـمـرـوـهـ مـیـزـنـکـیـ غـمـبـیـ دـهـکـاتـ، وـ بـاـوـهـ بـهـ گـوـمـرـاـیـ وـ خـیـالـ دـهـزـانـیـتـ، نـهـ کـتـبـیـهـیـ لـهـ نـیـسـتاـ لـهـ هـمـرـوـیـانـ بـهـنـاوـیـانـگـرـهـ.

فیلسفی بیناوبر مایکل روس^(۱) دلیت: ((کتبی (وهم الله) و ایلنکردم هست به دله را کنی و شپرزمی بکم Embarrassed بموهی که بیناوبرم. چونکه کتبیه که که گوایه به پله یه کم پرسی رهشت چارمه سر ده کات، هلمجتیکی خاچبرستانه بین رهشتانه بربا ده کات. که بره له فیزو هله شمی. چونکه دوکنتر وک فیلسفیک رهفتار ناکات که به لگه کان تاوتوی بکات تا بگانه در منجامیکی لوزیکی، بدلوکو وک ناموز گارسکارنیکی نوسلی ماممله ده کات که رنگای رزگاری دستشیان ده کات و هرشه له برهه استکاره کانیش ده کات به دور خستندو هیان له بهزمی^(۲)، پاشان روس پرسیاره که دخاتمرو و^(۳) (نه گمر خودا بونی نییه، نه تووندربوی و دژایه تیهی نایین بزچی؟!)).

شیوازه که دوکنتر در بیاره خودا وای له فیلسفی بیناوبر تزماس ناگل^(۴) کرد که نارامی برآمبه دوکنتر نه مینیت و بیت: ((دوکنتر له کتبیه کهیدا نامانجی نهومیه نکولی لهوه بکات که ثایین سره چاوه رهشت و رهفتاره کانه Etiquette که بالی به سر ریاستانیه تی ها و چرخدا کنشاوه، نه نکلیکردن چندی له توئای دایت بشیوازیکی ناشرین و قیزون Offensive دووبیاره ده کاتمه)).

هدروهها زانای بزماده زانی پرمدهندن ه. ثالین ناور^(۵) دلیت: سرهای نهودی پیشتر سر سامی چالاکی دوکنتر بورو، به لام شیر کاتی نهوده هاتوره له یه کتر جیا ببینو، بر استی کتبیه کهی (وهم الله) رزور خراپه، سرهای که من پیشتر دوکنزم بهوه و سفرکردبو، که بیناوبریکی پیشه گرده، به لام دوای نهودی کتبیه کهی (وهم الله) ام خوشنده بهم درکهوت که تمنیا بیناوبریکی

(۱) Michel Ruse: نینگلیز، فیلسفی رانسته کانه و پیزرش له فلسه فی بازولوجی. له سالی ۱۹۶۰ از له دایک بورو.

(۲) Tomas Nagel: مامؤتای فلسفه و بسا له ویلایته یه کگر توروه کان، گرنگی به فلسه فی عقل و رهشت و سیاست ده دات. له سالی ۱۹۷۳ له سربا لهدایک بورو.

(۳) H. Allien.Orr: مامؤتای بازولوجی، گرنگی به بزماده زانی ده دات، له زانکوی رزشتر له ویلایته یه کگر توروه کان مامؤتایه.

ناست نزمه، چونکه له کتیبه کمیدا هیچ رعنه بکیه کی بابه تیانهی له نایین نه گرتوه، سمره‌ای نمه‌ی که سدانک تیبی بوز هیشکردنه سمر خودا تمدخان کردوه.

بعد جوره زورتک له لاینه‌نگرانی، پشتیان له دوکنتر کرد، دوای نمه‌ی زور نابع برسانه له خوبایی بونی له دوا کتیبیدا خسته‌پرو و پری کردوه له تانه و تمشر و قسمی ناشرین، لهوانه:

- هرکه با او پرداران نهم کتیبید دخوشنده، بدر له نمه‌ی داییتن دهن به بیتا و پر^(۱).

- میشکی با او پرداران به جوئرلک پر بورو له بیروکهی وا که ولامی - بملگه کان نادمه‌نده، پیک چون بؤیه (رنگ) ده چیته ناو خوریشه، نهم بدر گگریه ش به شیوه‌ی کی پله‌بند هدر له مندالیه‌وه و سالانیکی زور له ته‌لقین و له بن گوئ خوشنده درووست بورو^(۲).

- کاتیک تاکه کسیک به دهست وهم و خدیالات ده‌نائیت به شیت و سفی ده‌کمین، به‌لام کاتیک دهیین کوژ‌دلیک خملک همان کیشمان همیه، نهوا پیان ده‌لیین دینداره کان^(۳).

- نمو که‌سانهی خاومنی نار استه‌یه کی نایینین، کیشمی نهومیان همیه که بیتوانان بدر امیر به جیاکردنده‌ی شتیکی حقیقی له شتهی خویان دهیانه‌وه وک حقیقت نیشانی بدمن^(۴).

- هیچ ژیارستانیه‌تیک نادو زسته‌وه که خاسیمه‌تی بدهه ده‌دانی کات و سامانی ههیت، پر بیت له که‌شی دوژ‌منایه‌تی و بیروکهی ناکوک له گدل حقیقتدا و خدیالی رنگ لمه‌ردم بدره‌مهیان، بدو نهندازه‌یه لمناو گله دینداره کاندا بددیده کرت^(۵).

The God Delusion. P. 4 (۱)

The God Delusion. P. 5 (۲)

The God Delusion. P. 5 (۳)

The God Delusion. P. 108 (۴)

The God Delusion. P. 166 (۵)

- نهود مسیحیانه خاون زیره کیبیه کی که متر له پلهی ناوشنن، هستینکی درز خایه‌نیان همیه به توانباری، که وايان لینده‌کات بکونه بارود خنکی تندروستی ناجنگیر که نهسته‌مه چاره‌سر بیت^(۱).

بر له ههصو نهود شتانه، همر له ناویشانی کتبیه‌کمیمه، هملوسته درز منداریه که دزوکنز به پرونی درده کهونت، که تیاباندا نکولی له بیونی خودا دهکات و نهوانه له گهل بیروکه کاتیندا ناکوزکن به خیال‌ل اوی و مسفیان دهکات.

سکوت هان^(۲) هزکاری ناستزرمی رهشتی کتبیه که دیاریده‌کات و دملیت: ((له راستیدا کتبیه که کتبینکی نازاریه خشے و پره له توورمی، به کهونتینکی شعرمه‌زارانه لمسر دزوکنز همزمار دهکرت، همروهها و هک کارنکی فیکری بابه‌تیانه همزمار ناکرنت، کاتینک کتبیه که ده خوئینتهوه هسته‌کهی لمبردم هولنکی بینیوایانه‌دای له که‌سینکه‌و، که دلنهنگی تمنگی بین هملچنیو؛ نهمه‌ش تمنیا لمبر نهودی که نهیاتوانیو له نهیاره‌کانی رزگاری بیت که گزپه‌بانه کهیان پر کردووه. له راستیدا کتبیه که و هک دیمه‌نی شاگه‌شکه بونی که‌سینک درده کهونت که پره له غرور و خوب‌مزنانی، دوای نهودی که بربنکی زوری ممی خواردیتنهوه، دستی به به خشینه‌وهی جنیو و تانه و تهشمه رقاویه‌کانی کردووه، بدسر نهود که‌سانه‌ی رای جیاوازیان همیه)).

لمبر ههصو نهود شتانه، فهیله‌سوفی دیندار نالگین پلا دینگا هزشداری دداده خوئنمری کتبیی (وهم الله) لمه‌وهی و هک کارنکی عه‌قلانی سهیری کتبیه که بکات، چونکه کتبیه که، له لاینه بابه‌تیانه‌وه زور دوره که‌توزنهوه و، پره له تؤمهت و جنیو و گالت‌پیکردن.

سۆفستاییەکی سەرەتالى ۹ ساختەكارى راستىيەكان :

سەرەتاي شىرازە گائىتمەجارييە ئاستزمەكەي، دۇوكىز بۇ سەلمانلىنى بۇچونەكانى پەنا دەباتىمەر سۆفتاستانىيەت، بە چاپىوشى لە شوتىكەوتىنى حدقىقەت، بۇيە كەوتۇتە ھەلەي گەورە و لۇزىكىيەوە، با چەند نموونەيدك لەسەر ئەوه يېتىنەوە، نەوهك گشتانىن بەلكو تەنبا وەك چەند نموونەيدك لەسەر ئەو شاتانەي دەيدىمەنە پال:

۱- يەكتىك لە فىتلەكانى رىزەوي سۆفتاستانى نومىيە كە ئەو دەرنجامەي ئامانجىيەتى پېتى بگات، وەك پىشەكىيەكى سەلمىتزاوى بىن بەلگە دەيخاتىرۇ^(۱)، سەرنجى دۇوكىز بەد كاتىك دەلىت: ((ا) نازانم هىچ بىناورپىنك لە جىهاندا بىمۇرت كەعبە يان كلىساي نۆتردام يان پەرسىتكاكانى كىيۇت ئان پەيىكەرەكانى بودا لە بامىيان لە ئەفغانستان خاپور بگات^(۲).

ئايا دۇوكىز باسى ئەو دەيان ھەزار مىڭدت و كلىسايانەي نېيتسىرو، كە رۈتىمى بىناور لە يەكتىتى سۆفييەتدا خاپورى كردن، نەمە جىگە لەر قەسابخانەي كە بۇ مسولىمانان و مەسيحىيەكانىان دامەزراند و قورىانىيەكانى تىزىكەي ملىۋىتكى قورىانى لە مسولىمان و مەسيحى بۇ؟! ھەلەي مەنھەجي لىزەدا بىرىتىيە لە خىتنەرۇرى دەرنجامى مەبەست وەك پىشەكىيەكى سەلمىتزاو، نەممەش رەنگدانوهى نەزانىيەكى گەورەيە، شىواندى بەنەنەقەستى مىزۇرۇ.

(۱) سۆفتاستانىيەت: بچاپىوشى لە سەرچاۋە مېزۇرىيەكىي، بە واتاي بە لاپىتىپاردىنى بىرۇ، شىواندى راستىيە لۇزىكىيەكانە، بە لاپىتىپاردىنى كەسى بىرامبەرە لە بۇچۇنى راست و دروست.

(۲) نەم ھەل لۇزىكىيە بە petition Principle

۲- یه کتک له تیکه وتنه زانستیبه کانی دُوکنْز بریتیه له هملوئیسته کهی بدرامبهر به پرسی : یه که مجار زانیاری یان مادده؟ چونکه دُوکنْز (وهک ماددیگره کانی ترا پهیره وی لمهده کات، که ده کری زانیاریسه کان به شیوه کی خۆکرد له ماددهدا کەله که بین. گمۇرە زانای بايپلۆجى دیان کینیون^(۱) نەو بۆچونه رەتەد کاتەرە و دەلتیت: ((ھەرچەندە زیاتر دەربارەی کیمیا ژیان بزانین، بەتاپیت بوارى بايپلۆجیا بەشی (جزئى)، نەوا كەمتر لىنکدانوھ فیزیا ی و کیمیا یه کان بۇ بنچىنهی ژیان قىبول دەكىن. زانستى نۇئ پېمان دەلتیت کە پۇيىستە سەرچاوهی نەو زانیاریانە لە دى تىن نەيدا ھەن سەرچاوهی کى زىركە بىت، نەو سەرچاوهی چىيە؟ نەمە لە دەرمۇھى بازنهی زانستىدایه، پۇستە بۇ تائين و فلسەفە جىېھىتلەرن)).

بە ھەمان شیوه نالان سانداج^(۲) (زاناتىن مەرۆف بە گەردوون) پېمان دەلتیت کە گەردوون و ژیان زۆر نالۇزىن، زۆر لەوە نالۇزىرن کە بتوانىن نەو زانیاریانە تىيدا ھەن تەنبا يىدەنە پال رېنکەوتەوە.

۳- کاتېتک كەسیتک پرسیارىنگى تاراستى دُوکنْز کرد، دەربارەی بابەتىك کە لەلای نەو راستە بەلام ھىچ بەلگەدە کى لە سەر نىبىه، دُوکنْز وەلامى دايەوە: من (پىنمۇاھى) کە گەردوون بەشىوه کى خۆکرد له نەبۇونوھ پەيدا بۇوه، ژیان بۇونىتىكى مادىيە، عەقلى مەرۆف بەرەھمى ھەلبىزاردەنی سروشىتىيە وەك داروين وەسفى كەردووه. دُوکنْز لە ھەموو ئەو پەرسە گىنگ و جوھەرىانە تەنبا پاشى بە (بۆچۈن) ای خۆزى بەستووه و ھىچ بەلگەدە کى زانستى یان فلسەفيان لە سەر شىك نابات.

۴- یه کتک له تیکمۇتنە گمۇرە کانی دُوکنْز بریتىيە لەوەي، کە قىسە کانى نەنىشتايىنى دەربارەي (خودا) بەوە تەفسىر كەردووه کە مەبەستى لە (سروشت)، ھەرۋەك چۈن

— (۱) Deon Kinyon: مامۇستاي بايپلۆجىا لە زانكۈزى سان فرانسىزكۇ، يەكتىك لە لايىنگرانى بىزۇتنەمۇھى دېزايىنى زىركە.

(۲) Allan Samdage: زاناي فەلەكتاسى بەناوبانگى نەمرىكى.

بمردوام پنداگری لمصر نموده دهکات، که نمنیشان بدانه پال بیباوه‌ی یاخود یهکبوون(وحدة الوجود) ^(۱).

نممه له کاتینکدایه که نمنیشان خوی نموده دلینا دهکاتهوه که باوه‌ی به عقدلئیکی حد کیمانه همیه که گمردونی بدیهیتاوه یاسا و پیساکانی سروشت هدللسورپتیت. به همان شیوه زورنک له گمروره زانایانی هاوجهرخی فیزیا وده هیزنیزگ و پلانک باوهیان بمهه همیه که نمنیشان باوه‌ی پیشه‌تی. بهلام دزوکنر نمو باوهیان لمبر داده‌مالیت، پنداگری لمصر نموده دهکات که بیاندانه پال کزمملی بیباوه‌ی ماددیگره‌کان، ندانه‌ی باوهیان وايه‌همر شتیک به هسته‌کان هستی پینه‌کریت بروانی نییه.

هدروها گهوره زانای فیزیا جوزن پارو^(۲) رهختمیده کی گالنه‌جارانه ناراسته دزوکنر دهکات و پنی دلهیت: کیشدی تو له گمل نایین بو نموده ده گمریتهوه که تو زانایه کی راسته‌قینه نیت، تو بایولوژیت نمک فیزیابی^(۳)! لمبر نموده تو ناتوانی وشنای نمو نالوزیبه بکمی که له ژیان و بروندانه همیه! پاشان جوزن بارو رهخنه کوشنده‌کهی ناپاسته دزوکنر دهکات، پنی دلهیت: تو هینتا گیرؤده گرنی زانایانی بایولوژیابی پرمسه‌دننی سدهه نوزده‌هه مینی، وده ندانه دهتموی بههر نرخنک بیت بوچرونی خوت بسلمیتیت، تمنانه‌ت نه گمر نموده لمصر حیسابی حقیقه‌تیش بیت، گومانیش لهودا نییه که بهلاپندا بردنی حقیقته‌کان کم تا زور هیچ له تینگمیشتن لدو یاسایانه ناگفوبنیت که گمردون بدریته دهیان.

(۱) یهکبوون (وحدة الوجود): مذہبینکی فلسفه‌فیله، وايدعینیت که خودا و بروونمور يده شتن و، جیهان وتنبیه که له خودا، کهوانه چگه له خودا هیچ شتبیک بروانی نییه، ندانه‌ی پیه‌روی لم مزه‌به دهکن باوهیان بمهه نییه که جیهان بدیهیتر اوی خودا بیت، بهلکو دلین: جیهان برتیبه له خودا و خوداش برستیبه له جیهان.

(۲) John Parow: مامزستای فیزیابه له زانکوی Memorial له کمنددا.

(۳) زانایانی فیزیا باوهیان وايه که زانستی بایولوژیا له میزوروی زیندومران معلم‌قولیت، لمبر نمود دیخینه کوتایی زانسته بیرکاری و تاقیگردیه‌کان.

لایا نمو فهزمه به بیزتراند راسل بمراورد دهکرد؟!

همندی کس رواج بده که فدیله سوفی گهوره بیزتراند راسل باوکی روحی دژوکننده، بعو پینیهی که راسل برمه‌استکارنکی بهتیزی ناینه ناسانیه کان بورو، بدرهم‌استیبه که زور گالنه‌جاری و نامازه‌ی زیاده‌پمی تیدابوه، به‌لام لهراستیدا جیاوازی یه‌کجار زور له نیوان نمو دوو که‌سداده همیه.

کاترین تدبیت Katharine Tait کچی راسل له کتبیه‌که‌ی (باوکم، بیزتراند راسل My father. Bertrand Russel) پیمان دلیت باوکم همیشه هستی به بؤشاییدک کردووه له عقل و دلیدا، که پیشتر له کاتی مندالیدا خودا نمو بؤشاییدی داگیرکردبوو، به‌لام دواتر بمنال بورو و نهیوانی شتیک بدوزیتموه که نمو بؤشاییدی بز پربکاتوه. کاترین دلیت باوکی همیشه هستی بده دهکرد که جمهوری مرؤوف سعر بعم جیهانه ماددیبه نییه، هدر له سرمتاکانی کاری فلسفه‌فیدا و بهدریزایی ژیانی به‌گرنگی و کولنه‌دانوه به‌دوای خودادا گهراوه.

ههروهک چون له گهـل بیرمـنـه گـهـورـهـ کـانـدـا روـوـهـ دـاتـ، بـیـزـتـرـانـدـ رـاسـلـ (وهـکـ کـچـهـ کـهـیـ بـؤـمـانـ دـهـ گـیـرـتـوـهـ)ـ لـهـ گـهـلـ زـورـ مـهـسـیـحـیـ دـهـمـارـگـیرـدـاـ روـیـمـرـ پـیـوـتـوـهـ،ـ نـهـوانـهـ نـایـنـ بـهـ شـیـواـزـنـکـ دـهـخـنـهـرـوـوـ،ـ کـهـ لـیـتـورـدـمـیـ پـهـیـوـنـدـیـ نـیـوانـ خـودـاـ وـ مـرـؤـفـ،ـ مـرـؤـفـ وـ مـرـؤـفـ نـاهـیـلـیـتـ،ـ هـهـرـوـهـ چـونـ جـوـانـیـ ژـیـانـ نـاهـیـلـیـتـ،ـ نـهـمـهـشـ وـایـ لـهـ رـاسـلـ کـرـدـ بـمـهـوـاـوـیـ لـهـ نـایـنـ رـابـکـاتـ،ـ تـاـ نـموـ نـاسـتـیـ کـهـ کـچـهـ کـهـیـ بـهـتـرـوـاـوـیـ شـکـسـتـیـ هـیـتاـ لـهـوـهـ لـهـ گـهـلـ باـوـکـیدـاـ بـکـوـتـهـ گـفـتوـگـزـیـ نـایـنـیـهـوـهـ.

کـوزـانـهـ کـانـیـ دـهـپـوـنـیـ بـیـزـتـرـانـدـ رـاسـلـ لـهـ پـیـتـاـوـ گـهـرـانـ بـهـدـوـایـ حـدـقـيـقـتـداـ لـهـکـوـئـ وـ،ـ نـموـ کـوـتـرـیـهـیـ رـیـچـارـدـ دـژـوـکـنـزـ لـهـکـوـئـ!ـ هـهـرـوـهـاـ دـژـوـکـنـزـ لـهـوـ یـتـاـگـایـهـ کـهـ پـیـشـمـوـاـ بـالـاـکـهـیـ-ـوـهـکـ بـانـگـکـشـهـیـ بـزـ دـهـکـاتـ بـیـزـتـرـانـدـ رـاسـلـ خـوـیـ دـهـرـیـارـهـیـ خـوـیـ دـلـیـتـ کـهـ لـهـ هـهـرـ چـهـنـدـ سـالـیـکـداـ پـهـیـپـهـوـیـ لـهـ مـذـهـبـیـنـیـکـیـ فـلـسـفـیـ نـوـیـ

دهکات (یان دایدده‌مزرتیت)، نه‌مدش نه‌ریتی زوریمی فهیله‌سوفه گهوره‌کانه وهک نه‌نتزونی فلو.

دؤوکنن براوردنیک لمنیوان بیتراند راسل وهک فهیله‌سوفینکی بیباوه که بدداوای نه‌مانه‌تی فیکریمه‌وهی له گهال فهیله‌سوف نه‌نتزونی فلودا دهکات و دهله‌تی نه‌نتزونی فلو دوای به ته‌مندنا چوونی له بیباوه‌ی هدلگم‌بر او هتموه و رایگم‌بیاندووه که (خودایه‌ک هدیه)، ته‌نیا بُز نهوهی را گهیاندنه کان باسی بکهن، نه‌ممه له‌کاتیکدا تیبینی گالت‌هه‌جاریه‌کهی دؤوکنن کرد له‌کاتی براوردن‌کردن‌که‌دا که دمریاره‌ی نه‌نتزونی فلو گوتی (دوای نهوهی به‌تهدند‌اچوو) او دمریاره‌ی بیتراند راسل که (فهیله‌سوفینکی گهوریه)؟ دؤوکنن له‌وه بیتاگایه که بیرمنه‌هه راسته‌قیته‌کان پشتگیری لم‌دلگه کان ده‌کهن به‌ین گوتدانه رهچله‌لک یان ره‌گهز یان ته‌من.

نهوه ریبازی دؤوکنزو ره‌وشته‌کدیده‌تی، هدرکاتیک له و‌لامدانه‌وهی شتیک بیتاگابوو؛ واز له بابدیهیت دیتیت و به‌زمانیکی پیس هیزش ده‌کاته سر که‌سه‌که.

باسه‌که‌مان دمریاره‌ی حقیقتی دؤوکنن به‌وه کوتایی پنديتین که نهو سر به کومه‌لیک له نوسه‌ری زانستیه، وهک کارل ساگان^(۱) و نیسحاق عه‌زمیوف^(۲) که ته‌نیا به‌وه وازناهیتین که زانا و نوسه‌رین، بدلکو خویان به کاهینانی زانست هم‌ژماره‌کهن و بهرگی ناموزگاری‌کاران ده‌پوشن و وtar بُز خملک ده‌من به‌وه پیمی که نهوان نیزدراوی چاودنیسی گرنگیدانی عه‌قلین، بُزمان دیاری ده‌کهن

(۱) Carl Sagan: له ویلایته به‌کگرتووه کان له دایک بوروه (۱۹۳۴-۱۹۹۶)؛ زانای بمناریانگی فله‌کناسی و گمدوونناسی، يه‌کیلک برو له گرنگیدمان به زیان له دمراهی گردونه‌که‌ماندا، راوی‌کاری نازانسی تریزیت‌وکانی بزشانی ناسانی نه‌مریکی NASA برو، همراهها يه‌کیلک برو له‌وانه‌ی گرنگیان به ساده‌کردن‌وهی زانسته‌کان ددا، ناماوه، کاری بدرنامه‌ی تعلله‌فریزونی گه‌ردونون Cosmos. A personal voyage (voyage) برو، که به پر بیترین بدرنامه‌ی تعلله‌فریزونی داده‌ندرت له میزرووه، که زیات له ۶۰۰ میلیون کس له ۶۰ لاله‌ی جیاواز بیندری بروون.

(۲) Isaac Asimov: (۱۹۲۰-۱۹۹۲) ماموستای کیمیای زینده‌یی، له رووسیا له دایک بورو به رهچله‌لک نه‌مریکیه، نزیکی ۵۰۰ کتیبی دمریاره ساده‌کردن‌وهی زانسته‌کان و خیالی زانستی همیه.

که له شته غمیبیه کاندا باوم‌مان به چی همیت، هر که سینکیش نمیاریان بیت دیدمه به شالاوی نه فرمتهوه.

فلسفه‌های بیناوم‌بری له‌لای دووکنز :

ئالقین پلاتینگای فیله‌سوف لمیانی قسه‌کردنی دموارهی کتبی (وهم الله) دا دملیت: نه گهر زورنک له بدلگه فلسه‌فیه کانی دووکنز له تاقیکردنوهی فلسه‌فی قوتاخانه ناومندیه کاندا بخترنده‌روو، ثوا پله‌ی (کمتوتن) او مرده گرن!

هروهها فیله‌سوفی بیناوم‌بر تؤماس ناجل هموله فلسه‌فیه کانی دووکنز بدوه و هسف دهکات، که همولی زور لاوازن و له‌لاین کمینکی ناستنزمی سره‌تاپیده خراونه‌تهرورو.

پژوهی فلسفه‌های دووکنز:

فلسفه‌فی بیناوم‌رانی دووکنز له سه‌ر سین چه مکی همله دامه‌زراوه، که ده‌کری به سین و شه گوزارشتیبان لی بکرت:

هفدهی Contradiction

لیکپوون Similarity

نه‌گهر Probability

همه‌مدزی، یان زانست یان څودا:

نهم چه مکه وک کولکه‌ی هاویه‌شی بیباوه‌ری هاوچمرخ وايه، چونکه کاتیک شورشی زانستی له ثهوروپادا بهربا بوبه، هدلسا به خسته‌پرووی لیکدانه‌وه میکانیزمی بؤ دیارده فیزیاییه جوزراوجوزره‌کان، خملک بهجورنک سمیری ثدو لیکدانه‌وانه‌یان ده‌کرد، که جینگروهی لیکدانه‌وه نامانجداریه‌کانن که رهنگدانه‌وه ویستی خودان، ههر کات زانست بؤ یه کیلک له دیارده سروشته‌یه کان لیکدانه‌وه‌یه کی پیشکه‌ش ده‌کرد دهبووه هؤی که مکردنوه‌ی بالانسی خواهیتی و دهچووه سر بالانسی زانست، خملک ثهومیان لهبیر کردووه که پینکه‌وه کوزکردنوه‌ی لیکدانه‌وه نامانجدار و لیکدانه‌وه میکانیزمی سروشته‌ی شته‌کانه، له نیستادا پیساکه له روزنواواهه وایلیهاتوه، که ههر شتیک زانست بتوانی ته فسیری بکات پیویستی به خودا نیبه، نهم تینکله‌بونه هؤکاري سده‌کی پشت په‌یدابونی بیباوه‌ری هاوچمرخه.

دواي داروین هه مسوو بیرویوچوونه کان ګوازرانه‌وه بؤ زانستی بایوژلوجی، نیتر پدره‌سنه‌نلن به هدلبراردنی سروشته‌ی له نیوان بازدانه همراهه‌کیه کاندا بوبه جینگروهی خودا له بدیهیتاني زینده‌هوراندا، دزوکنر بهم جوزره ګوزارتی لم چه مکه کردووه: (انه گهر پدره‌سنه‌نلن بتواتیت ثدو دیزاینه که له جیهانی زینده‌هوراندا دهده که‌ویت ته فسیری بکات، ثعوا پیویست بهوه ناکات که بیدمه پال سمرچاوه‌یه کی زیره‌ک)، نهمه واتای ندهو ده گهیه‌نیت که ههر شتیک به پدره‌سنه‌نلن ته فسیر بکریت پیویستی به خودا نیبه، واتا پدره‌سنه‌نلن بریتیه له بیباوه‌ری. ده کری نهم خسته‌پوهی دزوکنر له دوو پیشه‌کی و درمنجامیکدا دا بېرېرېنه‌وه.

پیشه‌کی یه که‌م: پدره‌سنه‌نلنی بایوژلوجی: توانای لیکدانه‌وه هه مسوو نالوژیه‌کانی هدیه که له جیهانی زینده‌هوراندا بونی هدیه.

پیشه‌کی دووهم: پدرمهندنی بایزولزمی له گمل خودا بونی خودادا ناگونجینت.
کماته خودا بونی نیه.

کیشه‌که نعومیه دژوکنز وا دهزانیت زانست پیشه‌کی به کمی سلماندووه،
پیشه‌کی دووهمیش شتینکی به دیهیه.

بلام حقیقت نعومیه که هردو پیشه‌کیه که هملن! چونکه زورنک له
زانیانی پدرمهندن دان بهودا دهنین که پدرمهندن له برا ابر ته فسیرکردنی
عهقلی مرؤفدا بن توانایه^(۱)، همروها فرانسیس کوزلینز همله‌ی پیشه‌کی دووهمی
سلماندووه کاتیک دلایت: کن ده توانیت ری له خودا بگرنت که میکانیزمی
پدرمهندن له به دیهیناندا به کاربهیتیت.

نای خودایه.. نایا گه مژمی دژوکنز بد نهندازمیمه که همرو رنزوه
بنباوریه‌کهی له سر دو پیشه‌کی همله بنیات بنیت؟!

لیکچوون: خودا سوپرمانه‌که!

دژوکنز به جوزنک مامهله له گمل خودادا دهکات وک نعومی که (سوپرمان)
بنیت، بد پیمیه همروه نه سیفه تانه‌ی مرؤف همیتی نهوش همیتی، بوزیه
بز چوونه مرؤییه کانی خوی به سر خودادا دمه‌پنیت. بلام به ناستینکی گهورتر!

تاقیکردنوهی دعوا (پارانه‌وه)

بز نعومی له په گهی لیکچوون تیگکین که له ممنه‌جي فلسه‌فی
دژوکنزا بونی همیه، با سرنجی نه تاقیکردنوه زانستیه بدین! که له
کتیبی (وهم الله: لا ۶۱-۶۶) دا نه تجامی داوه و بلاؤ کردتده، ناوی ناوه
(تاقیکردنوهی دعوا Prayer experiment).

(۱) لموانه: تملکت و الاس، هاوبنی داروین.

دُوکنْز دوو کۆمەلە نەخۆشى هىتاوه و داواى لە کۆمەلەيىك نەخۆش كردووه
كە لە خودا پاپىتىمۇ تا تاكەكانى يەكىن لە کۆمەلە كان شىنا بات، چاودىرى
بارى تەندرۇستى ھەممۇ نەخۆشە كانى كردووه، دُوکنْز تېتىنى كردووه كە
پاپانمۇهە كان ھېچ كارىگەرىيىان نەبۇرۇ بۇ باشتىركەنلى ئەندرۇستى نەو كۆمەلەيە
پاپانمۇهە كەيان بۇ كراوه، نا ھەممۇ دُوکنْز نەو دەرنجامەي ھەلىتچاوه كە خودا بۇنى
نېيە، چونكە نەگەر بۇنى ھەبۈوايە (پىتىست بىرو) وەلامى پاپانمۇهە كان باتامۇه!

وا گومان نەبەي كە خەرىكەم نوكىتىمەكت بۇ باس دەكم، بەلكو نەمە
تاقىكىردنەوەيەكى پاستەقىنەيە كە دُوکنْز لەئىز چەند مەرجىنەكى زانسى ورد
نەنجامىداوه.

لموانىيە نەم تاقىكىردنەوەي بۇ تاقىكىردنەوەي تواناي كۆمپىوتەر گۈنجاو
بىت، كە پىتىستە ھەممۇ نەو فرمانانەي بۇيى دەنپىرىن وەلامان باتامۇه، بەلام
بۇ بۇن و نەبۇنى خودا گۈنجاو نېيە، دُوکنْز لە تاقىكىردنەوەكەدا كەوتۇتە دوو
ھەلەي گۈورەي مەنھەجييەوە، كە ھەممۇ بەلكەيەكى لەبىر دادەمالىت.

ھەلەي يەكەم؛ دُوکنْز پەيمەندى ھۆكاري حەتمى (وەك بەرزكىردنەوەي پلەي
گەرمى ناو بۇ سەد پلەي سىلىزى دەپەتە ھۆي كولانى ناۋەكە) و لە گەل
پەيمەندى ھۆكاري نا حەتمى (پاپانمۇه وەلامانمۇھى بەدوادا دېت)، دُوکنْز
بەجۈرنىك رەفتار لە گەل خودادا دەكتات وەك نەمەي ھۆكارتىكى سروشى بىت،
كە بېجىتە ئىز بارى ياساكانمۇه، نەك بۇ جۈرهى كە خودايەكى نازاد بىت و
سەرچاوهى نازادى وىست بىت كە مەرۆف ھەمەتى. لمراستىدا دُوکنْز خودا ناچار
دەكتات (نەگەر بۇنى ھەبىت) وەلامى پاپانمۇه باتامۇه، نەگەرنا بۇنى نېيە!

ھەلەي دووەم؛ نەمەيە كە تاقىكىردنەوە بۇن يَا نەبۇنى خودا ناسەلمىتىت،
بەلكو يەكىن لە سىفەتەكانى تاقىدەكتادووه، نەويش نەمەيە كە ناخۆ خودا
چاکەخوازە ياخود نا، ھەرۋەك چۈن چەمكىكى دىيارىكراوى دەربارەي چاکە
بەسىردا دەسەپېتىت؛ نەويش نەمەيە كە وەلامى ھەممۇ نەو كەسانە باتامۇه كە
لىتى دەپاپىتەوە، ھەممۇ نەو شستانەشيان پىپەخشىت كە داواى دەكەن.

نه گمر سه‌رنجی ولامدانه‌وهی خودای چاکه‌خواز بدین بۆ پارانووه‌کان دەبینین، که چاکه چەند ناستیکی هەمیه. چى دەلتى دەربارە نەو دیکتاتورە سەتمكارەی کە توشى نەخۆشیبەك بوبو واي لىدەکات کە بىر لە رەفتارەکانى و سەرنجامەکەی بکاتدوه؟ نايابۆ خۆى و تىمەش باشتى نىبە كە خودا پاستموخۇ ولامى داواکارىبەکەی بۆ چاکبۇونمۇ نەداتتوه، هەروەھا هەرىپەکە لە دايك و باوك دەزانن حىكىمەت لەودا نىبە كە ھەممۇ داواکارىبەکانى مندالەكەيان جىبەجى بىكەن، تەنانەت لەوانەيە ولامدانه‌وهکە لە ھەندىلەك حالەتدا لە بەرژەوندى مندالەکاندا نەيىت، لە پاستىدا نەو چاکە گشتگىرىپە كە تىمە لە خوداي گەورەوە تىيەدەگەين بىرتىپە لە بەدېھىتاني ھاوسەنگى ورد لە دامەزراوهى تەواو و كاملىدا، نە گرچى ھەندى كاتىش وەك زىيانبەخش دەرىكمۇت^(۱).

چى دەلتى دەربارە نەوە نە گمر ھەممۇ مەرۋاقيەتى پارانووه و خوداش ولامى ھەمۈپيانى دايەوە و ھەمۈپيان بۇون بە خاونى باشتىرين سيفەتى مەرۋاقيەتى، نەى چى دەلتى دەربارە مىكانتىپىمى ھەلبۈزەرنى سروشى، كە باشتىرين نەو سيفەتانە ھەلدىمېزىرتىت؟ گۇمان لەودا نىبە كە لە كار دەكۈت.

چى رويدىدا نە گمر بەھۆى پارانووه‌کانووه خودا نەخۆشەکانى تاقىكىردنەوەکەي دۆزۈكتۈرى شىفابادىيە، ناياب دۆزۈكتۈز دانى بە خوداي شىفابەخشدا دەنا؟ ياخود دەبىت شىفا تەنبا بەختىكى دووباريمە؟ ياخود دەبىت كە وزىبەكى ماددى لە پارانووه‌کە دەرچۈوە بۆتە ھۆزى شىفە؟ يان ثەۋەتا دەبىت لە ئايىنەدا زانست تەفسىرلىك بۆ نەوە پىشىكەش دەکات؟ يان....

(۱) نەزەنە لەسر نەوە فەرمۇدە دروستى پىندەمبىرى خودايدە (صلى الله عليه وسلم): نافرەتىكى رەشىنت هانە لاي پىندەمبىرى خوداو گۈرتى: من فیم هبیه و، لەكانى نېڭىتىشدا لاشم دەرەخەم بۆيە داوا بۆ لە خودا بىكە، بېتى فەرمۇدە (نە گمر بىتىنى نازارم بىگرى نەوا بەھەشتىپە دەبەخىرىت و، نە گمر دەشمۇرى داوات بۆ لە خودا دەكەم)، نافرەتكە گۈرتى: نازارم دەگرم. بەلام تەنبا داواي نەوم بۆيەكە لاشم دەرەخەم نەوش نەر داوابىيە بۆزىرىد.

شەمشەمە کوئىرە ھەست بەچى دەکات؟

بۇ بىر جەستە كىرىدى نەو نەنگى و نارۇنىيەتى لە چەمكى يېكچۈرۇندا
ھەيدە، دەرخستى نەو ھەلائى لە تاقىكىرىدىنەوەتى پاپانەودا بۇنىيان ھەيدە،
و چاتىك لە گەل نەو توپتىنەوەيدا دەدىمەن كە فەيلەسۇفىيەت باوارە تۆماس ناجىل
بلاسى كە دەرخستە بەناوۇنىشانى: شەتكان چۈن دەرەكەون نە گەر مەزۇف بىتى
شەمشەمە کوئىر^(۱)!

مەبەست لە توپتىنەوە چىيە كە نارۇنىشانەكى لە سەرتقاذا وەك شىتىكى
نامۇ دەرەكەوتتى؟

مەزۇف بۇنى شەتكان و سىفەتە كانىيان لەپىتى چاۋە كانىيەتە دەپىتىت، كاتىك كە
روناكىيان دەكەوتتەسر، ھەرچى شەمشەمە کوئىرە نەوا لەپىتى كە دارنىكى رادارى
ھەست دەكات بەوهى چى لەدەرەپەرى ھەيدە، نەمەش شەپۇلى سەرروى
دەنگىيان دەكەوتتە سەر شەتكان و پاشان شەپۇلە كە دە گەپتىتە دەكەوتتە گۈنى
شەمشەمە کوئىرە كەوهە. نە گەر چى مەزۇف و شەمشەمە کوئىرە هەر دەرەكىيان ھەست
بەو شتانە دەكەن كە لە دەرەپەرى ياندا ھەيدە، بەلام نەوهى ھەرىيە كىكىيان ھەستى
پىتىدەكەت زۆر جىاوازە لەوهى نەھىي تىريان ھەستى پىتىدەكەت، ھەر وەك چۈن ھەست
و سۆزى ھەر يە كىكىيان لەرى تىريان جىاوازە بەرامبەر بەو شتانە ھەستيان
پىتىدەكەن.

پاشان ناجىل وەك تەنزىك قىسە لە سەر نەوهە دەكات و دەلىت: بۇنۇمى ھەمان
ھەستە كانى شەمشەمە کوئىرمان ھەيتىت، نەوا پىتىستە بەوهە رازى بىن كە لە
ھەر دەرەقۇلە كەماندا پەر دەھى وەك شەمشەمە کوئىرمان ھەيدە، چاۋە كانىان نەوهەندە
لاوازىت كە لەپىتى ئامىرى سۆنارەوە ھەست بە شەتكان بىكىين، لەشەواندا

(۱) نارۇنىشانى توپتىنەوە بىچىنەيە كە بىتىبىه لە what is it like to be a bat? دواتر نەو توپتىنەوە بود بە يە كىكىك لە توپتىنەوە گۈنگەكىنى مېزۇرى فەلسەفە، دۆركىز لە كىتىبە كەدى دروستكەرە كوئىرە كەنى
كاشت مىز بە نەزەنەنەن ئەنارەتتىر، لەلە.

بفرین بۆ نهودی میترو مەگزەکان راویکەین و شەوانە له نەشكەوتە تاریکەکاندا به قاچەکانسانووه سەراویزیر ھەلباساریین! تەنیا پۆشینی جل و بەرگى پیاوی جالجالچۆکە بەس نییە بۆ نهودی هەست بە هەست و سۆزەکانی شەمشەمە کۆتۈر بکەین، ئەم نەعونەی نەوەمان بۆ رۇوندەکاتەوە کە جیاوازىيەكى گەورە ھەيدە لە نیوان نەودی کە بەھەمان فرمان ھەلبستین(ھەستکردن بەشتەکانی دەورويدرا) لە گەمل نەودی کە ھەمان نەزمۇن و ھەمان ھەست بەدەستېتیت^(۱).

لە نەعونەی شەمشەمە کۆتۈرەکەوە دەلپىن؛ لە پاستىدا ھەستکردنى مروف بە ھەستەکانى خوايەتى و نەودى کە چۆن خودا سەيرى بايەتكەن دەكتاشتىنى مەحالە، بەو جۆرە ناتوانىن ھەستى پېكەمەن کە وىتىای نەوه بکەمەن ئىتەر ئىتمە وەك ھېرقل بەھېرىپوين، ياخود بە وىتناکردنى خودا وەك مەۋھىتى زەبلەح، وەك نەودى کە مايكىل نەنجىلۇ لەسەربانى كلىساي سەتىنى وىتەي كىشا، تۆز بەھىچ جۆرنىك ناتوانى وىتىای نەوه بکەى کە شتەکان چۆن دەرددەكەون بۆ خوداي رەھاي نەبەدى نەزەللى كە ھۆكاريەكان كارىگەرىيان بەسەرەوە نىيمۇ لە دەرمەوە كات و شۇتىندايە.

(۱) ئەم تۈرلەنەوە بەلگەي زۇرى تىبا ھەيدە، لە شۇتى تىرىشىدا دېتىنەوە سەرى.

نمگمری، نموانمیه بهله، نموانمیشه نهذیرا!

دؤوکنز واى دهیینت که مهالله به يه قیمهوه هدمورو ندو شتانه سملیتین
يان ندری بکمین که خمیالی بهپیشی هدر مرؤفیک خونی پیتوه دهیینت؛ ووك
ساردکه روهی چای مایکرۇسکۆپی که له بۆشامی ناسماندا دەخولیتمووه^(۱)، يان
ندو دیوانهی له باخچەدا دەزین، ياخود ندو وەحشە فرۇکەی له ماکمرونهی
ئەسپاگتى دروستکراوه، يان خودا! يان...، كەوانە پیتویست بەعو ناکات خۆمان بە
سلماندىن يان نەرنکردنى بۇونى ندو جۆرە شتانه سەرقال بکمین، بەلکو پیتویستە
كار لەسەر نەوه بکمین کە ناخۇ بۇونیان (انه گەرە) ياخود نا^(۲).

دؤوکنز واز له ساردکه روهی چای و دیبوو وەحشى نەسپاگتى دینیت،
بەو پیشی کە تەنیا خمیالان و گرڭنگ نین، دېت قىسە لەسەر وەھى خودا
دەکات ئەمەش بەھۆي چەند ھۆکارنىكەوه؛ كە گرڭگەتىنیان بىرىتىيە لەوەي
كە دىاردەكاني گەردۈون و ژيان و مەرۆف (فېلىمان لىنەكەن) او وادەرەكمۇن
وەك نەوهى دىزايىن كراون، بەمەش زۆر كەس دەخەلمەتىنن و وايان لىنەكەن کە
دېزايىندرىتكى زىرەك لە پشت نەو دىاردانەوه ھەيدە! بەمەش تەممەنی خۆيان بە
دواي شتگەلەتكى بىن سوود بە هەدەر دەدەن، ھەروەها نايىنەكان دېنە ھۆکارى
كارەساتى زۆر مەترسىدار بۇ مەرۆفایتى!

لە كۆتايىدا دەلىتىن بىنگومان گەردۈونىتكى کە خوداي تىدايە زۆر جياوازە لە^(۳)
گەردۈنلىك کە خوداي تىدا نەيت.

(۱) يېزىتىراند راىل نەو نەونەيمىي ھېتاۋەتەوە، مەبەستى لەوەيە كە تو ناتوانى نىكۆلى لە بۇونى
ساردکە روهى چاي قىبارە مایكرۇسکۆپى بکىت، كە بە دەوري خۆردا دەخولىتمووه، لە نیوان زەۋى دە
مەرىخىدا، نەمەش بەھۆزى يېتowanىلى بىنېنى بۇنەورەتكى ناسانى بە قىبارە بېچۈركە.

The god Delusion.p.54-51 (۲)

The god Delusion.p.13.55.31 (۳)

بز رونکردنوهی گالته‌جاري و چه‌مکی نه‌گمری (الاحتمالية)، با سدرنجي
نم گفتگويه بدمين: له يه‌كينك له ديبه‌يته‌كاندا^(۱)، فديله‌سوفي بيرکاري
جهون لينؤكس به دووكنزى بيتاومره‌ي راگه‌ياند كه سيرجون مادوکس^(۲) نوهی
رمتکردنوه دان بعوها بنيت كه گمردون سرتاتاي هميخت، نهمه‌ش تمنيا بز
نوهی كه پشتگيري له راي دينداره‌كان نه‌كات به داشنان به خوداي بدبيه‌يد!
بلام کاتينك بلگه‌كان يه‌ك دواي يه‌ك هاتن دمباره‌ميراستي بيردوفرزی ته‌قينمه
گموره‌که‌ي گمردون، مادوکس رايگه‌ياند كه نيتستا نموانه‌ي ده‌لين گمردون له
نه‌بوونه په‌يدابوروه بلگه‌ييه‌كى به‌هيتيان هميخت. لهو کاته‌دا دووكنز ده‌ستي کردنوه
به قسمى بين بنه‌ما و گوتى: نه‌گمر تمنياو دوو نه‌گمر بعونيان هميخت، نوهی
كه گمردون سرتاتاي‌كى هميخت ياخود قديم و بين سرتاتاي‌يئت، ندوا دينداره‌كان
درفتى ۵۰٪ يان هميخت كه راست بن و درفتى ۵۰٪ ش هميخت كه همله بن،
ريشك واه بيتاومره‌كان!!

نای خوداي، نه‌هه‌مورو ناباعته و نازانتسيه چييه! له هملونستينكى لم
جوزدا پيزيست بهوه ناکات كه بچينه ژيز باري چه‌مکي نه‌گمروه، بلگو
گرنگه‌كه نوهيه كه ناخو بلگه‌كان له‌سر نوهی كه گمردون سرتاتاي هميخت
تا چمند راستن. نمو هملونسته‌ي دووكنز هاوشيوه‌ي نمو پيزشكده كه بز
دلنيابون له مردنى كه‌ستك بانگكرا، پيزشكده به خzmanani مردووه‌که‌ي گوت:
۵۰٪ نه‌گمری نوهيه كه مردوبيت و نه‌گمری ۵۰٪ ش هميخت كه زيندوو ينت،
بزويه ناييخت بنېزريت! نايا كاره راسته كه ندوه نيءه كه پيزشكده به‌دواي بلگه‌ي
دلنياکردنوهی مردنه‌كده بگدرىت؟

بز دلنياکردنوهی په‌گذري نه‌گمری، دووكنز ده‌چيته‌وه سمر نارزووه
وتاريئيزيه‌كه‌ي، به‌بن پيششكه‌شکردنی هيج بلگه‌ييه‌كى (راسته‌قينه) ده‌لينت:
(تا ناومراتي سده‌ي نوزدهم (پيش داروين) هه‌مورو كه‌ستكى عاقل باومره‌ي
وابو كه زيره‌كبيه‌كى به‌رز هميخت كه گمردون و هه‌مورو نمو شتانيه‌ي تيندا

(۱) ديبه‌يته‌كه له ويلايتي نالاباما نمنجامدرا.

(۲) Sir John maddox: سرنوسري گزفارى Nature.

ههیه، به مرزو قیشه و به دیهیتاناوه، به لام دوای داروین هه مسوو ثهو دیزاينمروونی دیبیینین ده گیزدرتنووه بتو په رمهندنی کویزانه، به مدهش ثه گمری بعونی خودا به نهندازیمه کی گهوره پاشه کشته کردا (۱) .

له راستیدا په گهزر ثه گمری (الاحتمالیه) دوکنن ده خانه هملوستینکی زور قورسده، چونکه ثهو وايدهیتینت که بعونی خودا پرسینکی زور گرنگد، له هدمان کاتدا وايدهیتینت که له رووی زانستی و فلسه فیمه و مه حالله که ثهو نهري و نهريه یه کلابی بکرتمنووه !! بهمه دوکنن پرسی خواهیتی به تعواوهنه بدلارپندا دهبات، دیگورپندا بتو ثه گمر نهمه له باشترين دو خدا - : واتا راست ثهوهیه که خودا بعونی ههیه یان راست ثهوهیه که خودا بعونی نییه !!

ثهوهی جنگای سه رسور مانه بریتیه له به کارهیتاني چه ممکی ثه گمر به شیوهه کی پیچهوانه ! چونکه ثه گمر لیزهدا چه ممکی (نه گمرا) بتو (گومان) دروستکردن له سر پرسیتک به کارهیتینت که بدلگهی زانستی و عدقلى له سر ههیه، ثموا له شوتئی تردا هدمان چه ممک بتو (یه کلاکردنمهه ای پرسگه لیک به کاردینتینت که مه حالله روویدن !!)

هه رووهها ثهو وايدهیتینت هه رشتیک مهحالله کی رهایه ده کری روویدات. لیزهدا دوکنن ده کموته هه لاهیه کی ثابروهه، ثهوهیش بریتیه له تینکدلوکردنی (نمودی له بیرکاریمه مه حالله) له گدل (نه گدل) له رووی واقعیهه و مه حالله) ثهو جیاوازیمه دوای که میتکی تر ده خهینه رو.

بیباوهر یا گومانکار یا نهزانکار؟

دؤوکنر لە کتىبە كىدىا (وھم الاله) پلە بە تىبىيە كى داناوه scale لە ۱۱ تا ۷، كە تىابىدا مۇزۇقە كان بەپىتى ناستى باوھىيان بە خودا رېتكەخات، بۇ نۇمنە نەوانەي باوھى رەھايىان بە خودا ھەمە (۱۱) و مردە گىرن، نەوانەش كە بە تەواوى نىكۆلى لىدەكمىن (۷) و مردە گىرن، دؤوکنر خۆزى لە پىنگىكى ۶.۹ دادىتت، لە دىمانە تەلە فىيزىونىيە كەشىدا لە فىيپرەمىرى ۲۰۱۲ دا ھەمان قىسى دووبارە كەردىمە. نۇ قىسىمە واي لە زۇرتىك لە باوھىداران كرد گومانى باش بە دؤوکنر بىمەن، دەنگىيان ھەلبىن و بلىن كە تۈنۈرەتىرىن بىباوھى دەستىكىردىمە بە پىنداقچۇنۇمە بە ھەلۈنىستە بىباوھىيە كىدىا، بەلام حەقىقەتە كە شىتىكى تە بۇو. بىباوھىان بەردىمەام نۇ قىسىمە دووبارە دەكەنمۇ كە زانست ناتوانىتت بۇونى خودا بىسەلمىتت، دواتر دەلىن، هەروەك چۈن ناشتowanى نەبرۇنى بىسەلمىتت، ئەممە كە لۆزىكى دؤوکنر لە قىسى كىدىا كە دەلىتت ناتوانىتت بە تەواوهتى نىكۆلى لە بۇونى خودا بىكەت، بەمەش خۆزى خستۇتە پلەي ۶.۹. نەمەش بە يېتowanىي دادەنرتت، رىڭ لە يېتowanىي لە نەرىنگەردنى ساردە كەرەمەي چاي گەرددۇنى، دېۋەكانى باخچە، وەحشى ماكەرۇنەي نەسپاگتى.

لە راستىدا نايىت بەم قىسىمە دؤوکنر بە خەلەتىين، چونكە دؤوکنر ناگات بە پلەي بەرزى لانەدرى و گومانکارە راستىگۆكاكان، نەوانەي كە راستىگۆيانە بە دوای حەقىقەتتا دە گەپىن، چونكە نۇ خۆزى لە زۇر شىتىندا بەراشكارى باسى نۇمەي كەرددۇمە كە نەو تەمپىا بىن نايىن نىبىي، بەلکو دۇرى نايىنە، بەتايىمەتى نايىنى نىسلام. دؤوکنر چەندىن جار باسى لەوەش كەرددۇمە كە رپووداوهكائى ۱۱ سېيتەمبىر، كە دەدرىتتە پال نۇسولىيە نىسلامىيە كان نەميغان لە بىباوھىنەكى ناشتىغواز كەردىتە بىباوھىنەكى نۇسولىي تۈنۈرە !fundamentalist

همندی لایمند رنککمدون:

زور به وردی بمناو کتیبی (وهم الله) دا گپرام، به لکو شتیک بدؤزمهوه که لمسه‌یدا له گمل دؤوکنز هارپابه له تمنجامدا دوو چمکی رووکشم دستکمدون، که کیش نیبه نه گدر و هریگیرن:

دؤوکنز ندوه رهته کاتمهوه که به (بلگه‌ی نزموونی تایبته‌ی) ناسراوه، که نامازیه بتو هستکردن به برزوونهوه، نمودی که همندیکیان شتی سدرنجر اکش ناشکرا ده‌کن، دمیکدن به بلگه له سدر بروونی خودا. دؤوکنز وايده‌بینیت که ندو نزموونانه تایبته‌ین و جگه له خودی ندو کسمی دهیانبینیت و تیاندا دفری کدمی تری پیناچار ناکریت.

هدروها دؤوکنز نهوهش رهته کاتمهوه که به (بلگه‌ی زانا دینداره بمناویانگه کان) ناسراوه، که همندی کس و هک بلگه‌یهک بتو راستی خواهیتی و نایین دهیخنه‌روو، به هوی ندو پیتگه زانستیبه بدرزدی نهو زانایانه همیانه. لوهه‌شدا له گمل دؤوکنز هارپاین، به لام بعو مارجه‌ی قسه و هملوتسته کانیان ساخته نه کات و نملیت که پیاوهرن (هدروه چون له گمل نهندیشتایندا دمیکات). نهدهش رینگریمان لیناکات که هملوتسته کانی زانایانی دیندار بخهینه‌روو (وهک زانایانی فیزیای چمندی)، له بیتی خستنه‌رووی به لگه کانیان.

ممنه‌جی فسلسفی دؤوکنز له تمراز وودا:

ممنه‌جی فلسه‌ی برتیبه له روینگه‌یهی کدمی بیرمهند شویتی دهکمیت تا بگاته حقیقت. به پشتبه‌ستن بتو پیناسه‌یه، بیرمهند هدالدمستیت به دورخستنه‌وهی ندو شناندی به هله دهیانبینیت و به ووهه دهیبستیت‌وه که به راست دهیانبینیت. بتو نمودی دیدنیکی تهواهتی دهستکمدونت له سره پرسنکی

دیارىكراو. جا نەگەر سەرنجى نۇو سى رەگەزە بىدىن كە مەنھەجى فەلسەفى دۈركىزى لە سەر دامىزدا (ەمەنلىرى - لمىدە كچۈرن - نەگەرى) دەيىنەن كە زىڭا بە پىغۇرۇكىن لە ھېچ شىتىكى تر نادات!!

چونكە رەگەزى (ەمەنلىرى) لە سەرتادا دەمانخانە دوورپىيانىكە وە، مەلېزىاردنە كە هەر لە سەرتاوه يەكلاسى كراوەتىو، يان زانست يان خوايىتى! بىعىنىيە ئاكىرى ئالايى دۇرۇكتۇر نۇو دووانە يېنكەر كۆپكىرتنىو، نەگەر هەر بىراستى نەتوانىزت نۇو دووانە يېنكەر كۆپكىرتنىو نۇوا من زانست ھەملەعېزىم!!

دۇرۇكتۇر لە رەگەزى انەگەرى ادا. لە يېشەكىيەكى يېشەختەۋە دەستېنىدەكتەن، كە مەحالە نۇرە سەلمىتىزت كە خودابىك قەمبە، نېتىر بۆزچى كات و توانامان بەفېرۇ بىدىن لە يىناو بىرىنلىكى وەدادا كە بىتاوابىي لە سەلماندىنى يەكلاسى بۆتىو.

رەگەزى نەگەرى، دۇرۇكتۇر دەختە بىردىدە ھەلۈمىتىبەكى قورسۇو، چونكە نەتوانىتتى انەگەرمايى بۇنى خودا سەرىنى سکت. كەواتى دەرگەتى خوايىتى هەر بە كراومىي دەمىتىتىمۇ. لېزىدا دۇرۇكتۇر رەگەزى سېيم دەختەبىرۇ، رەگەزى ئىكچۈرونما. كە گۈرمەت ناھىيەت و ھەممۇ نەگەرنىكى بۇنى خودا رەتىدە كاتتۇرۇ! چونكە رەفتارە خودايىكەن وەك رەفتارە مەزۇيەكەنلىقى نایتتى. نەمەش واتلىكەكتەن لېرىسىتىمۇ لە خوا بىكمىت لەتكەن هەر كەدارنىك كە يېچىمۇنە نۇوە يېت كە لىيان چاوجەران دەكەرد. لە گۇزىرەپانە كە دەرىدەكەي. دەگەرنىتىمۇ بۆز جىارگۇشى سەر، چوارگۇشى يىناورەرى.

فېيلەسۇفي يىناورە تۆزماس ناجىل مەنھەجە كەى دۇرۇكتۇر سەبارەت بە سەرنجى دەرىبارە خودا رەتىدە كاتتۇر و دەلىتى: ((الىرىاستىدا نۇو خودايىي (باورەداران و يىناورەن باسى دەكەن) بۇنىنىكى ماددى ئالۇز نېيە كە نېشەجنى جىهانە سەرۋەتىيە كە مان يېت (وەك دۇرۇكتۇر يىنانى دەكتەن)، لېمۇر نۇوە تەفىير كەردىنى خودى خودا سەۋىي كە نەگەرنىكە و لە دەرىچامى كۆزبۇرۇنۇرى بىرېنگەرتى گەردىلە كاسەوە بەنىي پەرمەمنىتىكى هەربەمە كېيىمۇ پەيدا بۇوە رەتكارا مە).

لمراستیدا نمو خودایی که ناکۆزکی لە سەرە بروونیتیکی تەواو جیاوازە لەو جىهانە مادىيەئى نىمە و زانستە سروشىتىيە كەمان، لە راستیدا بروونىتىكى ناماددى بە توانىيە بۇ بە دېھىتانانى بروونىتىكى ماددى. لە راستیدا نمو تەفسىرە مادىيە دۆوكىز ھەممۇ كات پەيرپۇرى لىتەكتە تاكە تەفسىر نىمە، بىلگۈ تەفسىرى عەتلى mental و، ناماڭدارى purposive و، مەبەست intentional، ھەممۇشىان لەپشت تەفسىرە مادىيە كەمە ياساكانى سروشت وەستاون^(۱).

ئىمەش لە گەل ناجىلدا هاۋاراين، بەوهى كە مەنھەجي دۆوكىز جىنگاى رەزامەندىيە، ئەگەر بىت و ئىمە بەدواي خودايەكى ماددى خاونەن جەستەيە كى زل و زىرە كىيە كى وەك زىرە كىيە كەي تىمەدا بىگەرپىن. ھەر وەها ناجىل لە مۇدا لە گەل ئىمە هاۋارايدە نمو خودايە مەلەمانى و دەمەتقىي لە سەرە بە جۆزە نىمە. لە راستیدا نموھى ئىمە دەيسەلمىتىن و دۆوكىز ھەولۇددات نىكۇلى لىنگاڭ بروونىتىكى تەواو جیاوازە، ھەلۈرستە كەي دۆوكىز رىنگ وەك نموھ وايە نىكۇلى لەو بىكەين بروونەورنىكى وەها برونى ھەمە كە لە رېنگەمى ئامىزى سۆنار ھە دەرك بە بۇون دەكتە، تەنبا لە بەر نموھى كە ئىمە وەك مەرۆف لەپىنى بىنینمە دەرك بە بۇون دە كەدىن!

مەنھەجە كەي دۆوكىز وەك رىنگاى ھەلە وايە، كە دەتكىزىتىمە خالى سەرتەتا، ناي كە مەنھەجىنگى شەيتانىيە، وەك پەرژىنەتكى ناسىنин وايە بۇ پاراستى بىرپۇياوھى پىتاوھى، عەقل ناتوانىت بىسپىت.

گومانىش لە وەدا نىمە كە رىچارد دۆوكىز خۆزى يە كە مىن قورىيانى نمو مەنھەجىيە.

خودا له فهله سمه فهه ده و کن زدا :

خودا گه رد وونی به دیه تناوه، نهی کن خودای به دیه تناوه؟!

دؤوکنر بمناویانگترین کتیبی خوی که له هه ممو کتیبه کانیشی زیاتر پشنیوی در روست کرد وو، کتیبی (اوهم الله)، له سمر نه و پرسیاره ساکاره داده مه زرنیت، که نیمه له تمدنی هه رزه کاریدا و له ناما دمیدا نه و پرسیاره مان ده کرد، تا واپلیهاتووه که نمو جوزه بیباومه بیمه که له سمر نه و پرسیاره داده مه زرنیت به بیباومه مندالکارانه ناوی بیدم!

دؤوکنر له کتیبه کهیدا زور جار نمو قسمه بی دو بیاره ده کاتمه، که ده لیت: ((هیچ بدلگهیه کی فله سه فی یان زانستی له سمر بونی هز کاری سره تاسی بونی نیبه، چونکه نه و بدلگهیه له کاتی گه ران به دوای هز کاری نه و هز کاری يه که مینه بمبادا ده چیت))^{۱۱۱}، نیمه له تمدنی سینه مدا بدر په چی نه و لوزیکه نه خوشمان دایمه، سلماند مان که پیوسته هز کاری يه که مین هیچ هز کارنکی نهیت، نتر پرسیار کردن دو بیاره هز کاری بونیک که هیچ هز کارنکی نیبه پرسیارنکی گه مژاندیه.

عیلمی که لامی نیسلامی بدر له هزار سال و لامی نه و پرسیاره دا و ته وه، لاهوتی مهسیحیش لمه وه و هریگرتیووه، پاشان فله سه فهی نوی و هریگرتیووه، هروهها نه نتوئنی فلو دانی به هه مان شت دانا کاتیک له بیباومه بیمه و باره با وه رؤیشت، بابه ته کهی له قسمه کی حه کیمانه دا کورت کرده، پیوسته به دیه ته ری يه که مین بونی ههیت که هه ممو شتیکی به دیه تناوه.

حَقِيقَتِيْ مَوْجُودِيْ نَهْذَلِيْ :

کایتیک دُوْکنِ پرسیاره کهی ده خاتمه روو: کن هۆکاری يه که مینی به دیهیتاره؟
 ندهمه به واتای نهوه دیت که بونی هدر موجودینکی نهزلی به دیهیتارا
 رعتده کاتنه، نه و رقتکردنوهیش رنگدانووهی که مسکورتیبه کی هزری تره،
 چونکه دُوْکنر - هاوشهیوهی بینباوره کانی پیشوهی خۆی له بیونانیبه کونه کان،
 هروهها مارکسییه کانیش - پیغمبریوه لمو لۆزیکه ده کات، که وزه / مادده
 نهزلییه و هۆکاری يه که مینی گەردوانه. واتا نهوان بعوه رازین که مادده
 نازندووه بى عەقل نهزلی بیت، بەلام نهوه که خودا نهزلی بیت نعميان
 شیاوی قابولکردن نییه !!

له راستیدا ناکۆکی نیوان بینباوره کان و دینداره کان لەسر بونی حدقیقتینکی
 يه که مینی نهزلی نییه، چونکه هەردو روکیان لەسر بونی موجودینکی نهزلیدا
 کۆکن، بەلکو ناکۆکییه که لەسر ماھییتی حدقیقتی نهزلی يه که مینه:
 سروشت يان خودا؟

نیمه له تەمەرە سییەمدا باسمان لەو کرد که ناکری سروشت هۆکاری
 يه که مین بیت، چونکه سروشت ھیچ نییه جگە له وزه مادده و کات و شون،
 زانست سەلماندووهیتی که هەریەک لەو چوار رەگەزە سەرتایان ھەمیه، واتا
 به دیهیتارون، کەواتە سروشت به دیهیتارا، به مەش ناکری هۆکاری يه که مین بیت.

نیمهش هەمان پرسیاره کهی دُوْکنر بۆ دینداره کان، رووبەر ووی دُوْکنر
 خۆی دەکەینەوه: نەگەر سروشت به دیهیتەر بیت، نەی کن به دیهیتەر کەتى
 به دیهیتاره؟

دُوْكِنْ وَايْدِيْبِينِيتْ كَه شَتَه زِيرَه كَه كَانْ (وَهَكْ مَرْؤُوفْ) پَيْوِسْتَه نَالْلُوزْ بَنْ، نَدوْ شَتَه نَالْلُوزَانِدْ بَه پَمْرَه سَهْنَدْنَه نَهْيَتْ بَهْدِي نَاهِيَنْ، لَعْبَه رَهْ نَهْوَه ثَهْ گَهْرْ خَوْدَاهِيَه كَيْ زِيرَه كَه بَوْنَه هَدِيَتْ كَه مَرْؤُوفْ وَ بَوْنَه بَهْ دِيْهَتَنَاهْ، نَهْوا پَيْوِسْتَه زَفَرْ نَالْلُوزْ يَتَتْ وَ لَه دَفْرَه جَامِي كَرْدَارَتَكِي پَهْرَه سَهْنَدِيَه وَهْ پَهْيدَا بَوْيَتْ^(۱)! بَه پَشْتَهْ سَهْنَ بَهْ مَنْهَهْ جَه فَلَسَهْ فَيَيْهَه كَهِيْ، كَه وَهَكْ (أَنَهْ گَهْرَا) لَيْكَوْلَيْتَه وَهْ لَسَرْ خَوْدَا دَهْ كَاتْ، دُوْكِنْ دَهْيَتْ: لَهْ رَاسِتِيدَا بَوْنَه خَوْدَاهِي (نَالْلُوزَتَرِينْ) ثَهْ گَهْرِي كَه مَتَهْ لَه بَوْنَه شَتَه (سَادَهْتَرِينْ) اَهَانْ، كَه هَدْوَلْدَه دِهِينْ لَهْرَنَى بَوْنَه وَهْ تَهْ فَسِيرَيَانْ بَكَهِينْ. دُوْكِنْ نَهْوَه بَهْ دَرْهَه لَسْتَكَارِيهِي لَسَرْ بَوْنَه خَوْدَا بَه (ابْلَكَهِي نَالْلُوزَكَرْدَنِي خَوْدَا) نَاوْ دَهْمَاتْ^(۲).

نموداره‌استیلیه‌ی دوکنتر هله‌لیده‌کی رونه، چونکه زور کات نینه شتیکی ساده‌ترین بدهشتیکی نالوزترین ته فسیر ده کهین بهمین نمهوه که بعونی نالوزترینه که نه گدری که متر بیت. بز نمودونه که وتنی سیویک به یاسای کیشی نیوتزن بان به لاریبونمهوه کات و شوین (بیردوزی پریمه اته فسیر ده کهین، هدروهها بعونی گردیله کان و بنچینمه بان و تایبه تمدنیه کانیان به فیزیای چهندی ته فسیر ده کهین، که برستیله له یه‌کتک له نالوزترین زانسته کان^(۳).

نه گهر خستنەپووه کەمی دۆوكىز راست بىت، نموا پىویستە تەفسىر كىردى
گەردون بە فيزىيەت كواتىتم كە زۆر لە ئالۇزىزىرە يان بە وزە كە لېتى تىناڭمۇن و
حدىقىتمەتكەن نازارەتلىنىن، رېتكەن وەك شەوهى كە حەفچەتى خودا نازارەتلىنى.

The God Delusion P. 31-73 (1)

The God Delusion P. 147 (1)

(۳) ریچارد فیمان پیمان دولتی که هیچ کس نازایت چون فیزیای کوانتم کار دکات و، هیچ که سیش ماهیتی وزه نازاین که مادده لئی پنکدینتا

ندو هله‌یه دوکنز هله‌یه کی منه‌جیه، چونکه گرنگ ندو نیبه که ته فسیره که ساده‌ترین یان نالوزترین بیت، بملکو (توانای لینکدانوه و ته فسیرکدن) گرنگ، ییگومان نه گهر زانایه کی شوتندوارناس و حد فریاته کان دو هیتلی کیشاو به شیوه‌یه کی رنک و پیک له‌سرم دیواری نه‌شکه‌وتینکدا بیبینت، ندوا دهیت که بروونوهرنکی زیرهک ندو هیلانه کیشاوه، به هیچ جوزنک گیپرانه‌وهی ندو دوو هیتله بو سرچاویه کی نالوزتر بدوه ههژمار ناکات که له رووی زانستیمه‌وه هله بیت، نایا ده‌کری ندوه رتبکمینده که دوکنز نوسمری کتیبی (وهم الله)، ته‌نیا لمبه‌ر ندوه که دوکنز له کتیبه که‌ی نالوزتره؟! وانا زانم دوکنز بدهه رازبینت.

سیفه‌تمکانی خودا :

هدروهها دوکنز ده‌پرسیت: چون دینداره کان زانستیانه سیفه‌ته کانی ندو خودایه دمه‌لمیتن که باورهیان پیتی ههیه؛ وده رهایی توانا، رهایی زانست، ولامدانوهی دعوا، لیخوشبیون له تاوانه کان،...؟! لهزیر ناویشانی (بملگه له کتیبی پیروزوه)^(۱) دوکنز هموئیکی زور ده‌دات بو پینه‌کردنی ره‌تکردنوهی هه‌موو ندو سیفه‌تانه خودا که له کتیبی پیروزدا هاتونون، بمو پینه‌یه که جگه لدو که‌سانه‌ی باورهیان پیتیان ههیه که‌سی تر به باورهینان بمو سیفه‌تانه ناچار ناکریت، نیمه‌ش پیتی ده‌لیثین منه‌جی شیسلام، که له گه‌ل لوزیکدا یه‌کانگیر دیته‌وه برتیبه له سلماندنی بروانی خودا و همندیک له سیفه‌ته کانی، هه‌روهها سلماندنی راستی و دروستی قورنائی پیروز، هدمرو نه‌وانده‌ش له‌پی بملگه‌ی زانست و عدقله‌وه^(۲)، دوای ندوه باورهینان بمو شستانه‌ی تیایدا هاتووه دهیته شتیکی به‌دیهی و حدتمی، هدمرو سیفه‌ته کانی خودا ده گریته‌وه.

The God Delusion P. 92-97 (۱)

(۲) خوا باریت بابتی (سیفه‌ته کانی خودا له زانست و فلسفه‌فدا) له کتیبی نایندماندا باسی ده‌کمین.

خودای دوکنز :

نه گهر و پنکه و
به هه مهو شتیک رازیه، ته نیا خودا نه بیت!

گهورهترین شت که سرنجی خوتندی نوسینه کانی دوکنز راده کیشیت، باومپی بی سنور و نا لوزیکیه کیدتی به (نه گهر و پنکه و) اوه، چونکه نمو دوانه کرد و ته لینکدرمه و همرو کیشه کانی بدیهیتان و تمنانه کردوونیه تی به خودای خوی!

دوقنن باومپی وايه که هر رووداویک، هر چمنه روودانی مه حال بیت، ده کری رنگای روودانی بدشیوه کی زانستی له لارنی نه گهر و پنکه و ته فسیر بکرت! با به یه کده سرنجی ثو نمونه بدهین که دوقنن خستویه تیمه رو^(۱).

(نه گهر پهیکری مه‌رمپی مهربه می موقعه دده س به دهستی ثاماژه مان بُن بکات، نهوا ثو کارهی به موعجیزه هه‌زمار ده کهین؛ چونکه نزمون و زانیاریه کانمان دلنيامان ده کنه نموده که مه حاله مه‌رمپ بهم شیوه ره فتار بکات. نه گهر مهنه‌جی زانستی روودانی موعجیزه ره بکاتمده، به لام به هیچ جوزیک نه رووداوه به (مه حال) دانایت، نه گرجی نه گری روودانیشی زور دور بیت).

دوکنن ثو نه گهره مان بُن پوونده کاتمده و، دهستی: (الله باروده خی ناساییدا بشه کانی مه‌رمپ بهره که ده کمون و ثار استهی هه‌رمه کی پال به یه کتروهه

 (۱) The Blind Watch Maker, New York: Norton 1996, P.159
 پاشان نمر نمونه بیهی له کتیبی (وهم الله) دا دووباره کرد و تمهو P.373-374

دهمین تا دهچند ناستی یه کترومه، هم‌لهم نموده که به شهکانی پمیکره که به جینگیری ده میتندوه. به لام نه گدر گونجان coincidence - به پینکموتوی رها - روویدات، هدموو به شهکانی مدپ مرده که له قولی پمیکره که دا به هه مان ناراسته و له یه کات و ساتدا بجولین نموا ده کری قولی پمیکره که بمو نارا استه بجولیت، پاشان نه گدر نه بش و تمتو لکانه نارا استه جولیمان بگوژرین - هدمدیسان به پینکموتوی رها - نموا ده کری قولی پمیکره که به نارا استه پیچهوانه بجولیت، بدم شیوه پمیکره که به دستی ناماژه مان بزو ده کات).).

پاشان دوکنز دلیت: ((بزو روودانی نهمه هیچ به برسی و مهحالینکی بیرکاریانه بروانی نییه)).

یه کتک له زانیانی فیزیا و بیرکاری (نه گدری) روودانی گونجانی لمپنی پینکموتوه له جوله‌ی بش و تمتو لکه کاندا مذخونه کردوه. به جوزتک که رینگا به جوله‌ی قولی پمیکره که بداد، گیشتوته نه در منجامدی که هدموو تهمنه‌ی گهردون بهشی نوسینی بچوکی نه ژماره‌ی ناکات ک ده لاله‌ت لسمر لاوازی نه گهره ده کات. نهمه له نه گهری بازدانی مانگا که له زه مینه ده بزو سمر مانگ^(۱) نزیکه! بهه مان ثم لوژیکه‌ش، ده کری مانگ بگوژرت بزو توپه‌لینکی گهوره‌ی خوراک! له پیتی دوباره دار پشتنه‌وهی به شهکانی، بهوینه‌ی نه گدری روودانی نهوهش ده کری بیرکاریانه همژمار بکرنت!

بزو نهوهی دوکنز له بواری بایولوژیادا به رگنکی زانستی به بدر نه گدر و پینکموتا بکات، هستاوه به داتاشینی دسته‌واژه‌ی کی ناروون، که بر تیبه له دسته‌واژه‌ی (توانای بایولوژی Biological Possible)، پیومنکی زور ناروونیشی بزو دیاریکردوه؛ دلیت: هم‌شیتک شایه‌نی روودانه، هم‌تا نه گدر نه گدرای روودانیشی بکاته ژماره‌ی کی که‌متر له ژماره‌ی فله‌کی less

(۱) دووری ۲۴۰۰۰ میل، به لمبرجاو گرفتنی خولانه‌وهی زموی و مانگ و، لاوازی ماسولکه کانی مانگا، به ره ککموتوی مانگا که به بزو شابی و....).

نـهـگـدرـ لـهـبـنـیـ پـیـتـاسـهـ کـمـیـ دـوـوـکـنـزـ بـرـفـینـ وـ لـبـیـ پـیرـسـینـ،ـ نـایـاـ نـهـوـ ژـمـارـیـهـشـ کـهـ هـمـمـوـ تـهـمـنـیـ گـرـدـوـونـ بـهـشـیـ نـوـسـیـنـیـ سـفـرـهـ کـانـیـ نـاـکـاتـ ژـمـارـیـهـ کـیـ فـهـلـهـ کـیـ نـیـیـ؟ـ!

نهـ دـوـوـکـنـزـ،ـ نـمـهـ پـیـتـاسـهـ یـهـ یـانـ خـهـلـهـ تـانـدـنـ؟ـ!

بـهـ تـیـرـوـانـیـنـ لـهـوـیـ زـوـرـتـکـ لـهـ زـانـاـ بـایـزـلـوـجـیـهـ بـیـباـورـهـ کـانـ دـرـکـیـانـ بـهـوـ کـرـدـوـوـهـ کـهـ مـهـ حـالـهـ ژـیـانـ بـهـشـیـوـهـیـهـ کـیـ (خـوـکـرـدـ)ـ لـهـ سـرـ هـمـسـارـهـ زـوـبـیدـاـ بـوـبـیـتـ،ـ بـوـیـهـ لـهـ کـیـشـهـ کـهـ رـایـانـکـرـدـوـوـهـ بـهـ بـانـگـهـشـمـیـ نـهـوـیـ کـهـ ژـیـانـ لـهـ هـمـسـارـیـهـ کـیـ تـرـهـوـهـ هـاـتـزـتـهـ سـهـرـ زـوـیـ.

نـهـوـیـانـ قـهـبـوـوـلـ کـرـدـوـوـهـ،ـ بـهـلـامـ نـهـگـدرـ وـ پـیـنـکـوـتـیـانـ قـهـبـوـوـلـ نـهـبـوـوـهـ!

نـهـگـدرـ لـهـ نـمـوـنـهـیـمـوـهـ بـچـینـهـ سـرـ پـرـسـیـ خـوـایـهـتـیـ،ـ دـهـبـیـنـنـ دـوـوـکـنـزـ دـلـیـتـ:ـ ((منـ نـاتـوـانـمـ بـهـتـدـاوـهـتـیـ نـهـبـوـنـیـ خـودـاـ بـسـلـمـیـتـمـ،ـ بـهـلـامـ نـهـگـدرـیـ بـوـنـیـ خـودـاـ زـوـرـ کـهـمـ،ـ هـمـرـ لـهـبـرـ نـهـوـیـهـ منـ وـاـ ژـیـانـ دـکـمـ وـهـکـ نـهـوـیـ خـودـاـ بـوـنـیـ خـودـاـ بـوـنـیـ نـهـیـتـ))ـ.ـ سـبـحـانـ اللـهـ!ـ لـهـپـرـسـیـ خـوـایـتـیـداـ دـوـوـکـنـزـ نـهـگـدرـیـ بـیـرـکـارـیـ لـاـواـرـیـ بـوـنـیـ خـودـاـ کـرـدـوـتـهـ مـهـ حـالـ،ـ بـرـیـارـدـاـوـهـ بـهـ جـوـرـتـکـ بـئـیـ وـهـکـ نـهـوـیـ کـهـ خـودـاـ بـوـنـیـ نـهـیـتـ.ـ بـهـلـامـ لـهـ جـوـوـلـهـیـ قـوـلـیـ پـمـیـکـهـرـیـ مـهـرـمـهـرـ نـهـگـدرـیـ زـوـرـ زـوـرـ زـوـرـ کـهـمـیـ کـرـدـوـتـهـ شـیـاـوـیـ رـوـوـدـاـنـ،ـ بـهـ پـشـتـبـهـستـنـ بـهـوـ نـهـوـ رـمـتـدـهـ کـاتـهـوـهـ کـهـ خـودـاـ بـهـوـ مـوـعـجـیـزـیـهـ هـسـتـایـتـ.

نـهـگـدرـ لـوـزـیـکـیـ بـوـ دـیـارـیـکـرـدـنـیـ مـوـعـجـیـزـهـ بـلـیـتـ:ـ رـوـوـدـاـنـیـ کـارـنـکـ نـهـ کـاتـهـ بـهـ مـوـعـجـیـزـهـ هـهـزـمـارـ دـهـکـرـیـتـ نـهـگـدرـ لـهـ بـوـوـدـاـنـیـ مـهـ حـالـ بـیـتـ.ـ ثـوـواـ دـوـوـکـنـزـ یـاـسـاـکـهـیـ پـیـچـحـوـانـهـ کـرـدـوـتـهـوـهـ تـاـ بـیـتـهـ:ـ رـوـوـدـاـنـیـ مـهـ حـالـهـ کـانـ لـهـ پـیـنـکـوـتـهـوـهـ مـهـ حـالـلـیـانـ نـامـیـتـیـتـ؛ـ چـونـکـهـ رـوـوـدـاـنـیـ مـوـعـجـیـزـهـ کـانـ نـهـگـرـنـکـیـ زـوـرـ دـوـرـهـ!ـ بـمـ شـیـوـمـیـهـ خـودـاـیـ حـدـقـ گـوـرـپـانـهـ کـهـ بـوـ بـهـرـزـهـوـنـدـیـ رـیـنـکـوـتـ چـزـلـ دـهـکـاتـ،ـ بـوـ

خوداکه‌ی دووکنر، با نیستاش دوو نوقنومه‌کمی^(۱) خوداکه‌ی دووکنر: (نه‌گدر) و (پرینکوت) شیبکه‌ینمه:

(نه‌گدر بیرکاریانه) واتای (توانای کرداری) ناگه‌به‌تیت

له‌پاستیدا تیکه‌وتني منهجه‌ی دووکنر لمباری نه‌گدر و پرینکه‌وتدا برتبیه لهوهی که (نه‌گدر بیرکاریانه) واتای (توانای کرداری) تیکه‌کل به به‌کتر دهکات. چونکه بانگه‌شده نمه دهکات که (توانای) پرووداویکی فیزیایی (وهک ناماژه‌ی پمیکده‌که یان بازدانی مانگا بُ سمر مانگ یان گورانی مانگ بُ توبه‌لیک له خوارک) نه‌گهرنکی کراوهیه تا نمو کاته‌ی دهکری (نه‌گدرای پروودانی لمربنی پنکه‌وتمه هه‌ژمار بکریت، گومانیش لهوهدا نییه که نمه تیکه‌لکردنیکی زور هدلیه.

ینه بمرچاوی خوت که پُرُزی له پُرُزان گمرايته‌وه مالمه و دلخوش و به‌خته‌ور بوریت، کاتیک هاوسره‌کدت دمریاره‌ی نهیتی نمو دلخوشیه‌ت پرسیاری لیکردنی، پیتکوت که له‌مانگی ناییندوه موچه‌کدت بُ ملیونتک جوندیه بمرزدهیته‌وه. لدو کاته‌دا هاوسره‌کدت توشی سه‌سامی دهیت و لیت ده‌پرست (چون)؟ (بُرچی)؟ به چ میکانیزمیک و لمبر چ هوزکارنک؟ توش له‌لامدا پنی بلنی که (نه‌گدر بیرکاریانه) رنگا بهوه دههات و پیتره نه‌گدره‌کدی ۵۰٪! یه!

کیشه‌که نمه‌یه- لمبه‌ختی تو- هاوسره‌کدت به قولی ههستاوه به لیکوزلینه‌وه له بیردؤزی نه‌گره‌کان، بُریه گالتت پینده‌کات و پیت دلت که (نه‌گدر بیرکاریانه) واتای نمه نییه که هدر پرووداویک شیاوی نمه بیت که بهی هیچ پیشه‌کییهک بیته بونه‌وه، که له‌گه‌ل یاسا به‌دیهیتمه‌کانی دیارده که بکونجیت. جا که نمه پیشه‌کییانه له بارودؤخی تؤدا بوبنیان نییه، که‌واته (نه‌گدری

(۱) ناماژه‌ی بُ دسته‌وازه‌ی سی نوقنومه‌که، که مسیحیه‌کان خردای بسمردا دابهش دهکن: بارک - کوبه - روح‌لقدس.

بیرکاریانه) اشتینکی (مدحال) که ثنو کاره بیته بروندوه. گومان لمهدا نییه که قسے کانی هاوسرده کدت توشی بینهایت ده کن^(۱۱).

له راستیدا دوکنتر دهیم و ته بانگشده کهی خویمان له برگی چالاکی نه گهربی بیرکاریانوه بز بخاته روو، تیمهش لمرنی هدمان لوزیکه کهی هاوسرده که تمهوده ده مکوتی ده کمین، پئی دلینین که نه گهربی بیرکاریانه بز نوه که پمیکه ری مهرمیر قزله کهی بجهولیتیت به هیچ جوزتک بموانای بیونی توانای کرداری بز پرودانی نه کاره نایم، بدلوکو نه مه کارنکی مه حاله، به هزی نه بیونی پیشه کیهه کانی گونجانی جوله بیش و تمنزلکه کان، چونکه پینکوت توانای نه وهی نییه نه وه ننمجام بداد، هدروهک چون دوای که مینکی تر بزمان دفرده که ویت.

هدروها دوکنتر ده که وته هله بیه کی منهجه تریشموده، نه وه بینا گایه که نه گهربی زور که می بیرکاریانه ده مانگه بینه ناستی مهحالی توانای پرودانی کاره که. لمبر نه وه پسپر ان له کاتی لیکولینوه له پینکوت باس له شتیک ده کن که به (نزمترین ناستی نه گمر Universal Probability bound) ناسراوه، مدبهستیان نه وهی که نه گهربی پرودانی کارنک به پینکوت ده چیته ناستی مهحاله وه، نه گهربه که له ناستیکی دیاریکراو که متربیت. پسپر ان نه وه نهندازیمیان به 10^{100} مهزمنه کردووه، نه وه نهندازیمیش شیاره به بمراورد له گمل نه گهربی جولانی بپینکوتی قزلی پمیکه ری مهرمیری عذرها.

نه دوو هز کاره (نه گهربی اتای توانای پرودان نییم، نزمترین نهندازی نه گهربی) واله ثوقتمی یه که می خواهی دوکنتر ده کن (نه گمری) که خواهی کی بیتوانایت.

(۱۱) با نسونیمیکی تر بینهندوه که جیارازی بینان (نه گهربی بیرکاریانه) و (اتوانای کرداری) رون بکاتمه: نه گهربی چمند کارتبیکی پاریکردن به ناساندا فری بدمین، لیبان بگرینین بکدرندوه سر زوی، نه گهربی نه وهی که نه وه کارتابه به ریزمندی بکمونه سر زوی، بایشین نه گهربه که ۱/۱میونین بنت. بدلام چی روددهات نه گهرب نه وه کارتابه له کاتی بیونی زیباندا به همدادا بعنی؟ نه وه کاته نه گهربی بیرکاریانه زور که متر دیسته وه بز نهونه ۱/۱میونین بان اتلریزین، بدلام لزیدا رنگریک همیه که پئی دلین مهحالی کردیمی. چونکه زیبانه که ایته گهربی کارتنه کان بکمونه سر یه ک و کارتنه کان هم یه ک و به لایه کدا ده دات.

حتمیتی پنکوت:

حقيقه‌تی پنکوت چیه؟ حقيقه‌تی نومنومی دووه‌می خواکی دلوکتر چیه، که کردویه‌تی به جینگروهی خودای زیندو، کردگار، کاره‌جی، بدیهیه‌ر؟ به‌لامه‌که ندرست بز نمو که‌سانه‌ی له سمرده‌می نمودا باوریان برپنکوت ههبوه، ولامی نمو پرسیاره دهدینه‌وه:

((پنکوت بز ته‌فسیرکردنی هیچ شتیک شیاو نیه، چونکه خوی میچ شتیک نیه)). نه‌گهربین قسمی وک (پرودانی پرودارتک به پنکوت نه‌گهربنکی شیاوه)، دهینین جوهه‌مری پرسه‌که بریتیه له (پرودانی کاره‌که) نده‌وه (پنکوت) که هیچ شتیک نیه.

با نمهه به نمونه‌یهک رون بکینه‌وه: نه‌گهرب نمهه لمرنی (پنکوت اوه له کاتی فرندانی زاردا ژماره (۵)ات بز دریچیت بریتیه له ۷/۱، نایا ۱/۱ شنه یان هوزکاره؟! له راستیدا درچوونی ژماره (۵) لمرنی پنکوت‌مه چمند هوزکارنکی راسته‌قینه‌ی له پشتمویه، وک: نیمه زارنکمان همه‌یه که (۶) رووی همه، ده‌گری زاره‌که بدشیازنکی دیارکراو و به هیزنکی دیارکراو بجهولیترت و فری بدرنند به‌هممان نه‌گهرب وک یهک شیوه‌ی زاره‌که هملی نمهه دره‌خیتیت که لمسه‌یه کنک له روده‌کانی بوسیتیت... بهم شیوه‌یه، له راستیدا گوتنی نمهه که لمرنی پنکوت‌مه ژماره (۵)امان دمستکدو تووه، نمهه شیازنکی کورتکراویه بز گوزارشترکدن له ده‌نجامی هدمو ندو هوزکارانه. له راستیدا نه‌گهرب ۱/۱ ون دمیت، نه‌گهرب نیت و هوزکاره‌کان بگزورین که باسان کردن: وک نمهه که زاره‌که فری بدینه کووریه‌کی زور گرم و بتونیه‌وه، یاخود کونه‌کانی زاره‌که به مادده‌یهک پربکه‌ینه‌وه که ژماره‌کان ون ببن...)

با ناستی نمونه‌که‌ی پیشو بدرزتر بکدینه‌وه، تا دلنيا ببیته‌وه که (پنکوت) له حقيقه‌تدا بونی نیه. نایا دمزانی که له کاتی فرندانی زاری تاوله‌دا چمند جاریک به‌دوای یه‌کدا (نه‌گهرب نیت و هدمان هوزکاره‌کانی هیزی فرندانی

زاره‌کو، گوشی فرپدانی و...) جینگیر بین، نهمه‌ش واتای نده ده گمه‌نیت که نده‌ی نیمه ناوی پیکدومان لینباوه لە راستیدا دەرمىجامى چەند ھۆکارىنى کى زۇرى بىن شوماره کە له ژماردن و گۈزىرە ئىكىدىيان بىتوانايىت، بىلام دىين و دەستمۇاژە (پېتکەوت) لە دەرمىجامەكانى دادمەنلىن.

کەواتە پېتکەوت ھۆکارىنى سەرتايى نىيە، بەلكو دەرمىجامىنى کى ناومنىيە کە بەدواى چەند ھۆکارىنى تردا دېت. بەم شىوه‌يە نۇقۇمىسى دووه‌مى خوداکى دۆوكىز دەكەوت، کە كەردوويمەتى بە خودايدەكى كەرگار.

قوپەكە خەستىر كرد

لەكاتى ھەولدانى بۇ رىگارىرىنى خوداکە (پېتکەوت)، دۆوكىز پەمانى بىردوتە بەر دابەشكەرنى نەندازەي گورەي نانە گەرى بۇ چەند بەشىنى بچۈوك، دۆوكىز گۈسانەي نەوهى كەردووە كە دەكىرى ھەممۇ نەمانە لە ماوهى چەند مىليون سالىكدا بە (پېتکەوت) روويدەن.

سەرەتاي نەوهى كە بىتوانايى پېتکەوتىن لە نەنjamادانى ھەر شىتىكدا سەلماند، ئىستا با پېتکەوه لە گەل پىناسەكەي دۆوكىز بېرۋىن: گىسان مىكائىزىمى پېتكەنتى بەشى ھيمۇ گلۇبىيىمان لەپېتى پېتکەوتە بۇ (۱۰۰۰) ھەنگاۋ دابەش دەكەين، لەبەردمەم ھەر ھەنگاۋىنىڭدا دوو نە گەرمان دەپىت، يان روويدات و لە درووستبۇونى بۇنىيادى بەشى ھيمۇ گلۇبىن تىزىكمان بخاتەوە، يان نەوەتا روونەدات. نە گەرى نەوهى كە نەو ھەزار ھەنگاۋە بە سەركەوتىسى تەواو بىن بىرىتىيە ۲۱۰۰ واتا تىزىكەي ۱۰۳۰۰، لە راستىدا نە گەرە لە پەيدابۇونى بەشى ھيمۇ گلۇبىن لەپېتى پېتکەوتە و بە يەك قۇناغ كە دەگاتە ! ۱۰۱۹۰

نەمە نەو پىرسەيە كە دۆوكىز لىنى بىتاڭا بۇوه.

بەم شىوه‌يە خوداکە دۆوكىز (نە گەرى و پېتکەوت) دەپىت بە وەھم و سەراب. چۈنكە (نە گەرى) ناتوانىت توانا بە دىيىتىت، ھەروەك چۈن پېتکەوت ھەر لە بىندرەتدا بۇونى نىيە.

پاک و ینگردنی بوز نمودایی له کتبه پر حیکمته‌کهی خزیدا
فرموده‌یتی:

﴿ وَمَن يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِنَّهَا مُخَرَّ لَا يُرْهِنَ لَهُ يَدِهِ فَلَئِنْمَا حَسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴾ (المؤمنون: ۱۱۷).

وانته: (همه کسیک خوداییکی تر برپار بذات و بیکاته هاویه‌شی خودا،
له کاتیکدا که هیچ به‌لگه‌یه‌کی به‌دهستوه نییه، نهوا بدراستی حیساب و
لیپرسینمه‌ی له‌لای پروره‌د گاریه‌تی، یلگومان بی باوره‌ان سمرفراز نابن).

نهفته‌ی درووستکمه‌ه کویره‌کهی کاتزمیز:

دوقنتر ویستی پالپشتی له خوداکهی (نه‌گدر و پینکه‌وت) بکات که بیتوانایه
له نارا استه کردنی کرداری په‌ره‌سنه‌ندنی بایولوژیدا، بوزه درویه‌کی تری بوز
دروستکردوین، که ناویناوه (هملبراردنی سروشتنی که‌له‌که‌بوو)، له کتبه‌کهی
(دروستکمه‌ه کویره‌کهی کاتزمیز Blind Watch Maker)،^{۱۱} که‌بووه هزکاری
به‌ناویانگبوبونی. له کتبه‌کهدا دوقنتر رنگا بوز خستنه‌پرووی دید و بوزچونه
که‌له‌که‌بووه کهی درباره‌ی په‌ره‌سنه‌ندن خوش دهکات، دهیت:

(ددهسته‌واژه‌ی دروستکمری کاتزمیز(که ناوونیشانی کتبه‌که‌مه) له
په‌یامی (لاهوتی سروشتنی) وهرگرت که زانای لاهوت و ثائینناسی ویلیام بالی
له سالی ۱۸۰۲ از بلاویکردهوه، نهو په‌یامه به باشترين خستنه‌پرووی (به‌لگه‌ی
دیزاین) داده‌نیت، که به واتای شده دیت بعون و هه‌مرو نهو شته سمرسور هیته‌رانه‌ی
تییدا ههیه به‌لگهن بوز بعونی خوداییک که ههستاوه به دیزاینکردن و بدیهیتانی.

(۱۱) د. مصطفی‌ی ابراهیم فهمی کتبه‌کهی ورگیزه‌وته سر زمانی عذرمه‌ی و، کتبیخانه‌ی (الاسرة) به ناوینشانی (الجديد في الانتخاب الطبيعي) له سالی ۲۰۰۲ چاپی کردووه، کتبه‌ی ورگیزه‌راوه، که ۴۲۵ لایپزیه گورمه.

بالى (پەيمامى لاهوتى سروشى) بە بېرىگە بەناوبانگەكەى دەستپىدەكت: گۈيمان لەكتى تىپەربۇونم بە كىلەكەيدەكدا قاچم لە بەردىنلەك كىرى بۇو، پرسىم: چۈن ئۇ بەرددە گەيشتۇتە ئىرە؟ لەوانىھە وايدابىتىم كە هەر لە نەزەلەوە بەرددەكە لېزجۇوه. بەلام گۈيمان لەجىاتى بەرددەكە كاتىرىمىزىنكم لەو شىرىندادا دۆزىيەوە، وانازانم كە بىر لە هەمان وەلامى يېشىو بىكەممۇو)).

بالى لە قىسەكىدىن بەردوام دەيىت، ئەو وردى و شارەزايىھە درەدەخات كە مىلەكاني كاتىرىمىزى بەدىيەتىساوە، ئەو وردىيەنى بەشەكانى كاتىرىمىزەكەى بەھەيدەكەوە بەستۇتمۇو، پاشان دەلىت: دۆزىنەوە شىتىكى وەك كاتىرىمىزى لە كىلەكەيدەكدا، وردى و جوانى دىزايىنەكەى ناچارمان دەكت كە بلىتىن (پىرسىتە كاتىرىمىزەكە درووستكەرنىكى ھەيتى كە دروستى كەردووھ بۇ ئەوهى ئەو ناماڭجە بەدىيەتتىت كە بۇي (درووستكراوه)).

بالى درەنچامەكە گىشتىگىر دەكت و دەلىت: ((ئەو وردى و دىزايىنى لە كاتىرىمىزەكە بۇونى ھەيدە و بەلگەيدە لەسەر بۇونى داھىتىرلەك، ھەمان شىتىش لە گەردووندا بۇونى ھەيدە، بەلکۇ گەردوون بىن ئەندازە گەورەتە و وردىتە)).

ھەروەها بالى بۇچۇونەكەى بە نەرونەيەكى ترى بەناوبانگ رپوندە كاتىمۇو، كە برىتىيە لە چاۋى مەرۆف، چاۋى مەرۆف لە گەمل نامىزىنلىكى دىزايىنكراوى وەك تەلىسکۆبىدا بەراورد دەكت، وايدەبىتىت نە گەر دان بەھۇدا بىتىن كە تەلىسکۆب بۇ يارىدەدانى بىتىن دىزايىنكراوە و دروستكراوه، ئەوا لەپىشىرەت بلىتىن چاۋ (كە برىتىيە لە سەرچاۋەي بىنرەتى بىتىن) دىزايىنرلەك و بەدىيەتىنىكى لە پىشەۋەيدە)).

پاشان دۆشكەن قىسە لەسەر ئەوه دەكت و دەلىت: ((بەلگەكاني بالى بە دۆزىيەكى بەرزەوە دارىزراون، بە باشتىرىن زانىارى زانسى بايۆلۈجىيات ئەوسا پالپىشى كراون، بەلام تەلىسکۆب و چاۋ و، كاتىرىمىز و گەردوون بەراوردىنلىكى ساختىمە)).

چونكە دروستكەرى راستقىنەي كاتىرىمىزەكەن رووانىنى بۇ يېشەوە و ئايىنەدەمە؛ جا مىل و بەشەكانى دىزايىن دەكت، پلان بۇ بۇ پەيمەندىيەكانى نیوانيان

داده‌پریت، لهو ماویمه‌شدا نامانجیلکی ناییندیه له بدرچاوی خویدا داناوه. هرچی دروستکه‌ری کاتژمیره له سروشتدا، بریتیه لهو کرداره خۆکرده کۆنرانه ناهۆشیارانه‌ی داروین و مسفي کردووه (که بریتیه له هەلبژاردنی سروشتی)، که له نیستادا بۆمان درکه‌وتووه که پەيدابوونی زیان ته فسیر دهکات، بەبىئ نەوهی عەقل و نامانجیشی هەیت)).

ەرروهها دۆوكنر وايدمېيىت که كەزکى داروينزم بریتیه له حەقىقتىكى ساده و ساكار، نەوش نەويه کە (ازۆريون لەبۇونى بازدانى بۆماويمىدا بەرىيکوت (ھەرەمە كىيى) پوودەرات، پاشان هەلبژاردنی سروشتى (ناھەرەمە كى) بەدوادا دىت، نەگەر بىت و كاتى تەواوبان بۆ بېرىخسەت، نەمەش دەيتە هوى كەدارى پەرسەندن لەزىياندا بە نەندازىيەكى زۆر دورتر لە خەيال)).

ەرروهها دۆوكنر جەخت لەسر نەوه دەكتەوه، کە (ھەلبژاردنی سروشتى بەرسەندىن كۆنترۆل دەکات ھەلبژاردىتىكى (ناھەرەمە كىيى)، نەگەرچى له هەمان كاتدا بىن عەقلە و بەرەو هيچ نامانجیلکى ناییندەمى نارپوات، ھەرچەندە بە سەرجىدان بە هەنگاوارى پىش نەو وا دردەكەورىت کە شىتىك و دەيدىتەت وەكى رۇيشتنە بەرەو نامانجیلک. نەو لهو كاتەي بەرەو كۆمەلە دىزايىنلىكى ناۋىتە دەچىت، ھاوشىوهى دروستکەری كاتژمیرى نالۇز دردەكەورىت، بەلام دروستکەرنىكى كۆزى كاتژمیرەكانه و هيچ دىدىنلىكى ناییندەمى نىيە!!).

ھەرچى بازدانى ھەرەمە كىيى، دۆوكنر وايدمېيىت کە پۇللى لاوهكى ھەمە لە پەرسەندىدا، ھەرروهها وايدمېيىت کە تەنبا گۈزۈنكارىيەكى سادىمە و بەھۆى ھەلبژاردنی سروشتى ناھەرەمە كىيىو بەسر يەكتەرە كەلە كە دەيت بۆ پىنكەھىنانى شىتىكى نالۇزتر، تا بەھۆى تىيەپبۇونى كاتىكى زۆرە دەگەيىنە نەويەپى نالۇزى و پىنكەھاتنمە.

ملکہی مددجوں کا نام :

نه گدر (نه گدر و پیکدوت) خودای دُوکنْز و هه مهو داروینیه کان بیت، ثموا
بز بدلگه هیتانه وه له سر توانای خوداکدیان پمنا ده بهنه بدر بدلگه مهیمونه کان
ده درته پال توماس هیکسلی^(۱۱) لاینگیری یه که مینی داروین، که بانگه شهی
نهوه ده کات که نه گدر واز له کزمدیلیک مهیمونون یتینین که له نامینی تایپکردن
بدعن و کاتی تمواویان پیندریت نهوا رهنگه بتوانن یه کیک له هزراوه کانی شکپیر،
یان یه کیک له شانت گرسه کانی یاخود هه مهو بر همه کانی شکپیر بنوسته.

نم بدلگهیه به بدلگهی زانستی و عدقی و بیرکاریبهوه ولامی درایمهه و به گالندجارپی ناویان برد، تا نئو نهندازیمهی وای له سیر نهنتونی فلو کرد به کومدیشکی زیل و خاشک ناوی بیات. یه کیک لمو بدلگانه بربتی بورو له بدلگهی گدوره زانای بیرکاری جیان کارلو روتا^(۱) کاتیک سلماندی که هه مهو تمدنی گردونن بهشی نووسینهوهی تاکه شانزو گدریبه ک له شانزو گدریبه کانی شکسپیرناکات، نه گدریتو مهیمون له ههر نانوچرکهیه کدا جارتک له نامیزی تایپه که بذات. هروهها راس گریک^(۲) نهوده پوونده کاتمهوه که بوز نهوهی مهیمون بتوانیت هؤنراویه کی ۶۰۳ بیتی له پنی پینکدوتموه بنووستی پیوستی به ۱۰۱۷ سال همیه، له کاتینکدا تمدنی گردونن تدبیا ۱۳،۷ بليون ساله. همر

(۲) Gian-Carlo Rota (۱۹۳۲-۱۹۹۹)، فیلسوف و زانای بیرکاری، نیتالیب و بعده‌گزینامه نمایریکیه.

(۳) Russel Grigg: ل سالی ۱۹۲۷ ز نیوزلندنا له دایک بورو، پسپزپی کیچیا بورو، یه کینک بورو
له لاینگراینی چمکی بدیوهیتی تایبیت.

له بدر نموده سیز فرند هۆزیل^(۱) جدخت له سمر نموده ده کاتمهوه که مادده نهندازهی هەرجۈرنىك بىت و هەرچەند كاتى پېتىرىت نموا هيشتا هەر يىتۇنا دەپىت لە بەدىھىتىانى زىيان بەپىتكەوت، نەممەش دەگەپرېنموده بۆ چەند هۆكارينىكى زانستى نامارى رووت، پاشان دەپلىت: لەپاستىدا نمۇ راستىيە نامارىيانە بەسەن بۆ نمودى داروين و بىردۇزەكەي بىتىزىن.

بۆ دەرچۈون لەم تەنگۈزىيە، دۇوكىز ھەستاوه بە ھەولۇدان بۆ پېشكەشكەدنى ماقچى زىيان بۆ خوداکەي (نمەگەر و پىنكەوت)، بۆيە ھەستاوه بە خىستەرپۇوي نمودى ناوى ناوە مىكانىزمى (ھەلبىزادنى سروشى كەلەكبورو، بانگشىدى نمۇيى كەردووە كە نەممە (نمەگەرى) زىاتر دەكتات و پۇلۇي پىنكەوت لە پەرمەندىنى داروينىدا رەتىدە كاتمۇ، دەيكاتە كەدارىتىكى زىرىئەكانە بەلام ناھۆشىياره!! باسرەنچى دۇوكىز بەمين بىزايىن چى دەپلىت.

ھەلبىزادنى سروشى كەلمەكمبۇ :

رىچارد دۇوكىز جىاوازى نىوان ھەلبىزادنى سروشى كەلەكبوو و ھەلبىزادنى يەك ھەنگاوى دەكتات، دەپلىت: نە گەر ژمارەمەك بەردى قەبارە جىاواز لە يېڭىنگ بىرىت، نموا دوو كۆمەلە بەردىمان دەستىدە كەۋىت، كۆمەلەيدەكىان بەردىكانى لە كونەكانى يېڭىنگە كە گەورەترو كۆمەلەيدەكىشىيان بەردىكانى لە كونەكانى يېڭىنگە بەچۈكتە.

بەلام نەگەر بەرھەمى كەدارى لە يېڭىنگەدانەكە بىتىنин و چەند جارىنک لە يېڭىنىڭى وەها بىرىت كە بەشىۋەيەكى پىلەبەند كونەكانى بېچۈك بىنەوە، نمدا زۇر بەردى قەبارە جىاوازەكانى بەردىكانمان بۆ جىا دەپىتەوە. نەممە ھاوشىۋە ھەلبىزادنى سروشى كەلەكبوو، كە لەپى ئەنەن نمۇي زۇرى لە دواى يەك

(۱) Sir Fred Hoyle: ۱۹۱۰-۲۰۰۱ (زا)، گەورە زانىي فەلەكتارىسى بەرتىانى، بەشارىيەكى گەورە مەبۇر لە پېشخىتنى بىرەپلىزى تەقىنەر، گەورەكەي گەردوون ھەبۇرە.

جیاکردنوهی تیدا پروودات، تا بدره‌می کوتایی ندهی یه‌کمی هلبزاردنی سروشی دهیت سرهایه ک بز ندهی دواترو، بهم شیوه‌هه.

بز جهختکردنوه له سمر سنورداری توانای (هلبزاردنی یهک هنگاو)، دوکنتر نمونه به تاکه بهشیکی هیمز گلوبین دنیته‌ده، دهیت: (بهشی هیمز گلوبین له چوار زنجیره‌ی ترشه نه‌مینیه کان پیک دیت که له یه‌کتري نالاون. با لمو چوار زنجیره‌یه ته‌نیا سرنجی یه‌کنکیان بدین، که له ۱۴۶ ترشی نه‌مینی پینکدیت و نه گهر ۲۰- جوزری جیاوازی ترشی نه‌مینی بروني ههیت که له زینده‌وراندا بلاوبورونه‌ده، نهوا ژماره‌ی نه و رنگایانه‌ی به‌هویانه‌ده ده‌وانین ۲۰ جوزر له زنجیره‌یه کدا ریز بکمین که درتریه‌که‌ی ۱۴۶ یه‌کتیت، بریتیه‌هه له ژماره‌یه کی وها که له ژماره‌نایت و محاله بتوانین وتنای بکمین، زانایانی بایولوژی ناوی (ژماره‌ی هیمز گلوبین)^(۱) لمو ژماره‌مه ده‌نین، که (ابه نزیک‌کراومی ده‌گاته ۱ که ۱۹۰ سفری له گله‌لایت).

نه‌مه نه گده‌که‌یه نه گهر یئمه چاوه‌ری بکمین تا یه‌کنک له چوار زنجیره‌که‌ی هیمز گلوبینمان به یهک هنگاو له‌پیکه رینکه‌وته ده‌ستکه‌وته، بهشی هیمز گلوبینیش ته‌نیا بهشیکی زور بچووکه له‌پینکه‌هاتی زینده‌وردا، بزیه ناشکرایه که هلبزاردن به یهک هنگاو به هیچ جوزنک نزیک ناکه‌وته‌ده له هینانه‌کایه‌ی نه و سیسته‌مه که له زینده‌وردا همه‌هه.

هدرجی هلبزاردنی سروشی کله‌که‌بووه نهوا شیکی تره، بز شیکردنوهی پولی نهو میکانیزمه، دوکنتر نمونه به‌ناویانگه‌که‌ی مهیمونه که به‌کاردنیت و دهیت: تؤمس هیکسلی نامازه‌ی بز ندهه کردووه که نه گهر کاتی پیویست به مهیمون بدریت تا بهشیوه‌هه که هدپه‌مه که نامیزی تایپ بداد، نهوا

(۱) نمله‌ی یه‌کمی زنجیره‌که ده‌کری هدر ترشنیکی شیاو بیت له ۲۰ ترشه نه‌مینیه که، نمله‌ی دوروه‌یش ده‌کری هدر ترشنیکی گونجاو بیت له ۲۰ ترشه که، لمبرنوه ژماره‌ی گریسانه کراو بز زنجیره‌کان که له دوو یهکه پینکه‌هاتووه، بریتیه‌هه له $20 \times 20 = 400$ و ژماره‌ی گریسانه کراو بز زنجیره‌کان که له سین به‌که پینکه‌هاتووه، بریتیه‌هه له $20 \times 20 = 400$ و ژماره‌ی گریسانه کراو بز نه زنجیره‌یه ۱۴۶ یه‌کمی و ۲۰ جار جارانی خنزی کراوه‌ده، ژماره‌یه کان بز درده‌چیت که مرؤف شوک ده‌کات.

دەتوانیت ھەموو نۇوسىنەكانى شکسپىر بىنۇوسىتەوە، لەواندەيە رپودانى نەوە بە ھەلبىزاردەنى يەك ھەنگاوا دورى يېت، بەلام بە ھەلبىزاردەنى كەلەكەبۇ شەگەرنىكە و دەكىرى روو بىدات.

پاشان دۇوكىنر دەلىت: با كارى مەيمۇونەكەمان دىياربىكمىن، با وا دابىتىن لەسىرى پۇيىست نىيە كە ھەموو نۇوسىنەكانى شکسپىر بىنۇوسىتەوە، بەلگۇ تەنبا رىستەيەكى بچۈركەمان بۆ نۇونە نۇو رىستەيەدى دەلىت: (پىم وايە لە راسۇ دەچىت *Me think its like a weasol*^(۱)) كە لەسىر زارى ھامىلت ھاتۇوە لە شانزىگىرى (اعطىل)اي ترازىدىيا بەناوبانگە كەمى شکسپىر.

رستەكە لە ۲۸ پىت بە سېپىسەكانەوە پېنكھاتۇوە، گۈریمان مەيمۇونەكە بە زنجىرىمەك ھەولىي جىاواز ھەلدەستىت، كە ھەر ھەولىك بىرىتىي يېت لە ۲۸ لىدان لە تەختەكلىلى كۆمپىوتەر، شەگدر مەيمۇونەكە بىرگە راستەكەي نۇوسى نۇوا تاقىكىردنەوەكە كۆتايى پېدىت، بەلام شەگدر نەيتوانى نۇوا رىنگاى پېندەمىن كە ھەولىنگى تر بىدات كە لە ۲۸ لىدانى تر پېنكھاتىتتىت.

لە بەرئەوەي ھىچ مەيمۇنېكى وەها شىك نابىم، بۆيە ناچاربىروم كۆمپىوتەرەكەم بەرنامەرىز بىكم، تا بە شىۋازىنگى ھەرچەم كىيانە بەكارەكە ھەلبىتىت. بە بەكارەتىناني ھەمان شىۋازى ژمارەن كە بۆ ژمارەي ھيمۇڭلۇزىنەكە نەنچاماندا، دەمینىن كە ھەلى مەيمۇونەكە- كۆمپىوتەرەكە بۆ گەيشتن بە دەستەوازە دروستەكە كە لە ۲۸ پىت پېنكھاتۇوە، بىرىتىيە لە (۲۸۱۱) ۲۸ جار جارانى خۆى كرايىتەوە. نەمەش شەگەرنىكى زۆر كەمە، تىزىكە لە ۱۰×۱۰^۴، بە كورتى نەو دەستەوازەمەيى كە داواي دەكىدىن دواي ماۋىھەكى زۆر زۆر نەيت نايىت، نىتەر واز لە باسکەردنى ھەموو نۇوسىنەكانى شکسپىر بىتە.

ئەمە سەبارەت بە ھەلبىزاردەنى يەك ھەنگاوا، نەئى ھەلبىزاردەنى كەلەكەبۇ چى لىدىت؟ كە زۆر زۆر كاراتە لەوەي بىرى لىتەكەيتەوە. با جىاوازىيەكە بىزانىن، جارىنگى تر مەيمۇونەكە / كۆمپىوتەرەكەم بۆ نۇوسىنى ھەمان رستە بەكارەتىدا،

(۱) راسۇ (ابن عرس) *Weasel*: يەكىكە لە نازىل مەمكىدار، گۇشتخۇرەكان.

بەلام دووباره بەرنا مەپتۇرم كىردە، بۇ شەوهى ھاوشىوهى لە يېزىنگىانى بەردا كەن سىت لە چەند يېزىنگىكى بەدوای يەكدا:

۱- کۆمپیووتر بەشیوهی ریزبەندی هەرچەمکی ۲۸ پیت و سپهیسی نووسی و نەم دەستەوازە مان دەستکەوت:

WDI MNI T DTJBK WIREZLMQCO P

۲- درفهیتکی تر مدا به کومپیوتدره که تا نه م ریزه ندیمه هر ده کیه چهند جاریک دووباره بکاتمه، (به جوزریک بمنامه بریزم کرد) تا هندی همله هر ده کی له که پیکر دنه که = بازدانه که رویدادات.

۳- هر جارنک کزمیتو دره که پیته کانی ریزیمندی بازداهه نوینکهی ده پشکنی،
یه کینکیانی هلدیمبارد بُونوهی زور له دستهوازه داواکراوهه که نزیک بیت!!! پاشان
ریزیمندیسه کی ترى له ۲۸ پیت و سپس پنکهاتور بنووستیت، به به کارهینانی
نهو سیانهی هملیت ارد دون، نهو پستانه بدرهمه (نهوهی) دواتر بونون:

WDLMNLT DTJBK WIREZLMQCO P

۴- هیچ پیشکوتوتینیکی برچارمان بهدی نه کرد! لمبر نمودی کرداره که دووباره دمیتمو، جارنیکی تر بازدان له رینگختنی پیته کاندا رووی دداو (هملبرادردن) نهنجام دهدارا!!!! ریزمندیمه که، تری نوی دمیردوه، ثهمشم نمهوه له دوای نمهوه بمردوهوم دهبو.

۵- دوایی ده نموده (همول) پسته هم‌لیزیز دراوه کان بریتی بروون له:

WDLDMNLS ITJISWHRZREZ MECS P

۶- دوایی بسته کان برتری، یوون له:

MELDINLS IT ISWPRKE Z WECSEI

۷- دوای س، نهود:

METHINGS IT IS WLIKE B WeCSel

۸- نهودی چله مین زور له دهسته واژه داوا کراوه که نزیکمان ده خاتمهوه:

METHINKE IT IS LIKE I WEASEL

۹- له نهودی چل و سیله مین گهیشتین به ثمنجامی کوتایی.

پاشان هه مان تاقیکردن نهوده مان ثمنجامدایه و، له نهودی شم است و چواره مین گهیشتین به دهسته واژه داوا کراوه که.

له همولی سیله مدا، دواي ۴۱ نهوده له هدلبیزاردنی که له که برو گهیشتین به هه مان دهسته واژه.

دووکن ز ده ره نجامه کانی تاقیکردن نهوه کهی ده خاتمه روو:

نه گدر پرسه که بز هدلبیزاردنی به يدك هدنگاو لیبگه ریتن بز نووسینی نه
رسته يه، بهو پیشه ي هدر همولیک بدته واوهتی نوی بیت، نهوا نزیکدی ۱۰۵۱
سال ده خایه نیت، نه مدش ملیون ملیون جار له تمدنی گه ردون زیارت.
له کاتینکدا نه گدر کوز مپیو تره بہ رنامه ریتز کراوه که به هدلبیزاردنی که له که برو
سنوردار بکرت (بهو پیشه ي که هدر په رسه ندندیک هدر چهند بچوو کیش بیت
به کاره یت در ته و، وک بناغه يدك بیت بز هدنگاوی دواترا، نهوا ثمنجامدانی
هه مان کار ۱۱۴ چركه تا نهوا کاته که بز خواردنی ژه میک پیوسته ده خایه نیت!!)

لدمبر نهوده نه گدر ریگایه ک بونی هدیت!!! نهوا ده کری هدلبیزاردنی
که له که برو به ثار استه کردن و یاریده سرو شتی کویزانه بتوانیت نهوا کاره بکان!!!
ده نجامه کان سه رسور هیتمن ده بن!

لهر استیدا هه مان شت لمسه ر نهوا هه سارهیدا پوویداوه، نیمه خومان به
جوانترنی نهوا ده نجامانه هدزمار ده کریتن نه گدر سه رسور هیتمنه رترینی نه بین.

کهواته، باو په بون بهوه که په رسه ندندی داروینی (هدر همه کیه)، نهوا
باو پینکی تمواو ساخته يه، چونکه حد قیقت دیت پیچه دوانه نهودیه !! چونکه پنکه دنکه

رەگەزىنى زۇر لوازى پىتكەتەمى داروينىزىمە!! بىلام گۈنگۈرىن پەگەز تىيابدا
بىتىيە لە ھەلبىزادنى كەلەكىبۇو، كە(نا ھەپەمەكتى لە كېۋەكىدایە)!!!!

چەند ھەلەيەكى جەوهەرى

خۇتنىرى بىرپىزم، با پىنكەو سەرنجى نەو تاقىكىرىدىنەمەيە بىعىن كە دۆوكىز
لەسەر نامىزى كۆمپىيەتەردا ئەنجامىداو، كە تاقىكىرىدىنەمەيە كى سادو ساكارى
پە لە (ھەلەي جەوهەرىيە)،

چەمكى (ھەلبىزادنى سروشى كەلەكىبۇو) بە بادا دەدات، مەتمانەي
مەنھەجە زانستىيەكەي دۆوكىز لەق دەكات.

يەكەم: لە ھەنگاوى (۳)دا، دەقى دەستەوازەكەي دۆوكىز بخۇتنىمە:

(ا) ھەرجارىڭ كۆمپىيەتەر كە پىتەكانى رىزىيەندى بازدانە نۇيىەكەي
دەپىكتى و نەوەيانى ھەلبىزاد، كە لە ھەمۇريان زىيات لە دەستەوازە داواكراوە كە
دەچۈرۈم!!!).

دۆوكىز دان بەوەدا دەنلىت كە كۆمپىيەتەر كەي (بىرئەنامپىزىز) كەردوو، بۇ نەمەي
رىزىيەندىيەكان (پىشكەنلىت) و نەو دەستەوازەمە (ھەلبىزىزىت) كە لە ھەمۇريان
زىيات لە دەستەوازە داواكراوە كە بچىت (كە پىتشتەر دىيارىكراوە)! نىمەش دەلىيىن: نايا
نەمە ھەلبىزادنى سروشىيە؟ ياخود دىزايىنلىكى زىرىەكانىمە
بۇ گەيشتن بە رىستەيدەك كە پىتشتەر دىيارىكراو و بە ئارااستەكەدنى بىرئەنامە
كۆمپىيەتەرمە ئەنجام دەدرىت، ئىتىر چۈن دواي نەو دۆوكىز بانگەشى نەو
دەكات كە درووستكەرى كاتىز مىزەكانى كۆزىرە؟!

نايا نەمە پەرسەندىتىكى ئارااستەكراو نىيە بۇ نامانجىنلىكى دىيارىكراو
پىشوهختە، كە عەقلەنلىكى زىرىەك بەسەرىدا زالە.

دۇووهم: سەرنجى ھەنگاوى يەكەم بەد، كە تىيىدا كۆمپىيەتەر رىزىيەندىيەكى كى
ھەپەمەكى نۇوسى كە لە ۲۸ پىت و سېپىس پىتكەتابۇو، لە ھەنگاوى دووھەدا

ریزیندی تری بددا داهات. نه مه له برنامه کۆمپیوتەردا ناساییه، بدلام له بایوژنچیادا دروست نییه. بۆچی؟

بۆ نموونه با لەسر بەشی هیمو گلۆبیندا جىبه جى بکەين. لەدۆخى ریزیبونى ھەرمەدەکى يەكەمدا بۆ ۱۴۶ ترشى ئەمېنى، ناياب دەرنجامەکى بەشىتىكى وەما دەپیت کە بە توانايەکى كەميشەرە بىت کار بکات بۆ نەوهى بمانگوازىتمەو بۆ قۇناغى دووەم، لە گەل بۇونى ھەرمەدەکى ھەرمەدەکان دەپیت کە تواناي ریزیبونى يەكەم تەنبا ریزیبونىتىكى ھەرمەدەکى ترشە ئەمېنىيەكان دەپیت کە تواناي ھېچ کارتکيان نییە و ھەرگىز نەو خراپىيانە بۆ نەوهى دواتر ناگوازىندۇ، تەسلیمی ھەنگاوى دووهەميشمان ناکات، لەو بارودۇخدادا نەو زنجىرىمەدە پەرسەندىن کە كۆمپیوتەر لە ۴۱ يان ۶۳ يان ۴۳ ھەنگاوا دەرنجامىداوە ناتوانىت ھەنگاوى يەكەم بېرىت، يان نەوەتا بەدىپەتەر تىك بۇونى ھەيدە کە نەو ریزیندەي ھەرمەكىيە لە ھەنگاوى يەكەمدا بۇونى ھەيدە كەردوویەتى بە ناوەتىدەکى نەندامى کە تواناي کارکردنى ھەيدە و شياوه بۆ بۆ ماومى، نەگەر دۆوكىز دان بەوەدانىت نەوا لە گەل ھەندىت لە خەلقىيەكان و لايمىگانى پەرسەندىنى خودايدا ھاۋپا دەپیت.

ستىمە: دەقى دەستەوازەرى دۆوكىز بخۇتنەوە:

((البەر نەوه نەگەر رىنگايدەك بۇونى ھەپیت کە لە رىنگىيەوە ھەلبىزاردەنى كەلەك بۇو بە يارىدەي (ئاراستەكردنى) ھېزە كۈزەكانى سروشت روو بىدات، نەوا دەرنجامەكان سەرسۈرھېتىر و نامۇ دەبن!!)).

من پەرسىارىتكەم ھەيدە: نەو رىنگايدە چىيە کە توانا بە ھېزە كۈزەكانى سروشت دەپەخشىت کە بتوانىت كردارى ھەلبىزارنى بەرنامە بۆدارىزراو شەنچام بىدات، ھەر وەك چۈن لە كۆمپیوتەردا رۈوىيدا؟ گۆمان لەوەدا نىيە کە رىنگايدەكى زۇر زىزەكانە و بە توانايە.

چوارەم: سەرنجى دۆوكىز بده لە شۇنىتىكى تردا چى دەپیت: ((ھەرچى بازدانى ھەرمەكىيە نەوا رېلىنىكى لاوهكى ھەيدە لە پەرسەندىندا !! چونكە تەنبا سەرتائى

گزپرانیکی بچووکه له گەل هەلبژاردنی سروشتى ناھەرەمەكىدا كەلە كە دەيت)).

زۆرىمەي دارويىنېيە كان له گەل نۇ قىسىمەي دۇوكىن ناكۆكىن، چونكە وايدىمىن كە هەلبژاردنى سروشتى ھەلدىستىت بە دۈرياتىكىرىدۇوه يان نەرتىكىرىنى بازدانى ھەرەمەكى كە بە رېتكەوت روو دەدات، ھېچ رۇلىنىكى لە بىنیاتاندا نىيە، چونكە هەلبژاردنى سروشتى بازدانە ھەرەمەكىيەكان بۇ نەوهەكانى دواى خۆى دە گوازىتىدۇ و دەياندانە پال يەكتىر، بەلام نۇوى گىرنگە لىزىدا خودى گزپرانكارىيە ھەرەمەكىيەكە خۆيدىتى.

وادابنى كە كاروانىتىكى نۇتۇمىلى بار گواستنۇوه (ھەلبژاردنى سروشتى) ھەلدىستىت بە گواستنۇوه و كۆزكىرىدۇوه ھەمسو جۆرە كەلوپەلىتكە لە شۇتنى درووستكىرن و بەرھەمەتىنانىدۇوه بۇ عەمبار. نە گەر پېنكەھاتەي كۆتايى ناو عەمبارەكە سەرنجىمان رابىكىشىت، ئايا دەكىرى كۆاليتى كەلوپەلە عەمبار كراوهەكە بىرىتىھە پال توانايى كاروانى گواستنۇوه ياخود دەدرىتە پال درووستكەرەكە؟ بەھەمان شىۋە نە گەر بەھەر و شارەزارى درووستكەرى كاتىزمىز پۇيۇست بىت (كە بشەكانى لىكىددەت)، نەوا كۆاليتى مىل و پېنكەھاتەكانى كاتىزمىزەكە و هاتىندۇوه لە گەل مەرچە كاندا گىرنگتە.

پېنجهەم: نەوانەي دان بە بازدانە ھەرەمەكىيەكاندا دەيتىن كە لمپىنى پېنگەتىدۇوه پەيدا دەن، بانگەشمە نەوه دەكەن كە كات توانايى نەنjamادانى ھەمسو شىتىكى ھەيدە، ھەر بۇيە كاتىك دەكەونە نىتو گىرۇڭرفتىدۇ، بەوه بەرگرى دەكەن كە پەرسەندىن لەماوهى ھەزاران سالىدا رووى نەداوه، بىلگۈ لە ماوهى سەدان ملىيون سالىدا پۇيىداوه، نۇ بىيانوھىتىنانوھى بە كات، بىتاكابۇونە لە ياساي دايىنامىكاي گەرمى، كە دەلىت، ھەر سىستەمنىكى داخراو (سىستەمنىكى كە وزۇ پېنگەستنى لە دەرەوە بۇ نايەت) بەرەو زىادىرىنى (نېنترۇپيا entropy)⁽¹⁾ دەروات، واتا بەرەو زىادبۇونى بىتسوانابۇون بەرامبەر سوود وەرگىتن لە وزە، بەمەش بەرەو يەكسانبۇونەھى گەرمى دەروات، واتا بەرەو مردىنى ھېواش.

(1) نېنترۇپيا رەنگىدانسۇوه نارىنخراومى دامىزراومىك نىشانىدەت.

نمدهش مانای وايه کات- به تمنيا- هۆکاري رووخاندنه ندوهك هۆکاري
بنياتنان، واتا کاتيک سیستەمینکى هەرمەمەكى وەك خۆي جىپەتلىين، ندوا
شىدەيتەوە دەرەختەت و بارودۇخى بەرەو باشبوون ناچىت، بۇ ندوهى پارىزگارى
لىپكات و بەرەو بنياتنانى بات، ندوا پىرىستە لەپىي پىتكىختن و پلانى
تاپەتمەو ئاراستە بىرىت.

شەشم: دۆوكىز و بىردىزى نەگەرەكان و ياساي پىتكەوت.
زانىيانى بىرکاري نموونمېيك دېتنەوە ولەپىيمە بىردىزى نەگەرەكان شىدەكتەنەوە:
وا دابنى كە پىنج تۆبىي بچۈركەت خستە گىرفانتەوە كە تمنيا دانەيدكىان
سۇور بۇو، دەستت خستە گىرفانتەوە بۇ ندوهى هەر جارىك و تۆپىك دەرىتىن،
بە نامانجى نەوەي تۆپە سۇورەكە دەرىتىت.

نەگەر لە دواي هەرھەولىنىڭ تۆپەك (نەگەر سۇور نەبۇو) بخەيتەوە گىرفانتەوە،
ندوا ھەممۇ جارىك دەرفتى دەرىتىنانى تۆپە سۇرەكە بىرىتىيە لە ۵:۱، ھەنا
نەگەر ھەزاران جارىش ھەولۇ بىلەيمەوە.

زانىيانى بىرکاري ثەم جۆرە پەيۋەندىيەي نىوان ھەولە دووبارەكان بە (واقيعى
سەرىيە خۇز Independent events) وەف دەكەن، واتا نەو ھەولانى كار لە
يەكتەنەكەن.

بەلام نەگەر لەھەر ھەولىنىڭدا كە تۆپە سۇرەكەت بۇ دەرنەچۈو، لەپىي نەوەي
بىخەيتەوە گىرفانتەوە فېلى بىدى، ندوا ھەملى دەرىتىنانى تۆپە سۇرەكە لە
ھەولى يەكەمدا بىرىتىيە لە ۵:۱، لە ھەولى دووهەمدا (دواي فېنەنانى تۆپى
يەكەم) ھەلە كە دەيتىه ۱:۴ پاشان ۳:۱ و بەم شىومىه، زانىيانى بىرکاري ثەم
جۆرە ھەولۇدان بە (واقيعى نالۇڭگۈزپانە Mutually EXCLUSIVE) واتا نەو
ھەولانى كارىگەری نالۇڭگۈزپانيان لە نىواندا ھەيمە.

لەزىز رۇشكىنى نەو جۆرە تىنگىيىشتنە، دەگەپىيەنەوە بۇ ھەولە كانى مەيمون
/ كۆمپىوتەرەكەي دۆوكىز بۇ نوسىنى رىستەي (وادەزانم لەراسز دەچىت ME

(Think it is like a weasel): دژوکنر پیمان دلیت که هدلی مهیمونه که بتو نووسینی ندو رستمه لمرپنی پنکموته و به نزیکی یهک له سر ده هزار میلیون میلیون میلیون میلیون میلیون مهیمنه ده کرنت، واتا (۱۰۱)، دواتر دلیت: نه گهر بتوانین ۱۰ مهیمون کوبکدهنه و هو هر یه کیکیان کوز مپیوتورنکی بخهنه برد هست، ندوا گومان لوهدا نیبیه که یه کیکیان دهستهوازه که دمتوست!!

دژوکنر لمه پیتاگایه که هدولی مهیمونه کان ده چنه ژیر جوزی یه کمی نه گهره کان (واقیعه سریه خوکان Independent events). بلام دژوکنر له جوزی دووم ههژماری ده کات (واقیعی نالوگوپ Mutually exclusive). کاتیک ندوه دووبات ده کاتمه و که (اینگومان) یه کیک لهو مهیمونانه ندو رستمه دهنوست! نه مهش به هیچ جوزنک هر یه کیکیان ندوه دووباره ناکاتمه و که مهیمونه کانی تر نووسیویانه، هروهها هر مهیمونیک ناچار بکات که نهودی جاری پیشوا نووسیویه تی دووباره نه کاتمه و (وا نازامن توانای ندو کارهشی همیت)، لعبه ندوه هدلی هر مهیمونیک له هر هدولیکدا بریتیبه له (۱۰۱) هم تا نه گدر بليونان جار ژماره مهیمونه کان زیاد بکین، نهودی تینه گمیشتني دژوکنر بز بیردؤزی نه گهره کان دلینیا ده کاتمه ندو قسمیه یه تی که دلیت: نه گهر بز ماوهی نیو میلیون سال رپڑانه له شهقامینک پهپیتله، ندوا (گومانی تینا نیبیه) که له یه کیک له جاره کان نوتزمیبل لیتهدات. گومان لوهدا نیبیه که ندو حدتمیه ته له هله مدا نقوم ببوه. چونکه له راستیدا هدلی نهودی که نوتزمیبلنک لیت برات له هر جارنکدا هر وک خویه تی، هم تا نه گهر دهیان میلیون سال له و شهقامه دا پهپیتله، چونکه لیزه دا رووداوه کان- هر روهک نمونه مهیمونه کان- سریه خوک نهوده که نالوگوپ.

دوای شیکردنده وی هله جوهه ریه کانی تاقیکردنده وی مهیمون / کوز مپیوتره که، که دژوکنر نه جامیداوه، دهیینین تاقیکردنده وی که پنچهوانه بینچینه سره کیهه کانی په رسه ندنی داروینیه، چونکه سی هنگاوی تینا همیه که پیوستیهیان به عهقینکی زیره که همیه، نهوانیش:

- ۱- بیونی نامانجیکی دیاریکراو (رسته نامانجه که)، که له سمرقاوه کۆمپیوتوهه کە هەولەدەت پىنى بگات.

۲- لە هەرنگاونىكدا کۆمپیوتوهه کە ھەلەستىت بە بەراوردىكىنى بژاردهكان بە رسته نامانجه کە.

۳- کۆمپیوتوهه کە ھەلەستىت بە ھېشتنەوهى تۈزىكتىرىن دەرنچام لە نامانجه کە و دووركەوتىنەوهى نامانجه كانى تر.

لهراستیدا نه و بريهستانه وا له نموونه‌که‌ي دووكن دهکن که بيتته
بلگديه‌کي تمواو ينكه‌لک و (ساخته‌کاري) ميكانيزمه کانی تيدا شنجامدراوه
بوز بهدهستهيانی ثروهي دهمانه‌وت بيسه‌لعيتین، نه‌مدش به بلگه‌ي بازندي
Circular Proof ناسراوه.

دیقید بیزلینسکی نه واتایه دوپیات ده کاتمه، کاتیک دملیت: (البراستیدا ثم ده زانیاریسانه له دهرنjamد کانی همبلژاردنی سروشته کله که بودا بونیان همیده (بهو جوزه) که دوکن خستویتیبیه روا) له تیخراوه کاندا بونیان همبوو، که بریتیبه له رسته نامانج که پیشتر دیارسکراوه و لمینو پیته نه بجهدیه کاندا همبلژر دراو، میکانیزم ناراسته کاره زیره که کان همستانون به دوزنمهیان لمینو هه مسوو پیته کاندا و پاریزگاریان لینیان کردووه و کله که بیان کردووه. نهمه نهوده ده سه لمینیت که هیچ همبلژارینتکی کله که بودو بدین میکانیزمینکی زیره کانه بیونی نیمه.

بۇ سوکىردىن و بارگىرانى نمۇونەكەى پېشىۋو و نەو فىئلە ناشكرايمى تىيىدا
ھەببۇ. دۆركىنز خۆى دان بەوهە دەھىت كە نمۇونەكەى ورد نىيە، نەممەش بەھۆى
نەو سى ھۆكاري خستومانىتەپروو، بانگىشەي نەوهە دەكەت كە دەكرىي نمۇونەكە
دەستكاري بىكىرت بۇ تىيەپاندىنى نەو خالائىن (ئەگەر رىنگىلەك بۇ نەوهە ھەببوايد
نەوا پېش بىلاوكردنەوهى كىتىبەكەى نەوهە دەكىد). دۆركىز بۇ دانىستانانەي
گۈرنىگى و حدەمەتى بۇونى زىرەكىيەك لەدامەزراوهەكدا دەسەلمىيەت، نەممە
نمۇهانە كە دۆركىز بۇ نمۇونەمەي ھەمولىداوھ نەرلىقى بېكەت.

همبلزاردنی کلمکمبوو و نالؤزی نمشیاو بۇ وردکردنمو (الاخنزال) :

دۇوكىز بە فىلّىكىرىن و ساختە كىرىن وازاھىتىت ھەرۋەك لە نمۇونەكەي پېشىرودا كىرىدى، بىلگۈ بانگىشىمى نۇوه دەكەت كە مىكائىزمى ھەلپۈزۈاردىنى سروشىتى كەلەكەبۇ تونانى يەدەر خەستەنەوەي چەمكى ناللۇزى نەشىاو بۇ وردکردنەوەي^(۱) ھەيدى، كە مايىكل يىھى خەستەنەيەپەرپەر، بەلىداتىكى كوشىنە بۇ پەرمەسەندىنى داروينى ھەڙماز دەكىرت.

بۇ وەلامدانەوەي يىھى، دۇوكىز بەشىوازە فىلّازانىيەكەي خۆى پرسە كە بۇ چەند ھەنگاۋىتكە ورد دەكەتىو تا سەر لە ھەندىي كەس بېتىتىت:

۱- وادابىنى كە ژمارەي ھەنگاۋە پېيىستەكان بۇ گۇزپىنى بۇونەوەرنىكى يېچاو بۇ بۇونەوەرنىكى بىبا بىرىتىيە لە (س).

۲- وادابىنى كە ژمارەي ھەنگاۋە پېيىستەكان بۇ نەو گۇزرا نە زۇر گەورەيد، ھەر ھەنگاۋىتكە نەندازمەكى زۇر بجۈك لە ھەنگاۋى پېش خۆى جياوازە، بەجۇرتكە كە دەكىرت ھەنگاۋىتكە بە پىنكەوت رۇو بىدات.

۳- نايا ناكىرت ھەنگاۋىتكە بىنائىيەكى باشتى لەوەي پېش خۆى بەدىيەتىت كە يارىمەتى زۆرىپۇن و مانەوەي، بەو جۆرەي رىنگا بە ھەنگاۋى دواتر بىدات كە رووپىدات؟

دۇوكىز وا خەيال دەكەت كە نەو شىوازەي نۇو تونانى وردکردنەوەي ھەر ناللۇزىيەكى ھەيدى بۇ چەند ھەنگاۋىتكە كە دەكىرى بە پەرمەسەندى داروينى پەيدا بىن. لە نمۇونەيەدا دۇوكىز كەوتۇتە ھەلەيدەكى شەرمنانەوە، چونكە كاپىتكە لەسەر بۇ چۈچۈنەكەي پېشىرىپەنەي لىنگىرا، بەوەي كە نەو قۇناغەي

(۱) لەتىپەرە حەوتەمدا بە دورى و درىزى خەتىپەمانەتلىرى.

۵٪ چاوی تیدا همیه، ندوا نه و پنکهاتمه به هیچ جوრتک نایینیت، کمواته به هیچ جوრتک یاریده زوریون نادات بهو نهندازمیه که رینگا به مانده و نزیکبونه‌وهی لدچاوی بینا، لدو کاته‌دا دوکنر بهوه ولامیدایده که نه و چاروهی ۰.۵٪ درووستبووه دمتواتیت بیتائی ۰.۵٪ بداته نازله‌که، نامه‌ش یارمه‌تی ده‌دات بز زوریون و پاشان په‌رسه‌ندن! دوکنر لوهه بیناگایه که نه ۰.۵٪ نه ۰.۵٪ چاو ناتواتیت به هیچ جوრتک ببینیت.

هله‌لوهسته‌که‌مان له‌گدل چه‌مکی هملبزاردنی سروشتی که‌له‌که‌بودا به نمونه‌میدک کوتایی پینتینین که به‌کارهیت‌انی بدریلاویوو، به‌هیتی و روندقی خوشی له‌دست ندادوه، پرو فیسّور(نیدوین کوزنکلین)^(۱) دلیت: (نه گهر بلین زیان له دره‌نجامی رووداویتکی خوکرد روویداوه، لمناوه‌رۆکیدا وهک نمهه وايه که پیشیبینی ناما‌ده‌کردنی فدره‌نگیتکی گهوره بکدین لدو حرف و پیتاهی له نه‌نجامی ته‌قینه‌وهیه کدا په‌رش و بلاویونه، که بدریتکه‌وت له چاپخانه‌یه‌کدا روویداوه).).

جیهانه رموشتبیه‌که‌ی دوکنر:

دیدی نیسلامی (و نایینی به‌شیوه‌یه کی گشتی) وايده‌بینیت که دامه‌زراوهی ره‌وشتی مرۆز دامه‌زراوه‌یه کی فیکریه، نایین هله‌دستیت به قول‌کردنده و پونکردنده چه‌مکه راست و هله‌کانی و، ناگ‌دارکردنده‌وهی مرۆز لدو پاداشت و سزا‌یه بؤیان دیاریکراوه^(۲). همروهها وايده‌بینم که په‌په‌وکردنی هنديک بیناوه‌ران له ره‌وشه چاکه‌کان به‌شیکی ده گه‌پریته‌وه بز فیتريه‌تی نه و

(۱) Edwin Konklin (۱۸۶۳-۱۹۵۲): مامؤتای باپولوچیا رانستی نازفل بورو له زانکوکانی نزهایز و په‌نسلفایا. همروهها سرۆکی يه‌کیتی نه‌مریکی بورو بز پیشکوتنی ڈانسته‌کان، همروهها سرۆکی کۆملەی نه‌مریکی بورو بز رانسته سروشتبیه‌کان.

(۲) بز دلنياکردنوهی نه‌وهی که ناین دامه‌زراوه فیتريه‌که‌ی ره‌وشت تعاوا ده‌کات، پنه‌مېبرى خوا (صلی الله علیه وسلم) ده‌فرمومت: من بز (تداوارکدنی) ره‌وشه باش و بدرزه‌کان نیزه‌راوه.

چه مکانه، به شیوه کیشی ده گهار پیشه و بوز نمهوهی که ندو روشنانه له ده پروونی مرؤفدا چه سپاون و هکو عورف و کله پوری لیهاتووه، نه مهش دوای نمهوهی له سه رد همانی را بر دودوا نایینه ناسانانیه کان زور جه ختیان لی تکردوونه تمهوه.

داروینیزم له پشمودی روشنی خود او پیغمبره کانه مهیه !!

له کتبی (وهم الإله) دا ریچارد دوکنز له هر دو تو معهدهی پیتجم و شهتمدا دیته سه سده ماندنی چه مکی پدیدابونی نایینه کان لعپنی په رسنه نندمهوه، زور هولدهدات پچرانی په یوندی روشت به نایین و فیترهه وه بسله لیتیت، برو بهوه ده دات که روشت بوماویه، وردہ گیرنت و فیتری ده بین، هه لبزاردنی سروشی له ده پروونی مرؤفدا چه سپاندو ویدتی.

هه رووها دوکنز خودا بمو شیوه وه سف ده کات و دک نمهوهی په بیمانی کون و سفی ده کات و خراپترین سیفه ته کان ده داته پال خودا، که: ((هیچ و پوچ، ست مکار، نالیبورو ده، رقنه ستور، فوتنه، خوین و لهناوردنی خوش دهونت، رقی له مرؤفه، رقی له نافرهه، مندالکرڑه، نارهزووه کانی کوتترپلی ده کن، ره گذ په رسته، پاکتاوی په گهزری ثمنجام دهاد، شیتی گهور میه، ماسو شیت و دلپیسه، سه باری هه مو شوانده شانا زی بهو سیفه تاندیدوه ده کات. لمبر نمهوه شیتکی نامه نه برو که پیغامبره کانی خوی له سمر نهو سیفه ته نرم و خراپانه هه لبزار دووه)).^(۱)

(۱) له کتبی The God Delusion. P.31. بز بلکه میتانه، له سر و مفکردنی خودا به وجزو روشنانه، دوکنز چمند نمودنیده که له کتبی بیره لز دیتیه وه.

- پیغمبر (الوط) دوو کچه کمی ده خاته پیش پیاواني سادوم که ویستان په لاماری میوانه کان بدعن. سفر التکوین ۱۹: ۱۱۴.

- لوط کچه کانی خوی دوو گیان ده کات. سفر التکوین ۱۹: ۳۰-۲۸.

- خریک برو نبراهیم نیحاقی کورپی سر بپرت. سفر التکوین ۱: ۲۲-۱۹.

دُوکنتر دلیت که نو سیفته تزمانه‌ی خودا و پیغامبده‌کانی (وهک چون له پیمانی کوندا هاتووه) به تعاوحتی له گهله نو روشاندا یه‌کانگیره که په‌رسه‌ندن دریان دهدا، همروهها له گهله مملانی له پینتاو مانده و پاریزگاریکردن له جینه کان (جینه خوپدرسته‌که) دیتموه، همروزیه پیوست ناکات لسمه ره‌فتاره‌کانیان لومه‌ی بمنی نیسرانیل و پیغامبده‌کانیان بکرت له‌سمه نهوهی که وهک نامیزی جینی ره‌فتاریان کردووه به شوتکه‌وتني حدتمیه‌تی جینی له‌پینتاو بدرژه‌مندیه‌کانی خویان تیکوزشانیان کردوه.

پیوسته په‌وشه کافان له کونوه سه‌رجاوه بگرن؟

سده‌رای نهوهی که دُوکنتر په‌یدابونی به‌ها روشتیبه‌کان ده گنتردهوه بژ په‌رسه‌ندن، به‌لام نهوه ره‌تده‌کاته‌وه که روشته‌کانی په‌رسه‌ندن مه‌رجه‌عی نیمه بن، نهوا واتایه زور جار له کتیبه‌که‌یدا دووباره ده‌کاته‌وه. سرنجی بده کاتیک دلیت: لهراستیدا په‌رسه‌ندنی داروینی نموونه‌ی وهک هیتلره نهیت برهم ناهیتیت، کوْمَلْگَهی داروینیش تمبا کوْمَلْگَهیه‌کی فاشیستی برهم دینیت که پر دهیت له ده‌مارگیری و په‌گهزرستی و پاکتاوی په‌گهزری.

هر له‌بر نهوه له کتیبی (جینه خوپدرسته‌که)^(۱) دلیت؛ من بژ نهوه روشتانه خوتنگرم نیم که په‌رسه‌ندن دایه‌تاؤن، چونکه نه‌گر نیمه بشنویه‌کی خوپدرستانه له دایکبویتین، نهوا نه‌گر بمانوئ له کوْمَلْگَهیه‌کدا بژین

- موسا ۳۰۰ کسی له بمنی نیسرانیل سه‌رپری، کاتیک خوی سرقالی هرگرتی ده و میمه‌که برو له خودا لسمه کیزی سعینا و نموانیش گوژره‌که‌کیان له زیر دروستکرده‌برو و دیانپرست. سفر الخروج ۲۹-۳۷:۲۵.

- پیغمبر بدشیع همرو دایشتوانی نهربخای کوشت. سفر پیشع ۶:۶۱.

- خودا له که‌نان جدنگی پیرزی بعریاکرد. سفر التپه: ۲۰: ۱۰-۱۸.

لمر دو نموونه‌یه‌ی کوتایی دُوکنتر خودا به هیتلر ده‌چوختت له جدنگی پژلمندا، به سددام حوسین له لمانبردنی کرده‌کان و، قلاچوزکدنی فله‌ستینیه‌کانیش له‌لاین جوله‌که‌کانوئ هدر دخاته ملی خودا و دلیت بژ گیرانوهی خاکه بیرژه‌که.

که تاکه کانی بُز به دیهستانی نامانجی بِه رز هاریکاری یه کتر بکمن، نهوا نایت
چاوپروانی یارمهٔتی له سروشته بایز لوجیه که مان بکهین، بُزیه پتویسته خۆمان
رئزو قوریانیدان فیتی مندالله کانمان بکمین.

له هه مان کاتدا دژوکنتر ثوه ره تده کاتمهو که مندالله کاتمان به پهروهودمه کي
نایسني پهروههه بکدين، به جوزنلک له خراپ به کارهیناني مندار Child abuse هه زماری ده کات، نه گدر بیتو چهمکي هملهيان له میشکدا بچتنی
بدهی ثمهوهی تواني ره تکردنوه و تاوترتکردنیان هه بیت، نه مهش دهیته هزی
نمودهی کاتیک گدوره دهبن نازادی هملبراردنیان بکوژت. دژوکنتر له بوارههههه
زماندریتی ده کات و دملیت: ((نه گدر دستدر تریکردنی پیاواني که هه نوت
بز سمر مندالله کان کارنکی قیزون بیت، ثوه خراپترو قیزونتره که له برووی
دبروونیسمه تیک بشکتندترین، بعوهی وايان لیبکرت که هه مور ژیانیان به ترس
له ناگر بدمرسین)).

ده کری نیمه ش له گهمل دو و کنزا ها و پابین لوهی که نازادی هم لبڑاردن بخدمته
بدردم مندالله کانمان کاتیک که گموره ده بن! بدلام بمو مرجهی کومدلگه ش
هدلنستیت به چاندنی تزو چهمکه بیباوه پیه کان له درپونیاندا، بو نمهی
بمشیریه کی هاوشنگ گموره بین. وا نیبه دو و کنزا؟!

لرابوونیکی پوشیدا دۆوكنژ جەخت لەسەر ئەمە دەکاتمۇھ کە ناكىرى
پوشتە كامىمان لە چەمكە كانى مەملەتى داروينىزم وەرگۈرنى، نۇوانەي لەكتىبى
پېچىنەي جۆرەكان و بىنجىنەي مرۇف و جىئە خۇپەرسەتكە و پەيمانى كۆندا

هاتون! بدلکو پنیوسته لمس مرمان به وردی سمرنجی نمود کتیبانه بدھین و چه مکه باشد کان Nice و هریگرین بیانکهینه روشت و ندانهی تر پشتگوئبخهین.

پرسیاره که لیردا ندویه: پنورمان چیمه بز چه مکی باشی و چاکی؟

بز دیاریکردنی پنوره کانی نمود چاکیمه دوکنن دهمانباته لای (پدیمانی نری)، دلیت: ((مسيح يه كيک برو له گهورترین چاكسازاني ميتزوو و كميتنكى دينداريش برو^(۱)، مسيح خوداي جوله که (يههودا)ي دلپهقى فنبلاري رهتكدهوه، لمبری نمودايي کي باش و چاك و دلنرمى خسته بروو، بز يه شيتنيکي سمير نبورو که هستان به له خاچدانی))^(۲). لمشونتنيکي تردا دوکنن دلیت: ((مسيح نمودي رهتكدهوه که بهاکانی نمود زينگه جوله کديه و هریگرنت که تيیدا گهوره برو برو (زينگه پيمانی کون)، تمانهت نموده شي قده غه کرد، بهمهش برو به نمونه يه ک بز دينداری حق))^(۳).

نیمهش له دوکنن دپرسین: مسيح بهها رهشتبيه کانی له کوي هينا؟ گومان نمودا نيء که سمرچاوه که هلبزاردنی سروشتي نبورو، نمود کردار نزم و خراپ و نازاري خشة (دوکنن خوی بدم شيميه و سفي دهکات)، که داروين و سفي کردووه بهوهی کردارنکی شميانبيه که سروشتي دلپهق و بېبهزېمى پئى هەلدەستىت، جگه له بههيزه کان و درنده کان تيىبىنى هېچ يې كېكى تر ناکات.

وەك دەستگرتن به داروينىزم و هەلاتن له داننان بەوهی که رهشتە کانی دلنرمى و چاکى - که مسيح بانگماوازى بز دهکات - سمرچاوه کي ناسانى ھېيد، دوکنن پىمان دلیت که هلبزاردنی سروشتي Super Nice درداوه

(۱) دوکنن دلیت: لرىستىدا مسيح هېچ بزارديه کي ترى لمبرده مدا نبورو جگه له ديندارى، چونكە هېچ كېنکى له سردىمى نمودا نېيدىتىانى به نازادى بىتە كېنکى بىباوه، لمىسى ستىمى جوله کان!

(۲) له وئارىنكا به ناونىشانى .Atheists For Jesus

(۳) The God Delusion. P.250

(چون؟ نازانین) و هک (قوریانیدان و ریزو سوزداری و بزمی و میهربانی) بُز نهودی تاکه کانی یهک کوْمَلَگَه پمیره‌بیان لیتیکن تا یارمه‌تی مانوه‌یان بdat، له گمَل وازن‌هیتان له به‌هاکانی مسلمانی له مامه‌له‌کردن له گمَل که‌سانی تردا. هدروها سفره‌ای نهودی که روشته زور نرم و نیانه‌کان به گلایه‌تی و گه‌مزایدتی داده‌ترین، بدلاًم لسمرمان پیوسته به‌دوایاندا بگهپرین و بیانچنین Picks and choose روشته نرم و خراپه‌کانیش فری بدمن.

نه گهر بمانویت له گمَل دُوکنز سنگفراوانبین تا نهودپری سنگفراوانی، نهودی لئی قهیوُل بکهین که روشته بُز سر دو جوزدا دابه‌شکردووه، روشته نرم و نیان له گمَل که‌سانی نزیکدا و روشته دوزمنکارانه له گمَل نهیارانمادا، ندوا چون دهتوانین بونی چه‌مکی روشته باش ته فسیر بکهین که بونه‌وهران برآمبه‌ر به جوزه‌کانی تردا نهنجامی ددهن (و هک میهربانی مرؤف له گمَل ناژمَل)، که به (جیهانی روشت Universal) ناسراوه، له گمَل په‌رسه‌ندندا تیکده‌گیریت؟ نهو پرسیاره پرسیارتکی لمناکاو نهبو بُز دُوکنز و راستمۇخۇ ولا میداوه بدهی که جیهانیتی روشت (هەلّیه‌کی په‌رسه‌ندنده Evolutionary Misfiring) واتا ناگری دؤستانیه به زمانی نیستا. واته له بەرژه‌مندی نهک له دژ!.

ھەر جامیک نموجی لىدەرژی کە تىيدايه :

کەمیک پیش نیستا باسماں له‌هکرد کە هەندیک له بیباوه‌ران پمیره‌وی له هەمان نھو بدها بەرزانه دەکەن، کە دینداره‌کان پمیره‌بیان لىندەکمن، نھو ایکچووندشمان به فیترەت و گلتور ته فسیر کرد کە هەر دووكیان له نایسنه‌و سەرچاوه‌یان گرتۇوه. هەرجى دُوکنزه نھو لىنکچوونه بُز نھو دەگیزتىمەو کە مرؤفه‌کان هەمان پىنكاهاتەیان هەمە و یهک پەگەزىن و دەکەونە ژىز کارىگەرى

همان بارودخی پرمهندنده‌وه^(۱)، نه مادش همه‌یه کی زانستی گهوره‌ید، چونکه بارودخی پرمهندنی مرؤوف زور له یه‌کتر جیاوازیووه.

سدره‌ای بونی هندیتک (لیکچونی رووکه‌ش) له نیوان بیباوه‌ران و دینداره کاندا، بهلام (جیاوازیه کی قوول) همیه له دامه‌زراوه‌ی روشتی ههر یه کیکیاندا، نه نه ناسته دوکنتر خویشی دان بوده‌دا دهنت گهروونیتک خودا له سدر عدره‌ه که‌یدایه زور جیاوازه له گهروونیتکی بین خودا! هروه‌ها دیدی جیاوازی هر یه کیکیان بتو خودی مرؤفایه‌تی هۆکارتکی تری پشت نه جیاوازیمیه، چونکه گومان لهودا نییه که لیکه‌وته روشتیه کانی دامه‌زراوه‌یدک تمنیا وک ناژل سه‌یری مرؤوف ده‌کات، له ره‌گ و ریشه‌وه جیاوازه له دامه‌زراوه‌یدک که مرؤوف ده‌کاته جتنشینی خودا له سدر زموی و، دهلت که له سمر شیوه‌ی خودا بدیهیتراره.

با سه‌رجی هندیتک له لیکه‌وته روشتیه کانی نه جیاوازیه بدین.

لمباربردن :

ثایینه ناسمانیه کان لمباربردنیان حرام و قده‌غه کردووه، بهویتیه کوشتنی نه فسمو خودا کوشتنی حرام کردووه، نه گه‌رچی دوکنتر له حرام بونی کوشتندا له گه‌ل ثایینه ناسمانیه کاندا هاورایه، بهلام کاتیتک دیته سمر باسی لمباربردن نهوا زور به ناسانی نهو یاسایه پیشیل ده‌کات.

دوکنتر ستایشی^(۲) بچونه کانی فمیله‌سوفی بیباوه‌پی پرمهندنن پیتر سینگه‌ر^(۳) ده‌کات، که دهلت دیدی روشتی نهوه ده‌کاته شتیکی حدتی

The God Delusion. P.271 (۱)

The God Delusion. P. 271 (۲)

Practical Ethics. Cambridge University Press 197. P. 261-373 (۳)

که پیوسته له گهله هدمو شو بونه مرانه توئانای میشکی پدره سنه ندویان هدیه وهک یدک رهفتار بکمین، واتا پیوسته وهکو ثازله رهفتار له گهله مرؤفدا بکرت^(۱).

له مدهوه بومان دهرده که دیت سرچاوه هزریه رهشتیه کانی دوکنتر تهنا به پدره سنه ندنی داروین ناوهستیت، بدلكو مدهمهی سود گهراپی (جون ستیوارت میل)^(۲) یش ده گرتهوه، که خوی جهخت له سفر شوه ده کاتهوه که مدهمهه کهی نویکردنوهی مدهمهی نهیقوری^(۳) کونه، که وايده بینیت رهشت له چه مکه هاریه شه کانی مرؤف سرچاوه ناگرت، بدلكو له توئانای زیاد کردنی چیزو که مکردنوهی نازار سرچاوه ده گرنت.

کوشتنی بهزهی :

به همان دیدی به روادانانی لمباربردن، دوکنتر بونه باهتیکی تریش خوشنگردنه، که به (کوشتنی بهزهی Euthanasia) ناسراوه، که نایینه ناسانانیه کان رهیله کمنوه.

شمو چه مکه واي دمیتیت له رووی رهشتیمه روایه مرؤف برپار له سفر کوتاییه هنان بهزیانی خوی بدنات بونه رزگاریوون له کوژان و ناخوشیانی تیاندا

(۱) لبیر شوه سینگر کوشتنی شمو مندانهی تازه له دایکبون به روا درابت، نه گهر بابایی نهیانهوت بیانهیلنهوه، همر لبیر همان هوزکاریش به کوشتنی کسانی یتهزه پتوانا رازیه ناییه کان نهنجامیانداوه، چونکه نیته به همان شیوه رهفتار له گهله نازل لاندا دهکین که همان کیشیان هدیه شوه چیگای سرسوی مانه نهیمه که سینگر لیکولیسمه کی بلادکر دزمه و تیالنا باس لعوه دهکات که دینداره کان و بیاوهان بعیرهی له همان چمکه رهشتیه کان دهکن!

(۲) John Stuart Mill: (۱۸۰۶-۱۸۷۳) گهله فیلسوفی ثابوتناسی بریتانی به کتکه له سرانی فلسفه فی سود گهراپی.

(۳) مدهمهیتکه دهدرته پال نهیقور (۲۷۰-۳۴۰ بز زا)، له سفر شوه دامه زراوه که چیزو و گرتن نامانعی زیانی مرؤف، که به چیزی سینکی دست پنهکات، تا دهگانه چیزی عدقی.

دەزى. كىشە گەورەكەي ثو چەمكە نەۋەيە كە رىنگا بە كەسانى نىزىك دەدان كۆتايى بەزىيانى كەسانى ترى وەك بەسالاچوان و نەخۇش و پەككەنە و مەنلەلە كان يىتنى، نەمدەش لەپاستىدا پەۋىداو لە نىوزىلەندە ياسايدەكى بىز دەرچوو.

خواردنى گۈشتى مرۆڤ :

لە دىدى پەرسەندىندا هېچ بىانویەك نىبىيە خواردنى گۈشتى مرۆڤ قەددەغە بکات Cannibalism ! چونكە پەرسەندن باش و خاپى چەمكە پەشتىيەكەن لەيدەكتىر جىاناكتەن، بەلام پەيدابۇونىان تەفسىرەكەت. بەھەمان شىۋە بەھاكانى نازادى و مىھەبانى رىنگەنин لەبەردم سودوھەرگەرنى لە گۈشتى مرۆڤ بۇ ھەموو بوارىنىك، بەتايدىت كە خواردنى گۈشتى مرۆڤ دەكىرى بەشىكى زۇرى كىشى خۆراك لە ولاتە ھەڙارەكاندا چارەسىرىكەت، ھەروھا گىرۇگەرتى رىز گاربۇون لە تەرمە كانىش چارەسىر دەكەت! دۆشكىز خۇبەدۇر گەرتى شىۋە كان لە خواردنى گۈشتى يەكتىر دە گىرپىتەن، بۇ نەۋەي كە نەمە لە رووى پەرسەندىنە سوودى نىبىي، تەنانەت دەپەتە ھەپەشە بەسىر پەگەزەكەدە نە گەر ھەموو شىۋە كان دەستبەكەن بە خواردنى يەكتۇ ھەمان رەفتار پەميرەو بىكەن⁽¹⁾.

ئىمە نەو لۆزىكە بەدە رەتەكەينەوە، كە وەك مرۆڤ شىۋەكانىش سوود لە لاشەي مەردووى يەكتىر دەكەن نەوەك لە زىندۇوەكان، بەلام نەوە پۇونادات! ھەروھا دەلىيىن بەپىي پىساكانى پەرسەندىن خواردنى گۈشتى ھەمان كۆملەي مرۆبىي دەكىرى زىابەخش بىت، بەلام خواردنى گۈشتى دوژمنان سوودبەخشە!

ناوهکان لمیمک دهچن و ناونزراوهکان جیاولزن :

له وهی رابورد بۆمان دەرده کەوتت که جیاوازییەکی قروول لەنیوان چەمکە روشتییە کانی نیوان بیباوه‌ان و دینداراندا بروونی همیه، هەتا نەگەر ناوە کانیش وەک یەک بن. بۆنمورونە روشتییکی وەک (بەزمی) Kindness، کە لەلای دینداران بەواتای چاودیری تەعواوەتی کەسانی بیتەز و نەخوش و نەوانەی لەسەرمەرگدان دیت، بەلام لەلای دۆوکنرێ بەواتای نەوە دیت کەوەک ئازەفل رفتار لە گەم مروقەدا بکرت! بەپیشیی، کە بەلمباربردن رازییە بەمی هیچ بەندیواریک ھەروەک چۆن بە خۆکوشتن (کوشتنی بەزمی) اش رازییە.

نەگەر بیینە سەر روشتی (بەخشنەمی) Generosity و پیشەندی بە سکپری بەنمارزۆمەندانە کانوە، دەینین، کە دیندارەکان گرگنگی بە دایکە سکپرەکان و مندالە ناثارەزۆمەندانە کانوە دەدەن، ھەرچی دۆوکنزوھاوشیوھ کانییەتی، نەوا گرگنگی بە پیشکەشکردنی خزمەتگوزاری بى بەرامبەری لەباربردن دەدەن.

لەم دوو نەرونیيەدا، بۆمان دەرده کەوتت لەيدەکچوونی روشتی نیوان دیندارەکان و بیباوه‌ان نەوا بە پلەی يەکەم لمیەکچوونی دەستەواژەکانە، ھەرچی لایەنی کردییە نەوا بە تەعواوەتی لەيدەکتر جیاوازن و دەکری دژیەکیش بن، گومانیش لەوەدا نییە کە نەمە شتییکی سروشتییە و دەگەرپیتەو بۆ جیاوازی دید و بۆچوون بۆ سروشتی مروق.

لە کۆتاپیدا دەپرسین؛ نایا دۆوکنر لە سەر حەق بuo کاتیک گوتی: لە سەر دینداران پیویستە لە دەرکرده روشتییە کانی پەرمەندلن نەترسن؟

خوته‌ری به ریز

منهجه فلسه‌فیبه‌کهی دووکنژ له سمر سی کوله‌گه دامه‌زراوه؛ ((هدفلزی))
له نیوان خودا و یاساکانی سروشت، که پیوسته یه کیکیان وله به دیهیتمری
گه‌ردون و بونهور هملبزیرین. کوله‌گهی دووم ((لیتکچوون))؛ چونکه دووکنژ
وله سوپرمان سدیری خودا ده‌کات که پیوسته وله مرؤف یئت، همر لمبر
نهویه که دووکنژ زور بدقورسی لیتیچینه‌وهی له گه‌لدا ده‌کات نه‌گدر یئت
و بهشیوه‌کی پیشیبینی نه‌کراو ربکات! کوتا کوله‌گدش (نه‌گمراه، که به
پشتیبدستن بمو کوله‌گمیده دووکنژ گه‌ردون و ژیان به‌هرمه‌کیهیتی و پینکهوت
بنیات دهنت، به‌هممان کوله‌گه‌ش نه‌گهر- دووکنژ ندهه دوره‌خانه‌وه که خودا
به‌کرداری خلق هستایت!

لهریستیدا دووکنژ بهم منهجه فلسه‌فیبه نهوهی ثاره‌زوی ده‌کات له
درمنجامه کان دیانکاته پیشه‌کی و لموانهوه دهست به لیکولینه‌وه کان ده‌کات،
نه‌مدش منهجه‌جینکی سوستانی شهیانیه و وله شورایه‌کی پژلاین وايه
و بیروباوه‌پی ییاواه‌پی ده‌پاریزنت! دووکنژ خویشی یه‌که‌مین قوریانی نه
منهجه بمو.

دووکنژ بز ره‌تکردنوهی خودای حق له گه‌رانه مندالکاره کانهوه دستیبه‌کات
که بریتیبه له گه‌ران بدداوه هۆکاری یه‌که‌مین که هه‌ممو شتیکی به‌دیهیتاوه. له
همان کاتدا دووکنژ په‌په‌وهی له ((نه‌گهر و پینکهوت)) ده‌کات وله خودایه‌کی
جینگرهوه که هه‌ممو شتیکی بین ته‌فسیر ده‌کات. دووکنژ لموه بیناگایه که
نه‌گه‌ری بیرکاریسانه له توانای کرداری جیوازاره، همروهک چون لموه بیناگایه
که پینکهوت هۆکارنکی سدره‌تائی و یه‌که‌مین نییه، بدلکو گوزارشتکردن له
په‌یومندیبه‌کانی نیوان هۆکاره راسته‌قینه کان، که‌واته پینکهوت (هیچ شتیک نییه)
همروهک نه‌رسته گوتوبه‌تی.

بۇ درچوون لە تىنگ و چەلەمەی مەحالى كردىسى، بەوهى كە ھەلبازاردنى سروشى پەرسەندىنى بايۆلۈچى نەنجامداوه، دۇرکىنز گۈمانىدەكى خىستۇرپە كە ناوى ناوه ھەلبازاردنى سروشى كەلەكبوو، بۇ بىلگە هيتابەوهش لەسەر نەوه چەند نەرونەيەكى هيتابەتەوه كە نە فامى و نە زانىيە بەرامبەر بە لۆزىك و بىرکارى و تەنانەت بەرامبەر بە مەنھەجى زانستىش، نامانەۋىي بلىتىن كە نيازپىسىيە كەيرىسوا دەكات!

ھەروەها لەكتى چارەسەركىدىنى پەيدابۇنى دامەزراوهى پەوشىتى مەرۆف دۇرکىنز دەكەوتىنە ھەقلىزىيەكى ئابپەرەمە، چۈنكە نەو جەخت لەسەر نەوه دەكتەوه كە ئەم دامەزراوهى لەرتى پەرسەندىنى داروينىيەوە پەيدا بۇوە، كە جىڭە لە درېنەمىي و كەمى و نزمىي ھىچى تر بەرھەم ناھىيەت، لە ھەمان كاتدا وايدەيىنەت كە ناوهپەزىكە كۆمەلىك پەوشىتى باشە كە لە نەنجامى كۆمەلىك ھەلەي پەرسەندەنەوە پەيدابۇوە! و پىنيستە لەسەرمان كە مندالە كامان لەسەر نەو ھەلە باشانەوە گەمورە بىكەين. ئىتمەش لىتى دەپرسىن؛ ئايا كەلەرەقى لە گەل ياساكانى سروشتىدا نايىتە هۆى لەناوچوونى پەگەزى مەرۆفايدى؟!

خراپىسيەكانى دۇرکىنز لە ئاستى بىتوانانى فەلسەفى و لادازى بىلگە زانستىيەكانى نەوەستاوه، بەلكۇ شىۋازىنکى چەواشە كارانەي ئاست نزمىي بەكارەتىدا، كە وايىكىرىدوو ھاوېرىزەكانى بە دەورييەوە نەمىتىن و بەوه وەسفى بىكەن كە تەنبا بىباورپىتكى ئاست نزمىي سۆفتانى سەرتانى و، ساختەكارى حەقىقتەكانە، وەك مەرۆفيتىكى لەخۆبائى و خۆبەزلىزان دەرىكەوتىت، دواي نەوهى لە خواردىنەوەدا زىادەپۇرى كىردووە، ئىتىر دەستىكىردووە بە بلاوکەرنەوهى جىنۇ و رق و كىنەي بەسەر ئەم كەسانەي لە گەل بىرۇ بۇچوونەكانىدا ناكۆكىن.

تەمەنە یازدەھەم

تاقمەکانى بىباوهرى نۇم

((ئەوھى لە بىباوهرى نۇندا نۇئىھ بە تەنبا بىرىتى نىيە لە دوزمندارى و چەواشەكارىيەكەي، ياخود رەواجپىدانى لەلایەن راگەياندىنەكانەوە، ياخود ئەوھى كە بەشىوهى كى زانستىيانە باس لە ئايىن دەكت، بەلكو نۇئىزىن لايەنى بىرىتىھ لە ھېرشكىرنە سەر رەفتارە ئىسلامىيەكان، بەلكو ھېرشكىرنە سەر خودى نىسلام)).

ويليام تيميرسون^(۱)

دەستەوازەي (بىباوهرى نۇئى) New Atheism لە رۆژناؤادا بەم بىرۇڭانە دەوتىرت كە كۆمەلىك لە نۇوسەرە بىباوهرى كان خستۇۋيانەتەپوو، نەو ھزرە پىميرھى لەمە دەكت كە تەنبا پىنكەوۇزبىانى بىباوهرى و ئايىن بەس نىيە، بىلەكۈ پىويستە ھېرشكىرتە سەر خوايىتى و چەمكە ئايىنييەكان و رەخندىيان لېنگىرىت و بخىتنە بەر شىكارى زانستى و بابەتىانمۇ، لەپىتاو ئەمەشدا نەو رەوته لېكىدانەوەي ماددى / سروشتىيان بۇ ھەممۇ دىياردەيەك كەردووھ، ھەر لە پەيدابۇنى گەردوونەوە تا دەگاتە ھەستە رۆحانىيەكانى مەرۆف.

(۱) William Emerson: (۲۰۰۹-۱۹۲۳)، راگەيانكارى بىنايانىگى ئەمرىكى، كە كىنگى بور ماھىكانى مەرۆف دەدات.

لهم دواییانه (الهیوان سالانی ۲۰۰۷-۲۰۰۴) چری و پرپیه کی زوری له نووسینی کتیب لمو بواردا به خوبیوه بینی، بمنابعانگترین نووسه رانی ثمو بواره ش ندو کۆمەلەیه بون که له سالی (۲۰۰۴) ناوی (چوار سوارچاک) «کیان لینرا، که باپولزوجی (ارچارد دوقنزا)، فدیله سوف (دانیال دیتیت)، پزشکی دهار (سام هارس)، راگهیاندکار (کریستوفر هیتچنز) له خوده گرت. کۆمەلەیکی تریش^(۱) هاتنه پال ندو کۆمەلەیه که گرنگترین نهندامه کانی؛ زانای فیزیای بیرکاری (ستيفن هوزکینگ) برو که بهم دواییانه نکۆلی له بونی خودا کرد.

هەروهها لمسالی ۲۰۱۰ از راگهیاندکاری گەوره تۆم فلین^(۲) وتاریکی نووسی تیایدا بیباوپری نوبی خسته قباره‌ی راسته قینه‌ی خۆیمه، تیایدا هاتووه: پیویسته هەست بمو هەلمەیه بکدین که دەرباره بزووتنمەوهی بیباوپری نوی دوروژئندریت، چونکه نه نوبیه، نه بزووتنمەویشە! نەوهی نوبیه درووستکردنی شەپولینکه له لاین خانه گەوره کانی چاپ و بلاوکردنەوهی کتیب بۆ فروشتنی ژماره‌یه کی زوری کتیبه کانیان تا کار گەشتتە نەوهی که به ملیۆنان دانیان له کتیبه کانی نهو بواره فروشت و لیستی پیر فروشترین کتیبه کانیان داگیر کرد، گومانیش لەوددا نییه که بیباوپری نوی چەند رەھەندیکی سیاسی ھەیه، که گرنگترینیان رهواجدانه به ترس له نیسلام و چەواناندەویتی (Islamophobia)، بؤیه نووسینه کان کۆمەلەی (چوار سوارچاکه که) رقنه ستورییه کی بەرامبەر به نیسلام پیوه دیاره، هەروهک چۆن چەمکه کانی ساموتل ھیتتیگتوzon له کتیبه کەدی

(۱) راگهیاندی رۆژناری سین کىسى تر دەداته پال نەم کۆمەلەیه که بۆ چونه کانیانسان له تەعوه کانی کتیبه کەدا خستۆتپرو، نەمانیش:

- Vector Stenger: زانای فیزیای تەنۈلکە ورده کان، نەمریکیيە، نوسرەنکە گېنگى بە سادەکردنمەوی زانستەکان دەدات، و، وەك گومانیکار پۆلین دەگرت. له سالی ۱۹۳۵ از لەدایك بورو.

- Laurence Crausn: لەسالی ۱۹۵۴ له رەپلیتە يەكگەنگەرەکان له دايىك بورو، مامۇتاي فیزیای بیرکاری، دۆزکنزا له دىباره رۆژنامەوانیيە کانی زۆر پاشى پىتىجەستت.

- A.C.grayling: فدیله سرفیکی بەریانیيە و گېنگى بە زانستە مرۆزىدەکان دەدات، له سالی ۱۹۴۹ از لەدایك بورو.

(۲) Tom Flynn: نوسر و راگهیاندکاری نەمریکى، سەرۋەتى نەنجرۇمەنى ماڭە کانی مەزفە لەپلاپەت بە كېگىزىرەکان، له سالی ۱۹۵۵ له دايىك بورو.

(ململانی زیارستانیه کان ^(۱۱) بز قول‌کردنوه و چه سپاندنی دووزمنایه‌تیبیه له دمرپونی گهلانا له دزی نیسلام، ویلیام تیمیزسون وهک ناماژمیدک بز نه و اتابیه دهیت: (نهوهی له بیناوه‌ی نوینه به تهیا بریتی نیبه له دوزمنداری و چهواشه کاریبه‌کهی، یاخود رواجیدنای له لاین راگه‌یاندنه کانهوه، یاخود نهوهی بهشیوه‌یه کی زانستیبانه باس له ناین دهکات، بهلکو نوتیرین لاینه‌ی بریتیه له هیتشکردن سر ره فتاره نیسلامیه کان بهلکو هیتشکردن سر خودی نیسلام).).

من زور به توندی و مسفرکردنی بیناوه‌ی نوی بهوهی که بیناوه‌یه کی زانستیبه رهته‌کمهوه، چونکه به هیچ جوزتک شایمنی نه و سفه نیبه، لبه‌ر نهوهی نه و نرسه‌رانه نه گهرچی باس له پرسی زانستیش بکهن بدلام شیوازی خستنه‌پروی بابه‌ته کانیان زور دوروه له منهجه‌ی زانستی و بی مهدهست نین، هروهها نهوهش رهته‌کمهوه که چوار چهواشه کارترین کهسانی نه و ثاراًستیه به (سوارچاک) و مسف بکرین، دسته‌واژه‌ی (سوارچاک) له ههمو زمانه کاندا وهک تاماژه بز کهله‌پیاو به کاردین، که زیانی خوی له پیتاو حق و وستانمه دژ به ناحق دمه‌خشیت، پاشان و مسفرکردنی نه و بیناوه‌رانه به (سوارچاک) شیوازیکی رواجدانی راگه‌یاندنه بز که‌مکردنوهی پینگه‌ی ناینه کان و درخستنی نه و کهسانه بهوهی نه و جوره کهسانه لاینه‌نگیری نه و روتهن، به‌جوزنک که ناین جهندگه‌کهی له گهله بیناوه‌یدا بدر له دستینکردنی بدؤریتیت.

لبه‌ر نهوهی نه و که‌سایه‌تیبیه بیناوه‌رانه باس له و بیرو بز چوونانه دهکن که له دهرازه‌ی یه‌که‌مدا باسمان کردون، هروهک چون ریچارد دزورکز له بیرو که‌کانیدا وهک له تموره‌ی پیشوو باسمان کرد که له گهله‌یاندا یه‌کانگیر دیته‌وه، لعم تموره‌یه‌دا به کورتی باس له به‌ناوبانگترین کتیبه کانیان دهکین

(۱۱) بردوزی مملانی زیارستانیه کان: دوای رووخانی یه‌کتی سوخت له سالی ۱۹۹۰ ز وهک به‌هیترین هیزی جیهان ناریانگی دمرکد، بیردوزکه جخت له سر نهوده، دهکاترده که نه پیموندیه‌ی زیارستانیه جیاوازه‌کانی جیهان رتکده‌خات (چینی، هیندی، شیسلامی، روزنوایی، تاردوئزکسی) له قوانغی دوای شری ساردادا بریتیه له (ململانی).

که را گمیاندنی پۆزناوا شانازیان پیوه ده کات، بۆ نمودهی دەست بخدمینه سەر رېپەر و مننهجی هەر يەکىن لەو كتىبانە و ندو جياوازىيە بچووک و كەمدى لەنیوانىاندا هەيە نىشان بىمەن.

ستيفن هووكينگ^(۱) :

گومان لەودا نىيە كە ستيفن هووكينگ ناويانگىنىكى گەورەي جىهانى ھەيە، ئەمەش بەھۆى بلىمەتى و رۇچۇن لە پىپەرىيەكىدا كە بىرتىيە لە فىزىيە تىپىرى، ھەروەها بەھۆى نەو سۆزدارىيە جىهان بۆيان نىشاندا بەھۆى بەھىزى و ھىممەتەرزى لە بىرامبەر نەخۇشىيە گەورەكەي كە تۇوشى پەككەمەتىيى كەد، ھەر لە سەرقاتاي گەنجىيەوە تۇوشى نەو نەخۇشىيە بۇو، تا بۇو بە نمۇونەيەكى بەرزۇ پىتشەواى زۇر كەس.

نە گەرجى ستيفن هووكينگ بۆ ماوهى چەند سالىك لەسەر ھەمان كورسى دادەنىيەت كە ئىسحاق نىوتون لەسەرى دادەنىيەت لە زانڭۈزى كامبرىدج، بەلام جياوازىيەكى گەورە ھەيە لەنیوان نەو دوو پىاپاودا، لەپۇوي ھەزى بايتىانو قوللى دىدى فەلسەفييەوە، بۆيە نەنگى نىيە كە ھەزى فەلسەفەيە هووكينگ بخدمىنە ژىز لىكۆلەنەوە و رەخنە لىتكىرىن، بەلام تا نەو ناستى كە لە پىپەرىيە زانستىيەكەي دور بىن، چۈنكە ئىتمە بۆ باسە كەمان كارمان بەرلايمەنەي نىيە.

بۆ ماوهى چەند سالىك هووكينگ دەركاى بەرپۇوي پەرسىاركىدىن دەربارەي بۇونى خودا بەكراومىي جىنەتىشتبۇو، لە كۆتايىي كەتىيى (مېتزووەكى كورتى كات)^(۲)دا دەلىت: ((نە گەر كۆكەرەوە بىردىزەكان) مان بۆ ھىزە كانى فىزىيا

Stephen Hawking (۱) لە تەرمەن چوارمەدا ناساندۇرمامانە.

(۲) A brief History of time، لەسالى ۱۹۹۸ دەرچۈرۈۋە.

دوزیمه، نموا سدرکوتینیکی گدوره‌مان بز عهقلی مرؤف به دسته‌تیاره، نمو کات له عهقلی خودا تینه‌گین^(۱)). دینداره کان بهم بزچونه خوشحالبون و گوتیان که هزوکینگ زانایه‌کی باورداره، نمو قسمیه‌یان وک به‌لگه له‌سر راستی هملوئست و باوره‌که‌ی هیتاپیوه، به‌لام له کوتا کتیپیدا(دیزاینه مزنه‌که)^(۲) هزوکینگ هملوئسته‌که‌ی خزی گزپریوه، دلیت: ((بوارنک بز داننان به بعونی خودا نه‌ماوهتموه^(۳))).

نا لمو کاتمه ریچارد دوکنر بمیه‌پی خوشحالیمه گوتی: ((نه‌گر داروین به خوشحالیمه خودای له زانستی بایولوژیا دور خستیتموه Kick Out به‌لام هیشتا شوتینیکی له زانستی فیزیا مابووه، تا نمو کاته‌ی ستینه هزوکینگ لموئش کردیه دمروه^(۴)). ثایا نمو بانگه‌شه‌ی دوکنر راسته؟! با بیینین:

دیزاینه مزنه‌که : The Grand Design

له کتیبه‌کیدا(میزرویه‌کی کورتی کات) هزوکینگ نهوهی خسته‌پو، که ندو رووداونه‌ی له گهمل تهقینه‌ده گدوره‌که‌ی گردووندا روویاندا، یاخود نهوانه‌ی که له‌دوای تهقینه‌ده که روویاندا، یاسا و نه گزپره فیزیایه‌کانی تینکشکاندبوو، بزیه پیرویستی به دستخسته ناوی خودایی همبوبو. پاشان هزوکینگ نمو بزچونه‌ی له کتیبه‌که‌ی (دیزاینه مزنه‌که) گزپریوه و رایگه‌یاندوه که یاسا و نه گزپره فیزیایه‌کان که له نیستادا دانزاون تووانای به‌دیهیتان و پینکهیتانی گردوونیان همیه، که‌واته هیچ پنوسیتیه‌ک بز داننان به بعونی خودا بعونی نیه. سرنجی قسه‌که‌ی بده کاتیک دلیت: چونکه یاسایه‌کی وک هیتری

(۱) The grand design، له سالی ۲۰۱۲ دوچورو، زانای فیزیایی لیوناردو ملودنیز بشداریکرده.

(۲) پاش که‌منکی تر هزکاری گزپرینی هملوئسته‌که‌ی دخینه‌پو.

کیشکردن بعونی هدیه، که واته گمدوون خوی له نهبوونده بعدیهیناوه! بهراستی نو قسمیه له گمل چه مکه ینباوه پیسه کانی دووکنزا دا به کانگیر دیتمو و، پره له همله زانستی و لوزیکی مهترسیدار، لوانه:

په کم: هزوکینگ کموتؤته ناو همان نو چالمه که زوریه ینباوهان تیکموتوون، تمنانهت نه گمکه پنگمی زانستی بمرزشیان همبوبیت، نمویش بریتیه لعوی که هر شتیک به یاساکانی سروشت لیکبدرتسهوا پیویستی به بونی خودا نییه، نه مدهش تیکلکردتیکی ساکارانه له نیوان خودای به دیهینه (وک هزکاری یه کم) و هیزه کانی سروشت (وک میکانیزم)، نه مده رنک وک نمه وایه که ته فسیرکردنی کاری بزوتندری فرۆکه له نیوان یاسای کاردانمهی نیوتون^(۱) و دیزاینسی دیزایندری بزوتندره که، که نهندازیاری بلیمهت (سیتر فرانک ویتل)^(۲)، په کیکیان هملبژیرین. لمراستیدا هملبژاردن له نیوان میکانیزم و هزکاری یه کم همله کی روونه، چونکه لیزهدا تو له نیوان (ناسته جیاوازه کان) او (جنگره کان) په کیکیان هملبژیری، نه مدهش همله کیه که له لوزیکدا به (همله جوزی (Category Error).

سیتر نیسحاق نیوتون نه کموتؤته ناو نم همله ساده و ساکاروه، چونکه کاتیک یاسای کیشکردنی دوژیمهوه نهیگوت له نیستادا که گهیستوم به یاسای هیزی کیشکردن نیتر پیویستیمان به بونی خودا نییه، بدکو لهو کاتهدا بدنایانگترین کتیبی میزروی زانسته کانی نوسی به ناوینشانی (پیساکانی بیرکاری Principia Mathematica) که تیایدا نووسیویمتی: ((نومندوارم نم کتیبه بپروا به مرؤفی بیرمند پیتیت، که باوهر به خودا بکات)).

لمراستیدا یاساکانی سروشت ندهو بز مرؤف پروونده کنهوه که چون بزوتندری فرۆکه کار دهکات، بلام ندهو نهی ناکمن که کمیک نه بزوتندری داهیناوه، کاری

(۱) همسرو کارنک کاردانمهی کی هاویتیوی خزی همیه لمهیزداو پیتجوانه له ناراستهداو، کاری بزوتندری فرۆکهش بد یاسایه دېستیت.

(۲) Sir Frank Whittle: نفسمری نهندازیار له لمشکری نامسانی شاهانه شہرستانی، داهینمی بزوتندری دروکلدار.

بؤیه گومان لمودا نبیه که ياساكاني سروشت نه و کارهيان نه کردووه، بملکو
همان نه و ياسابيانه پيوسيبيان به هيتنك همبووه که بيانوسيته و بيانهيتته
بوون و کرديبيان پتبه خشيت، بؤ نموونه مادده (که ساده ترين شته) نه و ياسابيانه
بسه ردا جي به جي دهيت و ورتل له دروست كردنی بزوئنه ره کدرا به کارهيتناوه،
ينگومان ياساكاني سروشت نه و مادده ميهيان به دينه هيتناوه.

نېمه ليزدا لمبردم سى شت دايىن (خۆزکاري يەكم - مادده - نه و ياسابيانه)
ره فتاري مادده رىتكە خمن)، گومانيش لمودا نبیه که ياساكان خۆيان بيتوانان له
نمجانمانى هر كارتىك، چونكە ياساكان هېچ نين جگە له وەسفىتكى بيركارىيانه
بؤ نه و شتانه کە ناتوانن لەزىز كارىگەرى بارودۇزخىتكى ديارىكراودا رووبىدەن^(۱)،
ياساي بيركاري بەپەرى سادەمىي پېت دەلت، نه گەر تو (أ)ات هەببۇ، نموا(ب)
يش بەدەستدىنىت، بەلام پيوستە له سەرقادا (أ)ات هەببىت. لمراستىدا باور بۇون
بەوهى ياساكاني سروشت تواناي بەرەدەمەيتانى (مادده - وزە) و دانان و
كاراڭىزى خۆيانيان هەمە، تەنبا خەبائىتكى زانسى نەزۆ كە!

ھۆركىنگ لە كىتىبه كەيدا (مېزروويەكى كورتى كاتدا، ناگادارى نه
حقىقىته بۇو - بەرلەوهى لە كىتىبى دىزىانە مەزىنە كە - نكۈلى لېكەت -
گوتۈرىمەتى: لمراستىدا گەيشتنى زانست بە ياساكاني فيزيا واتاي نه و نبىه
كە نه و ياسابيانه گەردوونيان بەدېيتناوه و، وەلامى نه و پرسىيارە ناداتەوه كە بۇچى
ھەر لە بنەرتىدا گەردوون پەيدا بۇوه. تايما نەگەر بە (كۆكەرەوهى بىردىۋەكەن) اي
ياساكاني فيزيا بىگەين، واتاي نەوهى كە بىردىۋەكە خۆى خۆى بەدېيتناوه، يان
بىردىۋەكە خۆى پيوستى بە بەدېيتىرەمە؟ ھەرۇھا ئايام بەدېيتىرە جگە
لە نۇسىنەوهى ياساكان پۇلېتكى ترى لە گەردووندا هەمە؟.

دۇوەم: قىسەكەي ھۆركىنگ (البەر نەوهى ياسايىدەكى وەك ياساي كېشىرىدىن
بوونى هەمە، ثدوا گەردوون خۆى خۆى لە نەبۇونەوه بەدېيتناوه)، ئاماڙەمە
بؤ نەوهى، كە پەيدا بۇونى گەردوون شتىتكى حەتمى بۇوه و لە دەرمەجامى

— چەمكى ياساكاني فيزىامان بەدوورو درەزى لە تەعورەت دۇوەم و سېنەمدا باس كردووه.

هیته‌ی کیشکردندا هاتۆتە بۇون، سەرمەت‌ای نۇوه‌ی کە تەنانەت تاکە بەلگىدەكى زانستىش لەسەر ئەو حەتمىيەتە بۇونى نىيە، چونكە هيشتا نازانىن گىردوون بۆچى هاتۆتە بۇون، لەبرى نۇوه‌ى وەك دۆخى يېشىوو لە نەبۇونى بەردوامىت.

سەنیمە: كاتىك ھۆوكىنگ پەميرەويى لەوە كرد كە گىردوون خۆزى خۆزى لە نەبۇونەوە بەدىيەتاوە، كەوتە ھەلەيدەكى زانستى و عەقلەي گەورەوە، چونكە بۆچۈرنەكەي بەو واتايە دىت، شىتىك كە هيشتا بەدىنەهاتووە توانى بەدىيەتانا زۆرى ھەيدە. نالۇزىكىيەت ھەر نالۇزىكىيەتە هەتا نەگەر لەلايمەن زانايەكى گەورەي جىهانىشىمەۋە بىت^(۱).

چوارەم: ھۆوكىنگ لە نۇوسىنە كانىدا نۇوه‌ى پۇون نەكىر دۆتەوە ئاخۇ بۆچى گىردوون شۇنى ئەو پىنځراویيە ورددە مۇعجىزىيە دەكەونت كە ئەنپەشىلەن و بېرمەندە گەورەكەنلى ترى تۇوشى تىزامان كىردووە و بەرەو باولۇپۇون بە خوداي بىردوون. باشتىر بۇو ھۆوكىنگ بىر لە دانايى (نانان ساندراجاي) باوكى زانستى فەلەكناسى نۇئى بىكەتەوە كاتىك گۇتىيەتى: ((من وايدىمېنم كە مەحالە ئەم پىنځراویيە لە پېشىو و نارپىنځراویيەوە پەيدا بۇويت، بۆزى پۇيىستە رىنځەنرەن بۇونى ھەيتىت، لەراستىدا خودا لەلای من زۆر نارۇونە، بەلام تاکە تەفسىرە بۇ مۇعجىزىيە بۇون بە ھەر دوو بەشە كەمەوە، بۆچى شىتىك لەبرى ھېچ شىتىك بۇونى ھەيدە؟ بۆچى ئەم پىنځراویيە سەرسور ھېتىمەر بۇونى ھەيدە؟

پىنچەم: يەكىك لەو بىرورايانە كە ھۆوكىنگ لە كىتىبىي (دېزايىنە مەزنە كە) رواجى پىندەتات بىرىتىيە لە گەيىشتن بە بىر دۆزى يەكخستى گەورە، كە ھەر چوار ھېزە گەورەكەي سروشت لە ھاركىشەي بىر كارىيانە ھاۋىيەشدا كۆز بىكەتەوە، كە نەمە گەرفەتىيە بۆ تەفسىر كەنلى ھەرچى وردى بېسۇورى گەردوونە و بۆ نۇوه‌ى پۇيىستىبۇون بە بۇونى خودا نەھەليلت. لەوەدا لە گەل ھۆوكىنگىدا ھاۋىرائىن، كە گەيىشتن بە بىر دۆزىنەكى لەم جۆزە واتا بۇونى ئەۋەپى دەپەندى و دېزايىن

(۱) لە تۈمۈرى چوارم (أڭىسانىدە نۇونىنى فەرگەردوونى امان تاونتى كىردوو كە ھۆوكىنگ بۆ نەفسىر كەنلى پىيىتابۇونى گەردوون لە نەبۇونەغا دەخاتەرپۇو، راي گەورە زانايانى فېرىيا دەلەكتاسىمان دۈريارىنى نەم كەم و كىرى و دېزەكىيە لۇزىكىيانە تىايىدا ھەيدە خىتۇتىرپۇو.

له بنچینه‌ی گرددوندا، به‌لام به بونی نم وردیه ینسنوره پیزسته نمدون
بوزه کاری یدکم بکدیه دمنجام، نده که مركورتیه کی عهقانیه، چونکه
پیچهوانه‌که‌ی راسته.

ششم: هزوکینگ دانی به گونجاوی بنچینه‌ی گرددوندا ناوه بق پمیدابونی
ژیان (بنه‌مای مرقی) او بوزه لیکدانمه‌ی نمه‌ش پمیره‌ی له رای چمند گرددونی
دهکات، نم بانگه‌شیده‌شان له تمه‌هی چواره‌ملا پوچمل کردؤزمه. نمه‌ی
تیمه تروشی سرسوره‌مان دهکات، دستگرتنی هزوکینگه به گریمانه‌ی (چمند
گرددونی) که جگه له خسته‌رورویه‌کی فلسه‌فی جیاوازی تهواو دوره له
پاستیه‌کان هیچی تر نیمه.

حده‌هم: نه گهر له رپسا و بیردؤزه بیرکاریه کانه‌وه بچینه سمر زانستی
باپولوجیا، هزوکینگ به شوتکه‌وتنه شیوازنکی سوّفتانی بمناویانگ
شونکان دهکات، نه‌ویش خسته‌روروی بوزه‌چونه بیباوه‌ریه‌کانه، بمه‌ی نمه‌انه
پیشه‌کی دانی‌دانراون، ینه‌ویمه‌که هیچ به‌لگمیه کشیان له سمر همیت. سمرتعی
بده کاتیک دهیت: هیچ لیکدانه‌ویمه‌ک بوزه پمیدابونی زیره‌کی مرؤف و توانای
گدیشتمان به یاساکانی سروشت و دانانی بیردؤزه زانستیه‌کان هیچ شتیک
له بردہ‌مدا ناییم جگه له هملبزاردنی سروشتی داروینی، چونکه بعد‌دوام
زانست هملی باشت بوزه ژیان دهدؤزته‌مه.

لهوانیه نه ده بانگه‌شیده له هزوکینگ و مریگرین سهباره‌ت به‌دؤزینمه
زانستیه‌کان، که پهیوندی راسته‌خویان به‌مانمه‌ی ره‌گمزی مرؤفایه‌تیمه‌وه
همیه، به‌لام زوریک له دؤزینمه‌وه زانستیه ورده‌کان ناچنه ژیباری هملبزاردنی
سروشتیه‌وه، پولا دیشیز ندهه روونده کاتدوو دهیت: (ا) گومان له‌ودانیه
که هملبزاردنی سروشتی رؤلیکی گرنگی همیه له همندیک له به‌مرو
چالاکیه کانمان، وک بازدان به‌سر جو‌گهی ناو و هملگرتنه‌مه‌ی نه به‌رویووه‌ی
له دره‌ختیک که‌وتوه، به‌لام واپناییم که هیچ رؤلیکی همیت له گهیشتن به
چه‌مه‌که زانستیه‌کان، که هیچ پهیوندیه‌کی راسته‌خویان به‌مانمه‌ی ره‌گمزی

مرؤفایه‌تیبه‌وه نییه؛ وک زانینی نمه‌وه چی لمناو گمدیله و کوندره‌شه‌کان
یان بیردزی (الاوتار)‌دا پووده‌دات، یان چه‌مکه فلسه‌فیبه‌کانی وک نامانع
له بون و پیدابون و سرمنجامان، بمراستی پمراه‌سنه‌دننی داروینی هیچ
پیوه‌ندیه‌کی بمو جوزه بابه‌تامه نییه). هزوکینگ پرسه‌که به شیوه‌یه کی
شمرمنانه ساده‌کردّت‌مه بـ نمه‌وه پشتگیری پـ لـ بـ چـونـه بـ باـ هـرـیـهـ کـانـی
بـکـاتـ.

هـشـتمـ: یـکـیـکـ لـهـشـتـهـ چـاـوـهـ رـاـنـتـهـ کـراـوـهـ کـانـیـ هـزوـکـینـگـ نـهـوـهـ بـوـ رـایـگـهـ بـانـدـ
کـهـ فـلـسـهـ فـهـ مـرـدـوـهـ^(۱) Philosophy is died نـهـمـهـشـیـ بـ نـهـوـهـ گـیـزـایـهـ کـهـ
فـلـسـهـ فـهـ لـهـ گـهـلـ دـوـزـنـهـوـهـ زـانـتـیـهـ کـانـدـاـ رـیـتاـکـاتـ،ـ بـهـتـایـبـهـتـیـ لـهـبـارـیـ فـیـزـیـادـاـ.

گـومـانـ لـهـوـهـاـ نـیـیـهـ کـهـ نـهـمـ بـانـگـشـیدـهـ بـهـتـواـوـیـ لـهـ گـهـلـ رـاستـیدـاـ یـهـ کـانـگـیـرهـ،ـ
چـونـکـهـ فـلـسـهـ فـهـ زـانـتـیـکـیـ پـراـکـتـیـکـیـ نـیـیـهـ،ـ بـهـلـکـوـ شـیـواـزـنـکـیـ فـیـتـرـیـ مـرـؤـفـهـ لـهـ
بـیـرـکـرـدـنـهـوـهـ گـهـرـانـ بـهـدـوـایـ پـرـسـیـارـهـ تـهـوـرـیـهـ کـانـیـ بـوـنـ،ـ تـاـ نـهـنـاـسـتـهـ کـهـ گـوـتـراـوـهـ:
هـدـمـوـ مـرـؤـفـهـ کـانـ فـیـلـهـسـوـفـنـ،ـ لـهـوـنـیـهـ نـهـمـ بـانـگـشـهـ هـزوـکـینـگـیـهـ رـاست~ بـوـیـتـتـ
نـهـ گـهـرـ پـیـوـهـرـمـانـ بـوـبـارـیـ تـهـنـدـرـوـسـتـیـ فـلـسـهـ فـهـ بـرـیـتـیـ بـیـتـ لـهـنـوـسـیـنـیـ نـهـوـهـ کـهـ
مـرـؤـفـیـ فـلـسـهـ فـیـ زـوـرـ لـاـواـزـهـ:ـ دـیـزـایـنـهـ گـهـورـهـ کـهـ!ـ بـلـامـ سـوـبـاسـ بـ نـهـوـهـ
فـیـلـهـسـوـفـیـ گـهـورـهـ هـمـنـ،ـ کـهـ جـیـهـانـیـ هـزـرـیـانـ پـرـکـرـدـوـوـهـ لـهـ بـیـرـکـرـدـنـهـوـهـ نـوـیـ
وـ شـیـکـرـدـنـهـوـهـ قـوـوـلـ وـ دـهـنـجـامـیـ درـوـسـتـ،ـ هـمـلـوـهـسـتـهـ کـهـمـانـلـهـ گـهـلـ هـزوـکـینـگـداـ
بـهـوـهـ کـوـتـائـیـ پـیـتـیـنـیـنـ،ـ کـهـ دـلـیـلـیـنـ:ـ نـهـ گـهـرـ فـلـسـهـ فـهـ مـرـدـیـتـ،ـ نـهـواـ نـوـسـیـنـهـ کـانـیـ
فـیـلـهـسـوـفـهـ کـانـ تـهـنـیـاـ خـیـالـهـ وـ نـهـ گـهـرـ فـلـسـهـ فـهـ لـهـ تـافـیـ لـاـوـتـیـدـیـاـیـتـ -ـ کـهـ
نـهـمـشـ رـاستـیـهـ کـمـیـهـ -ـ نـهـواـ قـسـهـ کـمـیـهـ هـمـلـهـ وـ درـقـیـهـ.

(۱) نـهـمـ لـهـ بـرـوـسـکـیـهـ کـانـ هـاـتـوـهـ کـهـ بـ نـهـ Google Zeitgeist Conference نـارـدـوـیـسـتـیـ لـهـ
.۲۰۱۱/۰۷/۱۷

دانیل دینیت^(۱)

Darwin's Dangerous Idea^(۲) بیروکه مهترسیداره‌کهی داروین^(۳)

دانیل دینیت یه‌کیک بwoo له یه‌که مینه کانی گالت‌چارپی بینباوه‌ی نوی له سالی ۱۹۹۵ زادا، له پنی کتیبه‌کهی، به ناوونیشانی (بیروکه مهترسیداره‌کهی داروین) به ناویانگ بwoo، دینیت نم بیروکه مهترسیداره شیده‌کاتهوه و دلهیت؛ جیهانی زینده‌وران به هه‌مرو نهو وردی و لاینه سرسور‌هینه‌رانه‌ی تیندا ههیه، ندوهی وا درده‌که‌وت که دیزاینیکی وردی سرسور‌هینه‌ری تیندا به کارهاتووه، له‌لاین خودا دیزاین نه‌کراوه و بدینه‌هیتر اووه، یاخود له‌لاین همر شینکی تری هارشیوه‌ی خودا، به‌لکو بدره‌می هلبزاردنی سروشتی بwoo، که هستاوه به له بیزندگانی بازدانه بزم‌اویمه هه‌دهمه کیهه کان، نم کرداره کردارنکی می‌کانیکی ناهو شیارانه بwoo، نهو گونجاو و پیکخراویمه بمهی یاریده‌ی هیچ عه‌قلیک^(۴) له پشتوی و نارپیکخراویمه به‌دینه‌ناوه، همروها دینیت له کتیبه‌کهیدا اوک همر لایه‌نگرنکی تری په‌رسه‌ندن) پمیره‌وی له‌وه کردووه که (ژیان) لمپنی په‌رسه‌ندنی کیمیابی هه‌دهمه کیهه‌وه پهیدا بwoo، که ده‌چیته ژیز باری پیسا کیمیابی و فیزیابیه کانهوه.

(۱) Daniel Denett: فیلمسووفیکی نتمربیکیه، گرنگی به فلسه‌فی زانسته‌کان و فلسه‌فی عقل دعوای ۱۰ کتیبه لمو بوارانه ههیه، له سالی ۱۹۶۲ ز لمدایک بwoo.

(۲) Darwin's Dangerous Idea. New York: Semion and Sushter 1995

P.50 (۳)

بیوچی بیرونی خواره‌ی نیل جلد دوم

دینیت بهوه و لامان ددهاتوه که ثهو بیروزکمیه ناچارمان دهکات چاو به هه مسوو چه مکه کانی مندالیماندا بخشیتینهوه دمریارهی ژیان و پوشت و جوانی و بهاکان، ثهو بیروزکمیه له کوتاییدا دینیته هزوی ثمهوه که به تعاوی نکولی له بونی خودا بکدین. هر روها دینیت وايدمینیت که ثهو بیروزکمیه ده مینیتهوه و بال بدمدر گهردووندا ده کیشیت (چونکه مانوه بوز باشترینه)، لدکاتیتکدا چه مکه ثایینیه کان نامیننهوه و لهناو ده چن، لمبهر ثمهوه پیشیاری ثمهوه دهکات همندیک مرؤفی دیندار له باخچه رؤشنیریه کانی نازه‌لان بهیلینهوه، بوز ثمهوه کانی ناینده بیانبین. به مرچیک عقلی منداله کانیان به بیروزکه کانیان دمریارهی خودا ژمهراوی نه کهن^(۱).

هدروها دینیت دهیت: (هم مرؤفیک لم رپژگارهدا گومانی لموه هدینت که ثهو جوزراوجزریه تییهی ژیان بههزوی په رسهندنی داروینیهوه رویداوه، ثموا که سینکی نه زانه و لئی نابور درتت)^(۲). نای لم کیشهه؛ نایا ثه گهر په رسهندن وله چه مکیک قهبول بکم و هرهمه کییهتی ره تکه مهوه بههزوی ثمهوه که لمرووی زانستی لوزیکیمهوه مه حائل، دهم به که سینکی نه زان و تهنانه شیاوی لیبوردنیش نابم؟!

وا دیاره و سفرکردنی که سانی تر به نه زانی له لای داروینیه کان زور گرنگه، چونکه دینیت یه کم که س نه بوروه که ثهو کارهی کردووه، ثمهوتا دؤوکنر له سالی ۱۹۸۹ از له رپژنامه نیوبورپ تایمزدا دهیت: (الله حقیقت لام نه داده نه گهر هر که سیک که با ودری به داروینیزم نهیت به نه زان یان گلیل یان شیبت یان درنده کی نازار ده و سفی بکم). دؤوکنر له دینیت به خشنده تره، چونکه

ما فی هملبزاردنی لمنیوان چوار و مسی خراب و کدم و کورتی پنداشی، همروه کچون شوهی رهنه کردندوه که لینان بیبوریت، بهلام دینیت زور توندتر بوده، بعوپیمی که نمو بواری لیبوردنی نه هیشتزته و. بهلام له کوتاییدا همان زمانی زیری پر له فیز و یه کلاکمرهوبیان به کارهیتاوه، بزیه شیاوی نمو و مسفن که خویان بز خویان دایانناوه، بمهی که بیباهری نوسولی توندرون.

بمتالکردنمودی جادوگرها^(۱) : Breaking The Spell

دوای ده سال له نووسینی کتیبه‌کهی پیشوی، دینیت کتیبی (بمتالکردنمودی جادوای بلاؤ کردوه، که بهشیکی بچووکی بز (بیره که مهترسیداره که) زیاد کردوه، نووسیویه‌تی: ((الهراستیدا بیره کهی بهدیهیان به بی پیویستیوون به عهقانیک به سر دامهزراوه روشتبیه کانمان و هست و سوزه نایینیه کانمان و داهیتانه هونهربیه کانمان و گرنگیدانه زاستیبه کانیشماندا جیبه‌جن دینیت، چونکه عهقل و زیره‌کی بمر له پیتابونی گدردون پمیدا بعون، نموده که دوای پهیدابونی گمدادون)).

بملکه‌کهی دینیت : Dennett's Argument

و هسفکردنی پدره‌سندنی داروینی به مهترسیدار له لاین دینیتموه له چوار تمودره سرچاوه ده گرت:

یه‌که‌م: ده‌کری همر خاسیبه‌تیک له خاسیبه‌تکانی جیهان بز میکانیزمی میکانیکی کویزانه بکنپ درته و، که هیچ نامانع و دیدگاییکی نییه.

دووه‌م: پیویست بده ناکات که باومه هاویدشی عهقل بیت وهک سرچاویه‌کی زانیاری، تمنانه‌ت له پرسه غبیبیه کانیشدا.

سیمه: لمراستیدا بیرۆکەی بۇونى خوداي بىرچەستەبۇو له شىوهى مرۆفدا بيرۆكىيەكى مەنلاانى نالۇزىيکىيە.

چوارەم: لمراستیدا بىلگە كلاسيكىيەكان لەسر پرسى خوايمتى؛ بىلگەي بىديپىتان، بىلگەي دىزايىن.. راست نىن، كواتە پىويستە هەر كەسىك كە باڭگەشەي بۇونى خودا دەكتا بىلگەيەكى بىرچەستەي زانستى بخاتەپروو.

پىشىر، له تەمۈرە كانى كىتىبەكەدا بىلگە كانى ھەلمسى پەرمەندىنى داروينىمان خستەپروو، ھەروها ھەلمسى چوار تەمۈرەكى بىلگە كە دىنېتىشمان خستۆتەپروو، ھەروك چۈن بىلگەي يەكلاكەرەمە حاشاھەلەنگىرىشان لەسر بۇونى خودا خستۆتەپروو. بىلام وادابنى كە ھەمو نەو بىلگە زانستى و فلسەفييانە خستىماندەپروو بىرۋايىان بە دىنېتى و بىباورانى تر نەھيتا، ناياب نەوە واتاي نەوە دەگىدەتىت كە داننان بەبۇونى خودا شىتكى نالۇزىيکىيەو دىرى عەقلە؟!

گەورە فەيلەسۇوفى نەمرىكى نالقىن پلاتىنگا وەلامىكى ناخەمەزىنى نەو پرسىارە دەداتەوە، دەلىت: ((بەدرىتايى مىزۇوى فەلسەفەي كۆن و نوى و ھاۋىچەرخ ھەميسىھە كەسانىك ھەبۈرون كە باۋېرپىان وابۇرە هيچ بىلگەيەكى باۋېرپىتىكەر لەسر بۇونى كەسانى تر تەنانەت لەسر بۇونى خۆشىيان نىيە، ياخود لەسر بۇونى جىهانى دەرەوە، يان پەودانى پەودادەكانى پاپىردوو، بىلام سەرەپاي نەوەش هيچ كەسىك نەو قىسىمەي نەكىدۇرە كە باۋېرپۈرون بەبۇونى نەوچۆرە شتانە نالۇزىيکىيە)).

ھەروها پلاتىنگا دەريارەي دىنېت دەلىت: ((لەراستىدا دىنېت و كەسانى تر كە پېيرھەي لە پىبازى سروشى دەكەن هيچ شىتكى دەريارەي فەلسەفەي ئايىن نازانىن كە سىنەكى فەلسەفەي داگىرگەردوو، بىلام سەرەپاي نەوەش لەباسكىرىدىنى فەلسەفەي ئايىن و ھېزىشىرىدە سەرى سل ناكەنەوە، بىلام پىويستە نەوە باش بىزانىن كە چارەگى كۆتايى سەددىي بىستەم چەند شەپۇلنىكى پاشەكشىنى فەلسەفەي ماددىيگەرائى لەبەرژەمنى فەلسەفەي ئايىنى بەخۆيەوە دىيە)).

پلاتىنگا قىسە كانى دەريارەي دىنېت بەمۇ كۆتايى پىتىتىت كە دەلىت: ((دىنېت لەوە بىتاگاپە كە مەرۇنىي نەمرىكى ھېشتا باۋەرى بە خودا ئايىن ھەيدە، ھەتا

نه گدر سرووته کانیشی جیبه‌جن نه کات، نمودنا ناماره کان سه‌لماندوویانه که زیاتر ۸۰/ای نه مریکیه کان باومروون به په‌رسندنی دارویی رهندکه نه و، په‌خته نمه ده گرنکه له قوتا خانه کاندا به منداله کانیان بگوترتنه و، نه مهش نه و ده گدیه‌نیت که هزی دارویی مهترسی بز سه رانست زیاتر بروه نمه وک بز سه رانیین!!).

سام هاریس^{۱۱} :

کوتایی باوه^{۱۲}

کتیبی (کوتایی باوه)، که سام هاریس له سالی ۲۰۰۵ زدا بلاویکردوه، بوبه کارتی و درگیرانی له دهسته بیباوه‌راندا. چونکه له کتبه‌کدا، هاریس رهواج به فیکرمیک ده دات که بیباوه‌ران زورکات دووباره ده کمنه و، سده‌پایی کدله‌کمبوونی بدلگه‌کان له سه درؤینه‌سی نه و بانگه‌شمیه؛ نه ویش نمه ویه که نایین هزکاری کوزانه کانی مرؤفایه‌تیه. نمه وی شتیکی نوی بوبه له و بواردا و هاریس خستیه‌پوو، نمه بوبه که دمیگوت ناییت له زیر سایه‌ی ژیارستانیه‌تی رانستی پیشکو توودا رنگا به گه‌پرانه وی نه و که سانه بدھین که له لپتی کداری نایینی تیرؤریستی همولا بز چونه به دهشت دهدن و، کسانیکی زور له خملکی بیتاوان ده کوژن. تا نیزه ثیتمدش له گه‌ل هاریسدا هاواراین.

بلام هاریس، به ناوی توانای نوممهت له سه برگه گرتن، خراپترين شیوازی تووندره‌وی به کاردنه‌ییت، دهسته کات به توهمتبارکدنی دینداره میانه وه کان و ده لیت نهوان نه و خاکه گونجاون که تووندره‌وه کانی تیندا په‌داده بن، له بئر نمه و

۱۱: Sam Haris: له مانگی نېبرتلی ۱۹۶۷ ز له ولایته یه کگر تووده کان له دایلک بوبه، یه کنکه له پرشکانی مېشك و دهار و، پیرمەند و راگمیاندکار و فېلسوفه و، زمارمیک دانزاوی همیه، که گرنگ‌کریبان و له همرویان زیاتر په‌بومست به بیباوه‌ی نه دو کتبه بون که باسان کردن.

داوا له حکومه‌تکان دهکات که رنگا به نازادی بیروباور ندهمن! بدو پیشیه که بیروکه گردار بدره‌مدینیت، هرروک چون داوا له کوملگه ژیارستانیه کان دهکات که واز له ریزگرتقی نایینه کان بین! بدلگه تهوریه که هاریس بز هه‌مو نه و بانگه‌شانه؛ بریتیه لهوهی که پیشکوتوتی زانستی هه‌میشه مرؤف بهرهو ناییندیه کی گه‌شتر دبات، نایین تاکه بواره که بیروکه‌ی په‌کوته و که موکورتی رابردوی هدلگرتووه. لهسر کوملگه ژیارستانیه کان بیتوسته که نه و بیروکانه بخنه ریز هه‌مان نه و منهجه زانستیه که فیزاو کیمیاو پیشکی و زانسته کانی تری بین شمن و که دهکات. پاشان هاریس به گالنه‌جارپیوه دلیت؛ نه گهر نیمه خزمان گرتوره له بهرامبر کسینکدا بانگه‌شی نهود دهکات که بروونه‌وری ناسانی - بونمدونه - لپرنی و شککرمه‌ی قز (مجففه) پدیامی بز دلیریت، نهوا همرگیز رنگا بهو که سه نادمین که قوتابخانه دابسوزریتیت بز نهودی بیروکه کانی به مندالله کانمان بلیت‌موده، هرروک چون رنگاشی پینادهین که لپرنی راگه‌یاندنه کانه‌وه قسه بز خملک بکات. پاشان هاریس زیاتر پدره بدو نمونه‌یه دهات و دلیت. چون رنگا بمهه ده‌مین که سانیک سیاسته کانی ولاته‌که‌مان و جیهان دابریزون که باوریان وايه نه و کتیبه‌ی له‌تمنیشت جینگای خمودنیانه خودایه کی غمیبی پرپیکردۀ‌تمه، نه و بیروکانه‌ی تبیدا همه شیاوی قسه له‌سرکردن نییه.^{۱۱)}

له راستیدا بانگه‌شکه که هاریس بز نهودی نایین به‌هه‌مان منهجه‌ی زانسته سروشته و پراکتیکیه کان بخونیندیرت، دهرخربن‌هزانیه کی نابروبه‌رانه‌ی هاریسه بدرامبره منهجه‌ی زانسته کان، چونکه گومان لوه‌دا نییه که هر زانستیک له زانسته مرؤیه‌کان (ده‌توانین به شیوه‌یه کی کاتی جاری نایین لوه به‌دمه‌یکه‌ین) منهجه‌ینکی تاییت به‌خوی همه بز شیزاری لیکولینده و گوتندوه و فیزکردنی، بونمدونه نیمه میترو و جوگرافیا و زانسته دهروونناسی و فلسه‌فه و نابوروی به‌هه‌مان منهجه‌ی زانسته سروشته پراکتیکیه کان ناخوتنین، بدراستی نهود تکدوتنیکی وايه که قوتابی قواناغی ناوه‌ندیش ناکه‌وتنه هدلیه کی لام چهشنه.

۱۱) بزیدا مهمستی له جورج بزشی کوره، که پیرویه له روئی راستی تروندبرو دهکرد.

په یامنیک بؤگه‌لی مه‌سیحی

پیچموانه‌ی کتیبه‌که‌ی پیش روی، که پر بوله قسمی دووباره و دور و دریز، نم کتیبه‌ی له سد لایپر که‌متره. پیچه‌وانه‌ی ناوونیشانه‌که‌ی، هاریس لهو کتیبه‌دا هیزش ده کاته سه په‌پیره‌وانی هم‌مرو نایینه‌کان، به تایبه‌تی مسولمانان.

کتیبه‌که بانگدشه بز نهوده ده کات که نایین ته‌نیا به‌بررس نیبه له بلاوونونه‌وهی تووندپه‌وهی و تووندوتیزی، بدلوکو به‌بررسیش به‌رامبهر به نه فامی و گه‌مزی، بز نهوده نمونه به هله‌لویستی ره‌تکرده‌وهی بالی راستی تووندپه‌وهی نه‌مریکی دیستیه‌وه بدرامبهر بمو پرسه زانستیانه‌ی بزی خزاندپه‌وه؛ ولهک پدره‌سدندنی بایو‌لوجی و خانه قدیمه‌کان و لمباریدن. پاشان هاریس به گالته‌جاریسه‌وه ده‌لیت؛ نه گهر ۵۰٪ ای سکپرییه‌کان بشیوه‌یه کی خۆکردانه به‌می دهستیه‌وره‌دانی هیچ کەس لەسره‌تاکانی سکپریدا لمبار بچن، به‌می نهوده که خانه‌که ناگاداری هیچ بیت، نهوا خودا دهیته گهوره‌ترين نه‌تجامدمری تاوانی لمباریدن، که نایین لئى ببررسیاره! هاریس له گالته‌جارییه که‌ی بدرده‌واه ده‌بیت و ده‌لیت؛ به‌هیچ جوزت‌لک نایین هیچ سودیکی بز يه کلاکردن‌نه‌وهی نهوا پرسه زانستیانه نیبه و هر گیز ناتوانیت بز نویز خوتانی شیبکاته‌وه.

هاریس به دلنياییه‌وه ده‌لیت، نه گهر دیانه‌کان به عه‌قلینکی کراوه و هۆشیار کتیبی پیرۆز بخوتنه‌وه، نهوا زۆرینه‌ی لى ره‌تنده‌که‌منوه، به‌لام له به‌ختره‌شی ویلایته يه کگرت‌توه‌کانی نه‌مریکایه، که ژماره‌یه کی کەمی نه‌مریکیه‌کان عه‌قلینکی کراوه‌یان بز وەرگرت‌تنی حقیقت هەمیه.

پاشان ده‌لیت: نهوده جینگای سەرسوپرمانه نه‌وهیه که مافی خۆکاندیدکردن بدھین به کەسانیک که باوھرپیان وايە نوح جوتیک نیزو مئى داینەسوپری سوارى کەشتیه‌که‌ی کردووه، باپیره گەموره‌مان له کۆزکراوهی پاششاوه و گیانکی خوداپی به‌دیھیندراوه!

هاریس شتگله‌یکی و ها دداته پاں مسولمانان نمه ده سلمیتن که هیچ زانیشه‌کی دهرباره‌ی نمه نایینه نییه، ده پرسیت: بُوچی مسولمانان ده لین قورنائی خودایه و رتیده که نمه همان شت بهرامبهر به کتیبی جوله‌که و دیانه‌کان بلین؟ بُوچی لومیان ده کمن که بیروباوه‌پیان لهوان جیاواره؟ همروها ده لیت: چ درؤیه‌کی گوره‌یه؛ نمه بانگه‌شمه‌یه ده لیت نیسلام بانگهواز بُو ناشتی ده کات و بدرپرس نییه بهرامبهر به رهفتاری تیرؤرسته نوسولیه تو ندره‌وکان.

له سو بِرگه‌ی پیشودا بانگه‌شکانی هاریسمان دژ به نایینه کان خسته‌روو، که له وتاره‌که‌ی (بُو گه‌لی مسیحی) باسی کردون، نیستاش نمه قسه بیینه‌مايانه‌ی به کورتی پوچ ده که‌ینده و ده لیتین:

نانینه کان بدرپرس نین بهرامبهر به تمسکی ناسوی زانستی روتی راستی نه مریکی، که تو ندره‌وکان ده مارگیری بُو ته فسیره کلتوريه‌کانی پیمانی کون.

- لیپرسینده‌وکان خودا له‌گه‌ل خودا له‌سر حالمه‌کانی له‌باربردنی خوزکرد جوزنیکه له (لیکچون - المقاله) که له میانی قسه‌کردنمان دهرباره‌ی مه‌زهمه‌هه فله‌سنه‌فیه‌که‌ی دوکن، هملییمان سله‌ماندو به کارنکی خراپیان له قله‌مدا.

- هاریس له‌کاتی قسه‌کردنی دهرباره‌ی داینه‌سوزره‌کان و که‌شتبیه‌که‌ی نوح که‌وتته هملیه‌کی زانستیبه‌وکان، چونکه داینه‌سوزره‌کان ۶۳ ملیون سال پیش نوح لمناچون!

- هاریس هیچ شتیک دهرباره‌ی ره‌مزیه‌تی بدیهاتنی مروف له دوانه‌ی روح و ماده نازانیت و بتناگات، که بریتیه له جهوده‌ری بونی مروف، له‌جیاتی نمه‌وکی همولبدات تیگات دهست ده کات به گالته‌پنکردن.

- له کوتاییشدا ده لین هاریس له‌وه بیتناگایه که مسولمانان ریزندکی تابیه‌تی بُو کتیبی پیروز، جوله‌که و دیانه‌کان داده‌تین و دلین له بنمره‌تدا کتیبی ناسمانین، همروهک چون له‌وه ش بیتناگایه که هدرسی نایینه‌که له زوره‌ی بیروباوه‌په‌کانیاندا

یه کانگیرن، تمنانهت مسولمانان باوهرپیان به نایینی جوله که و مهیجی همیه.
هر روهها هاریس له زورتک له نایته کانی قورناتی پیروز بیناگایه که بانگهاوز
بۇ ناشتی ده کات و شەر و تیرۆر بە خراپ دەزانیت. لە راستیدا توْمەتە کانی
هاریس بۇ نیسلام تەنبا نەزانی و بیناگایی نمو دەردەخەن و نەوهش دوپیات
دەکەنەوه کە هاریس قسە لە سەر شتىك ده کات کە نایزانیت.

بیتیان بیرۆکە کانی هاریس چەند لاوازن، نەوانەی کە راگەياندەنە کانیان پې
کردووه!

كريستوفەر هيچنزا^{۱۱}

خودا گوره نیيە: چۈن نايىن ھەموو شتىكى ژەھراوى كردووه.
God Is Not Great: How Religion poisons Every Thing

ئەم كتىبە: كە لە سالى (۲۰۰۷)دا دەرچووه، بەناوبانگترىن كتىبى ھىتچنزا،
لە ھەمووپىان زىاتر پەيوندى بە پرسى بىباوەپىيەوھەمیه. ناوونىشانى كتىبە كە
ناماژىيە بۇ نەوهى كە ھىرىش دەکاتە سەر دوو لايىنى تەواوكىرى يەكتىر: خودا
و نايىن.

ئەم كتىبە نايىن وەك بەرهەمنىكى پەرەسەندىووی فرۆيدى نالۇزىيکى نا
موختەمەل وەسف دەکات، روواج بە دەمارگىرى و ھۆزايىتى و دەگەزىبەرستى
و جەنگ و دەستدرېزىكىدە سەر مەندالەكان دەدات، ھەر روهەك چۈن بانگەشە بۇ
نەزانىش دەکات، تمنانهت دەلىت نايىن بىرتىبىيە لە لوتكەدى وەهم و خەلەفان.

(۱۱) Christopher Hitchens: نۇرسۇر رۆزى نامەنۇسى بەریتانى -ئەمرىكى، لە سالى ۱۹۴۹ لە دايدىك
بۇوه و، لە دىسمېبرى ۲۰۱۱ بەھۇزى شىيەنچىي بۇرى خۇزانك مەردۇوه.

هروها هیچنر لکتبه کمیدا گالته به پرسیاره ته و مریبیه کان ده کات، که نایین و فله سه فه گرنگیان پینده من. بۆ نموونه ولامی نه و پرسیاره دداته وه که دلیت: بۆچی ثیمه لیزهین؟ دلیت: چونکه له سمر دوو قاج و مسماوین!

هروها ناوونیشانی سره کی کتبه که (خودا گموره نیبه) دژی درووشی مسلمانانه (الله اکبر- خودا گموره ته)، نامانجی یه که میشی له پشت نموده هیشکردن سر سددام حوسین و نه و پیروزیستانی ددرنه پال نیسلام.

هروها هیچنر بانگه شه بۆ نموده ده کات که مسلمانان باومنیان به بیردۆزی پیلانگتیری (نظریة المؤامرة) همیه، زیارتیانیه تی پۆژنوانی بەوه تو مهبار ده کەن که بە نەنقەست نایدز و پەکەوتیی مندالله کان و بیتوانانی ینکسی و نەخۆشیه کانی تر لە ولاتە نیسلامییه کاندا بلاوده کەنموده! هروها جخت له سمر نموده ده کات ده که کتبه که له پەخنە گرتینیدا نەوندی مامەلە له گەل رەفتاره خرابە کانی نه و کسانەدا ده کات که بۆ نایین خوشنگەرمن، نەوندی مامەلە له گەل خودی نایین ناکات.

هروهک چون هیچنر بەراشکاوی دلیت قورنائی پیروز تمنیا کۆکراوهی نە فسانە کانی جولە که و مسیحییت و نە فسانە کانی پیشووی خۆیمتی، نه و دەرنجامەمان بۆ دەردە کات که قورنائان پرپیه تی له وەرگەتن و هەفێزی!

خوشندهٔ حوزه‌ی اینجا لد

خوشندهٔ بدریز؛
گه‌واهیده‌ریزک له خویان گه‌واهیدا

ما یکل شیرمه‌ر^(۱) بیرمند و نووسه‌ری نه‌مریکی بواری فلسه‌فه و میزرو و زانست، یه‌کیک بتو له مسیحیبیه تووندروه کان، پاشان واژی له مسیحیبیت هیتا، همندی جار خوی به بیباوه‌ر و سفکرد، همندی جاریش به گومانکار و همندی جاریش به نه‌زانکار (لا ادری).

شیرمه‌ر کو‌مله‌ی گومانکاره کان Skeptics^۲ دامه‌زناند و بتو به سرنوسری گوفاری (گومانکار Skeptic).

شیرمه‌ر وتارنکی نووسیوه له (گوفاره کانی زانسته کانی نه‌مریکی Scientific American) له ژماره‌ی سپتیمبری ۲۰۰۷، ناوونیشانی وتاره‌که (بیباوه‌ری لژیکی Rational Atheism) نامه‌ی کی کراوه بز بدریزان دووکنز و دیتیت و هارس و هیتچنزا بتو، نمو وتاره وه کاردانه‌وهدیک بتو برامبهر به ده‌مارگیری کو‌مله‌ی نمو چواره برامبهر به ثایین، تیایدا مهترسی نمو ده‌مارگیری‌سی دهرخستووه، چون لهر نمو چواره (هاوشیوه کانیان) پیوسته که شیوازه دوژمنکاریبه کیان بز باسکردنی پرسی خوایه‌تی و ثایین بگورن، نه‌ها خوتنمری بدریز، نمه‌ه پوخته‌ی پیامه‌که‌یه:

بیباوه‌ری لژیکی :

(اله گکل مال‌ناواییکردن له سده‌ی بیستم و پستانه ناو سده‌ی بیست و یه‌که‌مدا، روویه‌ر ووی سی دیارده بتوینموده که همراه‌شمن بز سمر زانست و نازادی.

(۱) Michel Shermer: کو‌مله‌ی گومانکاره کانی دامه‌زناند، که ۵۵۰۰۰ نهندامی همیه و، گوفاری گومانکار گرنگی به پروچه‌لکردن‌نموده نموده دیارداده ده دات که به درق ده‌درته پال زانست. له سالی ۱۹۵۴ از لدایکبرو.

يەكەميان: هېرشكىرنە سەر خوتىندى پەرسەندىنى بايۆلۈچى و لىتكۈلىنەوە لە خانە قەدىيە كان.

دۇووهەم: پەرسەندىنى پەيوەندى نىوان كلىسا و حکومەت و، پشتگىرىكىرنى حکومەت لە هەندىك لە جۆرەكانى باوپىرى و پشتگۇنخستى جۆرەكانى تر.

سەنەم: بلاويونوھە تىرۇرى ئايىنى توندپەو لە جىهاندا بە گىشى و لە زىلابەت يەكگەرتۇرۇھە كان بەتاپىتى.

نۇ مىملەتتىبە بۇھە ھۆى دەركەوتتى بىباوپىرى كۆمەلە چوار كەسىيەكە، كە بۇ ماۋەيەكى زۇر لە سەررووى ليستى پېرىزىشلىرىن كەنەنە كەندا رىزىمنى رۇزئىنامەي نىبۈزۈك تايىز بۇون. ھەمۇ نۇوسىنە كەنەنە كەندا رىزەكەي رىچارد دۆوكىنزا دەخولىتىمۇ، كە دەليت: پىنۋىستە ھەمۇ مۇمان نۇھە بىزانىن كە بىباوپىرى بۇون جوان و جوامىزانىدە، تۆ دەتوانى بىباوپىنىڭ ھاوسىنگ، بەرھوشت، بەختەور و داهىتىر بىت.

دەكىرىن لەودا لە گەلياندا ھاوا را بىن، كە ھەركات چەمكە ئابىنەيەكان لە گەل حەقىقەتە زانسىيەكان و بىنەماكانى ئازادى سىاسىدا تىكىگىران، نەوا پىنۋىستە ھەللىستىنەكى توند و يەكلەكەرەمەن ھەپتەت، بىلام پىنۋىستە ناگادارى نۇھە بىن كە زىرادەپەر نەكەين، بۇ نۇھە نەكەپىنە چالى تۇندرەپەر و دوورۇ منايىتى، بۇ نۇھەش پىنۋىستە رەچاۋى نۇ چەند خالە بىكەين:

يەكەميان: لەراستىدا نۇ بىزۇوتتەنۋاندى بە بەرھەلسى نەبىت بە هيچچى تر رازى نىن (إىزەدا ناماژە بۇ بىباوپىرى نۇئى دەكتە)، خۇرى شىكست بە خۇرى دەھىتىت، تەنانەت رەواجىش بەو كۆمەلەيە دەدات كە ھېرىشى دەكتە سەر، بۆيە پىنۋىستە لەپىتاو بەدىھەتىنى شىتىكدا كە دەمانەۋى تىبىكۈشىن، نۇھەك لەپىتاو لادانى شىتىك كە نەمانەۋىت.

دۇووهەم: رۇلى ئىتمە - ھەرۋەك داروين دەليت- بىرىتى نىبىيە لە خىستەپەپەي بەلگە لە دەرى باوپىرى بۇون بە خودا، بەلگۇ بىرىتىيە لە رۇوناڭىرىنەوە عەقلەكان نۇويش لەپىنى خىستەپەپەي شىكەنەوەي بەرھەمە كانى زانست.

ستیم: له سدرمان پیویسته - همروه کارل ساگان دملیت - پوششی باشمان هدیت و گالته به دینداره کان نه کهین، چونکه نه گنرجی نه و گالته جاریه چیز به خش، به لام کسانی تر له خۆمان و بیرون که کانسان دەپونتیمهوه.

چوارم: (ره فتاری هاوشیوه)، پیسای زیرینه بۇ ره فتار کردن له گەل دینداره کاندا. نه گەر تىئە نەوە رەندە کەینمۇوه کە دینداره کان حوكى پیشوه ختمان بە سەردا بدەن ندوا پیویسته ئىمەش هەمان شت نە کەین.

پىنچەم: همروه کارتەن لۇسرکىنگ^(۱) ناماژەی بۇ کردووه، پیویسته خۆمان بە خيانەت له قىلە مەدائى نەو کەسانە بە دوور بىگرىن کە بۇ چۈونى جىاوازىان ھېيە، پیویسته رىز لە بىراوپاواپىان بىگرىن، چونكە نازادى تىئە کە باوەرمان نەھىتىاوه، بەندە بە رىزگرتەن له نازادى کەسانى تر کە باوەر پىتن.

له كۆتايىدا نەوە دلنىيا دەكمەوه کە يىباورى عەقلانى، کە رىز لە حدقىقتە زانستىيە کان و دەسىلاتى عەقل دەگىرت، له سەرى پیویسته نەوە بزانىت کە (بندە مائى نازادى) له سەررووى زانست و ئايىنەوەيە).

پوخنە پەيامە کە كۆتايى هات.

بىلکو دەستەي يىباورى نۇى پەند لە ھاوارىپەتكى خۆيىان وەرىگىن، کە دەركى بە صەترسى تۇوندرپۇي و دەمارگىرىيە كەيان کردووه؛ تا وايان لىيەتتە كە لە دینداره تۇوندرپۇو ئۇسۇلىيە کان تۇوندرپۇوتەن كە قىسىمان له سەر دەكەن و ھىرشيان دەكەن سەر.

(۱) Martin Luther King: (۱۹۲۹-۱۹۶۸) زا، پىشوايدى كى ثەمىرىيەيە، كە بە رەچەلەك نە فەيقىيە، قىشە و چالاکىابتەكى سىاسى مەذىى بۇو يەكىك بۇو لەر كەسانى داراي كۆتايى هەتانا بە رەگەزىيەرسىي و دەزايىتى رەشىنتە كانى دەكەد، بېچۈكتۈن كەمس بۇو كە خەلاتى نىبلى ناشتى بە دەستەتى، لە سالى ۱۹۶۸ از تېرۈزىكرا.

ರಾಹುಲ್ ಜಿಗ್ ಮೊಂಡೆ

بُلْيادوْرے لہ جیھانے نیسلامندا

((نیوهی تاوانی بلا بوبونه و می کوفر و بیباوه ری له جیهاندا له نه ستّوی دینداره کانه.. چونکه به کاره خراپه کانیان و قسه نه شیاوه کانیان وايان له خه لک کردووه رقیان له خودا بتتهوه))

شيخ محمد الغزالى^(١)

دیاردهی بیناومپری به یه کیک له مهترسیدارترین دیارده کان داده نهیت له بمهردم
گشته ندنی ژیانی روحیدا، له هه مهرو ژیارتستانیه هه کاندا شوئنیک بؤخوی
دکاته ووه، کاتیک خلک ده گنه قواناغی خوشگوزه رانی، ثه مهش له بمهر نمهوهی
نهندیک له دمروونه کان هدست و توانا نایینیه کانیان له لا تهواو دهیت و نارهزوی
چیز و حجزی ههسته، زیاتره ده کمن.

شیوازی بیباوه‌ری به پنی روحی نو ژیارستانیه‌تهی تیایدا هملدهقوولیت
جیاوازی همه، نیجه باس، له بیباوه‌ری روزنزاویی کردوه و گوتوریوه‌تی:

(۱) شیخ محمد الفزالی: یه کتک بیو له بناویانگترین بانگمواز کاران بز نونگردنمودی هزی نیلامی له سده بیست و دو، دژایته تووندبرمودی و زیاده‌مودی له نایندنا ده کرد، له پارزگای (البجیره) له میسر لدمالک بوده (۱۹۷۱-۱۹۹۶).

((خودا مرد)), بیباوه‌ری یونانی گوتوویه‌تی: ((ندو خوداومندانمی له شونته پیرفژه‌کاندا بعون مردن)), ندوا بیباوه‌ری عره‌می دهیت: ((بیرفکدی پیغه‌مبه‌رایتی و پیغه‌مبدران مرد)).

نه‌مهش له‌بهر نده‌ی، که بیباوه‌ری له جیهانی نیسلامیدا لمو روحه درده‌چیت که وهک پهیوه‌ندیبیه‌کی دابراو و تمواو دور^(۱) سهیری پهیوه‌ندی نیوان مروف و خودا دهکات، هر بزیه پنده‌مبدر (که واسیتمی نیوان خودا و به‌نده‌کانه) مهترسیدارترین پنگه‌ی همه‌ی له ژیانی نایینی نیسلامیدا.

له واتیعیشدا له ده‌منجامی کوتاییدا هیچ چیازیمه‌ک له‌نیوان دوو هملوئسته که نیبه، چونکه هردووکیان له کۆتاپیدا دېبئه هوی نکۆلیکردن له نایین؛ چونکه به نکۆلیکردن له بعونی خودا له‌لاین یونانیبیه‌کانی کۆن و رۆژنوای هاوجه‌رخ نایین ون دهیت، هروهها به نکۆلیکردن له پیغه‌مبه‌رایتی و پیغه‌مبدرانیش له‌لای که‌سی عده‌بیدا ناییته‌کان ون دهبن، به‌مهش هه‌مرو رینگاکان بعرو خودی خودایه‌تی ده‌گیرتن، له کۆتاپیدا له هردوو دوختا باوه‌بیعون به زیندویونمه و پاداشت و سزا و پهیره‌ویکردن له چاکه و دوورکه‌وتنهوه له خرا به بعونیان نامیتیت، نه‌مهش برتیبیه له جمهه‌ری نده‌ی که بیباوه‌ران به هه‌مرو جۆر و به‌شه‌کانیانهوه پئی تۆمه‌تبار ده‌کرتن^(۲).

(۱) بیباوه‌ری راستی نیسلامی خالیبه له چەمکەکانی (وحده‌الوجود و العلل والاتحاد) که له نایین‌کانی تردا بعونیان همه‌ی.

(۲) نم پتشه‌کیبیه‌ی پتشو به دستکاری و کورتکردنمهوه له کتیبی (تاریخ الالحاد فی الاسلام) ای فیلسوف دکتر عبدالرحمن بدی و مرگیاره.

بیباوه‌ری له قورئان پیروزدا :

زورتک له موافسیرانی قورناتی پیروز وايدمین که قورناتی پیروز باسي پرسی بونی خودای ندکردوه، بعوپیهی شتیکی فیتریه و له دمپوونی مرؤفدا چه‌سپیتراوه^(۱)، لبه‌رنهه راسته‌خو چوته سر باسکردنی جوزه جیاوازه کانی لادان لدو فیترته، بلام نیمه له گهله نهو رایدا نین، چونکه زورتک له نایمه‌هه کانی قورناتی پیروز باس له سلماندنی حقیقتی بونی خودا دهکن هروده ک چون بانگه‌وازی مرؤف دهکات که سرنجی به‌گاهی ناسوکان و دمپوونه کان بdat تا بونی دمپکمونت که قورناتان حده و خودا حده.

هرودها قورناتی پیروز بعوپیهی که ناراستی هممو مرؤفایه‌تی کراوه و کوتایی پدیامه ناسمانیه کانه، نهوا شتیکی سروشتبیه که گفتگوگه له گهله هممو مرؤفایه‌تیدا بکات، سرهتا له باومه‌داره راستگز کاندهه تا ده‌گاهه نهوانه بانگشده خوایه‌تی دهکن، به تیپه‌بون به هه‌مو جوزه کانی گزران و لادان که تووشی فیتره‌تی مرؤفایه‌تی دهبن، نیستاش فهممو له گهله گرنگترین جوزه کانی لادان بدو جوزه‌ی که له قورناتی پیروزدا هاترون:

۱- پهروهدگار دفه‌رسورت: ﴿قُلْ يَأَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۚ ۱﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَقْبِدُونَ ۚ ۲﴿ وَلَا أَنْتُ عَذِيدُونَ مَا أَعْبُدُ ۚ ۳﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ۚ ۴﴿ وَلَا أَنْتُمْ ۖ ۵﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۶﴾ الکافرون: ۱ - ۶

(۱) هرودها هندیک وايدمین که خملکی مدهکه دایان به بونی خودا دهنا، بونیه هیچ بیانویک بونی نهبوه بزر سلماندنی بونی خودا، بلام نمود بزچوونه رهنهه کرستهوه، چونکه قورناتی پیروز تعنیا بز خملکی مدهکه دانبه‌زیوه، بملکو بز خملکی هممو جیهان و هه‌مو کات و هه‌مو شوئنک دابه‌زیون.

قرآنی پیروز دسته واژه‌ی (الكافرون) بُز نه که سانه به کاردهیتیت که فیترتیان توشی جوزه جیاوازه کانی گُوران و لادان دین، (کفر) به واتای شاردنوه و داپوشین دیت، واتا فیترتیان به پیسی داپوشراوه، نه که سانه لوانه‌یه (بانگه‌شہ کارانی خواهیتی) یان (نکولیکاران) یان (هاوطلداندران) یان (گومر) بن.

۲- قرآنی پیروز لری چیز که قرآنیه کانه و باسی (بانگه‌شہ کارانی خواهیتی امان بُز ده کات؛ و هک نه مرودی نیبراهیم و فیرعنه موسا، نه میانگه‌شیده ش خراپترین جوزی لادانه له فیترتی تندروست، له سردنه میتستاشاندا قوتابخانه کانی هزری ماددیگه رایی که نکولیکارانی خودا کردویانز به خودا و دیانه‌رسن؛ و هک داروینیزم و مارکسیتیت، همره‌ها بانگه‌شہ که نه که سانه ش ده گرتنه که بانگه‌شیدی پیغه صبرایه‌تی ده کمن.

قرآنی پیروز درباره‌ی نه که سانه‌ی بانگه‌شیدی پیغه صبرایه‌تی و خواهیتی ده کمن فرموده‌یتی:

﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ أَقْرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحِي إِلَيْهِ مَنْ وَمَنْ قَالَ سَأَنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ ... ﴾ الانعام: ۹۳

واته: (کن لوه سته مکارتہ که درو بُز خوا هملبستیت و یاخود بلتیت: منیش وحی و نیگام بُز هاتوو، له راستیشا هیچی بُز نه هاتیتیت، همره‌ها نه که سهش که تویه‌تی: منیش و هک قرآن کتیباک داده زتیم و هک خوا دایبه زاندوه....).

۳- قرآنی پیروز ناوی دهربیه کان (الدھریه) له که سانه دمتیت که نکولی له بونی خودا ده کمن، نه دسته‌یه ش لمناو عمره بدها درووشه که یان بریتیه له: هیچ شتیک نییه جگه له مندادانیک که فریمان ده داته دمرمه و گُوریک که قوتمان ده دات و جگه له رُوژگار و زمانه (دھر) هیچی تر لمناومان نابات، خوای پدروه دگار دهرباره یان فرموده‌یتی:

﴿ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حِيَاةٌ أَلْذِي نَمُوتُ وَعَيْنًا وَمَا يَهْكُمُ إِلَّا الْدَّهْرُ ... ﴾ الجاثیة: ۲۴.

واته: (خوانه ناسان دیانگوت: زیان تنهای نم رژیانی دنیایمیه، دهرين و دهرين به نوره، هر روزگارو زمانه کاریگکرن تیاماندا و دمان مرتن و هیچی تر!).

هرروها له (موسوعة المفاهيم) (المجلس الأعلى للشئون الإسلامية) ادا هاتوهه که (الدھریه) مهزهبي هممو نه کسانیه که باوریان به قهديعی کات و مادده و گرددون همیه، نکولی له خوابیتی و خلق و چاودیزی و زیندویونه و حشر و حساب دهکن. هرروهه چون وايدمیعن که زیان هر ۳۶ ساله و سروشتی شته کان و جولهی ثستیره کانه، وايدمیعن که زیان هر ۳۶ ساله و خولیکی همیه و دوای نمه هممو شته کان و کو خوبیان لیدیتموه. (الدھریه) پیش نیسلام له ولاتی هیندستان بونی همبورو، لموانه مهزهبي (السمینیه) که نکولی له خوابیتی و وهمی و پیغمه برایه تی و پدیام دهکن، باوریان وايه جگه له هسته کان هیچ رنگایدک بوق مععریفه نیبه^(۱).

هرروها (الدھریه) بنچینه هممو مهزهبد کانی بیناوهپی و ماددیگه راییه، که مروقایه تی ناسیوبیمه تی، هرروهه چون دکری فلسه فهی ماددیگه رایی نوی به نورترين وتنه دھریسیه کون همزمار بکرت، نه دھریاندش که نکولی

(۱) نم برگیمان له و تاریکی د. محمد عماره کورت کردته و، که له روزنامه‌ی الاهرام ۲۰۰۹/۴/۶ از دا بلاکراوهه. نه دیبیتی بدنایانه له بتوان (السمینیه) و جمهی کوری سه فزان الله سالی ۷۴۵ کوچی دایی کردوه) که پیشواری (العجربه ایه نهنجام دراو، جهم لموده له گمل (السمینیه ادا هاورابود که هیچ شیئک بونی نیبه جگه لمری هستی پندکین، نا لمو کانهدا گوریان لئی و مشاند و بیان و ت که خوداکت هستیکراو نیبه، کواته بونی نیبه. دوای نمه جهم پیامبکی نارد بوق والی کوری عمتا (که له ۷۸۷ کوچی دایی کردوه) که پیشواری مرعتزیله کان (بروتی عهقلانی) بوق که تیادا دوای چارمسر کردنی کیشکه لئی کردوه، واسل و تی لیيان پرسه ناخز نه دزمجامهی باوریان بین همیه شیئکی هستیکراو بدرجهسته؟ بد قسمیه واای لئی کردن که بگنه نه دزمجامهی که زان او تمنیا نه شانه ناگرتیمه که هسته کان هستی پین دهکن، بلکو نهانه ش دگرتیمه که به بملگه دمه لمعتین، نا لمو کانهدا چونه خزمت واسل و بون به مولمان.

له بونی خودا دهکن له همرو کافره کان له (بیباوهان) ای هاوچمرخ نزیکترن.

۴- قورناني پيرۆز باسى نهو بانگه شميهي بو گردوونين که دواي چوارده سده
کسانیك دین دیکن دهياره دروستبوونی گردوون و مرؤف له نبرونده.
پدرورد گار فرمومويه‌تى:

﴿أَمْ حَلِقُوا مِنْ عَيْنَةٍ وَأَمْ هُمُ الْخَلِقُونَ﴾ (۷۰) الطور: ۳۵

واته: (ایا نوانه بهي هيج شتيك، هيج هويك، هاتروننه کايده؟! يان
هدر خزيان دروستكارن؟!).

سبحان الله، ﴿مِنْ عَيْنَةٍ﴾ واتا بهي مادده و بهي هوكاري يه‌کم،
﴿هُمُ الْخَلِقُونَ﴾ واتا مه‌خلوق (گردوون و مرؤف) خزيان بدیهناوه،
هدردوکيشيان له‌لای بیباوهانی هاوچمرخدا همي.

۵- قورناني پيرۆز باسى کوزمه‌لینکمان بو دهکات که دان به بونی خوداي
بدیهنه‌ردا دهتین، به‌لام وايده‌يین دواي ندهوي ياساکانی تيذا داناوه وازى
له گردوون هي‌ناوه، پاشان ثم (القيوميه) انه نکولی لهوه دهکن که خودا
به پاراستن و رنکاري و رزق و... چاوديزى گردوون بکات، پدرورد گار
دهيارهيان فرمومويه‌تى^(۱):

﴿وَلَئِنْ سَأَلْتُهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ...﴾
العنکبوت: ۶۱

واته: (سوئند به خوا نه گهر پرسیار له بیباوهان بکهيت: کن ناسانه کان و
زهو دروست گردووه، رپژو مانگي رام گردووه، بدليسياني و بى دودلى دلین:
(الله) دروستي گردوون).

۶- قورناني پيرۆز پيغان ده فرموميت له‌ناو کافره کاندا کسی وا همي که باوهيان
به بپيوه‌برتى و چاوديزى خودا بو بونه‌وهر (القيوميه) همي، فرمومويه‌تى:

(۱) نمو واتايه له چند شوتيني تريشا هاتره: لقمان ۲۵، الزمر ۳۸، الزخرف ۹.

﴿ وَلَئِن سَأَلْتُهُم مَّنْ زَرَّ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخِيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا يَقُولُونَ أَللّٰهُ ... ﴾ **العنكبوت: ٦٣.**

وشه: (خز نه گهر لیبان پرسیت: کن ناو له ناسماندهه دهارنیت، جا زموی
بین دهبوژنیتمه، دوای نمهه خاموش و مردوو برو، شمه به دلیسایمهه دهیتن:
(الله).

نه و کۆمەلەمیه نامانجیان - به پلهی یەکم - لە نکۆزیلەردن لە ئاپین بریتىيە
لە نکۆزیلەردن لە زىنلۇبۇنوهە و پاداشت و سزا، چونكە ئا لەو كاتىدا هېچ
يىانۇرىدەك نامىنېت بىز پەرسىتەكان و پەمير مۇيىردىن لە فەرمانەكانى خودا و
قەددەغە كارۋادىنى، بەمەش ھەممۇ واتا و بەھايدىك لە خوايمىتى دادەمالىن.

٤٩) الإسراء: ﴿ وَقَالُوا إِذَا كَانَ عَظِيمًا وَرَفَقَنَا أَعْلَمَا لَمْ يَعُوْثُونَ حَلْقًا جَدِيدًا ١٥ ﴾

واته: (نهوانه به سه رسانی می‌دهد: باشه نه گهر بروینه نیسکی رزیو
پر و کاو، شوه سمر لمنی زیندو ده کریسنهوه؟!).

﴿رَعَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَن يَتَعْلَمُوا قَلْبَنِي وَرَبِّي لَتَعْلَمُنِي مِمَّا عَلِمْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾
التفاوت: ٧.

وشه: (ندوانه‌ی بین باور بورن به بُچونی خُزیان و تیان: هرگیز زینلدو
ناکرتنموده، پیمان بلی: وا نییه، سوتند به پهروند گارم، بدراستی هر زینلدو
ده کرتنموده، پاشان ناگادار دهکرن له ههمو نه کارو کردوانه‌ی که نهنجامتان
دادا، نمهوش بُخوا زور ناسان و سادمه.).

هدروهک چوون پروره دگار نهود رون ده کاتهوه که رهتکردنه وهی نهود کوزمه‌لیده بز نایین بز هۆکاری درپرونی ده گمپرستهوه (بعتایه‌تی خۆبەزلزانی)، له پۆزگاری نەمرۆشماندا زۆرى لەو شیوه‌یه دەبىنین، دەفرمۇت:

﴿ وَقَالُوا لَوْلَا تُزِيلَ هَذَا الْقُرْمَةُ أَنَّ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْبَاتِ يُعَظِّمُ ﴾ (۲۱) ﴿ الزخرف: ۲۱﴾

واته: (ەدروهها بیانرویان گرت و تیان: نهود بز نەم قورئانه دانەبەزتىرا بز سەر پیاوېنکى گەوره له پیاوه گەوره کانى دوو شارەکە؟!).

۷- دواى بانگشە کاران و نكۈلىكاران (هاويمىشدانەران) دىن، هاويمىشدانەر (المشرک) نهود كەسىيە کە باوھى بە بۇنى خودا ھەمە، بەلام لە گەل خودا شىتىكى تر دەپەرسىتىت، بە بیانووی نهودى کە لە خوداي تىزىك دەکاتەوه:

﴿ ... وَالَّذِينَ أَخْذَوْا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقْرِبُوْنَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ... ﴾ (الزمير: ۳).

واته: (نموانەش جگە لە زاتە كەسانى تر و شتى تر دەکەنە پشتىوانى خۆيان دەلىن: نىمە نەم بىت و شتانە ناپەرسىتىن تەنها لەپەر نەوهى لە خوا تىزىمان بىخەنەوهە).

نم کۆمەلەيدى كافە، كان لە هەمۇو كۆمەلەكان زىاتر دژايىتى نىسلاميان كرد لە سەرتاكانى هاتنى نىسلام لە شارى مەككەدا.

جوزىتكى تر لە جۈزە کانى هاولەنانان کە قورئانى پېرۋۇز باسى دەكات، نەوەيە كە مەرۆف (ئارەززوو) ای خۆى بکاتە هاولە بز خودا، واتا خۆى تەسلىمى حەز و نارەززوه کانى خۆى بکات:

﴿ أَرْهَبَتْهُمْ أَنَّهُنَّ إِلَهٌ لَّهُمْ هُوَ نَحْنُ ... ﴾ (الفرقان: ۴۳).

واته: (ئايى نايىنەت نهود كەسىيە کە نارەززوو خۆى كەردىتە خواي خۆى).

۸- (الصالون) کوْتا جوزی کافره‌کانن، که بریتین لهو کسانه‌ی دوای نمهوهی
حهقیان ناسی لیبیان لادا، تایبیه‌تترین بدشی ثهو کوْمَلَیه ش مسیحیبه کانن،
قرنناتی پیرۆز بُوی پوون کردوویسته و که زوریهیان له واتای راسته قینه‌ی
یه کخواهه‌رستی لایانداوه که پنهه‌مبهه‌ر کهیان بُوی بانگهوازی کردبوون، مسیح
و مردیه‌می دایکیان کردؤته هارهشمی^(۱۰):

﴿وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْلَمُسَيْ أَبْنَ مَرْيَمَ أَنَّكَ قُلْتَ لِلنَّاسِ أَتَعْنَدُونِي وَأَمِّي الْأَنْهَىْنِ مِنْ دُونِ
اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِيَ أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِعْهَدٍ إِنْ كُنْتَ قَلْتَهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ.
تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَمُ الْغَيْبِ ﴾١١٦﴾ السادسة: ١١٦.

واته: (کاتیکیش خوا (هر له قیامه‌تدا) فرمومی: نهی عیسای کوری
مهربم، نایا نهود تز به خملکیت و توده: منیش و دایکیش به دوو خوا دابینن له
خوار خوای پهروفرد گارهوه؟ عیسا له ولامدا وتنی: پاکی و بینگردنی و بین
هاومندی شایسته تزویه، بزم نیمه من شتیک بلینم بوز خزم که مافی من نهیست؟!
چون حق به خزم ددهم شتی وایت به زارمدا!؟!) خز نه گهر شتی وام و تبیت
نهود بدراستی تز دهیزانیت و لیت شاراوه نییه. چونکه تز دهیزانیت به هدرچی له
دل و دهروندما همیه، بدلام من نازانم بعوهی که له دهربای علم و زانستی بین
پایانه، تقدا همیه، چونکه بدراستی هر تز زانا و شارهزای نهیتی و پنهانی).

هروها له نومهتی موحده مهدیش (صلی الله علیه وسلم) نو گومرایانه بیرونیان همی، که حقیان ناسیو و دواتر له رینگای خودا و بملگه کانی لایانداوه.

۹- دسته‌واژه‌ی (یلحد) له قورناتی پیرۆزدا، کاتیکیش خوا (هر له قیامه‌تدا) فرموموی: نهی عیسای کوری مهربم، نایا نموده تو بخه‌لکیت وتوه: منیش و دایکیشم به دوو خوا داشتن له خوار خواهی پهرومرد گارووه؟ عیسا له ولامدا

(۱۱) هیئت‌هندیک له مهیجیه کان باووه‌یان به یهک خودایی همیه و، باووه‌یان بموه همیه که کتیبی پیرفروز دان بهودا دهیت که مدیع پنهان‌مبیری خودایه و، نکولی له هم‌موه نهو بیر و باووه گورمه‌ایانه دهکن که هات، نهته ناو و مسحیه‌تاده، نهوانه ناوی (شهود بیهوا) یان لیترارو.

وتنی: پاکی و بینگهردی و بین هاوملی شایسته‌ی تزویه، بزم نیه من شتیک بلیم بز خوم که مافی من نهیت! (چون حق ددهم شتی و اینت به زارمدا ۱۹۱) خو نه گر شتی وام وتبیت نهود بمراستی تو دهیزانیت و لینت شاراوه نییه، چونکه تو دهیزانیت به هرچی له دل و دهروندسا همیه، بهلام من نازانم بعوهی که له دهربای علم و زانستی بین پایانی توذا همیه، چونکه بمراستی هدر تو زانا و شارهزای نهیتی و پنهانیدا، به سی واتا هاتوروه:

یه‌که‌م: ﴿وَلَلَّهِ أَكْبَرُ مَا لَكُمْ فَادْعُوهُ إِلَيْهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُتْحَدُّوْنَ فِي أَسْتَهْوِهِ سَيَجْزِئُنَّ مَا كَانُوا يَعْمَلُوْنَ﴾ (۱۸) الاعراف: ۱۸۰

واته: (هدر بز خوایه هدموو ناوه جوان و پیرقزوکان، جا (نمی نیسانداران) بدو ناوانه دعوا و نزا بکهن و هاناو هاوار بز نه و زانه بدرن، واز بهتین لمواندی که له ناوه پیرقزوکانی خودا لادان دهکن و (سیفهت و ناوه کانی خوا به کارد هتین بز غمیری خوا)، له نایینده‌دا پاداشتی نهود کارو کردموانه‌یان ورده گرن که ندنجامیان دهدا).

نعم (نیلحداده) بریتیبه له لادان له ناوه کانی خودا، واتا لارکردنده و لادانی بز باتل، بز نمودن سیفهته کانی (العدمیه، یان الجبر، یان الحلول والاتحاد,...) ددهنه پاآل خودا...پاک و بینگهردی بز خودا^(۱۱).

دووهه: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُتْحَدُّوْنَ فِي مَا يَنْتَهَا لَا يَخْفَوْنَ عَيْنَنَا ...﴾ فصلت: ۴۰

واته: (بمراستی ثوانه‌ی که سمرسه‌خت و بین بروان و دژایته نایمت و فهرمانه کانی نیمه دهکن و لئی لاددهمن. خویان ناشارنده له نیمه).

(۱) لنو باره‌یه نیین تدبییه دلیتی:

وأصل حلال الغلق من كل ملة هو الخوض في فعل الإله بعله همروها دلیت: کاره کانی خودا به (بزچی) پرسیاریان لئی ناکریت (واتا بیر له هز کاره کهی ناکمینده بدلکه بیر له حیکمته کهی دهکمینده) و سیفانه کانی خودا به (چون) پرسیاریان دهرباروه ناکریت.

نم ثیلحاده بریتیه له لادانی واتاکانی قورناني پیروز بو مدبستیکی
جیاواز له مدبستی خودای پهرومد گار.

ستهه: ﴿وَلَقَدْ نَعَمْ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يَعْلَمُ اللَّهُ بَشَرٌ لِكَاثُ الَّذِي
يُتَحِدُونَ إِلَيْهِ أَغْجَيْنَ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَقِ شَيْءٍ ﴾^{۱۰۳} النعل: ۱۰۳

واتهه: (سوتند به خوا تیمه بدراستی دهزانین بین باوهان دهیین: نم قورنانه
تهنا کهستک فیرى دهکات، (بدهمر جىك) زمانی نهو کسەی نهوان دهیین
كورنان فیرى محمد دهکات، عەجمەمیو عەرمی نیېھو رهوان نیېھ، له گەل نەوهدا
نم قورنانه به زمانی عەرمی و پاراو و پۇون و ناشكرا دارتىراوه).

لېزمىدا تىلحاد بمواتاي دانپاڭ هاتووه، واتا كافرەكان وەھى و فەرمۇرۇدەكانى
پېغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەدەنە پاڭ كاھىنە كان، له كاتىكدا نهوان زمانيان
ئەعچەمى غەميرە عەرمى بۇ كەچى زمانى نهو عەرمى بۇو.

لەھى رابورد، بۇمان دەردەکەوتىت كە قورناني پیروز ھەمسو جۆرەكانى
گۈرمى ابون و لادانى له فيترەتى ساغ و سەلىمى مەرۋەتى باس كردووه، ھەر
لەبەر نەھىشە كە زانىيانى عەقىدە باسى (توحید الربوبية و توحيد الالوهية و
توحید الأسماء والصفات)^{۱۱} مان بۇ دەكىن. بۇيە دهیین.. سبحان الإله الواحد
الاحد، وأشهد أن لا إله إلا الله و أن محمدا رسول الله.

(۱۱) توحید الربوبية: بریتیه له خوا بەمېك دانان له كىدارەكانى وەك خلق و رزق و زىندىكىرنەوە و مىاندىن
وھى تر.

توحید الالوهية: خوا بەمېك دانان له بەرسەتكانىدا وەك نۇرتەر و رۇزۇو و حەج و زەكتە وھى تر.
توحید الأسماء والصفات: واتا خودا بەو سەفاتانە وەسف بىكىن يان بەو ناوانە ناوارى بىتىن كە خىزى يان
پېغەمبەرەكىي وەسفيان كردووه يان ناواريان ناوار.

جهنگه کان هملگه رانوه (حروب الرده)

گورهپانی عربی نیسلامی لدوای وفاتی پیغمبر (صلی الله عليه وسلم) دوو پروداوی به خزیمه بینی که لیکولدران ناویان ناون جهنگه کانی هملگه رانوه (حروب الرده). پروداوی یدکم بریتیه له پروداوی (بانگه شه کردنی پیغمبرایته)، لو کساندش (مسیلمة الكذاب و طلیعه بن خوبیل الأسدي و الأسود العنسي و سکاح و هی ترا)، نامانجی نم باانگه شیهش بریتی برو له بهدهستهنانی پیگه و دسه‌لات له ژینگیه کدا که هوزه کانی لمیتاو دسه‌لاتدا له مملاتندا بون. پروداوی دووه میش بریتی برو له (ندانی زه کات)، کاتیک که هندیک له هوزه کان رهیان کردوه زه کاته کیان بدنه دسه‌لاتی ناوهندی له مددینه، خلیفه ثبویه کریش نمده و هک هدره شه لمسه ره کیتی ثوممهت و کیانه کمی هدزار کرد، نه گهر پروداوی یدکم بریتی بیت له هملگه رانوه و بینباوریید کی راسته قینه، بدلام نایت نم دید و بؤچونه بدمه رپروداوی دووه میشدا بگشتیندربت.

نم فیتنانه به جوزیک روویان له دور گهی عربی کرد، که جگه له خلکی مه ککه و مه دینه و هوزه کانی دورویه ریان کهس لمسه نیسلامی راسته قینه نه مایمه، لمبر ثمه خلیفه ثبویه کرده له شکری پیکهیتا بؤ شمر کردن له گل سرانی فیتنه و سرکه و توویبو لمو کارهیدا تا خلافتی نیسلامی جنگیر برو.

زندیقه کان

دوای کۆتایی هاتنی جنگی هەلگەراوه کان، مسولمانان سەرقالی بلاوکردنەوە و چەسپاندنی دولەت و پارێزگاریکردن لە سنورە کانی بون، هەروەك چۈن سەرقال بون بە مەلەتىنەن فەتنە گورەکە، دامەزراندنی دولەتى نەممەوى پاشان عەبیاسى و شەرکەن لە گەڭل بەرھەلىستكاران، ثەم ژینگەيدەش لمبار بۇ بۇ دەركەوتى زۆر مەزھەب و کۆمەلە، وەك خوارىجە کان و جەبرە کان و قەدەرىيە کان و مورجىئە کان و موختەزىلە کان...

پەيدابۇونى بىباوەرى لە ژیارستانىيەتى عەرمەبى نىسلامىدا :

لەماوهى سەدەکانى سېيم و چوارەمى كۆچى، نىسلام گىشتە تەواوتنىن وتنى خۆى كە ژیارستانىيەتى عەرمەبى توانىيىتى پىنى بىگات، وەك شۇتىكەوتىنى ياساكانى گەشەسەندىنى ژیارستانىش، لە زۆر لايەنەوە ورده ورده بەرەو تىزمبۈرونەوە رۆيىشت، بەتايىبەتى لە لايەنی نايىنى، نەمەش ھۆزکارى سەرەكى بۇ لە پشت پەيدابۇونى بىباوەرى، چەند ھۆزکارىنى ترى يارىدەدەرىش ھەبۇون.

نەزەعەي گەلايەتى (النزعة الشعوبية) گۈنگۈترىن ھۆزکارى يارىدەدەر بۇ بۇ دەركەوتىنى بىباوەرى، مەبەستمان لە ھەولەدانى شىكتخواردۇوە کانە، كە ژیارستانىيەتى نىسلامى لە سەر ژیارستانىيەتى نەوان دامەزرابۇ بۇ تۈلە سەندىنەوە (بەتايىبەتى فارسە کان)، نەمەش بۇوه ھۆى بۇۋۇنەوە دەمار گىرييان بۇ نايىنە كۆنەكەيان، لە ژىنگەيدەكدا كە تىايىدا نايىن ھۆزکارى يەكلاڭەرەوە بۇ بۇ دامەزرانى نەتهوە و دولەتە کان. لە دواي نەزەعەي ماددىگەرائى (النزعة

المادیه) ^(۱۱) دینت، که عده قل زور به بعزم داده بنت و به فرمانزموای به کم و کوتایی همزمار دهکات که ناگرفت فرمانه کانی رتبه‌گشته، نم نزع عصمه له جیهانی نیسلامیدا له در منجامی بلاؤ بیونمه‌ی کلتور و روشنگری بیانی بود لمو ماویمه‌دا، جاچ به شیوه‌کی راست‌موزخ یست، یان لعینی دمه‌لاتی کسرا نه‌منو شیر و آنمه.

هدروها نزع عصمه هدستی (التزععه الحية) به سینه هژکاری باریده در داده بنت بز در کم‌وتی بیباوه‌ی، چونکه نم جوزه کسانه دلیان به بند و باره کانی نایین توند دهبوو، که دهبوه هزوی دیاریکردنی سنوریک بز نارمزوده بی سنوره کانیان، نم جوزه ره‌فتاراندش به پونی له دستیمه‌کتا بعدی ده‌کمن، که له سمر زاری به دره‌وشتی گموریان (أبو نواس) ووه به (اعصابه العجان) ناسراون.

زنديقه‌کان کین؟

(زنديق) و شمیه‌کی فارسيه، له (زنديک‌ای) داتاشراوه، به واتای نم که می که شوتنی کتیبی (زند) ای زمرده‌شت ^(۱۲) ده‌کرت. پاشان نم دست‌موزاره‌یه بز نم کسانه به کاردنه‌هیترنا - که دوای نیسلامیش - پهیره‌ویان له ممزدهک ^(۱۳) و مانی ^(۱۴) که بانگ‌موزاری بز په‌رستنی دوو خودای نه‌زملی جیهان ده‌کرد (بروناکی

(۱۱) هدمیشه به بزروتنه‌وی روشنگری (العركة التسورية) نامازه بز نزع عصمه ماده‌گمراهی ده‌کریت نم دست‌موزاره‌یش له زور ماوی جیاواردا به کارهاتوره، که بعنای بانگ‌تریبان له سفردیه سره، گوایانش ل Mourda نیبه که نم دست‌موزاره‌یه به لای چه‌مکه ماده‌یه کاندا ده‌جیت. لمبرنه‌وی به کارمان معهینا، چونکه نیمه به روشنگری نازانین

(۱۲) زمرده‌شت: دامهزرنمی نایین زعده‌شتنی (اصح‌جوییت)، پیش نزیکه ۳۰۰۰ سال، که نیتا به ولاتی نیزان و دوره‌بری ناسراوه و، به کوتزترین ناینه کانی یهک خوا په‌رستی داده بنت.

(۱۳) ممزدهک: بانگ‌خرازنکی فارسی بزو، نایینی (ممزدهکی) دامهزراند، که باهربی به دوو خودای اهیز و شپرآ همیه و، ممزده کیمیت باهربی به هاویه‌شیتی سامان و نافرمت همیه، کسرا نه‌منو شیر و آن ناینه رمت کرده‌وه و نایینی زمرده‌شتنی گتی‌ایمده.

(۱۴) مانی: دامهزرنمی نایینی مانعیه له سعدی نیمه‌ی زاییندا، که نایینکی تینکله له نایینی زوده‌شتنی و

و تاریکی)، سمرپینی نازم و خواردنی گزشت حرام دهکات، همه مسو نمو حرامانه حلال دهکات که چیز به مرؤف دمه خشن؛ و اک مهی خواردنمه و سینکس له گمل کهسانی نزیک، همروهک چون رواج به بیرون باوره کانی هیند دهکات که باوری به کوییبعونی روحه کان و (الحلول و الاتحاد و وحدة الوجود) همیه.

پاشان واتای وشی زندیق فراوان بوبو تا وای لیهات به همه مسو نمو کهسانه دوپرا که بیدعه‌چی و بیباور بون، همروها هدمسو نمو نوسیر و شاعیرانه ش که بدپوشت بون، له کوتاییشنا به همه مسو نمو کهسانه دوپرا که به پرونی پنچموانه مهزه‌به کمیان ده‌جوانه، بهتاییت مهزه‌بی ثهلهی سونته.

زندیقه شعوبیه کان له فدرمانزه‌وانی نیسلامی یتزار بون، دستیان کرد به همولدان بوز دستگرتن بدسر حوكمنا، نه‌مدش له پنی تزیکردنمه فارسکه کان (وک بدرامیکه کان) له خملیفه عمباباسی، یاخود نهنچامدانی شورش و کوزدها له دژی.

همروهک چون دستیان کرد به همولدان بوز تینکدانی بیرون باوره مسولمانان له پنی رازیکردنی گهنجان به پمیره‌وکردن له بانگکه‌واری مهزدهک، که بانگکشه بوز نقووصبوون له ثاره‌زوروه کاندا دهکات. هندنیک له کتیبه میزروویه کان نه‌هیان تؤمار کردووه که هندنیک له زانا گورانه‌ی بشداری گورهیان له بنیاتنانی ژیارستانیه‌تی عدره‌بیلا ههبووه، و اک جابری کوری حمیان و محمدی کوری زهکه‌ریای رازی هر رزیان بوز بیرون باوره فارسیه کان هم‌بروه.

سهباره‌ت به دیدی ثایسینیش، زندیقه کان شه‌پولیک بون له ژیانی بدپوشتنی و بی فدرمانیکردنی خودا دریز بونه و تاگدیشته بیباوره بده تمواوی واتا، که بریتیبه له نکوکلیکردن له خواهه‌تی^(۱)، لموانه نیبن راوندی، که به بمناویانگترین که‌سایه‌تی بیباوره زندیقه کان داده‌ترت.

بودایی و مهیجیت و، وک مهزده‌کیت باوری به خودای خیز و شهر همیه، بلام بانگماز بوز داونپاکی دهکات.

(۱) له بیته شیعره بیباوره کانی بشار بن برد:

ابیس افضل من ایکم آدم قبیتو یا عصر الفجار
النصار عنصره و آدم طبیه والطین لا یسمو النار

پمیره‌ی له همان نمو لوزیکه دهکات که بوبه هزی دمرکردنی نیلیس له رهستی خودا.

ئىبن راوندى :

دكتور يوسف زيدان^(۱) ئىبن راوندىمان پى دەناسىنىت و دەلتىت:

((كەسايىتى ئىبن راوندى بىباومر (أبو الحسين أحمد بن يحيى بن إسحاق، كە لە دوروبىرى سالانى ۳۰۱ كۆچى مردووه)^(۲) يەكىنە لە سېير و سەمدەرتىن كەسايىتى لە مىزۇوى عمرىي نىسلامى، تەنانەت لە مىزۇوى ھەممو مرۆڤايەتىشدا، چۈنكە نەو پىاوا زىيانىكى زۇر سېير زىاوه، كە تىابىدا بەشىۋىيەكى سېير ئايىن و مەزھەبەكانى گۈزپىوه.

ئىبن راوندى لە سەرتادا جولەكە بۇو، دواتر مسۇلمانبۇونى خۆزى راڭياباند، بۇ نۇوهى يىتە ناو بازىنە پارىزگارى ئىسلامى و ژىز سايىدى دەلەتى عەبباسى كە - نەوكات - لە لوتكەمى سەرىلىنىدىدا بۇو.

ھەروها بىنى موعتعەزىلەكان لە ھەممو كۆمەلەكانى تر زىاتر لە خەلەيفى عەباسىيەوە نىزىكىن، بۆيە بۇو موعتعەزىلە! چەند كىتىپتىكىشى لە سەر نەمەزەبە دانا. بەلام موعتعەزىلەكان لە ناوا خۆياندا پىنگەيەكى شىاوبىان بىن نەدا و نەمۇى ھەولى بۇ دەدا پىيان نەدا، ھەر بۆيە لىيان ھەلگەرايمە و ھېرىشىكىردنە سەر و كىتىپتىكى لە سەر نۇوسىن بە ناونىشانى: (فضيحة المعتزلة) بە پىتچىمانى كىتىپتەكەي جاھيز (فضيحة المعتزلة!).

(۱) دكتور يوسف زيدان مامۆستاي فلسفە و بىزىجەرى پىشىرى ئاونىتى دەسترسە كان لە كېيىخانى ئەسكەندرىيە. ناساندى ئىبن راوندىش لە وتارىكىمۇ و وەمان گۇتووه بە ناونىشانى ((أحداد ابن الراوندى)، لە گۈفار نۆكتۈپىر بىلاو كەۋەقۇوه لە ۱۹۹۴/۳/۲۷).

(۲) دەرتىنت كە لە تەمنى چىل سالىنا مردووه، ھەندىتكىش دەلىن لە تەمنى هەستا سالىدا.

موعته زیله کانیش هستان به هیزشکردن سر نین راوندی و هاندانی خلیفه له دژی، بؤیه رایکرد و پدنای برده بدر دوژمنانی دولت له شیعه‌ی باتینی، کتبیتیکی له دژی مذهبی سوننه نووسی، له بدرامبمر بپی ۳۰۰ دینار! ناوونیشانی کتبیه کدش (فنی الإمامه) ببو، دوای ماویمه‌ک، نین راوندی هستی کرد که شیعه‌کان له دهستی سوننه کان ناپارتزن، پنی وابوو که دهکری جارتکی تر له سوننه کان نزیک بیستوه، هدر بؤیه کتبیتیکی نووسی به ناوونیشانی: (فنی الترجید).

پاشان نین راوندی بؤی دمرکوت که نامانجه‌کی له لای سوننه به دینه‌هیناوه، بؤیه کموده دژایه‌تیبیان، له شیعه‌ش هملگمرايموه.. بؤیه له بازنده نیسلام چووه دمراهه به سوننه و شیعمده و پدنای برده بدر جوله‌که، جارتکی تریش نین راوندی پیشووس و هزرکه‌ی بؤ به دینه‌تیانی نامانجه دنیاییه کانی خستمه‌و کار، ندمجاریمان کتبیی (البصیره‌ای) بؤ جووله‌که نووسی و تیایدا پشتگیری جووله‌کی کردووه و بەریه‌رچی نیسلامی داوتموه، ندمه‌شیان له بدرامبدر ۱۰۰ گدرهم که له جوله‌که کانی و فرگرت.. دوای ماویمه‌ک ویستی ره‌ددی کتبیه‌کی بداته‌و و ندو شتانه ره‌تیکاتوه که دژی نیسلامه، به‌لام جوله‌که ۱۰۰ دره‌می تریان پندا، ندویش لهو کاره‌ی په‌شیمان بورووه!

له کۆتاپیدا، نین راوندی دژی هەموو نایینه کان و هەموو پیغەمبران وەستایه‌و و کتبیی (الفېرڭىدai) دانا به واتای (بىن ھاوتا)، بؤ نەموهی تیایدا تانه و تەشر له پیغەمبەران و پیغەمبەرايەتی بدان، پاشان کتبیه بەناوبانگ‌کەی دانا (الزمردە) و تیایدا تانه و تەشر له هەموو پەيامه ناسانیه کان ددات و گومان دەخاتە سەر خودی خودايەتیش..

بەم شیوه‌ی نین راوندی ژیانی خۆی لەنیو مەزهبه کان و نایینه کان بەسەر بردودوه، رۆزگاره دراماتیکیه‌کەی خۆی به ھەولدان بەدوای سەریه‌رزوی دنیایی بەسەر بردودوه، ندو سەریه‌رزویی نین راوندی بە هیچ جۆرئىک پنی نەگەشت، بەلکو نازناوی: گمۇرە بىباھپى مىزرووی نیسلامى لىتزا.

هرچی بیری بیباوه‌ری نیبن راوندیه، نمها وتهی نمونه‌که لمه‌ی
زنده‌ی بیباوه‌رکان له‌سهری بون؛ نمها براندش بریتین له:

۱- قورثانی پیروز ده‌تکی جوان نیبه، ده‌کری له باشت بنسورت. گرنگینه‌دانی
عدرمیش بوز کتیر کنکردنی قورثان ده گنپ‌تهوه بوز سدرقالبونیان به جهندگ و
فیتنه و ناشویمه.

۲- هیچ بیانوونک بوز ناردنی پیغامبران نیبه؛ چونکه نمه‌ی پیغامبر دیهیتیت
یان نمه‌ها مدعقوله یان نا مدعقوله، نه گهر مدعقول ییت نمها عدل دهتوانیت بهمنی
پیوستی به پیغامبر پنی بگات، نه گهر نامه‌عقولیش ییت نمها مه‌قبول نیبه.

۳- خودا پیوستی به ناردنی پیغامبران نیبه، چونکه خودا توانای نمه‌ی
هیده مرؤوف تا نمها نهندازمیه بدرز بکاتمه که به عدقلى خوی بگاته چاکه
و چاکی.

۴- وهم و نه فسانه دوری و نتکردنی خودایان داوه له‌لاین مرؤوفوه؛ چونکه
بیری مرؤوف بین توانایه له دهرکردن به بدیهیتهر و زانیتی و مسفه‌کانی.

۵- حج و سروونه‌کانی و مرگ‌براون له بتجینه‌ی نایینی هیندوسی و عاداتی
بتپه‌ستین که له سرده‌می جاهلیه‌تدا پیاده ده‌کران، ته‌افکردن به دوری
که عبه هیچ جاوازیه‌کی نیبه له گمل ته‌افکردن به دوری خانورنکی تدا.

۶- جهندگ‌کانی پیغامبر بریتی بون له چالاکی داگیرکاری.

۷- نمها فریشتنانی خودا له شپری بدردا دایم‌زاندن زور بین توانا و بیهیز بون
چونکه توانیان تمدیا حد فتا پیاو بکوژن، همراهها بوزچی خودا فریشنه‌کانی له
جهندگی نوحوددا نهندارده خواروه کاتیک که پیغامبر له‌نانو کوژراوه‌کاندا ون بویوو !!

۸- نیبن راوندی گالتله به وسفه‌کانی بدهشت ده‌کات و ده‌لیت: شیرنکی تیدایه
که کمی بررسی نهیت نایخوات، زنجه‌بلی تیدایه که له خواردنده خوش‌کان
نیبه، نیسته‌برهقی تیدایه که قوماشنکی زبره.

لیزدها پیوسته بیرون کانی نیین راوندی (او بیرون کانی زندیقه کان) پروچم
بکنند و، بتواند وک نمود که سانه نیین که تمدنی تاپ و توزمان دروست
کردیت و چاوی خملک نازار بدان:

- ۱- گومان لمهدا نییه که شیعجازی قورناني پیرفوز چند لایمنیه، خردای
پدروره دگار تهدیدای کاره کانی کردوه که بتوانن ده سوره تی وک نمودین،
یاخود یهک سوره ت، تمدنات نایینکیش! نموده ددیمهش تا بتستا همر
بردوامه و سمره‌ای نمودی که نیین راوندی بانگمدهی بز دهکات که قورنان
لمو بارهیمهه تاک نییه، بهلام خزیشی نه هاتوتنه نیو گوپرهانی تهدیدیمهه!
- ۲- عقل بمهی یاریده پهیامه ناسمانیه کان ناتوانیت بگات به راستیه کانی
بوون، زورتک له فیله سووفه کانیش به بیباوره کانیشمه دانیان بمودا ناوه.
- ۳- همه مو نمو نایینانه که مرؤوف پهی موبیان لینه کات سرووت و پدرستشی
هاوشیرومیان تیندا هدیه، لموانش حج، چونکه سه رجاوهی همه مو نایینه کان
بریتیه له خودای بدیهیتم، نیین راوندیش باش ده زانیت که عمریه کان پیش
هاتنی محمدمیش (صلی الله علیه وسلم) حجیان نهنجام ددا که له نیبراهمیم
(علیه السلام) اوه بزیان مابروهه.
- ۴- نمودی له جمنگه کانی پیغمبری کولیتیه و ده زانیت که یان بهرگریکردن
بووه له بهرامیه هیرشیک، یان بز ناسایشی نایینی نوی بووه. نموده نیمه تهش
که له شمره کاندا دهرا یان گزپرانمودی مال و سامانی کوچکدران (المهاجرین)
بووه که لیان داگیر کرابورو، یان رویشن بوو له سمر یاسای شهربانو عمدیدا.
- ۵- واندی مهبدست له هاتنه خواره وی فریشته کان له جمنگی به دردا بریتی
بوو له وی مرؤفایتی فیز بکرت که خودا پشتیوانی له و که سانه ده کات که
پاستگویانه پشتی بین ده بستن و پهانی بز ده بن، هرجی واندی مهبدسته
له جمنگی نوحود نهوا بریتیه له گرنگی دستگرتن به هۆکاره کانموده، که
گرنگترینیان گوئی ایه لیکردنی سه رکردیه، که نیین راوندی لئی بیتاگا بووه،

هروهها پهروهه گار نهیوستوه فریشه کانی، هه مرو هاوه‌لدانه رانی بهدر بکوزن
چونکه دمیزاني زوره بیان دینه ناو نیسلاممه و نهوهش روویدا.

۶- نهوهی گرنگی به زانسته کانی قورنان بdat دهانیت که وسفی بههشت
له سدر نهو شیوه هاتووه که نهوسا له لای عدره ب ناسراو و خوشوست بوروه،
بئنهوهی بتوانن وتنای بکدن، بهلام حقیقت زور له سرروی نهومیمی به
تمواوهتی جیاوازه. چونکه نهوهی له بههشتدا همیه نه هیچ چارونک بینیویعتی
نه هیچ گونیه ک بیستویه تی نه به خیال و دلی هیچ کمیکشدا هاتووه.
نه ممیه نبین راوندی بیباوه‌پری دوروه‌وی چمند رنگ، که رؤژه‌هه لاتسان
تایمیتیان کردوه و چمندین تبریزینه و میان له سدر کردوه، مددحی شان و شموکت
و نازادی بیر و هدوله رؤشنگه‌ریبه کانیان کردوه^(۱۱)!

چمند وانمیمک له بزوتنده‌ی زندیقه‌کان :

بدر لهوهی که لاپرهی زندیقه‌کان بیچینه و، بیویسته له گرنگترن وانه و
پهنده کانی تیبگهین:

له سرمهتای بزوتنده‌ی زندیقه‌کان، خلیفه کانی نه ممی و عمباسی به
زیندانیکردن و نه شکه‌نجه‌دان و کوشتن روویه‌پروی پیاوانی نه بزوتنده‌وهی
بوونده، نه مهش بوبه هوی زیاتر بلا و بوونده‌وهی بیر و چمه‌که کانیان، پاشان
خلیفه عمباسیان ناگادارکرده که باشترین کهس که بتواتیت روویه‌پروی نه
کوزمه‌لیه بیته وه مرعنه‌زیله کانن (خاوه‌نی قوتا بخانه‌ی عمقلی له نیسلامدا)،
که خلیفه کان نهوانیشیان بهه‌زی رازی نهبوونیان له هزربیان خستبوویانه

(۱۱) دیویس زیدان قسمه له سدر ژیانتامه و هزی نبین راوندی دهکات و دهیت: وا دیاره که وجھی
نبین راوندی له دوای خزی نهی اوقتمده، سدره‌ای نهوهی هیچ مندالیکشی له دوای خزی بهجن نهاره-
چونکه له هه مرو سرده‌میکدا کسانی و دهیتین که بـه رزه‌ومندی دنیابی دهنووسن، تمانهت له تیتادا
ریزه‌وه هدلپرسنیه کیان پهروینداوه، فیل و تملکه‌ی وايان داهیتاوه که نهوان هدر به بیرشیاننا نههاتوه.

زیندانه‌وه، خدلیفه موعته زیله کانی نازاد کرد، به هممو لایه کدا بلاویونمه و کوته دیمیت له گکل زنیقه کان، سرکه توو بعون له گتپانمه زوریمان له گومر ابوبنیان.

نم وانه و پمندی که پیوسته لم لایه‌ی میثروی نیسلامی و مری بگرین نمه که شمری هزر به ستم و سرکوتکردن ناکرنت، بملکو پیوسته شمری هزر به هزر بکمین، هر نمه که نیمه نامانجمانه کاتیک باسی نونگردنمه هزری نایینی دهکمین، تمنانم نامانجمان نه نووینی نم کتیبه‌ش درباره‌ی (ورتنه نیلحاد) هر نمه، تا بیته نامرازنکی یاریدعمر بۆ پویه‌یوونمه شهپولی ینباوه‌ی له ناوچه‌کمان.

بیلباوه‌ی هاوجه‌رخ :

هروده کچون نزعه‌ی عقلانی ماددیگرانی له همدوو سده‌ی سیم چواره‌می کۆچیدا بورو هۆی دهکوتتنی بزوتنمه زنیقه کان له جیهانی نیسلامیدا، نموا همان نزعه‌ی له سرتاتاکانی سده‌ی بیسته‌ممهو بۆتە هۆی درکوتتنی ناراسته‌ی بیتینی له میسردا.

نم شاندانه‌ی که محمد علی و کوره‌کانی دوای خۆی له میسرمه دهیانداردن بۆ نهوروپا - بمتایبەتی فەرسا - بۆ ناشنابون بuo ناراسته عقلانیانه‌ی که نهوروپایان تەنیبسو، نمه که به فلسەفه کانی رۆشنگری (فلسفە التئیر) ناسرابوو، که له نهدي جیهانیدا به شیوبه کی گشتی درکمۇت. به همان شیوه میسریبە کان ناشنابون به پاشماوه‌کانی هزری ماددیگرانی بىردىزی داروین و چەمکەکانی فرۆید، که لە کاتەدا له پۇژناوا خواستىکى زۆرى لەسەر بورو. هەروهە خەونى مارکسیمەتى ینباوه‌ی کە له سرکوتتنی شۆپشى روسيا و

خمهاله کانی شاره پیروزه که خوی دهواند میشکی زورنک له گمنجه کانی بې
کرددبوو. هەممو نەو ھۆکارانەش پىتكەوە بۇونە ھۆی پەيدا بۇنى چەند جۆر
ھۆرنکى دۇز بە نايىن.

گوره بېرمەندى كوتى د. محمد العوضى^(۱) نەو جۆرە ھۆزە دۇزه تايستانە
بىسىر پىتىج كۆملەدا دابەش دەكت، كە بىرىتىن له بە گومانەكان (المتشككون)
و رارا كان (المؤذلجون) ووك ماركسىيەكان و بەرۋەزناوايسكارەكان (التغربيون)
و سىكۈزلاره كان (العلمانيون)، لە كۆتايى ھەممو نەوانەشدا يېباوهەن (الصلحون)
دىن. د. محمد العوضى سەرنجىمان بۇ نەوهە رادە كىشىت زورنک لموانە دواتر
رابۇنىكى فىكىريان بىسىردا ھاتورە و ھۆشىيان بۇ گىزى دراوەتمەو بە زانىنى
گۈنگى و خۆشەويىتى بۇ نايىن و ۋىيارستانىيت و گلتور، لە گۈنگەرنى
ئەو كەسانەش د. عبدالرحمن البدوى و د. زكى نجىب محمود و د. گە حسین
و مامۆستا محمد حسین هيكل و د. سليمان مظھر و شيخ على عبدالرازق و
مامۆستا خالد محمد خالد و د. مصطفى محمود و د. عبدالوهاب المسرى و
ھى تر^(۲).

ووك تدواوکارييەك بۇ رەھەندەكانى ئەفسانەي ئىلحاد، ھۆزى دوو كەسايدىتى
دەخەينپەرو كە نەوونەن بۇ يېباوهەری ھاوجەرخ، ئەوانىش د. نىسماعيل نەدهەم،
كە بە مولىعىدۇكە (السلىحد) وەسف دەكرىت، بەھۆى ئەوهى كە بىر لەۋى
تەمنى بىگاتە سى سال مىردوو و بەھۆى بچووکى كىتىبەكەي كە بەناوى
بۇچى من يېباوهەم (ماذا أنا ملحد) ناسراوە، ھەروەها عبدالله القصىمى كە
يېباوهە ھاوجەرخ كان بە باوكى رۆحى خۇيان ھەۋىمارى دەكەن.

(۱) لە وئارىتكىلا بە نازىشانى گۈرانۇرى ھۆش (اغردة الوعي)، كە لە كۆنگىرى چوارەمى دامىزراوە
فۇرېشىبىي جەھانى لە قاھىرە پىشىكىشى كرد، لە ۲۰/۷/۲۱.

(۲) د. محمد العوضى بىلىتى پىتاينىن كە كېتىلە ئەسەر گۈزپانى ئەو زانىيانى عەرب لە دېلىتى
كەدنى نايىنە بۇ ھۆشىارى و خۆشۈستى ئاین و ۋىيارستانىيت و گلتور بىنوسىت.

مولحیدوکه (الملحد) د. اسماعیل آدهم :

به روحه لک تورکه، له نه سکنه نه مریه له سالی ۱۹۱۱ ز لهدایک بورو، دکتورای
له بیرکاریدا له زانکوی مؤسکو له یه کیتی سو قیمت و مرگرتووه، له سالی
۱۹۳۱ ز، له زانکوی سان پترسبورگ وک مامؤستا کاری کرد ووه، پاشان
له زانکوی نه تاتورک له تورکیا، پاشان له سالی ۱۹۳۶ ز گه رایمه میسر.
له سالی ۱۹۳۷ بیرمندی نیسلامی احمد ذکی أبو شادی و تارنکی نروسی
به ناوونیشانی بیروباورپی خودایمیتی (عقیده اللوهیة)، هاورنکهی نیسماعیل
نه دهم به و تارنک و لامی دایمه - که دواتر کرایه نامیلکه - به ناوونیشانی
بچی من بیباورپ (الماز أنا ملحد)، که تیایدا باس له کوژانه کانی خوی
دهکات له کاتی گومانیدا و چون له کوتاییدا به پمیره ویکردن له بیباورپی
کوتایی هاتووه، لهو کاته دا له جیهانی عدره بیدا کدم بون نهوانهی نه زموونی
بیباورپی خویان نووسیوه توهه.

نیسماعیل نه دهم باس له کاریگه ری خوینده کهی و ژیانی دهکات له
یه کیتی سو قیمیتا و دلیلت: ((نه نجامی نهو ژیانه نه وه بیو که من نکولی له
نایینه کان بکم و واز له هه میو بیروباورپ نک بهتیم و ته نیا باورپ به زانست و
لوزیکی زانستی بیتم، ثدوی زیاتریش پنداگری کردم نه وه بیو که به ختم و برتر و
دلیلیاتر بیوم لهو کاتهی له گه ل دمروونمدا له کتبرکی دابووم بچ پاریز گاریکردن
له بیروباورپ نایینیه که)).

نه گهر له پالندره کانی پشت بیباورپی نیسماعیل نه دهم ورد بیسندوه،
ده بینین هز کاری دمروونی رپولنکی گهورهی گنیراوه، نه دهم له نامیلکه کمیدا
باس لمه دهکات که باوکی هله شه و توند بیوه، همروهک چون نامؤذنی که
پمروهدهی ده کرد هر له مندالییه و ناچاریان ده کرد سرووته نایینیه کان نه نجام

بدات و قورثان نه زیهر بکات. هرچی دایکیبیه‌تی نهوا مسیحی بورو، دور خوشکه کمیشی له ناییندا شوتني دایکیان که وتبونن، هرسینکیانی به لینبوردمی و خوزشدویستی وسف دهکرد، له همان کاتدا گالتمیان دهکرد به باسی موعجیزه و رژیزی قیامدت له کتیبی پیرۆزدا، سمردانی کلنسیان نه دهکرد. همروها نیسماعیل نه دهم پیمان دملیت که ده مارگیری نیسلام و گالته کردنی به نایینی مسیحی بورو پاشخایتکی درپوونی، که سدرامبوونی به زانت و بیری مارکسیه‌ت له سمر بنیاترا، له کاتی ژیانی له یدکتی سوچیمدا.

همروها دوای که متر له سین سال، له یدکتک له شهوانی مانگی بولبوزی سالی ۱۹۴۰ از دا، لمناو ناوی نه سکه‌ندمیریدا تدرمی نیسماعیل نه دهم به خنکاوی دوژرایمه‌وه، کاغذنیکیان له جله‌کانیدا دوژیمه‌وه که تیابدا و تارنکی بو سدرؤکی نهنجوومه‌منی نویتدران نووسیوه، که نه خوزی خوزی کوشتوده، بهه‌وه بیزاریبونی له ژیان همروها و مسیه‌تی نهوهی کردووه که تدرمکه‌که‌ی له گورستانی مسولمانان نه نیتریت و بسووتیتریت. نهوده خنده‌وری و دلیلی دهپوونیه کوا که نیسماعیل نه دهم له کاتی بیباوه‌پیدا باسی لمه دهکرد که تیابدا ده‌ی؟!!

دتوانین چه مکه بیباوه‌پیه کانی نیسماعیل نه دهم له چمند خالیکدا کۆبکەینه‌وه:

- بیباوه‌پی بریتییه له باوه‌بیون بهوهی که گه دردونن هۆکار و بەدیهیتدره‌که‌ی لمناو خوییدا هه‌یه، هیچ شتیک له پشت جیهانه‌وه نییه.

- پیشوازیکردنی هزری مرؤف له چه مکی خواهیتی، هۆکاره‌که‌ی بۆ بیونی هیزی رازیکه‌ری فەلسەفی ناگەریتەوه، بەلکو ده گەریتەوه بۆ نهوهی که زانیان ناویان ناوه بیانوو هیننانه‌وه (التبریر) و بیری خواهیتی بهه‌وهی نه تو رس و نه زانیه‌وه جیگای خوزی کردوته‌وه که لە پیتی دیارده سروشتییه کانه‌وه تووشی دهپوونی مرؤفی دهکات، گومانیش له ودها نییه که زانینی ته او مان بۆ هزری خواهیتی نه پیرۆزییه ناهیلت که پیشتر بۆیمان دادهنا.

- نه گدر پیویست بیت همرو شتیک هز کارنک و بدیهینه رنکی ههیت، ندوا بوجی خودا خوی لدو بنچینه یه بددر دهکات (واتا پیویسته خداش بدیهینه ری ههیت!!).

- ندهدم بعونی همرو شتیکی گهردون به نه گدر و پنکدومه ته فسیر دهکات، نمونهش به نمونهی پیته کانی چاپ دینیمهوه که دهکری لمپتی پنکدومه و بههی تدقینه و یه کمه له تدنسیت یه کمه ریز بین، وتارنک یان همرو قورنائی پیروز بنوویستهوه.

- نیسماعیل نامیلکه کهی پیشکدهش به (هزر نازاده کان، نهوانهی کوت و بمنه کانی هزربان شکاندووه، له پیتاو نازادکردنی عدقی مرو فایدی له نه فسانه ناینیبیه کان و دروشمه نیشتمانیبیه کان، نهوانهیش که دستی کومه لانی خلکیان گرتوه بق زیانی راست، پیشکدهش دهکات، بملکو تیدا دیدنکی نازاد و دور له دهمارگیری و چهقبه ستوبی ناینی تیدا بدؤزنوه)).

سبحان الله...

ج ژیاتیکی دروست و تمندوسته که مولحیدوکه باسی دهکات، لموانهیه مهدبستی لهو کوشتارگانه بیت که شیوعیبیه کان له یه کیتی سوقیتیدا نهنجامیانداوه و نمو لهو ولاتهدا فیربووه و بئی کاریگهر بوروه. بدراستی نهوه همان بانگشهی تاقانهی عدقی پنگه یشتلوه که بیباوره نویه کان له سهدهی بیست و یه که مدا بانگشهی بق دهکن، همروهها همان نمو بیانووانهی بیباوره انه که له تووهره کانی کتبیه که دا خستوو مانه تپووه، نهو ترووسکایه دروینه دشان تیدا کوژاندنهوه که به نیوچاوانی زانستوه دراوه، کمه اته هیچ پیویست بهوه ناکات زیاتر له سری برقین و وهلامه کان دوویاره بکهینهوه^(۱۱).

(۱۱) لیزدها پیویسته ناماژه بق نمو بارود خنی نازادی بیرو را و نازادی بیروهه بکین که له سیبه کانی سدهی بیسته مدا بازوووه و، بوروه هزی بینارکه دنموده بارود خنی نازادی بیرو را و لاثه عدره بیه کانی تو له سدهی بیسته مدا.. وتاری بیروهه ای خردیه ای (عقيدة الالهیة) که ماموزتا احمد ذکی أبو شادی نویسی، هارپنکهی نیسماعیل ندهدم به وتاری بوجی من بیباوره ولامی دایوه، نمبو شادی به بوجی من باوره دارم) ولامی دایوه، هارپنکهی ندهدم به نامیلکه بوجی من بیباوره ولامی

کاره‌ساتی عبدالله القصیمی^(۱) :

عبدالله القصیمی (۱۹۰۷-۱۹۹۶از) بیرمه‌ندیکی سعودی برو، له هم‌سرو بیرمه‌ندانی عرب زیاتر مشتمل‌پی ناوه‌ته‌وه، نه‌مه‌ش به‌هۆی هملگم‌رانوه‌ی له پینگدی بدرگیرکار له نیسلام و سله‌فییت بدرهو بیباورپی.

بۆچی؟ ...

گۆزبانی قصیمی بۆ ناراستمیده کی پیچه‌وانه چمند ته فسیرنکی بدداوای خویدا هیناواه، که هەموویان به دهوری لایمنی دهروونیدا دهخولینته‌وه. قصیمی خۆی گومانگکار برو، تمانه‌ت له کاتی بدرگیرکردنی له نیسلامیش گومانگلنکی هەببو دەرباره‌ی خودا و پیغەمبەره‌کەی.

بەھەمان شیوه نەو پیاوە میزاچینکی توندن‌پوی کاردانوه‌ی هەببو، چونکه نەو بەردھوام ياخى و تونند برو، جىنپۇي بەمە دەدا و نەفرەتى لەو دەکرد و گالتى بەوە دەکرد و نەوی دەشكاند و تى لەوی تر دەکرد، له سەرتادا له دژی دوژمنانی ئايىن وابرو، دواترىش له دژی لایمنگرانی ئايىن.

نەوانەی قصیمییان دەناسى باس لەو دەکمن، کە نەو پیاوە ئاللۇودەی سواربۇونى شەپۇلە فىكرييە باوه‌کان برو، بۇنۇونە كاتىك دەرفەتى سواربۇونى شەپۇلى سەلەفیەت هەببو سوارى برو و سوودى لېپىنى، تا ئارەززووه‌کانى خۆى

دایمە و مامۆستا محمد فريد وجدى به وقارىك له گۆزفارى نەزەھر ولامى دايىوه به ناونىشانى (بۆچى نەو بیباورپە). دېبىتەكە بایتىانە و به نەدمى گفتۇرگۈز بەرپۇرچىوو، نەمە بەو پىشىوی و مىلسانىيە بەراورد بىك بە دۆخى دوای شۇرۇشە‌کانى بەھارى عمرىي.
 (۱) بە دەستکارى و كورت كەردنوه لە وقارىكى مالپۇرى صىد الفراد وەرمانگىرتوو، له نۇرسىنى نۇرسىزنىك بە نازناوى (اصخەرە‌الاخلاص).

تىدا بەتال كردوه لە گەليانابوو، پاشان كاتىك شەپولەكانى نەتەمەي و چەپ و شىوعىيەت و هى تر دەركەوتىن سوارى ئەوانىش بۇو، مىنېدەكانىنى بۆخۇرى قۆستەوە و بۆ فەلسەفە يىباورپەيە كانيان خۇتنگەرم بۇو.

لە كۆتايىشدا نەو پىاوه زۇر خۆبەزلىزان بۇو، تا نەو ئەندازىمەي كە لە هۆنراومىھەكدا بەم شىۋىمە مەدھى خۆزى دەكتە:

ولۇ أى ما عندى من العلم والفضل يقسم في الآفاق أعنى عن الرسل

واتە: (نەڭمەر نەو زانست و چاكە و فەزلەي لەلايى من ھەيمە، لە ناسۇكان دابەش بىكىرتىت، پىتىيىست بە پىغەمبەران نامىتىت).

لەم دېرىھە هۆنراومىھەدا لايەنە نادىيارەكانى نەو پىاوه و پالىندرە يىباورپەيەكانى ناشكرا دېن.

القصىمى لە بوارى بەرگىرىكىدىن لە ئىسلام بە تەنبا نەبۇو، ھەر بۆزىيە وىستى لە بوارىتكىدا تەنبا يىت و خۆزى دەرىخات، نەڭمەر چاوت بىكۈرتىتە سەر بەرگى كىتىبەكەي (ھەنە هي الأغلال) نەوەت بۆ دەرەدەكۈنت، كە لەسەر بەرگەكە نۇرسىيەتى: (مېزىونو نوسانى ھزر نەوە تۆمار دەكەن و دەلىن كە بەم كىتىبە گەلانى عەرەب بەرچاوابىن پۇون بۇو و رىنگەي عەقلىيان دۆزىمۇدا)، وادىيارە كارەساتى (خۆبەزلىانى) كە نىبىلىسى گىرۈدەكەد، تۇوشى نەو پىاوهش بۇوە.

كاتىك دەريارى ھۆكاري ھەلگەرنەمەي پەرسىياريان لىكىرد، گۇتى كاتىك بەخۆزى و بە يېرىپاورپىدا چۈزتەوە و لە تەرازىزوئى عەقلى داوه، زانىيانى ئابىينى ھېرىشيان كەردىتە سەر و شەكەندرەپىانە، لمبىرى ئەۋەتى تىيېگەن و نامۆزگارى و ئاپاستەي بىكەن، نەو ھەملۇتسەش بۆتە ھۆزى ئەۋەتى عىيناد يىت و لەسەر گۆزپانى سورىيەت. سبھان الله، مىسەرىيەكان زۇر دانا بۇون كاتىك لە پەندىتكىياندا گۇتوپىانە عىينادى تۇوشى كوفرت دەكتە (العناد يورىث الکفر)، ئەۋەتى لېرەدا پۇپىداوا!

كام لەمەنە كارانى پىتشۇلە پشت كارەساتى (القصىمى) يەۋەن؟ لەمانەيە ھەممۇپىان.

پاشتماوه بیناوم پیمه کانی القصیمی :

- دوای لادانی له رنگای یاستی باوهه، القصیمی نزیکه ۱۰ کتیبی نووسی، که له دهوری چهند بابه تیک ده خوو ولايه ووه:
- زماندریزی و سنوریه زاندن بدمامبر به زاتی خودایی و تانمو تشه دران لنی به شیوه کی چهواشہ کارانه.
 - جنیودان به پیغمه مبه ران و و مسکردنیان به وشهی نهشیاو و گالته پنکردیان.
 - گالته کردن به هدمو شمریعت و ناینه کان و رهخنه گرتن لیبان به شیوازنکی بریندارکه ر و رووختندر و عمدیدار.
 - که مکردنوهی پنگدی عره ب و گالته کردن به هدمو که سیکی عدرمهی.
 - گالته کردن به پرسه نیسلامی و عدرمه بیه کان.
 - باسکردنی کوزانه کانی مرؤف و چاره پهشی و خم و پهزاره کانی به شیوه کی نامز و رهق.

چاره مان نییه، هر دمی هندیک نمونه له سمر بیر و شیوازی نووسینه کانی
بخینه پوو:

له کتیبی (هذا الکون ما ضمیره) دا، له زیر ناوونیشانی (في خار حراء لم أجد
الإله ولا الصلاك) دا دلیلت:

((چورمه ناو نه شکه وته کمه.. نه شکه وته حیرا.. نه شکه وته کهی محمد و
خودا کهی و فرشته کهی.. نه شکه وته پیسه و شکه شورمه ناثرمیده که.. وک
ولامدانوهی فهرمان چووم.. چوومه نه شکه وته که وچهی خسته وه
میراتی جیهیشت و فیزکردنی ثمنجامدا و قسمی کرد و کتیبی دانا و هانی

کوشتنی دا و بوده هۆی نه مری بیبهزمیترین و بهیترین و گهمرئترین و برددهامترین پرسه خواهیتیه کان و پیغامبرایته و نایین و وحشیگری! نیتر نه نهشکهوته مردووه.. نه نهشکهوته خۆی کوشت، چونکه وەھی بۆ مرۆڤی عەرمبی نارد.. وەھی بۆ پیغامبری عەرمبی نارد. چی پینگوت؟ هیچ ژمیزیاری و ئامارلیک ناتوانیت نەندازی نەو خەسارەتەندیبیه بژمیزیت کە بەھۆی نەو وەھیبیه تروشی زیان و مرۆڤ بوده.. نایا هیچ خودایك نەوندە زیانی لەخۆیداوه، نەوندە خودا بە ناردنی وەھی بۆ مرۆڤیتکی عەرمبی لەخۆیدا؟!

خودایه گوئیک گوئیگرە. بە گوئیک گوئیگرە جیاواز لەو گوئیانەی ناقیمان کردووه و ناسیمان.. نەگدر نەوهی گوئیکانی تۆی درووست کردووه گەدورەترين ھونەرمەند بوبیت. نەوا بەن کار و فەرمان دروستی کردوون.. بەلکو دزى نەو فەرمانەی کە پیوستە پیمان ھەلبستت.

خودایه تۆ لەسەر قەبارەیەک ھاتیت کە ھەممۇ قەبارەکان نەوه رەندەکەنفوھ کە وەک تۆ واين يان بەشیتک بىن لە تۆ.. تۆ نەی خودایا بىن قەبارەتیت...

چەند شتىکى مەترسیدارە کە هیچ پىنځراوېنک يان دادگایەک بىيە کە دادور و گەواھیدرانى لە ھەممۇ خۆر و نەستىزەکان پىنکەتىت.. بۆنەوهی کە تۈراتىتى مرۆڤ و نىنجىل و قورنانەکى لەسەر بیبهزمى و چەواشەكارى دەبەنگىيەکى دادگائى بىكەت!!).

ھەروەھا لمىزىر ناونىشانى: لماذا يسارع المتغلبون إلى الدخول في الإسلام:

(ا) محمدى پىغەمبەر رايگەياند کە نەو كۆتا پىغەمبەر و بە هاتنى نەو دەرگاکانى ناسمان داخان، بۆنەوهى چىتەر پەيوندى بە زەمينەوە نەکات بەو شىۋىمەيى کە لەگەدل پىغەمبەراندا پەيموندى کردووه.. دواى نەوهى کە نەندازى گەورەسى دژايەتىكىرنى ناسمان و شىواندى بەھۆی ناردنى پىغەمبەرانوھ خۇنتىوھ و بىنى و زانى.... دواى نەوهى کە نەندازى ناشىنى و رقىنتىورى و دژايەتى پىغەمبەرانى بۆ زەمين ھەست پىڭىد.

نه گهر خودا بت سزا بذات له سمر نده‌هی که بته، نموا تا نیستا هیچ سزايدک
نیه و ندزازراوه که بؤ سزادانی پیغامبری عمره‌ی و پیغامبرایه‌تیغمره‌ی
بهس بیت!

پیغامبری عمره‌ی محمد چون وسفی خودای کردووه؟ به فیلبازی و
خوبه‌زلانی، خوشموستی و رق و رازیبوون و ناره‌زانی، به خوشبختی و
دلمنگی و دژایه‌تی و نارمزو و رهفتاره‌کانی..نه همبووه و نه دشیت، که سیکی
هدجوکاری وک محمدی پیغامبر له هه جووکردنی خودادا!

قرنان بمنابعانگترین و گهوره‌ترین و یبه‌زمیتین و بی نایبره‌ترین کتیبی
مدح و هه جووکردن و شانا زیکردن و پروپاگندیه..پیشتر بدین هاوتابوو و
هدر وايش ده مینیتیمه له بینابر وویسا..قرنان ناشیرینترین و مهتر سیدارترین و
چه راشه‌ترین و چه پهله‌ترین شیواز و دارشته).

نده‌ندی گواستمانوه بهس..و داوى لیبوردنیش ده کهین له سمر نده‌هی
گواستمانوه

پیوستیت بدهه نیه، که قسه له سمر قسه‌کانی بکهی یان شبکه‌یته‌وه یان
ولامی بدمه‌وه

لمواندیه نده‌هی گواستمانوه نه رق و کینه و بدخیلیه‌ی درختیت که
نه پیاوه له دهروونیدا همیبووه. لمواندیه نه و قساندی سلمینه‌مری نه و قسه‌یه‌مان
بیت که وتمان لعروی دهروونیه‌وه تمواو نهبووه..بیباوه بم یان نا، بؤچی نده‌هی
پهلكیشم بکات بؤ که مکردنوه له ناست و پنگه‌ی نده‌هی کسانی تر باهپیان
بئی هدیه و به پیروزی ده زانن!!

الفصیحی له تمراز ۹۹ دا :

نهم بابهه به قسمی بپرمهند و نه دیب و شاعیر میخانیل نعیمه کوتایی پیتدیتین، که دمباره کتیبی (العالم لیس عقلای) القصیمی نووسیویدتی، قسمکانی ناپاسته القصیمی دهکات و دلیلت:

(۱) راستیدا نم کتیبه کتیبیکی رووختندر و نه رنگدنی پله یه که، خودا و روشت و بهها بدرزه کان و شورشکان و پیشها بدرزه کان و نامانجه پیرزه کانی رووختنلوروه، بهلام نمه جنی سرسور مان نبیه، چونکه تو له تموره که می کتیبه که دا نمه نه ری ده که که بعونی مرؤوف هیچ واتایه کی همیت، جا که سیک که هیچ واتایه که نه زانیت بز بعونی مرؤوف و بلیمه کتیبه که که نه زانیت، چون قسمکانی واتایه کیان دهیت؟!

پیشوسة که تمنیا نازار و تائی و قیزونی و رقی لیند چژپت، نه گمر رنه ستوریه که توانیبای بزمی بین درووست بکرنت نهوا بزمیتکی به هیتر و مفترسیدارتر له بزمیه که هیرق شیمای لئ درووسته کرا!!).

القصیمی له یه کیک له نه خوشخانه کانی قاهره مرد.. همندی که س بازگشته دی نمه ده کهن که بفر له مردنی ته ویدی کردوروه، ته ویدی کردیتیت یان نا، نمه نیستا له بردم پهروه دگاری خویه تی..

بیباوه‌ی له ماله کانماندایه :

له راگهیاندنی عمرهیدا (او میسری به تاییدتی) باس لمه دهکرت که شهپرلیکی بینباوه‌ی بدم دوایانه لمنتو گهنجانی عمرهدا درکه و توه، نایا نه و قسانه تا چهند له پراستیمهوه نزیکن؟

له پراستیدا هیچ تویزینه‌ویمه کی وردمان بۆ ولامدانهوه نهم پرسیاره له بر دهستدا نیبه^(۱)، بلام من خۆم هەستم به پراستی بونی نه و شهپرلە کردووه، چونکه له دوو سالی رابردودا گفتوجۆرم له گەل دیمان گهنجی بینباوه و

(۱) پیمانگای گالوبی نەمریکی له تیوان سالانی ۲۰۰۷-۲۰۰۶ دا لینکولینه‌ویمه کی بلاوکردنتمو کە ۱۴۳ لاتی له خۆگرتووه، به ریزه ۱۰۰۰ کەس له هەر ولايتكە، لینکولینه‌ویمه کە باس لمه کردووه کە میسریه کان له هەمرو گەلانی جیهان دېنترتن به ریزه ۱۰۰٪ و نەستزنا کە متربیانه به ریزه ۱۶٪. دوای پیشرش بىنگلاذىش و مەغrib و جیززت و نیشارات دەن.

ەمروهها روزنامەی واشنن پۆست له ۲۰۱۳/۷/۱۵ دا لینکولینه‌ویمه کی بلاوکردنتمو کە پیمانگای گالوبی تىبدولەتى Win Gallup (له پیمانگای گالوبی بەناویانگ) له سالی ۲۰۱۲ لینکولینه‌ویمه کی لەسەر ۵۰۰ هەزار کەس له ۵۴ لاتی جیاوازدا نەنچەمانه، دەيارى بىرپاوه‌یان.

لینکولینه‌ویمه کە دەرىختووه کە نەونە کە سەرلەمان و، ۲۳٪ بىن نايىن و ۱۳٪ بىن بینباوه‌ن. بەرزىن ریزه بینباوه‌ی له چىن بور، له كاتىكىدا له سالى ۲۰۰۵ و ۲۰۱۲ لە پاکستان ریزه بینباوه‌ی له ۱٪ بۆ ۷٪ بىرپووه وە، له مالىيىدا له ۴٪ بۆ سەر دابىزى، بەمەش نەم دوو دولەتى نەزەرلىقىن ریزه بینباوه‌یان تىدا ھېيد.

نەوي جىنگاى سەرسۈپ مانه نەوبە کە لینکولینه‌ویمه کە دەرىختووه کە ریزه بینباوه‌بى لە سۇوبەدا ۷٪ و بىمەش بەرزىن ریزه بینباوه‌ی لەپىئە و له پىشىمۇي ولاته نىسلامىيە کانمۇ دېت! کە ریزه کەنەوارتىب له گەل ھەندىك له ولاته عەلماينىيە نەوروبىيە کانى وەك بەلچىكا!

گۇمان لەرۇدا نىبىه کە نەم دوو لینکولینه‌ویمه وردى زانستيان پىرىستە، چونکە نەونە ئەنميا هەزار کەس لە هەر ولايتكە-تازەتىت چۈن نەو كەسانه چۈن لە تاۋىندە جیاوازە کانى زانسى و ھەزى و كۆملەلەتى و نابورى ھەلبىزىدراون. بۆ بىتونە كەدىنارى كە زۇر باوه وادەكەت کە هەر تویزینه‌ویمه کە بدم شىزىيە راستىگۈزى و يىلايىنى لەدەست بىلات، دەشكىرى نىازى خىابى لەپشتىمە يېت!

گومانکاردا کردووه، هدروهک زانیومه چمند کۆمەلەیدى کى بىباوهپى نه زانکۇ و قوتابخانە كاندا (بە قوتابخانە ئىسلامى و مەسيحىشەمە) بۇونيان ھەيم، نووسراوى نمو جۆرە هزرە بىسىر قوتايىھە كاندا دابېشى دەكىن، هدروهک چۈن لە يانە و جىنگاى كۆبۈونىوەي گەنجايىشدا نمو كارە دەكەن، نەعە سەرەپاى بۇونى دەيان پىنگە و پەپەرى بىباوهپى عمرەمى لەسەر ئىنتەرتىت، سەرمىاري دەركەدنى چەندان گۆڤار و چاپكرارى بىباوهپى زۇر گرائىبەها و وازاۋە، كە لە ولاتە عمرەسىيە جىاوازە كاندا دابېش دەكىتن، يەكتىك لە پىنگە بىباوهپىسە گەورەكان باسى لەوە كردووه كە لە دوو ھەفتەي كۆتايى مانگى دىسەمبىرى سالى ۲۰۱۲ دا ۳۵۰ گەنجى بىباوهپى نۇنى مىسرى خۆيان لە پىنگە كەدا تۆمار كردووه، كە نىوە نەۋە ژمارەيە لە تەممۇنی ۲۰۱۵ سالىدان.

پاشخانەكانى شەپۇلى بىباوهپى

گومان لەودا نىيە كە تۆرپى زانيارىيەكان (ئىنتەرتىت) كارى ناشناابونى گەنجانى بە هىزى بىباوهپى ئاسان كردووه، هدروهك چۈن تۆرپى كۆمەلەيتىيە جىاوازە كان رىنگاى بۇ ئالۇ گۆپكەدنى نمو بىررۇكانە ئاسان كردووه. نەو شەپۇلە بىباوهپىسە لەدواي شۇرۇشە كانى بەھارى عمرەمى زىاتر بۇو، نەمدەش بۇ نەوە دەگەرىتىوە كە گەنجان سەركەوتو بۇون لە رووپەررۇبۇونەوەي رەمزە كانى دەسەلەتى نەو ولاتانە، نەمدەش بۇوە ھاندەرىتكى بۇ ھەندىنەكىيان كە تەھددادى رەمزى گەورەتىر بىكەن، كە بىرىتىيە لە خوايەتى و نايىن، هدروهك چۈن دۆخى نازارەدى كە نەو شۇرۇشانە ھەتىبايانە كايىمە رىنگاى بە دەرىپىن و ناشكەراكەدنى نەو ھەزانەدا، گومانىش لەودا نىيە كە شىكتى نەزمۇونى ئىسلامى سىاسى (بەتايبەتى لە مىسر) رەنگدانەوەي نەرەتى بىسىر نە بواروه دەپىت.

لەبرامبەریشدا، گوتاری کلاسیکی ئایینى بىتوانا بۇ لە مىملاتىكىرىنى نمو
هزەر و بىلگە زانستى و فلسەفىيەكان، نەمەش بەھۆى ثوھى كە تەنبا بە^١
خاستەرروى كلتورى وازىھەناوه و دابراوه لە بەرھەمە زانستى و ژیارتانىيە
نوئىھەكان، چەند تۈزۈنۈمە كىش ناماژە بۆ نەمە دەكەن كە هەزى ئایینى كۆرتىپىن
گۈنگۈزىن ھۆكارى شەپۋلى يېباوەپى ھاواچەرخن لە ولاتە عەرمىيە كاندا.

ئۇ پاشخانانە دەمانخدە سەر دۇر رېز ووھە، كە رېز ھۆى سىيەميان نىيە، يەكمىان
(رېنگايى رۇزئناوابىي كلىسايىيە)، كە تىايادا ئايىن لە گەل زانست و عەقلە بەرىيەك
دەكەوت، بۆتە ھۆى بەرھەمەتىنانى ژیارتانىيەتىكى ماددىگەرلەي يېباوەپى
ستەمكارانە، كە يەكم بەرھەمى لە جۆرەبۇ لە مىزۇوى صرۇقايەتىدا. رېنگايى
دووھەميش (رېنگايى رۇزەلەتىيە)، كە خەلافتى عەباسى لە ھەر دوو سەددى
سىيەم و چوارەمى كۆچىدا پەپەر ھۆى كرد، لە كاتەتى چەند فلسەفىيەكى دەز
بە ئىسلام و خوايەتى دەركەوتىن، چارەسەرەكەش بىرىتى بۇ لە باڭگەشىتەكىرىنى
گوتارىتكى نۇئى ئایینى بۆ بەرپەرچەدانوھى ئە و روتانە، كە بىرىتى بۇ لە بىرى
مۇعتەزىلەي عەقلانى، بۇيە پىرسەتە رېنگايىكە ھەلبىزىن.

يېباوەپى سۇفىستائى و جۇرهەكان :

بىلگە كانى يېباوەپى لە هەزى رۇزئناوابىدا بەدھورى پرسە زانستىيە كاندا
دەخولىتىمە، بەتايىبەتى بەدىھەتىنانى گەردوون و پەيدابۇنى ژيان و بېردىزى
پەرسەندىن و تۈزۈنەو نوئىھەكان لە يوارە زانستىيە كاندا، كە بە (يېباوەپى
ماددىگەرلەي سروشتى) ناودەپەرت، ھەرچى هەزى يېباوەپى نىتو گەنجانى
ئىمەيە، نەوا رۇلى پرسە زانستىيە كانى تىدا كەمە، لە كاتىتىكدا كە بارودۇخى
گشتى پۇلىكى گۈنگۈنى تىدا دەگىتىپەت، ھەروەك چۈن پاشخانى دەپەۋىنىش
پۇلىكى گەورەي ھەمە.

(چهند چه ملک و نمونه‌ی کی معهیفی^(۱) همله Paradigm Errors) له پشت نه و بیباوری‌یهون که له نیتو گنه‌جه کانماندا پیدابووه، که له کۆمدلینکووه بۆ کۆمدلینکی تر جیاوازی همیده، دهوانین ناو له هدمویان بنیین (بیباوری سۆفستانی).^(۲)

لهونهی له تمودره که ماوه له پتی نه زمونی تابیه‌تی خۆم، ج له گفتگۆکانم له گەل بیباورپاندا یاخود له پتی خوشندهو و ئاگاداریم له پنگه نەلیکتۇنیبیه کانیان یان نووسینه کانیان جۆر و هۆکاره کانی بیباورپى سۆفستانی له نیتو گەنجه کانماندا دخەمدپروو، بۆ هدر جۆرنکی بیباورپى یان کەموكوریبیک له نمونه‌ی معهیفیدا ناویکم بۆ داناوه، که له گەل خاسیه‌تە کانی بگونجیت و له جۆرە کانی ترى جیا بکاتموه، هەرجەنده له تمودره کانی پیشوتى رکتیبە کە زۆرئاک لمو جۆرانەمان هەلتە کاندووه، له بەرئەوه به کورتى دەيانخەمدپروو و ولامیان دەدەمەوە:

۱- بیباورپى مندالکارانه:

له تەمنى مندالیماندا راھاتبووین له گەل ھاوته مەنە کانمان گفتگۆز بکەین، هەر بەکىكمان دەھیوست ناستی خوشندهو و رۆشنبیریبیه کەی نیشان بەرات، من زۆریمی کات شەو پرسیارم دەکرد: نە گەر خودا گەردۇونى بەدېھىناوه، نە دى کىن خوداي بەدېھىناوه^(۳)؟

سەرمای نەوهى کە نەو پرسیاره مندالکارمیه بە توپتىنەوە كۈزراوه، هەزار سال بەر لە نېستا لەلاین زانایانی عىلمى كەلامى مسولمانان و پیاوانى

(۱) نمونه‌ی معهیفی بىتىبە لمو چاولىكمىدی مەرۆف لەپتىمۇ زیان دەبىنت و، دەکرى بە (الماھىم العاكەش ناپېرىن).

(۲) د. مصطفى محصور كتبىيە كەي (رحلتى من الشك إلى الإيان) بە ھەلۋەتىنگى ھاشىۋە دەستىنە کات كە چۈن لە مندالىدا كەردىويتى. گومان لەودا نىبىيە كە نارەزۇرە مندالىيە کان لېيدىك دەچن.

نایسینی و لاهوتی مسیحی و لام در اوته وه، که‌چی بیناوه‌رانی ناوچه‌کمان و
جیهانیش به بله‌گهی جوهه‌ری داده‌تین بُو بیناوه‌برونیان، همروهها دمی بزانین
که ته‌نیا مندالکاره کان ندو پرساره ناکمن، بله‌کو گهوره کانیش، تمنانمت ریچارد
دُوکنْز کتیبه‌کهی (وهم الله) له‌سمر نمو پرساره بیناوه!!

پوخته‌ی ولامدانوهی نمو بله‌گه بیناوه‌ریشه برتیبه‌ی نموی، که هم‌مرو
بوینیکی بدیهیتر او پتویسته بدیهیتمری کی همیت (هوکار)، جا نه‌گهر بنین
و بدوانی ندو هوزکارانمه بِرَّذین ندوا ینگومان ده گمینه هوزکاری یه‌کم
که له پشت هم‌مرو بدیهیتراوه کانه و پتویسته بدیهیتمری نمیت، زانیانی
لوزیک (منتیق) چدمکی (التسلسل یمتنع) ای لیدعنین، بمواتای نموی که هر
ده‌بین له شوتنیکدا بروه‌ستین، کواته پرسیارکدن ده‌باره هوزکار و بدیهیتمری
هوزکار و بدیهیتمری یه‌کم پرسیارنکی گه‌مژانیه! نه‌گهر نیمه نه‌توانین
(وتنای) بدیهیتمریک بکدین که بدیهیتمری نه‌یت، نمو پرسیاره بله‌گهی
عه‌قلی و لوزیکی همیه (التسلسل یمتنع) و بله‌گهی زانستیشی همیه که
برتیبه‌ی له پتویستی گردون و زیان و مرؤف بُو دیزایمنریکی زیره‌ک، که نمو
دوو بله‌گمیه ش نده‌مان له‌سمر پتویست ده‌کمن که لمرووی عه‌قلیمه‌و دان به
خدوا بنین و دک بدیهیتمری یه‌کم.

کواته پرسی خودای نمزه‌لی به عه‌قل دانپیدانراوه نه‌گهر و تناش نه‌کرت^(۱)،
نمودنا زانستی هاوچه‌رخ چند چه‌مکیکمان بُو ده‌خاته‌پرو که وتنا ناکرین، به‌لام
به عه‌قل دانپیدانراون، چونکه به بله‌گهی بیرکاری دلنيا کراونه‌تموه، نمودنه‌ی
نمودش و دک بیروهی بیروهی ندوی کواتدم پیمان دملیت که ده‌کری تمنولکهی ژیر
گردیله‌ی لمه‌ک کاندا له چند شوتنیک بیت!

(۱) له هر دوو ته‌ووهی نزیم و چوارده‌همنا بدیزیکی باسان له‌ره گرددوره.

۲- بیباوه‌پی همراه کارانه :

ماوهی تهممنی همراه کاری به قورپستین قوئناغی تهممنی مروف داده شد،
چونکه لمو قوئناغه‌دا مروف هست به خودی خزی دهکات و متمانه به خزی
و عدقه‌ی دهکات، بوزچون و بپیاره عدقه‌کانی خزی دهکاته مدرجع و لذیز
رذشنایدا بپیار لهسر راستی و هملی کهسانی تر دههات، تهنانهت خزی به
هاوتای گهوره کان دهزانت و لینیان یاخنی دهیت و هم بوزچوونیکی گهوره کانی
به دل نهیت رمتیده کاتمه، همه روک چون نارمززوی خود مرختنی به سردا زاله،
نمود سیفه تانه (چ له همراه کاراندا همین یان له گهوره کاندا) بونونته هزی
پیدابونی چهند جوزنیکی بیباوه‌پی، بوزیه شاینه ندویه که هم یه کنکیان
ناونکی لیبینین:

آ- بیباوه‌پی هاوتابی و خوبه‌گهوره‌زانی:

همراه کار (چ له تهممنی همراه کاریدا بیت یان گهوره بیت وک دووکنزا) وک
پیباونکی خاونن توانای سنورشکین (سویه‌رمان) سیری خودا دهکات، بوزی به
بهارورد کردنی به کرداره کانی خزی خودا هملده سنه‌نگیتیت.

له دیبیتیکدا که لهنیوان من و جه مسنه‌رکی بیباوه‌پیدا روویدا، یه کنکه له
کهنه‌له ناسانی بیه کانیش پهخشی کرد، بیباوه‌پی که گوتی: رژریکیان میشورله‌یه کم
کوشت و ته‌حددادی خودام کرد - نه گهر بونی ههیه - با ته‌حددادکم قمبول
بکات و بتوانیت میشورله که زیندوو بکاته‌وه. ته‌حددادا به زیندوو کردنده‌وهی
مردوو یه کنکه له جوزه کانی هاوتابی و خوبه‌گهوره‌زانی، بیباوه‌پانی گهلانی
لهناوچوش بوز پیغه‌مبره کانیان کردووه، من و امده‌زانی له گکل لهناوچوونیان
ندوهش لهناوچووه، بدلام نه‌ههتا بیباوه‌پانی هاوچدرخ بشیوه‌یکی گه‌مزانه
هممان شت دووباره ده‌کنه‌وه، ژیان چی به‌سردیت نه گهر خودا ته‌حددادی

هممود بیباوه‌ان قهبول بکات؟ بینگومان زیان دهیته گائمه و یاری، بیباوه‌ان
دبن به خودا^(۱).

جورتکی تری هاوتابی و خوبه گوره‌زانی ناتهواو سکالای همندیک کمه
له‌وهی که دلین له‌تیوان تیمه و خودا هیچ (پهیمان) ایک بوونی نیمه که گدره‌نتی
بیت بژنه‌وهی که خودا به‌لئنه کهی به‌جیده گهیه‌نت و به‌هشتمان پنده‌خشت
نه گدر گونزایه‌لی بکهین!

هستکردن به هاوتابی دهیته هوزی سه‌پاندنی بچوونه کامنان به‌سر خودادا،
نمونه‌ش لمسر نمهه پرسیاری همندیک کمه که دلین: خودا چ سودیک
له‌وه دهیه‌نت به درترانی ته‌مه‌نماع بیبه‌رسین؟ بدو که‌سانه دلین: یاساکانی
دامه‌زراوه‌که (یان یاریه که وک خوبان دلین) خودای به‌دیهینه دایان‌غشت،
بمنده بدیهینراو تمیا گونزایه‌لی و پابه‌ندبوونی لمسره، بوز نمونه نه گدر
تزو به‌شاری له یاری تزوی بیندا بکی پیروسته به یاساکانیه و پهیوست بیت،
ناکری یاساکانی تزوی دهستی تیندا جیبه‌جن بکی!

به‌هر حال، گونزایه‌ل و په‌ستمان هیچ له دسه‌لات و گهوره‌ی خودا
زیاد ناکات، یتفه‌مانی و تاوانه کانیشمان هیچ له دسه‌لات و گهوره‌ی خودا
کم ناکات، سوده‌مندی یه‌کم و کوتایی هدر به‌نده‌مه.

ب- بیباوه‌ری یاخی

له دیهیته‌مدا که له که‌نالیکی ناسانیدا په‌خشکرا، بیباوه‌که وستی
بهرزرا گرتکی بدهای نازادی له‌لای خوی نمایش بکات، گوتی: من ناما‌دهم به
نازادی بچمه دوزه‌خمه نمهوه وک بمنده خودا بچمه به‌هشته‌وه! له راستیدا
یاخیبوونی نه بیباوه‌ه به‌هوزی شانازی کردنه‌وه نیمه به نازادی و رهتکردن‌ه
کوتیلاهیتی، چونکه له پنگه‌کهی خوی له تزوی زانیاریه کان بوز هاپری

(۱) نه ته‌حمد دیمان به دویر و درتری له ته‌موده دهیمه‌دا په‌رچمل کرد دوزه‌وه، لمیانه قسه کردن‌نام
دمباره رنه‌وه فلسفی ریچارد دزورکنز.

کچه‌کهی نووسیوه (پدرستراوه‌که‌م) ا لمراستیدا نهوه به دیاریکراوی یاخیبوونه
له پدرستنی خودا.

کرۆکی کیشەکه، که بیباوه‌پی هاوتابی و خۆبە گمۇرمزانی و یاخیبوون
بدرهم دیتیت، بریتییه نهوهی که ناتوانزیت پیوانه‌ی زانست و کرداره‌کانی خودای
رها و نەزەطی که کات و شوتى دامىزراوه‌ی هۆزکاره‌کان ناتوانن سنورداری
بکەن لەسەر زانست و کاره‌کانی مرۆف کە سنوردارن و بەھۆزکاره‌کان نهوده پابەندن
بیتۆرن، نەو جیاوازیانەش بروونته هۆزی نهوهی بائین هیچ شتىك هاوشنیوه
خودا نییه، واتا بەتمواوھتی له مرۆف جیاوازه، نەو جیاوازیانەش نهونیوه که خودا
وەک مرۆف کاره‌کانی له پیتاو ناماچىتىك يان پیویستییه کە نەنچام نادات.

شەيتانى نەفرەتلىكراو كەوتە نەو تاوانه مەمعەرىفييەو، له خودا ياخى بۇو،
خۆزى وەک هاوتابى خودا و دادوور بەسەر فەرمانە کانىيەو دانا، هەر بۆزىه
رەتىكىدەوە كېنۇوش بۇ نادم بیات، بەھۆزی نهوهى کە پىشىلەتكەنلى لۆزىكە
شەيتانىيەکەی لەلايمەن خوداوه، چۈنكە نەو خۆزى لە ئاگەرە و نادەميش له قور!

ج- بیباوه‌پی (جیاواز بە دەناسرتى):

باوکەکە پىشى گۆتم کە كۆرەکەی لەمدا سەركەوتتو نەبۇو کە هاوشنیوه
خوشك و براکانى لە خوتىدىن سەركەوتتو بىت، بۆزىه دەستى كرد بە قىسىكىن
لە گەڭل كەسانى تردا لەسەر پرسى خوايىتى، پاشان بەتمواوھتى پەيرەمۇي لە
بیباوه‌پی كرد. كاتىك گەفتۈرگۈم لە گەلەيدا كرد، ھەستم بەعو كە شانازى
بەخۆزىه و دەكتات، بەھۆزى نهوهى کە بۆتە بابەت و باسى قوتايانە و قوتايانى
و مامۇستاكان ھەمەرو باسى دەكەن، ھەدروھا نەو كارهى بۆتە هۆزى نهوهى
کە دەرفەتى نهوهى بۇ بېرەخسەتىت لە گەل زەمارىمەك لە زانا و بېرەمنەدەكان
دابىنىشىت و گەفتۈرگۈز بىكەت، باوکەکەي بە هيوايى نهوهى کە لەو بېرۇباوه‌رە
ھەلەيەي پەشىمانى بکەننەوە دەيانەتتى تا لە گەلەيدا دابىنىش.

له راستیدا پیشیلکردنی کلتور و عادته کانی کومدلگا و چمک و بعما چه سپاهه کانی، ناسانترین رنگایه بتو پمیداکردنی دهنگز و ناویانگ لمنیوان هاوته منه کاندا و لمبردم کمسانی تردا^(۱).

د- بیباوه‌پی بیباکی

دایک و باوکه که سکالای کوره کهیان للام کرد که بوزته بیباوه و بانگی نمواشیش دهکات که بچنه سمر پینگه کهی ندو، نمهه رهنه کاتمهه که له گدل هیچ کس گفتوگو بکات؛ چونکه (بدو شیوهه ناسوودهه). بدوابای گمنجه که و دایک و باوکمدا نارد و داوم لینکرد که گفتوگوم له گملدا بکات، نه گر قمناعمتی پنکردم نهوا منیش پالپشتی هملوئسته که دهکم و قمناعدت به دایک و باوکیشی دهیتم، بدلام نه گمر همله ببو نهوا پنیسته برایت که دستگرنی بهو هملوئسته بروه بارنکی وا دنیا و دوارفڑی دهخاته سمر شان که پنی هملناگیرت.

گمنجه که به دواکم رازی ببو و یه کترمان بینی، پنیگوتم: به بیباوه‌پیم ژیانم جنگره و بخته‌پرم، شتر بتو خوم به باسی خواهیتی و نایین سرقال بکدم، له کاتیکدا که وا هستناکم هیچ پنیستیه کم به باوهره‌هیان پیان همیت؟

پنیگوت، چی دلتنی درباره ندو قوتاییه که وانه کانی ناخویتت؛ به بیانووی نمهه که بدهی خوشندن ژیانی جنگیره، هه روها له بدر نمهه وایده‌بینیت پنیست بهو ناکات له پیشا نمهدا خوی ماندو بکات و نازار بینیت؟ له راستیدا ندو قوتاییه هدست بدهو ناکات که نهو ژیانه ناسوودهه سدره‌نجمامی

(۱) هملوئستی دکتور زکی مبارک ندو جوزه هملوئسته بدرجسته دهکات، کاتیک له نامه دکتر رکبیدا که به ناوونیشانی (الاخلاق عند الفزالی) ببرو هیزشی کرد ببرو سر شیامی غذزالی، دوای نمهه که رنزووه‌کهی راست کرده و بمعای منهجه نیسلامی بتو درکموم له پنیه کی تینی دکتر راکبیدا که بابته کهی (التصوف الاسلامی) ببرو نووسی: (نهی غذزالی دوای لبیوردن دهکم، بز نمهه بمناویانگ به هنرمه کرده سرت، چونکه لموانیه ناویانگ لمسم شانی گموره کان و کمله‌پیاوان به دمتس بیت). ندو باهته له تینی (السعارک الادیبه ای آنور الجندي و مرگیارو).

خراپی همیه لایا لمو کاتهدا له سمر دایک و باوکی و مامۆستاکانی پیویست نییه که نامۆژگاری بکمن و تاپاسته بکمن بز نمو شتانه بز نمو شتانه بدرژوهندی نه ولی تیدا همیه، تهنانه ته گهر خوتندنه کدش به نارهزووی خۆی نه بیت، هدتا ته گهر گرنگی نه ووش نه زانیت؟

هەروهە گوتم: ناییت مروف تەنیا بەپئى نمو شتانه بزى کە بەختهەورى بز دېنن، بەلکو پیویسته بەپئى نمو شتانه بزى کە عەقل بزى تاپاسته دەکات، له سەری پیویسته کە دواى نەوهى دەزانیت سەرچاوه و سەرەنجامى چىيە رىنگاکىدى دىاري بکات، رىغۇشكىدنه كەم بز دانىشتنىكىمان بەوه كۆتايى پېتىنا: لە راستىدا ژيان بەپئى (نارەزۇو) ژيانى هەرزەكارەكانە، هەرچى ژيانى پىنگىشتووه كانە نەوا بەپئى عەفلە، كەواتە نەو (پىباكىيە) ئىستات پاساونىكى نىيە بز باوەرەنەھەتىنان.

گمنجە كە قەناعەتى بە لۇزىيەكە كەم ھات و رازى بزو گفتۇرگۇم لە گەلدا بکات.

۳. بىباوەرپىرى پەروەردگارىتى:

ئەم جۈرەي بىباوەرپىرى ھاوشىۋەي نەو بىباوەرپىيە كە لە كاتى ھاتنى پىنگىمبەردا لە مەككە باو ببۇ، چونكە زۆربەي قورەيشىبەيە كان باوەرپەيان بە بۇونى خودا ھەببۇ، بىلام نكۆلىيان لەو دەكىد كە خودا پىنگىمبەرنىكى ناردىتى:

﴿ وَلِئِنْ سَأَلْتُهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ يَقُولُنَّ اللَّهُ فَإِنْ يُؤْفِكُونَ ﴾^{٦١} العنكبوت: ٦١.

نەوانىش دەلىن: دان بە بۇونى خودا دەنلىن، بىلام ئايىنە كان تەنیا بانگەشەن و ھۆكاري نەو ئازار و مەينەتەن كە لە دەنیادا همیه، پیویستىمان پېيان نىيە. ھەندىتكى تىريش دەلىن: بەلگەتان چىيە كە خودا تىمەي بز ناماڭىچىك بە دېھىتىنا، بۆچى ناكىرى ئىمەي بە دېھىتايىت و وازى ليھىتابىن؟ چۆن خودا خۆى بە

شتبه‌کی بین نرخی و هک نیمه‌هه سمرقال ده کات؟ نایا نه و پتویستی به نیمه ههید؟
بهوه و لامیان ددهینهوه، که: نه گدر مرؤفینک بین هزکار کارتک بکات به
گلی داده‌نیشن، نه چون دچیته عه قلموه که خودا بین هیچ حیکمه‌تیک یان
نامانجیک بعون و مرؤف بدیبیتیت؟

هدروهها دهیت: نهو کهسه‌ی بهدوای حقیقه‌تدا ده گهریت پتشوازی له ههمو
یارمه‌تیبهک ده کات بز گمیشتن به حقیقت، بزیه خلیلی خودا نیراهیم
(سلامی خودای له سر بیت) و (پیغه‌مبرانی تریش) له چاودیری کردنه
نامساندا بهدوای خودا ده گهربان، له کرتاییشدا فرموموی:

﴿...قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِ رَبِّ لَاكُونَكَ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴾ (۷۷) الأنعام: .۷۷﴾

وانه: (نه گدر خودا ریتمونیم نه کات له کۆمه‌لی سرلیشیواران دهم).

نه گدر نیمه بز نامانجیک بدیهیترابین، نایا ستم نیمه لمپنی نایینه
ناسمانییه کانهوه بز نهو نامانجه ریتمونی نه کریشن؟!

پاستی بابته‌کهش نهوهید که (نهوانه‌ی دان به پهرومدد گارتیدا دهینه و
نکولی له نایینه کان دهکن) له گەل نهوانه‌ی (بیناوهون) و هک یهک وان، چونکه
نکولیکردن له نایین کرۆکی خودایه‌تی بەتال ده کانهوه، که بزیتیبه له تەکلیف
خستنه سمر مرؤف لمپنی نایین به فرمان و قەدەغە کردنە کانییه‌وه، نهوهی
له درای مردن دیت و هک زیندوو کردنوه و لیپرسینهوه و پاداشت و سزا^(۱۱).

(۱۱) له تعریه‌ی چارادیمه‌منا به شیوه‌ی کی فراونتر باس دهکمین.

۴- بیباومری ناچاری و زور ملیتی:

همندیکیان گوتیان: پیروست برو خودا بدرلوهی من به دیپیت پرس پیپکات!
به ج حقیق خودا لیپرسینهوه له گهـل مندا دهـکات که نـیـهـرـسـتـمـ، نـهـیـ نـازـادـ
نـیـمـ؟ اـجـوـنـ کـهـسـیـلـ لـهـسـرـ یـارـیـهـکـ، کـهـ خـزـیـ نـایـمـوـیـتـ بـیـکـاتـ لـیـنـجـنـهـوـهـیـ
لهـ گـهـلـلـاـ دـهـکـرـیـتـ)؟ـ!

منیش پیمگوت: نـهـگـدـرـ بـهـ دـلـتـ نـیـهـ دـهـتوـانـیـ لـهـ یـارـیـهـ کـهـ پـاشـهـ کـشـهـ بـکـمـیـ!
گـوـتـیـ: چـوـنـ؟ـ

گـوـتـمـ: بـهـ خـوـکـوـشـتـنـ! هـیـچـ سـرـمنـجـامـنـیـکـیـشـ نـیـهـ کـهـ لـنـیـ بـتـرـسـیـ، چـونـکـهـ توـ
باـهـرـتـ بـهـ زـینـدـرـوـکـرـدـنـهـ وـ حـمـشـ وـ حـیـسـابـ نـیـهـ! هـرـوـهـاـ گـوـتـمـ: خـوـنـهـ کـوـشـتـنـتـ وـ
ترـسـانـ لـهـ نـمـنـجـامـدـانـیـ نـهـ دـوـ کـارـهـ باـشـتـرـنـ بـهـ لـگـمـدـیـهـ لـهـسـرـ نـهـوـهـیـ کـهـ لـهـ بـهـ دـیـهـتـانـتـ
لهـلـایـدـنـ خـوـدـاوـهـ رـازـیـتـ، تـهـنـانـدـتـ توـ بـدـرـلـوـهـیـ لـهـ شـقـامـ پـهـرـیـتـعـوـهـ چـمـدـ جـارـیـکـ
سـهـیرـیـ لـایـ رـاستـ وـ چـهـپـتـ دـکـهـیـ وـ لـهـ خـمـمـیـ ژـیـانـتـدـایـ.

بدـلـگـهـ کـمـ کـارـیـ تـیـکـرـدـ وـ گـوـتـیـ: لـهـوـانـیـهـ شـتـیـکـیـ لـهـ جـوـرـهـ بـوـونـیـ هـدـیـتـ کـهـ
توـ باـسـیـ دـهـکـهـیـ، نـدـوـکـاتـ خـوـدـاـکـهـتـ سـزـامـ دـهـدـاتـ، چـونـکـهـ نـهـ وـهـکـ بـدـنـهـ مـاـمـهـلـهـ
لهـ گـهـلـ نـیـمـهـ دـهـکـاتـ.

پـیـمـگـوتـ: لـهـ کـوـتـایـیدـاـ گـهـیـشـتـیـ بـهـ حـقـیـقـتـ، چـونـکـهـ پـهـبـوـنـدـیـ خـوـدـاـ بـهـ
نـیـمـهـوـ پـهـبـوـنـدـیـ نـیـوانـ گـمـورـهـ وـ بـهـنـدـیـهـ، نـهـوـ نـهـ دـوـ شـتـهـیـ کـهـ هـمـمـیـشـهـ بـهـ بـیـانـوـوـیـ
هاـتـاـکـرـدـنـیـ سـیـفـاتـ وـ کـرـدـارـهـ کـانـیـ خـوـدـاـ بـهـ مـرـؤـفـ خـوـتـیـ لـیـنـدـرـیـهـوـ، هـرـوـهـاـ
دادـگـهـرـیـ لـهـوـدـایـهـ کـهـ خـوـدـاـ لـهـ گـهـلـ بـهـخـشـدـهـیـ وـ مـیـهـرـهـبـانـیدـاـ بـهـهـیـزـ وـ تـوـلـسـیـنـ
وـ مـلـکـهـ چـکـارـیـشـ بـیـتـ، نـیـسـلـامـ نـهـوـ تـیـنـگـهـیـشـتـنـهـ پـهـیـرـهـوـ دـهـکـاتـ وـ بـهـهـیـزـ وـ جـوـانـیـ
لهـ گـهـلـ یـهـ کـدـاـ کـوـزـدـهـکـاتـوـهـ بـهـتـمـیـ بـهـوـ وـاـزـنـاهـیـتـ کـهـ وـهـکـ مـهـسـیـعـیـهـ بـلـیـتـ
(خـوـدـاـ خـوـشـدـوـیـسـتـیـهـ) بـیـانـ وـهـکـ نـایـسـنـیـ جـوـلـهـ کـهـ بـلـیـتـ (خـوـدـاـ تـوـرـیـهـ)، خـوـدـاـ وـهـکـ

همو ناوه پیرۆزه کانییه‌تی، به بهتیه کان و جوانه کانه‌وه، همر که سینکیش نده
ندازیت نهوا ناسینی بـ خودا تدواو نییه.

هروهها هندینکی تر سکالای ندهیان ده کرد که خودا لمسر هـلـبـارـدـنـهـ کـانـمان
لـیـتـچـیـنـهـوـهـ مـانـ لـهـ گـلـدـاـ دـهـ کـاتـ لـهـ کـاتـیـکـدـاـ کـهـ نـهـ وـ خـوـیـ هـنـدـیـکـ شـتـیـ بـمـسـرـدـاـ
سـهـ پـانـدوـوـیـنـ، وـهـ کـیـتـزـانـ وـ لـاـتـ وـ نـهـ خـوـشـیـ وـ زـوـرـ رـوـوـدـاـ کـهـ لـهـ ژـیـانـانـداـ روـودـدهـنـ.
بهـ جـوـزـهـ کـهـ سـانـهـ گـوتـ: خـودـاـ لمـسـرـ نـهـ شـتـانـهـ لـیـتـچـیـنـهـوـهـ مـانـ لـهـ گـلـدـاـ نـاـکـاتـ،
چـونـکـهـ لـیـتـچـیـنـهـوـهـ تـمـنـیـاـ لمـسـرـ نـهـ شـتـانـیـهـ کـهـ بـوـارـیـ هـلـبـارـدـنـیـ تـیـتاـ هـمـیـهـ،
نـهـمـهـشـ بـوـ نـهـوـ دـهـ گـهـرـیـتـهـوـهـ کـهـ نـازـادـیـ مـرـؤـفـ سـنـوـرـدارـهـ نـهـکـ رـهـاـ، چـونـکـهـ
نـازـادـیـ وـیـسـتـ بـهـپـیـ تـوـانـیـهـ، هـمـرـ لمـبـرـ نـهـوـ هـمـرـچـهـنـدـ مـرـؤـفـ لـهـ پـلـیـکـانـیـ
فرـمـانـدـرـتـیـداـ زـیـاتـ سـرـیـکـمـوـیـتـ نـازـادـیـ زـیـاتـ دـمـیـتـ، وـانـیـیـ؟ـ!

بـیـاـوـرـانـ باـوـرـدـارـانـ بـهـوـ تـوـمـهـتـبـارـ دـهـکـنـ کـهـ جـمـبـرـینـ، چـونـکـهـ باـوـرـیـانـ بـهـوـ
هـمـیـهـ خـودـاـ هـمـوـ نـهـ رـوـوـدـاـوـانـهـ کـهـ تـاـ رـوـزـیـ قـیـامـهـتـ رـوـوـدـدهـنـ لـهـ (الـلـوـحـ
الـمـحـفـظـ)ـاـ تـوـمـارـ کـرـدـوـوـهـ وـتـیـمـهـ نـاـچـارـکـراـوـیـنـ شـوـتـیـ نـهـوـ بـکـوـیـنـ کـهـ تـوـمـارـیـ
کـرـدـوـوـهـ، بـیـاـوـرـانـ وـایـدـمـیـنـ نـهـمـ جـمـبـرـیـ وـ نـاـچـارـیـهـ سـتـمـیـکـیـ رـوـونـ وـ نـاشـکـرـایـهـ،
پـیـنـگـوـتـنـ: (زانـتـیـ خـوـدـایـیـ)ـاـ کـهـ کـاتـ سـنـوـرـدارـیـ نـاـکـاتـ درـخـرـیـ نـهـوـیـهـ کـهـ
رـوـوـدـدـهـاتـ نـهـکـ نـاـچـارـکـدرـ بـیـتـ. باـ نـهـوـ بـهـ نـمـوـنـهـیـدـکـ رـوـونـ بـکـمـیـنـهـوـ: بـیـتـ بـدـرـ
چـاوـتـ مـرـؤـفـیـکـ نـاـمـیـرـیـ کـاتـیـ دـاهـیـتـاـ، سـدـ سـالـ کـاتـهـکـیـ پـیـشـ خـستـ، بـیـنـیـ
کـهـ نـهـوـکـانـیـ لـهـ نـایـنـدـهـداـ چـیـ دـهـکـنـ، پـاشـانـ گـهـرـایـهـوـ بـوـ کـاتـیـ رـاـسـتـهـقـینـهـیـ
خـوـیـ وـ نـهـوـ شـتـانـهـیـ بـیـنـبـیـوـیـ نـوـسـیـبـیـهـوـ، نـایـاـ نـهـوـیـ نـهـوـ پـیـاـوـ نـوـسـیـبـیـهـتـهـوـ
نـاـچـارـکـدرـ بـوـ نـهـوـ رـوـوـدـاـوـانـهـ رـوـوـدـدهـنـ؟ـ!ـ زـانـتـیـ خـوـدـایـیـ دـرـخـرـ بـمـ جـوـرـیـهـ،
نـهـوـهـشـ لـهـ گـهـلـ وـیـسـتـیـ خـودـادـاـ تـیـکـنـاـگـیـرـیـتـ، چـونـکـهـ خـودـاـ خـوـیـ وـیـسـتـوـوـیـهـتـیـ
ثـیـمـهـ وـیـسـتـ وـ نـیـرـاـدـهـمـانـ هـمـیـتـ.

۵- بینا و پری خودای بئ توانا :

گمنجه بیباوره که، که زهرده خنده کی پیسی له سمر روو دیاریو پینیگو تم:
ثایا خودا کدت ده تو ایت خودای کی له خوی گهوره تر و به هیزتر درووست بکات؟
ثایا ده تو ایت بدر دنیکی وا گهوره درووست بکات که خوی نه تو ایت هه لیبگرت؟

خاوهن زهرده خنه پیسکه وا بیزانی که خستو میدهه ته نگ و چدله ممهوه
چونکه نه گهر بلیم خودا ده تو ایت، نموا بدو کارهه نمهوه له خودا نه ری ده کم که
گموره ترین و به هیزترینه، نه گهر له ده منجامه که ش رابکهه و بلیم نه خیز ناتوانیت.
نموا دلیم که خودا بیتسوانایه، حاشای خودا.

به گمنجه کدم گوت، هه ریدک له دوو پرسیاره کدت تینک گیرانیکی به دیهیان
تیندا همیه، پاشان خویان خویان هم لدموه شیننه و ناکری به هیچ جوز ریک
بخر شنمه روو.

هر وها گوت: تو داوای شتیک ده کمی که له رووی عه قلیمه و مه حاله،
وهک نمهوه وا بیهه بازنیه کی چوار گزوهه درووست بکمی! چون داوا ده کمی که
خودا خودای دک درووست بکات (گهوره تر بیت یان به هیزتر یان بچوکتر یان
بی هیزتر)، له کاتینکدا پیویسته خودا درووست کراو نهیت؟! هر وها چون داوا
ده کمی که بدر دنیک درووست بکات که نه تو ایت هه لیبگرت، له کاتینکدا هه مسو
درووست کراو نک سیفاته کانی له درووست کرده کمی و مره گریت، لعرووی به دیهیه وه
ناکریت لق یان بهش له بنچینه و هه مسو گهوره تر بیت. دوو پرسیاره کدت له رووی
عه قلیمه و مه حالن.

زهرده خنه پیسکه نه ما و رمنگی رووی گزپا.

۶- بیناومزدی خودای فیلباز :

بیناومزدی که گوتی: نیویه بانگشته بُز نموده دهکن که نیسلام نایینی حدقه، چون خودا پیغامبران به نایینیکی خراپوه بُز گلان روانه دهکات؟ بُزچی خودا نهنجا جهختی کردته سدر پژوهه‌لاتی ناووه‌پاست و گلانی تری به تمواویتی له نایینه‌کان بینمیش کرد و دوای نموده خوداکه‌تان لینچینه‌وه له گدل مژده کاندا دهکات و گدلانیک دهخاته ناو ناگرمه که هیچ ناوایت‌کیان نییه، بدراستی خوداکه‌تان ستمکار و فیلبازه.

نهوانه له بدیهیاته کانی نایین بیناگان، چونکه هه مسو پیامه ناسانیه کان نیسلامن، نایینی حق و نایینی باتلیان تیندا نییه، شوتنکه و توانی کوتا پهیام شدرکی نهومیان له سره که نیشانی خاون پیامه کانی پیشوری بدمن که ج گورانکاریه ک بسمر پیامه کانیاندا هاتووه و چون شیونتندراون.

هه روها خودا هیچ گهینکی لهوه بددر نه کرد ووه که پیامی بُز نهاردیت:
 ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنْ أَعْبُذُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الظَّنَّعُوتَ ...﴾
 التحل: ۳۶.

واته: (بُز هه مسو گهلهک پیغامبرمان ناردووه تا ثاگاداریان بکاتوه که خودا پیدرستن و خوتان له هر پهستراونکی تر بهدوور بگرن). تمنانه خودا نموده گهلهک سزا نادات که پیامیان پینه گهیشتووه:

﴿...وَمَا كَانَ مُعَذِّبِينَ حَنَّ بَعْثَكَ رَسُولاً﴾ الإسراء: ۱۵.

واته: (تینه سزا بُز هیچ گهلهک نانیرین تا له پیشدا پیغامبرنکی بُز نهنتین). له راستیدا خوا فیلباز نییه، بهلهک نموده بیناومزدان که فیل له خویان دهکن.

(۱) همندیک له بیناومزدان بهوه دطین (خرابی دابهشکردنی نایینه‌کان)!

۷- بیباومری خودای ستمکاری بئ بهزی!

بیباومری سو فستانی به بانگشی ستمکاری خودا دگانه لوتکه، همندینکیان دلیت: چون خودا به خشنده و میهرمانه که تان مرلینکی تاوانبار، لهسر چمند تاوایتک که لمو ژیانه کورتهدا نهنجامی داوه(نه) گر زوریش بن) سزا یه کی هم تا همتایی بؤ دهبریته و که مرؤف برگهی ناگرت؟!

بعو کدسه نارازیسم گوت: نهی بزچی بعو به هشتہ سرسام نبووی که له برامبر چمند پدرستیشکی کم پیت دمه خشنت و تاهاه تایه تینیدا ده میتیمه؟! بدلگه کهی تو لکاتینکدا نزخی دهیت که گهورهی سزا له برامبر بیدا به هزی پدرستندهو ته نیا رزگاریون پیت لمو سزا یه، به لام له برامبر گهورهی سزا گهورهی پاداشتیش هدیه، خودا ته نیا بعوه واژی نه هینتاوه، بدلکو رنگای به هشتی بین نیشانداویت و بدلینی داوه له کاتی توبیدا تاواینکه کانیشت بؤ بگورپت به چاکه، هروهه گوت: مرؤف نه گدر قسه به سه گیک بلیت که بیزاری کردوه ناساییه، به لام بپوات له سمرنه و سوکایه تی به دایک و باوکی بکات نموا بؤ نه و کارهی هیچ پاساوینکی نییه، مدهبستم لمومیه که سیری گهورهی تاوان مده که، بدلکو سیری نه و بکه که تاوانه که برامبر به کن نهنجامدراوه.

گهنجه بیباومره که ولامی داممه و گوتی: وشهی سزا و داتاشراوه کانی نزیکه چوارسد جار له قورنله که تاندا دووباره بزته و، لوانه به له هر وشهیه کی تر زیاتر دووباره ببوبیته و، نایا نه و بدلگه نییه له سر بینه زمیمه خودا؟! پیشگوت: تو شته کان پیچه وانه ده کهیته و بهزی ده کهیته بینه زمیمه، نایا پیویست نه ببو که بلیت خودا چوارسد جار ناگداداری کرد و نه ته و، له هر

(۱) گیروگرنی خرابه و نازار به بیکنک له نمونه کانی بیباومری خودای ستمکار و بین بزمی داده زن و، پینگدیه کی ته و هرمه کی ته هر زی بیباومریدا (بینایمه تی بیباومری روز ناوابی)، بزیه به تایبیته له ته و هر زیه که چوارده مده دهیزیته و.

جاریکدا رنگای رزگاربوونی بۆ وەسف کردووین؟ بۆ نەو قسمیەشم نمۇونەیە کم
ھېتايەوه: رات چيىه بەرامبەر بە دايىكىل كە مەندالەكانى ناگادار دەكتاتوه،
بەوهى ھەركات - كە لە مال چۈونە دەرمۇھ - لەكتى پەرىئەنەوە لە شەقامدا
ھۆشىار بن؟ ثايا نەو دايىك بەوهى وەسف دەكتى كە بىن بەزمىيە لەبەرنەوەي
مەندالەكانى ناگادار كەردىۋە و نەو ناگادارىيەي وا لە مەندالەكانى دەكتات كە
نەگىرى روودانى رووداونىك لە مىشىكىاندا دابىتىن و ناگادار بن؟! ياخود نەو
رەفتارەي دايىكە كە تەواوى خۇشەويستى و بەزمىيە؟

پاشان گوتەم: ثايا تۆ نەوه لە خودا چاومۇوان دەكتى دەست لە پشتى
شىوعىيەكانى وەك (ستالىن و ماوتسى تۈنگ و...) بىدات، كە تىزىكەي ٩٤
ملىيون كەسيان كوشتووھ لەپىتاو بلاوكىرىنەوەي مەزھەبە بىباوهپىيە خراپەكىياندا؟!
ثايا چاومەرنى نەوهى كە خودا پاساو بۆ ھېتلەر يېنىتەوە كە تىزىكەي ٣٠
ملىيون كەسى كوشت لەبەر نەوهى ژيانى كورت بۇوه؟!

گەنجەكە لەسەر كەللەر قىيەكەي پىنداڭر بۇو و گۇتكى: چۈن خوداكەتان
داوا لە پىنغمەبەر كەي نىبىراھىم دەكتات كە كورەكەي سەر بېرىنەت، نەوه چ بىن
بەزمىيەكە كە داوا لە باوينىكى بىسالاچۇرۇ بىكەيت كە تاقە كورەكەي كە لە
پېرىدا پېتىپە خىراوە سەر بېرىنەت؟ پىنمگوت: ثايا تۆ شىتىكى وات لىن داواكراوە؟
بە نەخىر وەلامى دايىھە، گوتەم: ثايا جىڭە كە نىبىراھىم نەو داواكارييە لە هېچ
كەسىتكى تر كراوە؟ گۇتكى نەخىر. پاشان ھەلۇنىستە كەم شىكىدەوە: نىبىراھىم
گۇتكى هېچ شىتىك ياخود هېچ كەسىتكە لە دلى نەودا لە خودا خۇشەويستەر نىيە،
بۇيە شىتىكى سروشى بۇو لەسەر نەو قىسە گەرەبىيە بۇو داواكارييە قورسە
تاقى بىكىتەوە، بۇيە لەبەر پەيپەستى نىبىراھىم بە كورەكەيەوە داواكارييە كە
تاقىكىرىنەوەي بۇو بە سەرپىشى كورەكەي، ھەرۇھا خودا رنگايى بەوه نەدەدا كە
نىبىراھىم مەندالەكەي بىكۈزىت، بەلكىر لە پاداشتى نەوهە خودا نىبىراھىمى كەرده
خەليل و خۇشەويستى خۆى و نەو ھەلۇنىستە كە جەزئىنک كە تا پۇزى
قىامەت مەرۇفايەتى يادى دەكتاتوه.

هروهها گوتم: دواي هه مورو نهوهش، بنه زمي خودا و ستمكاريه که
بلگه نبيه له دژي بعونی، بهلکو دهکري بهلگه بيت له دژي بهزميه که،
که واته نهوه بهلگه نبيه بز بنياوهپسي، حاشای خودا که ستمكار يان بنه زمي
بنت، بهلکو نمو به خشنده و ميهربانه، بهلام به خشنده و ميهربانی رهای
خوداني، نمک ميهربانی بنه زمي مرؤسى، بزیه نایت به پتوانه کانسان بيانپيون.

۸- بنياوهپسي فورسي و گمهزتى :

گمنجه که پيشگوتم: چون خودا ثاره زووم پتدهه خشيت و پاشان داوم ليند، کات
به کاريان نههتيم؟ هروهها چون داوم ليند، کات پاره کم به زه کات به فيروز بدەم،
کات و توانام له نويزدا خرج بکەم، هردووکيشيان به ناوي حج و عمره
بدۈرپىم؟

پىشگوت: مرۆف نازەنل نبيه، که تەنيا ثاره زووه کان بىجولئىن، نهوهى له
مرۆف داواکراوه برىتىيە له ناراستە كردنى نمو ثاره زووناه و رىتمۇنىكىرىدىان، له
ھەمان کاتدا نهوه بەرزىبۇنەوهى دەپوون و رۇحە.

پىباوهپان کە دەيانەۋىت ثاره زووه کانىان بەرەلا بىكەن لەو مندالە دەچن کە تەنيا
دەيمەۋىت يارى بکات، بهلام باوکە کەنی ناچارى دەکات ھەندىتكات بۇ خۇتنىن
تەرخان بکات، چونكە نهوه لە ئايىندىدا سوودى دەيت.

هروهها نەگەر ماددىگەراکان نهوه رەتىدە كەنەوه کە ھەندىتكاره و کات
لەپىتاو خودا خرج بىكەن و نهوه بە گەمۈرىتى دادەتىن، نەي بېچى ھەندىتكىان
وەك پېرىۋىكىدن لە پىساكانى شىوعىيەت بېرە پارەيە کى زۇر لەپىتاو كۆملەگادا
خرج دەكەن؟!

۹- بیناومپی و تناهی کردن:

گنجینکی بیناومپیگوتم: من ناتوانم و تنای خوداید بکم که بدیهیتمنی نهیت، یان بونیتکی نه زالی و نبدی، یاخود بونیتک که له هممو کات و شوتینک بونی همهیت، هروها ناتوانم و تنای نده بکم مرؤف نیراده همهیت له کاتینکدا که نیراده خودا رهایه..پاشان گوتی: چون داوم لیده که باورم به خوداید همهیت که من ناتوانم و تنای شیوهی یاخود و تنهی کرداره کانی بکم.

لیزه شدا نده دوویاره ده که نده بونیه کیشه که له پرسی بیناومپیدا بریتیه لهوهی که زانست و کرداری رهای خودانی به تدراززوی زانست و کرداری سنورداری مرؤف بیتوین. نا لیزه دا بیتنایی له و تناکردن درووست دهیت و نه مدش دهیته هۆی نکۆلیکردن.

۱۰- بیناومپی پارنژمری شکستخواردوو:

شیخ محمد الغزالی له قسمیدا که تیایدا دهستی خستوته سهر بربنه کان دهیت: له راستیدا نیسلام پرسنکی حق، بدلام پارنژمه که که مته رخم و بینهواکدره..زوریه نده گنجه بیناومپانه گفتور گوم له گلدا کردون زور به توندی رەخنهیان له گوتاری نایینی همه، بمتایبته له دوای شورش کانی بههاری عدهی، هروها رەخنهیان له پولی تهوزمی نیسلامی سیاسیش همه، له هنگاوی دواتریشدا هدمو نده هلانه خزانه نهستوی نیسلامده.

هلهیده کی معهاریفیه نه گدر که موکوریه کان بگشتیم، نه نگیبه کانی جینه جینکردن بخمه نهستوی هدمو دامه زراوه که..نه مه هاوشیوه نه خوشینکه که لدوای نه شتر گریه کاریگه ری لاوه کی له جهسته دا پیدابووه، نیتر

نهک هەر گومانى لە تواناي پزىشىكە كان پەيدابۇو، بىلکو گومانى لە سوودى پزىشىكى و نەشتمەر گەريش دروستبۇو.

۱۱- بىباوەرىپى نەپېتىكانى نامانچە:

پېسىگۈتمە: ئايى نامانجى ئايىنە كان هاندانى مەرۆف بۆ ناوهداڭىرىنى دەنەمەنەتىسى زەوى ئىيىھە، هاندانىيان بۆ نەوهى لەنیوان خۆيىاندا بە ۋوشتىتىكى باش رەفتار بىكەن؟ ھەروەها گوتى: ئىيمە دەيىنин گەلاتىك كە يېباوەرن كەچى بە باشتىن شىۋە پەيرەھى لەم دوو نامانچە دەكەن، ھەروەك چۈن زۆر تاكى يېباوەر ھەن لەم دوو نامانچەدا زۆر لە دىندارەكان پەيدىۋەستىرن، ئىتىر چ پۇيىتىيەكان بە ئايىن ھەمە؟ ھەروەها چۈن كەلەپىاوانىتىك كە خزمەتى گورىيان پېشىكەش بە مەرۆفايىتى كىرددووه وەك نىوتىن و ۋۇلىتىن و ماكسىتلەن دەچنە دۆزدەخ؟^(۱)

پېنمگۈتە: نەو بانگەشىدە يەكىنە كە گورەتتىن ھەلە كان و لە ھەممو ھەلەمەيدە دەربارە رۇڭلى ئايىن باولىتن، لە راستىدا ئاۋەدانكىرىنى دەنەمەنەتىسى زەوى و ۋوشتى باش نامانجى ئايىن نىن، بىلکو لە راستىدا دوو ئامىرازىن! چونكە ئامانجى ئايىن بە پلەي يەكەم نەوهى كە پەرەورەد گارى بە مەرۆف بىناسىتىت، پاشان سەرچاوهكى و سەرنجامەكەي و، سەرنجامى باشىش بە دەستتىيات مەگەر بە بەدەستەتىانى رەزامەندى خودا نەبىت. رىنگاى نەوهەش بىرتىيە لە ناوهداڭىرىنى دەنەمەنەتىسى زەوى و ۋوشتى باش، بە سەرجىلەك كەرددووه كانى بەندە بە مەبەستى بە دەستەتىانى رەزامەندى خودا بىت. بىلام نەگەر نەو ئامانچە لە بەرچاوا نەگىرىن، نەوا كەرددووه كاتمان-ھەرچەند باش بن- نەوا دوورە بتوانن نەو سەرنجامە بەدىيىتىن، پۇيىستە مەرۆف داوايى پاداشت لەو كەسانە بىكەت كە كارى لەپىتاودا كەردوون.

ھەروەها گوتى: نەوهى كە باسم كەدەپ ۋۇلى سەرەكى ئايىنە، بىلام نەگەر پەرسىارام لېتكەي دەربارەي كەسانىتىكى دىيارىكراو ئاخۇز نەھلى بەھەشتن يان

(۱) نەو چوار گەورە زانايىدە كە يېباوەر كە بە نۇونە ھىتابىمۇ باورەنلىكى قولىان بە خودا ھېبرۇو!!

دوزده؟ له ولامدا پینت دلیم که کلیلی به هدشت بددهست من یان به دهست هیچ مرؤفیتکی تر نییه، هممو شتیک به دهست خودایه.

۱۲- بینا و پرپی به رجهسته:

لهو دیبهیتدا که له کمناله ناسمانییه کاندا په خش کرا پنیگوت: له راستیدا پرسی بروني خودا پرسینکی زور گرنگ، بزیه پیوسته بدلگه کانی هاوشنیوه پرسکه گرنگ و بهیز بن، لمبر ندهه پیوسته بدلگه که بدلگهی بر جسته و تاقیگیبی بن، تمنانهت من نه گهر له رنگا به خودا بگم و تو قم له گم‌لدا بکات هیشتا بهس نییه! له سمر خودا پیوسته بزم سمه‌لمیتیت که نه رو زی به خش و زینه و... هتده، چون داوم لیده کات باومه به شتیک یتنم که نه مدیوه؟

پنیگوت: نه قسانهت پرن له هملی زانستی، چونکه بدلگهی بر جهسته که تو داوسی ده کهی بنهیزترین جوزی بدلگهیه! چونکه هسته کان مرؤف دخه‌لهمیتین و به هملیدا دهیم؛ نهوده نییه ئیمه بدلکه زپیشه و تراویلکه (سراب) دهیینین کچی له بسیرقتدا بروندیان نییه! له همان کاتدا ئیمه ناتوانین زور شت بیینین که زانست بروندیانی سلماندووه، وهک هیزی کیشکردن و کونه رهش کان.. هرجی بدلگهی تاقیگهیه ندوا تمنیا له زانسته تاقیگهیه کانی وهک فیزیا و کیمیا بدکاردین، کاتیک تو له پرسی خواهیدیدا داوسیان ده کهی ندوا داوسی شتیک ده کهی که له جینگای خویدا نییه، وهک ندهه وايه کمیک بیهونت به گونچکه کانی بیینیت!^(۱) لمبر ندهه بهیزترین بدلگه کانی پرسی خواهیدیتی بریتین له بدلگه بیرکاری و عهقليیه کان.

بلام تو که به خودا بگدیت و له بمرده‌متدا مردوو زیندوو بکاتهوه و بلنی ندهه بدلگه نییه له سمر خواهیدی، ندوا زانست له نایینده‌دا ندهه ده سمه‌لمیتیت که ندهه شتیکی مهحال نییه و ده کری رو بیدات! پیشتر که سانی هاوشنیوه نیوه

(۱) جوز، کانی بدلگه زانستیه کان و نهنداری بهیزیانمان له تموره‌ی دوره‌ی خسته‌تعریو.

نمودساندیان به پیغمه مبهره کانیان گوتوروه، کاتیک موعجیزه خوداییان نیشانداون گوتوبیانه نده سیحر و جادووه و پیغمه مبهران سیحریاز و جادووه گرن.. نمودانسته بی دهین زانستی نایینده، ندهیه که پنی دهین خودای پرکردنهوه بؤشاییه کان، که هر کات بیناوهپان رووپرووی بدلگمیده بروونوه له سر خایمتی که ناتوانن و لامی بدهنهوه دهین له ناییندهدا زانست ندهوه و لام دهاتهوه!!

۱۲- بیباوه‌ری نارهزووبارزی^(۱):

زورتک له گنجانمان دچنه ولا تانی رُوزناوا و ولا تانی شیوعیه‌تی (پیشووا)، نامانجیان ژیاتیکی پر له پیموندی سیکسیه له دروهی بازنه‌ی هارسه‌رگیری و بمناوی هاورنیمه‌تی و خوش‌دوستیه‌وه.

نمودجه‌ی ژیان لمرنی دهزگاکانی راگدگاندن و کهشی نازادمه دیته ناو ماله کانمانده، هروده چون پنگه و سایته کانی به درهشتی نهندازمه‌کی زور له شتی وروزیندر نیشانی گنجه کانمان دهدن.

له دره‌نjamی ندهوهش، هندیک له گنجه کانمان تیسووی نمودجه ژیانهن، پهرومده‌ی نایینیش بوته بمهستیکی رهشتی و بارنکی قورسی دهروونی که ماندوویان دکات، له نهنجامدا همندیکیان پمنا دمهنه بدر لادانی رُولی دامه‌زراوه‌ی خودا و نایین له ژیانیان و نکولی لینه‌کمن.

هر لمبر ندهیه نهم جوزه‌ی بیباوه‌ری له جیهانی رُوزناوا دا بونی نیبه، چونکه گنجه کانیان کیشمی ندهیان نیبه له یهک کاتدا دیندار بن و ژیاتیکی نازاد بژین!

(۱) شیخ عبدالحليم محمود، شیخی پیشوی مزگه‌رتی ندههر. ناری بیباوه‌ری سک و دامین لو جوز بیباوه‌ریه دهنت.

— بیناوه‌ری گزئی کهنه‌کوری —

هر له دوای زنجیره‌ی یه‌کم له دیبه‌یته‌کم له گەل بیناوه‌ه‌کەدا کە لە کەناله ناسانییه کان پەخش دەکرا، هاویریمک پەیوندی پىتوه کردم و پېیگوم کوره‌کەدی کە پېشتر بیناوه‌ر بوبۇو داواي لىنکردوو کە نويزى عەسرى له گەلدا بىکات، كاتىك دەربارە نەھىتى راستكىردنوھى ھەملۇستەكەى پرسىارام لىنکر، كە ھېشتا دىبەيەتەك له سەرتايىدایە، كوره‌کە گۇتى: كاتىك نىتمە له نىنتەرەتىدا نەو بیناوه‌ر و بیناوه‌رانى ترمان دەمىنى كە قىسيان بۇ نىتمە دەکرد وايان لىندىرىدىن ھەست بەوه بکەين كە نەوان زانا و دانان و قۇرخى عەقل و زانستىان كردوو، نايىن و پياوانى نايىن لمۇروى زانستىيمۇ دواكىمۇتون و لمۇروى عەقلىيەو بىتسوانان و جىڭە لمۇوه کە لە كلتۈردا ھاتۇرۇ ناتوانان ھىچى تر بلىن، بەممەش كەوتۈننەتە دەرەھەي كات و ژيارستانىنەتەوە. ھەررەها گەنچە کە گۇتى، بەلام كاتىك بەشى يەکەمى دىبەيەتەکم بىنى و سەرنجى بىلگە زانتى و فەلسەفييەكانى (د. عەمرام) داۋ، بىن توانانى بیناوه‌رە كەم بىنى كە ناتوانىت ولامى بىاتىمۇ، بۆم دەركەوت نەوانە لە بىنەرەتدا چەمندە قەزمە و فيلبازان، بۆم دەركەوت كە نايىن چەند گەورەيە و ئەگەر بەجوانى بىلگە كانى بخىتىپۇرۇ ناتوانىت ولامى بىرىتىمۇ و ولا بىرىت.

— بیناوه‌ری پەيمان شىكاندن،

پېیگوم: ئىۋە باڭگەشمى نەوە دەكەن خەداكمەتان لەرۇزى گەردىلەدا پەيمانى لىپەرگەرتووين بىپەرسىن، بەلام نە من نە تۆ نە ھىچ مەۋۇقۇن ئەو پەيمانەيان لە ياد نىيە، ئىتىر چۈن خودا نەو پەيمانە كە لىنگەر اوە لەپىرى بىكەن دەكتە بىلگە لەسەرمان و ئەگەر بىشكىتىن دەمانخاتە ئاگەر مۇد؟

پنیگوت: نه گدر سیناریو که بهو شیوه‌ی بوایه که تو دمیلئی ندوا به لگه کتم قطبول ده کرد، به لام با بهتکه بهو شیوه‌ی نییه.

شیمه وانه که مان و هر گرتووه نه گه رچی هملوسته که شمان بیر چوویسته، چونکه پهیانه که هیشتا له دهروونی هر یه کیکماندا بونی همید، له فیترهتی ساع و بنی خوشدا خوی دهنوتیت، که درک به بونی خودا ده کات، همروهها خودا به لگه‌ی خوابیدتی له گه دردون و دهروونه کانیشدا داناه، پهیامه ناساناییه کانی ناردوروه تا هانی عدقی بدن که بیر لو به لگانه بکاتوه، ندو پهیانه بیری مرؤف بخندوه که لمبیری کردووه و له فیترهتیدا پووکاوهتده، هر لبهر ثمومیه قورنانی بیروز پره له بانگه واژکردن بز یاد خستنده و بیرهینانه وه، تهنانه‌ت پیغه‌مبیری نازیز وه یاد خرمده نیز دراوه:

﴿فَذَكَرَ إِنَّمَا أَنَّ مُذَكَّرًا ﴾^{۲۱} الغاشیه: ۲۱.

واته: (بیریان بخدره وه، تو بیر خرمده میانیت).

۱۶- بیباومپی ساده‌یه.

گمنجه بیباومپه که پنیگوت: نیوه‌ی دیندار به چارنکی زور ثالثه سه بیری مرؤف ده کن، نیوه مرؤفتان خستوته ریزه‌ی غهیبی و مهاوه تا گهیاندووانه ندو ناسته‌ی له گدل خودایه کی غهیبیدا پهیوندی بهستیت! له کاتیکدا که مرؤف وه ک نازه‌للانی تر بونه‌ورنکی سادمه! کار ده کات و برهه‌م دینیت و به کارده‌هیت و چیز و هرده گرت و... هتد.

به گمنجه کم گوت: ندو شیوازه‌ی دید و بز چونه‌ی وه ک تو هۆکاری کارهساتی مرؤفی سرده‌می ریارستانیه‌تی هاوه‌چره رخه، د. عبدالوهاب المسیری باسی لوو کارهساته کردووه، کاتیک ده‌لیت: ریارستانیه‌تی نوی-له دیدی مندا- ریارستانیه‌تکی عه قلانیی ماددیه (نهک ته‌نیا عه قلانیی)، چونکه دهستکه وته

گوره کانی (ته کنولوچیا - زانست - هژموونی به سدر جیهاندا) برهه‌می دیده ماددیه کهیدتی، که پیوستی به دورخستنه‌وهی زور په گزی روشتبی و مرؤی (په گزی نامدادی اهید، نه مهش بز ساده‌کردنوهی واقعی به ثامانجی کوتربولکردنی (بدویبیدی شتی ساده نهیت کوتربول ناکرینت).

گومانیش له‌دا نیبه مرؤوف قوریانی یه کمی نه ساده‌کردنوهی، چونکه دواي نهودی که په گزه روشتبی و مرؤفایه‌تیبه بمرزه کانی لئی دامالان ته‌نیا لاينه ماددیه کمی ماوهتمو، به مهش وايلیهاتووه ثاسالی بیت بدرته پال سروشتی کویرانده.

له ته‌وهره کانی کتیبه‌کدایا بیتوانای سروشمان له بدیهیتانا بون و مرؤوف سل‌مانندوه، هیچ رنگایدک نه ماوهته و جگه له داننان به بونی خودای بدیهینه که بون و بونهودی بدیهیتاه.

۱۷- بیناوه‌ی خودایمه که تر:

همندیک له بیناوه‌دان له گالته‌جارپدا رۆچون، دلین: من چوزانم که نه خودایمی بانگکوازم دهکات بز پهستنی بدیهینه و رۆزیده و شیفابه‌خش و...هند؟ بوچی نایت نهودی نه کارانه دهکات خودایه کی تر بیت یان چهند خودایدک بن؟ له کاتیکدا (که له ناخدا گالتم بدو قسانه دههات، بلام دوم نهده‌خست)، گوتمن: نه کاته نه خستن‌رووهی توچینگای قبورله که له شه‌قاما بگین به خودایدک و بلیت من بدیهینه و رۆزیده و شیفابه‌خش و... بن نهودی بدلگدیه کمان بیشکه‌ش بکات داومان لیکات که بیپرستین، بلام باهته که بهو شیوه نیبه!

حه‌قیقه‌تی پرسه که نهومیه که ئیتمه کرداره کانی بدیهاتن و رۆزبیه‌خشین و شیفابه‌تیان و... هتد بینیون و هستمان پیکردووه و لوهه تینگکیشتووین که پیوسته بکرنکی گوره و پاکیان ههیت، پاشان نایینه ناسمانیه کانمان بز هاتون و

نهوهی که بُوی ناردوروین و گفتوگُوی له گَلدا کردوروین خُزی دمناسیتیت و دهه‌رمیت (من خودام)، ههمو شو کردارانه داوته پال خُزی، داوای لیکدوین بیپه‌رسن. واينابینی نه گهر خودای تر بونیان همبوایه که بدیهیتنه روزیده و شیفابه‌خش و... هتد بواین نهوا له بمراصبه ره بازگه‌شیدا یتمنگ نه دهبوون و حقیقته کهيان بُو بونه‌وهره کانیان پوون ده‌کرده، تهنانه‌ت له گَل نه بازگه‌شیداردا پرسه کهيان به کلابی ده‌کرده؟!

هه‌رچی پرسی چهند خوداییه، نهوا نه گهر لعلای هاوْلَانه‌راندا له کوندا پینگمه‌یه کی هه‌بوویت، نهوا زانست به جوزنک که هیچ گومانیک ناهیلتیته سه‌لساندوویه‌تی که بدیهیتنه يه‌کنکه و تاک و تدنبایه، نه‌مدش دوای نهوهی گهیشتین بهوهی که ياساکانی سروشت يه‌کنکن، مادده‌ی خاو که بونی لئ پنکهاتروه يه‌کنکه، شیوازی بدیهیتایش هدر له گهردیله‌وه تا گله‌ستیره يه‌کنکه، نهوه سره‌مای نهوب‌لگه‌فلسی و عه‌قلیانی که دعیاره‌ی يه‌کخوابه‌رسنی له کتیبه ناسانیه کاندا هاتون.

۱۸- بیناومری گومانه‌کان:

زورنک له بیناومره لاؤه‌کان بُز هیزشکردن سر خوابه‌تی و نایین پهنا دمه‌نه بر گومان خستنه سر راستگُویی قورناني پیرۆز و نینجیلی کتیبی پیرۆزی مه‌سیحیه‌کان، نکولی لمه ده‌کمن له‌لاین خوداوه نیز درابن، نهو گومانه‌ش له‌دوای چمند خالیک ده‌خولینهوه، گرنگترینیان:

- بیردؤزی پرمسه‌ندنی داروینی گرنگترین نهو کوله‌گانه‌یه که بیناومران پشتی پتده‌ستن، چونکه نهوان وادمزان که نهو بیردؤزه بُزمان ده‌سله‌متیت که پیروستیمان به بونی خودا نییه، هدره‌ک چون نهوان وادمزان که نهو بیردؤزه چم‌مکی بدیهیتایی تایبه‌تی ده‌سله‌لمیت که ته فسیره کلتوریه‌کانی قورناني پیرۆز و سفری ته‌کوینی تمورات باسی ده‌کمن.

◦ نهوان دلین زورنک له ته فسیره کان باس له نایمه‌تی شمشیر دهکن له قورناني پيروزدا دهکن، که ديمان نايته‌تی ننسخ گردۇردوه که باس له نازادي هەلبزاردنى بىروباوەر، دەگەنه ناستى كوشتنى نهواندى كه باوپريان به نىسلام نىيە، نەمەش نىسلامى كردۇرەت نايىنى ترس و تۆقاندن.

◦ نهوان دلین كتىبە ناسمانىيە کان رۈلىكى گىرنگ له دامەزراوهى باوپر و مەعرىفە و ھەست دەدەن بە دل، لە كاتىكدا زانست نەوە دلنىا دەكتەمۇ، کە دل تەننیا ترۇمپايدە بۇ خوتىن و هيچى تر.

◦ نهوان دلین كتىبە ناسمانىيە کان باسى چەند چەمكىڭ دەكەن كە زانست دانىان پىتا نائىت؛ وەك حەوت ناسمانەكە، نەوهى كە نەيزەكە کان رەجمى شەيتانە کان دەكەن، خۆر لە كۆتلىي پۇزدا بۇ نەوە ون دەيىت تا لەزىز ئەمرشى خودا كىنوش بىبات و...

◦ نهوان دلین كتىبە ناسمانىيە کان چەند رووداونىكىان تىدا ھەيدە كە مېچ بىلگىيەكىان لەسر نىيە، وەك لا فاوەكى نوح و ھاۋەلائى نەشكەوت و قوتدانى يۇنس پىغەمبەر لەلایەن نەھەنگەمۇ و گەلى يەنجوچ و مەنجوچ و نەو مندالىي كە بېيى باوک لەدايىك بۇوه و...

◦ نهوان دلین كتىبە ناسمانىيە کان ھەندىتكى رووداوى (وەك لا فاوەكى نوح و نەھەنگەكى يۇنس ايان لە ئەفسانەكانى پىش خۆيان وەرگەرتۇوه).

◦ نهوان دلین قورئانى پيرۇز چەند رەفتارنىكى حلال كردووه كە نايىت نايىينىكى ناسمانى پەيرەوبىان لىن بىكەت، وەك كۆزىلە و كەنیزەك و رەجم و بېرىنى دەستى دز، ھەروەك چۈن ژمارەيەكى زۆرى ھاوسىرگىرى بۇ پىغەمبەرەكى حلال كردووه و لە شەرىنگەتوووانى قەددەغە كردووه.

◦ نهوان دلین ژيانى پىغەمبەر پې بۇوه لە شەر و بىردىنى غەنئىمەت، دواى نەوەش ھاۋەلائى پىغەمبەر بە زېرى شمشیر نايىنیان بلاو كردىتەمۇ.

بۇ ولامدانوھى نمو بانگەشانە، دەلینىن، لە نىستادا تايىن پەمير موى لە چەمكى (پەرسەندىنى بايپۇزجى نازاراستەكراو) دەكتە كە لە گەل نايىندا يە كانگىرىھ^(۱)؟ ھەروەك چۈن زانست سەلماندوھىمەتى كە دل رۇلى لە دامەزراھى ئىممانى و مەعرىفي و شعورىدا ھەيدى، ئەگدرچى نمو بابته پىوستى بە لېتكۈزۈنەتى زىاتر ھەيدى^(۲)؟ بە ھەمان شىۋە چىرۇكە ھاوېشەكانى نىزان كىتىبە ئاسمانىيەكان و نەفسانەكان، دواى نەمەتى لە كىتىبە ئاسمانىيەكانى زۆرىدى ۋىيارستانىيەتەكاندا ھاتۇن وەك نەفسانەيان لىھاتۇرۇ.

ھەرچى بانگەشى حەللاڭىرىنى خوتىنى كافرەكانە، نەوا نايىتى ۱۹۰ سورەتى البقرة ولامى دەداتوه، كە باس لەۋە دەكتە پىوستە دوڑمنايەتى بۇ نەسانە يېت كە شەر لە گەل مسۇلماناندا دەكەن:

﴿وَقَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتَلُونَ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ﴾ البقرة: ۱۹۰

واتە: (شەر لە گەل نەواندە بکەن كە شەپتەن لە گەلدا دەكەن و دەستدەرئىتى مەكەنە سەرھىچ كەس، چونكە خودا دەستدەرئىكەرانى خۆشناوت).

ھەرچى چەمكى ئاسمان (السماء) لە كىتىبە پىرۇزەكاندا، نەوا ھاواتاى وشەى گەردون (الكون)، نەگەر وشمى (الكون) بخەينە شوتىنى (السماء) نەوا واتاكە لە گەل چەمكە زانستىيەكان دىتەوه، بەلام قورئانى پىرۇز نەو وشەيدى بەكارھىتاوه كە لەتىوان خەلکى ئاسمانى و زاناكاندا باوه، ھەرچى حەوت ئاسمان و حەوت زەمینە نەوا چەمكى غەبىيەن و پىوستىيەن بەوه نىيە بەدواى تەفسىرنىكى زانستىدا بىگەرپىن بۇ پۇونكىردىنەمەيان.

ھەروەها ژمارەيدىك چەمكەن پىوستە وەك چەمكى رەھىزى سەپىران بىكىت، وەك كېنۇشىرىدى خۆر لەئىزىز عەرشى خودا، كە بە واتاي نەوه دىت خۆر

(۱) ورده كارى نەوه لە تەمورەت شەھەمى كىتىبە كەدا، لمىانى باس كەردنى داروينىزىمدا باس كراوه.

(۲) ورده كارى نەو بابته لە تەمورەت شەھەمىدا ھاتۇرۇ، لمىانى قەسە كەردنىن لە سەر داروينىزىم.

— بیوی رید خواره بی نیلی لد علاج ہند —

دچیته ژیز باری یاسا و پیسا گرد و نیبیه کان، چهند چه مکینک هن که قورشانی
بروز خستونه ترورو و هشتاد نه گیشتورونه ته و اتاییه بق ره زیمه ته کمیان.

هرچی رووداوه ناوه خوییه کانن که له همندیک ناوچه‌ی زه‌مین روویانداوه،
وهک هاوه‌لآنی نه‌شکه‌وت و یه‌منجوج و ممنجوج و هی تر، ندوا ناسایه نه‌گمر
بللگمیه‌کی میزه‌ویبان له‌سر نهیت، چونکه یه‌کینکن لمو چیره‌کانه که به
گیزه‌انه‌وه هاتونون، قورثانی پیرفوز بزمان ده‌گیزه‌یته‌وه هرودهک چون رووداونک بز
نموده‌کانت ده‌گیزه‌یته‌وه و نه‌وانیش دارای نه‌وه‌ت لیتاکمن بللگمیه‌کی زانستیبان
نه‌بنیته‌وه.

هرچی گومانه کانی ترن و دک بلاویونده‌ی نایین به زمیر شمشیر و
جندگه کانی پیغامبر (صلی الله علیه وسلم) و کوزله و کمنیزک و بربنی
دستی در ز هاوسره کانی پیغامبر (صلی الله علیه وسلم)، نوا زور کتیبی
ناییه تمدن به ولامدانده‌ی گومانه کان در قسی همندیکیانیان سملساندووه و
حکمته، نسلامیان له مامله کردن له گهل همندنکی ترباندا روون کردندوه.

همندنیک کات جوزنکی تایبیدت له بیناوهپری گومانه کان بزو گمنجه کانسان ده خرته روو، پیشان ده گوتورنت پیویسته باوهپریان به خودا همینت چونکه خودا حقه و بملگهی زانستی زوری لسمر همه، بهلام قورنان نا، چونکه پره له همه..! لم جوزردا دان به خودادا دهنرت له گدل نکولیکردن له نیسلام، لهوانه همه نگاوی دواتر بریتی بیت لموهی بلنیز با بهدوای نایینی حهقدا بگبرین. دهکری نمهه پیشه کیمهک و رینخو شکردنیک بیت بو با نگهواز بزو پمیره مویکردن له مه سچمهت.

نهوانه باوترین جوز و هوزکاره کانی نیو گنجه کانسان بون. هه مووشیان
شیاوی و لامدانوهی عدقلاطنین، گومانیش لمودا نییه که شهیتان و دبرونی
فرمانکار به خراپه له همولدان بز دستبه رداریبون لمو گوتاره عدقلاطنیه و
نزو بدلگیه بهیزه ههیتی ددهن. هدروهک چون له پیشکهشکردنی شیواز و
بدلگیه تر ناؤهستن بز هدلاتن له داننان به خواهیتی و نایین.

خوته‌ری به پریز...

لهم ته و مریدا گوزه‌مان کرد به خستن پرونکی کورتی بیناوه‌پی به دری‌ای
میزرو له جیهانی نیسلامیدا، لهاندیه دمرکت بهوه کردیت سه‌روهک باسان
کرد- که رؤلی چه‌مک و بدلگه زاستیه کان تیابدا کم بسوه، به پنچه‌وانی
نهوهی له بیناوه‌پی پژنوادا بدی ده‌کمین، له بری نهوه هوز کاره ده‌روونیه کان
به سریدا زاله و زوره‌یان له ویستی دستبرداریوون له بهندواره ره‌شتنیه کان
خویده‌بیسته‌وه که نایینه ناسانیه کان فرزیان ده‌کمن، لمبر نهوه وا دمرده که‌وت
که من راست بوم کاتیک ناوم له بیناوه‌پی هاوجه‌رخی ناوچه‌که‌مان نا
(بیناوه‌پی سو فستانی).

له تموره‌که‌دا هملوه‌سته‌مان کرد له گه‌ل هزری نیبن راوندی پاشان نیساماعیل
نددهم پاشان عبدالله القصیمی، گه‌شتیک برو به میزرو و جوگرانیادا، که
له عیراقدا له سده‌ی نوزده‌مهوه دریزده‌بیسته‌وه تا ده‌گاته میسر له سدره‌تای
سده‌ی بیستم، تا ده‌گاته سعودیه له کوتایی شم سده‌یه.. نیتر نه و گشته
گه‌شتیک برو له گه‌ل بهناوانگترین سی بیناوه‌ر له جیهانی نیسلامیدا. هه‌روه‌ها
پیوسته باسی هزری بیناوه‌پی له ناوچه‌که‌مان (چ لعروی میزرو ویه و یان
لمپروی نزمونی تایبه‌تیمان له دهرنjamی مامه‌له کردنمان له گه‌ل جوزه‌کانی
بیناوه‌پی سو فستانی له نیتو لاوه کانمان) به کوشه‌لیک وانه و نامؤژگاری کوتایی
پیتینین که بز چونیه‌تی مامه‌له کردنمان له گه‌ل شه‌بولی همنوکی بیناوه‌پیدا
سوودنکی دهیت:

۱- ژینگکی به خنکردن و پرورده و فیزکدن رؤلیکی گه‌وره‌یان له ناراسته‌ی
بیناوه‌پیدا همید، نهوه به روونی له زیان و گه‌وره‌یونی شپره‌ی نیساماعیل
ندده‌مدا دمرده که‌وت له نیوان ده‌مارگییری و ده‌قی و تووندی نایینی که
باوکی و نامؤژنی به سریاندا دسه‌پاند له گه‌ل شلگییری و گاله‌جاری دوو

خوشکه‌کهی، ندو زانیاریه بیباوه‌ریانه‌ی له یه کیتی سوّقیبیه‌تیشهوه فیربان برو کاره‌کهیان تهواو کرد.

۲- بونیادی دهروونی مرؤف پولیتکی گرنگی همه‌یده له ناراسته بیباوه‌ریه‌کاندا، چونکه ندو سین که‌سایه‌تیبیدی باسانکردن لمپرووی دهروونیبه‌وه که‌سانی هاوسمندگ نه‌بیون؛ نه‌وها نیسماعیل ندهم له تافی لاویدا خوی ده‌کوژیت، چونکه نارامی له ژیاندا به‌دهستنه‌هیناوه که به‌لای نه‌وهه هیچ واتایه‌کی نه‌بیوه، نه‌وها نیبن راوندیش چون تروندره و هدله‌پرست بیو و هدر جاره و سواری شه‌پولیک دهبو، له کوتایشدا که‌سایه‌تی القصیمی که له ههمو لایه‌کهوه خوبه‌زلزانی لیده‌چورا.

۳- گه‌ران به دوای ناویانگ و جیاوازی، به کارکردن به لوزیکی (جیاواز به؛ دهناسرتی)، هۆکاریتکی هاویه‌شی نیوان ندو که‌سانه بیو که باسانکردن.

۴- بیباوه‌ری لمسر دوو همله‌ی گموده دامه‌زاروه، که پیوسته هولیکی گموده بدھین تا له عه‌قل و دهروونی بیباوه‌راندا دمیان‌سپینه‌وه، نه‌وانیش بریتین له: (باوه‌ری نایینی له ههموو بارود‌خنکیدا کوژرداو، (از است گه‌ردنکی باوه‌ری تیدا نییه).

۵- لمسر بانگخوازان پیوسته زانیاری تهواویان لمسر هیله پانیه‌کانی فلسه‌فه ماددیه‌کان و چونیبیه‌تی وله‌امدانه‌هیان ههیت، ههروک چون پیوسته زانیاریان لمسر چدمکه زانستیه‌کان و چونیبیه‌تی هه‌لینجانی به‌لگدکانی بیونی خودا لهو چه‌مکانه‌دا ههیت، بی‌نیمان چون بیری مارکسی و شورشی زانستی به دوّزینه‌وه کانیمه‌وه له پشت بیباوه‌ری بیونی د. نیبراهیم ندهمه‌مهوه بیون، ندو هدنگاوه یه‌کیکه له گرنگترین ندو لایه‌نانه‌ی ثیمه دوای ده‌کهین له نونکردنده‌وهی هزری نایینی.

۶- پیوسته به نهرم و نیانی و گفت‌گو مامه‌له له‌گه‌ل گومانه‌کاندا بکرت، نهک به همله‌شمی، که ندو دوو هۆکاره له‌پشت بیباوه‌ری بیونی (القصیمی) یمه‌وه بیون.

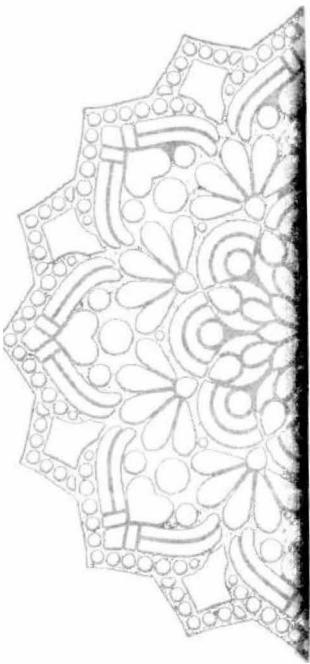
۷- پیویسته نازادی گفتوجو هه مسو کۆمەلگا بگرتده، چونکه بچوونه دروسته راشکاوە نازادەکان توانای ھەلتە کاندنی بدلگە کانی بیباوه پیسان ھەدیه، ئەدەن نەو مەنھەجیدە کە خودا لە قورناتی پیرۆزدا رئمۇونى کردوونى:

﴿...قُلْ هَاكُوا بِرْهَنَتْمَ إِنْ كُنْتَ صَنِدِيقَتْ﴾ (١١١) البقرة: ١١١.

واتە: (فەرمۇون بدلگە کانتان بخەندىروو ئەگەر راست دەکەن).

کەواتە (ھزر بە ھزر نەیت ولام نادرتىدە و بىندەنگ ناكىرت)، ئەميان گۈرەتىن نەو وانەيەيدە کە لە كىتىبە كەماندا مەبەستمانە يىگەيەنин و فىرى

بىبىن...

بهشی چواره

لهگه‌ل خودا

تەمەنە سەلەدەم

پەنگام بەرە و خۇداچەن

((فەلسەفە بە سەرکەوتتىكى گەورە كارى سەرەكى خۆي بە كۆتا گەياند، كاتىك گېشته تەفسىركردىنى بۇون بە ھەبۈونى خودايەكى بەدىيەتىر، كە گەردوونى بەدىيەتىاوه و ئامادەي گەردووھ بۇ پىتشوازىكىردىن لە بۇونەوەرە عاقىل و داناكە، كە مرۆفە)) سىز نەنتۆنی فلو.

((زانست ھزرى ئىسلامى تەواو بن كەمۈكۈرتى دەربارەي خودا پىشىكەش كىرمە)).
د. مىسەفا مەممۇد

ژيانى مرۆف بە ((اگەشتىك بەناو زەمن)) ھەزمار دەكتىت، سەفرىكىردىن بۇ گەشت و سەيران يان خوتىندىن يان چارمسەر بە ((اگەشت بەناو شۇين)) دادمىزىت، ثەو گەشتانەش لە رپوئى پالىنەر دەرنجامە كانيانەوە جىاوازىيان ھەيم، ((اگەشتىكىردىن بەرپو خودا)) نامانجى زۆرىيە مرۆفەكانە، چونكە بىرىتىيە لە نامانجى بۇونى مرۆف:

﴿ يَأَيُّهَا إِلَٰسَنْ إِنَّكَ كَوْحٌ إِنَّ رَبَّكَ كَذَّا فَمُلْقِيٰهٖ ﴾ (٦) الاشتقاق: ٦.

واته: (تو نهی ناده میزاد له رُوژهدا به پهله نهروی بُلای خواه خوت و پتی نه گهی).

ههروها نهی گهشته گهشته مهخلوقه بدره خالق، گهشته بدهیهتر او بدره بدهیهتره کهی، گهشته که له جیهانی بینراوهه بدره جیهانی غمیب، بدره مدلہ کوت و جبهه روت.

ههروها گومانیش لهوهدا نیه که قورنائی پیروز پینگای بدره خودا چوونی بُل پرونک کرد و بینه ته وه و پینگایه کی پاستی بُل دیاری کردوون، پیغمه مبری خوداش (صلی الله علیه وسلم) تا پیزه وه که تمواو بُل زیانی دنیای جیمه هیشت:

﴿..إِلَيْهِ أَكْلَمْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيَتُ لَكُمُ الْأَنْسَانَةَ دِينًا﴾ (۲) المائدہ: ۳.

واته: (نه مرؤ ناییسم بُل تمواو کردن و نایه ته کانم هه موو بُل ناردن، پیوشوتی نایینی نیسلامتان بُل پرون بوبیوه و نیعمتی خوم پڑاند به سرتاندا).

سدرهای نهوهی که پینگا راسته کدی بدره خودا چوون تهنا یهک پینگایه، بدلام نهودتا عاریفیک دهیت: (پینگا کانی بدره خودا چوون به نهندازهی ژماره بیونمهون)، هدر لهدر نهوهی که پینگای بدره خودا چوونیان به ژماره نیوه تیره کانی بازنه چواندلوه، که چهقهه کدی بریتیبه له خودا و هدر مرؤ فیکیش بریتیبه له خالیک لدمهر چیوهی بازنه که، بهمهش چهندین نیوه تیرهی بازنه بیونیان دهیت (که دور رویه به ناومند و چهقی بازنه که ده گهی من) که به نهندازهی ژماره مرؤ فه کان دهیت؛ نهها نهوه مرؤ فیکه بیرکدنوه له نایه ته کانی کتیبی نووسراوی خودا (قورنائی پیروز) له خودای نزیک کرد و تهده، نهوهی تربیان بیرکدنوه له کتیبی بینراوی خودا (گه دردون و ده پونه کان) له خودای نزیک کرد و تهده، سیه میان به شوئنگه و ته سوونه تی پیغمه مبری بدریز (صلی الله علیه وسلم)، چواره میان له، انهی له زمانی عذر بیش تینه گات، بدلام دلی به نوازی قورنائیان سروردینکی نایینی کاریگدر دهیت و... بهم شیوه.

عقل له چالاکییه کە ئیمانیدا

لەم تەمۇرەيدا گەشتى عقل و ئیمانى چوار بىرمەندى گەورە دەخەينەپۇو،
كە هەر يەكتىكىيان گومان و پالنەرى خۆزىان ھەبۈوه بىتىھە ئەۋەي ماوەيەكى
زۆر بىباوەر بىت، پاشان لە قۇنانغىنىكى پې لە پشىوی دەپۈونى و فيكىرىدا ژىاوه،
تا بەرمۇ رېنگاى خودا ھىدایەت دراوه، گەشتى هەر يەكتىكىيان بەم جۆرەي كە
گۈنجاوىتتە لە گەل كەسايىتى و جۆرى ھىزە كەيدا باس دەكىن.

ئەو چوار گەشتە بىرىتىن لە:

گەشتى سىر نەنتۇنى فلو: رېنگاکەيشى زانسى و فەلسەفە بۇو.

گەشتى د. جىفەرى لانگ: رېنگاکەيشى باوەرى ناو دل و تىپامان بۇو لە¹
قورنائى پېرۆز.

گەشتى د. مىستە فا مۇھەممەد: رېنگاکەيشى گومان و پرسىاركىردن بۇو.

گەشتى د. عبدالوهاب المىسىرى: رېنگاکەيشى بىرىتى بۇو لە تىپامان لە²
زاتى مرۆف و ڈيارستانى ماددى.

ئەو چوار گەشتەش پىتكەوە يەكە گىن و دىنەيەكى گشتىگىرمان پىشكەش
دەكەن كە زۆرىدە لايىنەكانى باوەرى لە خۆ گرتىتتى، كە هەر يەكە لە³
پرسىارەكانى عەقل و ثارەزۇوەكانى دەپۈون تىز دەكەت، من خۆشم بە زۆر لايىنى
گەشتى ئەو كەلمەپىاوانە كارىگەر بۇو.

گەشتى سیلر ئەنتۇنى فلو :

سېز ((ئەنتۇنى فلو))^(۱) (مامۆستى فلسەفەي بىرەتانى)، ناونىكى پېشىنگدارى بوارەكانى ھزر و فلسەفە و بىباورپى و ديندارىيە! بە شايەندىو بە گەورەتىن بىباورپى سەرددەمى نوى ھەڙمار دەكرا، نۇوسىنە زۇر و زۇونەكانى بۇ بۇن بە نەخشمەرىنگاى ھزرى بىباورپى بە درىزلىي نىوهى دووهمى سەدەي بىستەم، لەبەر نەوە پېيارماندا كە گەشتە ئىمانىيە كەمان لە گەل نۇدا دەستېتىكىن.

لە نۆزى دىسييمبىرى سالى ۲۰۰۴ دا، جىهان تۈوشى شۆك بۇو بەھۆى ھەوالىتكوھ كە تا ئىستاش لە ناونەنى فلسەفى و زانستى و پۇشنبىرى و ئايىنەكاندا دەنگ دەداتمۇھ؛ ئەنتۇنى فلو(دواى ئەمەي ھەشتا سالى تەممۇنى تېيەرەند) ئىستا باورپى بەوه ھەيدە كە ((خودايىك ھەيدە)). نازانسى ھەوالى نەسوشىتىد پېرس ھەوالەكەي لە ژىز ئەم ناونىشانە بلاو كردىبووه:

((بىباورپىكى بىناويانگ باورپى بە بۇنى خودا دەھىتىت، بەھۆى پالنەررو بەلگىدى زانستىيەمۇھ))

Leading atheist now believes in God, more or less based on Scientific evidence.

ھەوالەكە ھاۋپى بىباورپەكانى ئەنتۇنى فلو و تەنانەت قوتايىيەكانيشى تۈوشى هەستىيا كرد، تا نەو ئەندىزىمەي راڭمەياندىنى پۇزىنالاى ئازاد پې بۇو لە گالىتەجاپى و دەرىرىنى يېزارى لەو گۆرپاندە!

(۱) Sir Antony flew: لە ۱۹۲۳/۲/۱۱ لە لەننەن لە دايىك بۇوە و لە سالى ۲۰۱۰ كۆچى دوالي كىردوو.

چەندىن جار داوا لە ئەنتۆنى فلو كرا كىتىيەك بنووسيت تىايادا گەشتەكى لە مندالىتكى دىندا رەپ پىارونكى يېباور بۇ پاشان بۇ پىرەپىارونكى هەشتا سالى كە باورپى بە خودا ھمىي بخاتە رپو، لە كۆتايىدا لە سالى ٢٠٠٧ زئۇ كىتىبەي كە چاوارپوان دەكرا دەرچوو^(١)، بە ناوئىشانى : ((خودايىك ھمىي: چۈن دېمىتلىرىن يېباور لە يېباورلىقى ھەلگەرلەيدو)).

There is a God; How the world's most notorious atheist changed his mind.

گمشتی هزار نهمتوفنی فلو:

۱- بیناوهونکی بچووک له مائیکی دینداردا، بەبى هېچ پالنھرتكى پوون: فەيەلەسوفە كەمان خۇشمۇستى دانابى و نارەززووی عەقلى و مەنھەجى شىكارى و ورد له لىنكۈلىنەودا له باوكىيەوە وەرگىرىتۇ كە پياوانكى گەورەي نايىنى و مەسيحى بورو، پاشان رۆللى پياوانتىك هات كە به نازادى بىر ناسرابۇون، بۇ شەوهى نۇو چەمکانه له مىشكىدا بېچەپىتن، كە ھەندىتىكىان له قوتاپخانە كەدى خۆيىدا مامۆستابۇون و دىبەيتىيان له گەلدا دەكىد پاشان مامۆستاكانى له زانكۈدا، بەھەمان شىۋە دۆخى بېرى نازاد كە به باندى فلسەفە سوقراتدا ھەبۇ لە زانكۈزى تۆكسقۇرددادا، ھەمۇ نۇو ھۆكارانە كارىگەرەيەكى گەورەيان لەسىر نەنتۇنى، فلۇ ھەبۇرۇ تا پىسۈرىي فلسەفە ھەلبىزىرت.

نهنتونی فلو له کتیبه کمیدا پیمان دهليت که نهو پهروهه دهيمی لهو ژینګه يهدا پالندرنکي به هيزيروه بز شوه ه بر واته ناو جيهانی هزرهوه، به لام به هیچ جو چونك نهه ناکاته هه کار که بالندری بروښت بز پیساوازري. لمبر نهه دهليت

(۱۱) من ندو کتیبهم و مرگیروا و پرخشم کردندوه و کرد و مهته بهشیک له کتیبه کدم (ارحله عقل). نم کتیبه له لایمن نووسینگکی ته فسیر و همان و مرگیوه بمناو نیشانی (گشتنی عقل) کراوهه کورده دل، کار، قمه.

هیشتا خویشی نازانیت بزچی چمکی خوایه‌تی رهت کردتده! لمانمه
گیروگرفتی (خرابه و نازار) گمورتین پرسینت که بزته هزاری نمه‌ی فلو^۱
له تمدنی پازد سالیدا بمره بیباوه‌ی بچیت، چونکه نه‌توانیوه نه خرابه
و نازاره‌ی که تووشی مرؤف دهیت له گمل خوش‌ویستی و بزمی خودا بز
به‌نده‌کانی به‌یده‌کده بگونجیتیت.

ب- نه‌نتونی فلو جلیکی زانستی فلسه‌ی فی جوانی به‌یده بیباوه‌پیدا کرد، که شاینه‌ی
نمبوو: له‌تمدنی بیست و حموت سالیدا نه‌نتونی فلو توڑی‌سنه‌وه‌که‌ی (اساخنه‌ی
زانستی لاهوت‌ای بلاو کرده، که به‌لگه‌کانی بیباوه‌پی خوی تیدا بلاو
کرده، له همان کاتدا، بانگکوازی بز نمه‌ده کرد پیوسته گفتگو له نیوان
فیله‌سوفه‌کان و باوه‌داراندا بدرده‌وام بیت. له کتبه‌که‌ی دواتریدا، بانگکوازی کرد
بز شریکه‌وتونی مده‌جهی زانستی بز ولامدانه‌وه و هملته‌کاندنی چمکه‌کانی
ثایین و خوایه‌تی، هروده کی چون داوای له دینداره‌کان کرد که به‌لگه له‌مر
بوونی خودا بخنه‌نپرو، که پیش نمه‌نهرکی بیباوه‌ران بزو به‌لگه له‌مر نمبوونی
خودا پیشکهش بکمن.

ج- گولپاریزی بیباوه‌پی: نه‌نتونی فلو بزو به گولپاریزی بیباوه‌پی له
رژنراوا، چونکه زور بز و تاردان و دیمانه تمله فریقونیه‌کان همزاران بینه‌ر
ناماده‌ی دیبه‌یته‌کانی دهبوون، که له گمل دینداره‌کاندا نه‌نجامی دهدا و له پنی
دزگاکانی راگمیاندن په خش ده‌کران.

د- هنگاوه‌کانی له بیباوه‌پیه‌وه بز گومان بز دلنسی و باوه‌ر: نه‌نتونی فلو
پیمان ده‌لینت که هیلینکی دیار بوونی نیید له گکشته هززیه‌که‌ی له بیباوه‌پیه‌وه
به‌دوه باوه‌هیتان به بوونی خودا، همروها فلو راشکاوانه باس لمه‌ده کات که
پیشکه‌وتنه زانستیه گموره‌کان که له نیوه‌ی دووه‌می سهده‌ی بیسته‌مدا پوویاندا
له پشت گوزرانه‌که‌یده‌ون، چونکه نه دوڑی‌سنه‌وه زانستیانه نمه‌یان دووباتکرده
که گردوون و ژیان و هه‌مرو نه نالوژیه سه‌رسوپه‌تنه‌هی تییاندا همیه ناکری
بز رینکه‌وت و هم‌ره‌مه‌کیتی بگیز درتنه‌وه، پیوسته خودایه‌کی دانا و به توانای

له پشتهوه بیت، نهو یاسا ریک و پیک و جینگیرانه‌ی له بیوندا بیونیان همیه رمنگدانمه‌ی نهون که دهتوانن ناوی بنین بیری خودا (فکر‌الله).

زانستی نوی و خودای بدیهیتمن:

نهنتونی فلو وايدمینيت که زانستی نوی پینج رهمند نیشان دهات که نامازن بو بیونی خودای بدیهیتمن:

۱- گردوون سرهاتای همیه و له نهبوونه هاتوته بیون، ههولی زانا و فهیله‌سووفه ماددیگه راکان سدرکه‌وتور نهبوون له گهیشن به ته فسیرنکی پازیکه‌ر بو پهیدابونی گردوون له نهبوونی رههاوه و بهبی نهبوونی خودای بدیهیتمنی گردوون.

۲- سروشت به پنی چمند یاسایه‌کی جینگیر و بهبیکه‌کوه پهیوندهوه بدریوه دهچیت، نهمهش نهومان لهسر پیوست دهکات که دان به دانه‌ری نهو یاسایانه‌دا بنین، نهوهی لیردا زیاتر بهلگمیه لهسر بیونی خودای بدیهیتمن، برستیبه لهوهی که نهو یاسایانه ههمو بیوندهوه دهگرندهوه و، بهبیکه‌کوه پهیوندیدارن، دهکری به هاوكیشه‌ی وردی بیرکاری له کدمتر له لاپه‌ریه‌کدا بخرنده‌روو.

۳- ژیان هر له سرهتاوه به ههمو وردی و ثامانجدارتی و زیره‌کی ئیستای پهیدابووه، گومان لهودا نییه که ریکهوت و هرممه‌کیتی و، نهو یاسایانه‌ی سروشت که دهیان زانین، ههموویان پینکوهه ناتوانن نهوه ته فسیر بکمن که ژیان له مادده‌ی نا زیندووهوه پهیدا بیوه، نهنتونی فلو له ریی لینکولینهوه له بشی DNA و شیوازی نهنجامداتی فرمانه‌کانی گهیشه نهو درعنجامه.

۴- گردوون؛ به ههمو بیون و یاساکانیبیوه، بارودؤختیکی نهونهی بو پهیدابونی مرؤف و ژیانی فراهم دهکات، نهوهش به بندمای مرؤبی ناسراوه، هرچمند زانیاریمان دهرباره‌ی وردکاریه‌کانی بنچینمی گردوون زیاتر بیت،

زياتر دلنيا دهينده لهوهی که بُز پيداويسطيه کانی مرؤف گونجاوه، نه مدش ناماژمه بُز نهوهی که گدردونن بُز پيشوازىکردنمان ناماده گراوه. له هه مان کاتدا، نهوده فسيير و لينكدانهوانه که زانا و فديله سووفه ماداديگر اakan(وهك گريمانه چهند گدردوني) دايانتاوه جينگايان گالته پيكردن، واده کات دانشان به خوداي ديزاينه رى گدردونن له پووي زانستيه و به هيتر و رازىکه رتر بيت.

۵- عدقه، تابيه تمدنی مرؤفه. توانا کانی عدقه مرؤف له بيرگردن نهوهی لوزىكيانه له پرسه ماديه کان و چمده که رووتنه کان، دمرکردن بهوهی له دورويدرمانه و نهوهی له ناخماندایه و، دمرکردنی مرؤف به خودی خزی، ناکرى به شيوهه کي خۆركد له ميشكى ماددى مرؤفه پميدابوينت! بدو پيندي زمانی كارۆكيميايى ميشك، که له پووي چالاكييده له خانه زيندوجه کانی ترى ميشك جياواز نبيه، ناتواتيت به ههمو نهوده کارانه هەلبستيت و نهوده نهندازه گورميه داهينانه کانی ژيارستانىيەتى مرؤفایيەتى بىرھەم بيتت. هېچ پينگايدە كمان لەبرده مدا نېيە جىگە لهوهى پەنا بىمەنە بىر جىهانى دواوهى سروشت بُز تەفسيرىكىرنى توانا يېسۈر و سەرسۈر ھىتنەرە کانی عەقل.

نمتنۇنى فلو خستنەپووي بىلگە ئىمانىيە کانى بدو وشانە كۆتايى پىدىتتى:

بىرھەمە کانى زانستى نوى به تمىنبا پالىنر نەبۇون بُز نهوهى که بىرۇ راکانم بىڭۈرپە، بىلگە چاوم خشاندۇھە بدو بىلگە فلسەفييە كلاسيكىيانىشدا کە پىشىر بەرھەو بىباورپىان بىردم، پاشان هەمان نهوده پىسا سوکراتىيەم پەرھەو كە بە درىزلىي ژيانى فلسەفيي بىباورپىم شوتى كە وتبۇوم:

(شوتى بىلگە بىكەۋىن جا بُز ھەر كۆتىمان بىبات)⁽¹¹⁾، بىلام بىلگە نەمجارە بەرھەو باوھەپى بىردىبۇوم.

کوئنایی رنگا :

نهنتونی فلو پیمان ده لیت، نه گهرچی باوهرپی به خودای بدیهینه‌ری گرددون همه، بلام هیشتا دوو بزچوون هدن که هدر له سرده‌می بینباوهرپیوه پهیره‌بیان لیندکات و بزچوونی بهرام‌بیران نه گزراوه:

یه‌که‌م: فلو بیروکه‌ی بدرجه‌سته‌بوونی خودای رهها له شیوه‌ی مرؤوف (مه‌سیع) رهنه‌کات‌توه، واه چژون مسیحیه‌کان باوهریان وايه.

دووه‌م: هیشتا فلو بدلگه‌ی عه‌قلی و زانستی له‌سمر پهیوندی نیوان خودا و مرؤوف له پنی وه‌حیه‌وه دهسته‌که و توروه.

پاشان نهنتونی فلو باوهرپی به خودای بدیهینه‌ر همه، بلام باوهرپی به نایسه ناسمانیه‌کان نیبه، کواته ده‌کری فلو به لایه‌نگری نایسینی سروشته (پدروه‌د گاریه‌کان - ال‌ریویون Diests) هه‌زار بکرت، نه گهرچی کاتیک مرد هیشتا هر به دوای بدلگه‌کانی پهیوندیکردنی خودا له گه‌ل مرؤوف ده‌گمرا.

لیزه‌دا بیروباوهرپی نهنتونی فلو درباره‌ی خودا توّمار ده‌کمین، که له‌سمر شو بیرو باوهره مرد و دیگرتو:

من باوهرم به خودای تاک و تعنیا همه،

خوداییک که بعونی واجبه،

نا ماددیه، هیچ گزراونیکی به‌سمردا نایه‌ت،

تونای رههای همه، زانستی رههایه،

تمواوی خیزو چاکه‌ید^(۱).

(۱) گومان لموهدا نیبه که نهم وصفه به نمنازیه‌کی زور له گه‌ل بیرو باوهرپی نایسه ناسمانیه‌کانها دیتموه.

هدروها فلو وايدميشيت که فلهسهنه کاره سرهکييهکي خوي به سرهکه وتنينکي گدوره کوتايني پنهينا، کاتيک گيشهته ته فسييرکردنی بعون به بعونی خوداي بدهيئه، که گمردوني بدهيئنا تا ناماذه بيت بو پيشوازيکردن له بونه وهرنکي عاقل، که برتيبيه له مرؤف. لمبدر ندهه بردموام ثم قسي دووباره دهکردهه و دهيگوت: گيشهتم به بعونی خودا له پري عهقلهه بعو، به بني پيوستي ده سخستنه ناوي غهبي سنورشكين و هك و هجي موعجييزه (هدروهك چون له نايينه ناسمانييه کاندا روودههات)، گهشته کم گدشتی عهقل بعو ندههک گهشته باوهپينکي دلی و رؤحی.

لمبدر ندهه له گوفاري (تاييم) اي نه مرسيکي له بارهه ده چحوني کتبهکي ثهنتوني فلو نurosی: لعسرورو هه مو دوزينهه زانستيهکانی سردهمى نوى ثم دوزينهه بعو که ((خودا يك همي)).

گهشته دجيفري لانگ^(۱):

گهشته زاناي بيرکاري نه مرسيکي (جيفري لانگ)^(۲) به ثزمونينکي گرنگ و به سوود داده هنرت له بيتاوهپيدهه به رهو باوهه و مسولمانبوون. جيفري لانگ گهشته نيمانييهکي خوي له کتبهکه يدا (الصراع من أجل الإيمان) ادا توئمار کردووه، کتبهکي پيشكهشی سى كچه باوهه دارهکي خوي کردووه، و هك ولاميک بو پرسياري يهکيکيان: باوهه گيان بزچي مسولمان بعوست؟

(۱) بدء تکارييهه له خسته رووي کتبه (الصراع من أجل الإيمان) او مرگ تروه، که له لابعن ناومنى (الناء) خراوته روو، ثم کتبه که جيفري لانگ گهشته کي له گمل نيلاما تيندا باس کردووه.

(۲) Jeffrey Lang: مامؤتاي بيرکاري له زانکوي کانساس له ويلايهه يدکگرتروه کان. له خزاناتيکي کاسليکي له شاري بردگيزرت له سال ۱۹۵۴ ز لداديلک بعوه.

خونه‌کهی جیفری لانگ:

جیفری پرمانی گذشته دور و دریز و قورسه‌کهی به خوئنک دستپنهاد کات که له ماوهی ده سالدا زیات له دهجار بینیوبهتی، دلیت: له ژوروتکی بچوکدا بوم، که هیچ کهلوپه‌لیتکی تیدا نهبوو، زمهینی ژوروه که فهرشیکی لهسر پاخرا بوو که رمنگه سده‌کیبه کانی سورو سپی بون، دیواره کانی ژوروه که ش هیچیان پیوه نهبوو و رهنگیان خوله‌میشی بوو، له برامبهرمان پدنجه‌رهیه کی بچوک ههبوو، له شیوه‌ی دلاققه‌کی بچوک، که ژوروه که رپوناک ده کدوه. نیمه کۆملیک پیاو بونین که روویه‌پرووی دلاققه که لهسر چۆك دانشتبوبین امن له ریزی سییم دانشتبوم، هدست به نامزی و غوریت ده کرد، چونکه هیچ یه کیکیانم نه دهناسی، لهوانیه له ولاتیکی تر بوبیم.. همصورمان پینکمه و به شیوه‌کی پیک و پیک هەلددستاینده و دچه‌ماینه و تا سه‌رمان ده گهیشته سمر زمهینه که، دوباره لهسر چۆك داده‌نیشته‌ده... دوخه که زور نارام و بینه‌نگ بوو. کاتیک سه‌یری پیشده‌ده، زانیم که که‌سیک پیشه‌وایتمان ده کات، له منه وه دور ببوو، که وتبیوه لای چه‌پمه‌ده، نه و کده به تمنیا له ناوپراسته و له ژین پدنجه‌ره که وه ستا ببوو، تمنیا پشتیم لئی دیار ببوو، نه و کده عمباشه کی سبی له بدر دابوو، عه‌مامدیه کی سبی به سور نه خشیز اویشی به‌سمرمه پینچابوو، لهو کاته‌دا له خه و هەلددستام و هدست به ناسووده‌ی ده کرد.

بیناوه‌رپی و سمرگه‌ردانی :

جیفری (که وه کو باوه‌رپی مه‌سیحی له ناوه‌هەلکیشرا ببوو، له ناوه‌ندیکی کاسولیکی له باشوری و بلاهه‌تی کۆنیکتیکت پینگه‌بیشتووه) ناورپی لهو خونه دوباره‌یه نه دایده، دوای نهوهی که زیره کی و عه‌قلی بیرکاریانه و سرسامی

به بیری لوزیکی و رازینه بونی له زورنک له بیروباوهر کانی مسیحیت به رو
بیباوهری برد. جیفری هملوسته کهی درباره په‌مزیه و پیروزی حاج اکه
برتیه له مردنی کوره مرفقه کهی خودا له سر حاج، و هکو قوریانی و فیلای
تاهماتی بز مرؤفایه تی (دکاته ناماژه بز قزناگی گزبان له مسیحیتله
به رو بیباوهری، دلیت: ۱) کاتیک بروم به بیباوهر حاجم فریندا، ندوش هاوردی
له گدل هستیکی ناخم به سرگردانی (واته له ناخوه هدست به سرگردانی
ده کردا)، چونکه ندو په‌مزانه کاریگه‌ریه کی گورهیان به سرمانوه همه،
نه گمر له دستیان بدمن تووشی پشیوی دروونیمان ده کمن به تایبیت نه گمر
چنگرهوه کهی ناماوه نهیت).

له سرهنادا جیفری وایده‌زانی که به خته‌هری له نازناوی نه کادیمیدایه،
له پژوی تاووتونکردنی تیزی دکتره کهی و راگیاندنی نهنجامه کهی ندو
خوشیه کهی چدشت، به‌لام هدر له گدل گمراوهی بز شوقة کهی، خوشیه کهی
بدیادا چوو، هم رکات دهیوست بیری له گیزه‌انوهی خوشیه کانی ده کرده‌وه زیاتر
نوقمی دلمرارکن و بینه‌یاری و په‌شیبینی دهیوو، جیفری خوی باس لده ده کات،
دلیت: (تیمه هیچ نین جگه له ناژه‌لایتک که دهماندوبت دلخوش بین، به‌لام
ثایا ندوه هه‌موو ژیانه؛ سرکه‌وتیک که لئی بیزار دهی و یه‌کیکی تری به دادا
دیت، همرووا بهم شیوه‌یه؟!).

جیفری به دروونیکی سووتاوهه و هسفی تاکی بیباوهر ده کات، باسی
سروشتی په‌یوندیه کانی تاکی بیباوهر و کاردانوه کانی و ثاراسته فیکری و
بیروباوهری و کومه‌لایه‌تیه کانی ده کات، له میانه ندو باسددا سایکوزیه‌تی
دووره‌پریزی و لاوازی تاکی بیباوهر شیده‌کاته، دلیت: (ازور به خیزایی درکم
به‌وه کرد که هیچ که‌س وه که‌سی بیباوهر هدست به ته‌نیابی ناکات، کاتیک
که‌سی باوهردار هدست به ته‌نیابی ده کات له قوولای دلیمه‌وه یادی خودای
تاك و ته‌نیا ده کات و لئی ده‌پاریتیه، ده‌توانی هدست به‌وه بکات که وه‌لامی
دراوه‌تده، به‌لام که‌سی بیباوهر له نیعمته بینه‌شه؛ چونکه پیوسته له سری
ندو پالنده و هلا بنیت، گمزايه‌تیه کهی به بیر خوی بخاته‌وه، که‌سی بیباوهر

خودای جیهانه تابیه‌تیبه کی خزینه‌تی، که جیهانیکی زور بچوکه، مددای هسته کانی سنوره کانی جیهانه که‌ی دیاری دهکن، ثم سنورانه ش بردموام له کورتی دهدن. که‌سی بیباوهر به هیچ شتیک پیتداویستیبه کانی پر نابنموده؛ چونکه بیروباوهر که‌ی پیتدله‌تیت که ژیان هیچ ناماچیکی نییه، هروهها شتیکی تهواو یان ره‌ها بروانی نییه. هدر له بدر نهود کاتیک شوتی نمونه کۆمەلایه‌تیبه باوه‌کان کوهتم^(۱)، له بدر نهود نهبوو که من پیزانییم بوزیان هدیه، بدکو له بدر نهودی که‌شته ژیان ده‌جوولین.

گومانیش لمه‌دا نییه که بردموام له ده‌روونی مرؤفدا پیوستیبه کی فیتری هدیه بز بهزاندنی سنوری رهمنده ماددیبه کانی و رؤیشن به ناراستی هیزی دواوه‌ی سروشت، که یاریده‌ی دهات و بدمه راستی ریتمونی دهکات و واپلندکات هست به ثارامی و ناسایش بکات، نه گهر که‌سی دیندار باوهری به شتگله‌تیک هدیت که لمه‌سرووی هسته کانییه‌ون، نهوا که‌سی بیباوهر ناتوانیت متمانه بمو شتانه بکات و، هیچ شتیکی راسته قینه‌ی له ژیاندا نییه، تمانه‌ت خودی حقیقتیش بروانی نییه.

زوریه‌ی کات دهیتی که‌سی بیباوهر به خودی خزینه‌و سدرقاله، بردموام هولدهات پارترگاری له یه‌کیتی و هاوسمنگی ده‌روونی بکات، تا به واتادراری بیتیتیمه، له همان کاتدا پیوسته لمه‌سری که دستیه‌وردانی هیزه دهه‌کییه‌کان له جیهانه که‌یدا قبول بکات، به‌تابیه‌تی پهیوندیه مرؤییه‌کان، به بی نهودی بتوانیت جلموگیریان بکات، چونکه که‌سی بیباوهر پیوستی به دوروه‌په‌زی و تهیایی هدیه، به‌لام له همان کاتدا پیوستیشی به پهیوندی بستن له گەل کەسانی تردا هدیه^(۲).

کاره‌ساتی تاکی بیباوهر ده‌گاته لوتكه کاتی بیر له مردن ده‌کاته‌وه، لمه باره‌یوه جیفری دلیت: (تیمه هه‌مومان بز نه‌مری هه‌ول ده‌دین، مرؤفی باوهردار دمتوانیت وتنای پینگای بدیهیتانی نهود بکات، به‌لام تاکی بیباوهر

(۱) مدبستی له کلتوره کانی کۆمەلگا و پیزمر و چەمکه کانییتی.

لەسىرى پۇيىستە بىر لە چارەسىرى كاتى بىكادىو، وەك پىنگەتىنانى خىزان و
هاوسەرگىرى يان نۇرسىنى كېتىپىك يان داھىتىنىك، يان قوربانىدان يان تەنچامدانى
پاللۇانىتىپىك، لە بىرى كەسانى تردا بىتىپىتەو. ئامانجى بەرزى تاكى بىباور
چۈونە بەھەشت نىبىه، بەلكو نەۋەيە كە خەلق باسى بىكەن).).

پىنكى بەرمۇ ئىسلام^(١):

جىفرى لانگ دەلىت: ((الله زانكۆي سان فرانسيسکۆ پەيمەندىم لە گەمل
قوتابىيەكى خۆم كە عەرەب بۇو بەھىز بۇو، تەفسىرنىكى وەرگىز دراوى قورئانى
پىرۇزى بە دىيارى پىشىكەشىرىدەم، كاتىك بۇز جارى يەكەم خۇتىندىمەو وام ھەستكەرد
(قورئان من دەخوتىتىمە!!)).

رۇزىكىيان بىيارمدا لە مىزگۇتى زانكۆ سەردىنى نەو قوتابىيەم بىكم. بە^٢
پلىكانە كاندا چۈومە خوارەوە و لمبىرەم دەرگاكە وەستام و ترسىم لەوە ھەبۇو
كە بىرۇمە ژۇرۇرەوە، بە ھەلەداوان گەرماھە سەرەوە، پاشان ھەناسەيەكى قۇولىم
ھەلگىشىا و ھاتىمە خوارەوە، قاچە كانم توئانى ھەلگىرتىنمىان نەبۇو! دەستم خستە
سەر دەسکى دەرگاكە و دەستە كانم دەستىيان بە لەزىن كرد، پاشان رامىكىرددەوە
سەر پلىكانە كان...).

ھەستم بە شىكىت دەكىد، بىرم لەوە دەكىرددەوە كە بىگەپىنمەو بۇ نۇرسىنگە كەم..

چەند چىركەيدەكى پې لە ھەستى دۇريەكەم بەپىتكەرد، كە ناچاريان كەرم سەرم
بەرەو ئاسمان بەرز كەمەوە، دە سالە من پىنگىرى لە خۆم دەكەم لەوەي سەيرى
ئاسمان بىكم! بەلام ئىتىر بەرگىرىيەكەم شىكىتى هيتنىاو پارانەوەم دەست پىتكەد:
(خودايە، ئەگەر تۆ دەتموى بىرۇمە ناو مىزگۇتە كەوە، ئەوا هېزىم پىتىپە خشە)).

(١) نەم بەشميان بە دەستكارييەوە لە يېنگى (صيد الغواند) وەرگىراوە. بە ناونىشانى (ھەكزا أسلم جىفرى لانج)، لە نۇرسىنى د. عبدالمعىگى الدالانى.

به پلیکانه کاندا چوومه خواروه، دهرگاکم کردوه، له ژووروه دوو گمنج
گفتونگزیان ده کرد، ولامی سلاوه کدیان دامده، یه کتیک لئی پرسیم: نایه هیچ
شتبیک ده باره نیسلام ده زانی؟ ولام دایوه، به لئی، به لئی.

دوای گفتونگزیه کی دور و دریز حز و وستی خوم بزمسلمانبون ناشکرا
کرد، یه کنکیان پینیگوتم: بلئی: (أشهد)، بلئی: (أن لا إله)، گوتم: (أن لا إله)
- من به دریزایی ژیانم باوهرم بمو دهسته واژمه همبوو - گوتی: (إلا الله)،
گوتی: (وأن شهد أن محمدا رسول الله) منیش له پشتییه و دووباره کردوه).

جیفری لانگ قسه لمسه نه و ساته ده کات و ده لیت: ((نه و شانه وک
ناوی سازگار به گدرووی سوتاوی پیاوونکدا چونه خواروه که خدریک بمو
له تینووتیدا ده مرد، من به هر یه کتیک له و شانه هیزم و فرده گرتمه و دووباره
دفریمه وو..

ده چوومه پال شوینکه و تووانی هه موو پینغه مبه رانه، نوانه، باوهریان به
هه موو نه و پینغه مبه رانه همبوو که لمسه رده مه جیاوازه کاندا بز هه موو ره گهز و
نه ته و کان نیزدرا بموون، هه رووهها وک شوینکه و تو به راستانه دهستم بز نه و
پینغه مبه ره دریز کردبمو که پیش چوارده سده بز مرؤفایته نیزدرا بمو، نه وه
به واتای پهیره ویکردن دیت به شیواز نکی جیهانی که پیروزی قده میمه تی
پینه خشراوه، هه لگرانی کومه لیک پیامی ناسمانی مژدهیان به هاتنی محمد
(صلی الله علیه وسلم) داوه.

دهستم به پاریزراوی و نارامی و نازادی کرد، هستمکرد نیتر بوم همیه
نه و زاتم خوشبونت که بدخششہ کانی سنورونکیان نیبیه و نه ویش منی خوش
بویت، به راستی نوچمی نه و ره حمته بوم که له خوش ویستییه کی پاک و برزه وه
هدله تقولا؛ به راستی دووباره گهرا مه وه بز پشت و پنمای!!).

نه وه هوشیاری تیز و ده رکردنی رفیعی و دلی و عدقیله که له کاتی
ده بینی شهادت، به هه موو پیویستی و ره هنده کانییه و هستی پنده کریت.

ههروها جیفری دلیت: ((دوای دوو پرور لدو پروداوه نامادهی یه که مین نویزی هدینی بوم، له پکاتی دووه‌مدا بوبین، نیمامه‌که قورنامی ده خونتند. نیمهش له پشتیوه ریز بوم بوبین، شانمان به شانی یه کترهه دابوو، به جوزنک ده جوولاین وده بلئی یدک جسته‌بین، من له پریزی سینیم بوم، نیچه‌او انسان ده خسته سر فرشه سوره‌کوهه، که شه که زور نارام بوم و شوئنه که زور یتمنگ بوم!! نیمامه‌که له ژیر پمنجه‌ره کوهه بوم که پوناکی تیندا دهه‌نمزووره، عه‌بايه‌کی سپی لمبردابو! لهناخی خزمدهه هاوارم کرد: نهمه خونه‌کدید! به‌لئی خویه‌تی...ده‌مهرسی: نایا من له تیستادا خون دهینم؟! چاوه‌کانم پربونون له فرمیسک، دوای نهود نیمامه‌که گوتی: السلام عليکم ورحمة الله، نویزه، که تهواو بوم، چووم له دیواره خوله‌میشیه کان پاما! ترس دایگرتبوم، نهو کاته بوم یه که مجار ههستم بمو خوش‌ویستیه کرد که له گهرانمه بوم خودا نهینت به‌دستنایه‌ت)).

شتنیکی سروشته بوم که دهرباره‌ی نهیتی مسولمان‌بونی، پرسیار له دکترز جیفری لانگ بکریت، نهوهیش له ولامدا دهیگوت: ((الله ساتیک له ساته تایبه‌تیه کانی ژیانمدا، خودا به زانست و ره‌حتمتی فراوانی، نهو خلااتمی پیبه‌خشیم، دوای نهو ناخوشی و ناسوزرانه‌ی تیایاندا ده‌زیام، دوای نهوهی ناماده‌ی نهادی تیندا بدی کردم بوم پرکردنده‌ی نهو بؤشاییه پرچیمه‌ی که له ده‌پروندا هه‌بوم، نیترمسولمان بوم.. پتش نیسلام واتای خوش‌ویستیم نه‌دهزانی، بدلام کاتیک قورنام خویندوه ههستم به شهپولیک له ره‌حتمت و میهربانی کرد، ههستم بهوه ده‌کرد که خوش‌ویستی له ناو دلمدایه و له گدل خوینم هاتچو ده‌کات، چونکه نهوهی منی بدهو ئیسلام پیشمعونی کرد خوش‌ویستی خودا بوم، که له بدرام‌بیدریدا هیچ هیزتک بدرگکی ناگرت)).

تیگمیشتنی جیفری لانگ بۇ نیسلام :

(نیسلام ملکە چبۇنە بۇ وىستى خودا، پېنگایدە كە بۇ بەرزىبوونەندە كى يىسۇور، بۇ پەلەيدە كى يىسۇورى ناشتى و نارامى، نیسلام دايىنه مۆزى ھەمۇ توناناكانى مەرۆفە، نیسلام پەپەرەویبە كى خۇويستانە لاشۇ عەقل و دل و رۆحە).)

(ادواي نەوهى مسۇلانبۇرم ھەولىمەدا لە نۇئىرە كاندا ناماھە بىم تا گۈنېسىتى قورنان بىم، سەھرەپاى نەوهى كە عەرمەيم نەدەزانى. كاتىكەن دەرىبارە نەوه پەرسىيارىان لىتكەرم، وەلام دايىدە: بۇچى مندالى شىرەخۇرە بە دەنگى دايىكى نارام دەيىتىدۇ و يىدەنگ دەيىت؟! ھىۋادارم بۇ ھەمىشە لە ژىز پارىزگارى شە دەنگە بېرىم).)

(نۇئىرەپۇرمى سەرەكى پۇزاندە كى بۇ پەتوانى نەندازە ملکەچى مەرۆفە باورەدار بۇ پەروەردگارى خۆزى، ئاي ھەستىكى چەند جوانە، كاتىكەن بە تەواوى سوجە دەبەي لەناكاو ھەستەكەدى بۇ بەھەشت بەرزىكرايىتىدۇ، بە ھەواكەن ھەناسە دەدەيت و بۇنى خۆلەكە دەكەيت و بۇنى گۈلاؤكە دەلدەمەزى، و ھەستەكە خەرىكە لە زەھى بەرز دەكەيتىدۇ، دەخربىتى ناو دەستى خۆشە وىستى بەرز و گۈورە).)

(بەرپاستى نۇئىرى بەيانى لە ھەمۇ پەرسىشەكان كارىگەرتر و ورۇزىتەرتە، چونكە پالنەرتىك ھەمە واتىلەكتە بەيانى زوو لە خۇ ھەلبىستىت - لە كاتىكەندا ھەمۇوان خەوتۇون - بۇ نەوهى گۈنېسىتى مۆسىقاى قورنان بىت كە نەو يىدەنگىيە پېرى كردووە، وا ھەست دەكەيت كە نەم جىهانە جى دەھىلىت و لە گەل فەرىشىتەكاندا سەفەر دەكەيت بۇ نەوهى بېرىزى يادى خودا بەكەيت و خودا بەرز رابىگەرىت).)

جیفری و قورثان؛ رووبمرووی یمکتر^(۱)؛

پیوهندی نیوان قورثانی پیروز و جیفری لانگ به سروشتنیکی تایبیت مدرده کوتیت، کارلینکی و چالاکی و کیپرکن، جیفری به عه قلانیمه تینکی کراوه و لوزیزیکیمه تینکی توند و بیرنکی شیکاری هژ کاری مامدلی له گمل قورثاندا کردودوه، که پر بورو له پرسیار و هستی جیاواز و وریاکه روهه.

جیفری پیمان دهیت که نهو بریاری دا له گمل قورثان بکوتته جدنگ و کیپرکیمه کی عدقلیمه و، هر که لا پریمه کی له ورگیز دراوه ثینگلیزیمه که دخوتدهوه، له شهودا بیست تا سی پرسیاری دهنوسی، دواتر قورثان دهیمزاند. چونکه له نایمیتی دواتر یان له لا پریه دواتر یان له سورهتی دواتر و لامنکی به هیزی ده مکوتکه ری بؤ پرسیاره کانی دهسته کوت، پاشان لمو پرسیارانه پرسیاری تر درووست دهبوون، جیفری وای هست ده کرد که نیتر دهستی له قورگی قورثان گیرکردووه به لام پاش ماویمه کی تر دوویاره قورثان تووشی شکستی ده کرد، چونکه دوای ماویمه کی نهو و لامه دددزیمه و که ههمو ده گایه کی گومان و دوو دلی و هستکردن به مهحالی بدمرا داده خست.

جیفری نهو بارودخه و هسف ده کات، دهیت: ((كورثان به شیوه کی راسته و خو و تایبیه تی ته حددات ده کات، و هک بلنی مافی به سه رته و ههیت؛ گفتگوت له گملدا ده کات و رهخنهت لیده گرنت و شرمدارت ده کات، من بدروونی ندهم بؤ در کوت که خاومنی قورثان زیاتر له خوم من دهناست، هه میشه قورثان پیش بیز کردن و ده کوت و نهو بعده ستانه را ده مالی که ماوهی چهند سالیک بورو بنیادم نابروون، قورثان له گمل پرسیاره کانم ده دوا، من روویدپرو و له

(۱) سرپرای نهودی که جیفری لانگ عدرمی ندزانیوه و، ماسمه کردنی له گمل ورگیز ای نینگلیزی راتای قورثاندا بورو، که نمهش بزته هزوی نهودی له پیوهندی راسته و خوی به ده قی قورثانیمه و، بینه شینکمل بلام زور به قولی له گمل قورثاندا تینکمل بورو زور هژ شیارانه له گمل منهجه و بذخی نیلاماندا تینکمل بورو.

لاپه‌ره کانی قورناندا به دیداری خوم گهیشت، هستم به دهستبه‌ستراوی دهکرد،
بهو پیته‌ی به جو رنگ رینگاکه مس دهپری که تمنیا یدک بزاردهم لبه‌رده‌مدا بورو،
بدپاستی لهوهی بینیم ترسام).).

جیفری لانگ و منهجه‌ی قورنان :

جیفری لانگ وايدمييٽت که قورنان ممه‌ستييه‌تى كۆمەلگا چاك بکات،
نوهك رووخاندنی و پاشان دووباره بنياتنانوهی له خالی سرفتاو، بویه
نوهی باش بورو هيشه‌يیمه و چاکسازی تیدا نهنجامدا، پاشان دهستی کرد به
بنياتنانی نوی، همروهها قورناني پېرۇز ثامانجىيەتى وا له مسولىمانان بکات
بې شىوازنىکى نوی بير له نايىن بكمندوه، چونكە بناغەيەكى نوی بۇ ژيانيان
دادمييٽ، ديدو بۇچوونيان بەرامبەر بە جىهانىك بۇ جىهانىكى ترى بەرز و
بالاتر بەرز دەكتەمە، نەم منهجه مەرۋى عەرمى لە لاسايىكىردنەو بەرزكىردنەو
بۇ جىاوازى، لە ھەلەشەيىھە بۇ رېتكخارىسى، لە غەبىيەتمەو بۇ زانست؛ لە
ھەدىسوھ بۇ لېكدانوهى ھۆشيارانە، لە كۆتايىشدا كۆمەلگا بې شىوهىكى
نمۇونەسي رېتكەخات.

يەكىن لە گۈنگۈترىن نەو شتائى کە جیفرى تېبىي كىردووھ و، ھەمەو
رۇزئەلاتناسىنەكى ھاوجەرخ تېبىي دەكت. بىرىتىيە لهوهى قورنان بېرۇباوەر لە
پېنى (تەحدىدا كەردنى عەقل و ھۆشيارى كەردنەوە بىرى تېتكىرىن و بىرەردنەوە)
دەختاتمپۇو، بۇ نمۇونە كاتىك قورنان لە گەمل كافران و سېلە و نكۈلىكاران
گەفتۈگۈ دەكت، بە تەحمدەداوە لىيان دەپسىت:

﴿ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقُلُونَ إِهَا .. ﴾ (٦٦) ﴿ الحج: ٤٦ .﴾

واتە: (نایا نەمانە بىسىر ئەرزدا نەرۇيىشتوون تا دلىنىکى وايان بىي بە¹
ھۆى نە دلەوە عەقلیان بىي و بىزانن دەمىن چى بکەن كە خوا بە تاك و تمنيا
زانىنە....).

هروها ده فرمورنیت: ﴿أَوْتَمْ يَرْوَى إِلَى الْأَرْضِ كَمَا أَبْكَنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ ذَنْجٍ كَيْمِ﴾ (٧)

الشعراء: ٧.

واته: (نایا نهوانه نار و اون بُز زموی که چمند جوزه درهخت و شینایی و سهوزه و داری بردارمان تیا رواندووه له هرجوزنکی پر قازانچ و بهسود؟).

هروها ده فرمورنیت: ﴿أَوْتَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَيْنَةُ الدِّينِ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ (١) هم الروم: ٩.

واته: (نایا نهمانه به زمویدا نه گمرداون تا سهیر بکمن سرنهنجامی نهوانه چون بوروه که پیش نهمان بوروون؟).

هروها ده فرمورنیت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى السَّاءِ فَوْهُمْ ..﴾ (٦) هم ق: ٦.

واته: (نایا نهمانه سهیری ناسمانیان نه کرد به سهه سههیانهوه چونعنان دروست کردووه).

هروها ده فرمورنیت: ﴿أَلَّا يَنْظُرُونَ إِلَى الْأَبْيَلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ (٧) هم الغانیه: ١٧

واته: (نهوه بُز نهوكافرانه سهیری و شتر ناکمن چون خولقیتراد؟).

هروها ده فرمورنیت: ﴿أَفَرَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ﴾ (٦٢) هم آنسه نزرعونه، آم نهن آنژرعنونه هم الواقعه: ٦٣ - ٦٤.

واته: (نایا سهنجاندارهلهو زمویهی که دمیکنیلن و دمیچینن؟ * نایا نیوه دهیروتن، یان هر نیمهین رویتمن و بدراهه هیتمن).

نهو پرسیارانه جهخت لمسه نهوه ده کنهوه که به لکھی راستی پهیامده که له میترو و کلتوره کان و زموی و گردوون و سروشت و هی تردا همیه، چونکه قورناتی پیرۆز به نایدنه کانی گفتوجگز له گمل نهوانده ده کات که کهسانی دانان

﴿يُؤْتَ الْحِكْمَةً .. ﴿٣﴾ الْبَقَرَةُ: ٢٦٩، و نموانهی زنانه ﴿.. الْعَكَلُمُونَ ﴿١٣﴾﴾
 العنكبوت: ٤٣، و نموانهی خارفن عقدن ﴿.. أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١﴾ الزمر: ٩، نموانهی
 بیر ده کمنوه ﴿.. يَنْكُرُونَ ﴿١٧﴾﴾ الجاثیه: ١٣.

جیفری و مسی پژلی گهورهی قورنان دهکات له دووباره بنیاتنانهوهی
 بیرویز چوونه کهی بدرامبر به جیهانی گهردون، دلیت: ((قورنان فرمانمان
 پیله کات که بدچاوی رهخنمه سهیری رهفتار و بیرویاوهه کانمان بکهین، چونکه
 ناتوانین رینگای پزگاری بدوزینمه مه گهر له پئی گهربان به دوای حقیقت
 و تسلیمبون به حقیقتنه نهیت. یهکنک له نامانجه کانی قورنان نمهیه
 فیزمان بکات به وردی به دوای هۆکاره کاندا بگهپینیں و لینکدانمه بکهین،
 نمهه مان بؤ دریکه کورت که چی له دمرونماندا دژیهک و پیچهوانهیه، لمبر نمه
 له زورنک له نمونه و چیرڙک و نامؤز گاریبه کانی قورناندا واندی وا دمینین
 که پمیوهستن به بیرکردنوهی راست و بیرکردنوهی هدللهه.

همروها بؤ تدواوکردنی دیدی با بهتیانه دمینین که قورنان زور جهخت
 لمسر گرنگی به لگه دهکاتهوه له کاتی گفتورگودا، نمههتا خودای پهرومود گار
 دده ره مویت:

﴿وَقَالُوا إِنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُوَ أَوْ نَصَرَىٰ تِلْكَ أَمَانِيْهُمْ قُلْ
 مَا تُوْا بِرَهْنَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾﴾ الْبَقَرَةُ: ١١١.

واته: (کیتابیه کان نهائین: جووله که و گاور نهیں که س ناجیته به هشت.
 نمهه ثارمزرو خمیلاتی پروپروچی نمهانه. پیشان بلن نه گهر راست دهکن
 نیباتی بکدن و دلیلی لمسر بیتنهوه خز به تنهها قسو گذاف نابی).

لمبر هممو نهو شستانهی باسمان کرد، شتیکی نامز نهبوو، که هرددو
 کتیبه کهی جیفری (حتی الملائكة تسال) و (حتی الخليل ابراهیم یرید آن
 یطعنن) گرنگترین کتیبه کانی جیفری لانگ بن، چونکه ناوونیشانی هرددو

کتیبه که نامازن بُو ندوهی که بپرکردنهوه و پرسیارکردن جهوده‌ری باوهرن تدناهنت له لای فریشته‌کان و له لای باوکی پیتفه‌مبهرا نثیر اهیمیشهوه اعلیه سلام).

نمده گهشتی نیمانی جیفری لانگ بُو، وهک له سمره‌تادا باسانکرد پینگاکه‌ی تینکله‌میدک بُو له باوهری دل و وردبوونهوه له قورناتی پیروز. ثمو باوهره‌ی له دلیدا جینگیر بُو، بُووه هنری بدیهیتانا ندو خونه‌ی که به درترایی ده سال بُو دهیبینی، نه‌مه‌ش ندوه ده گهیده‌تیت که خودا هملیبژاردووه و نمو بدلگهیده‌ی نیشانداوه که رهمناکرتهوه، هدرچی وردبوونه‌وهی له قورناتی پیروز، ثعوا تینتویی جیفری لانگی شکاند و ولامی هدموو پرسیاره‌کانی دایده و هدموو کون و کله‌بهرنکی گومانی به‌سمردا داخت.

هزووه‌ها له گهشتی رابردوهی شهنتونی فلو - وهک خزی و هسفی کردبوو - باسان لوهه کرد که هیچ کاریگه‌ری دلی تیدا نه‌بُو و تیایدا لمسه‌ر ندوه و هستاین که دانی به خواهیتی دانا به بین داننان به هیچ نایینیک، نهوا گهشتی جیفری لانگ باوهری دلی پشکیکی گهوره‌ی له گهشته‌کددا بمرکه‌وتوروه، هروهک چون نهک هر گهیداندی به نایینی حق، بدلکو گهیداندی به نیسلام.

لهمه ندوه جیفری لانگ نمیده‌توانی وتنای نمهه بکات که رُؤزی له رُؤزان له درمه‌هی بازنده‌ی باوهر بژی، لدو باره‌میوه له یه‌کیک له پارانمه‌هکانیدا دلیت: ((په‌رودگارم، نه گهر جارتکی تر بهرهو باوهرن‌بُوون به تو رُؤیشتم، ثعوا برله‌وه بمفه‌وتیته و ژیانم لیبستینهوه، خودایه من ناتوانم بُو رُؤزیکیش به بین باوهربُوون به زاتی تو زیم)).

گهشتی د.مستهفا م Hammond :

د.مسته فا م Hammond به خواهی بمنابع‌انگلیسی گهشتی نیمانی له جیهانی عمره‌ی داده‌زت له سرده‌می نویدا، که گهشتکه‌ی به شیوه‌ی کی زور کورت و پرون و سرنجراکیش له کتبه نوازه‌کیدا (گهشتکه‌کم له گومانده بؤ باوهر - رحلتی من الشک إلى الإيمان) خسته‌پرو، نامؤذگاری هه‌صوو که‌سیک (باوهرداریت یان گومانکار یان ینیاوه) دهکات که به وردی ثمو کتبه بخویتیشه و لئی بکوزلیته، هر لمو کتبه‌شده گهشتنه‌نیمه‌که‌ی د.مسته فا م Hammond به کورتی ده‌خهینه پرو.

کوژانه‌کانم لمکمل گومانه‌کاندا: یاخیبوونی عمقل :

پیش ماویه‌کی زور که بیرم نایدته‌وه.. لموانیه له سیزده سالی بؤ چوارده سالی یان بدر لوهش بویتی.. هر له تمدنی هرزه‌کاریه‌وه به یاخیبوونه‌وه له هاوته‌منکانم ده‌پرسی: نیوه دلین که خودا دنیای بدیهیتناوه، چونکه هر بدیهیتر اویک پیوسته بدیهیتر نکی ههیت و هه‌صوو دروستکراویک دروستکه‌ر نکی ههیت و هه‌صوو بونیک بدیهیتر نکی ههیت.. باشه بدراستمان داناو باوهر مان پنهانتا.. کدواته ده‌پیم بلین کن خودای بدیهیتناوه؟ یان نه‌ههتا خوی خوی بدیهیناوه؟ نه گدر خوی خوی بدیهیناوه و نه دید و بؤچونه‌دان خوی خوی بدیهیناوه؟ نه گدر خوی خوی بدیهیناوه و نه دید و بؤچونه‌دان راست نییه لمو باره‌یه‌وه راست بیت... نیتر بؤ له دید و بؤچونه‌که‌داندا نه‌ههش راست نییه که دنیاش به بیع بدیهیتر خوی بدیهیناوه و نیتر کیشکه کوختایی بیت.

سەرسامبۇون بە عەقلی خۆم، كە خەریك بۇو وردە دەبۇوەوو، سەرسامبۇونم
بە بەھرى قىسىملىكىن بەلگە كان كە وامىدەزانى تەنبا لەلای خۆم
ھەيدە، نە سەرسامىيە لە پشت گفتۇڭۇز كەمەو بۇو، نەوەك گەپان بە دواى
حەقىقتەت و دۆزىنەوەي راستىيە كان.

پەرستى خودام رەتكىرىدەوە و لە پەرستى نەفسى خۆمدا نوقم بۇوم و بەو
تروسکايىھە سەرسام بۇوم كە ھەر لەسەرتاى ھەززە كارىدا لە ھەزرمدا داگىرسا،
ھەروەھا لە بىنەماكانى مەنتىق يىتاڭابۇوم لە كاتىنکىدا خۆم خەرېكى چارەسەر كەردىنى
پەرسە كانى مەنتىق بۇوم؛ ھەستم بەوە نەكىد كە من لە گەل خۆمدا ھەقىزەم كاتىنک
دان بە بەدېھىتمەدا دەنیم پاشان دەلىم كى خوداي دروستكىردوووه؟ و دەيىكم بە
بەدېھىتراو لە كاتىنکىدا كە ناوى دەنیم بەدېھىتىر، نەمەش خودى سۆفستانىيەتە.

چۈنكە داندان بە ھۆكاري يەكەمى بۇون لەسەرمان واجب دەكات دەپىن نەو
ھۆكارە لە خۆدى خۆيىدا واجب الوجود بىت، نەوەكۇ پشت بە ھۆكاري تر بېسىتىت
يان پىۋىستى بە ھۆكاري تر ھېبىت بۇ نەوهى بىتى بۇون، بەلام ئەگەر ھۆكار
پىۋىستى بە ھۆكاري تر ھېبىت نەوە دەپىكانە يەكىن كە ئەلقە ھۆكارييەكان و
نایكەتە ھۆكاري يەكەم.

بابەتكە پىۋىستى بە سى سال لە ناقومبۇون لە كتىب و ھەزاران شەم لە
خەلۇوت و بېر كەرنەوە و گفتۇڭۇز كەن لە گەل دەپەندا و دووبارە بېر كەرنەوە و
دووبارە و دووبارە بېر كەرنەوە ھەبۇو. پاشان ھەلگىز و وەرگىز كەرنى ھەزرم بۇ
ھەموو لايىك بۇ نەوهى رېنگىاي قورس و دېكاوى بەرە خودا بېرەم، بەپاستى
بابەتكە ناسان نەبۇو.. چۈنكە نەمۇيىت نەو پەرسە بە ئاسانى و سادەمى وەرگەم.

خۆ ئەگەر گۈنم لە دەنگى فىتەت بىگەتايە نەوا خۆم تووشى نەو ئازار
و مەينەتىانەي جەدل نەدەكەر.. فىتەت بەرە خوداي دېرىدم.. بەلام من لە
سەرددەمىنکىدا ھاتم كە ھەموو شىتىكى تىدا ئالۇز بۇو و دەنگى فىتەت لەواز
بۇو تا نەو ئاستى كە بىبۇو بە چىيە، دەنگى عەقل بە جۈرىتىك بەرە بۇو،
بۇو غەرور و ئالۇزى. عەقللىش لەۋەدا بۇوراوه كە زىنەپرۇنى دەكت، بەو پىيەمى

خوی لبه رد همه میکی گورهی دستکه و تدا دمینیته و، خوی به بنیانه دری زیارستانیه تیکی سرسرپرهینه دهزانت، له پیشه سازی و کارهبا و مووشک و فروکه و ژیرناوگه، به جوئنک خوی دیته بردچاو که وشکانی و دهرا و ناسانی خستزته ژیر پکتی خویه و، بویه وا خوی بینیوه که توانای به سر همه مهو شتیکدا همیه، خوی خزاندوزه همه مهو شتیکده و خوی کردوزه فرمانه هوای همه مهو ثه شتنه که دهزانت و نیده زانی.

هیچ خودایمک نییه جگه له زانست:

کاتیک مندال بوم له کتبخانه (البلدية) ای ته تادا نقووم بوم، نوسینه کانی (شلبی و شمیل و سلامه و موسی) ام دخوتندمه و فروید و داروینم دهناسی . و نارهزوی کیمیا و سروشت و بایولوژیام دهکرد. و تاقیگمیه کی بچووکیشم له ژوروه که مدا همه بیو که گازی دوانه نزکسیدی کاریون و دوانه نزکسیدی گوگردم ناما ده کرد، میش و مه گهزم به کلور ده کوشت و بوقه کانم تیدا شیکار دهکرد.

نموده الانی له جیهانی رؤژناوا پیمان ده گکیشن و سرهنجانی راهه کیشا. همه مهو شتیکمان له رؤژناوا و هرده گرت؛ کتیب و دفرمان و جل و بدرگ و شهمنده فمرو نزتر میل و خواردن له قوتکراوه کان و تهنانه پیتوس و دهبوس و دهزی، شیوازه کانی فیزکردن و قالبه کانی دانانی ندمی له چیرپک و شانز و رؤمان تهنانه پمراه کانی رؤژنامه کانیشمان لهوان و هرده گرت.

هدروها دهیارهی پاله وانه کانی رؤژناوا و بلیمه ته کانیان خونه کانسان و پیشداوا بهرزه کانمان هله لده چنی.. دهیارهی پاستیر و مارکونی و رؤتنیگن و شدیسون... ناپلیون و نهبراهم لینکولن و، کریستوفر کولزمبوس و ماجیلان.

رؤژناوا بریتی بمو له پتشکه و تن.. رؤژه لانی عده بیش بریتی بمو له دواکه وتن و بیهیزی و بیهیوابی و روحونه ژیر قاچه کانی داگیرکاری، بویه شتیکی سروشتنی بمو که همه مهو ثه شتنه کی له رؤژناواه بومان دههاتن

له چاوی نیمه بریتی بون له روناگی و حق و بریتی بون له رینگای هیز و پزگار بون.

پاشان چوومه کولیزی پزشکی، له گهـل کتبـه پزـشـکـیـهـ کـانـدـاـ فـیـزـیـ دـیدـیـ زـانـسـتـیـ بـوـمـ وـوـ نـوـهـیـ کـهـ هـیـجـ بـرـیـارـتـکـ درـوـسـتـ نـیـهـ بـهـیـنـ بـهـلـگـهـ وـاقـعـ وـهـسـتـ، هـدـرـوـهـاـ زـانـسـتـ لـهـ هـمـسـتـیـکـراـ وـ بـیـنـراـ وـ بـهـرـکـوـتـوـوـهـ دـمـسـتـیـدـهـ کـاتـ وـ خـودـیـ زـانـسـتـ کـرـدـارـیـ کـوـکـرـدـنـهـوـهـ بـهـلـگـهـ کـانـ وـ دـمـرـهـیـنـانـیـ يـاسـاـکـانـهـ، نـوـهـیـ نـاـکـمـوـتـهـ ژـیـرـ هـمـسـتـهـ کـانـهـوـهـ دـیدـیـ زـانـسـتـیـ تـبـنـاـ نـیـهـ، غـدـیـبـ لـهـ حـوـکـمـیـ زـانـسـتـداـ هـیـجـ بـهـهـایـهـ کـیـ نـیـهـ.

ندو دهنگـهـیـ جـیـهـانـیـ پـرـ کـرـدـبـوـ بـرـیـتـیـ بـوـ لـهـ.. زـانـسـتـ.. زـانـسـتـ.. زـانـسـتـ.. وـ جـگـهـ لـهـ زـانـسـتـ هـیـچـیـ تـرـ نـاـ.. دـیدـیـ بـاـبـهـتـیـانـهـ رـینـگـاـکـهـیـهـ.

باـشـتـهـ غـهـیـبـیـهـ کـانـ رـهـبـکـمـهـنـهـوـهـ وـ لـهـ دـانـانـیـ بـخـورـ وـ گـوـتـنـهـوـهـ نـهـ فـسـانـهـ وـ خـورـفـیـاتـ وـازـیـتـیـنـ، نـوـهـیـ تـانـکـ وـ زـرـپـوـشـ وـ فـرـوـکـهـمـانـ پـتـهـدـدـاتـ، نـایـنـهـ کـانـ وـ پـهـرـسـتـشـهـ کـانـمانـ لـیـمـرـدـهـ گـرـیـتـ؟ـ؟ـ

خودا خوی زال ده کات :

زانست وتنديه کي زور پيکخراري پيشكدهش كردم.. ههـمـوـ شـتـيـكـ، لـهـ گـهـلـايـ دـارـهـوـ تـاـ دـهـ گـاتـهـ بـالـيـ پـهـپـوـلـهـ تـاـ گـهـرـدـيـ لـمـ گـونـجـانـ وـ پـيـکـخـارـاـيـ وـ جـوـانـيـ تـبـنـاـ هـمـيـهـ، هـهـمـوـ گـهـرـدـوـونـ بـهـ پـيـتـيـ نـهـنـدـاـزـهـ وـ يـاسـاـيـ وـرـدـ بـنـيـاتـنـراـوـهـ، هـهـمـوـ شـتـيـكـ بـهـ نـهـنـدـاـزـهـ ژـمـارـهـ دـجـوـوـلـیـتـ، هـمـرـ لـهـ گـهـرـدـيلـهـیـ زـورـ بـچـوـکـهـ بـگـرـهـ تـاـ دـهـ گـاتـهـ خـورـ وـ هـدـسـارـهـ کـانـيـ وـ تـاـ دـهـ گـاتـهـ گـهـلـهـ نـهـسـتـيـزـهـیـ گـورـهـ، کـهـ فـدـلـهـ کـنـاسـیـ پـيـشـانـ دـهـلـیـتـ زـیـاتـرـ لـهـ مـلـیـزـنـیـکـ نـهـسـتـیـزـهـیـ تـیدـاـ هـمـيـهـ.

هـهـمـوـ نـدوـ بـوـنـهـ بـيـکـزـتـايـهـ لـهـ بـچـوـکـتـرـينـ نـهـلـيـکـتـرـؤـنـهـوـهـ تـاـ گـهـرـهـتـرـينـ گـهـلـهـسـتـيـزـهـیـ نـاسـانـيـ وـهـکـ پـارـچـهـ مـوـسـيقـاـيـهـ کـيـ بـهـيدـکـهـوـهـ گـونـجـاـوـ دـيـتـهـ بـمـ

چاوم. که هدمو جولمیه کی به نهندازیه. هارشیوه لاشمی تمواوه که پژمی
بیدردا دهکرت، هدر لمبر نمه نه مدتوانی نکولی له خودا بکم یان هیزی
خودایی دوریخده مهوه، زانست ثامراز نکی پیبه خشیم که لمپیمه خودا به
پیگایه کی ماددی ببینم.

تمهی یمکیتی بوون اوحدة (الوجود): بمدیهینراو بهدیهینمره

له قوئناغهدا وا وتنای خودام دهکرد که بریتیه له وزهی ناوه کی گهردوان، له
دامه زراوهی جوان و پیلک و پیتکدا پیتکی خستووه، له زیندووه و ینگیان و زموی و
ناسان، خودا نه جو ولمیه که زانست له گهردیله و پرپوتزپلازم و فله که کاندا
دؤزیوتیه و.. خودا بریتیه له زیندوویی پنهان لمناو هه مهو شتیکدا.

بوون له دید و بوقچوونی مندا ییسنور و ینکوتایی بوون، هدر لمبر نمه
بوونی ماددی دریز بووهه بُ نه زهل و نه بد، بهین سه رهتا و بهین کوتایی.
بهین نمه کی پیوستی به گریمانه کردن هه بیت به غمیب و شته نادیاره کان.

بهمش کومته داوی بیری یه کیتی بوون (وحدة الوجود) ای هیندی و فلسه
نوئیه کانی دواتری^(۱). که هدمو نه و فلسه فانه له زعیمه و دهستپیده کمن. له
پیش هسته که و.. دان به شته غمیبیه کاندا نانیت و.. دوانی تیوان بهدیهینراو
و بهدیهینره. چونکه هه مهو بهدیهینراوه کان بریتین له بهدیهینره.. خودا له
رپوناکیه کی سپی ده چیت، ته نیا و ساده. بهلام لمناو خوییدا حه وت پهنگه که
پدلكه زیرپینه لمحن گرتوه.

بُ ماوهی چهند سالیک لمناو نه و ته مه هیندیه و ماریگوانای سو فیگریه دا
ژیام، یو گام نه نجامدا و له سه رچاوه کانی خوییه و خوئندم و لمدر دهستی

(۱) فلسه فهی سپینزا و بیری پیزگسون دهیاره کی نارکی بهدیهینره.

ماموستا هیندیمه کانی خوی و مرگرت، ماوهیمه کی زور به بیری کوپیبوونی
پرخه کانه و سه رسام بوم^(۱).

تممه که روویمود، یهک جفر چنراو، واتا یهک بهدیهینمر

پاشان له دوخی نارازبیبون و بروانه هیتان هوشیار بومه و، له گمل خومدا
همست بهوه کرد که نو جوزه بیرکدنوه دهرباره خودا زورتک له تینکه‌لی
تیدا همیه، جارتکی تریش زانست رینشاندھرو پرگارکر و رینسونیکارم بورو،
تویزآلی زیندووی ژیز مایکرۆ سکوب شتیکی تری پنگوتمن.

یه کیتی بونی هیندی دسته‌واژه‌یه کی شیعی سو فیگدری بوم که چیزی
پیدمه‌خشی. بلام پاست نمیبرو! حقیقتی دلینیا که زانست دیگوت نمهو بوم
که له مادده خامده کهدا یدکیتی همیه. یه کیتی له پشته و پیسا سرهتاییه کان و
یاساکان. یه کیتی مدادده سرهتایی که هه ممو شتیکی لیوه دروستکراوه، چونکه
ژیان به رووهک و نازهل و مرؤفیشهوه له پشتی کاریون له گمل هایدرؤجین و
نؤکسین پنکهاتوون.. هر لمبهر نمهو هه ممو بیان به سوتان دهن به خلوز و..
هممو جوزه کانی ژیان لمصر تاک خانه و داتاشراوه کانی دامه زراوه.

هدروها له فلهک و فیزیا و کیمیا و زانسته نه تو میه کان شمه فیزدمیین که
خدی کاریون و هدممو ره گه زه جیاوازه کان له کولانی یهک ره گهز له ناو کوره‌ی
نهستیه گهوره کاندا پمیدا بون. که هایدرؤجینه، دیگورپنت بق هیلیزم و
کاریون و سلیکون و کوپیال و نیکل و ناسن تا کوتایی لیستی ره گه زه کانی تر،
به هله‌لوه شاندنوهی و دوباره بنیانه وهی له پلهی گرمی و پستانی زوردا.

(۱) نو هیزه به واتای نمه دینت که رفع له درای مردنی مرؤف دهچته لاشیمه کی تری باشتموه اند گمر
باش بینت، نه گهر خرابیش بیت دهچته لاشیمه کی خراب یان نازهلمه. نو قواناغه له ژیانی د. مسنه فا
مدحومد له هردو رو مانه کهی (العنکبوت) او (الخروج من الثابت) ادا رینگیده و تمهه.

همو نموانه‌ش جوره‌کانی بون دگنپنهوه بؤیهک خاو..بؤ دهزوویه‌کی ناوریشمی خاو..که گردون به وردەکاری و دیزاین و شیوازی جیاواز لینمهوه بدیهاتووه، جیاوازی نیوان جوزریک و جوزرنکی تر و بونه‌ومنکی تر بریتیبه له جیاوازی نیوان پهیوندیبه چژنیه‌تی و چمندیتیه کان، له هاوکیشه و شه فوهی پنکهاتندا..بلام مادده خاوکه همر یه‌کنکه، نمهوه نهیتی هستکردن به نزیکی و خزمایتی له نیوان مرؤف و نازملا، له نیوان درمنه و دارستاندا، له نیوان لوت و گولی بونخوش، له نیوان چاو و دیمنی جوانی خورناوبون.

نموه نهیتی گونجان و رنکخراویه، همو نمو شتانه‌ی له گردوندا هدن تاکی خیزانیکن و له یهک باوکن، نمهمش به هیچ جوزریک به واتای نمهوه نایهت که بلین خودا بریتیبه له بون، بدیهیتمر بریتیبه له بدیهیتراو، دوای نمهوه بوم دهرکهوت که یه‌کنکی بون تهنا شه‌ته‌حاتیکی هیندی سوْفیگه‌گری نه فسانه‌ییه. ساده‌کردن‌نوهیه کی ویژدانییه که زانست به راستی دانانیت و عقل پنی ناسوده نییه. بایته که هاویشیوه دؤخی که‌سی رهخنے‌گری هونهربیه، کاتیک ده‌چیته پیشانگایه کی وتنه، لئیو همو تابلۆکاندا یه‌کنیتیه کی هوندری بدیده‌کات..چونکه همو بیان لعسر همان مادده‌ی خاو کیشراون.. به همان رهنگ کیشراون..له‌وهش زیاتر نوهیه که شیوازی وتنه‌کیشان یه‌کنکه، بؤیه دره‌جامی سروشتی له‌وهدایه دؤخنکی وها به خمیالی رهخنے‌گره‌که‌دا بیت که وتنه‌کیشی همو تابلۆکان یه‌کنکه، بؤ نموعنه له‌وانه‌یه پیکاسو یان شاگال یان مژدیلیانی بوبیت..چونکه یه‌کنکی نیوان نمو تابلۆیانه واتای نوهیه که وتنه‌کیشکه یه‌کنکه، بلام به هیچ جوزریک به واتای نمهوه نایهت که نمو بدیهیتراوانه خویان بدیهیتنه‌رن.

دیدی زانستی، که له دیاردەکانی بدیهاتن و بدیهیتراوه‌کاندا وردبوویتمهوه پیمان دلیلت که یه‌کنیتیه کیان له نیواندا همیه. یه‌کنکی شیواز و یه‌کنکی ریساکان و یه‌کنکی مادده‌ی خاو، همو نموانه نمهوهان پینده‌لین که بدیهیتنه‌ریان یه‌کنکه و هیچ هاویه‌شینکی له‌گه‌لدا نهبووه تا پنی پیبدات شیوازکه‌ی بگوریت، پاک و پنگردنی بؤ خودای بدیهیتمرو وتنه‌کیشی همو بون.

هاؤسنگییه گموروکه :

له پئی گهشته کانی به کات و شوتندا، له گەل گەردیله و گەردوون و ریاندا، له گەل بنچیندی لاشدی مرۆف و فرمانه کانیدا، د. مسته فا مەحمود ھەمیشە چاوی له سەر ھاؤسنگی گوردی جیهان بۇو، ھاؤسنگییەك نەگەر ھەلەمەك لە بەشىك لە هەزار بەش يان ملىيون بەمش يان مiliار بەشدا پەپەيدا، ھەلەمەك نەو جيھانه پەيدا نەدبۇو، د. مسته فا مەحمود باس لهو ھاؤسنگییه دەکات و دەلتىت: له راستىدا باوەرپۇون بەعوەي كە نەو پېنځراوی و گۈنچانە لە پئى ھەرمەکى و پېنکەتوھە پەيدا بۇوېنت نەو خودى سادو ساكارىسي، وەك نەو وايە بلۇن تەقىنەمەك لە چاپخانە يەكدا روپىداوھو بۆتە هوئى پېنځختنى پىتەكان و فەرەنگىتىكىيان نۇرسىيە.

ھەروەها نەو زانا كىميابىيە لە خۇبايىيە گوتى ھەوا و ئاوا و خۇل و بارودۇخى پەيدا بۇونى سەرتاتى ژيام بۇ فەراھەم بىكىن، منىش مەرۆفيكتان بۇ دروست دەكمەن، نەو كىمياڭىرە ھەر زۇو دانى بەودانارە كە پېۋىستى بە ھەممۇرە گەزەكەن و بارودۇخە كان ھەمە، نەمدەش داننانە بە يىوانابى بەرامبىر بە لاسايىكىرىن نەوە درووستكىرىدىنى نەو بەدىيەتىرىسى كە ھەممۇ شىتىكى بەدىيەتاوا و بارودۇخە كىمىشى بەدىيەتاوا.. نەگەر نەوە داواى كىردوو بۆزى دايىن بىكىن، گىزمان توانى مەرۆفيتكى دروست بکات. نەوە نالىت پېنکەوت نەو مەرۆفەتى بە دىيەتاوا، بەلگۈر دەلتىت من درووستكىرىدۇرە.. كەواتە پېۋىستە درووستكىرىن بۇونى ھەيت.

ھەروەها قىسىملىكىن لە سەر نەو مەيمونەتى كە لە سەر كېبۈرە دابىشىتى و بۇ كاتىكى يېكۈتتائىي ھەمۈلى يېكۈتتائىي بىدات، دەتوانىت بە پېنکەوت دېزىنلىكى شەكىپىر يان پەستەيەكى واتا دار بىنۋىسىت، ئەمە قىسىمەتى كە رەتكارا ھەيە بە سەرىدا^(۱).

(۱) لە تەغورەتى دېمىدا، لە كاتى رەخەنە گىتنىمان لە چەمكى (ھەلبىزەرنى سەرۋەتى كەلەك بۇو) نەو بانگىشىپەمان ولام دايىدە

نموده اندگیبیه گورهی و گونجانه سه رسوپ هیندره که له ملیونان ورده کاری پنکهاتووه، هاوار ده کمن که ثمو به دیهیتر او آنے بدیهیت بریان همیه، ندویش خودای بتوانایه، که هدمو سیفه تیکی تعواوه تی تیدا همیه، ثموه نمو خوداییه که نایینه کان وسفیان کرد و دووه، ندک نمو یاسا که راندن که زانستیبیه ماددیه لاله کان باسی ده کمن..نه خودای نه فلاتونیش که له جیهانی نمونه بیدا خوی حمشارداوه..هر وها ثمو بعونه ماددیه ش نیبه به تعواوه تی و هک چون شوتکه تووانی یه کیتی بعون (وحدة الوجود) و تنای ده کمن.

زانست له شته غمیبیه کاندا نقوم بوجو :

کاتیک به عدقیلی زانستیمان گوت، که خودا سنوردار نیبه و ناکهونته ناو مهدوای بینینه ووه. بین کوتاییه و..غمیبیه، ولامی داینه ووه: که ثمو بؤیه دان به خودا دانانیت، چونکه با وهم بعون به غهیب له زانستا نیبه، چونکه بواری زانست جیهانی هسته کانه، بمو دهستپنده کات و به ویش کوتایی دیت.

به عدقیلی زانستی ده لیین: دروت کرد، چونکه له نیستادا نیوهی زانست بؤته غمیبی !..

چونکه کاتیک نیوتن یاسای کیشکردنی دوزیبیوه، زورشتی بؤته فسیر کردین، که دوتنی سیوه که له دره خته که، قورسی چونه سر چیا و، قورسی بدرزکردنوه بهرده گوره که، هلاوسانی مانگ به ناسمانه ووه..نه وه بیردؤزنکه واقیعی بؤته فسیر کردوون. به لام سدرمرای نمهوش ثمو کیشکردن غمیبیه و هیچ که س لاینه پنهانه کانی نازانیت. نیوتن خوی له پدیامینکدا بؤت بینتلی ها و پنی دلیت: شتیکی نار وونه ماددیه که ژیانی تیدا نیبه و هستی نیبه کار له ماددیه کی تر بکات و پاییکیتیت، سدرمرای نمهوه هیچ پمیوهندیبیه کیان له بتواند ایه. به لام نمهوتا بؤته بیردؤزنکی زانستی که باسی ده کهین و با وهم امان ہنی همیو به بیردؤزنکی زانستی داده نیین، که له پاستیدا غمیبیه.

به همان شیوه نه لیکترن و شمپولی وايدرلیس و گمردیله و نیوترون هیچیانمان نه دیوه، کهچی باومران به بونیان همیه، به همی کاریگدریسه کانیان، هروهها زانستی تایبەتی لە سمر دادەمەزرتین و کارگە و تاقیگە بۇ دروست دەکەین، لە کاتىنکدا بەرامبەر ھەستە کانىان غەیبن.

زانست به هیچ جۆرنلک (ماھییەت) ای هیچ شتىتكى نەزانیو، نىمەش جگە لە ناوهکان ھېچى تر نازانىن، نىمە دەستەوازەكان ئالوگۇز دەکەين يىتەوەي هیچ لە شتە شاراوهکانى بىزانىن، خوداش نادەمى تەنبا فىرى ناوهکان كرد و ناولىتزاوهکانى بىن نەناساند:

﴿ وَعَلَمَ ءَادَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا .. ﴾ (۲۱) القراءة.

واتە: (نادەمى فىرى ھەمەر ناوهکان كرد). نەمانە سنورەکانى زانستن.

نىمە لە سەرەدى زانستى غەبىي و گەرإن بە ناو گەيمانەكاندا دەزىن، بۇ يە لە ئىستادا زانست بۇي نىبە پەخنە لە شتە غەبىيەكان بىگەيت، لە کاتىنکدا گۈنچەكەكانى خۆى پېپۇون لە شتى غەبىي.

بۇ يە باشرە باوەر بە زاناي غەب بىتىن، بە دېھىنەرى مىھەمانغان، كە شوتەوارەكانى لە هەر چاوترۆكانىتك و تېبەي دلىك و ساتىكى بىرکەدنەوەدا دەرددە كۈويت.

بەم شىوېيە زانست بىرۇ كەيدىكى ئىسلامى تەواوەتى دەربارە خودا پېشىكەش كەرم.

بملگه‌ی روح و نفس و لاشه :

د. مسته‌فا مدهمود دهیت: له کاتی خوشنی شیکاریدا، وام هسته‌کرد
نه گهر شیکاری لاشه بکم دهتوانم له روح تیگم و هیچ جیاوازیمه که له
نیوان نهو دوانده‌دا نیبه؛ روح لاشدیه.. عقل میشکه.. که سایه‌تیش بریتیه له
کاردانوه‌کان و کوی کرداره رهندگانه‌وکان. سوزیش له کوتاییدا برستیه‌کی
جهسته‌یه، نه‌مهش واتای نه‌مهه که نه‌نفس هیچ نیبه جگه له پالمری
برسته‌تی و سینکس و کزمولیک هستکردن که به هؤیانده لاشه دهزانت
پیوستی به چی ههیه.

پاشان هوشیار بومده و بوم درکوت که مرؤوف پاروهانه‌کمی و مآل
و جینگای گدرمی خوتقی ده‌کاته قوربانی نامانجی رووتی وهک داد‌گذری
و حق و چاکه و نازادی. نیتر کوا پالمره کانی برسته‌تی و سینکس لیرده‌ا؟!
جنگاوه‌ر له میدانی جنگدا لمسه‌ر تزپ و تفهنجکه‌کیدا خوی ده‌کاته قوربانی
سبه‌ی که هیشتا نه‌هاتوروه. نهمه له کونی ته فسیری مدادیدایه؟! نیمه له‌بردم
سلماندیتکی حاشا هله‌نہ گرداین که نه‌نفس و زاتی مرؤوف حقیقتیکی به‌رزن
له جهسته، ته‌نیا پنداوستی هستی نین که له ناوتنده ناخدا رهمنگ بدنه‌وه.

نه گهر من خزم لاشه بهم چون دهتوانم خزم بعینوه بیدم و بیخمه ژین رکینی
خزمده‌ه؟ له راستیدا هژمونی ناخ بدم‌سر ره‌گهزره کانی لاشه و نارهزووه‌کان
گهواهی درخری نهو ره‌گهزره به‌رزن و جیاوازن که ذاتی مرؤوفی لینه پنکهاتوروه.

له راستیدا نهو ویست و نیراده به‌هیزه‌ی لاشه ده‌کاته قوربانی خزی، پیوسته
به سروشته خزی حقیقتیکی به‌رزن و بپیاردم و ده‌سه‌لاتداری ههیت. له پئی
نه‌فسمه‌وه کار له لاشه ده‌کم، لعرنی عده‌قلمه‌وه کار له نه‌نفس ده‌کم، لمورتی
دیدگاهه سنور بز عهد قل داده‌نیم. نهو جیاوازیمه نیوان بونه ماددیه‌کمو
بوونتکی له و به‌رزن که بمرینوه ده‌بات سلماندیتکی واقعیه که بمره پروح

پریتمووینمان دهکات، و هک حدقیقەتیکی به رزترکه سنوری لاشی تیپه راندووه و دسلااتی به سردا همیه، به هیچ جوزنک کلک و پاشکوئی نییه که به مردنی بمرنست.

کرداری دهرکنگردن و هوشیاری له کاتی له خوههستاندا بلگمیه کی
حاشا هملنه گره له سر ندهوی که له ههر سایتکدا دووشت بیونیان همیه. شته
هستیپنگراوه که و نه فسی هستیپنگراوه که له دهرمه ویه تی، نه مهه یاسایه کی ناسراوه،
که گورانکاری له دهروه نهیت هستی پیناکرنت، هدر له بدر ندهویه که ناتوانین
جوولهه زموی بیینن له کاتیکدا له سری نیشته جیین، به لام له مانگکوهه ده توانيں
ندو جوولهه بیینن.

هه میشه بهم جوزه. ناتوانی هه ممو لاینه کانی بارود خنیک بینی هه گهر
له دهمهه برومیت و وهک بابمیتک سهیری بکهی. لمبه نمهه ناتوانی ههست
به رؤیشتنی کات بکهی هه گهر خودی ههست پیکدتر له دهمهه کات بیته.
نه هدهش دمهنجامیکی سمرسونه هیندره، روح و خودی ههست پیکد وله بروتیکی
سدره خزی برزتر و زالتر بمسركاتدا خزی دسه لمیتیت که تیپه داندووه و له
دهمهه دهه، بازنے که بدابه.

نا ندوهتا نیمه له برددم دواندیه کی مرؤیی راسته قیسهداین، به شیکی نوچی
کاته، که له گه لیدا تینده پریت و له گه لیدا گوره دمیتو له گه لیدا پیردمیت،
به شیکیشی له دمرهوه کاته و له شوئینیکی نارامهوه سه رنجی لاشه ددات،
ینتهوهی تینکله بیت هستی پنده کات، هر بُویه گوره نایت و پیرنایت و
نایپوکیتهوه و تیناپریت. نمو کاتهش که لاشه دمرهنت و دمیتهوه به خُل، نمو
جهوههره هه روک خُزی ده میتنهوه و زیانی تایبدتی خُزی بی کات بدرپنده کات.
هیچ ناوونکیش بُز نمو جهوههره شک نابهین جگه لمو ناووهی که نایسنه کان
لیشناواه که بریتیه له (ارقام).

نیمه کاتیک هم است به > نی ده کهین و له ناشرینی جیاده کهینده، هم است به حق ده کهین و له ناحدق جیایدہ کهینده، هم است به داد گدری ده کهین و له ستم

جیایده کینموده. نهوا هم را جاری نک به پیغمبرتک پیوانه ده کهین. به راستمیده کی جیاراز لهو رووداوه دمینین. کهواته نیتمدش له همان پنگوهه دمینین. پنگهی روح.

کاتیک ژیانی خۆمان دەزین هیچ بدهایدک بۆ مردن داناتینین و هم را ساتیک به جۆریک ره فتار ده کهین که هیچ گرنگییهک بۆ مردن داناتینین. وەک شتینکی نامە عقول سميری مردن ده کهین. نیمه له راستیدا بیر لهو (من)ه قولله ده کینموده و ره فتاری پنده کهین که (رفح)ه، سروشتبی خۆی وايد مردن ناناسیت، چونکه مردن بۆ نهوا روحه لە درموهی کاتدا دەزی هیچ نیبه جگه له گوربینی جل و بدرگ. تەنیا راگوزهربیه که. هەرچى لەناوچون و نەمانه نهوا رفع نایناسیت.

رفح، نهوا خالدى کدو توتە چقى بازنه کهوه، هەممو رووداوه کاتییه دنیاییه کانی بە دوریدا دخولینموده، کەچى نهوا خۆی بەی جووله و لەناوچون هەر لە شوتى خۆيدايە.

نەم گەرهی گەشتە نیمانییه کەی د. مسته فا مەحمود بە قسمی کوتایی خۆی کوتایی پىتىپەنین دەربارە نهوا گومانانە کە گەنجانی سەردم پیمانە دەنالاشن، دەلیت:

هیچ کات زانستی راستەقینە له گەل نایسنداده فەذ نەبۇوه بەلکو پالپاشى کردووه، له راستیدا زانست عەقل دەخاتە گومانموده. بەتاپىدەتى نەگەر نهوا عەقلە خۆی بە گەورە بېبىتىت و بە عەقللابىتى خۆی سەرسام بىت. بەتاپىدەتى نەگەر جەنگە کە له سەرددەمەنگىدا بەریا بېبىت عەقل خۆی وا بېبىتىت کە هەممو شېتىكە. هەروەها نەگەر نىشانە و بەلگە کانی ژیارتىنەتى ماددىگەرائى هاوار بکەن، کە تىايىدا فرۆکە و كەشتى ناسىمانى و مانگە دەستىرىد، هەممو ساتىك هاوار بکەن.

من ماددەم، من هەممو شتىكىم.

گهشتی د. عبد الوهاب المسيري:

نم گدره به گشته نیمانیه که د. عبد الوهاب المسيري کوتایی پندتیم که بین دودلی له هممو گشته کانی تر قولتره، هروهک چون له هممویان زیاتر کاریگری له سر بیر و که سایه‌تی من همبووه، لهوانه‌یه نممه بز پمیوندی تایبه‌تیم له گدل نه و بگذریتموه، نمدهش که ناگاداری هممو وردکاریه کانی گشته که بروم کاریگری خزی همبووه، دوای نمده کتییکم له سر نوسی به ناوونیشانی (ارحلة عبد الوهاب المسيري الفكرية، قراءة في فكره وسيرته) ^(۱).

تفوی گومان :

د. المسيري دلیلت: کاتیک له قوزناغی کوتایی قوتا بخانه‌ی دهمه‌نهری ناووندی بروم، که ته‌مدهن شازده سالان بورو، هندیک پرسیار زور به تووندی هیرشیان بز هیتان، گرنگترینیان پرسیارکردن بورو دهرباره‌ی سه‌چاوه‌ی خرا به و حیکمه‌ت له بونیان له جیهاندا، بنچینه‌ی گرددون و مرؤف. لهو سالم‌دا دستم کرد به خوشنی فلسه‌فه، که زیاتر چاوی کردمه‌وه، یارمه‌تیدرم بورو بز جوزا جوچرکردنی پرسیاره‌کانم و قولکردن‌مویان و دارشتن‌مویان به شیوه‌یه کی ریتکخرا.

هیچ کام له نهندامانی خیزانه‌کم توانای نهومیان نهبوو ولامینکی تیزوتسلی نهو پرسیارانه بدهنه‌وه، چونکه زوریه‌یان به پینی داب و نهربت نویزیان دهکرد و به پژووو دهبوون، هرچی هاوته‌مه‌نه کانی خۆم بون ندوا له ناستی فیکری

(۱) نم خستنپرده له کتیبه‌که ورگیراوه.

مندا نهبوون، هر بؤیه نهوانیش توانای گفتوجگزکدنیان نهبوو له گدل مندا، نهمهش وای لیکردم واهست بکم که باورپی نایینی تمبا بابهتیکی ترسنؤ کانه و رنگریکردن له پرسیارکردن، نهمهش شتیکه نهوانی له تممنی مندال دان قبولی ناکمن.

له کوتاییدا، چوومه لای ماموستای زمانی عدرهبي (که ماموستای واندی نایینیش بورو) تا پرسیاری لیبکم، ولامی داممه که نم جیهانه بدیهیتر او پیوسته بدیهیتر تکی هدیت، بهمهش باعنه که بعثواوی روون دمیتهوه، لیزدا پرسیم: نهی کعن خراپه و نازاری بدیهیتر او؟ گرتی عمقل بین توانایه له هستکردن بمو جوزره شنانه، له گمل ولامه ساده که دا به تمبا جیهیشتم، که هیچ سودنیکی بؤ درده کم نهبوو، بدلکو باورپه که می پارچه پارچه کرد، کاره که گهیشته نهوهی رامگدیاند که هم تا ولامی پرسیاره کامن دستده کمونت نه نویزد کم نه بدروزرو و دبم.

پاشان دواي نهوهی چوومه زانکوئی نهسکنده بیه بازنی گفتوجکوم له گمل همندیک روشتبیردا فراوان بورو، همروها له کولیزی ناداب، بدشی زمانی شینگلیزی (که لئی ورگرام)، کۆمەلیک بیانی تیتابورو که به نازادیه کی تعواو باسیان لمو جوزره بايه تانه ده کرد، نهمهش درفهتی نهوهی پیتان پرسیاری زیاتر بکم، تا کار گهیشته نه ناسته گومان بورو پنکهاته کی سره کی دید و بؤچوونم.

بؤشاییه که به مارکسیسم نهبت پژنه بوووو:

نه گومانانه کیان خسته دلمهود، نیتر بوارتک بؤ شیوازه کۆنەکان نه مايهوه، پیوست بورو که نم بؤشاییه بیرو بیاویه (یان نایدەلۆزیه) پېر بکریتندو، لمبر نهوهی من له دزی سته می کۆمەلايمتی راپهربیووم، نموا به نزیک کراوهی شتیکی حتمی بورو که بعرو مارکسیسم

برپم. له پاستیدا گرنگیدانی من به مارکسیت لمسه‌هاتدا له پووی فکریمهوه ببو، تا ندو کاتمی که به یه کتک له نهندامانی حیزبی شیوعی گهیشم، که له سالی ۱۹۵۵ کردمی به نهندامی حیزبکه، پاشان به هزوی شاره‌زاپیم له زمانی نینگلیزی و سرچاوه سرتاییه کانی بیری مارکسیت.

رهفتاری هاویبره‌کانم له مارکسیت ساردیان کردم^(۱)

دوای ماویهک، ههستم کرد رهفتاری هاوپریکانم پیچه‌وانهی ههموو به‌هاکانی ثایینی و مرؤفایته‌تی بعون، همروهها هستی به خوسمه‌سماپبونون له لای همندیکیان زور زیاد ببو، همروهک چوژن نازادی تمواوه‌تیان دابوو به‌خویان، همروهک چوژن مارکسیتی همندیکیان له رقتکی چینایته‌تی کویزانه سرچاوه گرتببو، نهوهک له باومپبونون به پیوستی بریاکدنی دادگدری له زویدا، تمناندت زور کات ههستم بده دهکرد که همندیکیان به هزوی چینه‌کهیمهوه مارکسی ببو، نه گدر دهرفتی پراکدنی له چینه کانی همبوایه بز چینه ستهمکاره‌کان، نهوا بن هیچ دودولیمک دهچووه پالیان و مارکسیت‌تکه‌ی تهلاق ددها.

ریزه کانی حیزب پرپبونون له کهسانی بیانی و نهندامانی کۆممەل جوله‌کەکان و خوتنگرمه‌ی بز جدنگ دژی فرانکوز له نیسپانیا، له هدمان کاتدا پشتگویت‌خستنی جیهاد له دژی سده‌هیوئینیه کانی فەله‌ستین! چونکه نەم جۆره جیهاد بە کەوتنه ناو دواکوتوویی عەرمى ھەزمار دەکرا، - له دیدی نەواندا - چاره‌سەرکردنی مللاتنى عەرمى - نیسراپلی بىرلى بىرلى بىرلى بىرلى بىرلى نیوان کرتنکار و جوتیاره نیسراپلی بىرلى بىرلى بىرلى بىرلى بىرلى بىرلى بىرلى بىرلى عەرب و جوله‌کەکان^(۱)!

(۱) دالسیری لەسر زاری هاوپریه‌کی فەلستینی بزمان دەگزېرتمو، که همندیک له شیوعیه رۇزئنارابیه تۈنۈرۈكەن چۈوننەت ناولەنگى پاھىتائى کەسى فىيانى، لەوكاتدا تەقنيان لىتكارا، نەوانش و دەک مرۇفی ناسائى له پشت نۇزۇمىتىلەکان خۇييان حەشاردا دەستیان كىدوووه بە خوتىنى دوعاعى نايى داراي يارمەتىان له خودا كىدوووه!

لبدر هه مسو نه و شتانه دهستله کارکیشانه وهم پیشکهش کرد و داوم کرد که وهک هاوپی حیزب هدؤمار بکریم نمهوهک وهک نمنامی حیزب.

گمراهنوی هوش :

دهکری (گهشتی وجودی فیکری) له ژیانی د. المسیریدا له پتنج قوناغدا کوزکریتهوه.

- هدؤموونی نموونهی ماددی فلسه‌فی (هزره ماددیه‌کان) به سدریمه، دواي نمهوهی له دهمنهور پاشان له نه‌سکه‌ندمیریه‌دا تووشی گومان بورو^(۱).

- پاشان به پلمهندی هستکردنی بهوهی که نموونهی ماددی بیتوانایه له زانینی هه مسو لاینه کانی مرؤوف. نه‌ممش بهه‌زی ساده‌ی و ساکاری و وردکردنیه و نیختیزالیتی نموونه‌که.

- پاشان هستکردنی زیاتری به پیکهاتهی مرؤوف و دوانیسی (مداده و روح).

- پاشان دانان بهوهی که مرؤفایه‌تی مرؤوف سرچاوه‌که‌ی ره‌گهزنیکی غه‌بیبهه (روح)، بروني خودا نهیت ناتوانیت ته فسیری بکات.

- پاشان سمرنجدان و وردبوونمه له نایینه ناسماهیه‌کان و ره‌گهزلاتیبه‌کان و هله‌بزاردنی نیسلام وهک نایین.

د. المسیری باسی نه و قوناغه دهکات و دهليت: گهشتکه‌کم له بیناوه‌بیمه و بون گومان پاشان بون باوهر، گهشتیکی تمواو عه‌قلی بورو، بزوئنرهی يه‌که‌می بریتی بورو له سروشی پیکهاتوری مرؤوف، هه‌روها را گوزمریم له ته‌سکی

(۱) نه نموونیه‌مان له دیدی د. المسیریدا له کوتایی نموده‌ی يه‌کمدا تاونی کردو، له زیر ناروپیشانی (بعدوای يه‌کدا هاتنی هزره ماددی و زیارت‌نامه‌ی ماددی و پاشان بیناوه‌ری)، بینیان که چون نه نه دواي يه‌کدا هاتنی مرؤوف بمره بیناوه‌ری دهبات.

ماددیگه راییه و بز فراوانی مرؤفایتی کارنکی ناسان نهبو، چونکه من وا به ناسانی نه مزانی که دوو یاسا بیونیان ههیه: یه کنکیان بز مرؤف و نهوهی تریان بز مادده، نهوهک تمنیا یاسایه کی ماددی که هردووکیان له سمری بیرون گزپانه کم کردارنکی دوروو دریز و ماندووکه بزو زیاتر له نیو سمهی خایاند، چونکه له راستیدا فلسه فهی ماددیگه رایی فلسه فهی کی زور ناسووده، واقعی و وجودی مرؤفایتی له یاسای ماددیدا ورد ده کاته وه، لمبر نهوه توانی نهوهی ههیه و لامی واقعی و خیزاو ناسووده بخاته به ردستی مرؤف.

پیشنهاده کانی دوزنده‌ی خود:

سره‌ای قدناعه‌تی عدقی د. المسیری به بیباهری، به لام هستکردن به ده چونی مرؤف له ماددیگه رایی له ویژدانیدا شاراوه بزو، زور هوز کاریش ههبوون که یاریده‌هی نهوه هسته بیون تا پیتکیت و بدرجه‌سته بیت، د. المسیری باسی نهوه هوز کارانه ده کات و دلیت:

۱- له کاتی گدور بیوندا له ناو کومله‌گمیه کی کلاسیکی له ده منهور تزوی بدمی که وته ناو خاکه که ممهو، رؤشنیبری نیسلامیشم که هر لمو کاته دا و هر مگرت نهوه تزووهی ثاودا.

۲- ندهب (که له پسپوریه کهیدا خوئندم) تاکه پسپوری بزو که هیشتا بهو جوزه ره فتاری له گمل مرؤفدا ده کرد که بیونه و هرنکی ناوته و پیتکه‌اته، ناکری له ژیز رؤشنایی ره گهزیک یان دوو ره گهزدا ته فسیر بکریت (پینچه‌وانهی نابوروی - بزو نمونه - که له زوریه کاته کاندا تمنیا له چوارچیوهی به ره مده کانی نابورویدا ره فتار له گمل مرؤفدا ده کات).

۳- کاتیک برپار مدا هاو سره‌گیری له گمل د. هودا بکم، لمو کاته دا هه‌قدیزی نهوه نمونه‌یه ده که ووت که هم‌مدونی به سر مندا ههبوو (هزری ماددیگه رایی) له گمل سوزداری و نهوه ره فتار و قوریانیانه لیته وه پمیدا دمیت.

۴- کاتیک خودا کچه‌کم (نورای پندام بینیم که منی عقلانی ماددی روویرووی موعجیزمه‌ک دبیمه، وای لیکردم له بیرکردنده‌دا نقووم به، مندالیک له دایک دبیت، دوای لدایکبوونی به چندن ساتیک به‌چاره فراوانه کانی سهیری دهوروویه‌ری خوی دهکات، هدروها بینیم هاوسره‌کم لهشو و رژنکدا گزراو بز دایکتک که به دوو مدهمکه کانی شیری به بچکولانه‌که‌ی دهداو شیتانه وابهسته‌ی بوبو. کچه هاپریکدی زانکوم، که له گه‌لیدا دهچوومه سینه‌ما و گهشت و سهیران، نیستا بزته دایک و چوتنه ناو جیهاتیکی نوی که من به سمرسامی له که‌ناره کانیدا وستاوم، هدست به غوریت دهکه، پاشان جارتکی تر تووشی شوک بروم کاتیک هاوسره‌کم برپاریدا که چیتر له خوشنی بالا بدردوام نهیت؛ تهنيا لبه‌ر نمهوهی که نایه‌وتت کچه‌که‌ی له نهنجامدانی هه‌مو فرمانه بایولوژیه کان بیبهش بکات، به جوزرک له گه‌ل شیقاوه جسته‌یه کانی بگونجیت و له‌پروی عه‌قلیه‌وه هیوری بکاتده. لهو کاتندا تووشی شوک بروم، چونکه هرگیز بیرم لهوه نه‌کربووه، جگه له کار و دهستکه‌وتی ماددی بیرم له هیچی تر نده‌کردوه له مهیدانی زیاندا.

پاشان دهستمکرد به بیرکردنوه و تیزامان لهو بونه‌وهه نویه که هاتبوروه نیو زیانمده؛ نایا ده‌کری تهنيا بدره‌هی کارلیکه کیمیاییه کان و نه‌نزیمه کان و غوده و ماسولکه کان بیت؟ نایا نم مرؤفه بدره‌هی نهندامه ماددیه کانه و بدره‌هی پیکدوت، یان نهوهتا شتیکی تر همیه که ده‌که‌وتت ده‌موهی سنوری پروه ماددیکه‌وه؟ نایا بمراستی مرؤف بدشیکه له سروشت و، ملکه‌چی یاساو نازهزووه کانیه‌تی یان نهوهتا نهیئی و شاراوی خوی همید؟ دیارده‌ی مرؤف بز من بوبه دیارده‌یه کی ناما‌دادی و ناسروشته به هه‌مو پیوه‌هه کان بوبه مه موعجیزه.

۵- شهوتک همیه هرگیز له بادی ناکم، که من ناوی دهتم (شهوی گریانی مندالله‌که)، کاتیک نوری کچمان، که هیشتا دوو سالی تهواو نه‌کربووه، به دهنگیکی بدرز ده‌گریا، ترس و خمیکی تیکمل بدهیکه، نه‌مانده‌زانی هۆکاره‌که‌ی چیید، هرکاتیک دایکی هدلی ده‌گرت و دهیخته سه‌شانی بینه‌نگ دهبووه، به‌لام کاتیک من لئی نزیک دهبوومه‌وه بدهنگی بدرز هاواری

ده کرد، تاکو نوشت دایکی هدر له گدلیدابوو، نه وکاته هستم به همندیک لمو نهیانه کرد و تینگه‌یشتم که چهند پتویستیمان به دایک همیه.

۶- کاتیک خودا کوره‌کمان (یاسر) ای پیبه‌خشین، خوم و هاوسره‌کم و امانده‌زانی که له سره‌پهروهرده‌کردنی مندال راهاتوین، که‌چی بینیمان به تمواوی له خوشکه‌که‌ی جیاوازه به خیوکردنی پتویستی بشاره‌زای زیاتر ههبوو، چونکه که‌کمان حمزی له تاقیکردنوه ببو و توانای زمانه‌وانی زوری ههبوو، هرچی یاسر ببو، رقی له تاقیکردنوه ببو و له جیهانی ژماره‌کاندا دهزیا، له نهنجامی ندو جیاوازیمه‌شدا له بیروباورمدا چمپسا که مرؤُفی موعجیزه هزکاره بۆ بۆماوهی و ژینگمیه کان تینه‌پریتیت که یاسر و نور تیایدا هاریه‌شبوون، هروده چۆن گرنگی خیزانم بۆ دهرده‌که‌کوت له کرداری گکشکوون و پهروهرده‌کردندا، هرودها پرسیم، چۆن فرمانبه‌رتکی تایبیت به پهروهرده‌ی مندال له کۆملگه‌ی شیروعیه‌تیدا - هرچند پسپوریت - ده‌تونیت پنداویستیمه ده‌پوونیه‌کانی مندال بزانیت، که له مندالیتکوه بۆ مندالیکی تر ده گزپیت.

۷- پاشان به ژیاننامه‌ی پیشه‌وای مسولان مالکولم نیکس^(۱) ناشنابووم، پیشتر پیشوا و بازرگانی مادده‌ی هوشبیر ببو، کاتیک چوو بۆ زیندان، مسولانه په‌شپنسته کان بروایان پیهینا که مسولان بیت، نیتر ژیانی دهستی به گوپان کرد، چونکه جیهانیتی دیدی نیسلامی بۆ (خودای جیهان) بۆ ده‌که‌کوت، که له همان کاتدا دوریبینه و نزیکبینه بدمامبر به خودا، هروده چۆن سروشی کۆمله‌ی نیسلامی بۆ ده‌که‌کوت (له بدمامبر تاکتی خۆیه‌رستی کۆملگه‌ی نه‌مریکی). له کاتی هاتنی بۆ مددکه بۆ حج، مالکولم نیکس بوزی ده‌که‌کوت که ده‌کری یه‌کسانی له نیوان مرؤُفه‌کاندا بدیبیت، بۆیه برباریدا رقی لم‌بدمامبر سی پیسته‌کاندا نه‌هیلت، گرايموه ويلایته یه‌كگرتووه‌کان بۆ نمهوهی حیزبیکی

(۱) Malcolm X : ۱۹۲۵ - ۱۹۶۵). نه‌مریکی - نه‌فریقیه، مسولانه، یه‌کنکه له بانگماواز حوارانی مافی مرؤُف و، به یه‌کنک لمو گرنگترین نمو نه‌مریکیبیانه داده‌زنت له میزووی نه‌مریکادا که به‌چەلەک نه‌فریقیه، کاتیک له زیندان دابوو په‌بیوه‌ندی کرد به کۆمله‌ی نوسمتی نیسلام، که به‌خیزایی برو و پیش‌بای، پیش نمهوهی ته‌مننی چل سالی نه‌واو بکات ده‌مارگیره سبی پیسته‌کان کوشتیان.

نوئ دابمه زرینیت که تیایدا سپیسیست و رهشیست پنکه وه کار بکدن بز ره تکردن عوه ماددیگه رایی، بلام به گولله ره گمزیرستان به ناحه قی پنکرا.

چمند نازداری مامؤستاکم (المسيري)؛ ندو شنانهی به سادهی به سمر نیمه دا تیندپه رن و به بدیهیان ده زانین، تو شیلهی باوهری لئ دروست ده کهی که دل مهست ده کات، به لگهی خوابیتی لئ مردینی که کرنوش به عه قل دین.

چند ویسته گهیهک له گهشتی باوهردا :

د. المسيري دلیت: له پیتاو گهیشن بدو گوزرانکاریم له بیناوار پریمه وه بدرهو گومان نینجا بدرهو باوهر به چمند قۆناغینکدا تیپه پرم، له هەر قۆناغینکدا ھەولم دەدا کە ھەر لەو قۆناغە بەینتموھ - بز نەوهی له ماددیگه رایی تزیکتر بەم - و به ناچاری نەیت لئى دور نەکەوەمەو، بلام دواى نەوهی ماددیگه رایی له وەلامان وەی پرسیارە کانم بیتانا دەبۇو و له پیشە کەشکەدنی ناسو وەھی دەرونیم شکستی دەھينا، نەوکات به ناچاری دەچۈومە قۆناغینکى ترى نۇرۇھ.

قۇناغى يەكەم: دەركم بە پنکهاتەم دىاردەمی صرۇف ئايەتى كرد

(قۆناغى يەكەم) نەوکاتە دەستى پنکرەد کە تېبىنیم كرد ھەندىتك لە نۇرسىنە نەدەمی و فەلسەفېيە کانى پۇزۇناوا (بەتابىتى نەوانەی بەھە وەسف دەگران کە كېنى سۆفيگەرین) كەوتۇونەتە ھەلمۇ تىنکەلگەنلىتكى گەورەو، بدو پىشە جىاراھى لە نىوان شتى (پۇزى او (امادى) ناكەن، بۆيە شىتىكى ناساسى و باو بۇو کە كەستىك لە ويلايەتە يەكىگەرتووە کاندا سەردا نىكەرنى بز مۇزەخانە يان چۈونى بز چىشتاخانە يان رېۋىشتن بز سېير كەدنى شانزگەریيەك يان

— خوارقی نسلی لذت علاوه های —

کونسیرتیک(نهاندست لایه‌نی سینکیش) به نژمودونیکی (پژوهی) هژمار بکات! لو کاته‌دا بزم درکوت که ندوانه پمیره‌وی له (پژمانیستینکی ماددی) ده‌کمن که تیایدا روح و مادده یه کده گرن و پیروزی و ناپیروزی تیکمل دبن، نهم دووانه‌یه ساخته‌یه بیان جیوازیه کی پاسته قینه له نیوان دوو ره گهزادا نیشان نادات، بملکر جیوازیه که تمیاناه ناوه که پیاندایه.

نمده همان نه و بیره شاراویمهیه که له پشت سرمهایداری و نیمپریالی
فلسسه فاشیبیه کانهوه^(۱) همیه، چونکه هه مهواه بانگهواز ده کمن که فیردهوس
لیزیمه (یوتوبیای ته کنلوجی)^(۲)! درکم بهوه کرد که ثم هزره باوری به
سرکوتنی ماددهوه همیه و سره خوبی و جیابووندهوه مرؤوف له سیستمه
سروشتی مدادی رهته کانهوه و بانگشته نهوه ده کات که نمده همه
جوره کانی خوشگوزمرانی بُر مرؤوف بدیدینت!

نموسا وازم لهو جوره بژچوونهم بدرامبهر جیهان هینا که تاکه بروتنيکي
مداددي سادمه و تهنيا لهسر پهيوهندبيه نابوروسيه کان دامه زراوه، له ساكارى
مدادديگه راسى و وردك دنهوهی چروممه سمر درکردن به پينکاتمه دياردهي
مرزو قايهتي.

فوناغه داد: په یوں له رومگزی گهاردوونه کرد

دانشمنم به تایبەتمەندىتى مۇروف ناچارىكىردىم كە لە جىهانى ماددەدا بە دواى چەمكى جىنگىردا بىگەرىتىم كە سەرىيەخۆسى و نازادى و پىرۇزى مۇروف بىسلىميتىت، لە ھەمان كاتدا لە چوارچىوهى ماددىيگەرىايدا بىھىلتموھ، كە زۆر لەيدىك دورۇن!

Fascism : حکومیتی ستمکاریانه، لسمر دهارگیری نهادهومی دامنه زواوه، وکل ازایست و سمهیت است.

۱۲ واتا ته کنموز جیا خمونی شاره پیرزاده که و فیردوسی زاهینی بیز مردگش به دیدنست.

به هوی نهودی که بونوی (ره گزی خوایدتی) ام له مرؤقدا ره تکردهو، پهپارهوم له شتیک کرد که ناوم نا (ره گزی گهروونی)، ره گزه گهروونیه کان چهند چه مکتیکی معننهوی شاراون، که له ناو جیهانی ماددهدا بونیان هدیه و به دریایی میزوو له میشکی مرؤقدا چمپارن که بدره گهروونیه کانی بدیدیتیت، نهمهش وای لیکردم هدست به نهندازمیک له تایبەتمەندیتی مرؤف بکم.

نۇونەی ره گزه گهروونیه کان که بۇ ماویمک پهپارهوم لیکردم وەک (گرنگى هاوسەنگى و تېگىشتن له گەل سروشتدا)، چونکە تېبىنى نهودم کرددبوو که مرؤف به ناوی (پېشكەوتىن) سامانه سروشتىه کان به خیزايىھە کى زۆر و نابىرپىسانە بە کار دەھىتن، نەمەش توشى فۇتانمان دەکات: ژىنگىمە کى پىس، جىهانىتكە لە سەر ماددهى خاردا پېشىرىكى دەكىن، ھەسارمە کى پووت و بىن سەوزازى، رۇوبارە کان ترشى كوشىنەيان ھەلگەرتۇرۇ لە بىرى ناوی سازگار، ھواکەش نهندازمیه کى باشى لە دوانەنۇز كىسىدى كارىيۇن ھەلگەرتۇرۇ.

ھەروەها كايتىك رۇزانە رۇزانەمە کان دەخۇنىمەوە بىر لۇو دەكمەمەوە کە چ نەندازمیه کى زۆر بە ماتزىرى كاربىاپى براونەتمەوە بۇ نهودى نەو ھەوالانم بىن پابىگىمەن کە ھېچ پېۋىستىيە کم پېيان نىيە و لە ھەوالەكانى تىلە فېيۇندا گۈنملىيان بورو. بۇم دەركەوت کە پېشكەوتنى زانستى دەپىتە هوی كارمساتىيکى گەردوونى، ناتوانىن لە پىنى نەو چەمکانعو لە دىزى نەو ئاپاستىيە بوهستىنەوە کە بە درىزايى میزوو له دەرونماندا چمپارن، کە جەخت لە سەر ھاوسەنگى و تېگىشتن له گەل سروشتدا دەكىنەوە.

ھەروەها تېبىنى نەوەم کرد کە نەو داپمانە تا ناخى مرؤقىش درىز بۇتۇرۇ، چونکە مرؤف خەرىكە خۆزى لە دەست دەدات و لە يېتاكاپىيە کى تەواردا دەزىن بە هوی ماددهى ھۆشىر و ھاۋە گەزبازىمەوە و دەستكەدن بە نەنجامدانى تاقىكىردىنەوەي وا کە يېڭىگەن دېبىنە ھۆزكارى پەيدابونى مرۇقى شىۋاوا. لۇ كاتەدا دەركم بە بنچىنەي چمپان لە پىنى میزۇودا كرد، کە بىرىتىيە لەوەي (مرۇقى ھۆشىار لەو مرۇقە باشترە کە ھۆشى لە دەست داوا، پەيمەندى سېڭىسى

نمونه‌یی بریتیبه له پمیوندی نیوان پیاو و ژن، نهوهک له نیوان دوو تاکی هه مان ره‌گهز (هاوره‌گذزیازی) .

بهه مان شیوه گرنگیدانم به میزوو نمونه‌یه لسدر چدمکی اره‌گزی گه‌ردوونی)، چونکه میزوو برهه‌می مروفه نهوهک برهه‌می سروشت / مادده، نمو گرنگیدانش ره‌نگدانه‌وهی همبوو بُوا (گرنگی دووباتکردنوهی ناسنامه‌ی ندته‌وهی)، بُوا گوزارشتکردن له ناسنامه‌یه دهست کرد به گزپرینی هندنیک له شیوازه‌کانی ژیان، بُوا نمونه، له ناهنه‌نگانه‌دا که له ویلایته يه کگرتوره‌کاندا بُوا مالناواهی کردنم ساز دهکران جامانه‌یه کی گوندیم لسدر دهکرد و بُوا نیشاندانی نهوهی که گه‌رانه‌ومه کم گه‌رانه‌وهی کی جهسته‌یی نییه، بدلکو گه‌رانه‌وهی کی روحییه.

لعوانه‌یه دوژمنایتی کردنم بُوا سهیونیت (زاپنیزم) بُوا نهود بگذریتموه که تایدؤلوزیایه که نکولی له میزوو دهکات، پاشان دوژمنایتی مروف و بهه‌کان دهکات، همر لمبر نهود پهیره‌ویم له پرسی فله‌ستین کرد، که بورو به پرسنکی تهوره‌یی له ژیانسدا، چونکه پرسنکه ناومروکینکی رهشتی رهونی همه‌یه که ناکری دانووسنانی لسدر بکرنت (ره‌گهزنکی گه‌ردوونیه)، له دیدنیکی داروینی مدادی درنداوه (مانه‌وه بُوا به‌هیترینه) نهیت ناتوانزنت ره‌تبکریتموه.

فوناغی سینهم: دهکم به فیتریمتی چاکه و خیز کرد

تیبینی شهود کرد که زۆریه مروفه‌کان، سمره‌ای نهود خراپه و درنده‌یه‌ی تیياندا همه‌یه نمنازه‌یه کی گهوره‌ی خیز و چاکه‌شیان تیندا همه‌یه، نه‌مه‌ش بوروه هۆی نهوهی چهند پرسیارنک خویان بخنه رهو: چون ته فسیری نهود چاکه‌یه بکهین؟ ثایا مروفی سروشتی / مدادی توانای نه‌جامدانی چاکه‌یه همه‌یه؟ بُزچی چاکه بکم د خۆم له خراپه بددور بگرم؟ لسدر ج ناستیک ده‌توانین حوكم به‌سدر شته‌کانه‌وه بدهین بُزچی فرمان به چاکه بکمین و قه‌ده‌غه‌ی خراپه

بکین؟ نایا چاکه و خراپه بونیان همه‌ی؟ نایا کاتیک به هوی بارودو خوده ههمو شتیک دهکوتن (داننان به واقع) نایا ههمو شتیک نایته شتی رهوا؟...

چهند پرسیارنک هه‌میشه به بیرمدا دهاتن و ماندویان دهکدم و نهونده نه‌مابو بصفوتین، به تایبه‌تی کاتیک کارتکی باشم نهنجامددا که خرجیه‌کی زوری هبوایه و زورم له‌سرم کوتبه. به راستی کارتکی ماندوکره مروف له ههمو کارتکدا که روویه‌روی دهیتموه همت به دلبر اوکی بکات و، له پنی دوو نسونه‌ی دژیه‌کی ناخیه‌هه که له ناخیدا مسلانی دهکن بپیار به‌سر کاره‌کدا بدات؛ یه‌کیکیان ماددی و نهودی دیکمیان مرؤبی، پاشان مرؤف بیت بهین هو دووه‌میان به‌سر یه‌که‌میاندا هملبزیرت. نه گرانه گدرم و گوره بز ماوهی چاره‌گه سدمیهک بدره‌موم بزو بدر لهوهی که بگهه بهو بپروا و قهناعه‌هه نیانیانه‌ی که نیستا له‌سریان.

له‌واندیه قه‌سیده‌ی (دربیاوانه کونه‌که‌ای کولیزدج^(۱)، که قه‌سیده‌که سر به شعری رزمانتیکیه^(۲) زور یارم‌تیدرم بروینت. قه‌سیده‌که چرقکی دربیاونیک باس ده‌کات که خاسیه‌تی روکهش و سود‌گهراهی مادیگه‌راکانی همه‌ی، که شمر له‌گه‌ل بالنه‌ی بترؤس‌اق‌تره‌سی سپی زمه‌لاحدا ده‌کات (که ره‌مزی کوزملی مرؤف‌ایه‌تی و ره‌مزی خودایه)، لمو کاته‌دا روویه‌روی جیهانیکی ماددی بی خودا دهیتموه، که خالیه‌هه له ههمو بدهیه و خوش‌وستیه‌ک و، ژیان دهیته ویزانه و که‌شتیه‌که‌ی له جوله دهکوتن و، تهانه‌ت ناوی دربیاش بزگن دهیت. به پله‌بندی دربیاوانه‌که بزوی ده‌ردکه‌که‌ی که جیهانی مادده و حیسا‌باتی قازانچ و زیان له جیهانی مرؤفل‌دا زور سودی نییه. دوای نهوده جیهانه‌که‌ی له جیهانی مادده ده‌گوزیرت بزو جیهانیک که گیان و پیروزی له‌مردا بیت، به‌مدش دهک به جوانی بچوکترین و ناشیرینترین زینده‌وهه دربیایه‌کان ده‌کات

(۱) Samuel T.Coleridge: روزمناتیکی (۱۷۷۲-۱۸۳۴) از، شاعیر و فیلسوفی رزمانتیکی بریتانیه.

(۲) پوتوی روزمناتیکی له ناویراستی سده‌ی همزدیه‌مدا وک کاردانه‌رمیک برام‌میر ماددیگه‌راهی روزشگری روزنواوی پهینابوو، که کارنگه‌ری به‌سر بواره‌کانی فلسفه و ندب و شیعر و هونه‌رهه هبوو و، رهونه‌که به ناراسته‌ی مرؤبی و همت و سوز و سروشته جیاده‌گرتند.

و پیروزیان دهکات و نارهزوری زالبون و کوزنترول کردن لدمستده دات. به مهش نه فرهت نامیتیت و بهره که جینگای ده گرتنهوه، نهمه ش دوای ثوهی سلماندی که توانای خوشبویستی و هستکردن به جوانی و دربارزیونی همیه له جیهانی مداددها. دوای دابپانیکی زئر ده گپرتهوه ناو کومدلی مرؤفایته.

نهم قهسیدهه کاریگه ریمه کی قووی لی له ناخدا به جینهیشت و واپلیکردم که به دوای جیهانی نهیزراودا بگردیم.

له برامبهر مفترسی ماددیگه رایی و پیژهی رهها هوشیار بومده و، بوم درکوت که مهحاله مرؤف بهی ناوهند و بهها و مرجه عیشه تیک له جیهانی ماددیدا بژی. بوم درکوت که بین جیاکردنوهی چاکه و خراپه و نهبوونی پیوهره کان ناکری حوكم به سمر شتیکدا بدریت، چونکه حوكدان به سر شتیکدا پیویستی به بونی زهمنه یه کی فلسه فی و روشنی همیه که همندیک سلمیزرا و بدیهیاتی له خو گرتیت که باساکانی مادده و جووله تینده پریتیت و، واده کات که توانای بپیاردادان و جیاکردنوهمان همیت.

قُوَّاناغی چوارم: سمرچاومی (ثازادی و بیست)

نووسینه کانی جون ستیوارت میل^(۱) - به تایمته نهوانه کوزتابی - هوشیان دبردم، چونکه بروا و قناعمه کانی نهم فیلمسوفه نه فعی و لیبرالیه له کوزتابیه کانی ژیانیدا توشی پشوی و ناجینگیری برو بون، برد هوام دیگوت: ((سوکراتیکی ناپازی بم باشتره نهوهک بدرازنکی رازی)).

منیش دهمپرسی: نه گدر بدراز له جیهانی هسته و هر کان و مداددها بژی و درباره هیچ کام له پوشت و بهها رهها کان پرسیار نه کات، توشی هیچ

(۱) John Stuart Mill: (۱۸۰۶-۱۸۷۳) از، فیلمسوف و نابوری ناس و سیاستمداری بریتانی، به کنک برو له بانگخوازانی مافی مرؤف.

هیزشینکی گومان و پرسیار نهیت، نهی چی دمباره‌ی سوقرات؟ بُوچی
نارازیه؟ بُوچی له بدرازی پازی بمباشتری بزانین؟

فديله‌سوفره‌که و‌لامان ددهاتوه: ((بدراز بدين ويستي خوي بوو به بدراز،
هدرجي سوکراته نهوا خوي ويستي که هاوشينوه بهراز نهیت (نازادي ويست)
کهواهه نازادي ويست بریتیبه له دمرگای چونه ژورمه بُز کرداری بدراورده‌کردن
و به باشترازانین)، هدروها دمرگای نومه که نیمه مرؤفین.

لدوکاته‌دا له خۆم پرسی: نه گر پهيدابونمان پهيدابونئکی تمواو ماددى
ييت، نيت سەرچاوەي نەم نازادي ويسته چىيە؟ دەستمكىد بې بيركىدنهوه، ناياب
بریتیبه لە روناكىيە خودا له دەرۈونماندا دايىمەتت تا بەھۆيەوە گۈزارشت له
خۆي بىكت؟

قۇناغى پىنجىم؛ مائالا گومان، كىتىبى فېرىدۇسى زەمىنى (الفردوس الأرضي).

لە كىتىبە كەمدا ((الفردوس الأرضي)) (كە لە سالى ۱۹۷۱ دەستم پىتكەد و لە^{۱۱}
سالى ۱۹۷۹ تمواو بورو) كۆزۈنەكانى خۆم تىدا خستەرروو ھەموو پرسياھە كانى
خۆم تىدا گەنگەشە كەد. لە دەش گرنگەتىر، كىتىبە كە پە لە ناماژىي ئايىنى،
بۇ نومونە كاتىك دەريارە بزوتنەوهى هىپىز^{۱۱} نووسىم وتارە كەم بەم دەستەوازىيە
كۆتايى پىھىتا: ((بەپاستى بۇ كەسى بىھۇش كە عەقللى لە دەستداوه يىدەنگى

(۱۱) بزوتنەوهى هىپىز Hippies: ديارديەكى كۆزەلایتى بورو، كە لە بىنېتىدا بزوتنەوهى كى گەنچان
بۇ لە ويلايەتە يەكىگىرتووەكاندا لە شەستەكان و حەفتاكانى سەدىي بىستەم دەستى پىتكەد. بە بزوتنەوهى
زېيانەنەوە و نۇيىكەنەنەوە بەھاكانى سەرمایدەدارى دادھىرت، لە دەسەلائى گەورەكان و دېمەنەكانى
ماددىيگەرلىي و نەفعى و كلتۈرى بە كارىردن ياخى بورو، باڭگەشى بۇ جىھاينىك كە نازادي و يەكسانى
و خۆشۈرۈسى و ناشتى بالي بەسىردا بېكىتىت دەكەد. بە درېز كەرنى قىزىان و پۇشىنى جىل دەرگى
قۇوان و شۇپ و گەران و گەشت كەن بە تارەزۈرۈ خۆيان وەك گۈزارشت كەن لە تىزىكىان لە سروشت و
خۆشۈرۈستان بۇ سروشت خۆيان جىا كەردۇتەمە.

پیروزترینی پیروزیه کانه، هرچی نادمه، نموا پیویست بمو همو ناوه کان فیزیت تا بیته مرؤثیکی تهوا و فریشته کان سوچدی بوز بیدن).

له کتبه کدا باسی ساتوهختی درکوتونی (مدادیگرایی) ام کردوه له زیانی نزمان بوز درتز (بیرمهندی سهیونی جوله که)، بهو شیوه‌ی خزی باسی دهکات: ((گومان لوهدا نییه که باشتره دوله مهند بی نوهک ههزار، باشتره فرمان بدی نوهک فرمان و فریگری، باشتره ناسراو بی نوهک بینا و ندناسراو)).

هملوسته کم لمسه نهو بوز چونه کردوه بقم درکوت که همکات و تاری کتبه کانی دهیته بابهتیکی گدرم بوز گفتوجو لمسه کردن، نموا له دلیدا دهیته جنگای شانازی، لمبر نمه نا که و تاره که باشه (فرمان به چاکه دهکات و قده غمی خراپه دهکات)، ياخود لمبر نمه قازانجیکی بوز بدیهیتاوه (بازرگانیکی به قازانچ یان نافرهتیکی بوز ماره کردن بوز فواهه کردیت)، بملکو لمبر نمه کردنه بابهتی گفتوجو. نمه شته گرنگه کمیه، که خزی براوه بیت، به راستی مرؤف خزی بؤته کالا، بداعمه.

به مدهش بوز درتز زیارستانیه کی نه مریکی بدرجسته دهکات، چونکه نهو باوهپی بدهه همیه که سدرکه و تونی (درجه کی) پینوره بوز توانا (ناوه کیهه کان)، به مدهش نیچرپالیز می دپرونی نه مریکی به تهواهه مرؤفی نه مریکی لمناوه بردووه و کردوویه کی به شتیک که پینوانه بکرنت.

لمبر امبه نمه شدا، له کتبه کدا زیانتامهی پیشمها و رهشیستی مسولمان مالکولم نیکسم خسته رپو، بدم دیزانه دهست به باسکردنیکردووه: کاتیک چاوه کانت دنوقتی دهینیت، چونکه مرؤف بینین و دیدگای همیه، چاونکی ماددی که شته کان دهینیت، نمه تریان (رپه‌ی اید)، که بدرهسته کان دهیت و دهگاته بنچینه شاروه و سروشته وجود (دانه‌یی مادده و رپه که زیانی مرؤفی خودایی جیاده کنمده)، همراهها له مالکولم نیکس فیزدهین که پیویسته مرؤف بردموام خدون به جیهانی پاکی و بینگونایه و بینیت،

به مدهش پاریزگاری له نمندازمه کی باش له پاکی رُوحی ده کات. نیسلام له لای مالکولم تیکس نم خونه پاکه بورو، چونکه چوارچینویه کی نسونه بی پنیه خشی، که له چهمک و روشنیه کانی کۆملگا ماددیگه راکه کی رُزگاری کرد (پیچموانه بُزدُورتز که له میحرابی خودای سدرکوتونی ماددیگه را ای نه مریکیدا خدربکی په رستن بورو). مالکولم نوهوی بُز درکوت ندو کاته ده فنه بورو به هزوی نوهو نه بورو که له ناخیدا خراپه کی پەنگخواردوو بۇونی هدیت بەلکو به هزوی نوهو که له جیهانی سپیپنسته ماددیه کان بورو، که له سەر کىپر کتی داممزرابوو و تیایدا مرؤف مرؤفی ده خوارد. نه ورتی کردهو خۆی به شیتانی ده مارگیری و ماددیگه را ای بفرؤشت، له کۆتاپیشدا ژیانی خۆی له پیتناو نمو هەلۇنستیدا به خشی.

نم ژیاننامیه بەراستی سروودنکه بُز بەرزبَگرتنی رُوحی مرؤف که توانای بەرگە گرتن و سدرکوتونی هەمیه.

قۇناغى شەشم: بانگدر بانگى دا صنيش نويژم كرد

كىنېھ كەم (الفردوس الأرضي) بە دەنگى بانگدر بُز بانگى بەيانى كۆتابى پىنهات، گونم له دەنگى دەبورو، بەلام نويژم نەدەکرد، چونکە بُز من ھېشتا کاتى نەھاتبورو، ھېشتا له تەسکانى ماددیگە را ای بەرمو فراوانى مرۇۋايەتى دەرنە چۈرۈپووم، من لەو کات و ساتىدا بەرددوام دىن وەستان خدربکى بېرکردنەوە بۇوم، پىۋىست بورو چەند سائىنکى تر چاۋەروان بىم بەر لەوهى نويز بەكم، كاتىتك دەستم بە نويز كرد، لە سەرتادا تەمنيا لمبەر خاترى كورە كەم نەممە دەکرد، تا نازاھى ھەلبىزاردەنى له نىوان گومان و باۋەردا يېبىدم (چونکە يېشىتە خەتنىبۇومەوە كە شاعير ويلیام بیتلر يېتس^(۱) زۆر لە باوکە يېباۋەرە كە تۈرە بورو، چونکە لەو يېمەشى كردىبورو كە باوەر ھەلبىزىت و يېباۋەرە بُز كردىبورو تاکە بىراردە، بۇيە

کاتیک هدستی به پتویستی کرد بزو باوهر و شتیک که جیهانی مادده تینپه‌رینیت، که نوه هدستیکی فیتری مرؤفایه‌تیبه، له شته غدیبیبه کاندا نقوم بزو، وهک ناماده کردنی پژوه کان له برده میدا، تا کار گهیشته نوهی جیهانیکی نه فسانسی تهواوی بژخوی دروستکرد، که له زور لاینه نوه له نایین ده‌چوو). من نویزی همینیم له گمل کوره‌که‌مدا له مزگوتیکی کونی شوئنه‌واردا ده‌کرد، له دوای نویز له مزگوته که و بها نهندازیاریه‌که‌ی و زیارتانیه‌که‌یمان ده‌کوزلیمه، کتیبی پیغمیری‌شمان له گمل خۆماندا ده‌برد، وهک نوهی من ده‌مویست له یهک کاتدا نویزخوین و گشتیار بم، پاشان له سمره‌تاکانی ههشتاکاندا به دلسوزانه ده‌ستمکرد به نویزکردن، گرنگیدانم به نهندازیاری مزگوته که برویه به‌شیک له باوهره‌کم نوه‌ک پاساوی.

چهند هەلۆسته‌یهک له گوژه‌پان یەقیندا

بەم شیوه‌یه د. المسیری سەیری مرؤف دەکات:

((مرؤف بۇونه‌وهرنیکی ئازاده میزروو دروستدەکات، بەشیکه له سروشت و له سروشت جیاواز، ناکری بدرتە پال سروشت، بۇونه‌وهرنیکه بدره‌می ژیارتانی ھدیه، نەمدەش تایبەتمەندىتى نەدوھى و مرؤفایەتى پىنده‌بەخشت، نەمە باسی مرؤفی خودايىه (له برايمېر مرؤفی سروشتى / ماددېگەرانى)).

ھەروهە د. المسیری بەم شیوه‌یه سەیری نایین دەکات:

((من نایینم وهک نمۇونىيەکى مەعرىفى تەواو و بىن كەمۇكۈرى يىنىيەو، نوه‌ک وەکو تەنبا بەشیک کە له خودى خۆيدا ھېچ گرنگىدەکى نەيت، ھەروهە بۆم دەركوت کە يىنكەتەئى نایىنى تەنبا رۇوکار نىبىه، بەلکو له پەگى كىان و

ناسانامه‌ویه. هروهک چون هستم بهوه کرد نایین له واقعه ماددیمه‌ی تیابدا دهیزین کاریگدری خۆزی ههیه، نوهک بەشیکی داخراو بیت له جیهانی غهیب، له بەر نهوه بۆشایی نیوان (مرۆڤی مرۆف) له گەل و نتای ماددی ساده و ساکار زیادی کرد، پۆلی هزوو بیرکردنوه (جیهانی پۆح) له پیشکەشکردنی تەفسیر بۆ دیارده‌ی مرۆف، واته نایین له دیدی متدا بەشیوه‌یه کی پلەبەند بولو به بەشیک له کیانی مرۆڤی نوهک شیتیکی جیاواز لمو کیانه)).

د. امسیری بەم شیوه‌یه سەیری بۇونى خودا دەکات

((الله راستیدا بۇونى خودا تاکە گەرمىتى بۇونى (مرۆڤی مرۆفه)، بەھەردوو بەشى ماددى و ناما ددییه‌و، چونكە خودا بىرتىيە لهو جەرھەرەی مرۆف بەرەو رووی دەپروات تا له خاکىتى پزگارى بیت، پاشان بە نەبۇونى خودا مرۆف دەبىتە ماددیمه‌کی سروشتى كەپرولا، كە دەچىتە ژىز بارى ياساكانى ماددەو، دەکرى نەندازە گىرى بىرىن و لىيان بىكۆلدىرىتىمەو و كۆنترۇل بىرىن، هەرۋەها بە نەبۇونى خودا مرۆف دەبىتە چەندىتىيە کی ماددى، دەکرى له چوارچىوهى كۆمەلىئىن ھاوکىتشى بېرکاريانە مردوو لىنكىرىتىمەو، كە دەکرى بىزانىن و پىشىپنى بىرىن)).^{۱۱۱}.

پەھمەتى خودات لىبىت مامۆستاکەم (د.المسيرى)، خودا لمبەھەشتدا بىانکاتە دراوسى تۆ..

(۱) بۇ نمۇونە: كە دەپىن نەگەر تۈشى نەر ھەلۋىتىستە بۇى پەفتارت بەم شىۋىيە دەيت.

خوینه‌ری به پریز:

نه مه گه شته که مان بwoo، له گه ل چوار عدقلى بليمه‌تدا، گونیمان له هم‌سو ندو لیدانانه گرت که له دهرگای حقیقت‌تیاندا تا گمیشتن به گوپره‌بانی یه قین، هدروهها وک چون له سدره‌تای تمهوره‌کددا باسمان کرد، ثه و چوار گدشته هدوتني پیکخدري زوربه‌ی لاینه‌کاني دامه‌زراوه‌ی باوهرمان نیشان دهدن.

گه شتی نهنتونی فلو گه شتیکی عدقلى بwoo، باوهرپی دل هیچ رؤلینکی تیدا نه گنیزا. گه شتی پیاوونک که ههشتا سالی ته‌منی بمریکرد، زوربه‌ی له خزمه‌تی بیباوهریدا بwoo، له نیوه‌ی دووه‌می سده‌ی بیسته‌مدا بwoo به پیشه‌وای روتوی بیباوهرپی. پیاوونک که بدریزایی زیانی به دوای به‌لگه‌دا رپویشت، له سدره‌تادا بدره بیباوهرپی برد، پاشان دووباره شوین به‌لگه که‌وتده و نه‌مجاره‌یان بدره باوهرپی برد. به‌لگه باوهرپیه‌کانی فلو زاده‌ی بیرکردنوه بروون له واتا فلسه‌فیه‌کان که له‌پشته‌وهی ته‌قینه‌وه گهوره‌که‌ی گرددوونه‌وه بروون، که گرددونی لئی پیکه‌هاتووه، هدروهها واتا فلسه‌فیه‌کانی پشت بنچینه و شیواری کارکردنی کودی بوماوه‌می زینده‌هاران (DNA).

نای بمره‌می عدقلى فلسه‌فی دادگر چهند گهوره‌یه کاتیک به‌قوولی بیر له دره‌نjamame کانی زانستی نوی ده‌کاتمه‌وه. به‌پاستی گدشته‌کی نهنتونی فلو بدرجه‌سته‌کردنی فرموده‌هی پهروه‌دگار بwoo، که ده‌فرمومیت:

﴿سَرِّيْهُمْ ءَايَتَنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَقَّ يَبْيَنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْلَمْ
يَكْفِيْرَنَاكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَشَهِيدٌ﴾ ٥٣ فصلت: ٥٣

واته: (نیمه له‌مه‌پیاش به‌لگه‌دو نیشانه‌کانی خۆمانیان له جیهان و له نه‌فسی خۆیانا پیشان دده‌مین تا بزیان دهرکه‌وی قورنان راسته و کلامی خوايمو له خواوه هاتووه‌ته خوار بۆ سەر پىغەمبەر، ناخۆ بەس نیبیه بۆ نادەمیزاد بۆ گنیزه‌انووه‌ی له گوناهو له بى فەرمانیي خوا نەمە که خواي تۆ ناگای له هەم‌سو شتى هەيە؟).

نه گذر گشته که نه نمتنونی فلو گهشتیکی عهقانی برویت که باومری دل هیچ رژیلکی تینا نه گیر ایست، بهم رینگایه گمیشتیته بونی خودا بهمی باومرهنیانی بهیچ نایینیک، نموا باومری دل له گهشته که جیفری لانگدا پشکنکی گدوری برده کمورت، که لمو خوندنا خوی دمینیتنهوه که چندینین جار و بدترایی ده سال دوویاره بورووه، تا دواجار له واپیدا روویدا، همروها نه گذر نمتنونی فلو باومره کهی له بیرکردنوه له کتیبی بیزراوی خودا (گرددون و دمرون) اوه سمرچاوه گرتیست، نموا باومره کهی جیفری لانگ زاده بیرکردنوه بورو له کتیبی خوتندراوی خودا (قوئانی بیروز) که پشکی گموره کهی جیفری لانگدا برده کمورت، له کوتایشدا گهشته کهی باومرهنیانی تهیبا بخدای تیپراند و باومری به نیسلام وک نایین و محمد (صلی الله علیه وسلم) اوک پیغه مبره هینا.

هدروها گهشته کهی د. عبد الوهاب المسيري به گهشتیکی جیاواز و سووبده خشن دمینم، له رژله لات و رژنراوادا گشتی لهم جوزم نهیستوه، نه گذر درکردن به خراپه کانی ژیارستانیه تی هاوچرخ درگایدک برویت لمبردهمد. المسيريدا بز نوهی خرابیه کانی هزری مادردیگرایی بزانیت، نموا له کارمیدا که سانی تری وک رژجن گارودی هاویه شیبان کردوه، بدلام بیرکردنوه له خودی مرؤفایتی و گوزارشکردنی نه دیپ و شاعیران لمو خوده، نه زمووتیکی قوقل و سووبده خشن بورو، که یارمه تیدعری بورو بز درکردن بدو دوانیهی مرؤف جیاده کاتهوه (پینه کانمان له خاکدایه و سدرمان له ناسمان)، که نه مدهش بورو بزوئنمری گموره و تایبته تی بز د. المسيري بز درکردن به خودایتی که سمرچاوه خودی مرؤفایتیه.

به همان شیوه پهیوندی ناسمان له گمل زهیندا یه کنک بورو له به لگه بدیهیه کانی بونی خودای، هدروهه چون نیسلام نایینی حق بورو، که له گمل بیرو بز چونه کانی د. المسيريدا دهاتهوه، وک له تموره دواتردا باس ده کین.

هرچی گهشته کهی د. مسته فا مه حموده، نموا به شیوه کی نعرونه بی بر جسته سرلیشیواوی گومانکاران و گمنجانمان ده کات، نمو گومان و پرسیارانه مان نیشان ده دات که له عهقانی گهتجه کانماندا دروسته بن.

دهکری نم گهشته به تینکله‌ی سی گهشته‌کهی تر هژمار بکرت، که هر
یه‌کیک له لایه‌نیک له لایه‌نه کانیدا به شداری کردوه، چونکه لینکولینه‌وهی زانستی
و بیرکردنوهی فدلسه فیبانه له گرددون و دهروون، ته‌سلیمبون به گورمه
قورنانی پیرزی له خز گرتوه. ثو بیرمنه گدوریه لوددا سرکه‌وتور بورو، که
له پئی نوسینه ساده‌کراوه کانیمهوه پروره فیکریه تواوه کیمان بز بخاترپو.
له پئی ثو نوسینانه‌وه دهوانی بدوردی پتشکه‌وتون و گهشه‌سنه‌ندنی هزی
هدست پیشكه‌ی، لیزه‌وه ناموزگاری هدمو ثو کسانه ده‌کم که گرنگی به
نایین و جیهانی هزر ددهن به قولی نوسینه‌کانی بخوینوه.

نم تدوهیه به ولامه نیمانیه‌کانی د. مسته‌فا مه‌حmod کوتایی پندیتم،
که ولامی ثو کسانه ده‌اتوه که ده‌پرسن: بوقی خودا نیمه‌ی به‌دیهیناوه؟
حیکمه‌ت له و سزايه چیه که پیوه و دنالینین؟ د. مسته‌فا مه‌حmod ولامان
ده‌اتوه، دلیت: قورنان له کوی نایه‌تکانیدا پیمان دلیت که خودا مرؤفی به
فزولیه‌تکی فیتریه‌وه هیناوه سمر زموی. بز ثوهی سمرهتا شته پنهان و
ندازناوه کانی زموی بناسیت، پاشان خزی بناسیت. هروهها له پئی ناسیتی
خزیه‌وه درک به پروردگاری بکات و. پنگکی ثو پروردگاره بهرز و بدریزه
بزانیت و بیپه‌رستیت. بدمهش شیاوی خوش‌ویستی و به‌خششکانی دمیت.
خودا بز ثوهه نیمه‌ی به‌دیهیناوه. بز ثوهه سرامان ده‌ات تا له بیناگاییمان
هۆشیارمان بکاته‌وه و شیاوی خوش‌ویستی و به‌خششکانی بین.

خودا به خوش‌ویستی مرؤفی به‌دیهیناوه..

بز خوش‌ویستی به‌دیهیناوه..

بز خوش‌ویستیش سزای ده‌ات.

پاک و بینگه‌ردی بز خودای بهرز و مه‌زن، که به لوق و میهره‌بانی خوی نیمه‌ی
به‌دیهیناوه.

تهدیه چواردهم

د در چوون له ز هلکاره بیلاده

((ازور جیتی نیگهرانییه که خودا بوونی نه بیت، همه مهو نه و بهها و رهشانه‌ی که ده کری و تبابکرین به نه بوونی ئه و به هه‌وادا ده چن، نهوسا خیرو چاکه‌ی فیتری بوونیان نایت، چونکه مدرجه عیه‌ت و پیوه‌ریک بوونی نامینیت)).

ژان پول سارته!

فإن كنت لا تدرى فتلك مصيبة وإن كت تدرى فال المصيبة أعظم^(۱)
نه گهر نازانی نهوه کاره‌ساته شه گهر بشزانی کاره‌ساته که گهوره‌ته.

نم وته حه‌کیمانیه قولله مهترسی نه و دوخه‌مان بز دهدخات که بیباوه‌ران
تیایدا ده‌رین، دهیانخاته یه‌کیک لم دو دهستانه‌وه؛ یان نهوهتا نه‌زانن، که نه
جزره که‌سانه فیکردنیان ناسانه، یان نهوهتا کاره‌ساته که خز به‌زلانی شهیانی
هاوشیوه‌ی ثیبلیسی گهوره‌یه. له راستیدا بیباوه‌ران له هردو دخدا خزیان به

(۱) نمده نهودیه شیعومیه که نیمامی (ابن القیم الجوزیه) همزراوه ناوازه‌که‌ی درباره‌ی به‌همشت بین
به کوتا هیتاوه، که تیایدا گلمی لدو که‌سانه ده‌کات که همول بز به‌همشت نادن. له راستیدا پیش نه
عومنری که‌بری ختاب لدو نامه‌یه که بز (عومنری که‌بری عاصی‌ای ناردووه نه قسمیه‌ی تیدا
نوویسیوه، کاتیک عمر داوای لبیردنی کرد له‌سر نهوهی نهیزانیوه که‌که‌ی له که‌بری قیبتیه‌که‌ی داره
دوای نهوهی له نه‌سب سواری ائمی برد (تموه).

دانا و کاربهجی له قلهلم ددهن، که سانی تر به دواکه‌توو و نهزان و گیل دهان، کوهانه نهوان له زه‌لکاویکدا دهین، هرچهند بلگه زانستی و عه‌قلبیه کان له سمر بوبونی خودایی زیاتر و گورهتر بین، نهوا کمله ره‌قیان زیاتر دهیت و بزگمنی زملکاویه که بیان زیاتر دهیت، جا بز نمهوه لئی درچن، نهوا له سمریان پیوسته ناگاداری نهود حقيقة‌ته بن، نهمه‌یده که لمو ته‌وره‌یده دا یارمه‌تیان ددهن.

ئادگار و سیفات‌هکانی زه‌لکاویکه:

زه‌لکاوی بیباوری به‌چمند نادگار و سیفات‌تک جیاده‌کردمده، که له بینی ته‌وره‌کانی کتیبه‌کددا به تیزو ته‌سلی پرونمان کردوقتمده، لیزهدا له چمند خالیک کورتیان ده‌کمینده:

له رووی بیزو باوو روو: ئىنمە نازەلی هەرمەمەکى
فانى له‌ناوچووين

زۇرتىك له بیباوران هيچ نەنگىيەك لەودا نايىن کە دان بەبوبونی خودادا بىتىن! بەر مدرجمى کە نەمە دانان بە زىندىبوبونمه و ژيانەکەی ترى دوای مردنى بەدوادا نېيدىت:

﴿رَعَمَ اللَّاهُنَّ كَفَرُوا أَنَّ يَعْثُرُ أَقْلَمَ بَلَى وَرَقَ لَتَشْعِنَ مُمَّ لَكَبِرُونَ يَمَا عَلِمْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِسِيرٌ ﴾ التفابن.

واته: (کافرەکان بە خمالي خزيان گومانيان وايد کە هەرگىز زىندىو ناكىنىدە. تؤىش، نەپتغەمبەر! پىتىان بلى: بەلنى وەللا! قەسم بەخواى

پهروزه گارم به راستی گشتنان زندو نه کرته و پاشان پستان رانه گهینره که
چیتان کردوه له دنیادا و ندمدیش بز خودا کارنکی ثاسانه).

گۆزپاتىكى رېشەمى و تەدوھەمى بەدواى نكۈلىكىردىن لە زىنديبۇونۇمۇسى دواى مردندادىت، چونكە مەرۇف؛ نەو بۇونەمەرە ھەميشەيىيە، كە بۇ نامانجىتكى بەدېھىتراواه، تەكلىفي لەسەرە و چاودىرىي دەكىرت و لەلایەن خوداوه لېپچىنىەوهى لە گەلدىدا دەكىرت، دەيىتە ئازىھەلىكى ھەرمەكى لەناوچۇو:

**وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حِيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَعْيَا وَمَا يَهْدِكُمْ إِلَّا لِلَّذِهْرِ وَجَعَلَ وَجَعَلَ وَجَعَلَ وَمَا يَهْدِمْ
بِذَلِكَ مَنْ عَلِمَ إِنْ هُمْ لَا يَطْعَنُونَ ٦٦** الجاثية.

وشه: (کافره کان و تیان: له ژیانی ثم دنیا یه مان بەولاده ژیانیتکی تر نییه و پاش ثم ژیانه نه مرین و ژیان نه بپرسته و، له چمرخ و گەردەون بەولاده کەس نامانترتى و هېچ زاندارىيە كىشيان لەم باروهه نىسيو له خۇيانمۇھ قىسە ئەكەن و هەر بە خىيال و گۆمانى خۇيان و ئەلئىن).

لە رۆوی رۆشتیمەو: ھەموو شتىڭ رۆوايە

(۱) ازور جنی نیگرانیه نه گدر خودا بعونی نهیت، همه مرو نهو بهها و پر هوشانه‌ی، که ده کری و تنا بکرین به نهبوونی نهو بههمهادا دهچن، نهوسا خیزو چاکه‌ی فیپری بعونیان نایت، چونکه مدرجه عیت و پیورنیک بعونیان نامیت، نیتر نالین لدمه ندهه خودا بعونی همیده پیویسته دهستپاک بین، پیویسته درو نه کدین.. دیست فیسکی راستی کرد کاتیک گوتی: نه گدر خودا بعونی نهیت نهوا هدمرو شتیک روایه (۲).

به راستی خاوندی ثم قسمیه حقیقتی پیکاوه، چمنه باورپری پنهو و به هیز بروه. نه خیر. زان پوزل سارتم! کاتیک ثم قسمیه کرد باوردار نه بورو، به لکو

نه شاید تیک بتو له گمورد بیباوه به بریزه کان^(۱)! سارته ر قسه له سمر و ته که دیستوفیسکی ده کات، ده لیت:

(ا) نه مه خالی دهستیک له فلسه فهی بونگگراپیدا، چونکه تیابدا مرؤف پنهیواو سمر گمدادن دهیت، چونکه هیچ شتیک له ناوه و دمهودا ناکری پنهیوه پهیومست بنت، تهنانه توانای نهومیشی نایت که بیانو بخ خویشی پنهیمهوه).

تهنانه پنهیوای بیباوه ای هاوچه رخ (پیچارد دوکنزايش هست به مهترسی نه بونی نایین ده کات! ده لیت: ((ناوانی بها و روشه رهها کان له سمر هیچ بناغه یه ک داموزرنی نایین نهیت!))^(۲) له شوتینیکی ترشدا ده لیت: (له جیهانیکدا که جگه له هیزی کویزانه سروشت و کاریگه ری جینه کان هیچی تری تیندا نهیت، همه مو شتیک تینکده چیت و لمناو دمچیت و همندیک که سیش تیاده چن و ته نیا مرؤفه زرر بهه خته کان رزگار دهین، له دهشا هیچ لوزیک و داد گهربه ک نایینیمهوه. نه جوزه پرسانه پرسی تمواو لوزیکین له جیهانیکدا که خالیه له دیزاین و نامانجدارنی، که چاکه یان خراپهی تیندا نهیت، له جیهانیکدا که جگه له کویزانی و گرنگینه دان هیچی تیندا نیبه، چونکه DNA نه هیچ ده زانیت نه هوشاره، نه مه ناوازی (دی نین نهی)، هیچی ترمان له برد دهدا نیبه جگه لموهی له گدل ناوازه کهیدا سه ما بکمین)^(۳).

دوکنزايش دهیونت بروا به جیهانیک بکمین که روشه تیندا نهیت، نه کاره ساتانی که تیابدا رووددهن (جهنگ جیهانیه کان - پاکتاوی ره گهزری - جهنگ کانی خاچه رستان - بزمبه نه تو میمه کان) هیچ نین جگه له شوتنکه وتنی فرمانه جینیه کان، له بمر نهوه پنهیست بهوه ناکات که لومه نه تو ابارانه بکمین یاخود لیتچینه مهیان له گملا بکمین. بیوره، جیهانیکی ناوا لومه و لیتچینه و تیابدا واتایه کیان نیبه.

(۱) من بعزموده وسفی ده کم و باسی ده کم، چونکه به دلوزی به دوای حقیقتنا ده گمرا و، هموله کمی به باوره هیتان به خودا تمواو برو. کاتیک له سر جیگاکهی بمر له مردن باوری هینا.

(۲) A Devil's chaplain. P.93 : کامینی شیتان.

(۳) River out of Eden. new york. Basic Box1992. P.133

له رووی زانستیمه‌وه تووشی له خوبایبیوون بیوون
بهه‌وه زانست و زانایانمه

زۆرتاک وا دهزانن که زانست وله وه‌حی ناسان له همله پارترراوه، نه گمرچی بەردواپیش پای خۆی ده گۆریت! هەندیتکی تریش وادهزان زانست تاکه مەرجه عیمەتە و خاوهنى قسمى کۆزتايىھ. نه گەر نمو قسمید بۆ زانسته تاقيگىمى و جىبەجىتكارىيەكان راپست بىت، نموا نمو قسمید بۆ زۆربەي نمو زانستانه هەلمىيە کە زۆرتىن نامادىمىييان لە ژيانى نىتمەدا هەمە؛ وله ئايىن و سیاست و بەها و پوشەتەكان. ندوھى هەملە کە گۈمورەت دەكەت دىد و بۆچۈونى ھەندىتک كەسە بەرامبەر بە زانما تاقيگىمى و جىبەجىتكارىيەكان کە بە چاونىكى بەرز و پېرۇز سەيريان دەكمەن و له ھەمۇو بابەتىكدا داواي راپى نەوان دەكمەن ھەتا نه گەر نمو بابەتە له دەرەوەي پىپۆرىيەکەشيان بىت، پاو بۆچۈونە كانيان بە مەسانۇو و يېنگۈمانەوە وەردە گرۇن وله نەھەي نەوان چىنى نۇئى بېرمەند و فەيلەسوف و پياوانى نايىنى بن!

له رووی فيكريمەوە: مەزھەبى ماددىگەر(ييان گردۇتە ئايىن

ھەندىي کەس (پرسى بۇنى خودايى) له چوارچىوهى (لينكۈلىنمە فەلسەفييەكاندا) كورتىدەكەنەو، كە بەرپەرچى ولامى پرسىارە بۇونگەرایيە تەۋەرمىيەكان دەدەنەو، بىلالم لە راستىدا نەوە تىدەپەرپەتىت، چونكە (پرسىنە زانستى) يە و له تەفسىرەنلىك بۆزى يېتونايە، ھەروەها (پرسىنە چۈشىتىيە) بۆ ناسىنى چاکە و خاپە، بەھەمان شىۋە (پرسىنە رەفتارى) اشە پىنگائى بەدەستەتىنانى بەختەورى لم ژيانە و ژيانى دوارپۇز بۆ مەرۆف دىاريىدەكەت. لە راستىدا پرسى بۇنى خودايى ھەمۇو نەو بوارانە و زىاترىش لە خۆ دەگىرت.

له بدر نده کاتیک دوکن کتیبه که (وهم الإله) ای بلاوکرده، به تنبا تانه و ته شمری له چه مکه فلسه فی و تیزوریه کان نده، بدلکو تانه که له چه مکه زانستی و رهشی و رهفتاریه کاندا. همروهها کاتیک بیباومران نکولی له بونی خودا ده کمن و واهدزانن که له دهستی نایین پزگاریان بورو (وهک خویان دلین)، ندوا له راستیدا ده کونه دهستی مهزه بی ماددیگه رایمه و که ولامی هله بیان بوز همرو پرسیاره فلسه فیه تدوهرمیه کان پیشکهش ده کات. با سرنجی گرنگترین نمو پرسیارانه و ولامی ماددیگه را کان بوز نمو پرسیارانه بدین:

نایا خودایدک بونی همه؟.. نه خیر

پتوسته چون بژین؟.. هر چونیک پیتختو شه

پینگهی نیمهی مرؤف له گرد ووندا چیه؟.. وهک هر بونه و هر نکی تره.

پهیونهندیمان به بونه و هر کانی تره و چیه؟.. نیمهش یه کتکین له نازه له کان.

نایا زیانیک له دوای مردن بونی همه؟.. نه خیر

ولامه کانی نایینی مهزه بی ماددیگه رایی بدم جوزهن! بوز پرسیاره فلسه فیه تدوهرمیه کان و ته حددای همرو بیباومران ده کم که تاکه بدلگمیه کی زانستی له سر نه پرسیارانه بخنه روو، نیتر بوزمان درده که ونت که بانگشیدی بیباومران ندهی که نهوان له دید و بوز چونه کانیان برآمبه ره مرؤف و گرد وون له زانسته و دخنه نه پرو بانگشیدیه کی درؤینه يه.

نهادنی به دوای حقیقتدا دمکمردن کالته به بیباوهان دهکهنه :

جون هیمنفری^(۱) (بیترمه بدنایانگه کهی رادیوی بریتانی BBC) خوی به نهانکار و مف دهکات، بیباوه کانی له کتیبکدا خسته تبروو که ناوی ناوه ((تیمه گومان له خودا دهکین)^(۲)، سمرهای نمهش، دوای نمهه گفتونگوی له گفل زورتک له بیباوه کان کردوو به تعاومنی هملوئنسته کانیان رهند کاته، نم گفتونگویه ته نزا میره له سریان نوسیو که تیایدا ولامی بانگه شه کانیان دداتمه:

- بیباوه که گوتی: زوریه کات باورپداران ساکار و گیلن، یاخود به لایمنی کدهمه وه وک کده بیباوه کان شارهزا و چاوه کراوه نین.

• هیمنفری ولامی دایده: نموده بانگه شیده به هیچ جوزتک راست نییه، به هیچ جوزتک شیاوی نمهه نییه که باس بکرنت و سمرنجی بدمعن. نه گدر دووکنل له کتیبه کمیدا (وهم الإله) بانگه شیده نمهه دهکات که هیچ پهیوندیمه ک له نیوان زیره کی و باورپوه بونی نییه، لمو قسمیده شیدا نمهه به بدلگه دهه نیته وه که زورکم له تمندامانی دامه زراوه شاهانه باورپریان به خودای بمرجه سته بلوو له شیوه مرؤفدا همیه، بزیه بانگه شیده کی لم جوزه هیچ به هایه کی نییه. نه گهرچی ده زانم همندیک له باورپداران گیلن و گمزمن، بدلام بیباوه رانی واش ده نام شه گدر گلزی کارهبا بسویتیت متمانه پیمان نییه بتوانن بزم بگوزن (دووکنل لیزهدا ناماژه بق خوی دهکات).

(۱) راگهیانگی بریتانی John Humphrys. گورانکاری زور گمرویه له پذلی راگهیانگی بریتانی بینی، له سالی ۱۹۴۳ له دایک بروه.

- كەسە دىندا رەزىرە كە كان ساولىكەن، هەر لەبەر نەوەمە ئايىن وەك (گۈچان) يىنك بەكاردىن و لە ژيانياندا پشتى پىندەستن.
- لمراستىدا نەم قىسىمە هيچ گۈنگىيە كى نىيە، من زۇر بىباوھ دەناسىم گۈچانى تر لە جياتى ئايىن لە ژيانياندا بەكاردىن، بۇ نەعونە مەمە.
- دىندا رەزىرە كەن لە رووبەرپۇيۇونەمەي مەردن دەترىن و ناتوانى نەمە قبول بىكەن كە لەناوچوونىتىكى يەكجارە كىيە، هەر لەبەر نەوەمە كە چاوابان بېرىۋەتە ژيانىتىكى دواى زىنلۇپۇيۇونەد.
- لەوانەمە، بەلام نەمە واتاي نەمە نىيە كە نەوان ھەلەن، چونكە زۇر كەسى بىباوھ دەناسىم لە ناوەندىكەنلىقى چارەسىرى شىزىپەنچەدا پاڭشاون و لە ترسى مەردن دەلەرن.
- هيچ مەنداڭىك بۇونى نىيە بە فيتەت مەسيحى بىت، بەلگۈرە كاتى گەورەپۇيىاندا مېشىكىان دەشورىتەد، نەمەش لە كىدارى تەعىيد و لەناوەللىكىشانەد دەست پىندەكتە.
- بەراستى، هەر لەبەر نەوەمە ھەندىتكىان كە گۈورە دەبن واز لە بېرىۋاوھە كەيان دەھىتن، بەلام زۆرنىكىشيان دەست بە ئايىنە كەيانوھ دەگىن.
- نەمە كەسانى دىندا رەزىرە كەن بە زۇرەمىلى بەرە دىندا رەزىرە كەن بەلگىش دەكىتن.
- نەمە لە ھەندىتكى بارودۇ خەدا راستە، بەلام باوھ بىكە نەوانە باوھ دار نىن، بەلگۈرە خۆيان بە باوھ دار نىشان دەددەن.
- ناراستە كەدىنى مەنداڭى كەنمان بۇ دىندا رەزىرە كەن، جۈزىتكە لە (خاپ بەكارهەننەن مەنداڭان Child abuse)، رېتك وەك نەمە وايدە كە دەستىرىزى سېنكسىيەن بىكىتە سەر، پىويستە لىيان بىگەپىن كە گۈورەپۇن خۆيان نازادانە و بەمىن هيچ بالەپەستۇ و ناراستە كەدىنىك بېرىۋاوھە كەيان ھەلبىزىن.

۰ کیشے نییه، به‌لام بهو مرجه‌ی کۆمەلگە و پاگدیاندیش واز له خەلمەناندیان
پیتن بە خۆشیه کانی ژیانی نازاد و بىن کۆت و بەندی بیباوه‌ری، بۆ نمۇھى
نازادى هەلبژاردنە کە راسته قىنه بىت.

- نەگەر لەماوەی ھەفتىيە کدا بېرىۋاوه‌ری نايىنى لەناونبەين، نموا
ژیارتىستانىيە تەکەمان لەناودەچىت!

۰ گومان لەودانىيە کە ھەندىتكى لە تۈنۈرۈھ دىندارەكان مەترىسىدارن ياخود
ھەندىتكىيان شىتىن، پىۋىستە بە شىۋىمەكى ھەستىيار و جىدى مامەلەيان لەگەلدا
بىكىت. به‌لام نەوه تىرىكى ۴۰۰ سالە لە گەل نايىنى يەكخواپەرسە كان دەزىن،
لەبرامبەردا دەتوانم ھەندىتكى رەفتارى ترى بیباوه‌رانت بۆ باس بىكم کە
مەترىسييان زۆر زىاتە بەسىر ژیارتىستانىيە تەکەمان نەوه.

- بیباوه‌رە کە گفتۇگۆكەی بەوه كۆتائىي پېھىتا: مەتمانەت بەو قسانەم ھەبىت،
چونكە من بە قەناعەتەوە بیباوه‌رم.

۰ ھىمفرى وەلامى دايىوه: جا بۆچى مەتمانەت پېبىكم؟!

پاشان ھىمفرى بە گالىتە جارپىيەوە دەلىت: وامەزانە کە من بەو گفتۇگۆكە
تەنزئامىزە بېرىۋاکانى بیباوه‌رانم شىوانلۇو، چونكە نەوه پۈرى راسته قىنى
ئۇوانە، ئەوه شىوازى گفتۇگۆزى ئۇوانە.

خويىنەرى بېرىز...

لەوهى پابورد لەم تەوەرەيدا، گۆمەرلىي و مەترىسى نەو بېرىۋاوه‌رانەمان
پۇونكىردىوە کە بیباوه‌ران ھەيانە، ئىستاش كاتى رۆزلى دەرچۈن لە زەلکاوه‌کە و
چۈونە ناو دامەزراوه‌ى باوه‌راتوو.

سیانه‌یه دامه‌زراوه باوچر

گومان نهودا نییه که پرسی باوچر پرسیکی ناویتهید، دهکرن بۆ سین ناست
 دابەش بکرنت، هەركات نهودی پیشوو بەدیهات نهودی دواتر خۆکردانه خۆی
 دەخاتەرروو، بەمەش دامه‌زراوهی باوچر تەواو دەیت:
 یەکەم: نایا خودا بۇونى ھەيد؟

دووچم: نایا خودا لە گەل بەدیهیتزاوه کانیدا لە پىنى پیامە ناسمانیە کانمۇ له
 پەيوندىدا بۇوه؟

سێچم: کام لە پیامە ناسمانییە کان بۆ شۇنکەوتىن و پەيرەویکىردن شىاوترە؟

یەکەم: ئایا خودا بۇونى ھەيد؟

له تەورەکانى راپردویى كىتىبەكەدا بانگەشەكانى يىباوچرانمان وەلامدایەو،
 هەرۋەك چۈن بىلگەئ زانست و عەقلى و فلسەفیان لەسەر نەوه خستەررو كە
 (خودايىك بۇونى ھەيد). (بىلگەئ زانستى) جەخت لەسەر دوو لایەن دەكتەوە:

یه که میان؛ زانسته سره تاییه کان، چونکه پهیدابوونی گردوون له نه بونه و، پهیدابوونی ژیان له ماددهی نازیندوو، پهیدابوونی عده قلی مرذف، پرسگه لیکن ناکری سروشتی کوژرانه بتواتیت نهنجامیان بدان و پیوسته به دیهینه رنکی زیندووی زانای بمتوانایان همیت.

بهشی دوه میش؛ ندو نالوزیمی که دامه زراوهی گردوون و ژیان و عده قلی مروژی لمسه ر بسیات نزاوه، به جوزیک که ناکری تمیا لمپنی یاسا و پیسا کانی سروشت به ریومچجن، پیوسته خودایه کی بیتیاز و بمتوانای له پشتموهیت.

بیباوران دست به ووهه ده گرن که (زانست) بیتوانایه له بهرامبر سلماندن یان ندرنگردنی بونی خودایی، بمو پینیه که له دمهوهی چوارچجهوهی بونی مدادیمه ومهیه (وهک نیمه دیندار بانگه شهی بز دهکین) که زانست مامدلهی له گلدا ده کات. هدر لهدبر نهوه به لگه زانستیه کانمان بز سلماندنی پهیدابوونی برون و بنچینه کهی و برد و امبوونی خاصیتی زیره کی همه و پیوستی بدیزایندرنکی زیره ک همه، نه دیزایندره زیره کش جگه له خودای به دیهینه دری دنانای بمتوانا هیچی تر نییه.

له تهوره کانی کتیبه که دا (بلگه کانی عده قلی و فلسه فه) امان لمسه بونی خودایی خسته رهو، له پنی یه کگرتنه عده قلی هاوچرهخ له گدل زانستی نویندا، نه مه و اتای نهوه بیه که نهوه به لگانه پیشتر نه خراونه تمروه، به لکو عیلمی که لام بهر له هزار سال نهوه به لگانه له قورثانی پیروز همه لیتجاهه و خستوویه تیدر رهو، له همه مو نهوه به لگانه ش باوتر و قه بولکراوتر له بیرو و باوری ئیسلام میدا بریتین له:

۱- به لگهی خهاق و به دیهینان^(۱): که لبه رامبر به لگهی گردوونیدایه، و اتای ثدوهیه که پهیدابوونی گردوون له نه بونه وه به لگهیه لمسه بونی خودایی بدیهینه، قسمی کابرای دشته کی نهوه به لگهیه کورتده کاتمه کاتئی گوتی: قشپلی و شتر به لگهیه لمسه بونی و شتر، شوین پین به لگهیه لمسه رینگا، نیتر

(۱) لدای نیبن پوشد به بلگهی (الاختراع) ناسراوه، همروه چون به بلگهی (الحدث) ایش ناسراوه.

چون ناسمانی پر نهستیه و زهینی پر کون و کلهبر بملگمنین بز بونی خودایه کی بدیهیته‌ری بدترانا.

﴿إِنَّكَ فِي خَلْقِ أَسْمَاعَتِنَا وَالْأَرْضِ وَأَخْتَلَفَ أَتَيْلِ وَالنَّهَارُ لَأَيْمَنُ لَاوَلِ الْأَنْبَيْ﴾

(١٩٠) آل عمران: ۱۹۰

واته: (ینگومان له دروستکردنی ناسانه‌کان و نهرز و یهک به‌دوای یه‌کداهاتنی شمو و رؤژدا چمند دلیل و نیشانه‌ی ناشکرا همه بز نهوانه‌ی خاون فام و هوشن، دلالت نه‌کن له گهوره‌ی و دسه‌لاتی خودا، لموه که یهک و هاویه‌شی نیشه. ثم نایمده‌نوه به ناشکرا نهوه نه گهیشن که ثم کون و کانیانه بهین دروستکردنی نایی).

۲- به‌لگه‌ی واجبیون (الوجوب): که له برامبر زنجیرمه‌ستنی برونه‌ورانه له بدیهیته‌ردا تا ده‌گاته بینکوتانی (پیزیه‌ستن پینگره)، که واته پیوسته بدیهیته‌ری یه‌کم و بین بدیهیته‌ر همیت که هم‌سو برونه‌ورانی بدیهیتاره و (واجب الوجوب)ه.^(۱۱)

﴿أَتَمْ خُلْقُوا مِنْ عَيْشَنَ وَأَمْ هُمُ الْخَلْقُونَ﴾ الطور: ٣٥

واته: (یا بز بیر له‌بونی خویان ناکهندوه: بین نهوهی دروستکردنی همه‌ن دروستی کردن دروست بون، یان خویان خویانیان دروست کردووه؟).

۳- به‌لگه‌ی پوختی و سیستماتیک (نه‌ندازه‌گیری - التقدیر): که لم‌برامبر بملگمی (پنکختنی وردادیه، به واتای نهوه دینت که وردی بونیادی گرددون و یاسا و پیساکانی به‌لگن لمسه بونی خودای بدیهیته‌ر.

﴿أَلَذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طَبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوُّتٍ فَاتَّبِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ قُطُورٍ﴾ السک: ٣

(۱۱) فیلسوفه‌کانی وک فارابی و نیبن سینا و دیکارت و لوزک و لاپیتنز و هی تریش نه و بز چرونیان مهیه.

واته: (نهو خواهید حمودت ناسمانی چین له سه ر چین دروست کرد ووه، له دروست کراوی خوادا فرق و جیاوازی نایینی، جارنکی تریش چاو بگزیر، بزانه میچ کدلين و کله بدري له کاري خوادا نهیینی؟

﴿ وَرَى الْجَبَلَ تَحْسِبًا جَامِدَةً وَهِيَ قَرْمَرَ السَّحَابِ صَنْعُ اللَّهِ الَّذِي أَنْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّمَا خَيْرُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾ (٤٨) النہ.

واته: (کینه کانی سمر زموی نهیینی وا گومان نهیینی که وستاو و نارامن، له راستیدا وک پهله همور نهیزون چونکه شتی گموره که به جاری بجهولی ناده میزاد هم است به جوله ناکات. نهممیش کاری نهو خواهید که هممو شتیکی به باشی دروست کرد ووه، یې گومان خوا ناگاداره له همر کاری که شیوه نهیکمن).

﴿ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدْرٍ ﴾ (١٩) القراء.

واته: (بهراستی نیمه هممو شتیکمان له سمر نندنازو هملسنهنگاندن و به پنی حیکمه تیک درووستکرد ووه).

٤- به لگهی چاودتیریکردن و گرنگیپیدان (ثامانجدارتنی - الغایه): که له رام بمر (بنده مای مرؤیی) دایه، بهواتای نهود دیت، که گردوون به جوزیک بنیات نزاوه به تعاوی بز دهرکه وتنی ژیانی مرؤف گونجاویت، نهو به لگهیه بش بز سیفاته کانی جوانی و میهه بانی خودانی ده گهربته ووه.

﴿ أَللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَآءَ فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الْأَنْهَارِ رِزْقًا لِكُمْ .. ﴾ (٣٢) ابراهیم: .

واته: (خودا نهو خواهید ناسمانه کان و نه رزی دروستکرد ووه و له ناسمانه وه ناری ناردؤته خواره وه، بھو ناوه گلمی به رو میوهی دهر کرد ووه کرد وونی به رزق و برؤزی بز شیوه. هروهها که شتی بز ملکهچ و دسته مز کرد وون، بز نهودی هاتوچو بکات له ده ریادا به فهرمانی خودا. روپیاره کانیشی بز پام کرد وون تا سوودیان لئ و هریگرن).

۵- به لگه‌ی رامکردن و کار رایسکردن: وک بدلگه‌ی چاودنیزکردن، تایبته به سیفات‌کانی گهورمی و دمه‌لاتی خودایی.

﴿وَالْأَنْفَسَةَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفَّةٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾
 وَتَسْتَخِرُوا مِنْهُ حِلَيَّةً تَلْبِسُونَهَا وَتَرَى الْفَلَكَ مَوَاحِدَ فِيهِ وَتَحْمِلُ
 أَنْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدَ لَمْ تَكُونُوا بِلَيْغِيَّةٍ إِلَّا بِشَقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ
 رَّجِيمٌ ﴿٧﴾ وَالْجَنَّلَ وَالْعِنَالَ وَالْحَمِيرَ لَرَكَبُوهَا وَزِينَةٌ وَيَخْلُقُ مَا لَا
 تَسْلُمُونَ ﴿٨﴾ النعل: ۵ - ۸ .

واته: (خودا نازِمَل و رهشولاخ و شتریشی بزو درووست کردوبون که برگ و پوشاك بزو گهرم بیونه‌وهتان و چمند قازانجی جوزاوجزری تریان تیندایه وک زاوزی سواربیون و بار پیپردن همروهها له شیر و ماست و برقون و له گوزشته کمیشیان دهخون. زینهت و جوانیشیان تیندایه بوتان که له لمور گاوه نهیانه‌نهشمه بزو مال و له ماله‌وه دهربیان نه‌کدن بزو لمور گا. بارتان بزو هملنه‌گرن بزو شاری که به زده‌همتیکی زور نهباشه نهینه گیشتنه. بهراستی خودایی نیوه میهربیان و بعره‌حمده. نهسب و هینسترو که ریشی بزو دروستکردوون تا سواریان بین. همروهها بزو زینهت و جوانی له سواربیونا یا له بهجنی هینتاني پتویستیه کانی ژیانداو پاش نهم چه‌رخیش شتی وها دروست نه‌کات که هدر نایانزانن).

خودا ههموو نه و بیونه‌وهرانه رامکردووه تا له خزمته مرفؤثدا بن.

۶- به لگه‌ی تایبه‌قهندی: بمواتای نمهوهی که نمهوهی له گدردووندا دمیبینین ده‌کرا لمسه شیوازی تریش بدیبیه‌تین، بدلام خودا باشترین شیوازی هملبرآردوه.

﴿أَفَرَأَيْتَ الْمَاءَ الَّذِي تَسْرِيْونَ ﴿٩﴾ أَمْ أَنْزَلْتُ مِنَ الْمَرْأَةِ أَمْ مِنْ أَنْزَلْتُ لَهُنَّ لَوْنَاهُ
 جَعَلْتُهُ أَجَاجًا فَلَوْلَا نَشَكُوتَ ﴿١٠﴾ الواقعه: ۶۸ - ۷۰ .

واته: (یان خبدهرم بدنه لعباره‌ی ثهو ناووه که نهیخونده. ثایا نیوه له همروهه باراندووتانه خوار، یا نیمهین باراندوومانه؟ نه گدر بسانویستایه تال

و تفتمان نه کرد به جوزی ناگر بعیداته دم و نه خورتمنده. دهی سوپاسی خوا ناکمن که وای لئن نه کردووو به شیرینی بوی باراندوون؟).

﴿أَلمْ ترَ إِنَّ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَ الظَّلَلَ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ، سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلَنَا أَشْتَسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾ الفرقان: ۴۵.

واته: (نهوه تو نارپوانی بو کاری خوای خزوت چون سیبه‌ری به سه‌ر پانتایی زهیدا کیشاوه وله له پاش روزاواره تا خورکوتنی روزی دوایی، نه‌گر شارمزروی لئن بوایه نهو سیبه‌رهی تا دنیا دنیایه نه‌هیشمنده. پاشان روزی له کمناری ناسماننوه دهرکردو که روز دهرکوت، نهو روزدهرکوتنی کرد به دهیلی نهوه که سیبه‌ر شتیکی جنگرتوو برو لمبر نهوه که له‌هندی شوتنا مایمهوه له ههندی شوتنا نه‌ما وله فرمومیته (ثُمَّ جَعَلَنَا أَشْتَسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا) واته: روزمان کرد به دهیل و بدله‌گه له‌سر بروني سیبه‌ر.

﴿قُلْ أَرَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَثْلَالَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِنَّهُ غَيْرُ اللَّهُ يَأْتِيْكُمْ بِضَيَّاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴾ ۷۱ ﴿قُلْ أَرَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَلْهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِنَّهُ غَيْرُ اللَّهُ يَأْتِيْكُمْ بِلَيْلٍ شَكُونُ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ ۷۲ . التصص: ۷۱ - ۷۲ .

واته: (دیسان نهی مرحوم‌محمد! تو بدو کافرانه بلن که هاویه‌ش بو خوا دانه‌تین شه‌گر بهاتایه خوا روزی تا روزی قیامت بدسته‌تانوه راگرتایه و شعوی بو نه‌هینانایه، ج خوایه‌کی ساخته له خوای راسته‌قینه بدولاوه شهونکی بو نه‌هینان تیا بحده‌تمنده بخدون و ماندوتیی روزتائی تیا درچنی؟ نهوه بو نارپوان خوا ج لوتفیکی له‌گدل کردون تا باورپی بین بکن و سوپاسی بکن؟).

پاک و بینگردی بو پدروده‌گارم که بدله‌گه کانی بروني خوی له کتیبی بینراوی خودا (گردتون و دمرونکان) داناوه.

﴿سُرِّيْهَمْ ءاَيَتَنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي الْقُسْبَمْ حَقَّ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْلَمْ
يَكُونُ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَشَيْدُ﴾ ﴿٥٣﴾ فصل: ۵۳

واته: (ایتمه لهمه وباش بدلگه نیشانه کانی خزمانیان له جیهان و له نهفسی خزینا پیشان ندهین تا بؤیان دهرکهونی قورنان راستمو کلامی خواهه و لمخواهه هاتووهه خوار بؤسر پیغه‌مبمر. ثاخو بهس نیبه بؤ ناده میزاد بؤ گزیرانه‌هی له گوناهه له بین فدرمانی خوا ثممه که خوای تو ناگای له ههمو شتن همیه؟).

هدروهک چون بدلگه کانیشی له کتیبی نوسراویدا (قورناني پیروز) داناوه:
﴿لَا يَأْنِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ، تَزَبَّلُ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ ﴿٤٢﴾ فصل: ۴۲

واته: (کتیبیکه شتی هیچوبوچی نه له پیشیمه و نه له دوایوه تیا نیبه، واته نه له باسی را بوردودی و نه له باسی داهاتوویا شتی ناراست و نادرrost نیبه، له لایهن خوایه کمه هاتووهه خوارهوه که خاونن حیکمهت و ستایش کراوه).

گیروگرفته خرابه و نازار:

لموانیه (گیروگرفته خرابه و نازار) گرنگترین بدلگه بیت له بدلگانه‌ی که بیباوران بؤ بهیترکردنی نکوژیکردنیان له بونی خودا دیخمنه‌رورو، له بدلگمیه و زورتک له بدلگه کانی تر سمرچاوه ده گرن که له تمودره کانی کتیبیه که دا خستومانه‌تمبروو. له بدر گرنگی و تمودرمی نه بدلگمیه له هزری بیناوه‌پیدا وامان به باش زانی که به شیوه‌ی کی قوولتر بیخه‌ینه پوو له کاتی باسکردنی دامه‌زراوهی باوه‌ر له پهگ و پیشمه هه‌لیبته کتیبیه.

له گهل هاتنی سده‌ی چواره‌می پیش زایین، فیله‌سووفی کونی بیزانان ندیقور Epicurus (۳۴۱ - ۲۷۰ پ.ز.)، که به یه‌که مین فیله‌سووفی بیباور

دادهایت (گیروگرفتی خراپه نازار) ای خسته روو، که به (بلکمی نهیقوری) ناسراوه، بدم شیوه دایر شتووه:

نایا خودا دیده ویت پی له خراپه بگرت و ناتوانیت؟.. کدوته خودا تهواوی توانا نیبه.

نایا خودا ده توانیت پی له خراپه بگرت بلام نده ناکات؟.. کدوته پیس و درنیمه.

نایا خودا دیده ویت پی له خراپه بگرت و ناتوانی نمومیشی هدیه؟.. کدوته خراپه له کوتنه هاتوه؟

نایا خودا توانی نیبه و نایدیت پی له خراپه بگرت؟.. کدوته بچی به خودای دابنین^(۱)؟

فیله سوفه (رهاقیه کان)^(۲) ولامی نهیقوریه کانیان داوته و، بهوی که نده خراپه دی نیمه دهیین خزمتی چاکمی گشتی دهکات که خودا دیده ویت.

گیروگرفتی خراپه و نازاری هاچدرخ له سر نده پرسیاره وستاوه که بیباهران به هویده ته حددای باوره داران دهکن: چون دهکری خودا به خشنده و میهرهان بیت (خودا خوش دیستیه له بیرویا و پری مهیحیدا)، له گل نده شدا رنگا بد همو نازارو خراپه دهدات که توشی مرؤف دهین. بیباهران ته حددایه که بدرزتر دهکنده و ده لین به تنیا سردانی کردنیکی نه خوشخانه چاره سر کردنی شیرین جهی مندان آن به سه بز ندهی مرؤف به ره بیباهری بیات.

(۱) نهیقور دوای نده پمیره وی له درو خودایی کرد، یه کنکیان بز چاکمو ندهی تربان بز خراپه. لعوانیه نده سرمهای بزرگ نهودی فیکری برویست، که وای له (مزدهک) کرد له ولاطی فارسا نایبی مملانی نیوان خودای چاکمو خراپه دامدزه زنیت.

(۲) نعم قوتا بخانیه له نهیتا دامهزرا، له سرمهای سدهی سینه می پیش زایین، وک معزه مینیکی فله فی له سر پرهشت و ناین دامهزرا له لایمن فیله سوف (زینون).

هزاری نیسلامی زور بدریدرچی بُو نه گیروگرفته پیشکشکردووه، گرنگترینیان بریتیبه لوهی که نه خاپه و نازاره تاقیکردنوهی خودایه بُز مرؤفه کان، نه نازاره تووشی مرؤف دهیت بُز پاککردنوهیه تی له تاوانیتکی پیشتر یان رتغوشکردن بُز ختنکی دواتر. هرروهها خاپه له بنجینهی شته کاندا بونی همیه؛ بُز نمونه نه ناوهی که یه کیک له تایبدهمهندیه کانی بریتیبه له تینوتی شکاندن نقومکردن و خنکاندنیش یه کیکه له تایبدهمهندیه کانی، هرروهک چون ناگریش تایبدهمهندیه کانی گهرمکردنوه و سووتاندنه^(۱).

همندیک وايدمین که حیکمه تیکی شاراوه له پشتهوهی بونی چاکه و خراپوهه همیه که نیمه نایزانین، یانشهوهتا نهوه ویستی خودایه و ناتوانین دمریارهی پرسیار بکهین.

هرروهها هزاری نیسلامی چهند ته فسیرتک بُز بونی شهیتانی نه فرهتلنکراو دهکات، که گورهترین سه رچاوهی خراپدیه، لوانه بونی پیوسته بُز تداوکردنی دامه زراوهی نامانع له ژیاندا، هرروهها بُز درخستنی توانای خودایه له بدیهیتانی شته دژیه که کان، هرروهها بُز درخستنی سیفاته بهیزه کانی خودا، هرروهها درخستنی سیفاته جوان و بهزمی و لیبوردیه کانی خودا.

ولام و ته فسیره کان زور زورن و ریزیان بهستوه...

بدلگهی نیمش بُز گیروگرفتی خراپه و نازار (معضله الشر والآل)، نهومیه که دیدی نیمه بُز چاکه و خراپه لدسر دید و بُز چوونمان بُز حدیقته تی ژیانی دنیا و نامانع له بونی مرؤف تیابدا، که له لای دینداره کان له ماددیگه را کان جیاوازه (چ جای بیباوهان)^(۲).

(۱) ابن القیم دملیت: خراپه و نازار یان چاکه و بهزمی یاخود دادگری و حیکمه تن، یاخود چاکسازی و ناماذهکردن بُز چاکمیک که له دوایاندا پووده دات، یاخود بُز پینگرتنه له خراپدیه کی لدو قورستر.

(۲) بن توانایی دینداره کان له پیشکشکردنی ته فسیرتکی رازنکر بُز نه پرسه شهومیه که نهان دیمانهونی له چوارچنوهیه کی ماددیما نهوه بکمن! گرمائیش لمودا نیمه که نه شیوازه پیچوانهی بدیهیاتی مننهجهی زانستیه، که پیوسته له پنی دید و بُز چوونی خُزتموه مامده له گهمل پرستکدا بکهی نهودک له پنی دید و بُز چوونی لایمنی بدرامبر و ناپارازی.

چونكە دىدى ماددىگەرلەي وايىھىتىت كە ژيانى دنيا هېچ مەبەستىتكى لە دواوه نىيە، هېچ نامانجىتكى ناراستە ناکات، ھەركات مەرۆف مەدئەنە فەنا دەپىت، چونكە هېچ زىندۇوبۇونەمەك لە دواي مەدن بۇونى نىيە. كەوانە مەرۆف لەسىرى پۇتىستە گۇرۇتىن نەندازى خۇشى و چىز بۇخۇزى دەستە بىكەت، نىتەر ھەممۇ نە ئازارانەي ھەستىيان پىندىكتەن و لەو چىز و خۇشىيانە يېبەشى دەكەن دەبىنە شەر و خاپايدىك كە هېچ گومانىتكى ناھىللىمۇ.

لە دىد و بۇچۇونەو بۇمان دەردە كەۋىت كە ھەرچى شەر و نازارى مەرۆف توشى دەپىت و لە ژيانى دنيايدا بىتىاندا تىنەپەرىت بە شىبۈمىھەكى ھەرچەمەكى پەيدابۇن، نىتەر داننان بە بۇونى خودايدىك كە تەواوى بەزمى و خۇشمۇستىيە و ژيان رېتىكەخات دەپىتە قىسى پۇرچ و بىن بىنەما.

ھەرچى دىدى نىسلامىيە، نەوا ژيانى دنيا وەك سەرتايىدك بۇ ژيانى ھەتا ھەتايى تەماشا دەكتەن، كە مەرۆف بە مەدن و زىندۇوبۇونەو و حەشر و حىساب و پاداشتىدا پىيىدەگات. ھەروەها نىسلام وايىھىتىت بۇمنان لە ژياندا مەبەست و ئامانجىتكى ھەمە، كە بىتىيە لە ناسىنى خودا:

﴿وَمَا حَنَقْتُ لِجِنَّةً وَلَا إِلَانَسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (٥٦) الذاريات: ٥٦.

وانە: (من جىنۇكە و ئادەمىزىدام بۇ هېچ دروست نە كەردوووه بۇ نەوە نەبىن كە بىمەرسىتن).

لىزەدا پەرستىش بە واتاي ناسىنىه، واتا ناسىنى خوداى پەرمەردگار مەبەست و ئامانجى بۇمنانە لە ژيانى دنياماندا. نەوا ناسىنىش لە پىتى ھەستىكىدىن بە ناوه پىرۇزەكائى خودا و سيفاتە بەرز و بەپىزەكائىيە دەپىت كە دابەش دەبن بەسىر دوو كۆمەلەي سەرەكىدا: جوانى و بەرزى؛ سيفاتەكائى جوانى وەك (الرحمن، الرحيم، الغفار، الوهاب، الرزاق، البر، الرؤوف، ...) ناوهكائى بەرزىش وەك (العزيز، الجبار، القهار، القاپىش، الخافض، المذل، المنتقم، المانع، الضار، المحيت، ...) لە ناسىنى خوداش پەرستى خودا بە شىبۈمىھەكى راستەخۇز دىتە ئاراوه، وەك

نمیجامدانی سرووته کانی پدرستن و پهیوستبون به فرمانه کان و دوورکوتنهوه
له قدهغه کراوه کان، هروها ناودانکردنوهی زموی.

لدهسر نم بز چوونه، ژیانی دنیا و هک (الیزنه تاقیکردنوه) وايه بز
زانینی ناستی نمهوه که بهنه له پنی درکردن به ناوه پیرۆزه کانی خودا و
سیفاته کانی به جوان و بدرزه کاننه به دیهیتاوه، هروها بز زانینی نمندازهی
گویزایه لیکردنی پهروهد گاری له نمیجامدانی پهستشے کان و پهیوستبون به
فرمان و قدهغه کراوه کانی خودا و بنیاتنانی ژیارتانیه کان.

به پنی نمیجامی نم تاقیکردنوهیه ش سدرنمیجامی مرؤف له ژیانه کمی
تریدا یان خوشیه کانی بههشت یان سزا و ناخوشیه کانی ناگری دۆزهخ.

له ژیز روشانی نم دیدوبز چوونه بز ژیان، دیدی نایینی توانای نمهوه
ههید ته فسیرتکی پازیکه ر بز نم خرابه و نازار پیشکش بکات که تووشی
مرؤف دهن. چونکه نم کاره ساتانه لدهسر زهی پرووهه ن و مرؤف به هویانوه
زیانی لینه که ونت، و هک گر کانه کان و زهینله رزه و لا فاوه کان، تهنيا نیشاندانی
ناو و سیفاته کانی خودان. له همان کاتدا و هک تاقیکردنوهون بز مرؤف و له
بدرامبر نارامگرتن پاداشت و له بدرامبر ناره زایه تیش سزا و هردگریت، بههیه
مرؤف له پنی نم کاره ساتانه بدرزی و بههیزی خودای بز دمرده که ونت، لمو
هروهک چون له پنی به خشنه خوداییه کان جوانی خودای بز دمرده که ونت، لمو
بارهیه شده گوتراوه، هر که سینک تهنيا سیفاته کانی جوانی خودا بناسیت نهوا
خودای نه ناسیوه.

لیزهدا پرسیارنک خوی دهخاته رووه؛ توانی نم کسانه چیه که تووشی
کاره ساته کان و ناخوشیه کان و... و دهین؟ دیدی نیسلامی زور به سادمه
ولامی نم پرسیاره ده اتموه و دهیت: ژیانی دنیا به بدوارد به ژیانی هدتا
ههتابی تهنيا چرکه ساتیکه، هه موو نم ناخوشیانه مرؤف بینیوهتی به
نیعمه تیکی بههشت له یاد دهچن، هروهک چون پیغمه برمان نم مژدهیه
پنداوین، هروها هدر چهند ناخوشی و کوزانه کانی مرؤف له دنیادا زیاتر بین،

نهوا خوشبیه کانی به هدشتیش زیاتر دمین، تا نه و نمندازمه‌ی که مرؤوفی باورپدار ناوات بدهو دهخوازیت زیانی دنیای همسوی هر ناخوشی بواهه.

گیروگرفتی خراپه و نازار له پشت بیباورپبورونی زورتک له فمیله سوونه ماددیگکرا هاوچمرخه کان ببو، له ناویاندا فمیله سوونی گموره سیر نهنتونی فلو، که له نیوه دووه‌می سده‌ی بیسته‌مدا پیشه‌وای بیباورپرانی جهان ببو. کاتیک فلو گهرا یوه ناو بازنده باوه، رایگه‌یاند که بعونی خراپه و نازار له زیانی مرؤفدا بعونی خودا نهرب ناکات، بدلکو وامان لیته‌کات چاو به سیفاته خوداییه کاندا بخشیتینه‌وه. هرروها فلو باس لهوه دهکات که نمو کاره‌ساتانه لایه‌نی نهرتی خویان همیه، بوز نمونه نهمه داواری توانا ماددیه کانی مرؤف دهکات که بتوانن شتیک دایتن که خویان لمو کاره‌ساتانه پیارترن، هرروهک چون وا له سیفاته دهپرونیه کانی دهکات یارمه‌تی برای مرؤفایه‌تی خوی بدات، نم دوو هزوکاره‌ش کاریگدری گموره‌یان له سر بنیاتنانی زیارتانیه‌ته کان ههبووه به دریزایی ههمو سرده‌دهکان. پاشان فمیله سوونه گموره‌که دلیت، هرچند لیکولینه‌وه له سر نهو پرسه بکهین و لیکدانه‌وه پیشکش بکهین، هیشتا ته فسیره نایینه‌که له ههمویان رازیکه‌رتر و گونجاوتر و له ههمویان باشتار له گهمل سروشتی زیاندا دیتموه.

پرگاربیون...

ناستی یه‌کم (نایا خودا بعونی همیه) له دامه‌زراوهی سیانه‌یی باورپدا به خسته‌پریوی چوار چه‌ملک کوتایی پیدتین، که وايدمینین پیگکای پرگاربیون و ده‌چجونه له زملکاوی بیباورپی:

چه‌مکی یه‌کم: ناین وا بی‌ریکه‌ینه‌وه که به ته‌نیا لیکدانه‌وهی خوکار (فیزیایی) لیکدانه‌وهی زانستیبه. چونکه نه گدر لیکدانه‌وهی خوکار (میکانیزم - الکلیه) پرویه‌پریوی (چون) *How*? بیسته‌وه، که زانست لئی ده‌کولینه‌وه، نمواهه پرووی عه‌قلیه‌وه له گهمل لیکدانه‌وهی ثامانجی بوزچی *Why*? تیکناگیرت که

بدهیهنه‌ری گردوون و مرؤف مه‌بستیانه، بؤیه پیویسته پیناسه زانستییه که فراوان بکین تا هردوو لاینه که له خو بگرنٰ^(۱).

له بدر نهوده هیچ هەڤڙییه که له نیوان دوو لینکدانه و کهدا بدهی ناکهین، به هیچ جۆرلک بروني یه‌کنکیان نیشانه نهبوونی نهودی دیکیان نیبه (هروده بیباوران وايدمیین)، چونکه زۆريهی کاروباره کانی ژیانمان دوو هۆکار هەلیاندھ سوریتن: خواردنی خۆرال، که نامانجداری و خۆکاری تیدایه، خواردنی درمان دیسان نامانجداری و خۆکاری تیدایه، لیخورپی نۆتزمیل...

گونگترین هەڤڙی که له نیوان عەقلی سردهمه کانی ناوەبراست و سمردهمی نیستادا همیه، نهومیه که یه‌کمیان نایینی مسیحی دەستی به‌سردا گرتبوو که به نامانجداری بسترابووود، هەرچی دوودمیانه نموا خۆکاری دەستی به‌سردا گرتبوو.

له راستیدا جیاکردنوه، پاشان کوزکردنوهی لینکدانوهی نامانجی و لینکدانوهی خۆکاری گرنگییه کی زۆری همیه بۆ تینگمیشن له میزرووی هزری مرؤفایه‌تی و تینگمیشن له هەموو ژیان و، له کوتاییدا زانینی نامانجی برومنان.

چەمکی دووهم؛ بیباوران وايدمیین که هەر شتیک بتوازنت لمربنی یاساکانی سروشتمو له لینکبرتمه نموا پیویستی به خودا نیبه! بؤیه هەر کاتیک زانست

(۱) با نهونییه نەسر نهود پیشنهود، پیاونک به‌سر چیاکینکا سرده، کمۆنوت و، خەلک دەرباری پرسار دەکەن، نېزدا دوو ولامی جیاوازەن، یەکمیان، بۆ نهود سرده، کمۆنوت کە دیمەن سروشتمیه کان له سمر جیاوه سیز بکات، کە نەمە لېکاننەمیه کی نامانجییه بۆ دیارده‌کە، چونکه نموا نامانجمان بۆ دوون دەکاتمۇ کە پیاودە بۆزی سر چیاکە دەکمۆنەت.

ھەرچی، ولامی دووهم، نەوه زنجیرەمەن هۆکار و نەنجامسان بۆ دەخاتمۇو کە ھەنگا، کانی پیاوارکەی خەزەزەت، چونکە نموا خواردنی خواردەیەتی سەرچاوه و زەکمیه کە کۆنەنماسی جولە سرودى نېزەر گەرتەوە، پاشان لایمینکى دەرەکی نەور وزیمەی بە کارهەنگا، نیشە ماسوونکە کانی پیاوارکە گۈزبۈون پاشان خابوونەتەوە پاشان گۈزبۈون و پاشان خابوونەتەوە، تا له کوتایسا لاشە کیمان گەپاندۇتە سر چیاکە، نەمەش لېکانمۇوی خۆکار بان مېکایکیبیه، لینکداننەمیه کە رووداوه‌کە له دواوه پالىغىتە، له کاتیکدا لېکانمۇ نامانجییه نە بشەوە رووداوه‌کە رادە، کېشىت.

ده گاته ته فسیرتک بز دیارد میدک وايدمیشن که ندهمه له بالانس و پنگدی خودا که مده کاته وه! پیشتر ندو گومانه مان ولامدا یوه که بعونی یاسا سروشته بیه کان کاری گرددون رنکده خدن له گدل نمهه تینکنا گیرنت که خودا بکدره که بیت، لمرنی وشمی (کن) امه:

﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ (۸۱) پس: ۸۲.

خودا وايوستووه که بعون به گوپرایله هزکاره کانه وه پديو هست بیت، تمثنه خودا (نه گرجی تواني ثوهی همه پاسته و خز کاره کان نهنجام بداد) ويستووه تى که گرددون به میکانیزمی هزکاره کان بمریوه بیات^(۱۱):

﴿وَنَزَّلَنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاهَ مُبَرَّكًا فَأَنْبَتَنَا إِيمَانٍ حَسْنَةٌ وَحَسْنَةٌ الْحَصِيدُ﴾ (۹) ق: ۹

﴿إِنَّمَا يَسِّكِنُ الْأَرْيَاحَ فِيظَلَّلِنَّ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهِيرَةٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ (۲۲) په الشوری: ۳۳.

چه مکی ستیه م: همندیک که س دلین، نه گدر دانان نا به خودا که گرددونی بدمیه تناوه و، ندو یاسایانه له سروشتدان اوه که بمریوه بیه، نیتر ج پیوست ده کات بلین خودا به که به یه که کاروباره کانی گرددون چاودیزی ده کات و رنکده خات؟

فیله سووفه کانی یونان (له سرووی هممویانه نهسته) بهر له ههموان ندو چه مکه بیان خسته تهروو. دلین خودا دواي نمهه گرددونی دروستکردووه و، پنکی خستووه و به شتیکوه خمریک بورو که له گهوری بوهشته و، به خزیوه خمریک بورو. فیله سووفه کان بمو پاکرا گرتنه خودا له سرقال بعون به جگه له زاتی خزی، له بدمیه تراوه کانی دایان پیوه و، کردوویانه به خودایک که هیچ گرنگی له ژیانی نیمه دا نهیت.

(۱۱) له کوزنایی تمهوره دووهدا له ژیز ناورونیشانی (یاسا کانی زانت له میکانیزم کانی کاری خودان) دا به دریزی باسان لعو چدمکه کردوو.

بدلام نایینه ناسانییه کان نم دم گاییهان به روی گومانکاراندا داخته و، هر مهعا به روی نموانه شدا که داره که له ناویر استهوده ده گرن، نم نایینانه بزیان رونکردویسنه تهوده که خودا به درترانی کات کاری بونموم بمنوه دههات، له بئی یاساکانه و بز نمونه هیتزی کیشکردن به خزی کارناکات، بملکو خودا همرو ساتیک وزمی پیتله خشتیت، همرو یاسا سروشتهیه کانی دی به همان شیوه.

نه گمر خودا بردموام (بیون) بمنوه نهبات، ندوا هیتزی کیشکردن و هیتز و یاساکانی تر له کار ده کمون، بملکو سروشت خوشی تووشی دارمان دمینت، واتا هیشتا خودا بردموامه له دروستکردنی سروشت و یاساکانی، همرو ساتیک سرمهنوی به شیوه کی بردموام دروستی ده کاته وه.

چه مکی چوارهه: له راستیدا بدلگه کانی بیونی خودایی همتینکردنیان لعپوی عهقليیه و حهتمین، هتا نه گمر عهقل له وتناکردنی هوزکاری یه کم که بدهیتهه ری نییه بیتوواناش بیت^(۱).

له کوتاییشدا دلیین، بازدانه زانستیه کان، له یاساکانی جوولهی نیون، تا ده گاته پدیوندی نیون بارسته و وزی نه نیشتاین، تا ده گاته رهفتاری گردیدله و تمزلکه کانی بچوکتر له گردیدله (فیزیای چهندی). تا ده گاته بنچینه هی DNA، تا ده گاته میشک و نم نهیتیانه تا نیستا لمبارمه وه زانزارون... چمندان رههند و دوری و قوولایی گهورهه و گهورهه ترمان بز دمدهخمن بز بدلگه کانی بیونی خودایی و گرنگیدانی به مرذف.

گومان لمودها نییه، که ثو چوار چه مکه، زوریک لمو هه فثییه رووکه شه چاره سر ده کات که له نیون دیدی زانستی و دیدی نایینی همیه دمیارهی بیون نم و زاته، خودای دانای به توانا له سر عذر شده که بهتی.

(۱) نمومان به درتری له تمورهی دوازدهمینا باسکردوه.

دروووو؟ ئیا خودا په یووندی به مرؤفه‌وو کردووو؟

خودا دامه زراوه‌ی پمیوندی له گەل مرؤفا باه ریزیدنییه کی سه‌رسور ھینه‌ر
له قورئانی پیرۆزدا باسکردووه:

- خودا بمه دەستیبندەکات نکۆلی لهو دەکات مرؤفی بیین هیچ حیكمەتیک
بە دیھینایت:

﴿أَفَحَيْسِمْ أَنَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبْرًا وَلَكُمْ إِنَّا لَا تُرْجِعُونَ﴾ (١٦) المزمنون: ١١٥.

واته: (ناخۆ نیوه واتان گومان نه برد نیمه نیوه‌مان بین سود و بین مدبست
درrostت کردووه و نیوه ناگەرپئنده بۇ لای نیمه و هیچ پرسیارو ولامن لە نارادا
نییه؟).

- پاشان خودا نکۆلی لهو دەکات کە ثامانچ له خەلق تەنبا گالتەبیت، دەفرمۇرت:

﴿لَوْ أَرَدْنَا أَنْ تَنْجِذَ هُوَ الْأَنْجَذَتُهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كَانَ فَاعِلِينَ﴾ (١٧) الانباء: ١٧.

واته: (نه گەر بىانویستايە نەسبايى بین ناگاىی رابواردن درostت بىکىن ھەر
لای خۆمان دروستمان نەکرد نە گەر مدبستمان کردنى شتىروا بوايە).

خودا له دوای نەم نکۆلیکىردنە نەوە دەسلەلمىتىت کە ثامانچ له بە دیھینانى
مروف بىتىيە له پەرسىنى خودا:

﴿وَمَا خَلَقْتَ لِنَّ وَلِإِنَّ إِلَّا لِيَعْبُدُونَ﴾ (٥٦) النازيات: ٥٦.

واته: (من جنۇكەو نادەمیززادم بۇ هیچ درostت نەکردووه بۇ نەوە نەبىت کە
بىپەرسىن. پەرسىن لېرەدا بەو واتا گشتىگىرىمە کە باسمان کرد، کاتىلک دىدى
نیسلامىميان لە ژيان خستىپروو).

جه ختکردنوه و دلیا کردنوه قورنانی پیروز بز پیوندی خودا له گمل
مروف به چمند به لگمه کی عقلی ته او ده کین:

۱- به لگه هی حیکمه: نه گمر مرذف خانوونک دروست بکات، پاشان جنی بهینیت.
نه خوی تیندا نیشته جنی بینت و نه به کرتشی برات و نه بز منداله کاتشی
هملیگرن، نهوا به گنیل و نه فامی دهزاین، چونکه مروفی ناسایی هیج
شتبک بعین مه بست و نامانج ناکات، چ جای خودای حکیم و کاریه جنی؟ نایا
شتبکی به دیهی نییه که خودا مروفی بز هوزکارنک یان نامانجینک به دیهیتاینت؟

۲- به لگه هی فیتهت: خودای پهروند گگار په رو شیه کی فیتری بز زانینی
سرچاوهی پیوندی کردن له گدل نه سرچاویدا له دهروونی مروفدا
دانواه، هر روهها زانینی نامانجی به دیهیتاینی و سرهنجامی دواه مردنی.
هر لوكاته که عدقلى مروف هوشیاری بز پیدابوره نه و پرسیارانی له
عدقلدا هلقولاوه و بز و لامدانه و میان مروف نه فسانه کانی دارشتووه، پاشان
فلسه فمی دامه زراندووه که له سهر نه و پرسیاره وجودیه تمهزه بیانه دامه زراوه،
هر روهها خودا توانای خستنده روی نه و پرسیارانه و گمران به دواه و لامه کانی
به مروف به خشیوه.

نایا بز خودا شتبکی نه شیاو نییه که نه و فیترهتی له مروفی به دیهیتزاوی
خویدا دایناهه بعین هیج یارمهتی و پرتمونی و هیدایه تینک جینهینیت؟

۳- به لگه رهوشتی: گموره فیله سوفی نه لمانی نیمانوبل کانت نه به لگمه
ده خاندروو که به (به لگه رهوشتی) ناسراوه، بز سلماندنی پیوندیکردنی
ناسمان له گدل زهیدا، بدم شیوه شیده کاته وه: (الله راستیدا تینوتیمان به لگمه
له سهر بونی ثاوا)، ثمه و اتای شوهیه مندال بدر لوهی بزانیت که ثاوا بونی
ههیه نارهزووی ثاوا ده کات و تینووی دهیت، نه و تینوتیبیه ش گموره ترین به لگمه
له سهر بونی ثاوا، کانت نهندازه گیری له سهر نه و ثاواه ده کات و دهیت: ((به هه مان
شیوه په رو شیمان بز داد گمری به لگمه له سهر بونی زاتیکی داد گر)، چونکه
مروف که نه هدمورو زولم و ستمه مهی له سهر زهی دهیبینیت، ناتواتیت نه و

قبول بکات که ژیانی کسی ستمکار هر لمسه زویدا کوتایی بیت و ستمکار بهبی توله سنه نده رزگاری بیت، هر لبدر ندویه که مروف زور به بیرونی زندوویونه و توله سنه نده لهو قیامه ته ناسوودیه.

گمانیش لوهدا نییه نه مروفه که سه منجامه کمیته ناییت بهبی ناراسته کردن و پیتمونی کردن و، هاندان و ترسانین جیهیتلرنت، نه مدش کاری پیامه ناسانیه کانه.

۴- بهلگه کتیبه ناسانیه کان: نه گهر راستی تمنیا یه کتیبه ناسانی بسلمیرت که باومه داران باومه بیان پیمانه همه و سرچاره که خودایه، نهوا گومان لوهدا نییه که نهمه (بهلگه راسته خویه) لمسه پیوهندی کردنی ناسان به زوی و پیوهندی کردنی خودا له گمل مروفدا. هر لبدر نه دویه که خودا وستوویه تی بهلگه گونجاو بز کات و شوین و هممو گه لیک لمسه راستگوسی و راستی پیغامبر و کتیبه کانی بخاترپو.

له تهوره کانی کتیبه که دا نهوه مان خسته روو، که ده کری بینا و هران بونی خودا قبول بکن، بهلام زور بمتووندی دزی نهون و لمو حقیقته را دهد کدن که خودا له گمل مروفدا پیوهندی هدیت و ناییسی ناسانی بونی هدیت، هممو نهوهش لبدر بونی فرمان و قده غه کردن له ناییسی کاندا، که ده بنه بدریه است لبدر ده نارمزوروه کانیان، چونکه نهوان دهیانه و نتیجیه کی بی کوت و مدرج بزین. لبدر نهوه نه چوار بهلگه بدلگه بمهیز و پیوستن لمسه بونی پیوهندی نیوان خودا و مروف بز گفتگو کردن له گمل بینا و هران.

کاتیک دهیاره بهلگه کانی پیوهندی نیوان ناسان و زوی پرسیار له د. عبد الوهاب المسیری کرا، ولامینکی حه کیمانه دایوه، که هر چوار بهلگه که باسانکردن له خوی گرتووه، دلیت:

یه کیک له دانپندر او عدقیله کان - له لای من - ندویه که داننان به بونی خودا، داننان به بونی پیوهندی نیوان خودا و مروف (ناییسی کان) بدوانی خزیدا دلیت، چونکه شتیکی مدعقول نییه خودا مروف وک بونه مومنکی

عاقل بدیستیت، که بهای بیون بزایت، پاشان بیکاته بیونه و مرنکی وا که به مردن لمناوه بچیت، مرؤوف وا بدیهیتراره که به تهاوقتی نهود رفته کاتمه، هرودها نهودش که ره فتاره کانی له زیاندا سرمنجامینکیان هیئت، واتا واز له ستمکار بیتدریت و تزلیمی لئی نمسه ندریتهود، مافی ستملینکراوش به همدر برپات، ندهد له کاتینکدا که دادگدری له فیتپتی مرؤفدا چم‌سپاندوره، له دیدی مندا نهمه دامه‌زراویه‌کی لاسنگه و بُز وجود شیاو نییه، و انازانم خودای دانای بدموانا رینگا به شتیکی لم چهشنه بدان.

د. المسیری خالی کوتایی روتنر ده کاتمه و دلیت: تهاوکردنی دامه‌زراوه و وجود پتویستی به بیونی زیانیکی تر همیه که تایادا لینیچینه‌وه له گهله مرؤفدا بکرت لمسر کردوه کانیان، به تاییه‌تی من باوهرم بمهه همیه، که درکردن به چاکه و خراپه و راست و هله شتیکی فیتربیه و له دربیونی مرؤفدا چم‌سپاوه، بُزچی نیمه و هک بیونه و مرنکی نازاد له ویستاندا خلق‌کراوین و نهود پیوهرانه‌مان تیندا دانراوه نه گدر لمسریان لینیچینه و همان له گهله نه کرنت؟.

کواته همیه که له خاسیه‌تی (حیکمته‌ای خودا و خاسیه‌تی (فیتپتی چاکه و خراپه و نازادی ویست) له مرؤفدا نهود ده کنه شتیکی حدتی که خودا نهود بُز مرؤوف پروون بکاتمه ناخو بُزچی خلقی کردوه، بُزی دلنيا بکاتمه که مردن واتای فهناپرون نییه، رینگای هملبزاردنی چاکه و خراپه‌ی نیشان بدان، نه‌مانهش له پنی نایینه ناسمانیه کانمه نهیت نهنجام نادریت.

سیمه‌ی کام له پهیامه ئاسماپیه‌کان بو شولنگه‌وتن شیاوتره؟

دوای نمه‌ی بە بەلگە بۇنى خودامان سەلماند، هەروهە بە دىھىيەتى باورپۇرون بە نايىنه ئاسماپىيە كانمان سەلماند، كە لە رېيانه‌و خودا پەيمۇندى بە مەرۆفە دەكەت، ئىستاش نۇرە پەسپارلىكى گۈنگ دىت، كە زۇر جار يېتاوھە لاؤھە كان دەيىخەنەرپۇو: گۈرسان دانسان بە بۇنى خودا و نايىندانا، كام نايىن ھەلبىزىم؟ و بۆچى؟

ھەندىتكەس وادەزانن كە چەمكە ئايىننە كان چەمكى پېتىمىن، پىوستە بە بەراورد كەردىان بە ئايىنه كانى تۇ حوكىمان بە سەردا بىرىت، بەلام لە پاستىدا ئايىن حەقىقەتىكى رەھايە؛ بمو پىيەتىكى دەكىرى بە شىۋىمەكى بابەتىانە لە رېتى سى پىنگەتەكەي (ناوەرۇزىكى پەيامبەر - خودا)^(١) و ھەلبىسەنگىتىرتەت.

پىنگەتەكەي يەكەم: تايىمەت بە ناوەرۇزىكى دەقى ئايىنى و سروشىتەكەي، پىوستە دەقى ئايىنى راست بەم پىوەراندى خواروه جىابىكىتىدە:

- ١- خوداي بە دىھىتەر بە مەرۆف بناستىت.
- ٢- ئامانجى بۇنى مەرۆف روونبىكتەمە.
- ٣- چەمكە ئايىننە كان لە چوارچىنە تىڭەيشتنى عەقلى مەرۇڭدا بىن.
- ٤- ئايىن بەلگەي عەقلى لە سەر نەو چەمك و بىرورايانە يېتىتەوە كە دەيانخاتىمەررو.

(١) نەو چەمكە ئەنەنەنەنە خەستەمانەتپۇو، لە كەنېيى ئەمنازىار (د. محمد الحسيني اسماعيل) وەرگىرائىن : الدين و العلم و قصور الفكر البشري. كە لە سالى ١٩٩٩ چاپ كراوه.

۵- هیچ هدف‌زیبید که نتوان چه مکه نایینیه کاندا نمیت که پدیامده که دمیخاته روو.

۶- دهقی نایینی له گهله یاسای سروشته پوشته مرؤوف تینکنه گیرت.

۷- چه مکه نایینیه کان له گهله چه مکه زانتسیه کاندا تینکنه گیرن.

۸- له واقعی ژیانی مرؤوف جیانه بیت.

۹- واتای دهقی نایینی له گهله پیشکهوتی ژیارستانی مرؤوف بپرات، چونکه هیشتنهوهی چه مکه کان له کاتی هاتنه خوارمه میاندا، واتا خودا پیشکهوتی زانتسی و ژیارستانی له بدرچاو نه گرتوه.

پنکهاته‌ی دووهم: تایبه‌ته به چه مکی پدیامبهر و سیفه‌ته کانی، پیویسته که:

۱- پدیامده که چونیمتی پهیوندی بدیهیتنه به پدیامبهر و بعونه‌وهره کانی دیاری بکات.

۲- پدیامده که پرونی دهکاته‌وه که پدیامبهران بمرپرسن له گمیاندنی پدیامی خودا، پدیامبهران بز نهوه نه هاتوون که خوبیان بناسین.

۳- پدیامده که نهوه دوپیات بکاته‌وه که پدیامبهران ترۆپکی تمواوه‌تی سنورداری مرؤفون، بهو پیشه‌ی نهوان پیشمه‌وای مرؤفایتین بز مرؤوف. نهمه‌ش بهه‌وی چدمکیکی زور بزرتر له چه مکی پال‌دوانانی گهلان له داستان و نه فسانه کاندا.

پنکهاته‌ی سینه‌م: تایبه‌ته به چه مکی خودا و سروشته‌که‌ی، پیویسته نایینی راست نه مانه له خۆ بگرت:

۱- بدلگه‌ی حاشا هملنه‌گری خودای بدیهیتنه لە سەر بعونی، لە سەر سروشته بعونی له دەپرونی مرؤفدا.

۲- وسفکردنی خودا به تهواری و کەمالاتی په‌ها، بعوهی که حیکمەت و توانای خودائی له سەررووی حیکمەت و توانای مرؤفایتیه.

۳- له کاتی خستنه رووی سیفاته کانی خودا هیچ چاره‌مان نییه له کاتی قسه‌کردن‌ماندا هدر دمین نهو و شانه به کار بینین، که بز مرؤوف به کاریان دینین، وهک بعون و توره‌می و بهزمه و بیستن و بینین، چونکه نیمه هیچ کدره‌سته‌یدکی ترمان له برده‌ستدا نییه تا تپروانینه کامنان دهرباره‌ی خودا لئ دابپرین، نهمه‌ش له‌لای زانایانی عه‌قیدو بیروی‌واهر به (ویستی لینکچون) ناسراوه، نهوه به هیچ جوزرنک نهوه ناگه‌یه‌نت که خودا له نیمه ده‌چیت.

قورنانی پیروز به شیوازرنکی وا له‌گه‌ل نهو هملوسته مامه‌له‌ی کردوه که هرچی هله تیگه‌یشته نیه‌یشتووه:

﴿لَيْسَ كَمْلِيهُ شَفَعٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾^{۱۱} الشوری: ۱۱

پیروزه‌گار شیوازی و نکچون (بیسری بینرایی به کاره‌تیاوه، به‌لام به‌لمه‌وه ناگاداری کردوه‌یه‌تموه که نهو و نکچونه له چوارچینوه به پاک و بینگردانانی رهایه (هیچ شتیک وهک نهو نییه).

نم سی بهندی باسمان کردن، هیله پانه‌کانن، که دهکری له پیتاموه به شیوه‌کی بابه‌تیانه برپیار له‌سر راستی و هله‌ی نایینیک له نایینه کان بدین.

بؤیه شتیکی بدله‌گه‌نده‌وسته که هیچ بینگه‌یدک بز نهو نایینانه ندیت که خودا به سیفاتی نرمی مرؤوف و هسف دهکن، یاخود به سیفاتی بته‌رسی و نه‌فسانی. یاخود نهوانه‌ی له‌سر وتنه‌ی ناثرل میان مرؤف‌فلادرنکی گه‌مزه خودا وتنا دهکن، که مرؤفه دروستکاره‌کان لمووه داناتر و زیره‌کتر و به توواناتره!

ههروها هیچ بینگه‌کیش بؤ نایینیک ناییت، که دقه‌کانی پیمان دلین بینه‌مبهده‌کانیان داوینه‌پیس و بکوژ و خوتپریز و خیانه‌تکارن.

هیپ بینگه‌یدک بز نایینیک نییه که دقه‌کانی لیوانلیون له قسی نه‌په‌ری بینه‌وشتی و قیزه‌ونترین ماناکانی.

بهر له همرو شتیک، هیچ پینگه‌یدک بُو نایینیک نییه که بِلَگَدِی عَدْقَلِی
رپون و یه کلاییکه رمهان نداداتی بُو بپیرادان لهسر پاستی و دروستی همرو
پیاماهی هیتاویسمتی، نیسلام دیارتربن نمودنهی لهسر شده هیتاوتهوه، قورناب
به ریزکردنی بِلَگَه کان وازی نههیتاوه، بِلَکُو تحدددی نکُولیکارانیشی کردوروه
لموه بتوانن بِلَگَدِی عَدْقَلِی، پیشکدهش بکمن لهسر قسه کانیان:

﴿ وَمَن يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَيْهَا إِلَّا بِرُهْنَةٍ لَهُ يَدُهُ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِذَا هُوَ أَنْتَ بِكُلِّ الْكَفِرِونَ ﴾ ﴿ ١١٧ ﴾

و اته ندو کسهی خواهی کی تر بر پیار بذات و بیکاته شد ریکی خوا، له کاتینکدا هیچ بدلگدیده کی بدهسته و نیبه، نهوا بمراستی حیساب و لیپرسینمه وی لای پهرووره گارتئی، یېگومان بیباوهړ و خوانه ناسان سمر فراز نابن.

فَلَمَّا وَرَأَهُنَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٦٤

واته: نه گهر راست ده کمن فدر مسوون به لگه کانتان بینن:

ئا نەمانە ئەو پىورەي بابەتىيىانەن، كە پىويستە دەستىان پىوبەگرىن لە كاتى
ھەلبۈزەردەن ئەو دېنىي شىاوي شوتىكە وتنە.

بوجی ئیسلام؟

له کاتی گه پراندوهی له بیناوهپی و نیلعادوه به رو بازنهی باوهپ، پرسیار له د. عبد الواهاب المسیری گهوره بیرمندی مسلمان کرا. بوجی نیلامی هملبزارد، بوز نایینیکی تر نا؟ ولامی دایمده:

(اسه‌هتا، پیوسته بزانین هدمو پیامه ناسمانییه کان یەك نایینن نهوش نیلامه)، که خۆبەدستەودان و تسلیمبونه به خواي تاک و تمیا، هەربۆیه باوکی پیغەمبران ئىبراھیمی خۆشەویستى خوا ناویناون: (مسلمان).

ئەم چەمکە بەلگەندەویستە، یەك عەقیدە و باوهپ، نا لىزەوییە کە ناکرئ خوا له بىنگەدی چەند نایینیکووه له گەل مروقاپایەتى بکەوتە پەبیوندى کە عەقیدە و باوهپی جیاواز هەلبگەن. بەلام نەوەي دەبىنین له جیاوازى نیوان چەمک و ماناكانى نەوانەي بە نایینى جیاواز دادمەترىن، دەگەرتەوە بۆ كارىگەرىبۇنىان بە فلسەفە و زانستە باو و بالادىستە کانى ژیارتاستانییەتە کانى تر.

نایینه کانى جىهانىش (جگە له نیسلام) بەسر دوو كۆمەلەي گەورەدا دابېش دەمین؛ يەكە میان بىرۋاوهە کانى رۇزىھەلاتى دوور وەك نایینى ھېنلىقسى و بوداىي و هي تر، كۆمەلەي دووەمىش نایینى مەسيحى و جولەکە، کە له رۇزىناوادا باون و بەپىزەمەكى كەمتر له رۇزىھەلاتى ناومەراستدا دەبىنرەن^(۱).

نەگەر سەرنجى بىرۋاوهە کانى رۇزىھەلاتى دوور بەمین، دەبىنین کە خالىي ھاویەشى ھەرە گەورە نیوانيان بىتىيە له (يەكىتى بۇون - وحدة الوجود)، کە بە واتاي نەوە دىت خودا له زاتى خۆيەوە بۇونى بەدىھەتاوه، مەرۇف دواي

(۱) جگە له كۆچى جولەکە بۆ خاکى داگىزىراوى فەلسەتىن.

کۆتاپیهاتنی ژیانی له دنیادا ده گەرپىتموھ بۇ نەوهى لە گەل بنچىنەيە كدا (كە خودايە) تىكەل بېيتىمۇ، هەروەك چۈز دلۇبى ناوى باران دە گەرپىتموھ ناو دەرىيا. جا ھەرچىند پەيرپوانى چەمكى يەكىتى بۇون بىرۋىباوەرە كەيان بە فلسە فى بىكەن، نداوا بە سادەيى ھەر بەواتاي نەوه دىت كە مەرۆڤ بىرتىيە لە خودا، ياخود بەلاپىنى كەممۇدە بەشىكە لە خودا)).

هروههاد. المسیری دلیت: ((من وک خزم باوغم به دوانهی بدهیتهنر و بدیهیترارا، پدرورگدگار و بهنده هدیه، که دوانهی سرهکین له پهیوندی خودا به مرؤفمه، به لام نهوه که هدنی کس بهه لدمدا بین و بلین که بدیهیترارا بریتیه له بدیهیتهنر، من خودام (یان بهشیکم له خودا) و (خوزم ناگام لئی نیمه)، ثروا سهبارهت به خودا یان سهبارهت به خزم بعوه رازی نابم)).

هرچی دهرباره‌ی نایینی مسیحی و جوله‌کدیه د. المسیری دلیلت: (ا) دو پیامه ناساننیه به پله‌ی یه کم لهسر نه موتعجزانه داموزراون که پیش دو هزار سال پوپولاریته (وهک له دایکبوونی موتعجزه مسیح و زندگانی مردوک، چاره‌سرکردی نه خوش، موتعجزه گوچانه کمی موسا، دولتکردنی دهربار)، موتعجزه شتمانی بتو نه کمه به بلگه همزمار دهکرت که دهستنت).

پاشان د. المسیری دلیلت: ((به همان شیوه نایینی مسیحی و جوله کش بدشیکیان له باوه پرون به یه کیتی بعون تینا همیه، هاو شیوه نایینی هیندوسی، چونکه مسیح (سلامی خوای لیتیت) نو قنوم (وتنه) یه که له نو قنومه کانی خودا، هروها له نایینی جوله که شدا دهینین که خودا چزته بدر گله پیروزه که (جوله که) و خاکه پیروزه که (خاکی میعاد).

هرچی نیسلامه، ثوا موعجیزه کان رژیلکی تیدا نایین، نه وتا له هه موو
ژیاننامهی پیغه‌مبیر ناوی تاکه هاومه‌لیکیش نادوژیتهوه که به هزی بهیزترین
دلو موعجیزه سلمیزراوه که مسولمان بسویت؛ موعجیزه نیسراو میعراج و
لمتکدنی مانگ، که قورئانی پیروز پشتراستی کردوونه‌تمده.

هرچی بدلگه کانی خوایتی پیامه له نیسلامدا ندوا له سر عقل و ناگادرکردنوه فیتوه دامزراون، لهدر نمه شتر پیشستمان به بونی پیامی تر نه ماوه و نیسلام بزته کوتایی پیامه ناسمانیه کان.

بدهمان شیوه دوانیی بدیهینه و بدیهیتراو، پروره‌گار و بمنه له قورنائی پیروزدا زور بعرونی درده کهرت:

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَكُنْ لِّهِ كُفُواً أَحَدٌ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَّهُ كُفُواً أَحَدٌ ﴿٤﴾﴾ الإخلاص: ۱ - ۴.

واته: (ات، نهی موحده، بلی: نه شته من نیوه بز بانگ نه کم ندویه که خودا تاک و تمنایه. هر نه خوایه له تمنگانه‌دا پشت و پنهایه. کهسی لئی نهبوه له کهسیش پهیدا نهبوه، کهسیش هاوچشن و هاوپایه‌ی نیبه)،

نایه‌تی یه که‌می سوره‌که بونی بدیهینه‌تک که فرمان دهکات و بدیهیتراونک که فرمانی پنده‌کریت دسله‌لینیت، نهوش له بیهی وشهی (أَقْلَ)، نایه‌تکانی تریش نکوْلی لهه دهکن که هیچ لیکچوویتک له نیوان بدیهینه و بدیهیتراودا ههیت، به بیهی وه بود له پنگدی بدیهیتراو کم بکاته‌هه، تمناهت خودا له قورنائی پیروزدا به پنگمی بمنایه‌تی ستایشی پنجه‌مبره‌که کرد ووه:

﴿شَبَّخَنَ اللَّهُ أَنْرَى يَعْبُدُهُ، لَيَلَّا مِنَ الْمَسَجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسَجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَنَرَكَنَا حَوْلَهُ لِرُزْيَهُ، مِنْ عَائِنَتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾١﴾ الإسراء: ۱.

واته: (پاکی و بیهی عدبی بز نه خودایه که شهوره‌یی به بمنهی خزی کرد که موحده مسده (صلی الله علیه وسلم) له (مسجد الحرام) اوه له مدهکده بز (مسجد الاقصا) له قودسی شدريف، نه مزگوتی نه قصایه که خزی و دهورویه‌یمان موبارهک کرد ووه. بز نهوش شهوره‌یمان بیه کرد تا همندی نیشانه‌ی قودره‌تی خویانی پیشان بدین و دلی بین دابمه‌زی. به‌استی خودا شهداو بینایه و ناگای له هدموو شته).

بهدهمان شیوه پیزه‌ی نیسلامی (النسبة الاسلامیة) یه کیک بwoo له هوزکاره گرنگه کان که وایکرد د. المسیری لمناو هدموو نایینه جیهانییه کاندا نیسلام هملبیزیت؛ پیزه‌ی نیسلامی بدو واتایه دیت که تمدنا خودا نه گوپر، هدموو شتیکی تر گزراوه، نه مدش رنگا به جیاوازی دید و بزچونه کان دهدات. له همان کاتدا نم پیزه‌ی نایینه هزوی و بنبوون و لمناو چرون، چونکه سرهجاوه بالاکه ناگرتنهوه، وده چون له هندنیک فلسه‌فه هاوجمرخه کاندا به دیده کدین.

هاتنهوهی گرنگترین و گهورترین ره گهزی بیروباوه‌ی نیسلامی له گمل بیری د. المسیریدا یه کیک بwoo له گرنگترین نمو هوزکارانه بعونه هزوی نمهوهی د. المسیری نیسلام هملبیزیت، مه‌بستانان له ویه که خودا (پهروهه‌گاری هدموو جیهان و بعونه‌وهه)، بهداد گهري و میهه‌بانی خزوی هدمووبان له خزو ده گرت، له‌شدا نیسلام له هدموو نایینه کانی تر جیاوازه؛ بزو نمونه نایینی هیندنسی ناوه‌کهی له گمل هیندییه کان داتاشراوه چونکه تاییته به خویان، نایینی جوله که نمهوهی به مدرج گرتوه که کدستیک دایکی جوله که ندیت به جوله که همزمار ناکریت! همروهها مه‌سیح (اسلامی خوای لیتیت) بزو (اسه گه گومراکانی بمنی نیسرائل) نیز دراوه (وده خزوی باسی کردووه). به‌مدش نیسلام بزوته نایینی هدموو مرؤفایته و بزو هدموو کات و شوتیک، همروهه ک چون له هدموو نایینه کانی تر لیبورده‌ته و زیارتیش نایین و بیروباوه‌ه کانی تر قهبریل ده کات.

دوای چوار چدمکه‌کهی را بردوو (پروونی دوانه‌یی پهروهه‌گار و بدنه، سنورداری په‌لی موعجزه‌کان، پیزه‌ی نیسلامی، جیهانگیری بانگهوازی نیسلامی) د. عبد الوهاب المسیری ره گهزری پیتجمم ده‌خاتم‌پروو که له پشت په‌پهکردنیه‌تی له نیسلامدا، نمو ره گهزرش تاییته به قورنائی پیرۆز، که کتیبی پیرۆزی نیسلامه، چونکه قورنائی پیرۆز بهین گومان قسی خودایه و له گمل قسمی پیغمه‌مبهرا و شوتیکه‌توان و شیکرمه‌کان تینکدل نهبووه، وده چون له نایینه کانی تردا همه‌یه. همروهها نیمه به دلیاییه‌وه ده‌زانین که هدر ناییدتیک له نایه‌ته کانی قوئنائی پیرۆز کهی و بوجی هاتوته خواروه، ج

پهیوندییه کیان به پیش خزیان و دوای خزیانده همه. نهم وردی دارشتهش له هیچ کتیبیکی تری پیروزدا بدی ناکرت^(۱).

هروهها بدر لمهه پیغمه مبهه نیسلام (که وحی بوهات) بگدریتموه لای پهروهه گاری، نایهنه کانی قورثانی پیروز له زیاتر له شرنتیک نووسرا بونهه، نمهه سهرهای نمهه دهیان بدلکو سه دان هاوعل نه زمه ریان کردبوو. به زمهه دو سال به سهه وفاتی پیغمه مبهه خودا (صلی الله علیه وسلم) تینپه پیت (السمرده) می خیلافه تی نه بوبه کری صدیق) قورثانی پیروز له یه ک سه رچاودا کۆز کرایمه، بمو شیوه میدی که نیستا له بدره استماندایه.

ده توانین نمو کاته هست به گرنگی نه وردی و پاکیبه بکهین، که بدر اوردی بکهین به کتبه کانی تر، بز نمونه کتیبی پیروزی هیندو سه کان (فیدا) که هیچ ده باره بنچینه کدی - سه رچاوه کدی - چوزنیه تی نووسینه ومهی - کاتی نووسینه کدی نازانین. هروهها زۆرلک له میزرو و نووسه دیان و جوله که کان به پرونی باسی نه وهمان بز ده کدن که زۆر لایمنی ناروون له بنچینه و نووسینه ومهی تمورات و نینجیلدا بونیان همه.

ده کری خسته برووه عه قلییه کدی د. المسیری، له گمل نمو بدلگه عه قلی و فلسه فی و زانستیانه که له قورثانی پیروزدا له سهه خواهی تی هاتوون، یارمه تیده رنکی باشی لاوی بیناوهه ده بن و بز نمهه به ناسانی نایینیک هه لبزیرت.

(۱) له دیبیتیکه لاه گکل یه کیک لاه خوبه لازانه باره کان که له بتنی نیسته بنته ومهو، بیناوهه که همولبکی زۆرلدا که بوقم بسلیتیت که دستکاری قورثانی پیروز کراوه، چونکه وشهی (هو) له هندنیک لاه نرسخه کانی قورثانی پیروزدا هاتووه بدلام لاه نرسخه کانی تر نمهاتووه، نکولی لوهه کرد که نمهه بمهزی جیاوازی قیراثانه کانهه بینت، وللامی بیناوهه کدم دایمه و گوتوم: گریسان نمهه راستیت نمهه بدلگیه له سر وردی پینکخراوی دق، چونکه تمنیا پیتیک له تیوان ۳۲۰ هەزار پیت بدلگیه له سر وردی و زانیانی قورثانی ته فسیر بز نمهه همه. هروهها پاشان به گالانهه گوتوم: وام گومان ده برد بزم دسلیتی که هندنیک لاه نرسخه کانی قورثان باس لوهه ده کدن که موحة مسدد (صلی الله علیه وسلم) پینهه مسبر بوه و هندنیکی تریش دلین کوبی خودا بوهه!

بهمه‌ش سیانه‌ی باووه‌ر له دیدی عقدنا تهواو دمیت: خواهه‌تی - پهیوندی - پهیام.

نکوژلیکردن له دامه‌زراوه‌ی باووه‌ر گرمونتکی شکستخواردووه.

له سده‌هی حفده‌هه‌می زاینیدا فمیله‌سوف و زانای بیرکاری و فیزیا بلیز پاسکال^(۱) نمه‌ی خسته‌پرو که به (گرمونه‌که‌ی پاسکال Pascal's Wager) ناسراوه، که بدلگه‌یه‌کی فلسه‌فیله و بانگکواز بزو باووه‌هیتان به خودا و نایین دهکات، بهو پیشه‌ی که نیمه نه گدر نه و پنگایه بگرینه‌بر و لهسر نه و بیروباووه‌ه بژین، نه گدر دواتر ناراستیشی بسلمیتدرنت هیچ نادورپتنین، بهلام نه گدر نکوژلی له خواهه‌تی بکهین و پاشان بعونی خودا بسلمیتدرنت نهوا له دنیا و دوارپژدا شکتیکی گدوره دینین و تووشی دوزپاتکی گهوره دمین.

به زیاتر له پیچ سد سال پیش پاسکال، فمیله‌سوف و شاعیر (أبوالعلاء المعربی ۹۷۳-۱۰۵۷) هه‌مان بدلگه‌ی فلسه‌فی به شیوازنکی پون و راسته‌خوا و ورد له دوو دیزه شیعردا خسته‌تمپرو:

قال المنجم والطبيب كلامها: لاتحضر الأجساد، قلت: إليكما

إن صح قولكما فلست بخاسر أو صح قوله فالخسار عليكما

و اته: (فالجی و پزشک گرتیان: لاشه‌کان حهش ناکرتن. منیش پیتمگونه: نه گدر قسه‌که‌ی نیوه راست دریچیت نهوا من هیچم له دمت ندادوه، بهلام نه گدر قسه‌که‌ی من راست دریچیت نهوا نیوه خسارتممند و زیانلیکه‌متوو دهبن).

رپژنیکیان له گدوره فمیله‌سوفی بیباووه (بیتراند راسل) ایان پرسی: چه دمیت نه گدر مردی و بؤت درکدوت که بهرو جیهانیکی تر دمپژی، لمبردم خودا و هستای، لئی پرسی: بؤچی باووه‌ر بهمن نههیتا؟ نهوسا چون وهلام ددهمه‌وه؟ راسل گوتی: پئی دملیم بدلگه‌کانی بونت بهس نه بعون.

باورم وایه خداش پنی بفهرمیت: بدلگه کامن بز باورهیتانت بروینان پر کردبوو، به بدلگهی نمهی، که ملیونان زاناو فدیلهسوف به دریازی میزرو باورپیان بهمن هیتنا. هدروها لهواندیه خودا پنی بفهرمیت: گریمان بدلگه کانی برونم بهس نهبوون، ندوا بز کهیکی فدیلهسوفی وک تن شیاوتر نهبوو که نهگمری زیان لهسر خوی لابرتت؟ نایا کاتیک له دنیادا بروی و کهستیک پنی راگمیاندیای که خمریکه ماله کدت دهسووتیت و هیچ بدلگهید کی یه کلاکه رومیشی نیشان ندادابیت، نایا به خیرایی بمرهو ماللهوه راتندکرد بز نمهوی که لمو قسهیه دلنيا بیتهمه و پیاوانی ناگرکوزتنهوهت بانگ دهکرد، یاخود چاوارهیت دهکرد تا وتنیه کی فوتوقرگافیبان بز دهاردي که بونی دمرده خست ماله کدت دهسووتیت و دووكلی لی بدرزدیتهمه^(۱)!

خستنبرووی مرجه کهی پاسکال به واتای نمهه نییه، که باوربرونسان به خودا و نایسن لهسر نمهه بنیاتبزرت که تهنيا خمتوانی^(۲) خزمان بکمین و لهسر گریمانه دامهزرت، بدلکو بدو خستنبرووه نمهه پرون دهکه ممه، که باشترين بزارده برستیه نمهه که بمو جوزره رهفتار بکهین که خودا برونى همیه، جا نمهه سلمیتر او بیت یان نا. همچی پرسی باوره نمهه پرسیکی زانستیه و دهکری به بدلگهی حاشاهده لنه گر بسلمیترت و یه کلابی بکرتهوه.

(۱) نهم مرجه لهسر (چه مکنی نه گمرا) دامهزراوه، که فلسفی پیبارهی پیچارد دزوکنزی لهسر دامهزراوه، بهلام له گمل نهومشا پیچارد دزوکنز چه مکه کهی پاسکال رقنه کاتمه^{!!}

(۲) مشوری خزمان بخوین.

خوته‌ری به پیز :

چهندین جار له تهوده کانی کتیبه‌کدا باسی نهوده‌مان کرد که هزری نایینی کورتبین (امه‌سیعی و نیسلامی) هۆکارنگی سدره‌کی برو له پشت بیناوه‌پرونی که سایتکی زۆر، به ج جۆرنگ مراوی سەرلیشیوار له گوتاری نایینیدا نهودی دەستدەکویت که تینوتی بشکینت و لەسەر گەردانی و گومان و بیناوه‌پری رېزگاری بیت؟!

بەر لەوەی کەسانی تر بە کەمتر خەمی له گەران و لىتكۈلىئىنەوە تۆمەتبار بىكىن کە كردوونىتە نىچىرىنىڭي ناسانى هزرى ماددىگەرائى، ندوا پۇستە بە دىدىتکى رەخنە گرانە سەرنجى هزرى نایینى بىدىن، كە دەست بخىنە سەر كەم و كورپىيەكان، پىشىيارى چارەسرىنىكى وا بىكىن کە نەو ھزره بىكانە هۆکارنگى پاکىنىسىرى عەقلە راستگۈزىيەكان، نەوانەي راستگۈزىيانە بەدوايى حەقىقتىدا وىلن، لەبرى نەوهى بىبىنە هۆکارى رەھىنەوە لە نايىن، بەمەش گەشتە كەمان لە گەل ئەفسانەي بیناوه‌پىدا كۆتلىي پىدىت.

نویکردنهاوی هزی ئاسن :

لهم ما وانهی دوایدا دسته‌وازهی نونکردنیه (گوتارای نایینی زور دیستین، دوای نهوه گوتاره باوه که بیتانابرو له خستنه روی نیسلام به شیوه‌هی که راسته قیمه و دررووست، نهمهش زور یارمه‌تیده‌بریو بز دمرکومتی نهود شپوله بیتاوه‌ریهی له ناوچه‌که‌ماندا دمرکومت، هه‌روهک چون کاریگه‌رسه‌کی زوری هه‌بوبو به‌سر نیشاندانی و تندیه‌کی ناشیرینی نیسلام له روزنایادا.

نهوهی سه‌رنجی گوتاری نایینی داییت دهر کی بدهو کردوا که که موکورتیبه کهی تدمیا له شیوهو شیوازا نییه، بدو پییمه نه گدر چاکی بکدین کاره که ش چاک دهیت، بدکون ثم (گوتاره) که موکورتیبه کی گوره له (ناوهره^۱)، کمیدا دهنونیتیت که پیوسته راسته و خوز چاک بکرت، واته پیوستی به چاره‌سر و چاودنیزیه کی چر همیه به زمانی نیمه پریشکان^(۱).

پیغمبری خوا (صلی الله علیه وسلم) نمود میکانیزمی خسته تر برو. که نمود توانایی به نایینه بدهشت لمسدهی شده می زایینی له دورگهی عذر بیدا هاتوته خواره و شیار بیت بز هدمو کات و شوتیک، فهرصوبهه تی: ((إن الله يبعث لهذه الأمة على رأس كل سنة من يجدد(بصلاح) لها (أمر) دينها))^(۴).

(۱۱) گرمان لوده دانیه که پرسی نزینکردندروی هزری ناینی زور به لق و پژپ و گشگیر، که تا
نیتیستا سدان تویزینموعی لمصر کراوه، بهام هیشتا مافی خوی پیشه دراوه و، چمند هنگارونک ندیت بدرهو
چاچکاسازی نمی‌بیشتر، لمبر شمه له لابد، کانی داتراها هیله پانیه کانی نم پرسه دخهیسه روو، به
جزئونک که خزمت، بادمعت، نم تغورهه بکات، که بریتهه له درجرون له زلکاری بشاعوری و بشاعوران.

(۲) نم فرموده کی سهیج و بنایانگه که هارملی بمرتب نمبو هورمیره گزی اوستیمه،
وشی (بصلح) و (امر) بیش له هندیک ریوایتند همیه، رواه أبو داود، وصحیح السخاولی والحاکم والبیهقی
وابن الحجر والبانی.

واته: (خودا سه‌ری هه‌ممو سد سائیک که‌سیلک بز نهم نومحمدت دهیزت تا پرسی نایینه‌که‌ی نوی بکاته‌وه).

فرموده‌که پیوستی نومحمدت بز (نویکردنوه) و (چاکسازی) پرسی نایین رپوننه‌کاتمه‌وه، نه گدر نا دواوه‌کدویت. پیغامبری خوا (صلی الله علیه وسلم) نهیفه‌رموه که‌سیلک نومحمدت هوشیار ده کاتمه‌وه یان نومحمدت ده گیزپیتهوه بز نایین، جیاوزاییه‌کدش رون و ناشکرایه، چونکه گزپرانی بارودخی مرؤفایه‌تی له گدل پیشکوتنی ژیارستانی پیوستی ده کات دامهزراوه‌ی نایینی چهقبه‌ستو نهیت، نه گدرنا ژیارستانیه‌ت دهیسته‌وه و ناچاری وستانی ده کات و هر لمسه‌می شده‌می زایینیدا دیهیلیته‌وه، بهتایبیت که نیسلام کوتا نایینی ناسانیه و بز هه‌ممو کات و شوئیلک گونجاوه.

سبحان الله، نومحمدت چندن زور باس له فرموده‌یه ده کات و چمند کم کاری پیتده‌کات! ندهوتا پیش هزار سال دمرگای نویکردنوه داخراوه، به‌مدهش نومحمدت بز خواره‌وهی خواره‌وهی ژیارستانیه‌تی مرؤفایه‌تی دابزیوه، شیخ (محمد الغزالی) نهم سرهنجامه و مسف ده کات و دهیت: ((نومحمدتیک عقلی خوی ره‌تکاتمه‌وه و لمسه‌رده‌می هزار سال پیش نیستا بیهیلیته‌وه، وا باشتربیو له‌سرم چوار بین برویشتایه (وهک نائزمل) نه گدر په‌حی خودا نه‌بوایه)).

له تویزینه‌وهیه کدا په‌بیت بیتللا^(۱)، که یه‌کنکه له گموره زانیانی زانستی کومه‌لناسی له کونگرمه‌کدا له سالی ۱۹۶۸ له زانکوی هارفارد به‌سترا پیشکه‌شی کرد، دهیت: له راستیدا یاساکانی نیسلام (جیهانی) (پیشکدوتووا) تهناند (شوپرشگیز) این، نه شکستانه‌ی تووشی نه یاسایانه‌ش بعون بووشکی ی چهقبه‌ستوییانناگه‌پیتهوه، وده چون زور کدس بمهه توانباری دهکن، به‌لکه پیچه‌وانه‌که‌ی راسته، له‌وانه‌یه شکسته‌کانی له ههندیک سه‌ردہ‌مدا به‌هه‌ی نهوه بوویت که یاساکانی هاوچه‌رخاندتر بونه له‌وهی سمرکهون.

(۱) Robert N.Bellah: مامزتای زانستی کومه‌لناسی بزو له زانکوی کالیفورنیا، یه‌کنکه له گرنگ‌بیهان به پیغمدی زانستی کومه‌لناسی به نایینه‌کاتمه‌وه.

لیزهدا پرسیار تک خۆزی فەرز دەکات، چۆن بانگەوازنىکى جىهانى پېشکەوتىووى شۇرپشگىتى بە جۇرتىك دواكەوتىوو تا بۇتە بار بەسمەر هزز و بۇتە مىكانىزىمەنک بۇ تووشىرىدىنى كۆملەگە بە چەق بىستۇرى؟!

ئەڭمەر بارودۇخى نىسلام لە سەردىمىي درۇشانەمەيدا بەراورد بىكمىن بە بارودۇخى لە سەردىمىي كانى دواكەوتىنى زىيارستانىيەتى نىسلامى، نەوا دەبىنەن دوو ھۆزکارى مەترسیدار لە هزرى نىسلامىدا چەپتىزاون تا وەها نىشانى خەلک دراو نەوهەك نەوهەي لە نۇسولاً و بىنچىنە كانى نايىن بن.

يەكەميان، دەركەوتىنى چىنېكە كە لىنگىدانەوهى دەقە پېرۋەزە كانى بۇ خۆزى قۇرخىرىدۇو و خۆيان بە شايىنى قىسىملىكى دەزان و لە بېپارە كانىاندا نەو بۇچۇن و مەزھەبانە بەكار دەھىتىن كە لە گەل بېپارە كانىاندا يەكەنگىر دېتىدو، بۇچۇونە ناكۆكە كانىش و لە دەنلىن، واتە چىنېتكى (كەھمنۇوتىن) ئەڭمەر بە راشقاوانەش نەو ناوميان لىتەنرىت.

ھۆزکارى دووهەميش، لە وەدائە كە نەم چىنە تەشريع و وەلام و چار سەرە كانى پېشىۋىان وا داناون كە (رېتىمايى ناچاركەرن و بەشىكەن لە بىنچىنە كانى نايىن)، ناكىرى ھەمۈوار و دەستكاري بىرىن يان بىگۈردىن، ج نەوهى پەيۈندى بە پرسىyarە كانى بىرۇياوەر (العقيدة) وە ھەمە يان نەوهى پەيۈندى بە ژيانەوە ھەمە^(۱).

(۱) لە كىتىبىي (نحو پوره فى الفكر اللىبىنى) نۇرسىنى د. محمد النوبىي. كە دكتزارى لە زانكۆزى لمىدىن بە دەستەتىناو، سەرۋەتكى بىشى زمانى عەرمىبىيە لە زانكۆزى (الخرگۈم)، لە (گىنگا) لە مېسىر لە دايىك بۇوە، لە سالى ۱۹۱۷.

هزاری ظایینی چهقبه‌ستوو :

دوو هۆکارى پىشۇ بۇونە هۆزى پەيدابۇنى ھزرىك، كە لە گەل بانگمۇازى پىتىغەمبىرى خوا (صلى الله عليه وسلم) بۆ چاكسازى و نوتىڭەرى ناھىيەمۇ، بۆيە شايەنلى ئەمۇيە بە ھزرىتكى چەقبەستووی تەقلیدى و مسە بىكىت، كە خەرىكە لە ئىستادا نەم جۆزە گۆتارە ھەڙمۇونى خۆزى بەسمى گۆتارى ئايىنيدا دەسە پېشىت.

نە گەمرچى نەم جۆزە گۆتارە پېش ھەزار سال دەركەوتتووه، ئەمەش دواى داخرانى دەرگاى نىجىتىيەدالە دواى وەفاتى ئەبو حامد غەزالى)، لە سەرددەمى نىندا ھەنگاوى مەترسىدارى بەخۇيىدە دىبە، نەمەش دە گەپپىتەوە بۆ نەم جىاوازىيە گۈرمىيە ھىزى و سامان و راپۇنە كە رۆژنَاوا تىيايدا دەزى، لە گەل نە دواكەوتتۇرى و يېتىپىدى كە پەيرەوانى نەم ھەزە لە رۆژھەلاتدا تىيايدا دەزىن. لە بىر نەمە سەرەتى دەزى و كىنەيە ئەم جۆزە كەسانە لە بىرامبىر ژىارتانىيەتى رۆژنَاوا ھەيانە، كە دە گەپپىتەوە بۆ چەمند بارودۇخىنلى كە مىزۇسى كە دە گەپپىتەوە بۆ سەرددەمى داگىرگارى رۆژنَاوابى، وايدىبىن كە كەلتورە كەيان پەناگە و بەرىستە لە بەردەم لافاوى ژىارتانى. سەرەتى ئەمەش زۆرىيە زۆرى ئەوانەي بانگەشە بۆ نەم رەوتىدە كەن ئەم گەنج و لاۋانەن كە خوتىڭەرمن و زۇر كاريان تىنە كىرت و لە لايىن زۆر ھىزىو لايىنى جىاوازە بە كارداھىتىزىن، چ لە ناومۇھى كۆمەلگە ئىسلامىي بىت يان لە دەرەوە، بۆيە بۇونەتە ئىچىرى دەستى بەرژەمەندى و ثارەزۇوه سىياسىيە كانى كەسانى تر.

ھەزى ئىسلامىي چەقبەستوو لاسايىكەرەوە بەوە كورتە كىرتەوە كە ھەول بۇ گەپانەوە بۆ پاپىدوو و دەستىگەن بەو شىوازە ئىيانى ئىسلاميانە دەدات، كە

له سردهمی سدهاتای هانتی نیسلامدا باو بسو، به بیانووی پاکگردنهوهی زیان
لدو پیسی و بیروکه خرابانه له روزنواوه هاتورون، بزو بدیهیتاني نهوهش.
لایهنگرانی شدم جزره هزره عقدلیان دهخنه لاؤ، همولعدمن لاسانی پیت به پیشی
دقه کان بکمنده و بزو شو مهزهمبهی پمیرموی لیندهکمن ده ماگیرن.

به پشت بهستن بهم ممنهجه له رمتکردندهی نویگدری و به کارهینانی عدهقل، لایمنگران و پمپروانی ثدم جزوه هزره له دژی هر نویگدریه کی تایانی و تهنانهت دنیاش و مستاونه تدوه، تهنانهت شیخی نه زهر لمه رهناکانی سهدهی نوزدهمه مدا فه توایه کی دمرکرد تیایدا رایگمیاند که چوار مزهد به که به رهایی باشترین، به بیانوی شده که تهنا پیشه اکانیان زانت و تیگدیشتنی قوللیان هم بوده، هر که سیک لیيان دور برکوتته و دکوتته هدله له دوای همله و، کواته لمسه رده می شودا نهوانه شاینه نویگردنده و ته فسیر کردنی دقه پیروزه کانن بیونیان نییه^(۱).

نمودار نیکی تاییدی به نازار:

هروهک چون له توهرهی دوازده‌هه‌مدا هندیک له گفت‌گوزکانم باسکردووه
که له گمل گنجه بیناوه‌ره کاندا نهنجامداون، لیزهدا نهزمونی تایبه‌تی خوم
دیربارهی هزری پیچه‌واندی نهوان باس دهکم، که رنگدانه‌وی چه قبه‌ستووی
هزری باو و به پیروز زدانا نیمه‌تی لەسەر حیساپی:

۱) نایسن! ۲) زانست! ۳) عقد! ۴) حق! ۵) بههاو روشت!

نم گفتو گویید خوارهوم له گهله له گهوره زانایانی نایین بیو، که
جهند سالنک له بەرزرین پیگەی فتوادان بیو له میسر!

(۱۱) زورتک له پیاواني نهزمهری پیرز له نیستادا بعمر موی لدرهوبتیکی نوینگهری پژوهش دهکن، تمو فنتایمیش که شیخی نهزمهر داریعتی له ماویده کی میزدوبنی میسر بوده که چدابهستویی بدسر ندو
دامنه: اووه به همتدا زال بوده.

— خواهی نشاید —

شیخ له مزگوته میزرویه که دا، که راهاتوین بُو نویزکردن رووی ده کمینی، خدربکی خوشنده و تاری هدینی بُو، لمیانه قسه کانیدا باسی نوه و کرد که ده کری ماوه سکپری نافرمت به پنی مزهده کانی مالیکی و شافعی و حنبعلی^(۱) بگانه چوار سال، شیخ گوتی که نهوش به فتوایه کی لهو جوزه رازیمه.

توضیح سرسوپرمان بروم، که چون شیخ هیشتادستی بهم بپذورونه فیضیه
گرفته بود که هدایتی و هزکاره کانی له را بردوودا بورو^(۱)، نهمه سده راهی نمودی
را نانت سلماندویه تی و بر اننوویه تیمهوه که ماوهی سکپری له نزمانگ تیپر
ناکات، تمنیا ده کری دوو هفتنه به سر نهوكاتمدا بروات، نیتر بپذچی دهست بمو
بپذورونه بگرین که زانست هدایت سلماندووه؟!

له دانیشتنیکی تاییدت له گدل شیخدا پیمگوت: ندو فتوایهی تو دیدهیت پیچهوانهی زانستی راشکاو و راسته. لئی پرسیم: نایا گدیشتني ماوهی سکپری به چوار سال به مهحالی عه قفل دادهفری یان به مهحالی کرداری؟ ولامم دایوه: به مهحالی عه قفلی دانانزرت، چونکه مینمه فیل و نهمنگ بیز ماوهیه کی تزیک لوهه سکیر دین.

گوتی: که واته له پووی (عه قلییوه) ده کری نه گکر بزو جارنکیش بیت
ماوهکی بگاتنه جوار سال!

لیم پرسی: نایا موفیتیه کان له سمر نه گدری عهقلی فمتوا ددهمن؟ یان له سمر
ئیمکانیته واقعیه؟ پاشان گوتوم: له رووی نه گدری عهقلیمه وه رینی تینده چیت
که مانگکی رەممزان بیتە سد پۇژ، خۆر ناواندیت یان له ناومراستى ناسمعان
بۇ ھستەت...

(۱۱) هندنیک راویز چوون له موزه‌هایی مالیکیدا ماره‌ی سکم‌ی ده گهمنته سنه ستم سال.

(۲) کتبه کانی فیقهی مالیکی باس لوهه دهکن، که هاوسری (محمد بن عجلان) له هر سکریهه کدا
ساو، که چوار سال بوده، که نافریتیکی به پوشش و باش برو، بزیه لمسه قسمی نمود نیامی مالیک
فتوای نموی داره که دهکری ماروی سکری بگاهه چوار سال و نیامی شافعی و حنفیه لمه بوده
بسان گفتند.

زور شت هن که له پروی عدقلييه و مدهال نين، بهلام نايین و زانست دهکون، نه گهر حوكمه کانعن به بني نه گهر عدقلييه کان بدمين.

شيخ هوليددا پوزشيك بو فهتوا هله کهی بدوزته و گوتی: نسلام تورونه لمباره ناموسمه و پيگه نادات به هيج جوزتك بوختان بو نافرمت هدلبيه ستريت.

ليم پرسی: ثايا نسلام هاني زيناکدن دهدات، يان قبورو لى نده دهکات مندالىك که مندالى من نيه بدرته پاچ من و سميري ناموسى کچه کانم بکات که له دايكتکي ترن و برایان نيه و به فيل بيته هاویشكی منداله کانم له میراتدا؟!

پاشان گوتم: بهم شيوهه نم فتوایه ندك هر پيچموانه زانست و عقل و حقه، بعلکو پيچموانه بهاو رهشيش، هر وها پيچموانه نايينيشه؛ ثايا پروردگار له قورئاني پيرزدا ندهوه ديارى نه کردووه که ماوهی سکپري و شير پيدان دوو سال و نيه، شير چzon سکپري بدتها دهگاته چوار سال؟!.

(۱۱) سرعجي نم دوو نايته پيرزده به:

﴿ وَصَبَّنَا لِلنَّاسَ بِوَلَدِيْهِ حَلَّتَهُ أَمْدُهُ وَهُنَّ عَلَىٰ وَقْنَهُ وَفَصَلَهُ فِي عَامِنَ أَنْ أَشَكُّهُ لِيْ وَلَوْلَيْهِ إِلَّا الْصَّيْرُ ﴾^{۱۱} لسان: ۱۴

وانه: ناده ميززادمان را پاردووه دياره باوک و دايکي. دايکي له کاتي ستي له سر ستيدا، که کاتي دوو گيانبيتی، له سکي خزيا هملی گرتووه. جيابونهوه له سکي دايکي و به له دايک بونه و، له کوش و بدمد مکانی به برينهوه له شير له دوو ساله. رامان سپارد ووه کدوا بدرابنر بهم نازاروو نه زينه دايکت له گلتنی کيشاره سپاس منيش و باوک و دايکيست بکه و سرهجاميش دينمهه بدر دستي خوم پاداشت يان سراي کرداري دنيات نده مسوه.

﴿ ...وَوَضَعَهُ كُرْهًا وَجْهَهُ، وَفَصَلَهُ، ثَلَثُونَ شَهَرًا... ﴾^{۱۲} الاحفاف: ۱۵

وانه: هدلگرتنی له سکيدا و له شيربرانهوه سی مانگی ربعم نه خابمنی. نايته کهی سرمي (لقان) ندهوه دياريکردووه که ماوهی شيريندان ده گانه دوو سال، هر وها نايته کهی سرمي (الاحفاف) ندهوه دياريکردووه که سکپري و شيريندان بنيکوه ده گمن به دوو سال و نيه، به پشت بهستن بهم دوو نايته زانابان فهتوای ندهوه دهدن که که مترين ماوهی سکپري بريتیبه له شهش مانگ، بهلام بايان له درزترین ماوهی سکپري نه کردووه

دوای نهوهی دنیای لمبردم تهندگ ببو، شیخ له بوقچوونه کمی پاشگه زبورووه و گوتی: له راستیدا کوزریندی تویزینده نیسلامیه کانی نه زهری پیروز له نیستادا فهتوا نمه ددهن که زانست وايدمینیت ماوهی سکپری نومانگه!

سبحان الله! سدرهای نهوهی که کوزریندی تویزینده کان لمدر قسمی زانست فهتوا ددادت، که چی شیخ پنچهوانهی نایین و زانست و عمق و حق و پوشت، بدگرگی له پیروزی کلتور ده کات، بز نهوهی له ژیز پرشنای زانست و واقعیدا چاو به فهتوا کونه کانیدا نه خشینتهوه.

جارینکی تر وا پینکهکوت که له یه کیک له وانه کانی شیخ ناما دهیم، باسی (الناسخ و المنسوخ) ای ده کرد له قورنائی پیروزدا، که چون لمدر همرکهستک پتویسته بدباشی لینی تیگات که بر لموهی خوی بداته بدرا ته فسیری نایه تیک له نایه ته کانی قورنائی پیروز، زیاتر له کاتز میرنک جهختی لمدر نمه کرده و دوای وانکه چوومه لای شیخ له نووسینگه کمی و پیم گوت: بعدتریم من به شتیکی رهای دانانیم که باستکرد لموهی فرموده کمی پیروز نایه تیکی قورنائی نه سخ کردیتهوه، ياخود نهوهی که سوره تی (الاحزاب) له سوره تی (البقرة) گهورهتر بوبیت و پاشان زوریه کانی نایه ته کانی نه سخ کرابنه و، هروهها گوت: نهم جوزه تیگه دیشته بز (الناسخ و المنسوخ) تانه کمی مهترسیداره لمدر پاریزراوی قورنائی پیروز.

نا له کاتهدا شیخ گوتی: من باورم به (الناسخ و المنسوخ) نیبه!! به لکو باورم وايه که کتیبی خودا بدرا له بدیهیتاني بونه و هریش بهم شیوه می نیستای له (الروح المحفوظ) دا پاریزراو بروه!!

سبحان الله!.. نایا به پیروزدانانی کلتور گهیشتزته نه ناسته ده بیرینی خویشگه درمی بز نه شتنه نکولیان لئ ده کمین؛ ته نامه گهیاندیان و هک حقیقت بز کهسانی تر؟! لا حول ولا قوه إلا بالله.

دوای نهوه به چهند سالیک، له که ناینکی ناسانی گونم له شیخ ببو که هیشتا هدر دهستی به بوقچوونه کانی پیشوویه و گرتوه و زور به جددی بدگریان

لینده‌کات، و اتا نم جوزه تیگه‌یشتنه به تمبا بز ندو کسانه نخراومه‌پرو که گرنگی به زانست ددهمن، ته‌ناته گمیشتونه عه‌قلی خله‌کی ناساییش!!

خاصیت‌تمکانه هزری نایینی چهقبه‌ستوو :

نه گدر سمرنجی ندمونه تایبیدتیه به نازاره‌کی من و نمو سیفاته گشتبیانه‌ی له هزری نایینی باو بدمعن، دهینین که شدهش بنچینه و رسای سده‌کی هدیده:

یه که‌م: و مرگرتني پوکه‌شی دقه‌کان و، به پیروزدانانی کلتور و کاره‌کانی پیشینان.

هزاری نایینی چهقبه‌ستوو له زوره‌ی لینکدانه‌وه‌کانی به پوکه‌شی لینکدانه‌وه‌کانی واژدیتیت، به بین لمبه‌رچاگرتني به رژه‌منه و دانایی، نم ناراسته‌یده‌ش بؤته هزوی لادانیکی زور له نامانجه‌کانی شدريعه و بنچینه‌کانی^(۱).

هدر و هک چۆن نم رهوته له تیگه‌یشتنیان له نایین به تمواوی پشت به رای پیشینان دېبستن، تا ناستی پیروزی بدرزیان ده‌کنه‌مه، به جوزنیک ناکری قسمیان لەسر بکری يان چاویان پیندا بخشیندن‌ترتله‌و.

له هه‌مان کاتیشدا، نم رهوته کاره کلتوریه عه‌قلیه رۆشنه‌کان پشتگوئی ده‌خات و وړیان ناگرت، سمره‌ای نمه‌هی که شانازیبان پیوه ده‌کات کاتیک که باسی و مرگرتني پیپه‌وی زانستی نهوروپا ده‌کات له مسولانه‌مه (هدروهک له گهکل هزری نیبن پوشددار پووده‌دات)، هدروهها هه‌ندیک جاریش بؤ نمه‌هی بیکاته به‌هانه بؤ به روادانانی سوود و مرگرتن له هه‌ندیک له بدره‌مه‌کانی

(۱) نمونه‌ی نمه‌هی پیپه‌ویکردنی نم هزرمه له به رهواندانانی جیجه‌جنته‌کردنی سزای دزی بمسر نم که‌دها که مالی دولت بدزرت، به بیانوری نمه‌هی ذره‌که بدشیکی لمر مالددا ههید!

هزاری نهوروپی، نه گهر پیوست بکاتا نا بم شیوه‌ی گوتاری چه قبستو
پیزپونکی هلاویری پمیره دهکات له کاتی مامده کردنی له گمل زوریدی
پرسه نایینی و ژیانیه کاندا.

دووهه: پشتگر تختنی میزوو له تهشیدا.

پشتیبستن به کلتوری باومپوون به هاوشهوهی کیشه کانی نیستا و رابردوو،
ههروهه و تناکردنی جینه جینکردنی ههمان چارمه‌سی رابردوو بز چارمه‌سی رکدنی
کیشه هاوچه رخه کانی، لئن پهیدا دهیت، نهدهش بؤته ههولدان بز و هستاندنی
رپورهوهی میزوو و تمنانهت گیت‌انوهی بز سرده‌می دابه‌زینی قورثانی پیروزه،
وهک نهوهی که داوای دهستکاریکردنی سردهم دهکن تا له گمل دهقدا یتنهوه!
لهبری نهوهی له ژیر روشانی واقعی میزووی خوشندهوه بز دقه کان بکهن.

نم رهونه له حقیقتیکی بنچیندی بیناگایه، ندویش نهوهی که نیسلام
هر لمسه‌هتای درکه و تنهوه رهچاوی بارودخی واقعی کردووه، نهمه به
ناشکرایی له پله‌بندی چاکسازی و گزپینی حرامه کاندا درده کهونت، وهکو
ریبانی قده‌غه کردنی ثارهق و کوزیله و کهنسیک و پهیوندی پیاوی نامسولمان
به ئافرهتی مسولمان و هی تر^(۱).

لاساییکه رهه کان خویان لم حقیقتانه بیناگا دهکن و داوا له مسولمانانی
سده‌ی بیست و یه کم دهکن، که لمسرده‌می شورشی زانسته کان و بوشایه کانی
ئاسمان و پهیوندیه کان و شینتمه‌ریتتا دهئین، هاوشهوهی ژیانی مسولمانانی
سده‌هتای مه‌ککه و یه پریب بزین، بلام چzon و بزچی؟ هیچ ولا مینکیان نیه.

لەبر نهوه نه گهر پرسیک هاته پیشنهوه که فدقیهی مرقمه‌لید هەلبستیت به
لینکز لینهوهو هلاویرکردنی بز چونه کۆنە کان، ندوا شمو بابته هەلدەمیزیت که

(۱) نم فرموده‌می پنچه‌مېر (صلی الله علیه وسلم) نه و اتایه دوپیات ده کاتمه کاتیک به عائیشهی
فرموده: الولا قرب قرمك من الجاحلية لهدمت الكعبه و بنتها على قواعد إبراهيم). حدب صحیح:
راتا: لەبر نزیکی گەلەکەتمە نمبایه له جاھلییت، نموا كەعبم دەرخانىو لەسر بناغمى نیبراهیم
دروست دەگردوه.

له پرسه که یهود نزیکه و ناگه پریته و بُو دقه بنچینه بیه که می قورنان و سوونند، و هک نموده که عدقل نمزدک بیت و نهتوانیت حوكیان لیوه هملیتیجنت^(۱). سییه‌م: جیاوازی‌کردن له نیوان هزری مرؤیی و ناییندا.

هزری دواکه‌وترو نموده پشتگوی دخات که بُو هاوه‌لانی پیغمه‌بر (صلی الله عليه وسلم) پومن بُو، که جیاوازی‌کردن له نیوان دقه نایینه بیه کان و نهزمونونی مرؤیی و زاده‌ی عدقل، بدلگه‌ش لهر نموده نموده، که زور له هاوه‌لان له پیغمه‌بدر (صلی الله عليه وسلم) ایان دپرسی ناخو نم ره فتاره و هحبیه ایان زاده‌ی عدقل و نهزمونونه، پیغمه‌بریش (صلی الله عليه وسلم) پیسایه کی گرنگی بُو جیاوازی‌کردن له نیوان دوو حالمه‌که دا داناوه، که فرمومویه‌تی (أنت علم بأمور دنياكم)^(۲). واتا: نیوه له کاری دنیاتان شاره‌زاترن.

چواره‌م: به فیرفُدانی رُولی عدقل و زانست له ژیاندا.

هزری لاسایکه‌رهه بپرپه‌ی لمه دهکات که قورناني پیروز لینکدانموده بُو هممو دیارده کۆمەلاه‌تیه کان و تمنانه دیارده سروشته کانیش کردوده، بهین له بەرچاوگرتئى نمو یاسایانه نمو دیاردانه بەرپیوه دېم، نەمدش واتا رەتكردنده‌ی رُولی هەریه که له عدقل و زانسته، که بُونه هۆی پشتیکه‌کردنده‌وو کەمتر خدمیه کی زور له لە بەرچاوگرتئى هۆکاره کان، نەمدش دووچاری نمو دۆخه دواکه‌وترویه‌ی کردوین که له نیستادا جیهانی نیسلامی پییه و دەنائیتت.

سەرەرای نموده ش گوتاری چەقبەستو له هممو بۇنەیده کدا نمود دووبات دهکاته‌وو که نیسلام نایینی زانست و عدقل، نم هەفتزییه‌ش بُونه هۆی پشیویه کی زور له عدقلی مرؤفی مسولماندا. هەرەها نم جۆر گوتاره هیزیش دهکاته سەر زۆربەی ھمول و داهیتانا کانی عەقلی مرؤف و له پینگدی کەم

(۱) نم بېزمه بۇنەیده هۆی تېنكەردنەتکى زور، کە واى له زور کەس کردوو - بُز نمۇونە - وتنەی نۇزىزگرافى رەت بىكەنمۇ، تەنبا لە بەر نمودى کە پېشىنان وتنەیان حەرام کردوو، کە لەکاتى نەواندا بىرىتى بۇرە له پەيكەر تاشى.

(۲) حیث صحیح رواه مسلم عن أنس.

ده کاتمه، لمبر هیچ نا، تمیزی لمبر ثمه، برهه‌ی عدقیلر و زنانه‌ی یان عده‌لمانی یان بیباوه‌ی یان مارکسیه.

پیشجهم: حمرا مکردنی نیجتیهاد لمو شتنه‌ی که ده قیان لمباروه هاتووه.

هزری لاسایکه روه وايده بینیت هدمیشه درفت بز بدلگه‌ی دقه کانه بمو شیوه‌ی که پیاوانی خوی لئی تینگیشتوون، نه گمر نمه لدمه لدمه حیسابی به رژه‌هندیش بیت، بیناگان له قسمی پیشدا عملی کورپی نهبوتألیب، کاتیک فرمومه‌یتی: (قرناتی پیرۆز چند رویه‌کی له خوگرتووه، قورثان نوسراونکی بیوان دوو بدرگه و قسه ناکات، بدلکو پیاوان قسمی لمباروه ده که‌نا، هر نم تینگیشته قولله‌ش بزته هوی پمیدابروني ممزه‌به‌کان و چندها بزچون و قرتا خانه‌ش لمناو ممزه‌به‌کاندا.

بز پوویده‌پویونده‌ی نم راجیاییه، لاسایکه روه کان پیسايه کیان داناوه، دلیت: (لا اجتهاد مع النص). واته: له کاتی بونی دقدا بواری نیجتیهاد نییه. که نم پیسايه بزته هوی به‌کخستنی بدلگه‌کان به پشی تینگیشتنی خویان، واتا دان به فرهمه‌زهه‌ی دانانین له فیقهی نیسلامیدا. سرمه‌ای ثمه‌ی که فیقهی نیسلامی شانازی به بونی چند نمونه‌یه کوهه ده کات که تیایدا به مامه‌له‌یه کی جیاواز له مامه‌له رهوکه‌شکه کی دهق مامه‌له کراوه، وک ره‌فتاره‌کانی پیشداوای برواداران عومه‌ری کورپی خدتار، که درمخری ثمه‌ی عومه‌ر دانایی و مه‌بستی (الحکمه والتصد) له پیش رهوکه‌شی دقه که داناوه، واتا عدقی بمسمر نه قلدا زال کردوه.^(۱)

(۱) بز نمونه پیشدا عومه‌ر له سائی برسیتا سرای برینی دستی دزی هملگرت، نه گمر چوی دهقی نایمته‌که گشنگیره، هرودها پیدانی بشی (والملله قلوبهم)ای راگرت سرمه‌ای راشکاوی نایدته‌که، هرودها هاوسر گیری له گکل نافرهانی شهله کیتاب قده‌غه کرد نه گمر چوی دهق پریگانشی پیشدادات، هرودها دابشته‌کردنه خاکی (سودا العراق) له گکل غنیمت‌کاندا نه گمر چوی پیقدمبر له خاکی خیمه‌ریش کردی، هرودها سی تهلاقی له یهک کاتانی به تهلاق کوتون و سی تهلاق همزمار کرد نهک بیدهک تهلاق، عدووها زیادکرنی سزای جلدکانی مسیخور لمو سزایی که لمسه‌دهی پیقدمبر و خلافتی نمیوره کر ناسرابو، هرودها تولمسنندنه له کوزمه‌له کمبنک نه گمر که‌تکیان کوشنته، نمونه‌ی تر زورن که بعرزه‌وندی له پیش واتای رهوکه‌شی دهق داراو.

ششم: به کارهای انسانی (بندهای حاکمیت) ^(۱) بخوبی.

تیشكی درووشی (حاکمیت تدبیر خودایه) به دریازی میزد و جنگی برخواهد، بروه مایهی لاساییکردن کان دمه‌لاتی ته فسیر کردندی دهقان و پرونکردنوهی حوكمی خودایان قورخ کرد، که نهمه ش بروه هزی بونی تدبیر یه ک حیزب و بانگشته کردندی نوهی که حیزبی خودایه.

نه گهر جنگای شناسی مرؤوف بیت که تسلیمی (حاکمیت تدبیر بخودایه) بیت، نهوا یاسا تایبه‌تیبه کانی کاروباری دنیا پیوستیان به تهنیل و نیجتیهاد همیه ^(۲)، به لام نه گهر گوتاری نایینی پنداگری لسر نمه بکات که حاکمیت بخ نهوا بازنانه‌یهش پهلوکیش بکات، نهوا بینگومان نعم کاره دهیته هزی کوچله کردندی خملک بخ حوكم کانی چینی پیاوانی نایین ^(۳) و لهبری شده‌ی حاکمیت، له دیکتاتوریه‌تی هندتیک فرمانزدها پزگارمان بکات، دهمانخاته داوی دیکتاتوریه‌تیکی مهترسیدارتر که بریتیه له دیکتاتوریه‌تی پیاوانی نایین! چونکه بمنگاریونه‌ی حاکمیتی فرمانزدها کان و هولدان بخ گوزپریان شتیکی رهواهی، به لام بمنگاریونه‌ی حاکمیتی زانیانی نایین به کوفر و بیباوه‌ی و دمرچونون له درزی خودا داده‌درست، بعدمهش مملاتیکه له مملاتی نیوان مرؤوف و مرؤوف ده گوپریت بخ مملاتی نیوان مرؤوف و خودا ^(۴).

(۱) بیرونکهی حاکمیت ده گهربته و بخ بدرزکردنوهی قوژانه کان بمسر ششیز کانمه و بانگشته کردندی حاکمیتی خودا له جنگی (صفین) له لاین نهاده‌یه کانمه، وله فیلک بخ چونه ریزی له شکره‌کهی پیشوا عملی کوپی ثعباتالیب (خوا لئی پازی بیت).

نعم کاره دوچاری که همنویتیکی وله همنوته‌کهی سده کانی پاست و حاکمیتی کلتساو چه کی لیخزشیونمان ده کات.

(۲) فرموده‌ی: (أنت أعلم بأمور دنياك). واتا: نیو به کاری دنیاتان شارعزاون.

(۳) همروه چون له مزه‌ی شیعدها پروردگات، که نیماهیان کردته بهشتک له بیرونیاوه (العقیده).

(۴) همروه چون له سده کانی ناواره استدا له شعور پیادا پروردنا.

هاواری ناگاداری.... نوینگردی بزچی له نیستادا^(۱)

نوینکردنوهی هزری نایینی له هیچ قوناغه کان یان سردهمهنیک له سردهمه کان ثوهنه دهی ثمه مژق پیویست نه بروه، تا ثمه ناسته که بوزته فدرزی عهین له سر هدموو کۆمەلگاو زانایانی مسولماندا. هەركەسیک چاوونک به ینگه و پەپە بیتاوەپرییه کانی نیتەریتىدا بخشىتىت بۇی دردەکەوتت کە ھەلمەتى رېنځراو و گەورە هەن کار له سر ورۇزاندى گومانەکان دەکەن دەربارە قورنائى پېرۋاز و پېغەمبەرى نىسلام (صلى الله عليه وسلم) و شەرەعەتى نىسلام و مىزرووى نىسلام، ثمه ھەلمەتانەش پشت به چەند قسمەتە کە چەند كەتىيىكى كلتوري نىسلامى دەبەستن، بەتاپىيەت كەتىبە کانى تەفسىر و زىيانامە پېغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) او فەرمۇودە پېرۋازەكان و فيقە و مىزرووى نىسلامى، هەروەك چۈن قسمى ژمارەمەك لە گەورە زانایان و باڭخوازان بۇ پالېشتىرىدىنى باڭگەشە بیتاوەپەکانيان دەپرەن و ثمه بەشمە قسمەكانيان کە خزمەت به ئامانجەکىيان دەكات بەكارىدەھىن.

لەبەر ثمه باڭگەواز كارانى بیتاوەپى و ورۇزاندى گومانەکان دەربارە ئىسلام له نیستادا پیتوستيان بەوه نىيە کە چىپڙەك و قسمە ھەلبېستن تا بگەنە مەرامە کانيان، تەنبا ثوهندىيان بەسە بېرۇن لاپەرە كەنمان ھەلبەنە و وشە كەنمان بخوتىنە، ثمه دىيانى دەستيان دەکەوتت و بىگە زىاتىش، بۆيە نوینکردنوهی هزری نىسلامى بوزته شىتكى حەتمى و ناكى دوابختى، ثەممەش بۇ بەديھىنانى چەند ئامانجىتك، گەنگەزىنيان:

(۱) دەتوانىن بلىن کە نوینکردنوه له سەددى دوھىي كۆزچى و له نىيامى شافعىيە، دىستى پىنكىدۇوه، پاشان نەحمدەي كۆرى جەنبەل و كىنەنلى و رازى لە سەددى سەينەمدا و پاشان ثەبو حەمسەنی نەشەعرى دەرارىي، لە سەددى پىتچەمىشدا نىيامى غەزالى پاشان فەيلەسۇروف نىبىن بۇش و تا دەگاتە نېنىڭ تەممىيە، لە سەددى هەشەمىشدا فەيلەسۇروف نىبىن خەلدون و نىبىن قەمىسى جەۋىى، تا دەگاتە جەمالە دەدىنى نەفغانى لە سەددى دېيمى كۆزچى، پاشان پىشىدا مۇحدەمە عەبدە لە سەددى يازدەمەدا، نۇمىنەوارىن تەم كاروانە هەر بەردوام يېت.

۱- لابردنی نمود شتانه هاتونهته ناو بیروباوه (العقیده) و^{۱۱} و ناسانکاری و لابردنی زدهمت له سر گلانی مسلمان و، بهرنگاربیونهه بیدعه و خورافیاته کان و لابردنیان له سر پنگای نیسلام و، پنگرتن له بانگخوازانی توندرهه و تمسکگردنوهی حوكمه کان.

۲- چمپاندنی میانزهه نایین ولیبوردههی له فیترهه دهروونی شوتنکه و توانیدا، به جوزنک که بنهم او مدهسته به رزکانی نیسلام له گمل فیترهه دهروونه کان و پندادوستیه کانیدا بیتهه، بز ندهه دهروونه کان به پدرستشنه کان نارام بنمهه و وزهکه بیان له پیتاو کاری چاکه و به رژههندی کۆملگهه نیسلامی و مرؤفایههتی به گشتی بخمنه گمراه.

۳- پیویسته میانزهه نیسلام بز جیهان نیشان بدرت، نهک بز خۆزیکخستنوه له کهسانی تر، بدلکو له پیتاو گیاندنی بانگموازی لیبوردههی و میانزهه نایین بز هەممو مرؤفایههتی، چونکه پیغەمبەرى خوا (صلی الله علیه وسلم) به رەحمەت بز هەممو جیهان نیزدراوه.

۴- له ئیستادا جیهانی ئیسلامی توشی دواکه و ترسی بورو، ئەمەش نونگردنوهمان له سر پیویست دەکات له پیتاو به کارخستنی پرۇزە کانی چاکسازی له ولايانی ئیسلامی له هەممو بواره کاندا؛ ثابورى و کۆملەلايەتى و سیاسى، تا جیهانی ئیسلامى بیتەھیزىتكى کارا له چوارچىزهه سیستەمى نونى جیهاندا.

۵- نونگری بزتە پیویستیه کی نایین بز پوچەپ و بیرونەه نمود کارهستانەی به ھۆی گوتاری توندرهه نایینیبەه هاتونهته کایهوه، گرنگترینیان تاوانە تیرؤریستیه کانی دەره کى و ناوه خۆبین، کە بونەتە پەلەی رەش و وئەنی ئیسلامیان له هەممو جیهاندا ناشیرین کردووه، دراکەم توپویان توشی ولايانی مسولمان کردووه.

(۱۱) وەک تۆمدتارگردنی نمود کەسى باورەی بە کردەمی ھۆکار، کان (فاعلیه الاسباب) ھەمی، بە شیرک و درچوون له نەگزە کانی بیروباوه.

۶- نوینگردی بزه شتیکی حتی بز هنرمندوهی جنگی جهانی سینم^(۱) که رژیتاوا له پتنی ویلایته یه کگرتوه کانهوه له دژی جهانی نیسلامی بدریای کردوه، که له دوای روختانی دوو تاومره کهی بازرگانی جهانی له نیویورپ دستی پنکرد، تا وای لنهاتووه هر کدارنکی تیرزه رستی له جهاندا نهنجامبدریت دهدرته پال مسولمانان.

۷- گومان لوهدا نیبه که نوینکردندهوی هزری نایینی چدقه ستو تاکه پنگای ناساندن و ناشکارکدنی نه شهپوله بیباورییه هاچهرخیه که پووی له ناوجه که مان کردوه، دوای ندههمان بز درکهوت که گوتاری نایینی باو بپرسی یه کدهه بهرامبهر بد شهپوله.

له راستیدا بهرسیارییه که زور قروسه و چیاکان ده چه میتیتهوه، نیتر چیتر یندنگبون له بهرامبهر خراپی و هدفڑییه کانی ناو کلتوره که مان که چمندین ساله کهله که بوبه سودنیکی ناییت، نم هدفڑییه ش له ناو دوخی شورشی و زانست و عهقلدا درکهوتلوه. زانیانمان له بدر نمهه یندنگیان هملیزاردوه تا له گهله نه کسانده نه کهونه کیشدهه که کلتور به پیروز دهزانن، بهلام پرسه که بدرگهی هیچی تر ناگرت، چونکه رژیانه گمنج و لاوه کانمان ده کهونه بدر تیری گومان و توشی شوک دهبن.

(۱) جنگی جهانی سینم، جنگی ساردي نیوان دوو سه ریازگی سرمایه داری و شیوعیه بورو.

بنچینه کانی نویزکردنمودی هزاری نیسلامی :

له وهی را برد و بومان دهد که ویت که نویزکردنده وهی هزاری نیسلامی پیوسته له سه رنه بنچینه کانی خواره وه دامنه زرت:

- ۱- دامالینی پیرزی له کلتور و، دهر کردن بهوهی کلتور زاده عقلی مرؤفه، بز نهوكات و شونه گونجاو بورو که تیایدا خراوهه پروو^(۱).
- ۲- به تدنا ورنه گرتني پوکهشی دهه کان و، رؤچون له ممهست و حیکمه ته کانی شهربعدت و، بدرزکردنمودی بههای بهره زوندی^(۲).
- ۳- جه خنکردنده له سر چه مکی (حاکمیت بز خودایه) له بابه ته کانی ببرو باور^(۳) (العقیده) دا، له بابه ته کانی پهیوهست به ژیانیشهه دهست به فه رسمودهی پیغامبری خوا (صلی الله علیه وسلم) وه بگرین که ده فرمونت: (انوه به کاری دنیاتان شاره زاترن).
- ۴- کردنده وهی ده رگای ثیجتیهاد و بدرزکردنمودی بههای عدل.
- ۵- بدرزکردنمودی بههای زانست و کار له ژیاندا^(۴).

(۱) خودا فرمانی نهودی بین کردوین که بمنها نه پهستین، بدلام بز جی بیناگری بکین له سر پهستنی کلتور.

(۲) پهیمهت - که لهناوی خوا داناشراو - پیوسته ناسانکاری بز بندگان فراهم بکات که پیچه وانه ده بجورلشند، صادم نهود دهیته هزی فراهم کردنی بدرزهوندی بز مسلمانان و رئی گرتن له رذانی خوتیان به ناحق. له وانیه باشترین نهودنیش له سر نهود بریتی بنت له دوایی پیغمکردنی شهستان به درتی بروز له میانا، دوای نهوده درکوت که بیناگری کردن له سر دهجه کردن له دوای نیمروز دهیته هزی پژانی خوین و سدان حاجی. هدرچی لمید چاوه گرتني شونه، نهوا باشترین نهودنی گزبرنی فه توایه له لاین نیمامی شافعیه وه دوای نهودی له عیراقمهه چوو بز میر.

(۳) نیشی پوخت وک نریز له سر هدمرو مسولانیک واجه، تمانهت بز ناستی جیهادیش بزر دهیمه وه و ملخون پیغیرون في الأرض يَتَّعُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَمَا حَرَّونَ بُهْنَانُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴿٢٠﴾ الزمل: ۲۰

۶- داننان به شرعیه‌تی فره مذهبی و دابه‌زندنیان بُو سمر واقعی مسولانان، له همان کاتدا پینگه‌دان به خونه‌بستنده به مذهبینکی دیاریکار، نه گدر هه لبزاردنی حومه شرعیه‌کان له پینگه‌نی ندو مذهبانه له گمل نه گزپره‌کانی ثاییندا تینکنه گیرن.

بانگه‌وازیک بُو ئاشتبووندوجو :

هروهک چون دواکمتویی مهسیحیه‌تی له سده‌کانی ناووه‌است له نعروپیا بوروه هوی درکه‌وتني گورهقین شپولی بیباوه‌ری له میتروودا، نمهه نه مرفوی نیمه زفر له دوتیئی نمواه دهچیت، چونکه پیش‌کییه‌کان هه‌مان شتن له جیهانی نیسلامینا، ترسم لمده همیه له یه‌کچرونی پیش‌کییه‌کان له یه‌کچرونی درمنجامه‌کانی لئی بکمومتهوه.

واتا: هي ترى واتان تيا نمین به زویدا نه گپنن کاسپی نه کمن و داواي برق و بوزى له خوا نه کمن ر، هي ترى واشان تيا نمین له غزادا نمین و شەر نه کمن به پىنى خادا،
هروها نیسلام مسولانی زانا و نمازى يه کسان نه کردووه، بىلکو پله‌ي فريشته‌کانی بعید‌که میان به خشیوه:
﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمُتَكَبِّرُ الْأَكْبَرُ إِلَّا هُوَ الْمَهِيرُ الْمَحْكِيمُ ﴾
آل عمران: ۱۸

واتا: خودا شهادت نهدا که هیچ کم‌نبیه بعراستی عباده‌ت و بمنه‌گی بُز بکری خزی نهی، فريشته خارون زانسته و ریاکانیش نم شایتیبه نه دهن، خودا دادپهرووه له حوكییدا و له روزیانیدا به خالک و، له هدمرو کردوه‌یه کیدا، ينگرمان شاهیدی راسته قینه له هدمرو کارتک و له هدمرو شتیکدا خودایه، جیهانی دروستکردووه هر نهويش نمو دهیلانه دروستکردووه که ده‌لاله‌ت له بورون و یه‌کیمته خودا نه کمن و هر نهويش تهوفیقی زاناکانی داو، که نه دهیلانه بزانن، خودا نبیه نمودنین که ده‌لأتدارو خارون حیکمه، هروها پئی را گکیاندووین که زانست دمیته هوی ترسان له خودا:

﴿ وَمَرَكَ الْأَنَامُ وَالدَّوَابُتُ وَالْأَنْثَرُ عُخْلِفُ الْوَرَنُهُ كَذَلِكَ ... ﴾ فاطر: ۲۸

واتا: له ناو بمنه‌کانی خودا هر زانیان له خوا نهترسن چونکه نهوان باش شارمزای کارو کردوه‌ی خوان و پهی به گورهی خوا نهبن.

له پاستیدا هزرى نىسلامى چدقېستو له گەل ھەمسو لايىنه كانى ژياندا تېكىدە گىرىت، له گەل نايىن، له گەل عەقل، له گەل مۇروف، له گەل مىتۈرۈدە، له گەل زانست، له گەل سروشت، تا ئەم نەندازىمىي كە بۆتە پالىمرى يەكم بۇ بىباوهرىونى گەنج و لاوه كانمان. بۇ يە چارمسەركەدنى كېشە كە تەنبا يە نۇنكرىدىنمۇسى (گوتار) ئىايىن ناكىرت، بەلكو پىنۋىستە پەل بىكىشىت بۇ نۇنكرىدىنمۇسى (هزرى ئىايىنىش، ھەلە نىم ئە گەر بلىئىم (نۇنكرىدىنەو يان چاكسازىكەدن لە پرسى ئىايىندا)، ئايا نەممە فەرمائىشتى پىغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) نىيە؟ گومانىش لەودا نىيە، ئەممە بەدى ئايىت تا ناشتەوايىھە كى پاستقىنە (نەك رووكەش)، لە نىوان ئايىن و ھەمسو بوارەكانى ژياندا نەكىرت.

بەكمەم: ئاشتبووننەوە لە گەل ئايىندا^(۱)

گومان لەو دانىيە كە يەكمىن قوربانى دەستى هزرى دواكەوتۇرى
چدقېستو - لە ھەمسو ئايىنەكاندا - بىرتىيە لە ئايىن!

يەكىتكەلە شتانەي كە جىنى شانازارى و سەرسامىمانن لە راپىردووماندا و جىنى داخە بۇ حالى ئىستامان، بىرتىيە لەوەي كە ئىتمە لە گەنجىنەي كلتۈرۈماندا چەندان نەمۇنەي پىشىنگىدارمان ھەمە بۇ تېڭەيىشتى عەقلانى كە لە ئاسمانى رۇونى ئايىندا پىشىنگىدارن و لە رىزەوى راپۇونى راستەقبىنى نىسلامىدا دەدرەوشىنىەوە، ئەمە نەمۇنەمان دەستىدەكەدون:

لەلایەن ھاولەلانى پىشىنگ، لەمۇنى بەرژۇمندىيىان لە پىشىوە دادەنا، وەك
فيقەي عومىرى كورپى خەتاب^(۲) (خوا لىنى راىزى بىت).

(۱) لە كېتىي (البحث عن العقل: حوار مع فكر العاكمة و النقل)، نۇرسىنى د. محمد نور فرجان، مامۇستاي فەلسەفە مىتۈرۈي ياسال لە كۆزىتىزى ماف لە زانكىزى (الزقازيق)، شارىزايى دەستورو و خاومى خەلاتى بىز لە ئايىن دەلەتمەوە لەسەر زانستە كۆمەلەيتىيەكان لە سالى ۲۰۰۳ و، گورە پاۋىزكارى نەتتەوە يەكىگىرتوەكان بۇ مانەكانى مەزف.

(۲) كەمىنگ بەر لە باپەتە چەند نەمۇنەيە كى فيقەي بەرژۇمندىيىان لەلای پىشىوای باوغرىداران خستەبۇو.

له لایه‌ن زانایانی را بیزچون و پیشه‌واکدیان ثبو حنفیه نوعمانی خاوون
بنه‌مای (الاستحسان)^(۱).

له فیقهی به رژه‌وندیه کاندا^(۲) له لای مالیکی و حنبه‌لیه کان.

له پیسایه کانی گدوره شورشگیر و فقهی نیبن ئیسحاقی شاگبی خاوونی
بیردوزی (المقادص فی الشريعة)^(۳).

هدروه‌ها له پیسایه کانی فیقهی به رژه‌وندیه کاندا (فقه المصالح)^(۴) که له
سدده‌ی هشتمی کوچیدا له سدر دستی پیشوا نجم الدین الگوفی گمیشه
لوتکه.

هدروه‌ها له پیسایه کانی نیبن حزمی ظاهیری، که نازادی بدخشی به عدقی
مسول‌مانان، کاتیک بنچینه‌ی (أصل الإباحة)^(۵) دانا.

هدروه‌ها له بوقونه کانی پیشه‌وا (ابن القیم الجوزیه) دا، که قده‌غه‌یکردووه
شوئنی کمه‌کان بکه‌وین و لاساییان بکه‌ینه‌وه.

جی سه‌رسور مانه که ثم توپشوروه فیقهیه عه قلانییانه له لای زانا
هاوچه‌رخ کانی فیقهی نه قلیدا به شاراویه ماوه‌تهوه و له باشترين بارودوخدا
تمنیا له هوله کانی وانه‌وتنهوه و ناوه‌نده کانی توپتی‌تنهوهی نه کادیمی باس

(۱) (الاستحسان) له لای پیشوا ثبو حنفیه بریتیه له لادانی موجتمه‌ید له شرتفکوتتی قیاسیکی
دیار بز قیاسیکی نادیار، یان له حوكیتکی گشتگیر بز حوكیتکی تایبته‌تی، به پشت بستن به بدلگه‌یدک
که له عدقیدا هلق‌لاؤه نه و لادانی به باشت زانیوه.

(۲) فقه المصالح : تایبته به پاریزگاریکدن له پیتچ بنتچینه‌که، که بریتیه له مدبستی یاسا
دانه‌ر (الشارع) : (باراستنی ثانی و نه نفس و بچمده‌لک و عقدل و سامان).

(۳) نیمامی شاگبی وايديتت که شریعت بده، مو بشه‌کانه‌ده گزنگی به بزه‌وندی بهنده کان
ددات، بزیه ناکری حوكه کانی شریعت به بابتی په‌رستشی رهها هدئ‌مار بکرتن.

(۴) نیمامی گوفی (سینم گدوره زانای مزه‌هی مالیکی) وايديتت که بزه‌وندی عدقی نومدت
و تاکه کانی له عادت و ره‌ختاره کاندا بدلگه‌یدکی شرعیه (واجبه) پیره‌وی تیکرت.

(۵) بنتچینه له شته سوود بدشکه کاندا که شرع حوكیتکی تایبته بز دیاریکردون بریتیه له پوایی،
هروره چون بنتچینه له شته زیابه‌خشه کاندا بریتیه له قده‌غه‌کردن.

دەکەن بە بىن نەوهى پەلىكتىشى ناو گۈزپەپانى گوتارى نىسلامى نەمرەزى بىكەن. نايا نەمە لەبىرچۇونە و تاوانەكە لەسەر نەو كەسانە ھەلەنگىرت، يان پشتگۈرخستىتىكى بە نەقەستە و پىتى توزمەتبار دەكرىن؟

نەگەر بىاندۇرى چىنەكانى ھىزى نىسلامى بەپىتى پشتىبەستىيان بە نەقل و نىزىكىيان لىيەود تا دەگاتە نەوانەنە زىاتر پشت بە عەقل دەبەستن، نەوا پېزىەندىيەكەي بەم شىۋىيە دەيىت:

موحدىدىسەكان(واتا راۋىياني حەدیس) و موفسىران كە پشت بە رېوايت دەبەستن لە تە فسىر كەردى.

پاشان فەقىهانى حەدیس كە پشت بە نەقل و رېوايت دەبەستن.

پاشان فەقىهانى راۋىيۇچۇن كە لە عەقل و زانىنەوە نىزىكىن.

پاشان زانىياني عىلمى كەلام لە نەشعەرىيەكان و نەھلى سونتە.

پاشان زانىياني عىلمى كەلام لە موعۇتەزىلە و نەھلى عەقل.

پاشان فەيلەسۇفە كان.

لە دەرەوەي ھەمۇ نەمانەش پۇلۇ سۆفييەكان (المتصوفة) دىلت، كە گىرنىڭى بە حقىقەت دەدىن نەك بە شەرىعەت، پشت بە بەسىرەت دەبەستن نەك بە تىنگەيشتن، خۆيان لە عەقل و نەقل بە دوور دەگەن.

نەگەر مەرۆڤ بەناو نەم باخ و باخاتەي ھىزى تىسلامىدا رېيىكەت، سەرسام دەيىت بەم ھەمۇ بەرۇيۇومە جياوازانە كە مىزۇوي ھىزى نىسلامىان پېرىكەردوو. پاشان نايا نەم بەرۇيۇومانە بىرىتى نىن لە ناساندىنى درەختى (نايىن)؟ نەگەرچى - بەكەرمى - ھەمۇويان لە گۈزپەپانەكەدا ونبۇون و جىگە لە ھىزى دواكەوتۇرە ھىچى ترى نەماوەتەوە، نايا زەرەرمەندى يەكەم نايىنى نىسلام نىيە؟ نايا نەوه دۈزىتىكەرنى نايىن نىيە دواكەوتۇرەكان بېرىمۇي لەوە بىكەن كە حەرامە پىاۋى حەنە فى نا فەرەتى شافىعى بخوازىت؟ بە بىانوى نەوهى كە گومان لە باۋەرەكەي

ههیه؟! پاشان همندیکیان بین وله نهندازه گیرییه ک له سمر هاوسر گیری نه ملی
کیتاب بلین نهم هاوسر گیرییه دروسته !!

که اوه ناشتبوونده له گەل ناییندا بدوه دەکریت که نهم بە روپوومە له لاپەرە
پېچراوه کاندا بھیزىتە دەرەوە بخىتە ئیانى كردەمییەوە.

دۇو99م : ناشتبوونمۇو له گەل عەقلدا

هزرى چىقبەستوو ھىچ رۈلىكى عەقل له ناییندا قەبۈول ناکات، تەنبا له
لىتكۈلىنەوە له دروستى دانەپالى فەرمۇودە كان نەيىت بۆ لاي پىغەمبەر(صلى
الله عليه وسلم) تەنانەت لەو لايەنەشەوە نىبىن قىيىم (كە له سالى ٦٩١
لە دايىكبووه) پىمان دەلىت کە لاسايىكەرەوە كان و فەقيەه کانى پىشىو بە بىنى
گۈنچاندىيان له گەل مەزھەبە کانىان فەرمۇودە کانى پىغەمبەرىان بىن ھەلاؤزىز
دەکرەد، واتا مەزھەبيان دەکرە خاۋەنى حۆكم بە سەر فەرمۇودەدا نەك فەرمۇودە
بىكەن بە خاۋەنى حۆكم بە سەر مەزھەبەدا !!! لە ھەمان كاتدا نەوانە له گۇتارە كەياندا
پىتاڭرى له سەر رۈلى عەقل دەکەنمۇو له دامەزراوەي نىسلامىدا، چەندەها
كتىبى گەورەيان له سەر نوسىيە.

ئەوهى ئىمە داواي دەكەين له ناشتەوايىدا، ئەوهى كە لاسايىكەرمەۋە كان -
بىراستى - دەرك بەوە بىكەن كە نىسلام رۈلىكى تەھەرىي و گۈنگ دەداتە
عەقل لە ھىچ دامەزراوەيەكى تردا ھاوشىوهى نىيە، نەم رۈلەش له مانەي
خوارمۇدا دەرە كەوتى:

- ۱- بىلگەھېتىنەوە له سەر بۇونى خودا و پاستى نايىنى نىسلام.
- ۲- تىڭىشىن لە دەقە كان بە جۆرىك كە پى بەوە دەدات بىگاتە كېرۈك و حىكىمە تەكەي.

۳- نیجتیهاد کردن له هدایت جانی نه حکام به پنی پیداویستی پژوهشگار.

۴- رهچا و کردنی حیکمته تدریشیع ولاینگیری کردنی به رژهوندی، که هاوه‌لان پیش پمیدابونی زانستی فیقه و نوسولی فیقه هستیان پنکردبو، نه گهرچی له گهله یه کیک له دهقه کانیش تیک بگیرت^(۱).

هروهها پیویسته گرنگی بهو قسمیه نه دمین که لاساییکه روکان دیکدن کاتیک دلینن ثیمه له کوئی هاوه‌لانی پیغمه‌بری خوا و شونکه توانین، تیمدهش پیشان دلینن هدر گدلیک به سرده‌می خویان شاره‌زایه و وانازانم که به رژهوندی له هیچ خاومن عقلینکی دادگه ون بیت.

هروهک دروست نییه ندوه بکمینه بیانوو که خودا شریعتی داناوهو نمو له نیمه باشترا به رژهوندیه کانمان دهزانیت، چونکه هاوه‌لان و شونکه که توانیش نعمیان دهزانی، به لام نهبوو به رینگر له بردنه میجتیهاد کردن له بردنه رژهوندی نوممه‌تمدا، نه مدهش بدمشک برو له تیگدیشتنیان له واتای جینشینی خودا له سمر زموی، پیغمه‌بری خواش (صلی الله علیه وسلم) نهم بابتمی یه کلاکردؤتهوه کاتیک فرمومویه‌تی: (نیو به کاری دنیاتان شاره‌زاترن).

سییم: ناشیب و نهاده نهاده مرفوفدا

کاتیک هزری چهقبه‌ستو عهقلی مروف له پنگه‌ی خوی داده‌بزرتیت، سدره‌ای ندوهی که عهقل دوتراو و ته کلیفکراو و لیپرسراوه له لاین خوداوه! نهم هزره مروف و داده‌تیت که بیتوانایه له زانینی به رژهوندی خویی و له همان کاتدا جینشینی خودایه! هروهها مروف ده کاته کوزیله‌ی چهند بیچوونیتک که

(۱) واه نمونه کانی عمومی کوری خدتتاب که پیشتر باسان کردن، هروهها ندوهی که دایکی باورداران عانیشه (خوا لئی پاری پیت) کردی کاتیک بینی که حیکمته پینگادان به نافرهان بون چوونه مزگوت نهاره فرموموی: نه گهر پیغمه‌بر (صلی الله علیه وسلم) دهیانی که نافرهان چی دهکن ندوا مزگوتی لئی قددغه دهکدن هعروهک نافرهانی بمنی نیپرانیل.

پیرۆزی کردون، نه گرچی له رووی نایین و زانستی و عهقل و مرؤفایتی و پوشتیبیوه همه بیان سلمتزاوه! هدوا لو کاتهی ره فتار گلینکی نامزدانه به سمر مرؤفدا دسه پتنیت وله هاوسه رگیری بچووکه کان و ختهنه کردنی کج و شیرپستانی گوره! لو کاتهی هزری نایینی چدقیه ستو پشتگیری له هدمور نه مانه ده کات ندوا مرؤفایتی له مرؤف داده مائیت و پنگای دوز منکاری نیشان ددادات.

بۇ ندهی هزری نایینی باو بۇ ثاشتموایی ثاماده بکمین پیویسته پنگهی مرؤفی بیریخیندوه به بىن چونه ناو وردە کاریسە کانهوه، با ندو کارهش بە چەند نمۇونىيەكى قورنانى پیرۆز و فدرمۇودەی دروست و حوكى زانابان يېت:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلملائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيقَةً..﴾ البقرة: ۳۰.

واته: (باسى نده بکه که خودا فدرمۇوی بە فريشته کان: من دەمۇوی لە سەر رووی زووی جىتشىنى بۆخۆم دروست بکەم...).

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلملائِكَةِ أَسْجُدُوا لِلأَدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ..﴾ البقرة: ۳۴.

واته: (يادى ندو کاته بکدره و کە فدرمانمان بە فريشته کان دا سوجدهی قدر گرتە بەرن بۇ نادەم، هدمۇو گورج سوچدىيان بۇ برد نىبليس نەمی...).

- له فدرمۇودىيەكى قدسىدا ھاتووه: (أنا عند ظن عبدي بي وأنامعه إذا ذكرني فإن ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي وإن ذكرني في ملا ذكرته في ملا خير منهم، وإن تقرب إلى بشر تقربت إليه ذراعاً وإن تقرب إلى ذراعاً تقربت إليه باعاً وإن أتاني يمشي أتيته هرولة).^(۱۱)

واته: (من لەلای گومانى بەندە كەمم، من له گلیدام نه گەر يادم بکات، نه گەر له دەرۈونى خۆيدا يادم بکات منىش بە هەمان شىۋى يادى دەكم، نه گەر له لاي كۆمەلىك يادم بکات، لەلای كۆمەلىكى باشتىر يادى دەكم، نه گەر

(۱۱) رواه مسلم في حديث عن ابن هبيرة.

بستیک لیم نزیک بستیمه، گهزنیک لیم نزیک دبسموه، نه گهر گهزنیک لیم نزیک بستیمه به گهزو قولنیک لیم نزیک دبسموه، نه گهر به رؤیشتنی ناسایی بۆ لام بیت به پاکردن بۆ لای دەرۆم).

- (لزوال الدینیا اهون عند الله من سفك دم مسلم بغیر حق)^(١).

وائنه: (المناوچونی دنيا له لای خودا ناسایيتره له پژانی خوتی مسلماتیک به ناجعق).

- وتحسب أنك جرم صغروفيك انطوا العالم الأكبر^(٢).

وائنه: تۆ(نه) مرۆف) وا دەزانىنەستىرىھەكى بچۈركىت، بىلام جىهانى گەورە لە تۆدا پېچراوه.

(ئانەمدىھە مرۆف نە خاوهنانى هزرى چەقبەستوو، بۆيە پەلەبکەن و لە گەلپىدا ناشتېرمۇھە)^(٣).

چولارم: ئاشتبوونەمەوە لمکەمل مىزۇودا

گومان لەوەدا نىيە، كە يەكىك لە كىشە گەورەكانى عەقلى عمرەمىي نىسلامى ھاوجەرخ بىرتىيە لە نەبوونى تواناي زانىنەتكى زانتسييانە مىتۇو، تەنانەت دووركەوتتەمەوە وازھىتان لە زانىنە، چونكە ئىتمە زىاتر مەيل و سۆزدارى و خۇشەوەستىغان بۆ پۇمان و چىرۇك و نەفسانە ھەمە، نەوەك بۆ قەبۇللىكىن و تىڭىگىشتن لە مىتۇو وەك حەقىقەتىكى بابتى كە لەسىردەمەتكى راپىدۇودا روویداوه، جياوازى نىيان لۆزىكى چىرۇك و لۆزىكى مىتۇو بىرتىيە لەوەى.

(١) في سنن الترمذى و جامع الترمذى و سنن ابن ماجة و البهقى، عن عبدالله بن عمر، صحيحه الالبانى.

(٢) من أقوال على بن أبي طالب.

(٣) عن كتاب (البحث عن العقل، حوار مع فكر العاكبي والنقل) للدكتور محمد نور فرحان، مكتبة الأسرة.

که ئىئمە خۆمان چىرۇك دەگىزىنەوە، واتا گىزىانوھى مىزۇوە بە جۆرمى کە دەماندۇرى نەك بە جۆرمى لە واقىعاً پۈيداوه^(۱).

لە راستىدا دىدى ئەفسانەسى بۇ مىزۇوە كەمان دەلىت: ئىئمە سەريلىند بۇونى و لە لوتكەدا بۇونى و پىيىستە بىڭىرىتىنەوە بۇ كلتور تا بىگىنەوە بە سەر بلنىيە، لمبىر نوھى (كۆتايى نەم نومەمەتە چاك نايىت بەوە نەيتىت كە سەرتاڭەي بىن چاك بۇوا)^(۲). نەم ئەفسانە گەرایانە بۇ ساتىكىش لەوە نەومەستاون كە هۆزكارە پىيىستىيەكان بۇ راستىكەنەوە بارودۇخى دواھەمىنى نەم نومەمەتە دايىن بىكەن، ئىئمە لەوە بىتاڭاين كە لە بەرامبېرىشدا بارودۇخى نەم نومەمەتەش تىكناچىت بەوە نەيتىت كە سەرتاڭەي پىن تىكچورو!

مىزۇو مىزۇوى تاڭى مسولىمانە نەك مىزۇوى نىسلام، نەم مىزۇوەش پېرە لە نۇونە و جۆرمى جىاوازى خەلیفەكان، كە تىياناندا ھەبىرو چاك و پاك بۇ، تىاشىاندا ھەبىرو سىتمەكىار و خراپ بۇو، ھەيانبۇو سىنە فراوان بۇو بۇ گەلمىي و گازاندەكانى گەلەكانىان، ھەشىانبۇو بە ھەممۇ نامىزازىك پۇوبەپۇوى گەلەكەمى دەببۇوه، تا كۆتايى رەفتار و سروشته جىاوازەكان. ھەرۇھا مىزۇوە كەمان پېرە لە جەنگ، كە ھەندىنېكىيان جىهاد بۇون لە پىتىا خودا و ھەندىنېكىشيان لە پىتىا فراوانىكەنلىنى دەسەلات بۇون. ھەرۇھا مىزۇوە كەمان پېرە لە فيتنە كە مىملاتنى نېتىوان ئۇ مەرۋەقانە بۇوە كە ھەندىنېكىيان نىيازى جىهاد و سەرخىستى نىسلامىيان ھەببۇوە و ھەندىنېكى تىريشيان بۇ تەماعى نەفس و گەيشتن بە دەسەلات بۇوە. لمبىر ئەوە پىيىست بەوە ناڭاڭات بەرگىرى لە شتانە بىكەين كە لە مىزۇوى مسولىماناندا پۈيداوه، وەك بلىتى بىرىتى يېت لە نىسلام.

(۱) مىزۇوى مسولىمانان وەك (ئىن كېير و ئىن آپىر و ئىن تەباھەتىبا نەلەدلەرى و ئىن جەرىرى و تەبعرى و ئىن نىسحاق و پاشان نىياس و الجېرىتى) نۇرسىيەنەتەوە، زۇر لايەنى چىرۇكى ئەفسانەيىان تىدا ھېيد، كە عەدقىل بە راستىان دانانىت و لە بەرامبەر شىكەنەمەوي زانستىدا خۈزىان ناڭگەن بىنابەر اپانش نەمەيان بەھەلزاپىيە بۇ ھېزىشكەنە سەرەتە خەتكە بارودۇخەكە مەر وەك خۆزىتى، بۇيە شىكتى ۱۹۶۷ مان بە نەكسە و جەنگى خەلىجەمان بە (دایىكى جەنگەكان) ناونا.

(۲) نەم قىسىمە پىشىز زىادى كۈپى شەبوسفەيىان كەرددۈرىتى، وەك ھەرمەشىدەك لە خەللىكى بىسە!

بانگهوازکردن له پیناو ناشته‌وایی، بانگهوازه بۆ به نایینی نه کردنی میزروو، واتا بانگهوازکردنه بۆ پیزگرتن له بابه‌تیتی و خونتندهوهی به شیوه‌هی کی درووست، لەمدوه چمند سوودیکمان دست دەکوينت، گرنگترینیان:

۱- نهوده باش بزانین که سرهاتای نەم نوممهته به رابوونی عەقل و هیممەتبەرزى چالك بمو، كە لمپى باوەر و كردندهوهی دەرگا لە بەرامبەر تىنکەلبۇونى كلىتۈرەكان بەدى هات. هەرووهە نەوش بزانین کە كۆتايى نەم نوممهته به زالكىدى بەرژۇمندى تەماعكارىيە سیاسىيەكانى ھەندىتكە لە كۆمەلەتىسولمان و دەستە تائىفەكانى مسولمان بمو لەسر حىسابى بەرژۇمندى گشتى نوممهت. هەرووهە نقومبۇونى فەرمانەواكان لە يارى و رابواردنا و زۇرىبۇونى بزوتنەوهى پەرتەوازەمى و دەرچۈن.

۲- هەرووهە نەوش بزانین کە كۆمەلگەنى نەونەھى بە گۈزپانى بەرمۇ باشتى بەدىيەت، (تىنگەيشتنى ئىستاي پۇزنانا بەم شىۋىيەمە) نەك بە جىنگىرىپۇن و لەنگەرگەرن، وەك عەقلى پۇزەللاتى باوەپى پىيە كە سۈزى پۇمانسى بۆ راپردووی كارى تىنەكتە، بەيتەوهى بە چاواي پەخنەو سەيرى بکات. نەمە لە كاتىكدا كە قورنانى پېرۋۇز زۇر بە راشكاوی ئىدانى پەنابىدەن بە لاسايىكىردنەوە و راپردوو دەكتا^(۱).

(۱) ﴿تَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا مَا أَنْهَىَنَا عَلَىٰ أُثْرَهُ وَإِنَّا عَلَىٰ مَأْتِيرِهِمْ مُهْتَسِنُونَ﴾ وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِيَرْبَرَةِ مِنْ ذِيِّرِ لَا لَا قَالَ مُؤْمِنُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا مَا أَنْهَىَنَا عَلَىٰ أُثْرَهُ وَإِنَّا عَلَىٰ مَأْتِيرِهِمْ مُهْتَسِنُوكَ ﴿فَلَمَّا أَرْتُهُ جِئْشَكُمْ يَأْمَدُهُمْ مَسَاوِيَهِ كَمْ قَالُوا إِنَّا يَسْأَلُنَا بِهِ كَفَرُونَ﴾ الرخف: ۲۲.

وانا: تەخمير شى وا نىبىو ھىچ كەتىكى خوايان پىش قورنان بۆ نەھاتۇوهە خوارو، مەسەلە كە نەونەنە دەنلىن: باو و باپىرى خۇمانمان لەسر نەم ئايىنى بېرىتىيە دىبوو، ئىتە لەسر شۇن پىي نۇوان بىنى خۇمان نەدەزىسەوە هەر بەم جۆرە ئىتە پىش تۆ ھىچ بېقەمىزىكىان نەنارادوو لە ھىچ تادادانىيە كا نادەمىزىد بېرىتىيە لە خوا، شىلا دەست روپىشتوهەكانى شۇ ناودادانىيە بەو پېتەمىزىيان و تۇرە ئىتە باوک باپىرى خۇمانمان لەسر ئايىنى دىبوو ئىتە بە شىزىن پىي نۇوانا شەرقىن و چاولىتكىريان نەككىن، جا تۆ پىيان بلىي: نەي نەگەر من شېتىكى بېرىتىشاندۇرەتان لەعوی باوک و باپىرى خۇقاتانان لەسر دىبوو، بۇ بېتىپ ھەر شۇتى من ناکەن و لەسر نەوهى خۇقاتان و باوک و باپىرتان نەمەتندە؟ نەوانىش لە ولامان: ئىتە باوەرمان بەمە نىبە كەوا بە نىزىدا تېراوە..

۳- خو رزگار کردن له باري قورسی چهند هملوتستيکي نهريشی له ميرووي
نبسلامدا، ووك باسمان کرد که يه کيکه له دمرگاکاني بنيابري گنجه کانمان.

له کوتاييدا دلثين، نه گهر سمنجدان له ناسوکان خوئندنهوهی شوين بيت،
نه گهر سمنجدان له دمروونه کان خوئندنهوهی ناخ بيت، نهوا سمنجدان له ميروو
خوئندنهوهی کانه. نه گهر ناسوکان و دمروونه کان ياسايه کيان هديت که بهريونيان
بيات، نهوا ميرووش ياساي خزى همي، بزيمه قورناني پيروز له ناييتنكدا که
شم شار دوپياره بوتهوه به شيوازنکي جوان و نكوليكاري پر له گلهمي و
گازانه لمو کمسى که سود له رووداوه کانى ميروو و هنارگرت دفه موتي^(۱):

﴿أَفَلَا يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عِنْقَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ..﴾ محمد: ۱۰.

واته: (نایا نهمانه نه گراون به زعیدا بز نهوده سمير کهن سمنجامى نهوا
کدانه چون بورو که له پيش نهوانا بون؟...).

﴿فَلَمَّا أَجْتَنَا لِتَقْتَلَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ مَا بَلَّهُنَا وَنَكَوْنُ لَكُمُ الْكَرِيمُ فِي الْأَرْضِ وَمَا تَحْنَ لَكُمَا يَمْؤُمِنُونَ﴾ يونس: ۷۸.

واتا: فيرعنون و دستور داتيره کي به موسايان ووت: نایا تو بز نهوده هانوي بز لامان لمو بز شورى و
ياساي عبيادته هملانگرشيتهوه که باوك و باپيرى خzmanian له سر ديوه، تا نيمه بين دسلات و بين
هيز بين و گمروهي و دسلات له سر زعیدا بز نهوده بيت؟ هرگيز شتى وها نايي و نيمه نيمانان
بين ناهيدين. **﴿فَلَمَّا وَجَدْنَا مَا بَلَّهُنَا كَذَلِكَ يَعْبُدُونَ﴾** الانبياء: ۵۳.

راتا: باوك و باپيراني خzmanian وا ديوه نهدم پديکرمانيان نه پدرست.

﴿فَأَوْلَأَبْلَغَنَا مَا بَلَّهُنَا كَذَلِكَ يَعْقُلُونَ﴾ الشعراء: ۷۴.

راتا: بت پدرسته کائيش و تيان: مسله قازانچ و زيانگاندين نی يه، مسله نهوده تشهه باوك و باپيرى
خzmanian ديوه نهوانيش همروابان شه کرد و نهدم بتمانيان نه پدرست.

﴿وَلَذَا قَبَلَهُمْ أَتَيْعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ تَتَّعَزُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ مَا بَلَّهُنَا أَرْتَهُ كَانَ الْشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ النَّعِيرِ﴾ لقمان: ۲۱.

راتا: که بستان بورى: شورى نهو کتبه بکون که خودا نارد و بيمته خواروه بز پتفه مبار، دلثين: نه خدبر،
شورى نهرو مسانه نهکونين که باوك و باپيراني خzmanian ديوه لمسيريان نهپر بشتن. جا نایه نه گمرو
شميان تماننت بز نازارو سزاي ناگرى بلسمداري دوزه خيشان باشگ بکا، هر شوري نهکون؟

(۱) سن جار پرسيا به (أفلام) کراوو سن جارش به (أولم).

پنجمم؛ ناشتبوننموده نهگمل زانستدا

مهذبی زیان هزی نایینی چهقبهستو و زانست تا درای شوپشی زانستی له ندوروبادا دهرنه که دوت، نا لم کاتهدا نم هزره تووشی شوک ببو بر امامبر بدو چه مکه زانستیبه نویینهای له بواری گهردونناسی و پمیدابونی مرؤف هاتنه ناو گزوره بانده و له گدل لینکدانه و کلتوريه کانی دقه پیرۆزه کان تینکده گیران. جا بز پرۆیشن له گمل رپنیهای خزیان له به پیرۆزدانا نی کلتور، دواکدوتو و چهقبهستوه کان دهستیان کرد به پهتکردنوه وی چه مکه زانستیبه نوینه کان به بیانوی نمهوی که تمبا گریمانه و نمسملیتزاون، یاخود به بیانوی نمهوی که بریتیین له گریمانه ندک حقیقتی زانستی^(۱).

هروهها نه گمر بیته جیهانی نیسلامی، دهینین که موشه سیره کلتوريه کان نه پیری توانای خزیان خستوتنه گدر هر رهک چون په نایان بر دوته به رو شدی (زانست) له سرده‌می خزیاندا بز ته فسیر کردنی نه نایه تانه قورئانی پیرۆز، که ناماژهی زانستیان تیدایه، بزیه جتی په خنه نین شه گدر ته فسیره که بیان له گدل نهودا جیاواز بیت که زانستی هاوچه رخ پئی گیشتوده. هرچی زانیانی هاوچه رخ نموا هیچ بیانونکیان نییه بز دستگرتنه به کون لە سر حیسایی زانستی نوی، نمهوی قوره کهی خستتر کرد و نمهوی که لاساییکه ره کان ته فسیره کلتوريه کانیان کرد و داد و هر به سر راستی و دروستی چه مک و بیردۆزه زانستیبه کان.

لەواندیه په رسه ندنی بایولوژی -- که پمیرهای لدو بز چوونه ده کات که لاشدی مرؤف به په رسه ندن له بونو و رانی له خزی نزمتر پهیدا بوروه- گدر مترين خالی بدریه که دوتنه که بیت، چونکه سرهای نمهوی که چه مکی

(۱) نمهو دوپیات ده که بینمهو که لە تموری دوروه مدا باسان کرد، بمهوی که بیردۆزه زانستیه کان له بملگه داد واه حقیقت و یاسای زانستی وان وله بیردۆزی هیتی کیش کردنی زموی و بیردۆزی فیا گزرس له بینگزشی گزش و مستادا.

په‌رهمه‌ندن له نیستادا بوته حقیقتیکی تموهه‌ی له زانستی بایولوچیدا، بدلام هیشتا هزری لاسایسکرمه پشت به ته فسیره کلتوریه کان دمه‌ستیت دهباره‌ی نایمته‌کانی خلقی مرؤوف له قورثانی پیروزدا، تهنانه‌ت تۆمدتیش بو زانست دمه‌خشنه‌وه، جاری به نه فامی، جاری به پیلانگیزان له دژی ثایین^(۱).

له پیشاو به دیهیتانی ثاشته‌وایی له نیوان زانست و هزری نایینی ره‌تکه‌رهوهی زانست، ثم کتیبه‌ی بدردست نوسراوه.

لاینگرانی نم جوړه هزره‌ی نایین تهنا دوو رینگایان لمبدرده‌مدایه بو نمهوهی لم هفڈزیه پوکشه دهیجن که له نیوان زانست و نایین لم‌سر تیهیان فدرزکردوه:

پینگای یه‌که‌م: داندان بدهوهی که قورثانی پیروز کتیبی زانست نیمهو، له پرسه زانستیه کاندا بگه‌رینمه بو لای زاناکان، پاشان نمهوه‌پری توانای خویان بدعن بو ته‌نولیکردنی نایمته‌کانی قورثانی پیروز له ژیز پوشانی چه مکه زانستیه نه گنوزه‌کان.

رنگای دووهم: جیاکردنوهی زانست و نایین له پرسه زانستیه کانداو، همولنده‌دان بو پهیوه‌ستکردنیان به یه‌کتروهه، بو نمونه دهباره‌ی به دیهاتنی مرؤوف ده‌لین قسمی زانست نمهوه‌مو قسمی نایین نمهوهی، به‌مهش نمهوهی هی قدیسه‌ره بو قديسدر دهیت و نمهوهی هی خوداشه بو خودا دهیت، ثم پیزه‌وه له رؤژن‌نوادا په‌پریو ده‌کرت بو دیاريکردنی په‌یوه‌ندی نیوان زانست و نایینی مسيحیه‌ت.

وا نازانین وکو مسولمان پیوستیمان به رنگه‌ی دووهم هدیت، چونکه له قورثانی پیروز یان له فرموده‌ی دروستدا نه‌نگیمیک بونی نیمه همول بو شاردنوهی بدمنین یان نه‌توانین له گه‌ل زانستدا یه‌کی بخهین. له نیستادا پیوسته

(۱) له تموهه‌ی شده‌شم و حموتمدا باسی چه‌مکی په‌رصمندنی ناراسته‌کراومان خسته‌روو، که قسمی زانست و نایین په‌کدخدات لم بواردا. همروهه چون له کتیبه که‌مان (کیف بدأ الخلق) دا له تموهه‌ی دوازده‌هم و سیزده‌همنا قسمی زانست و نایشنان بمه‌کدهه بسته‌تموهه دهباره‌ی به‌دیهاتنی مرؤوف. له چابی (مکبه الشرق الولیه) چابی سیم ۲۰۱۳.

لایسنس که در هوه کان واز لمهه ییتن که پژوی دادوهر بیینن به سه ر چه مک و بیردؤزه زانستیمه کان ووه.

ششم: ناشتبوندو لهکم سروشت^(۱)

له نیوان همندیک له قوتا بخانه نیسلامییه کان و سروشته کاندا ململاتییه کی
توند پمیدا ببو، لمو کاتمهوهی که - به نیهتی پاکوه - سروشته ایان به پشیوی
و همراهه کی تزمد تبار کردووه! سمره تا کانی نهم ململاتییه شده گهر شته بو
بیرون باورهی نه شعره کان که پیشان وابوو جه ختکر دنوه له سمر پاکی و توانای
خدوا پیوستی بد که مکردنوهی توانای مرؤف و سروشت هدیه، بزیه په بیره و بیان
له دیدنی کی روخنیر کرد بو جیهان!

نه شعریه کان هممو په یوندیه کی نیوان هۆکار و نه نجام (به زمانی عیلمی کلام: هممو په یوندیه کی هۆکاریسان له پووداوه کاندا ندری کردا) و وايان بینی که داننان به هۆکاره کان له گمل پهایی توانای خودایی و گرداره کانی بدیهیتمندرا تیکده گیرت، به مهش باوهربون به هۆکارتی (السبیه) یان به شیرک داناوه! سدرهای ندوی که باوهربون به هۆکارتیبیان به مدترسیبه کی گهوره له سر موعجیزه هەزمارکردووه که سنوری هۆکاره کان دهبرت.

له پیناو نه‌ریگردنی هیزو یاساکانی سروشت وه که هۆکاری کاریگه‌ر، نه‌شعدمریبه کان تیزوری (اقتران و المعاده) یان داناوه، که وايدهینیت ئىمە هەردوو رووداوى (اگەرمىكىرنى ناو و كولان) بە پەيوندى هۆکاره، کان بە دەرنجامە کانه وە هەزمار دەكىين، کە له راستىدا تەنبا كارلىكىكىرنە، واتا هېچ پەيوندىيە كى هۆکارى له تىوان گەرمىكىرن و كولاندا بۇونى نىيە، ئىمەن نەم بە پەيونلىيە مان و ئىناڭدۇوه^(۲)! بەم خستنەرروو نه‌شعدمریسانىيە، هېچ ياساو رىتسايدك لە سروشتىدا

(١) له كتبه (الطبيعتيات في علم الكلام: من الماضي إلى المستقبل) نروسيني ديني طريف الغولى

(۲) لمیز نموده له نه شعره رسیده کاندا ده بینین نرسراوه که چه قدر نابریست، بدلکو له کاتی بریندا نمو سیفه تهی

بۇنى نىيە، بەمەش عەقل شىتزاۋە، ئەمە بۇو بانگى راڭيادىنى شەۋەزىنگى بىن توانلىقى عەقلى ئىسلامى، بەمەش شىاۋى ئەم ناوه بۇو كە زانيازان لىيانا نا (كارمىساتى ئەشىعەرىيە كان) ^(۱).

لە بەرامبەرىشدا، موعتمىزىلە كان ^(۲) پەيرھىيان لە (مذهب الطبانع) كرد، كە دەلىن خوداي پەرومەدگار ھەممۇ شىتىكى بە سروشىتىكى جىڭىر جىاڭىر دۆزتەوە كە بە ھۆزىيەدە كار ئەنجامدەرىت، وەك سوتانى بۇ ناڭر و تېئنارپۇن و تەرمۇپۇنىش بۇ ناوه. بەمەش موعتمىزىلە كان جىاوازىيەكى جەوهەرىسان لە تىوان جىهانى حەتى سروشت و جىهانى نازادى مەرۆف داناوه و نەكەوتونەتە ناوه چالى نەرنىكىدىنى نازادى مەرۆف بە ھۆزى حەتىيەتى ياساكانى سروشتەوە، ھەرۋەك چۈن فەيلەسۈوفە كانى نەرورۇپا تىنى كەوتىن. بەراوردى تىوان مەزھىي (الطبانع) او تېورى (الاقتران والاداء) بە (دراماىي موعتمىزىلە ئەشىعەرىيە كان) ناونزراۋە.

لە ناوه ئەشىعەرىيە كانىشدا ھەمە كە پەيرھىوي لە مەزھىي (الطبانع) كردووه، بۇ نەمۇنە ئىمام نەبو حامد نەلغەزالى. ھەرۋەك چۈن نىبن خەلىپۇن (كە ئەشىعەرىيە) مەزھىي (الطبانع) پەلىكتىش دەكتە جىهانى ناوهدانى و مەرۆفەوە، وايدەپىتىت كە كۆمەلگەكان لە جولەياندا پەيرھىوي لە ياساي كۆمەللايەتى دەكەن. بە هەمان شىوه پىشىوا نىبن تەيمىيە و قوتابىيەكەي نىبن قەيم پەيرھىيان لە

بىن دەھىخىزىت و بە هەمان شىوه ناڭر ناسۇتىتىت و لە كاتى سوتاندا نەو سېفتەتى دەھىخىزىت، بەلام تا بتىتا ئەشىعەرىيە كان نەجان بۇ رەون نەكەر دەرىشىتمۇ كە بۇچى خودا فەرمانى بە ناڭر كە نېيرەيم نەسۇتىتىت ئاتا نەمە واتاي نەوه نىيە كە نەڭگەر فەرمانى نەكەدبا دەمىسۇتاند؟! واتا سوتان يەكىنە كە خابىتە كانى ناڭر.

(۱) نەوهى كە جىى سەرسۈر مانە نەۋىيە كە دېقىد ھىوماڭ گۇرۇپلىن فەيلەسۈوفى يېباور لەسىدەن مەزەدەمنا باورى بە ناڭاراى ھۆزکارەكان ھېميو لە گەل چەمكى (الاقتران والاداء)دا ھاواران بۇ سەلمانلىقى ھەرمەكى بۇون و پەيرھۇ نەكەن لە ھېچ ياسايدا بۇ پاشتىگىرى كەن لە چەمكە يېباورىيەكانى. واتا لە گەل ئەشىعەرىيەكانا ھارپايدە لە تېزداين بۇ ھۆزکارەكان نەگەرجى لە نامانجا گەلەن جىابە.

(۲) خارماقانى قوتابىغانى عەقلانى لە ئىسلامدا.

مزهبي (الطبانع) کردووه، زور به قوولي خستويانه کان پوو. جگه له غمزالي و نيبن خدليون دميانين که هممو نه شعمره کان رخنه توند له مزهبي (الطبانع) ده گرن و نمو که سانه داني پندا ده متيار ده کمن!

نه گهر زانيانى عيلى کلام له موعته زيله کان نه کموبينته تو مهتابارکدنى سروشت به پشيوي و همراهه کيتي، نموا کمتوونه ته دژايد تيکردنى، کاتيک به راشکاوي رايانگه ياند که نمواون سروشت تهنيا بوز سلماندنى بونى خودا به کارد هيتين، نمهوه بوز شيكردنوه و لينکولينوه لني و تينگيشتن و زالبون به سريدا و سوود ليورگتنى، بمو پيندي که سروشت - له لاي نمواون - تهنيا هملگرتكى کرادارو ويسته کانه خودايد. بهمدمش به کارهيتانى سروشت للاي موعته زيله کان به شيهى ستوونى بوروه که بوز سرهوه سروشت بدر زمان ده کاتده، نيمهش پتشوازى لوه ده کدين به مرجيتك شيره ناسويسي تيکمل بکرنت و سروشت بکاته جيھانتكى زيندوو بوز مرؤف، که تيايدا نيشته جيپوه و، تيايدا له گهله که سانى تر په یوندى ده کات، بوز بدېهيتانى په يامه کمی و جيئشينييه که لاهسر زويدا.

كىشى که گهورهتر دهيت، سهنجدان له ثايسون و وېبرهيتانى سروشت ون دهيت، واجبى شرعى دهيته جيڭگەرەھى واجبى ۋوانىن و تىنگىرىن، شەغانىر و عەقانىدە کان گۈورە و زور دەبن(نانايا باوەردار باوەرلى بە منجا يان بىست بېرىۋاپەر ھەمە ؟) ھزرى بابەتىيانه ون بوروه و زانسته پراكتىكى و سروشىيە کان كەم بونەتەوه، سروشت لەناو براوه.

لە بەرئەوه ھەندىن کەس کەوتىنى ژيارستانىيەتى عمرەبى ده گېپنەوه بۆ کار ماساتى موعته زيله کان، کە ھزوو دەسەلاتيان تىادا توايمە، خۇ نە گەر ئەوه نەبوايە نموا پېشکەوتى زانستى لە سەددەي نۆزدەيدەمدا لە دولەتى نىسلامى پىنگىدە کى ترى دەببوا.

ئاشنه‌های :

له سده کانی ناوه‌استدا، پیاوانی کلیسا له نورپیا بعوه دسه‌لاتیان پیدا کرد، که نهوان به تواناترین مرؤون له خوتنده‌وه و تینگدیشتنی کتیبی پیرۆز، له همان کاتدا زانیان پنداگریان کرد لهسر نوه‌ی نهوان به تواناترن له خوتنده‌وه کتیبیک که هیچجی له ئینجیله‌کان کەمتر نییه بۇ بىلگىسى لهسر توانای خودا جوانی بەدیهیتاراوه‌کانی، که کتیبی بەرزى سروشتى، يان بلىنین تەوراتى سروشت^(۱).

سەدان سال پیش نهود (أبو الھذیل العراف و النظام و ابن الهیش و البیرونی و ابن رشد) زانسته سروشیتەکانیان وەك زانستى پراکتىكى كردۇتە بىلگە لهسر بۇونى خودا و يەكخواپەرسى.

ئىمە پېشەنگ بۇون لە راڭۇرىنىو لهسر خوتنده‌وه کتیبی پیرۆز و کتیبی سروشت (كتىبىي نوسراوى خودا و كتىبىي بىنراوى خودا)، گەشتىرونىتە به عەقلانى كردنى سروشت و به سروشتىكىنى عەقل. بىلام پېشەنگى مىزۇويى شەرمەزارى كىرىھىدە؟ زانستى رۇژناؤايى، سروشت و عەقلى كردۇتە دووانە، لە كاتىكىدا عەقلى عەرمى مسوւلۇن يېتىوانايىكى جىنى داخ و دواكمۇتۇرىۋىيەكى شەرمەزارى كەرىھىدە كاتىك رۇوبىرۇسى سروشت دەپتەوه.

ئوهى بۇ ناشته‌های پىوستە نوه‌یه کە بىرمەندى لاسايىكەرەوه نهوده بىزانتىت خودا تايىەتمەندىبىيەکانى لە شىتەكاندا داناوه، هەر زاتى خۆيدىتى كە

(۱) زانی لاموت بارۇمەر نەم جـ كەنی داناوه، لهسر هەمان واتا جۈن راي (۱۹۹۱) زـ) كتىبىكى بە ناوىشانى (احکمە الرب كەن تتجلى فـي أفعال الخلقـ) داناوه، پاشان ويلیام بالى (۱۷۴۳-۱۸۰۵) كتىبەكى (اللاموت الگىيى) بلازكىدە.

له پنچ یاساکانی سروشتهوه په یوندی نیوانیان پینکده خات، واتا درک به گونجاندنی (مذهب الطبانع) بکمن له گمل ویستی خودایدا.

ناشتبونهوه که نموکاته بهدی دیت کاتیک ده کدوینه ناومندی هردوولا، لایهنتک که نکولی له سروشت و هست ده کات، که لاساییکرهوه کان تیابدا نقومبورون لایهنتکیش که سروشت و هستی پیروز ده کات، که ماددیگه راکان تیابدا نقومبورون بورون. حق ندویه که هردوولا تیکل به یه کتر بکرن:

﴿سَرِّيْهُمْ مَا يَنْتَنَا فِي الْأَفَاقِ وَقِنَافِسِهِمْ حَتَّىٰ يَبْيَنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْ أَنَّمَا يَكْفُرُ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَقْوٍ شَهِيدٌ ﴾^{۵۳} نصلت: ۵۳.

واته: نیمه لدمه پاش به لگکو نیشانه کانی خۆمانیان له جیهان و له نه فسى خۆیانا پیشان نه دین تا بۆیان دهرکوئی قورنان راسته کلامی خواهوله خواوه هاتووهته خوار بۆسره پیغەمبەر. ثاخو بەس نییە بۆئادە میزاد بۆ گیز انوهی له گوناھو له بینەرمانی خوا نەمە که خوا تۆ ناگای له هەموو شتى هەیدە؟).

نایهته که بۆمان رپوندە کاتمه که هست (سَرِّيْهُمْ) و سروشت (الْأَفَاقِ وَشَمَرَّتِ) دېبىنے دەرگایەکى فراوان بۆ باوەر. واتا به لگکه کانی خواهەتى لە بیرکردنەوە له سروشت سەرچاوه دەگرن.

هر ندویشە مامۆستاکەمان دکتۆرە (یمنی الخولی) له بانگەوازە کەيدا (نحو علم کلام جدید) بانگەوازى بۆ ده کات.

هر لەو بارمەشمەوە فەیله سوپی گمۇرە (محمد نېقبال) دەلیت: (نەفلاتون بۆ سوکراتى مامۆستاي بە وەفابۇو و وەك نەو تانەي له هەست داوه؛ چونكە هەست لە دىدى نەودا ئاماژىيە بۆ گومان نەك يەقىن. نەمە زۆر دوورە له پىساکانى قورئان کە بىستان و بىينىن بە نىعمەتكانى خودا لە سەر بەندە کانى هەزىمار ده کات).

لە پىرۇزى ناشتموايىھە كەشدا، پىوستە ئايىن دىدى ھىزىي بۆ سروشت درووست بکات، لە بابەتىكى هەستى و وىزەدانىيەوه بىکاتە بابەتىكى عەقلى

زانستى، بۇ نەوهى پابۇونى ژىارستانىيەت و گورىسى نومىت بىڭىرىتىمە، نەو پېرۋىزىمە لە جىهانى نىسلامىدا لەسەدەي تۈزۈدىمە مەھە و مەتاوا.

لە راستىدا مىملاتىنى پاستەقىنە كە پوپولۇرى مۇسلمانى سەرددەم دەيتىمۇ و هەرگىز خودا بەدە رازى نايىت خەمساردى تىندا بىرىت، مىملاتىكە لە گەل بىرپاواھىر و فەلسەفە كانى دەرى نىسلامدا نىيە، بەلكو مىملاتىنى كەنگەل لەشکىرى چاوجىنۇكى سروشت، بۇ نەھىيەتنى نەزانى و ھەزارى و پەككەوتىمى و نەخۇشى، كە لە ھەمان كاتدا مىملاتىنى كە پىتىاۋ دەست درىزىنە كەردىنما بۇ خواردن و پۆشكەن و دەرمانى كەسانى تر.

نمۇونەمەكى بەپىز بۇ ئاشتمواپى و نۈزىگەرى خەلقى مەرۆف لە نىوان زانست و قورئاندا :

ناسىمان نەگەر وايش دەرىيەكەرنىت كە ھەمەر بەھۆى بەرلاۋى ھەزى نايىنى لاسايىكەرەھى چەقبەستو و بەھېتى لايىنگەرانى بۇ بەرگىرەنلىنى، نەوا گۈزدەپانەكە خالى نىيە لە عەقللى پۇشىن كە لەپىتاۋ نايىندەي نىسلام و نايىندەي رۇلەكانى يىدارن. نەزەھەرى پېرۋىزىش بە مىانزەپەيەكە شۇتىنىكى لە نېتو نەو عەقلانىدا داگىركردۇوه، بۆيە لېزىدا ھەلۋىتىنیك باس دەكمە كە رۇشنىبىرى ھەزى ھەندىتىك لە پىاوانى نەزەھەر دەردەخات، پىچەوانەي نەوهى ھەندىتىك كەس پەواجى پىتىدەن بە تانەدان لەم دامىزراوه بەھېتى و پېرۋەزە:

پرسى خەلقى مەرۆف يەكىنەكە لە پرسە گەرمە كان كە مىملاتىنى تىندا دەرددە كەرۇت لە نىوان زانستى نوى، كە لەئىستادا بەبلەگە پەپەھۆى لە چەمەكى پەيدابۇونى مەرۆف لە پىنى پەرسەننەوە دەكتە، لە گەل ھەزى لاسايىكەرەھە(مقلە) كە پەپەھۆى لە چەمەكى خەلقى تايىھتى دەكتە، بەپىنى تەفسىرە كلتورييە كان بۇ نايىدەكانى خەلق لە قورئانى پېرۋىزدا . ھەركاتىن ھەولىك دەرددە كەرۇت بۇ ھاوناھەنگەرەنلىكى زانست و چەمەكى كلتوري بۇ خەلقى مەرۆف،

لاساییکه رمه کان نارپزاییتی درد همین، گالتی بین دهکن، تمنانهت نمو کمده کافریش دهکن که همول دهدات شو کاره بکات. بهلام هندیتک له کەلپیاوانی نه زهدر بابه تیبیانه بدرامبهر بهو پرسه مامهله دهکن، که دهچنه سر میترووی هززی نیسلامی روشن، مسویمانان بۆ چەند سەدیه کی دواتر شانازی بمو لایپر انده دهکن، فرمسو نیستاش هملوتسته کان:

◦ د. عبدالصبور شاهین^(۱) (ره حمدتی خواي لیست) له سالی ۱۹۹۸ از کتبی (أبي آدم، قصه الخلقيه بين الأسطوره و الحقيقة) ای بلاوكى دهه، تيابدا چېرۇكى خلقى مرؤفى باسکردووه، بمو جۈرى کە خۆى له نايەته کانى قورئانى پىرۇز تىنگىشتووه، تيابدا بەراشكاوى باسى لەوه كردووه کە نايەته کانى قورئان ناماژمیان تىدا هەمیه بۆ شەوهى کە مرؤف له بۇونمۇرنىكى سەرتىلى بۆ بۇونمۇرنىكى عەقلى پەرەی سەندىتت.

دواى ندوه لایمنگرانى قوتايانى تەقلیدى چوار دۆسيهيان له سەر كردووه داواى ندوهيان دەگرد کە تەكفيير بىرىت! بۆيە دادگا داواى له كۆپەندى توپىنىمۇه نیسلامىيە کان کرد کە راي خۆيان له سەر كتىبە کە بلين، كۆپەندە كەش لېزىنەيە کى زانستى يېتكەيتا بۆ لېتكۈلىنىمۇه له كتىبە کە، دواى ندوه راپۇرتى خۆيان پىشكەش كرد، کە لە گەل خۆى و كتىبە كىيىدا دادگەرى و عەقل سەركەدون؛ لە راپۇرتە كەدا هاتووه^(۲): (الىزنه هېچ پەختنەيە کى له سەر شو مەنھەجە نىيە کە نووسەر پەيىر مويىر كردووه؛ چونكە نامانجى لېتكۈلىنىمۇه كەدى ديارى كردووه، بدووه کە هەولىنکە بۆ تىنگىشتن لەو دەقانە لەبارەي رووداوه کانى چېرۇكى خەلق له قورئانى پىرۇزدا هاتوون، هەروەها هەولىنکە بۆ ھاۋانەنگى كەدنى و ئىناڭىزلىقى زانستى (زانستە کانى بايۆلۈجىا و جىيۈلۈجىا و ئەنتەنەنگىزلىقى زيانى مەرقۇقايدەتى له سەر شەم زەمینە. لمەر ندوه

(۱) د. عبدالصبور شاهین: (۱۹۹۸-۲۰۱۰) زماۇستای زمانى عمرمى لە كۈلىتى (دار العلوم والطبع فى علوم القرآن).

(۲) چېرۇكى جەنگى له سەر كتىبى (أبي آدم) و راپۇرتى كۆپەندى توپىنىمۇه نیسلامىيە کانم له كتىبە كەدا (كىيىدا الخلق) لە ۳۲۶-۳۲۳ مكتبه الشروحات الدولىـ الطبعه الثالثـ ۲۰۱۳ باسکردووه.

مادام پەچاوى پېرۇزى دەقەكان بکرى و، پىنجەوانىدى پايىيەكى راشكاوى نايىن نەيتىت و، مادام بۆچۈنلىكى عەقلەيمۇ پېز لە لۇزىك دەگىرت و پالپشى لە باوھەرى باوھەداران دەكتات بەوهى كە كەتىبى خودا دەكى نەتىنى واى تىدا بىت كە دەيدى زانىيان ون بۇويتت، دەكى خودا خۆى - سبجانە - رىنگا بەوه بىدات كە هەندىتكى لەم نەتىيانە ناشكرا بىن و بىنانى پۇش بىيتهوه (....)

نووسەر بۆچۈونەكەي لەم قىسىمەيدا كۆزكەردىۋە، كە دەلتىت: خەلقى مرۆف لە قورۇھە دەستى پىتكەردىۋە، واتا لە شىوهى پېرۇزىيەكى مرۆسى، پاشان خودا كەردىۋەتى بە وەچە

﴿ .. مِنْ شَلَّةٍ مِنْ مَأْمَةٍ ﴾^٨ السجدة: ٨.

واتە: (لە پۇختە و خۇلاسەيك دروستى كەردىۋە لە ئاونىكى سووك و بىن بایمەخ).

پاشان تەواوكردن و پۇچ بەبەرداكىردن، لە كۆتايىشدا بۇ بە (مرۆف). بە تېبەربۇن بەم قۇناغە مىئۇرۇيی دوورودرېزانەدا...

لىئەنەكە واى نابىينىت كە نەوهى نووسەر نۇرسىيوبەتى نەوەندە ھەولۇدان بىت بۇ پەكھىستىن قىسى زانست و نايىن، بەم نەندازىمەي كە وەك ھەولىتكە دەرەكەدۇرت بۇ تېگەيىشتن لە دەقى قورئان، لىئەنە لە گەل ھەندىتكە بشى نەو ھەولە ھاپرا نىيە.

بەلام لە ھەمان كاتدا لىئەنە واينابىينىت كە نووسەر لە تمىزلىكىرىدى دەقەكانى قورئاندا نەوەندە سىنورى بەزاندىت كە پىنجەوانىدى نەگۈرەكانى بىرۇباوھ بىت يان دىزى زانزاوەتكى نايىن بىت.

لىئەنەكە باوھەرى وايە پىتىستىمان بەم جۆرە نەوهىمى مسۇلمانان ھەمە بۇ بەرددوامى ھەولۇدان و كۆششىكىردن و چاوجىڭىران بە ناسۇ و دەرپۇنەكاندا و، رۇيىشتن لە گەل پىشىكەوتىنە زانستىيە گەورەكاندا كە شىوازى ژيانى خەللىكى گۈزپىوه، لەم سەرەدەدا كە خەرىكە مرۆغايەتى مالانوابىلى لىدەكتات، ئەمەش بە نىجىتىيەدايدى بەرددوام و فىقەتىكى نوتىكراوه و دىدگايدىكى وردىيىن دەبىت بۇ

پیتاویستیه کانی خملک، که لدنتستادا بهزوبی ده گوریت (به گورانی شونن و کات و بارودقخ). بوزوهی هممو نهمانه به شیوه کی سروشته له پتنی مننه چینکی زانستی نوسولی وردوه نهنجام بدرین، که تیایدا لینکولر پیچموانه هیچ له نه گزبره کانی عقدیه یان شهربعد نه جولیته و، به هیچ جوزریک سل نه کاته و له وتنی حق به شیوه کی بیلاینه (راستگوی و بویری).

لیزدا راپورتی لیزنه که تهوا و دهیت، خودا پاداشتی به خیری نهندامانی بداته و له سر چاکه بیان برآمبه ر به زانست و عقدل و نیسلام.

۰.د. حسن حامد عطیه^(۱) کتبی (قچیه الخلق) ای سالی ۱۹۹۹ ز بلاوکرده و، تیایدا پهیرموی له چه مکی (پهره سهندنی بایولوجی ناراسته کراو اکردووه)، که نیشش پهیرموی لئی ده کین و له توهره ششمی نه کتبیدا باسنان کردووه، هدروهک چوون خوی داوه له قمره تهنوبلکردنی ژماره هک له نایه ته قورناییه کان که ده باره خلقن، به لام له زیر روشنایی چه مکی پهره سهندن، له جیاتی تینگه یشتني باو ده باره خلقی تایبه تی.

د. عبدالمعطي البيومي، راگری کولیزی (أصول الدين - جامعة الأزهر)، هیچ ههفذزیه کی نه بینیه و له نیوان هموله کانی د. حسن حامد و نه گزبره کانی بیروباوه، تهناهت پیشه کیشی بوز کتبیه که نوسویه و تیایدا هاتووه: ((خوتمندی شم کتبیه گومانی له سر راستی باعمری نوسوسره کهی بوز دروست نایت، چونکه نوسوسر بهدوام پهروهه گاری بدرز راده گرت و هممو کارنک و خلقیش دهاته پال خودا، بوز ساتیکیش له سلماندنی فراوانی زانستی خودا و ده سلاطی به سفر هممو شتیکدا درتفعی ناکات، هدمیشه شایتی بوز توانا و زانستی خودا دهات له خلقدا و نمونه دینیته و به فرموده پهروهه گار:

﴿إِنَّا كُلَّ شَفَاعَةٍ لَّكُمْ يَعْلَمُونَ﴾^(۲) القراء: ۴۹.

(۱) د. حسن حامد باعطيه: مامۆستاي زانسته کانی بایولوجی و پهره سهندن.

واتە: (بىراستى ئىتمە ھەموو شىتكىمان لە سەر ئەندازىو ھەلسەنگاندىن و بەپىتىكىمەتىك دروست كردوووه).

لە گەل نۇوشدا ھەندىك لە نايەتەكانى قورناتى پېرۇز لە ژىز رۇشنىيى
بىرۇز و زانستە كان دەربارە خەلقى مەرۇف و ناژەل و پەيمەنلىيان بە يەكتەرەوە
لە قۆناغەكانى سەرتاتى خەلقدا لىنكداوەتەوە.

لەودا دەيىنин كە ئىتمە ھەندى كات لە گەلەدا ھاۋاپاين و ھەندى كاتىش
پاي جياوازمان ھەمە، نەمەش شىتكىي ئاسايىيە مادام ئىتمە خەرىكىن تەفسىرى
مۇزقىن بۇ قورناتى پېرۇز دەخوتىيەوە، لە گەل تەسلىمبوونىتى كەمەوا لە لايەن
ئىتمەو نۇرسەر و خوتەرىش بە يەكسانى بە دەقى پارىزراوى قورناتان لە ھەلە و بە^{١١}
بىروباورە نىسلامىيە سەلمىتراواه كان و بە قورناتى پېرۇز، كە ھەلە ئىنگەيشتن و
تەفسىرىدە كان ھېچ شىتكى لە راستى و درووستى كەمناكەندەوە، چونكە نەم قورناتان
لە زاتى خۆى دا راستەوە لە رېنگاى سەلماندىنىشىدا ھەر راست و درووست
دەمىتىتەوە.

(الدوتەي قورناتى پېرۇز دابەزىو، ھەر سەردەمە دىيدىتكى نۇى بۇ قورناتى
پېرۇز ھەبۇو، بە پىتى رۇشنىيى باوى سەردەم و كرانەوەي ئاسۇكانى زانست
و زانىارى، ھەركەسىكىش كە قورناتى پېرۇز دەخوتىيەمە بەو ئەندازىمەي خودا
ئىنگەيشتن و زانست و رۇشنىيى و زانىارى دەربارە كاروبارە كانى ژيان
پېھىشىو لە ئىتەگات، ئەمە لە قورناتان وەرەگىرت كە خۆى ھىدایەتى بىن
وەرىگىرت يان ھىدایەت بىرىت يان كەسانى تر ھىدایەت بىدات.

لە گەل نۇوشدا قورناتان بەشى ھەمووان دەكات، بەھۆى گشتىگىرى و شەكانى و
دولەمەندى واتاكانى، د.مۇرسى بۇكاي^{١١} لە كىتىبە كەيدا ((دراسة الكتب المقدسة
في ضوء المعارف الحليفة)) سەرنجىمان را دەكىشىت بۇ ئىعجازى قورناتى پېرۇز و

— ١١ — Maurice Bucale : ١٩٢٠-١٩٩٨ مارس زىرىتىنىيى فەرىضى، مەسيحى بورو، پاشان بورو بە^{١١}
مسولمان چەند كىتىبەنىيە ھەمە لە سەر پەيمەندى ئىنان قورناتى پېرۇز و زانست و مېزۇرۇ، ھەر دەمە چەند
دا زاراونىكى ھەمە لە سەر كەسابتى فيرمەن، بۇكاي ھەر دەم زانىي عمرەمى و مېزۇگلۇزقى دەزانى.

پیمان دلیلت که تاکه کتیبی نامانی به تمنانه تاکه همله کی زانستیشی تینا نییه، نه مدهشی بز نموده گیڑ او هتمو که قورنان - به پین قسمی نمو - نه چوتنه ناو و رده کاری به کانه نه، بدلو کو حد تقدیمه کانی به شیوازنی کی گشتی خسته تعریف که بدشی هدمو عدقیلک ده کات و در گاش بز نیجتیهاد والاده کات، له گمل نموده شدا له گدل حقیقته زانستیه کاندا یه کانگیر دیتهوه)).

((هروها مادام بیرون که کانی کتیبه که لمسه باور هینان به بدیهیه ره و متساوه و دان به پیروزی نمو دهقدا دهیت، نموا دوای نموده کیشه نییه نه گمر مرؤف له لیکدانه و کهیدا همله بکات یان نمیبینیت)).

((بزیه نیمه نموده ده زانین بهستنه و هی ته فسیری قورنان به بیردوزه زانستیه کان له لای زور کس جینگای مهترسین، نموده بیردوزه که هملبو شیتمو و باور به حقیقتی دقه قورناییه که بلدرزیت، بلام نیمه وايدیعنین که نیجتیهاد - هدر چوئیتک بیت - بز تینگه بیشن له دهق جیاوازه له دهق که، بزیه نه گمر هملسی نمو بز چوونه ش بسلیزینت، نموا کیشمیه کی نییه و شتینکی ناساییه؛ چونکه دهق که هدر له پینگدی خوی ده میتیمه؛ لمده شدا ته فسیری زانستی له گدل ته فسیره کانی تردا جیاواز نییه.

به درترایی سردهمه کان، موففسیره کان زور ته فسیری جیاوازیان بز قورنان کردووه و هدیانه راست در چووه و هدشانه همله، بلام قورنان سرهپای بز چوونه جیاوازه کان هروه که خوی ماوه تمه، با ته فسیری زانستیش یه کلک بیت لمو ته فسیرانه، وله ته فسیره کانی تر راست و همله تیدایت، قورناییش همر وله خویی و بی همله پهله ده میتیتمو)).

((نموده نوسه کردویه تی شتینکی نوی نییه، چونکه زورتک له گهوره زانایان پینگایان له برددم ثم هم جوزه ته فسیرانه والاکردووه، کوتترینی نمو موففسیرانه ش نیمامی فه خری رازیه که ته فسیره گموره که (مفاتیح الغیب) پره له ته فسیری گردوونی، چونکه لمسه ده می نمودا زانستی گردوونتاسی جینگای لیکولینه و قسه لمسه کردن بروه، بهه مان شیوه شیخ عملی ته تواری

جووهه‌ری، کوله‌گهی موفسیره زانستیبه کانی سردنه‌می نیمدو، شیخ محمد فربید و هجدی که لمه‌رووی ثمو موفسیرانه دیت بواری پدره‌سنه‌ندیان کرد دوقته، بتایبته‌تی دلنياکردنوهی نوهی که بهیچ جوزنک دست له یاسایه‌ک له یاساکانی نایین یان دهقیک له دقه پیردزه کانی قورنان و فرموده نادات و، بچوونه کانی (ابن مسکویه و الفارابی و ابن خلدون) امان بیرده خاتمه له پولیتکردنی جوزه کاندا، ماموستا (عباس العقاد) ایش لمسر هه‌ندیک کس له رؤشت و سرسوره‌مانی خوی دربرپی برآمده ترسی هه‌ندیک کس له بیردزه که مدت‌رسی لمسر نایین، له کاتیکدا نایین برآمده ثمو بیردزه و بیردزه کانی ترسی پارتر او)).

(الو سونگه‌یشهوه پیوسته هله‌وتستان برآمده به بیردزه و نجتیه‌اده کانی تر ده‌مارگیری و ترس و دلمراوکن نهیت، به‌لکو پیوسته به شیوه‌کی با به‌تیانه لئی بکوژلینه و به به‌لکه‌وه ولاهی بدینه و به باشترین شیوه گفت‌وگزی لمسر بکهین، هیچ زیانیکیش له نایین ناکه‌وت، چونکه بهم جوزه گفت‌وگزیه نایین له دله کاندا به‌هیتر دهیت و له عقدله کاندا جیگیرتر دهیت و همله‌ی و پاستی رای خاونه‌کهی هیچ کاریگریه کی بمسره‌وه جی‌ناهیلت)).

خودا لمسر زانست و نیسلام پاداشتی خیری د. عبدالمعگی البيومی بدانه وه.

۰.د. محمد عمارة (بیرمندی نیسلامی و سه‌نووسه‌ری گزاری الازه) ادوای له د. عمرو شمریف (نووسه‌ری ندم کتبه کرد)، که کتبیتکی ساده لمسر بیباوری (الإلحاد) بنووست، بز نوهی و هک دیاری پاشبند له گدل گزفاره‌که دابهش بکریت، کتبه که که درچوو به ناویشانی (وهم الإلحاد) له گدل ژماره‌ی موحده‌رمی ۱۴۳۵ کزچی گزاره‌که‌دا، کتبه که ژماره‌یه که چه‌مک ده‌خاندرو و که پیچه‌واندی بیرکدنوهی لاسایکرده‌وهی کلاسیکین بز بریه‌رچدانه وهی بچوونی بیباوران و درخستنی پهیوندی نیوان زانست و نایین، لموانه داننان به پدره‌سنه‌ندی ناپاسته‌کراوی بای‌لوجی، کارایی هۆکاره کان، رؤلی میشک له هسته رؤحیه کاندا و هی تر.

سمرپای ندوش گوفاری نه زهر کتیبه کهی گرته خو و د. محمد عماره پیشه کیبه کی بق نووسی که دولمه ندتری کرد و مهدحی ممنه جه کهی کرد، بدو پیشه که پر دنیکه زانست و نایین به یه کوهه دهه سنته و، له پیشه کیبه کدیدا هاتووه.

(نهم کتیبه کتیبیکی زانستی ورد و قووله، به لام سمرپای ندوش رپون و سرنجر اکیشه، ناسته زانستیه جیاوازه کانی تیدا همیه که هر خوتنه رتک به جیاوازی پینگهی زانستی و ناستی فکریان بدمی خویان له کتیبه که وردہ گرن که باورپیانی بین به هیتز بکمن و گومانه کانی بیباورپانی بین هملبته کتن).

خودا له سمر زانست و عقل و نیسلام پاداشتی به خیری د. محمد عماره بدانتموه.

• له وانه یه گوره بیرمهندی نیسلامی د. مسته فا مدهمود (رحمتی خوای لبیت) ایده که مین کدنس بیت که چه مکی پدرمهندنی ثاراسته کراوی له جیهانی نیسلامیدا خسته پروو، کاتیک گوتی: تدبیا یه ک پیت کیشه که چاره سدر ده کات که بریتیبه له زیاد کردنی پیتی (ای ابو وشهی (تطور)، که به واتای پدرمهندن، تا بیتنه (تگویر) به واتای پدره پیسه ندن، پیش زیاتر له چل سال د. مسته فا مدهمود له و تارو کتیب و بدنایان گتگرین بدرنامه تله فزیونیه کهی جیهانی عره می بدرنامه (العلم و الإیمان) ادا باسی له (پدرمهندنی ثاراسته کراو) و (پدره پیسه ندنی خودایی) اکردووه.

پیاوانی نه زهر هیچ ناره زایه تیبه کیان له سمر نه خسته پرووه دهنده بیری، گوئیان له تاکه دنگنیکی نارازی نه بتو له گوژرپانی نیسلامیدا، بمراستی پیاوانی هزری نیسلامی نه موسا ناسو فراواتر و به متمنانه برون له منهجه که یانداو زیاتر ریزیان له زانست ده گرت لمو دو خدی که نیستا نیمه می تیداین، بزیه له روزگاری د. مسته فا مدهمود گوئیان له هزری بیباورپی نه ده بتو و هک چون نیستا دمیبیستین.

خودا پاداشتی به خیری که له پیاوه روشنبیره کانی نیسلام بدانمه له سمر هه لوتستان برامبدر زانست و عقل و نیسلام.

خوئینه‌ری به پرتوز :

گدشتی درچوون له زملکاوی بیباوه‌پی و بیباوه‌ان بهوه دستینه‌کات که
درمک بهو ناستنزمییه بکهین که بیباوه‌پی بمره‌می دیتیت له پروی بیرویاوه
و پروشت و زانست و هزرمه، هدروهک چون پیوسته ناگداداری نه درزیمه
بیباوه‌ان بین که گوایه پیشکه‌وتنه زانستی و ژیارستانی له پرژنواادا بمره‌می
بیباوه‌پیه، تهناهت له دیبیت‌کانیاندا بمردوام دلین تیمه نه مهود نمهه‌مان کردوده
و، بدلام نیوه له پروی ژیارستانییه دواکه‌وتون!

نمود پیشکه‌وتنه زانستییمی پرژنواا بمره‌می نه گوره زانایانمیه که
ززرمیان باوه‌پیان به خودای تاقانه هدبووه، بهمه‌مان شیوه نمهوهی له ژیارستانیه‌تی
هاوچه‌رخیشدا همیه لهو چدمک و رهفتاره رهشتییه تهرتیانه بمره‌می نه
کلتورون که چه‌مکه نایینیه کان لهو کۆمەلگانه‌دا چه‌سپاندویان.

دوای نمهوه = بز درچوون له زملکاوکه = رۆزلى لینکولینمه به شیوه‌ی دامه‌زراوهی
سن رهمندی باوه‌ دیت؛ سەلساندنی بونوی خودا و پەیومندی له گەل مرۆفدا
و هەلبزاردنی نایینی حق، هەربىك له پەگەزە‌کانی نەم دامه‌زراویه بەلگەی
زانستی و فلسفی خۆی همیه.

ھەروهها ناین لهو راستییه رابکمین، که گورتاری باوی نایینیمان بەربرسە له
بەرامبه پەلکیشکردنی هەندیتک له لاوه‌کانمان بەرھو بیباوه‌پی، بۆیه زەلکاوکه به
نوئنکردنوهی هزری نایینی و ناشتکردنوهی نایین و عەقل و مرۆف و زانست
و سروشت نهیت به‌تاواوی و شک نایت.

بیرمەندی بەرتانی پرۆب لاسی^(۱) (بپەرسی Idolatry) بهوه وەسف دەکات
کە (المبى نمهوهی له پیتناو خالق بئى لە پیتناو مەخلوق بئى)^(۲)، پاشان لاسی

 (۱) Rob Lacy : (۱۹۶۲-۲۰۰۶)ز، نەكتەر بیرمەندی بەرتانی، دەقى قىەکى لاسى :
 Living for the product interested of the producer

(۲) لە فەرمۇرۇدە دەرسىدا ھاتۇرە، کە پېغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمۇرۇتى: (تعص عبد البارى

دلیت؛ نه گدرچی نیمه بُز تله فزیون و کوزمپیوتهر ناچه مینموده و کرنووشیان بُز نامین، بِلام زورکات له پیشاو نوشتنادا دهژین و زیاد له پنگهی خوبیان بدرزیان دهکمینموده و له دمروونماندا له جنگهی خودا دایاندیتین، وادهزانین که تمواوی نازادی لهوه دایه.

له راستیدا ناتمواوی له شته گرنگه کاندا نمهوه که گرنگترین شتی ژیان (خودا) نزم بکمینموده و شتی تر به رز بکمینموده، بهم جوزه پنگهیشته ماددیگه رایی جوئنگه له بتپه رستی، چونکه مه خلوق (سرورش) له خالق به رزتر دهکریتهوه، ثمدهمش به دوو پنگا نهنجام دهدرت، یان به نهربنکدنی خواهیتی یان به دانانی له دمرووه بازنده کار(ثایینی سروشتی).

نالدوس هیکسلی ثامازه بُز نم واتایه دهکات و دلیت: ((پهپه ویکردنه مرؤف له چه مکی بیباوه‌ی و فله‌سه‌فهی لمناوجوون (المناوچوون له دوای مردن) به پالنمری گهپان به دوای نازادیمده برو، دوای نمهوه بهها ناسانیه بدرزه کانمان رهتکردهوه بُز بدیهیتاني نازادی سیکسی، رهنگدانه‌وهی نایینسان له سر سیاست و ثابوروی رهتکردهوه دیسان به پالنمری نازادبوون)).

نه گهر هدمووان باوهپیان هدیت، ندوا هدر باوهپیلک لیکدومی خوی همه، نیمه کاتیک گردوون له خودا دادهبرین، ندوا پنگری له مرؤف دهکمین که بدیهیتنه‌ری بناسیت، تا نمهندندازمه‌ی که مرؤف کوززان و نازاره کانی بددمدر اوی هیزه کانی سروشتی کوئرانه بازیت، بهه‌ی نمهوه که خراپ رهفتاری له گه‌لدا کردووه، واتا مرؤف وايدمیتیت که تاوان و خراپیه کانی حقی سروشن ندک حقی خودا.

نم کتیبه‌ی بردستت پتپه‌ری بهره خوداچوونه، نهم تدویرمیه‌ش و هک خرمانی کتیبه‌کمو خرمانی گهشته‌که وايه، بزیه که خهربکین مالناوانی له یه‌کتر دهکمین پنگام پین بده که گهشته‌که بهم وچانه‌ی بیرکردنده کوتایی پیتبینم:

نعم عبد القطیفه نعم عبد الخصیمه نعم وانتكس و إذا شيك فلا انتقس، إذا أعطي رضي وإذا منع سخطا).

خویندنه وه یه ک له هه رد وو کتیبه که :

باور بیرون به خودا لمسه دوو کۆلە گەی سەرەکی دامەزراوه: يەکەمیان بەلگە کانی سەر خوايەتی و تاقانەبى، زانست نەو نەركەی گرتۇتە نەستۆ بە خویندنه وەی ھاوچەرخانە کە لەسەر گەردوون كردوویەتی و لەپىتى بەلگەی گەردوونى نەو بەلگانە دەرخستووه.

کۆلە گەی دووھمیش بىتىبىه له زانىنى نەو شتانە خودا پېشکەشى ھەممۇ بونوھانى دەکات، له چاودىرى و بەخىوکەن، كە زانست له پىتى بەنمائى مەرۆبى زۇرنىك له لايەنە کانى نەم چاودىزىمى پۈونكەردىۋە.

پاشان، گەردوون کتىبى بىنزاوى خودايد، كە پېویستە فيرى خویندنه وەی نایدەتە کانى بىبىن، رېنک وەك چۈن نایدەتە کانى کتىبى پېرۇزى خودا دەخوتىنە وە كە بىز پېغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) ناردوویەتى، بۇ نەوهى گۈنجان و ھاواناھەنگى و تەواوكارى نىوانيان ھەست بىن بىكەن.

لەبىر نەوه، قورئانى پېرۇز لە كاتى باسکەدنى پرسى باور بۇ کتىبى گەردوون پىتمۇونىمان دەکات، بۇ نەوهى لە دلى مەرقەدا بە خویندنه وەی ھەردوو کتىبە كە (كورئان و گەردوون) بەلگە کانى خوايەتى و بەلگە کانى چاودىرى و ناگادارىوون تەواو بىن.

سەرنجى فەرمۇرۇدەی پەروردەگار بىدە:

﴿ سُرِّيهُمْ مَابَيَّنًا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْقِسْهِمْ حَقَّ يَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾^(۵۳) فصلت: ۵۳.

واتە: انىمە لەمەپاش بەلگەو نىشانە کانى خۆمانيان لە جىهان و لە نەفسى خۆيانا پىشان نەدەين تا بۇيان دەركەۋى قورئان راپىتە كەلامى خوايمۇ لە خواوه

هاتووته خوار بۆسەر پىغەمبەر. ناخز بەس نىيە بۇنادەمىزىاد بۇ گىزىانەوەي لە گۇناھ و لە بىن فەرمانىي خواتىمە كە خواى تو ناگىاي لە ھەمەو شتى ھەيدى؟).

لەم نايەتدا، پەروردەگار پىتىمان دەفرمۇوت كە لە گەردۇون(الآفاق) و مەرۆف(أنفسهم) بەلگەي واي داناوه كە مەرۆفەكان نۇوه دواى نۇوه دىياندۇزىنەمۇو بە يەقىنەوە بۆيىان دەرەخات كە حەققە، ئەمەش بېرىتىيە لە بەلگەي گەردۇونى لە قورنائى پېرۋىزدا.

پاشان مەرۆف پلە دواى پلە لە زانستدا بەرز دەپتىوە تا دەپتىتە زانايەكى راستەقىنە، بەمەش دەگاتە پلە لە خواتىسان.

﴿...إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْمُلْمَثُونَ...﴾ (٢٨) ناطر:

واتە: (.. هەر زانىيان لە خوا ئەمەرسن...).

پاشان سەرنجى دوو نايەتەكەي سۈرەتى (ابراهيم ۳۲-۳۳) بىدە:

﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَا هَبَّ فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الشَّرَبَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَاهِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾﴾ إبراهيم: ۳۲ - ۳۳.

واتە: (خودا ئەو خوايىيە ئاسمانىھە كان و ئەرزى دروست كەردووھ و لە ئاسمانىھە ئاواي ناردۇتە خوارووھ، بەو ناوه گەلنى بەرۇ مىبويھى دەرکەرددووھ و كەردنى بە رىق و پۇزى بۇ نىتەرە. ھەروەھا كەشتى بۇ ملکەچ و دەستەمۇ كەردوون، بۇ نۇوهى ھات و چۈز بىكەت لە دەريادا بە فەرمانىي خوا. ۋىبارەكانيشى بۇ رامىكەردوون تا سودىيانلىن وەرىگەن. خۇر و مانگىشى بۇتاق رامىكەردووھ بەرددەوام و، شەو و پۇزى بۇ رامىكەردن و بۇ ژیوار پەيدا كەردن و بۇ حەسانەوەتان).

تیبینی نهودت کرد که چون خودا به لگه کانی چاودیزی و ناگاداریوون (بنه‌مای مرؤی) له قورثانی پیرزدا پروونکردولته، له همان کاتیشدا ناراسته کردووین بۆ تیپامان و چیزوره گرتن له گدردوون و دورویه رمان، دوو نایمه پیرزده که ناماژه بۆ نهود دهکن که خودا:

- ناسمانه کان و زموی له نبوبونه و بدیهیناوه.

- خۆری بۆ کردووین به ئەستیره‌یه کی نمۇونه‌سی و مانگبىشى کردوته شۇنىڭ كومتە‌یه کی نمۇونه‌سی.

- هەروهها سوده‌کانی شەو و ئارامىيە‌کەی و پۆز و چالاکىيە‌کەی بۆ پوون کردوویسنه‌تەوه.

- هەروهها له ناسمانه‌و ناواری بۆ ناردووينەتە خواروه.

- هەروهها بەرپۈوومى بۆ له زموی دەرهىتىاپىن.

- سامانه سروشىيە ناسانه‌کانی وەك پوياره‌کان بۆ مەيسەر کردووين.

- تەنانەت نەوهى بە دەستى خۆشمان درووستى دەكەين بە پىتىمۇنى نەوه (وەك كەشتىيە‌کان).

- هەروهها نەھىيە‌کانى ياساکانى بۆ ناشكرا کردووين کە هيئە‌کانى سروشت (بە فەرمانى نەو) بەرپۇوه دەبىن.

لە كۆتايشدا سەرنجى فەرمۇدەي پەروردگار بەد کە دەفرمۇوت:

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَآخِتَالِيفِ الْأَيْلَلِ وَآنَّهُرِ لَآيَيْتُ لِأَذْلِيلَ الْأَنْبِيبِ ۚ ۱۱۰ ۚ أَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قَيْنَمًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَّفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ أَسْمَاءِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بِنَطِيلًا مُبْحَثِنَكَ فَقَنَاعَدَابَ النَّارِ ۚ ۱۱۱﴾

و اته: (نموانه‌ی به پیتوه به دانیشتنه‌مو بدرآکشانه‌وه، و اته: له هه مو
حاله‌تیکدا ناوی خودا نههین و بیر له دروستکدنی ثرز و ناسمانه‌کان
نه کمنه‌موه دهین: خودایه! تو نه ماند به خورایی و بین که لک درووسته‌کردووه،
پاکی و بینخدوشی بز تزیه، خوایه! نز لوه دوری که شتی بین هوده دروست
بکمیت. خوایه بمانپاریزه له سزای ناگری دوزخ. نه لین: خوایه نهه کمده
بیخدیته دوزخ نهوه به تمواوی نابپرووت بردووه مالویزانت کردووه، بینگرمان نهه
سته‌مکارانه‌ی نهیانخیته ناگری دوزخ، هیچ یارمه‌تیدمرنکیان نییه).

نهه دوه نایدته به جوزنک نایدته‌کانی کتیبی گه‌ردونی بینراو و کتیبی
قورثانی نووسراوه تینکل به یه کتر کردووه که عدقه و دل سدرسام ده کات،
نهوه پرونده‌کاته‌وه که خوشنده‌وه له هه‌ردوه کتیبه که دهیته هزی به دیهیتانی
باوه‌ری تمواو به خودا و نایین.

خودا نهوانه‌ی به خاون عدقه و هوش (أولوا الالباب) و سفکردووه، که بیر
له بدیهاتنی ناسمانه‌کان و زیوی ده کمنه‌وه، پاشان نهه که‌سانه بهوه و هسف ده کات
که یادکردنی خودا و بیرکردنوه تینکل به یه کتر ده کمن.

پاشان قورثان راسته‌خز و به بین دانانی هیچ نام‌ازنکی لینکدهه یان
پهیوندی، بزمان باس ده کات که یادی خودا و بیرکردنوه چمنه نهنجامیک
به‌دی دینیتیه:

- باوه‌ریبون به خودا (ربنا).
- باوه‌ریبون بهوهی که خودا بدیهیتنه‌ره (خلقت).
- باوه‌ریبون به حیکمه‌تی خودا (ما خلقت هذا باطلًا).
- پاک‌ری اگرتنی خودا (سبحانک).
- باوه‌ریبون به زیندروکردنوه و پاداشت و سزا که له پهیامه‌که‌یدا هاتووه (فقنا
عذاب النار).

خودا نیمهش لهو که سانه هدزمار بکات که دهربارهیان فرمومویه‌تی (إنما يخشى الله من عباده العلماء). واته: به‌رأستی له به‌نه‌کان ته‌نیا زاناکان به حق له خودا دهترسن.

پلرسته و شه

۷

ناندرق کنول: ۲۶۹

نه بیقرار: ۷۲۹، ۷۲۸، ۵۶۳

نه شعریه کان: ۷۸۴، ۱۱۹، ۱۱۸، ۷۸۳، ۷۷۳

نه گدره کان: ۱۶۸، ۵۳۶، ۵۵۲، ۵۰۳

نه لفربند والا سی: ۴۶۹، ۷۵

نه لفین پلاتینگا: ۱۹

نه لیکترزن: ۶۸۸، ۱۶۰، ۱۰۸، ۹۲

نه نتئونی فلو: ۳۷، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۸۷، ۲۰۰، ۵۱۴، ۵۲۹، ۵۴۳، ۷۰۷، ۷۰۹

۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۸۱۴

۸۲۲

نه نتئونیو لازکانو: ۲۰۹

نه نزیم: ۲۴۱، ۲۴۰، ۲۱۵

نهیشتاین: ۸۷۷، ۷۴۱، ۰۷۰، ۰۱۲، ۴۸۰، ۸۱۶

نؤ دیسا:

نیبر اہم: ۷۶۲، ۶۳۸، ۶۳۲، ۶۰۹، ۰۹۴، ۰۰۷، ۱۴۰، ۱۲۴، ۱۰۰

شیخ راوندی: ۷۰۵، ۷۱۰، ۷۰۹، ۷۰۸، ۷۰۷، ۷۰۶، ۷۰۵

شیوه های:

٨١٣، ٥٧٣، ٥٧١، ١٤٧، ٤٢، ٢٤، نسحاق نسوتن:

تيسماعيل شدهم: ٦١٢، ٦١٣، ٦١٤، ٦١٥، ٦١٦، ٦١٧

١٠٠ تلمازه:

۴

جاستر: ۳۴۷، ۱۱۰

۲۱۸ پیکو گرام:

پیشاور: ۵، ۱۰، ۲۹، ۳۴، ۳۶، ۳۷، ۱۰۳، ۱۰۸، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۲۲، ۱۷۱، ۴۹۱، ۴۰۲، ۲۸۱، ۲۸۳، ۰۷، ۰۸، ۰۹، ۰۱۴، ۰۱۰، ۰۱۵، ۰۲۷، ۰۵۰، ۰۶۷، ۰۷۸، ۰۸۹، ۰۹۸، ۰۷۶، ۰۷۷، ۰۷۳، ۰۷۲، ۰۷۰

761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774.

بیترتراند راسل: ۴۰، ۷۸، ۸۰، ۱۷۰، ۱۲۴، ۸۳، ۸۱، ۰۰۵، ۰۱۳، ۰۱۴، ۰۲۲

2

כטבָּה:

پاسکال: ۷۰۱، ۷۰۰، ۴۷۱، ۱۱۰

پاٹلوف: ۵۸

پرتوں: ۹۲

بروتين: ٨٧، ٨٠، ٢١٤، ٢١٥، ٢١٦، ٢٢٣، ٢٣٥، ٢٣٤، ٢٢٣، ٢١٩، ٢١٦، ٢٣٨، ٢٣٧، ٢٣٥، ٢٣٤، ٢٤٠، ٢٤١، ٢٤٣، ٢٤٧، ٢٤٩، ٢٤٥، ٢٤٦، ٢٦٤، ٢٥٨، ٢٥٠، ٣١٧، ٣٤٣، ٣٤٤، ٣٥٤، ٣٦٦، ٣٥١، ٨١٧

پیلانک: ۹۸، ۱۱۴، ۱۰۰، ۱۶۲، ۰۱۲

۲۹۳، ۲۰: سیمینه تیله

۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰

پەرمەد گارىي: ۱۰۰، ۳۳

پەيداپۇن: ۳۷، ۳۷، ۰۹، ۲۲۹، ۲۲۶، ۱۹۳، ۱۷۱، ۱۶۲، ۱۰۸، ۷۷، ۷۶، ۲۳۱، ۲۳۱، ۲۵۴، ۲۷۶، ۳۷۰، ۳۷۰، ۲۷۸، ۴۱۶، ۴۲۳، ۴۳۸، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۶، ۵۷۷، ۷۳۱، ۸۱۴

پۆل ۋېتىز: ۲۹

پۆل شىن: ۳۰۰

پۆيل: ۱۱۵

پېيل: ۱۷۶

پىتەر نەتكىنز: ۱۷۰

پىتەر نەكتىنز: ۷۸

پىتەر وۇردو: ۱۹۴

پىتەر جۈرجىيۇ نۆدىفەرىنى: ۴۳

پېكسل: ۲۱۱

ت

تالبۆت: ۱۵۰

تۆماس ھۆربىز: ۴۸۳، ۲۹، ۲۴

ج

جان پول سارتر: ۵۱، ۲۹

جمیس فلیتین: ۳۰۰

جوز کلین: ۸۶

جوز وارد: ۲۷۱

جون نز کیف: ۱۹۴

جون پولکینگھمزن: ۱۹۸

جون لوزک: ۵۶

جون لیسلی: ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۹

جون لینزکس: ۱۱۰، ۱۲۱، ۱۲۱، ۴۸۸، ۵۲۳، ۴۹۱

جون هوت: ۱۱۳

جون هینفری: ۷۱۹، ۳۴

جیفری لانگ: ۶۵۹، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۷، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵،
۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۷۱۱، ۸۲۲

ح

حددس: ۶۹

خ

خانه: ۷۴، ۸۹، ۸۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸

،٢٤٦، ٢٤٤، ٢٣٥، ٢٣٢، ٢٣١، ٢٣٠، ٢٢٨، ٢٢٤،
 ،٢٤٣، ٢٤٢، ٢٣٨، ٢٣٥، ٢٣٢، ٢٣١، ٢٣٠، ٢٢٨، ٢٢٤
 ،٢٤٧، ٢٤٨، ٢٤٦، ٢٤٩، ٢٤٨، ٢٤٧، ٢٤٦، ٢٤٧
 ،٢٥٣، ٢٥٢، ٢٥٠، ٢٥٧، ٢٥٦، ٢٥٣، ٢٥٢، ٢٥٠، ٢٥٧
 ،٢٦٢، ٢٦٤، ٢٦٩، ٢٦٨، ٢٦٦، ٢٦٥، ٢٦٤، ٢٦٣، ٢٦٢
 ،٤٢٣، ٣٩٦، ٣٨٠، ٣٥٤، ٣٥٣، ٣٥٥، ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٥٣، ٣٥٣
 ٨١٧، ٦٨٤، ٦٦٤، ٥٨٤، ٥٧٩، ٤٤٢، ٤٠٩، ٤٠٩، ٤٤٢

خیلیا: ١٣٥

۵

دانیل دینیت: ٤٢، ٤٧، ٥٧٨، ٣٢٥، ٤٢، ٨٢١

د. عبد الوهاب المسيري: ٧١١، ٧٣٩، ٧٤٨، ٨٢٢

د. مصطفی محمود: ١١، ٣٦٤، ٦١٢

دوق جوزج کامبل: ٣٥٨

دوگاتی: ١١٥، ٦٢، ١١٠

دونالد براونلی: ١٩٤

دونالد ماکای: ٢٩٢

دون جونسون: ١٩٤

دیکارت: ٦٩، ٤٤٤، ٧٢٤

دیمنی الخلی: ١١٩

دی ساد: ٥٦

دیشید دوج: ١٩٧

دیشید هیوم: ٣٥٥

و

رایبوزم: ۲۱۵، ۲۱۶

رُوبن دیتبر: ۳۹۲

رُوبن کولینز: ۱۹۱

رفیعت شیلدزیک: ۸۹

رجارد دوکنز: ۱۰، ۱۵، ۴۱، ۴۲، ۴۵، ۶۵، ۷۴، ۷۷، ۷۹،
 ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۲۳۰، ۲۳۲، ۲۵۱، ۲۷۱، ۲۷۴، ۲۸۸، ۲۹۴،
 ۳۰۴، ۳۰۳، ۳۲۴، ۴۰۴، ۴۷۹، ۴۸۴، ۵۰۰، ۵۰۶، ۵۱۳، ۵۲۸، ۵۴۴،
 ۵۵۷، ۵۷۰، ۵۷۹، ۶۲۸، ۶۲۹، ۸۲۱

رجارد سوینیز: ۳۷۱، ۱۹۸، ۱۰۴

رجارد لیونتین: ۸۶

ز

زایگوت: ۳۷۰

زینوفانس: ۱۰۰

ج

چارلز تاونز: ۱۰۵

چربونهود: ۱۵۷

پواتییه کان: ۷۲۹

۵

گالیلو: ۲۳، ۸۴، ۸۷، ۱۱۴، ۱۱۸، ۱۱۷، ۱۶۸، ۲۹۳

گریگوری شاتین: ۳۴۰

گمردیله: ۶۴، ۷۵، ۹۲، ۱۳۶، ۱۰۹، ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۷۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۲۰۹، ۲۱۳، ۲۱۷، ۲۲۱، ۵۷۷، ۶۸۳، ۶۸۶، ۶۸۸

گدلستیره کان: ۹۱، ۱۰۰، ۹۱، ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۵۳، ۱۶۰، ۱۸۷

گومانکار: ۳۳، ۴۶۰، ۵۲۵، ۵۶۹، ۵۸۸، ۶۱۶، ۶۷۹

۶

ساردبوونده: ۱۵۷

ساپکولوژی: ۲۷

سپینوزا: ۵۶، ۴۴۴، ۶۸۳

سپیرم: ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۸، ۳۰۲، ۳۰۹، ۳۷۰، ۴۰۹

ستیف جوتز: ۲۵۱

ستیفن مایر: ۲۵۲، ۲۶۳

ستیفن هۆکینگ: ۴۲، ۵۶۹

ستیفن وینبیرگ: ۵۰

ستیوارت کوفمان: ۲۵۴

سوبرنۇڭقا: ۱۶۰

سوقرات: ۷۰۵، ۱۴۸، ۴۴۴، ۸۷

سیگموند فروید: ۱۲۵، ۲۹

سیر ندلفرند نایر: ۳۶

سیر نلتونی فلو: ۳۹، ۴۱، ۸۷، ۲۰۵، ۵۴۳، ۶۰۹، ۶۰۷، ۶۶۰، ۷۷۳

سیر هیزیرت دینگل: ۱۷۸

ش

شوین: ۳۷، ۱۰۸، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۸، ۱۸۱، ۱۷۲، ۱۷۰، ۳۶۷، ۴۱۱، ۴۱۳، ۴۱۴، ۷۹۱، ۴۲۹، ۴۴۸، ۵۳۰، ۵۳۱، ۶۵۷، ۷۲۳، ۷۲۹، ۷۸۰، ۷۷۹

شیوه گرتن: ۲۲۶

ع

عبدالله القصيمي: ۶۱۲، ۶۱۶، ۶۰۱، ۸۲۱

علماني: ۳۳

ف

فاراداي: ۱۱۵

فاشیزم: ۷۰۰

فرانسیز کولنز: ۳۶۵، ۸۲

فرانسیس کریک: ۷۳، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۳۲۵، ۴۰۹

فرانک دراک: ۱۹۴

فره گرد وونی: ۱۹۷، ۲۰۰، ۸۱۷

فرؤید: ۲۹، ۵۶، ۵۸، ۱۲۰، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۴۳، ۱۱۱، ۶۱، ۷۸۱، ۸۱۰

فریدریک نتیجه:

فریمان دسته‌نامه: ۱۹۳

فہرست کو ساما:

5

کارل پہنچ: ۷۷، ۲۹۱، ۴۴۳

کارل مارکس : ۲۹، ۳۰، ۴۹۵

كالفن : ١٤٠

کرسٹوفر هستخت : ۴۲، ۴۸، ۵۶۹، ۵۷۶، ۸۲۱

۱۰۷ کشانی

کارکرد: ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱

كوة بارنستوك سـ: ٢٣، ١١٨، ١٨٤

1

لابلان: ٦٥٣

لوس : ۴۷، ۱۴۱، ۲۹۲، ۳۶۷

لوس و ذلیلت : ۴۷

لوزیکی : ۲۶، ۲۷، ۳۵، ۳۷، ۳۷، ۴۰، ۴۸، ۴۹، ۵۴، ۵۹، ۶۲، ۶۶، ۸۵، ۱۰۲، ۱۲۸، ۱۳۴، ۱۳۹، ۱۴۱، ۱۷۳، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۶، ۲۰۰، ۲۳۹، ۲۷۰، ۳۱۲، ۳۵۹، ۳۷۲، ۳۷۷، ۳۸۷، ۴۷۱، ۴۷۴، ۴۷۶، ۵۰۷، ۵۲۵، ۵۳۵، ۵۷۳، ۵۸۸، ۶۱۳، ۶۲۶، ۶۵۲، ۶۶۸، ۷۷۷، ۸۱۳

لیونارد میلودنزو : ۱۷۸

م

مارتن ریز : ۱۹۲، ۱۸۸، ۱۸۷

مارکیز لا بلاس : ۲۵

ماکس مؤله : ۳۸۵

ماکسینل : ۸، ۱۱۵، ۱۶۷، ۶۴۱

مالکولم نیتسک : ۶۹۸

مایکل نونفرای : ۴۳، ۱۴۲، ۴۹۵

مایکل پول : ۱۰۳

مایکل روس : ۷۰، ۲۹۱، ۵۰۷

محمد الغزالی : ۵۹۱، ۶۴۰، ۷۵۴

میکافیلی : ۵۶

میتل : ۱۱۵، ۲۷۸، ۲۸۵

ن

نهزانکار : ۳۳، ۷۷، ۲۸۳، ۲۸۷، ۵۲۵، ۵۸۸، ۷۱۹، ۸۲۱

نه کلوزید : ۲۱۴

نیچہ : ۰۹۱، ۱۱۲، ۵۰۵

ھ

هاوردینگ : ۳۴۸

ھورمون : ۲۱۵

ھیپزکرات : ۶۴

ھیمو گلزین : ۲۱۸، ۲۳۸، ۳۱۱، ۳۰۷، ۵۳۹، ۵۴۵

ھیولا : ۱۴۸

و

واتسون و کریک : ۹۳، ۴۷۰

والٹر ستیس : ۲۰

وزہ : ۶۸، ۹۱، ۱۰۷، ۱۶۰، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۷۲، ۱۷۷، ۱۸۱، ۱۸۷،
 ۲۱۲، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۷، ۲۵۳، ۲۵۸، ۲۶۱، ۲۶۴، ۲۷۲، ۳۲۸، ۳۷۶
 ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۷۴، ۵۰۱

ولیام بیتلر بیتس : ۷۰۷

ولیم لہین کرمیگ : ۱۵۰

ناآفریک

۵	دروازه
۷	نهم کتیبه بوقی؟
۱۰	مهنه‌جنی کتیبه که
۱۲	نهم کتیبه بوكیه
۱۷	بهشی یه‌کم
۱۷	زانست و ثایین و بیباوه‌پری
۱۹	تهویری یه‌کم : بیباوه‌پری هاوچه‌رخ
۲۰	له‌دایکبوونی بیباوه‌پری هاوچه‌رخ
۲۳	زانست له قوریه که ده چیته ده‌ره‌وه :
۲۴	ئیسحاق نیوتون و لابلاس و سیسته‌منی جیهان
۲۵	بیباوه‌پری سه‌رهه‌لده‌دادات
۳۰	هزری بیباوه‌پری هاوچه‌رخ :
۳۱	بیباوه‌رانیش ده‌بن به چوار کومه‌له:
۳۲	هزری بیباوه‌پری دابهش ده‌بیته سه‌ر دوو ناست:
۳۴	ثایا بیباوه‌پری بلاوبوته‌وه؟
۳۵	فه‌لسه‌فهی بیباوه‌پری هاوچه‌رخ
۳۵	فه‌لسه‌فهی ماددیگه رایی لوزیکی Logical Positivism
۳۷	گه‌رانه‌وهی هوش و دینداری عه‌قلانی Rational Theism

۳۸.....	: The New Atheism
۳۹.....	نه‌تؤنی فلو له کاروانی بیباوه‌ریدا :
۴۱.....	پیازی بیباوه‌ره نوییه کان :
۴۳.....	نامپرازه کانی بیزارکردن :
۴۵.....	نم‌خشه‌کیشان: جینگره‌وهی خودا
۴۶.....	نایا بیباوه‌ره نوییه کان شتیکی نوییان پنیه؟
۴۹.....	نهم هه‌موو رق و کینه‌یه چیبه دژبه خودا و نایین و، دژی نیسلام!
۵۲.....	به‌دوای یه‌کدا
۵۳.....	هزری ماددی، ژیارستانیه‌تی ماددی، پاشان بیباوه‌ری ژیارستانیه‌تی ماددی...
۵۴.....	عه‌قلی ماددی :
۵۵.....	هزری ماددی :
۶۱.....	ته‌وه‌رهی دووه‌م: سروشتیه‌تی زانست
۶۲.....	زانست له سه‌ردنه‌منی نویندا :
۶۳.....	ثامانجداریتی و نامپرازیتی، فله‌سده و زانست
۶۶.....	جوهه‌کانی زانست :
۷۰.....	به‌لگه زانستیه کان :
۷۱.....	پتناسه‌کردنی زانست و کوت و بهنده‌کانی :
۷۲.....	زانست جیهانی و بیلاهنه :
۷۶.....	پیازی وردکردنوه (اختزالی) و نه‌رینیه‌کانی : Reductionism
۷۸.....	بوا رو سنوره‌کانی زانست :
۷۸.....	نایا زانست تاکه سه‌رچاوه‌ی حه‌قیقه‌ت و زانیاریه؟
۸۰.....	زانست ده‌رک به ثامانچ ناکات :
۸۳.....	میکانیزمه کان ثامانجداریتی ره‌تناکه‌نهوه :

- ھەندىك لە لايەنەكانى كەمۈكۈرى خۇودىيى زانست : ٨٤
- زانيان لەتىوان بىتلەيەنى و لايەنگىرىدا ٨٥
- تىمە بەلگە بۆ ئەو شۇنە ئاپاستە دەكەين، كە دەمانەۋىت! ٨٧
- پېبازى زانستىي نە باوهەردارە نە بىتاوهەرە نە سروشتىيە ٨٨
- نازادبۇونى زانست : ٨٩
- ئازادبۇون : ٩٨
- پېویستىي مەرۆف بۆ خۇدai حەق : ٩٩
- ميكانيزم پېویستى بە ھۆكارى سەرەتا ھەيە : ١٠٢
- خۇدaiيەك نىيە بۆ پېركەنەوهى بۆشايىھەكان : ١٠٤
- ياساكانى زانست لە ميكانيزمەكانى كارى خودان : ١٠٥
- تەورەھى سىيەم: ناکۆكىيەكى ھەلە ١١٠
- بەلکو زانيانى دىندار و زانيانى بىتاوهەر ھەن ١١٣
- تىگەيشتنى كورتبىنى زانست، دژايەتى ئايىن دەكەت ١١٥
- تىگەيشتنى كورتبىنىش بۆ ئايىن، دژايەتى زانست دەكەت ١١٦
- باوهەر ھەلۋىستىكى دەپرونى بىتەلگە نىيە : ١٢٠
- ئايا باوهەر لەكەل بەلگەدا تىكەدەگىرىت؟ ١٢٠
- باوهەر يەكىكە لە بنچىنەكانى زانست : ١٢٣
- وھەممە كانى فرۆيد يان وھەممە كانى بىتاوهەرى! ١٢٥
- ئەگەر زانست لەكەل بىرۇباوهەر كامان ناكۆك بۇو : ١٢٨
- ناكۆك راستەقىينە ١٣١
- پېبازى سروشتى لە رووبەر ووبۇونەوهى ئايىندا : ١٣١
- گونجانى نىوان ئايىن و رەگ و رىشە زانست : ١٣٦
- نىشانەكانى پېتكخراويى گەردۇون : ١٣٧
- گونجانى نىوان عەقلى تىمە و بۇون : ١٣٩
- يەكخوايى بنچىنەي زانستى نوئىيە : ١٤٠

۱۴۰.....	بهشی دووه
۱۴۵.....	له نیوان خودا و بیباوه پری دا
۱۴۷.....	ته ورهی چواره: گهردوون له نیوان خودا و بیباوه پری دا
۱۵۰.....	چیزه کی گهردوون
۱۵۰.....	گهردوون سه ره تایه کی هه یه:
۱۵۱.....	نه نیشتاین و کیشهی قه دیمی گهردوون
۱۵۳.....	گهردوون سه ره تای هه یه.. له گومانه وه بو باوه ر
۱۰۰.....	زانیبی پرووداوی یه که م له پووی زانستیه وه مه حالت:
۱۰۷.....	ته قینه وه گهوره کهی گهردوون : The Big Bang
۱۰۸.....	په ره پیسه ندنی زیره کانه ی گهردوون
۱۶۱.....	به به لگه دانانی بیردوزی ته قینه وه گهوره که :
۱۶۲.....	له سه رووی هیزی زانسته وه :
۱۶۰.....	دیدی فیزیا بو گهردوون
۱۶۰.....	فیزیای کلاسیکی :
۱۶۷.....	فیزیای نوی:
۱۶۹.....	هه لوستی بیباوه ها وچه رخه کان به رامبه ر به گهردوون :
۱۷۱.....	پوئی یاساکانی فیزیا
۱۷۳.....	به لگه ی گهردوونی Cosmic Argument
۱۸۴.....	به لگه ی پریکھستنی ورد : The Fine Tuning Argument
۱۹۲.....	بنچینه ی مرؤیی : Anthropic Principle
۱۹۳.....	هه ساره جیاوازه که مان :
۱۹۰.....	نه بیارانی بنچینه ی مرؤیی :
۱۹۷.....	یان خودا یان فره گهردوونی :
۱۹۸.....	هه لته کاندنی گریمانه ی چند گهردوونی :

۲۰۰.....	میکانیکای چهندی و فرهگه‌ردوانی:
۲۰۱.....	درووستبوونی که‌ردوان له قورشانی پیرۆزدا
۲۰۹.....	تهوهه‌رده پنجه‌م: ژیان له‌تیوان خودا و بیباوه‌پیدا.....
۲۱۱.....	ژیان چیه؟
۲۱۲.....	ژیان له‌لای ماددیگه‌راکان :
۲۱۴.....	بنچینه‌ی زینده‌وهر :
۲۱۶.....	درؤی خانه‌ی سه‌ره‌تایی :
۲۱۷.....	موعجیزه‌ی ژماره‌کان :
۲۲۰.....	خاسیه‌ته وجودیه‌کانی ژیان :
۲۲۰.....	پهیدابوونی خانه‌ی زیندوو :
۲۲۲.....	بیردۆزه‌کانی درووستبوونی خانه :
۲۲۳.....	پشیوی به‌دیهینه‌ر و پیکخراویی خۆکرد :
۲۲۵.....	درووستبوونی پرۆتین :
۲۳۶.....	له هه‌واوه بۆ ناو :
۲۳۷.....	بن توانایی پیکه‌وت :
۲۳۹.....	کیشه‌ی هیلکه و مریشك : کامیان پیش کامیان؟!
۲۴۴.....	درؤی حەمییه‌تی جینی :
۲۴۵.....	باپلۆجیبای نوی :
۲۴۶.....	میکانیزمه‌کانی به‌پیوه‌بردنی جینات :
۲۵۱.....	پنداگری له‌سر هه‌له!
۲۵۲.....	نهینی نهینیه‌کانی باپلۆجیای ژیان پنکه‌اته‌ی زانیاری (المکون المعرف)
۲۵۰.....	زانیاریه‌کان له‌کوئوه هاتوون
۲۵۶.....	خوئندنه‌وھیه که بۆ خانه‌ی کۆکراوه :
۲۵۹.....	پنکه‌اته‌ی زانیاری و سیفه‌ته هه‌لقوولاؤه کان
۲۶۱.....	پاک و بیکه‌ردى بۆ خودا؛ به‌دیهینه‌ری مه‌زن
۲۶۴.....	کۆدی بوماوه‌بی (الشفرة الوراثية) :

سەرچاوهی زانیاریه کان	۲۶۶
ژیان و روح :	۲۷۳
تەوەرەی شەشم: پەرەسەندنی داروینی لە تیوان خودا و بىباوهپىدا	۲۷۵
داروین و بىردۇزى پەرەسەندن	۲۷۷
پەرەسەندن قەبۇل دەكەين و داروینىزم رەتە كەينەوە :	۲۷۹
بەلگەی زانستى لە سەر پەرەسەندن	۲۸۲
داروینىزم لە رۆزگارى دارویندا :	۲۸۳
داروینىزم لە تیوان حەقىقتە و كۆرايى زانستىدا :	۲۸۵
داروینىزميان كەدۋەتە ئايىتىكى ناخودايى :	۲۸۷
ھەموويان، تەنبا داروینىزم نەيت!!	۲۸۹
پاچ بۆ رووخاندى داروینىزم :	۲۹۳
يەكم: نەتىنەيە کانى تۆمارى چالە کان (حەفرياتە کان)	۲۹۶
دووھم: بىتوانايى ميكانيزمى پەرەسەندنی داروینى بازدانە ھەپەمە كىيە کان +	
ھەلۈزۈرنى سروشتى	۳۰۱
سىيەم: سنورە کانى پەرەسەندنی داروین	۳۰۷
ھەلاتىتكى سەرشۇرانە :	۳۱۱
سنوردارىتى پۇلى پەرەسەندنی ھەپەمە كى:	۳۱۴
تۈرىنەيە وە کانى مايكل بېھى:	۳۱۶
تەوەرەي حەوقەم: دىزايىن و پەرەسەندن لە تیوان خودا و بىباوهپىدا	۳۲۱
نيشانە کانى دىزايىن لە جىهانى زىنده وە راندا :	۳۲۴
بىردۇزى زانیاریيە کان	۳۲۷
زانیاریيە کان بىنچىنەن :	۳۲۸
بىردۇزى لۆگاريتمى زانیاریيە کان: AIT	۳۳۳
ئالۇزى سەربەخۇ : Specified Complexity	۳۳۷
زانیاریيە کان نەتىنى ژيانن :	۳۴۲
ئالۇزى نەشىاو بۆ وردىرىنەوە (اختزال) (IC)	۳۴۶

۳۵۰.....	به‌رگری داروینیه کان.....
۳۵۲.....	سنوره کانی په‌ره‌سنه‌ندن - جاریکی تر:.....
۳۵۸.....	حه‌قیقه‌تی به‌لگه‌ی دیزاین:.....
۳۶۰.....	دیزاینی ناته‌واو یاخود دیزاینی زیره‌ک.....
۳۶۲.....	دیزاینی زیره‌ک و په‌ره‌سنه‌ندنی خودایی:.....
۳۶۸.....	میکانیزمی په‌ره‌سنه‌ندنی خودایی:.....
۳۷۲.....	ثایا دیزاینی زیره‌ک زانسته؟.....
۳۷۴.....	دیزاینی زیره‌ک له دادگادا:.....
۳۷۶.....	پیناسه‌کانیان به پیوانه هه‌لبرادردووه:.....
۳۸۰.....	داروینیزم - نهوه‌ک دیزاینی زیره‌ک - زانست په‌کده‌خات!.....
۳۸۲.....	له دیزاینیه‌وه بو دیزاینیه ر:.....
۳۸۵.....	ته‌وه‌هی هه‌شته‌م: عه‌قل له‌نیوان خودا و بیساوه‌پیدا.....
۳۸۷.....	میشک و عه‌قل.....
۳۹۰.....	به عه‌قل بووین به مرؤف.....
۳۹۱.....	بیردؤزی عه‌قل Theory of Mind.....
۳۹۳.....	گرفتی هوش:.....
۳۹۵.....	فه‌لسه‌فهش قسه‌ی خوی ده‌کات:.....
۳۹۶.....	ددرکردن - تیگه‌یشن - بیرکردن‌هه‌وه:.....
۳۹۷.....	تیگه‌یشن (الفهم):.....
۳۹۹.....	بیرکردن‌هه‌وه (التفکیر):.....
۴۰۰.....	نازادی ویست و توانای هه‌لبرادردن:.....
۴۰۲.....	بوونه‌وه‌ریکی خه‌بیالی، که به زه‌مه‌ندا گوزه‌ر ده‌کات:.....
۴۰۳.....	گوزه‌رکردنی عه‌قلی به‌ناو زه‌مه‌ندا Mental time travel.....
۴۰۴.....	باوه‌ربوون (به هوکارتی):.....
۴۰۵.....	خوش‌هه‌ویستی ناشنابوون و گه‌ران:.....

رەفتارى كۆمەلایەتى مەرۆف :	406
داھىنلى ئامپازەكان :	409
دەركىرىدىن لە دەرهەۋى ھەستەكان:	411
عەقىل و زمان...	410
عەقىل و چىزۋەرگەتن لە جوانى :	426
ماددىگەراكان و عەقىل :	438
ئالۆزى و سىفاتە ھەلقۇولۇھە كان :	441
تەوهەتى نۆيەم	453
خوايەتى - ئايىن - پەوشەت لەنیوان خودا و بىباوهرىدا.....	453
فيتېت - پەيام - عەقىل :	453
خوايەتى - ئايىن - پەوشەت لە دىدى ئىسلامدا.....	460
زانست قسەي حەق دەكەت :	458
بۇونەورىنى سۆزدار، بە پەوشەت، دىندار.....	469
ناوهنەدەكانى دىندارى لە مىشكىدا!!	465
خوايەتى - ئايىن - پەوشەت لە دىدى ماددىگەراكىن / بىباوهرىدا.....	468
داروينىزمى كۆمەلایەتى social Darwinism	469
بايۆلۆجىيات كۆمەلایەتى sociobiology	470
زانستى دەرونناسى پەرسەندىن Evolutionary Psychology	471
لىتكەنەوە ماددىگەراكىيەكان لە تەرازوودا.....	472
پرسە پەوشەتىيە كە (خۆپەرسى، قوربانى، ويىدان)	473
پەوشەتىيەك بى پەوشەت :	482
كارەساتەكانى ئايىنى بىباوهرى (ئىلحاد)	489
دياريکىرىدىنى كۆتسايى :	497
فيتېت - پەيام - عەقىل.....	499

۰۰۳	بهشی ستهم
۰۰۳	زهلكاوي بيتاوهران
۰۰۵	تهوهري دهيم: ريقارد دووكنزا پتشه واي بيتاوهره نويه کان
۰۰۶	نهوهري ريقارد دووكنزا
۰۱۰	سوافتاييه کي سهرهتايي و ساخته کاري راستييه کان :
۰۱۵	فهله فهی بيتاوهري له لای دووكنزا :
۰۲۵	بيتاوهري يان گومانکار يان نهزانکار؟
۰۲۹	خودا له فهله فهی دووكنزا :
۰۳۳	خوداي دووكنزا :
۰۶۸	تهوهري يازدههم: تاقمه کاني بيتاوهري نوي
۰۷۱	ستيفن هووكينك :
۰۷۸	دانيل دينيت
۰۸۲	سام هاريس
۰۸۶	كريستوفر هيتنجز
۰۹۱	تهوهري دوازدهم: بيتاوهري له جيهاني نيسلاميدا
۰۹۳	بيتاوهري له قورنانی پيروزدا :
۶۰۲	جهنگه کاني هلکه رانهوه (حروب البدة)
۶۰۳	زنديقه کان
۶۰۶	نيبن راوندي
۶۱۱	بيتاوهري هاوجهرخ
۶۱۳	مولحيدوکه (المليحد) د. إسماعيل أدهم
۶۱۶	كاره ساتي عبدالله القصيمي
۶۲۲	بيتاوهري له ماله کاماندایه
۶۲۳	پاشخانه کاني شهپولی بيتاوهري
۶۲۴	بيتاوهري سوستانی و جوزه کاني

۷۰۰.....	بهشی چواردهم
۷۰۰.....	له گه ل خودا
۷۰۷.....	ته و هر هی سیزدهم: رینگای به ره و خودا چوون
۷۰۹.....	عه قل له چالاکیه کی نیمانیدا
۷۱۰.....	گه شتی سیر نه نتوئی فلو :
۷۱۱.....	گه شتی د. جیفری لانگ :
۷۱۹.....	گه شتی د. مسته فا مه حمود :
۷۹۲.....	گه شتی د. عبد الوهاب المسیری:
۷۹۹.....	چهند ویسته گه یه ک له گه شتی باوه ردا :
۷۰۸.....	چهند هه لوه ستیه که له گوره پانی یه قیندا
۷۱۳.....	ته و هر هی چواردهم: ده رچوون له زه لکاوی بیناوه پری
۷۱۴.....	نادگار و سیفاته کانی زه لکاوه که :
۷۱۹.....	نهوانه هی به دوای حه قیقه تدا ده گه رین کاله به بیناوه ران ده که ن
۷۲۲.....	سیانه یی دامه زراوه هی باوه ر
۷۲۲.....	یه که م: ئایا خودا بیوونی هه یه؟
۷۳۷.....	دوووه م: ئایا خودا په بیوه ندی به مرؤفه وه کردووه؟
۷۴۱.....	سییه م: کام له په یامه ناسما نیه کان بؤ شوینکه وتن شیا وتره؟
۷۴۵.....	بۆچى ئیسلام؟
۷۰۳.....	نویکردن هه وهی هزری ئایینی :
۷۰۶.....	هزری ئایینی چه قبه ستواو :
۷۷۰.....	بانگه وازنک بؤ ناشتبوونه وه :
۷۸۶.....	ناشته واپی :
۸۰۳.....	پیرسته و شه
۸۱۰.....	ناوه رؤک

خوارافمی سیحاد

نه م کتیبه له رتی دوو پرۆژه‌ی فیکری زۆر گرنگ و هەستیار له ورتئه‌ی
بیباوه‌ری ده کوقائیته‌وه، ئەوانیش :

۱- نوتکردنەوهی هزری زانست؛ به جۆریک زانیابن بزانن که هیچ تیکگیرانیک لە
تیوان زانست و ئاییندا نییە، تەنانەت گونجاگاتیکى زۆریش لە ئیتونیاندا ھەبە،
سەرچاوه‌کەیشى ئەوهەي کە زانستى نۇئى لە ئایینەوه سەرچاوه دەگریت.

ھەروەھا ئەوهەش بزانن کە گەیشتىن بە میکانیزمەكانى دیارىدە زانستىیەكان
لە گەلبوونى ئامانجىتىك لە پشتیانەوه تېكناگىریت، بەمەش لە کوتایسی پېگادا
زانست دەمانگەيەتتە ئەوهەي کە دان بە بۇوتى خوداي بەدېھىنەرى بۇون و
بەرتوهەر و پارچەریدا بىتىن)).

۲- نوتکردنەوهی هزری ئایینى؛ به جۆریک کە گوتارىتكى ئایىنى وا بىنتىھ کايىھە
کە ھۆکارىتكى سەرنجراکىشان بىتت، دواى ئەوهەي گوتارى باو ھۆکارىتكى
دۇورخەرەۋە بۇوه لە بازىھى باوهەدا.

وەك پىنځەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرمۇویەتى: خودا لە سەررووی ھەمۇو
سەد سالىتكى كەسىتكى لەم ئومەمەتەدا دەتىرىت کە ئایینەكەي بۇ نۇئى بکانەوه.

لوسپنگەمی تەفسىر

بۇ دەلگۈزىنەوە

ھەوارلار - شەھەف، ھەزەرى تەغىشت مەلارمىچىلار

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseeroffice@yahoo.com

نرخى 18.000 دىنلار

9 789933 593650

[f](https://www.facebook.com/TafseerOffice) [t](https://www.twitter.com/TafseerOffice) [i](https://www.instagram.com/TafseerOffice) [y](https://www.youtube.com/TafseerOffice) /TafseerOffice